350

ΒΥΖΑΝΤΙΝΑΙ ΜΕΛΕΤΑΙ

Α. Γ. ΠΑΣΠΑΤΗ

ΒΥΖΑΝΤΙΝΑΙ

ΜΕΛΕΤΑΙ

SISMANOGLIO

G. Sklirakis

F. Lusnedine

ΒΥΖΑΝΤΙΝΑΙ ΜΕΛΕΤΑΙ

ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΑΙ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΑΙ

1075

ΜΕΤΑ ΠΛΕΙΣΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ

ΥΠΟ

Α. Γ. ΠΑΣΠΑΤΗ.

ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ,

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΚΟΡΟΜΗΛΑ.

Ὁδῷ Πεμπτοπαζάρου. Ἀριθ. 11.

1877

ΤΩ ΚΥΡΙΩ

ΔΗΜΗΤΡΙΩ Ν. ΤΑΜΒΑΚΩ

ΑΡΧΑΙΩ ΦΙΛΩ ΚΑΙ ΤΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ
ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΕΡΑΣΤΗ

ΤΟ ΠΟΝΗΜΑ ΤΟΥΤΟ ΑΝΑΤΙΘΗΣΙΝ

Ο ΣΥΓΓΡΑΦΕΥΣ.

SISMANOGLIO

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.

Μέρος τῶν ἀκολούθων μελετῶν, ἐδημοσιεύθη πρό τινος καιροῦ ἐν τοῖς τεύχεσι τοῦ ἐν Κ/πόλει Φιλολογικοῦ Συλλόγου. Ἐν ταῖς σήμερον ἐκδιδομέναις, εὑρίσκει ὁ ἀναγνώστης ἀφαιρέσεις προσθήκας καὶ παντοίας ἀλλοιώσεις, προερχομένας ἐκ μεταγενεστέρων μελετῶν καὶ ἐρευνῶν.

Ὁ διερχόμενος τὰς μελέτας ταύτας, πείθεται, ὅτι ἡ χωρογραφία καὶ ἱστορία τῆς μεγαλοπόλεως ταύτης χρήζει εἰσέτι πολλῆς καὶ συντόνου μελέτης. Κατὰ τὴν τελευταίαν τριακονταετίαν, πάμπολλα μνημεῖα Βυζαντινὰ ἐκ σεισμῶν καὶ πυρκαϊῶν κατέπεσαν, ἄλλα κατηδαφίσθησαν καὶ ἐκ τῆς ὕλης αὐτῶν ἀνιδρύθησαν ἕτερα.

Ἕνεκα τῆς ἀπωλείας τοσούτων γεραρῶν μνημείων, ἡ ἱστορία τῆς Κ/πόλεως ὀσημέραι ἀμαυροῦται. Ἀνέμνησα ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς τοῦ Θρακικοῦ σιδηροδρόμου, καὶ ἐν τῇ περιγραφῇ τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας, πολλῶν Βυζαντινῶν μνημείων τὴν ἀπώλειαν.

Ἀποδίδω τὴν μέχρι τοῦδε ἄγνοιαν τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας, εἰς τὴν ἡμετέραν ἀξιόμεμπτον ὀλιγωρίαν. Ὅσοι ἐκ τῶν ἡμετέρων καὶ ξένων, περιέγραψαν τὴν Κ/πολιν, ἠρύσθησαν τὰ πλείονα ἐκ προγενεστέρων συγγραφέων, βαρυνόμενοι οἱ ἴδιοι, τὰς σκολιὰς διόδους τῆς πόλεως καὶ τὴν ἰδίοις ὄμμασιν ἐπίσκεψιν τῶν ἱσταμένων μνημείων. Πάμπολλα μνημεῖα, σῶα καὶ ἠρειπωμένα, διέφυγαν τῶν πλειοτέρων τὰ ὄμματα. Ὁμολογῶ ὅτι οἱ Ὀθωμανοὶ, οἱ μὴ ἐκτιμῶντες τ' ἀλλότρια, οὐδέποτε παρενοχλοῦσι τοὺς ἐπισκεπτομένους αὐτά. Οἱ παραπονούμενοι, ὅτι δὲν δύνανται ν' ἀνασκάψωσι τῶν Βυζαντινῶν ἀνακτόρων τὴν χώραν ἢ τοῦ ἀρχαίου λουτροῦ τοῦ Ζευξίππου τὸ ἔδαφος, ὅπου πιθανὸν κεῖνται λείψανα τῶν πολλῶν ἐκεῖ Ἑλληνικῶν ἀνδριάντων, ὤφειλον πρότερον νὰ ἱστορήσωσι τὰ

πολλὰ εἰσέτι ἱστάμενα ἐπιφανῆ μνημεῖα, ἐκ τῶν ὁποίων σαφηνίζεται ὁ πολυετὴς βίος τῶν Βυζαντίων. Ἂν οἱ ἑτερόθρησκοι Ὀθωμανοὶ κατηδάφισαν πολλὰ τῶν Βυζαντίων κτίρια, καὶ ἕτερα κατακρατοῦσι, πρὸς ἰδίαν αὐτῶν χρῆσιν, μὴ λησμονῶμεν ὅτι καὶ οἱ Βυζάντιοι θρησκομανέστεροι τούτων, κατηδάφισαν ἀρχαίους περικαλλεῖς ναοὺς, ἠφάνισαν πολλὰ τῶν Ἑλλήνων χειρόγραφα καὶ κατέκαυσαν ἅπαντα τὰ συγγράμματα τῶν εἰκονομάχων.

Τῆς τοσαύτης περὶ τὰ Βυζαντινὰ ἀμαθείας ἡμῶν, αἰτία εἶναι ἡ ἡμετέρα, ὀλιγωρία. Πρὸς ἀπόδειξιν λέγω, ὅτι ὄπισθεν τοῦ τεμένους τοῦ Σουλτὰν Ἀχμὲτ, ἐπὶ τῆς θέσεως τῶν ἀρχαίων Βυζαντινῶν ἀνακτόρων, ὅπου ἐκάθισαν τοσοῦτοι τοῦ Βυζαντίου ἡγεμόνες, καὶ ἐγένοντο τὰ διαβούλια τοῦ ἐκτενοῦς τούτου κράτους, σώζονται μέχρι τῆς σήμερον, πάμπολλα σεβαστὰ ἐρείπια ἀνώγεια καὶ ὑπόγεια, μέχρι τοῦδε ἀπαρατήρητα καὶ ἀνιστόρητα.

Ἐν ταῖς μελέταις ταύταις, ὁ ἀναγνώστης παρατηρεῖ, ὅτι χειραγωγοῦμαι κυρίως ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς ἀρχαίους τε καὶ νεωτέρους. Ἐνίοτε πλανῶνται, ἀφηγούμενοι τὰ πρώτιστα τοῦ Βυζαντίου συμβάντα· ἐν τῇ περιγραφῇ ὅμως τῶν κτιρίων καὶ ὀχυρωμάτων εἶναι σαφέστατοι. Μέμφονται αὐτοὺς οὐχὶ οἱ ξένοι μόνοι, ἀλλὰ καὶ οἱ ἡμέτεροι, οἱ μὴ ἐρευνήσαντες τὰ Βυζαντινὰ μνημεῖα, κατὰ τὴν ἀψευδῆ περιγραφὴν τῶν ἱστορικῶν τούτων. Ταύτην τὴν ἀλήθειαν προσμαρτυροῦσι, τὸ ἐν τῇ τάφρῳ ὕδωρ πολλάκις ὑπ' αὐτῶν μνημονευόμενον, τοῦ Ἀνεμᾶ τὰ δεσμωτήρια, καὶ ἡ περιώνυμος Κερκόπορτα, ἅπαντα σαφῶς περιγεγραμμένα καὶ μέχρι τοῦδε ὑφ' ὑμῶν πάντων ἀμεληθέντα.

Εἶπον ἀνωτέρω ὅτι ἡ χωρογραφία τῆς Κ/πόλεως εἶναι εἰσέτι ἀσαφὴς, καὶ ἀσαφεστέρα ὁσημέραι γίνεται ἕνεκα τοῦ ἀφανισμοῦ τῶν γεραρῶν Βυζαντινῶν μνημείων. Ὅ,τι ἀνακαλύπτεται καὶ ἱστορεῖται, μέλλει νὰ διαφωτίσῃ μεταγενεστέρους συγγραφεῖς ἵνα μελετήσωσι καὶ ἐκ τούτων ὅλων συρράψωσι τὴν ἀληθῆ τοῦ κράτους ἱστορίαν. Τούτου τεκμήριον εἶναι, ἡ ἱστορία τῆς ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν ἁλώσεως τῆς Κ/πόλεως τῷ **1453**ῳ, τῆς ὁποίας τὰ συμβάντα θαυμασίως διεφωτίσθησαν ἐκ τῶν πολλῶν συγγραφῶν ἡμετέρων τε καὶ ξένων, ἐδῶ καὶ ἀλλαχόσε πρὸ μικροῦ γενομένων.

Εὔχομαι αἱ μελέται αὗται, τὰς ὁποίας ἀκολούθως θέλω συμπληρώσει, νὰ ἐκκαύσωσι τὴν πρὸς τὴν Βυζαντινὴν ἱστορίαν ἀγάπην τῶν ὁμογενῶν. Ἡ ἱστορία τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους εἶναι ἡ ἱστορία τοῦ ἡμετέρου πολυετοῦς βίου καθ' ὅλον τὸν μεσαιῶνα. Μετὰ τοσαύτας μελέτας τῶν ἐθίμων νόμων καὶ τῆς θρησκείας τῶν Βυζαντίων, μετὰ πολλῆς εὐφροσύνης βλέπομεν, ὅτι τὴν σήμερον ὀρθότερον

κρίνονται καὶ σαφέστερον ἱστοροῦνται τὰ τῶν Βυζαντίων. Οἱ καθολικοὶ οὐδέποτε ἐλησμόνησαν τὴν καλουμένην πεισμονὴν τῶν Βυζαντίων, ἐκχέοντες ὕβρεις καὶ ἀσυγγνώστους κακολογίας κατὰ τῶν βασιλέων καὶ πάντων τῶν ἐν τῷ κράτει πολιτευομένων.

Οἱ πολυάριθμοι ξένοι, οἱ ἐπισκεπτόμενοι τὸ θέρος τὴν περικαλλεστάτην ταύτην πόλιν, ἐκθειάζουσι τὴν καλλονὴν τοῦ τόπου, τοὺς χλοεροὺς λόφους, τὰ παραθαλάσσια ἀνάκτορα, τὰ ῥεύματα τοῦ Βοσπόρου, τὸν πολύχωρον καὶ βαθὺν λιμένα, καὶ τὰ μεγαλοπρεπῆ τῶν Ὀθωμανῶν τεμένη, ὑπὸ κυπαρίσσων καὶ μεγαλοκλάδων πλατάνων ἐπισκιαζόμενα. Οὐδεὶς ἀρνεῖται ὅτι ἡ Κωνσταντινούπολις μετὰ τῶν περιχώρων αὐτῆς, εἶναι θαυμάσιον τοῦ Ὑψίστου μεγαλούργημα· δικαίως ἐξίστανται πάντες οἱ ἀγαπῶντες τῆς φύσεως τὰς καλλονάς. Δι' ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας τοὺς μελετῶντας τὰς πράξεις καὶ τὸν βίον τῶν Βυζαντίων, τὰ κάλλη ταῦτα ἀμαυροῦνται, καὶ φροῦδος ὁ τοσοῦτος στολισμὸς, ἐν τόπῳ ὅπου τοσαῦτα κακουργήματα καὶ τοσαῦται ἀνομίαι.

Καθ' ὅλον τὸν βίον τῶν Βυζαντίων, ἀναγινώσκομεν ἐπαναστάσεις τῶν τυραννουμένων ὑπηκόων κατὰ τῶν ἀπολύτων βασιλέων, πολίτευμα σκολιὸν, φόνους, ἐκτυφλώσεις, ἐμφυλίους πολέμους, ἀστοργίαν καὶ ἀσύγγνωστον ἀπανθρωπίαν. Ἐν τῇ μεγαλοπόλει ταύτῃ, τὴν ὁποίαν τοσοῦτον ἐκαλλώπισεν ἡ φύσις, πολύδακρυν βίον ἐβίουν οἱ ἐγκάτοικοι, πενόμενοι καὶ ταλαιπωρούμενοι μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν ἁλώσεως αὐτῆς. Τῆς θαυμασίας τοῦ τόπου καλλονῆς, ἀντίρροπον ἦτο ἡ πολλὴ τῆς πολιτείας ἀσχημία. Διὰ πάντα Ἕλληνα ἀγαπῶντα τὴν ἱστορίαν τῶν πατέρων αὐτοῦ, καὶ ἐγκύπτοντα εἰς τὴν μελέτην τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου καὶ τῆς πολιτείας τῶν Βυζαντίων, ἡ περικαλλὴς αὕτη πόλις παρρησιάζεται ὡς περικεκοσμημένη ἑταίρα. Εἰς ἡμᾶς ἐναπόκειται νὰ διαχωρίσωμεν τὰ φαῦλα ἀπὸ τ' ἀγαθὰ, οὐδόλως μιμούμενοι τοὺς ξένους τοὺς κακολογοῦντας ἅπαντας τοὺς Βυζαντίους καὶ τὴν πολιτείαν αὐτῶν, καὶ οὐδὲν εὑρίσκοντας ἄξιον ἐπαίνου ἢ μιμήσεως ἐν τῇ πολυετεῖ ἱστορίᾳ ταύτῃ. Ἐκ τῶν ἀκολούθων μελετῶν πειθόμεθα, ὅτι δὲν ἦσαν ἐπίψογα ἅπαντα τῶν Βυζαντίων.

Ἐν Κωνσταντινουπόλει, κατὰ Μάϊον, **1877**

Α. Γ. ΠΑΣΠΑΤΗΣ.

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΑ ΤΙΝΑ ΣΥΝΕΧΩΣ ΜΝΗΜΟΝΕΥΟΜΕΝΑ ΕΝ ΤΑΙΣ ΜΕΛΕΤΑΙΣ ΤΑΥΤΑΙΣ.

Ἡ Κωνσταντινούπολις, ἢ περιγραφὴ τοπογραφικὴ ἀρχαιολογικὴ καὶ ἱστορικὴ τῆς περιωνύμου ταύτης μεγαλοπόλεως, κτλ. ὑπὸ Σκαρλάτου Δ. τοῦ Βυζαντίου. Ἀθήνησι, Τόμ. Α'. 1851. Τόμ. Β'. 1862. Τόμ. Γ'. 1869.	Κ/πολις Βυζαντίου.
Constantiniade, ou Description de Constantinople ancienne et moderne. Composée par un philologue et archéologue. Traduite du Grec. par M. R. Constantinople. 1846.	Κ/πολις Πατρ.
Κωνσταντίου Α'. Πατριάρχου Κ/πόλεως τοῦ Βυζαντίου, βιογραφία καὶ συγγραφαὶ αἱ ἐλάσσονες ἐκκλησιαστικαὶ καὶ φιλολογικαί. ὑπὸ Θ. Μ. Ἀριστοκλέους. Ἐν Κ/πόλει. 1866.	Πατρ. Ἐλάσσ. Γραφαί.
Ioannis Meursi Glossarium Graecobarbarum, in quo praeter vocabula amplius ter mille sexcenta, officia atq. Dignitates Imperii Constantinopol. tam in Palatio, quam Ecclesia aut Militia explicantur et illustrantur. Lugduni Batavorum. 1610.	M. Glos.
Urkunden zur Älteren Handels-und Staatsgeschichte der Republik Venedig. von G. L. Fr. Tafel und Dr. G. M. Thomas. Wien. Τόμ. Α'. καὶ Β'. 1856. Τόμ. Γ'. 1857.	T. καὶ Th.
Acta et Diplomata Graeca medii aevi sacra et profana, collecta ediderunt Franciscus Miklosich et Josephus Müller. Vindobonae. Τόμ. Α'. 1860. Τόμ. Β'. 1862. Τόμ. Γ'. 1865. Τόμ. Δ'. 1871.	M. καὶ M.
Δουκαγγίου Constantinopolis Christiana, seu Descriptio urbis Constantinopolitanae, qualis extitit sub Imperatoribus Christianis. Libri IV. Parisiis. 1680.	C. Christ.
P. Gyllii de Constantinopoleos topographia. Lib. IV. Lugduni Batavorum. 1632.	Π. Γύλλιος.
Constantinopolis und der Bosporos, örtlich und geschichtlich beschrieben, von Jos. von Hammer. Τόμ. 2. Pesth. 1822.	C/polis Χάμμερ.
Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων τῶν τε ἁγίων καὶ πανευφή-	

μων Ἀποστόλων, καὶ τῶν ἱερῶν καὶ οἰκουμενικῶν συνόδων, κτλ. ὑπὸ Γ. Α. Ῥάλλη καὶ Μ. Ποτλῆ. Ἀθήνησι. Τόμ. Α'. καὶ Β'. 1852. Τόμ. Γ'. 1853. Τόμ. Δ'. 1854. Τόμ. Ε'. 1855. Τόμ. ΣΤ'. 1859. Σύνταγμα Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ.

Le palais impérial de Constantinople et ses abords, Sainte-Sophie, le Forum Augustéon et l'Hippodrome, tels qu' ils existaient au dixième siècle, par Jules Labarte. Paris. 1861. Labarte le palais.

L'Architecture Byzantine, par Charles Texier et R. Popplewell Pullan. ἐν Λονδίνῳ. 1864. Texier L'Arch. Byz.

Χαδηκὰτ-οὺλ-τζεβαμὶ, ἤτοι Κῆπος τῶν τεμενῶν, ὑπὸ Σεὶδ Ἀλῆ, ἐν Κ/πόλει. 1864. Χαδηκάτ.

Le Colonie Commerciali degli Italiani in Oriente nel medio evo, dissertazioni del prof. Guglielmo Heyd, etc, recate in Italiano dal prof. Giuseppe Müller. Τόμ. Α'. Venezia e Torino. 1866. Τόμ. Β'. Venezia. 1868. Heyd.

Οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς, εἶναι ἅπαντες τῆς γνωστῆς ἐκδόσεως τῆς Βόννης.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ. Τὰ χερσαῖα τείχη τῆς Κ/πόλεως. . . Σελ. 1
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ. Ἐπιγραφαὶ τῶν χερσαίων τειχῶν. . . » 33
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ. Πύλαι τῶν χερσαίων τειχῶν. . . . » 61
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ. Τὸ παλάτιον τῶν Βλαχερνῶν. . . » 83
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ. Αἱ ἐν Κ/πόλει ἀνασκαφαὶ τοῦ Θρᾳκικοῦ σιδηροδρόμου. » 99

ΒΙΒΛΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

Τὸ ἐμπόριον τῶν Γενουηνσίων ἐν Κ/πολει καὶ Εὐξείνῳ πόντῳ κατὰ τὸν μεσαιῶνα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ. Συνοικίαι τῶν Γενουηνσίων πρὸ τῆς ἁλώσεως τῆς Κ/πόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων τῷ 1204ῳ. . . Σελ. 127
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ. Ἅλωσις τῆς Κ/πόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων τῷ 1204ῳ. 169
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ. Οἱ Γενουήνσιοι ἐν Γαλατᾷ, οἱ ὅροι τοῦ Γαλατᾶ καὶ τὸ ἐμπόριον αὐτοῦ. . . . . » 204
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ. Ἀποικίαι τῶν Γενουηνσίων ἐν Κριμαίᾳ καὶ Εὐξείνῳ πόντῳ. Ἔριδες τῶν Γαλαταίων καὶ Βυζαντίων μέχρι τῆς λήξεως τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος. » 232

ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ.

Αἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει μέχρι τοῦδε σωζόμεναι Βυζαντιναὶ ἐκκλησίαι, ἱστάμεναι καὶ ἠρειπωμέναι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ. Οἱ συγγράψαντες περὶ Βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν. Ἀριθμὸς αὐτῶν ἐπὶ Βυζαντίων. Τὰ ἐν Κωνσταντινουπόλει Μουσουλμανικὰ τεμένη. . . . Σελ. 277
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ. Αἱ μέχρι τοῦδε γνωσταὶ Βυζαντιναὶ ἐκκλησίαι. » 298
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ. Αἱ μέχρι τοῦδε ἄγνωστοι Βυζαντιναὶ ἐκκλησίαι. » 351
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ. Αἱ Βυζαντιναὶ ἐκκλησίαι εἰσέτι ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν κατεχόμεναι. Ἐκκλησίαι ἠρειπωμέναι. . » 387
ΕΠΙΛΟΓΟΣ. . . . . » 405

ΒΙΒΛΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

ΤΑ ΧΕΡΣΑΙΑ ΤΕΙΧΗ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ.

Πολλὰ συμβεβηκότα τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας, ἰδίως δὲ τῆς τελευταίας ἁλώσεως, διὰ πολὺν χρόνον δὲν ἠδυνάμην νὰ ἐννοήσω. Ἡ διχογνωμία τῶν πλειοτέρων ἱστορικῶν καὶ ἡ ἀσάφεια τῶν Βυζαντινῶν, ἱστορούντων συμβάντα γνωστὰ εἰς τοὺς τότε ζῶντας συμπολίτας αὐτῶν, ἐπέφερον τὴν σύγχυσιν ταύτην[1]). Ὅσῳ προβαίνομεν εἰς τὴν μελέτην τῶν τελευταίων χρόνων τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, θέλω προσπαθήσει νὰ ἐπανορθώσω ἡμαρτημένας γνώμας ἡμετέρων τε καὶ ἀλλογενῶν ἱστορικῶν, προερχομένας κυρίως ἀπὸ τῆς μέχρι τοῦδε ἀτελοῦς μελέτης τῶν χερσαίων προμαχώνων τῆς Κ/πόλεως.

Καθ' ὅλον τὸ πρόσωπον τῶν τειχῶν τούτων συνηθροίσθη ὁ πολυπληθὴς στρατὸς τοῦ Σουλτάνου. Ἐδῶ κυρίως συνεμάχοντο οἱ Βυζάντιοι μετὰ τῶν ξένων ἐπικούρων, καὶ ἐδῶ πρὸ τῆς ἁλώσεως κατεσκήνωσαν οἱ φράγκοι Σταυροφόροι, ἐκπληττόμενοι ἐπὶ τῷ μεγέθει τῶν τειχῶν καὶ πύργων. Τὰ χερσαῖα τείχη εἶναι σήμερον ἡ κυρία σπουδὴ τῶν ἱστορικῶν, ἐδῶ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ πλανώμεθα, ζητοῦντες τῶν Βυζαντίων τὰ ἱστορήματα νὰ σαφηνίσωμεν.

Ἐπόθησα πρὸ πολλοῦ δι' ἐπιμελοῦς τῶν χερσαίων τειχῶν περισκοπήσεως, νὰ σαφηνίσω τὴν ἱστορίαν τῆς τελευταίας ἁλώσεως. Ἂν δὲ εἰς τὴν μελέτην ταύτην δὲν συμμερίζομαι πολλῶν συγχρόνων ἰδέας, σέβομαι ὅμως τὰ μέγιστα τοὺς πόνους τῶν τὰ τοιαῦτα συγγραψάντων. Οὐδεὶς πλέον ἐμοῦ θαυμάζει τὴν βαθύνοιαν τοῦ περιωνύμου Γερμανοῦ Χάμμερ, τὴν ἀφέλειαν τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντίου, τὴν πολυμάθειαν τοῦ Κ. Σκ. Βυζαντίου καὶ τὴν φιλοπονίαν τοῦ Κ. Μόρδτμαννˢ).

---

[1]) «Οἱ τὰ τῆς Βασιλευούσης ταύτης, ἕκαστος κατὰ τὴν ἀρέσκειαν αὐτοῦ, σκιαγραφήσαντες, δὲν ἔλαβον πρόνοιαν περὶ μελλόντων· διὸ καὶ τὰ *Πάτρια* αὐτῶν ἀποτείνονται πρὸς πληροφορίαν τῶν τότε πολιτῶν, οἵτινες ἔβλεπον μὲν τὰ ὑφιστάμενα καὶ ἐγίνωσκον τὰς ὁδοὺς καὶ θέσεις τῆς Πόλεως, ἀλλ' ἠγνόουν ἐξ ἀμαθείας (ἐκτὸς τῶν πεπαιδευμένων) τὰς ἀρχὰς τῶν ὧν ἔβλεπον.» Κ/πολις. Πατρ. σελ. 29. [2]) Πολιορκία καὶ ἅλωσις Κ/πόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων, ὑπὸ Α. Δ. Μορδμάννου, μεταφρασθεῖσα ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ, ὑπὸ Α. Β. Ἐν Ἀθήναις. 1859.

Πολλάκις ὁδεύων παρὰ τὰ χερσαῖα τείχη τῆς Πόλεως, ἀνεζήτουν μετὰ ζήλου τοὺς πύργους καὶ τὰς πύλας, τὰς τοσάκις ἀναφερομένας κατὰ τὴν τελευταίαν ἅλωσιν. Ἀνὰ πᾶσαν νέαν ἀνάγνωσιν συγχρόνων ἱστορικῶν, πλειότερον ἐσκοτιζόμην. Τὰς ἀμφιβολίας μου ταύτας διηγούμενος, θέλω προσπαθήσει, μετὰ τὴν περιγραφὴν τῶν τειχῶν, νὰ καταδείξω τῶν μνημονευομένων πυλῶν τὴν ἀληθῆ θέσιν, καὶ οὕτω νὰ σαφηνίσω τῆς πολυημέρου ἁλώσεως τὰ συμβάντα. Ὁ περιγράφων τὰ χερσαῖα τείχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁμοιάζει σταχυολόγον, συνάζοντα μὲν ὅ,τι παρέλειψαν οἱ προπορευθέντες, πολλὰ δὲ ἐγκαταλείποντα καὶ εἰς ἄλλους μεταγενεστέρους.

Ταῦτα προλέγω, διότι πολλὰ περὶ τῶν Βυζαντίων καὶ τῆς πολιτείας αὐτῶν ἀφηγοῦμαι εἰς τὴν μελέτην ταύτην, ἀφορῶσαν κυρίως εἰς τὴν διασάφησιν τῆς ἁλώσεως.

Τὰ χερσαῖα τείχη τῆς Κ/πόλεως, ἐκτεινόμενα ἀπὸ τῆς Προποντίδος μέχρι τοῦ Κερατίου κόλπου, ἐκτίσθησαν, ὅπως σήμερον φαίνονται, ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Θεοδοσίου τοῦ Β'. περὶ τὸ 413 Μ. Χ., ἐπιστατοῦντος Ἀνθεμίου ἐπάρχου τοῦ Πραιτωρίου[1]). Μετὰ 36 ἔτη, καταπεσόντα ἐκ σεισμοῦ, ἀνήγειρεν ἐκ νέου ὁ ἴδιος αὐτοκράτωρ, ἐπιστατοῦντος Κύρου τοῦ Φλώρου[2]). Ἐπιγραφὴ σωζομένη ἐπὶ τῆς Μελανδησίας ἢ Νέας Πύλης (Μεβλεβὴ-χανὲ-γενὶ-καποῦ), τὴν ὁποίαν ἀκολούθως θέλω ἀναφέρει, μαρτυρεῖ, ὅτι ταῦτα ἀνηγέρθησαν ἢ μᾶλλον ἐπεσκευάσθησαν εἰς χρόνον ὀλιγώτερον τῶν δύω μηνῶν[3]). Ταῦτα τὰ τείχη, τὰ ὁποῖα ἐκάλουν οἱ Βυζάντιοι τείχη Θεοδοσιακὰ καὶ τεῖχος Θεοδοσιακόν[4]), δὲν ἐμπεριέκλειον κατ' ἀρχὰς τὸ Ἑπταπύργιον τῆς Προποντίδος οὐδὲ τὸ λεγόμενον Ἑβδομον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εἶναι ἡ ἐκκλησία καὶ τὰ παλάτια τῶν Βλαχερνῶν, πρὸς τὸν Κεράτιον κόλπον. Ἐξετείνοντο δὲ ἀπ' ἀρχῆς τῆς ἀνεγέρσεώς των, ἀπὸ τὰ Κύρου ἢ Τριβουνάλιον τοῦ Ἑβδόμου (νῦν Τεκὶρ-σεράϊ) μέχρι τῶν παραλίων τειχῶν τοῦ Κερατίου κόλπου.

Φρονῶ, ὅτι συνείχοντο μετὰ τῶν παραλίων τειχῶν πλησίον τῆς νῦν κλειστῆς πύλης, τῆς καλουμένης ὑπὸ τῶν Βυζαντίων Πύλη τοῦ Κυνηγοῦ, εὑρισκομένης μεταξὺ τῆς σημερινῆς πύλης τοῦ Μπαλατᾶ καὶ τῆς Ἐϊβὰν-σεράϊ-καπουσοῦ, πλησίον τῆς γωνίας τῶν παραλίων τειχῶν. Ἡ κλειστὴ αὕτη πύλη, ἔχουσα πρὸς δεξιὰν αὐτῆς ἐντετειχισμένον ἀνάγλυφον ἀπεικόνισμα τῆς Νίκης, κρατούσης κλάδον φοίνικος εἰς τὴν ἀριστεράν της χεῖρα καὶ ὄχι, καθὼς λέγει ὁ

---

[1]) Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 101. «Κτίσμα τοῦ μικροῦ Θεοδοσίου τὰ τείχη». Κωδινὸς Κουροπαλάτης, σελ. 26. [2]) «Κῦρος ἔπαρχος τῆς πόλεως, ἀνὴρ σοφώτατος καὶ ἱκανός, ἔκτισε τὰ τείχη τῆς πόλεως, ὅπερ ἐξέπληξε τὸν δῆμον διὰ τὸ κάλλος καὶ τὸ τάχος τῆς τοῦ τείχους κτίσεως.» Λέων ὁ Γραμ. σελ. 108, 110. [3]) Περὶ τῆς ἐπισκευῆς ταύτης ἴδε τὰς σημειώσεις τῆς ἐπιγραφῆς 20ης. [4]) Πρβ. ἐπιγραφὴν 20ην. Πασχ. Χρον. Τόμ. Α'. σελ. 717.

Κύριος Βυζάντιος[1]), τοῦ Μιχαὴλ ἀρχισρατήγου, πρὸ πολλοῦ ἀπετειχίσθη. Ἐκ ταύτης ἐξήρχοντο τὰ βασιλικὰ κυνηγέσια τῶν Βυζαντίων, καὶ ἑπομένως ἦτον ἡ τελευταία πύλη πρὸς τὴν πεδιάδα τὴν λεγομένην Κοσμίδιον, ὅπου σήμερον τὰ προάστεια τοῦ Ἐγιούπ.

Μετὰ 200 περίπου ἔτη ὁ αὐτοκράτωρ Ἡράκλειος, πρὸς ἀσφάλειαν τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ παλατίου τῶν Βλαχερνῶν, περιέκλεισε πάντα τὰ μέρη ταῦτα διὰ νέου τείχους, καλουμένου ὑπὸ τῶν Βυζαντίων Μονότειχος ἢ Καστέλλιον τῶν Βλαχερνῶν[2]). Κατὰ τὸ Πασχάλιον τὸ Χρονικὸν[3]), ἐκτίσθη τὸ τεῖχος τοῦτο τὸ δέκατον πέμπτον ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Ἡρακλείου, ἐπὶ τῆς πολιορκίας τῶν Ἀβάρων.

Ὅλον τὸ μέρος τοῦ Θεοδοσιακοῦ τείχους, τὸ ὁποῖον μετὰ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ Ἡρακλείου ἔμεινεν ἐντὸς τῶν τειχῶν ἢ μᾶλλον ὄπισθεν τοῦ νέου τείχους, κατηδαφίσθη ὡς ἄχρηστον. Ἴχνος αὐτοῦ δὲν ἀναφαίνεται σήμερον ἐντὸς τῆς πόλεως, οὐδ' ἠδυνήθην ποτὲ εἰς τὰ παράλια τείχη τοῦ Κερατίου κόλπου ν' ἀνεύρω γνώρισμα αὐτοῦ, μ' ὅλον ὅτι πολλάκις ἐπεσκέφθην ὅλα τὰ μέρη τοῦ ἔσω τείχους πλησίον τῆς κλειστῆς Πύλης τοῦ Κυνηγοῦ. Ὀλίγον πρὸς νότον τῆς πυλίδος τῶν Ἀσωμάτων, πλησίον τοῦ Τεκὶρ-σεράϊ, ὅπου τὸ Ἡράκλειον τεῖχος συνέχεται μετὰ τοῦ Θεοδοσιακοῦ, δύναται ἕκαστος ν' ἀναβῇ ἐπὶ τῆς γωνίας τοῦ τείχους καὶ ἐννοήσῃ τὴν προφανῆ συνέχειαν τοῦ Θεοδοσιακοῦ τείχους ἐντὸς τῆς πόλεως[4]).

Μετὰ παρέλευσιν διακοσίων περίπου χρόνων, ἄλλος αὐτοκράτωρ, Λέων ὁ Ἀρμένιος, αὐτοκρατορήσας ἀπὸ τοῦ 813 μέχρι τοῦ 820, ἀνήγειρε κατὰ πρόσωπον τοῦ Ἡρακλείου τείχους ἕτερον τεῖχος, χωρὶς νὰ κατεδαφίσῃ τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ Ἡρακλείου. Ἡ ἔκτασις τοῦ τείχους τούτου ἀπὸ νότου πρὸς βορρᾶν εἶναι περίπου ἑκατὸν μέτρων.

Τὰ τείχη λοιπὸν τὰ χερσαῖα εἶναι ἔργον τριῶν αὐτοκρατόρων. Ἐξαιρουμένου τοῦ μικροῦ, τοῦ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος ἀνεγερθέντος καὶ σπανίως ὑπὸ τῶν Βυζαντίων ἀναφερομένου, τὰ ἕτερα χρήζουσιν ἰδιαιτέρας μελέτης, διότι ἀμφοτέρων ἡ τειχοδομία διαφέρει.

Πρὸς σαφεστέραν μελέτην τῶν χερσαίων τούτων προμαχώνων καλῶ

Τὸ τεῖχος τοῦ Θεοδοσίου, Τεῖχος Θεοδοσιακὸν,
Τὸ τεῖχος τοῦ Ἡρακλείου, Τεῖχος Ἡράκλειον
Τὸ τεῖχος τοῦ Λέοντος, Τεῖχος Λεόντιον.

---

[1]) Τόμ. Α'. σελ. 582. Καλεῖται συχνάκις, Βασιλικὴ Πύλη τοῦ Κυνηγοῦ. Δούκας, σελ. 279. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 51, 358, 497. [2]) «Προδοσίας δὲ γενομένης διὰ τῆς πόρτης τοῦ μονοτείχους τῶν Βλαχερνῶν, τὴν πόλιν ἔλαβον.» Θεοφ. Τόμ. Α'. σελ. 568, 592. Ι. Καντακουζ. Βιβλ. Α'. σελ. 40. Λέων ὁ Γραμ. σελ. 172. [3]) Τόμ. Α'. σελ. 726.
[4]) Ἡ θέσις αὕτη εἶναι ὄπισθεν τοῦ Ἑβραϊκοῦ ὑαλουργείου.

Τὰ τείχη τῆς Κ/πόλεως χερσαῖά τε καὶ θαλάσσια, πεσόντα ὑπὸ σεισμοῦ τῷ 740 Μ. Χ., πρῶτος ἀνεκαίνισε Λέων ὁ Ἴσαυρος. Λέγει περὶ τούτου Λέων ὁ Γραμματικὸς[1]· «Καὶ σεισμὸς μέγας ἐγένετο ὥστε πτωθῆναι τὰ χερσαῖα τείχη τῆς πόλεως· εἰδὼς δὲ ὁ βασιλεὺς τὰ τείχη πτωθέντα, διελάλησε λέγων ὅτι ὑμεῖς οἱ τῆς πόλεως ἀδυνατεῖτε τὰ τείχη κτίσαι, ἀλλὰ προσετάξαμεν τοῖς διοικηταῖς εἰς τὸν κανόνα ἀπαιτῆσαι κατὰ νόμισμα μιλιαρίσιον ἓν καὶ λαμβάνειν αὐτὸ τὴν βασιλείαν καὶ κτίζειν τὸ τεῖχος[2]).»

Μετὰ τὸν Λέοντα τὸν Ἴσαυρον, μνημονεύουσιν οἱ ἱστορικοὶ τὸν Θεόφιλον, αὐτοκρατορήσαντα ἀπὸ τοῦ 829 μέχρι τοῦ 842. Ἀληθῆ εἶναι τὰ γραφόμενα τοῦ Κεδρηνοῦ, «ὅτι καὶ νῦν ἵστανται τὴν ἐκείνου προσηγορίαν ἐν γράμμασιν ἔχοντα.» Ἀπὸ τῆς πύλης Ἐϊβὰν-σεραΐ-καπουσοῦ, μέχρι τῆς πύλης τοῦ Περάματος, νῦν Βαλοὺκ-παζὰρ-καπουσοῦ, ὅλοι σχεδὸν οἱ πύργοι φέρουσιν ἐπὶ διαζώματος μαρμαρίνου τὴν ἀνάγλυφον ἐπιγραφήν· «Πύργος Θεοφίλου ἐν Χριστῷ Αὐτοκράτορος.» Εἴς τινας πύργους τεμάχια τῆς ἐπιγραφομένης πλακὸς ἀνεστραμμένα, τεκμαίρουσι τὴν ἀνακαίνισιν τοῦ πύργου καὶ τὴν ἀμάθειαν τῶν τειχοδόμων.

Οὐδενὸς ἄλλου αὐτοκράτορος ὄνομα ἐπεγράφη τοσάκις ἐπὶ τῶν πύργων, κατ' ἐξοχὴν τῶν θαλασσίων. Δὶς μόνον ἀναφαίνεται τὸ ὄνομα τοῦ φιλοκάλου τούτου αὐτοκράτορος ἐπὶ τῶν χερσαίων τειχῶν, τὰ ὁποῖα μακρὰν τοῦ θαλασσίου ἀέρος, τοῦ καταβιβρώσκοντος τὰ κτίρια καὶ ἕνεκα τῆς πλειοτέρας αὐτῶν ἐρυμνότητος, χρήζουσιν ὀλιγωτέρας ἀνακαινίσεως[3]). Ταῦτα τὰ τείχη ὁ Θεόφιλος ὄχι μόνον ἀνεκαίνισεν, ἀλλὰ καὶ ὑπερύψωσε διὰ τὸν φόβον τῶν ὁσημέραι ἐπαπειλούντων ἐχθρῶν. Λέγει περὶ τούτου ὁ μετὰ Θεοφάνην γράψας· «Τείχη τε γὰρ τὰ χθαμαλώτερα ἐκ βάθρων ἀναδειμάμενος, τὸ γῆρας ὥσπερ ἀποξύσας καὶ πρὸς ὕψος μετὰ κάλλους ἀπάρας, ἄβατα πάντῃ πεποίηκε τοῖς ἐχθροῖς, ἃ καὶ μέχρι τοῦ νῦν τὴν τούτου προσηγορίαν ἐμφαίνουσιν ἐγγεγραμμένην ἔχοντα ἐν αὐτοῖς[4]).»

Μέχρι τῆς τελευταίας ἁλώσεως τὰ τείχη ταῦτα, ποτὲ μὲν σχιζόμενα, ποτὲ δὲ καταπίπτοντα, ἀνεκαίνιζον οἱ αὐτοκράτορες[5]). Θέλομεν ἴδει μετ' ὀλίγον εἰς τὴν μελέτην τῶν ἐπιγραφῶν, ὅτι ὀλίγα ἔτη πρὸ τῆς ἁλώσεως μεγάλως ἐφρόντισε τὴν ἀνακαίνισιν τῶν χερσαίων τειχῶν ὁ πρωθύστερος αὐτοκράτωρ Ἰωάννης ὁ Παλαιολόγος[6]).

---

[1]) Σελ. 180. [2]) Γ. Κωδινὸς, σελ. 72. [3]) «Τοσοῦτον δὲ μεγαλοπρεπὴς βασιλεὺς ὁ Θεόφιλος ἦν, ὥστε καὶ θαυμαστά τινα φιλοτεχνήσασθαι ὄργανα.» Μ. Γλυκᾶ, σελ. 537. Κ. Μανασσῆ, στίχ. 4805. [4]) Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 94, 95.—Συμεὼν Μαγίστρου, σελ. 627.—Γενεσίου, σελ. 75. « Τούτοις (τοῖς τείχεσι) καθεὶς γραφὴν τοῦ ἰδίου ὀνόματος.» [5]) «Ὁ δὲ βασιλεὺς τῶν τε τειχέων τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπεμελέλητο μέρεσι πολ-» λοῖς.» Ι. Κιννάμου, σελ. 274.—Νικ. Γρηγορᾶ, Τόμ. Α'. σελ. 275. [6]) Μνημονεύονται

Ταύτην τὴν σύντομον περιγραφὴν τῆς ἀνεγέρσεως τῶν χερσαίων τειχῶν τῆς Κ/πόλεως, δύνανται πάντες ν' ἀναπληρώσωσι διὰ τῆς ἀναγνώσεως τῶν σοφῶν συγγραμμάτων τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντίου καὶ τοῦ Κ. Σκαρλάτου Βυζαντίου.

Ματαίως ζητεῖ ὁ ἀρχαιοδίφης εἰς τὰ συγγράμματα τῶν Βυζαντινῶν ἱστορικῶν τὸ εὐκρινὲς τῶν σημερινῶν χωρογράφων. Γράφοντες διὰ τοὺς συμπολίτας αὐτῶν ἀναφέρουσι κτίρια ὑπ' οὐδενὸς ἄλλου μνημονευόμενα, συγχέουσι τὰ ἀρχαῖα καὶ τὰ νέα, σπανίως μνημονεύουσι τὸ ὕψος τὸ εὖρος ἢ τὴν θέσιν τοῦ κτιρίου. Ἐξυμνοῦσιν ὡς κτίτορας τοὺς ἀνακαινίσαντας τὰ μοναστήρια καὶ τὰς ἐκκλησίας, καὶ σκοτίζουσιν οὕτω τὴν τοπογραφίαν τῆς Κ/πόλεως.

Οἱ ἡμέτεροι, πλειότερον τῶν ἀλλοδαπῶν, μετὰ ζήλου ἐμόχθησαν ἵνα διασαφήσωσι τὴν χωρογραφίαν τῆς μεγαλοπόλεως ταύτης ἐκ τῶν ἀσυρράπτων διηγημάτων τῶν Βυζαντινῶν ἱστοριογράφων. Παράδειγμα ἔστω τὸ περὶ κτισμάτων τῆς Πόλεως πόνημα τοῦ Γεωργίου Κωδινοῦ, ὅπου φύρδην καὶ ἀναμὶξ διηγεῖται ἀληθῆ καὶ μυθώδη, θεῖα καὶ τεράστια, πρὸς ἀληθῆ ἀποπλάνησιν τῶν μεταγενεστέρων.

Ταῦτα λέγω διὰ τοὺς μελετῶντας ἢ μέλλοντας νὰ μελετήσωσι τὴν Βυζαντινὴν ἱστορίαν.

Τὸ Θεοδοσιακὸν τεῖχος, καλούμενον τείχη χερσαῖα, τείχη πρὸς δυσμὰς καὶ τῆς δύσεως καὶ κάστρον μέγα, ἐκτείνεται σήμερον ἀπὸ τῆς παραλίας τῆς Προποντίδος μέχρι τοῦ παλατίου τοῦ Ἑβδόμου[1]), ἔχει μῆκος Μ. 4950 περίπου· σύγκειται ἐκ δύω τειχῶν μετὰ 94 μεγίστων πύργων, 80 πυργίων καὶ πλατείας τάφρου· εἶναι δὲ διπλοῦν καθ' ὅλον τὸ μῆκος αὐτοῦ. Φρονῶ, ὅτι ἀπ' ἀρχῆς τῆς ἀνεγέρσεώς του ἦτο διπλοῦν, διότι τὸ μετέπειτα ἀνεγερθὲν Ἡράκλειον, ὠνομάσθη Μονότειχος πρὸς διαστολὴν αὐτοῦ. Πρὸς τούτοις, ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν ἀνεγειράντων αὐτὸ τειχοδόμων Ἀνθεμίου καὶ Κύρου, ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Νεωτέρου, μέχρι τοῦ αὐτοκράτορος Ἡρακλείου, μνεία δὲν γίνεται ἄλλου ἀνεγερθέντος παραπλησίου ἢ παρακειμένου τείχους. Αὕτη εἶναι καὶ ἡ γνώμη τοῦ Κ. Σκ. Βυζαντίου, ὅστις ἀναφέρει[2]) τὸν Παχυμέρην καὶ ἐπιστολὴν τοῦ αὐτοκράτορος Βαλδουίνου μαρτυροῦντος, ὅτι ἐπὶ τῆς ὑπὸ τῶν Λατίνων ἁλώσεως τῆς Κ]πόλεως (1204), τὰ τείχη ἦσαν διπλᾶ.

Τὸ μὲν πρὸς τὴν πόλιν καλεῖται ἔσω τεῖχος, ἢ κατὰ τοὺς Βυζαντίους, Μέγα τεῖχος· τὸ δὲ ἔμπροσθεν αὐτοῦ ἢ πρὸς τὴν πεδιάδα, ἔξω τεῖχος. Ταύτας τὰς ὀνομασίας καλὸν εἶναι νὰ φυλάττωμεν κατὰ νοῦν εἰς τὴν μελέτην ταύτην. Τὰ δύω τείχη ἀπέχουσιν ἀπ' ἀλλήλων Μ. 17,80. Ὅλον τὸν μεταξὺ τῶν δύω

ἐν τοῖς συγγράμμασι τῶν Βυζαντίων «ὁ δομέστικος τῶν τειχέων» Κωδ. Κουροπαλ. σελ. 26. καὶ «ἄρχοντα τοῦ τείχους». Θεοφάνους, Τόμ. Α'. σελ. 616. Νικ. Πατριάρχου, σελ. 62.

[1]) Νῦν Τεκὶρ-σεραΐ. Θεοφυλ. Ἱστορ. σελ. 328. [2]) Τόμ. Α'. σελ. 105.

τούτων τειχῶν ἐπιμήκη χῶρον, ἐκάλουν οἱ Βυζάντιοι, περίβολον ἢ περιβόλειον[1]). Ἀπέχει δὲ πάλιν ἡ τάφρος ἀπὸ τοῦ ἔξω τείχους Μ. 17,20. Τούτου τοῦ δευτέρου χώρου, μεταξὺ τοῦ ἔξω τείχους καὶ τῆς τάφρου, ὄνομα ἴδιον δὲν ἀπήντησα εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς· ὅθεν καλῶ αὐτὸν προτείχιον. Ἐφρουρεῖτο δὲ τὸ προτείχιον ὑπὸ τοῦ ἔσω τείχους ἢ πτεροῦ τῆς τάφρου, ἔχοντος ὕψος ἀνδρόμηκες μ' ἐπάλξεις ὀδοντωτὰς, σωζομένας εἰσέτι εἰς πάμπολλα μέρη, κατ' ἐξοχὴν πρὸς τὴν πύλην τῆς Σηλυμβρίας καὶ πρὸς νότον τῆς σημερινῆς πύλης τῶν Ἑπτὰ Πύργων. Οἱ μαχηταὶ ἐδῶ ἐμάχοντο ἱστάμενοι ἐπὶ τῆς γῆς, διότι οὐδένα πύργον ἢ ὀχύρωμα ἄλλο ἀνήγειραν οἱ Βυζάντιοι ἐντὸς τοῦ προτειχίου. Τὴν τάφρον, τὴν ὁποίαν ὁ Φραντζῆς καὶ ἄλλοι συγγραφεῖς πολλάκις καλοῦσιν ὄρυγμα καὶ ὁ Κανανὸς σοῦδαν[2]), ἐθεώρουν οἱ Βυζάντιοι ἀνυπέρβλητον πρόσκομμα εἰς τὰς ἐφόδους τῶν ἐχθρῶν. Ὡς ἔργον χαμαίζηλον καὶ ταπεινὸν, παρημελήθη ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν, ἐκπληττομένων ὑπὸ τοῦ ὕψους καὶ μεγέθους τῶν μετεώρων προμαχώνων. Τοιαύτη ὅμως δὲν ἦτον ἡ πρόθεσις τῶν τειχοδομησάντων τοὺς προμαχῶνας τούτους. Ἂς ἐνθυμῶνται οἱ μελετῶντες τὴν ἱστορίαν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους καὶ οἱ περιεργαζόμενοι τὰ νῦν ἱστάμενα ταῦτα κτίρια, ὅτι ἀνηγέρθησαν πολλοὺς αἰῶνας πρὶν ἀκουσθῇ ὁ καταπληκτικὸς κρότος τῶν σημερινῶν πυροβόλων. Ταῦτα τὰ τείχη καὶ αὐτὰ τὰ ἐρυμνότατα τοῦ Ἡρακλείου, ἀκαταμάχητα τότε, δύνανται σήμερον ὀλίγα πυροβόλα νὰ κατεδαφίσωσιν. Ἀνεγερθέντα ἵνα προφυλάττωσι τὴν Κ/πολιν ἀπὸ τῶν λιθοβόλων μηχανημάτων καὶ τῶν τῆς τότε τειχομαχίας συνήθων ἑλεπόλεων, ἀπέδειξαν καθ' ὅλας τὰς πολιορκίας τῶν Βουλγάρων καὶ Λατίνων, τὴν μεγαλόνοιαν τῶν πρώτων τειχοδόμων, Ἀνθεμίου καὶ Κύρου[3]).

Ἀντιγράφω τὰς μηχανὰς, τὰς ὁποίας ὁ Κροῦμνος ἡτοίμασε κατὰ τῶν τειχῶν τῆς Πόλεως ἐπὶ Λέοντος τοῦ Ἀρμενίου[4]). «Πρὸς δὲ τούτοις παρασκευάζει διαφόρων ἑλεπόλεων ὄργανά τε καὶ μηχανήματα, καὶ μαγγανικὰ παμμεγέ-

[1]) Ἰταλός τις ἀνώνυμος, μεταγλωττίσας τὴν ἱστορίαν τοῦ Μιχαὴλ Δούκα, καλεῖ τὸν περίβολον pomarium, δηλαδὴ μηλῶνα ἢ μᾶλλον κῆπον, πλανηθεὶς ἐκ τῆς δημώδους σημασίας τῆς λέξεως· ἡ μετάφρασις μαρτυρεῖ ἄνδρα τοῦ Αἰγαίου πελάγους. Γράφει τ' ἀκόλουθα ὁ Λ. Χαλκοκονδύλης περὶ τῶν τειχῶν, σελ. 384. «κατ' ἤπειρον δὲ ἐστὸν δύω τείχεε τῆς πόλεως, τὸ μὲν μέγα τε καὶ ἄξιον λόγου, τὸ δὲ ἔλαττον, ἐκτὸς εἰς τὴν τάφρον ὑπερκείμενον· τάφρος .... τὸ εὖρος πλεθριαία». [2]) Γ. Φραντζῆ, σελ. 280. Ι. Κανανοῦ ἐν τῷ τεύχει τοῦ Γ. Φραντζῆ, σελ. 470. Ἡ λέξις σοῦδα εἶναι ἀραβικὴ, σημαίνουσα ἐμπόδιον, φρούριον, ὅθεν ὠνόμασαν οἱ Ἄραβες τὴν πόλιν Σοῦδαν τῆς Κρήτης, ὡς κάστρον κατ' ἐξοχήν. Ἐξ αὐτῆς ἀπῴκησάν τινες εἰς τὴν ἐνορίαν τῆς Κ/πόλεως, τὴν καλουμένην Ἐγρὴ-καπὴ, καὶ ἔκτισαν τὴν ἐκκλησίαν, τὴν λεγομένην Παναγίαν τῆς Σούδας. Οὕτω καὶ ἡ ἐκκλησία Καφατιανὴ ἐν Γαλατᾷ, καλεῖται ἐκ τοῦ Καφᾶ τῆς Κριμαίας.

[3]) 29 πολιορκίας ὑπέστη ἡ Κ/πολις. Von Hammer, Hist. de l'Emp. Ott, Paris, 1835 Τόμ. Β'. σελ. 428. [4]) Ἀνώνυμος χρονογράφος ἐν Λέοντι τῷ Γραμματικῷ, σελ. 347.

στατα, τριβόλους καὶ τετραβόλους, καὶ χελώνας καὶ ὑψηλὰς κλίμακας, σφαίρας τε καὶ μοχλοὺς καὶ ὀρυὰς, κριούς τε καὶ βελοστάσεις, πυρόβολά τε καὶ λιθόβολα καὶ σκορπίδια εἰς τὸ βαλέσθαι βέλη καὶ σφενδόνας, πάντα μηχανήματα κατὰ τῶν ἐπάλξεων τοῦ ἑλεῖν τὴν πόλιν ἐπὶ τὸ δυτικὸν μέρος τῆς πόλεως κατὰ τοῦ τείχους τῶν Βλαχερνῶν.»

Εἰς ὅλας τὰς τειχομαχίας τῶν ἀρχαίων, ἡ τάφρος ἦτον ἰσχυρὸς προμαχὼν κατὰ τῶν ἐχθρῶν ζητούντων νὰ πλησιάσωσι τὰ τείχη καὶ πλησιέστερον νὰ τὰ πλήττωσι διὰ βαρυτάτων μηχανῶν. Ἕνεκα τούτου, περιγράφοντες τὴν ἅλωσιν, συχνότατα ἀναμιμνήσκουσιν οἱ συγγραφεῖς τῆς πρὸ τῶν τειχῶν τάφρου καὶ τῆς ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν παντοίας προσχώσεως αὐτῆς.

Τὸ πλάτος τῆς τάφρου εἶναι εἴς τινα μέρη Μ. 19,20, εἴς τινα δὲ Μ. 21,15, κατὰ δὲ τὸν Κ. Μόρδτμανν 42 βήματα.

Ἀδύνατον σήμερον νὰ γνωρίσωμεν τὸ ἀρχαῖον αὐτῆς βάθος, διότι εἰς πάμπολλα μέρη προσεχώθη ὑπὸ πετρῶν καὶ κόπρου τῶν πολλῶν παρακειμένων κήπων καὶ δενδροφυτειῶν. Ἡ ἀπέναντι τῆς Χρυσῆς πύλης τάφρος ἔχει ἐπέκεινα τῶν δέκα μέτρων βάθος· μεταξὺ τῶν πυλῶν Σηλυμβρίας καὶ Ἑπτὰ Πύργων ἔχει ἑνὸς καὶ εἴς τινα μέρη τριῶν μέτρων βάθος. Πλησίον τῆς Προποντίδος εἶναι σχεδὸν ἰσόπεδος τῆς λεωφόρου. Ἀπὸ τῆς πύλης τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ μέχρι τῆς Μελανδησίας, ὅπου σώζονται σχεδὸν ἀκέραια τὰ Βυζαντινὰ ὀχυρώματα, ἔχει βάθος τριῶν μέχρις ἑπτὰ μέτρων[1]).

Τὰ τείχη τῆς τάφρου, λεγόμενα παραπετάσματα καὶ πτερὰ, εἶναι στερεώτατα. Τὸ μὲν ἔσω, καθὼς ἀνωτέρω εἶπον, σώζει εἰς πλεῖστα μέρη ἀκεραίους τὰς ὀδοντωτάς του ἐπάλξεις, τὸ δὲ ἔξω, νομίζω, ὅτι δὲν ὑπερεῖχε τῆς γῆς. Ἀμφότερα ἐκτίσθησαν, ἵνα ἐμποδίζωσι τὴν κατάπτωσιν τῶν παρακειμένων χωμάτων· ἄλλως ἡ τάφρος τάχιστα ἐπληροῦτο χώματος καὶ ἐματαιοῦτο ἡ πρόθεσις τῶν τειχοδόμων. Ἐκτίσθησαν μὲ λαξευτοὺς λίθους, μὲ πλινθόκονιν καὶ τίτανον.

Τὸ εὖρος τοῦ ἐξωτερικοῦ πτερώματος, εὐρυνομένου κατὰ τὴν βάσιν του, εἶναι Μ. 1,75. Ἐπίπονον ἔργον ἤθελεν εἶσθαι νὰ ὑποσκάψωσι τὰ θεμέλια τοῦ πτερώματος ἵνα εἰσδύσωσιν εἰς τὴν τάφρον ἢ ὑποκάτωθεν αὐτῆς, εἰς τόπον τόσον πλησίον τῶν τειχῶν. Ταῦτα ὅλα δύναται ἕκαστος νὰ παρατηρήσῃ καὶ καταμετρήσῃ, μεταξὺ τῶν πυλῶν τῆς Ἀδριανουπόλεως καὶ τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ, ὅπου τὰ τείχη, ἐν μέρει κατεδαφισθέντα, μαρτυροῦσι τὸν ἐκεῖ αἱματηρὸν ἀγῶνα τῆς τελευταίας ἁλώσεως.

Καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς τάφρου, ἀναφαίνονται τείχη διατέμνοντα αὐτὴν καὶ

[1]) Ὁ Γίββων (κεφ. 68) λέγει, ὅτι ἡ τάφρος ἔχει ἑκατὸν ποδῶν βάθος, δηλ. 40 πήχεων τουρκικῶν. Εἰς πάμπολλα τοιαῦτα λάθη ὑπέπεσεν ὁ βαθύνους οὗτος ἱστορικὸς, ὅστις δὲν περιηγήθη ποτὲ τὰς χώρας τῆς Ἀνατολῆς.

ὑπ' οὐδενὸς ἀρχαίου ἢ νεωτέρου ἀναφερόμενα. Ταῦτα τὰ τείχη καλῶ διαταφρίσματα. Εἶναι ἀναμφιλέκτως Βυζαντινὰ κτίρια, ὅμοια τῶν τειχῶν καὶ τὴν ὕλην καὶ τὸ σχῆμα. Διατέμνουσι τὰ πλεῖστα τὴν τάφρον κατ' εὐθεῖαν γραμμὴν, πλατύτατα τὴν βάσιν καὶ λεπτυνόμενα μέχρι τοῦ χείλους τῆς τάφρου. Μόλις δύναται ἐπὶ τῆς ἄκρας αὐτῶν νὰ διέλθῃ ἄνθρωπος. Ἀπὸ τῆς πύλης τῆς Ἀδριανουπόλεως μέχρι τοῦ Τεκὶρ-σεράϊ, δὲν σώζονται τοιαῦτα σήμερον, μ' ὅλον ὅτι μοὶ φαίνεται, ὅτι ὑπάρχουσι σημεῖα ἢ γνωρίσματα τῆς προϋπάρξεως αὐτῶν. Ἀπὸ τῆς πύλης τῆς Ἀδριανουπόλεως πρὸς τὴν λαγκάδα τοῦ Λύκου εἶναι τέσσαρα, ἐκεῖθεν δὲ πρὸς τὴν πύλην τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ 1) σημεῖον αὐτῶν δὲν σώζεται. Ἀπὸ τῆς πύλης ταύτης μέχρι τῆς Μελανδησίας 2) εἶναι πέντε, ἀπὸ ταύτης μέχρι τῆς πύλης Συλημβρίας πέντε, ἐδῶθεν μέχρι τῆς πύλης τῶν Ἑπτὰ Πύργων πέντε, καὶ μέχρι τῆς Προποντίδος δύω.

Τούτων τῶν διαταφρισμάτων τινὰ μὲν εἶναι σωότατα, ὑψούμενα μέχρι τοῦ χείλους τῆς τάφρου, τινὰ δὲ κατηρειπωμένα. Ἄλλα μετὰ τὴν ἅλωσιν ἐπλατύνθησαν, καὶ δι' αὐτῶν διαβαίνουσιν οἱ κηπουροὶ εἰς τοὺς κήπους τοῦ περιβόλου καὶ τοῦ προτειχίου.

Τὰ τέσσαρα διαταφρίσματα, ἀπὸ τῆς πύλης τῆς Ἀδριανουπόλεως μέχρι τῆς λαγκάδος τοῦ Λύκου, ἔχουσιν εἰς τὴν βάσιν των ὀπὰς ἀψιδωτὰς, ἐντέχνως τειχοδομημένας. Ἀπὸ δὲ τῆς πύλης τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ, ὅθεν ἅπασα ἡ τάφρος μέχρι τῆς Προποντίδος κλίνει πρὸς νότον, τὰ διαταφρίσματα ταῦτα στηρίζονται ἐκ τῆς νοτίου των πλευρᾶς, ἐπὶ τριῶν ἐρεισμάτων πλατυτάτων καὶ λίαν ἐρυμνῶν, ὡς νὰ ἐφοβεῖτο ὁ τέκτων τὸν κλονισμὸν ἢ τὴν παντελῆ κατάπτωσιν αὐτῶν. Τὰ ἐρείσματα ταῦτα εἶναι λεπτότερα ὅπου ἡ τάφρος εἶναι ἐπίπεδος, καθὼς ἀπὸ τῆς πύλης τῆς Συλημβρίας μέχρι τῆς Προποντίδος.

Πλησίον τῆς κορυφῆς διαταφρισμάτων τινῶν κρημνισθέντων, φαίνονται σωλῆνες πήλινοι, ἔκπαλαι ἐντέχνως κεκαλυμμένοι εἰς τὴν ἄνω ἄκραν ἢ μέσην τοῦ τείχους, ἐκτεινόμενοι ἐκ τοῦ ἑνὸς εἰς τὸ ἕτερον χεῖλος τῆς τάφρου. Ἀνάγκη νὰ καταπέσωσιν οἱ ἄνω λίθοι ἵνα φανῶσιν οἱ σωλῆνες. Πρὸς τούτοις ἐπὶ τοῦ χείλους τοῦ ἔξω πτεροῦ καὶ πλησιέστατα τῶν διαταφρισμάτων σώζονται μέχρι σήμερον εἰς πάμπολλα μέρη φρέατα κατάξηρα, ἀγωγοὶ ὕδατος καὶ βόθρια λίθινα, τεκμαίροντα ἅπαντα τὴν διοχέτευσιν ὕδατος. Νομίζω, ὅτι τὰ διαταφρίσματα ταῦτα ἦσαν ὑδραγωγεῖα τῶν Βυζαντίων, ἀμεληθέντα καὶ ἀποξηρανθέντα τὴν σήμερον. Τινὰ ὅμως εἶναι σῶα, διοχετεύοντα μέχρι σήμερον πόσιμον ὕδωρ ἐντὸς τῆς πόλεως.

Ἔρχομαι τώρα νὰ ἐξετάσω, ἂν εἶναι δυνατὸν νὰ σαφηνίσω ἐκ τῆς μελέτης τῆς τάφρου τὸ περὶ ὕδατος ἐν τῇ τάφρῳ πολύκροτον ζήτημα, περὶ τοῦ ὁποίου διχογνωμοῦσι καὶ ἀρχαῖοι καὶ νέοι χωρογράφοι.

---

1) Νῦν, Τοπ-καπουσοῦ. 2) Νῦν, Μεβλεβὴ-χανὲ-γενὶ-καποῦ.

Οἱ περιγράψαντες τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὰ συμβάντα τῆς τελευταίας ἁλώσεως, μὴ δυνάμενοι ν' ἀρνηθῶσι τὰ γραφόμενα τῶν ἀρχαίων Βυζαντίων περὶ ὕδατος ἐντὸς τῆς τάφρου, ἀποσιωπῶσιν ἢ ἀφίνουσιν εἰς ἄλλους τὴν περαιτέρω ἔρευναν τοῦ προβλήματος.

Πρῶτον λέγω, ὅτι ὁ Κανανὸς, ὁ ἱστορήσας τὴν πολιορκίαν τῆς Κ/πόλεως ὑπὸ τοῦ Σουλτὰν Μουρὰδ τῷ 1422, γράφει τὰ ἀκόλουθα περὶ τῆς μεταξὺ τῶν πυλῶν τῆς Ἀδριανουπόλεως καὶ τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ λαγκάδος [1]). « Τὰς δὲ σκευὰς τὰς μεγίστας ἐκείνας... ἔστησαν περιέργως εἰς τόπον ἐν ᾧ σοῦδαν οὐκ εἶχεν, ὁμοίαν σουδῶν τῶν ἑτέρων, ἀλλὰ κεχαλασμένη ὑπῆρχε καὶ ἔκπαλαι γέμουσαν χῶμαν.... ἦν γὰρ ὁ τόπος καὶ σοῦδα καὶ πύργος.... εἰς τὸν ποταμὸν τὸν ἐπονομαζόμενον Λύκον, » καὶ « Ἐκεῖ ὁ τόπος σοῦδαν οὐκ ἔχει τοὺς Τούρκους νὰ ἐμποδίσῃ. » Ἂν ὁ Κανανὸς ἐγνώριζε τὰ πάτρια καλήτερα, ἤθελε γράψει ὅτι εἰς τὴν λαγκάδα τοῦ Λύκου δὲν ὑπῆρχε τάφρος, ἢ ἂν ὑπῆρχεν, ἦτο λίαν ἀβαθής. Εἰς ὁμοίαν πλάνην πίπτουσιν οἱ νομίζοντες ὅτι ἡ τάφρος εἰς τὰ μέρη ταῦτα ἐξηφανίσθη ἢ προσεχώθη ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς ἁλώσεως.

Ὁ ποταμὸς οὗτος, τοῦ ὁποίου διέσωσαν τὸ Βυζαντινὸν ὄνομα ὁ Κανανὸς καὶ ἄλλοι συγγραφεῖς, εἶναι ἄσημον ῥυάκιον κατάξηρον τὸ θέρος, καταρρέον ἐκ τοῦ ἄντικρυ λόφου Μάλτεπὲ δι' ἐκτενοῦς λαγκάδος ἀεννάως κηπευομένης. Τὰ ὕδατά του ῥέοντα εἰς τὴν τάφρον, ἰσόπεδον μὲ τὴν λεωφόρον, εἰσρέουσιν εἰς ὑπόγειον ὀχετὸν ἔχοντα ἄνοιγμα M. 1, 70, ὑπὸ τὸ ἔσω πτερὸν καὶ τὸν περίβολον μέχρι τοῦ καλουμένου Σουλοὺ-κουλὲ [2]), δευτέρου πύργου μετὰ τὴν κλειστὴν ἢ πέμπτην πύλην πρὸς νότον. Τὰ ὕδατα τοῦ ῥυακίου χύνονται ἐντὸς τοῦ πύργου καὶ ἐκεῖ πλατυνόμενα καὶ ἐπικαλύπτοντα ὅλον τὸ δάπεδον αὐτοῦ, ἐκρέουσι διὰ μεγάλης τετραγωνικῆς ὀπῆς εἰς τὴν ἐκτενῆ πεδιάδα τοῦ Γενὶ-μπαχτζὲ, συνέχειαν τῆς ἔξω λαγκάδος τοῦ Λύκου. Τὸ ῥυάκιον τοῦτο ῥέει διὰ τῆς πόλεως ἐντὸς αὐλακος, ποτὲ μὲν ἀνοικτῆς, ποτὲ δὲ ἐπικεκαλυμμένης διὰ σανίδων, μέχρι τῶν κήπων τῆς Βλάγκας, χυνόμενον εἰς τὴν Προποντίδα πεντήκοντα μέτρα πρὸς δυσμὰς τῆς Πύλης καλουμένης Λάγκα-Γενὶ-καπὴ, δι' ὑπογείου θολωτοῦ ἐρυμνοτάτου [3]). Τόσον δ' ὁρμητικὸς εἶν' ἐνίοτε ὁ χείμαρρος, ὥστε παρέσυρε καὶ ζῶα καὶ ἀνθρώπους εἰς τὰς ἐκβολάς του πρὸς τὴν Προποντίδα.

Περιέγραψα τὸν ῥοῦν τοῦ ῥυακίου τούτου, διότι εἶναι ἐπίσημος ἐν τῇ ἱστο-

---

1) Σελ. 461, 462. 2) Πύργος Ὑγρός. Εἰς τὸν πύργον τοῦτον εἰσέρχεταί τις ἀπὸ τῆς ἔσω πόλεως. Πρβ. ἐπιγραφὴν 15ην. 3) Per hanc mediam, fluit rivulus qui aestivo tempore exarescere solet. Gyllii Top. Const. Lugduni, 1561. σελ. 57. C'est là que la petite rivière de Lycos entre dans Constantinople à côté de la Porte de Saint Romain aujourd'hui dite du Canon. Von Hammer, αὐτ. Κεφ. 10. Δὲν εἶναι ὀρθὴ ἡ λέξις à côté, διότι τὸ ῥυάκιον εἶναι 400 περίπου βήματα μακρὰν τῆς πύλης τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ.

ρία τῆς τάφρου. Οἱ ἀνεγείραντες τὰ τείχη, ἔθεσαν τὸ ἐντὸς τῆς πόλεως στόμιον τοῦ ῥύακος ὑπὸ τὴν ἄγρυπνον φρουρὰν τῶν ἐν τῷ πύργῳ στρατιωτῶν. Διὰ τοῦ ῥύακος τούτου χύνονται ἐντὸς τῆς πόλεως, ὄχι μόνον τὰ ὕδατα τῆς ὁμωνύμου λαγκάδος, ἀλλὰ καὶ πάντα τὰ καταρρέοντα ἐκ τοῦ περιβόλου καὶ τῆς κλιτύος τῶν λόφων τῆς Ἀδριανουπόλεως καὶ τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ. Ὅτι ἡ τάφρος ἐδῶ δὲν εἶχε πλειότερον τοῦ σημερινοῦ βάθους, καταδείκνυται ἐκ τοῦ ὑπογείου ὀχετοῦ καὶ τῆς εἰσροῆς τῶν ὑδάτων τοῦ Λύκου ἐντὸς τοῦ Ὑγροῦ πύργου. Ἂν εἶχε βάθος ὅμοιον τῆς ἀλλαχόθι τάφρου, ἠθέλομεν ἀνεύρει εὐρυτέρους ἀνιόντας καὶ κατιόντας σωλῆνας, πρὸς ἀκώλυτον διοχέτευσιν τῶν ὑδάτων τοῦ Λύκου. Κάλλιον ἡμῶν ἐγίνωσκον οἱ Βυζάντιοι τὰ σχέδια τῶν ἐχθρῶν.

Ἐκτὸς τοῦ ποταμίσκου τούτου, οὐδεμίαν ἄλλην εἴσοδον ὑπόγειον εὑρίσκομεν εἰς τὰ χερσαῖα τείχη[1]). Ὁ Κανανὸς λέγει, περιγράφων τὰ παντοῖα μηχανήματα τῶν Τούρκων κατὰ τῶν χερσαίων τειχῶν. «Ἄλλοι τοὺς ἀγωγοὺς ἐγύρευον τοὺς ἔκπαλαι τὸ νερὸν εἰς τὰς στέρνας τῆς πόλεως ἔφερον, ὅπως τινὰς ἐξ αὐτῶν ἐπιτύχωσι, καὶ λαθραίως τῶν Ῥωμαίων διὰ τοῦ ἀγωγοῦ ἐντὸς γενέσθαι τῆς πόλεως νυκτὸς, ἀπαραπροσδοκήτως ταύτην κρατήσουσι καὶ αἰχμαλωτίσουσιν[2]).»

Ἕνεκα τοῦ ποταμοῦ Λύκου δὲν ἠδυνήθησαν οἱ Βυζάντιοι νὰ ὀρύξωσιν ἐδῶ εἰμὴ ἀβαθῆ τάφρον. Τοιαύτην ἀβαθῆ τάφρον βλέπομεν καὶ σήμερον εἰς τὰ μέρη ταῦτα.

Ἀπὸ τῆς πύλης τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ μέχρι τῆς Μελανδησίας πύλης καὶ ἐπέκεινα πρὸς τὴν Προποντίδα ἡ τάφρος εἶναι βαθεῖα, κλίνουσα μέχρι τῆς πύλης Σηλυμβρίας[3]). Ἐδῶ τὰ διαταφρίσματα εἶναι πολλὰ καὶ τὰ ἐρείσματα ἐκ τετραγώνων μεγάλων πλίνθων καὶ λαξευτῶν λίθων στηρίζουσι τὴν νότιον πλευρὰν τῶν διαταφρισμάτων. Ἐν ᾧ δὲ τὰ πρὸς νότον τῆς πύλης τῆς Ἀδριανουπόλεως διαταφρίσματα ἔχουσιν ἅπαντα ὀπὰς, διὰ τῶν ὁποίων διαρρέει τὸ παντοχόθεν καταρρέον ὕδωρ, ἐδῶ ἅπαντα εἶναι τυφλὰ, ἑδράζοντα ἐπὶ πλατυτάτων βάσεων, σῶα καὶ ἀκλόνητα τὰ πλειότερα μέχρι τῆς σήμερον. Ἐφοβοῦντο ἄραγε οἱ Βυζάντιοι μὴ κλονισθῶσι ταῦτα ὑπὸ τῶν ὑδάτων τοῦ οὐρανοῦ, ἢ τῶν ἐκ τῶν περιβόλων καταρρεόντων ἐν καιρῷ βροχῆς ἢ χιόνος; Διερχόμενος τὴν λεωφόρον πλησίον τῆς τάφρου διὰ πολλὰ ἔτη ἐν καιρῷ θέρους καὶ χειμῶνος, ποτὲ δὲν εἶδα ἐντὸς τῆς τάφρου ὕδωρ βαθύτερον τῶν πέντε ἢ ἓξ δακτύλων. Δυνάμεθα ἄρα γε νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι τὰ διαταφρίσματα ταῦτα ἐκινδύνευον νὰ ἐνδώσωσιν

---

1) Ἐγὼ οὐδεμίαν ἄλλην εἴσοδον εὗρῆκα εἴτε κλειστὴν εἴτε ἀνοικτὴν, εἴτε ἀρχαίαν εἴτε νέαν. Αἱ ἐν τοῖς συγγράμμασι τῶν Βυζαντίων μνημονευόμεναι ὑπόγειοι εἴσοδοι, σήμερον δὲν ὑπάρχουσι, «ὁ δὲ Ἰουστινιανὸς μετ' ὀλίγων ὁμοφύλων, πολέμου χωρὶς, διὰ τοῦ ἀγωγοῦ εἰσελθὼν» κτλ. παρὰ τὸ παλάτιον τῶν Βλαχερνῶν. Θεοφάνους, Τόμ. Α'. σελ. 573. Νικηφόρου Πατρ. σελ. 47. 2) Ἐν τεύχει Γ. Φραντζῆ, σελ. 463. 3) Ἡ πύλη τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ εἶναι περίπου 58 μέτρα γαλλικὰ ὑπεράνω τῆς θαλάσσης. Andreossy, σελ. 89.

εἰς τὸ βάρος τοῦ ὀλίγου ὕδατος, ἐντὸς τῶν διαχωρισμάτων τούτων εἰσρέοντος ἐν καιρῷ πολυομβρίας; Δὲν ἦτον αὕτη τῶν πρώτων τειχοδόμων ἡ πρόθεσις. Ἀσκόπου ἐπιδείξεως σημεῖα δὲν ἀναφαίνονται εἰς τὰ κολοσσιαῖα καὶ ἀξιοθαύμαστα ταῦτα κτίρια. Ἡ μὲν τάφρος ἀπ' ἀρχῆς ἐμπεριεῖχεν ὕδωρ, τὰ δὲ διαταφρίσματα, τὰ διατέμνοντα τὴν τάφρον, ἐκώλυον τὴν πρὸς τὰ κάτω καταρροὴν τῶν ὑδάτων. Οἱ ἐπὶ τῶν διαταφρισμάτων ὑδραγωγοὶ σωλῆνες, ἀνοιγόμενοι ἐντὸς τῆς τάφρου, ἠδύναντο εἰς ὀλίγιστον καιρὸν νὰ τὴν πληρώσωσιν ὕδατος.

Ἂν εἴς τινας φανῇ παράδοξος ἡ ἰδέα αὕτη, λέγω, ὅτι ἕκαστος σωλὴν πήλινος ἐπὶ τῶν διαταφρισμάτων τούτων, δύναται εἰς εἰκοσιτέσσαρας ὥρας νὰ χύσῃ ἐντὸς τῆς τάφρου ἑξακοσίας περίπου χιλιάδας ὀκάδων ὕδατος· εἶναι δὲ διπλοῖ καὶ τριπλοῖ οἱ σωλῆνες οὗτοι ἐπί τινων διαταφρισμάτων. Πρὸς τούτοις, οἱ Βυζάντιοι ἐπλήρουν τὴν τάφρον ὕδατος εἰς μόνην τὴν προσπέλασιν τῶν ἐχθρῶν· ἐν καιρῷ δὲ εἰρήνης τὰ ὕδατα ἔρρεον ἐντὸς τῆς πόλεως, πρὸς χρῆσιν τῶν πολιτῶν.

Διέτριψα ὑπὲρ τὸ δέον εἰς τὴν περιγραφὴν τῆς τάφρου, ἵνα καταδείξω, ὅτι ἐκ τῆς μελέτης τῶν τειχῶν μέλλομεν νὰ σαφηνίσωμεν πάμπολλα καὶ τῶν Βυζαντίων καὶ τῶν συγχρόνων, ἡμετέρων τε καὶ ἀλλοδαπῶν, ἀσαφῆ διηγήματα.

Περὶ δὲ τῆς τῶν χερσαίων τειχῶν τάφρου λέγει Μανουὴλ ὁ Χρυσολωρᾶς[1]). «Καὶ πρὸς τούτοις ἡ ἀνόρυξις καὶ ἀνοικοδομὴ τῶν τάφρων, καὶ τὸ εὖρος αὐτῶν, καὶ τὸ ὕψος καὶ τὸ πλῆθος τῶν εἰς αὐτὰς ὑδάτων εἶναι τοσοῦτον, ὥστε εἰς αὐτὸ τὸ μέρος, μ' ὅλον ὅτι δὲν ἦσαν ὕδατα, φαίνεται ἡ πόλις πελαγία δι' αὐτῶν τῶν τάφρων·» ὁ δὲ Ἀνδρόνικος ὁ Κάλλιστος λέγει τὰ ἀκόλουθα. «Ἦν μὲν γὰρ ἡ τάφρος εὐθὺς καὶ πλάτει καὶ βάθει καὶ πλίνθοις ὀπταῖς κατωχυρωμένη, ποταμός τις ἄλλος τοῖς παριοῦσι δοκοῦσα.»

Τὴν περιγραφὴν τοῦ Χρυσολωρᾶ καλεῖ ὁ γνωστὸς ἱστοριογράφος τῶν σταυροφόρων, ῥητορικὴν ὑπερβολήν· διότι ἡ τάφρος τῆς Κ/πόλεως οὐδέποτε, λέγει, περιεῖχεν ὕδωρ, καθὸ ὑψηλοτέρα καὶ τῆς θαλάσσης καὶ τῶν παραρρεόντων ποταμῶν. Εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν Σταυροφοριῶν πλήρη ὕδατος ἐξέλαβεν αὐτήν· ἀλλὰ μετέπειτα διώρθωσε τὸ λάθος εἰς τὰς ἐπιστολάς του[2]).

Τὴν σήμερον εἰς τὰς πλειοτέρας περιγραφὰς τῆς Κ/πόλεως ἀποσιωπᾶται ἡ ὕπαρξις ὕδατος ἐντὸς τῆς τάφρου. Ἀμφότεροι οἱ ἡμέτεροι τοπογράφοι, ὁ Πατριάρχης Κωνστάντιος καὶ ὁ Κύριος Σκ. Βυζάντιος, μνημονεύουσι μόνον τῶν ἄνω ἱστορουμένων ὑπὸ τῶν Βυζαντίων, μὴ ἐκφέροντες οὐδεμίαν περὶ τούτων ἰδίαν γνώμην.

---

1) Κ/πολις Πατρ. σελ. 7. — Κ/πολις Βυζαντίου, Τομ. Α'. σελ. 107. Ὁ Bondelmonti ὁ Φλωρεντινὸς, ἐν τῷ τόμῳ τοῦ Κιννάμου, σελ. 179. περιγράφων τὴν Κ/πολιν τὸ 1422 λέγει· «et vallo aquarum surgentium» ὁ Δουκάγγιος ἐν σημειώσει ἀντιγράφει τὸν Πορκάκκιον λέγοντα «et co'l fosso pien d'aqua. 2) Correspondance d'Orient 1830, 1831, par M. Michaud et Poujoulat. Τομ. Γ'. 135.

Ἐγὼ δὲ πείθομαι, ὅτι ἡ τάφρος ἀνωρύχθη μὲ σκοπὸν νὰ πληροῦται ὕδατος, καὶ διὰ προνοίας τῶν Βυζαντίων ἐπληροῦτο διὰ τῶν ἐπὶ τῶν πολυαρίθμων διαταφρισμάτων σωλήνων, χωρὶς νὰ ἔχῃ ἀνάγκην οὔτε τῶν ὑδάτων τῆς θαλάσσης, οὔτε τῶν παραρρεόντων ποταμῶν.

Μὴ δυνάμενοι ἕνεκα τοῦ ποταμοῦ Λύκου ν' ἀνορύξωσι τάφρον μεταξὺ τῶν πυλῶν τῆς Ἀδριανουπόλεως καὶ τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ, ἀφῆκαν τὰ παρὰ τὰς πύλας ταύτας τείχη ἧττον τῶν ἄλλων ἀφρούρητα, κατὰ τὰς τελευταίας δύω πολιορκίας. Ἂν οἱ Βυζάντιοι κατὰ τὴν ἅλωσιν δὲν μνημονεύωσιν ὕδατος ἐντὸς τῆς τάφρου, αἰτία εἶναι ὅτι δὲν ὑπῆρχε ποτὲ εἰς τὰ μέρη, ὅπου κυρίως προσεβάλλοντο τὰ τείχη.

Ὅλη ἡ ἱστορία τῶν διαταφρισμάτων τούτων στενῶς συνδέεται μεθ' ὅσων περὶ τῶν ὑδραγωγείων καὶ νυμφαίων τῆς Κ/πόλεως ἔγραψεν ὁ κόμης Ἀνδρεόσσης [1]). Οἱ Βυζάντιοι, λέγει ὁ συγγραφεὺς οὗτος, μᾶς ἐκληροδότησαν ὡς παρακαταθήκην τὰς ὑδραυλικὰς πυραμίδας [2]) τῶν ὑδραγωγείων των, καθὼς καὶ παντοῖα ἄλλα ὑδραγωγικὰ κτίρια, τῶν ὁποίων ἡ τέχνη καὶ ἡ ἁπλότης τεκμαίρουσιν, ὅτι ἡ ὀρθόνοια καὶ ἡ καλλιτεχνία εἶναι ἰδιώματα κύρια τοῦ νοήμονος λαοῦ, τοῦ ἐπιδείξαντος τὸ ὡραῖον εἰς πᾶν αὐτοῦ ἔργον.

Εἰς τὴν τοσαύτην κατὰ τῶν Βυζαντίων ἄδικον πολλάκις κατακραυγὴν τῶν ξένων καί τινων ἡμετέρων, ἐμπνεομένην ἐκ τῶν ἐμπαθῶν κρίσεων ἀλλογενῶν συγγραφέων, χαίρομεν βλέποντες, ὅτι τὰ ὑδραγωγεῖα καὶ ἡ δι' αὐτῶν ἔντεχνος καὶ ἐπιστήμων τῶν ὑδάτων διανομὴ ἐν τῇ πόλει, εἶναι ἔργα τῶν Βυζαντίων θαυμάσια, μεγάλως τιμῶντα τοὺς αὐτοκράτορας καὶ τοὺς ἐπιστήμονας ἱδρυτάς. Ὁ κόμης Ἀνδρεόσσης προσθέτει [3]) ὅτι· «Τὰ ὕδατα τὰ ποτίζοντα τὴν πρωτεύουσαν τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους ἦσαν ἕως σήμερον (1818) σχεδὸν ἄγνωστα· θέλομεν πασχίσει νὰ διασαφηνίσωμεν ὅλα τὰ μέρη αὐτῶν, ἵνα ἅπαντες πεισθῶσιν, ὅτι εἶναι ἓν ἐκ τῶν μεγάλων ἔργων, τὰ ὁποῖα μᾶς κατέλιπον οἱ Γραικοὶ αὐτοκράτορες.»

Θαυμάσιαι εἶναι αἱ ἔρευναι τοῦ κόμητος Ἀνδρεόσση, γενόμεναι ὀλίγα ἔτη πρὸ τῆς Ἑλληνικῆς ἀνεγέρσεως, ὅτε μετὰ δυσκολίας ἀνηρεύνων οἱ ἀρχαιολόγοι τὰς ἀρχαιότητας τῆς Κ/πόλεως. Εἰς τὴν συγγραφὴν ταύτην οὐδὲν λέγεται περὶ τῶν διαταφρισμάτων οὐδὲ περὶ ὕδατος ἐν τῇ τάφρῳ.

Οἱ Βυζάντιοι, ἕνεκα τῶν πολλῶν καὶ βαρβάρων αὐτῶν ἐχθρῶν, δὲν ἀνήγειραν πλησίον τῆς πόλεως μετέωρα ἐπιφανῆ ὑδραγωγεῖα, οὐδ' ὤρυξαν πλατυστόμους ἀγωγούς, ἵνα διὰ τούτων εἰσρέωσι τὰ πόσιμα ὕδατα, ὑπὸ τὰ τείχη αὐτῶν. Τὰ ὑδραγωγεῖα κατηβαφίζοντο καὶ τὰ εἰσρέοντα ὕδατα ἐδηλητηριάζοντο ὑπὸ τῶν βαρβάρων, ἐχθροὶ δὲ ἠδύναντο λαθραίως διὰ τῶν ἀγωγῶν νὰ εἰσβάλλωσιν ἐν τῇ πόλει. Αἱ περίφημοι κινστέρναι, τῶν ὁποίων τὸ μέγεθος σήμερον θαυμάζομεν,

[1]) Voyage à l'embouchure de la Mer Noire, ou Essai sur le Bosphore. Paris, 1818. [2]) Τουρκ. Σοῦ-τερεζὴ, κοινῶς νεροζύγια. [3]) Σελ. 180.

ἦσαν παρακαταθῆκαι ὕδατος, πολιορκουμένης τῆς Κ/πόλεως ἢ λεηλατουμένης τῆς περιχώρου ὑπὸ βαρβάρων. Οἱ Ὀθωμανοί, μὴ φοβούμενοι τὴν εἰσβολὴν ἐχθρῶν, ἠμέλησαν τὰς κινστέρνας. Ἡ πόλις ὅμως μέχρι σήμερον ὑδρεύεται διὰ τῶν Βυζαντινῶν ἀγωγῶν.

Ἐκ τῶν ὀρέων τοῦ Κερεμιτλῆ [1]), ἓξ ὥρας μακρὰν τῶν χερσαίων τειχῶν, εἰσρέουσι πολλὰ ὕδατα ἐν τῇ πόλει ὑπὸ τὴν πύλην τῆς Ἀδριανουπόλεως. Πολὺ ὕδωρ προέρχεται ἐκ τοῦ λόφου τοῦ μεγάλου Χαλκαλῆ, δύω ὥρας πρὸς βορρᾶν τοῦ Ἁγίου Στεφάνου. Ὄπισθεν τῆς κώμης Τοπτζιλὰρ, πλησίον τῆς πύλης Τοπκαπουσοῦ εἶναι πάμπολλαι πηγαὶ, τῶν ὁποίων τὰ ὕδατα διοχετεύονται ἐν τῇ πόλει.

Μεταξὺ τῶν κωμυδρίων Νυμφῶν καὶ Ἀϊπᾶ, ἐπὶ λόφων ὑψηλῶν ἀναβρύουσι πάμπολλαι πηγαὶ, τῶν ὁποίων τὰ ὕδατα διοχετεύονται πρὸς νότον τῆς πύλης τῆς Ἀδριανουπόλεως μέχρι Βλάγκας. Ἐπίσης δὲ καὶ τὰ ὕδατα πλησίον τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς διευθυνόμενα πρὸς τὴν Μελανδησίαν πύλην, εἰσρέουσι μεταξὺ ταύτης καὶ τῆς πύλης τῆς Συλημβρίας.

Τοῦ Πασσᾶ Τζαὶρ τὰ ὕδατα εἰσρέουσι μεταξὺ Ἐγρῆ-καπῆ καὶ τῆς πύλης τῆς Ἀδριανουπόλεως.

Τοῦ Μάλτεπὲ τὰ ὕδατα εἰσέρχονται ὑπὸ τὴν πύλην Τὸπ-καπουσοῦ, πύλην τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ.

Ταῦτα εἶναι τὰ ὕδατα, τὰ ὁποῖα, εἰσρέοντα ἐν τῇ πόλει δι' ἀγωγῶν μικρῶν καὶ ἀφανῶν, ἐπλήρουν ὕδατος τὴν τάφρον ἐν καιρῷ πολιορκίας. Ὅτι οἱ ἐπὶ τῶν διαταφρισμάτων πήλινοι σωλῆνες δὲν ἦσαν οἱ κύριοι ἀγωγοὶ τῶν ὑδάτων τῆς πόλεως, προσμαρτυρεῖται ἐκ τῆς μέχρι σήμερον ἀφθονίας τῶν ἐν τῇ πόλει ὑδάτων, ἐνῷ πάμπολλοι σωλῆνες κατέπεσαν μετὰ τῶν διαταφρισμάτων.

Αἱ σημεριναὶ λίθινοι γέφυραι ἐντὸς τῆς τάφρου εἶναι ἔργα Ὀθωμανικὰ, διότι οἱ Βυζάντιοι διέβαινον τὴν τάφρον ἐπὶ ξυλίνων γεφυρωμάτων, ἀνεγειρομένων ἢ ἀφανιζομένων ἐν καιρῷ προσβολῆς. Ὅλαι αἱ κλεισταὶ πύλαι εἶναι ἄνευ γεφύρας, ἐξαιρουμένης τῆς ἀπέναντι τοῦ ἡμετέρου νοσοκομείου πύλης, πρὸς τὴν ὁποίαν φέρει ὡραία γέφυρα λίθινος ἐπὶ τριῶν ἀψίδων στηριζομένη. Ἡ πύλη αὕτη ἔμεινεν ἀνοικτὴ μετὰ τὴν ἅλωσιν, κοινὴ ὁδὸς τῶν εἰσερχομένων καὶ ἐξερχομένων. Ἔκτισαν γεφύρας ἐντὸς τῆς τάφρου οἱ Ὀθωμανοί, διότι μετὰ τὴν κατάκτησιν τοῦ Βυζαντίου, στρατὸς ἐχθρικὸς οὐδέποτε ἐπλησίασε τὰ τείχη τῆς πόλεως. Τὰ τείχη ἀνεκαινίζοντο ὑπὸ τῶν Σουλτάνων μᾶλλον πρὸς εἴσπραξιν τῶν φόρων, ἐπιβαλλομένων εἰς τοὺς κομίζοντας τρόφιμα ἐντὸς τῆς πόλεως. Τὴν σήμερον παρὰ τὴν τάφρον εἶναι πλατεῖα λεωφόρος, ἐκτεινομένη ἀπὸ τὸν λιμένα μέχρι τῆς Προποντίδος. Ταύτην καλεῖ πλακωτὴν, Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος [2]).

Οἱ πύργοι τοῦ ἔσω τείχους ἀπέχουσιν ἀπ' ἀλλήλων Μ. περίπου 18, εἶναι οἱ

[1]) Andreossi, σελ. 217. Π. Γύλλιος, σελ. 255. [2]) Τόμ. Α'. σελ. 438.

πλεῖστοι τετράγωνοι, τινὲς στρογγύλοι καὶ ἄλλοι ὀκτάγωνοι. Οἱ ἐπὶ τῶν πύργων φρουροὶ δὲν ἔπαυον τὴν νύκτα ἀλλήλους διεγείροντες δι' ἀλλεπαλλήλων φωνῶν [1]).

Τὸ πρὸς τὴν πεδιάδα πρόσωπον αὐτῶν εἶναι εὖρους Μ. 10—12. Ὅλοι οἱ πύργοι εἶναι ὑψηλότεροι τοῦ τείχους, μὲ ὀδοντωτὰς ἐπάλξεις εἰς ὅλας τὰς πλευρὰς, ἐξαιρουμένης τῆς πρὸς τὴν ἔσω πόλιν. Δὲν ἔχουσιν οἱ πλειότεροι οὐδεμίαν συγκοινωνίαν μετὰ τῶν ἐπάλξεων τοῦ τείχους οὐδὲ μετὰ τοῦ περιβόλου. Πύργοι τινὲς μεταξὺ τῆς πύλης Μελανδησίας καὶ τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ ἔχουσι θυρίδας ἐπὶ τοῦ τείχους, ὅθεν ἐξήρχοντο οἱ ἐν αὐτοῖς ἐνδιαιτώμενοι στρατιῶται. Οἱ θεωροῦντες τοὺς πύργους ἐκ τῆς ἔξω πεδιάδος, βλέπουσιν εἰς τὰ ὑψηλὰ μέρη αὐτῶν θυρίδας, τινὰς μὲν στρογγύλας, τινὰς δὲ τετραγώνους καὶ ἐπιμήκεις, ἀνοικτὰς μέχρι σήμερον· αἱ μεγαλήτεραι εἶναι πρὸς τὰς πλαγίας πλευρὰς τῶν πύργων. Ὑπὸ θυρίδας τινὰς ἐξέχουσι κίονες, εἰς ἄλλα κτίρια ἀνήκοντες, καὶ τετράπλευροι λαξευτοὶ λίθοι ὑποκρατοῦντες τοὺς ἐξώστας. Ὁ ἐπισκεπτόμενος τοὺς πύργους ἐκ τοῦ περιβόλου παρατηρεῖ, ὅτι, ἐκτὸς τῶν μακρόθεν φαινομένων τούτων θυρίδων, ἀναφαίνονται καὶ ἄλλαι χθαμαλώτεραι, στερεώτατα τὴν σήμερον πεφραγμέναι. Ἡ ἀποτείχισις τῶν θυρίδων τούτων ἔγινε πρὸ τῆς ἁλώσεως, διότι ἡ ὕλη καὶ ἡ τειχουργία τεκμαίρουσι Βυζαντινὴν ἐργασίαν.

Πύργοι τινὲς εἶχον καὶ ἰσογείους εἰσόδους ἐν τῷ περιβόλῳ, διακρινομένας διὰ τῶν πλινθοκτίστων ἀψίδων αὐτῶν. Σήμερον εἰς πλεῖστα μέρη προσεχώθη τόσον ὁ περίβολος ἕνεκα τῶν κήπων καὶ τῶν καταπιπτόντων πύργων καὶ τειχῶν, ὥστε ὅλη ἡ εἴσοδος ἢ μᾶλλον τὸ θύρετρον εἶναι ὑπὸ τὴν γῆν, καὶ ἀναγνωρίζονται αἱ θυρίδες διὰ μόνης τῆς φαινομένης ἀψίδος. Πύργοι, ὁποῖοι οἱ ἀπὸ τῆς πύλης τῆς Ἀδριανουπόλεως μέχρι τοῦ ῥύακος Λύκου, ἔχουσι κατὰ τὴν βάσιν των πάμπολλα τεμάχια μαρμάρου εἰς ἄλλα κτίρια ἀνήκοντα καὶ τῶν ὁποίων τινὰ μὲν εἶναι ῥαβδωτὰ, τινὰ δὲ φέρουσι σταυροὺς ἀνεστραμμένους καὶ κοσμήματα λίαν ἄτεχνα, ἀφιλοκάλως ὑπὸ τῶν ἀγροίκων ἐργατῶν ἐντετειχισμένα. Ἡ ἀντίστροφος ἐντείχισις ἐπιγραφῶν τινων ἐπὶ τῶν χερσαίων καὶ παραλίων τειχῶν ἀριδήλως ἀποδεικνύει, ὅτι πολλοὶ ἀναλφάβητοι τειχοδόμοι καὶ ἐπιστάται εἰργάζοντο εἰς ἐπισκευὴν καὶ ἀνέγερσιν τῶν τειχῶν.

Ἐν γένει τὸ μάρμαρον σπανίζει εἰς τοὺς πύργους· σπανιώτατα ἀναφαίνονται κίονες μαρμάρινοι ἐντὸς τῶν πύργων τοῦ Θεοδοσιακοῦ τείχους· συχνότερον εἰς τὰ τείχη καὶ τοὺς πύργους τοῦ Ἡρακλείου τείχους, ὅπου οἱ Βυζάντιοι μετεχειρίσθησαν λίθους καὶ μάρμαρα ἄλλων κτιρίων.

Οἱ λίθοι, λαξευτοί τε καὶ ἀλάξευτοι, ἀνωρύχθησαν ἐκ τῶν ὄπισθεν πεδιάδων τοῦ Μακροχωρίου [2]), ὅπου καὶ ἄχρι σήμερον ἀνορύττεται καὶ λαξεύεται μέγα μέρος τῆς πρὸς οἰκοδόμησιν πέτρας τῆς Κ/πόλεως.

[1]) Νικ. Γρηγορᾶ, Τομ. Α'. σελ. 408. [2]) Τῆς Βυζαντινῆς Ἀπαμείας.

Οἱ ἐπισκεφθέντες τὰ κολοσσιαῖα ταῦτα τείχη καὶ ἀναλογισθέντες τὴν οἰκοδομήσιμον ὕλην ἐννοοῦσι, πόθεν ἐγεννήθησαν οἱ πολυάριθμοι λοφίσκοι καὶ τὰ βαθέα ὀρύγματα τῶν ὀπισθεν τοῦ Μακροχωρίου πεδιάδων.

Τὸ εὖρος τοῦ τείχους ἑκάστου πύργου εἶναι Μ. 1,50 μέχρι 2 καὶ εἴς τινας πλειόνων.

Ὅλων τῶν πύργων τὸ πρόσωπον, κατ' ἐξοχὴν δὲ τὸ πρόσγειον, ἐσωτερικόν τε καὶ ἐξωτερικόν, εἶναι ἐκ λαξευτῶν λίθων· τὸ διάμεσον πληροῦται ἐκ μικρῶν ἀλαξεύτων λίθων, συγκεκολλημμένων διὰ τιτάνου καλλίστης ποιότητος, ἄμμου καὶ πλινθοκόνιος· πανταχοῦ φαίνονται μεγάλαι τετραγωνικαὶ πλίνθοι, ἐμβεβλημέναι κατὰ γραμμὴν εἰς τοὺς πύργους [1]) καὶ τὰ τείχη· αὕτη ἦτον ἡ συνήθης τειχοδομία τῶν Βυζαντινῶν.

Πάμπολλοι πύργοι εἶναι ἐσχισμένοι μέχρι βάσεως, ὅθεν ἐκ τοῦ περιβόλου εὐχερεστάτη εἶναι ἡ ἐπίσκεψις καὶ καταμέτρησις αὐτῶν. Πάμπολλοι εἰσέτι ἵστανται σῶοι τὸ ἐξωτερικὸν, ἄγευ ἴχνους στοᾶς ἢ θόλου. Πολλοὺς πύργους τοῦ Θεοδοσιακοῦ τείχους ἐπεσκέφθην· λέγω πολλοὺς, διότι ἀδύνατον νὰ εἰσέλθῃ τις εἰς ὅλους. Ἕκαστος πύργος εἶναι ἴδιον κτίριον, μὴ συνεχόμενον μετὰ τοῦ τείχους, πλησίον τοῦ ὁποίου ἵσταται. Τοιουτοτρόπως ἡ κατάπτωσις πολλῶν πύργων δὲν συνεπέσυρε καὶ τὴν πτῶσιν τοῦ παρακειμένου τείχους. Ἡ κυρία εἴσοδος εἰς τοὺς πύργους ἦτον ἐκ τῆς ἔσω πόλεως. Εἶναι πλατεῖα, ὑψηλὴ καὶ ἀψιδωτὴ, πολλαχοῦ ἀνοικτὴ, ὅπου συναγελάζονται σκύλοι καὶ ῥίπτονται τὰ κόπρια τῆς γειτονίας, καταγώγια ἀπρόσιτα διὰ τὴν ῥυπαρότητα καὶ τὴν κακοσμίαν· ἄλλοι δὲ πάλιν κατεφράχθησαν ὑπὸ τῶν γειτόνων, διότι αὐτόθι ἐνεφώλευον λῃσταὶ καὶ φαυλόβιοι· ἄλλοι ἀνήκουσιν εἰς κηπουροὺς καὶ εἶναι τῶν ὑποζυγίων των τὰ καταλύματα. Εἰς τοὺς πύργους τοῦ Γενὶ-μπαχτζὲ, μεταξὺ τῆς πύλης τῆς Ἀδριανουπόλεως καὶ τῆς τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ, ἐνδιαιτῶνται μετὰ τῶν οἰκογενειῶν των σιδηρουργοὶ Ἀτζίγγανοι· ἄλλοι χρησιμεύουσιν ὡς ἀνθρακοθῆκαι καὶ σιδηρουργεῖα, ἃ ἀνήκουσιν εἰς ἐργαστηριάρχας. Μ' ὅλα ταῦτα ὁ μὴ βαρυνόμενος τοιαύτας ἐρεύνας, δύναται ποτὲ μὲν διὰ παρακλήσεων, ποτὲ δὲ διὰ χρημάτων, νὰ εἰσέλθῃ εἰς τοὺς πλείστους καὶ μελετήσῃ τὴν πρώτην πρόθεσιν τῶν τειχοδόμων καὶ μαχητῶν τοῦ Βυζαντίου, ἱστάμενος ἐντὸς τῶν ἀξιοθαυμάστων τούτων προμαχώνων.

Εἰς ὀλίγους πύργους τοῦ Θεοδοσιακοῦ τείχους διεσώθη ὁ θόλος, εἰς τοὺς πλειοτέρους φαίνονται γνωρίσματα, εἰς ἄλλους οὐδ' ἴχνος αὐτοῦ. Εἰς τὸν Ὑγρὸν πύργον [2]) σώζονται λείψανα δύω θόλων, ἱκανὰ νὰ δώσωσιν ἰδέαν τοῦ ὕψους καὶ

[1]) Texier. L'Arch. Byz. σελ. 6. Ἵνα γενῇ στερεώτερον τὸ κτίριον, ἐμιγνύετο μετὰ τῆς ἄμμου ὀλίγη πλινθόκονις. Τὴν αὐτὴν ὕλην μετεχειρίζοντο καὶ οἱ Ῥωμαῖοι.

[2]) Τουρκ. Σουλοὺ-κουλέ. Δὲν γνωρίζω ἂν ὁ πύργος οὗτος παρὰ τοῖς Βυζαντίοις εἶχεν ἴδιον ὄνομα.

τῆς θέσεως ἀμφοτέρων. Δὲν ἠδυνήθην ν' ἀναβῶ εἰς οὐδενὸς πύργου θόλον, ἀλλ' ἐκ τῆς θέσεως τῶν σωζομένων λειψάνων τῶν θόλων καὶ τῶν ἀψίδων εἰκάζω, ὅτι τὸ ὕψος τῶν ἐπάλξεων ἦτον ἀνδρόμηκες· ἀνέβαινον δὲ ἐπὶ τῶν θόλων διὰ λιθίνων κλιμάκων. Ὁ Γύλλιος λέγει [1]· «Πύργοι εἰς τοὺς ὁποίους ἀνέβαινον διὰ κλιμάκων πετρίνων μέχρι κορυφῆς.» Ὁ δὲ Σκ. Βυζάντιος ἱστορεῖ [2]), «ὅτι ἔχουσιν ἅπαντες ἄνοδον ἄχρι τῆς κορυφῆς διὰ λιθίνων βαθμίδων.» Ἂν αἱ κλίμακες αὗται ἢ τινὲς ἐξ αὐτῶν διεσώζοντο μέχρι τοῦ Γυλλίου (1536), ἀποσιωπᾷ· ἐγὼ δὲ εἰς οὐδένα παρετήρησα ἴχνη κλίμακος ἢ ἀνόδου. Πιθανὸν νὰ ἀφῃρέθησαν αἱ λίθιναι αὗται βαθμίδες, χρησιμεύσασαι εἰς τὰ παμμεγέθη τεμένη, τὰ ὁποῖα μετὰ τὴν ἅλωσιν ἀνήγειραν οἱ Ὀθωμανοὶ αὐτοκράτορες· οὐδὲν περὶ τούτων λέγουσιν οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς.

Ὅλοι οἱ πύργοι εἶχον ὑπὸ τὸν ἄνω θόλον καὶ ἕτερον πάτωμα, εἷς τινας μὲν θολωτὸν, εἷς τινας δὲ ξύλινον ἐδράζον ἐπὶ πετρίνων βάσεων ἢ ἀντηρίδων φαινομένων ὑπὸ τὰς θυρίδας. Ὅλη ἡ ἄνοδος ἐφωτίζετο διὰ τῶν χαμηλῶν θυρίδων πεφραγμένων σήμερον καὶ διὰ τῆς θύρας τῆς εἰσόδου. Λέγω, ὅτι τὸ ὑπὸ τὸν ἄνω θόλον πάτωμα ἦτο ξύλινον, διότι ἴχνος δευτέρου θόλου δὲν ἀπήντησα εἰς πολλοὺς πύργους. Τὸ ὑπόστεγον τοῦτο δωμάτιον ἐφώτιζον αἱ θυρίδες, αἱ φαινόμεναι καθ' ὅλον τὸ ὕψος τῶν πύργων. Ἐδῶ ἐνδιαιτᾶτο ἡ Βυζαντινὴ φρουρὰ, ἥτις περιεσκόπει τοὺς ἔξωθεν ἐστρατοπεδευμένους ἐχθροὺς διὰ τῶν θυρίδων τῶν πύργων· θόλοι τινὲς, τῶν ὁποίων λείψανα εἰσέτι διεσώθησαν, δὲν φαίνονται ἱκανοὶ νὰ ὑποφέρωσι πολὺ βάρος, διότι εἶναι ἐκ λεπτῶν πλίνθων [3]).

Ἐκ τῆς μελέτης τῶν θόλων τούτων εἰκάζω, ὅτι ἡ κλίμαξ περιεστρέφετο ἐν τῷ μέσῳ τοῦ πύργου ὡς κοχλίας καὶ ἀνήρχετο εἰς τὸ κέντρον τοῦ θόλου· διότι οἱ μέχρι τοῦδε σωζόμενοι θόλοι εἶναι ἀνοικτοὶ ἢ κατηρειπωμένοι ἐκεῖ μάλιστα, ὅπου πιθανῶς ἠρείδετο ὁ θόλος ἐπὶ τῆς κοχλιοειδοῦς κλίμακος. Ἐκ τούτου πληροφορούμεθα, ὅτι ὑπὸ τὸν ἕνα θόλον ἠδύναντο νὰ προφυλάττωνται οἱ μαχηταὶ ἐν καιρῷ βροχῆς ἢ νυκτὸς, καὶ ἐκ τῶν ἄνω ἐπάλξεων καὶ θυρίδων νὰ ἀντιμάχωνται πρὸς τοὺς ἔξω ἐχθρούς.

Πύργοι τινὲς μέχρι σήμερον σώζονται μετὰ τῶν θόλων τῶν ἀκεραίων. Οὗτοι εἶναι οἱ ἀπὸ τῆς Χρυσῆς πύλης μέχρι τῆς Προποντίδος ἐκτεινόμενοι. Μαχηταὶ ἀνέβαινον ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων τῶν πύργων ἐκ τοῦ τείχους, ὅπου φαίνεται ἡ ἄνοδος κατηρειπωμένη· ἔθετον δὲ πιθανῶς ἐπὶ τοιούτων πύργων καὶ μηχανὰς πολεμικὰς βαρυτέρας.

[1]) «Turres in quas gradibus lapideis ascenditur, usque ad summum.» Π. Γύλλιος, σελ. 53. «Τῶν εἰς αὐτὰ κλιμάκων τὸ μέγεθος καὶ τὸν ὄγκον καὶ τὴν οἰκοδομήν» Κ/πολις Πατρ. σελ. 7. [2]) Τομ. Α'. σελ. 108. [3]) Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἐπὶ τῆς τελευταίας ἁλώσεως οἱ Βυζάντιοι ἔθεσαν ἐπὶ τῶν τειχῶν των μέγα πυροβόλον, τὸ ὁποῖον μεγάλως ἔβλαπτε τὰ τείχη των. Λ. Χαλκοκονδύλης, σελ. 382. Τὰς θυρίδας τῶν πύργων καλεῖ διασφάγας. Νικ. ὁ Χωνιάτης, σελ. 150.

Ἑκάστου πύργου τὸ ἐμβαδὸν εἶναι περίπου ἑβδομήκοντα τετραγωνικῶν μέτρων. Ἀφαιροῦντες ἓξ μέτρα διὰ τὴν κλίμακα, ἔχομεν ἑξήκοντα τέσσαρα, ἱκανὰ νὰ ἐμπερικλείσωσιν ἄνδρας περίπου ἑξήκοντα. Δὲν φρονῶ ὅτι ἠδύναντο νὰ πολεμῶσι πλειότεροι ἄνδρες ἐντὸς ἑκάστου πύργου, διότι εἶχον καὶ πολεμικὰ μηχανήματα μετ' αὐτῶν· ταῦτα ὅμως ἀφίνω εἰς τοὺς στρατιωτικούς.

Ἡ μελέτη τῶν πύργων, ὡς εἴπομεν ἤδη, εἶναι λίαν ἀναγκαία πρὸς ὀρθὴν κατάληψιν τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας· διότι ἐκ τῶν πύργων καὶ τοῦ περιβόλου κυρίως ἐμάχοντο. Τὸ ἔσω τεῖχος ἀπέκρουε τὴν εἰσβολὴν τῶν ἐχθρῶν· ἀλλ' ἐπ' αὐτοῦ στρατιῶται δὲν ἠδύναντο νὰ περιφέρωνται πολλοί. Τεῖχος, τοῦ ὁποίου τὸ εὖρος εἶναι $2\,^1/_2$ μέτρων, ἢ ὀλιγώτερον εἰς ἄλλα μέρη, ἔχον ὀδοντωτὰς ἐπάλξεις σχεδὸν ἑνὸς μέτρου, δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ στρατιώτας ἐπ' αὐτοῦ περιφερομένους, παραγκωνιζομένους καὶ κινδυνεύοντας νὰ καταπέσωσιν ἐκ 10, 15 καὶ 20 μέτρων ὕψους. Ἰλιγγιᾷ ὁ ἀτενίζων τὸ ὕψος αὐτοῦ ἐκ τῶν παραπλησίων ὁδῶν τῆς ἔσω πόλεως· κυρίως ἀπὸ τῆς πύλης τῆς Ἀδριανουπόλεως μέχρι τοῦ Τεκὶρ-σεράϊ. Πρὸς τούτοις δὲν ὑπάρχει ἢ τοὐλάχιστον δὲν ἀναφαίνεται εἰς πολλότατα μέρη οὐδ' ἄνοδος πρὸς τὸ τεῖχος, μάλιστα ὅπου οἱ πύργοι δὲν ἔχουσιν οὐδεμίαν ἔξοδον ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων.

Ἐξαιρουμένου τοῦ Ἡρακλείου τείχους, εὐρυτέρου καὶ στερεωτέρου, νομίζω, ὅτι στρατιῶται δὲν ἀνέβαινον ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων τοῦ ἔσω τείχους, ἀλλ' ἐμάχοντο ἐκ τῶν πύργων. Ὁ μετὰ Θεοφάνην γράψας λέγει [1]· «Κατὰ δὲ τὴν ἤπειρον γενναίως τῶν ἀπὸ τῆς πόλεως ἀπομαχομένων, καὶ τέως μὲν τὰς κλίμακας ἀχρήστους αὐτῷ (τῷ βασιλεῖ) ποιούντων διὰ τῶν ἐκ τῶν πύργων ῥηγνυμένων ἰσχυροτέρων βελῶν.» Ὁ δὲ Φραντζῆς [2])· «Τὰ δὲ βέλη παντοῖα κατὰ τῶν ἐν τοῖς πύργοις ἀφίετο.» Πληρέστατα ὅθεν θέλουσι συμφωνήσει μετ' ἐμοῦ, ὅσοι ἐτόλμησαν νὰ περιέλθωσι τὰ τείχη ταῦτα. Εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς μάχης τὸ παραμικρὸν ὀλίσθημα ἤθελεν ἐπιφέρει βαρέα τραύματα καὶ θάνατον. Ὅθεν εἰς ὅλας τὰς πολιορκίας τῆς πόλεως, ὁσάκις ἀναμιμνήσκουσι τῶν ἐπὶ τῶν τειχῶν μαχομένων, ἐννοοῦσι τοὺς ἐπὶ τῶν πύργων καὶ τοῦ περιβόλου ἱσταμένους, οὐδέποτε δὲ τοὺς ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων τοῦ ἔσω τείχους.

Τὸ ἔξω τεῖχος, καθὼς καὶ τὰ στρογγύλα, τετράγωνα καὶ ὀκτάγωνα αὐτοῦ πυργία [3]) ἀντικρὺ κείμενα τοῦ μεταξὺ τῶν πύργων ἔσω τείχους, εἶναι προμαχὼν λεπτότερος καὶ χθαμαλώτερος τούτου καὶ τῶν πύργων αὐτοῦ. Ὄπισθεν τοῦ τείχους τούτου ἐμάχοντο συνήθως οἱ Βυζάντιοι. Μυριάδες μαχητῶν ἠδύναντο ἐντεῦθεν ν' ἀντιμάχωνται, ὑπερασπιστὰς ἔχοντες τοὺς ἐν τοῖς πύργοις ἱσταμένους.

[1]) Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 60. [2]) Σελ. 281. [3]) Λαόνικος ὁ Χαλκοκονδύλης, ἐν σελ. 388, καλεῖ τὰ πυργία ταῦτα ἐπιπύργια, «καὶ κατέβαλε μέγα μέρος, πύργους τέσσαρας καὶ ἐπιπύργια.» Ἀγνοῶ ἂν ἡ λέξις αὕτη ἦτο κοινὴ παρὰ τοῖς Βυζαντίοις.

Σήμερον ἀνυψώθη τὸ ἀρχαῖον ἔδαφος τοῦ περιβόλου περίπου ὑπὲρ τὰ δύω μέτρα. Ἀπόδειξις τῆς προσχώσεως ταύτης εἶναι αἱ κλεισταὶ ἰσόγειοι θυρίδες τῶν πύργων, ἡ μέχρι τῶν ἐπάλξεων τοῦ ἔξω τείχους ἐπιφάνεια αὐτῶν, καὶ τὸ ἰσόγειον ἀνώφλιον τῆς ἀπέναντι τοῦ ἡμετέρου νοσοκομείου κλειστῆς πύλης τοῦ Ῥηγίου.

Ἡ ἐκ τοῦ περιβόλου εἴσοδος τῶν πυργίων εἶναι σήμερον ἀνοικτὴ, καὶ ἀκωλύτως εἰσέρχονται εἰς ὅλα οἱ ἐπισκεπτόμενοι τὰ τείχη. Τινῶν μὲν ὁ θόλος εἶναι ἐκ πετρῶν, τινῶν δὲ ἐκ πλίνθων μεγάλων τετραγώνων. Ἅπαντα μὲν ἔχουσι θυρίδα μικρὰν πρὸς τὴν τάφρον, πολλὰ δὲ καὶ ἑτέρας δύο σφηνοειδεῖς εἰς τὰς πλευράς των. Κλίμαξ ἐντὸς τῶν πυργίων δὲν ὑπῆρχε· διότι μικρὸν τὸ ἐμβαδὸν καὶ τυφλοὶ ὅλοι οἱ θόλοι οἱ σωζόμενοι μέχρι σήμερον.

Τὸ ἔδαφος ἦτον ἰσόπεδον τοῦ περιβόλου· ἐντὸς δὲ αὐτῶν δὲν χωροῦσι πλείονες τῶν πέντε ἢ ἓξ μαχητῶν. Ἡ πρὸς τὸν θόλον ἄνοδος ἦτο εὐχερεστάτη διὰ μικρῶν βαθμίδων ἔξω τῆς εἰσόδου, ἐπὶ τοῦ τείχους.

Δὲν φρονῶ εἰς αἱματηρὰν συμπλοκὴν ὅτι ἀνέβαινον μαχηταὶ ἐπὶ τῶν πυργίων, διότι αἱ ἐπάλξεις μόλις ἐκάλυπτον τὸ ἥμισυ σῶμα αὐτῶν. Ἐκ τῶν πυργίων προσεβάλλοντο οἱ ἐπὶ τοῦ προτειχίου ἐχθροί· ἦσαν καὶ τόποι ἀναπαύλας τῶν ἐν τῷ περιβόλῳ μαχητῶν. Σήμερον τὰ πυργία, προσιτὰ εἰς πάντας, εἶναι λῃστῶν κρυπτήρια, κακοβίων καταφύγια καὶ πάντων τῶν διαβατῶν κοπροθέσια.

Ἐκ τούτων ὅλων συμπεραίνω, ὅτι ὁ περίβολος, τὰ περιφρουροῦντα αὐτὸν πυργία καὶ τὸ ἔξω τεῖχος ἦσαν οἱ ἀληθεῖς προμαχῶνες τῶν Βυζαντίων. Εἰς τοὺς ἐκτενεστάτους τούτους περιβόλους, φρουρουμένους καὶ ἀπὸ τοὺς ὄπισθεν πύργους, ἠδύνατο ὅλος ὁ στρατὸς τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ν' ἀντιμάχηται, καὶ μετὰ θάρρους ν' ἀντικρούῃ καὶ προσβάλλῃ τοὺς ἐχθρούς. Ἐδῶ κυρίως ἦτο ἅπασα ἡ ἀμυντικὴ δύναμις τῶν χερσαίων τειχῶν, καὶ ἐδῶ θέλομεν ἴδει ὅτι ἀντεμάχοντο οἱ Βυζάντιοι καὶ ἔπεσαν ὁ Αὐτοκράτωρ καὶ οἱ ξένοι του ἐπίκουροι, τὴν τελευταίαν ἡμέραν τῆς ἁλώσεως.

Συσταίνω εἰς τὸν ἐπισκεπτόμενον τὰ τείχη ταῦτα, νὰ ἐξετάσῃ τὰ μεταξὺ τῆς Πύλης τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ καὶ Μελανδησίας καὶ τὰ ἀπὸ τῆς Πύλης τῶν Ἑπτὰ Πύργων μέχρι τῆς Προποντίδος. Ἀλλαχόσε, ἕνεκα τοῦ κατακρημνισμοῦ τῶν πλειοτέρων τειχῶν καὶ πυργίων, πίπτει τις εἰς ἀδιόρθωτον πλάνην. Τὴν σήμερον, ὑψίκομα καὶ μεγαλόκλαδα δένδρα φύονται ἐν τῷ ἐκτενεῖ περιβόλῳ τῶν τειχῶν. Πλείστους πύργους καλύπτει ὁ δασύφυλλος κισσὸς, καὶ ἅπασα ἡ τάφρος κηπεύεται ὑπὸ Ἀλβανῶν κηπουρῶν. Ἕνεκα τούτων, ὁ ἐπιθυμῶν νὰ μελετήσῃ τὰ τείχη ταῦτα, δέον νὰ τὰ ἐπισκεφθῇ τὸν χειμῶνα.

Τὸ Ἡράκλειον τεῖχος διαφέρει τὰ μέγιστα ἀπὸ τὸ Θεοδοσιακόν. Δὲν εἶχεν ἀπ' ἀρχῆς οὐδὲ τάφρον, οὐδ' ἔξω τεῖχος[1]). Σφάλλει ὁ ἀοίδιμος Πατριάρχης

[1]) Ν. Χωνιάτης, σελ. 720, λέγει ὅτι ἐνώπιον τοῦ Ἡρακλείου τείχους τάφρος δὲν ὑπῆρχε.

Κωνστάντιος, γράφων[1]), ὅτι «τὰ ἀπὸ τῆς Χαρσίας Πύλης μέχρι τοῦ Ἑπταπυργίου χερσαῖα τείχη, δια τὸ διπλοῦν αὐτῶν τεῖχος, ἔχουσι καὶ τὰς πύλας διπλᾶς, καὶ περὶ αὐτὰς ἀνὰ δύο ὀχυροὺς Πύργους». Ὁμολογῶ ὅτι δὲν ἠδυνήθην ν' ἀνεύρω σημεῖον τάφρου καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ Ἡρακλείου τείχους. Πιθανὸν συγγραφεῖς τινες ἐπλανήθησαν ἀπὸ τὴν γραφὴν τοῦ ἀνωνύμου χρονογράφου[2]), διηγουμένου τ' ἀκόλουθα περὶ Λέοντος τοῦ Ἀρμενίου· «Ταῦτα ἀκούσας ὁ Λέων[3]), πέμψας τε κατασκόπους, καὶ μαθὼν τὴν ἀλήθειαν, συναθροίσας λαὸν πολὺν καὶ τεχνίτας, ἤρξατο κτίζειν ἕτερον τεῖχος ἔξωθεν τοῦ τείχους τῶν Βλαχερνῶν, κόψας καὶ τὴν σοῦδαν πλατεῖαν». Νομίζω ὅτι ὁ χρονογράφος ἐννοεῖ τὴν ἔμπροσθεν τοῦ Θεοδοσιακοῦ τείχους τάφρον, ἄλλως ὀρθότερον ἦτο νὰ εἴπῃ· κόψας καὶ σοῦδαν πλατεῖαν[4]). Ὅστις ἐκ τοῦ σύνεγγυς ἐξήτασε τὸ Θεοδοσιακὸν τεῖχος, ἀπορεῖ μὲ τὴν φαινομένην γυμνότητα τοῦ Ἡρακλείου τείχους. Ἀλλ' ἡ ἀπορία παύει, ὅταν ἐκ τῶν ὑψωμάτων τοῦ πύργου τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου θεωρήσῃ αὐτὸ ἔσωθεν καὶ ἐκ τῶν παρακειμένων κήπων τῆς ἐνορίας τοῦ Ἐγρὴ Καποῦ ἐπισκεφθῇ τὰ ὀχυρώματα ταῦτα, καὶ ἴδῃ τὰς ἀψίδας τοῦ τείχους καὶ τὸ ἀκαταλόγιστον ὕψος καὶ εὖρος τῶν ἱσταμένων πύργων.

Τὸ Ἡράκλειον τεῖχος, τέμνον κατ' εὐθεῖαν γραμμὴν τὸ Θεοδοσιακὸν, ὀλίγα βήματα πρὸς βορρᾶν τοῦ παλατίου τοῦ Ἑβδόμου, κάμπτεται μετ' ὀλίγον πρὸς τὴν κλιτὺν τῆς Χαρσίας Πύλης καὶ ἐκεῖθεν πρὸς τὴν θάλασσαν, ὅπου συνέχεται μετὰ τῶν τειχῶν τοῦ Κερατίου κόλπου. Ἀπὸ τοῦ παλατίου τοῦ Ἑβδόμου, μέχρι τοῦ Κερατίου κόλπου, ἦσαν πρὸ τῆς ἁλώσεως τ' ἀνάκτορα τῶν Βλαχερνῶν, καλούμενα καὶ Ὑπερύψηλα, ἡ περιώνυμος ἐκκλησία τῶν Βλαχερνῶν, καὶ πάμπολλοι ναοὶ καὶ εὐκτήρια. Ἐνώπιον τοῦ Ἡρακλείου τείχους ἦσαν τὸ Φιλοπάτιον καὶ τὸ Κοσμίδιον, τὰ νῦν Ἐγιοὺπ καὶ Βαϊρὰμ πασσᾶ. Ἐδῶ πλησίον ἦτον ἡ Καμηλογέφυρα[5]), φέρουσα πρὸς τὴν ἀντιπέραν παραλίαν, τὴν νῦν Χάσκιοϊ. Ἐδῶ κατεσκήνωσαν οἱ Σταυροφόροι ἐπὶ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ, καὶ ἐδῶ συνεπλάκησαν μετὰ τῶν Βυζαντίων, πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς των εἰς Νίκαιαν[6]). Οἱ

[1]) Σελ. 21. [2]) Σελ. 348. [3]) Δηλ. τὴν μελετωμένην ἐκστρατείαν τοῦ Κρούμου κατὰ τῆς Κ/πόλεως. [4]) Νομίζω ὅτι τὸ κείμενον τοῦ χρονογράφου χρῄζει διορθώσεως. Προτιμῶ *βαθεῖαν* ἀντὶ *πλατεῖαν*. Τὸ Λεόντιον τεῖχος εἶναι καθ'ὅλα ὑποδεέστερον τῶν ἄλλων τειχῶν. Δὲν ἦτο πιθανὸν νὰ δυνηθῇ ὁ Λέων ἐντὸς ὀλίγου χρόνου νὰ πλατύνῃ τὴν τάφρον, καὶ ἀνακτίσῃ τὰ τόσα διαταρρίσματα. Ἂν ὅμως ἀνώρυξε τάφρον νέαν πρὸ τοῦ τείχους του, αὕτη πρὸ πολλοῦ προσεχώθη. [5]) Ut ponte transito qui est juxta palatium quod appellatur Blaquernae,—Gesta dei per Francos, 1611, σελ. 654. Λέων ὁ Διάκ. σελ. 129. Μ. Γλυκᾶς, σελ. 492. [6]) Dux ergo (δηλ. τῶν Σταυροφόρων) et universus exercitus ante urbem in locis liberis et late patentibus constiterunt. Ubi, habito conflictu, inter ecclesiam sanctorum martyrum Cosma et Damiani, quae hodie vulgari appellatione dicitur castellum Boemundi, ad pal-

Βυζαντινοὶ βασιλεῖς κατεκόσμησαν μετὰ μαρμάρων καὶ πολυτίμων λίθων, ἀργύρου καὶ χρυσοῦ τὰ ἀνάκτορα τῶν Βλαχερνῶν, τῶν ὁποίων τὴν λαμπρότητα περιγράφει ὁ ἐν 1173 περιηγηθεὶς τὴν Κ/πολιν Βενιαμὶν ἐκ Τουδέλλης[1]).

Πρὶν μελετήσωμεν τὰ πολλὰ ἱστορικὰ γεγονότα τῆς σήμερον ἀφανοῦς γωνίας ταύτης τοῦ Βυζαντίου, ἐξιστορῶ ὅσα περὶ τῶν τειχῶν αὐτῆς ἠδυνήθην νὰ μάθω, καὶ ἰδίως περὶ τῶν πολλῶν νῦν ἱσταμένων πύργων.

Τὸ Ἡράκλειον τεῖχος, τόσον ἐπίσημον κατὰ τοὺς τρεῖς τελευταίους αἰῶνας τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους, εἶναι ὅμοιον τοῦ ἔσω Θεοδοσιακοῦ, εὐρύτερον ὅμως τὸ τεῖχος, πυκνότεροι ὑψηλότεροι καὶ ἐρυμνότεροι οἱ πύργοι. Ἔχει εἴκοσι πύργους, τοὺς πλειοτέρους τῶν ὁποίων ἐπεσκέφθην ἐκ τῶν ὄπισθεν παρακειμένων κήπων.

Τὸ τεῖχος εἶναι εὖρους Μ. 3,70. Ἐπὶ τοῦ τείχους τούτου, μέχρι σήμερον ἀκλονήτου, ἠδύναντο ἀνέτως καὶ ἀκινδύνως νὰ περιφέρωνται οἱ μαχηταί. Οἱ δὲ πύργοι, κολοσσιαῖοι προμαχῶνες, μετὰ δώδεκα αἰώνων ἀνέγερσιν, ἵστανται μάρτυρες ἄλαλοι τῆς μεγαλουργίας τοῦ αὐτοκράτορος Ἡρακλείου. Μέχρι σήμερον, οἱ θόλοι τῶν πλείστων πύργων σώζονται ἀκέραιοι, θόλοι ἐρυμνότατοι, πάντες συγκοινωνοῦντες μετὰ τῶν ἐπάλξεων τοῦ τείχους διὰ θυρίδων μεγάλων. Ἀνέβαινον ἐπὶ τῶν θόλων δι' ἀνόδου ἐπὶ τοῦ τείχους, προφανεστάτης εἰς πολλοὺς πύργους. Ὑπὸ τοὺς θόλους τούτους ἱστάμενος ὁ θεατὴς, θαυμάζει τὴν στερεότητα αὐτῶν, τοὺς μεγάλους λαξευτοὺς λίθους, τοὺς ὁποίους οἱ χρόνοι καὶ οἱ σεισμοὶ δὲν κατίσχυσαν νὰ διαῤῥήξωσιν. Ὑπὸ θόλους τινὰς παρετήρησα ἀντηρίδας πετρίνας, ὑποστηριζούσας ἄλλοτε πάτωμα ξύλινον. Τοιούτους ἐρυμνοὺς θόλους παρετήρησα καὶ εἴς τινας πύργους τοῦ Θεοδοσιακοῦ τείχους, ἀπὸ τῆς Χρυσῆς Πύλης μέχρι τῆς Προποντίδος.

Ὅλοι οἱ πύργοι τοῦ Ἡρακλείου τείχους, ἀπὸ τῆς συνοχῆς αὐτοῦ μετὰ τοῦ Θεοδοσιακοῦ μέχρι τῆς κλιτύος τῆς Χαρσίας Πύλης, εἶναι ἐναλλὰξ στρογγύλοι καὶ ὀκτάγωνοι. Τοιοῦτοι πύργοι εἶναι καταλληλότεροι τῶν τετραγώνων, ὁσάκις ὁ ἐχθρὸς δύναται ἑκατέρωθεν νὰ τοὺς προσβάλῃ.

Δὲν εἶναι εὔκολον νὰ μάθωμεν σήμερον, διατί οἱ Βυζάντιοι ἀνήγειραν πλησίον τῶν τετραγώνων πύργων ἑτέρους, ποτὲ μὲν στρογγύλους, ποτὲ δὲ ὀκταγώνους. Πάντων ἡ θέσις εἶναι ἡ αὐτή. Πλησίον τῶν ἀνακτόρων τῶν Βλαχερνῶν οἱ πύργοι εἶναι ἅπαντες τετράγωνοι. Πᾶσα ἔφοδος τῶν ἐχθρῶν ἐγίνετο ἐδῶ, καθὼς καὶ εἰς τὸ Θεοδοσιακὸν, κατὰ πρόσωπον.

Οἱ αὐτοκράτορες χρόνον πολὺν πρὸ τῆς ἁλώσεως ἐνδιαιτῶντο εἰς τὰ μέρη

latium novum quod dicitur Blaqnernas, quod in angulo civitatis juxta portum situm est. Gesta Dei per Francos, σελ. 656.

[1]) P. Bergeron, voyages en Asie. Paris, 1735 Τόμ. Α'. σελ. 12.—Usque ad Palatium novum, cui nomen Blaquernas. Gesta Dei per Francos, σελ. 655.

τὰ περικλειόμενα ὑπὸ τοῦ Ἡρακλείου τείχους. Χάριν λοιπὸν τῆς ἡμετέρας ἱστορίας, θέλω προσπαθήσει νὰ διασαφήσω μέρη τινὰ τοῦ τείχους τούτου, ἄχρι σήμερον ἄγνωστα.

Τὸν Μάρτιον τοῦ 1453, ὁ Αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος, φοβούμενος τὴν ἔφοδον τῶν Ὀθωμανῶν κατὰ τῶν ἀνακτόρων τῶν Βλαχερνῶν, παρεκάλεσε τὸν Βενετὸν Διέδον μετὰ τῶν ναυτῶν του νὰ ὀρύξωσι τάφρον ὀκτὼ ποδῶν βάθους καὶ ἑκατὸν βημάτων μήκους. Ἤρχισε τὸ ἔργον τὴν 14ην Μαρτίου, καὶ ἀπεπερατώθη τὸ Σάββατον, τελευταίαν ἡμέραν τοῦ μηνὸς, ἓξ ἡμέρας πρὶν ἀρχίσῃ ἡ πολιορκία. Καθ' ὅλας τὰς ἡμέρας ταύτας ἐπεθεώρει τὸ ἔργον ὁ Αὐτοκράτωρ αὐτοπροσώπως. Ἔστησε δὲ καὶ δύο σκοποὺς ἐπὶ τοῦ ἀντικρὺ λόφου, ἵν' ἀναγγέλλωσι πᾶσαν αἰφνιδίαν ἐμφάνισιν τῶν ἐχθρῶν. Τῆς προσκαίρου ταύτης τάφρου σημεῖα δὲν εὑρῆκα[1]). Ὅλον τὸ πεδίον τοῦτο ἐνώπιον τοῦ Ἡρακλείου τείχους καὶ τῶν ἀνακτόρων τῶν Βλαχερνῶν, καλύπτεται σήμερον ὑπὸ κήπων καὶ ἐργοστασίων.

Ταύτην τὴν ἀνόρυξιν τῆς τάφρου λεπτομερῶς ἱστορεῖ ὁ Νικόλαος Βάρβαρος[2]). Ἀγνοοῦμεν διατί δὲν προσεκάλεσεν εἰς τὸ ἔργον τοῦτο τοὺς ἰδίους ὑπηκόους ὁ Αὐτοκράτωρ. Μάταιοι ἦσαν οἱ φόβοι του, διότι τὰ τείχη ταῦτα, ὡς ἐρυμνότερα τῶν ἄλλων, ὀλίγον ὑπέφερον καθ' ὅλην τὴν πολιορκίαν. Τὴν νύκτα δὲ πρὸ τῆς τελευταίας ἡμέρας τῆς ἁλώσεως (29 Μαΐου 1453), διηγεῖται ὁ Φραντζῆς[3]) ὅτι,

«Καὶ ἀναβὰς ὁ βασιλεὺς ἐπὶ ἵππου, ἐξήλθομεν τῶν ἀνακτόρων[4]) περιερχόμενοι τὰ τείχη, ἵνα τοὺς φύλακας διεγείρωμεν πρὸς τὸ φυλάττειν ἀγρύπνως· ἦσαν δὲ πάντες ἐπὶ τοῖς τείχεσι τῇ νυκτὶ ἐκείνῃ καὶ πύργοις . . . ὡς δὲ ἤλθομεν ἐν τοῖς Καλιγαρίοις, ὥρᾳ πρώτῃ τῆς ἀλεκτοροφωνίας, κατιόντες τῶν ἵππων ἀνήλθομεν εἰς τὸν πύργον καὶ ἠκούσαμεν συχνῶς ὁμιλεῖν καὶ θόρυβον μέγαν ποιεῖν ἔξωθεν ἐπιτήδειον, καὶ εἶπον ἡμῖν οἱ φύλακες, ὅτι δι' ὅλης τῆς νυκτὸς οὕτω ποιοῦσιν· ἦσαν γὰρ σύρνοντες τὰ ὅσα τῶν ὀργάνων πρὸς τειχομαχίαν ἡτοίμασται, φέροντες αὐτὰ ἐγγὺς τοῦ ὀρύγματος. »

Ταῦτα διηγούμενος ὁ Κ. Μόρδτμανν εἰς τὸ πόνημά του[5]), λέγει· «Φθάσαντες ἐν τοῖς Καλιγαρίοις ἀφίππευσαν, καὶ ἀνέβησαν εἰς τὸν παρὰ τὴν πύλην πύργον· — ὁ θόρυβος ἐξηκολούθει δι' ὅλης τῆς νυκτὸς, διότι οἱ Τοῦρκοι ἐκόμιζον ἐντὸς τῆς τάφρου τὰ πρὸς ἔφοδον ἀπαιτούμενα». Προσθέτει δὲ εἰς σημείωσιν τ' ἀκόλουθα. «Ἐπειδὴ οὐδεμία τάφρος ὑπάρχει παρὰ τὸ Ἐγρὴ-καπή, ἔπεται ὅτι, ἡ Καλιγαρία τοῦ Φραντζῆ εἶναι διάφορος τῆς Καλιγαρίας τοῦ Βαρβάρου, καὶ δέον ν' ἀναζητηθῇ ἀλλαχοῦ. »

[1]) Ὁ Κ. Μόρδτμανν, σελ. 89, λέγει, ὅτι ἡ τάφρος αὕτη σώζεται ἄχρι τῆς σήμερον, ὅπως ὠρύχθη ὑπὸ τῶν Βενετῶν. [2]) Σελ. 14. [3]) Σελ. 280. [4]) Τῶν Βλαχερνῶν.
[5]) Ἐνθ' ἄνωθι, σελ. 145.

Ταῦτα δὲν εἶναι ἱστορία, οὐδ' ἐλάλησεν οὕτως ὁ φιλαλήθης Φραντζῆς, ὁ ἀσφαλέστερος ὁδηγὸς τῆς ἱστορίας τῆς ἁλώσεως [1]). Οὗτος λέγει ὅτι ἦλθεν ἐν τοῖς Καλιγαρίοις, καὶ ὄχι εἰς τὴν πύλην τῆς Καλιγαρίας. Δὲν λέγει ὅτι ἀνῆλθεν εἰς τὸν παρὰ τὴν πύλην πύργον, ἀλλ' εἰς τὸν πύργον. Σώζεται σήμερον εἰς τὸ νεκροταφεῖον τὸ Γραικικὸν, ἔξω τῶν τειχῶν τοῦ Ἐγρὴ-καπὴ, γωνιαῖος πύργος, ὁ τρίτος ἀπὸ τὴν ἕνωσιν τοῦ Ἡρακλείου μετὰ τοῦ Θεοδοσιακοῦ τείχους. Ἀπὸ τὰς ἐπάλξεις τοῦ πύργου τούτου, πύργου ἀληθῶς ἐν τοῖς Καλιγαρίοις, φαίνεται ὅλη ἡ δεξιόθεν κλιτὺς τῆς Χαρσίας Πύλης, καὶ ὅλον τὸ ὄρυγμα, ἀπὸ τοῦ παλατίου τοῦ Ἑβδόμου μέχρι τῆς Πύλης τῆς Ἀδριανουπόλεως. Οὐδένα ἄλλον πύργον ἠδύνατο ὡς καλὸς στρατηγὸς νὰ ἐκλέξῃ ὁ αὐτοκράτωρ, πρὸς περισκόπησιν τῶν ἐχθρῶν, ἐσρατοπεδευμένων εἰς τὴν ὑπὸ τὸν πύργον τοῦτον πεδιάδα, ὅπου «ἔσυρνον τὰ ὄργανά των ἐγγὺς τοῦ ὀρύγματος», καὶ ὄχι ἐντὸς τῆς τάφρου, καθὼς λέγει ὁ Κ. Μόρδτμανν. Ἑπομένως οὐδεμία ἀσυμφωνία τῶν ἱστορικῶν Φραντζῆ καὶ Βαρβάρου· ἡ ἁπλῆ θέα ἀπὸ τοῦ πύργου διασαφηνίζει ὅλα ταῦτα.

Ἐπὶ τοῦ Ἡρακλείου τείχους σώζεται σήμερον ἄλλος πύργος, ὄγδοος ἐκ τῆς Χαρσίας Πύλης πρὸς βορρᾶν, καλούμενος ὁ πύργος τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου, αὐτοκρατορήσαντος ἀπὸ τοῦ 1185 μέχρι τοῦ 1195. Περὶ τοῦ Ἰσαακίου λέγει ὁ Νικήτας Χωνιάτης [2]): «Ὑπὲρ πᾶν δὲ ἕτερον, τὰς τῶν ὑπερόγκων οἰκημάτων ἀνεγέρσεις περιεσπούδαζε. — Προθέμενος δὲ καὶ πύργον τεκτήνασθαι κατὰ τὸ ἐν Βλαχέρναις παλάτιον, ἅμα μὲν εἰς ἔρεισμα τῶν ἀνακτόρων, ὡς ἔφασκε, καὶ ὑπέρεισμα, ἅμα δὲ καὶ εἰς ἐνοίκησιν ἑαυτῷ, ναούς τε κατὰ τὴν ἀκτὴν πάλαι ἱσαμένους ἀτημελεῖς κατήρειψε καὶ πλείστους τῶν κατὰ τὴν βασιλίδα πόλιν περιφανῶν οἴκων ἔθετο εἰς ἐρήμωσιν, ὧν ἐσδεδρό τινες θέαμα τοῖς παριοῦσι δακρύων ἄξιον τοὺς θεμελίους προβάλλοντες, καὶ τὴν ἐκ πλίνθου πάσης ὀπτῆς λαμπροτάτην τοῦ γενικοῦ οἰκοδομὴν κατηδάφισε, σὺν πολλοῖς δὲ καὶ τὸν περίκλυτον οἶκον τῶν Μαγγάνων κατέβαλε, μήτε τὸ τοῦ ἔργου κάλλος καὶ τὸ μέγεθος αἰδεσθεὶς, μήτε τὸν τροπαιοφόρον μάρτυρα πτοηθείς, ᾧ ἐνέκειτο οὗτος» [3]).

Περὶ τοῦ πύργου τούτου, λέγει ὁ Πατριάρχης Κωνστάντιος [4]): «Δέκατος τέταρτος καὶ τελευταῖος Ῥεγιὼν συμπεριλαμβάνει καὶ τὸ τῶν Βλαχερνῶν, τὸ καὶ τῶν ὑψηλῶν καλούμενον παλάτιον, τὸν τοῦ Ἀνεμᾶ πύργον, τὸν τοῦ Ἰσαακίου καὶ τὸ τῶν Βλαχερνῶν δημόσιον λουτρόν.» Εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ παλατίου λέγει· «Βλέπεται εἰσέτι ἐπὶ τὰ τείχη καὶ ὁ πύργος ἐκεῖνος, ὁ ὑπὸ τοῦ

[1]) Τὸν ἱστορικὸν Φραντζῆν πιστότατα ἠκολούθησεν ὁ Χάμμερ εἰς τὰ τῆς ἁλώσεως. Πρβ. Κεφ. 12, σελ. 421, τῆς ἱστορίας αὐτοῦ. [2]) Σελ. 500, 580, 581. «ἔρυμα τῶν ἐν Βλαχέρναις ἀρχείων». [3]) Λουτρὰ διαιτήσεις τε καὶ λαμπροὺς δόμους
Δομούμενος κτίζων τε καινίζων ξένως. Ἐφραίμιος, στίχ. 5673.
[4]) Σελ. 11, 38, 39.

Ἰσαακίου Ἀγγέλου ἐγερθεὶς, κατὰ τὸν Χωνιάτην, ὡς ἔρεισμα τῶν Βλαχερνῶν ἀνακτόρων, ἅμα δὲ καὶ διὰ κατοικίαν. Αὐτὸς διαφέρει ὅλων τῶν ἄλλων πύργων τῆς Πόλεως κατὰ τὸ μόρφωμα καὶ παριστᾷ, ὅτι τῷ ὄντι ἦτο καὶ διὰ κατοικίαν, διότι ἔχει τρία μεγάλα παράθυρα (ὧν τὸ κατὰ μέσην θέσιν εἶναι ὑψηλότερον) ἀφορῶντα πρὸς τὸ Κοσμίδιον (Ἐγιούπ)· καὶ ἐπειδὴ, κατὰ τὸν αὐτὸν ἱστορικὸν, ὁ Ἰσαάκιος μετεχειρίσθη εἰς τὴν ἀνοικοδομὴν τοῦ πύργου τὴν ὕλην τῶν ἔξωθεν τῶν Βλαχερνῶν παραιγιαλίων ἀμεληθέντων ναῶν, καὶ ἡ ὕλη αὕτη, συνισταμένη ἐκ τοσούτων κολωνῶν, φαίνεται μέχρι τοῦδε κτισμένη καὶ κατεστρωμμένη ἀτάκτως κάτωθεν τῶν παραθυρίων, διαλύεται διὰ ταῦτα πᾶσα ἀμφιβολία περὶ τῆς ἀληθείας τοῦ πράγματος.»

Ὁ δὲ Κ. Σ. Βυζάντιος ἀναφέρει τὰ ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου λεγόμενα ἄνευ οὐδεμιᾶς παρατηρήσεως ἰδίας.

Ἐξ ἐπιγραφῆς [1]) σωζομένης πλησίον τοῦ πύργου τούτου, ἀγνώστου καὶ εἰς τὸν Πατριάρχην Κωνστάντιον καὶ εἰς τὸν Κ. Σ. Βυζάντιον, μανθάνομεν, ὅτι ὁ πύργος ἀνηγέρθη τὸ 1188, τρίτον ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου. Ἔχει ὁ πύργος, καθὼς λέγει ὁ Πατριάρχης, τρία παράθυρα βλέποντα πρὸς τὸ Κοσμίδιον. Φαίνεται, ὅτι οὔτε ὁ Πατριάρχης, οὔτε ὁ Κ. Σ. Βυζάντιος ἐπεσκέφθησαν τὸν πύργον τοῦτον ἐκ τῆς ἔσω πόλεως, διότι οὐδὲν ἄλλο ἱστοροῦσι περὶ αὐτοῦ. Ἔχει καὶ εἰς τὰς τρεῖς ἑτέρας του πλευρὰς παράθυρα. Τὸ ὄπισθεν εἶναι μέγα ἄνοιγμα ἀψιδωτὸν, ἴσον πρὸς τὰ τρία ὁμοῦ τῆς ἔμπροσθεν πλευρᾶς. Τὸ παράθυρον τῆς νοτίου πλευρᾶς ἀνοίγει ἐπὶ ἐξώστου μετ' ἐπάλξεων, συγκοινωνουσῶν μετὰ τοῦ πλησίον τείχους δι' ἀψίδος σήμερον κατηδαφισμένης. Τεκμήριον καὶ τοῦτο, ὅτι οὐδεμίαν γωνίαν τῶν τειχῶν ἀφῆκαν ἀφρούρητον οἱ Βυζάντιοι. Πρὸς τὴν βόρειον πλευρὰν εἶναι ὅμοιον παράθυρον πρὸ πολλοῦ ἐπιτετειχισμένον, ἀνοῖγον ἄλλοτε ἐπὶ τοῦ θόλου τοῦ πλησίον ἱσταμένου πύργου. Ὅλον τὸ κενὸν τοῦτο, τὸ εὐάερον καὶ τερπνότατον ἐνδιαίτημα τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου, μέχρι σήμερον στεγάζεται ὑπὸ τοῦ θόλου, χρησιμεῦον ὡς ἀποθήκη τῶν νεκροκραββάτων τῶν Ὀθωμανῶν γειτόνων. Ἐκ τῶν ἀνοικτῶν τούτων παραθύρων, φαίνονται αἱ πεδιάδες καὶ οἱ λοφίσκοι τοῦ Ἐγιοὺπ καὶ Βαϊρὰμ πασσᾶ, καὶ τὸ ὑμνούμενον Φιλοπάτιον τῶν Βυζαντίων.

Ὑπὸ τὰ τρία παράθυρα τοῦ προσώπου ἐνετειχίσθησαν κατὰ σειρὰν, ἀτέχνως καὶ ἀφιλοκάλως, πάμπολλοι κίονες μαρμάρινοι παμμεγέθεις, εἰς κτίρια ἄλλα ἀνήκοντες, ἐκτεινόμενοι μέχρι τοῦ ἐξώστου τοῦ νοτίου παραθύρου. Οἱ κίονες οὗτοι, κατὰ σειρὰν ἐμβεβλημένοι, ἦσαν, κατ' ἐμὲ, μεγαλοπρεπῶς ἐξώστου ἀντηρίδες. Ὑπὸ τὰ παράθυρα τοῦ προσώπου ἀναφαίνεται καὶ ἕτερον τετράγωνον, πρὸ πολλοῦ μὲν ἐπιτετειχισμένον, ἐκτὸς ἐπιμήκους ὀπῆς ἐν τῷ μέσῳ, ἔχον δὲ ὑποκάτω του πλῆθος κιόνων ἐντετειχισμένων, μικροτέρων ὅμως τῶν ἄνω.

[1]) Ἰδὲ ἐπιγραφὴν ὅην.

Τὸ εὖρος τοῦ τείχους εἰς τὰ παράθυρα εἶναι **Μ. 2,20.**

Τὸν περιφανῆ τοῦτον πύργον λυποῦμαι ὅτι δὲν ἐμελέτησαν ἀρκούντως οἱ συγγραφεῖς· διότι ἐκ τῆς ἀνεγέρσεως καὶ θέσεώς του ἤθελον πληροφορηθῆ ὅτι τ' ἀνάκτορα τῶν Βλαχερνῶν ἦσαν ὄπισθέν του, εἰς τὸν τόπον ἔνθα μετὰ ταῦτα ἐκτίσθη τὸ ὀθωμανικὸν τέμενος Ἀϊβὰζ-τζαμησῆ[1]). Ἕνεκα τοῦ ὕψους τῶν ἀνακτόρων, ταῦτα ἐβλάπτοντο ἀπὸ τὰ πετροβόλα μηχανήματα τῶν Ὀθωμανῶν κατὰ τὴν τελευταίαν ἅλωσιν.

Ἐκ τοῦ ὑποστέγου τούτου δωματίου τοῦ πύργου ἐξέρχεταί τις ἐπὶ τοῦ περιβόλου τοῦ Ἀϊβὰζ-τζαμησὴ, καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν ἐνορίαν τοῦ Ἐγρὴ-καπὴ, πλησίον τῆς μεγάλης πλατάνου.

Ἔρχομαι τώρα νὰ ζητήσω ἐντὸς τοῦ Ἡρακλείου τείχους τὸν ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων συχνάκις ἀναφερόμενον πύργον τοῦ Ἀνεμᾶ.

Πρῶτον ἀφηγοῦμαι τὰ ὅσα περὶ τοῦ πύργου τούτου διηγοῦνται οἱ Βυζάντιοι. Πρώτη ἡ Ἄννα Κομνηνὴ ἀναφέρει τὸν πύργον τοῦτον, λέγουσα[2]): «Πύργος δὲ ἦτο πλησίον τῶν ἐν Βλαχέρναις ἀνακτόρων, ὁ τοῦ Ἀνεμᾶ καλούμενος, ὁ ὁποῖος ὥσπερ κληρονομίαν ἔλαβε τὴν ἐπωνυμίαν ταύτην, διότι πρῶτος ὁ Ἀνεμᾶς ἐκλείσθη σιδηροδέσμιος, καὶ πολὺν ἐν αὐτῷ διέτριψε χρόνον.» Ταῦτα συνέβησαν ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ, πατρὸς τῆς Ἄννης, αὐτοκρατορήσαντος ἀπὸ τοῦ **1081** μέχρι τοῦ **1118**[3]). Ὁ πατὴρ τοῦ Ἀνεμᾶ «οὐδενὸς τῶν ἡλικιωτῶν ἡττώμενος ἐν τοῖς κατὰ τὰς μάχας ἀνδραγαθήμασι,» κατὰ τὸν Λέοντα τὸν Διάκονον[4]), ἔπεσεν ἀνδρείως μαχόμενος κατὰ τῶν Σκυθῶν· κατήγετο δὲ ἐκ τῆς Κρήτης. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ ἐπεκράτησε τὸ ὄνομα τοῦ πύργου. Δὲν εὑρῆκα εἰς ἀρχαιοτέρους συγγραφεῖς οὐδεμίαν μνείαν τοῦ πύργου τούτου.

Μετὰ δὲ τὸν Μιχαὴλ Ἀνεμᾶν, συγχωρηθέντα καὶ ἐξελθόντα τῆς εἱρκτῆς, ἐφυλακίσθη ἄλλος ἀποστάτης, Γρηγόριος ὁ Δοὺξ τῆς Τραπεζοῦντος[5]).

Περὶ τὰ τέλη τῆς αὐτῆς ἑκατονταετηρίδος, τὸ πρῶτον ἔτος τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Ἰσσακίου Ἀγγέλου (**1185**), κατεσπαράχθη ὑπὸ τοῦ λαοῦ τῆς Κ/πόλεως Ἀνδρόνικος ὁ αἱμοχαρὴς καὶ θηριώδης τύραννος. Τὸν θάνατον αὐτοῦ διηγεῖται ὁ Χωνιάτης[6]). «Εἶχε τοίνυν τοῦτον ἡ τοῦ Ἀνεμᾶ λεγομένη φρουρὰ δυσὶ παχείαις ἁλύσεσι τὸν ὑψιτενῆ βαρούμενον τράχηλον, ὑφ' ὧν οἱ ἐν δεσμωτηρίοις σιτούμενοι λέοντες μετὰ σιδηρέων κλοιῶν συνέχονται καὶ πέδαις τοὺς πόδας κακούμενον· ἐμφανισθεὶς δὲ οὕτως ἔχων καὶ παραστὰς Ἰσαακίῳ τῷ βασιλεῖ, ὕβρεσι βάλλεται, κατὰ κόρρης ῥαπίζεται, τοὺς γλουτοὺς ἐπικρούεται, τὴν γένυν τίλλεται, τοὺς ὀδόντας ἐκριζοῦται, τὴν κεφαλὴν ψιλοῦται τριχῶν, εἰς κοινὸν ἐκδίδοται παίγνιον πᾶσι τοῖς συνελθοῦσιν·—ἔπειτα τὴν δεξιὰν χεῖρα πελέκει ἀποκοπεὶς παραρριπτεῖται αὖθις τῇ αὐτῇ φυλακῇ ἄσιτος, ἄποτος, ὑπ' οὐδενὸς μεταλαγχάνων τῆς οἰασοῦν κομιδῆς»[1]).

Περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς δεκάτης τετάρτης ἑκατονταετηρίδος, ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἀνδρονίκου τοῦ πρεσβυτέρου, ὁ Καντακουζηνὸς διηγούμενος τὰς πονηρίας τοῦ μεγάλου Δουκὸς Συργιάννη, γράφει τ' ἀκόλουθα[2]): «Τοῦ Συργιάννη δὲ ὑπὸ τοῦ πρεσβυτέρου βασιλέως Ἀνδρονίκου, καθάπερ ἔφθημεν εἰπόντες, ἐν δεσμωτηρίῳ φρουρουμένου ὑπὸ κλοιοῖς, ἐπεὶ ὁ νέος βασιλεὺς Βυζάντιον ἑλὼν, τῆς ἁπάσης ἀρχῆς ἤδη ἐγκρατὴς ἦν, ὁ μέγας δομέστικος, Συργιάννη μνησθεὶς, καὶ πρὸς αὐτὸν εἰς τὸ δεσμωτήριον ἐλθὼν, ἐπεὶ τήν τε ἄλλην ἐπὶ τοῦ δεσμωτηρίου κακοπάθειαν, καὶ μάλιστα τὴν ἐπὶ τῶν κλοιῶν πιέζουσαν αὐτὸν ἑώρα, βασιλέως ἐδεήθη πρῶτον μὲν ἀφεθῆναι τῶν κλοιῶν, ἔπειτα δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ δεσμωτηρίου ἐν ᾧ ἐφρουρεῖτο, εἰς τὸν τοῦ Ἀνεμᾶ καλούμενον πύργον γυναικὶ καὶ τέκνοις συνδιάγειν.» Μετά τινα καιρὸν, «ἀπελύετό τε τῶν δεσμῶν ὁ Συργιάννης καὶ εὐμενείας ἀπήλαυε καὶ εὐποιίας τῆς παρὰ βασιλέως»[3]). Πολλὰ περὶ τοῦ Συργιάννη γράφει καὶ ὁ Νικηφόρος Γρηγορᾶς, ἐπιλέγων[4]): «Εὐθὺς οὖν τὸν μὲν Συργιάννην εἶχε τὸ δεσμωτήριον.»

Μικρὸν μετὰ ταῦτα, συνέβησαν εἰς τὴν χριστιανικὴν ταύτην πόλιν, τὴν ἀεννάως περὶ πίστεως καὶ εὐσεβείας ἐρίζουσαν, τ' ἀκόλουθα, τὰ ὁποῖα διηγεῖται ὁ Μιχαὴλ Δούκας[5]): «Ἐτύφλωσεν οὖν καὶ αὐτὸς (ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης) τὸν Ἀνδρόνικον, καὶ οὐ μόνον αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ἰωάννην, νήπιον ὄντα καὶ μόλις ψελλίζοντα. Ἀντ' αὐτοῦ δὲ στέφει τὸν δεύτερον τῶν υἱῶν αὐτοῦ, καὶ βασιλέα Ῥωμαίων, τὸν Μανουήλ. Τὸν δὲ τρίτον, τὸν καὶ Θεόδωρον, δεσπότην Λακεδαιμονίας καθίστησι· τὸν δὲ τυφλὸν Ἀνδρόνικον μετὰ τοῦ παιδὸς Ἰωάννου καὶ τῆς γυναικὸς ἐγκλείστους ἐν τῷ πύργῳ τοῦ Ἀνεμᾶ καθειργνυσι· διετίαν δὲ ἐν φυλακῇ ἔγκλειστοι γενόμενοι, συνδρομῇ τῶν τοῦ Γαλατᾶ Λατίνων, ἀπὸ τοῦ πύργου ἐξέφυγον, καὶ οἱ Γενουῖται τοῦτον δεξάμενοι, ἤρξαντο ἀντιμάχεσθαι τοῖς πολίταις, προσωπεῖον κεκτημένοι τὸν Ἀνδρόνικον, καὶ πολεμήσαν-

---

[1]) Τὸ τέμενος τοῦτο εἶναι ἵδρυμα τοῦ Καδῆ ἀσκὲρ τῆς Ῥούμελης, Ἀϊβὰζ ἐφένδη, ἀποθανόντος τὸ 994 τῆς Ἐγείρας, 1586, Μ. Χ. Ἐντὸς τοῦ τεμένους οὐδὲν Βυζαντινὸν λείψανον ὑπάρχει. Ἀνηγέρθη δὲ ἐπὶ τοῦ πεδίου τῶν Βυζαντινῶν ἀνακτόρων. Ὅρα Χαδικὰτ-οὐλ-τζεβαμὴ, ἐν Κ/πόλει, Τόμ. ά, σελ. 147. [2]) Βιβλ. ΙΒ'. σελ. θ'. Κωνστ. Πατρ. σελ. 11. [3]) Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Β'. σελ. 363. [4]) Σελ. 153. Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 749, μνημονεύει «Βαρδάνιον τὸν σπαθάριον, τὸ ἐπίκλην Ἀνεμᾶν.» Μ. Γλυκᾶς, σελ. 622.

[5]) Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 584. Κ/πολις Πατρ. σελ. 11. Περὶ τῆς καταγωγῆς τοῦ Ἀνεμᾶ, πρβ. Γ. Κεδρηνὸν, Τόμ. Β'. σελ. 340. [6]) Σελ. 455. Πρβ. καὶ τὸν Ἐφραίμιον, στίχ. 5499.

[1]) Ὁ υἱός του Ἰωάννης, ὁ καὶ Καλοϊωάννης καλούμενος, ἐγεννήθη περὶ τὸ 1156 ἐν τῇ φυλακῇ, συνοικούσης τῷ πατρὶ τῆς μητρὸς αὐτοῦ. Κ/πολις Βυζαντίου Τόμ. Β'. σελ. 371.

[2]) Τομ. Α'. σελ. 329. [3]) Αὐτόθι, σελ. 335. [4]) Τόμ. Α'. σελ. 363, 364. [5]) Σελ. 44, 45. «Ταῖς κατὰ τὰς Βλαχέρνας εἱρκταῖς ἐγκλείεται.» Γ. Παχυμ. Τόμ. Β'. σελ. 409. Προκόπ. Τόμ. Γ'. σελ. 30, ὅπου μνημονεύει οἴκημα ἐν παλατίῳ κατάγειον.

τες ἡμέρας ἱκανὰς πατὴρ πρὸς υἱὸν καὶ υἱὸς πρὸς πατέρα (τοῦτο τῆς Ῥωμαίων ἀπανθρωπίας καὶ τῆς πρὸς Θεὸν ἔχθρας), διὰ τῶν φρικωδεστάτων ὅρκων γενομένης παραβάσεώς ποτε εἶσιν ἐν τῇ πόλει Ἀνδρόνικος καὶ βασιλεὺς Ῥωμαίων ἀναγορεύεται· τὸν δὲ πατέρα αὐτοῦ καὶ τοὺς ἀδελφοὺς Μανουὴλ καὶ Θεόδωρον ἐγκλείστους ὁ πύργος, ὃν αὐτὸς εἶχεν ὡς Τάρταρον, ὡς ὁ Ζεὺς τὸν πατέρα καὶ Κρόνον καὶ τοὺς ἀδελφοὺς Πλούτωνα καὶ Ποσειδῶνα, ἔνδον κατεῖχε καὶ αὐτὸς τῆς βασιλείας ἀντεποιεῖτο· διετίαν οὖν καὶ αὐτοὶ ἐν τῷ πύργῳ γενόμενοι, ἀπέδρασαν συνεργίᾳ τινὸς ἀλάστορος, ὄνομα μὲν αὐτῷ Ἄγγελος, τῇ δὲ ἐπωνυμίᾳ διάβολος, καὶ μίγδην φέρων σὺν τῇ ἐπωνυμίᾳ τὸ ὄνομα, ἐκαλεῖτο διαβολάγγελος. Αὐτὸς τοίνυν ἐκβάλλων ἀπὸ τοῦ πύργου, εἴτε ἀγγέλου εἴτε δαίμονος τέχνῃ, ἐπέρασεν αὐτοὺς ἐμβάλλων ἐν ἀκατίῳ πέραν εἰς τὸ Σκουτάριον.»

Ταῦτα ἐν συντόμῳ εἶναι, ὅσα περὶ τοῦ πύργου τοῦ Ἀνεμᾶ διηγοῦνται οἱ συγγραφεῖς. Ἐκάλουν δ' αὐτὸν καὶ δεσμωτήριον καὶ φρουρὰν τοῦ Ἀνεμᾶ. Τίς πρῶτος ἀνήγειρε τὸ δεσμωτήριον τοῦτο καὶ ποῦ ἦτο, ἀγνοοῦμεν. Κατὰ τὰ γραφόμενα τῶν Βυζαντινῶν ἱστορικῶν καὶ ἰδίως τοῦ Χωνιάτου, ἦτο ὁ πύργος οὗτος τῶν ἐπισήμων ἀνδρῶν τὸ δεσμωτήριον καὶ κατὰ τὸν Δούκαν, ζοφώδης ὡς Τάρταρος.

Ἐκ τῆς θέσεως τοῦ πύργου τούτου, πλησίον τῶν ἄλλων πύργων τοῦ Πενταπυργίου καὶ τῶν ἀνακτόρων τῶν Βλαχερνῶν, κατὰ τὴν Ἄνναν Κομνηνὴν, ἐκάλουν τοὺς πλησίον πύργους οἱ Βυζάντιοι Ἀνεμάδες. Λέγει ὁ Φραντζῆς[1]· «Ὁ δὲ βασιλεὺς θέλων καὶ μὴ θέλων, διὰ τὸν φόβον τοῦ Ἀμηρᾶ, τὸν δεσπότην κύριον Ἀνδρόνικον, τὸν υἱὸν αὐτοῦ, τῶν ὀφθαλμῶν ἐστέρησε, καὶ ἐν τοῖς πύργοις τοῖς λεγομένοις Ἀδεμανίδες, πλησίον Βλαχερνῶν, ἐνέκλεισε.» Ταύτην τὴν λέξιν Ἀδεμανίδες, καθὼς καὶ τὴν τοῦ Λεονάρδου τοῦ Χίου Aveniades[2]) διορθόνουσιν Ἀνεμάδες ὁ Χάμμερ[3]) καὶ ὁ Κύριος Βυζάντιος[4]). Κατὰ τὸν Χάμμερ, καθὼς ἦτο ἐπὶ τῶν Ὀθωμανῶν το Ἐπταπύργιον, οὕτω καὶ ὁ πύργος τοῦ Ἀνεμᾶ ἐπὶ τῶν Βυζαντίων ἦτο δεσμωτήριον τῶν ἐπισήμων πολιτικῶν δεσμωτῶν.

Ὁ Γύλλιος, ἐπισκεφθεὶς τὴν Κ/πολιν ὀγδοήκοντα ἔτη μετὰ τὴν ἅλωσιν, δὲν ἀναφέρει τὸν πύργον τοῦ Ἀνεμᾶ.

Πρῶτος τῶν ἡμετέρων ὁ ἀοίδιμος Πατριάρχης Κωνστάντιος, διηγούμενος τὰ τῶν Βυζαντίων περὶ τοῦ δεσμωτηρίου τούτου ἱστορούμενα, λέγει[5]· «Ὁ ῥηθεὶς

[1]) Σελ. 51. [2]) «Leunclavium in Pandectis histor. Turc. docet se a Zygomala didicisse Cpoli turres illas, quas Leonardus Chiensis in narratione expugnationis Cpoleos Aveniades appellat, vero nomine Anemanis turres vocari, et esse eas quae in arce Pentapyrgo, ad angulum urbis orientalem (γρ. Occidentalem), iuxta Blachernarum templum sita visebantur.»— Bullialdi notae ad M. Ducae historiam, σελ. 553. [3]) Von Hammer, Τόμ. Β'. σελ. 418. [4]) Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 584. [5]) Αὐτ. σελ. 13. Ὅρ. καὶ σελ. 32.

μέγας πύργος τοῦ Ἀνεμᾶ ἔτι ἵσταται πλησίον ταύτης τῆς γωνίας τῆς πόλεως, ἔχων κατὰ τὸ μέσον τῆς ἀφορώσης πλευρᾶς του εἰς τὸ ἁγίασμα τῶν Βλαχερνῶν μίαν μεγάλην θυρίδα κάτω, καὶ μίαν ἑτέραν μικρὰν ἄνω.»—Ὁ δὲ Κ. Σκαρλάτος Βυζάντιος[1]) ὑποθέτει ἐπίσης, ὅτι ὁ πύργος τοῦ Ἀνεμᾶ εἶναι εἷς τοῦ παρὰ τὰς Βλαχέρνας Πενταπυργίου.

Ὁ παρὰ τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντίου καλούμενος πύργος τοῦ Ἀνεμᾶ μετὰ δύο παραθύρων, εἶναι εἷς ἐκ τῶν τριῶν πύργων τῶν περικλειομένων ὑπὸ τοῦ Λεοντίου τείχους. Ὁ Κ. Ἐμ. Ἰωαννίδης μετὰ τοῦ ὁποίου συνεπεσκέφθην τὰ τείχη ταῦτα, εἰσῆλθεν εἰς τὸ ἄνω ὑπόστεγον δωμάτιον τοῦ πύργου τούτου δι' ὑψηλῆς κλίμακος ξυλίνης· ἐπὶ τοῦ θόλου εἶδε κίονα μαρμάρινον· κάτω δὲ ὑπάρχει ἕτερος θόλος καὶ κενὸν, ἀνοῖγον πρὸς τὰ ἔξω. Ὁ πύργος δὲν ἔχει ὑπόγεια ἄλλα ἐκτὸς τῶν φαινομένων τούτων, οὐδ' εἴσοδον ἄγουσαν εἰς ἄλλα μέρη.

Πλησίον τοῦ πύργου τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου, πρὸς βορρᾶν, ἵσταται ἄλλος πύργος χαμηλότερος αὐτοῦ. Ἀμφοτέρους τοὺς πύργους τούτους περιζώνει τεῖχος, ἔχον πέντε περίπου μέτρων ὕψος καὶ ἑπτὰ μέτρων εὖρος, ἐκ μεγάλων λαξευτῶν λίθων συγκείμενον. Καλῶ τὸ τεῖχος τοῦτο περίζωμα καὶ οὐχὶ κρηπῖδα· διότι δὲν ἐδράζει ἐπ' αὐτοῦ ὁ πύργος, ἀλλ' εἶναι ἔργον μεταγενέστερον τῆς ἐγέρσεως τούτου.

Εἰς ὅλα τὰ τείχη τῆς Κ/πόλεως, ἔργον τοιοῦτον δὲν ἀναφαίνεται. Ἐνίοτε αἱ βάσεις τῶν πύργων καὶ τειχῶν ἐξέχουσι κατ' ἐξοχὴν ἐπὶ τῶν παραθαλασσίων τειχῶν[2])· ἡ πρόθεσις τῶν τειχοδόμων ἦτο νὰ προφυλάξωσι τὰ τείχη ἀπὸ τὴν πολυκύματον νότιον θάλασσαν τῆς Προποντίδος. Εἰς τοιούτους πύργους οἱ κολοσσιαῖοι λίθοι εἶναι βάσις καὶ ὄχι περίζωμα.

Διαφέρει δὲ καὶ ἡ λιθουργία τοῦ περιζώματος εἰς τοὺς δύο τούτους πύργους. Σήμερον ὅλον τὸ λαξευτὸν περικάλυμμα, τὸ ὑπὸ τὸν πύργον τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου, ἀφῃρέθη ὑπὸ τῶν γειτόνων, ἐνῷ διασώζεται ἀκέραιον καὶ πανταχοῦ ἀκλόνητον τὸ τοῦ πλησίον βορείου πύργου. Λείψανά τινα ὑπὸ τὸν πύργον τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου, διασωζόμενα μέχρι σήμερον, τεκμαίρουσι τὴν ἄτεχνον αὐτοῦ τειχοδομίαν. Διατί ἆρά γε τὸ περίζωμα τοῦτο;

Τὸ τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου περίζωμα δὲν ἦτο σύγχρονον τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ βορείου πύργου, οὔτε τοῦ αὐτοῦ τειχοδόμου ἔργον.

Ἐξετάζων τὰ τείχη πλησίον τοῦ περιζώματος τούτου, καὶ συλλογιζόμενος, τίς ἦτο ἡ πρόθεσις τῶν Βυζαντίων, ἀνεγειράντων τοιοῦτον ἐρυμνὸν περίζωμα εἰς μόνους τοὺς δύο τούτους πύργους, παρετήρησα ἐπὶ τῆς βορείου αὐτοῦ πλευρᾶς, τρία περίπου μέτρα ἄνω τῆς γῆς, θύραν τοξοειδῆ, ἡμίφρακτον διὰ μεγά-

Τὸ φρούριον τῶν Βλαχερνῶν ἐμπεριέχει τρεῖς πύργους ἐξ ὧν ὁ εἷς καὶ μείζων εἶναι ὁ τοῦ Ἀνεμᾶ πολυθρύλλητος. [1]) Αὐτ. Τομ. Α'. σελ. 584. [2]) Τοιαῦται βάσεις ἐξέχουσαι φαίνονται μεταξὺ τῆς πύλης Ναρλὴ-καπὴ καὶ Ψαμάθου.

λων λίθων καὶ λίαν τεχνηέντως καὶ στερεῶς τειχοδομημένην. Λόγοι τινὸς, ἐργαζομένου εἰς τὸ ἐνώπιον τῶν δύο πύργων οἰκόπεδον, μὲ παρώτρυναν νὰ εἰσέλθω εἰς τὰ καταγώγια ἐντὸς τοῦ πύργου, ὅπου, κατὰ τοὺς λόγους τῶν ἀγροίκων ἐργατῶν, σώζονται εἰκονίσματα, γράμματα χρυσᾶ καὶ σκεύη ἐκκλησιαστικὰ ἀρχαιότατα. Δύο ἡμέρας μετὰ ταῦτα συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ Κ. Α. Σγουρίδου, πλησίον κατοικοῦντος, τοῦ ὁποίου τὸν ἄοκνον ζῆλον πανδήμως διακηρύττω, ἐφωδιασμένοι μὲ ξυλίνας ἀναβάθρας, κηρία, χαρτίνους φανοὺς καὶ ράβδους, εἰσήλθομεν εἰς τὴν ὀπὴν ταύτην, ἀμφότεροι ἀγνοοῦντες ποῦ ἐμέλλομεν νὰ πορευθῶμεν καὶ εἰς τίνα βόθρον πιθανὸν νὰ καταπέσωμεν. Διελθόντες τὴν εἴσοδον τοῦ περιζώματος, μήκους Μ. 10, κυρτοὶ καὶ γονυπετεῖς δίκην λῃστῶν νυκτιπόρων, εἰσήλθομεν εἰς μικρὸν δωμάτιον πέντε τετραγωνικῶν μέτρων, θολωτὸν, ὑγρὸν, καὶ διὰ τῆς εἰσόδου μόνης φωτιζόμενον. Ἐκ δεξιῶν καὶ ἀριστερῶν, εἶναι δύο ὀπαὶ ἀψιδωταί. Κατὰ πρόσωπον μέγα ἄνοιγμα, ἢ μᾶλλον διαρρωγὴ, ἄγουσα εἰς μέρη ἄλλα. Διὰ τῆς ἐκ δεξιῶν ὀπῆς μόλις ἐχώρει ἰσχνοῦ ἀνδρὸς σῶμα· διὰ ταύτης ῥίψαντες πέτραν, ἠκούσαμεν τὸν κρότον αὐτῆς πιπτούσης ἐντὸς ὕδατος. Κύψαντες δὲ ἐντὸς τῆς ὀπῆς εἴδομεν φωτιζόμενον ὑπὸ τῶν κηρίων μας μέγα καὶ θολωτὸν δωμάτιον, τοῦ ὁποίου τὸ κονίαμα ἦτο πανταχοῦ σῶον. Ὑπὸ τὴν ὀπὴν ἦτο μέγα καὶ στρογγύλον φρέαρ, τὸ ὁποῖον μετέπειτα καταμετρήσας ὁ Κ. Σγουρίδης, εὗρε βάθους Μ. 5, 50. Ἄνωθεν τοῦ φρέατος διὰ τοῦ θόλου τοῦ δωματίου εἰσήρχετο ἀμυδρὸν φῶς ἐκ στρογγύλης ὀπῆς. Ἐντὸς τοῦ ὑπογείου τούτου ἐπτερύγιζον νυκτερίδες ταραττόμεναι ἐκ τοῦ φωτὸς τῶν κηρίων. Εἰσελθόντες ἀκολούθως εἰς τὴν κατὰ πρόσωπον διαρρωγὴν, καὶ μετὰ προσοχῆς καὶ φόβου προβαίνοντες, ἐπιτηροῦντες καὶ τοὺς φανοὺς ἵνα μὴ εὑρεθῶμεν αἴφνης εἰς σκότος ἐπικίνδυνον, ἐπροχωρήσαμεν πρὸς τὰ ἄνω. Ἐκ δεξιῶν, εἴδομεν εἴσοδον κατωφερῆ, χωριζομένην μὲν ἄλλοτε διὰ τείχους εὐρυτάτου, κατάφρακτον δὲ σήμερον διὰ πετρῶν καὶ μέλανος ὑγροῦ χώματος. Ἀναβάντες εἶτα πρὸς τὰ ἄνω, διὰ κλίμακος ὁμοίας τῆς ἀγούσης εἰς τὰ κατηχούμενα τῆς Ἁγίας Σοφίας, καὶ ἐξετάζοντες τὰς ὀπὰς καὶ πολλὰς διαρρωγὰς τοῦ τείχους γενομένας πιθανῶς πρὸς ἀναζήτησιν θησαυρῶν, εἰσήλθομεν αἴφνης εἰς ὡραίαν αἴθουσαν θολωτὴν, φωτιζομένην δι' ὀπῆς ἐπιμήκους, ἐν τῷ μέσῳ ἀρχαίου παραθύρου ἐπιτειχισθέντος. Μὴ γνωρίζοντες ποῦ εἴμεθα, ἐθέσαμεν ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἄκρας τοῦ παραθύρου τεμάχιον λευκοτάτου χάρτου ὡς μετέπειτα γνώρισμα. Καὶ τῷ ὄντι, ἀφοῦ κατέβημεν, ἐβεβαιώθημεν ἐκ τοῦ ῥηθέντος χάρτου, ὅτι ἡ θυρὶς αὕτη εἶναι ἡ ἐπὶ τοῦ προσώπου τοῦ βορείου πύργου φαινομένη ἐπιμήκης ὀπή. Ἐπὶ τοῦ θολωτοῦ ἐδάφους τῆς αἰθούσης ταύτης παρετηρήσαμεν τὴν στρογγύλην ὀπὴν, τὴν ὁποίαν κάτωθεν εἴδομεν φωτίζουσαν τὸ σκοτεινὸν ὑπόγειον, ἐν τῷ ὁποίῳ εἶναι τὸ ἄνω μνημονευόμενον φρέαρ. Ἐκ τῆς ὀπῆς ταύτης καταφαίνεται τὸ στερεὸν τοῦ θόλου, μείναντος ἀκλονήτου ἐπὶ τόσους αἰῶνας. Κατὰ τὴν πλευρὰν τῆς θυρίδος, ἡ αἴθουσα εἶναι εὖρους Μ. 10, 60, μήκους Μ. 12, 15, καὶ ὕψους περίπου

Μ. 7. Εἰς οὐδὲν μέρος τῆς αἰθούσης ἀναφαίνεται ἴχνος τοῦ ἀρχαίου κονιάματος. Μικροὶ σωλῆνες πήλινοι, τρίγωνοι καὶ τετράγωνοι καὶ μικραὶ ὀπαὶ καταφαίνονται εἰς ὅλα τὰ μέρη τοῦ τείχους, ὑψηλὰ καὶ χαμηλά. Ἐπὶ τοῦ τείχους τῆς κλίμακος φαίνεται σωλὴν, τὸ φαινόμενον ἀεροφόρος, κατερχόμενος μέχρι τοῦ ὑπογείου δωματίου, ὅπου κατὰ πρῶτον εἰσήλθομεν.

Ἐξήτασα τοὺς τοίχους τῆς αἰθούσης, ὅπου κατὰ τοὺς λόγους τῶν ἐργατῶν, ὑπάρχουσι γράμματα χρυσᾶ· ἀνέβην διὰ ξυλίνης ἀναβάθρας μέχρι τοῦ θόλου, περιειργάσθην μετὰ προσοχῆς τοὺς λίθους ὅλους, οἵτινες ἕνεκα τοῦ σκότους ἐφαίνοντο ὡς ἐπιγεγραμμένοι, πλὴν οὐδὲν εἶδον. Ἡ πλάνη προῆλθεν ἐκ τῆς ὄψεως τῶν γυμνῶν λίθων, πανταχοῦ ἐξεσμένων πρὸς συγκόλλησιν τοῦ κονιάματος. Περὶ τῶν γραμμάτων τούτων συνδιαλεγόμενος ἔπειτα μετὰ τῶν γειτόνων ἐργατῶν, ἔμαθα ὅτι τοιαῦτα καὶ πολλὰ πλειότερα διεθρυλλοῦντο, ὅτι τὰ εἶχον ἀκούσει καὶ οἱ ἴδιοι, διότι οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν ἐτόλμησε ποτὲ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸν ζοφώδη καὶ ἐπίφοβον τοῦτον πύργον.

Ἡ ἐπιτείχισις τοῦ παραθύρου εἶναι στερεὰ, προφανῶς Βυζαντινὴ, γενομένη πρὸ τῆς ἁλώσεως. Ἀφέθη φῶς ἱκανὸν διὰ τοὺς ἐνδιαιτωμένους.

Προχωροῦντες πρὸς τὰ ἄνω, διὰ τῆς αὐτῆς κλίμακος, μετὰ βήματά τινα ἐφθάσαμεν εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ πύργου, εἰς ὀπὴν τετράγωνον πεφραγμένην διὰ καταπακτῆς κιγκλιδωτῆς θύρας. Χόρτα σεσηπότα, τεμάχια ἀγγείων καὶ περιτρίμματα τοῦ μαγειρείου τεκμαίρουσιν, ὅτι οἱ ἄνω κατοικοῦντες μετεχειρίζοντο τὴν ὀπὴν ταύτην ὡς κοπροθέσιον.

Ἐπιστρέφοντες τώρα πρὸς τὰ κάτω, παρετηρήσαμεν εἰς τὴν κλίμακα πλησίον τῆς αἰθούσης ὀπὴν βλέπουσαν πρὸς μέγα σκότος. Φθάσαντες εἰς τὸ ἰσόπεδον δωμάτιον, ὅπου κατ' ἀρχὰς εἰσήλθομεν, κατέβημεν τὴν κλίμακα. Ἀτυχῶς καὶ μετὰ λύπης τὸ λέγω, ἡ πρὸς τὰ κατώτερα μέρη τοῦ πύργου κάθοδος εἶναι κατάφρακτος. Ἐπίσης κατάφρακτος διὰ μέλανος χώματος εἶναι καὶ ἡ πρὸς τὰ δεξιὰ εἴσοδος. Μὴ δυνάμενοι νὰ εὕρωμεν δίοδον ἄλλην εἰς τὴν πλευρὰν ταύτην τοῦ πύργου, μολονότι φαίνονται μεγάλαι ὀπαὶ ἄγουσαι εἰς ἄλλα μέρη, ἐπανήλθομεν εἰς τὴν πρώτην μας θέσιν καὶ ἐξετάσαντες καλῶς τὸ δωμάτιον τοῦτο καὶ πάσας ἐκ νέου τὰς εἰσόδους του, εἰσήλθομεν εἰς τὴν ἐξ ἀριστερῶν ὀπήν.

Δὲν λησμονῶ τὴν πρώτην θέαν τοῦ ἀληθοῦς τούτου Ταρτάρου· μετὰ προφυλάξεως καὶ σιγῆς ὁδεύοντες ἐντὸς τῆς ἀγνώστου ταύτης γῆς, κρατοῦντες ἕκαστος δύο κηρία, διέβημεν τὸν πρῶτον θόλον, ἀποροῦντες ποῦ εἴμεθα, ποῦ ἄγομεν, καὶ ποῦ μέλλομεν νὰ φθάσωμεν.

Στρέφοντες πρῶτον πρὸς ἀριστερὰ, πρὸς ὀλίγον φῶς χυνόμενον ἀπὸ μικρὰν διαρρωγὴν ἐκ μέρους ὑψηλοῦ, ἐφθάσαμεν εἰς τεῖχος, πέραν τοῦ ὁποίου οὐδεμίαν διέξοδον εὑρήκαμεν. Ἐπανακάμπτοντες διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ, ἐντὸς κοπρίων καὶ λάσπης ὑγροτάτης, διέβημεν μίαν μετὰ τὴν ἄλλην, ὅλας τὰς αἰθούσας ταύτας. Φθάσαντες εἰς τὴν τελευταίαν, ὅθεν ἔξοδος δὲν ἐφαίνετο, εἴδομεν εἰς γωνίαν

ὑψηλὴν, μικρὰν ὀπὴν πλήρη κοπρίων καὶ περιτριμμάτων, τὴν ὁποίαν ἐπεσκέφθημεν διαβάντες δια λάσπης δυσωδεστάτης. Ἐκ τῆς ὀπῆς ταύτης ἀνεβλέψαμεν καὶ εἴδομεν τὸν λάμποντα οὐρανόν.

Ἐπιστρέφοντες ἐντὸς τῶν αἰθουσῶν, ἠδυνήθημεν τώρα νὰ διακρίνωμεν τοὺς θόλους τοὺς στεγάζοντας τὰ ὑπερύψηλα ταῦτα κτίρια. Μᾶς ἐφάνη τὸ ὕψος αὐτῶν, Μ. περίπου 13. Ὁ μόνος ἐντὸς τοῦ σκότους τούτου ἀκουόμενος ψόφος ἦτο τῶν ἄνωθεν σταλαττουσῶν σταγόνων ὕδατος. Ἐπὶ τῶν τοίχων ἐφαίνοντο εἰς πλεῖστα μέρη σταλακτοὶ ὄγκοι λευκότατοι καὶ παμμεγέθεις. Σωροὶ κοπρίων καὶ σεσηπότων χόρτων ἐφαίνοντο εἰς γωνίας τινάς. Σκεύη μαγειρικὰ συντετριμμένα, ὑάλινα καὶ πήλινα ἀγγεῖα ῥυπαρὰ, κατερρίπτοντο ἀπό τινας διαρρωγὰς τοῦ θόλου. Ὅλα ταῦτα μιγνυόμενα μετὰ τοῦ καταρρέοντος δυσώδους ὕδατος καὶ τοῦ μέλανος χώματος, ἡ ἀπαίσιος ὑγρασία, ἡ θανάσιμος σιγὴ καὶ τὸ σκότος τὸ ζοφῶδες μ' ἐπροξένησαν ἀληθῆ φρικίασιν.

Τὰ διαχωρίζοντα τὰς αἰθούσας ταῦτα τείχη, ἀνυψούμενα μέχρι τῶν θόλων, ἔχουσιν εὖρος Μ. 1, 50. Αἱ αἴθουσαι ὅλαι συγκοινωνοῦσι διὰ διόδων ἀψιδωτῶν προσγείων, ἄνωθεν δὲ τούτων εἶναι ἄλλαι δίοδοι ὑψηλότεραι καὶ ἐπὶ τούτων ἄλλαι μικρότεραι. Ἐπὶ τῶν τοίχων τῶν διαχωριζόντων τὰς αἰθούσας, ἄνωθεν τῆς προσγείου διόδου, εἶναι μεγάλαι καὶ βαθεῖαι τετράγωνοι ὀπαὶ, ἅπασαι ἀντικρύζουσαι ἀλλήλας, ὅπου ἐνεβάλλοντο δοκοὶ, ὑποκρατοῦσαι πάτωμα ξύλινον [1]). Διὰ τοῦ πατώματος τούτου ἐχωρίζοντο αἱ αἴθουσαι εἰς ἄνω καὶ κάτω πάτωμα, ἀμφότερα ἔχοντα ἱκανὸν ὕψος. Τὸ ἄνω πάτωμα ἐφωτίζετο ἀπὸ θυρίδας καταφράκτους σήμερον. Τὸ ἰσόπεδον πάτωμα, τὸ ὁποῖον σήμερον προσεχώθη ἀπὸ τόσων αἰώνων ἀκαθαρσίαν, εἶχε βάθος πλειότερον, καθὼς φαίνεται ἀπὸ τὰς θυρίδας, τῶν ὁποίων μόλις σήμερον φαίνεται τὸ ἥμισυ τῆς ἀψίδος.

Ἀμφιβάλλω ἂν Βυζαντινὰ κτίρια ἄλλα διετηρήθησαν τοσούτῳ ἀκέραια σῶα καὶ ἄσχιστα, ὅσον αἱ ζοφώδεις αὗται αἴθουσαι. Φαίνονται ὡς νὰ ἐτοιχοδομήθησαν σήμερον. Τὰ τείχη εἶναι ἐκ λίθων μεγίστων καὶ πλίνθων τετραγώνων.

Περιβλέπων μετὰ προσοχῆς τὰ τείχη πασῶν τῶν αἰθουσῶν, εἶδον ὀπὴν μικρὰν σκοτεινὴν εἰς τὸν ὄπισθεν τοῖχον. Θέσας τὴν ἀναβάθραν ἐπὶ τῆς ὀπῆς ταύτης, μετὰ δυσκολίας εἰσῆλθον εἰς ἄλλο δωμάτιον, ἢ μᾶλλον διάδρομον ἐκτεινόμενον ὄπισθεν ὅλων τῶν αἰθουσῶν. Εἶναι πλήρης χώματος καὶ πετρῶν, πανταχόθεν κατάφρακτος. Τὸ εὖρος αὐτοῦ Μ. 1,75, καὶ ὕψος Μ. 1,70. Ἐκ τῶν πολλῶν ἀψίδων, μόλις φαινομένων ἕνεκα τοῦ ἐπισωρευθέντος χώματος, εἶχεν ὁ διάδρομος οὗτος πολλὰς διόδους. Ἀπὸ τὰς διαρρωγάς του καὶ τὸ μέγεθος τῶν ἐντετειχισμένων λίθων φαίνεται ὁ τοῖχος παχύτερος τοῦ τοίχου τῶν αἰθουσῶν. Ἀμφότεραι αἱ ἄκραι εἶναι πεφραγμέναι, ὥστε δὲν δύναμαι νὰ εἴπω πόθεν εἰσήρχοντο ἢ ἐξήρ-

[1]) Ταύτας τὰς ὀπὰς πρῶτος παρετήρησεν ὁ μετ' ἐμοῦ ἐπισκεφθεὶς τὰς αἰθούσας ταύτας Κ. Ι. Α. Κοντόσταυλος.

χοντο οἱ διαβάται. Ἐντὸς τοῦ διαδρόμου τούτου, φρονῶ ὅτι περιεφέροντο οἱ περιφρουροῦντες τοὺς δεσμώτας.

Πρὶν ἐξέλθωμεν, κατεμέτρησα μετὰ τοῦ Κ. Σγουρίδου τὸ μῆκος τῶν αἰθουσῶν. Εἶναι ὅλαι δώδεκα τὸν ἀριθμόν. Ἑκάστης τὸ μῆκος Μ. 9,25, τὸ δὲ εὖρος Μ. 3,70. Τὸ πάχος τοῦ διαχωρίζοντος τείχους Μ. 1,53. Ὅλον τὸ ἐσωτερικὸν μῆκος τοῦ κτιρίου Μ. 61, 23. Ὅλον δὲ μέτρα τετραγωνικὰ 566, 37.

Διὰ φροντίδος τοῦ Κ. Σγουρίδου ἠδυνήθην νὰ ἐξετάσω καὶ τὰ κτίρια ταῦτα ἐκ τῶν ἄνω ἐπάλξεων τοῦ πύργου.

Γνωρίσας τὸν Ὀθωμανὸν, τὸν κύριον τοῦ ἐπὶ τῶν αἰθουσῶν φαινομένου οἰκίσκου, εἰσῆλθον εἰς τὸν κῆπον αὐτοῦ, καὶ ἀνέβην ἐπὶ τοῦ θόλου τοῦ πύργου. Ἐδῶ εἶδον τὴν στρογγύλην ὀπὴν κεκλεισμένην διὰ σιδηρᾶς πλακὸς, πλησίον δὲ αὐτῆς τὴν καταπακτὴν κιγκλιδωτὴν θύραν καλύπτουσαν τὴν ἐπὶ τοῦ πύργου ἄνοδον. Ἐμάθομεν ἀπὸ τοὺς περιοικοῦντας Ὀθωμανοὺς καὶ τὸν ἰμάμην τοῦ Ἀϊβὰζ-τζαμησὴ, ὅτι ὑποκάτω εἶναι ὑπόγεια κενὰ, κτίρια τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, σκοτεινὰ, ἐκτεινόμενα μέχρι τῆς Ἁγίας Σοφίας. Δὲν ἐκρίναμεν φρόνιμον ν' ἀναγγείλωμεν ὅτι εἴχομεν ἤδη ἐπισκεφθῆ τὰ κτίρια ταῦτα.

Ἐπὶ τῶν θόλων τῶν αἰθουσῶν, ὄπισθεν τοῦ πύργου, εἶναι κῆπος περικαλλέστατος, ἔχων ἐν τῷ μέσῳ δεξαμενὴν πλήρη ὕδατος, πληρουμένην ἐκ γειτονικῆς τινος κρήνης· φύονται ἐντὸς τοῦ κήπου ἡδύοσμα ἄνθη, κάρπιμα δένδρα καὶ μεγαλόκλαδος συκῆ. Ἀπὸ τὸν κῆπον τοῦτον εἰσήλθομεν εἰς τὸν περίβολον τοῦ Ἀϊβὰζ-Τζαμησὴ, καὶ ἐκεῖθεν ὑπὸ τὸν θόλον τοῦ πύργου τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου, ὁδηγούμενοι ἀπὸ φιλόφρονα Ὀθωμανὸν, Ἐγιοὺπ Ἐφέντη. Ὄπισθεν τοῦ πύργου τούτου, ἐντὸς του περιβόλου τοῦ τεμένους, ἀναφαίνεται ἡ ἀνοικτὴ ὀπὴ, τὴν ὁποίαν παρετήρησα εἰς τὴν τελευταίαν αἴθουσαν, ὀπὴ χρησιμεύουσα ὡς κοπροθέσιον τῶν περιοικούντων Ὀθωμανῶν. Πλησίον αὐτῆς ὑπάρχει καὶ ἄλλη, ἐκ τῆς ὁποίας καταρρίπτονται κόπρια εἴς τινας γωνίας τῶν αἰθουσῶν.

Ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων τῶν τειχῶν τούτων ἱστάμενος, κατεμέτρησα τὸ ὕψος Μ. 17, 25.

Δὲν ἦσαν κινστέρναι αἱ αἴθουσαι αὗται, διότι φαίνονται θύραι καὶ θυρίδες καθ' ὅλον τὸ μῆκος αὐτῶν. Τὰ δὲ τείχη τῶν Βυζαντινῶν κινστερνῶν, στεγαστῶν καὶ ἀστέγων, ἦσαν πάντοτε τυφλά. Κινστέρνα ἀνώγαιος εἶν' ἔργον σαθρὸν, διότι σεισμοὶ καὶ ἐχθρικὰ πολεμικὰ μηχανήματα δύνανται ἀκόπως νὰ τὴν διαρρήξωσι καὶ κατεδαφίσωσι. Ἂν ἐχρησίμευον διὰ σταύλους ἢ καταλύματα ζώων εἰς χρῆσιν τῶν ἀνακτόρων, τότε τίς ἡ ἀνάγκη τειχῶν ὁμοίων τῶν περιφρουρούντων τὴν πόλιν;

Εὐτυχῶς διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ πύργου τοῦ Ἀνεμᾶ, διεσώθη ἐπὶ τοῦ πύργου τούτου τὸ ὄνομα τοῦ αὐτοκράτορος Θεοφίλου [1]). Ἠγέρθη λοιπὸν ἢ ἀνεκαινίσθη

[1]) Ἴδ. ἐπιγρ. 5ην.

ἐπὶ τῆς ἐννάτης ἑκατονταετηρίδος καὶ ἠγέρθη ἄνευ τοῦ περιζώματος. Ὅταν μετὰ ταῦτα κατηδαφίσθη τὸ ἀρχαῖον τεῖχος καὶ ἀνηγέρθησαν τὰ κτίρια ταῦτα διὰ δεσμωτήρια, ἀνηγέρθησαν τὰ παραπλήσια τείχη καὶ τὸ περίζωμα ἀρκετὰ στερεὰ, ἵνα ἐμποδίσωσι τὴν ἀπόδρασιν τῶν δεσμωτῶν. Νομίζω, ὅτι ἡ πρὸς τὰ δεσμωτήρια ταῦτα εἴσοδος ἦτο διὰ τοῦ πύργου τούτου, εἴτ' ἔξωθεν διὰ τῆς ὀπῆς, ὅθεν εἰσήλθομεν, εἴτ' ἔσωθεν. Ἕνεκα τούτου περιεζώθη ἡ βάσις αὐτοῦ διὰ τοιούτου περιζώματος ἀκλονήτου μέχρι σήμερον, καὶ μέλλοντος νὰ ἵσταται διὰ πολλοὺς εἰσέτι αἰῶνας. Πρὶν εἰσέλθῃ τις εἰς τὸν προθάλαμον, παρατηρεῖ εἰς τὸ τεῖχος τῆς θολωτῆς διόδου, διὰ τῆς ὁποίας εἰσήλθομεν, δύω ὀπὰς τετραγώνους ἑκατέρωθεν πλησίον τῆς ἔσω θύρας, εἰς τὰς ὁποίας ἔμβαινον σιδηροῖ μοχλοί, κωλύοντες τὸ ἐκ τοῦ ἐνδοτέρου ἄνοιγμα τῆς θύρας.

Ἰσαάκιος ὁ Ἄγγελος, ἀνεγείρας ἀκολούθως τὸν ἐπ' ὀνόματι αὐτοῦ καλούμενον πύργον, περιέζωσε καὶ αὐτὸν μὲ περίζωμα πρὸς ἐναρμόνιον κόσμησιν τοῦ ὅλου.

Ἂν, καθὼς νομίζω, ἡ εἴσοδος εἰς τὰς αἰθούσας ἦτο ἐκ τοῦ πύργου τούτου, ἀνάγκη ἦτον αὕτη νὰ διαχωρισθῇ ἀπὸ τὸ ἐπίλοιπον μέρος τοῦ πύργου καὶ χρησιμεύῃ πάντοτε ὁ ἐπίλοιπος πύργος ὡς φρούριον καὶ προμαχὼν κατὰ τῶν πολιορκούντων ἐχθρῶν. Ποτὲ τεῖχος ἢ πύργος τῶν χερσαίων τειχῶν δὲν ἀφιερώθη εἰς ἐκκλησιαστικὰς ἢ ἰδιωτικὰς ἀνάγκας. Ἦσαν πάντοτε προμαχῶνες καὶ ἐνδιαιτήματα στρατιωτῶν. Ὅθεν καὶ ὁ πύργος οὗτος διὰ παχυτάτου τοίχου χωρίζεται ἀπὸ τὴν κλίμακα, καὶ μένει ὁ προθάλαμος δωμάτιον ἀκοινώνητον μετὰ τῶν ἐνδιαιτημάτων τῶν στρατιωτῶν. Ἐν τῷ πύργῳ τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου δὲν ἠδυνήθην νὰ εἰσέλθω.

Ταῦτα εἶναι ὅσα σήμερον φαίνονται ἐντὸς τοῦ σκοτεινοῦ καὶ ἀφανοῦς τούτου κτιρίου. Εἰς οὐδὲν μέρος αὐτοῦ δὲν εὑρῆκα οὐδ' ἐπιγραφὴν οὐδὲ κόσμημα ἀρχιτεκτονικόν. Πιθανὸν περαιτέρω ἐξέτασις καὶ ἀνόρυξις τῶν πρὸ αἰώνων ἐπισωρευθέντων χωμάτων θέλει φωτίσει τὰς ἐξόδους καὶ εἰσόδους τοῦ κτιρίου. Τὴν περιγραφὴν ταύτην προσμαρτυροῦσι καὶ οἱ Κύριοι Ἰωαννίδης, Βαφειάδης, Καμάρας καὶ Σαλβάγος, μετ' ἐμοῦ συνεπισκεφθέντες τὸν πύργον τοῦτον.

Ταῦτα, κατ' ἐμὲ, εἶναι τὰ πολυθρύλλητα καὶ πρὸ πολλοῦ ζητούμενα δεσμωτήρια τοῦ Ἀνεμᾶ, ὅπου ἄλλοτε ἠκούοντο αὐτοκρατόρων ἐκτυφλωθέντων οἱ γόοι καὶ αὐτοκρατειρῶν οἱ κλαυθμοί.

Τὸ Λεόντιον τεῖχος περιγράφω κατωτέρω, ἐν τῇ μελέτῃ τῆς τετάρτης ἐπιγραφῆς.

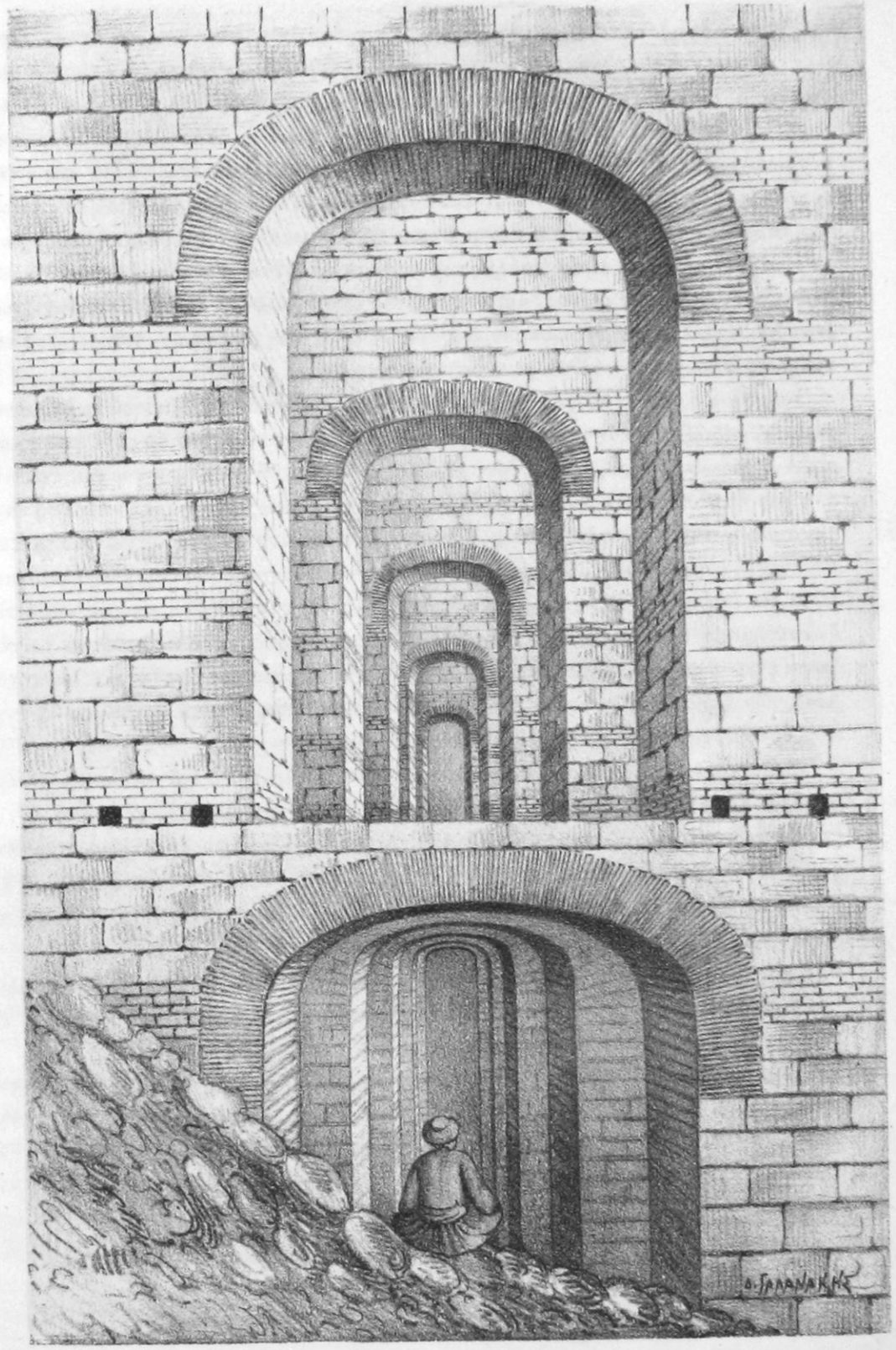

ΔΕΣΜΩΤΗΡΙΑ ΤΟΥ ΑΝΕΜΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΤΩΝ ΧΕΡΣΑΙΩΝ ΤΕΙΧΩΝ.

Πολλὰς ἐπιγραφὰς ἀνέγνωσα ἐπὶ τῶν χερσαίων τειχῶν καὶ πύργων, τῶν ὁποίων οὐδεμίαν μνείαν εὑρίσκομεν εἰς τοὺς χωρογράφους τῆς Κ/πόλεως. Οἱ μὲν ξένοι, ἀκάματοι καὶ φιλομαθεῖς, διὰ βασιλικῆς ἀδείας πανταχοῦ περιήρχοντο, ἀκωλύτως ἐπισκεπτόμενοι τείχη καὶ εὐκτήρια, εἰς ἡμᾶς ἄδυτα. Ἡμεῖς δὲ τότε βαθὺν λήθαργον ὑπνώττοντες, ἀφήκαμεν τὰ πάτρια εἰς ξένους, ὑπομείναντες μετὰ ψογερᾶς ἀναλγησίας τὴν ὑπὸ τῶν ξένων σφαλερὰν πολλάκις διδασκαλίαν τῶν ἡμετέρων. Ταῦτα λέγω, διότι ὁ ἀοίδιμος Πατριάρχης καὶ ὁ Κ. Βυζάντιος, ἐκ τοιούτων συγγραφῶν ἀρυόμενοι, κατέγραψαν πολλὰς ἐπιγραφὰς τῶν χερσαίων τειχῶν, τὰς ὁποίας δὲν ἀνέγνωσαν οἱ ἴδιοι [1]).

Χάριν τῆς ἡμετέρας ἱστορίας, ἐφρόντισα ν' ἀναγνώσω καὶ καταγράψω πάσας τὰς ἐπὶ τῶν χερσαίων τειχῶν ἐπιγραφάς. Πιθανόν τινες μὲ διέφυγον. Δὲν καταγράφω εἰς τὴν μελέτην ταύτην, παρὰ τὰς ὑπ' ἐμοῦ ἀναγνωσθείσας. Τούτων τινὲς ἤδη κατεχωρίσθησαν εἰς τὸν 4ον τόμον τοῦ Βοικχίου. Παρεκινήθην δὲ σήμερον νὰ ἱστορήσω τὰς ἐπιγραφὰς ταύτας, διότι πιθανὸν τὰ χερσαῖα τείχη τῆς Κ/πόλεως, θαυμάσια λείψανα τῆς μεγαλουργίας τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, νὰ ὑποστῶσι τὴν τύχην τῶν ἐν Γαλατᾷ σήμερον κατεδαφιζομένων τειχῶν, καὶ ἀπωλεσθῶσι διὰ παντὸς τὰ πολύτιμα ταῦτα ἱστορικὰ ὑπομνήματα.

Τῷ 1868, τρία ἔτη μετὰ τὴν σύνταξιν τῆς ἄνω παραγράφου, μέγα μέρος τοῦ ἐξωτερικοῦ τείχους, καὶ πάμπολλοι πύργοι, μέσον τῆς πύλης τοῦ Πέμπτου καὶ τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ, κατηδαφίσθησαν διὰ σφηνῶν καὶ πυρίτιδος. Ἡ πτῶσις τῶν κολοσσιαίων τούτων πύργων κατέσειε τὰς πλησίον συνοικίας. Ἐκ τῆς πέτρας ταύτης ἀνήγειραν οἱ Ὀθωμανοὶ σχολεῖον περιφανὲς, ὄπισθεν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ τεμένους Σελιμιέ. Ἐντὸς τῶν ἐρειπίων τούτων, εὑρῆκα τρεῖς ἐπικηδείους ἐπιγραφὰς καὶ ἄτεχνά τινα κοσμήματα, ἅπαντα τὴν σήμερον ἀπωλεσθέντα.

Πρὸς βορρᾶν καὶ πλησίον τῆς πύλης τοῦ Πέμπτου, ἐσώζετο μέγας πύργος, ὅστις ἀντὶ χιλίων γροσίων ἐπωλήθη συγχρόνως εἰς πολυτάλαντον Ὀθωμανὸν, προτιθέμενον νὰ οἰκοδομήσῃ λίθινον μέγαρον. Ἐκ τῶν θεμελίων τοῦ πύργου τούτου ἀνωρύχθησαν πάμπολλα μάρμαρα ἐπιμήκη καὶ κυβικὰ, τῶν ὁποίων δώδεκα ἦσαν ἐνεπίγραφα. Ταύτας τὰς ἐπικηδείους ἐπιγραφὰς τῶν καλουμένων Φοιδεράτων ἀντεγράψαμεν ἐγὼ καὶ ὁ Κ. Κωνσταντῖνος ΣΤ. Καραθεοδωρῆς. Ἐκ τῶν τοσούτων ἐπιγραφῶν, κεχωσμένων ἐν τῷ πύργῳ τούτῳ, εἰκάζω ὅτι ἐδῶ

[1]) Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 106. Χάμμερ C/polis ἐν τῷ τέλει τοῦ Α'. τόμου.

πλησίον ἦσαν τῶν ξένων δορυφόρων τῶν βασιλέων οἱ τάφοι, τοὺς ὁποίους οἱ Βυζάντιοι ἐσύλησαν ἐν τῇ ἀνεγέρσει τοῦ πύργου. Ἀτυχῶς, τὰ μὲν μάρμαρα, μετακομισθέντα ἀλλαχόσε, ἐλαξεύθησαν ἐκ νέου, αἱ δὲ ἐπιγραφαὶ, ἐπιμελῶς ἀντιγραφεῖσαι, ἔγιναν παρανάλωμα τῆς φρικαλέας πυρκαϊᾶς τοῦ 1870. Μετά τινα καιρὸν ἡ κατεδάφισις τῶν τειχῶν ἔπαυσε.

Αἱ αὐτοκρατορικαὶ ἐπιγραφαὶ εἶναι ἅπασαι ἐντετειχισμέναι κατὰ πρόσωπον τῶν τειχῶν πύργων καὶ πυργίων εἰς τὰ ἐπιφανέστατα αὐτῶν μέρη. Μία μόνη, ἡ τοῦ ἰδιώτου Μανουὴλ Ἰάγαρι[1]), εἶναι ὑπὸ αὐτοκρατορικὴν ἐπιγραφὴν, ἀλλ' ἡ ἐντείχισις μὲ φαίνεται νεωτέρα.

Πρώτιστόν μου μέλημα εἶναι νὰ μάθωσιν οἱ ἀρχαιολόγοι τὴν θέσιν ἑκάστης ἐπιγραφῆς. Θέλω προσπαθήσει, ὅσον τὸ κατ' ἐμὲ, νὰ καταδείξω τὴν ἱστορικὴν ἀξίαν τῶν ἐπιγραφῶν τούτων.

Ἄρχομαι ἀπὸ τὰ τείχη τοῦ Κερατίου κόλπου καὶ προβαίνω πρὸς τὴν Προποντίδα.

Ἐπιγραφαὶ ἐπὶ τοῦ Λεοντίου τείχους.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΠΡΩΤΗ.

Ἐπὶ διαζώματος μαρμαρίνου κατὰ πρόσωπον τοῦ πρώτου γωνιαίου πύργου.

† ΕΝΕΟΥΡΓΙΘΗΟΠΥΡΓΟCΤΟΥΑΓΙΟΥΝΙΚΟΛΑΟΥΕΚΘΕΜΕΛΗΩΝ
ΕΠΙΡΟΜΑΝΟΥΤΟΥΦΗΛΟΧΡΙCΤΟΥΔΕCΠΩΤΟΥ †

† ἐνεουργ(ή)θη ὁ πύργος τοῦ Ἁγίου Νικολάου ἐκ θεμελ(ί)ων
ἐπὶ Ῥ(ω)μανοῦ τοῦ φ(ι)λοχρίστου Δεσπ(ό)του †

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη εἶναι λίαν διδακτική. Λέγει ὁ Κωδινός [2]): «Τὰ Βασιλίδου ὁ Ἅγιος Νικόλαος, οἶκος ἦν Πατρικίου Βασιλίδου καλουμένου καὶ κοιαίςορος τοῦ μεγάλου Ἰουςινιανοῦ.» Κατὰ τοὺς Βυζαντίους, πλησίον τῶν Βλαχερνῶν ἦσαν δύω Ἐκκλησίαι, ἡ τῆς Ἁγίας Θέκλης καὶ ἡ τοῦ Ἁγίου Νικολάου [3]). Κατὰ τὴν Ἄνναν Κομνηνὴν [4]), «Παρὰ τὴν πύλην τῶν Βλαχερνῶν ἦτο ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου

[1]) Ἐπιγρ. 17η. [2]) Σελ. 125. [3]) Κ/πολις Πατρ. καὶ Βυζαντίου. [4]) Βιβλ. Γ'.

Νικολάου ὁ ἐν τοῖς Βασιλίδου τοῦ ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ πατρικίου καὶ κοιαίστορος». Λέγει δὲ καὶ τὸ Πασχάλιον τὸ χρονικόν [1]): «Ἐξῆλθον δὲ καὶ οἱ Ἀρμένιοι τὸ τεῖχος Βλαχερνῶν, καὶ ἔβαλον πῦρ εἰς τὸν ἔμβολον τὸν παρεκεῖ τοῦ Ἁγίου Νικολάου.»

Ἐκ τούτου εἰκάζω ὅτι ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Νικολάου ἦτον ἐδῶ πλησίον καὶ πιθανὸν εἰς τὸν περίβολον τὸν περικλειόμενον ὑπὸ τοῦ Λεοντίου τείχους. Δὲν ἐννοῶ, πόθεν παρακινούμενος ὁ Λέων περιέβαλε διὰ τείχους τὸν περίβολον τοῦτον. Πιθανὸν ἡ ἐδῶ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Νικολάου ἦτο τότε, καθὼς καὶ τὴν σήμερον ὁ Ναὸς τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, τόπος λατρείας καὶ ἀναψυχῆς τῶν Βυζαντίων. Φοβούμενος ὁ Λέων τὰς ἐπικειμένας ἐπιδρομὰς τῶν ἐχθρῶν, περιέκλεισε τὴν ἐκκλησίαν διὰ τοιούτου τείχους. Σήμερον, ἐντὸς τοῦ περιβόλου τούτου, οὐδὲν χριςιανικὸν ὑπάρχει ἐν μέσῳ τῶν πολλῶν τάφων ἐπισήμων Μουσουλμάνων, εἰμὴ τὸ φημιζόμενον ἁγίασμα τοῦ Ἁγίου Βασιλείου. Εἶναι δὲ τοῦτο μικρὸν λιθόκτιστον ἀνώγειον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου καταβαίνει τις διὰ δεκατεσσάρων πετρίνων βαθμίδων, μέχρι τοῦ διαυγεστάτου ἁγιάσματος, βάθους ἑνὸς μέτρου. Εἰς οὐδεμίαν γωνίαν, εἰς οὐδὲν μέρος τῶν τειχῶν δὲν ἀναφαίνονται ἴχνη χριστιανικοῦ εὐκτηρίου. Δένδρα καὶ ἄγρια φυτὰ καλύπτουσιν ὅλην τὴν γῆν ταύτην.

Ταῦτα λέγω, διότι ἐκ τῆς ἄνω ἐπιγραφῆς εἰκάζω, ὅτι ὁ πύργος παρωνομάσθη τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ἕνεκα τῆς συνοχῆς αὐτοῦ μετὰ τῆς ἐκκλησίας.

Πλησίον τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ἐν τοῖς Βασιλίδου, ἦτον ἡ ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Θέκλης. Ὁ ναὸς οὗτος εἶναι τὸ πλησίον τῆς πύλης τῶν Βλαχερνῶν Ὀθωμανικὸν τέμενος, λεγόμενον Τοκλοὺ-Δεδὲ-Ἰβραχήμ [2]). Τὸν ναίσκον τοῦτον βλέπει ὁ πορευόμενος ἐκ τῆς Εἰβὰν-Σεράϊ πύλης πρὸς τὴν ἔσω πύλην τῶν Βλαχερνῶν. Οἱ Ὀθωμανοὶ, ἐνταφιάσαντες ἐντὸς τοῦ περιβόλου τοῦ Ἁγίου Νικολάου ὁμοθρήσκους τινὰς πεσόντας κατὰ τὴν ἅλωσιν, κατηδάφισαν καὶ ἀφήρεσαν πᾶν ἴχνος τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Νικολάου, εὑρισκομένης ἐντὸς τοῦ περιβόλου τοῦ Λεοντίου τείχους. Χάριν δὲ τῆς ἐκκλησίας ταύτης, καὶ ὄχι πρὸς ὀχύρωσιν τῆς πόλεως, ἀνήγειρε τὸ τεῖχος ὁ Λέων. Ἐκ τοῦ χώρου τούτου, ὑπὸ χαμηλὴν ὀπὴν, εἰσῆλθον εἰς τὸν πύργον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου σώζεται ἡ ἄνω ἐπιγραφὴ, πύργον ὅμοιον πάντων τῶν ἄλλων. Ἀπὸ τὴν Ὀθωμανίδα, τὴν φυλάττουσαν τὰ μαυσωλεῖα, οὐδὲν ἠδυνήθην νὰ μάθω περὶ Βυζαντινῶν ἀρχαιοτήτων. Μετ' εὐλαβείας διατηρεῖται τὸ ἁγίασμα τοῦ Ἁγίου Βασιλείου, εἰς τὸ ὁποῖον σήμερον εἰσέρχονται καὶ προσεύχονται οἱ Χριστιανοὶ, ἀδρῶς κατὰ τὴν ἔξοδον αὐτῶν φορολογούμενοι [3]).

---

[1]) Σελ. 724. Προκοπ. Τόμ. Γ'. σελ. 193. [2]) Τοκλοὺ-Δεδὲ-Ἰβραχὴμ-μεστζηδῆ.

[3]) Ὁ Πατριάρχης Κωνστάντιος (σελ. 52), περιγράφει τὸν χῶρον τοῦτον τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ὡς ἀπαρτίζοντα μέρος τῶν πλησίον ἀνακτόρων τῶν Βλαχερνῶν. Προσθέτει δὲ ὅτι, ἕνεκα τοῦ μεγαλωνύμου μαυσωλείου, «ἡ εἴσοδος εἰς τοὺς ἡμετέρους κεκώλυται.» Ταῦτα ἔ-

Κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, δεσπόται ἐλέγοντο οἱ υἱοὶ, ἀδελφοὶ καὶ γαμβροὶ τοῦ αὐτοκράτορος· μετὰ καιρὸν δὲ, ἐκαλοῦντο καὶ σεβαστοί. Δεσπόται ἐλέγοντο καὶ πολλοὶ ἄρχοντες τῶν θεμάτων, διότι ἦσαν ἐκ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ γένους.

Ὁ πρῶτος αὐτοκράτωρ Ῥωμανὸς Λακαπηνὸς ἢ Λεκαπηνὸς, ἦτο γένους ἀσήμου ἐξ Ἀρμενίας[1]· δὲν ἠδύνατο ὅθεν νὰ τιτλοφορῆται δεσπότης. Ὁ ἔγγονος αὐτοῦ, Ῥωμανὸς ὁ νεώτερος ἢ παιδίον[2]) ἀπέθανε τῷ 963, ἐτῶν 24, βασιλεύσας ἔτη τρία καὶ μῆνας τέσσαρας· ἐστέφθη δὲ αὐτοκράτωρ εἰς ἡλικίαν ἑπτὰ ἐτῶν. Ἀποδίδω ὅθεν εἰς τὸν Ῥωμανὸν Τρίτον, τὸν Ἀργυρὸν ἢ Ἀργυρόπουλον, αὐτοκρατορήσαντα περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος καὶ τὸν ἐπιφανέστερον πάντων τῶν Ῥωμανῶν, τὴν ἀνέγερσιν τοῦ πύργου τούτου. Περὶ τούτου λέγει ὁ Κ. Βυζάντιος[3])· «Ἐπὶ πολὺν δὲ χρόνον ἡ οἰκογένεια αὕτη ἐκέκτητο ἐν Θήρᾳ τῇ νήσῳ τὸ φρούριον (πύργον) τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ὁπόθεν ἐξώσθη ὑπὸ τῶν Τούρκων τὸ 1577.» Ἂν εἴς τινας φανῇ παράδοξος ἡ ἐκ θεμελίων ἀνέγερσις τοῦ πύργου τούτου, μετὰ παρέλευσιν δύω αἰώνων ἀπὸ τῆς πρώτης αὐτοῦ ἀνεγέρσεως ὑπὸ τοῦ Λέοντος τοῦ Ἀρμενίου, λέγω ὅτι ἡ τειχοδομία ὅλη τοῦ τείχους τούτου εἶναι ὑποδεεστέρα τοῦ Ἡρακλείου καὶ Θεοδοσιακοῦ.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΔΕΥΤΕΡΑ.

Ἐπὶ μαρμαρίνου τετραμεροῦς διαζώματος, ἐπὶ τῆς νοτίου γωνίας τοῦ τείχους.

ΜΙΧΑΗΛ ΚΑΙ ΘΕΟΦΙΛΟΥ ΜΕΓΑΛΩΝ ΒΑCΙ.

Μιχαὴλ καὶ Θεοφίλου μεγάλων Βασι(λέων)[4].

Ἔπεσε τὸ μάρμαρον τὸ ἐμπεριέχον τὰ τελευταῖα τέσσαρα γράμματα.

Ὁ Μιχαὴλ, αὐτοκρατορήσας ἀπὸ τοῦ 820 μέχρι τοῦ 829, ἀνηγόρευσε πρὸ τοῦ θανάτου του, αὐτοκράτορα τὸν υἱόν του Θεόφιλον. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀνεκαινίσθη τὸ τεῖχος. Ἐκ τούτου εἰκάζω, ὅτι ὁ Μιχαὴλ πιθανὸν συνειργάσθη εἰς τὴν ἀνακαίνισιν ὅλων τῶν τειχῶν ὁμοῦ μετὰ τοῦ υἱοῦ του Θεοφίλου, εἰς τὸν ὁποῖον ὀφείλεται ἡ ἀνακαίνισις τῶν χερσαίων καὶ θαλασσίων τειχῶν.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΤΡΙΤΗ.

Ἐπὶ μαρμαρίνου διαζώματος, ὀλίγον ὑπεράνω τῆς προηγουμένης.

γραφε τὸ 1824. Ἐγὼ ὅμως, πολλάκις εἰσῆλθον καὶ ἀκωλύτως περιηγήθην ὅλα τὰ μέρη ταῦτα. [1]) Κ/πολις Βυζ. Τόμ. Β'. σελ. 347. [2]) Ἰδ. Τόμ. Β'. σελ. 349. [3]) Τόμος Β'. σελ. 357. [4]) Ὁ Μιχαὴλ πολλάκις ἐγράφετο Μέγας.—Πρβ. τοὺς ἀρ. 8,669 καὶ 8,670 τοῦ Βοικχίου.

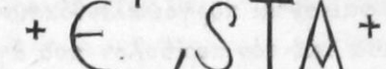

,S 6,000.—Τ'. 300.—Α'. 1.

Ἔτει 6,301· ἀφαιροῦντες τὴν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ 5,508, ἔχομεν 793. Ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι παράτοπος, διότι τῷ 793 ὁ Λέων δὲν εἶχεν εἰσέτι ἀνεγείρει τὰ τείχη ταῦτα. Τῷ 793 ηὐτοκρατόρει Κωνσταντῖνος Φλάβιος ὁ ἕκτος. Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη, ἀνήκουσα εἰς ἄλλο τεῖχος, τυχαίως ἢ μᾶλλον ἀπὸ ἀγνωσίαν τῶν τειχοδόμων, ἐνετειχίσθη εἰς τὸ μέρος τοῦτο. Ἡ ἐντείχισις μὲ φαίνεται σύγχρονος τῆς προηγουμένης.

Ἐπιγραφαὶ ἐπὶ τοῦ Ἡρακλείου τείχους.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΤΕΤΑΡΤΗ.

Ἐπὶ τοῦ προσώπου τοῦ νοτιωτέρου τῶν τριῶν πύργων, περικλειομένων ὑπὸ τοῦ Λεοντίου τείχους.

Μι(χαὴλ(το)ῦ αὐτοκράτορος.

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη, ἐντὸς τείχους πλινθίνου καὶ μακρόθεν εὐανάγνωστος, σχηματίζεται διὰ μικρῶν λιθίνων πλακῶν, ἐντειχισθεισῶν ἐν καιρῷ τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ πύργου. Τὰ δύο πρῶτα γράμματα εἶναι τοῦ Μιχαήλ. Κενὸν δὲ ὑπάρχει ἀρκετὸν διὰ τὰ ἐπίλοιπα.

Ὅτε Λέων ὁ Ἀρμένιος ἀνήγειρε τὸ τεῖχος αὐτοῦ, οἱ ἐντὸς περικλεισθέντες τρεῖς πύργοι τοῦ Ἡρακλείου τείχους, ἰσοϋψεῖς μὲ τὸ ἔξω τεῖχος, ἔμειναν σχεδὸν ἄχρηστοι, διότι ἐχθροὶ ἠδύναντο νὰ πλησιάσωσι τὸ Λεόντιον τεῖχος ἄνευ κινδύνου ἀπὸ τοὺς μαχητὰς τῶν Ἡρακλείων πύργων. Πρὸς τούτοις, καθὼς ἀνωτέρω εἶπον, τὸ Λεόντιον τεῖχος εἶναι λεπτότερον τῶν ἄλλων τειχῶν μεθ' ἑνὸς πύργου. Ὕψωσαν λοιπὸν τοὺς ὄπισθεν τρεῖς πύργους, πανταχόθεν σήμερον φαινομένους, καὶ ὑψηλοτέρους πάντων τῶν ἄλλων τοῦ Ἡρακλείου τείχους. Φαίνεται δὲ ὅτι, μὴ δυναμένων τῶν θεμελίων νὰ βαστάσωσι βάρος πετρίνου τεί-

χους, ὑπερύψωσαν τοὺς πύργους διὰ λεπτοῦ πλινθοκτίστου τείχους. Εἰς οὐδὲν ἄλλο μέρος τῶν τειχῶν φαίνονται πύργοι πλινθόκτιστοι μέχρι κορυφῆς. Τοὺς πύργους τούτους ἐξήτασα ἀπὸ τὸν περίβολον τοῦ ἁγιάσματος τοῦ Ἁγίου Βασιλείου καὶ τὰς ἐπάλξεις ἄνω τῶν δεσμωτηρίων τοῦ Ἀνεμᾶ. Τὸ πρόσγειον μέρος τῶν πύργων μέχρι τοῦ ὕψους τοῦ Λεοντίου τείχους εἶναι διὰ λαξευτῶν λίθων κτισμένον, ἐντέχνως συνηρμοσμένων, μὲ μαρμαρίνους παραστάδας εἰς τὰς χαμηλὰς θυρίδας. Μέχρι τῆς σήμερον, ἀκλόνητοι εἶναι οἱ πύργοι οὗτοι. Νομίζω ὅτι ἡ μετέπειτα ὑπερύψωσις τῶν πύργων ἔγινε μετὰ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ Λεοντίου τείχους, ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας Μιχαὴλ Φλαβίου τοῦ ἀνωτέρω, πατρὸς τοῦ Θεοφίλου. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη δὲν μνημονεύει τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Θεοφίλου, καθὼς ἡ δευτέρα, πιθανὸν ἀνήγειρε τοὺς πύργους τούτους, πρὶν ἀναγορεύσῃ αὐτοκράτορα τὸν υἱόν του Θεόφιλον. Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης καὶ τῆς δευτέρας μανθάνομεν, ὅτι οἱ πύργοι οὗτοι ἀνυψώθησαν καὶ τὸ Λεόντιον τεῖχος ἀνεκαινίσθη, ἀπὸ τοῦ 820 μέχρι τοῦ 829.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΠΕΜΠΤΗ.

Ἐπὶ μικρᾶς μαρμαρίνου πλακὸς, ἐπὶ τοῦ προσώπου τοῦ πύργου τοῦ Ἀνεμᾶ, πλησίον τῆς συνοχῆς αὐτοῦ μετὰ τοῦ πύργου τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου.

ΟΦΙΛΟΥ (Θε)οφίλου.

Κατέπεσε τὸ μάρμαρον τὸ ἐμπεριέχον τὰ πρῶτα δύο γράμματα· ἂν δὲν ὑπῆρχεν ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἐπὶ τοῦ πύργου, ἠδυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἀνηγέρθη ὁ πύργος συγχρόνως μὲ τὰ δεσμωτήρια τοῦ Ἀνεμᾶ. Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης μανθάνομεν, ὅτι ὁ πύργος οὗτος, πρὸ χρόνων ἀνεγερθεὶς (829—842), μετεποιήθη ἀκολούθως πρὸς φύλαξιν τῶν δεσμωτῶν, καὶ περιεβλήθη μὲ τεῖχος ἐρυμνότατον. Ὁμοιάζει δὲ κατὰ τὴν τειχοδομίαν αὐτοῦ, πάντας τοὺς ἄλλους πύργους τοῦ Ἡρακλείου τείχους. Τοῦτο βεβαίως γνωρίζομεν, ὅτι τὰ δεσμωτήρια τοῦ Ἀνεμᾶ δὲν μνημονεύονται ὑπὸ τῶν Βυζαντίων παρὰ μετὰ δύο αἰῶνας. Πιθανὸν ἡ ἐπισκευὴ ἢ ἵδρυσις τοῦ πύργου τούτου ἦτο σύγχρονος τῆς ὅλης ἀνακαινίσεως τοῦ πενταπυργίου, γενομένης ὑπὸ τοῦ Θεοφίλου. [1])

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΕΚΤΗ.

Ἐπὶ διαζώματος μαρμαρίνου, ἐπὶ τοῦ προσώπου τοῦ πρώτου πύργου, πρὸς νότον τοῦ πύργου τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου.

---

[1]) Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 627.

† . . . . ΟC ΤΟΥΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟCΑΓΓΕΛΟΥΙCΑΑΚΙΟΥ
ΠΥΡΓΟCΕΚΠΑΡΑCΤΑCΕΩC. . . . . ΒΑCΙΛΕΙΟΥЄ,ΤΧΦΤ. †

[. . . .) ος τοῦ αὐτοκράτορος Ἀγγέλου Ἰσαακίου
πύργος ἐκ παραστάσεως. . . . . Βασιλείου ἔ(τει) ,ϛχϕϛ΄.
6,696—Γέν. Χριστοῦ 5,508=1,188, τρίτον ἔτος τῆς βασιλείας
τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου.

Ὁ μικρὸς οὗτος πύργος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐνετειχίσθη ἡ ἱστορικὴ αὕτη ἐπιγραφὴ, πρό τινος καιροῦ κατέπεσε καὶ ἀνεκτίσθη χθαμαλώτερος. Ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι ἐπὶ Βυζαντινοῦ τείχους, διότι ὁ πύργος δὲν κατέπεσεν ὅλος. Ἡ ὑπεράνω τῆς ἐπιγραφῆς τειχοδομία εἶναι προφανῶς τοῦ παρόντος αἰῶνος, διότι πάμπολλοι γείτονες ἐνθυμοῦνται τὴν κατάπτωσιν καὶ ἀνέγερσιν τοῦ πύργου.

Μεταξὺ τῶν λέξεων παραστάσεως καὶ Βασιλείου ἀφῆκα κενόν τι εἰς τὴν ἄνω ἐπιγραφὴν, διότι δὲν ἠδυνήθην ν' ἀναγνώσω τὰ γράμματα· τὴν αὐτὴν δυσκολίαν ἐδοκίμασαν καὶ οἱ μετ' ἐμοῦ συνεπισκεφθέντες τὰ τείχη Κύριοι Ἰωαννίδης, Βαφειάδης καὶ Καμάρας. Πιθανὸν ἐπεγράφη τὸ ὄνομα ἢ ἀξίωμα τοῦ μνημονευομένου Βασιλείου.

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη, ἐξιστοροῦσα τὴν ἀνέγερσιν τοῦ πλησίον πύργου τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου, εἶναι παράτοπος, διότι ὁ πύργος οὗτος, χθαμαλὸς, ἀφανὴς καὶ ἀκόσμητος, δὲν εἶναι ὁ ὑπὸ τῶν Βυζαντίων μνημονευόμενος πύργος τοῦ Ἰσαακίου, ὑπὲρ τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ ὁποίου κατηδάφισε τόσα κτίρια καὶ συνέλεξεν ἀνακτόρων καὶ ἐκκλησιῶν ἠρειπωμένα κοσμήματα. Πιθανὸν ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη, καθὼς πολλαὶ ἄλλαι τῶν τειχῶν, ἐν τῇ ἀνακαινίσει τοῦ πύργου τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου ὑπὸ μεταγενεστέρων αὐτοκρατόρων, κατέπεσε καὶ ἐνετειχίσθη εἰς τὸν πύργον τοῦτον, πλησίον τοῦ τόπου, ὅπου ἀνηγέρθη ὁ πύργος τοῦ Ἰσαακίου. Βέβαιον εἶναι, ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ μνημονεύει τὸν πύργον τοῦ Ἰσαακίου, καὶ ὄχι ἄλλον.

Ἡ λέξις παράστασις καὶ παρίστημι παρὰ τοῖς Βυζαντίοις σημαίνει τὸ ἡμέτερον ἐπιστατῶ, καὶ κοινότερον παραστέκομαι· ὅθεν ἡ γραφὴ τῆς ἐπιγραφῆς «ἐκ παραστάσεως Βασιλείου,» ἐξηγεῖται, δι' ἐπιστασίας Βασιλείου. Λέγει ὁ Κωδινός [1]· «Τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον τοῦ Κύρου, Κῦρος πατρίκιος καὶ ἔπαρχος ἔκτισεν ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Μικροῦ, ὃς καὶ παρίστατο εἰς τὸ κτίσμα τοῦ χερσαίου τείχους, ὅτε ἐκτίζετο παρὰ τῶν δύο μερῶν.» Καὶ πάλιν λαλῶν περὶ τοῦ Ἰουστίνου καὶ Σοφίας [2]· «Μέσον δὲ τοῦ λιμένος, ἀνήγειρε τέσσαρας κίονας, ἐφ' ὧν ἔστησε τάς δε τὰς στήλας.... καὶ Ναρσῆ τοῦ ἐκεῖσε παρισταμένου.» Περὶ δὲ τοῦ Βασιλείου τοῦ τέκτονος ἢ ἐπιστάτου, οὐδὲν γνωρίζω.

---

[1]) Σελ. 107. [2]) Αὐτόθι, σελ. 85.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΕΒΔΟΜΗ.

Ἐπὶ πλακὸς μαρμαρίνου, μεταξὺ τοῦ πρώτου καὶ δευτέρου πύργου, πρὸς νότον τοῦ πύργου τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου, ὑπὸ τὰς ἐπάλξεις.

ΙΩΑΝΝΗC ΕΝ ΧΩ ΤΩ	Ἰωάννης ἐν Χ(ριστ)ῷ τῷ
ΘΩ ΠΙCΤΟΣ ΒΑCΙΛΕΥC	Θ(ε)ῷ πιστὸς Βασιλεὺς
ΚΑΙ ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡ ΡΩΜΑΙΩΝ	καὶ αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων
Ο ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟC ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ	ὁ Παλαιολόγος κατὰ μῆνα
ΑΥΓΟΥCΤΟΝ ΤΗ Δ ΛϽΡ.	Αὔγουστον τῇ Δ'. (δευτέρᾳ?)
ΤΟΥ ϛϡΜΘ ΕΤΟΥC.	τοῦ ϛϡμθ'. ἔτους.

6,949—Γεν. Χριστοῦ 5,508=1,441.

Πολλαὶ ἐπιγραφαὶ τοῦ πρωθυστέρου τούτου αὐτοκράτορος ἀναγινώσκονται ἐπὶ τῶν χερσαίων τειχῶν. Ὡς νὰ προῃσθάνετο ὁ αὐτοκράτωρ τὴν προσεγγίζουσαν πτῶσιν τοῦ Κράτους, ἐφρόντισε ν' ἀνακαινίσῃ πάντα τὰ χερσαῖα τείχη. Ἐπὶ τῆς πολιορκίας τῆς Κ/πόλεως ὑπὸ τοῦ Σουλτὰν Μουρὰδ, τῷ 1422, πάμπολλα τείχη κατηδαφίσθησαν, κυρίως δὲ τὸ ἔξω τεῖχος μετὰ τῶν πυργίων αὐτοῦ. Τὰ πυροβόλα, τὰ ὁποῖα κατὰ πρώτην φορὰν τότε ἔπληττον τὰ τείχη τῆς Κ/πόλεως, κατέδειξαν εἰς τὸν αὐτοκράτορα τὴν ἀνάγκην τῆς ἐπὶ τὸ ἐρυμνότερον ἀνεγέρσεως αὐτῶν, διότι κατὰ τοῦ ἔξω τείχους ἔπιπτον κυρίως αἱ σφαῖραι τῶν Ὀθωμανῶν. Διὸ, μετὰ τὴν ἄνω πολιορκίαν, αἱ ἐπάλξεις ἀνυψώθησαν, καὶ πολλὰ μέρη τοῦ ἔξω τείχους ἀνεκτίσθησαν δι' ἀψίδων. Εἰς ταῦτα ἀνενδότως κατεγίνετο ὁ Αὐτοκράτωρ, σπουδάζων συγχρόνως παντὶ σθένει, ἵνα ἐφελκύσῃ τὴν ἐπίζηλον συμμαχίαν τῶν ξένων. Τοσοῦτον δὲ ἐτύφλωττε τὸν Αὐτοκράτορα ἡ σπουδὴ ξένης ἐπικουρίας, ὥστ' ἀπεδήμησεν εἰς Εὐρώπην, οὐδόλως ἀναστέλλων τὸ μέγα ἔργον τῆς ἀνακαινίσεως τῶν τειχῶν.

Ἐνῷ δὲ τὴν περὶ τῆς ἀνακαινίσεως τῶν τειχῶν σπουδὴν τοῦ Θεοφίλου πάμπολλοι συγγραφεῖς ἀναφέρουσιν, οἱ ἱστορήσαντες τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας οὐδόλως μνημονεύουσι τῆς περὶ τῶν τειχῶν ἀνενδότου φροντίδος τοῦ αὐτοκράτορος τούτου. Πάντων ἡ διάνοια ἐσκοτίζετο ἐν τῇ ἐξιστορήσει τῶν ἐπισήμων γεγονότων τῆς ἁλώσεως.

Αἱ πλειότεραι ἐπιγραφαὶ τοῦ Αὐτοκράτορος τούτου φέρουσι χρονολογίαν. Θέλω δὲ παραβάλει τὰς χρονολογίας ταύτας, μετὰ τὴν καταγραφὴν πασῶν τῶν ἐπιγραφῶν.

Αἱ ἐπιγραφαὶ αὗται, αἱ πλειότεραι, μακρόθεν θεωρούμεναι, ἔχουσιν ἐντὸς τῶν γραμμάτων μικρὰς σρογγύλας ὀπὰς, τῶν ὁποίων τὸν σκοπὸν διὰ πολὺν χρόνον δὲν ἐννόουν. Πάντα τὰ γράμματα εἶναι κατάγλυπτα καὶ λεπτὰ, καὶ ἑπομένως

δυσανάγνωστα εἰς τοὺς πλειοτέρους. Ἄνευ δὲ τηλεσκοπίου πολλὰ γράμματα οὐδόλως διακρίνονται. Μεταξὺ τῆς πύλης Σηλυμβρίας καὶ Ἑπτὰ Πύργων, ηὐτύχησα ν' ἀνεύρω ἐπιγραφὴν τοιαύτην, τὴν ὁποίαν ἐκ τοῦ πλησίον ἀνέγνωσα. Εἶδον μετ' ἀπορίας, ὅτι γράμματά τινα ἦσαν εἰσέτι πλήρη ὕλης μεταλλικῆς. Ἀλλαχοῦ κόμματα τοῦ μετάλλου μ' ἔπεισαν, ὅτι τὰ γράμματα ἐπληροῦντο μὲ μόλυβδον, καὶ ὅτι αἱ φαινόμεναι ὀπαὶ ἦσαν πρὸς ἀσφαλεστέραν συγκόλλησιν τοῦ μετάλλου. Ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην [1]) ἀφήρεσα κόμματά τινα τοῦ μολύβδου. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου τὰ μέλανα γράμματα μακρόθεν διακρίνονται ἐπὶ τοῦ λευκοῦ μαρμάρου. Οἱ Βυζάντιοι πολλὰς αὐτοκρατορικὰς ἐπιγραφὰς ἐπὶ τῶν ὑψηλῶν πύργων δὲν ἠδύναντο ποτὲ ν' ἀναγνώσωσιν, ἕνεκα τοῦ ὕψους καὶ τῆς ἐπὶ τῶν μικρῶν γραμμάτων συγκολλήσεως κονιορτοῦ.

Ἐπιγραφὴ ἄλλη (25η), τὴν ὁποίαν ἀκολούθως ἀναφέρω, φυλάττουσα μέγα μέρος τοῦ μολύβδου της, μακρόθεν ἀναγινώσκεται.

Ταύτας τὰς ἐπιγραφὰς, τὰς πλειοτέρας σήμερον γυμνὰς μολύβδου καὶ δυσαναγνώστους ἄνευ ὑέλου, καλῶ ἐπιγραφὰς μολυβδωτάς. Δὲν γνωρίζω ἂν ἄλλοι συγγραφεῖς ἀναφέρωσι τὰς ἐπιγραφὰς ταύτας [2]).

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΟΓΔΟΗ.

Ἐπὶ μαρμαρίνου διαζώματος μήκους Μ.-1,35, καὶ πλάτους Μ. 0,24, ὄπισθεν τοῦ δευτέρου πύργου ἀπὸ τὸν τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου.

+ ϾϒϚϢΚΕϾΡΔ'

Ὁ Κύριος Βαφειάδης οὕτως ἀνέγνωσε τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην·

ἔτει 6,825 Νοεμβρίου 4—1,317 Μ. Χ.

Ἐνετειχίσθη ἀναστρόφως, ἐν μέτρον περίπου ἄνω τῆς γῆς. Εὑρίσκεται εἰς τὸν κῆπον μικροῦ Ὀθωμανικοῦ εὐκτηρίου, πρὸς βορρᾶν τῆς πύλης Γυρολίμνης.

Κατὰ τὸ 1,317, ἐβασίλευεν εἰς τὸ Βυζάντιον Μιχαὴλ ἔννατος ὁ Παλαιολόγος, ἀποθανὼν τὸ 1,320. Ἡ ἐπιγραφὴ οὐδεμίαν ἱστορικὴν σημασίαν παρέχει. Οὐδεμίαν ἄλλην ἐπιγραφὴν εὗρῆκα ἐπὶ τῶν τειχῶν τόσῳ πλησίον τῆς γῆς.

---

[1]) Ἐπιγρ. 32α. [2]) Μεταξὺ τῆς πύλης Γενὶ-καπὴ καὶ Κοντοσκαλίου ἐσώζετο, οὐ πρὸ μικροῦ ἐπιγραφὴ μολυβδωτὴ, μνημονεύουσα τὴν ἀνακαίνισιν τοῦ πύργου ὑπὸ Γεωργίου, Δεσπότου τῆς Σερβίας, 1448. Μόρδτμανν, σελ. 199. Τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ὅλος ὁ μόλυβδος κατέπεσε.

Ἐπιγραφαὶ ἐπὶ τοῦ Θεοδοσιακοῦ τείχους.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΕΝΝΑΤΗ.

Μικρὸν πρὸς βορρᾶν τῆς πύλης τῶν Ἀσωμάτων, ὅπου τὸ Θεοδοσιακὸν τεῖχος συνέχεται μετὰ τοῦ Ἡρακλείου, εἶναι ἓξ θυρίδες, ἀνήκουσαι πιθανῶς εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῶν Ἐννέα Ταγμάτων ἢ Ἀσωμάτων. Ἐπὶ τῆς πέμπτης πρὸς νότον εἶναι θυρεός, καὶ ἐντὸς αὐτοῦ τὰ τέσσαρα Β, τὰ συνήθη σύμβολα τῶν Βυζαντίων. Βασιλεὺς Βασιλέων, Βασιλεύων Βασιλεύουσι. Τὰ γράμματα ταῦτα ἀναφαίνονται καὶ ἐπὶ τῶν τειχῶν τοῦ Γαλατᾶ.

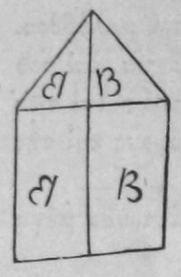

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΔΕΚΑΤΗ.

Ἐπὶ πλακὸς μαρμαρίνου, ἐπὶ τῆς νοτίου πλευρᾶς τοῦ πέμπτου πύργου ἀπὸ τὸ παλάτιον τοῦ Ἑβδόμου.

ΝΙΚΟΛΑΟΥ Νικολάου
ΚΑΒΑΛΑΡΙΟΥ Καβαλαρίου
ΤΟΥΑΓΑΛΟΝΟϹ τοῦ Ἀγάλονος.

Ὁ Κουροπαλάτης ὀνομάζει Καβαλαρίους τοὺς ἱππεῖς σωματοφύλακας τοῦ Αὐτοκράτορος. Ἡ λέξις εἶναι λατινικὴ τοῦ μεσαιῶνος (Caballus, ἵππος), γράφεται δὲ μὲ δύο λ. Καβαλάριος ἐλέγετο πολλάκις καὶ ὁ ἀρχηγὸς τοῦ σώματος. Καβαλάριος—ἔφιππος—«καβαλλαρίου διερχομένου τοῦ βασιλέως»[1]).

Τὸ ἐπίθετον Ἀγάλων εἶναι Βυζαντινόν. Σώζεται παρ' ἡμῖν τὸ ἐπίθετον Ἀγάλος, καθὼς χειμὼν καὶ χειμὸς, γέρων καὶ γέρος.

Εἰκάζω ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης καὶ τῆς ἐντειχίσεως αὐτῆς ἐπὶ τῆς πλευρᾶς τοῦ πύργου, ὅτι ὁ Νικόλαος οὗτος, ἢ ἐπεστάτησεν, ἢ ἰδίοις ἀναλώμασιν ἀνήγειρε τὸν πύργον τοῦτον, καθὼς ἐξάγεται καὶ ἀπὸ ἄλλας ἐπιγραφὰς εἰς ἄλλα μέρη τῶν τειχῶν. Οὐδὲν ἄλλο γνωρίζω περὶ τοῦ Νικολάου τούτου.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΕΝΔΕΚΑΤΗ.

Ἐπὶ μαρμαρίνου διαζώματος, ἐπὶ τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ ἑβδόμου πύργου ἀπὸ τὸ παλάτιον τοῦ Ἑβδόμου.

---

[1]) Κωδινοῦ, Περὶ ὀφφικίων, ὅρα καὶ αὐτ. σελ. 173.

ΤΟΝΤΟΥΘΟΥΜΕ τὸν τοῦ Θ(ε)οῦ μέ(γαν)

Ἐνετειχίσθη πλησίον τῆς γῆς, ἐπὶ ἀψίδος κλειστῆς εἰσόδου. Φαίνεται μέρος ἐπιγραφῆς, τυχαίως ἐκεῖ εὑρεθείσης καὶ ὑπὸ τῶν τειχοδόμων ἐδῶ ἐντειχισθείσης.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΔΩΔΕΚΑΤΗ.

Ἐπὶ τοῦ προσώπου τοῦ ἐννάτου πύργου ἀπὸ τὸ παλάτιον τοῦ Ἑβδόμου. Ἐντετειχισμένη ἀναστρόφως, πλησίον τῶν ἐπάλξεων τῆς νοτίου πλευρᾶς.

ΩΝΔΕϹ (εὐσεβ)ῶν δεσ(ποτῶν)[1]), ἢ (τ)ῶν δεσ(ποτῶν)

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΔΕΚΑΤΗ ΤΡΙΤΗ.

Ἐπὶ τοῦ προσώπου τοῦ βορείου παραπυλίου πύργου τῆς πύλης τῆς Ἀδριανουπόλεως.

ΤΙΝΗΠΟΛΙ τιν ἡ πόλι(ς)[2])

Ἐνετειχίσθη πλησίον τῆς γῆς, ὑπὸ γείσωμα πενιχροῦ παραπήγματος.

Ταύτας τὰς δύο ἀσήμους ἐπιγραφὰς ἀντιγράφω, διότι πιθανὸν νὰ διαφωτίσωσιν ἀρχαιολόγους ἄλλους.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΔΕΚΑΤΗ ΤΕΤΑΡΤΗ.

Ἐπὶ τοῦ πετρίνου ἀνωφλίου τῆς πέμπτης Πύλης, μεταξὺ Ἀδριανουπόλεως καὶ Ἁγίου Ῥωμανοῦ.

PORTARUMVALIDOFIRMAVITOMINEMUROS
PUSAEUSMAGNONONMINORANTHEMIO.

Portarum valido firmavit omine muros
Pusaeus magno non minor Anthemio.

Τῶν πυλῶν τὰ τείχη δυνατώτατα ἐστερέωσεν ὁ Πουσαῖος οὐκ ἐλάσσων τοῦ μεγάλου Ἀνθεμίου (τέκτων).

Ἡ Λατινικὴ αὕτη ἐπιγραφὴ εἶναι λίαν δυσανάγνωστος. Φρονῶ δὲ, ὅτι μετὰ καιρὸν ἴχνος αὐτῆς δὲν θέλει φαίνεσθαι, διότι ὁ λίθος εἶναι μέλας καὶ ὁσημέραι καταβιβρώσκεται ἀπὸ τὰ καταρρέοντα ὕδατα. Περὶ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης, λαλῶ πλατύτερον ἐν τῇ μελέτῃ τῶν Πυλῶν.

---

[1]) Ἐπὶ τοῦ νοτίου ἐξωτερικοῦ τείχους τῆς ἐντὸς τῶν τειχῶν τούτων Ἑλληνικῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἐνετειχίσθη πλάξ, ἀνήκουσα εἰς τὰ τείχη ταῦτα. [ΤΟΚΡΑΤ) αὐ(τοκρατ)όρων, ἢ αὐ(τοκράτ)ορος. [2]) Πρβ. τὸν ἀρ. 8,749 τοῦ Βοικχίου.

Τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην ἀναφέρει καὶ ὁ Κ Μόρδτμανν [2]).

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΔΕΚΑΤΗ ΠΕΜΠΤΗ.

ϵ—Κύ(ριϵ)(ριος. ?)

Ἡ ἐκ τῆς ἔσω πόλεως εἴσοδος εἰς τὸν Ὑγρὸν πύργον, ἔχει ἑκατέρωθεν καὶ παραστάδας, πλάκας λιθίνους λίαν ἐρυμνάς. Ἐπὶ τῶν πλακῶν τούτων ἐρείδεται ἡ ἄψις τῆς εἰσόδου. Τὸ ἄνω μέρος τῆς ἀριστερᾶς πλακὸς εἶναι τεθραυσμένον, φέρει δ' ἐν τῷ μέσῳ σταυρὸν καὶ ἑκατέρωθεν διακρίνονται τὰ ἄνω τρία γράμματα. Ἂν καὶ μικρᾶς σημασίας ἱστορικῆς τὰ γράμματα ταῦτα, μανθάνομεν ὅμως ἐκ τούτων ὅτι ἡ εἴσοδος αὕτη διεσώθη μέχρι τῆς σήμερον καθὼς ἦτον ἐπὶ Βυζαντίων. Ἀνωτέρω περιέγραψα τὸ ῥυάκιον τοῦ Λύκου καὶ τὸν Ὑγρὸν πύργον καὶ κατέδειξα τὸ ἐπίσημον τοῦ τόπου ὡς πρὸς τὴν ἱστορίαν τῆς τάφρου καὶ τῆς ἁλώσεως ἐν γένει.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΔΕΚΑΤΗ ΕΚΤΗ.

Ἐπὶ τοῦ προσώπου τοῦ τετάρτου πυργίου ἀπὸ τὴν Πέμπτην πύλην.

† ΑΝΕΚΑΙΝΙϹΕΤΟΚΑϹΤΡΟΝΟΛΟΝΙΩΧΩΑΥ
ΤΟΚΡΑΤΩΡΟΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟϹΕΤΕΙϚ͡ΦΜΑ †

Ἀνεκαίνισε τὸ κάστρον ὅλον Ἰω(άννης ἐν) Χ(ριστ)ῷ αὐτοκράτωρ ὁ Παλαιολόγος ἔτει ϚΦΜΑ'.

6,941—Γέν. Χριστοῦ, 5,508=1,433.

Τὰ γράμματα τῆς ἄνω ἐπιγραφῆς εἶναι τὰ ἡμέτερα ἐκκλησιαστικά.

Τὴν λέξιν κάστρον (φρούριον) συχνότατα μεταχειρίζονται οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς, οἱ ὀλίγον πρὸ τῆς ἁλώσεως ἀκμάσαντες. Οὕτω σήμερον καλοῦσι καὶ οἱ Κ/πολῖται τὰ τείχη. Κάστρον ἐκάλουν οἱ Βυζάντιοι ὄχι ταῦτα μόνα, ἀλλὰ καὶ ὅλα τὰ παραθαλάσσια τείχη. Ἡ λέξις ἔμεινεν καὶ εἰς ἡμᾶς.

---

[2]) Σελ. 209.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΔΕΚΑΤΗ ΕΒΔΟΜΗ.

Ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ πυργίου, ὀλίγον ὑπὸ τὴν προηγουμένην.

ΜΑΝΟΥΗΛΤΟΥΙΑΓΑΡΙ Μανουὴλ τοῦ Ἰάγαρι.

Τοῦ καταπτύστου τούτου ἀνδρὸς τὸ ὄνομα εἶναι πασιφανὲς εἰς πάντας τοὺς ἐκεῖθεν διαβαίνοντας. Σώζεται ἐπὶ μαρμαρίνου διαζώματος καὶ εἶναι ἡ ἐπιφανεστέρα πασῶν τῶν ἐπιγραφῶν, ἕνεκα τοῦ μεγέθους τῶν γραμμάτων [1]).

Καιρόν τινα πρὸ τῆς ἁλώσεως, δύο μοναχοί, ὁ Μανουὴλ Ἰάγαρις καὶ Νικόδημος ὁ Ῥόδιος, ἀνέλαβον τὴν ἀνακαίνισιν τῶν τειχῶν ὅλων, ἕνεκα τῆς ἐπικειμένης ἐπιδρομῆς τῶν Ὀθωμανῶν. Πρὸς ἀνάμνησιν τοῦ ἔργου, ἐνετείχισεν ὁ Ἰάγαρις τὸ ὄνομά του ὑπὸ τὸν Αὐτοκράτορα Ἰωάννην. Μετὰ δὲ τὴν ἅλωσιν καὶ τὴν λεηλασίαν ἐκκλησιῶν καὶ οἰκιῶν, ἀνέσκαψαν οἱ Ὀθωμανοὶ ἑβδομήκοντα χιλιάδας χρυσῶν νομισμάτων, τὰ ὁποῖα ἐσφετερίσθησαν καὶ κατέκρυψαν πρὸς ἴδιον ὄφελος οἱ δύο οὗτοι καταχρασταί.

Ὁ Νικόδημος, ταπεινότερος τοῦ Ἰάγαρι, δὲν συνεπέγραψε τὸ ὄνομά του [2]).

Τὸ ὄνομα Ἰάγαρι φαίνεται ξένον. Ἂν ἦτον Ἰάγαρις, τότε ἡ γενικὴ ἤθελεν εἶσθαι Ἰαγάρεως, καὶ ὄχι καθὼς ἐπιγράφεται Ἰάγαρι. Περὶ τοῦ ἀνδρὸς τούτου οὐδὲν πλειότερον γνωρίζομεν.

Ἐν τῇ κατεδαφίσει τῶν τειχῶν, μέσον τῆς πύλης τοῦ Πέμπτου καὶ τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ, ἀνωτέρω μνημονευθείσῃ, κατέπεσεν ὁ πύργος οὗτος ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀνεγινώσκοντο αἱ ἄνω δύω ἐπιγραφαὶ, καὶ ἀγνοῶ ποῦ εὑρίσκονται τὴν σήμερον.

Εἷς τινας πύργους, πρὶν φθάσωμεν εἰς τὴν Μελανδησίαν πύλην, φαίνονται ἐπιγραφαὶ, σχηματισθεῖσαι διὰ πλίνθων μεγάλων, ἐμβεβλημένων εἰς τὰ ἐπιφανέστατα μέρη τῶν πύργων καὶ πάντοτε κατὰ πρόσωπον· ἅπασαι ἀναμφιβόλως ἐξυμνοῦσι τοὺς αὐτοκράτορας καὶ εἶναι ἔργα ἴδια τῶν τειχοδόμων. Ὁ χρόνος διέβρωσε τὴν τίτανον, ὥστε πάμπολλαι πλίνθοι κατέπεσον. Τὰ μεταξὺ τῶν πλίνθων κενὰ δὲν διακρίνονται, διότι τὰ πλεῖστα ἐπληρώθησαν κονιορτοῦ. Ἡ σειρὰ τῶν γραμμάτων ἠφανίσθη, ἕνεκα τῆς κλίσεως καὶ διαρρωγῆς τῶν πύργων. Δὲν τολμῶ νὰ καταγράψω τὰ ὀλίγα γράμματα, τὰ ὁποῖα διὰ τηλεσκοπίου ἠδυνήθημεν ν' ἀναγνώσωμεν, ἐγὼ καὶ ὁ Κύριος Ἐμ. Ἰωαννίδης.

Εἰς τὸν δέκατον πύργον ἀπὸ τὴν πύλην τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ, πρὸς τὴν Μελανδησίαν, φαίνεται τόπος κενὸς, ὅπου ἄλλοτε ἦτον ἐντετειχισμένη πλὰξ ἐνεπίγραφος.

---

[1]) Μνημονεύεται τῷ 1400, «κὺρ Μάρκος Παλαιολόγος ὁ Ἰάγαρις». Μ. καὶ Μ. Τομ. Β'. σελ. 497. [2]) Λεονάρδος ὁ Χῖος—Φραντζῆς—Χάμμερ. Τόμ. Β'. σελ. 417.

Ἐρχόμεθα τώρα εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῆς Μελανδησίας πύλης (νῦν Μεβλεβὴ-χανὲ-γενὶ-καπουσοῦ), καλουμένης ἐνίοτε καὶ πύλη τῆς Μελαντιάδος.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΔΕΚΑΤΗ ΟΓΔΟΗ.

Ἐπὶ τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ νοτίου παραπυλίου πύργου τῆς Μελανδησίας πύλης ἐπὶ λίθου τῆς Ἀπαμείας.

ΝΙΚΑΗΤΥΧΗ	νικᾷ ἡ τύχη
ΚΩΝCΤΑΝΤΙΝΟΥΤΟΥΘΕΟ	Κωνσταντίνου τοῦ θεο-
ΦΥΛΑΚΤΟΥΗΜΩΝΔΕCΠΟΤΟΥ.	φυλάκτου ἡμῶν δεσπότου[1]).

Ἀδύνατον εἶναι νὰ εἰκάσωμεν, τίνα Κωνσταντῖνον μνημονεύει ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη. Φαίνεται ὅτι ἐνετειχίσθη κατὰ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ πύργου· ἐπειδὴ ὅμως ἐπὶ τῆς πρώτης ὑπὸ τοῦ Ἀνθεμίου κτίσεως τῶν τειχῶν, οὐδεὶς Κωνσταντῖνος ἐβασίλευεν εἰς τὸ Βυζάντιον, φρονῶ ὅτι ὁ πύργος κατέπεσε καὶ ἀνεκαινίσθη ἐπὶ αὐτοκράτορός τινος Κωνσταντίνου. Ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι μόλις τρία μέτρα ἄνω τῆς γῆς. Πιθανώτερον ὅμως μὲ φαίνεται, ὅτι ἐπεγράφη χρόνον τινὰ μετὰ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ πύργου ἐπὶ κοινῆς πέτρας. Ὁ Βοίκχιος, ὑπ' ἀριθμὸν 8,788, ἀναφέρει ὁμοίαν, εὑρεθεῖσαν ἐπὶ μεγάλης στήλης, ἐντετειχισμένης εἰς τὸν τοῖχον ἰδιωτικῆς οἰκίας ἐν Κ/πόλει· εἶναι δὲ οὕτως·

Νικᾷ ἡ τύχη
Κωνσταντίνου
Μεγάλου Βασιλέως
τοῦ συστατικοῦ
νικητοῦ
καὶ Βενέτων
εὐνωούντων.

Ἀνηγέρθη ἡ στήλη πρὸς τιμὴν τοῦ Κωνσταντίνου ἀπὸ τοὺς δημάρχους, εὐγνωμοσύνης χάριν.

Ἡ ἀνωτέρω ἐπιγραφὴ δὲν εἶναι παράτοπος, διότι ὅλαι αἱ πλησίον πέτραι εἶναι τοῦ αὐτοῦ χρώματος καὶ τοῦ αὐτοῦ μεγέθους.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΔΕΚΑΤΗ ΕΝΝΑΤΗ.

Ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ τείχους, ὀλίγον ὑπὸ τὴν προηγουμένην.

ΑΝΕΝΕΩΘΗΕΠΙΑΥ ΤΑΤΟΥΑΓΙΟΥ ΤΟΡΟCΤΟΥΒΑCΙΛC ΕΝΙΝΔsΙΑ †	Ο ΠΑΤ ΥΟΙΚΟ ΜΑΡ	ἀνενεώθη ἐπὶ αὐ τάτου Ἁγίου τορος τοῦ Βασιλε[2]) ἐν ἰνδ: ΙΑ. †	ο πατ υοικο—μαρ

[1]) Τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην κατεχώρισεν ὁ Βοίκχιος ὑπ' ἀρ. 8,789, σταλεῖσαν ὑπὸ τοῦ Κ. Μόρδτμανν. [2]) Πρβλ. τὴν ὑπ' ἀριθ. 8,688 τοῦ Βοικχίου.

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἐνεχαράχθη ἐπὶ δύω λίθων· ὁ μὲν εἶναι λευκὸς καὶ σκληρός, ὁ δὲ μέλας καὶ εὔθραυστος. Ἕνεκα τούτου σώζονται εἰς τὸν πρῶτον εὐανάγνωστα τὰ γράμματα ὅλα. Τὴν συνέχειαν δὲν καταλαμβάνω. Εἰς τοῦ Βοικχίου τὴν συλλογὴν εἶναι οὕτως ἡ ἐπιγραφή, σταλεῖσα ὑπὸ τοῦ Κυρίου Μόρδτμανν.

Πληροῦται δὲ οὕτως ὑπὸ τοῦ συγγραφέως·

ΑΝΕΝΕΘΗΕΠΙ	ἀνενεώθη ἐπὶ (τοῦ εὐσεβεσ)
ΤΑΤΟΥΑΠΟΥΠ	τάτου Α(ὑγ)ού(στου καὶ αὐτοκρά)
ΤΟΡΟCΤΟΥΒΑCΙΛΕ	τορος τοῦ Βασιλ(είου)
ΕΝΙΝΔ. ΙΑ.	ἐν ἰνδ: ιά.

Ὅτι ἡ ἀνάγνωσις αὕτη δὲν εἶναι ὀρθή, μαρτυρεῖται ἀπὸ τὰ ὀλίγα γράμματα τοῦ δευτέρου λίθου, τὰ ὁποῖα ἠδυνήθην ν' ἀναγνώσω. Πρὸς τούτοις—μετὰ τὰ ἐπὶ—ἀκολουθοῦσι ΑΥ—λίαν φανερά. Τὰ ὑπὸ τοῦ Κ. Μόρδτμανν εἰς τὴν δευτέραν γραμμὴν ΑΠΟΥΠ, ἐγὼ ἀνέγνωσα ΑΓΙΟΥ. Ὁμολογῶ ὅτι δὲν δύναμαι νὰ πληρώσω τὴν ἄνω ἐπιγραφήν.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΕΙΚΟΣΤΗ.

Ἐπὶ τοῦ ἀνωφλίου τῆς ἔξω εἰσόδου τῆς Μελανδησίας πύλης. Τὰ γράμματα εἶναι καθαρὰ ἐγγεγραμμένα εἰς ἐξοχὴν τοῦ ἀνωφλίου.

† ΗΜΑCΙΝΕΞΗΚΟΝΤΑΦΙΛΟCΚΗΠΤΡΩΒΑCΙΛΕΙ
ΚΩΝCΤΑΝΤΙΝΟCΥΠΑΡΧΟCΕΔΕΙΜΑΤΟΤΕΙΧΕΙΤΕΙΧΟC †

† Ἥμασιν ἑξήκοντα φιλοσκήπτρῳ βασιλεῖ
Κωνσταντῖνος ὕπαρχος ἐδείματο τείχει τεῖχος.†

Ταύτην τὴν ἐπιγραφὴν ἀναφέρουσι καὶ ὁ Πατριάρχης[1]) καὶ ὁ Κ. Βυζάντιος[2]). Λέγει ὁ Πατριάρχης περιγράφων τὴν ἀνέγερσιν τῶν τειχῶν· «Κωνσταντῖνος ὁ καὶ Κῦρος, ἔπαρχος τῆς πόλεως μὲ ταχυτάτην προθυμίαν δι' ἑξήκοντα ἡμερῶν τὰ ἀνήγειρεν, ἐπιγράψας ἐπὶ τῆς Ῥηγίου τῆς πρὸς τὴν Προποντίδα ὑστάτης πύλης τάδε.» Ὁ δὲ Κ. Βυζάντιος· «Ἴσως δὲ καὶ αὐτὴ ἡ προειρημένη φράσις τοῦ ἐπὶ τῆς τοῦ Ῥηγίου πύλης ἐπιγράμματος, «ἐδείματο τείχει τεῖχος», σημαίνει τεῖχος ἐπὶ τείχει, διπλοῦν δηλαδὴ τεῖχος. Καὶ περὶ μὲν τούτου ἐφείσθω σκοπεῖν τῷ βουλομένῳ.»

[1]) Κ/πολις Πατρ. σελ. 6. [2]) Κ/πολις Βυζαντίου. Τόμ. Α'. σελ. 106.

Ἄδηλον, διατὶ ἀμφότεροι οἱ γεραροὶ οὗτοι συγγραφεῖς ἀναφέρουσι τὴν ἐπιγραφὴν ἐπὶ τῆς Πύλης τοῦ Ῥηγίου, μὴ ἐχούσης οὐδεμίαν ἐπιγραφήν[1]).

Γνωρίζομεν ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς, ὅτι τὰ τείχη τὰ χερσαῖα, ἀνεγερθέντα ὑπὸ Ἀνθεμίου καὶ μετὰ τριάκοντα τέσσαρα ἔτη καταπεσόντα ὑπὸ σεισμοῦ, ἀνεκαίνισεν ὁ Κῦρος, τὸν ὁποῖον οἱ Βυζάντιοι καλοῦσι καὶ Κωνσταντῖνον. Εἰκάζω ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης, ὅτι ὁ Κῦρος ἀνήγειρε τὸ ἔξω τεῖχος μετὰ τῶν πυργίων του. Ἄλλως ἀκατανόητος εἶναι ἡ τελευταία φράσις τῆς ἐπιγραφῆς, «ἐδείματο τείχεϊ τεῖχος.»

Συγχρόνως μετὰ τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ τείχους τούτου, ἀνωρύχθη καὶ ἡ τάφρος, διότι μὴ ὑπάρχοντος τοῦ ἔξω τείχους, δὲν εἶχον οἱ Βυζάντιοι λόγον νὰ τὴν ἀνορύξωσι τόσον μακρὰν τοῦ μεγάλου τείχους. Λέγει Λέων ὁ Γραμματικός[2]· «Ὁ δὲ αὐτὸς βασιλεὺς, καταλύσας τὸ χερσαῖον τεῖχος τῆς πόλεως καὶ προσθεὶς ἄλλα διαστήματα δύο, ᾠκοδόμησεν ἕτερον τεῖχος διὰ Κύρου, ἐπάρχου σοφωτάτου καὶ ἱκανοῦ, δι' ἡμερῶν ἑξήκοντα.» Καὶ κατωτέρω πάλιν[3]· «Κῦρος ἔπαρχος τῆς πόλεως, ἀνὴρ σοφώτατος καὶ ἱκανὸς ἔκτισε τὰ τείχη τῆς πόλεως, ὅπερ ἐξέπληξε τὸν δῆμον διὰ τὸ κάλλος καὶ τὸ τάχος τῆς τοῦ τείχους κτίσεως.»

Δίκαιον εἶχον οἱ Βυζάντιοι νὰ ἐξυμνῶσι τὸν Κῦρον, δυνηθέντα ἐντὸς ἑξήκοντα ἡμερῶν ν' ἀνεγείρῃ τοιαῦτα τείχη. Περὶ τούτου λέγει ὁ Κωδινός[4]· «Κῦρος Πατρίκιος, ὃς καὶ παρίστατο εἰς τὸ κτίσμα τοῦ χερσαίου τείχους, ὅτε ἐκτίζετο παρὰ τῶν δύο μερῶν, καὶ ὑπὸ τῶν δημοτῶν ἀγαπηθεὶς ἦν, ὅτε καὶ φωνῇ μεγάλῃ εἶπον· Κῦρος καὶ ἐς ἄλλο νικήσει καὶ προκόψει· ὅπερ ἀκούσας ὁ βασιλεὺς, ἐποίησεν αὐτὸν μητροπολίτην εἰς Σμύρνην.» Ταῦτα τοῦ Κωδινοῦ σαφέστερον ἐξηγεῖ τὸ Ἀλεξανδρινὸν Χρονικόν[5]· «Καὶ ἐχόλωσεν αὐτῷ ὁ Βασιλεὺς, ὅτι ταῦτα ἔπραξε καὶ ἐποίησεν αὐτὸν κληρικὸν καὶ ἔπεμψεν αὐτὸν ἐπίσκοπον εἰς Σμύρνην τῆς Ἀσίας· ἦσαν γὰρ οἱ τῆς πόλεως ἐκείνης ἤδη τέσσαρας ἐπισκόπους φονεύσαντες καὶ ἵνα καὶ αὐτὸν Κῦρον ἀνέλωσιν.»[6]).

Περὶ τοῦ Κύρου, λέγει ὁ Κ. Βυζάντιος, ὅτι οὗτος ἐλέγετο τὸ πρότερον Κῦρος, ἐπωνομάσθη δὲ Κωνσταντῖνος ὅταν ἔγινε Χριστιανός[7]).

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΕΙΚΟΣΤΗ ΠΡΩΤΗ.

Ἐνεχαράχθη εὐθὺς ὑπὸ τὴν προηγουμένην ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἀνωφλίου.

---

4) Πιθανὸν ἐπλανήθησαν ἀπὸ τὰ γραφόμενα τοῦ Γυλλίου, σελ. 29.—«Εἰς τὴν πύλην τοῦ Ῥηγίου ἐν Βυζαντίῳ.» Ἴδε κατωτέρω ἐν τῇ περιγραφῇ τῶν πυλῶν. 2) Σελ. 108, 109. 3) Σελ. 110. 4) Πάτρια Κ/πόλεως σελ. 108. 5) Τόμ. Α'. σελ. 588.

6) Μαλαλᾶ χρονογρ. σελ. 362. 7) «Ἐκ τούτου μόνου τοῦ διστίχου κατεχωρίσθη ἡ λέξις (φιλόσκηπτρος) εἰς τὰ Ἑλληνικὰ λεξικά.» Κοραῆ Ἄτακτα. Τόμ. Α'. σελ. 254.

† ΑΝΕΝΕΩΘΗΤΟΠΡΟΤΕΙΧΙΣΜΑΤΟΥΘΕΟΔΟCΙΑΚΟΥΤΕΙΧΟΥCΕΠΙ
ΙΟΥCΤΗΝΟΥΚΑΙCΟΦΙΑCΤΩΝΕΥCΕΒΕCΤΑΤΩΝΗΜΩΝΔΕCΠΟΤΩΝ
ΔΙΑΝΑΡCΟΥΤΟΥΕΝΔΟΞΟΤΑΤΟΥCΠΑΘΑΡΙΟΥΚΑΙCΑΚΑΙΛΑΡΙΟΥ
ΚΑΙCΤΕΦΑΝΟΥΑΝΗΚΟΝΤΟCΕΙCΥΠΟΥΡΓΙΑΝΔΟΥΛΟΝΤΟΝ
CΕΒΑCΤΟΤΑΤΟΝΔΕCΠΟΤΟΝ †

† Ἀνενεώθη τὸ προτείχισμα τοῦ Θεοδοσιακοῦ τείχους ἐπὶ
Ἰουστ(ί)νου καὶ Σοφίας τῶν εὐσεβεστάτων ἡμῶν δεσποτῶν
διὰ Ναρσοῦ τοῦ ἐνδοξοτάτου Σπαθαρίου καὶ Σακ(ελ)λαρίου
καὶ Στεφάνου ἀνήκοντος εἰς ὑπουργίαν δούλ(ω)ν τ(ῶ)ν
σεβαστοτάτ(ω)ν δεσποτ(ῶ)ν. †

Ἀξιοσημείωτος εἶναι ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη. Ἰουστῖνος Φλάβιος Ἀνίκιος Δεύτερος, ὁ Κουροπαλάτης ἢ Νεώτερος, ἐβασίλευσεν ἀπὸ τοῦ 566 μέχρι τοῦ 578. Ἦτον ἀνεψιὸς τοῦ Ἰουστινιανοῦ, γυναῖκα δὲ εἶχε τὴν Σοφίαν, τὴν ἐπιλεγομένην Λωβὴν, ἀνεψιὰν τῆς αὐτοκρατείρας Θεοδώρας. Ὁ Ναρσῆς, κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς, ἦτο τέκτων τοῦ αὐτοκράτορος τούτου, ἀνήγειρε δὲ πολλὰ κτίρια ἰδίοις ἀναλώμασι. Λέγει ὁ Κωδινός[1]· «Τὸν δὲ λιμένα τῆς Σοφίας[2]) Σοφία ἡ λωβὴ, ἡ γυνὴ Ἰουστίνου, ἔκτισεν, ἔνθα καὶ τὸν οἶκον αὐτῆς εἶχε. Βλέπουσα ἡ γυνὴ αὕτη τὰ πλοῖα κλυδωνιζόμενα διὰ τὸ μὴ εἶναι λιμένα, παρεκάλεσε τὸν αὐτοκράτορα νὰ τῇ δώσῃ χρήματα ἵνα κτίσῃ λιμένα· καμφθεὶς τῇ αἰτήσει αὐτῆς ὁ βασιλεὺς, προσέταξε Ναρσῇ τῷ πατρικίῳ καὶ πραιποσίτῳ καὶ Τρωίλῳ τῷ πρωτοβεστιαρίῳ κτίσαι λιμένα. Εἰς τὸν λιμένα τοῦτον ἀνήγειρε στήλας τῶν συγγενῶν της καὶ τοῦ Ναρσοῦ τοῦ ἐκεῖσε παρισταμένου.»

«Τὸ λεγόμενον Ὀρφανοτροφεῖον τοῦ Ἁγίου Παύλου ἀνήγειραν οἱ ἀείμνηστοι[3]), ὡσαύτως καὶ τὸν ὅσιον Ζωτικὸν καὶ ἐτύπωσεν ἀναπαύεσθαι τοὺς λωβοὺς ἐκεῖσε καὶ σιτηρέσιον λαμβάνειν.» Πάλιν· «Τὸν δὲ Ἅγιον Τρύφωνα καὶ τὰ Βασιλίσκου, Ἰουστῖνος καὶ Σοφία ἀνήγειραν»[4]). Ὅτι ὁ Ναρσῆς ἀνήγειρεν ἰδίοις ἀναλώμασι κτίρια, μαρτυρεῖ ὁ Κωδινός[5]· «Τὸν Ἅγιον Πρόβον, Τάραχον καὶ Ἀνδρόνικον ὁ αὐτὸς Ναρσῆς ἀνήγειρεν.»

Ἀνέφερα τὸ φιλοικόδομον τῶν ἄνω μνημονευομένων βασιλέων, ἵνα καταδείξω, ὅτι κατέβαλον πολλὴν φροντίδα εἰς τὴν ἀνανέωσιν τοῦ προτειχίσματος. Ἄδηλον εἶναι, ποῖον μέρος τῶν χερσαίων τειχῶν, ἀνενέωσεν ὁ Ναρσῆς, διότι ἀτυχῶς λίαν ἀσαφῆ καὶ συγκεχυμένα εἶναι πάντα τὰ περὶ τῶν τειχῶν γραφόμενα τῶν Βυζαντίων. Φρονῶ ὅτι τὸ ἔξω τεῖχος, λεγόμενον ἐν τῇ ἐ-

---

1) Σελ. 85. 2) Τὸ νῦν, Κάτεργα-λιμάνι, πλησίον τοῦ Κοντοσκαλίου. 3) Δηλ. ὁ Ἰουστῖνος καὶ ἡ Σοφία. Κωδινοῦ, σελ. 89. 4) Αὐτ. σελ. 100. 5) Αὐτ. σελ. 104.

πιγραφῆ προτείχισμα, ἀνεγερθὲν ἢ μᾶλλον ἀνακαινισθὲν πρὸ ἑκατὸν εἴκοσιν ἐτῶν ὑπὸ τοῦ Κύρου, ἀνενεώθη ἐκ νέου ἐπὶ Ἰουστίνου, ἐπιστατοῦντος τοῦ Ναρσοῦ μετὰ τοῦ Σακελλαρίου καὶ Στεφάνου. Οὐδεμία ἄλλη ἐπιγραφὴ μνημονεύει τῆς ἀνανεώσεως ταύτης τοῦ προτειχίσματος ἢ ἔξω τείχους.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΕΙΚΟΣΤΗ ΔΕΥΤΕΡΑ.

Ἡ Λατινικὴ αὕτη ἐπιγραφὴ ἐνεχαράχθη ἐπὶ τῆς κορωνίδος τῆς δεξιᾶς παραστάδος τῆς πύλης, πλησίον τῶν δύο προηγουμένων.

† THEODOSIIJUSSISGEMINONECMENSEPERACTO
CONSTANTINUSOVANSHAECMOENIAFIRMALOCAVIT
TAMCITOTAMSTABILEMPALLASVIXCONDERETARCEM †

† Theodosii jussis gemino nec mense peracto
Constantinus ovans haec moenia firma locavit.
Tam cito tam stabilem Pallas vix conderet arcem.†

Περὶ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης λέγει ὁ Κ. Βυζάντιος [1]) εἰς τὴν περιγραφὴν τῆς Μελανδησίας πύλης· «Ἐπ' αὐτῆς ἐπιγέγραπται ἀνάγλυπτον καὶ τὸ ἀκόλουθον Λατινικὸν ἐπίγραμμα, τὸ ὁποῖον πρῶτος ἀνεκάλυψε, περὶ τὰ 1770, ὁ Γάλλος ἀρχαιολόγος Guys. Τὸ ἐπίγραμμα τοῦτο, μετάφρασις τρόπον τινὰ τῶν ἄλλων δύο Ἑλληνικῶν ἐπιγραμμάτων, τὰ ὁποῖα ἐπεγράφησαν ἐπὶ τῶν πυλῶν τοῦ Ῥηγίου καὶ τῆς τοῦ Ξυλοκέρκου, εἶναι, κατὰ τὸν Κ. Πεϋσσονὲλ, μετατοπισμένον, καὶ ἐτέθη ἐνταῦθα κατὰ σύμπτωσιν μόνον. Τὸ δὲ τελευταῖον αὐτῆς μέρος εἶναι δυσανάγνωστον, ἐξ αἰτίας τοῦ βρύου, διὰ τοῦ ὁποίου κατεκάλυψε τὸν λίθον τὸ καταρρέον ἀπὸ τῆς κορωνίδος ὕδωρ. Παρεκτὸς δὲ αὐτοῦ, ὁ λίθος οὗτος περιέχει καὶ ἄλλα Ἑλληνικὰ ἐπιγράμματα, τὰ ὁποῖα εἶν' ἀδύνατον ν' ἀναγνώσῃ τις διὰ τὸν αὐτὸν λόγον.» Ἰδοὺ καὶ ἡ μετάφρασις τοῦ Κ. Σκ. Βυζαντίου. «Κελεύσματι τοῦ Θεοδοσίου, ἐν διαστήματι οὔτε δύο μηνῶν, ὁ θριαμβευτὴς Κωνσταντῖνος ἱδρύσατο τὰ τείχη ταῦτα. Τόσῳ ταχέως καὶ τόσῳ στερεὸν φρούριον μόλις ἡ Παλλὰς ἠδύνατο νὰ κτίσῃ.»

Ἡ λέξις ovans τῆς δευτέρας γραμμῆς, τὴν ὁποίαν ὁ Κ. Βυζάντιος μεταγλωττίζει θριαμβευτὴς, εἶναι μετοχὴ τοῦ ῥήματος ovo, θριαμβεύω τὸν ἐλάσσονα θρίαμβον, δηλ. εἰσέρχομαι ἢ ἔφιππος ἢ πεζὸς, καὶ ὄχι ἐφ' ἅρματος καθὼς οἱ ἐπίσημοι στρατηγοί. Ἐδῶ ὅμως, καθὼς καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν Λατινικὴν, ovans

[1]) Τόμ. Α'. σελ. 341.

σημαίνει τὸν πλήρη χαρᾶς καὶ δόξης· ὥστε τὸ κείμενον ὀρθότερον μετεφράζετο—Κωνσταντῖνος ὑπερχαρὴς ἢ ἔνδοξος. Περὶ τῶν πρώτων λέξεων τῆς τρίτης γραμμῆς, «tam cito, tam stabilem,» λέγει εἰς σημείωσιν· «ἐν ἄλλοις, ut tandem stabilem.» Ὁσάκις βλέπω ἀρχαιολόγους διορθοῦντας εὐαναγνώστους ἐπιγραφὰς, λέγω ὅτι αἱ ἐπιγραφαὶ δὲν εἶναι τὰ συνήθη θέματα τῶν ἐν τοῖς σχολείοις φοιτώντων. Οἱ μετ' ἐμοῦ ἀναγνώσαντες τὴν κατάγλυπτον καὶ ὄχι ἀνάγλυπτον ταύτην ἐπιγραφὴν, Κύριοι Βαφειάδης, Ἰωαννίδης καὶ Καμάρας, μαρτυροῦσιν ὅτι εἶναι ἀνελλιπὴς καὶ λίαν εὐανάγνωστος, ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους. Ἐπίσης εὐανάγνωστοι εἶναι καὶ αἱ ἕτεραι δύο Ἑλληνικαὶ, τὰς ὁποίας ἀνωτέρω ἐμελετήσαμεν. Ἡ φράσις tam cito, tam stabilem ἀντιβαίνει εἰς τοὺς συνήθεις κανόνας τῆς Λατινικῆς γραμματικῆς. Stabilem εἶναι τὸ ἐπίθετον τῆς arcem—μόλις ἡ Παλλὰς ἠδύνατο ν' ἀνεγείρῃ τοιοῦτον ἐρυμνὸν ὀχύρωμα μετὰ τοσαύτης ταχύτητος.

Ἀλλὰ καὶ πάλιν λέγω, ὅτι τῶν ἀρχαιολόγων ἔργον εἶναι ν' ἀντιγράφωσι τὰς ἐπιγραφὰς καθαρῶς καὶ αὐτολεξεὶ, ἀμέριμνοι τοῦ ὕφους καὶ τῶν γραμματικῶν ἁμαρτημάτων.

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη, κατὰ τὸν Κ. Πεϋσσονὲλ, εἶναι παράτοπος. Εἶναι ἡ αὐτὴ τῆς ἀνωτέρω Ἑλληνικῆς, καὶ καθὼς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Κ. Βυζάντιος, μετάφρασις τρόπον τινὰ τῶν ἄνω Ἑλληνικῶν. Ἐτέθη ἐδῶ διὰ τοὺς ἀπείρους τῆς Ἑλληνικῆς, διότι, κατὰ τὸν πέμπτον αἰῶνα, πάμπολλοι εἰς τὴν Κ/πολιν ἐρχόμενοι, δὲν ἐγνώριζον τὴν Ἑλληνικήν.

Αἱ τρεῖς αὗται ἐπιγραφαὶ, κατ' ἐμὲ, ἐνεχαράχθησαν ἐπὶ τῆς κορωνίδος τῆς δεξιᾶς παραστάδος, συγχρόνως τῇ ἀνεγέρσει τῆς πύλης ὑπὸ τοῦ Κύρου, καὶ δὲν εἶναι παράτοποι. Ἡ μνημονεύουσα τὴν ἀνανέωσιν τοῦ προτειχίσματος εἶναι τοῦ ἕκτου αἰῶνος.

Ὅσοι εἶδον τὰ χερσαῖα τείχη ἐκ τοῦ πλησίον, δικαίως ἐξίστανται διὰ τὴν ταχύτητα τῆς ἐπισκευῆς, γενομένης εἰς χρόνον ὀλιγώτερον τῶν δύο μηνῶν· «ὅπερ ἐξέπληξε τὸν δῆμον διὰ τὸ τάχος τῆς τοῦ τείχους κτίσεως» [1]).

Φρονῶ, ὅτι μέρη τινὰ τοῦ τείχους, πεσόντα ἐκ σεισμοῦ, ἀνέκτισεν ὁ Κῦρος καὶ ὄχι τὰ τείχη ὅλα.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΕΙΚΟΣΤΗ ΤΡΙΤΗ.

ΖΕΙC
ΙCΧΕΟΝ ΨΕΑ
ΝΟCΠΟΝΟC
ΑΥΤΟΝC ΟΝ
ΠΑΡΡΗΚΤΟΙC
ΚΟΙΡΑΝΟΝΕ ΤΑCΕΜΗΤΕ

[1]) Λέοντος τοῦ Γραμματικοῦ, σελ. 110.

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη εἶναι ἐπὶ ἡμικυκλίου μεταξὺ τοῦ ἀνωφλίου καὶ τῆς ἀψίδος. Οἱ Βυζάντιοι συνήθως ἀπεικόνιζον ἁγίους εἰς τὰ μέρη ταῦτα τῶν θυρῶν. Τὸ μεταξὺ τῶν γραμμάτων κενὸν τετράγωνον, φέρον ἄλλοτε εἰκόνισμα ἢ ἀνάγλυφον ἐξέσθη, καὶ ὁ τόπος ἐπληρώθη διὰ παχέος κονιάματος. Ἴχνος τοῦ ἐν τῷ κενῷ τούτῳ ἀπεικονίσματος δὲν φαίνεται. Ἀριστερόθεν φαίνονται τρεῖς γραμμαὶ, δεξιόθεν δὲ ἕξ. Ἐφρόντισα ν' ἀντιγράψω μετὰ μεγίστης προσοχῆς τὰ γράμματα, εὐχόμενος ἵνα ἄλλοι ἐκ τῶν ὀλίγων τούτων συμπληρώσωσι τὴν εἰς ἐμὲ ἀκατανόητον ταύτην ἐπιγραφήν.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΕΙΚΟΣΤΗ ΤΕΤΑΡΤΗ.

Πλὰξ μαρμάρινος ἐπὶ πυργίου μεταξὺ τοῦ ἐννάτου καὶ δεκάτου πύργου ἀπὸ τὴν Μελανδησίαν πύλην.

ΙΩΕΝΧΩ	Ἰω(άννου) ἐν Χ(ριστ)ῷ
ΑΥΤΟΚΡΑ	αὐτοκρά-
ΤΟΡΟϹΤΟΥΠΑΛΑΙ	τορος τοῦ Παλαι-
ΟΛΟΓΟΥ ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ ΟΚΤ	ολόγου κατὰ μῆνα Ὀκτ(ώβριον)
ΤΟΥ ,ϛϞΜϛ ΕΤΟΥϹ	τοῦ ,ϛϞΜϛ ἔτους.

6,946—5,508=1,438 Μ. Χ.

Ἐπιγραφὴ μολυβδωτή.[1])

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΕΙΚΟΣΤΗ ΠΕΜΠΤΗ.

Πλὰξ μαρμάρινος ἐπὶ πυργίου, μεταξὺ τοῦ δεκάτου τετάρτου καὶ δεκάτου πέμπτου πύργου ἀπὸ τὴν Μελανδησίαν πύλην.

ΙΩΟΥ ΕΝ ΧΩ ΑΥΤΟ	Ἰω(άνν)ου ἐν Χ(ριστ)ῷ αὐτο-
ΚΡΑΤΟΡΟϹΤΟΥΠΑ	κράτορος τοῦ Πα-
ΛΑΙΟΛΟΓΟΥ	λαιολόγου
ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ ΙΑΝΟΥ	κατὰ μῆνα Ἰανου-
ΑΡΙΟΝ ΤΟΥ ,ϛ	άριον τοῦ ,ϛ
ϞΜΖ ΕΤΟΥϹ	ϞΜΖ ἔτους.

6,947—5,508=1,439 Μ. Χ.

Ἐπιγραφὴ μολυβδωτή. Εἰς πάμπολλα γράμματα διατηρεῖται ὁ μόλυβδος καὶ μακρόθεν κάλλιστα διακρίνονται τὰ μέλανα γράμματα, ἐπὶ τοῦ λευκοῦ μαρμάρου.

[1]) Πρβ. Βοικχίου ἀριθ. 3,665.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΕΙΚΟΣΤΗ ΕΚΤΗ.

Ἐπὶ μαρμαρίνου διαζώματος ἐπὶ τοῦ δεκάτου ἕκτου πύργου ἀπὸ τὴν Μελανδησίαν πύλην.

† ΛΕΩΝϹΥΝΚΩΝϹΤΑΝΤΙΝΩϹΚΗΠΤΟΥΧΟΙΤΟΝΔΕΗΓΕΙΡΑΝ
ΠΥΡΓΟΝΤΩΝΒΑΘΡΩΝϹΥΜΠΤΩΘΕΝΤΑ †

† Λέων σὺν Κωνσταντίνῳ σκηπτοῦχοι τόν δε ἤγειραν
πύργον τῶν βάθρων συμπτωθέντα. †

Ἀβέβαιον εἰς τίνα ἐκ τῶν αὐτοκρατόρων ν' ἀποδώσωμεν τὴν ἀνέγερσιν τοῦ πύργου τούτου. Λέων ὁ Μέγας ἢ Μακέλλης, ἀποθανὼν τῷ 474, δὲν ἀφῆκεν υἱούς. Λέων ὁ Β'. ἢ νεώτερος, ηὐτοκρατόρησεν ἓν ἔτος. Λέων Γ'. ὁ Ἴσαυρος, ἀποθανὼν τὸ 741 μετὰ εἰκοσαετῆ βασιλείαν, εἶχεν υἱὸν Κωνσταντῖνον τὸν ἐπικληθέντα Κοπρώνυμον, γεννηθέντα τῷ 719, συναυτοκράτορα στεφθέντα τὸ ἑπόμενον ἔτος.

Ὁ διάδοχος τοῦ Κωνσταντίνου, Λέων ὁ Δ'., ἀποθανὼν τῷ 780, εἶχε καὶ οὗτος υἱὸν Κωνσταντῖνον συναυτοκρατορήσαντα μετὰ τοῦ πατρὸς ἐπὶ τετραετίαν. Ἐκ τούτου μανθάνομεν, ὅτι ὁ πύργος ἀνηγέρθη μεσοῦντος τοῦ ὀγδόου αἰῶνος.

Ἡ λέξις σκηπτοῦχος ἦτο προσηγορία συνήθης τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων.

Ἡ γραφὴ «τῶν βάθρων συμπτωθέντων,» τὴν ὁποίαν ἀπαντῶμεν καὶ εἰς ἄλλας ἐπιγραφὰς, σημαίνει ἐκ βάθρων καταπεσόντα. Συμπίπτω συμπτωθεὶς, κατακόρως μεταχειρίζονται οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς, ἀντὶ τῶν σήμερον εὐχρηστοτέρων πίπτω, καταπίπτω.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΕΙΚΟΣΤΗ ΕΒΔΟΜΗ.

Ἐπὶ μαρμαρίνου διαζώματος ἐπὶ τοῦ προσώπου τοῦ βορείου παραπυλίου πύργου τῆς πύλης τῆς Σηλυμβρίας.

† ΠΥΡΓΟϹΒΑϹΙΛΕΙΟΥΚΑΙΚΩΝϹΤΑΝΤΙΝΟΥΕΝ
ΧΡΙϹΤΩΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΩΝ †

† Πύργος Βασιλείου καὶ Κωνσταντίνου ἐν
Χριστῷ αὐτοκρατόρων. †

Βασίλειος ὁ Πορφυρογέννητος, ὁ ἐπικληθεὶς Βουλγαροκτόνος, συνηυτοκράτορησε πολλὰ ἔτη μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Κωνσταντίνου. Τὴν ἀρχὴν κυρίως εἶχεν ὁ Βασίλειος, ἀποθανὼν τῷ 1,025[1]) βασιλεύσας ἔτη πεντήκοντα. Ὁ ἀδελ-

[1]) Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Β'. σελ. 354.

φός του Κωνσταντῖνος ἀπέθανε τῷ 1028. Ἡ ἀνέγερσις τοῦ πύργου εἶναι προγενεστέρα τοῦ 1025. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰωάννου Τζιμισκῆ, συμβάντα τῷ 975, συνηυτοκρατόρησαν οἱ δύω προειρημένοι ἀδελφοί. Ἡ ἀνέγερσις λοιπὸν τοῦ πύργου ἔγινεν ἀπὸ τοῦ 975 μέχρι τοῦ 1025.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΕΙΚΟΣΤΗ ΟΓΔΟΗ.

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη, καθὼς καὶ ἡ ἀκόλουθος, ἐνετειχίσθησαν ἐπὶ τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ νοτίου παραπυλίου πύργου τῆς πύλης τῆς Σηλυμβρίας.

ΝΟΝΝΟΥΚ	. . . . .
ΗΤΗϹ ΜΑΚΑ	ἡ τῆς μακα-
ΡΙΑϹ ΜΝΗΜΗϹ	ρίας μνήμης
ΕΝΘΑΔΕ ΚΕΙΤΑΙ	ἐνθάδε κεῖται.

Τῆς πρώτης γραμμῆς τὰ γράμματα μετὰ δυσκολίας ἀναγινώσκονται. Ἄλλοι εὐτυχέστεροι ἐμοῦ πιθανὸν νὰ τὰ ἀναγνώσωσιν ὀρθότερα. Ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι ἐπὶ μέλανος λίθου καὶ ὑψηλὰ ἐντετειχισμένη. Αὕτη, καθὼς καὶ ἡ ἑπομένη, εἶναι λίθοι ἐπιτάφιοι, ἀνευρεθέντες κατὰ τύχην πλησίον ἐκεῖ καὶ ὑπὸ τῶν τειχοδόμων ἐδῶ ἐντειχισθέντες· φέρουσιν ἀμφότεραι σταυρὸν ἐπὶ κεφαλῆς. Πιθανὸν προέρχονται ἀπὸ τὰ μνήματα τῆς Ζωοδόχου πηγῆς.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΕΙΚΟΣΤΗ ΕΝΝΑΤΗ.

†	ΙΩΑΝΝΗϹ	† Ἰωάννης.

Τὰ γράμματα τῆς ἄνω ἐπιγραφῆς εἶναι μικρότερα, κατάφθαρτα ὑπὸ τοῦ χρόνου.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΤΡΙΑΚΟΣΤΗ.

Πλὰξ μαρμάρινος ἐρυθρόχρους εἰς τὸ ὄπισθεν πρόσωπον τοῦ νοτίου παραπυλίου πύργου τῆς πύλης τῆς Συλημβρίας.

ΑΝΕΚΑΙΝΙϹΘΗΗ	ἀνεκαινίσθη ἡ
ΘΕΟϹΩϹΤΟϹΠΥΛΗΑΥΤΗ	θεόσωστος πύλη αὕτη
ΤΗϹΖΩΟΔΟΧΟΥΠΗΓΗϹΔΙΑ	τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, διὰ

[1]) Σκ. Βυζαντίου, αὐτ. Τομ. Β'. σελ, 354.

ϹΥΝΔΡΟΜΗϹΚΑΙΕΞΟΔΟΥΜΑ	συνδρομῆς καὶ ἐξόδου Μα-
ΝΟΥΗΛΒΡΥΕΝΝΙΟΥΤΟΥΛΕ	νουὴλ Βρυεννίου τοῦ Λέ-
ΟΝΤΟϹΕΠΙΒΑϹΙΛΕΙΑϹ	οντος ἐπὶ βασιλείας
ΤΩΝΕΥϹΕΒΩΝΒΑϹΙΛΕΩΝ	τῶν εὐσεβῶν Βασιλέων
ΙΩΑΝΝΟΥΚΑΙΜΑΡΙΑϹ	Ἰωάννου καὶ Μαρίας
ΤΩΝΠΑΛΑΙΟΛΟΓΩΝ	τῶν Παλαιολόγων
ΕΝΜΗΝΙΜΑΙΩ ,ϛϕΜΑ	ἐν μηνὶ Μαΐῳ, ,ϛϕμά.

6,941 — 5,508 = 1,433 μ. Χ.

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη προσμαρτυρεῖ τὰ τῶν Βυζαντίων, ὅτι ἡ πύλη αὕτη τῆς Σηλυμβρίας ἐλέγετο καὶ πύλη τῆς Πηγῆς ἢ τῶν Πηγῶν. Νικόλαος ὁ Βάρβαρος, εἰς τὸ περὶ ἁλώσεως ὑπόμνημά του, λέγει τ' ἀκόλουθα[1])· « Ἡ τρίτη πύλη (ἡ χερσαία) ἐδόθη εἰς τὸν Κ. Νικόλαον Μοτζενίγον υἱὸν τοῦ Κυρίου Λεονάρδου τοῦ πρώτου, ἡ ὁποία πύλη καλεῖται «ἡ πηγή».

Σπανιώτατα ἀναφέρονται ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς τὰ ὀνόματα τῶν πυλῶν. Τούτου ἕνεκα καὶ ἡ τόση περὶ τῆς ἁλώσεως ἀσάφεια.

Ἐκ τῆς θέσεως τῆς ἐπιγραφῆς, πρόδηλον εἶναι, ὅτι αὕτη δὲν μνημονεύει ἔργον αὐτοκράτορος.

Τίς ἦτο ὁ μνημονευόμενος Μανουὴλ ὁ Βρυέννιος, ὅστις διὰ «συνδρομῆς καὶ ἐξόδου» ἀνεκαίνισε τὴν πύλην ταύτην, ἀγνοοῦμεν. Ὁ σύζυγος τῆς Ἄννης Κομνηνῆς ἦτο Βρυέννιος καὶ ἐκ τοῦ ἀνδρὸς τούτου κατήγοντο οἱ μετέπειτα ἐν Τραπεζοῦντι βασιλεύσαντες Κομνηνοί. Ἡ τρίτη σύζυγος τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου, Μαρία ἡ Κομνηνὴ, ἦτο θυγάτηρ τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ, βασιλέως τῆς Τραπεζοῦντος[2]). Ὁ Μανουὴλ Βρυέννιος πιθανὸν ἦτο συγγενὴς τῆς Μαρίας, καὶ ἐκ τούτου παρεκινήθη ν' ἀνακαινίσῃ τὴν πύλην καὶ μνημονεύσῃ ἑαυτὸν καὶ τοὺς αὐτοκράτορας.

Τὴν χρονολογίαν τῆς ἐπιγραφῆς ἠμαύρωσεν ὁ χρόνος. Εἰς τὸ τέλος φαίνεται τὸ Α. Ἡ Μαρία συνεζεύχθη τὸν Ἰωάννην Παλαιολόγον τῷ **1427** καὶ ἀπεβίωσε τῷ **1440**, ἀπόντος τοῦ συζύγου αὐτῆς εἰς Ἰταλίαν.

Ἡ ἀνακαίνισις τῆς πύλης ταύτης συμπίπτει μετὰ τῆς ἀνακαινίσεως ὅλων τῶν τειχῶν, μνημονευομένης ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς ταύταις.

[1]) «La terza porta (della terra) si fo dada a ser Nicolò Mozenigo fo de misser Lunardo el primo: la qual porta se chiama Elpigi.» Εἰς σημείωσιν γράφει ὁ ὑπομνηματιστής· «Aveva il nome del pigi, andandosi per lei verso la chiesa della Beata Vergine del fonte, che in greco suona πηγή.» σελ. 16. Ἐκαλεῖτο πηγὴ, διότι δι' αὐτῆς ἐπορεύοντο πρὸς τὸν ναὸν «τῆς Παναγίας τῆς Πηγῆς».

[2]) Κ/πολις Βυζαντίου. Τόμ. Β'. σελ. 392.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΤΡΙΑΚΟΣΤΗ ΠΡΩΤΗ.

Πλὰξ μαρμάρινος ἐπὶ τοῦ δευτέρου πυργίου ἀπὸ τὴν πύλην τῆς Σηλυμβρίας.

†ΙΩΕΝΧΩΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟCΤΟΥΠΑΛΑΙΟΛΟ
ΓΟΥΚΑΤΑΜΗΝΑΑΠΡΙΛΙΟΝΤΟΥ,ϛϡΜΒΕΤΟΥC†

† Ἰω(άννου) ἐν Χ(ριστ)ῷ αὐτοκράτορος τοῦ Παλαιολόγου κατὰ μῆνα Ἀπρίλιον τοῦ ,ϛϡΜΒ′. ἔτους.

6,942—5,508=1,434 Μ. Χ.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΤΡΙΑΚΟΣΤΗ ΔΕΥΤΕΡΑ.

Ἐπὶ πλακὸς μαρμαρίνου ἐπὶ τοῦ ὀγδόου πυργίου ἀπὸ τὴν πύλην τῆς Σηλυμβρίας.

ΙΩΑΝΝΟΥΕΝΧΩ	Ἰωάννου ἐν Χ(ριστ)ῷ
ΑΥΤΟΚΡΑΤΟ	αὐτοκράτο-
ΡΟCΤΟΥΠΑ	ρος τοῦ Πα-
ΛΑΙΟΛΟΓΟΥ	λαιολόγου
ΚΑΤΑΜΗΝΑ	κατὰ μῆνα
ΙΟΥΝΙΟΝΤΟΥ,ϛ	Ἰούνιον τοῦ ,ϛ
ϡΜΑΕΤΟΥC	ϡΜΑ′. ἔτους.

6,941—5,508=1,433 Μ. Χ.

Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ἀφήρεσα κόμματα μολύβδου. Ἐνετειχίσθη πλησίον τῶν ἐπάλξεων τοῦ πυργίου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀνέβην καὶ ἐκ τοῦ πλησίον ἐξήτασα τὴν ἔντεχνον πλήρωσιν τῶν γραμμάτων διὰ τοῦ μολύβδου. Ἡ ὑπ' ἀριθμὸν 8,778 τοῦ Βοικχίου ἔχει χρονολογίαν 6,946.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΤΡΙΑΚΟΣΤΗ ΤΡΙΤΗ.

Διὰ κεράμων, ἐπὶ τοῦ προσώπου τοῦ ἐννάτου πύργου ἀπὸ τὴν πύλην τῆς Σηλυμβρίας.

ΤΙΝΟΥ	(Κωνσταν)τίνου
ΠΟΛΛΑΤΑΕΤΗ	πολλὰ τὰ ἔτη.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΤΡΙΑΚΟΣΤΗ ΤΕΤΑΡΤΗ.

Διὰ κεράμων, ἐπὶ τοῦ ἑνδεκάτου πύργου ἀπὸ τὴν πύλην Σηλυμβρίας.

ΚΩΝCΤΑΝΤΙΝΟΥΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ	Κωνσταντίνου Παλαιολόγου
ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡC	αὐτοκράτορος.

Κωνσαντῖνος, ὁ ὕστερος βασιλεὺς, δὲν ἐστέφθη ποτὲ αὐτοκράτωρ. Ὅθεν ἡ ἐπιγραφὴ δὲν μνημονεύει τὸν αὐτοκράτορα τοῦτον. Πιθανὸν ἡ ἀνάγνωσις δὲν εἶναι ὀρθή. Ἀμφοτέρας τὰς ἄνω ἐπιγραφὰς ἀνέγνωσε τὸ λύγκειον ὄμμα τοῦ φιλομαθοῦς Κ. Ἐμ. Ἰωαννίδου.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΤΡΙΑΚΟΣΤΗ ΠΕΜΠΤΗ.

Ἐπὶ τοῦ δεκάτου τετάρτου πυργίου, ἀπὸ τὴν πύλην τῆς Σηλυμβρίας. Ἐπιγραφὴ μολυβδωτή. Κατέπεσεν ἅπας ὁ μόλυβδος.

ΙΩΑΝΕΝΧΩ	Ἰωάν(νου) ἐν Χ(ριστ)ῷ
ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡC	αὐτοκράτορος
ΤΟΥΠΑΛΑΙΟ	τοῦ Παλαιο-
ΛΟΓΟΥΤΟΥ	λόγου τοῦ
,ϛϡΝΒ′Ε	,ϛϡΝΒ′ ἔ-
ΤΟΥC	τους

6,952—5,508=1,444 Μ. Χ.

Δὲν μνημονεύει τὸν μῆνα τῆς ἀνεγέρσεως, καθὼς αἱ πλειότεραι τοῦ αὐτοκράτορος τούτου ἐπιγραφαί.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΤΡΙΑΚΟΣΤΗ ΕΚΤΗ.

Ἐπὶ μαρμαρίνου διαζώματος, ἐπὶ τοῦ δευτέρου πύργου ἀπὸ τὴν Χρυσῆν πύλην.

† ΛΕΩΝCΥΝΚΩΝCΤΑΝΤΙΝΩCΚΗΠΤΟΥΧΟΙΤΟΝΔΕΗΓΕΙΡΑΝ
ΠΥΡΓΟΝΤΩΝΒΑΘΡΩΝCΥΜΠΤΩΘΕΝΤΑ†

† Λέων σὺν Κωνσταντίνῳ σκηπτοῦχοι, τόν δε ἤγειραν
πύργον τῶν βάθρων συμπτωθέντα. †

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη εἶναι ὁμοία τῆς εἰκοστῆς ἕκτης.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΤΡΙΑΚΟΣΤΗ ΕΒΔΟΜΗ.

Ἐπὶ λευκοτάτου μαρμαρίνου διαζώματος, ἐπὶ τοῦ προσώπου τοῦ πέμπτου πύργου ἀπὸ τὴν Χρυσῆν πύλην. Ἡ ἐπιγραφὴ παρατείνεται μέχρι τοῦ νοτίου προσώπου τοῦ πύργου. Εἶναι ἡ ὡραιοτέρα καὶ ἐπιφανεστέρα πασῶν τῶν ἐπιγραφῶν.

† ΠΑCΙΡΩΜΑΙΟΙCΜΕΓΑCΔΕCΠΟΤΗCΗΓΕΙΡΕΡΩΜΑΝΟCΝΕΟΝ
ΟΠΑΜΜΕΓΙCΤΟCΤΟΝΔΕΠΥΡΓΟΝΕΚΒΑΘΡΩΝ.†

† Πᾶσι Ῥωμαίοις μέγας δεσπότης ἤγειρε Ῥωμανὸς νέον,
ὁ παμμέγιστος, τόν δε πύργον ἐκ βάθρων. †

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη, εἰς τὴν συλλογὴν τοῦ Βοικχίου, ὑπ' ἀριθμὸν 8,791, γράφεται οὕτως.

ΠΑCΙΡΩΜΑΙΟΙCΜΕΓΑCΔΕCΠΟΤΗCΗΓΕΙΡΕΡΩΜΑΝΟCΝΕΟΝ
ΟΠΑΜΜΕΓΙCΤΟΝΔΕΠΥΡΓΟΝΕΚΒΑΘΡΩΝ

Συμπληροῦται δὲ οὕτως.

. . . . . Πᾶσι Ῥωμαίοις μέγας δεσπότης (ἀν)ήγειρε Ῥωμανὸς νέον
(τ)ὸ(ν) παμμέγιστον (τόν) δε πύργον ἐκ βάθρων.

Ἀπορῶ διατὶ ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη κατεγράφη οὕτως ἡμαρτημένη εἰς τὴν συλλογὴν τοῦ Βοικχίου, ἐνῷ εἶναι εὐανάγνωστος καὶ τὸ μάρμαρον παντοῦ ἀκέραιον. Γράφει προσέτι ὁ Βοίκχιος· «ἐν Κ/πόλει, εἰς πύργον τῶν τειχῶν πρὸς τὸν Βόσπορον» (γρ. Προποντίδα) [1]).

Τίς ἦτον ὁ ἄνω μνημονευόμενος Ῥωμανός, εἶναι δύσκολον νὰ εἴπωμεν μετὰ βεβαιότητος. Πιθανὸν εἶναι ὁ αὐτὸς Ῥωμανὸς Λεκαπηνός, ὁ ἀνεγείρας καὶ τὸν πύργον τοῦ Ἁγίου Νικολάου εἰς τὸ Λεόντιον τεῖχος. Τὰ γράμματα ὅμως τῶν ἐπιγραφῶν διαφέρουσιν.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΤΡΙΑΚΟΣΤΗ ΟΓΔΟΗ.

Πλὰξ μαρμάρινος ἐπὶ τοῦ ἔξω τείχους, μεταξὺ τοῦ τετάρτου καὶ πέμπτου πύργου ἀπὸ τὴν Χρυσῆν πύλην.

ΤΟΚΑΙΤΕΙΧΟCΟΝΤΩC τὸ καὶ τεῖχος ὄντως.

Οἱ τειχοδόμοι, ἐκπληττόμενοι ἀπὸ τὸ ὕψος καὶ τὴν ἐρυμνότητα τῶν τειχῶν καὶ πύργων, ἐνέγλυψαν τεμάχιον μαρμάρου καὶ ἐνετείχισαν αὐτὸ εἰς ἐπιφανὲς μέρος τοῦ ἔξω τείχους. Οἱ Βυζάντιοι μετὰ τὴν ἀνέγερσιν τῶν τειχῶν, μεγαλοφώνως ἐξύμνησαν τὸν Κῦρον. Οὐδὲν παράδοξον λοιπόν, ἂν οἱ ἔμμισθοι ἐργάται ἠθέλησαν δι' ἐπιφανοῦς ἐπιγραφῆς, νὰ διαιωνίσωσιν ἐπὶ τῶν τειχῶν τὸν θαυμασμόν των. Πιθανὸν καὶ ὁ Κῦρος ἀφῆκεν εἰς τὰ τείχη, τοιοῦτον προφανὲς ἐγκώμιον τῆς μεγαλουργίας αὐτοῦ. Ἡ ἐπιγραφὴ φαίνεται σύγχρονος τῆς ἀνεγέρσεως τῶν τειχῶν.

---

[1]) Constantinopoli, in turri moenium versus Bosphorum.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΤΡΙΑΚΟΣΤΗ ΕΝΝΑΤΗ.

Ἐπὶ μαρμάρου, πλησίον τῆς προηγουμένης, ἀναστρόφως ἐντετειχισμένη.

ΠΥΡΓΟΤ—ΠΟΛΕΙ

Πύργο(ς)τ(ῆ)-πόλει.?

Εἶναι λείψανον ἐπιγραφῆς εἰς ἐμὲ ἀκατανοήτου.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΗ.

Ἐπὶ πλακὸς μαρμαρίνου, ἐπὶ τοῦ προσώπου τοῦ τελευταίου πυργίου.

ΙΩΑΝ	Ἰωάν(ου ἐν)
ΧΩΑΥΤΟ	Χ(ριστ)ῷ αὐτο-
ΚΡΑΤΩΡΟCΤΟΥ	κράτ(ο)ρος τοῦ
ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ	Παλαιολόγου.

Ὁ Βοίκχιος ὑπ' ἀριθ. 8,779 οὕτω κατεχώρισε τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην.

ΙΩΥΕΝ	Ἰω(άννο)υ ἐν
ΧΩΑΥΤΟ	Χ(ριστ)ῷ αὐτο-
ΚΡΑΤΟΡΟC	κράτορος
ΠΑΛΑΙΟ	Παλαιο-
ΛΟΓΟΥ	λόγου.

Ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι μολυβδωτή.

Αὕτη εἶναι ἡ τελευταία ἐπιγραφὴ τοῦ αὐτοκράτορος τούτου τοῦ ἀνακαινίσαντος τὰ χερσαῖα τείχη, ἀπὸ τὸν Κεράτιον κόλπον μέχρι τῆς Προποντίδος· εἶναι δὲ ὅλαι ἑπτά. Ἐξαιρουμένης ταύτης, ἅπασαι αἱ ἄλλαι φέρουσι χρονολογίαν·

Ἡ 16η καὶ ἡ 32α	= 6,941	= 1,433 M. X.
» 24η —	6,946	= 1,438 »
» 25η —	6,947	= 1,439 »
» 7η —	6,949	= 1,441 »
» 35η —	6,952	= 1,444 »

Ἐκ τῆς παραβολῆς τῶν ἐπιγραφῶν τούτων μανθάνομεν, ὅτι ἡ ἀνακαίνισις διήρκεσεν ἕνδεκα ἔτη, ἀπὸ τοῦ 1433 μέχρι τοῦ 1444, ἐννέα ἔτη πρὸ τῆς ἁλώσεως. Εἰργάζοντο συγχρόνως εἰς ὅλα τὰ τείχη, διότι αἱ χρονολογίαι εἶναι διεσπαρμέναι ἀτάκτως καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τῶν χερσαίων τειχῶν. Παρατηρῶ πρὸς τούτοις, ὅτι ὅλαι αἱ ἐπιγραφαὶ αὗται ἐνετειχίσθησαν ἐπὶ τοῦ ἔξω τεί-

χους καὶ τῶν πυργίων. Μόνη μία ἐπὶ τοῦ Ἡρακλείου, ἡ ἑβδόμη, εἶναι μέσον δύω πύργων. Εἰκάζω ἐκ τούτου, ὅτι τὰ ἔσω τείχη ἀνάγκην ἀνακαινίσεως δὲν εἶχον καὶ τὴν ἐρυμνότητα αὐτῶν κατέδειξαν οἱ ἔκτοτε τέσσαρες αἰῶνες.

Λέγω πρὸς τούτοις ὅτι ἡ ἀνακαίνισις αὕτη, διαρκέσασα ἕνδεκα ἔτη, διαψεύδει τὰ ὑπὸ τῶν Βυζαντίων γραφόμενα περὶ τοῦ Κύρου, ἀνεγείραντος τὰ τείχη εἰς διάστημα χρόνου ὀλιγωτέρου τῶν δύο μηνῶν. Ἦτο δὲ καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους μέγας ὁ πληθυσμὸς τῆς Κ/πόλεως, διότι αἱ ἀλλεπάλληλοι ἐπιδρομαὶ τῶν ἐχθρῶν εἰς τὰ προάστεια τῆς πόλεως ἠνάγκασαν πολλοὺς νὰ καταφεύγωσιν εἰς τὴν ὑπὸ τῶν τειχῶν ἀσφαλῶς φρουρουμένην πόλιν. Ἐπομένως ἐργάται πλειότεροι εὑρίσκοντο ἐντὸς τῆς πόλεως πρὸς ταχυτέραν ἀνακαίνισιν τῶν τειχῶν.

Ἡ τειχοδομία τοῦ ἔξω τείχους, γενομένη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου, τεκμαίρει καὶ τὴν ἀθλιότητα τῆς Βυζαντινῆς πλινθοποιίας, διότι αἱ ἀψίδες τοῦ ἔξω τείχους ἐτειχοδομήθησαν διὰ πλίνθων λεπτοτέρων καὶ λίαν ὑποδεεστέρων τῶν ἐπὶ τῶν πύργων καὶ τῶν ἀρχαίων Βυζαντινῶν οἰκοδομημάτων.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΗ ΠΡΩΤΗ.

Ἐπὶ μαρμαρίνου διαζώματος ἐπὶ τοῦ ὑστέρου πύργου. Ἡ βάσις τοῦ ἐρυμνοῦ τούτου πύργου βρέχεται ἀπὸ τὴν θάλασσαν τῆς Προποντίδος.

† ΠΥΡΓΟCΒΑCΙΛΕΙΟΥΚΑΙΚΩΝCΤΑΝΤΙΝΟΥΠΙCΤΩΝ
ΕΝΧΩΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΩΝΕΥCΕΒΕΙCΒΑCΙΛΕΙCΡΩΜΕΩΝ †

† Πύργος Βασιλείου καὶ Κωνσταντίνου πιστῶν
ἐν Χ(ριστ)ῷ αὐτοκρατόρων εὐσεβ(ῶν) βασιλέ(ων) Ρωμ(αί)ων. †

Τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην κατεχώρισεν ὁ Βοίκχιος ὑπ' ἀρ. 8,701. Γράφεται δὲ οὕτως ὑπὸ πολλῶν συγγραφέων.

« Πύργος Βασιλείου καὶ Κωνσταντίνου »
« πιστῶν ἐν »
» σιλεῖς Ῥωμέων »
« Χ(ριστ)ῷ αὐτοκρατόρων εὐσεβεῖς Βα- »

Ἀπορῶ διὰ τὴν παράτοπον θέσιν τῶν λέξεων, διότι ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι ἐπὶ μαρμαρίνου διαζώματος λευκοτάτου, παρατεινομένου μέχρι τοῦ νοτίου προσώπου τοῦ πύργου καὶ λίαν εὐανάγνωστος.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Τζιμισκῆ, συνηυτοκρατόρησαν ὁ Βασίλειος καὶ ὁ Κωνσταντῖνος. Μνημονεύει τοὺς αὐτοὺς αὐτοκράτορας τῆς εἰκοστῆς ἑβδόμης ἐπιγραφῆς. Ἀνεκαινίσθη λοιπὸν ὁ πύργος ἀπὸ τοῦ 975 μέχρι τοῦ 1,025.

Αὗται εἶναι ὅλαι αἱ ἐπιγραφαὶ, τὰς ὁποίας ἀνέγνωσα ἐπὶ τῶν χερσαίων τειχῶν. Ἐκ τῆς ἐνδελεχοῦς μελέτης αὐτῶν, πιθανὸν οἱ ἡμέτεροι ἀρχαιολόγοι νὰ σαφηνίσωσι γεγονότα τινὰ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ἀποσιωπώμενα ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν.

Ταύτην τὴν ἐπιγραφὴν καθὼς καὶ τὴν τριακοστὴν ἑβδόμην κατεχώρισεν ὁ Χάμμερ ἐν τῷ περὶ Κ/πόλεως συγγράμματι αὐτοῦ. [1])

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ.

ΠΥΛΑΙ ΤΩΝ ΧΕΡΣΑΙΩΝ ΤΕΙΧΩΝ.

Τὰς πύλας τῶν χερσαίων τειχῶν διαιρῶ εἰς δύο τάξεις·—εἰς Πυλίδας [2]), συνήθως ὑπὸ τῶν Βυζαντίων καλουμένας παραπόρτια, καὶ εἰς Πύλας· αἱ μὲν πύλαι ἦσαν δίοδοι πάνδημοι, αἱ δὲ πυλίδες δίοδοι ἰδιωτικῶν κτιρίων ἢ ἐκκλησιῶν, κλειόμεναι ἢ ἀνοιγόμεναι κατ' ἀρέσκειαν τῶν ἱερωμένων ἢ τῶν ἐπιτρόπων αὐτῶν.

Ἐν τῇ γωνίᾳ τοῦ Ἑβδόμου, ἔνθα συνενοῦνται τὰ χερσαῖα μετὰ τῶν παραλίων τειχῶν, ἀνήγειραν οἱ Βυζάντιοι τεῖχος χθαμαλώτερον, ἐκτεινόμενον ἀπὸ τῆς γωνίας ταύτης μέχρι τῆς θαλάσσης, καλούμενον ὁτὲ μὲν βραχιόνιον, ὁτὲ δὲ πτερὸν τῶν Βλαχερνῶν [3]). Διὰ τοῦ τείχους τούτου ἐκωλύετο ἡ ἀπὸ τοῦ Κοσμιδίου εἴσοδος τῶν ἐχθρῶν πρὸς τὴν παραλίαν τοῦ λιμένος. Ἄδηλον εἶναι ἂν ἀνηγέρθη συγχρόνως μετὰ τοῦ Ἡρακλείου τείχους, ἢ μεταγενέστερον ὑπὸ τοῦ Θεοφίλου τοῦ ἀνακαινίσαντος τὰ τείχη ὅλα. Ἐντὸς τοῦ τείχους τούτου καὶ πλησιέστατα τῶν ὑψηλῶν χερσαίων τειχῶν, ἤνοιξαν οἱ Βυζάντιοι πύλην ὕψους τριῶν καὶ ἡμίσεος μέτρων. Τὴν πύλην ταύτην, κοινῶς καλουμένην Ξυλόπορταν καὶ ὑπὸ τοῦ Καντακουζηνοῦ Ξυλίνην [4]), σωζομένην μέχρις ἐσχάτων, κατηδάφισαν οἱ Ὀθωμανοὶ τῷ 1868. Διὰ τῆς πύλης ταύτης διαβαίνουσι καὶ σήμερον οἱ πολῖται εἰς τὸ Κοσμίδιον· σώζεται δ' εἰσέτι παρὰ τοῖς ἐκεῖσε διαιτωμένοις χριστιανοῖς τὸ ἀρχαῖον Βυζαντινὸν ὄνομα ἡ Ξυλόπορτα. Λείψανα τοῦ τείχους

---

[1]) Τόμ. Α'. σελ. Χ. καὶ ΧΙ. τῶν ἐπιγραφῶν. [2]) M. Glos. Βλ. παραπόρτιον. [3]) «Τὸ Βραχιόνιον τῶν Βλαχερνῶν ». Ἄννα Κομνηνὴ, Τόμ. Α'. σελ. 104.—«πυρσοὺς ἀναφθέντας εἰς τὸ Βλαχερνῶν προτείχισμα, τὸ καλούμενον πτερόν ». Νικ. Πατρ. ἱστορία, σελ. 20.

[4]) «Τριήρη. . . ἐπὶ τῆς ξυλίνης λεγομένης πύλης ἐφορμοῦσαν». Ι. Καντακουζηνοῦ, Τόμ. Β'. σελ. 541.—«καὶ ἐκ τῶν Εὐγενίου πυλῶν ἄχρι τῆς Ξυλίνης λεγομένης πύλης». Ἰδ. Τόμ. Γ'. σελ. 213.—«καὶ τὰ ὀγδοήκοντα πλοῖα ἀπὸ τῆς Ξυλοπόρτης ἄχρι τῆς Πλατέας». Μ. Δούκας, σελ. 282.

τούτου τοῦ ἐκτεινομένου μέχρι τῆς θαλάσσης, ἀναφαίνονται εἰς τοὺς κήπους τῶν παραλίων Ὀθωμανικῶν οἰκιῶν.

Ἡ πύλη αὕτη, ἐπίσημος ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Βυζαντίου, συγχέεται μετὰ τῆς Ξυλοκέρκου πύλης τῆς ἀπέναντι τοῦ Ἡρακλείου τείχους, τῆς ὁποίας ἴχνη σήμερον δὲν φαίνονται. Ἡ θέσις τῆς Ξυλοπόρτης, συχνότατα μνημονευομένης ἐν ταῖς πολιορκίαις τοῦ Βυζαντίου, διέφυγε τοὺς ἱστορικούς, συγχέοντας αὐτὴν ποτὲ μὲν μετὰ τῆς ἄνω Ξυλοκέρκου, ποτὲ δὲ μεθ' ἑτέρας ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ αὐτόθι πλησίον Ἁγίου Δημητρίου, τοῦ ἐπιλεγομένου Κανάβη ἢ εἰς τὴν Ξυλόπορταν, ἕνεκα τῶν ξυλίνων θυρῶν τῆς συνοικίας ταύτης, σωζομένων μέχρι τοῦ 1812 [1]). Λέγει ὁ Κανανός [2])· «ἔφθασαν.... ἀπὸ τῆς Ξυλοπόρτης ἕως εἰς τῆς Χρυσείας».

Τρεῖς πυλίδας μνημονεύουσιν οἱ Βυζαντινοὶ ἱστορικοί.

Τὴν πυλίδα τοῦ Ἁγίου Καλλινίκου, ἢ παραπόρτιον Καλλινίκην.

Τὴν πυλίδα τῶν Ἀσωμάτων καὶ

Τὴν πυλίδα Κερκόπορταν, ἢ παραπόρτιον Κερκόπορταν, περιώνυμον κατὰ τὰς τελευταίας ὥρας τῆς ἁλώσεως.

Ἡ πυλὶς τοῦ Ἁγίου Καλλινίκου εἶναι πυλὶς τοῦ Ἡρακλείου τείχους, μεταξὺ τοῦ δευτέρου καὶ τρίτου πύργου, ἀπὸ τὴν συνοχὴν τοῦ Ἡρακλείου μετὰ τοῦ Θεοδοσιακοῦ τείχους. Εἶναι πύλη μικρά, οὕτω παρονομασθεῖσα ἀπὸ τὸν ἔνδον ναὸν τοῦ Ἁγίου Καλλινίκου [3]). Φαίνεται ἀπὸ τὸ παρακείμενον Γραικικὸν νεκροταφεῖον τοῦ Ἐγρὴ-καπή. Τὸ εὖρος τοῦ τείχους εἶναι Μ. 3,70, τὸ δὲ ἄνοιγμα τῆς πυλίδος Μ. 2,96. Προσεχώθη δὲ τόσον ἡ πυλὶς αὕτη, ὥστε ἄγνωστον εἶναι τὸ ὕψος αὐτῆς. Ὑπὸ τὸ μαρμάρινον ὑπέρθυρον, φαίνονται δύο στρογγύλαι ὀπαί, ὅπου ἔμβαινον οἱ στρόφιγγες. Ὅλον τὸν ἔσω χῶρον, κατεχόμενον ἄλλοτε ὑπὸ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Καλλινίκου, συνεξήτασα μετὰ τοῦ φίλου μου Κ. Ἐμ. Ἰωαννίδου. Λείψανα τοῦ ναοῦ δὲν διεσώθησαν εἰς οὐδεμίαν γωνίαν. Εἶναι σήμερον κῆπος Ὀθωμανικός, περικλειόμενος ἀπὸ τὰ τείχη καί τινα πενιχρὰ Τουρκικὰ οἰκήματα. Ἡ ἐπιτείχισις τῆς πυλίδος κατὰ μέρος καταπεσοῦσα, φαίνεται ἀρχαία, καὶ πιθανὸν εἶναι ἡ αὐτὴ ἡ ἐπὶ τῆς ἁλώσεως γενομένη. Φρονῶ ὅτι αἱ πυλίδες αὗται ἐπετειχίσθησαν κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς ἁλώσεως καὶ ὄχι, καθὼς λέγει ὁ Κ. Βυζάντιος, «κλεισθεῖσαι μετὰ τὴν ἅλωσιν.»

Ἡ πλησίον ταύτης πυλὶς τῶν Ἀσωμάτων, ἢ τῶν ἐννέα Ταγμάτων, εἶναι πυλὶς τοῦ Θεοδοσιακοῦ τείχους, κειμένη πλησίον τοῦ παλατίου τοῦ Ἑβδόμου, ὀλίγα βήματα πρὸς βορρᾶν αὐτοῦ. Εἶναι καὶ αὕτη, καθὼς καὶ ἡ τοῦ Ἁγίου Καλλινίκου, ἐπιτετειχισμένη. Γράφει περὶ τῆς πυλίδος ταύτης ὁ Καντακουζηνός [4])·

[1]) Πατρ. Ἑλάσ. Γραφαί, σελ. 41. [2]) Σελ. 472. Λίαν ἀσαφῆ εἶναι τὰ ὑπὸ τοῦ Κ. Βυζαντίου γραφόμενα περὶ τῆς πύλης ταύτης. Κ/πολις, Τόμ. Α'. σελ. 596. [3]) Κ/πολις Πατρ. σελ. 18.—Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 353. [4]) Βιβλ. Γ'. κεφ. 53.

«Ὁ δέ γε Χοῦμνος ἅμα τοῖς ἀμφ' αὐτὸν τῆς προσαγορευομένης τῶν Ἀσωμάτων πύλης ἐξελθών, ὅ,τι ἂν ἀποβαίη ἵστατο ἀποσκοπῶν.»

Πλησίον τοῦ παλατίου τοῦ Ἑβδόμου ἦτον ἡ περιφανὴς ἀνδρῶα μονὴ τῶν ἐννέα Ταγμάτων ἢ Ἀσωμάτων, κτίσμα τῆς Βασιλίδος Θεοδώρας τῆς Πορφυρογεννήτου, ἀδελφῆς Ζωῆς τῆς Αὐγούστης. Ὅτε οἱ φίλοι τοῦ Καντακουζηνοῦ, κατακλεισθέντες ἐν τῷ παλατίῳ τοῦ Ἑβδόμου μεταβληθέντι εἰς εἱρκτὴν, ἐστασίασαν, «εἰς τὸν ἐγγὺς κατέφυγον ναὸν τὸν τῶν ἐννέα Ταγμάτων προσαγορευόμενον.»

Ὄπισθεν τῆς πυλίδος ταύτης καὶ παρὰ τὸ παλάτιον τοῦ Ἑβδόμου κατοικοῦσι σήμερον πενέστατοι Ἑβραῖοι. Ὀλίγον πρὸς βορρᾶν εἶναι ὑαλουργεῖον Ἑβραϊκόν, κατέχον πιθανῶς τὸν τόπον ἢ μέρος τοῦ τόπου τοῦ Ναοῦ τῶν Ἀσωμάτων· διότι ὄπισθεν τῆς πυλίδος παρατείνεται τὸ τεῖχος τῆς πόλεως καὶ χῶρος ἱκανὸς διὰ τοιοῦτον μεγαλοπρεπῆ ναὸν δὲν ὑπάρχει. Αἱ ἐπὶ τοῦ πλησίον τείχους φαινόμεναι θυρίδες ἀνήκουσι πιθανῶς εἰς τὸν ναὸν τοῦτον, ἢ εἰς κελλία τῶν ἐν τῷ ναῷ ἱερουργούντων.

Ἔρχομαι τώρα εἰς τὴν τρίτην πυλίδα, τὸ περιώνυμον παραπόρτιον, Κερκόπορτα.— Ἰδοὺ τὰ περὶ τούτου γραφόμενα τοῦ Μ. Δούκα [1]), ἀφηγουμένου τὰς τελευταίας ὥρας τῆς ἁλώσεως. «Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι, ἰδόντες τὴν εἰσοδοέξοδον αὐτῶν φανερὰν γενομένην, καὶ μὴ δυνάμενοι ἐξιέναι ἔξω τῆς πόλεως καὶ ἀνθίστασθαι τοῖς Τούρκοις, ἐν τῷ ἔξω κάστρῳ, ἀπερικαλύπτους ὄντας, τῶν τειχέων καταπεσόντων [2]), ἦσάν τινες τῶν γερόντων ἐπιστάμενοι παραπόρτιον ἓν πρὸ πολλῶν χρόνων ἀσφαλῶς πεφραγμένον ὑπόγειον, πρὸς τὸ κάτωθεν μέρος τοῦ παλατίου, καὶ δηλώσαντες τῷ Βασιλεῖ, διὰ προστάξεως αὐτοῦ ἠνοίχθη, καὶ ἐξήρχοντο ἐξ αὐτοῦ περισκεπόμενοι τοῖς τείχεσι τοῖς ὑγιαίνουσι, καὶ ἀντεμάχοντο τοῖς Τούρκοις ἐν τῷ περιβολαίῳ. Τὸ δὲ ὄνομα τῆς κρυφῆς ἐκείνης πύλης ἐκαλεῖτό ποτε Κερκόπορτα.» Καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς ἱστορικός· «Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι πάντες σὺν τῷ Βασιλεῖ ἀντιπαρατάσσοντες ἦσαν τοῖς ἐχθροῖς, καὶ ἅπασα ἡ δύναμις καὶ ὁ σκοπὸς ἦν τοῦ μὴ ἀφεῖναι τοῖς Τούρκοις τὴν εἴσοδον γενέσθαι ἐκ τῶν καταπεσόντων τειχέων· ἔλαθε δι' ἄλλης ὁδοῦ τούτους εἰσάξαι ὁ θελήσας Θεός. Ἰδόντες γὰρ τὴν πύλην, ἣν προλαβόντως εἰρήκαμεν, ἀνεῳγμένην, καὶ εἰσπηδήσαντες ἐντὸς ἐκ τῶν ὀνομαστῶν ἀνδρῶν ἐκείνων τῶν δούλων τυράννου ὡς πεντήκοντα, καὶ ἀναβάντες ἐπάνω τῶν τειχέων, πῦρ πνέοντες καὶ τοὺς συναντήσαντας κτείναντες, τοὺς ἀκροβολιστὰς ἔπαιον.—Τὰς δὲ κλίμακας ἀκωλύτως ἐπήγνυον, καὶ ἀνέβαινον ὡς ἀετοὶ πετόμενοι. Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι σὺν τῷ βασιλεῖ οὐκ ἐγίνωσκον τὸ γινόμενον· ἦν γὰρ ἀπὸ μακρόθεν ἡ γινομένη τῶν Τούρκων εἴσοδος.—Τότε ἐξαίφνης ὁρῶσι βέλη ἐκ τῶν ἄνω κατιόντα καὶ κατασφάττοντα

[1]) Σελ. 282, 285. Τὸ παλάτιον τοῦτο καλεῖ Νικ. ὁ Γρηγορᾶς, Τόμ. Β'. σελ. 729, «παλαιὸν παλάτιον.» [2]) Ἐννοεῖ ὁ Δούκας τὸ ἔξω τεῖχος.

τούτου τοῦ ἐκτεινομένου μέχρι τῆς θαλάσσης, ἀναφαίνονται εἰς τοὺς κήπους τῶν παραλίων Ὀθωμανικῶν οἰκιῶν.

Ἡ πύλη αὕτη, ἐπίσημος ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Βυζαντίου, συγχέεται μετὰ τῆς Ξυλοκέρκου πύλης τῆς ἀπέναντι τοῦ Ἡρακλείου τείχους, τῆς ὁποίας ἴχνη σήμερον δὲν φαίνονται. Ἡ θέσις τῆς Ξυλοπόρτης, συχνότατα μνημονευομένης ἐν ταῖς πολιορκίαις τοῦ Βυζαντίου, διέφυγε τοὺς ἱστορικούς, συγχέοντας αὐτὴν ποτὲ μὲν μετὰ τῆς ἄνω Ξυλοκέρκου, ποτὲ δὲ μεθ' ἑτέρας ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ αὐτόθι πλησίον Ἁγίου Δημητρίου, τοῦ ἐπιλεγομένου Κανάβη ἢ εἰς τὴν Ξυλόπορταν, ἕνεκα τῶν ξυλίνων θυρῶν τῆς συνοικίας ταύτης, σωζομένων μέχρι τοῦ 1812 [1]). Λέγει ὁ Κανανός [2])· «ἔφθασαν.... ἀπὸ τῆς Ξυλοπόρτης ἕως εἰς τῆς Χρυσείας».

Τρεῖς πυλίδας μνημονεύουσιν οἱ Βυζαντινοὶ ἱστορικοί.

Τὴν πυλίδα τοῦ Ἁγίου Καλλινίκου, ἢ παραπόρτιον Καλλινίκην.

Τὴν πυλίδα τῶν Ἀσωμάτων καὶ

Τὴν πυλίδα Κερκόπορταν, ἢ παραπόρτιον Κερκόπορταν, περιώνυμον κατὰ τὰς τελευταίας ὥρας τῆς ἁλώσεως.

Ἡ πυλὶς τοῦ Ἁγίου Καλλινίκου εἶναι πυλὶς τοῦ Ἡρακλείου τείχους, μεταξὺ τοῦ δευτέρου καὶ τρίτου πύργου, ἀπὸ τὴν συνοχὴν τοῦ Ἡρακλείου μετὰ τοῦ Θεοδοσιακοῦ τείχους. Εἶναι πύλη μικρά, οὕτω παρονομασθεῖσα ἀπὸ τὸν ἔνδον ναὸν τοῦ Ἁγίου Καλλινίκου[3]). Φαίνεται ἀπὸ τὸ παρακείμενον Γραικικὸν νεκροταφεῖον τοῦ Ἐγρὴ-καπή. Τὸ εὖρος τοῦ τείχους εἶναι Μ. 3,70, τὸ δὲ ἄνοιγμα τῆς πυλίδος Μ. 2,96. Προσεχώθη δὲ τόσον ἡ πυλὶς αὕτη, ὥστε ἄγνωστον εἶναι τὸ ὕψος αὐτῆς. Ὑπὸ τὸ μαρμάρινον ὑπέρθυρον, φαίνονται δύο στρογγύλαι ὀπαί, ὅπου ἔμβαινον οἱ στρόφιγγες. Ὅλον τὸν ἔσω χῶρον, κατεχόμενον ἄλλοτε ὑπὸ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Καλλινίκου, συνεξήτασα μετὰ τοῦ φίλου μου Κ. Ἐμ. Ἰωαννίδου. Λείψανα τοῦ ναοῦ δὲν διεσώθησαν εἰς οὐδεμίαν γωνίαν. Εἶναι σήμερον κῆπος Ὀθωμανικός, περικλειόμενος ἀπὸ τὰ τείχη καί τινα πενιχρὰ Τουρκικὰ οἰκήματα. Ἡ ἐπιτείχισις τῆς πυλίδος κατὰ μέρος καταπεσοῦσα, φαίνεται ἀρχαία, καὶ πιθανὸν εἶναι ἡ αὐτὴ ἡ ἐπὶ τῆς ἁλώσεως γενομένη. Φρονῶ ὅτι αἱ πυλίδες αὗται ἐπετειχίσθησαν κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς ἁλώσεως καὶ ὄχι, καθὼς λέγει ὁ Κ. Βυζάντιος, «κλεισθεῖσαι μετὰ τὴν ἅλωσιν.»

Ἡ πλησίον ταύτης πυλὶς τῶν Ἀσωμάτων, ἢ τῶν ἐννέα Ταγμάτων, εἶναι πυλὶς τοῦ Θεοδοσιακοῦ τείχους, κειμένη πλησίον τοῦ παλατίου τοῦ Ἑβδόμου, ὀλίγα βήματα πρὸς βορρᾶν αὐτοῦ. Εἶναι καὶ αὕτη, καθὼς καὶ ἡ τοῦ Ἁγίου Καλλινίκου, ἐπιτετειχισμένη. Γράφει περὶ τῆς πυλίδος ταύτης ὁ Καντακουζηνός [4])·

[1]) Πατρ. Ἑλάσ. Γραφαί, σελ. 41. [2]) Σελ. 472. Λίαν ἀσαφῆ εἶναι τὰ ὑπὸ τοῦ Κ. Βυζαντίου γραφόμενα περὶ τῆς πύλης ταύτης. Κ/πολις, Τόμ. Α'. σελ. 596. [3]) Κ/πολις Πατρ. σελ. 18.—Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 353. [4]) Βιβλ. Γ'. κεφ. 53.

«Ὁ δέ γε Χοῦμνος ἅμα τοῖς ἀμφ' αὐτὸν τῆς προσαγορευομένης τῶν Ἀσωμάτων πύλης ἐξελθὼν, ὅ,τι ἂν ἀποβαίη ἵστατο ἀποσκοπῶν.»

Πλησίον τοῦ παλατίου τοῦ Ἑβδόμου ἦτον ἡ περιφανὴς ἀνδρῶα μονὴ τῶν ἐννέα Ταγμάτων ἢ Ἀσωμάτων, κτίσμα τῆς Βασιλίδος Θεοδώρας τῆς Πορφυρογεννήτου, ἀδελφῆς Ζωῆς τῆς Αὐγούστης. Ὅτε οἱ φίλοι τοῦ Καντακουζηνοῦ, κατακλεισθέντες ἐν τῷ παλατίῳ τοῦ Ἑβδόμου μεταβληθέντι εἰς εἱρκτὴν, ἐστασίασαν, «εἰς τὸν ἐγγὺς κατέφυγον ναὸν τὸν τῶν ἐννέα Ταγμάτων προσαγορευόμενον.»

Ὄπισθεν τῆς πυλίδος ταύτης καὶ παρὰ τὸ παλάτιον τοῦ Ἑβδόμου κατοικοῦσι σήμερον πενέστατοι Ἑβραῖοι. Ὀλίγον πρὸς βορρᾶν εἶναι ὑαλουργεῖον Ἑβραϊκὸν, κατέχον πιθανῶς τὸν τόπον ἢ μέρος τοῦ τόπου τοῦ Ναοῦ τῶν Ἀσωμάτων· διότι ὄπισθεν τῆς πυλίδος παρατείνεται τὸ τεῖχος τῆς πόλεως καὶ χῶρος ἱκανὸς διὰ τοιοῦτον μεγαλοπρεπῆ ναὸν δὲν ὑπάρχει. Αἱ ἐπὶ τοῦ πλησίον τείχους φαινόμεναι θυρίδες ἀνήκουσι πιθανῶς εἰς τὸν ναὸν τοῦτον, ἢ εἰς κελλία τῶν ἐν τῷ ναῷ ἱερουργούντων.

Ἔρχομαι τώρα εἰς τὴν τρίτην πυλίδα, τὸ περιώνυμον παραπόρτιον, Κερκόπορτα.— Ἰδοὺ τὰ περὶ τούτου γραφόμενα τοῦ Μ. Δούκα [1]), ἀφηγουμένου τὰς τελευταίας ὥρας τῆς ἁλώσεως. «Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι, ἰδόντες τὴν εἰσοδοέξοδον αὐτῶν φανερὰν γενομένην, καὶ μὴ δυνάμενοι ἐξιέναι ἔξω τῆς πόλεως καὶ ἀνθίστασθαι τοῖς Τούρκοις, ἐν τῷ ἔξω κάστρῳ, ἀπερικαλύπτους ὄντας, τῶν τειχέων καταπεσόντων [2]), ἦσάν τινες τῶν γερόντων ἐπιστάμενοι παραπόρτιον ἓν πρὸ πολλῶν χρόνων ἀσφαλῶς πεφραγμένον ὑπόγειον, πρὸς τὸ κάτωθεν μέρος τοῦ παλατίου, καὶ δηλώσαντες τῷ Βασιλεῖ, διὰ προστάξεως αὐτοῦ ἠνοίχθη, καὶ ἐξήρχοντο ἐξ αὐτοῦ περισκεπόμενοι τοῖς τείχεσι τοῖς ὑγιαίνουσι, καὶ ἀντεμάχοντο τοῖς Τούρκοις ἐν τῷ περιβολαίῳ. Τὸ δὲ ὄνομα τῆς κρυφῆς ἐκείνης πύλης ἐκαλεῖτό ποτε Κερκόπορτα.» Καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς ἱστορικός· «Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι πάντες σὺν τῷ Βασιλεῖ ἀντιπαρατάσσοντες ἦσαν τοῖς ἐχθροῖς, καὶ ἅπασα ἡ δύναμις καὶ ὁ σκοπὸς ἦν τοῦ μὴ ἀφεῖναι τοῖς Τούρκοις τὴν εἴσοδον γενέσθαι ἐκ τῶν καταπεσόντων τειχέων· ἔλαθε δι' ἄλλης ὁδοῦ τούτους εἰσάξαι ὁ θελήσας Θεός. Ἰδόντες γὰρ τὴν πύλην, ἣν προλαβόντως εἰρήκαμεν, ἀνεῳγμένην, καὶ εἰσπηδήσαντες ἐντὸς ἐκ τῶν ὀνομαστῶν ἀνδρῶν ἐκείνων τῶν δούλων τυράννου ὡς πεντήκοντα, καὶ ἀναβάντες ἐπάνω τῶν τειχέων, πῦρ πνέοντες καὶ τοὺς συναντήσαντας κτείναντες, τοὺς ἀκροβολιστὰς ἔπαιον.—Τὰς δὲ κλίμακας ἀκωλύτως ἐπήγνυον, καὶ ἀνέβαινον ὡς ἀετοὶ πετόμενοι. Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι σὺν τῷ βασιλεῖ οὐκ ἐγίνωσκον τὸ γινόμενον· ἦν γὰρ ἀπὸ μακρόθεν ἡ γινομένη τῶν Τούρκων εἴσοδος.—Τότε ἐξαίφνης ὁρῶσι βέλη ἐκ τῶν ἄνω κατιόντα καὶ κατασφάττοντα

[1]) Σελ. 282, 285. Τὸ παλάτιον τοῦτο καλεῖ Νικ. ὁ Γρηγορᾶς, Τόμ. Β'. σελ. 729, «παλαιὸν παλάτιον.» [2]) Ἐννοεῖ ὁ Δούκας τὸ ἔξω τεῖχος.

τούτους. Ἀναβλέψαντες ὁρῶσι Τούρκους, ἰδόντες δὲ εἰς φυγὴν ἐτράπησαν, καὶ μὴ δυνάμενοι εἰσελθεῖν διὰ τῆς πύλης τῆς ἐπονομαζομένης Χαρσοῦ, στενοχωρούμενοι διὰ τὸ πλῆθος, οἱ μὲν ἀλκὴν περισσοτέραν ἔχοντες τοὺς ἀνάνδρους καταπατοῦντες εἰσήρχοντο.» Προσθέτει καὶ τὰ ἑξῆς ὁ Δούκας· «Οἱ δὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς καμμύσαντες ἀπὸ τοῦ τείχους ἔπιπτον κατερραγότες τὰ σώματα, καὶ δεινῶς τὸ τέλος τῆς ζωῆς ἀποβάλλοντες.»

Ἐκ τῶν λόγων τοῦ Δούκα καταφαίνεται τὸ ἐπίσημον τῆς πυλίδος, διὰ τῆς ὁποίας πρῶτον εἰσῆλθον οἱ Ὀθωμανοὶ τὸ πρωὶ τῆς 29 Μαΐου 1453.

Ὁ Φραντζῆς δὲν ἀναφέρει τὴν πυλίδα ταύτην, ἀλλὰ τὰ ἀκόλουθα ἀνάγονται εἰς τὴν εἴσοδον τῶν Ὀθωμανῶν διὰ τῆς πυλίδος ταύτης [1])· «Καὶ φωνή τις ἐρρέθη ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν καὶ ἐκ τοῦ μέρους τοῦ λιμένος, «ἑάλω τὸ φρούριον» καὶ τὰ στρατήγια καὶ τὰ σημεῖα ἔσωθεν ἐν τοῖς πύργοις ἔστησαν, καὶ ἡ φωνὴ τοὺς ἡμετέρους ἐτρέψατο.»

Μέχρι τῆς σήμερον ἡ θέσις τῆς πυλίδος ταύτης ἦτον ἄγνωστος, μολονότι ὁ Δούκας σαφέστατα διευκρινεῖ τὴν ἐπὶ τῶν τειχῶν τούτων καὶ πλησίον τοῦ Παλατίου θέσιν αὐτῆς.

Λέγει περὶ τῆς πυλίδος ταύτης ὁ Πατριάρχης [2])· «Πλησίον δὲ τοῦ περὶ τὰ τείχη Παλατίου τούτου (δηλ. τοῦ Ἑβδόμου) ἦτο καὶ τὸ ἐπίσημον ἐκεῖνο παραπόρτιον, Κερκόπορτα καλούμενον.» Ἀναφέρει τὰ ἄνω γραφόμενα τοῦ Δούκα, ἐπιλέγων· «Οὕτω λοιπὸν ἡ τῆς πόλεως ἅλωσις διὰ τοῦ παραπορτίου τῆς Κερκοπόρτας ἐγένετο.»

Ὁ Κ. Βυζάντιος [3])· «Ἀπ' αὐτοῦ (δηλ. τοῦ Ξυλοκέρκου) παρωνομάσθη καὶ τὸ ἐπίσημον ἐκεῖνο παραπόρτιον, τὸ καλούμενον Κερκόπορτα καὶ Ξυλόκερκον, διὰ τοῦ ὁποίου ἐμβῆκαν πρῶτον οἱ Τοῦρκοι εἰς τὴν πόλιν. Τὸ παραπόρτιον τοῦτο, κείμενον πιθανῶς μεταξὺ τοῦ παραπορτίου τῶν Ἀσωμάτων ἢ τοῦ τῆς Καλλινίκης καὶ τῆς πύλης τῆς Γυρολίμνης, Ἰσαάκιος ὁ Ἄγγελος, ἀκούσας, λέγει ὁ Χωνιάτης, προμαντευόντων τινῶν, καὶ μάλιστα τοῦ ἀπὸ Ἱεροσολύμων πατριάρχου Δοσιθέου τοῦ Στουδίτου, προφητιῶντος, ὅτι ὁ Ῥὴξ τῆς Παλαιστίνης δι' αὐτοῦ ἔμελλεν εἰσελθεῖν καὶ κυριεῦσαι τῆς πόλεως, ἐπέφραξε διὰ τιτάνου καὶ πλίνθου ὀπτῆς» [4]).

Ὁ Κ. Μόρτμανν [5]) ἀναφέρει τὴν πυλίδα ταύτην, ὡς πλησίον τοῦ παλατίου τοῦ Ἑβδόμου.

Τὴν εἴσοδον τῶν Τούρκων διὰ τῆς Κερκοπόρτας μνημονεύει καὶ ὁ Χάμμερ [6]).

---

[1]) Φραντζῆς, σελ. 285. [2]) Κ/πολις Πατρ. σελ. 19. [3]) Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 598. [4]) Ν. Χωνιάτης, σελ. 529. [5]) Σελ. 89. [6]) Τόμ. 2, σελ. 424. Ἀγνοεῖ ὁ ἱστορικὸς οὗτος τὴν θέσιν τῆς πυλίδος. Ἐξέλαβε τὸ ὑπὸ τοῦ Δούκα μνημονευόμενον παλάτιον τοῦ Ἑβδόμου ὡς τὸ παλάτιον τῶν Βλαχερνῶν. «A la partie basse du palais des Blachernes, il y avait une sortie souterraine, Cercoporta ou porte du Cir-

Ταῦτα ἀναφέρω, ἵν' ἀποδείξω ὅτι μέχρι τῆς σήμερον οὐδεὶς ἐσημείωσε τὴν ἀληθῆ θέσιν τῆς Κερκοπόρτας. Αὕτη δὲ ἡ ἀσάφεια πάντων τῶν τὴν ἅλωσιν ἱστορησάντων ἡμεδαπῶν καὶ ἀλλοδαπῶν, προέρχεται ἀπὸ τὴν ἐπιπόλαιον μελέτην τοῦ ἱστορικοῦ Δούκα.

Ὁ μέσον τοῦ ἔσω καὶ ἔξω τείχους χῶρος ἐκαλεῖτο, καθὼς ἀνωτέρω εἶπον, περίβολος καὶ ἐκ τοῦ περιβόλου τούτου κυρίως ἀντεμάχοντο οἱ Βυζάντιοι. Ἀναφέρω τὰ ὑπὸ τοῦ Κανανοῦ γραφόμενα ἐπὶ τῆς πολιορκίας τοῦ Σουλτὰν Μουρὰδ τῷ 1422 [1]). Λέγει ὅτι ἐν καιρῷ τῆς μάχης αἱ γυναῖκες ἐνεθάρρυνον τοὺς ἄνδρας, φέρουσαι πέτρας καὶ παντοῖα φάρμακα πρὸς ἴασιν τῶν πληγῶν των. «Ἄλλαι δὲ τοὺς γνησίους αὐτῶν ἀδελφοὺς καὶ τέκνα καὶ τοὺς ὁμοζύγους κατεμπόδιζον μὴ καταβῆναι ἀπὸ τοῦ τείχους τοῦ κάστρου, καὶ τοῦ πολέμου σχολάσαι,—μία τὴν ἄλλην ἐνουθέτει καὶ ἔλεγε· Βλέπε μὴ πλησιάσῃς τὸ κάστρον τὸ μέγα, ὅτι τῶν Τούρκων αἱ σαγίτταις κρόνουν ἐκεῖσε καὶ εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο, ἀλλὰ περιπατεῖτε πλησίον εἰς τὸ μέρος τοῦ ἔξω κάστρου, ἵνα σκέπησθε ὑπὸ τούτου. Πλὴν ἐλαβώθησαν καί τινες μὲ σαγίττας».

Ἕκαστος περίβολος, ἐκτεινόμενος ἀπὸ τὴν μίαν εἰς τὴν ἄλλην πύλην, εἶχε δύο εἰσόδους στενὰς, γενομένας διὰ τῆς προσεγγίσεως τοῦ παραπυλίου πύργου πρὸς τὸ ἔξω τεῖχος. Δὲν φρονῶ, ὅτι ἐν καιρῷ πολιορκίας ὑπῆρχον ἄλλαι εἴσοδοι ἐκ τῆς ἔσω πόλεως ἐντὸς τῶν περιβόλων, διότι τότε ὁ ἐχθρὸς, κατεδαφίζων διὰ τῶν ἑλεπόλεων τὸ ἔξω τεῖχος, ἠδύνατο ἀκωλύτως νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὴν πόλιν διὰ τῶν διόδων τούτων. Ἂν δὲν ὑπῆρχε πλὴν μία μόνη εἴσοδος εἰς ἕκαστον περίβολον, ὁ ἐχθρὸς, εἰσβάλλων διὰ τοῦ ἔξω τείχους εἰς τὸν περίβολον, ἤθελε κατασφάξει ἢ ζωγρήσει τοὺς μαχητὰς, πανταχόθεν περικλειομένους. Ἕνεκα τῆς εὐχεροῦς διαφυγῆς τῶν ἐν τῷ περιβόλῳ μαχομένων δι' ἀμφοτέρων τῶν εἰσόδων τοῦ περιβόλου, ἡ εἰσβολὴ τοῦ ἐχθροῦ ἐντὸς αὐτοῦ ἐματαιοῦτο, διότι ἀνάγκη ἐκεῖθεν νὰ διαβῇ τὰς στενὰς διόδους τῶν παραπυλίων πύργων, ἀκοντιζόμενος ἀπὸ τοὺς ἀκροβολιστὰς τῶν πύργων ὅλων. Περὶ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου ἅπασαι αἱ πύλαι ἐκλείοντο [2]).

Τὸ τεῖχος ἀπὸ τὴν πύλην τῆς Ἀδριανουπόλεως μέχρι τοῦ παλατίου τοῦ Ἑβδόμου ἐκτεινόμενον, ὀλίγον πρὸ τοῦ παλατίου τούτου διακόπτεται. Ἐμπόδιον, νομίζω, ἦτο τὸ παλάτιον τοῦτο, τὸ ὁποῖον, ἀνεγερθὲν πρὸ τῆς ἀνεγέρσεως τῶν τειχῶν ἐπὶ Θεοδοσίου, ὤφειλεν ἢ νὰ κατεδαφισθῇ, ἢ νὰ περιτειχισθῇ ὑπὸ τοῦ νέου τείχους. Ἕνεκα τούτου οἱ πρῶτοι τειχοδόμοι δὲν παρέτειναν τὸ ἔσω τεῖχος μέχρι τοῦ Παλατίου. Τὸ δὲ ἔξω τεῖχος, συνεχόμενον μετὰ τοῦ δυτικοῦ προσώπου τοῦ παλατίου, εἶναι τεῖχος ἐρυμνότατον μετὰ πύργων ὑψηλῶν καὶ

---

que. Mais Isaac Comnène, l'avait fait murer, afin de prévenir l'accomplissement d'une prédiction qui annoncait que l'empereur Frédèric entrerait par là dans Constantinople. [1]) Σελ. 476. [2]) Νικ. Γρηγορᾶς, Τόμ. Α'. σελ. 420.

εὐρυτάτων. Τὰ δύο τείχη, ἐξωτερικὸν καὶ ἐσωτερικόν, ἐδῶ ἠνώθησαν διὰ διατειχίσματος ἐρυμνοῦ εὔρους, Μ. 3,15 ἀποκλείοντος τὴν εἰσβολὴν τῶν ἐχθρῶν ἀπὸ τοῦ περιβόλου εἰς τὴν ἔσω πόλιν. Εἰς τὸ διατείχισμα τοῦτο ἤνοιξαν οἱ τειχοδόμοι χαμηλὴν θύραν, διὰ τῆς ὁποίας εἰσήρχοντο ἐν τῷ περιβόλῳ οἱ ἐν τῇ πόλει πολεμισταί [1]). Τοιουτοτρόπως εἶχεν ὁ περίβολος οὗτος, ἀπὸ τὴν πύλην τῆς Ἀδριανουπόλεως μέχρι τοῦ παλατίου τοῦ Ἑβδόμου, δύο εἰσόδους, ἀναγκαίας ἐν καιρῷ πολιορκίας. Αἱ διὰ λαξευτῶν λίθων πλευραὶ καὶ ἡ ἄψις τῆς πυλίδος ταύτης τεκμαίρουσιν, ὅτι ἠνοίχθη συγχρόνως μὲ τὴν ἀνέγερσιν καὶ ὄχι μεταγενέστερον δι' ἄλλας ἀνάγκας.

Τὴν τότε ἄσημον πυλίδα ταύτην οὐδεὶς μνημονεύει, ἐκτὸς τοῦ Χωνιάτου, λέγοντος ὅτι ἡ μέχρι τότε ἀνοικτὴ πυλὶς αὕτη ἐφράχθη ἐπὶ Ἰσαακίου Ἀγγέλου (1185—1195). Αὐτοκρατοροῦντος δὲ τοῦ Ι. Καντακουζηνοῦ, καθὼς ὁ ἴδιος μαρτυρεῖ [2]), «οἱ ἐν Βυζαντίῳ αὐτοῦ φίλοι ἐπηγγέλλοντό τε καὶ αὐτοί, διορύξαντες αὐτό, εἰσάγειν αὐτὸν εἰς τὴν πόλιν.» Ἂν οἱ φίλοι του διώρυξαν τὴν πύλην ταύτην, ἀγνοοῦμεν. Γνωρίζομεν ὅμως ἐκ τοῦ Δούκα, ὅτι τὸ παραπόρτιον τοῦτο ἦτο πρὸ πολλῶν χρόνων «ἀσφαλῶς πεφραγμένον.»

Αὕτη ἡ πυλὶς, ἀνοιχθεῖσα ὑπὸ τῶν πρώτων τειχοδόμων, ὡς εἴσοδος εἰς τὸν περίβολον, εἶναι τὸ περιώνυμον παραπόρτιον Κερκόπορτα [3]).

Εἶπον ἀνωτέρω, ὅτι ὁ Δούκας σαφῶς δεικνύει τὴν θέσιν τῆς πυλίδος ταύτης καὶ ἀπὸ τὸν ἱστορικὸν τοῦτον χειραγωγούμενος, ἀνεζήτησα ταύτην πλησίον τοῦ παλατίου τοῦ Ἑβδόμου. Λέγει ὁ Δούκας, ὅτι, πεσόντων τῶν τειχῶν καὶ μὴ δυνάμενοι οἱ Βυζάντιοι νὰ πολεμῶσιν ἀσκεπεῖς, ἤνοιξαν τὸ παραπόρτιον τοῦτο, καὶ δι' αὐτοῦ εἰσήρχοντο ἐν τῷ περιβόλῳ.

Τὴν πέμπτην Ἰουνίου 1864, ὅλα τὰ πενιχρὰ ξύλινα οἰκήματα τῶν Ἑβραίων, ἱστάμενα παρὰ τὰ τείχη τοῦ παλατίου καὶ τῶν πλησίον τειχῶν, ἀπετεφρώθησαν. Μετὰ τρεῖς ἡμέρας, ἐπεσκέφθην τὰ μέρη ταῦτα, καὶ εἶδον ὅτι ἡ πυλὶς, ἡ ἄλλοτε τετειχισμένη διὰ πετρῶν καὶ πλίνθων, ἠνεῴχθη ἀπὸ τοὺς πλησίον οἰκοῦντας, ἵνα διαφύγωσι τὴν πυρκαϊὰν καὶ διασώσωσιν εἰς τὸ ἔξω πεδίον τὰ σκεύη τῶν οἰκιῶν των. Ἐκ τῆς πυλίδος ταύτης διῆλθον ἀκωλύτως ἀπὸ τὴν ἔσω πόλιν εἰς τὸν περίβολον, πεπεισμένος ὅτι αὕτη εἶναι ἡ ἀληθὴς Κερκόπορτα, διὰ τῆς ὁποίας εἰσῆλθον οἱ πεντήκοντα Ὀθωμανοὶ, τὴν πρωΐαν τῆς τελευταίας ἡμέρας τῆς ἁλώσεως. Τὸ ἄνοιγμα τῆς πυλίδος εἶναι Μ. 1, 90, τὸ ὕψος Μ. 3, 20, τὸ εὖρος τοῦ τείχους Μ. 3, 15.

Ἀνέβην ἐπὶ τῶν τειχῶν καὶ τῶν πλησίον πύργων, ὅπου κατὰ πρῶτον ἔστη-

[1]) Ι. Κανανοῦ, σελ. 476.—Δ. Χαλκοκ. σελ. 384. Τὸ ἐρυμνὸν τοῦτο τεῖχος κατέπεσε τῷ 1869, καὶ ἕκαστος δύναται νὰ καταμετρήσῃ τὸ πάχος τῶν τειχῶν. [2]) Βιβλ. Γ'. σελ. 90. [3]) Τὰ ὑπὸ τοῦ Κωδινοῦ ἱστορούμενα περὶ τῆς Ξυλοκέρκου πόρτης (σελ. 110), ἀναφέρονται εἰς ἄλλην πύλην, μὴ ἐνυπάρχουσαν σήμερον εἰς τὰ τείχη ταῦτα.

σαν τὰς σημαίας αὐτῶν οἱ Ὀθωμανοὶ καὶ ἐνεποίησαν τοσοῦτον φόβον εἰς τοὺς ὀλίγους πολεμιστάς. Ἐκ τῶν ὑψωμάτων τῶν πύργων τούτων καταφαίνεται πᾶσα ἡ πόλις πρὸς τὸν λιμένα, τὸ Σκουτάριον οἱ λόφοι τῶν Ταταούλων καὶ τοῦ Σταυροδρομίου. Ἕνεκα τούτου ἐξεπλάγησαν οἱ πολῖται, ἰδόντες διὰ μιᾶς ἀναπεπταμένας τὰς σημαίας τῶν ἐχθρῶν ἐπὶ τῶν προμαχώνων τῆς πόλεως [1]).

Ἐρχόμεθα τώρα εἰς τὴν μελέτην τῶν πυλῶν, ἐκείνων δὲ κυρίως, περὶ τῶν ὁποίων τοσαύτη συζήτησις ἔγεινε κατὰ τοὺς τελευταίους τούτους χρόνους. Ἀδύνατον νὰ ἐννοήσωμεν πολλὰ συμβεβηκότα τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας καὶ ἰδίως τῆς ἁλώσεως, ἂν πρότερον δὲν μελετήσωμεν τοὺς τόπους, τοὺς ὁποίους ἀναφέρουσιν οἱ Βυζάντιοι [2]). Λίαν παράδοξον εἶναι εἰς τὸν κατὰ πρῶτον ἐγκύπτοντα εἰς τοιαύτην μελέτην, ὅταν ἀναγνώσῃ τὰς ὀνομασίας τῶν πυλῶν καὶ τῶν χωρογράφων ἡμετέρων τε καὶ ἀλλοδαπῶν, τὴν πλάνην.

Αἱ μὲν πύλαι τοῦ Ἡρακλείου τείχους εἶναι ἁπλαῖ, αἱ δὲ τοῦ Θεοδοσιακοῦ διπλαῖ. Μόνη ἡ πύλη τοῦ Χαρσίου (νῦν Ἐγρὴ-καπὴ) ἐπὶ τοῦ Ἡρακλείου τείχους φρουρεῖται διὰ προτειχίσματος, ἐκτεινομένου ἀπὸ τὸν ἕνα εἰς τὸν ἄλλον πύργον. Ἡ ἔξω πύλη εἶναι πλαγίως ἠνεῳγμένη. Ὅθεν καὶ ἡ ὀνομασία ἡ Τουρκικὴ (Ἐγρὴ-καπὴ) ἤτοι ἐγκαρσία πύλη. Μεταξὺ τοῦ τείχους τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ τοῦ προτειχίσματος, μένει χῶρος ἱκανὸς, καλῶς ὑπερασπιζόμενος ἀπὸ τοὺς ἀκροβολιστὰς τῶν πλησίον πύργων.

Τὴν στρατηγικὴν ἀξίαν τοῦ προτειχίσματος τούτου θέλομεν ἴδει μετὰ τὴν μελέτην τῶν ἐπιλοίπων πυλῶν.

Ἡ πύλη τῶν Βλαχερνῶν, συχνότατα μνημονευομένη, ἡ πρώτη ἀπὸ τοῦ Ἐγιοὺπ πλησίον τῆς νοτίου ἄκρας τοῦ Λεοντίου τείχους, εἶναι σήμερον τετειχισμένη. Τὸ ἀνώφλιόν της εἶναι ἰσόγειον, φέρον σταυρόν· αἱ παραστάδες μόλις φαίνονται. Ἔσωθεν θεωρουμένη, ἐκ τοῦ ἁγιάσματος τοῦ Ἁγίου Βασιλείου, ἔχει τὴν αὐτὴν θέσιν. Ἡ ἐκ τῆς ἔσω πόλεως εἴσοδος εἰς τὸ ἁγίασμα ἦτον ἡ ἀρχαία περιώνυμος πύλη τῶν Βλαχερνῶν, πρὸ τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ Λεοντίου τείχους. Τὸ κατώφλιόν της εἶναι ἰσόπεδον μὲ τὸ ἀνώφλιον τῆς ἀντικρὺ ἔξω πύλης. Ἡ πύλη αὕτη, ἐπὶ τοῦ Λεοντίου τείχους οὖσα, ἐκλείσθη εἰς τὰς παραμονὰς τῆς ἁλώσεως, διότι οὐδεμία μνεία αὐτῆς γίνεται εἰς τοὺς ἱστορικοὺς τῆς ἁλώσεως.

Μεταξὺ τοῦ δευτέρου καὶ τρίτου πύργου ἀπὸ τὸν πύργον τοῦ Ἰσαακίου Ἀγ-

[1]) Οὔτε ὁ Γύλλιος, οὔτε ὁ Λεουνκλάβιος δὲν ἀναφέρουσι τὴν πυλίδα ταύτην. — Bullialdi notae ad M. Ducam, σελ. 619. Αἱ ἄνω πυλίδες εἶναι, εἰκάζω, αἱ μνημονευόμεναι ἐν τῇ συνεχείᾳ τοῦ Θεοφάνους, σελ. 62, «ὅθεν ἄφνω ἐκ πολλῶν πυλίδων κατ'αὐτῶν συρρυεὶς,» κτλ. [2]) «Τῶν δὲ τειχῶν τούτων, καὶ ἰδίως τῶν πρὸς τὴν χέρσον, ἀνάγκη νὰ γνωρίζῃ ἐπ' ἀκριβὲς τὸν σχηματισμὸν ὁ ἀναγινώσκων τὴν Βυζαντινὴν ἱστορίαν, ὡς κινδυνεύων ἄλλως νὰ περιπέσῃ εἰς ἀπορίας ἀνεξηγήτους καὶ νὰ ἐκλάβῃ ἀντ' ἄλλων ἄλλα». Κ/πολις Βυζαντίου. Τόμ. Α'. σελ. 106.

γέλου, πρὸς νότον, εἶναι ἄλλη πύλη, λεγομένη ἡ πύλη τῆς Γυρολίμνης, κατὰ παραφθορὰν ἀπὸ Ἀργυρᾶς λίμνης, διότι οὕτως ἐκάλουν τὰ ἐν τῷ μυχῷ τοῦ κόλπου λιμνάζοντα ἢ ἀργυρᾶ ὕδατα, πρὸς τὰ ὁποῖα ἐξήρχοντο διὰ τῆς πύλης ταύτης.

Ἡ πύλη αὕτη, ἐπίσημος εἰς τὰ Βυζαντινὰ χρονικὰ, συχνάκις ἀναφέρεται. Ἐδῶθεν ἐξήρχοντο οἱ βασιλεῖς πρὸς θήραν, καὶ ἐδῶθεν πολλάκις εἰσήρχοντο εἰς τὴν πόλιν.

Λέγει ὁ Καντακουζηνός [1]· «Τὰς πρὸς τὴν Γυρολίμνην ὑπανοίξας πύλας, καὶ πρὸς θήρας ἔξῆλθεν ὁ νέος ἐξῆλθε Βασιλεύς.» καὶ πάλιν· «Ἦλθεν ἐγγὺς τειχῶν παρὰ τὴν τῆς Γυρολίμνης προσαγορευομένην πύλην.—Γενόμενος δὲ πρὸς τὰς πύλας τῆς προσαγορευομένης Γυρολίμνης» [2]). «Βασιλεὺς δὲ ἐπεστράτευσεν αὖθις Βυζαντίῳ καὶ πρὸς τὴν Γυρολίμνην λεγομένην πύλην ἐλθών» [3]). «Τὰς κλεῖς τῶν πρὸς τὴν Γυρολίμνην ἀνοιγομένων πυλῶν» [4]).

Ἡ πύλη αὕτη ἔσωθεν ἐπετειχίσθη εἰς τρόπον, ὥστε σημεῖον αὐτῆς δὲν φαίνεται. Καθὼς τῶν Βλαχερνῶν, οὕτω καὶ τῆς πύλης ταύτης οὐδεμία μνεία εἰς τοὺς ἱστορήσαντας τὴν ἅλωσιν. Φρονῶ ὅτι ἐπὶ τῆς πολιορκίας τῆς τελευταίας, ἀμφότεραι αἱ πύλαι αὗται ἐπετειχίσθησαν.

Ἐπὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ προσώπου τῆς πύλης ταύτης, ἄνω τῆς μόνης ἀψίδος, ἐνετειχίσθησαν τρεῖς προτομαὶ ἐκ μέλανος λίθου. Τῶν δύω αἱ κεφαλαὶ ἀπεκόπησαν· ἡ μόνη σωζομένη πρὸς τὴν βόρειον πλευρὰν παριστᾷ γυναῖκα μὲ ποικίλα κοσμήματα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ τραχήλου καὶ στήθους, κοσμήματα ἄτεχνα, ὅμοια τῶν ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν νομισμάτων.

Ἔρχομαι τώρα εἰς τὴν τρίτην καὶ τελευταίαν πύλην τοῦ Ἡρακλείου τείχους. Αὕτη ἐλέγετο Πύλη Χαρσία, Χαρσίου, ἢ Χαρισοῦ, Πύλη τῶν Βουλγάρων [5]), Πύλη τῆς Καλιγαρίας ἢ τῶν Καλιγαρίων, διότι ἐπὶ Βυζαντίων οἱ περὶ τὴν πύλην ταύτην κατοικοῦντες κατεγίνοντο ἐργαζόμενοι τὰ καλίγια, τὰ κατὰ τοὺς Βυζαντίους ὑποδήματα [6]). Ἡ πύλη αὕτη, ἥτις κατὰ τὴν ἅλωσιν ἦτον ἀνοικτὴ, φρουρεῖται ἀπὸ ἐρυμνὸν ἐξωτερικὸν τεῖχος, μὴ ὑπάρχον εἰς οὐδεμίαν ἄλλην πύλην τοῦ Ἡρακλείου τείχους. Ἡ τειχοδομία ὅλη τοῦ τείχους τούτου εἶναι Βυζαντινή. Τὸ προτείχισμα τοῦτο διέφυγε μέχρι τοῦδε τοὺς ἱστορήσαντας τὴν ἅλωσιν μεταγενεστέρους συγγραφεῖς. Ἐκ τούτου δικαίως συμπεραίνομεν, ὅτι οἱ Βυζάντιοι ἔκλειον τὰς ἄλλας θύρας τοῦ Ἡρακλείου τείχους καὶ ἔμενεν αὕτη,

[1]) Βιβλ. Γ'. Κεφ. 51. Ville-Hardouin, σελ. 59. [2]) Γ'. Κεφ. 56. [3]) Βιβλ. Ζ'. Κεφ. 81. [4]) Ν. Γρηγορᾶ, Τόμ. Α'. σελ. 315. — Τὴν πύλην ταύτην καλεῖ Saint Argène ὁ Peyrè, εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς πρώτης Σταυροφορίας. Τόμ. Α'. σελ. 302. «Les portes voisines de Saint Argène a l'angle nord ouest de la ville.» [5]) Von Hammer, Τόμ. 8. σελ. 387. [6]) Ὅθεν καὶ τὰ παρ'ἡμῖν, Καλιγάρης, Καλιγᾶς καὶ Καλίγια. —Κοραῆς, Ἄτακτα, Τόμ. Α'. σελ. 169, 231.

οὕτω φρουρουμένη ἀνοικτὴ, καθὼς μαρτυρεῖται ἀπὸ τοὺς συγχρόνους τῆς ἁλώσεως. Ἡ πύλη Χαρσία δὲν εἶχε τάφρον [1]).

Ἐπὶ τοῦ ἔμπροσθεν τῆς πύλης ταύτης πεδίου, διακεκομμένου διὰ λοφίσκων καὶ λαγκάδων, ἔσῃσε κατ'ἀρχὰς τὰ μεγάλα τηλεβόλα αὐτοῦ ὁ Σουλτὰν Μεχμέτ. Ἐδῶ κατεγίνοντο οἱ Ὀθωμανοὶ, ὑποσκάπτοντες ὑπονόμους, ἵνα κατακρημνίσωσι τοὺς πύργους καὶ τὰ τείχη καὶ λάθρα καὶ διὰ νυκτὸς εἰσέλθωσιν εἰς τὴν ἔσω πόλιν. Ἡ ἐμπειρία δὲ τοῦ ἐπιτετραμμένου τὴν φρουρὰν τῆς πύλης, Γερμανοῦ Ἰωάννου Γρὰντ, ἐματαίωσε τὰ σχέδια τῶν Ὀθωμανῶν. Ἡμέρας τινὰς πρὸ τῆς ἁλώσεως, παρήτησαν οἱ Ὀθωμανοὶ τὰ ὑπόγεια ταῦτα τεχνάσματα, ἀντιπολεμούμενοι δι' ἄλλων ὑπονόμων καὶ πνιγόμενοι ἀπὸ τὸν καπνὸν τοῦ Ἑλληνικοῦ ὑγροῦ πυρός. Εἰς οὐδεμίαν ἄλλην πύλην δύναται ὁ ἐχθρὸς ν' ἀνορύξῃ ὑπονόμους, ὅσῳ ἐδῶ, διότι οἱ ἀπέναντι ὑψηλοὶ λόφοι καλύπτουσι τοὺς ἐργάτας ἀπὸ τὰ ὄμματα τῶν ἐπὶ τῶν πύργων ἱσταμένων.

Ἀφίνομεν τὴν πύλην ταύτην, διότι ἡ ἱστορία αὐτῆς στενῶς συνδέεται μετὰ τῆς Ἡέμπτης λεγομένης πύλης, περὶ τῆς ὁποίας θέλω λαλήσει μετ' ὀλίγον.

Ἔρχομαι τώρα εἰς τὰς πύλας τοῦ Θεοδοσιακοῦ τείχους. Αὗται εἶναι διπλαῖ, διότι διπλοῦν τὸ τεῖχος. Οἱ ἑκατέρωθεν ἑκάστης πύλης ἀνεγερθέντες πύργοι, εἶναι ἀξιοθαύμαστοι διὰ τὸ ὕψος καὶ τὴν συναρμογὴν τὴν ἔντεχνον λίθων καὶ μαρμάρων. Τοὺς πύργους τούτους καλῶ πύργους παραπυλίους. Εἴς τινας πύλας, καθὼς τὴν Μελανδησίαν (Μεβλεβὴ-χανὲ-γενὶ-καπουσοῦ) καὶ τὴν τῆς Σηλυμβρίας, σώζονται ἄσχιστοι καὶ ἀκέραιοι. Παρατεινομένων δὲ πρὸς τὸ ἔξω τείχος, πλειότερον τῶν ἄλλων πύργων, μένει ἡ ἄνω μνημονευθεῖσα στενὴ εἴσοδος εἰς τοὺς περιβόλους. Μεταξὺ τῶν παραπυλίων πύργων μένει χῶρος εὐρύτατος, φρουρούμενος ἀπὸ τοὺς πύργους τούτους, ἀπὸ τὰ πυργία τῆς ἔξω πύλης καὶ τὰς ἐπάλξεις τοῦ ἔσω τείχους, ὑπεράνω τῆς μεγάλης πύλης. Εἰς τὸν χῶρον τοῦτον, οὐδεὶς ἐχθρὸς ἐτόλμησε νὰ εἰσέλθῃ, παρ' ὅταν ἡ ἐπὶ τῶν τειχῶν τῆς Κερκοπόρτας ἐμφάνισις τῶν Ὀθωμανῶν ἀπενέκρωσε τοὺς πολεμιστάς.

Λέγει ὁ Φραντζῆς, ὅτι ἐπὶ τῆς πολιορκίας, αἱ πύλαι ἦσαν κεκλεισμέναι. Τὸ αὐτὸ ἐπαναλαμβάνει καὶ ὁ Κ. Βυζάντιος. Ὀρθότερον ἂν ἔλεγον ὅτι αἱ πύλαι τοῦ ἔξω τείχους ἦσαν κεκλεισμέναι, διότι ἀπὸ τὴν ἀφήγησιν τῶν συγχρόνων ἱστορικῶν μανθάνομεν, ὅτι ὀλίγον μετὰ τὴν εἰσροὴν τῶν Τούρκων εἰς τὴν πόλιν διὰ τῆς Κερκοπόρτας, τοσαύτη συρροὴ ἔγεινεν εἰς τὰς πύλας τῆς Χαρσίας, τοῦ Πολυανδρίου καὶ τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ, ὥστε τὰ πτώματα τῶν πιπτόντων φίλων καὶ ἐχθρῶν κατέφραξαν τὰς πύλας.

Ἰδοὺ καὶ τὰ γραφόμενα τοῦ Χαλκοκονδύλου [2]) ἀφηγουμένου τὰς τελευταίας

[1]) Σφάλλει ὁ Von Hammer γράφων (Τόμ. Α'. σελ. 424). «Les Turcs entraient en même temps par la porte Charsias ou Calligaria (Eghri-Capou) sur un monceau des cadavres qui remplissaient le fossé.» [2]) Σελ. 595.

ὥρας τῆς ἁλώσεως. «Καὶ ἐπιόντες καὶ διώκοντες ἔτρωσαν Βασιλέα Κωνσταντῖνον εἰς τὸν ὦμον καὶ ἐτελεύτησεν·—οἱ δὲ ἄλλοι Ἕλληνες ἐτράποντο εἰς φυγήν, ἐκτός τις ἕκαστος προσκαταβάλλειν βουλόμενος, ὥστε σώζεσθαι· ὡς δὲ εἰς τὴν πύλην ἀφίκοντο, τὴν τοῦ Ῥωμανοῦ καλουμένην, κατασχεθέντες ὑπ' ἀλλήλων αὐτοῦ, ταύτῃ ἔκειντο, καὶ ἐπιόντες αὖθις ἔπιπτον εἰς αὐτούς, καὶ οὗτοι ἐπαναβαίνοντες σπουδῇ ἐπειγομένους διαβαίνειν, σωρὸν μέγιστον ζῶντες κατὰ τὴν πύλην ἐπεποίηντο, ὥστε μηδενὶ βάσιμον εἶναι ἐντεῦθεν, καὶ οὗτοι μὲν οὕτως οἱ πλεῖστοι ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἀπώλοντο.»

Μέχρι τελευταίας ὥρας, οἱ Βυζάντιοι ἀντεμάχοντο ἐκ τοῦ περιβόλου· πόθεν λοιπὸν νὰ εἰσέρχωνται, παρὰ διὰ τῶν πυλῶν; Ἐπὶ τῆς πολιορκίας ὑπὸ τοῦ Σουλτὰν Μουρὰδ τῷ 1422, λέγει ὁ Κανανὸς [1], «ἄλλοι ἐχαλούσανε μὲ τζόκους τὸ κάστρον, ἄλλοι ἔκαψαν τὰς πόρτας τοῦ ἔξω κάστρου.» Ἕνεκα τούτου, φαίνεται, ὅτι οἱ Βυζάντιοι κατὰ τὴν τελευταίαν πολιορκίαν ἐπετείχισαν τὰς ἔξω πύλας, καὶ ταύτην τὴν φορὰν διὰ λίθων καὶ ὄχι σανίδων.

Ταῦτα λέγω, διότι οἱ λόγοι τοῦ Φραντζῆ ἐνδέχεται νὰ πλανήσωσι τοὺς ἀναγνώστας τῆς ἁλώσεως.

Ἡ πύλη τοῦ ἔξω τείχους, μικροτέρα τῆς ἔσω, φρουρεῖται διὰ μικρῶν πυργίων. Ὑπὸ τὴν ἀψίδα τῆς πύλης εἶναι μέγα ὑπέρθυρον μαρμάρινον. Ἡ ἐσωτερικὴ πύλη εἶναι M. 5,50 εὖρους καὶ M. 12 — 13 ὕψους. Αἱ πύλαι αὗται μετὰ καιρὸν ἐσμικρύνθησαν διὰ νέων ἀψίδων, καὶ ὑπὸ τὰς ἀψίδας ταύτας ἐτέθη ὑπέρθυρον λίθινον ἢ μαρμάρινον. Ταῦτα ἔγειναν μετὰ τὴν ἀνέγερσιν τῶν τειχῶν, ὅταν οἱ ἐχθροὶ, ἐπαπειλοῦντες τὴν πόλιν, ἠνάγκασαν τοὺς Βυζαντίους καὶ τὰς πύλας νὰ σμικρύνωσι πρὸς πλειοτέραν ἀσφάλειαν. Ἡ πύλη τῆς Ἀδριανουπόλεως σήμερον σώζεται καθὼς κατ' ἀρχὰς ἀνηγέρθη καὶ ταύτην συσταίνω εἰς ἕκαστον νὰ ἐξετάσῃ, ἵνα μάθῃ τὴν ἀρχικὴν ἀνέγερσιν τῶν πυλῶν.

Τῆς πύλης ταύτης, καλουμένης τὸ πάλαι Πύλη τοῦ Πολυανδρίου καὶ Μυριάνδρου καὶ σήμερον παρὰ τοῖς Ὀθωμανοῖς Ἐδρινὲ καπουσοῦ [2]), περιττὴν κρίνω πᾶσαν περιγραφήν.

Μέσον τῆς πύλης ταύτης καὶ Ἁγίου Ῥωμανοῦ πλησίον τοῦ ποταμοῦ Λύκου καὶ Ὑγροῦ πύργου, φαίνεται πύλη Βυζαντινὴ ἐπιτετειχισμένη. Ἰδοὺ περὶ ταύτης τὰ γραφόμενα τοῦ Πατριάρχου [3]). «Μετὰ ταύτην (δηλ. τὴν πύλην τῆς Ἀδριανουπόλεως) ἦτο καὶ ἡ πύλη τοῦ Πέμπτου, ἡ ὁποία ὠνομάσθη οὕτω, διότι, κατὰ τὸν Κωδινὸν, ἦτο πέμπτη τὸν ἀριθμὸν μετὰ τὴν τῶν Βλαχερνῶν, Γυρολίμνης, Χαρσίας καὶ Πολυανδρίου, τὰς κοινὰς καὶ ἀνοιγομένας πάντοτε πύλας, ἥτις καὶ μέχρι τούτου, κεῖται μεταξὺ τοῦ πρώτου καὶ δευτέρου χερσαίου τείχους, ἀνεῳγμένη καὶ ἄχρηστος.» Ὁ δὲ Κωδινὸς περὶ ταύτης λέγει τὰ ἑξῆς [4]).

[1]) Σελ. 473. [2]) Ὀλίγον πρὸ τῆς ἁλώσεως, ἡ πύλη αὕτη, ἀπολέσασα τὸ ἀρχαῖον ὄνομα, ἐκαλεῖτο Πύλη Ἀδριανουπόλεως. [3]) Σελ. 20. [4]) Σελ. 110.

«Ἡ πέμπτη λεγομένη πόρτα, ἐκλήθη διὰ τὸ εἶναι τὸν ἀριθμὸν τὴν πέμπτην.» Τὸ δὲ Ἀλεξανδρινὸν χρονικόν [1])·—«Ἦλθε παρατασσόμενος πόλεμον ἀπὸ τῆς λεγομένης Πολυανδρίου πόρτας καὶ ἕως τῆς πόρτας τοῦ Πέμπτου καὶ ἐπέκεινα σφοδροτέρως.»

Μολονότι ὁ Πατριάρχης γράφει, ὅτι ἡ πύλη αὕτη ἦτο μετὰ τὴν τοῦ Πολυανδρίου, ὁ Κ. Βυζάντιος [2]) λέγει, ὅτι «εἰς μάτην ἀνεζήτησα ἐπὶ τῶν ἀρχαίων τειχῶν τὰ ἴχνη τῆς πύλης τῆς καλουμένης Πέμπτης, εἴτε διότι ἦτο πέμπτη τὸν ἀριθμὸν ἀπὸ τῆς γωνίας τῶν Βλαχερνῶν, εἴτε ἀπὸ τοῦ μέρους τοῦ καλουμένου Πέμπτου. Ἡ πύλη αὕτη, κατὰ τὸν συγγραφέα τῆς Κωνσταντινιάδος, κεῖται μέχρι τοῦδε ἀνεῳγμένη καὶ ἄχρηστος, μεταξὺ τοῦ πρώτου καὶ τοῦ δευτέρου τείχους.»

Ταῦτα περὶ τῆς πύλης ταύτης δὲν ἤθελα ἀναφέρει, ἂν ὁ Κ. Μόρδτμανν δὲν ἐζήτει ν' ἀνασκευάσῃ πάντα τὰ ὑπὸ τῶν Βυζαντίων καὶ συγχρόνων ἱστορούμενα. Ἀναφέρω τὴν μετάφρασιν [3]). «Ἅπαντες οἱ περὶ τοπογραφίας τῆς Κ/πόλεως συγγράψαντες ὁμολογοῦσιν, ὅτι ἡ Χαρσία Πύλη εἶναι τὸ σημερινὸν Ἐγρὴ-καπή. Ἀλλ' εἶναι πρόδηλον, ὅτι εἷς ἀντέγραψε τοῦτο μηχανικῶς παρὰ τοῦ ἄλλου· διότι οὐδὲν χωρίον τῶν Βυζαντινῶν ἠδύνατο νὰ παράσχῃ αἰτίαν εἰς τὴν ἀπάτην ταύτην. Τὴν κοινὴν δὲ ταύτην γνώμην παραδεχόμενος καὶ ἐγὼ, εὑρέθην εἰς προφανεῖς ἀντιφάσεις. Ἐπειδὴ κατὰ τὴν τελευταίαν πολιορκίαν καὶ ἅλωσιν τῆς Κ/πόλεως, ἡ πύλη αὕτη ἦτον ἡ σημαντικωτέρα θέσις μετὰ τὴν πύλην τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ, ἠναγκάσθην λοιπὸν ν' ἀναζητήσω αὐτὴν ἀλλοῦ ποῦ, καὶ ὁδηγηθεὶς ὑπό τινος χωρίου τοῦ Ι. Κανανοῦ (ἔκδ. Βιέννης, 462), ἐζήτησα καὶ ἀνεῦρον αὐτήν. Μεταξὺ Ἐδιρνὲ-καπουσοῦ (Πύλη Ἀδριανουπόλεως) καὶ Τὸπ-καπουσοῦ (Πύλη Ἁγ. Ῥωμανοῦ) ὑπάρχει τις ἀποτετειχισμένη πύλη, ἧς ἡ θέσις ἀκριβέστατα ἐφαρμόζεται πρὸς ὅσα λέγουσιν οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς, περὶ τῆς πύλης Χαρσίας. Μεταθέτω λοιπὸν ταύτην εἰς τὴν ῥηθεῖσαν θέσιν, μηδενὸς κωλύοντος. Παρὰ τὴν πεφραγμένην ταύτην πύλην ὑπάρχει ὁ νῦν καλούμενος πύργος τοῦ Ὑδραγωγείου (Σουλοὺ-κουλέ).»

Διὰ τῶν ὀλίγων τούτων λέξεων ὁ Κ. Μόρδτμανν ἀνατρέπει πάσας τὰς περὶ τῶν πυλῶν ἀρχαίας παραδόσεις καὶ τῶν Βυζαντινῶν τὰ σαφῆ διηγήματα. Ἀντιγράφω πρῶτον τὸ ἄνω ἀναφερόμενον κείμενον τοῦ Κανανοῦ, ἀφηγουμένου τὴν ὑπὸ τοῦ Σουλτὰν Μουρὰδ πολιορκίαν τῆς Κ/πόλεως. «Τὰς δὲ σκηνὰς τὰς μεγίστας ἐκείνας—ἔστησαν περιέργως εἰς τόπον, ἐν ᾧ σοῦδαν οὐκ εἶχεν ὁμοίαν σουδῶν τῶν ἑτέρων, ἀλλὰ κεχαλασμένη ὑπῆρχε, καὶ ἔκπαλαι γέμουσαν χῶμαν, καὶ ἄντικρυς ταύτης πύργος εὑρέθην ἐκ συμβάματος λίαν σεσαθρωμένος καὶ ἐσχισμένος ἀπὸ ἄνωθεν ἕως κάτω καὶ προσδοκῶντες οἱ Τοῦρκοι, ὅτι τῶν μεγίστων βουμπάρδων αἱ πέτραι, τὸν σεσαθρωμένον πύργον ἐκεῖνον θέλουν χα-

[1]) Τόμ. Α'. σελ. 719. [2]) Τόμ. Α'. σελ. 353. [3]) Σελ. 209, 213.

λάσειν, καὶ ἐπεὶ ὁ τόπος σοῦδαν οὐκ ἔχει τοὺς Τούρκους νὰ ἐμποδίσῃ, ἀκωλύτως εἰς τὸ ἔξω κάστρον θέλουσιν φθάσειν—πλὴν εἰς κενὸν ἐκατήντησεν τέλος ἡ τῶν ἀσεβῶν προσδοκία, ἐπεὶ ἑβδομήκοντα βοκία τῆς βολῆς τῆς μεγίστης ἐκείνης, τὸν σεσαθρωμένον ἐκεῖνον ἔκρουσε πύργον, καὶ οὐδεμίαν βλάβην τοῖς Ῥωμαίοις τοῦτο προὐξένησε, ἀλλ' οὐδὲ τοῖς Τούρκοις ὠφέλειαν· ἦν γὰρ ὁ τόπος καὶ σοῦδα καὶ πύργος, πλησίον Κυριακῆς τῆς Ἁγίας [1]), μέσον Ῥωμανοῦ τοῦ Ἁγίου καὶ τῆς Χαρσῆς τε τὴν πύλην καὶ πλησιέστερον τούτων εἰς τὸν ποταμὸν τὸν ἐπονομαζόμενον Λύκον» [2]).

Ἐπὶ τῶν γραφομένων τούτων στηριζόμενος ὁ Κ. Μόρδτμανν, ὠνόμασε τὴν πύλην ταύτην πύλην Χαρσίαν. Εἰς τὸ κείμενον τοῦ Κανανοῦ «πλησιέστερον τούτων» γράφω πλησιέστερον τούτου, δηλ. τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ [3]), ἄλλως ἀκατανόητον εἶναι τὸ κείμενον. Ὥστε ἡ θέσις τοῦ σεσαθρωμένου πύργου εἶναι πλησιέστερον τῆς πύλης τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ. Ὅτι ὁ Κανανὸς ἔγραψε, «μέσον Ῥωμανοῦ τοῦ Ἁγίου καὶ τῆς Χαρσῆς τε τὴν πύλην» ἀντὶ τῆς Ἀδριανουπόλεως αἰτία εἶναι, ὅτι ἡ πύλη Χαρσία ἢ Χαρσοῦ ἦτον ἐπὶ τῶν τελευταίων χρόνων τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ἕνεκα τῶν ἐκεῖ πλησίων ἀνακτόρων, πύλη λίαν περιώνυμος.

Τίς ἦτο ὁ ὑπὸ τοῦ Κανανοῦ καλούμενος σεσαθρωμένος πύργος, εἶναι δύσκολον σήμερον νὰ μάθωμεν. Πιθανὸν ἐννοεῖ τὸν νότιον παραπύλιον πύργον τῆς Πέμπτης ταύτης πύλης, ἐσχισμένον καὶ σήμερον «ἀπὸ ἄνωθεν ἕως κάτω» καὶ ἑτοιμόρροπον [4]).

Ἐπὶ τοῦ μέλανος ἀνωθύρου τῆς Πέμπτης ταύτης πύλης σώζεται ἐπιγραφὴ Λατινικὴ, τὴν ὁποίαν ἀνέφερα ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς, ἀναφερομένη καὶ ὑπὸ τοῦ Κ. Μόρδτμανν.

Portarum valido firmavit omine muros
Pusaeus magno non minor Anthemio.

Τῶν πυλῶν τὰ τείχη, δυνατώτατα ἐσερέωσε ὁ Πουσαῖος, οὐκ ἐλάσσων τοῦ μεγάλου Ἀνθεμίου (τέκτων).

Οἱ Βυζάντιοι πολλάκις ἀντὶ πύλην ἔλεγον πύλας, καθὼς εἴδομεν καὶ εἰς τὰ ἀναφερόμενα περὶ Γυρολίμνης [5]).

---

1) Εἰς τὰ μέρη ταῦτα τῆς πόλεως δὲν διεσώθη τὸ ὄνομα τῆς Ἁγίας Κυριακῆς. 2) Ὁ Κ. Βυζάντιος (Τόμ. Α'. σελ. 400), πλανηθεὶς ἀπὸ τὸ κείμενον τοῦτο, λέγει·—«ὁ ποταμὸς Λύκος εἰσρέει παρὰ τὴν Χαρσίαν πύλην, ὡς ἐξάγεται ἐκ τοῦ Κανανοῦ.» 3) Οὕτως ὠνομάσθη ἡ πύλη αὕτη ἀπὸ τὸν ἐκεῖσε ναὸν τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ, τὸν ὁποῖον Βασίλειος ὁ Μακεδὼν, «καταπεσόντα ἐκ βάθρων ἀνεδείματο.» Κωδινοῦ σελ. 98. 4) Τὸν σεσαθρωμένον τοῦτον πύργον κατέρριψαν οἱ Ὀθωμανοὶ οἱ κατεδαφίσαντες τὰ τείχη τῷ 1868, διὰ τῆς ἐκρήξεως τεσσάρων ὀκάδων πυρίτιδος. 5) Nam plurali numero, τὰς πύλας efferre Graecis non insolens.—Meursii et Leunclavii notae in Codinum, σελ. 229).

Ἡ λατινικὴ λέξις firmavit, σημαίνει στερεόνω καὶ μεταφορικῶς ὀχυρόνω, ἐνδυναμόνω. Εἰς τὴν παρακμὴν τῆς Λατινικῆς γλώσσης, firmavit ἐσήμαινε ἔκλεισε, ὅθεν καὶ οἱ Ἰταλοὶ fermare κλείω, καὶ οἱ Γάλλοι fermer, καὶ ἡμεῖς ἀπὸ τὸ ἀσφαλίζω, σφαλῶ, κλείω. Ἡ σημασία τῆς λέξεως ἐδῶ εἶναι στερεόνω, ὅθεν κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν, ὁ Πυσαῖος ἐστερέωσε τὰ τείχη τῆς πύλης ταύτης. Πυσαῖος εἶναι Βυζαντινὸν ὄνομα ἀναφερόμενον ὑπὸ τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ Χρονικοῦ [1]).

Τὰ γράμματα τῆς ἐπιγραφῆς ὁμοιάζουσι τὰ τῶν ἐπὶ τῶν τειχῶν τοῦ Γαλατᾶ Λατινικῶν ἐπιγραφῶν.

Ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς ταῖς μέχρι τῆς σήμερον σωζομέναις ἐπὶ τῶν χερσαίων τειχῶν, δὲν ὑπάρχουσι πλὴν δύο Λατινικαὶ, αὕτη καὶ ἡ ἐπὶ τῆς Μελανδησίας, Θεοδοσίου τοῦ Νεωτέρου. Μὲ φαίνεται ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη τῆς Πέμπτης πύλης ἐνεχαράχθη ἐπὶ τῆς βασιλείας τῶν Λατίνων Αὐτοκρατόρων, ὅταν οὗτοι ἀνεκαίνισαν τὰ τείχη τὰ χερσαῖα. Ἀπίθανον εἶναι οἱ Βυζάντιοι νὰ ὑμνήσωσι, διὰ Λατινικῆς ἐπιγραφῆς, ἔργον Γραικοῦ Αὐτοκράτορος ἐν καιρῷ, ὅτε ἡ Λατινικὴ γλῶσσα παρήκμαζε καὶ διὰ θρησκευτικῶν ἐρίδων ἀνερριπίζετο τὸ μεταξὺ τῶν δύο ἐκκλησιῶν ἀδιάλειπτον μῖσος. Πρὸς τούτοις, ἀπίθανον εἶναι διὰ τοιαύτης ἐπισήμου γραφῆς, νὰ ἐξυμνήσωσι τὸν Πυσαῖον ὡς τέκτονα ἴσον μὲ τὸν πρῶτον σχεδιάσαντα καὶ ἀνεγείραντα τὰ τείχη Ἀνθέμιον.

Ὁ ἀναγινώσκων τὴν ἐπιγραφὴν, δικαίως ζητεῖ τὴν ἑρμηνείαν αὐτῆς. Ἡ πύλη αὕτη μετὰ τῶν παραπυλίων πύργων ἵσταται σήμερον, εἰ καὶ ἠρειπωμένη, καθὼς τὸ πρῶτον ἀνηγέρθη ὑπὸ τοῦ Κύρου. Ὁ θεωρῶν τὴν πύλην ἐκ τῆς ἔσω πόλεως, παρατηρεῖ ὅτι μέγα ἔρεισμα δύο καὶ ἡμίσεος μέτρων εὖρους, ἐκτεινόμενον ἑκατέρωθεν τῆς πύλης καὶ ἀνυψούμενον μέχρι τῆς κορυφῆς ἀμφοτέρων τῶν παραπυλίων πύργων, στερεόνει τὴν σαθρὰν ταύτην πύλην. Ἀντὶ ν' ἀνακαινίσωσι τοὺς σεσαθρωμένους πύργους ἐκ θεμελίων, προὐτίμησαν ν' ἀνεγείρωσι τὸ ἔρεισμα τοῦτο. Αὕτη νομίζω εἶναι ἡ σημασία τῆς λέξεως firmavit. Ἕνεκα τοῦ ἐρυμνοτάτου τούτου ἐρείσματος, οἱ παραπύλιοι πύργοι οἱ σεσαθρωμένοι δὲν ἐφοβοῦντο τὰς σφαίρας καὶ τὰς μηχανὰς τῶν Τούρκων, αἵτινες ἔπληττον τὰ μέρη ταῦτα ὡς ἀνικανώτερα τῶν ἄλλων ν' ἀνθέξωσιν εἰς τὰς προσβολὰς τῶν μηχανημάτων.

Πιστεύω, ὅτι εἰς τὴν πολιορκίαν τὴν τελευταίαν, ἀδύνατον ἦτο νὰ ἔχωσιν ἀνοικτὴν τὴν πύλην ταύτην. Πρὸς τούτοις, ἕνεκα τῆς μὴ ὑπάρξεως βαθείας τάφρου, οἱ ἐχθροὶ ἠδύναντο ἀκόπως καὶ ἀνενοχλήτως νὰ σύρωσι τὰς πολεμιστηρίους μηχανὰς πλησίον τῶν τειχῶν. Οὐδεμίαν μνείαν τῆς πύλης ταύτης ἀνευρίσκω εἰς τοὺς ἱστορήσαντας τὴν ἅλωσιν ἡμετέρους καὶ ἀλλοδαπούς.

---

1) «Ὕπατον Πυσαῖον καὶ ἔπαρχον τῶν Πραιτωρίων». Τόμ. Α'. Σελ. 596.

Ὅτι ἡ πύλη αὕτη δὲν ἦτον ἡ Χαρσία, ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὰ γραφόμενα τοῦ Δούκα [1]).

Διηγούμενος τὴν εἰσβολὴν τῶν Τούρκων διὰ τῆς Κερκοπόρτας, λέγει· «Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι σὺν τῷ βασιλεῖ οὐκ ἐγίνωσκον τὸ γινόμενον· ἦν γὰρ ἀπὸ μακρόθεν ἡ γενομένη τῶν Τούρκων εἴσοδος.» Ὁ Κ. Μόρδτμανν, καθὼς ἀνωτέρω εἴδομεν, ὁμολογεῖ ὅτι ἡ Κερκόπορτα ἦτο πλησίον τοῦ παλατίου τοῦ Ἑβδόμου.—«Ἀναβλέψαντες ὁρῶσι Τούρκους, ἰδόντες δὲ εἰς φυγὴν ἐτράπησαν, καὶ μὴ δυνάμενοι εἰσελθεῖν διὰ τῆς πύλης τῆς ἐπονομαζομένης Χαρσοῦ, στενοχωρούμενοι διὰ τὸ πλῆθος, οἱ μὲν ἀλκὴν περισσοτέραν ἔχοντες τοὺς ἀνάνδρους καταπατοῦντες εἰσήρχοντο.» Ἐκ τῶν λόγων τούτων τοῦ ἱστορικοῦ Δούκα μανθάνομεν, ὅτι πολλοὶ Βυζάντιοι ἀντεμάχοντο πρὸς τοὺς Τούρκους εἰς τὸ ἐκτὸς τῶν τειχῶν πεδίον, ἔμπροσθεν τῆς Χαρσίας πύλης. Οὗτοι εἶναι οἵτινες, ἰδόντες τοὺς Ὀθωμανοὺς ἐπὶ τῶν τειχῶν, ὥρμησαν πρὸς τὰς πύλας.

Εἶναι τώρα δυνατὸν νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι οἱ Βυζάντιοι ἀπὸ τὴν πλησίον Κερκόπορταν, διέβησαν τὰ πολιορκοῦντα τὴν πύλην τῆς Ἀδριανουπόλεως Ὀθωμανικὰ στίφη καὶ εἰσῆλθον εἰς τὴν Πέμπτην πύλην, τὴν Χαρσίαν τοῦ Κ. Μόρδτμανν, πλησίον τῆς ὁποίας ἀντεμάχοντο ὁ Σουλτάνος καὶ ὁ Αὐτοκράτωρ; Διατί νὰ μὴν εἰσέλθωσι διὰ τῆς πύλης τῆς Ἀδριανουπόλεως, πλησιεστέρας τῆς Χαρσίας; Ἂν οἱ Βυζάντιοι, οἱ περὶ τὸ παλάτιον τοῦ Ἑβδόμου μαχόμενοι, ἐξήρχοντο καὶ ἀντεμάχοντο ἐκτὸς τῶν τειχῶν μέχρι τῆς ἡμέρας τῆς ἁλώσεως, φυσικὸν ἦτο νὰ εἰσέλθωσι διὰ τῆς αὐτῆς πύλης, διὰ τῆς ὁποίας ἐξήρχοντο.

Ταῦτα, κατ' ἐμὲ, ἀποδεικνύουσι σαφέστατα, ὅτι ἡ πύλη Χαρσία εἶναι ἡ νῦν λεγομένη Ἐγρὴ-καπὴ καὶ ἡ λεγομένη ὑπὸ τοῦ Κ. Μόρδτμανν Χαρσία, ἡ Πέμπτη τοῦ Κωδινοῦ πύλη σπανίως ἀναφερομένη. Ὅλαι αἱ ἀρχαῖαι παραδόσεις καὶ ὅλοι ἀνεξαιρέτως οἱ περὶ τὴν Βυζαντινὴν ἱστορίαν ἀσχοληθέτες, καλοῦσι Χαρσίαν τὴν νῦν Ἐγρὴ-καπή.

Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Δούκα Μιχαὴλ [2]) «καὶ κτίζει τὰς αὐτοῦ σκηνὰς κατέναντι τῆς πύλης τῆς Χαρισοῦ, ὄπισθεν τοῦ βουνοῦ», καταφαίνεται ὅτι ὑπῆρχε πρὸ τῆς πύλης ταύτης βουνὸν γνωσὸν τοῖς πᾶσιν, ἐνῷ πρὸ τῆς Πέμπτης πύλης εἶναι ἐκτενὴς λαγκὰς ἄνευ οὐδενὸς βουνοῦ, διαβρεχομένη διὰ τοῦ χειμάρρου Λύκου. Πρὸς τούτοις, ἡ ἔξω τῆς Χαρσίας πύλης λεωφόρος μέχρι τῆς σήμερον καλεῖται Χαρτζὴ-τζαδεσὴ, ἤτοι λεωφόρος τῆς Χαρσίας.

Ἀνέφερα ἐν τῇ μελέτῃ τῶν ἐπιγραφῶν τὴν Μελανδησίαν ἢ Μελαντιάδα πύλην, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἀναγινώσκονται τοσαῦται ἐπιγραφαί. Ἡ πύλη αὕτη χρήζει ἰδιαιτέρας μελέτης. Οἱ Ὀθωμανοὶ καλοῦσιν αὐτὴν Μεβλεβὴ-χανὲ-γενὶ-καπουσοῦ [3]) πρὸς διάκρισιν ἑτέρας ἐπὶ τῆς Προποντίδος Λάγκα-Γενὶ-καπου

[1]) Σελ. 286. [2]) Σελ. 263. [3]) Νέα πύλη τοῦ εὐκτηρίου τῶν Μεβλεβήδων. Ἐκαλεῖτο οὕτως διότι δι' αὐτῆς ἐπορεύοντο πρὸς τὴν κώμην Μελαντιάδα. Μελ. Γεωγρ. Τόμ. Γ'. σελ.

σοῦ [1]). Σπανιώτατα μνημονεύεται ἐπὶ τῆς ἁλώσεως. Ἡ ἀκεραιότης τῶν τειχῶν καὶ τῶν πύργων τῆς πύλης ταύτης, τεκμαίρουσιν ὅτι δὲν συνεπλάκησαν ἐδῶ οἱ ἀντιμαχόμενοι. Μεταξὺ ταύτης [καὶ τῆς πύλης τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ σώζεται πύλη ἀρχαία κλειστὴ, τῆς ὁποίας ἡ ἔξω πύλη κατηδαφίσθη καὶ ἐπετειχίσθη. Μέσον πάλιν τῆς Μελανδησίας καὶ τῆς Σηλυμβρίας, φαίνονται τὰ ἐρείπια ἄλλης μεγάλης πύλης κατηρειπωμένης, ἐντὸς δὲ τῶν ἐρειπίων διασώζονται τεμάχια κιόνων καὶ μεγάλων λαξευτῶν λίθων, ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς ἐξωτερικῆς πύλης. Τῶν δύω τούτων πυλῶν ἡ ἱστορία εἶναι ἀσαφεστάτη.

Ἔρχομαι τώρα εἰς τὴν Χρυσῆν λεγομένην πύλην, περὶ τῆς ὁποίας πολλὰ ἐγράφησαν ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν καὶ νεωτέρων χωρογράφων τῆς Κ/πόλεως. Ἀντιγράφω ὅσα ὁ Κ. Βυζάντιος λέγει περὶ τῆς πύλης ταύτης [2])· «Καμμία ἴσως τοποθεσία δὲν ἀναφέρεται συχνότερα καὶ ἐν τοσούτῳ περὶ οὐδεμιᾶς ἄλλης ὑπάρχει πλειοτέρα μεταξὺ τῶν συγγραφέων καὶ περιηγητῶν ἀσάφεια. Ἡ κυριωτέρα δὲ τούτου αἰτία εἶναι· Α'. ὅτι συγχέεται μὲ διαφόρους ἄλλας, εἴτε διὰ τὴν συστοιχίαν τοῦ ὀνόματος, εἴτε διὰ τὴν γειτνίασιν· καὶ Β'. διότι ἀπ' αὐτῆς παρωνομάζετο ὄχι μόνον ὅλον τοῦτο τὸ μέρος τῆς πόλεως καὶ αὐτὰ τὰ παράλια τείχη, ἀλλὰ, τὸ παραδοξότερον, καὶ μέρος τοῦ Νεωρίου.»

Ἡ πύλη αὕτη ἔχει τρεῖς εἰσόδους, δύω μικρὰς ἑκατέρωθεν καὶ ὑψηλοτέραν τὴν μέσην. Διὰ τῆς πύλης ταύτης εἰσήρχοντο εἰς τὴν πόλιν οἱ ἐν τῷ Ἑβδόμῳ ἀναγορευόμενοι αὐτοκράτορες. Διὰ τῆς πύλης ταύτης εἰσήλασαν εἰς τὴν πόλιν ὁ Θεοδόσιος, συρόμενος ὑπ' ἐλεφάντων, ὁ Βελισσάριος, ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς, ὁ Τζιμισκῆς, ὁ Λεκαπηνὸς καὶ ὁ Ἡράκλειος μετὰ τὴν κατὰ τῶν Περσῶν ἐκστρατείαν αὐτοῦ. Τῷ **1261**, διὰ ταύτης εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν καὶ ἀνέκτησε τὸν θρόνον Μιχαὴλ ὁ Παλαιολόγος.

Πάμπολλα κοσμήματα τῆς πύλης ταύτης ἦσαν κεχρυσωμένα, ὅθεν ἡ ἐπωνυμία της καὶ ἡ παρὰ τοῖς Λατίνοις, Aurea. Ὁ Χρυσολωρᾶς ἀναφέρει τὰ κοσμοῦντα τὴν χρυσῆν Πύλην, «ἄθλους Ἡρακλέους ἀρίστης καὶ θαυμασιωτάτης τέχνης καὶ Προμηθέως βάσανον καὶ ἄλλα τοιαῦτα ἐκ μαρμάρου.» Ὁ Γύλλιος περιγράφει πολλὰ κοσμήματα αὐτῆς, σωζόμενα ἐπὶ τῆς ἐν Κ/πόλει διαμονῆς αὐτοῦ. Μετὰ ταῦτα ἐξηφανίσθησαν οἱ ἀνδριάντες καὶ τὰ ἀνάγλυφα. Ταῦτα ἐν συντόμῳ ἀναφέρω καὶ προτρέπω τοὺς ἀγαπῶντας τὴν Βυζαντινὴν ἱστορίαν ν' ἀναγνώσωσι τὴν περιγραφὴν τῆς Πύλης ταύτης εἰς τὸ σύγγραμμα τοῦ Κυρίου Βυζαντίου.

61. Τὴν κώμην ταύτην μνημονεύουσιν ὁ Σουΐδας, ὁ Προκόπιος, ὁ Ἀγαθίας καὶ ἄλλοι. Πασχ. Χρον. Τόμ. Α'. σελ. 590, 717, «ἐπὶ τὰ μέρη Μελαντιάδος.» [1]) Νέα πύλη τῆς Βλάγκας· οἱ Τοῦρκοι συνήθως προφέρουν καὶ γράφουν Λάγκα, ἡμεῖς Βλάγκα. [2]) Τόμ. Α'. σελ. 321. «καὶ ὡς ἦν ἔθος Βασιλεῦσι, διὰ προπομπίου δοχῆς διὰ τῆς Χρυσῆς καλουμένης πύλης εἰς τὸ Βυζάντιον εἰσελαύνει.» Νικηφόρου Πατρ. σελ. 59.

Ἀπὸ τὴν πύλην τῆς Σηλυμβρίας [1]), ἄλλοτε καὶ πύλην τῆς Πηγῆς, καθὼς μαρτυροῦσιν οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς καὶ ἡ ἐπὶ τῆς πύλης σωζομένη ἐπιγραφή, μέχρι τῆς Προποντίδος, ἀνευρίσκει ὁ περιηγούμενος τὰ τείχη τέσσαρας πύλας. Πρώτην, ταύτην τῆς Σηλυμβρίας. Δευτέραν, πύλην κλειστὴν ἀπέναντι τοῦ ἡμετέρου νοσοκομείου, τῆς ὁποίας ἡ ἔξω πύλη κατηδαφίσθη καὶ ἀνεκτίσθη τεῖχος. Ἔχει γέφυραν πετρίνην σωζομένην μέχρι σήμερον. Τρίτην, τὴν νῦν καλουμένην Γεντὶ-κουλὲ-καπουσοῦ, δηλ. πύλην τῶν Ἑπτὰ πύργων. Ἡ πύλη αὕτη δὲν εἶναι Βυζαντινή, διότι τὸ μαρτυρεῖ ἡ περὶ αὐτὴν τειχοδομία καὶ διότι δὲν ἔχει τοὺς παραπυλίους πύργους πασῶν τῶν ἄλλων πυλῶν τοῦ Θεοδοσιακοῦ τείχους. Εἶναι πύλη ἀνοιχθεῖσα μετὰ τὴν ἅλωσιν. Τετάρτην πύλην μεγαλοπρεπῆ, εἰς πάντας σήμερον κλειστὴν, ἔχουσαν εἰς τὴν πύλην τοῦ ἔξω τείχους δύω κίονας ἐκ μαρμάρου πρασίνου στικτοῦ, ὑποκρατοῦντας ἄτεχνον ἀψίδα, ἔργον προφανῶς μεταγενέστερον. Οἱ δύο παμμέγιστοι παραπύλιοι πύργοι ἐκ μαρμάρων λευκῶν, ἐντέχνως συνηρμοσμένων, δεικνύουσιν ἐπὶ τῶν γεισωμάτων κοσμήματα ἀρχαῖα καὶ ἐπὶ τῆς γωνίας τοῦ βορείου πύργου σώζεται ἀετὸς, ἔργον βεβαίως Βυζαντινόν, διότι ἀποστρέφονται τὰ τοιαῦτα οἱ Ὀθωμανοὶ, οἵτινες τοὺς μὲν ἀνδριάντας κατεκερμάτισαν, τὰ δὲ ἀνάγλυφα ἐπεκάλυψαν δι' ἀσβέστου. Μεταξὺ τῶν δύω τούτων παραπυλίων πύργων, τοὺς ὁποίους ὁ χρόνος καὶ οἱ σεισμοὶ κατὰ μέρος κατέσχισαν, φαίνονται τρεῖς θύραι, αἱ πλάγιαι χαμηλαὶ, ἡ μεσαία ὑπερύψηλος. Αὕτη ἡ μεσαία δὲν ἠνοίγετο πλὴν εἰς αὐτοκρατορικὰς πομπάς· αἱ δύω πλάγιαι ἐχρησίμευον διὰ τὸν λαόν [2]).

Ἑκατέρωθεν τῶν ἔξωθεν δύο κιόνων, φαίνονται ἐπὶ τῶν τειχῶν τεμάχια μαρμάρου, μετὰ κοσμημάτων καὶ ἀναγλύφων, ὑποστηρίζοντα τὸ πάλαι, κατὰ τὸ φαινόμενον, ἀνδριάντας καὶ ἀγάλματα.

Ἀπὸ τὴν πύλην ταύτην μέχρι τῆς Προποντίδος, σημεῖον πύλης ἄλλης δὲν ὑπάρχει.

Ἐξαιρουμένης λοιπὸν τῆς μετὰ τὴν ἅλωσιν ἀνοιχθείσης πύλης τῶν Ἑπτὰ Πύργων, ἔχομεν τρεῖς πύλας Βυζαντινὰς, ὑπὸ τῶν συγγραφέων ἀναφερομένας. Ἡ πύλη τῆς Σηλυμβρίας, σήμερον Σηλυβρὴ-καπουσοῦ, εἶναι τοῖς πᾶσι γνωστή· εἶναι ἡ πύλη τῆς Πηγῆς, διότι, κατὰ τοὺς Βυζαντίους, ἦτον ἀπέναντι τοῦ ἁγιάσματος τῆς Ζωοδόχου πηγῆς. Περὶ ταύτης οὐδεμία ἀμφισβήτησις.

Ἡ δευτέρα μετὰ τὴν πύλην τῆς Σηλυμβρίας, εἶναι πύλη κλειστὴ, ἀπέναντι τοῦ Γραικικοῦ Νοσοκομείου, ἔξωθεν γνωριζομένη διὰ τῶν δύο παραπυλίων πύργων καὶ τῆς πετρίνης γεφύρας ἐντὸς τῆς τάφρου. Τὴν πύλην ταύτην ἐπεσκέφθην ἐκ τοῦ περιβόλου. Φέρει ἐπὶ τῆς ἀψίδος κοσμήματα Ὀθωμανικὰ, δένδρα,

[1]) Φραντζῆ σελ. 253. [2]) Ὁ Κ. Βυζάντιος καὶ ὁ Χάμμερ περιγράφουσι μετὰ πολλῆς ἀληθείας πάντα τῶν Βυζαντινῶν τὰ ἱστορούμενα περὶ τῆς πύλης ταύτης. Ι. Καντακουζ. Τόμ. Β'. σελ. 605. C. Christ. IV. σελ. 130.

λέοντας, τέρατα δύσμορφα καὶ σειρὰν ἐρυθρωνάνθεων. Σταυρὸς διασώζεται ὑπὲρ τὴν ἀψίδα. Ἀνυψώθη τόσῳ ὁ ἐδῶ περίβολος, ὥστε τὸ ἀνώθυρον εἶναι ἰσόγειον. Οὐδεμίαν ἐπιγραφὴν ἀνεκάλυψα ἐπὶ τῶν πλησίον τειχῶν ἢ πύργων, μολονότι ὁ Κ. Βυζάντιος ἀναφέρει ἐπιγραφὴν ὁμοίαν τῆς ἐπὶ τῆς Μελανδησίας πύλης ἀναγινωσκομένης. Εἶναι πύλη μονόθυρος, ὁμοιάζουσα τὰς ἄλλας πύλας, εὔρους Μ. 5,50 καὶ ὕψους τῶν ἄλλων πυλῶν. Φέρει ὑπὸ τὴν ἀρχικὴν ἀψίδα καὶ ἑτέραν, γενομένην ἐπὶ Βυζαντίων, ὥστε καὶ ἡ πύλη αὕτη εἶχε σμικρυνθῆ καθὼς αἱ πλειότεραι ἄλλαι. Μετὰ τὴν ἅλωσιν ἡ πύλη αὕτη ἔμεινεν ἀνοικτὴ καὶ τότε πιθανὸν ἐκλείσθη, ὅταν ἠνοίχθη ἡ σημερινὴ τῶν Ἑπτὰ Πύργων· λέγω πιθανὸν, διότι, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν πλειοτέρων περιηγητῶν, κατέκλεισαν οἱ Ὀθωμανοὶ τὴν τρίτην πύλην, τὴν λεγομένην Χρυσῆν. Ἔμενεν εἰς τὴν ἐνορίαν τῆς Ψαμάθου πολὺς λαὸς, πρὸς εὐκολίαν τοῦ ὁποίου ἠνοίχθη ἡ πύλη τῶν Ἑπτὰ Πύργων.

Ἡ πύλη αὕτη ἡ κλειστὴ, εἶναι ἡ πύλη τοῦ Ῥηγίου ἢ τοῦ Ἀθύρα, οὕτω καλουμένη, διότι δι' αὐτῆς ἀπήρχοντο πρὸς τὸ Ῥήγιον τὸ νῦν Κιουτζοὺκ-Τζεκμετζὲ καὶ τὸν Ἀθύραν Μπουγιοὺκ-Τζεκμετζὲ, καθὼς καὶ αἱ πύλαι τῆς Ἀδριανουπόλεως καὶ τῆς Σηλυμβρίας οὕτως ἐκλήθησαν, διὰ τὴν πρὸς τὰς πόλεις ταύτας ἔξοδον τῶν πολιτῶν [1]).

Μένει τώρα μία μόνη πύλη Βυζαντινὴ, ἡ Χρυσῆ καλουμένη, ἥτις εἶναι ἡ πρὸς νότον τῆς σημερινῆς Γενδὶ-κουλὲ-καπουσοῦ καὶ τὴν ὁποίαν ἤδη περιέγραψα. Αὕτη εἶναι ἡ πύλη περὶ τῆς ὁποίας τοσαύτη συζήτησις, τοσαύτη ἀσάφεια εἰς τοὺς σημερινοὺς χωρογράφους τῆς πόλεως.

Πρῶτον ἀναφέρω τὸν Πατριάρχην, περιγράφοντα τὰς πύλας τῶν χερσαίων τειχῶν [2]). «Πέμπτη πόρτα Πηγῆς καὶ Σηλυμβρίας, καὶ ἤδη Σηλυβρὶ-καπουσοῦ, καὶ μετ' αὐτὴν ἵστατο ἡ Χρυσῆ πύλη, ἥτις ἦτον ᾠκοδομημένη ὥσπερ τόξον θριάμβου περικεχρυσωμένη ὅλη.—Μετὰ τὴν τῆς πόλεως ἅλωσιν, Μεχμὲτ ὁ Β'. (περὶ τὸ 1458) μετακινήσας καὶ πλατύνας τὰ τοῦ Ἑπταπυργίου τείχη, κατέρριψε τὴν πύλην ταύτην, καὶ ἐνέκλεισεν αὐτὴν εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ ὑπ' αὐτοῦ ἀνοικοδομηθέντος Ἑπταπυργίου. Τὰ ἴχνη ὅμως ταύτης καὶ ἄλλα σημεῖα μέχρι τούτου φαίνονται. Αὐτὴ εἶχε τρεῖς εἰσόδους·—αἱ δύο μὲν αἱ μικρότεραι διόλου ἐφράγησαν, ἡ δὲ κατὰ τὸ μέσον μεγάλη μετεβλήθη εἰς πύλην ἤδη μικρὰν, φραγεῖσαν μὲ τὴν ἰδίαν ὕλην της.»

Δὲν ἐννοῶ τὰ γραφόμενα ταῦτα τοῦ Πατριάρχου, πρὸ ὀλίγου ὁμολογοῦντος ὅτι τὴν πύλην ταύτην κατέρριψεν ὁ κατακτητής.

Περὶ τοῦ πορθητοῦ λέγει ὁ Λ. Χαλκοκονδύλης [3]): «Ἐδείματο δὲ καὶ ἄλλα ἄξια λόγου, μετὰ τὴν ἐν Προποντίδι Λαιμοκοπίην, τήν τε ἐν Βυζαντίῳ ἀκρό-

[1]) Οἱ λόγοι τοῦ Γυλλίου, σελ. 84. ἐπλάνησαν τοὺς μεταγενεστέρους portam Selymbriae sive Rhegii. [2]) Κ/πολις Πατρ. σελ. 21. [3]) Σελ. 529.

πολιν ἀξίως λόγου, εἰς τὰς Χρυσέας καλουμένας πύλας, πύργους τε μεγίστους καὶ ἀξιοθεάτους.»

Τὴν πύλην τῶν Ἑπτὰ Πύργων καλεῖ ὁ Πατριάρχης τελευταίαν πρὸς ξηρὰν κατὰ τὴν Προποντίδα, ἐνῷ ὅλοι ὁμολογοῦσιν ὅτι αὕτη εἶναι Ὀθωμανικὴ πύλη. Ἀφίνω τὸν περισκοποῦντα τὰ τείχη, νὰ εἰκάσῃ ἐκ τῆς περιγραφῆς ταύτης τὴν ἀληθῆ θέσιν τῶν πυλῶν τούτων.

Ἔρχομαι τώρα εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ Κυρίου Βυζαντίου [1]). «Ἐπὶ τοῦ παρόντος ἂς σημειώσωμεν μόνον, ὅτι ἡ πύλη αὕτη εἶναι καὶ τώρα, καθὼς ἦτο καὶ τότε, ἐπῳκοδομημένη [2]), ὅθεν καὶ ὀνομάζεται Καπαλὴ-καπὴ (Κλειστὴ πύλη), ἔχουσα πρὸ αὐτῆς μεγαλοπρεπεστάτην γέφυραν· τέσσαρες δὲ μεγάλοι μαρμάρινοι πινσοὶ ἀποτελοῦσι τὰς παραστάδας καὶ τὸ ὑπέρθυρόν της. Ὁ Λεουνκλάβιος[3]) λέγει ὅτι εἶναι ἡ τῆς Σηλυμβρίας, καθὼς καὶ ὁ Θεβέτος [4]) τάττει αὐτὴν «τετάρτην ἀπὸ τοῦ κόλπου.»—Μετ' ὀλίγον πάλιν [5])· «Καταντικρὺ τῆς κλειστῆς ταύτης πύλης ἀνηγέρθη πρὸ ὀλίγων ἐτῶν τὸ Γραικικὸν Νοσοκομεῖον.» Ἐκλαμβάνει τὴν πύλην τοῦ Ῥηγίου, διὰ τὴν Χρυσῆν πύλην. Βεβαίως ὁ Κ. Βυζάντιος δὲν ἐπεσκέφθη ὁ ἴδιος τὴν κλειστὴν ταύτην πύλην ἐκ τοῦ περιβόλου, ἄλλως ἤθελεν ἴδει, ὅτι ἡ πύλη αὕτη δὲν ἔχει τὰ τρία θύρετρα, τὰ ὁποῖα λεπτομερῶς περιγράφει ἀπὸ τὰς συγγραφὰς τῶν Βυζαντινῶν ἱστορικῶν [6]). Ἀγωνίζεται δὲ νὰ καταδείξῃ τὴν ἀληθῆ θέσιν τῆς Χρυσῆς πύλης, διότι ἐκ τῆς τοποθεσίας αὐτῆς σαφηνίζονται πάμπολλα συμβεβηκότα τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας καὶ ἀνευρίσκονται καὶ τὰ πλησίον αὐτῆς περιώνυμα Βυζαντινὰ εὐκτήρια καὶ μοναστήρια.

Περὶ τῆς Χρυσῆς πύλης, ὁ τότε ζῶν Πατριάρχης ἔγραψε τὰ ἀκόλουθα πρὸς τὸν Κ. Βυζάντιον, καταχωρισθέντα εἰς τὰ προλεγόμενα τοῦ δευτέρου τόμου τοῦ συγγράμματος τούτου.

«Περὶ τῆς Χρυσῆς πύλης ἐν μετεώρῳ ταλαντευόμεθα· ἡ παρ' αὐτῆς ὑποδει-

[1]) Τόμ. Α'. σελ. 323. [2]) Πρβ. Ι. Καντακουζηνοῦ, Τόμ. Β'. σελ. 605, «Ἔδει κἀκείνους τὴν Χρυσῆν πύλην διορύττειν ἀπῳκοδομημένην, εἰς Ἀδριανούπολιν ἀπῆρε.» [3]) Pandect. Hist. Turc. c. 200. [4]) Cosmographie. [5]) Τόμ. Α'. σελ. 329. [6]) Σφάλλει καὶ ὁ Χάμμερ εἰς τὴν περιγραφὴν τῆς πύλης τῆς Σηλυμβρίας· «Venait ensuite la porte dite de la Source, de Rhegium, ou de Selymbria, parce qu'en sortant par là on arrivait au palais de la Source, aujourd'hui Baliklu, puis en continuant à Rhegium (Tschekmedjé) et enfin a Selymbria: elle est connue encore aujourd'hui sous le nom de porte de Selyvri.» Δὲν μνημονεύει ἑπομένως τὴν ἀπέναντι τοῦ Νοσοκομείου κλειστὴν πύλην. Εἰς τὸ αὐτὸ λάθος ὑπέπεσε καὶ ὁ Γύλλιος (σελ. 55). «Et Selymbriae sive Rhegii». Τῷ 1680, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Grelot, Relation nouvelle d'un voyage de Cple, σελ. 79, ἐσώζοντο δύω μεγάλα μαρμάρινα ἀνάγλυφα ἐπὶ τῆς πύλης ταύτης.

κνυομένη καὶ ἐπῳκοδομημένη, ἀτενέστατα παρ' ἡμῶν παρετηρήθη πρὸ χρόνων, καὶ ἔξωθεν καὶ ἔσωθεν μάλιστα, ὅπου ἤδη κῆπος παρακείμενος τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Βελιγραδίου, πύλη ἁπλῆ, οὐδ' ἴχνος μικρὸν φέρουσα τῶν πολλῶν καλλωπισμάτων διὰ γλαφυρῶν κιόνων, μαρμάρων καὶ ἄλλων τῆς ἀρίστης τέχνης, οἷς ἦν κεκοσμημένη, σχῆμα φέρουσα θριαμβευτικοῦ τόξου διὰ τριῶν εἰσόδων. Καὶ ἐὰν ὁ κόσμος αὐτῆς ὅλος παρὰ τοῦ πορθητοῦ κατὰ πρόληψιν μετεκομίσθη εἰς τὴν τοῦ Ἑπταπυργίου ὁρωμένην ἐκεῖσε, ἄφευκτον ἦν ἂν διατηρηθῆναι ἐν τῇ ἐπῳκοδομημένῃ γνώρισμά τι τῆς βιαίας ταύτης ἀποσπάσεως, ἀφαιρέσεως καὶ μεταθέσεως ἐκεῖθεν τῶν τοσούτων καλλωπισμάτων· διὸ καὶ πάρεστιν ἡμῖν εἰπεῖν τὸ κατὰ Γάλλους· Le vrai peut quelque fois n'être pas vraissemblable.

Ἀπὸ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ συγγράμματος τοῦ Κ. Βυζαντίου πληροφορούμεθα, ὅτι οἱ ἀλλοδαποὶ πλειότερον τῶν ἡμετέρων ἀπεπλανήθησαν εἰς τὴν περιγραφὴν τῆς Χρυσῆς πύλης.

Ἡ πύλη αὕτη, ἔτι καὶ σήμερον, παρὰ πολλῶν γερόντων ἐκεῖσε κατοικούντων καλεῖται Χρυσόπορτα. Ἂς ἀκούσωμεν καὶ τὸν Καντακουζηνὸν περιγράφοντα τοὺς δύο παραπυλίους πύργους τῆς Χρυσῆς πύλης [1]). «Ἐπὶ τούτοις δὲ ἀποδοῦναι Καντακουζηνὸν τὸν Βασιλέα τῷ νέῳ καὶ τὸ κατὰ τὴν Χρυσῆν καλουμένην πύλην φρούριον [2]), ὃ κατεῖχεν αὐτὸς φρουρᾷ Λατινικῇ, καρτερώτατον ὂν καὶ ἀνάλωτον σχεδὸν ἐκ τῆς κατασκευῆς, ᾧ πύργοι μὲν ἦσαν δύο τῶν ἐκ τοῦ περιβόλου Βυζαντίου, ὧν μεταξὺ ἡ πρὸς τὴν πόλιν εἰσάγουσα πύλη ἦν· οἱ πύργοι δὲ μέγιστοι μεγέθει ὄντες οὐ κατὰ τοὺς ἄλλους ἦσαν ᾠκοδομημένοι, ἀλλ' εὐθὺς ἐπὶ μήκιστον ὕψους ἐξαρχῆς μαρμάροις μεγάλοις ὑπὸ λιθουργῶν εἰς τοῦτο κατεσκευασμένοις ἦσαν συντεθειμένοι ὑπ' ἄκρας συμφυίας πρὸς ἀλλήλους, οὐδεμιᾶς ἑτέρας δεόμενοι ὕλης συνδεούσης, ἀλλ' ἥλοις μόνοις σιδηροῖς, ὡς λέγεται, καθὸ ἀλλήλων ἐπιψαύουσι κεχρημένοι πρὸς συνάφειαν, ὥστε ἔξωθεν δοκεῖν οὐκ ἐκ μερῶν συντεθειμένους, ἀλλ' αὐτολιθίνους εἰς τοῦτο ἀποξεσμένους εἶναι. Ὅθεν οὐδὲ ἐπιχείρησιν δοκοῦσιν οὐδεμίαν ἔχειν, μήτε διορυχθῆναι ὄντες δυνατοί, μήτε ἐκ μηχανῆς τινος ἢ τέχνης ἑτέραν μηδεμίαν ὑποστῆναι βλάβην» [3]).

Ὅτι ἡ πύλη ἡ Χρυσῆ ἦτον ἡ τελευταία πρὸς τὴν Προποντίδα, καταφαίνεται ἀπὸ τὰ ἑξῆς τοῦ Κανανοῦ [4])· «Καὶ γὰρ ἀπὸ τὸ ἕνα ἄκρον τῆς πόλεως τῆς Χρυσίας ἕως τὸ ἕτερον ἄκρον τῆς Ξυλοπόρτης ἐκράτει.» Καὶ πάλιν· «Ἐπὶ τοσοῦτον ὑπῆρχε τῆς στρατιᾶς ἐκείνης τὸ πλῆθος, ὅτι ἀπὸ τὸ ἓν ἄκρον τῆς πόλεως τῆς Χρυσίας [5]) ἄχρι καὶ τὸ ἕτερον τὸ ἄκρον τῆς Ξυλοπόρτης ἐκράτει.»—«Ἔ-

[1]) Τόμ. Γ'. σελ. 292. [2]) Λ. Χαλκοκ. σελ. 62.—«Εἰσῆλθέ τε εἰς τὴν τῆς Χρυσέας οὕτω καλουμένην ἀκρόπολιν.» [3]) Οἱ πύργοι οὗτοι φαίνονται σήμερον, καθὼς ὑπὸ τοῦ Καντακουζηνοῦ περιγράφονται. Ὁ Ἰωάννης Παλαιολόγος ἀνεκαίνισε τὰ περὶ τὴν πύλην καὶ ὄχι τοὺς παραπυλίους πύργους. — Κ/πολις Βυζαντίου Τόμ. Α'. σελ. 407, 423. Δούκας, σελ. 47. [4]) Σελ. 460, 470, 472. [5]) Εἰς τὸ κείμενον τοῦ Κανανοῦ, ἡ λέξις ἐσφαλμένως γράφεται (πόλεως) ἀντὶ πύλης.

φθασεν εἰς τὰ τείχη τοῦ κάστρου ἀπὸ τῆς Ξυλοπόρτης ἕως καὶ τῆς Χρυσίας.» Τὰ αὐτὰ λέγει καὶ ὁ Φραντζῆς [1]· «Καὶ ὁ τῆς Ἀνατολῆς στρατὸς ἐπήξατο τὰς σκηνὰς αὐτοῦ ἐπὶ τῶν ἀκτῶν τῆς θαλάσσης, πύλης τῆς Χρυσῆς.»

Ὁ δὲ Νικόλαος Βάρβαρος, μνημονεύων τοὺς φρουροῦντας τὰς πύλας παραθαλασσίας καὶ χερσαίας, μᾶς διέσωσε πολυτίμους ἱστορικὰς γνώσεις περὶ τῆς πόλεως. Μεταγλωττίζω τὰ ὅσα λέγει περὶ τῶν τριῶν πυλῶν, τῶν ὁποίων τὴν φρουρὰν ἐνεπιστεύθη ὁ Αὐτοκράτωρ εἰς τοὺς Βενετοὺς ἐπικούρους [2]). «Ἡ πρώτη πύλη, ἥτις εἶναι ἡ Χρυσῆ, ἐδόθη εἰς τὸν κύριον Καταρίνην Κονταρίνου, υἱὸν τοῦ κυρίου Ἰωάννου· ἡ δευτέρα πύλη ἐδόθη εἰς τὸν κύριον Φαβρούτζην Κόρνερ, υἱὸν τοῦ κυρίου Ἰωάννου· ἡ τρίτη πύλη ἐδόθη εἰς τὸν κύριον Νικόλαον Μοκενίγου, υἱὸν τοῦ κυρίου Λεωνάρδου τοῦ πρώτου, ἡ ὁποία πύλη καλεῖται· «ἡ πηγή.» Ἐκ τούτου μανθάνομεν ὅτι μέχρι τῆς πύλης τῆς Σηλυμβρίας τῆς πύλης τῆς Πηγῆς, ὑπῆρχον μόνον δύο πύλαι, τῶν ὁποίων τὴν μὲν πρώτην καλεῖ Χρυσῆν, τὴν δὲ δευτέραν ἀτυχῶς δὲν ὀνοματίζει [3]).

Πρὶν τελειώσω τὴν περιγραφὴν τῶν πυλῶν, διηγοῦμαι συμβάντα τινὰ τῆς ἁλώσεως, διότι στενῶς σχετίζονται μὲ ὅσα ἐξιστόρησα.

Τὴν παρασκευὴν τῆς Διακαινησίμου, ἕκτην Ἀπριλίου τοῦ 1453, ἡμέραν τῆς Ζωοδόχου πηγῆς, ἔφθασεν ὁ Σουλτάνος μετὰ τοῦ στρατοῦ του καὶ κατεσκήνωσε κατὰ τὸν Φραντζῆν, «ἐξ ἐναντίας τῆς πύλης τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ.» Ἡ δὲ μεγάλη ἐλέπολις ἐστήθη κατ' ἀρχὰς ἀπέναντι τῆς Χαρσίας Πύλης, ὅπου ὑπέσκαπτον καὶ τοὺς ὑπονόμους των οἱ Ὀθωμανοί. Ἡ ἐλέπολις αὕτη, κατὰ τὸν Φραντζῆν [4]), εἶχε πλάτος ἐπὶ τοῦ στόματος σπιθαμὰς δυοκαίδεκα, κατασκευασθεῖσα ἀπὸ τὸν Ὀρβὰν Δάκα τὸ γένος. Ὁ Σουλτάνος μετέφερε τὸ μέγα τοῦτο τηλεβόλον ἀπέναντι τῆς πύλης τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ, ὅπου μέχρι τέλους ἵστατο. Ἂν καὶ ὁ στρατὸς ὁ Ὀθωμανικὸς ἐξετείνετο ἀπὸ τὴν μίαν εἰς τὴν ἑτέραν ἄκραν τῶν χερσαίων τειχῶν, ἡ συμπλοκὴ κυρίως ἐγένετο ἀπὸ τὴν πύλην τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ μέχρι τῆς πύλης τῆς Ἀδριανουπόλεως καὶ ἐκεῖθεν μέχρι τοῦ παλατίου τοῦ Ἑβδόμου, διὰ δύω λόγους. Πρῶτον, διότι ἡ μεταξὺ τῶν πυλῶν τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ καὶ τῆς Ἀδριανουπόλεως λαγκὰς, ἕνεκα τοῦ προμνημονευθέντος ῥυακίου Λύκου δὲν εἶχε πλὴν ἀβαθῆ τάφρον. Δεύτερον, διότι τὰ τηλεβόλα τῶν Ὀθωμανῶν, ἱστάμενα ἐπὶ τῶν ἀπέναντι ὑψηλῶν λόφων, ὅπου σή-

[1]) Σελ. 237. [2]) «La prima porta che sun la Cresca (γρ. Cresea), fu data a misser Catarin Contarini, fo de misser Zuane: la segunda porta si fo dada a misser Fabruzzi Corner, fo de misser Zuane: la terza porta si fo dada a ser Nicolo Mozenigo fo de misser Lunardo el primo: la qual porta se chiama Elpigi.Σελ. 16. [3]) Ὁ Χάμμερ, Τόμ. Β'. σελ. 387, λέγει ὅτι ἑκάστη πύλη ἔχει σημασίαν ἱστορικήν· chacune d'elle a une importance historique. [4]) Σελ. 237. Δ. Χαλκοκ. σελ. 385.

μερον τὰ Ὀθωμανικὰ μνήματα, ἔπληττον εὐκολώτερον καὶ ἐπιτυχέστερον τὰ ὑπ' αὐτὰ τείχη. Ὄχι μόνον κατὰ τὴν ἅλωσιν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Σουλτὰν Μουρὰδ πολιορκίαν, οἱ Ῥωμαῖοι αὐτοκράτορες ἵσταντο πλησίον τῆς πύλης τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ [1]). Ἡ μεγάλη ἐλέπολις, περὶ τῆς ὁποίας τοσαῦτα ἐγράφησαν, ἵστατο πιθανὸν πεντήκοντα περίπου βήματα πρὸς βορρᾶν αὐτῆς. Λέγω πιθανὸν, διότι τὰ πρὸς νότον τῆς πύλης τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ τείχη, εἶναι σῶα ὡς νὰ ἀνηγέρθησαν σήμερον. Πρὸς βορρᾶν δὲ τῆς πύλης ταύτης, τὰ τείχη ἐγκλίνοντα πρὸς τὴν λαγκάδα τοῦ Λύκου εἶναι κατηρειπωμένα, ὁ περίβολος προσχωμένος καὶ τὰ πυργία σχεδὸν ἀφανῆ. Φαίνονται καὶ ἐπὶ τῶν πύργων, ἐκεῖ ὅπου συνέχονται μετὰ τοῦ τείχους, διαρρωγαὶ μέγισται, προξενηθεῖσαι ἀπὸ τὰς σφαίρας τοῦ παμμεγέθους τούτου τηλεβόλου. Μάρτυρα ἔχομεν καὶ τὸν Φραντζῆν λέγοντα· «καὶ τὴν ἑλέπολιν τὴν μεγάλην ἐν ἐκείνοις τοῖς μέρεσι (ὀηλ. τοῦ Ἁγ. Ῥωμανοῦ) ἔσῃσαν διὰ τὸ εἶναι τὸν τόπον ἐπιτήδειον πρὸς τὸ πολιορκεῖν τὰ τείχη καὶ τὴν πόλιν, καὶ διὰ τὸ εἶναι καὶ τὸν Ἀμηρᾶν [2]) ἀντικρὺς ἐσκηνωμένον.» Λέγει δὲ ὁ Χαλκοκονδύλης [3]· «Ἵδρυτο δὲ ὁ μὲν τῶν τηλεβόλων κατὰ τὰ ἐκείνων βασίλεια, ὁ δὲ κατὰ τὴν τοῦ Ῥωμανοῦ καλουμένην πύλην, ᾗ δὴ καὶ αὐτὸς ἐστρατοπεδεύετο Βασιλεύς.» Ἀνεκτίσθησαν τὰ τείχη ταῦτα μετὰ τὴν ἅλωσιν, ὥστε ἀδύνατον εἶναι νὰ μάθωμεν ποῦ εἶναι ὁ τόπος ἢ ἡ διαρρωγὴ, ὅθεν κατὰ πρῶτον εἰσῆλθον οἱ Ὀθωμανοί. Ὅτι ἡ παντελὴς αὕτη ἀνατροπὴ τῶν παραπλησίων τειχῶν καὶ πύργων δὲν εἶναι τοῦ χρόνου μόνου, ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὴν ἀκεραιότητα τῶν πρὸς νότον τῆς πύλης τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ τειχῶν.

Ἡ ἔσωθεν περισκόπησις τῶν τειχῶν τούτων, ὑψηλῶν καὶ προφανῶς Βυζαντινῶν, μὲ πείθει, ὅτι οἱ Ὀθωμανοὶ, διαβάντες τὴν τάφρον καὶ εἰσπηδήσαντες ἐντὸς τοῦ περιβόλου, ἐθανάτωσαν τοὺς πολεμίους καὶ εἰσῆλθον εἰς τὴν πόλιν, πρῶτον διὰ τῆς πύλης τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ καὶ μετέπειτα διὰ τοῦ τείχους, πλησίον τῆς πύλης ταύτης, ὅπου οἱ Τοῦρκοι «πλησίον τῶν ἄλλων μερῶν ἐμάχοντο» [4]). Τοσαύτη δὲ ἡ ἐρυμνότης τῶν τειχῶν, ὥστε, κατὰ τὸν Δούκαν [5]), «οὐκ ἔτυχον ἀπὸ τοὺς καιροὺς Κωνσταντίνου τοῦ ἁγιωτάτου ἐν τοσούτοις πολέμοις, Σκυθικοῖς, Περσικοῖς, Ἀραβικοῖς, τοῦ γενέσθαι πτῶσιν ἑνὸς λίθου βαροῦντος λίτρας μιᾶς.»

Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν συγχρόνων ἱστορικῶν, οἱ Γραικοὶ καὶ οἱ ἐπίκουροι Ἰταλοὶ, μαθόντες τὴν εἰσβολὴν τῶν πεντήκοντα Ὀθωμανῶν διὰ τῆς Κερκοπόρτας, ἐτράπησαν πάντες εἰς φυγήν.

Ἀπὸ τὴν Πέμπτην πύλην πρὸς τὴν πύλην τῆς Ἀδριανουπόλεως, τὰ τείχη εἶναι σωότερα καὶ ἡ τάφρος διασώζει ἀκέραια τὰ διαταφρίσματά της, ἀπόδειξις ὅτι δὲν ἦτο σφοδρὸς ὁ ἀγὼν εἰς τὰ μέρη ταῦτα. Ἀπὸ τὴν πύλην τῆς Ἀδριανου-

[1]) Κανανοῦ σελ. 471. Leon Chiensis. Χάμμερ, Τόμ. Β'. σελ. 398. [2]) Οὕτω ἐκάλουν οἱ Βυζάντιοι τον Σουλτάνον. [3]) Σελ. 385. [4]) Φραντζῆ σελ. 254. [5]) Σελ. 276.

πόλεως πρὸς τὸ παλάτιον τοῦ Ἑβδόμου, ὅπου κατὰ τὸν Φραντζῆν «ἡ πόλις ἦν ἐπικίνδυνος,» τὰ τείχη εὐκόλως πληττόμενα ἀπὸ τὰ ἀπέναντι ὕψη, κατηρειπώθησαν καὶ κατέπεσε καὶ τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ ἔξω τείχους μετὰ τῶν πυργίων αὐτοῦ. Ταῦτα μαρτυρεῖ καὶ ὁ Δούκας εἰς τὰ περὶ τῆς Κερκοπόρτας γραφόμενά του.

Μολονότι, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Φραντζῆ [1]), ὀλίγιστος ἦτον ὁ ἀριθμὸς τῶν Βυζαντίων καὶ ἐπικούρων, πάλιν μέχρι τῆς πρωΐας τῆς 29ης Μαΐου, τὰ τείχη ἐπιμελῶς ἀνακαινιζόμενα, καὶ διὰ κοφίνων καὶ χωμάτων πληρούμενα, ἀντεῖχον θαυμασίως εἰς τὰ μηχανήματα καὶ τὰς ἐφόδους τῶν ἐχθρῶν, ἐωσότου ἡ εἴσοδος τῶν πεντήκοντα Ὀθωμανῶν διὰ τῆς Κερκοπόρτας καὶ ἡ ἐμφάνισις τῶν σημαιῶν των ἐπὶ τῶν τειχῶν, ἔτρεψεν εἰς φυγὴν τοὺς πολιορκοῦντας καὶ ἔμειναν καὶ πύργοι καὶ πύλαι ἀφρούρητοι.

Ἡμέρας τινὰς πρὸ τῆς ἁλώσεως τῇ 18ῃ Μαΐου, κατὰ τὸν Νικόλαον Βάρβαρον [2]), οἱ Τοῦρκοι, κατὰ τὸν Φραντζῆν [3]), κατεσκεύασαν «μηχανὴν μεγίστην, ἔχουσαν τροχοὺς πολλοὺς μετὰ ξύλων χονδρῶν, πλάτος ἔχουσαν πολὺ καὶ ὕψος· ἐνέδεσε δὲ αὐτὴν ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν ἐκ τρίτου μετὰ βουβάλων καὶ βοῶν δορῶν.—Καὶ πρῶτον μὲν μετὰ τῆς φοβερᾶς ἐκείνης ἑλεπόλεως τύψαντες σφοδρῶς, ἔρριψαν εἰς ἔδαφος τὸν πύργον τὸν πλησίον τῆς πύλης τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ [4]), καὶ εὐθὺς τὴν ἑλέπολιν ἐκείνην σύραντες, ἔστησαν ἄνωθεν τοῦ ὀρύγματος.»

Κατὰ τὸν Φραντζῆν λοιπόν, ἡ ἑλέπολις αὕτη ἐστήθη ἀπέναντι τῆς πύλης τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ. Προσθέτει δὲ ὅτι ἦτο καὶ ἑτέρα πρὸς τὰ μέρη τῆς Χρυσῆς πύλης, τὴν ὁποίαν ὁ Βάρβαρος καὶ ὁ Χαλκοκονδύλης μνημονεύουσι [5]).

Περιττὸν εἶναι νὰ ἱστορήσω τὴν ἅλωσιν, τὴν ὁποίαν τόσοι περιφανεῖς συγγραφεῖς περιέγραψαν. Ἐσπούδασα δι' ἐπιμελοῦς περισκοπήσεως τῶν χερσαίων τειχῶν νὰ καταδείξω.

Πρῶτον.—Ὅτι ἡ τάφρος, ἐξαιρουμένης τῆς λαγκάδος τοῦ Λύκου, ἐπληροῦτο ὕδατος διὰ τῶν ἐπὶ τῶν διαταφρισμάτων πηλίνων σωλήνων.

Δεύτερον.—Νὰ ἱστορήσω καὶ περιγράψω τὰ μέχρι τοῦδε ἄγνωστα δεσμωτήρια τοῦ Ἀνεμᾶ, ὄπισθεν τοῦ πύργου τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου.

Τρίτον.—Τὴν ἀληθῆ θέσιν τῆς περιωνύμου Κερκοπόρτας, πρὸς διασάφησιν τῆς ἁλώσεως.

---

1) Σελ. 240. 2) E iera questo bastion per mezo uno luogo chiamato la Cresca (γρ. Cresea) σελ. 42. 3) Σελ. 244. 4) Τὸν βόρειον παραπύλιον πύργον. Μόνον τὸ ἄνω μέρος τοῦ πύργου τούτου κατέπεσε. Ἀμφότεροι οἱ πύργοι οὗτοι οἱ παραπύλιοι ἵστανται μέχρι σήμερον μετὰ τῶν θόλων αὐτῶν. 5) «Εἶχον γὰρ ἐν ἐκείνῳ τῷ μέρει ἕως τῆς Χρυσῆς ἑλέπολιν ἐναντίαν καὶ αὐτὴν μετὰ βουβάλων καὶ βοῶν δορῶν ἐνδεδυμένην». Ν. Χαλκοκ. σελ. 386. Φραντζῆ σελ. 253.

Τέταρτον.—Ὅτι τὸ νῦν Ἐγρὴ-καπὴ εἶναι ἡ Χαρσία Πύλη τῶν Βυζαντίων, καὶ ὄχι ἡ Πέμπτη τοῦ Κωδινοῦ κατὰ τὸν Κ. Μόρδτμαννν [1]).

Πέμπτον.—Ὅτι ἡ μετὰ τὴν πύλην τὴν σημερινὴν τῶν Ἑπτὰ Πύργων κλειστὴ πύλη, εἶναι ἡ Χρυσῆ πύλη· καὶ

Ἕκτον.—Ὅτι ἡ ἀπέναντι τοῦ ἡμετέρου Νοσοκομείου τῶν ἑπτὰ πύργων κλειστὴ πύλη, εἶναι ἡ πύλη τοῦ Ῥηγίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ.

ΤΟ ΠΑΛΑΤΙΟΝ ΤΩΝ ΒΛΑΧΕΡΝΩΝ.

Ἐντὸς τοῦ χώρου καλουμένου Ἑβδόμου, περιτειχισθέντος ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἡρακλείου, κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἑβδόμης ἑκατονταετηρίδος, ἀνήγειραν οἱ Βυζάντιοι ἐκκλησίας, λουτρὰ καὶ ἀνάκτορα, συνεχῶς μνημονευόμενα ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν [2]).

Ὁ χῶρος οὗτος πρὸς βορρᾶν τῆς ἐνορίας καλουμένης τὴν σήμερον Ἐγρὴ-καπὴ, μακρὰν τῶν ἐμπορικῶν ἀγορῶν καὶ τῶν καταλυμάτων τῶν Ὀθωμανῶν καὶ χριστιανῶν, ἄγνωστος εἰς τοὺς πλειοτέρους κατοίκους, καλεῖται σήμερον καθὼς καὶ ἐπὶ Βυζαντίων, αἱ Βλαχέρναι, ἕνεκα τοῦ σεπτοῦ ἁγιάσματος τῶν Βλαχερνῶν [3]). Ἐκαλεῖτο δὲ καὶ ἡ πλησίον παραλία, κόλπος τῶν Βλαχερνῶν.

Ἐντὸς τοῦ χώρου τούτου, ἀνηγέρθη χρόνον πολὺν πρὸ τῆς τελευταίας ἁλώσεως, περιώνυμον παλάτιον, καλούμενον ἐν τῇ Βυζαντινῇ ἱστορίᾳ νέον παλάτιον, παλάτιον τῶν Βλαχερνῶν, αὐτοκρατορικὸν ἀνάκτορον τῶν Βλαχερνῶν, Βασίλεια τῶν Βλαχερνῶν [4]), παλάτιον ὑπερύψηλον, τὸ ὑψηλὸν, τὰ ὑψηλὰ, καστέλ-

---

1) Ὁ Κ. Dethier ἐν τῷ μικρῷ αὐτοῦ πονήματι, ἐπιγραφομένῳ Der Bosphor und Constantinopel, ἐν Βιέννῃ, 1873, σελ. 54, παραδέχεται τὴν γνώμην τοῦ Κ.Μόρδτμανν. 2) Ἐδῶ ἦσαν ἡ Μαγναύρα καὶ τὰ Καριανά. 3) Ἀγνοῶ τὴν ἐτυμολογίαν τῆς λέξεως Βλαχέρναι. Βλ. Κ/πολιν Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 583 καὶ τὸν Κωδινόν· «Βλαχέρναις, ἀπό τινος ἀρχηγοῦ Σκύθου Βλαχέρνου, ἀναιρεθέντος ἐκεῖσε πεφήμισται.» Γενεσ. Βασ. σελ. 85. Συνέχ. Θεοφάνους σελ. 61. Πρὸ τῆς ἀνεγέρσεως τῆς ἐκκλησίας, ὁ τόπος ἐκαλεῖτο Βλαχέρναι, καὶ ἐκ τούτου, τῆς συνοικίας ταύτης ἡ ἐπωνυμία. 4) «Ἀμφοτέρων τῶν μερῶν γενομένων ἐν Βασιλείοις τοῖς τῶν Βλαχερνῶν λεγομένοις», Ι. Καντακουζηνοῦ Τόμ. Γ'. σελ. 168. «Τοῦ γὰρ βασιλεύοντος εἰς τὰ ἐν Βλαχέρναις ἀνάκτορα προκαθημένου—πῇ μὲν τὰ ἐν Βλαχέρναις ἀνάκτορα περιέλαβε». Μιχ. Ἀτταλιώτου σελ. 256, 241.

λιον τῶν Βλαχερνῶν, παλάτιον τοῦ Ἑβδόμου, τὸ νέον, πρὸς διαστολὴν ἑτέρου ἐν τῇ ἀνατολικῇ ἄκρᾳ τῆς πόλεως, καλουμένου συνήθως ἡ Δάφνη [1]), ἡ Πορφύρα καὶ πολλάκις τὸ μέγα παλάτιον [2]).

Πολλοὶ συγγραφεῖς συγχέουσι τὸ παλάτιον τῶν Βλαχερνῶν, μεθ' ἑτέρου παλατίου Βυζαντινοῦ, καλουμένου πολλάκις Βασίλειον τοῦ Κωνσταντίνου [3]), σήμερον Τεκφοὺρ-Σαράϊ ἢ Τεκὴρ-Σεράϊ, καὶ παρά τινων παλάτιον τοῦ Βελισαρίου [4]).

Πρὶν περιγράψω τὰ ἐρείπια καὶ τ' ἀρχαῖα τείχη τὰ νῦν ἱστάμενα ἐν τῷ χώρῳ τούτῳ, καὶ πρὶν λαλήσω περὶ τῆς θέσεως καὶ τοῦ ὕψους τοῦ παλατίου, καλὸν εἶναι πρότερον νὰ ἱστορήσω, ὅσα περὶ τοῦ παλατίου τούτου ἔγραψαν οἱ ἡμέτεροι συγγραφεῖς καὶ οἱ Σταυροφόροι, στρατοπεδεύσαντες ὑπὸ τὰ τείχη τοῦ Ἡρακλείου τείχους. Πρὸς τούτοις θέλω ἀναφέρει καὶ ἄλλων μαρτυρίας περὶ τοῦ παλατίου τούτου [5]).

Μητὰ τὴν ἱστόρησιν ταύτην, ἄνευ τῆς ὁποίας ἀδύνατον νὰ ἐννοήσωμεν ἢ συναρμόσωμεν τὰς προφανεῖς τῶν συγγραφέων ἀντιλογίας, θέλω περιγράψει λείψανα κολοσσιαίων τειχῶν μέχρι σήμερον ἱσταμένων παρὰ τὸ ἁγίασμα τῶν Βλαχερνῶν. Μετὰ τὴν μελέτην ταύτην καὶ παραβολὴν πλείστων συγγραφῶν, ἐρωτῶ· εἶναι τὰ τείχη ταῦτα λείψανα τοῦ περιωνύμου παλατίου τῶν Βλαχερνῶν; Βλέπομεν εἰς τὸν χῶρον τοῦτον τείχη προφανῶς Βυζαντινὰ, κρύπτας, ἀνώγαια θολωτὰ ἐρυμνότατα, τῶν ὁποίων οὐδέποτε μνημονεύουσιν οἱ νεώτεροι χωρογράφοι τῆς Κ/πόλεως, ἡμέτεροι καὶ ξένοι. Ταῦτα τὰ ἐρείπια ἵστανται γυμνὰ, ὁρατὰ τοῖς πᾶσι, καὶ ὁ ἅπαξ ἰδὼν αὐτὰ ἀναγνωρίζει πάραυτα τὴν ἀληθῆ Βυζαντινὴν τειχοδομίαν. Ἡ θέσις τοῦ παλατίου ἀμφισβητεῖται ὄχι μόνον ὑπὸ τῶν ξένων ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν ἡμετέρων συγγραφέων. «Τὸ ῥηθὲν παλάτιον τῶν Βλαχερνῶν, μετὰ τὴν ἅλωσιν ἐκρημνίσθη, παρέμεινε δὲ ὁ περίβολος τῶν τειχῶν τοῦ φρουρίου ἢ Καστελλίου, κείμενος κατὰ δεξιὰν θέσιν εἰς τοὺς εἰσερχομένους τὴν πύλην Ἐϊβὰν-Σεράϊ, κατὰ τὴν γωνίαν τῆς Ἀκροπόλεως ἐτὴν

[1]) «Ἐν τῷ κουβουκλίῳ τῷ ὄντι ἐν τῷ παλατίῳ τῆς Δάφνης» Κ. Πορφυρογεννήτου. Τόμ. Α'. σελ. 7. [2]) «Ἐπὶ τὸ μέγα κατήντησε παλάτιον.» Γ. Ἀκροπ. σελ. 197. [3]) «Δεσμωτήριον δὲ ἐν τοῖς Βασιλείοις Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου, κοινὸν ποιεῖν διενοεῖτο.» Ι. Καντακουζηνοῦ Τόμ. Β'. σελ. 57. [4]) «Ex quo (τὸν Καντακουζηνὸν) praeterea colligimus apud eundem scriptorem Blachernianum et Constantinianum palatia diversa esse, ita ut Leunclavii et aliquot aliorum error deprehendatur, qui Palatium, quod hodie Constantini vocant, idem esse cum Blacherniano contendunt. C. Christ. Βιβλ. Β'. σελ. 127, 132. Χάμμερ C/polis. Τόμ. Α'. σελ. 196.

[5]) Περὶ τούτου καὶ τῶν ἐκεῖσε δεσμωτηρίων τοῦ Ἀνεμᾶ, πολλὰ διηγεῖται ὁ Walter Scott ἐν τῇ μυθιστορίᾳ αὐτοῦ, Robert Count of Paris· ἀρύεται δ' ὅσα γράφει παρὰ τῶν Σταυροφόρων καὶ τῆς Ἄννης Κομνηνῆς.

κατοικουμένην ὑπὸ Ὀθωμανῶν. Ἡ ἔκτασις αὐτοῦ εἶναι μετρία, ἔχει μίαν μεγάλην πύλην, καὶ ἐμπεριέχει τὴν πρὸς τὸ χερσαῖον τεῖχος πάλαι ποτὲ τῶν Βλαχερνῶν πύλην κατάκτιστον· ἔτι τρεῖς πύργους, ἐξ ὧν ὁ εἷς καὶ μείζων, εἶναι ὁ τοῦ Ἀνεμᾶ πολυθρύλλητος, ἓν ἁγίασμα καλούμενον τοῦ Ἁγίου Βασιλείου, καὶ ἓν μεγαλώνυμον μαυσωλεῖον· διὸ καὶ ἡ εἰς τὸν περίβολον τοῦτον εἴσοδος εἰς τοὺς ἡμετέρους κεκώλυται [1]). Ἔκειτο δὲ κατὰ τὴν ὁμόφωνον τῶν ἱστορικῶν μαρτυρίαν παρ' αὐτοῦ τοῦ κόλπου τὴν ἀκτὴν, μέρος ὅμως αὐτοῦ ἐλέγετο ὑψηλὰ, διότι καὶ ἦτο τῷ ὄντι τὸ ὑψηλότερον· ἔκειτο δὲ, καθὼς φαίνεται, πρὸς τὸ ἀνώτερον μέρος τοῦ τῶν Βλαχερνῶν περιβόλου, ἄνωθεν τῆς μεσημβρινῆς πύλης τοῦ παλατίου, καὶ ἀπ' αὐτῶν ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος ὁ Κομνηνοάγγελος, ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ἰσαακίου, ἐθεᾶτο, κατὰ τὸν Χωνειάτην, τοὺς Λατίνους εἰσιόντας τὴν πόλιν [2]).»

Ἔχομεν περὶ τοῦ παλατίου τούτου πλείστας ξένων μαρτυρίας, διότι οὐδένα ἕτερον τόπον τοσάκις ἐπεσκέφθησαν τῆς Εὐρώπης οἱ ἀγέρωχοι καὶ θεομανεῖς Σταυροφόροι, ὅσῳ τὸ παλάτιον τῶν Βλαχερνῶν.

Ὠφελούμενοι δὲ ἀπὸ τὰς συγγραφὰς τῶν ξένων, μὴ λησμονήσωμεν τοὺς ἡμετέρους Βυζαντινοὺς, τῶν ὁποίων ἀληθεῖς καὶ σαφεῖς εἶναι τοῦ ἀνακτόρου τούτου αἱ περιγραφαί. Ὁ ἀναγινώσκων ἂς ἔχῃ κατὰ νοῦν τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν οὗτοι ἔγραφον· πρὸς τούτοις, ὅτι γράφοντες χάριν τῶν ὁμογενῶν, ἀπεσιώπησαν πάμπολλα, περιττὰ εἰς τοὺς κατοικοῦντας καὶ καλῶς γινώσκοντας τὸν τόπον.

Ὅταν πρό τινος καιροῦ συνέγραψα τὴν περὶ τῶν χερσαίων τειχῶν προηγουμένην μελέτην, ἐνόμιζον τότε, ὅτι ὁ μέγας πύργος, ὁ καλούμενος τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου, ἦτο τὸ μόνον λείψανον τοῦ παλατίου τῶν Βλαχερνῶν. Ἔκτοτε ἡ κατεδάφισις χερσαίων τινῶν πύργων καὶ τειχῶν, ἡ μελέτη νέων ἐπιγραφῶν ἀνεζωπύρησε τὸν πόθον νὰ μελετήσω καὶ ἐρευνήσω τὴν ἀληθῆ θέσιν τοῦ παλατίου τούτου, τὴν ὁποίαν σαφῶς καταδεικνύουσιν οἱ ἡμέτεροι συγγραφεῖς καὶ ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἀνῆλθον ἅπαντες οἱ ἡγεμόνες τῶν Σταυροφόρων. Κέντρον, οὕτως εἰπεῖν, τῶν ἐρευνῶν μου ἦτον ὁ πύργος τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου, ἀνεγερθεὶς κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Χωνειάτου [3]) ὡς ἔρυμα τοῦ παλατίου τούτου.

Εἶπον καὶ ἄλλοτε, καὶ πάλιν ἐπαναλαμβάνω, ὅτι οἱ ποθοῦντες νὰ σαφηνίσωσι τὴν χωρογραφίαν τῆς Κ/πόλεως δέον νὰ μελετῶσι τοὺς Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς. Ἂς παραβλέπωμεν τὴν χυδαίζουσαν τοῦ λόγου ὑφήν. Τί ἤθελεν εἶσθαι δι' ἡμᾶς ὁ χιλιοετὴς βίος τοῦ ἔθνους ἄνευ τῶν ὁλονὲν σκωπτομένων καὶ διασυρομένων τούτων ἱστορικῶν;

Κατὰ τοὺς πλείστους τῶν συγγραφέων λέγεται, ὅτι πρῶτος ὁ Ἀναστάσιος Δίκορος στεφθεὶς τῇ 9ῃ Ἀπριλίου 499 Μ. Χ. ἐθεμελίωσε τὸ παλάτιον τοῦτο,

[1]) Κ/πολις Πατρ. σελ. 61. [2]) Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 592, 593.
[3]) Σελ. 580, 581.

πρὸ τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ Ἡρακλείου τείχους [1]). Μνημονεύεται καὶ ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἰουστινιανοῦ τοῦ Ῥινοτμήτου, «τὴν πόλιν παρέλαβε, καὶ πρὸς βραχὺ ἐσκήνωσεν ἐν τῷ παλατίῳ Βλαχερνῶν.»

Δὲν φρονῶ ὅτι μέγα ἴδρυμα ἠδύνατο ν' ἀνεγερθῇ εἰς τόπον εἰσέτι μὴ περιτειχισμένον. Ἠθανῶς μικρὸν ἐνδιαίτημα εὑρίσκετο ἐκεῖ πρὸς ἀνάπαυσιν τῶν βασιλέων, προσερχομένων χάριν εὐλαβείας εἰς τὸν παρακείμενον ναὸν τῶν Βλαχερνῶν.

Τὸ τεῖχος τοῦ Ἡρακλείου ἀπετέλει ἐπὶ Βυζαντίων ὡς καὶ τὴν σήμερον, μέρος τοῦ ὅλου περιβόλου τοῦ παλατίου.

Οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς οὐδέποτε συνέγραψαν χωρογραφίαν τῆς πόλεως μετὰ τῶν λεπτομερειῶν τῶν σημερινῶν χωρογράφων. Ὅσα ἔγραψαν εἶναι ἐνίοτε ἀσαφῆ, διότι περιγράφουσι τὴν Κ/πολιν ὡς ἐφαίνετο ἐπὶ τῶν ἡμερῶν αὐτῶν, ὀλίγον φροντίζοντες περὶ γεγονότων παρελθόντων. Ἕνεκα τούτου ἀναγκαζόμεθα ἡμεῖς νὰ συμπληρώσωμεν τὰ ἐλλείποντα, καὶ συρράπτοντες τὰ ἀτελῆ ἰσορήματα, νὰ διορθώσωμεν τὰ ἡμαρτημένα. Ἀγνοοῦμεν τίνες ἀνήγειραν καὶ μετὰ καιρὸν τοσούτῳ ἐκόσμησαν τὸ παλάτιον τοῦτο, τοῦ ὁποίου τὴν μεγαλοπρέπειαν, τὰ κοσμήματα καὶ ἐντεθησαυρισμένα πλούτη δὲν δύνανται ἀρκούντως νὰ ἐξυμνήσωσιν οἱ Σταυροφόροι. Μολονότι οἱ μετὰ τὸν Δίκορον αὐτοκράτορες ἀνήγειρον νέους ἀνδρῶνας καὶ τρικλίνους καὶ παντοιοτρόπως ηὔξησαν καὶ κατεκόσμησαν αὐτό, οἱ Σταυροφόροι καί τινες τῶν ἡμετέρων καλοῦσι τὸν Μανουὴλ Κομνηνὸν ἱδρυτὴν τοῦ παλατίου. Περὶ τοῦ βασιλέως τούτου λέγει ὁ Χωνειάτης [2]): «φιλοκαλίαν δὲ κατηγοροῦσι τοῦδε τοῦ βασιλέως, καὶ οἱ κατ' ἄμφω τὰ ἀνάκτορα [3]) ἐπιμήκιστοι περίστυλοι ἀνδρῶνες, οὓς αὐτὸς ἀνήγειρεν, οἳ ψηφίδων χρυσῶν ἐπιθέσεσι διαυγάζοντες τυποῦσιν ἄνθεσι βαφῆς πολυχρόου καὶ τέχνῃ χειρῶν θαυμασίᾳ, ὅσα οὗτος κατὰ βαρβάρων ἠνδρίσατο, ἢ ἄλλως ἐπὶ βέλτιον ῥωμαίοις διεσκευάκει.»

Ἰδοὺ καὶ τὰ γραφόμενα τοῦ Ἑβραίου περιηγητοῦ Βενιαμὶν ἐκ Τουδέλλης, ἰδόντος τὸ ἀνάκτορον τοῦτο τῷ 1173 [4]). «Ἐκτὸς τοῦ ἀνακτόρου, τὸ ὁποῖον παρέλαβεν ἀπὸ τοὺς προγόνους αὐτοῦ ὁ βασιλεὺς Ἐμμανουὴλ, ἀνήγειρεν ἐπὶ τῆς παραλίας ἕτερον καλούμενον Βλαχέρναι, τοῦ ὁποίου οἱ κίονες καὶ τὰ τείχη εἶναι ἐπικεκαλυμμένοι διὰ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐνέγραψε τοὺς ἰδίους πολέμους καὶ τοὺς τῶν προπατόρων αὐτοῦ [5])». Odo de Diogilo, ἄλλος

[1]) «De ejus conditore silent scriptores, tametsi ante Anastasium Dicorum stetisse constet. C. Christ. Βιβλ. Β'. σελ. 130).» Θεοφάνης, Τόμ. Α'. 573, Νικ. Πατρ. 20. [2]) Σελ. 269. [3]) Δηλ. τοῦτο καὶ τὸ μέγα παλάτιον. [4]) Κατὰ δὲ τὸν Th. Tafel (de Thessalonica, Berolini, 1839, 8ον. σελ. 476) περὶ τὸ 1155. Σ. Α.

[5]) Voyage de Benjamin, fils de Jonas. σελ. 42, παρὰ Bergeron, Voyages en Asie, Τόμ. Α'. La Haye, 1735.

σύγχρονος ἱστορικὸς λέγει, ὅτι· «Τὸ παλάτιον τῶν Βλαχερνῶν, καίτοι ἐν χθαμαλῷ ᾠκοδομημένον, δαπάνῃ μέν τοι καὶ τέχνῃ ἐπὶ τοσοῦτον ὕψους ἐπῆρται, ὡς τὴν ἀπ' αὐτοῦ θέαν τριπλῆν ὑπάρχειν, θαλάσσης, πεδιάδος, πόλεως [1]).»

Ἕτερος ἱστορικὸς Βιλλέρμης ὁ Τύριος καλεῖ τὸ παλάτιον τοῦτο ποτὲ μὲν Νέον, ποτὲ δὲ τῶν Βλαχερνῶν· διέβη δὲ καὶ γέφυράν τινα πλησίον τοῦ παλατίου τῶν Βλαχερνῶν [2]).

Ἐκ τῶν πολλῶν μαρτυριῶν τῶν ἀλλοδαπῶν καὶ ἡμετέρων εἰκάζω, ὅτι Μανουὴλ ὁ Κομνηνὸς ὑπερεκόσμησε τὸ παλάτιον τοῦτο. Ἄλλοι αὐτοκράτορες ἀνήγειρον τρικλίνους, τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα διέσωσαν οἱ ἡμέτεροι. Σήμερον ὅλα τὰ ἴχνη τῶν ἐμβόλων ἀνδρώνων καὶ τρικλίνων, ὁλοτελῶς ἐξηφανίσθησαν [3]).

Τοῦ παλατίου τούτου μνημονεύουσιν οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς μέχρι τῶν τελευταίων ἡμερῶν τῆς αὐτοκρατορίας. Ἐδῶ διενυκτέρευσεν Κωνσταντῖνος ὁ Παλαιολόγος τὴν νύκτα πρὸ τῆς ἁλώσεως. Ὡς πρὸς τὴν θέσιν αὐτοῦ, πάντες συμφωνοῦσιν ὅτι ἔκειτο εἰς τὸ ἐνδότερον μέρος τοῦ λιμένος ἢ κατὰ τοὺς Σταυροφόρους, ἐν τῇ γωνίᾳ τῆς πόλεως, πλησίον τοῦ λιμένος [4]).

Ὁ Ἀλβέρτης Ἀκουένσης ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἱερουσαλὴμ λέγει περὶ τῶν Σταυροφόρων τῶν ἐστρατοπεδευμένων ὑπὸ τὰ τείχη τῆς πόλεως εἰς πεδίον καλούμενον Κοσμίδιον [5]), ὅτι ὁ στρατὸς βλέπων τὴν ὀργὴν τοῦ βασιλέως τῶν Λογγοβάρδων καὶ τὴν σπάνιν τῶν τροφῶν, ὡπλοφόρησε καὶ συνήχθη ὑπὸ τὰ τείχη καὶ τὰς πύλας τοῦ μεγάλου παλατίου, μετ' ἀξινῶν, πτύων καὶ σκεπάρνων, εἰς τόπον καλούμενον Ἁγία Ἀργήνη [6]). Ἐκεῖ κατηδάφισαν τὴν πύλην καὶ διὰ διό-

[1]) Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 593. Ἀντιγράφω ὅλον τὸ χωρίον τοῦτο, διότι καλῶς σαφηνίζει τὴν θέσιν τοῦ παλατίου· «Fundatur qnidem in humili, sed sumptu et arte, decenti proceritate consurgit, et triplici confinio, triplicem habitantibus jucunditatem afferens, mare, campos, urbemque visibus alternis despicit. Exterior ejus pulchritudo fere incomparabilis est; interior vero, quidquid de eo dixero superabit. Auro depingitur undique, variisque coloribus, et marmore studioso artificio sternitur area, et nescio quid plus ei conferat pretii, vel pulchritudinis ars subtilis, vel pretiosa materia. C. Christ. Βιβλ. Β'. σελ. 131.» Πρβ. καὶ Gesta Dei per Francos. [2]) Βιβλ. Β'. κεφ. ζ'. ή.—Βιβλ. Κ'. κεφ. κς'.—Βιβλ. ΚΒ'. κεφ. δ'.—Gesta Dei per Francos. [3]) «Ὁ αὐτὸς (δηλ. Ἀναστάσιος ὁ βασιλεὺς) κτίζει καὶ τὸν μέγαν τρίκλινον τὸν ἐν Βλαχέρναις, ὃς Ἀναστασιακὸς μέχρι τῆς δεῦρο λέγεται», Σουΐδας ἐν λ. Ἀναστάσιος. Ὁ δὲ Παχυμέρης, Βιβλ. Δ'. σελ. 260. λέγει· «Βασιλικὸς Ἀλεξιακὸς τρίκλινος.» Ἀναφέρονται καὶ ἕτεροι τρίκλινοι, ἀλλὰ δὲν δύναμαι νὰ εἴπω ἂν ἀνηγέρθησαν ἐν τῷ παλατίῳ ἢ ἐν τῷ ναῷ τῶν Βλαχερνῶν. Νικ. Χων. 351.

[4]) «De Palatii situ, constat apud omnes extitisse ad caput Sinus Ceratini, in angulo civitatis juxta portum, inquit Tyrius. Lib. II. cap. VIII. ad ipsa Freti littora, ut est apud Nicetam in Alexio Angelo, Lib. III. C. Christ. Βιβλ. Β'. σελ. 131. [5]) Σήμερον Ἐγιούπ. [6]) Sainte Argène.

δων εἰσῆλθον καὶ ἐθανάτωσαν νέους τινὰς τοῦ αὐτοκρατορικοῦ γένους καὶ λέοντα ἥμερον προσφιλῆ εἰς τὸν αὐτοκράτορα. Ἡ πύλη αὕτη ἀναμφιβόλως εἶναι ἡ Γυρολίμνη, ἡ κυρία πύλη, ἡ ἄγουσα ἀπὸ τὸ Κοσμίδιον πρὸς τὸ ἀνάκτορον.

Ἔρχομαι νῦν εἰς τοὺς Βυζαντινούς· «Τοῦ δ' Ἀνδρονίκου καταβάντος ἀπὸ τοῦ τυραννείου ἐς τὸ ἐν Βλαχέρναις βασίλειον, καὶ γενομένου κατὰ τὸν ἐντὸς τούτου ὑψηρεφῆ δόμον, ὃς Πολύτιμος λέγεται, ἐφίσταται καὶ ὁ βασιλεὺς Ἀλέξιος ἐκ τῶν ἔξωθεν, ὁμοῦ παιάνων τε καὶ στεναγμάτων (οὐ γάρ πάντες τῷ καιρῷ παρεσύρησαν) εὑρὼν μεστὰ τὰ ἀνάκτορα, καὶ αὐτὸν Ἀνδρόνικον ὡς βασιλέα σχεδὸν παρὰ πάντων καταλαβὼν εὐφημούμενον [1]).»

Ὅτι τὸ παλάτιον τοῦτο ἦτο κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους περιτετειχισμένον, συμπεραίνομεν ἐκ τῶν γραφομένων τῶν Βυζαντινῶν· «Στὰς τοίνυν θωρακοφόρος εἴσω τοῦ περιβόλου τῆς πόλεως, ὃν ὁ βασιλεὺς ἀνήγειρε Μανουήλ, ἔρυμα τῶν ἐν Βλαχέρναις ἀρχαίων [2]).» Ἐκ τούτου νομίζουσί τινες ὅτι πρῶτος ὁ Μανουὴλ ἀνήγειρε τοῦ περιβόλου τὰ τείχη· «Ὡς γὰρ ἐπύθοντο ὅτι μὴ τὴν πρεσβείαν δέχοιτο ἡ βασιλὶς, μηδὲ χωροίη πρὸς συμβάσεις, τὸ ἐν Βλαχέρναις φρούριον, μέρος καὶ αὐτὸ τοῦ περὶ τὰ βασίλεια φρουρίου, Καστέλλιον προσαγορευόμενον [3]), ἐξεπόρθησάν τε καὶ διήρπασαν, βασιλέως ἀγνοοῦντος· καί τοι γε τῶν ἔνδον ἀπὸ τῶν τειχῶν ἀμυνομένων κραταιῶς·» καὶ μετ' ὀλίγον· «αὐτίκα τε ἐπείθετο ἡ μήτηρ καὶ τὸν Ἀνδρόνικον Ἀσάνην τὸν βασιλέως πενθερὸν καὶ τὸν Παλαμᾶν Γρηγόριον αὐτοῦ που κατακεκλεισμένους ἐν δεσμωτηρίοις ἔνδον βασιλείων, ἄγεσθαι ἐκέλευε πρὸς αὐτήν, καὶ περὶ πρὸς βασιλέα διαλεχθεῖσα πρὸς αὐτοὺς εἰρήνης, ἔπεμπε πρὸς ἐκεῖνον πρεσβευτάς [4]).»

Ἐντὸς τοῦ περιτετειχισμένου τούτου περιβόλου, τοῦ καλουμένου Καστελλίου, κατῴκουν καὶ ἄλλοι ἐκτὸς τῆς θεραπείας τοῦ βασιλέως. Λέγει ὁ Καντακουζηνός· «Ἔπειτα εἰς τὰ βασίλεια ἐλθόντες, τὸ λεγόμενον Καστέλλιον διεπόρθησαν, ἀφύλακτον εὑρόντες, καὶ διήρπασαν τῶν ἐνοικούντων οἰκίας [5]).»

Τὸ παλάτιον τοῦτο, καθὼς ἀνωτέρω εἴδομεν, ἐκαλεῖτο ὑψηλὸν καὶ ἐνίοτε ὑπερύψηλον, ἀλλ' οὐδεὶς νομίζω ἠρεύνησε νὰ μάθῃ, διατί ἐκαλεῖτο ὑπερύψηλον τὸ βασίλειον τοῦτο, κείμενον εἰς τόπον χθαμαλόν· διότι τοιοῦτος εἶναι ὅλος ὁ τόπος τῶν Βλαχερνῶν. Βεβαίως ὁ λαὸς τῆς Κ/πόλεως εἶχε λόγους νὰ καλῇ τὸ ἀνάκτορον ὑψηλὸν, καὶ δέον σήμερον ἡμεῖς νὰ ζητήσωμεν τὸν λόγον τῆς τοιαύτης ἐπωνυμίας. Ὅλοι οἱ χωρογράφοι, ἡμέτεροι καὶ ἀλλοδαποὶ, οὐδέποτε

[1]) Νικ. Χωνειάτου, σελ. 351. [2]) Αὐτόθι, Βιβλ. Α'. σελ. 580. [3]) «Atque inde pars illa Magni Palatii, Castelli nomine, donatur a Villharduino. n. CXXVIII, cujus munitionem et fortitudinem praedicat Luithprandus. Lib. III. cap. IX. C. Christ. σελ. 120. [4]) Ι. Καντακουζην. Τόμ. Β'. σελ. 611. [5]) Περὶ τούτου λέγει ὁ Δουκάγγιος C. Christ. Βιβλ. Β'. σελ. 131 «Atque illud amplum fuisse oportet, cum et in eo variae habitantium aedes exstiterint.»

ἐμόχθησαν νὰ σαφηνίσωσι τὴν λέξιν ταύτην, μολονότι ὁ Odo de Diogilo σαφῶς ἑρμηνεύει αὐτήν. Ἀπὸ τοῦ παλατίου τούτου ἐφαίνοντο τὸ Κοσμίδιον καὶ οἱ λόφοι μέχρι τῆς πύλης τῆς Ἀδριανουπόλεως. Προσθέτω ὅτι ἡ μελέτη τῆς θέσεως τοῦ παλατίου τούτου σαφηνίζει τὴν θέσιν τῶν δεσμωτηρίων τοῦ Ἀνεμᾶ, τὰ ὁποῖα αἰνίττεται, μοὶ φαίνεται, ὁ Καντακουζηνὸς λέγων [1]) «κεκλεισμένους ἐν δεσμωτηρίοις ἔνδον Βασιλείων.» Τόσῳ πλησίον τῶν τειχῶν ἦτο τὸ παλάτιον, ὥστε οἱ ἐν αὐτῷ διαιτώμενοι ἤκουον τὰς ὑβριστικὰς φωνὰς τῶν ἔξω ἐχθρῶν [2]).

Ὅσοι ποθοῦσι πλειότερα περὶ τοῦ ἀνακτόρου τούτου, ἂς ἀναγνώσωσι τὰ τοῦ Δουκαγγίου [3]), τὴν περιγραφὴν τοῦ ἀοιδίμου πατριάρχου Κωνσταντίου καὶ τοῦ πολυμαθοῦς Κ. Σκ. Βυζαντίου.

Ἄννα ἡ Κομνηνὴ καὶ τῶν Σταυροφόρων οἱ συγγραφεῖς λέγουσιν ὅτι ἐδῶ κατῴκουν οἱ αὐτοκράτορες μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Φράγκων ἁλώσεως τῆς Κ/πόλεως τῷ 1204 Μ. Χ. Οἱ Σταυροφόροι κατασκηνώσαντες ὑπὸ τὰ τείχη τοῦ Ἡρακλείου, ἐξεπλάγησαν ἀπὸ τὴν ἐρυμνότητα τῶν τειχῶν, τὸν μέγαν ἀριθμὸν τῶν πύργων καὶ τὴν μεγαλοπρέπειαν τοῦ παλατίου τούτου. Περιγράφουσι πλεῖστα μέρη τῆς πόλεως, ἱστοροῦσι μετὰ πολλοῦ στόμφου τὴν παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος ὑποδοχὴν αὐτῶν. Ἐκ τούτων μανθάνομεν πλεῖστα, τὰ ὁποῖα οἱ ἡμέτεροι ἀπεσιώπησαν. Ἡ πολυμαθὴς θυγάτηρ τοῦ Ἀλεξίου, Ἄννα ἡ Κομνηνὴ, δεκαπενταέτις περίπου κατὰ τὴν πρώτην ἐμφάνισιν τῶν Σταυροφόρων, εἶναι ὁ ἀληθὴς ἡμῶν ὁδηγός. Ἡ γυναικεία καρδία περιέγραψε οὐ μόνον τὸ ἀτίθασσον καὶ ἀγέρωχον τῶν Σταυροφόρων ἡγεμόνων, τὴν φρόνησιν τοῦ πατρὸς αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀρειμάνιον βλέμμα, τοὺς γαλανοὺς ὀφθαλμοὺς, τὸ κάλλος καὶ τὴν εὐρωστίαν τινῶν νέων Σταυροφόρων. Τινῶν τὰ ὀνόματα ἦσαν τοσούτῳ κακόφωνα, ὥστε γλῶσσα Ἑλληνικὴ δὲν ἠδύνατο νὰ προφέρῃ αὐτά.

Πρῶτος ὁ ἀναβὰς ἐπὶ τοῦ ἀνακτόρου τούτου ἦτο Πέτρος ὁ ἐρημίτης τῷ 1096. Ὑπεδέχθη αὐτὸν μετὰ πολλῆς εὐνοίας ὁ Ἀλέξιος· ἐδωρήσατο αὐτῷ 220 χρυσοῦς βυζαντινοὺς, καὶ ποσότητα χρημάτων δι' ἕκαστον στρατιώτην αὐτοῦ. Βέλος ῥιφθὲν ἀπὸ τοῦ στρατοῦ τοῦ Πέτρου, ἐτραυμάτισεν ἀξιωματικὸν τοῦ παλατίου ἱστάμενον παρὰ τὸν θρόνον, ἐφ' οὗ ἐκάθητο ὁ Ἀλέξιος. Οὗτος, ἵνα τιμωρήσῃ τὴν αὐθάδειαν τῶν Σταυροφόρων, προσέταξε λόχον στρατιωτῶν νὰ ἐξέλθῃ τῆς πύλης τῆς Ἀδριανουπόλεως καὶ ἕτερον ἀπὸ τῆς πύλης τοῦ παλατίου τῆς Γυρολίμνης. Διετάχθησαν δὲ οἱ στρατιῶται ἵνα μὴ κακοποιήσωσι τοὺς ξένους, ἀλλὰ νὰ τρέψωσιν αὐτοὺς εἰς φυγήν. Τὸ στρατήγημα ἐπέτυχεν· οἱ Σταυροφόροι διὰ τῆς πλησίον καμηλογεφύρας ἀπῆλθον μετὰ τῶν σκηνῶν αὐτῶν εἰς τὴν ἀπέναντι τοῦ λιμένος ἀκτήν [4]). Ἡ διήγησις αὕτη τῆς Ἄννης δὲν εἶναι πάντη σύμφωνος μετὰ τῶν γραφομένων ὑπὸ τῶν Σταυροφόρων.

[1]) Βιβλ. Δ'. σελ. 611. [2]) Μ. Ἀτταλιώτης, σελ. 24. [3]) C. Christ. B. IV. σελ. 130. [4]) Τὴν ἀπέναντι κωμόπολιν τοῦ Πικριδίου, νῦν Χάσκιοϊ.

Τὸ ἑπόμενον ἔτος, τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, ὁ Βουιλλὼν, συνοδευόμενος ὑπό τινων συμμαχητῶν, ἀνῆλθεν εἰς τὸ παλάτιον τοῦτο. Κατὰ τὴν Ἄνναν ἦσαν λαμπρῶς κεκοσμημένοι. Ὁ αὐτοκράτωρ καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἐθαύμασαν τὰ πολυτελῆ αὐτῶν ἐνδύματα, τὰς βαρυτίμους μηλωτὰς, τὰ πορφυρᾶ καὶ χρυσᾶ αὐτῶν κοσμήματα. Ὁ αὐτοκράτωρ ὑπεδέχθη αὐτοὺς περιεστοιχισμένος ὑπὸ τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ καὶ τῶν μεγιστάνων πάντων τῆς αὐτοκρατορίας. Οἱ περὶ τὸν αὐτοκράτορα ἐπόθουν νὰ ἴδωσιν ἐκ τοῦ πλησίον τὸν Βουιλλὼν, πολεμιστὴν ἀτρόμητον, ἄνδρα μεγαλεπήβολον, πρὸ πολλοῦ ὑπὸ πάντων φημιζόμενον. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐπὶ τοῦ θρόνου καθήμενος, ἐζήτησεν ἑκάστου Σταυροφόρου τὸ ὄνομα. Albert d'Aix, ὁ ἱστορήσας τὴν ὑποδοχὴν τοῦ Βουιλλὼν ἐν τῷ παλατίῳ τούτῳ, λέγει· «Ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος κατὰ τὸ ἔθος τῶν προγόνων αὐτοῦ ἐκάθητο ἐπὶ τοῦ θρόνου, μὴ ἐγειρόμενος εἰσερχομένων τοῦ Βουιλλὼν καὶ τῶν συμμαχητῶν αὐτοῦ. Ὁ δοὺξ ὡς καὶ οἱ ἀκόλουθοι αὐτοῦ, γονυπετοῦντες καὶ κλίνοντες τὸ σῶμα, ἡσπάζοντο τὴν χεῖρα τοῦ ἐνδόξου καὶ κραταιοῦ τούτου αὐτοκράτορος.» Μετὰ τὴν ὑποδοχὴν ταύτην, συνήθη παρὰ τοῖς Βυζαντίοις, ὁ Βουιλλὼν καὶ οἱ συνοδεύσαντες αὐτὸν ἐπεσκέφθησαν ὅλον τὸ παλάτιον καὶ ἰδίοις ὄμμασιν εἶδον τοὺς θησαυροὺς αὐτοῦ. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐδωρήσατο εἰς ἅπαντας χρυσὸν, βαρυτίμους λίθους, σηρικὰ ὑφάσματα, ἵππους, ἡμιόνους καὶ πολύτιμα ἀγγεῖα. Ἡ ἀξία τῶν αὐτοκρατορικῶν τούτων δωρημάτων ἐξέπληξε τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν Σταυροφόρων. Ἀπὸ τῆς ἡμέρας ταύτης μέχρι τῆς 14ης Μαΐου, ἡμέρας τῆς Πεντηκοστῆς, ἐστέλλοντο ἀπὸ τοῦ παλατίου τῶν Βλαχερνῶν εἰς τὸν στρατὸν τῶν Σταυροφόρων καθ' ἑκάστην, τόσοι χρυσοῖ Βυζαντινοὶ, ὅσους ἠδύναντο νὰ φέρωσιν ἐπὶ τῶν ὤμων δύο καὶ πολλάκις τέσσαρες ἄνδρες. Διὰ τοὺς στρατιώτας ἄλλα χρήματα ἐπέμποντο. Διὰ τῶν χρημάτων τούτων ἠγόραζεν ὁ στρατὸς ἐνδύματα καὶ τροφὰς ἀπὸ τοὺς πολίτας, ἀθρόους προσερχομένους ἀπὸ τὰς ἀγορὰς τῆς πόλεως εἰς τὸ στρατόπεδον [1]).

Εἰς τὸ παλάτιον τοῦτο, καιρόν τινα μετὰ ταῦτα, ἀνέβη ὁ Βοεμοῦνδος. Κατὰ διαταγὴν τοῦ αὐτοκράτορος ὁ ἡγεμὼν οὗτος καὶ οἱ ἀκόλουθοι αὐτοῦ ἐπεσκέφθησαν ὅλον τὸ παλάτιον. Εἰς αἴθουσαν εὐρύχωρον ἐπεσωρεύθησαν χρυσοκέντητα ὑφάσματα, νομίσματα ἀργυρᾶ καὶ χρυσᾶ καὶ κοσμήματα σπάνια καὶ πολύτιμα. Τὸ δάπεδον τῆς αἰθούσης ἐκαλύπτετο ὑπὸ σηρικῶν ὑφασμάτων, περιδεραίων καὶ βραχιονίων, ὥστε ὁ περιπατῶν ἐν τῇ αἰθούσῃ δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ καταπατήσῃ αὐτά. Τοῦ Βοεμούνδου πλησιάζοντος, ἠνοίχθησαν διὰ μιᾶς αἱ θύραι καὶ τοσοῦτῳ ἐξεπλάγησαν οἱ Σταυροφόροι, ὥστε ὁ Βοεμοῦνδος ἀνεφώνησε· «πόσας πόλεις καὶ ἐπαρχίας ἠδυνάμην νὰ κατακτήσω διὰ τοσούτου πλούτου.» Ἅπαντα τὰ πλούτη ταῦτα ἐχάρισεν ὁ αὐτοκράτωρ εἰς τὸν Βοεμοῦνδον.

---

[1]) Δὲν συνεχωρεῖτο εἰς τοὺς Σταυροφόρους νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὴν πόλιν, ἕνεκα τῆς κατ' αὐτῶν ἔχθρας τοῦ λαοῦ.

Ταῦτα καὶ ἕτερα πλειότερα περιγράφουσιν οἱ ἱστορήσαντες τὴν διὰ τῆς Θράκης καὶ Κ/πόλεως πορείαν τῶν Σταυροφόρων. Περὶ τῆς λαμπρότητος καὶ τοῦ πλούτου τοῦ παλατίου τούτου πάμπολλα γράφουσι, διότι ἡ πολυτέλεια τῆς Βυζαντινῆς αὐλῆς, ἀλώβητος εἰσέτι, ὑπερεῖχε τὴν γνωστὴν λιτότητα τῶν βασιλέων καὶ ἡγεμόνων τῆς Δύσεως.

Οἱ Βυζάντιοι λαλοῦντες περὶ τοῦ παλατίου τούτου μνημονεύουσι καὶ τῶν δύο αὐτοῦ πυλῶν, τῶν Βλαχερνῶν καὶ τῆς Γυρολίμνης. Αὕτη ἦτον ἡ κυριωτέρα πύλη τοῦ παλατίου, διὰ τῆς ὁποίας ἐξήρχοντο εἰς τὸ Κοσμίδιον οἱ αὐτοκράτορες. Θέλομεν ἴδει ἀκολούθως, ὅτι οἱ ἐν τῷ περιβόλῳ ἢ Καστελλίῳ ἐνοικοῦντες ἀνήρχοντο δι' ἑτέρας πύλης. Κατ' ἐμὲ, ἡ Γυρολίμνη ἦτον ἡ πύλη ἡ βασιλική. Περὶ τοῦ παλατίου τούτου λέγει Κωδινὸς ὁ Κουροπαλάτης [1])· «κατὰ τὴν τῆς Ὑπαπαντῆς ἑορτὴν, εἰς τὸν τῶν Βλαχερνῶν ναὸν, ἀκολουθούντων καὶ τῶν βαράγγων, καὶ πάντοτε μὲν τοῦ βασιλέως καβαλλικεύοντος, ἀκολουθοῦσιν φέροντες ἐπ' ὤμων τοὺς πελέκεις αὐτῶν, καὶ μέχρι τῶν Ὑψηλῶν ἀπερχόμενοι· κατὰ δὲ ταύτην τὴν ἑορτὴν μέχρι καὶ τοῦ ναοῦ ἀκολουθοῦσιν· οὐ μὴν καὶ εἰς τὴν ὑποστροφὴν, ἀλλ' εὑρίσκονται κατὰ συνήθειαν εἰς τὴν πύλην τῶν Ὑψηλῶν, ἐκδεχόμενοι τὸν βασιλέα καὶ ἀκολουθοῦσιν αὐτῷ μέχρι καὶ τοῦ πεζεύματος.»

Μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς πόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων τῷ 1204, οἱ αὐτοκράτορες τούτων προὐτίμησαν τὸ μέγα παλάτιον· μετὰ τὴν ἀνάκτησιν δὲ τῆς πόλεως τῷ 1261, λέγει περὶ αὐτοῦ ὁ Νικ. Γρηγορᾶς [2])· «ἐλθόντα δὲ τὸ πρῶτον οἰκῆσαι παρὰ τὸ ἔγγιστα τοῦ ἱπποδρόμου παλάτιον· τὸ γὰρ ἐν Βλαχέρναις ἠμέλητο ἐκ πολλοῦ, καὶ ἦν τὸ πλεῖστόν γε καπνοῦ καὶ κόνεως ἐμπεπλησμένον.» Τὰ αὐτὰ λέγει καὶ ὁ Παχυμέρης [3])· «τὸ γὰρ τῶν Βλαχερνῶν, οὐκ εὐπρεπῶς ἦν ἔχειν πρὸς τὴν τῶν βασιλέων κατοίκησιν· ἔγεμε γὰρ καπνοῦ καὶ λιγνύος ἰταλικῆς, ἣν οἱ τοῦ Βαλδουίνου δαιταλευταὶ ἐκ πολλῆς τῆς ἰδιωτείας ἐκείνου τοῖς τῶν ἀνακτόρων τοίχοις προσέπαττον, ὡς ἔργον εἶναι τὴν ἐκείνου κάθαρσιν.»

Μεσοῦντος τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος, ὅτε Ἀνδρόνικος ὁ νέος, μαχόμενος πρὸς τὸν κλινήρη καὶ χρονόληρον πάππον αὐτοῦ, ἐπλησίαζεν εἰς τὸ Βυζάντιον, οἱ ἐν τῇ πόλει ὀπαδοὶ αὐτοῦ μυρίας ἐτόξευον κατὰ τοῦ δυστυχοῦς γέροντος ὕβρεις, βοηθούμενοι ἀπὸ τοὺς φύλακας καὶ οἰκέτας τοῦ ἀνακτόρου. Ἔλαβον ἄδειαν αἱ πλύντριαι νὰ εἰσέρχωνται καὶ πλύνωσι τῶν τυχόντων τὰ ἱμάτια «παρὰ τὸ ῥέον ὕδωρ διὰ τῆς τοῦ παλατίου αὐλῆς.» Τὰ βασίλεια ἐγένοντο καταπάτημα καὶ νομὴ τῶν ἵππων, ὄνων, βοῶν καὶ ὀρνίθων τῶν γειτόνων [4]). Τὸ ἄνω μνημονευόμενον ὕδωρ, ῥέον διὰ τῆς αὐλῆς τοῦ παλατίου, πιθανὸν εἶναι τὸ μέχρι σήμερον χυνόμενον ἐν τῇ κρήνῃ παρὰ τὴν ῥίζαν γηραιᾶς πλατάνου, ὄπισθεν

---

[1]) Περὶ ὀφφικίων, σελ. 80. [2]) Τόμ. Β'. σελ. 87. [3]) Τόμ. Α'. σελ. 161. [4]) Νικ. Γρηγορᾶς, Τόμ. Α'. σελ. 431.

τοῦ τεμένους Ἀϊβὰζ-Ἐφέντη· ὥστε τὸ ἀνάκτορον πιθανὸν ἐθεμελιοῦτο ἐπὶ τοῦ τεμένους τούτου, καὶ ἐπεξετείνετο μέχρι τῆς κρήνης ταύτης.

Ἐν τῷ παλατίῳ τούτῳ τῷ 1351, συνεκροτήθη ἡ σύνοδος κατὰ τοῦ Βαρλαὰμ καὶ Ἀκινδύνου· «Ἀμφοτέρων τῶν μερῶν γενομένων ἐν βασιλείοις τοῖς τῶν Βλαχερνῶν λεγομένοις [1]).»

Τὸ παλάτιον τοῦτο κατῴκησαν οἱ αὐτοκράτορες μέχρι τῆς τελευταίας ἁλώσεως [2]).

Μετὰ τὰ προλεγόμενα ταῦτα ἀναγκαῖα διὰ τοὺς οὐδέποτε μελετήσαντας τὴν Βυζαντινὴν ἱστορίαν, ἔρχομαι εἰς τὸ δεύτερον μέρος τῆς μελέτης μου [3]).

Τὸ ἁγίασμα τῶν Βλαχερνῶν, Λοῦμα καὶ Λοῦσμα παρὰ τοῖς Βυζαντίοις, σήμερον καλύπτεται ἀπὸ τὸν ἀρχαῖον αὐτοῦ θόλον. Μικρὰ ἐκκλησία ἀνηγέρθη πρό τινων ἐτῶν πλησίον τοῦ ἁγιάσματος καὶ εἰς τὴν ἀνασκαφὴν ἀνευρέθησαν λείψανα κιόνων καὶ πλάκες πορφυροῦ στικτοῦ μαρμάρου, ἀνήκουσαι εἰς τὸ γήπεδον τῆς ἀρχαίας ἐκκλησίας. Ὁ χῶρος τοῦ σημερινοῦ περιτετειχισμένου περιβόλου εἶναι περίπου 4,000 τετρ. πήχεων. Ἐν τῇ βορείῳ γωνίᾳ τοῦ περιβόλου ἐσώζετο ἑτοιμόρροπος ἀψὶς, νεωτέρων χρόνων ἄτεχνον ἴδρυμα. Παρὰ τὴν ἀψίδα ἔξω τοῦ τείχους φαίνονται ἀρχαῖα θεμέλια ἐρυμνότατα, τῶν ὁποίων ἡ ἀνασκαφὴ πιθανὸν νὰ μᾶς φωτίσῃ περὶ τῆς θέσεως τοῦ ἀρχαίου περιβόλου. Οἱ Βυζάντιοι ἐξυμνοῦσι τὴν λαμπρότητα τοῦ ναοῦ τῶν Βλαχερνῶν, ἥτις κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους ἦτον ἡ ἐκκλησία τοῦ παλατίου, καθὼς ἡ Ἁγία Σοφία τοῦ Μεγάλου. Ἀπετεφρώθη αὖτη τῷ 1070, «ὅτε καὶ τὸ μέγιστον ἱερὸν τῶν Βλαχερνῶν ἕως ἐδάφους ἐπυρπολήθη [4]).» Ἀνεκαινίσθη καὶ πάλιν ἀπετεφρώθη τῷ 1434, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Φραντζῆ [5]), «ὑπό τινων ἀρχοντοπούλων θελόντων πιάσαι τινὰς νεοττοὺς περιστερῶν.»

Πλησίον τοῦ ἁγιάσματος τούτου, εἰς τόπον καλούμενον Λόντζαν, φαίνεται μέγα τεῖχος, ἐκτεινόμενον ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον, Μ. 157,84. Πρό τινων χρόνων πενιχρά τινα οἰκήματα παρὰ τὸ τεῖχος ἀπετεφρώθησαν καὶ ἀπεγυμνώθη τὸ πλεῖστον μέρος αὐτοῦ. Εἶναι ἆρα τὸ τεῖχος τοῦτο λείψανον τοῦ μεγάλου Θεοδοσιακοῦ τείχους, κατεδαφισθέντος, ὅτε ὁ Ἡράκλειος ἀνήγειρε τὸ περικλεῖον τὸ Ἑβδόμον; Λέγω ὄχι. Πρῶτον, ἡ διεύθυνσις τοῦ Θεοδοσιακοῦ τείχους φαίνεται ἀπὸ τὸ μέρος ὅπου τὸ Ἡράκλειον τεῖχος συνέχεται μετὰ τούτου, ὀλίγον πρὸς βορρᾶν τοῦ Τεκφοὺρ-Σεράϊ. Τὸ τεῖχος τὸ Θεοδοσιακὸν, ἐκτεινόμενον ἀπὸ τῆς συνοχῆς τῶν δύω τειχῶν μέχρι τῆς πύλης τοῦ Κυνηγοῦ, διήρχετο ἀνατολικώτερον τοῦ νῦν ἱσταμένου τείχους τῆς Λόντζας. Δεύτερον, ἂν τὸ τεῖχος τοῦ-

[1]) Ι. Καντακουζηνοῦ Τόμ. Γ'. σελ. 168. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 113. [2]) «Palatii imperialis cura bailo Hieronymo Minoto Venetorum, commissa est,» Leon. Chiensis. σελ. 23. [3]) Ἴδε τὸν πίνακα τοῦ Ἑβδόμου ἐν τῷ τέλει τοῦ βιβλίου.

[4]) Μιχ. Ἀτταλ. σελ. 138. [5]) Σελ. 138.

το ἦναι λείψανον τοῦ Θεοδοσιακοῦ τείχους, ποῦ εἶναι αἱ ἐπάλξεις, οἱ πύργοι καὶ αἱ μεγάλαι καὶ θολωταὶ εἴσοδοι εἰς τοὺς πύργους; Αἱ πλίνθοι, οἱ λίθοι καὶ ἡ τειχοδομία ὅλη εἶναι πάντη διάφοροι τοῦ Θεοδοσιακοῦ τείχους. Ὅλον τὸ τεῖχος τοῦτο δὲν εἶναι εὐθύ. Ἡ μεσημβρινὴ ἄκρα εἶναι μήκους Μ. 38,20 καὶ ὕψους Μ. 13 ἕως 14. Εἶναι τεῖχος μεταγενέστερον τοῦ Θεοδοσιακοῦ, διότι οἱ λίθοι εἶναι μικροὶ, ἀτέχνως λελαξευμένοι, αἱ πλίνθοι λεπτότεραι. Τὸ τεῖχος τοῦτο εἶναι πανταχοῦ τυφλόν, ἐξαιρουμένων δύω μικρῶν ἀψιδωτῶν ὀπῶν πλησίον τῆς γῆς. Εἰς μίαν εἰσῆλθον, ἀλλὰ μετὰ μικρὰν πορείαν, εἶδον ὅτι μέλαν καὶ ὑγρὸν χῶμα φράττει ὅλην τὴν περαιτέρω ὀπήν· ἐντὸς τῆς ἄλλης μικροτέρας καὶ ὑψηλοτέρας παρεκίνησα ἓν παιδίον νὰ εἰσέλθῃ καὶ ἐξῆλθεν ἀπὸ τῆς ὀπῆς, ὅπου ἐγὼ εἰσῆλθον. Αἱ ὀπαὶ αὗται μοὶ φαίνονται Βυζαντινῶν ὀχετῶν ἔξοδοι.

Μετὰ τὸ νότιον τοῦτο τεῖχος, καὶ ὀλίγον ἐνδότερον αὐτοῦ, ἀκολουθεῖ ἕτερον μεταγενεστέρας ἀνεγέρσεως καὶ ὅλον σχεδὸν ἐπικαλυπτόμενον ὑπὸ χώματος. Ἀνηγέρθη ὡς ἔρεισμα τῶν χωμάτων τῶν ἄνω κήπων. Μετὰ τοῦτο ὑπάρχει καὶ ἕτερον, συνεχόμενον μετὰ τούτου, ἀληθὲς Βυζαντινὸν τειχοδόμημα, ἐπισκιαζόμενον ἀπό τινα πενιχρὰ καλύβια. Ἐδῶ καταφαίνεται ἡ ἐργασία ἡ Βυζαντινή· μεγάλοι λίθοι λαξευτοὶ, πλίνθοι τετράγωνοι κολοσσιαῖαι, ἐπὶ τῶν ὁποίων οἱ χρόνοι δὲν ἀφῆκαν ἴχνη. Εἶναι, μοὶ φαίνεται, τὸ ἀρχαιότερον μέρος τοῦ τείχους ὅλου. Τὸ ὕψος τοῦ τείχους τούτου εἶναι Μ. 14. Ὅλον τὸ τεῖχος, ἄνω τοῦ ὁποίου φαίνονται δένδρα κάρπιμα καὶ ἄγρια, φέρει καθ' ὅλον τὸ μῆκος αὐτοῦ προφανῆ πυρκαϊῶν σημεῖα. Εἴς τινα μέρη αἱ ῥίζαι τῶν δένδρων, εἰσέρπουσαι μέσον τῶν λίθων, διέσχισαν τὸ τεῖχος καὶ πάμπολλοι λίθοι κατέπεσον.

Τὸ τεῖχος τοῦτο ὄπισθεν κρήνης, καλουμένης Τσινὰρ-Τσεσμὲ καὶ εὐκτηρίου Μουσουλμανικοῦ, συνέχεται μετὰ τείχους ἄλλου, τοῦ αὐτοῦ ὕψους καὶ εὔρους, ὁμοίου καθ' ὅλα τοῦ ἄλλου, ἐκτεινομένου ἀπ' ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς, καὶ συνεχομένου μετὰ τοῦ Ἡρακλείου τείχους, εἰς τὴν γωνίαν τὴν βόρειον τῶν δεσμωτηρίων τοῦ Ἀνεμᾶ. Ὁ θεατὴς, ὁ ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ ἁγιάσματος τῶν Βλαχερνῶν ἱστάμενος, δὲν βλέπει τὸ τεῖχος τοῦτο, κεκαλυμμένον ἀπὸ ξύλινα οἰκήματα, τὰ ὁποῖα εὐτυχῶς ἀπέχουσι μέτρα τινὰ ἀπὸ τὸ τεῖχος, ὥστε ἕκαστος δύναται νὰ ἐπισκεφθῇ αὐτὸ ἐκ τῶν κήπων τῶν οἰκημάτων τούτων. Τὸ ἐπισημότερον μέρος τοῦ τείχους κεῖται ὑπὸ τὰ θεμέλια Μουσουλμανικοῦ εὐκτηρίου, καλουμένου τοῦ Σέϊχ-Σαλήμ. Ὁ γέρων Σέϊχ φιλοφρόνως μὲ συνεχώρησε νὰ ἐπισκεφθῶ τὰ ὑπὸ τὸν Τεκὲν θολωτὰ δωμάτια καὶ πάντα τὰ ἐν τῷ κήπῳ λείψανα τοῦ τείχους. Ὁ Τεκὲς οὗτος θεμελιοῦται ἐπὶ τοῦ ἀνωτάτου μέρους τοῦ τείχους, ὥστε ἡ πλευρὰ εἶναι γυμνή. Ὅλον τὸ τεῖχος τοῦτο εἶναι σωότερον τοῦ τῆς Λόντζας καὶ κατὰ τὴν τειχοδομίαν αὐτοῦ, ὁμοιάζει τὴν τῶν δεσμωτηρίων τοῦ Ἀνεμᾶ. Τὸ ὅλον μῆκος αὐτοῦ, ἀπὸ τῆς συνοχῆς του μετὰ τοῦ τῆς Λόντζας μέχρι τοῦ Ἡρακλείου τείχους, εἶναι Μ. περίπου 184,90. Τὸ χθαμαλὸν τεῖχος τοῦ ἁγιάσματος τῶν Βλαχερνῶν, παράλληλον τούτῳ, ἀπέχει Μ. 23,92. Εἰς τὸ τεῖχος τοῦτο σήμε-

ρον φαίνονται δύω ἀνοίγματα ἤ ὁδοί, ἡ μὲν, ἀπέναντι τοῦ ἁγιάσματος, ἀντικρὺ τῆς ἐπὶ τοῦ Λούματος πύλης, καλουμένη ὁδὸς τοῦ Τεκὲ τοῦ Ἐμὶν-Βουχαρῆ, ἡ δὲ, εἶναι πλησίον τοῦ Ἡρακλείου τείχους, Μ. 12 ἀπέχουσα ἀπ' αὐτοῦ, καλουμένη ὁδὸς τοῦ Ἀϊβὰζ-Ἐφέντη. Ἡ πρώτη εἶναι κατωφερεστάτη, ἡ ἑτέρα καμπύλη, ἄγουσα πρὸς τὸν περίβολον τῶν Βλαχερνῶν. Μέσον τῶν δύω τούτων ὁδῶν, εἶναι ὁ κῆπος τοῦ εὐκτηρίου Σέϊχ-Σαλὴμ, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εἶναι θόλοι ὑπόγειοι, πλήρεις ξύλων καὶ ἀχύρων. Κατωτέρω ἀναφαίνονται λείψανα ἀψίδων, δωμάτια ὑπόγεια θολωτὰ ἐρυμνότατα, συγκοινωνοῦντα μετ' ἀλλήλων διὰ στενοτάτων ὀπῶν γενομένων ὑπὸ μεταγενεστέρων. Τὸ ἐνδότερον μέρος τῶν ὑπογείων τούτων καταφράττεται ἀπὸ χώματα, λίθους καὶ τρίμματα ἀγγείων. Εἰς τινα μέρη ὕδατα, ἄνωθεν καταρρέοντα καὶ μετὰ τῶν ἀκαθαρσιῶν μεμιγμένα, ἀναδίδουσιν ἀνυπόφορον δυσωδίαν. Ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῶν ὑπογείων τούτων, εἶναι κρύπται ἐπιμήκεις τετράγωνοι, βάθους Μ. 2,50 καὶ εὖρους Μ. 0,75. Ἐπὶ τοῦ τείχους τούτου δὲν φαίνεται οὔτε κόσμημα οὔτ' ἐπιγραφή. Τὸ μέρος αὐτοῦ τὸ συνεχόμενον μετὰ τοῦ Ἡρακλείου κατέπεσε καὶ ἀνεκτίσθη ὑπὸ Ὀθωμανοῦ, ἀνεγείραντος ἐπ' αὐτοῦ ξυλίνην οἰκίαν. Τὴν συνέχειαν τοῦ τείχους βλέπει ὁ ἱστάμενος ἐπὶ τοῦ τείχους τοῦ εὐκτηρίου Σέϊχ-Σαλήμ.

Ἐδῶ λοιπὸν εἶναι χῶρος εὐρὺς, ἄνω τοῦ ἁγιάσματος τῶν Βλαχερνῶν, περιτετειχισμένος ὑπὸ τοῦ τείχους τῆς Λόντζας πρὸς ἀνατολὰς, ὑπὸ τοῦ τείχους τοῦ παραλλήλου τῶν Βλαχερνῶν πρὸς βορρᾶν καὶ ὑπὸ τοῦ τείχους τοῦ Ἡρακλείου πρὸς δυσμάς. Ἔχομεν λοιπὸν τρεῖς πλευρὰς τοῦ περιβόλου. Ἐν τῷ χώρῳ ἢ περιβόλῳ τούτῳ, θέτουσιν οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς τὸν πύργον τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου, τὸν ὁποῖον ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος ἀνήγειρεν ὡς ἔρυμα τῶν ἀνακτόρων, καὶ πρὸς ἐνοίκησιν αὐτοῦ. Ὑπὸ τὸ παλάτιον τοῦτο καὶ πλησίον αὐτοῦ, ἦσαν τὰ δεσμωτήρια τοῦ Ἀνεμᾶ, κατὰ τὴν Ἄνναν Κομνηνὴν καὶ τὸν Καντακουζηνόν.

Ἀπὸ τοῦ πύργου τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου, πρὸς βορρᾶν Μ. 38, 10, ἀναφαίνεται ἕτερον τεῖχος συνεχόμενον μετὰ τοῦ Ἡρακλείου τείχους, τοῦ αὐτοῦ ὕψους μετὰ τῶν προειρημένων τριῶν, κεκαλυμμένον ὑπὸ θάμνων καὶ ἀγρίων δένδρων, τῶν ὁποίων αἱ ῥίζαι διεχώρισαν τοὺς λίθους καὶ οὕτω κατεκρημνίσθη τὸ πλεῖστον μέρος. Εἶναι σχεδὸν παράλληλον μετὰ τοῦ παρὰ τὸ ἁγίασμα βορείου τείχους· ἐκτείνεται πρὸς τὰ ἕσω Μ. 35. Πέραν τοῦ σημείου τούτου τὸ τεῖχος εἶναι ἀφανές. Εἰς τὴν πλευρὰν τοῦ τείχους τούτου, ἐντὸς τῆς αὐλῆς πενιχρᾶς οἰκίας, σώζονται τεμάχια δύω μεγίστων κιόνων. Πόσον ἦτον τὸ μῆκος τοῦ τείχους τούτου, τίς ἡ ἐντὸς τοῦ χώματος διεύθυνσις αὐτοῦ καὶ ἂν συνείχετο μετὰ τοῦ τῆς Λόντζας, ἀδύνατον σήμερον νὰ μάθωμεν. Ἐντὸς τοῦ ἀφανοῦς τούτου τείχους ἦτο καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Ν. Χωνιάτου [1]) καλουμένη, «μεσημβρινὴ πύλη τῶν ἐν Βλαχέρναις ἀρχαίων.»

[1]) Σελ. 698.

Ὑπὸ τὸ τεῖχος τοῦτο εἶναι ἡ πύλη τῆς Γυρολίμνης, εἰς τόπον χθαμαλὸν, καλούμενον ὑπὸ τῶν ἐκεῖσε κατοικούντων Τσικούρ. Ὅλος ὁ χῶρος οὗτος μέχρι τῆς Χαρσίας πύλης, εἶναι κῆποι, διὰ τῶν ὁποίων εἰσέρχεταί τις εἰς τοὺς πύργους τοῦ Ἡρακλείου τείχους. Ἀπὸ τῆς συνοχῆς τοῦ βορείου τείχους μετὰ τῶν δεσμωτηρίων τοῦ Ἀνεμᾶ μέχρι τῆς συνοχῆς τοῦ νοτίου τείχους μετὰ τοῦ αὐτοῦ Ἡρακλείου, εἶναι Μ. 96,70.

Ὁ χῶρος οὗτος, περικεκλεισμένος ὑπὸ τεσσάρων τειχῶν, εἶναι Μ. τετραγ. περίπου 24,000. Μέχρι τοῦ ὕψους τῶν περικλειόντων τειχῶν, πληροῦται χώματος. Τὸ ὕψος τοῦ χώματος ἐπὶ τοῦ Ἡρακλείου τείχους εἶναι Μ. 17, ἐπὶ τῶν ἄλλων πλευρῶν ἀπὸ 12 μέχρι 14 Μ. Πιθανῶς ἡ ἐκτὸς τῆς πόλεως γῆ ὑψώθη ἕνεκα τῶν συνεχῶν πυρκαϊῶν. Ἐπὶ τοῦ χειροποιήτου τούτου λόφου ἐπεκτίσθησαν μετὰ τὴν ἅλωσιν πάμπολλα οἰκήματα Ὀθωμανικὰ καὶ Χριστιανικὰ μετὰ κήπων καὶ καρπίμων δένδρων. Ἀπὸ τῶν κήπων τούτων καταφαίνεται τὸ Σκούταρι, ὅλος ὁ λιμὴν καὶ οἱ λόφοι τοῦ Ταξειμίου καὶ τῶν Ταταούλων. Ὅλη ἡ πόλις μέχρι τῆς Ἁγίας Σοφίας κεῖται ὑπὸ τὰ ὄμματα τοῦ θεατοῦ. Ὁ ἀναβαίνων ἐπὶ τοῦ ναοῦ τῶν Βλαχερνῶν διὰ τῆς ὁδοῦ Ἀϊβὰζ-Ἐφέντη, ἀνέρχεται εἰς τὸ ὕψωμα τοῦτο, πορεύεται διὰ στενῶν καὶ σκολιῶν δρομίσκων, ἀλλὰ τὰ ὑποκάτω ἀντικείμενα εἶναι εἴς τινα μέρη ἀόρατα ἕνεκα τῶν πυκνῶν οἰκιῶν. Πορεύεται ἄνευ κωλύματος πρὸς τὴν συνοικίαν τοῦ Ἐγρὴ-καπὴ, διότι τὸ τεῖχος τὸ διαχωρίζον τὸ ἀνάκτορον ἐπὶ Βυζαντίων πρὸ πολλοῦ ἐξηφανίσθη [1]).

Ὁ χῶρος οὗτος ἦτον ἄρα γε ἐπὶ Βυζαντίων κενὸς χώματος καὶ ἐπληρώθη ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν μετὰ τὴν ἅλωσιν; Ἂν τὰ τέσσαρα ταῦτα τείχη ἀνηγέρθησαν πρὸς φρούρησιν τοῦ παλατίου, διατί δὲν ἀνήγειραν συγχρόνως καὶ πύργους, κατὰ τὴν πανταχόσε συνήθειαν αὐτῶν; Οἱ Βυζάντιοι κυρίως ἐμάχοντο ἱστάμενοι ἐπὶ τοῦ περιβόλου καὶ τῶν πύργων. Ἐπλήρωσαν λοιπὸν οἱ Ὀθωμανοὶ τὸν χῶρον τοῦτον πρὸς ἁπλῆν εὐχαρίστησιν τῶν ἐνοικούντων; Δὲν ἦτον εὐχερέστερον νὰ κατεδαφίσωσι τὰ τείχη ταῦτα τὰ Βυζαντινὰ καὶ μεταχειρισθῶσι τὴν ὕλην αὐτῶν εἰς ἀνέγερσιν ἄλλων κτιρίων, ὡς κατηδάφισαν ἐκ βάθρων τὸν πλησίον ναὸν τῶν Βλαχερνῶν, καὶ δι' αὐτοῦ ἀνήγειραν νέα κτίρια κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ αὐτόπτου Γυλλίου [2]); Διατί συγχρόνως δὲν ἀνέσκαψαν καὶ τὰ κολοσσιαῖα ταῦτα τείχη τόσῳ πλησίον τοῦ ναοῦ τῶν Βλαχερνῶν; Ἂν ἐπὶ Βυζαντίων ὁ χῶρος οὗτος ἦτο κενὸς χώματος, εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἀνήγειραν εἰς τόπον τοσούτῳ χθαμαλὸν καὶ εἰς ἀληθὲς βάραθρον, μεγαλοπρεπὲς παλάτιον, σκιαζόμενον ὑπὸ τὸν ὑψηλὸν πύργον τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου καὶ τοὺς κο-

[1]) Καλεῖται ἐνίοτε τὸ μέρος τοῦτο τοῦ Βυζαντίου, Ἀκρόπολις. Ν. Γρηγορᾶς, Τόμ. Β'. σελ. 779. Μ. Ἀτταλιώτης, σελ. 24. [2]) «Blachernamque locum nominant, vestigia extabant cum venissem Byzantium, quae funditus nunc effossa sunt et deleta». Π. Γυλλίου, Βιβλ. Δ'. κεφ. Ε'. Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Β'. σελ. 585.

λοσσιαίους θόλους τῶν δεσμωτηρίων του Ἀνεμᾶ; Ἤθελε δὲ καλέσει ὑπερύψηλον τὸ παλάτιον τοῦτο ὁ λαὸς τοῦ Βυζαντίου; Ἂν κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων, τὰ ἔξω τοῦ τείχους πεδία τὸ Κοσμίδιον καὶ ὁ λιμὴν, ἐφαίνοντο ἀπὸ τῶν θυρίδων τοῦ παλατίου, ἀνάγκη νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι τὸ παλάτιον ὑψοῦτο μέχρι Μ. 40, ἵνα ἄνωθεν τοῦ πύργου τοῦ Ἰσαακίου ἐπιβλέπῃ τὰ ὑποκάτω πεδία. Εἰς τοιοῦτον ὑψηλὸν παλάτιον ὤφειλον 270 βαθμίδας ν' ἀναβῶσιν οἱ αὐτοκράτορες, πρὶν ἀπολαύσωσι τῆς πέριξ αὐτῶν λαμπρᾶς καὶ ὑμνουμένης θέας. Πρὸς τούτοις, ἄλλοι ἱστοροῦσιν ὅτι ἐκ παντὸς μέρους τοῦ παλατίου, ἐφαίνοντο ἡ θάλασσα, αἱ πεδιάδες καὶ ἅπασα ἡ πόλις [1]).

Τοιαῦται ἦσαν αἱ σκέψεις μου, ἐρευνῶντος τὴν θέσιν καὶ συλλογιζομένου τὴν μεγαλοπρέπειαν τοῦ παλατίου τούτου.

Οἱ αὐτοκράτορες οἱ Βυζάντιοι δὲν ἀνήγειραν τὰ τείχη ταῦτα διὰ φρούρησιν τοῦ παλατίου, ἀλλ' ἵνα ὑψώσωσι τὸ χθαμαλὸν γήπεδον τῶν Βλαχερνῶν καὶ τοῦ παραπλησίου χώρου καὶ ἐπὶ τοῦ ὑψώματος τούτου ἀνήγειραν τὸ μεγαλοπρεπὲς παλάτιον, τὸ τοσούτῳ ὑπὸ τῶν ξένων Σταυροφόρων ἐξυμνούμενον. Τὰ ἐρυμνὰ ταῦτα τείχη, σῶα τὰ πλειότερα μέχρι σήμερον, ἐχρησίμευον κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας τοῦ κράτους, ὡς φρούρια κατὰ τῆς ὀργῆς τοῦ τυραννουμένου λαοῦ καὶ τῶν γογγυζόντων στρατιωτῶν. Ἀπὸ τὰ τείχη ταῦτα ἐμάχοντο οἱ ἐν αὐτῷ ἐνοικοῦντες κατὰ τοῦ λαοῦ τῷ 1347, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Καντακουζηνοῦ.

Εἰς τὸν χῶρον τοῦτον ἐνῴκουν καί τινες οἰκογένειαι· πόσαι καὶ ποῖαι ἀγνοοῦμεν· τὸν μεσαιῶνα προνομιοῦχοί τινες οἰκογένειαι συγκατῴκουν εἰς τὸν περίβολον τῶν φρουρίων. Εἰκάζω ὅτι αἱ οἰκίαι αὗται ἦσαν πρὸς τὸ ἀνατολικὸν μέρος, πλησίον τοῦ τείχους τῆς Λόντζας, διότι τὸ παλάτιον ἀνηγέρθη ὀλίγον ὄπισθεν τοῦ πύργου τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου.

Ἐν τῇ συνοικίᾳ ταύτῃ τοῦ ἀνακτόρου δὲν ὑπῆρχεν ἐκκλησία, διότι Ἀνδρόνικος ὁ Πρεσβύτερος ἐν ἀγωνίᾳ θανάτου, δὲν εὗρισκεν ἱερέα, «κεκλεισμένων ἁπασῶν τῶν περὶ τὰ βασίλεια πυλῶν [2])». Ἐκκλησιάζοντο ἅπαντες ἐν τῷ παρακειμένῳ ναῷ τῶν Βλαχερνῶν.

Ἵνα ἴδῃ ὁ ἀναγνώστης τὴν χθαμαλότητα τῶν Βλαχερνῶν, ἂς ἀναβῇ ἔξω τοῦ Ἡρακλείου τείχους, ἀπὸ τὴν πύλην τὴν κλειστὴν τῶν Βλαχερνῶν μέχρι τῆς Χαρσίας πύλης.

Εἶπον ἀνωτέρω ὅτι τὸ τεῖχος τὸ βόρειον τοῦ περιβόλου τούτου ἔχει δύω ἀνοίγματα, ἡ ὁδούς. Ἡ μὲν ἀντικρὺ τοῦ ἁγιάσματος δὲν ἦτο ὁδὸς ἐπὶ Βυζαντίων, διότι τὸ τεῖχος μετὰ τὴν ἅλωσιν κατηδαφίσθη περίπου Μ. δύω, καὶ ἀπὸ τὸ ῥῆγμα τοῦτο ἐπικλινεστάτη ὁδὸς διὰ βαθμίδων ἄγει εἰς τὴν σημερινὴν πύλην τοῦ

[1]) Ι. Κίνναμος, σελ. 74, 75. [2]) Νικ. Γρηγορᾶς. Τόμ. Α'. σελ. 462.

ἁγιάσματος. Μνημονεύει ὁ Γρηγορᾶς καὶ κάτω παλάτιον ἐν Βλαχέρναις, τοῦ ὁποίου λείψανα δὲν διεσώθησαν [1]).

Ἐκατέρωθεν τῆς ὁδοῦ φαίνονται εἰσέτι τὰ ἐρείπια τοῦ ἀτέχνως κατεδαφισθέντος τείχους. Τὸ τεῖχος τοῦτο, ἄλλοτε σῶον πανταχόθεν, εἶχε τὴν πύλην τὴν καλουμένην τῶν Ὑψηλῶν, ἐπὶ τῆς ἄλλης ὁδοῦ τοῦ Ἀϊβὰζ-ἐφέντη καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ὁδὸν ἦσαν παρατεταγμένοι οἱ πελεκυφόροι Βαράγγοι, ὁσάκις ὁ αὐτοκράτωρ ἐπεσκέπτετο τὸν ναὸν τῶν Βλαχερνῶν [2]).

Πρὸς βορρᾶν τοῦ Ὑψηλοῦ παλατίου τῶν Βλαχερνῶν, ἤνοιξαν οἱ Ὀθωμανοὶ, μετὰ τὴν ἅλωσιν, ἐντὸς τοῦ παραλίου τείχους, πύλην καλουμένην Ἐϊβὰν-σεράϊ-καπουσοῦ καὶ κοινῶς Ἀϊβασαρὴ-καπουσοῦ, ἤτοι πύλη τοῦ Ὑψηλοῦ ἀνακτόρου. Τὴν πύλην ταύτην, οὐδέποτε ὑπὸ τῶν Βυζαντίων μνημονευομένην, οὕτως ὠνόμασαν οἱ Ὀθωμανοὶ, ἐκ τοῦ σωζομένου τῶν Βλαχερνῶν παλατίου, ὑπὸ τοῦ λαοῦ Ὑψηλοῦ καλουμένου [3]).

Εἶπον ἀνωτέρω ὅτι εἰς τὸν κῆπον, τὸν ἀνήκοντα εἰς τὸ εὐκτήριον τοῦ Σέϊχ-Σαλὴμ καὶ εἰς τοὺς παραπλησίους κήπους, διασώζονται θολωτὰ ὑπόγεια, κρύπται καὶ λείψανα ἀψίδων. Ταῦτα τὰ κατηρειπωμένα κτίρια ἀνήκουσι κατ' ἐμὲ, εἰς τὸν ναὸν τῶν Βλαχερνῶν, ἢ ἀνηγέρθησαν χάριν τῶν ὑπηρετούντων τὸν ναόν. Διατί οἱ αὐτοκράτορες ν' ἀνεγείρωσι κτίρια τοιαῦτα ἐκτὸς τοῦ περιβόλου τοῦ παλατίου, ἐνῷ ὑπῆρχε τόπος εὐρύχωρος, ὥστε νὰ ἐνοικῶσι καὶ ἰδιῶται; Τὸ τεῖχος τοῦτο τοῦ περιβόλου διεχώριζε τὸ παλάτιον ἀπὸ τοῦ περιβόλου τοῦ ναοῦ τῶν Βλαχερνῶν· ἑπομένως δικαιούμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι πάντα τὰ ἐκτὸς τοῦ παλατίου, εἶναι λείψανα τοῦ περιωνύμου τούτου ναοῦ τῶν Βλαχερνῶν.

Μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς πόλεως, τὰ τείχη τοῦ ναοῦ τῶν Βλαχερνῶν κατηδαφίσθησαν καὶ ἅπας ὁ ἐκτενὴς χῶρος ἐδόθη ἢ ἐπωλήθη εἰς ἰδιώτας, ἀνεγείραντας ἐκεῖ οἰκίας καὶ ἐργαστήρια. Περὶ τὸ τέλος τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος πενιχρὰ ὀθωμανικὴ οἰκία, ἐγερθεῖσα ἐπὶ τοῦ ἁγιάσματος αὐτοῦ, ἐκάλυπτεν ὅλον τὸν παρὰ τοῖς Βυζαντίοις κόλυμβον, καὶ ὁ ἐν ταύτῃ ἐνοικῶν Ὀθωμανὸς ἐλάμβανε ποσὸν ἀργυρίου παρὰ τῶν προσερχομένων χριστιανῶν.

Ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων τὸ περικλεῖον τὸν ναὸν τεῖχος, συνείχετο μετὰ τοῦ τείχους τοῦ παλατίου ὑπὸ τὰ θεμέλια τοῦ προειρημένου εὐκτηρίου

[1]) Νικ. Γρηγορᾶς, Τόμ. Γ'. σελ. 242. [2]) «Ὅσα δεῖ παραφυλάττειν τῇ ἑορτῇ καὶ προελεύσει τῆς Ὑπαπαντῆς—εἰ κελεύει ἀπελθεῖν ὁ βασιλεὺς καὶ πανυχεῦσαι ἐν Βλαχέρναις—ὁ δὲ βασιλεὺς ἐξελθὼν ἐν τῷ τρικλίνῳ τῷ καλουμένῳ Ἀναστασιακῷ—ἐξέρχεται ἐν τῷ τρικλίνῳ τῷ καλουμένῳ Δανουβίῳ — ὁ δὲ βασιλεὺς εἰσελθὼν ἐν τῷ Ἀναστασιακῷ τρικλίνῳ καὶ ἀπαλλάξας κτλ.» Κωδ. Κουροπ. σελ. 147. [3]) Κακῶς γράφει καὶ κακῶς μεταγλωττίζει ὁ Michaud, Haivan-hissari-capou, porte du château des animaux. Correspondance d'Orient, 1830—31 par Michaud et Poujoulat. Paris, 1835. Τόμ. Γ'. σελ. 114. Χάμμερ, C/polis, Τόμ. Α'. σελ. 103.

Σέϊχ-Σαλὴμ, διότι ἐδῶ τελειόνουσι τὰ κτίρια τὰ ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ ναοῦ σωζόμενα. Εἰς τὸν σημερινὸν περίβολον τοῦ ναοῦ τούτου, μικρότερον τοῦ ἀρχαίου, σώζεται πύλη, καλουμένη κατὰ παράδοσιν Μεγάλη, ἀνοιγομένη μόνον κατά τινας ἐπισήμους ἑορτάς. Ἡ πύλη αὕτη, βλέπουσα πρὸς δυσμὰς, εἶναι ἀντικρὺ τῆς ὁδοῦ Ἀϊβὰζ-ἐφέντη· πιθανὸν διὰ ταύτης ἢ ὁμοίας αὐτῇ, εἰσήρχοντο οἱ αὐτοκράτορες κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς Ὑπαπαντῆς, ἢ ὅτε ἐκ τοῦ μεγάλου παλατίου ἀπήρχοντο εἰς Βλαχέρνας ἵνα λουσθῶσιν [1]). Ἡ ὁδὸς αὕτη τοῦ Ἀϊβὰζ-ἐφέντη, ἀρχομένη ἀπὸ τῆς μεγάλης πύλης τῶν Ὑψηλῶν, κάμπτεται πρὸς τὰ δεξιὰ, καὶ προχωρεῖ μέχρι τοῦ σημερινοῦ τείχους τῶν Βλαχερνῶν. Ἀριστερόθεν ἡ γῆ εἶναι κατωφερὴς καὶ εἴς τινα μέρη χρημνώδης.

Ὁ ναὸς τῶν Βλαχερνῶν, ἐν ᾧ οἱ αὐτοκράτορες ἐκκλησιάζοντο ὁσάκις κατῴκουν τὸ παλάτιον τοῦτο, περιεβάλλετο ὑπὸ ὑψηλοῦ καὶ ἐρυμνοῦ τείχους. Τοῦτο εἰκάζεται ἐκ τῶν γραφομένων τοῦ Καντακουζηνοῦ, λέγοντος, ὅτι τὸ Καστέλλιον τοῦ παλατίου περιέβαλλε καὶ τὸν ναὸν τῶν Βλαχερνῶν [2]).

Μέχρι τῆς σήμερον ἐνόμισαν οἱ χωρογράφοι ὅτι δὲν σώζονται ἄλλα ἐρείπια τοῦ ναοῦ τούτου, εἰμὴ «στοαί τινες καὶ μία μόνη ἁψὶς περὶ τὸ νῦν ἐκεῖσε ἀναβλύζον ἁγίασμα [3]).» Τὰ λείψανα ταῦτα τοῦ ναοῦ τῶν Βλαχερνῶν παρὰ τὸ τεῖχος τὸ διαχωρίζον τὸν ναὸν ἀπὸ τοῦ παλατίου εἶναι ἄξια μελέτης, διότι ὁ ναὸς οὗτος ὁ ἀρχαιότατος, μοὶ φαίνεται ὅτι τὸ πάλαι ἦτο ναὸς Ἑλληνικός [4]).

Ἐπὶ τοῦ ἐκτενοῦς τείχους τῆς Λόντζας, ὅπου οἱ νεώτεροι ἀνήγειραν σαθρὰ τείχη μετὰ πασσάλων ἵνα ὑποστηρίζωσι τὰ χώματα τῶν ὑπερκειμένων κήπων, εἰκάζω ὅτι ὑπῆρχεν ἡ πύλη ἢ αἱ πύλαι, ὅθεν ἀνήρχοντο εἰς τὸν ἄνω χῶρον οἱ ἐν αὐτῷ ἐνοικοῦντες. Λέγω εἰκάζω, διότι καὶ πύλαι καὶ ἄνοδοι ἐξηφανίσθησαν καὶ οὐδεὶς σήμερον ἀναβαίνει ἐκ τοῦ μέρους τούτου ἐπὶ τοῦ ἄνω χώρου, εἰμὴ διὰ τῶν προειρημένων δύο ὁδῶν τοῦ Ἐμὶν-Βουχαρῆ καὶ τοῦ Ἀϊβὰζ-ἐφέντη. Δὲν σφάλλομεν λέγοντες, ὅτι ὅπου τείχη καὶ χώματα ἐπὶ τοῦ τείχους ἐπισεσωρευμένα, ἐκεῖ ἦσαν καὶ αἱ πύλαι.

Πλησίον τοῦ τείχους, τοῦ χωρίζοντος τὸ παλάτιον ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐνορίας τοῦ Ἐγρὴ-καπὴ, εἶναι ὡς προεῖπον, ἡ τοσάκις παρὰ τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων μνημονευομένη πύλη τῆς Γυρολίμνης καὶ πολλάκις καλουμένη πύλη

[1]) «Ὅσα δεῖ παραφυλάττειν τῶν δεσποτῶν ἐπιόντων λούσασθαι ἐν Βλαχέρναις.» Κ. Πορφυρογεννήτου Τόμ. Α'. σελ. 551.» «Τότε δὲ εἴθιστο Θεοδώρα κατὰ τὸν ἐν Βλαχέρναις θεῖον συχνῶς πως ἐπιφοιτᾷν ναὸν, ὁμοῦ μὲν εὐχάς τινας ἀποδιδοῦσα Θεῷ, ὁμοῦ δὲ καὶ τοῦ λουτροῦ ἐπέχουσα.» Θεοφάνους σελ. 174. [2]) Νικ. Γρηγορᾶς, Τόμ. Γ'. σελ. 242.]

[3]) Κ/πολις Πατρ. σελ. 111. [4]) «A loco quem Blachernae etiam ante instauratam a Constantino Magno Byzantium appellabant, in quo aedificatum fuit, nomenclaturam sumpsit. C. Christ. Βιβλ. Β'. σελ. 130.

τοῦ παλατίου [1]). Διὰ τῆς πύλης ταύτης ἀνήρχοντο εἰς τὸ παλάτιον οἱ Σταυροφόροι. Διὰ τῆς πύλης τῶν Βλαχερνῶν, κλειστῆς τὴν σήμερον, οὐδεὶς ἀνήρχετο εἰς τὸ παλάτιον. Ἀπὸ τῆς πύλης τῆς Γυρολίμνης, τετειχισμένης καὶ ταύτης τὴν σήμερον, φαίνεται ἡ πρὸς τὸ παλάτιον ἄνοδος· ὥστε ἡ πύλη αὕτη τοῦ παλατίου δὲν ἀπεῖχε πλειότερον τῶν 32 Μ. ἀπὸ τοῦ Ἡρακλείου τείχους. Αἱ δύω εἴσοδοι λοιπὸν τοῦ παλατίου, ἡ μὲν ἀπὸ τὴν ὁδὸν τοῦ Ἀϊβὰζ-ἐφέντη, ἡ δὲ τῆς Γυρολίμνης πρὸς δυσμὰς, ἠνοῦντο οὐ μακρὰν τοῦ Ἡρακλείου τείχους.

Ἐκ τούτων ὅλων εἰκάζω, ὅτι τὸ παλάτιον μετὰ τῶν πολλῶν αὐτοῦ τρικλίνων ἀνηγέρθη ὀλίγον ὄπισθεν τοῦ Μουσουλμανικοῦ εὐκτηρίου Ἀϊβὰζ-ἐφέντη καὶ πλησίον γηραιᾶς καὶ μεγαλοκλάδου πλατάνου, ἐκεῖ ἱσταμένης.

Μετὰ τὴν μελέτην ταύτην πειθόμεθα ἄρά γε ὅτι ὁ χῶρος οὗτος, ὁ περιτετειχισμένος καὶ διὰ δαπάνης καὶ τέχνης ὑψωθεὶς, ἦτον ὁ χῶρος τοῦ παλατίου τῶν Βλαχερνῶν; Ἐπέβλεπε τὸ Κοσμίδιον, τοὺς λόφους τῆς πύλης τῆς Ἀδριανουπόλεως, τὸν λιμένα, μέρος τοῦ Βοσπόρου καὶ τὰς νήσους. Ἔχει ἐνώπιόν του τὸν πύργον τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου κατὰ τὸν Νικήταν Χωνιάτην, τὰ δεσμωτήρια τοῦ Ἀνεμᾶ κατὰ τὴν Ἄνναν Κομνηνὴν καὶ τὸν Καντακουζηνόν. Εἶναι Καστέλλιον ἢ φρούριον. Εἶναι πλησίον τοῦ ναοῦ τῶν Βλαχερνῶν, τοῦ λιμένος καὶ τῆς καμηλογεφύρας τῆς ἀγούσης εἰς τὴν ἀντίπεραν ἀκτὴν, κατὰ τὴν μαρτυρίαν οὐ μόνον τῶν ἡμετέρων, ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν ἱστορικῶν τῶν Σταυροφόρων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ.

ΑΙ ΕΝ Κ/ΠΟΛΕΙ ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΤΟΥ ΘΡΑΚΙΚΟΥ ΣΙΔΗΡΟΔΡΟΜΟΥ.

Μέχρι τοῦδε οἱ χωρογράφοι τῆς Κ/πόλεως κατεγίνοντο περιγράφοντες καὶ ἱστοροῦντες τὰ φαινόμενα λείψανα τῶν Βυζαντίων. Οὐδέποτε συνεχωρήθη νὰ ἐμπηχθῇ ἡ σκαπάνη χάριν τῆς ἐπιστήμης εἰς τὰ ἔγκατα τῆς ἡμετέρας πόλεως. Εἰσέτι σώζονται θεμέλια πολλῶν ἀρχαίων κτιρίων, τῶν ὁποίων τὴν μὲν λαμπρότητα γινώσκομεν, τὴν δὲ θέσιν ἀγνοοῦμεν. Σώζονται βεβαίως λείψανα οὐχὶ μόνον Βυζαντινῆς ἀλλὰ καὶ Ἑλληνικῆς τέχνης, διότι κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας ἐκομίσθησαν ἐξ Ἑλλάδος καὶ Ἀσίας πάμπολλα τῶν Ἑλληνικῶν ναῶν καλλιτεχνήματα. Αἱ καταςροφαὶ καὶ ἁρπαγαὶ τῶν ἀγροίκων καὶ μισελλήνων Σταυ-

[1]) «Γενόμενος δὲ πρὸς τὰς πύλας τῆς προσαγορευομένης Γυρολίμνης, καὶ Πέπανόν τινα, τῶν ἐν Βλαχέρναις προκαθήμενον βασιλείων, κτλ». Ι. Καντακουζ. Τόμ. Α'. σελ. 289.

ροφόρων τῷ 1204, αἱ πυρκαϊαὶ καὶ ἡ σκαιότης τοῦ Βυζαντινοῦ ὄχλου δὲν ἐξηφάνισαν ταῦτα ὅλα. Οἱ Ὀθωμανοὶ, ἀρειμάνιοι καὶ φιλοπόλεμοι, οὐδέποτε ὠρέχθησαν νὰ μάθωσι τὸν βίον καὶ τὴν πολιτείαν τοῦ κατακτηθέντος Βυζαντινοῦ λαοῦ, ἀλλοτρίου τὴν θρησκείαν καὶ τὰ ἤθη. Κατηδάφισαν τοῦ Βουκολέοντος καὶ τῶν Βλαχερνῶν τὰ βασίλεια, τῶν ὁποίων τὴν ἐσωτερικὴν διακόσμησιν ὑπερεθαύμασαν οἱ Σταυροφόροι. Ἐκόσμησαν τὰ ἀνεγειρόμενα τεμένη αὐτῶν μὲ τοὺς ὑπερμεγέθεις κίονας παλατίων καὶ ἐκκλησιῶν. Μετέβαλον εἰς τεμένη πολλὰς ἐκκλησίας, κατηδάφισαν πλείστας ἄλλας, κατέρριψαν στήλας καὶ ἀνδριάντας καὶ ἀνήγειραν ἐπὶ τῶν θεμελίων ἀρχαίων κτιρίων ἴδια, ὥστε τὴν σήμερον μεθ' ὅλην τὴν σύντονον φιλοπονίαν τῶν ἱστορικῶν, ἀλλοδαπῶν καὶ ἡμετέρων, ψηλαφῶντες βαδίζομεν ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἀχανοῦς καὶ ἱστορικωτάτης ταύτης πόλεως. Ὀγδοήκοντα ἔτη μετὰ τὴν ἅλωσιν, λέγει ὁ Γύλλιος, ἴχνη δὲν διεσώζοντο τῶν Βυζαντινῶν ἀνακτόρων. Ξένα κτίρια ἐκάλυψαν τὸν Βυζαντινὸν ἀνακτορικὸν περίβολον. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ ἁρμονία, αἱ εἰκόνες, οἱ ἀνδριάντες δὲν ἔτερπον τ' ἀγροῖκα καὶ ἄμουσα στίφη, τὰ κατακτήσαντα τὴν Κ/πολιν. Οἱ αἱματηροὶ αὐτῶν πόλεμοι κατὰ τῶν ἀλλοθρήσκων γειτόνων παρώργιζον τοὺς Ὀθωμανοὺς, τοὺς ἀποστρεφομένους καὶ καταπτύοντας πάσας τὰς τέχνας καὶ ἐπιστήμας τῶν Χριστιανῶν. Τί ὅμως νὰ εἴπω περὶ τῶν ἐπιστατούντων τὰς ἀνασκαφὰς μηχανικῶν Εὐρωπαίων, κατεδαφιζόντων ἀψίδας, ἀμελούντων κοσμήματα μαρμάρινα, ῥιπτόντων ἐν τῇ θαλάσσῃ ἐνεπιγράφους πλάκας, συντριβόντων πλίνθους μετὰ συμβόλων καὶ ἐπιγραφῶν; Οἱ σκαπανεῖς χάριν παιδιᾶς ἠκρωτηρίαζαν ἀγαλμάτια καὶ σταυρούς. Πλεῖστα μέρη τῶν παραλίων τειχῶν τῆς Προποντίδος κατηδαφίσθησαν διὰ σφηνῶν καὶ πυρίτιδος, μόνον καὶ μόνον ἵνα κατακερματισθῶσι καὶ χρησιμεύσωσιν ὡς ἔρμα τοῦ δρόμου. Πλάκες ἐκ μαρμάρου, τεμάχια κιόνων, κιονόκρανα καὶ ἐνεπίγραφοι μέγισται πλίνθοι, ἐχρησίμευσαν διὰ τὸ αὐτὸ στρῶμα. Τοῦ οἴκου τοῦ μεγάλου Ἰουστινιανοῦ ἀνευρεθέντος, τὸ πλεῖστον μέρος κατηδάφισαν, οὐδόλως φροντίσαντες νὰ μάθωσι τίνος ἡ κατοικία αὕτη. Πιθανὸν οἱ ἐπιστατοῦντες ἀνέγνωσαν τὰ πολλὰ κατὰ τῶν Βυζαντίων λοιδορήματα καὶ νομίζουσιν ὅτι καθὼς οἱ Ὀθωμανοὶ κατεκυρίευσαν τὸ κράτος, οὕτω καὶ αὐτοὶ ἐπ' ἀγαθῷ τῆς ἱστορίας ἐργάζονται, ἀφανίζοντες πάντα τὰ σημεῖα καὶ γνωρίσματα τοιούτου ἐξηχρειωμένου ἔθνους. Ἡμεῖς δὲ οὐδόλως συμμεριζόμενοι τὰ ἄδικα ταῦτα φρονήματα, δικαίως θρηνοῦμεν τὴν φθορὰν τοσούτων ἱστορικῶν μνημείων.

Οὐδέποτε ὑπέστησαν τοσαύτην φθορὰν τὰ γεραρὰ ἱδρύματα τῶν Βυζαντίων, ὅσην ἀπὸ τοὺς σκαφεῖς τοῦ σιδηροδρόμου· ἀλλὰ καὶ οὐδέποτε ἄλλοτε τοσούτῳ ἐφωτίσθη ἡ ἱστορία καὶ χωρογραφία τοῦ Βυζαντίου. Αἱ ἀνασκαφαὶ, εὐτυχῶς διεφώτισαν τὸν ἀνακτορικὸν περίβολον, χῶρον τοῦ Βυζαντίου μέχρι τοῦδε εἰς πάντας ἀπρόσιτον.

Καλὸν εἶναι νὰ εἴπω, ὅτι δὲν προτίθημι νὰ περιγράψω τὰ Βυζαντινὰ παλάτια τῆς Ἀκροπόλεως, οὐδὲ τὰς πολλὰς τῶν παλατίων τούτων ἐκκλησίας, ἀλλὰ νὰ ἱστορήσω τὰ πολλὰ ἀνακαλυφθέντα λείψανα Βυζαντινῶν κτιρίων καὶ ἐκκλησιῶν. Οἱ ἐπιθυμοῦντες πλείονας περὶ τούτων γνώσεις, ἃς μελετήσωσι τὸ περὶ Κ/πόλεως σοφώτατον σύγγραμμα τοῦ Κ. Βυζαντίου Σκαρλάτου.

Ὁ σιδηροῦς δρόμος ἤρχισε, μεσοῦντος Ἀπριλίου 1871, ἀπὸ τὴν πύλην Γιαλὴ-κιὸσκ-καπουσοῦ, τὴν πάλαι τοῦ Εὐγενίου. Διέρχεται ὅλον τὸν ἀνακτορικὸν περίβολον πλησίον τοῦ παραθαλασσίου τείχους· ἐξέρχεται πρὸς ἀνατολὰς τῆς Καρὰ-καπουσοῦ, διέρχεται διὰ τῆς ἐκεῖσε ὀθωμανικῆς συνοικίας, μέχρι τῆς Τζατλαδὴ-καπὴ, τῆς πάλαι Σιδηρᾶς πύλης. Ἐδῶθεν, μεταξὺ τοῦ τείχους καὶ τοῦ ναοῦ τῶν ἁγίων Μαρτύρων Σεργίου καὶ Βάκχου, (νῦν Κιουτζοὺκ-ἁγια-Σόφια) διέρχεται διὰ τοῦ Κάτεργα-λιμανὶ καὶ τῶν κήπων τῆς Βλάγκας, ποτὲ μὲν ἔσω, ποτὲ δὲ ἔξω τοῦ παραλίου τείχους, μέχρι τοῦ σταθμοῦ τῶν Ἑπτὰ πύργων. Ἀπὸ τὴν Σιδηρᾶν πύλην μέχρι τῶν Ἑπτὰ πύργων οὐδὲν ἄξιον ἱστορήσεως παρετήρησα. Ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ πρὸς ἀνατολὰς πύργου τῆς ἀποβάθρας τοῦ Κοντοσκαλίου, ἀνέγνων τὴν ἀκόλουθον ἐπιγραφήν.

† ΠΥΡΓΟCΛΕΟΝΤΟCΚΑΛΕΞΑΝ† †Πύργος Λέοντος κ(αὶ) Ἀλεξάν(δρου)†

Αἱ δύο πρῶται λέξεις εἶναι ἀναστρόφως ἐντετειχισμέναι. Ὁ πύργος οὗτος μετὰ τῶν παραπλησίων αὐτοῦ πυργίων εἶναι, νομίζω, οἱ ὑπὸ τοῦ Φραντζῆ[1]) καλούμενοι πύργοι τῶν λεγομένων «Βασιλείου, Λέοντος καὶ Ἀλεξίου», τῶν ὁποίων οἱ φρουροὶ γενναίως ἀντεμάχοντο πρὸς τοὺς εἰσβαλόντας Τούρκους, ἐν τῇ τελευταίᾳ ἁλώσει τῆς Κ/πόλεως. Οἱ ἐν τῷ πύργῳ Κρῆτες δὲν παρεδίδοντο, ἀλλὰ μᾶλλον ἔλεγον «ἀποθανεῖν κρεῖττον ἢ ζῆν». Ἕνεκα τῆς ἀνδρίας αὐτῶν, συνεχωρήθησαν νὰ ἐπιβῶσιν ἐν τῷ πλοίῳ αὐτῶν μεθ' ὅλης τῆς ἐπισκευῆς καὶ ἀπέλθωσι τῆς Πόλεως. Ὁ πύργος οὗτος εἶναι σήμερον γυμνὸς καὶ ἑτοιμόρροπος. Ἡ ἀναστρόφως ἐντείχισις τῆς ἐπιγραφῆς τεκμαίρει, ὅτι ὁ πύργος οὗτος πρὸ καιροῦ ἀνεκαινίσθη. Ὁ διερχόμενος τὸν δρόμον δύναται, ἐκ τῶν ἔσω τοῦ παραλίου τείχους κήπων, νὰ μελετήσῃ ἀνέτως τὴν ἐσωτερικὴν τοιχοδομίαν, τὰς πολλὰς τοῦ τείχους ἀψίδας, νὰ εἰσέλθῃ εἴς τινας πύργους καὶ πεισθῇ ἐκ τῆς περισκοπήσεως ταύτης, ὅτι τὰ τείχη ταῦτα δὲν ἔχουσι οὐδὲ τὸ ὕψος οὐδὲ τὸ πάχος οὐδὲ τὴν ἐρυμνότητα τῶν χερσαίων τειχῶν. Τὰ τείχη ταῦτα, ἕνεκα τῆς ἐπὶ τοῦ χείλους τῆς θαλάσσης ἀνεγέρσεως αὐτῶν, οὐδέποτε προσεβλήθησαν. Ηὐχόμην νὰ ἴδω ἀνασκαπτομένους τὸ Κάτεργα-Λιμανὶ καὶ τοὺς ἐκτενεῖς κήπους τῆς Βλάγκας, τὰ ἐπιφανῆ νεώρια τῶν Βυζαντίων. Ἀτυχῶς ὅμως ἀπὸ τὴν Σιδηρᾶν πύλην μέχρι τοῦ σταθμοῦ τῶν Ἑπτὰ πύργων, προσετέθη χῶμα[2]).

---

[1]) Σελ. 287. [2]) Ἀνασκαφαί τινες γενόμεναι τῷ 1819, ἐν τῷ Κοντοσκαλίῳ, ἀνεκάλυψαν κολοσσιαίους λίθους, λείψανα τοῦ κυκλικοῦ περιφράγματος τοῦ νεωρίου Κ/πόλεως. Κ/πόλις Πατρ. σελ. 30 ἐν σημ. Περὶ τούτων λαλεῖ ἐκτενέστερον ὁ συγγραφεὺς ἐν τῇ πρὸς τὸν Κ. Βυζάντιον ἐπιστολῇ του. Πατρ. Ἑλάσ. Γραφαί. σελ. 443.

Καλὸν εἶναι πρὸς σαφεστέραν κατάληψιν τῶν πολλῶν ἀνακαλυφθέντων ἱστορικῶν μνημείων, νὰ περιγράψω πρότερον, ὅσα ἀνεφάνησαν ἐντὸς τοῦ Ἀνακτορικοῦ περιβόλου· μετέπειτα προβαίνομεν εἰς τὰ πλησίον τῆς Τζατλαδὴ-καπή.

Αἱ πλεῖσται περιγραφαὶ τοῦ περιβόλου τούτου εἶναι ἀσαφεῖς, τινὲς δὲ καὶ λίαν ἡμαρτημέναι. Ὁ μὲν Πατριάρχης Κωνσάντιος ὀλίγιστα λέγει περὶ τούτου, ὁ δὲ Κ. Βυζάντιος, περιγράφων τ' ἀνάκτορα καὶ τὰς ἐκκλησίας, ὁδηγεῖται ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς καί τινας μεταγενεστέρους συγγραφεῖς. Εἶν' ἀδύνατον νὰ ἐννοήσῃ ὁ ἀναγνώστης τὴν θέσιν τῶν κτιρίων ἐκ τῶν συγκεχυμένων τούτων περιγραφῶν. Ὁ Δουκάγγιος περιγράφει μετὰ συντομίας τὰ αὐτὰ ἀνάκτορα, ἀναγράφων πάντα ὅσα περὶ αὐτῶν συνέγραψαν καὶ χωρογράφοι καὶ ἱστορικοί. Πρὸ δεκαπέντε ἐτῶν ἐξεδόθη ἐν Παρισίοις τὸ περὶ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ παλατίου τῆς Κ/πόλεως σύγγραμμα τοῦ Ἰουλίου Labarte [1]). Οὗτος χειραγωγούμενος κυρίως ἀπὸ τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου τὴν ἔκθεσιν βασιλείου τάξεως[2]) καὶ ἀπὸ ἄλλους Βυζαντινοὺς ἱστορικούς, ὄχι μόνον ἱστόρησε τὴν ἀρχιτεκτονικὴν καὶ τὰ κοσμήματα τῶν ἀνακτόρων ὅλων, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς σαφηνείας ἠκρίβωσε καὶ τὴν θέσιν ἑκάστου. Ὁμολογῶ ὅτι αἱ σημεριναὶ ἀνασκαφαὶ προσεπεβεβαίωσαν πολλὰ αὐτοῦ γραφόμενα. Οἱ ὀρεγόμενοι νὰ μελετήσωσι τὰ ἱστορικὰ ταῦτα ἀνάκτορα τῶν Βυζαντίων, ἂς ἀναγνώσωσι τὸ σύγγραμμα τοῦ Labarte, διότι τοιούτου ἐμβριθοῦς ὑπομνήματος δὲν ἠξιώθη εἰσέτι ἡ πόλις τοῦ Κωνσταντίνου.

Ἀπὸ τὴν πύλην τοῦ Εὐγενίου, Μ. 237 πρὸς ἀνατολὰς καὶ Μ. 117,70 ἀπὸ τὸ παράλιον τεῖχος, ἡ γῆ αἴφνης ὑψοῦται. Δεξιόθεν ἀναβαίνομεν εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ λόφου, ὅπου τὰ Σουλτανικὰ ἀνάκτορα· ἀριστερόθεν διὰ δρόμου κατωφεροῦς καταβαίνομεν εἰς τὸ παραθαλάσσιον τεῖχος. Εἰς τὴν θέσιν ταύτην, Μ. 5 καὶ εἴς τινα μέρη, Μ. 8 ὑπὸ τὴν γῆν, ἀνεκαλύφθη μέγας σωρὸς πλακῶν μαρμαρίνων, κιονοκράνων στυλοβατῶν στηλῶν καὶ κοσμημάτων ἀρχιτεκτονικῶν, φερόντων σταυρούς. Ἐπὶ τῶν μαρμάρων τούτων μίαν μόνην ἐπιγραφὴν ἀνέγνων, ἐπί τινος κιονοκράνου εὐτελεστάτης τέχνης. Τὸ ἄνω μέρος τοῦ κιονοκράνου εἶναι πλάτους Μ. 0,50, τὸ κάτω Μ. 0,42. Ἐπὶ μιᾶς πλευρᾶς εἶναι θυρεός, ὕψους Μ. 0,16 καὶ πλάτους Μ. 0,15 καὶ ἐντὸς αὐτοῦ τ' ἀκόλουθα γράμματα.

†ΔΗΜΗΤΡΙΟΥΟΡΦΑΝΟΤΡΟΦΟΥ † † Δημητρίου ὀρφανοτρόφου †

Ἐπὶ πλακὸς μαρμαρίνου ἀνέγνων τ' ἀκόλουθα δύο γράμματα· ΙΕ

Ἐπί τινος τεμαχίου μαρμάρου κυβικοῦ ἐφαίνοντο φύλλα καὶ καρποὶ ἀμπέλου, ἐξαισίας ἐργασίας. Μ' ἐφάνησαν λείψανα Ἑλληνικοῦ ναοῦ, ἴσως τοῦ Βάκχου· τὸ περικαλλὲς τοῦτο μάρμαρον ἐλαξεύθη ἐκ νέου πρὸς χρῆσιν τοῦ δρόμου. Τὰ πλεῖστα ἐκ τῶν κιονοκράνων εἶναι παρακμαζούσης τέχνης ἔργα. Οἱ κίονες διαφέρουσι καὶ τὸ μῆκος καὶ τὸ πάχος. Τινὲς μὲν εἶναι ἐκ μαρμάρου, τινὲς δὲ ἐκ σπυρίτου. Ὅλα ταῦτα κατέκειντο εἰς τὰ βάθη τῆς γῆς, ὡς νὰ κατηδαφίσθησαν ἀπὸ σεισμόν. Μέχρι σήμερον, πάμπολλα τεμάχια μαρμάρου, κίονες καὶ κιονόκρανα ἀναφαίνονται εἰς τὰς ἐπικλινεῖς πλευρὰς τοῦ δρόμου[1]). Πολλὰ μάρμαρα ἐκ τοῦ ἀνεξαντλήτου τούτου σωροῦ ἐλαξεύθησαν ἐκ νέου διὰ τὸν σιδηρόδρομον, πάμπολλα ἀνορυχθέντα ἐκαλύφθησαν πάλιν μὲ τὰ ἐξαγόμενα χώματα. Ἀπὸ τὸν σωρὸν τοῦτον, Μ. 428,65 πρὸς ἀνατολὰς, οὐδὲν ἄλλο ἐρείπιον ἀνεφάνη. Δεξιόθεν τοῦ δρόμου ἀναφαίνονται τείχη μικρὰ καὶ ἀγωγοὶ Ὀθωμανικοί, τὸ ἐπίλοιπον εἶναι βράχος. Ἀριστερόθεν, ἐξήχθησαν πλάκες μαρμάρινοι πολλαί, ἀνεφάνησαν καὶ τείχη Βυζαντινά· ὅλη ἡ πλευρὰ αὕτη ἦτο πλήρης πετρῶν ἐξειργασμένων· οὐδεμίαν ἐπιγραφὴν εὗρῆκα, οὐδὲν κόσμημα, ἐξαιρουμένου μικροῦ ἀναγλύφου ἐπὶ κιονοκράνου, εἰκονίζοντος ἄγγελον.

Εἰς τὸ μέρος, ὅπου ὁ δρόμος κάμπτει ἀπ' ἀνατολῶν πρὸς νότον, Μ. 128,65 ἀπὸ τὸν πρῶτον σωρὸν, ἀνεφάνη ἐντὸς τοῦ δρόμου, Μ. 3 περίπου ὑπὸ τὴν γῆν, κολοσσιαῖον τεῖχος διατέμνον αὐτὸν ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς, καὶ παρεκτεινόμενον πέραν τοῦ δρόμου πρὸς τὸν αἰγιαλὸν, διότι οἱ ἐργάται παρὰ τὴν συνήθειαν αὐτῶν προεχώρησαν, ἵνα ἀνασηκώσωσι τοὺς κολοσσιαίους λίθους τοῦ τείχους. Οἱ λίθοι, τῶν ὁποίων τινὰς κατεμέτρησα, ἦσαν μήκους Μ. 2,14, πλάτους Μ. 1,18 καὶ πάχους Μ. 0,65. Δεξιόθεν, ἐπὶ τῶν θεμελίων τούτων ἐρείδεται ἄλλο τεῖχος, πάχους Μ. 2,36, συγκείμενον ἐκ πετρῶν, πλίνθων τετραγώνων καὶ πλινθοκόνεως. Τὸ τεῖχος τοῦτο ὑψοῦται μέχρι 12 περίπου μέτρων. Τὴν μὲν νότιον αὐτοῦ πλευρὰν καλύπτει κισσὸς, τὴν δὲ βόρειον τὰ παρακείμενα χώματα. Τὸ κάτω τεῖχος δὲν εἶναι ἔργον Βυζαντινὸν, διότι (ἐξαιρουμένων τῶν θεμελίων, παραλίων τινῶν πύργων, κυρίως μεταξὺ Ναρλὴ-καπὴ καὶ Ψαμάθου) δὲν ἔκτιζον οἱ Βυζάντιοι τὰ θεμέλια αὐτῶν μὲ τοιαύτας κολοσσιαίας πέτρας. Φανερὸν εἶναι, ὅτι μεταγενέστεροι ἀνήγειραν ἐπὶ τοῦ πρώτου τείχους ἕτερον, τὸ ὁποῖον παρεξετείνετο πέραν τοῦ δρόμου. Τὸ Βυζαντινὸν τεῖχος ἐδῶ διερράγη. Λυποῦμαι λέγων, ὅτι τὸν Αὔγουστον οἱ λίθοι τοῦ ἀρχαίου τείχους, ὁμοῦ μετ' ἄλλων τῶν πλησίον ἐρειπίων, λαξευθέντες ἐκ νέου, ἐνετειχίσθησαν οἱ πλειότεροι, εἰς παρακείμενον νέον τεῖχος, ἀνεγερθὲν δεξιόθεν τοῦ σιδηροδρόμου, ἵνα προφυλάττῃ αὐτὸν ἀπὸ τὰ ἐπικείμενα χώματα. Περὶ τοῦ τείχους τούτου ἐμακρηγόρησα, διότι εἶναι ἀνακάλυψις σπουδαιοτάτη διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν Βυζαντινῶν ἀνακτόρων. Διά τινας μῆνας ἐσώζοντο ἐπὶ τοῦ χείλους τοῦ δρόμου λίθοι τινὲς τοῦ κυκλωπείου τούτου τείχους.

[1]) Le palais Imperial de Constantinople et ses abords, par Jules Labarte. Paris. 1861. [2]) Τοῦ συγγράμματος τούτου, ἀγνώστου εἰς τὸν Δουκάγγιον, ἐξεδόθη ἐν Λειψίᾳ τὸ μὲν πρῶτον μέρος, τῷ 1751φ, τὸ δὲ δεύτερον, τῷ 1754φ. J. Labarte, σελ. 6. Πρβ. καὶ τὴν ἔκδοσιν τῆς Βόννης.

[1]) Ταῦτα κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 1873 ἅπαντα ἐξηφανίσθησαν.

Ἀπὸ τὴν καμπὴν ταύτην ὁ δρόμος διέρχεται πλησίον τῶν παραλίων τειχῶν· ἡ γῆ εἶναι ἐπίπεδος, καὶ εἴς τινα μέρη πολὺ χῶμα προσετέθη. Δεξιόθεν εἶναι κῆποι, καὶ ἐνδότερον τείχη Ὀθωμανικὰ, ἄνω τῶν ὁποίων φαίνονται τὰ Ὀθωμανικὰ ἀνάκτορα. Ἐντὸς τῶν τειχῶν τούτων ἀναφαίνονται εἴς τινα μέρη γεραρὰ λείψανα Βυζαντινῶν κτιρίων. Ταῦτα τὰ τείχη πεσόντα καὶ ἀνακαινισθέντα εἶναι τ' ἀρχαῖα τείχη τοῦ Βυζαντινοῦ ἀνακτόρου. Ὅλη ἡ πλατεῖα αὕτη εἶναι τῶν Βυζαντινῶν τὸ Τζυκανιστήριον, περὶ τοῦ ὁποίου συχνότατα λαλοῦσιν οἱ Βυζαντινοὶ ἱστορικοί [1]). Τὸ πάλαι ἡ γῆ ἐδῶ ἦτο κατωφερὴς πρὸς τὴν θάλασσαν, ἰσοπεδώθη καὶ ἀνηγέρθησαν τὰ δεξιόθεν τείχη, ἵνα ὑποκρατῶσι τὰ χώματα.

Ἔξω τῶν παραλίων τειχῶν τοῦ ἀνακτορικοῦ περιβόλου, ἐπὶ τῆς ἐκεῖσε χρηπῖδος, ἀνιδρύθη ἀπὸ τοὺς Ὀθωμανοὺς τὸ καλούμενον Ἰντζιλὴ-κιόσκ, ἔχον τέσσαρας καμάρας, δύω μικρὰς καὶ δύω μεγαλητέρας. Ὑπὸ τὰς καμάρας ἦτον ἄλλοτε ἁγίασμα τοῦ Χριστοῦ Σωτῆρος, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντίου [2]) καὶ οὐχὶ τῆς Παναγίας, καθὼς ἐζήτησαν ν' ἀποδείξωσί τινες λόγιοι εἰς τὸν Ἀνατολικὸν Κήρυκα, τῶν 15 καὶ 17 Ἰουνίου. Ὁ κ. Κούρτης ὑποθέτει ὅτι αἱ καμάραι εἶναι τὰ ὑπόγεια τῆς Παναγίας Ὁδηγητρίας, ἐρειδόμενος ἐπὶ τῆς συγγραφῆς τοῦ Labarte· «εἴθε, λέγει, νὰ μάθωμεν ἀπὸ Ἕλληνά τινα, ἂν οἱ Γραικοὶ εἰσέτι συνέρχωνται εἰς τὸ ἁγίασμα τοῦτο, καὶ εἴς τινα τόπον». Ταῦτα ὅλα σαφέστατα ἱστόρησεν ὁ κλεινὸς Πατριάρχης ἀπὸ τοῦ 1824. Τὸ ἐπίθετον Ἰντζιλὴ ἐδόθη διὰ τὴν καλλονὴν τοῦ μέρους καὶ ὄχι νομίζω πρὸς ἀνάμνησιν τοῦ Βυζαντινοῦ Μαργαρίτου τρικλίνου [3]). Τὸ μέλαθρον τοῦτο εἶναι κτίριον γνωστὸν εἰς τοὺς παραπλέοντας τὴν ἐκεῖ θάλασσαν.

---

[1]) Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 143.—«Τὸ Τζυκανιστήριον ὁ μικρὸς Θεοδόσιος ἔκτισεν . . . ὁ δὲ Βασίλειος ὁ Μακεδὼν παρεξέβαλε τὸ Τζυκανιστήριον καὶ ἐπλάτυνε». Γ. Κωδινὸς, σελ. 81. Κ. Πορφυρ. Τόμ. Β'. σελ. 362. Συνέχ. Θεοφάνους σελ. 144. Τὸ παλαιὸν Τζυκανιστήριον ἦτον ἀνατολικώτερον τούτου. Ὁ Κίνναμος, σελ. 263, περιγράφει τοὺς ἱππικοὺς ἀγῶνας τῶν βασιλέων εἰς τὸ Τζυκανιστήριον. Κ/πολις Βυζαντίου. Τόμ. Α'. σελ. 211. Ἑλλ. Σφαιριστήριον.—Τὴν λέξιν Τζυκανιστήριον ἐτυμολογεῖ ὁ Χάμμερ ἐκ τῆς Περσικῆς Tschewkan. C/polis. Τόμ. Α'. σελ. 240. [2]) «Les Grecs vénéraient encore par tradition, il y a quelques années, la fontaine sainte du Sauveur, qui se trouvait sous le dit Indjili-Kiosque.—Κ/πολις Πατρ. σελ. 37. —Κ/πολις Βυζαντίου. Τόμ. Α'. σελ. 181.—«Οἱ ἡμέτεροι ἐξ αὐτῆς τῆς ἁλώσεως ἄχρι τοῦ 1821 ἔτους, ὑπ' ἄκρας εὐλαβείας συντρέχοντες καὶ πανηγυρίζοντες κατὰ τὴν ἕκτην τοῦ Αὐγούστου, ἐσεβάζοντο τὸ παρὰ τὴν θάλασσαν κάτωθεν τοῦ ῥηθέντος μελάθρου ἀναβλύζον ὕδωρ ὡς ἁγίασμα.» Πατρ. Ἑλάσ. Γραφαὶ, σελ. 384. Περὶ τούτου λέγει καὶ ὁ Χάμμερ, Τόμ. Α'. σελ. 236. Der Weihquell (ἁγίασμα) unter dem Indschili-Köschk gehörte vermuthlich zur Kirche der wegweisenden Mutter Gottes. Τῆς αὐτῆς γνώμης εἶναι καὶ ὁ Labarte σελ. 99, ὅστις οὐδέποτε ἀναφέρει τὸν Πατριάρχην ἐν τῷ πονήματι αὐτοῦ.

[3]) «Κατὰ δὲ τὸ πρὸς ἀνατολὰς μέρος, ἴδοις μὲν καὶ τὸν Μαργαρίτην προσαγορευόμενον τρίκλινος οὗτος ἐκ βάθρων τῷ Θεοφίλῳ ἀνεστηκώς.» Συνέχ. Θεοφάνους. σελ. 143.—J. Labarte. σελ. 71. Κ'πολις Βυζαντίου. Τόμ. Α'. σελ. 203. Ἰντζὴ-μάργαρος, Ἰντζηλὴ-μαργαρώδης. [1]) Τὸ σχέδιον τῶν ὑπογείων τούτων ἔλαβον ἀπὸ τὸν φιλόφρονα Κ. Κοπτζήνσκην ἐπιστάτην τοῦ σιδηροδρόμου.

Πρὶν φθάσωμεν ὄπισθεν τοῦ μελάθρου, 612 βήματα μακρὰν τοῦ προειρημένου κυκλωπείου τείχους, τὸ ἔδαφος ὑψοῦται καὶ ἡ ἐπιφάνεια τῆς γῆς φθάνει μέχρι τῶν ἐπάλξεων τοῦ παραλίου τείχους. Ὅλος ὁ προφανῶς χειροποίητος οὗτος λοφίσκος εἶναι 204 περίπου μέτρων μήκους, Μ. 173 πρὸς βορρᾶν καὶ Μ. 31 πρὸς νότον τοῦ Ἰντζιλὴ-κιόσκ. Ὁ σιδηροῦς δρόμος διεπέρασεν ὅλον τὸν λοφίσκον τοῦτον.

Διὰ πολλὰς ἡμέρας οἱ ἐργάται ἀνεκάλυπτον ἀψίδας, συγκοινωνούσας μετ' ἀλλήλων καὶ μετὰ πολὺν κόπον ἠδυνήθησαν διὰ σφηνῶν καὶ βαρυτάτων σκεπάρνων νὰ διαχωρίσωσιν αὐτὰς, κρημνίσωσι καὶ καθαρίσωσι τὸν τόπον ἀπὸ τὰ χώματα καὶ τὰς πέτρας. Αἱ καμάραι ἦσαν ἐρυμνόταται ἐκ πλίνθων τετραγωνικῶν μεγάλων, τὸ ὑπόγειον ἔδαφος ξηρότατον. Τὰ κτίρια ταῦτα, πρὸ τοσούτων αἰώνων ἀνεγερθέντα, ἐπικεκαλυμμένα καὶ πάντη ἄγνωστα, πολλοὶ ἐπεσκέφθησαν καὶ ἅπαντες ἐθαύμασαν τὴν ἐρυμνότητα αὐτῶν. Τὸ ἔδαφος ἦτο κεκαλυμμένον ἀπὸ χώματα καὶ πέτρας. Μετὰ τὴν ἐκκαθάρισιν ἑκατὸν περίπου μέτρων δρόμου, ἐφάνη τεῖχος μέγα, ἐρυμνὸν καὶ παχύτατον, διακόπτον ὅλον τὸν δρόμον ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς. Μετὰ τὴν κατεδάφισιν τοῦ τείχους τούτου, ἀνεφάνησαν πάλιν καμάραι ὅμοιαι τῶν προηγουμένων, τὰ αὐτὰ διαχωρίσματα, ἔργα ἅπαντα τῆς αὐτῆς ἐποχῆς. Ἐντὸς χώρου σταυροειδοῦς, 30 περίπου μέτρων μήκους καὶ τοσούτου πλάτους, ἦσαν πέντε ἐρείσματα, Μ. 1,80 πάχους, ὑποκρατοῦντα τὰς ἀψίδας, ἐκτεινομένας ἀπὸ τὰ ἐρείσματα μέχρι τῶν πλευρῶν τοῦ χώρου τούτου. Αἱ καμάραι συνεκοινώνουν μετ' ἀλλήλων δι' ἀψίδων. Αἱ πλευραὶ τοῦ χώρου ἦσαν μήκους Μ. 4,40. Αἱ ἀψίδες ἅπασαι ἦσαν Μ. 13, ἄνω τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης καὶ Μ. 4 καὶ 5 ὑπὸ τὴν γῆν. Ἄλλοτε αἱ καμάραι αὗται συνεκοινώνουν μετὰ τῶν ἄλλων, ἀλλ' ἐχωρίσθησαν διὰ τοῦ προμνημονευθέντος τείχους [1]). Ἀπὸ τὰς καμάρας ταύτας, ὑπόγειος δίοδος φέρει πρὸς ὑπόγειον παράλιον συγκοινωνοῦν μετὰ τῆς ἔξω προκυμαίας, διὰ τῆς καλουμένης μικρᾶς Σιδηρᾶς πύλης. Τὸ μέγα τοῦτο ὑπόγειον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου σήμερον ἐργάζονται σιδηρουργοὶ Ἀρμένιοι, φαίνεται μᾶλλον ἄντρον, παρὰ χειροποίητον ὑπόγειον. Χωρίζεται εἰς τρεῖς θαλάμους δι' ἀψίδων μεγίστων, πάχους Μ. 2,14. Ἡ μεσαία καμάρα εἶναι πλάτους Μ. 5,80. Δεξιόθεν εἶναι μικρὰ θύρα ἄγουσα εἰς πύργον σκοτεινόν. Ἐπὶ τῆς αὐτῆς πλευρᾶς φαίνεται παράθυρον καὶ σημεῖα ἐξώστου. Εἶναι ἀναντιρρήτως ἀρχαῖος πύργος, ἀνεγερθεὶς πρὸ τῆς κτίσεως τῶν ὑπογείων τούτων. Τὸ ὕψος τοῦ ὑπογείου εἶναι περίπου τὸ αὐτὸ μὲ τὸ τῶν ἐσωτερικῶν καμαρῶν.

Πρὸς βορρᾶν τῆς μικρᾶς Σιδηρᾶς πύλης, ἐπὶ τοῦ παραλίου τείχους, εἶναι ἑτέρα πυλὶς μετὰ δύω θυρίδων, ἄγουσα εἰς ἕτερον ὑπόγειον ἐπίμηκες, μήκους Μ. 38 καὶ βάθους Μ. 8. Ὁ ὄροφος ὑποκρατεῖται ἀπὸ ἓξ ἐρυμνὰς ἀψίδας. Τὴν σήμερον οὐδεμία συγκοινωνία ὑπάρχει μέσον τούτου καὶ τοῦ ἑτέρου ὑπογείου. Ταῦτα τὰ ὑπόγεια, ὁρατὰ εἰς τοὺς παραπλέοντας, μέχρι τοῦδε ἦσαν εἰς πάντας προσιτά, ἀλλ' αἱ ἀνασκαφαὶ ἔμελλον νὰ μᾶς διδάξωσι τὴν ἀληθῆ αὐτῶν ἱστορίαν.

Μεταξὺ τῶν λίθων τῶν ἀνορυχθέντων ἐκ τοῦ προμνημονευθέντος λόφου τούτου, εὑρέθη πλὰξ μαρμάρινος, μήκους Μ. 1,30 καὶ πλάτους Μ. 0,45, φέρουσα τ' ἀκόλουθα γράμματα μετὰ τόνων.

κτοῖς ἀπαύστοις τοῦ

Ἐφ' ἑτέρας πλακὸς τετραγώνου ἀνέγνων τ' ἀκόλουθα γράμματα, λίαν ἀτέχνως ἐγγεγραμμένα·

VICTORINSIS

Πρὸς νότον τοῦ Ἰντζιλὴ-κιὸσκ Μ. 31, εἶναι ἕτερον ὑπόγειον, ἀνοῖγον ἐντὸς τοῦ ἀνακτορικοῦ περιβόλου καὶ παράλληλον μετὰ τοῦ παραλίου τείχους. Τὸ μῆκος αὐτοῦ εἶναι πλειότερον τῶν 20 μέτρων, διότι ἡ βόρειος αὐτοῦ ἄκρα εἶναι πεφραγμένη μὲ πέτρας καὶ χώματα. Τὸ πλάτος αὐτοῦ Μ. 3,75· ἔχει δὲ καὶ ἑτέραν δίοδον ἄγουσαν πρὸς τὸν δρόμον.

Λήγοντος τοῦ Μαΐου, ὅτε αἱ πλειότεραι καμάραι εἶχον ἤδη κρημνισθῆ καὶ μετεκομίσθησαν ἀλλαχόσε τὰ χώματα καὶ πρὶν εἰσέτι πλατυνθῆ ὁ δρόμος, παρετήρησα ἑκατέρωθεν αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τῶν εἰσέτι ἱσταμένων πλαγίων καμαρῶν ἐρειδόμενον, τεῖχος κτιρίου ἐπιμήκους, παραλλήλου μὲ τὸ παράλιον τεῖχος καὶ μακρὰν αὐτοῦ Μ. 28,80. Μολονότι μέρος τοῦ τείχους εἶχε καταπέσει, εὔκολον ἦτο νὰ ἴδῃ τις ἅπαν τὸ πλάτος καὶ μῆκος αὐτοῦ, διότι σωότατα ἦσαν τὰ πλεῖστα αὐτοῦ μέρη· ἴδε τὸ ἀπέναντι σχέδιον.

Αἱ πλευραὶ αἱ παράλληλοι μὲ τὸ παράλιον τεῖχος ἦσαν μήκους Μ. 98,28· ἡ βόρειος καὶ νότιος Μ. 17. Ἡ πλευρὰ ἡ βλέπουσα πρὸς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν εἶχεν ἐσοχὴν, Μ. 25,68 ἀπὸ τὴν ἕνωσιν αὐτῆς μετὰ τῆς βορείου πλευρᾶς· ἡ ἐσοχὴ αὕτη ἐξετείνετο Μ. 46,92. Τὸ πλάτος τοῦ τείχους Μ. 1,18. Ὅλον τὸ ἐμβαδὸν τοῦ περιτετειχισμένου τούτου χώρου εἶναι μέτρα τετραγωνικὰ 1,670,76. Ἐνώπιον τῆς βορείου ἄκρας τῆς ἐσοχῆς ἐσώζοντο δύω βάθρα, ἀπέχοντα ἀπ' ἀλλήλων Μ. 2,76· ἡ διάμετρος αὐτῶν Μ. 0,76. Τὰ τείχη ταῦτα καὶ τὰ σωζόμενα βάθρα εἶδε καὶ ὁ Κ. Κυριάκος Ζαχάρωφ συνεξετάζων μετ' ἐμοῦ τὰ ἐρείπια.

Ἡμέρας τινὰς μετὰ ταῦτα, οἱ ἐργάται ἀνεκάλυψαν εἰς τὴν βορειοτάτην ἄκραν τοῦ χώρου τούτου καὶ μέτρα τινὰ ὑπὸ τὴν γῆν, ὑπὸ καμάραν κατεδαφισθεῖσαν, σωρὸν μέγαν μαρμάρων λελαξευμένων βαρυτάτων καὶ πλακῶν μαρμαρίνων, καὶ παντοῖα παντὸς μεγέθους καὶ βάρους μάρμαρα, ἀνήκοντα εἰς περικαλλὲς

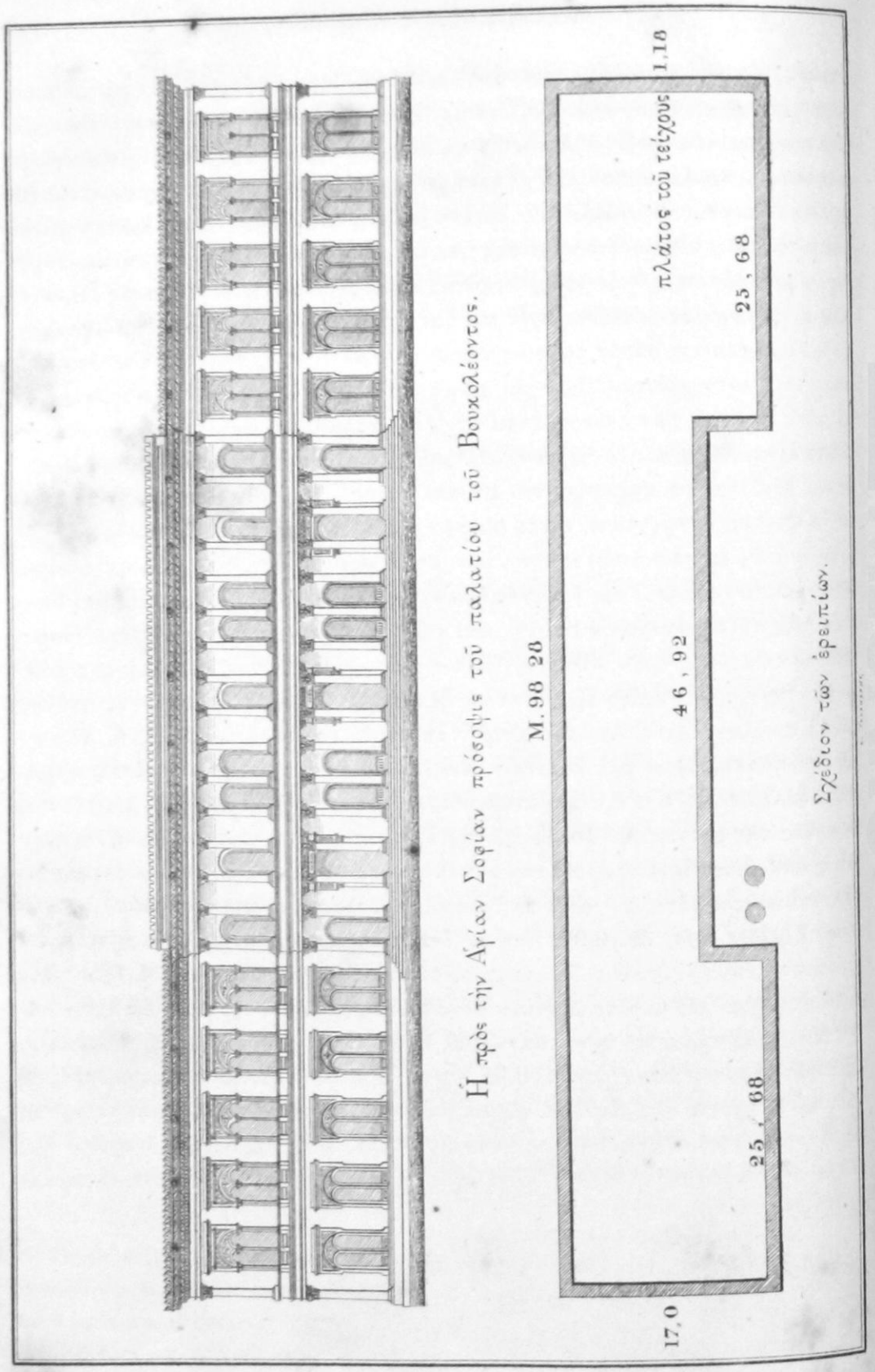

κτίριον. Ἐντὸς τοῦ σωροῦ τούτου ἀνευρέθησαν δέκα κιονόκρανα, 4 μεγάλα καὶ 6 μικρότερα, πάμπολλα βάθρα, τῶν ὁποίων τὰ ὀγκωδέστερα ἦσαν ὅμοια τῶν ἄνω μνημονευομένων δύω, ἐπὶ τοῦ χείλους τοῦ κτιρίου σωζομένων. Ἀπὸ τὰ βάθη τοῦ σωροῦ, ἀνωρύχθησαν δύο πλάκες μαρμάρινοι μήκους Μ. 2,76, πλάτους Μ. 1,07 καὶ πάχους Μ. 0,23. Ἓν μόνον χεῖλος ἀμφοτέρων εἶναι κεκοσμημένον καὶ ἐντὸς τῶν κοσμημάτων ἑκάστης πλακὸς φαίνονται καθαρώτατα δύο κεφαλαί, ἡ μὲν λέοντος, ἡ δὲ βοός. Αἱ αὐταὶ κεφαλαὶ ἀναφαίνονται καὶ εἰς ἕτερα τεμάχια τεθραυσμένα καὶ ἀνορυχθέντα ἀπὸ τὸν αὐτὸν σωρόν. Ταῦτα τὰ μάρμαρα, τὰ κιονόκρανα καὶ βάθρα διά τινα καιρὸν ἐφυλάττοντο ἔν τινι ὑπογείῳ τοῦ δρόμου. Ὅτε κατὰ πρῶτον εἶδον ἐπὶ τῶν πλακῶν τὸν λέοντα καὶ τὸν βοῦν καὶ τὸ μέγεθος πάντων τῶν ἀνορυχθέντων τούτων μαρμάρων, ἐπείσθην πάραυτα, ὅτι ταῦτα εἶναι λείψανα τοῦ περιωνύμου καὶ ὑπὸ τῶν ἡμετέρων καὶ ξένων ὑμνουμένου Βυζαντινοῦ παλατίου τοῦ Βουκολέοντος. Ὅτι δὲν ἦτον ἐκκλησία, τοῦτο ἀποδεικνύει σαφέστατα ἡ ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον ἐπέκτασις αὐτοῦ [1]).

Δυνάμεθα ἐκ τῶν λειψάνων τούτων καί τινων ἄλλων τμημάτων τῆς κορωνίδος καὶ τῶν ἐπιστυλίων νὰ σχεδιάσωμεν τὸ κτίριον ὅλον, ἵνα λάβωμεν ἰδέαν τινὰ τῶν αὐτοκρατορικῶν Βυζαντινῶν παλατίων, τῶν ὁποίων οὐδὲν σχεδίασμα, οὐδεμίαν εἰκόνα ἔχομεν; Πιθανὸν πλανῶμαι· ἐκτίθημι ὅμως τοὺς λόγους μου.

Ἡ ἐσοχὴ τοῦ κτιρίου εἶναι μήκους Μ. 46,92. Ἐνώπιον τῆς ἐσοχῆς ταύτης, καθὼς προεῖπον, ἐσώζοντο δύο βάθρα, ἀπέχοντα ἀπ' ἀλλήλων Μ. 2,76. Αἱ μαρμάρινοι πλάκες μετὰ τῶν κεφαλῶν τῶν λεόντων καὶ βοῶν εἶναι τοῦ αὐτοῦ μήκους, δηλ. Μ. 2,76 καὶ εἶναι ἀναμφιβόλως μέρος τῆς κορωνίδος. Διαιροῦντες τὸ μῆκος τῆς ἐσοχῆς Μ. 46,92 διὰ τῆς διαστάσεως τῶν βάθρων Μ. 2,76, εὑρίσκομεν 17 διαστύλια χωρίσματα καὶ ἑπομένως 16 κίονας [2]). Βάθρα ἀνωρύχθησαν, καθὼς προεῖπον, μεγάλα καὶ μικρά. Ἐμέτρησα τὰ μεγάλα βάθρα, τῶν ὁποίων ἡ βάσις εἶναι Μ. 0,92, ἡ ἄνω διάμετρος Μ. 0,76, τὸ δὲ ὕψος Μ. 0,45. Ἐμέτρησα καὶ τὰ μεγάλα κιονόκρανα, τῶν ὁποίων τὸ ὕψος εἶναι Μ. 0,56. Ἵνα μάθω τὸ ὕψος τοῦ κίονος, κατεμέτρησα κίονας πολλοὺς ἐρριμμένους ἔνθεν κἀκεῖθεν εἰς τὰς πλευρὰς τοῦ δρόμου καὶ πρὸ ὀλίγου ἀνορυχθέντας. Εὗρηκα δὲ ὅτι τινὲς ἔχοντες διάμετρον Μ. 0,68, εἶχον ὕψος Μ. 4,22. Ἡ διάμετρος πρὸς τὸ ὕψος ὡς 1 πρὸς 6 $^{2}/_{3}$, δηλ. ὁ κορμὸς τοῦ κίονος ἦτο πλέον ἢ ἑξαπλάσιος τῆς διαμέτρου αὐτοῦ. Ἄλλοι κίονες ἦσαν ὡς 1 πρὸς 5 $^{1}/_{6}$, ἄλλοι ὡς 1 πρὸς 7 $^{1}/_{2}$, ἄλλοι ὡς 1 πρὸς 6 $^{1}/_{9}$, ἄλλοι ὡς 1 πρὸς 6· τινὲς δὲ εἰς τὰ Ὀθωμανικὰ τεμένη

---

[1]) Τὰ πλεῖστα τῶν μαρμάρων τούτων, ἐξόχως δὲ τὰ κιονόκρανα μετεκομίσθησαν ἐν τῷ ἀνακτορικῷ μουσείῳ τῆς Ἁγίας Εἰρήνης. · [2]) « Ὁ Καινούργιος τρίκλινος, ἔχων πλησίον αὐτοῦ καὶ κοιτῶνα, κτίσμα Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος, ὑποκρατούμενος δεκαὲξ κίοσιν, ὧν ἐκτὼ μὲν πράσινοι Θεσσαλικοί, οἱ δὲ λοιποὶ ὀνυχῖται, ἢ ὅμοιοι ὀνυχίταις». Κ/πολις Βυζαντίου. Τόμ. Α'. σελ. 204. J. Labarte. σελ. 75.

εἶναι ὡς 1 πρὸς 10 καὶ 12· τούτων οἱ πλεῖστοι δὲν φαίνονται ἔργα Βυζαντινά, ἀλλ' ἀφηρέθησαν ἀπὸ ναοὺς Ἑλληνικούς. Οἱ κίονες τοῦ ἱπποδρόμου εἶχον διάμετρον πόδας 3, 6, ὕψος πόδας 28, ἓν πρὸς 84)· οὐδεὶς κίων σῶος ἀνεκαλύφθη εἰς τὰ ἐρείπια ταῦτα. Ἔκρινα λοιπὸν νὰ δώσω εἰς τὸ ὕψος τῶν κιόνων 7 διαμέτρους τοῦ βάθρου· M. 0,76×7=M. 5,32. Προσθέτοντες

τὸ ὕψος τοῦ βάθρου	M. 0,45
» τῶν κιονοκράνων	» 0,56
» τοῦ κορμοῦ	» 5,32
ἔχομεν τὸ ὅλον ὕψος τοῦ κίονος	M. 6,33

Ἐπὶ τῆς σειρᾶς ταύτης τῶν κιόνων ὑπῆρχε καὶ ἑτέρα, τῆς ὁποίας τὰ λείψανα εἰσέτι σώζονται, δηλ. μικρότερα βάθρα καὶ μικρότερα κιονόκρανα. Τὰ μὲν βάθρα ἔχουσι διάμετρον M. 0,66, τὰ δὲ κιονόκρανα ὕψος M. 0,51. Κατὰ τὴν αὐτὴν ἀναλογίαν, ὁ κορμὸς τῶν ἄνω κιόνων εἶχεν ὕψος M. 4,62. Προσθέτοντες

τὸ ὕψος τοῦ βάθρου	M. 0,37
» τοῦ κιονοκράνου	» 0,51
» τοῦ κορμοῦ	» 4,62
ἔχομεν τὸ ὅλον ὕψος τοῦ κίονος	M. 5,50

Μέσον τῆς ἄνω καὶ κάτω σειρᾶς τῶν κιόνων εἶναι τὸ ἐπιστύλιον καὶ τετράγωνα τεμάχια μαρμάρινα, εὐτυχῶς περισωθέντα εἰς τὰ ἐρείπια· 2,20 μέτρα περίπου εἶναι ἡ μεταξὺ τῶν ἄνω καὶ κάτω κιόνων διάστασις. Ἐπὶ τῆς κορωνίδος τῆς ἄνω σειρᾶς τῶν κιόνων ἠρείδοντο αἱ μαρμάρινοι πλάκες, αἱ φέρουσαι τὰς κεφαλὰς τῶν λεόντων καὶ βοῶν. Διεσώθησαν καὶ πολλὰ τεμάχια μαρμάρινα ἀνήκοντα εἰς τὴν ἄνω κορωνίδα, ἐκ τῶν ὁποίων καταφαίνεται ἡ ποικίλη διακόσμησις τοῦ κτιρίου, φιλόκαλος ἀπομίμησις Κορινθιακοῦ ῥυθμοῦ. Ἂν τὸ κτίριον ὅλον ἦτο θολωτὸν ἢ κατὰ τὴν φράσιν τῶν Βυζαντίων κουβουκλωτόν, ἀγνοῶ. Εἰκάζω ὅμως ὅτι ἦτον ἡλιακός, δηλ. στέγη κεκαλυμμένη μὲ μόλυβδον, καθὼς τὰ πλεῖστα παλάτια καὶ ἅπασαι αἱ ἐκκλησίαι [2]). Ἄνω τῆς δευτέρας σειρᾶς τῶν κιόνων, πιθανὸν τὸ κτίριον ὑψοῦτο μέχρι M. 2,20 κατὰ τὰ εὑρισκόμενα μαρμάρινα τεμάχια· ἔχομεν λοιπὸν

ὕψος τῆς ἐξωτερικῆς ἀναβάθρας	M. 1,20
» τῶν κάτω κιόνων	» 6,33
» τῆς διαστάσεως	» 2,20
» τῶν ἄνω κιόνων	» 5,50
» τῆς κορωνίδος	» 2,20
» ὅλου τοῦ κτιρίου	M. 17,43

[1]) Κ/πολις Βυζαντίου. Τόμ. Α'. σελ. 236. [2]) Dépouilles Religieuses par le comte Riant. Paris. 1875, σελ. 50.

Ταύτην τὴν περὶ τοῦ κτιρίου ἰδέαν μου ἐκοινοποίησα εἰς τὸν νοήμονα ἀρχιτέκτονα Κ. Δημάδην, μελετήσαντα πολλάκις ἅπαντα τὰ ἐν τῷ δρόμῳ σωζόμενα λείψανα καὶ συναρμολογήσαντα, κατὰ τοὺς κανόνας τῆς Βυζαντινῆς ἀρχιτεκτονικῆς, τὸ σχέδιον τοῦ παλατίου τούτου ἢ μᾶλλον τὴν πρὸς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν πλευρὰν αὐτοῦ· τὸν ἀριθμὸν τῶν θυρῶν καὶ θυρίδων, τὸ ὕψος πλάτος καὶ τὴν διακόσμησιν αὐτῶν ἦτον ἀδύνατον νὰ γνωρίσωμεν. Τοῦτο μόνον λέγω, ὅτι μικροί τινες κίονες καὶ ἀνάλογα τούτων κιονόκρανα συνευρισκόμενα μετὰ τῶν ἄλλων, τεκμαίρουσιν ὅτι τὰ παράθυρα ἐχωρίζοντο διὰ μικρῶν στηλίδων. Ταῦτα ὅμως δὲν μᾶς κωλύουσι ν' ἀνεγείρωμεν ἐκ τῶν περισωθέντων λειψάνων κτίριον, τοῦ ὁποίου τὰ πλεῖστα μέρη εἶν' ἀληθέστατον ἀπεικόνισμα τῶν βάθρων, κιονοκράνων καὶ τῆς κορωνίδος τοῦ περιωνύμου παλατίου τοῦ Βουκολέοντος.

Μετὰ τὴν περιγραφὴν τῶν ἐρειπίων τούτων, ἐρχόμεθα εἰς τὴν ἱστορίαν αὐτῶν.

Τὰ ἐρείπια τὰ πρῶτα, εἰκάζω ὅτι εἶναι τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγ. Δημητρίου ἢ Μεγαδημητρίου κειμένης ἐν τῇ Ἀκροπόλει. Ἡ σημερινὴ πύλη τοῦ ἀνακτορικοῦ περιβόλου, καλουμένη Τὸπ-καπουσοῦ, εἶναι κατὰ τὸν Πατριάρχην, ἡ πάλαι Βυζαντινὴ τῆς Ἁγ. Βαρβάρας, οὕτω καλουμένη ἀπὸ τὸν ἐκεῖσε πλησίον ναὸν τῆς Ἁγίας ταύτης. Ὁ Πατριάρχης λέγει, ὅτι τῷ 1816, ἡ ἕως τότε σωζομένη Βυζαντινὴ αὕτη πύλη, κειμένη μεταξὺ δύω πύργων ἐκ λίθων λευκῶν ἀνεγερθέντων ὑπὸ τοῦ Θεοφίλου, κατηδαφίσθη ὁμοῦ μετὰ τῶν πύργων καὶ ἐπ' αὐτῆς ἀνιδρύθη ἡ νῦν Ὀθωμανικὴ [1]). Τὸ Ὀθωμανικὸν ἀνάκτορον, τὸ ὁποῖον ὁ Σουλτὰν Μαχμοὺτ ἀνήγειρε τῷ 1817, ἀπετεφρώθη πρὸ ὀλίγων ἐτῶν. Ὁ Δημήτριος Ὀρφανοτρόφος, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα ἀναγινώσκεται ἐπὶ κιονοκράνου, πιθανὸν ἦτον εὐεργέτης τις τοῦ ναοῦ. Κωδινὸς ὁ Κουροπαλάτης [2]) λέγει· «ὁ ὀρφανοτρόφος ἦν μὲν φροντίζων καὶ ἐπιμελούμενος πάλαι τῶν ὀρφανῶν, νῦν δὲ οὐδαμῶς κέκτηταί τινα ὑπηρεσίαν».—«Τὸν δὲ ναὸν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, τὸν ἄνωθεν τοῦ τείχους ὄντα, ἔκτισε Βάρδας ὁ Καῖσαρ, ὁ θεῖος τοῦ ἀναιρεθέντος Μιχαήλ».—«Καὶ πρὸς τῷ ναῷ τοῦ μεγαλομάρτυρος γενόμενος Δημητρίου, ὃς τῶν Βασιλείων ᾠκοδόμητο ἐντός.» [3]) Καὶ πάλιν, «καὶ πρὸς τὸν ἐν βασιλείοις τοῦ μυροβλύτου Δημητρίου ναὸν τοῦ μάρτυρος γενόμενος.» — Τὴν μονὴν ταύτην ἀνεκαίνισαν οἱ Παλαιολόγοι καὶ ἐκ τούτων ἔλαβεν ὑστέρως τὸ ὄνομα αὐτῶν.—«Κατὰ τὴν μνή-

[1]) Σελ. 33. Πολλοῦ λόγου ἄξια εἶναι τὰ γραφόμενα τοῦ Πατριάρχου, διηγουμένου τὰ ὅσα ὁ ἴδιος εἶδε. Τῷ 1817 κατηδαφίσθη καὶ ὁ παρὰ τὴν πύλην Εὐγενίου ὁμώνυμος πύργος. Ἰδ. σελ. 16 ἐν σημ. Ἡ πύλη, αὕτη κατὰ τὴν εἰκόνα τῆς Κ/πόλεως ὑπὸ Grellot, Relation nouvelle d'un voyage de C/ple, ἐκδοθεῖσαν τῷ 1680, ἐκαλεῖτο Μποϛὰν-καπουσοῦ. Ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς μνημονεύει καὶ τοὺς δύο στρογγύλους πύργους ἐν σελ. 86. Περὶ τῶν δύω τούτων πύργων ἐκ «λίθων λευκῶν καὶ ἀπεξεσμένων» λαλεῖ καὶ ὁ Νικ. Γρηγορᾶς, Τόμ. Β'. σελ. 860. Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 147 ἐν σημ. Δούκας, σελ. 283.

[2]) Σελ. 41. [3]) Ι. Καντακουζ. Τόμ. Β'. σελ. 47, 66.

μην τοῦ μεγάλου Δημητρίου, τὴν ἐπ' ὀνόματι αὐτοῦ τιμωμένην σεβασμίαν μονὴν τὴν τῶν Παλαιολόγων·—ὁ δὲ τὸν ναύσταθμον καταλιπὼν (ὡρμίζετο γὰρ ἐπὶ τὰς Εὐγενίου πύλας) καὶ περιπλεύσας τὴν Ἀκρόπολιν ἐπὶ τὸ ἀκμαιότατον τοῦ ῥεύματος ἐλθὼν, ἐφώρμει πρὸς τὴν τῆς μάρτυρος Βαρβάρας καλουμένην πύλην [1]).» Ἕνεκα τοῦ ναοῦ τούτου, ἐκαλεῖτο τὸ μέρος τοῦτο, Ἀκρόπολις τοῦ Ἁγίου Δημητρίου [2]), ὁ δὲ ναὸς τῆς Ἁγίας Βαρβάρας ἦτον ἀναντιρρήτως πλησιέστερον τοῦ παραλίου τείχους.

Ἐδῶ πλησίον ἦτο καὶ ὁ πύργος τῶν Μαγγάνων ἢ τὰ Μάγγανα, κατὰ τὸν Κωδινόν [3]). «Ἔκτισε δὲ αὐτὸς καὶ τέσσαρας ἐμβόλους ἀπὸ τοῦ παλατίου μέχρι τῶν χερσαίων τειχῶν, ἐγχορήγους θόλους· ὁ μὲν εἷς ἤρχετο ἀπὸ τοῦ Τζυκανιστηρίου καὶ τῶν Μαγγάνων καὶ τῆς Ἀκροπόλεως καὶ τοῦ Εὐγενίου, καὶ διήρχετο μέχρι τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου.» Ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολιν ἐτείνετο ἄλυσις μέχρι τοῦ καστελλίου τοῦ Γαλατᾶ [4])·—«πέδας σιδηρᾶς διατείνοντες ἀπὸ τῆς κατωτικρὺ πόλεως εἰς τὸ τεῖχος τοῦ Βυζαντίου, παρὰ τὴν Ἀκρόπολιν καλουμένην» [5]). Ὅλη ἡ Ἀκρόπολις τῶν Βυζαντίων ἦτον ἐκτὸς τοῦ ἀνακτορικοῦ περιβόλου, ἐπὶ τοῦ χώρου, ὅπου ὁ Σουλτὰν Μαχμοὺτ ἀνήγειρε τὸ παλάτιόν του.

Ἡ φράσις τοῦ Καντακουζηνοῦ, «τὸ ἀκμαιότατον τοῦ ῥεύματος» καὶ τ' ἀκόλουθα γραφόμενά του, μὲ παρεκίνησαν νὰ ἐξετάσω καὶ τοὺς ὀγκώδεις λίθους, τοὺς ὁποίους, κατὰ τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ καὶ ἄλλων, ἔθεσαν οἱ Βυζάντιοι πρὸ τῶν θεμελίων τῶν τειχῶν. Λέγει ὁ Καντακουζηνὸς [6]) περί τινων πλοίων πλεόντων ἀπὸ τὸ νεώριον τοῦ Κοντοσκαλίου πρὸς τὸν λιμένα, «ἐπεὶ δὲ ἐγγὺς τοῦ νεωρίου ἦσαν, ὑπὸ σφοδρότητος τοῦ πνεύματος ἐξωθούμενοι, ἐκινδύνευσαν βράχεσι περιπεσεῖν, ἃ πρὸ τῶν τειχῶν πάντη ἐγκατέσπαρται, ὥστε τοῖς τείχεσιν ἀμύνειν πρὸς τὴν βίαν τῶν κυμάτων.» Πάλιν μετ' ὀλίγον·—«ὀγκουμένη γὰρ ἡ θάλασσα τοῖς τείχεσι προσπίπτει, πέτραι τε πολλαὶ, καὶ ὕφαλοι καὶ φαινόμεναι, τῶν τειχῶν προβέβληνται πανταχοῦ, πρὸς ἄμυναν τῶν κυμάτων, ὑπὸ τῶν πρώτων τειχισάντων τὸ Βυζάντιον, ἐκ προνοίας ᾠκοδομημέναι» [7]).

Ταύτας τὰς πέτρας, ἢ μᾶλλον βράχους, βλέπομεν μέχρι σήμερον, κυρίως δὲ ἀπὸ τὴν πύλην τῆς Βλάγκας, μέχρι τῆς πρὸς βορρᾶν καμπῆς τοῦ παραθαλασσίου τείχους. Ὁ Καντακουζηνὸς γράφων χίλια ἔτη μετὰ τὴν ἀνέγερσιν τῶν τειχῶν, πιθανὸν δὲν παρετήρησεν ἅπασαν τὴν ὑπὲρ τῶν τειχῶν μέριμναν τῶν πρώτων τειχοδόμων.

---

[1]) Κωδ. Κουροπαλ. σελ. 80. [2]) Stetit enim Acropolis Constantinopolitana in primâ urbis regione, in primo colle ad orientem . . . in extremo urbis angulo quem S. Demetrii vocabant nuperi Graeci, à templo S. Demetrii ibidem aedificato. C. Christ. Τόμ. Α'. σελ. 44. [3]) Σελ. 22. [4]) Λέων ὁ Διάκονος. σελ. 79. [5]) N. Χαλκοκ. σελ. 384. [6]) Τόμ. Γ'. σελ. 221. [7]) Ἴδ. Τόμ. Γ'. σελ. 232. Κωδινὸς, σελ. 128. Μ. Γλυκᾶς, σελ. 464.

Ἡ θάλασσα τῆς Προποντίδος σφοδρότατα κυμαίνεται ἀπὸ τὸν νότιο-δυτικὸν ἄνεμον. Ἡ μεγαλοκύμων θάλασσα μετὰ καταπληκτικῆς ὁρμῆς προσπίπτει κατὰ τῶν τειχῶν, μέσον Βλάγκας καὶ Ἀχὴρ-καπουσοῦ. Ἡ ὁρμὴ τῶν κυμάτων ἐντὸς τοῦ κόλπου τῆς Ψαμάθου ἀμβλύνεται ἀπὸ τὸ ἀκρωτήριον τῶν Ἐλαιῶν [1]) καὶ τὸν μαρμάρινον πύργον, ὄπισθεν τοῦ ὁποίου συνενοῦνται τὰ χερσαῖα μετὰ τῶν παραλίων τειχῶν. Τὰ κύματα, πνέοντος σφοδροῦ νοτίου ἀνέμου, πλήττοντα τὰ τείχη, ἀνέρχονται μέχρι τῶν ἐπάλξεων καὶ πολλάκις χύνονται ἐντὸς τῆς πόλεως. Ἀπὸ τὴν Βλάγκαν, ὅλα τὰ τείχη, κυρίως δὲ οἱ εὐάριθμοι πύργοι, ἔχουσιν εἰς τὴν βάσιν αὐτῶν στήλας κολοσσιαίας, κιονόκρανα καὶ πολλάκις μάρμαρα κεκοσμημένα· διότι οὐδεμία πέτρα ἀντέχει τοσούτῳ εἰς τὴν διάβρωσιν τῆς θαλάσσης, ὅσῳ τὸ μάρμαρον. Καθ' ὅλον τὸ παράλιον τεῖχος τῆς Προποντίδος ἀναφαίνονται πάμπολλα μάρμαρα, κυρίως δὲ πλεονάζουσιν ἀπὸ τὴν Βλάγκαν μέχρι τῆς Ἀχὴρ-καπουσοῦ. Εἰς τὸν πύργον τῆς Σιδηρᾶς πύλης, Τζατλαδὴ-καπὴ, ἀπέναντι τοῦ νότιο-δυτικοῦ ἀνέμου, ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης, ἐμέτρησα ὀκτὼ βάθρα καὶ ἄνω τούτων εἴκοσι κίονας. Αἱ ὑπερκείμεναι πέτραι καὶ πλίνθοι εἶναι βαθύτατα διαβεβρωμέναι ἀπὸ τὴν κυμαινομένην θάλασσαν. Ἐπὶ τῶν κιονοκράνων εἰσέτι ἀναφαίνονται τὰ λαξεύματα, μετὰ δεκαπέντε αἰῶνων ἀένναον πλύσιν. Ἔψεξαν τοὺς Βυζαντίους [2]) διὰ τὴν ἀπώλειαν τοσούτων μαρμάρων καὶ κιόνων, ἀλλὰ μάρμαρα τοιαῦτα δὲν ἀναφαίνονται, εἰ μὴ σπανιώτατα, εἰς τὰ θεμέλια τῶν χερσαίων τειχῶν ἢ τῶν τειχῶν τοῦ λιμένος.

Οἱ τειχοδόμοι ἀνήγειραν τὰ παράλια ταῦτα τείχη, ὄχι κατὰ τὴν ἁρμονίαν τῶν χερσαίων τειχῶν ἢ τῶν τοῦ λιμένος ἀλλὰ διαγωνίως, ὥστε ἡ κυμαινομένη θάλασσα νὰ μὴ πλήττῃ καθέτως τὰ τείχη ἢ τὰς γωνίας τῶν πύργων καὶ ἡ τειχοδομία αὕτη, ἀρχομένη ἀπὸ τὴν πύλην τῆς Ψαμάθου, κυρίως καταφαίνεται ἀπὸ τὴν Βλάγκαν μέχρι τῆς Ἀχὴρ-καπουσοῦ, ὅπου τὰ τείχη δὲν πλήττονται ἀπὸ τὴν θάλασσαν τῆς Προποντίδος. Μεγίστη ἡ πρόνοια τῶν Βυζαντίων ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῆς πόλεως αὐτῶν.

Μανθάνομεν ἀπὸ νόμον τινὰ τοῦ Θεοδοσιακοῦ Κώδικος [3]), ὅτι ἐπὶ τῆς παραλίας ταύτης μέσον τοῦ ἀμφιθεάτρου καὶ τοῦ Ἰουλιανοῦ λιμένος, κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ Βυζαντίου, ἐκαμίνευον ἄσβεστον. Ὁ νόμος διατάττει, νὰ μὴ καμινεύηται εἰς τὸ ἑξῆς ἄσβεστος εἰς τὴν παραλίαν ταύτην, «χάριν τῆς ὑγείας τῆς μεγαλοπόλεως, καὶ ἕνεκα τῆς γειτνιάσεως τῶν ἡμετέρων ἐνδιαιτημάτων» [4]).

---

[1]) Τὸ νῦν Ζεϊτοὺν-μπουρνοῦ. [2]) Κ/πολις Βυζαντίου. Τόμ. Α'. σελ. 97. Νικ. ὁ Γρηγορᾶς. Τόμ. Α'. σελ. 460, λέγει, ὅτι κατὰ τὸν θάνατον Ἀνδρονίκου τοῦ Πρεσβυτέρου (1341), νότιος ἄνεμος κατέρριψε μέρος τῶν παραλίων τειχῶν τῆς Προποντίδος, ἐξεμόχλευσε πύλας καὶ ἡ θάλασσα κατέκλυσε τὰ ἔνδον οἰκήματα. [3]) Cod. Theodosian. Βιβλ. ΙΔ'. τίτλος ς'. σελ. 343. Lugd. Batav. 1593—Banduri. Τόμ. Β'. σελ. 677. [4]) Propter salubritatem urbis amplissimae, et nostrarum aedium vicinitatem.

Ἀπὸ τὸν Ἅγιον Δημήτριον ἐρχόμεθα εἰς τὸ τεῖχος τὸ διακόπτον τὸν δρόμον. Τὰ θεμέλια τοῦ τείχους τούτου ἀνήκουσιν εἰς κτίρια προγενέστερα τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, κτίρια βεβαίως οὐχὶ Χριστιανικά. Ἐδῶ ἦσαν τὰ παλάτια τοῦ Βύζαντος, κατὰ τὸν Κωδινόν [1]). «Ἔθος γὰρ ἦν τοῖς ἀρχαίοις ἀρχηγοῖς εἰς τὰς ἀκροπόλεις κτίζειν τὰ ἑαυτῶν παλάτια». Οἱ Βυζάντιοι, εὑρόντες τὸ τεῖχος τοῦτο, ἐπέκτισαν ἐπ' αὐτοῦ ὑψηλότερον ἄλλο, τὸ ὁποῖον οἱ ἴδιοι πάλιν κατηδάφισαν δύω αἰῶνας πρὸ τῆς ἁλώσεως. Ἡ Ἀκρόπολις τῶν Βυζαντίων ἦτον ἐκτὸς τοῦ τείχους τούτου.

Διαβαίνοντες διὰ τοῦ Τζυκανιστηρίου βήματα 612, ἐρχόμεθα εἰς τὸ παλάτιον, τὸ ὁποῖον ἐκάλεσα τοῦ Βουκολέοντος, πλησίον τοῦ ὁποίου, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν Βυζαντίων, ἦτο καὶ ὁ λιμὴν τοῦ Βουκολέοντος, καλούμενος ἐνίοτε καὶ λιμὴν τοῦ παλατίου. Τὸν λιμένα τοῦτον οἱ χωρογράφοι, ἡμέτεροι καὶ ἀλλοδαποί, θέτουσι ποτὲ μὲν εἰς τὸ Κάτεργα-λιμανί, ποτὲ δὲ εἰς τὸν λιμένα τοῦ Ἰουλιανοῦ, παρὰ τὴν Σιδηρᾶν πύλην καὶ οὐδέποτε ἐντὸς τοῦ παλατίου. Μόνος ὁ Labarte, ὁδηγούμενος ἀπὸ τὰς συγγραφὰς τῶν Βυζαντινῶν, κατέδειξε τὴν ἀληθῆ θέσιν αὐτοῦ, μολονότι τὸν θέτει ἔξω τῶν τειχῶν, πλανηθεὶς ἀπὸ τὸν χάρτην τῆς Κ/πόλεως τοῦ Βουονδελμόντε καταχωρισθέντα ἐν τῇ Χριστιανικῇ Κ/πόλει τοῦ Δουκαγγίου καὶ τῷ συγγράμματι τοῦ Βανδούρη. Ὁ Βουονδελμόντε εἰκονίζει ἐπὶ τοῦ ἔξω τείχους δύο κρηπῖδας, ἐκτεινομένας ἐντὸς τῆς θαλάσσης, βαθμηδὸν συστελλομένας, ὥστε ν' ἀφήσωσι στενοτάτην εἴσοδον εἰς τὸν χειροποίητον τοῦτον λιμενίσκον. Ταύτην τὴν παράλογον εἰκόνα θεωρεῖ ἀληθῆ ὁ Labarte, μηδόλως συλλογιζόμενος, ὅτι εἶν' ἀδύνατον, ἕνεκα τῶν ἐδῶ σφοδρῶν ρευμάτων καὶ τῆς βαθυτάτης θαλάσσης, νὰ θεμελιωθῇ κρηπὶς ἀντέχουσα εἰς τ' ἀκαταμάχητα ρεύματα τῆς ἄκρας ταύτης. Ἐντὸς τοῦ λιμένος τοῦ Βουκολέοντος εἰσέπλευσεν ὁλόκληρος ὁ Βυζαντινὸς στόλος. Εὐγνωμονοῦμεν τῷ Βουονδελμόντε, ὅτι διὰ τοῦ σχεδιάσματος τούτου κατέδειξε τὴν τέως ἄγνωστον τοποθεσίαν τοῦ λιμένος τούτου.

Ὁ λιμὴν οὗτος ἦτο κάτωθεν τοῦ παλατίου καὶ πλησίον αὐτοῦ. Λέγει ὁ Γ. Κεδρηνός [2]). «Ἄγει τοῦτον (δηλ. τὸν Τζιμισκῆν) πρὸς τὸν κάτωθεν τοῦ παλατίου χειροποίητον λιμένα νυκτός».—Ἄξια μελέτης εἶναι τὰ περὶ Βουκολέοντος γραφόμενα τῆς Ἄννης Κομνηνῆς [3]). «Ὁ δέ γε τέως τῶν σκήπτρων δραξάμενος Ἀλέξιος, ὁ ἐμὸς πατὴρ, εἴσω τῶν βασιλείων γενόμενος, τὴν μὲν ἰδίαν σύνευνον πεντεκαιδέκατον ἔτος ἄγουσαν σὺν ταῖς ἀδελφαῖς καὶ τῇ μητρὶ καὶ Καίσαρι τῷ πρὸς πατρὸς αὐτῆς πάππῳ ἐν τῷ κάτω κατελελοίπει παλατίῳ· οὕτω γὰρ ἔφθασε καλεῖσθαι, ἀπὸ τῆς τοῦ τόπου θέσεως τὴν ἐπωνυμίαν λαχόν· αὐτὸς δὲ μετὰ τῶν ἀδελφῶν καὶ τῆς μητρὸς καὶ τῶν ἐξ ἀγχιστείας προσηκόντων αὐτῷ γαμ-

[1]) Σελ. 24. [2]) Τόμ. Β'. σελ. 375. [3]) Βιβλ. Γ'. σελ. 137. Allgemeine Encyklopädie. Brockhaus. Leipzig. 1866. σελ. 526.

βρῶν εἰς τὸ ὑπερκείμενον παλάτιον ἄνεισιν, ὃ καὶ Βουκολέων ἐπονομάζεται [1]) ἐξ αἰτίας τοιᾶσδε· καὶ γὰρ ἀγχοῦ τῶν τούτου τειχῶν, λιμὴν δι' ἐγχορήγου καὶ μαρμάρων πάλαι τῶν χρόνων ᾠκοδόμητο, ὅπου ὁ λίθινος λέων ζωγρεῖ τὸν βοῦν· ἔχεται γὰρ τοῦ κέρως τοῦ βοὸς καὶ ἐξαυχενίσας αὐτὸν ἐμφύεταί πως τῷ λαιμῷ· ἐξ οὗ δὴ καὶ Βουκολέων ὁ τόπος ὅλος ὠνόμασται, τά τε ἐν ἠπείρῳ οἰκοδομήματα, καὶ αὐτὸς δὴ ὁ λιμήν.» Ἐκ τῶν γραφομένων τούτων τῆς Ἄννης μανθάνομεν, ὅτι ὑπῆρχε καὶ χθαμαλώτερον παλάτιον ἐκεῖσε πλησίον, ἀλλὰ σήμερον εἶν' ἀδύνατον νὰ προσδιορίσωμεν τὴν θέσιν αὐτοῦ.—Περὶ τοῦ Βουκολέοντος, λέγει ὁ Κεδρηνός [2]). «Παιδίσκη τις ἦν οἰκογενὴς τοῦ Μιχαήλ· αὕτη κατὰ τὰς σεληνιακὰς περιόδους πάθει μανίας ἠλίσκετο· ὁπότε γοῦν ἀλῴη τῷ πάθει, εἰς τόπον ἐρχομένη, ἐν ᾧ βοῦς τε καὶ λέων ἵδρυνται λίθινοι (κἀκ τούτου ἔχει τὴν προσηγορίαν ὁ τόπος, Βουκολέων ὀνομαζόμενος [3]), ἐβόα γεγωνοτέρᾳ τῇ φωνῇ.»

Ἵνα εὕρωμεν τὴν θέσιν τοῦ λιμένος, πρέπει πρότερον νὰ πεισθῶμεν περὶ τῆς θέσεως τοῦ παλατίου τοῦ Βουκολέοντος. Μὴ λησμονῶμεν ὅτι οἱ Βυζάντιοι ἐκάλουν ὅλον τὸν χῶρον τοῦτον Βουκολέοντα. Λέγει ὁ Κωδινός [4]). «Τὰ ἐπάνω τοῦ τείχους παλάτια τοῦ Βουκολέοντος ὁ μικρὸς ἀνήγειρε Θεοδόσιος· ὁ δὲ Ἰουστινιανὸς ἀνήγειρε τρίκλινον καὶ καλεῖται εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ.» Μνείαν τοῦ παλατίου τούτου εὑρίσκομεν ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοφίλου, 823—842· «ἀλλ' ὁ Θεόφιλος τούτους (δηλ. τοὺς ὅρκους) θέμενος εἰς οὐδέν, νῦν μὲν εἱρκτῇ τινι καὶ φρουρᾷ τῇ κατὰ τὸν Βουκολέοντα, τοῦτον (δηλ. τὸν Θεόφοβον) τίθησι, φρουρεῖσθαι προστάξας.» [5]) Ὁ Σκυλίτσης [6]) λέγει «δεσμωτήριον κατὰ τὸν Βουκολέοντα». Τ' ἀκόλουθα περὶ τοῦ Θεοφίλου ἱστορεῖ Γεώργιος ὁ Μοναχός [7]). «Πρὸ δὲ τῆς αὐτοῦ τελευτῆς ὁ θεομισὴς οὗτος βασιλεὺς, βουλὴν μυστικὴν ποιησάμενος μετὰ τῶν ὁμοφρόνων αὐτοῦ, περὶ Θεοφόβου τοῦ Πέρσου . . . ἀνήγαγεν αὐτὸν εἰς τὸ παλάτιον καὶ εἶχε μετ' αὐτοῦ. Βαρυνθεὶς δὲ ἐκ τῆς νόσου, καθεῖρξε Θεόφοβον ἐν ταῖς καμάραις τοῦ Βουκολέοντος . . . ἀπέτεμε τὴν κεφαλὴν τοῦ Θεοφόβου . . . τὸ δὲ σῶμα τοῦ Θεοφόβου, διὰ τοῦ Βουκολέοντος ἐξαγαγόντες λαθραίως, διέσωσαν πλησίον τοῦ Ναρσοῦ, ἐν τῇ νῦν λεγομένῃ τῆς Θεοφοβίας» [8]).

[1]) O Labarte, σελ. 211, κακῶς μετέφρασε, dans le palais haut qu'on appelle Boucoleon· γράφε qu'on appelle aussi Boucoleon. Κ. Μανασσῆς, στίχ. 4862-66. «Ἐν χωρίῳ λιθίνῳ, ὃ Βουκολέων προσαγορεύεται». Γενεσίου ἱστορ. σελ. 10, 60. [2]) Τόμ. Β'. σελ. 49. [3]) Ἐτυμολογία ἡμαρτημένη· ἡ λέξις εἶναι Λατινικὴ, Bucca leonis, στόμα λέοντος. Οἱ μεταγενέστεροι Βυζάντιοι ἀγνοοῦντες τὴν Λατινικὴν, ἐτυμολόγησαν αὐτὴν ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν βοῦς καὶ λέων. Ὀρθότατα περὶ τῆς λέξεως λαλεῖ ὁ Κ. Βυζάντιος. Κ/πολις. Τόμ. Α'. σελ. 274. Γ. Κεδρηνός. Τόμ. Β'. σελ. 292. [4]) Σελ. 100. [5]) Συνέχ. Θεοφάνους. σελ. 136. [6]) Σελ. 533. C. Christ. Βιβλ. IV, σελ. 157. [7]) Σελ. 810. [8]) Λέων ὁ Γραμ. σελ. 456, λέγει· «ἐν δεσμωτηρίῳ τίθησι τὸν Θεόφοβον· ζοφωδεστάτῳ κατὰ τὸν Βουκολέοντα». Γ. Κεδρηνός. Τόμ. Β'. σελ. 139. Μ. Γλυκᾶς. σελ. 541.

Ὅτι αἱ ἄνω μνημονευόμεναι καμάραι ἦσαν δεσμωτήρια, ἐξάγω καὶ ἔκ τινος περικοπῆς τῆς Συνεχείας τοῦ Θεοφάνους [1]). Ὁ λόγος εἶναι περὶ τῶν ἀρετῶν καὶ τῆς φιλοκοσμίας Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου. «Ἀλλὰ καὶ τὰς βασιλικὰς στολάς, καὶ τὰ ἔκπαλαι στέμματα καὶ διαδήματα φθαρέντα εἰς ἀνακαίνισιν διωρθώσατο, καὶ τὸν Βουκολέοντα ζωδίοις ἐκ διαφόρων τόπων ἀγαγὼν ἐκαλλώπισε, κἀκεῖσε ἰχθυοτροφεῖον ἐποίησεν· ἀλλὰ καὶ τῶν ἐν τῇ φυλακῇ τῶν ἐν τῇ πόλει καὶ τῶν ἔξωθεν θεμάτων κατεχομένων δεσμίων ἠρεύνησε, καὶ ἐπεσκέψατο καὶ τῶν δεσμῶν ἐλυτρώσατο, ὡς πάντας σωτήρια ἐπευφημοῦν τὸν ἀγαθὸν καὶ χριστομίμητον ἄνακτα Κωνσταντῖνον.» Μέχρι τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ, ὅλαι αἱ καμάραι ἦσαν ἠνωμέναι καὶ τὰ σώματα τῶν ἐν ταῖς καμάραις θανατωθέντων ἢ ἀποθανόντων, ἐξήγοντο διὰ τῆς Μικρᾶς Σιδηρᾶς πύλης καὶ οὐχὶ διὰ τοῦ λιμένος τοῦ Βουκολέοντος. «Μετ' ὀλίγον ὁ Ζαούτζης τελευτᾷ ἐν τῷ παλατίῳ καὶ διὰ τοῦ Βουκολέοντος κατενεγκόντες αὐτὸν ἐν τῇ μονῇ τοῦ Καυλέου κατέθαψαν».

Περὶ τοῦ παλατίου τοῦ Βουκολέοντος, βασιλεύοντος Νικηφόρου τοῦ Φωκᾶ, πληρέστερα εἶναι τὰ γραφόμενα τῶν Βυζαντινῶν. Ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος φοβούμενος τὸν λαόν, ἀπεφάσισε ν' ἀνεγείρῃ γύρῳ τοῦ παλατίου τοῦ Βουκολέοντος μέγα τεῖχος. Πιθανὸν ὅτι συγχρόνως ἀνεκαίνισε καὶ ἐλάμπρυνε τὸ παλάτιον τοῦτο. Λέγει περὶ τούτου Λέων ὁ Διάκονος [2]), σύγχρονος ἱστορικός· «διενωτισθῆναι τὸν αὐτοκράτορα, ὡς παρὰ τὴν βασίλειον ἑστίαν ἐκπλήσει τὸν βίον, ἀναιρεθεὶς παρὰ τῶν ὁμοεθνῶν . . . περίβολον ἐκ τοῦ θατέρου μέρους τοῦ πρὸς θάλατταν ἐπικλινοῦς τῶν ἀνακτόρων τειχίζειν ἀρξάμενος, κατὰ θάτερον πρὸς θάλατταν συνεπέρανε, καὶ τεῖχος τὸ νῦν ὁρώμενον ὑψηλόν τε καὶ ὀχυρὸν ἐδομήσατο, καὶ τὴν βασίλειον ἑστίαν, ὡς ὑπετόπαζεν, ἠσφαλίσατο». Ἐκτενέστερα λαλεῖ ὁ Κεδρηνὸς [3]), περιγράφων τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ λαοῦ. «Πλέον δὲ τῶν ἄλλων ἠνίασε τοὺς ἀνθρώπους, καίπερ λίαν ὄντων χαλεπωτάτων, ἡ τοῦ τείχους κτίσις τῶν παλατίων. Πολλὰ γὰρ ἔργα κύκλῳ ὄντα τοῦ παλατίου, εἰς κάλλος καὶ μέγεθος ἐξειργασμένα, καταστρεψάμενος, ἀκρόπολιν καὶ τυραννεῖον κατὰ

---

[1]) Οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς λαλοῦσι περὶ πολλῶν δεσμωτηρίων· «ἀπῆει βάδην τε καὶ πεζῇ διὰ τῶν σχολῶν πρὸς τοὺς ἐν τοῖς δεσμωτηρίοις κατεχομένους τῆς Χαλκῆς καὶ τοῦ Πραιτωρίου καὶ τῶν Νουμέρων.»—«Μετ' ὀλίγας ἡμέρας εἰς τὰ Νούμερα καθεῖρξαν» (δηλ. τὸν Πατρ. Ἰγνάτιον). Συνέχ. Θεοφάνους. σελ. 668.—«Τὰ δὲ Νούμερα καὶ τὴν Χαλκῆν ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος ἔκτισε, καὶ διὰ τὸ εἶναι ἀργὰ, ἐποίησεν αὐτὰ φυλακὴν ὁ Ἡράκλειος καὶ οἱ καθεξῆς.» Γ. Κωδινὸς, σελ. 76. «Εὑρὼν δὲ ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος τὰς φυλακὰς τοῦ Βυζαντίου εἰς τὸ Στρατήγιον, ἐκεῖσε καὶ αὐτὸς τοὺς κατακρίτους ἐφρούρει, διήρκεσαν δὲ χρόνους σπγ', (283) μέχρι τῆς βασιλείας Φωκᾶ τοῦ Καππάδοκος.» C. Christ. Τόμ. Α'. σελ. 157. [2]) Σελ. 64. [3]) Τόμ. Β'. σελ. 369.

τῶν ἀθλίων πολιτῶν ἀπειργάσατο . . . . ἀποθήκας καὶ σιτοβολῶνας ἔνδοθεν, καὶ ἱπνοὺς καὶ κλιβάνους ἐργάσαμενος, καὶ πληρώσας εἰδῶν, προτεθέσπιστο γὰρ αὐτῷ ἔνδοθεν τοῦ παλατίου ἀποθανεῖν . . . . ὅτε γὰρ τὸ τεῖχος τοῦ παλατίου κατεσκευάζετο, μιᾷ τῶν νυκτῶν, ἀνὰ τὴν θάλασσαν ὑποπλέων τις ἐξεβόησεν· «ὦ βασιλεῦ! ὑψοῖς τὰ τείχη, κἂν μέχρι πόλου φθάσῃς, ἔνδον τὸ κακὸν, εὐάλωτος ἡ πόλις·» πολλὰ δὲ ἀναζητηθεὶς ὁ τοῦτο εἰπὼν οὐχ εὑρέθη· τοῦ τείχους γὰρ τελειωθέντος, τότε συνέβη καὶ αὐτὸν κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν ἀποθανεῖν, ὁπηνίκα τὰς κλεῖς ὁ τὴν ἐπιμέλειαν ἐπιτετραμμένος, φέρων αὐτῷ ἐνεχείρισεν ». Ἀπὸ τὸν Ἐφραίμιον [1]) μανθάνομεν ὅτι τὸ τεῖχος

«ἐξέμηνε πάντας πρὸς μῖσος·
ὃ κυκλόθεν τέτευχε τοῖς ἀνακτόροις
ὑψιτενὲς τ' ὂν καὶ περίδρομον λίαν».

Ἔν τινι χειρογράφῳ τοῦ Ν. Χωνειάτου [2]), λόγου γενομένου περί τινος λεκανίδος εὑρισκομένης ποτὲ εἰς τὸ παλάτιον τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ, σημειοῦνται τάδε· «ἐν τῷ οἴκῳ τῷ ἐπάνω τοῦ Βουκολέοντος, ἐν ᾧ ὁ βασιλεὺς Νικηφόρος ὁ Φωκᾶς ἔμενε.»

Τὴν παραμονὴν τοῦ θανάτου τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ, συμβάντος κατὰ τὸν Κεδρηνὸν [3]) τὴν ιά. Δεκεμβρίου 969, κληρικός τις τῆς Ἁγίας Σοφίας, ἐμήνυσε τὸν βασιλέα, κατοικοῦντα ἐν τῷ Βουκολέοντι, διὰ γράμματος ἀνωνύμου, ὅτι τινὲς συνώμοσαν νὰ τὸν θανατώσωσι καὶ ὅτι εἶναι κεκρυμμένοι ἐν τῷ παλατίῳ. Διηρεύνησε ὅλον τὸ ἀνάκτορον, ἀλλ' οἱ συνωμόται ἦσαν εἰς κρύπτην πλησίον τοῦ κοιτῶνος τῆς βασιλίσσης Θεοφανοῦς. Ἡ Θεοφανὼ, χήρα τοῦ Ῥωμανοῦ καὶ νέα εἰσέτι, ἀποστρεφομένη τὸν Φωκᾶν, συνεννοήθη μετὰ τοῦ στρατηγοῦ Ἰωάννου Τζιμισκῆ, παραπονουμένου κατὰ τῆς ἀγνωμοσύνης τοῦ βασιλέως. Πέμπει ὁ Τζιμισκῆς ἄνδρας πιστοὺς κρυφθέντας ἐν τῷ ἰδίῳ παλατίῳ. Δύω συγγραφεῖς, Λέων ὁ Διάκονος καὶ Γεώργιος ὁ Κεδρηνὸς, ἀφηγοῦνται τὸν φόνον τοῦ αὐτοκράτορος Φωκᾶ. «Οἱ δὲ πρὸς τῆς Αὐγούστης ὑποδεχθέντες ὑπηρέται τοῦ Ἰωάννου, τοῦ δωματίου ξιφήρεις ἐκπηδήσαντες, τὴν ἐκείνου ἄφιξιν προσεδέχοντο περὶ τὰ ὕπαιθρα τῶν βασιλείων ὑπερῴων κατασκοπούμενοι· δριμεῖα δέ τις βορέου αὔρα τὸ τοῦ ἀέρος ἐπεῖχε κατάστημα καὶ χιὼν ἐχεῖτο πολλή. Πέμπτην τῆς νυκτὸς ὥραν ὁ γνώμων ἤδη κατεπηγγέλλετο καὶ ὁ Ἰωάννης ἀφίκετο μετὰ τῶν συνωμοτῶν, ἐπὶ λέμβου τὸν αἰγιαλὸν περιπλέων καὶ τῆς ἠπείρου προσεπιβαίνων, ἵνα (γράφε ὅπου) ὁ λίθινος λέων τὸν ταῦρον ζωγρεῖ (Βουκολέοντα τὸν τόπον κέκληκεν ἡ συνήθεια), ὃς τοῖς ἄνωθεν ἐπὶ τῶν ὑπαίθρων προκύπτουσιν ὑπηρέταις συρίττων ἐπεγινώσκετο· τοιοῦτον γὰρ τοῖς παλαμναίοις ἐδέδοτο σύν-

---

[1]) Στίχ. 2795 [2]) Ν. Χων. σελ. 149, ἔκδ. Βόννης. J. Labarte. σελ. 212. ἐν σημ. [3]) Τόμ. Β'. σελ. 375.

θημα. Κόφινον οὖν καλωδίοις ἐξηρτημένον χαλάσαντες ἄνωθεν, καθ' ἕνα τοὺς συνωμότας πρότερον ἅπαντας ἀνιμήσαντο· ἔπειτα δὲ καὶ τὸν Ἰωάννην αὐτόν [1]). Ἀνελθόντες οὖν παρὰ πᾶσαν ἀνθρωπίνην ὑπόνοιαν καὶ τὰ ξίφη γυμνώσαντες, εἰς τὸν βασιλικὸν εἰσελαύνουσι θάλαμον καὶ τὴν κλίνην κατειληφότες καὶ ταύτην εὑρόντες κενὴν καὶ μή τινα ἐν αὐτῇ διαναπαυόμενον [2]), ἐπεπήγεσαν ἀπὸ τοῦ δέους, καὶ κατακρημνίζειν αὐτοὺς ἐπειρῶντο πρὸς θάλασσαν· ἀλλ' ἀνδράριόν τι τῶν ἐκ τῆς γυναικωνίτιδος ἰταμῶν, αὐτῶν ἡγησάμενον, ὑποδεικνύει τὸν βασιλέα καθεύδοντα, οὗ κύκλῳ παριστάντες, ἔνυττον τοῖς ποσὶν ἐναλλόμενοι· διϋπνισθέντα δὲ τοῦτον καὶ τὴν κεφαλὴν ἐπ' ἀγκῶνος ἐρείσαντα, ξίφει βιαίως παίει Λέων ὁ Βαλάντης ὀνομαζόμενος». Προσθέτει εἰς ταῦτα ὁ Κεδρηνός [3]). «Τελευταῖον ἐπείπερ κατεφωράθησαν παρὰ τῶν προκοίτων τοῦ παλατίου καὶ συνίστατο ἐπ' αὐτοὺς πλῆθος ἀμυνομένων, ἀποσφάττουσι τοῦτον καὶ τὴν κεφαλὴν ἀποτεμόντες διά τινος θυρίδος τοῖς εἰς βοήθειαν συντρέχουσι δεικνύουσι, καὶ οἱ μὲν οὕτω κατεστορέθησαν, τοῖς δὲ περὶ τὸν Τζιμισκὴν καιρὸς ἐδόθη ἀδεῶς καὶ μετ' ἀδείας πάντα ποιεῖν.»

Ἐκ τῶν γραφομένων τούτων πληροφορούμεθα, ὅτι τὸ παλάτιον τοῦ Βουκολέοντος ἦτο πλησίον τοῦ αἰγιαλοῦ· αἱ ἀνασκαφαὶ καὶ τὰ ἱστορούμενα ταῦτα μαρτυροῦσιν ὅτι καὶ τὸ ἔδαφος ὑψοῦτο καὶ τότε, καθὼς καὶ τὴν σήμερον, μέχρι τῶν ἐπάλξεων, διότι ἐδῶ περιέμενον καὶ κατεσκόπουν οἱ συνωμόται τὴν ἔλευσιν τοῦ Τζιμισκῆ. Ἀναφέρω ὅμως καὶ ἕτερα ἱστορούμενα· «καὶ πρὸς τῷ τοῦ Βουκολέοντος αἰγιαλῷ προσφοιτῶν» [4]). «Ἀπὸ τοῦ Βουκολέοντος πλοίῳ μικρῷ ἐμβιβάσαντες, ἐν τῇ Ἱερείᾳ διεπέρασαν·» «καὶ πλοίου ποτὲ διὰ τοῦ Βουκολέοντος διερχομένου ἐρωτήσας» [5]).

Μετὰ τὸν φόνον τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ, λέγει ὁ Χωνιάτης [6]), ἔταξαν οἱ Βυζάντιοι περὶ τὰς ἀκτὰς τοῦ Βουκολέοντος νυκτοφύλακας, ἵνα περιφρουρῶσι τὰ ἐκεῖσε παράλια. Ὁ Ἀνδρόνικος εἰς τὴν ἀπόδρασίν του, διέφυγε τὴν προσοχὴν τῶν φυλάκων τούτων. Εἰκάζω, ὅτι τὸ ὑπόγειον, πρὸς βορρᾶν τῆς Μικρᾶς Σιδηρᾶς Πύλης, ἦτο τὸ ἐνδιαίτημα τῆς φρουρᾶς ταύτης, διότι εἶναι κτίριον σαθρότερον τῶν ἄλλων, ἀνεγερθὲν οὐχὶ μετὰ τῆς προσηκούσης σπουδῆς.

Τὸ παλάτιον τοῦ Βουκολέοντος μνημονεύει καὶ ὁ Βιλέλμος, ἀρχιεπίσκοπος τῆς Τύρου, συνοδεύων τὸν βασιλέα τῶν Ἱεροσολύμων Ἀμαλρῖχον Ζ'ον ἐλθόντα

---

[1]) «Ἀνῆλθεν ἡλίβατον ἄνοδον νύκτωρ».Ἐφραίμ. στίχ. 2813. [2]) «Καταλαμβάνουσιν αὐτὸν ἐπ' ἐδάφους κείμενον καὶ στρωμνὴν ἔχοντα πῖλον κοκκοβαφῆ καὶ ἄρκτου δέρμα.» Γ. Κεδρηνός. Τόμ. Β'. σελ. 375. [3]) «Σφάττουσι τόνδε τὸν βασιλέα ξίφει».—Ἐφραίμ. στίχ. 2817. Μανασ. στίχ. 5842, 5867. Μ. Γλυκᾶς. σελ. 573. Λέων ὁ Διάκονος. σελ. 87. Γ. Κεδρηνός. Τόμ. Β'. σελ. 675. [4]) Συνέχ. Θεοφάνους. σελ. 22. Ὁ αὐτὸς μνημονεύει καὶ ἡλιακόν· «ἐν τῷ τοῦ Βουκολέοντος ἡλιακῷ ἐπεφώνει». σελ. 392. [5]) Συνέχ. Θεοφάνους. σελ. 371, 628. [6]) Κ/πολις Βυζαντίου. Τόμ. Α'. σελ. 213.

εἰς Κ/πολιν, ἵνα ζητήσῃ βοήθειαν παρὰ τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ, κατὰ τοῦ Σαλαδίνου τῷ 1170 [1]). Ὁ συγγραφεὺς μαρτυρεῖ, ὅτι τὸ παλάτιον τοῦτο κεῖται ἐπὶ τοῦ πρὸς ἀνατολὰς αἰγιαλοῦ τῆς Κ/πόλεως.

Ἁλισκομένης τῆς πόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων τῷ 1204, ὁ Μούρτζουφλος [2]) κατέφυγεν εἰς τὸ παλάτιον τοῦ Βουκολέοντος καὶ ἐκεῖθεν μετὰ τῶν γυναικῶν αὐτοῦ ἐξῆλθε τῆς πόλεως. Εἰς τὸν μαρκέσιον Βονιφάτιον τοῦ Μοντφερράτου παρεδόθη τὸ παλάτιον τοῦτο μετὰ πάντων τῶν ἐκεῖσε χάριν σωτηρίας καταφυγόντων. Ἐντὸς τοῦ παλατίου τούτου, κατὰ τὸν λόγον τοῦ Βιλλαρδουίνου, εὑρέθησαν καὶ αἱ ὡραιότεραι κυρίαι τοῦ κόσμου, ἐκεῖσε καταφυγοῦσαι· ἡ Γαλλὶς Ἁγνὴ ἡ τοῦ Βρανᾶ ἐρωμένη καὶ ἡ ὡραία καὶ νεάζουσα ἔτι τοῦ Ἰσαακίου χήρα Μαργαρίτα ἡ Οὐγγαρική [3]). Ὅταν ἅπασα ἡ πόλις ἐκυριεύθη, ὁ Λατῖνος αὐτοκράτωρ Βαλδουῖνος κατῴκησε τὸ παλάτιον τοῦτο τοῦ Βουκολέοντος. Τοῦτο, καθὼς καὶ τὸ τῶν Βλαχερνῶν, ἦσαν τότε περιτετειχισμένα [4]).

Ταῦτα εἶναι τὰ περὶ τοῦ παλατίου τούτου ἱστορούμενα. Ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν καὶ τῶν περισωθέντων λειψάνων ἀνηγείραμεν τὸ κτίριον, εὑρήκαμεν τὰς καμάρας, μίαν τοῦ μεγάλου τείχους πλευράν, διὰ τοῦ ὁποίου ἐπεχειρίσθη ν' ἀσφαλίσῃ τὸ παλάτιον ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς, τὰς ἔξω καμάρας, τὴν μετὰ τῆς θαλάσσης συγκοινωνίαν αὐτῶν καὶ τέλος τὸ φρουραρχεῖον τῶν ἐκεῖσε νυκτοφυλάκων. Ταῦτα ὅλα κατ' ἐμέ, σαφηνίζουσι πληρέστατα τὰ μέχρι τοῦδε ἀκατανόητα γραφόμενα τῶν Βυζαντινῶν. Ἡ πρὸς βορρᾶν πλευρὰ τοῦ μεγάλου τείχους ἐξηφανίσθη.

Μένει τώρα νὰ εὕρωμεν τὴν θέσιν τοῦ λιμένος τοῦ Βουκολέοντος, τὸν ὁποῖον εἰς τὸν χάρτην του ὁ Βουονδελμόντε καλεῖ λιμένα τοῦ Παλατίου [5]) καὶ τὸν ὁποῖον, καθὼς προεῖπον, θέτουσιν οἱ πλειότεροι ἐπὶ τῆς παραλίας τῆς Προποντίδος πλησίον τῆς Σιδηρᾶς πύλης. Ὁ λιμὴν οὗτος ἦτο, κατὰ τὸν Κεδρηνόν [6]), κά-

---

[1]) Est autem in ipsa urbe super littus maris ad Orientem perspiciens, imperiale palatium quod Constantinianum appellatur.—Willelmus Tyrius. Lib. XX. cap. XXV.—C. Christ. Βιβλ. IV σελ. 59.—J. Labarte. σελ. 204.

[2]) L'empereur Morchuflex . . . qui s'en va fuiant par les rues al chatel du Boukeliòn.—Ducange Hist. de l'empire de C/ple sous les Français. Livr. I. —Κ/πολις Βυζαντίου. Τόμ. Α'. σελ. 569, ἐν σημ.—J. Labarte. σελ. 213.

[3]) Le marquis Boniface de Montferrat chevaucha tout le long du rivage vers Bouchelion, et quand il fut là le palais lui fut rendu· la vie sauve pour ceux qui étaient dedans. Là furent trouvées, la plupart des hautes dames qui s'étaient enfuies au chateau, Ville—Hardouin. Conqueste de C/ple. Paris, 1870, σελ. 92, 98. Παπαρρηγοπούλου Ἱστορία τοῦ Ἑλλ. ἔθνους. Τόμ. Δ'. σελ. 726.

[4]) fortissima et munitissima palatia. T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 301.

[5]) Portus Palatii.—Const. Christ. [6]) Τόμ. Β'. σελ. 375.

θημα. Κόφινον οὖν καλωδίοις ἐξηρτημένον χαλάσαντες ἄνωθεν, καθ' ἕνα τοὺς συνωμότας πρότερον ἅπαντας ἀνιμήσαντο· ἔπειτα δὲ καὶ τὸν Ἰωάννην αὐτόν [1]). Ἀνελθόντες οὖν παρὰ πᾶσαν ἀνθρωπίνην ὑπόνοιαν καὶ τὰ ξίφη γυμνώσαντες, εἰς τὸν βασιλικὸν εἰσελαύνουσι θάλαμον καὶ τὴν κλίνην κατειληφότες καὶ ταύτην εὑρόντες κενὴν καὶ μή τινα ἐν αὐτῇ διαναπαυόμενον [2]), ἐπεπήγεσαν ἀπὸ τοῦ δέους, καὶ κατακρημνίζειν αὐτοὺς ἐπειρῶντο πρὸς θάλασσαν· ἀλλ' ἀνδράριόν τι τῶν ἐκ τῆς γυναικωνίτιδος ἰταμῶν, αὐτῶν ἡγησάμενον, ὑποδεικνύει τὸν βασιλέα καθεύδοντα, οὗ κύκλῳ παριστάντες, ἔνυττον τοῖς ποσὶν ἐναλλόμενοι· διϋπνισθέντα δὲ τοῦτον καὶ τὴν κεφαλὴν ἐπ' ἀγκῶνος ἐρείσαντα, ξίφει βιαίως παίει Λέων ὁ Βαλάντης ὀνομαζόμενος». Προσθέτει εἰς ταῦτα ὁ Κεδρηνός [3]). «Τελευταῖον ἐπείπερ κατεφωράθησαν παρὰ τῶν προκοίτων τοῦ παλατίου καὶ συνίστατο ἐπ' αὐτοὺς πλῆθος ἀμυνομένων, ἀποσφάττουσι τοῦτον καὶ τὴν κεφαλὴν ἀποτεμόντες διά τινος θυρίδος τοῖς εἰς βοήθειαν συντρέχουσι δεικνύουσι, καὶ οἱ μὲν οὕτω κατεστορέθησαν, τοῖς δὲ περὶ τὸν Τζιμισκὴν καιρὸς ἐδόθη ἀδεῶς καὶ μετ' ἀδείας πάντα ποιεῖν.»

Ἐκ τῶν γραφομένων τούτων πληροφορούμεθα, ὅτι τὸ παλάτιον τοῦ Βουκολέοντος ἦτο πλησίον τοῦ αἰγιαλοῦ· αἱ ἀνασκαφαὶ καὶ τὰ ἱστορούμενα ταῦτα μαρτυροῦσιν ὅτι καὶ τὸ ἔδαφος ὑψοῦτο καὶ τότε, καθὼς καὶ τὴν σήμερον, μέχρι τῶν ἐπάλξεων, διότι ἐδῶ περιέμενον καὶ κατεσκόπουν οἱ συνωμόται τὴν ἔλευσιν τοῦ Τζιμισκῆ. Ἀναφέρω ὅμως καὶ ἕτερα ἱστορούμενα· «καὶ πρὸς τῷ τοῦ Βουκολέοντος αἰγιαλῷ προσφοιτῶν» [4]). «Ἀπὸ τοῦ Βουκολέοντος πλοίῳ μικρῷ ἐμβιβάσαντες, ἐν τῇ Ἱερείᾳ διεπέρασαν·» «καὶ πλοίου ποτὲ διὰ τοῦ Βουκολέοντος διερχομένου ἐρωτήσας» [5]).

Μετὰ τὸν φόνον τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ, λέγει ὁ Χωνιάτης [6]), ἔταξαν οἱ Βυζάντιοι περὶ τὰς ἀκτὰς τοῦ Βουκολέοντος νυκτοφύλακας, ἵνα περιφρουρῶσι τὰ ἐκεῖσε παράλια. Ὁ Ἀνδρόνικος εἰς τὴν ἀπόδρασίν του, διέφυγε τὴν προσοχὴν τῶν φυλάκων τούτων. Εἰκάζω, ὅτι τὸ ὑπόγειον, πρὸς βορρᾶν τῆς Μικρᾶς Σιδηρᾶς Πύλης, ἦτο τὸ ἐνδιαίτημα τῆς φρουρᾶς ταύτης, διότι εἶναι κτίριον σαθρότερον τῶν ἄλλων, ἀνεγερθὲν οὐχὶ μετὰ τῆς προσηκούσης σπουδῆς.

Τὸ παλάτιον τοῦ Βουκολέοντος μνημονεύει καὶ ὁ Βιλέλμος, ἀρχιεπίσκοπος τῆς Τύρου, συνοδεύων τὸν βασιλέα τῶν Ἱεροσολύμων Ἀμαλρῖχον Ζ'ον ἐλθόντα

---

[1]) «Ἀνῆλθεν ἡλίβατον ἄνοδον νύκτωρ». Ἐφραίμ. στίχ. 2813. [2]) «Καταλαμβάνουσιν αὐτὸν ἐπ' ἐδάφους κείμενον καὶ στρωμνὴν ἔχοντα πῖλον κοκκοβαφῆ καὶ ἄρκτου δέρμα.» Γ. Κεδρηνός. Τόμ. Β'. σελ. 375. [3]) «Σφάττουσι τόνδε τὸν βασιλέα ξίφει».—Ἐφραίμ. στίχ. 2817. Μανασ. στίχ. 5842, 5867. Μ. Γλυκᾶς. σελ. 573. Λέων ὁ Διάκονος. σελ. 87. Γ. Κεδρηνός. Τόμ. Β'. σελ. 675. [4]) Συνέχ. Θεοφάνους. σελ. 22. Ὁ αὐτὸς μνημονεύει καὶ ἡλιακόν· «ἐν τῷ τοῦ Βουκολέοντος ἡλιακῷ ἐπεφώνει». σελ. 392. [5]) Συνέχ. Θεοφάνους. σελ. 371, 628. [6]) Κ/πολις Βυζαντίου. Τόμ. Α'. σελ. 213.

εἰς Κ/πολιν, ἵνα ζητήσῃ βοήθειαν παρὰ τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ, κατὰ τοῦ Σαλαδίνου τῷ 1170 [1]). Ὁ συγγραφεὺς μαρτυρεῖ, ὅτι τὸ παλάτιον τοῦτο κεῖται ἐπὶ τοῦ πρὸς ἀνατολὰς αἰγιαλοῦ τῆς Κ/πόλεως.

Ἁλισκομένης τῆς πόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων τῷ 1204, ὁ Μούρτζουφλος [2]) κατέφυγεν εἰς τὸ παλάτιον τοῦ Βουκολέοντος καὶ ἐκεῖθεν μετὰ τῶν γυναικῶν αὐτοῦ ἐξῆλθε τῆς πόλεως. Εἰς τὸν μαρκέσιον Βονιφάτιον τοῦ Μοντφερράτου παρεδόθη τὸ παλάτιον τοῦτο μετὰ πάντων τῶν ἐκεῖσε χάριν σωτηρίας καταφυγόντων. Ἐντὸς τοῦ παλατίου τούτου, κατὰ τὸν λόγον τοῦ Βιλλαρδουίνου, εὑρέθησαν καὶ αἱ ὡραιότεραι κυρίαι τοῦ κόσμου, ἐκεῖσε καταφυγοῦσαι· ἡ Γαλλὶς Ἀγνὴ ἡ τοῦ Βρανᾶ ἐρωμένη καὶ ἡ ὡραία καὶ νεάζουσα ἔτι τοῦ Ἰσαακίου χήρα Μαργαρίτα ἡ Οὐγγαρική [3]). Ὅταν ἅπασα ἡ πόλις ἐκυριεύθη, ὁ Λατῖνος αὐτοκράτωρ Βαλδουῖνος κατῴκησε τὸ παλάτιον τοῦτο τοῦ Βουκολέοντος. Τοῦτο, καθὼς καὶ τὸ τῶν Βλαχερνῶν, ἦσαν τότε περιτετειχισμένα [4]).

Ταῦτα εἶναι τὰ περὶ τοῦ παλατίου τούτου ἱστορούμενα. Ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν καὶ τῶν περισωθέντων λειψάνων ἀνηγείραμεν τὸ κτίριον, εὑρήκαμεν τὰς καμάρας, μίαν τοῦ μεγάλου τείχους πλευράν, διὰ τοῦ ὁποίου ἐπεχειρίσθη ν' ἀσφαλίσῃ τὸ παλάτιον ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς, τὰς ἔξω καμάρας, τὴν μετὰ τῆς θαλάσσης συγκοινωνίαν αὐτῶν καὶ τέλος τὸ φρουραρχεῖον τῶν ἐκεῖσε νυκτοφυλάκων. Ταῦτα ὅλα κατ' ἐμὲ, σαφηνίζουσι πληρέστατα τὰ μέχρι τοῦδε ἀκατανόητα γραφόμενα τῶν Βυζαντινῶν. Ἡ πρὸς βορρᾶν πλευρὰ τοῦ μεγάλου τείχους ἐξηφανίσθη.

Μένει τώρα νὰ εὕρωμεν τὴν θέσιν τοῦ λιμένος τοῦ Βουκολέοντος, τὸν ὁποῖον εἰς τὸν χάρτην του ὁ Βουονδελμόντε καλεῖ λιμένα τοῦ Παλατίου [5]) καὶ τὸν ὁποῖον, καθὼς προεῖπον, θέτουσιν οἱ πλειότεροι ἐπὶ τῆς παραλίας τῆς Προποντίδος πλησίον τῆς Σιδηρᾶς πύλης. Ὁ λιμὴν οὗτος ἦτο, κατὰ τὸν Κεδρηνόν [6]), κά-

---

[1]) Est autem in ipsa urbe super littus maris ad Orientem perspiciens, imperiale palatium quod Constantinianum appellatur.—Willelmus Tyrius. Lib. XX. cap. XXV.—C. Christ. Βιβλ. IV σελ. 59.—J. Labarte. σελ. 204.

[2]) L'empereur Morchuflex . . . qui s'en va fuiant par les rues al chatel du Boukeliòn.—Ducange Hist. de l'empire de C/ple sous les Français. Livr. I. —Κ/πολις Βυζαντίου. Τόμ. Α'. σελ. 569, ἐν σημ.—J. Labarte. σελ. 213.

[3]) Le marquis Boniface de Montferrat chevaucha tout le long du rivage vers Bouchelion, et quand il fut là le palais lui fut rendu la vie sauve pour ceux qui étaient dedans. Là furent trouvées, la plupart des hautes dames qui s'étaient enfuies au chateau, Ville—Hardouin. Conqueste de C/ple. Paris, 1870, σελ. 92, 98. Παπαρρηγοπούλου Ἱστορία τοῦ Ἑλλ. ἔθνους. Τόμ. Δ'. σελ. 726.

[4]) fortissima et munitissima palatia. T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 301.

[5]) Portus Palatii.—Const. Christ. [6]) Τόμ. Β'. σελ. 375.

τωθεν τοῦ παλατίου, ἐπομένως πρὸς νότον αὐτοῦ. Κατὰ τὴν Ἄνναν Κομνηνὴν [1]), «ἀγχοῦ τῶν τούτου τειχῶν». Ὁ λιμὴν λοιπὸν οὗτος, ἐντὸς τοῦ Ἀνακτορικοῦ περιβόλου εὑρισκόμενος, ἔκειτο 32 μέτρα πρὸς νότον τοῦ Ἰνδζιλὴ-κιόσκ, ὅπου ὁ χειροποίητος λοφίσκος ταπεινοῦται· ἐδῶ τὸ ἔδαφος εἶναι χθαμαλὸν καὶ δεξιόθεν τοῦ δρόμου εἶναι μικρὰ δεξαμενὴ, γύρῳ τῆς ὁποίας σήμερον συναθροίζονται χῆνες καὶ νῆσσαι τοῦ παλατίου. Φρονῶ, ὅτι τὸ ὑπόγειον τοῦτο, παράλληλον μὲ τὸ παραθαλάσσιον τεῖχος, ἦτον ὁ νεώσοικος τοῦ Βυζαντινοῦ βασιλικοῦ δρομωνίου. «Ἰστέον ὅτι μέχρι τῆς βασιλείας Λέοντος τοῦ ἀοιδίμου καὶ σοφωτάτου βασιλέως, οὐκ ἦν βασιλικὸν δρομώνιον . . . . ὁ δὲ ἀοίδιμος καὶ σοφώτατος Λέων ὁ βασιλεὺς, φιλοτιμώτερόν πως πρὸς τοὺς μαγίστρους καὶ πατρικίους καὶ οἰκείους συγκλητικοὺς διακείμενος . . . . ἐποίησε δρομώνιον καὶ δὴ ἀπαύστως εἰσήρχετο ἐν αὐτῷ ὁπουδὰν (sic) ἐβούλετο ἀπελθεῖν· συνήρχοντο δὲ μετ' αὐτοῦ οἵους ἂν ἐβούλετο τῶν Ἀρχόντων κτλ» [2]). Ὁ λιμὴν οὗτος εἶχε μαρμάρινον ἀποβάθραν [3]), κεκοσμημένην μετὰ λεόντων καὶ στηλῶν, ὅθεν ἀπέβαινε μόνος ὁ Αὐτοκράτωρ μετὰ τῶν αὐλικῶν του. Ὁ λιμὴν οὗτος ἦτο λίαν εὐρύχωρος, πλάτους νομίζω, περίπου 124 μέτρων, διότι κατὰ τὰ γραφόμενα τῶν Βυζαντινῶν, εἰσέπλευσεν ἐντὸς αὐτοῦ ὁλόκληρος ὁ Βυζαντινὸς στόλος. «Μὴ συνευδοκοῦντος δὲ Νικολάου Πατριάρχου εἰς τοῦτο, ἐμηνύθη Ῥωμανὸς παρὰ Θεοδώρου τοῦ ῥηθέντος παιδαγωγοῦ, ἐλθεῖν μετὰ στόλου παντὸς μέχρι Βουκολέοντος [4])· ἦλθεν ἔνοπλος ἅμα τῷ στόλῳ παντὶ ἐν τῷ Βουκολέοντι» [5]). Ἂν κατὰ τοὺς πλείστους τῶν χωρογράφων ὁ Βουκολέων ἦναι ὁ αὐτὸς μετὰ τοῦ νεωρίου τοῦ Κοντοσκαλίου, τῶν Σοφιῶν καλουμένου, τότε τί ἐννοεῖ ὁ Φραντζῆς [6]), λέγων· «τῷ δὲ τῶν Καταλάνων κονσούλῳ Πέτρῳ Γουλιάνῳ ἐδόθη, ἵνα φυλάττῃ ἐν τοῖς μέρεσι τοῦ Βουκολέοντος, καὶ ἄχρι ἐγγὺς τοῦ Κοντοσκαλίου»;

Ἐκ τῶν παλατίων ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου ὑπῆρχε δρόμος πρὸς τὸν Βουκολέοντα· λέγει Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος [7])· «Κατέρχονται τὸ καταβάσιον τοῦ Βουκολέοντος, καὶ ἐκνεύοντες δεξιᾷ, κατέρχονται πρὸς τὸν νάρθηκα τῆς νέας μεγάλης Ἐκκλησίας.»

Ἐκ τούτων μανθάνομεν, ὅτι ἡ ἐκκλησία αὕτη, τὴν ὁποίαν ὑπερύμνησεν ὁ Πατριάρχης Φώτιος, ἔκειτο πρὸς τὸ νότιο-δυτικὸν τοῦ παλατίου τοῦ Βουκολέοντος. Ἡ εἴσοδος τοῦ λιμένος τούτου μετὰ τὴν ἅλωσιν ἐπεκτίσθη. Ἴχνη αὐ-

---

[1]) Βιβλ. Γ'. σελ. 137. [2]) Κ. Πορφυρογ. Τόμ. Γ'. σελ. 233. Περὶ κωπηλατῶν. Ἴδε σελ. 601. [3]) Κ/πολις Βυζαντίου. Τόμ. Γ'. σελ. 136. [4]) Γεωργίου Μοναχοῦ Βίος Κ. Πορφυρογεννήτου σελ. 886.—Συνέχ. Θεοφάνους σελ. 390. «Ὁ κατὰ τὸν Βουκολέοντα λιμήν».—Ν. Χων. σελ. 289.—«Λιμὴν περὶ τὰ ἀνάκτορα» Ζων. περὶ Θεοφίλου, σελ. 117. [5]) Γ. Μοναχοῦ Βίος Κ. Πορφυρ. σελ. 393. [6]) Σελ. 253. [7]) Βιβλ. Α'. κεφ. 19, σελ. 117.

τῆς δὲν φαίνονται. Πλεῖστα ἄλλα περὶ τοῦ λιμένος τούτου ἱστοροῦσιν οἱ Βυζάντιοι.

Διερχόμεθα τώρα τὸν Ἀνακτορικὸν περίβολον, τὸν πλήρη θεμελίων καὶ μαρμάρων, διότι παντοῦ ὅπου οἱ ἐργάται ἔσκαπτον, ἵνα ἐπιθέσωσι χῶμα ἐπὶ τοῦ δρόμου, ἀνεφαίνοντο πέτραι, βάθρα, κιονόκρανα καὶ λελαξευμένα μάρμαρα ἀνήκοντα εἰς Βυζαντινὰ κτίρια.

Ἐξερχόμεθα διὰ τοῦ ῥήγματος τοῦ τείχους εἰς συνοικίαν Ὀθωμανικὴν, διὰ τῆς ὁποίας διέρχεται ὁ δρόμος, μέχρι τῆς Σιδηρᾶς πύλης [1]). Τὸ τεῖχος ἀπὸ Βάβ-ι-Χουμαγιοῦν μέχρι θαλάσσης, τὸ διαχωρίζον τὸν Ἀνακτορικὸν περίβολον ἀπὸ τὴν συνοικίαν ταύτην, δὲν εἶναι τὸ ἀρχαῖον Βυζαντινὸν τεῖχος, τὸ περιβάλλον ἅπαντα τὰ βασίλεια. Γνωρίζομεν, ὅτι οἱ βασιλεῖς ἀπὸ τὸ παλάτιον ἠλόγουν τὸν ἐν τῷ Ἱπποδρόμῳ λαόν. Μέσον τοῦ Ἱπποδρόμου καὶ τοῦ παλατίου ἦτο τὸ τεῖχος τοῦτο. Ἦτο λοιπὸν πλησιέστατα τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ Ἱπποδρόμου, ἐπὶ τοῦ χώρου, ὅπου μετέπειτα ἀνηγέρθη τὸ τέμενος τοῦ Σουλτὰν Ἀχμέτ. Τὰ ἐνδιαιτήματα τῶν αὐτοκρατόρων, καλούμενα ποτὲ μὲν ἀνάκτορα, ποτὲ δὲ παλάτια καὶ βασίλεια, δὲν ἦσαν ἓν σύνολον ἁρμονικὸν, καθὼς πολλὰ σημερινὰ τῶν Εὐρωπαίων βασιλέων, ἀλλὰ τρίκλινοι πολλοὶ, παντὸς μεγέθους καὶ ποικίλης διακοσμήσεως, ἀνεγερθέντες ἀπὸ τὸν Μέγαν Κωνσταντῖνον καὶ τοὺς διαδόχους αὐτοκράτορας, μέχρι Νικηφόρου τοῦ Φωκᾶ. Μετὰ τὸν ἐνδέκατον αἰῶνα, οἱ βασιλεῖς παρημέλησαν τ' ἀνάκτορα ταῦτα προτιμῶντες τὸ τῶν Βλαχερνῶν, τὸ ὁποῖον τοσούτῳ ἐκόσμησαν οἱ Κομνηνοί. Τὸ νῦν ὁρώμενον τεῖχος, τὸ περιβάλλον τὰ Σουλτανικὰ ἀνάκτορα, διαφέρει τῶν ἄλλων τειχῶν. Ἀναβάθραι ἐσωτερικαὶ ἑκατέρωθεν τῶν πύργων, ἄγουσιν εἰς τὰς ἐπάλξεις. Τὰ πολλὰ παράθυρα, αἱ πλίνθοι καὶ ἐν γένει ἡ τειχοδομία ὅλη, εἶναι παρακμαζούσης ἐποχῆς ἔργα. Ἀνεγερθέντος τοῦ νέου τούτου τείχους, ἔμειναν ἀφρούρητα τὸ μέγα παλάτιον, ὁ τρίκλινος τῆς Μαγναύρας, τὸ παλάτιον τῆς Πορφύρας καὶ τὸ πεντακούβουκλον [2]). Τότε πιθανὸν κατηδαφίσθησαν τὰ παλαιὰ τείχη καὶ ἐκ τῆς ὕλης ταύτης ἀνηγέρθησαν τὰ νέα ταῦτα. Παράδοξον εἶναι, ὅτι οὐδεὶς τῶν μέχρι τοῦδε γνωσῶν Βυζαντινῶν ἱστορικῶν ἀναφέρει, πότε τοῦτο ἀνηγέρθη καὶ τίς ἀνήγειρεν αὐτό. Τὰ ἔξω τοῦ τείχους τούτου παλάτια κατηδαφίσθησαν, διότι μὴ ἐπισκευαζομένων ἕνεκα τῆς ἀλλαχόσε κατοικίας τῶν βασιλέων καὶ ἴσως ἕνεκα τοῦ κενοῦ ταμείου, ὀλίγον κατ' ὀλίγον κατέπιπτον. Παράλογον εἶναι νὰ εἴπωμεν, ὅτι τὰ παλάτια ταῦτα μετὰ τοῦ τόσου κόσμου αὐτῶν ἔμειναν ἀφρούρητα καὶ ἄνευ τοῦ περιβάλλοντος αὐτὰ τείχους.

Ὅταν περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Αὐγούστου, οἱ ἐργάται διαρρήξαντες τὸ πρὸς ἀνατολὰς τεῖχος τῆς Καρὰ-καπουσοῦ, ἤρχισαν κατεδαφίζοντες τὰς φραγὰς τῶν

---

[1]) Γ. Κωδινὸς, 19. [2]) J. Labarte, σελ. 91.

κήπων, ὑποσκάπτοντες θεμέλια οἰκιῶν καὶ λουτρῶν, ἤλπιζον νὰ εὕρω ἴχνη τοῦ ἀρχαίου τούτου τείχους ἢ τοὐλάχιστον τὰ θεμέλια αὐτοῦ. Τὰ πρῶτα τριακόσια μέτρα τοῦ δρόμου δὲν ἀνεσκάφθησαν. Ἐντὸς τῶν κήπων, ἴχνος Βυζαντινῶν κτιρίων δὲν ἐφάνη. Εἴς τινα κρήνην, ὄπισθεν τῆς Ἀχὶρ-καπουσοῦ, ὑπῆρχον δύω μέγισται λάρνακες ἐκ μαρμάρου μετὰ σταυρῶν.

Δεξιόθεν τοῦ δρόμου, 540 βήματα μακρὰν τῆς Καρὰ-καπουσοῦ, κατηδάφισαν οἱ ἐργάται Βυζαντινὰ ὑπόγεια καὶ ἀνώγεια, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐθεμελιοῦντο πενιχραὶ Ὀθωμανικαὶ οἰκίαι. Σώζονται εἰσέτι ἀψίδες τινὲς καὶ ἐπὶ τούτων, εἰκάζω, ἠρείδετο ἄλλοτε τὸ παλάτιον τῆς Πορφύρας, τοῦ ὁποίου τὴν θέσιν ἐδῶ διορίζει ὁ περινούστατος Labarte. Ἠκολούθουν μετὰ πολλῆς σπουδῆς τοὺς σκαφεῖς, διότι προχωροῦντος τοῦ δρόμου ἀνυψοῦτο τὸ ἔδαφος καὶ οἱ ἐργάται ἤρχισαν ἀνασκάπτοντες βαθύτατα τὴν γῆν. Μεσοῦντος τοῦ Αὐγούστου, ὅτε καθ' ὅλον τὸν δρόμον κατερρίφθησαν αἱ φραγαὶ καὶ τὰ ὑψηλὰ πέτρινα τείχη, τὰ περιβάλλοντά τινων πλουσίων Ὀθωμανῶν τοὺς κήπους, ἐφάνη διὰ μιᾶς, περικεκλεισμένον ἐντὸς κήπου Ὀθωμανικοῦ, Βυζαντινὸν τεῖχος, τεσσαράκοντα περίπου μέτρων μήκους, δώδεκα ὕψους, μετὰ μεγίστης καμαρωτῆς πύλης, ὑποκρατουμένης ὑπὸ τεσσάρων μεγάλων μαρμαρίνων κιόνων. Μῆκος τῆς πύλης ταύτης Μ. 6,05. Τὸ τεῖχος τοῦτο, παρεκτεινόμενον μὲν μέχρι θαλάσσης, ἤθελε λήξει εἰς τὸν πύργον τοῦ παλαιοῦ φάρου, κτιρίου Ὀθωμανικοῦ, παρεκτεινόμενον δὲ πρὸς τὰ ἄνω, διακόπτει τὸ τέμενος τοῦ Σουλτὰν Ἀχμέτ. Τὸ τεῖχος τοῦτο ἔχει ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς αὐτοῦ πλευρᾶς δίοδον διὰ καμαρῶν, καλουμένην ἀπὸ τοὺς Βυζαντίους τὰ διαβατικὰ τοῦ Μαρκιανοῦ. Ἡ πύλη αὕτη εἶναι, εἰκάζω, ἡ καλουμένη τὸ πάλαι Καρέα. Λέγει Νικήτας ὁ Χωνιάτης [1]· «ἐπεὶ δὲ τὸ πλῆθος ἦν εἰσχυθὲν ἔσωθεν τῶν ἀνακτόρων . . ἀνατραπείσης τῆς πύλης, ἥτις Καρέα λέγεται . . . . τὸ δὲ τοῦ δήμου πολύ, ἐπειδὴ τὰ ἀνάκτορα ἄνετα ἐγεγόνεισαν καὶ οὐδεὶς ἦν ὁ κωλύων αὐτούς» κτλ. Ὅτε οἱ Βυζάντιοι ἀνήγειραν τὸ νῦν ὁρώμενον τεῖχος, τὴν πύλην, τὴν ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν καλουμένην Καρὰ-καπουσοῦ, ἐκάλουν Καρέαν καὶ ἐκ τούτου ἡ νῦν Καρὰ-καπὴ, μέλαινα πύλη ἢ Καρὰ-καπουσοῦ, πύλη χερσαία ἢ πύλη τῆς ξηρᾶς. Ἡ ὡραία πύλη αὕτη ἡ Βυζαντινὴ εὑρισκομένη ἔν τινι κήπῳ Ὀθωμανικῷ, κατηδαφίσθη.

Τὸ τεῖχος τοῦτο, ἀφανέστατον μέχρι τοῦδε εἰς τοὺς ὁδεύοντας διὰ τῶν ἐκεῖσε ὁδῶν, εἶναι ἀναντιρρήτως λείψανον τοῦ ἀρχαιοτάτου τείχους τοῦ περικλείοντος τὰ Βυζαντινὰ παλάτια. Ἡ ἀνεύρεσις του τείχους τούτου εὐκρινέστατα σαφηνίζει καὶ ἕτερα ἀσαφῆ καὶ ἀβέβαια τῶν Βυζαντίων. Ἀπέχει 750 βήματα ἀπὸ τὴν Καρὰ-καπουσοῦ· ἀτυχῶς, καθὼς προεῖπον, οἱ σκαφεῖς κατηδάφισαν τὴν πύλην Καρέαν, τὸ δὲ τεῖχος ὅλον σώζεται μέχρι σήμερον δεξιόθεν τοῦ δρόμου.

[1]) Σελ. 452, 453.

Οἱ Βυζάντιοι ἀνεγείραντες τὸ νέον τεῖχος τῶν παλατίων, ἀπὸ Βάβ-ι-Χουμαγιοῦν μέχρι θαλάσσης, ἐπεξέτειναν καὶ τὸ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, πρὸς τὴν πύλην τοῦ Εὐγενίου, περιλαμβάνοντες ἐδῶ νέον χῶρον, δι' ὅσον ἀπώλεσαν ἐπὶ τῆς Προποντίδος [1]). Τὰ ἐκεῖ χερσαῖα τείχη τοῦ σημερινοῦ ἀνακτορικοῦ περιβόλου, ἐκτεινόμενα ἀπὸ τῆς Ἁγίας Εἰρήνης μέχρι τῆς πύλης τοῦ Εὐγενίου, εἶναι ἔργα τῆς αὐτῆς ἐποχῆς. Τὸ ἀρχαῖον τεῖχος τοῦ Βυζαντινοῦ περιβόλου πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν εἶναι τὸ κυκλώπειον τεῖχος, τὸ ὁποῖον ἀνεκαλύφθη πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, ὅπου, κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς, λήγει καὶ τὸ Τζυκανιστήριον καὶ ὅπου ἦτον ἡ πύλη ἡ ἄγουσα πρὸς τὴν πόλιν. Ὅλος ὁ χῶρος λοιπόν, ὁ ἐκτεινόμενος ἀπὸ τὴν ἄκραν τοῦ Τζυκανιστηρίου μέχρι τῆς πύλης τοῦ Εὐγενίου, περιελήφθη ἐντὸς τῶν ἀνακτόρων, χῶρος περὶ τοῦ ὁποίου σπανίως γίνεται μνεία ἐν τῇ Βυζαντινῇ ἱστορίᾳ· ἦτο μάλιστα πρὸ τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ νέου τείχους, μεγίστη ἀγορά. Ἐδῶθεν μέχρι τῆς Πύλης τοῦ Νεωρίου, τῆς Βαχτσὲ καπουσοῦ, συγκατῴκουν Σαρακηνοὶ, Γενουήνσιοι, Ἀμαλφηνοὶ, Πισαῖοι καὶ Ἑβραῖοι [2]), ἅπαντες ἔχοντες ἰδίας ἀποβάθρας ἀποθήκας καὶ ναούς.

Ἐκ τῶν πολλῶν Βυζαντινῶν μαρτυριῶν, ἀναφέρω τ' ἀκόλουθα τοῦ Νικ. Χωνιάτου [3]) περὶ τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ. «Μεθ' ἡμέρας δέ τινας καὶ αὐτὸς τὴν μεγαλόπολιν εἰσιὼν κατάγει θρίαμβον ἀπὸ τῆς Ἑῴας πύλης, ἥτις ἀνέῳγε κατὰ τὴν Ἀκρόπολιν [4]) . . . αὐτὰ μέντοι τὰ καθ' ἑκάτερα μέρη τῆς ἀγυιᾶς, καθ' ἣν ἔμελλε τελεῖσθαι ὁ θρίαμβος, παρυφιστάμενα δρύφακτα εἰς διώροφά τε καὶ τριώροφα παρυψούμενα πᾶσιν ἐνεποίουν θαυμασμὸν, καὶ τὰ τέγη δ' οὐχ ἥκιστα μάλιστα πολλοὺς τοὺς θεωμένους καὶ πάντας ἀνέχοντας ἐκκρεμεῖς . . . εἰς δὲ τὸν μέγαν νεὼν εἰσιὼν καὶ τοῦ παντὸς ἐνώπιον λεὼ τὴν τοῦ Κυρίου λαλήσας αἴνεσιν, πρόεισιν ἐκεῖθεν εἰς τὰ βασίλεια»· βεβαίως τοσοῦτος λαὸς δὲν συνεχωρεῖτο νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὰ βασίλεια.

Ὁ Καντακουζηνὸς, γράφων μεσοῦντος τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος, λέγει [5]· «καὶ πρὸς τῷ ναῷ τοῦ μεγαλομάρτυρος γενόμενος Δημητρίου, ὃς τῶν βασιλείων ᾠκοδόμητο ἐντός»· καὶ πάλιν [6]), «πρὸς τὸν ἐν βασιλείοις τοῦ μυροβλύτου Δημητρίου». Ἦτο λοιπὸν ὁ Ἅγιος Δημήτριος ἐντὸς τῶν βασιλείων τῷ 1341, καὶ αὕτη ἡ ἐπανάληψις τοῦ Καντακουζηνοῦ «ἐν τοῖς βασιλείοις», μὲ πείθει ὅτι πρὸ ὀλίγου περιελήφθη ὁ Ἅγιος Δημήτριος ἐντὸς τῶν βασιλείων καὶ ἑπομένως δὲν ἦτον εἰσέτι τοῖς πᾶσι γνωστόν. Εἰκάζω δὲ, ὅτι τὸ νέον τοῦτο τεῖ-

[1]) Ὁ Labarte, σελ. 217, εἰκάζει, ὅτι ὁ ἀρχαῖος Βυζαντινὸς ἀνακτορικὸς περίβολος ἦτο 400,000 μέτρων τετραγωνικῶν· εἰκασία ἁπλῆ, διότι ὁ συγγραφεὺς δὲν ἐγνώριζε ποῦ ἔλεγον τὰ ἐπὶ τῆς Προποντίδος τείχη. [2]) Ὁ Βουονδελμόντε θέτει εἰς τὸ μέρος τοῦτο πύλην ὑπ' αὐτοῦ καλουμένην Porta judaica. [3]) Σελ. 452. [4]) C. Christ. Τόμ. Α'. σελ. 55. [5]) Τόμ. Β'. σελ. 47. [6]) Ἰδ. Τόμ. Β'. σελ. 66.

χος ἀνηγέρθη περὶ τὸ 1268, βασιλεύοντος Μιχαὴλ τοῦ Παλαιολόγου· τοῦτο δὲ ἐξάγω ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν Γενουηνσίων τῶν μετὰ τῶν Βυζαντίων ἐμπορευομένων. Περὶ τούτων θέλω λαλήσει ἐν τῷ ἐμπορίῳ τῶν Γενουηνσίων.

Πρὸς ἀνατολὰς τῆς Σιδηρᾶς πύλης, καλουμένης διά τινα ἔτη μετὰ τὴν ἅλωσιν πόρτα τῆς Ἀρκούδας, Ἀρκουδόπορτα καὶ πόρτα τοῦ Λέοντος [1]), ἐφαίνοντο ἐπὶ τῶν τειχῶν παράθυρα μετὰ κορωνίδων καὶ δύω μαρμάρινοι λέοντες εὐτελεστάτης ἐργασίας [2]). Ταῦτα δὲ τὰ κοσμήματα, καθὼς καὶ ὅλον τὸ τεῖχος, κατηδαφίσθησαν, διότι διὰ τοῦ χώρου τούτου διέρχεται ὁ σιδηρόδρομος. Μέγα ὑπόγειον ἐκ μαρμάρου ἀνεκαλύφθη μέτρα τινὰ ὑπὸ τὴν γῆν, εἰς τοῦ ὁποίου τὰς ὀπὰς δὲν ἠδυνήθην νὰ εἰσέλθω, ἕνεκα τῶν χωμάτων. Ἀνατολικώτερον, ἐπ' αὐτοῦ τοῦ παραλίου τείχους, φαίνονται μέχρι σήμερον κίονες ἐντὸς τοῦ τείχους καὶ παρέκει ἔσω τοῦ τείχους ἑπτὰ καμάραι πλινθόκτιστοι, τῶν ὁποίων αἱ τρεῖς κατὰ μέρος κατηδαφίσθησαν. Εἰς τὰς τέσσαρας ἄλλας, μήκους M. 5,12, καὶ πλάτους M. 4,35, σώζονται τρεῖς θύραι, M. 12 περίπου ἄνω τῆς θαλάσσης. Αἱ μονόλιθοι παραστάδες ἐκ μαρμάρου, ἐντέχνως λελαξευμέναι, εἶναι ὕψους M. 3,70, τὸ πλάτος τῶν θυρῶν M. 1,76. Τὸ ἀνώφλιον καὶ τῶν τριῶν εἶναι κεκοσμημένον μὲ φύλλα ἀκάνθου, λεπτοτάτης καὶ ὡραιοτάτης ἐργασίας· ἡ μεσαία θύρα εἶναι χθαμαλωτέρα. Ἄνω τῶν θυρῶν εἶναι ἡμικύκλιοι ὀπαὶ διὰ φῶς. Ἐπὶ τοῦ ἔξω τείχους σώζονται εἰσέτι μεγάλαι μαρμάρινοι ἀντηρίδες ὑποκρατοῦσαι τὸν πάλαι ἐξώστην, ἐκτεινόμενον ὑπὸ τὰς θύρας καὶ τὸ ἐπίλοιπον τεῖχος· ὅμοιαι ἀντηρίδες φαίνονται εἰς τὸν πύργον τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου. Ἀνασκαπτομένης τῆς γῆς ὄπισθεν τῶν καμαρῶν τούτων, ἀνεφάνησαν ὑπόγεια, θεμέλια καὶ λείψανα κτιρίων τοσούτῳ ἐρυμνά, ὥστε μετεχειρίσθησαν οἱ ἐργάται πρὸς ἐκκαθάρισιν τοῦ δρόμου, βαρύτατα σκέπαρνα καὶ πυρίτιδα.

Ἅπαντα τὰ κτίρια ταῦτα ἐκάλουν οἱ πλειότεροι παλάτια τοῦ Ὁρμίσδα ἢ Ὁρμίσδου. Ὁ Δουκάγγιος [3]) φρονεῖ, ὅτι εἰς τὸ παλάτιον τοῦτο ὑπῆρχον τὰ θησαυροφυλάκια τῶν αὐτοκρατόρων· λέγει δὲ ἀλλαχοῦ, ὅτι πιθανὸν τὰ ἐπὶ τῶν τειχῶν παράθυρα ταῦτα πλησίον τῆς Σιδηρᾶς πύλης, ἦσαν μέρος τοῦ παλατίου τῶν Σοφιῶν [4]). Ἰδοὺ περὶ τούτου γραφόμενά τινα τῶν Βυζαντίων. Λέγει ὁ Προκόπιος περὶ Ἰουστινιανοῦ. «Εἰς δὲ τοῦ Χριστοῦ Ἀποστόλους τὸ πιστὸν ἐπιδέδεικται τρόπῳ τοιῷδε· πρῶτα μὲν Πέτρῳ καὶ Παύλῳ νεὼν οὐ πρότερον ὄντα ἐν Βυζαντίῳ ἐδείματο παρὰ τὴν Βασιλέως αὐλήν, ἢ Ὁρμίσδου [5]) τὸ παλαιὸν ἐπώνυμος

[1]) Juxta portam urbis quam vocant Leonis. Π. Γύλλιος, Βιβλ. Β'. Κεφάλ. 15. Κωδ. σελ. 101. Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 700. [2]) Ὁ Πατριάρχης, σελ. 32, φρονεῖ, ὅτι τὰ λείψανα ταῦτα ἦσαν τοῦ παλατίου τοῦ Ἀετοῦ, ἀνεγερθέντος ὑπὸ Θεοδοσίου τοῦ νεωτέρου. Οἱ λέοντες οὗτοι μετεκομίσθησαν εἰς τὸ μουσεῖον τῆς Ἁγίας Εἰρήνης. [3]) C. Christ. Βιβλ. Β'. σελ. 119. [4]) Quod quidem palatium illud forte fuerit, quod Sophianarum dictum est. C. Christ. Βιβλ. Β'. σελ. 55. [5]) Μένανδρος, σελ. 411, 416.

ἦν· ταύτην γὰρ ἰδίαν αὐτοῦ οἰκίαν παλάτιον εἶναι δοκοῦν τε καὶ πρέπειν τῷ μεγαλοπρεπεῖ τῆς οἰκοδομίας διαπρεψάμενος, ἐπειδὴ αὐτοκράτωρ κατέστη Ῥωμαίοις, τοῖς ἄλλοις βασιλείοις ἐνῆψεν, οὗ δὴ καὶ τέμενος ἄλλο Ἁγίοις ἐπιφανέσι Σεργίῳ τε καὶ Βάκχῳ ἐδείματο, καὶ ἔπειτα καὶ τέμενος ἐκ πλαγίου τούτῳ παρακείμενον» [1]). Πάλιν μετ' ὀλίγον· «πρὸς ἐπὶ τούτοις δὲ τὴν Ὁρμίσδα ἐπώνυμον οἰκίαν, ἄγχιστα οὖσαν τῶν βασιλείων, παραλλάξαι τε καὶ ὅλως εἰς τὸ ἐπιφανέστερον μεθαρμοσάμενος, ὡς τοῖς βασιλείοις ἐπιεικῶς πρέπει, τῷ παλατίῳ ἐντέθεικεν, εὐρύτερόν τε αὐτὸ, καὶ πολλῷ ἔτι μᾶλλον ἀξιώτερον πάντη ἐξείργασται» [2]). Λέγει ὁ Ἀνώνυμος Βιβλ. Γ'. «Τὰ δὲ ὄντα κτήματα εὐμεγέθη εἰς τὸν Ἅγιον Σέργιον, οἶκος ἦν τοῦ μεγάλου Ἰουσινιανοῦ, ὄντος αὐτοῦ Πατρικίου» [3]). Ὁ Γύλλιος λέγει, ὅτι οἱ Γραικοὶ εἰσέτι ἐκάλουν τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων καλουμένην Κιουτζοὺκ Ἅγια Σόφια, ἐκκλησίαν τῶν Ἁγίων Σεργίου καὶ Βάκχου [4]). Ἡ ἀνακάλυψις τῆς ἀρχαίας Καρέας πύλης μετὰ τοῦ τείχους ἐναργῶς σαφηνίζει τὰ γραφόμενα τοῦ Προκοπίου, «τοῖς ἄλλοις βασιλείοις ἐνῆψε», καὶ «οἰκίαν ἄγχιστα οὖσαν τῶν βασιλείων». Ὁ Ἰουστινιανὸς δὲν παρεξέτεινε τὰ αὐτοκρατορικὰ τείχη, ἵνα ἐγκλείσῃ τὴν οἰκίαν αὐτοῦ ἐντὸς αὐτῶν, διότι μεταγενέστεροι συγγραφεῖς λαλοῦσι περὶ τοῦ τόπου ὡς κτήματος τῆς πόλεως· πρὸς τούτοις, καθὼς ὀρθότατα λέγει ὁ Labarte, ἤθελον εἶσθαι τὰ παλάτια ὑπὸ τὴν μεσημβρινὴν ὑπερκειμένην πλευρὰν τοῦ Ἱπποδρόμου καὶ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἐπαναστατοῦντος λαοῦ.

Τὸ ἔδαφος ὅλον τῶν παλατίων τοῦ Ὁρμίσδου εἶναι εἴς τινα μέρη, M. 15, ὑπεράνω τῆς θαλάσσης. Ὄπισθεν τῶν ἐπὶ τοῦ τείχους λεόντων ἦσαν πιθανώτατα οἱ κῆποι, διότι ἐντὸς αὐτοῦ ἓν μόνον ὑπόγειον ἀνεφάνη. Πρὸς τὴν γωνίαν τῆς Σιδηρᾶς πύλης τὸ τεῖχος τῶν κήπων ἐπεκτείνεται μεσογείως, ὑψηλὸν καὶ ὀχυρόν. Ὑπὸ τὸ τεῖχος τοῦτο, μέχρι τῆς ἐκκλησίας τῶν Ἁγίων Σεργίου καὶ Βάκχου καὶ ὑπὸ τὸ ἀπόκρημνον τεῖχος τοῦ Ἱπποδρόμου, εἶναι χῶρος χθαμαλὸς καὶ ἐδῶ θέτω τὸν καλούμενον λιμένα τοῦ Ἰουλιανοῦ ἢ νεώριον τοῦ Ἰουλιανοῦ, λιμένα συγχεόμενον συχνότατα μετὰ τοῦ Βουκολέοντος καὶ τῶν Σοφιῶν. Λέγει ὁ Ἀνώνυμος [5]), «ὅτι (γρ. εἰς) τὰ καλούμενα Ὁρμίσδου λιμὴν ἦν μικρὸς, ἐν ᾧ ὁ μέγας Ἰουστινιανὸς ἐχρημάτισε κοιτῶνα, καὶ ὠνόμασε Σέργιον καὶ Βάκχον.... ἐκλήθη Ἰουλιανοῦ λιμήν, ὅτι ὁ κτίσας οὕτως ἐκαλεῖτο». Ὁ δὲ Κωδινὸς περὶ Κτισμάτων Κ/πόλεως, λέγει τὰ ἑπόμενα· «τὰ δὲ καλούμενα Ὁρμίσδου, λιμὴν ἐτύγχανε μικρὸς, ἐν ᾧ ὥρμουν αἱ νῆες πρὸ τοῦ κτισθῆναι τὸν λιμένα τῶν Σο-

[1]) Περὶ Κτισμάτων. Τόμ. Γ'. σελ. 190. [2]) Ἰδ. Τόμ. Γ'. σελ. 202. «Συνάξεως γὰρ οὔσης τοῦ Ἁγίου Τιμοθέου ἐν τοῖς Ὁρμίσδου, ἐν τῷ νέῳ παλατίῳ». Εὐστάθ. ἐν τῷ βίῳ Εὐτυχίου Πατρ. Κ/πόλεως, ἀρ. 37. Banduri Τόμ. Β'. σελ. 669. [3]) Κωδ. σελ. 125.
[4]) Sergii et Bacchi adhuc superest, cujus nomen duntaxat Graeci etiam nunc retinent. Βιβλ. Β'. Κεφ. 16. [5]) Βιβλ. Γ'.

φιῶν, ἐκ δὲ τῶν πολλῶν χρόνων ἀμεληθεὶς ἐγεμίσθη· ἐκεῖσε δὲ ὁ Ἰουστινιανὸς ὁ μέγας κατῴκει πρὸ τοῦ βασιλεῦσαι· ἀπὸ δὲ τοῦ κτίσαντος αὐτὸν Ἰουλιανοῦ εἴληφε τὴν ἐπωνυμίαν καὶ καλεῖται Ἰουλιανοῦ λιμήν·»—«καὶ τό τε Θέκλης μάρτυρος ἱερὸν, ὃ παρὰ τὸν τῆς πόλεως λιμένα ἐστὶν, ὅνπερ ἐπώνυμον Ἰουλιανοῦ συμβαίνει εἶναι» [1]). Ὁ λιμὴν οὗτος κείμενος, καθὼς προεῖπον, ὄπισθεν τῆς Σιδηρᾶς πύλης, εἴτε διότι ἦτο μικρὸς καὶ χῶρον δὲν εἶχεν ἵνα τὸν ἐπεκτείνωσι, διότι πρὸς βορρᾶν εἶναι ὁ Ἱππόδρομος, πρὸς δυσμὰς δὲ ἡ ἐκκλησία τῶν Ἁγίων Σεργίου καὶ Βάκχου, εἴτε διὰ τὸν θόρυβον καὶ τὸ ἀτίθασσον τῶν ναυτιλλομένων, ἐγεμίσθη καὶ ἠνοίχθη ὁ εὐρυχωρότερος καὶ μέχρι τῆς ἁλώσεως θαμιζόμενος λιμὴν τῶν Σοφιῶν, μετέπειτα τοῦ Κοντοσκαλίου καλούμενος καὶ τὴν σήρον Κάτεργα-λιμανί [2]).

Ἀκατάληπτα εἴς τινας, τοὺς μὴ ἰδόντας τὸν τόπον τοῦτον, πιθανὸν νὰ φανῶσι τὰ ἱστορούμενα ταῦτα. Ἡ τοῦ χώρου τούτου ἐπισκόπησις, ἀδύνατος μὲν ἄλλοτε, εὐχερεστάτη δὲ τὴν σήμερον, πείθει τὸν ἐπισκεπτόμενον τὰ μέρη ταῦτα, ὅτι λιμὴν πλησίον τοῦ Ὁρμίσδα δὲν ἠδύνατο ν' ἀνοιχθῇ, εἰ μὴ ὄπισθεν τῆς Σιδηρᾶς πύλης. Ὁ Γύλλιος συγχέει τὸν Ἰουλιανὸν μετὰ τοῦ Σοφιῶν ἢ μᾶλλον ἀγνοεῖ τὴν ἀληθῆ θέσιν τῶν δύω λιμένων. Ὁ Βανδούρης νομίζει, ὅτι ὁ λιμὴν τοῦ Ἰουλιανοῦ μετὰ καιρὸν ἐκλήθη λιμὴν τοῦ Βουκολέοντος [3]). Ὁ Χάμμερ [4]) ἐν τῇ χωρογραφίᾳ Κ/πόλεως καὶ Βοσπόρου λέγει, ὅτι δύω λιμένας εἶχεν ἡ Κ/πολις ἐπὶ τῆς Προποντίδος· ἐξ αὐτῶν ὁ εἷς εἶναι ὁ λιμὴν τοῦ παλατίου, καλούμενος καὶ βασιλικὸς ἢ τοῦ Βουκολέοντος, λαβὼν τὴν ἐπωνυμίαν ταύτην ἐκ τοῦ ὁμωνύμου παλατίου ἐκεῖσε κειμένου. Εἶναι δὲ ὁ αὐτὸς μετὰ τοῦ καλουμένου Ἰουλιανοῦ, τῶν Σοφιῶν καὶ τοῦ Κοντοσκαλίου [4]). Προσθέτει δὲ εἰς σημείωσιν, ὅτι ὁ Δουκάγγιος σφάλλει, γράφων ὅτι ὑπῆρχον τρεῖς λιμένες, τοῦ Βουκολέοντος, τοῦ Ἰουλιανοῦ καὶ τοῦ Κοντοσκαλίου [5]).

Ἔρχομαι τώρα εἰς τοὺς ἡμετέρους. Λέγει ὁ Πατριάρχης. «Ἐντὸς τῆς Σιδηρᾶς πύλης ἦτον ὁ περίφημος λιμὴν τοῦ παλατίου . . . ἐκαλεῖτο λιμὴν τοῦ Ἰουλιανοῦ . . . ἀκολούθως λιμὴν τοῦ παλατίου, ἀποβάθρα βασιλικὴ, καὶ Βουκολέων» [1]). Μετ' ὀλίγον λέγει, ὅτι «ἡ τρίτη Ῥεγεὼν ἐμπεριέχει μεταξὺ ἄλλων καὶ τὸ παλάτιον τοῦ Ἀετοῦ, καὶ τὸν βασιλικὸν λιμένα Βουκολέοντα, κατὰ τὴν χώραν τὴν σήμερον καλουμένην Τζατλαδὴ-καπή.»—Ὁ Κ. Βυζάντιος [2]) γράφει τὰ ἑξῆς· «Σοφιανῶν ἢ Βουκολέοντος λιμὴν (τὸ νῦν Κάτεργα-λιμανὶ), ὁ μέγιστος καὶ ὀνομαστότατος τῶν ἐπὶ τῆς Προποντίδος τὸ πάλαι κειμένων—κατ' ἀρχὰς μὲν ἐκαλεῖτο τοῦ Ὁρμίσδου, ἢ ἐταυτίζετο μετ' ἐκείνου, ἔπειτα δὲ ὠνομάσθη τοῦ Ἰουλιανοῦ ἢ Ἰουλιανήσιος . . . . μετωνομάσθη τῆς Σοφίας ἢ τῶν Σοφιῶν». Περιγράφων τὸ παλάτιον τῶν Σοφιῶν ἢ τὰ Σοφιανὰ [3]), τὰ ὁποῖα ἦσαν παρὰ τὸ σήμερον Κάτεργα-λιμανὶ, λέγει·—«τὸ δὲ παλάτιον τοῦτο ἐλέγετο, καθὼς καὶ ἦτο, καὶ κάτω παλάτιον τοῦ Βουκολέοντος, σχετικῶς ὡς πρὸς τὸ τοῦ Θεοδοσίου, τὸ ὁποῖον ἦτον ὑπερκείμενον καὶ ἐπάνω, καὶ ἀπ' ἐκείνου πρὸς τοῦτο ἔφερε μεγαλοπρεπὴς καὶ μαρμάρινος κάθοδος, προήκουσα μέχρι τῆς καλουμένης ὑπὸ τοῦ Χωνειάτου, Ἀποβάθρας τοῦ Βασιλέως». . . . — Λέγει πάλιν μετ' ὀλίγον . . . «καὶ διὰ τοῦτο συγχέεται τὸ παλάτιον τοῦτο τῷ τε πρὸ αὐτοῦ τοῦ Ὁρμίσδου, καὶ τῷ μετ' αὐτὸ τοῦ Ἐλευθερίου ἢ τῆς Εἰρήνης καὶ δὲν εἶν' ἀπίθανον νὰ ἦσαν τὰ τρία ταῦτα ἓν καὶ τὸ αὐτό.»

Ταῦτα ἐπλάνησαν καὶ τὸν Κ. Παππαρρηγόπουλον [4]) λέγοντα. «Ἡ πόλις ἔμεινεν εἰς τὴν διάκρισιν τῶν Φράγκων ἀπὸ τῶν Βλαχερνῶν μέχρι τοῦ Βουκολέοντος καὶ μέχρι τῆς Χρυσῆς πύλης, ἤτοι ὡς ἠθέλομεν εἴπει σήμερον ἀπὸ τοῦ Ἐγιοὺπ-Ἐνσαρὶ, μέχρι τοῦ Κάτεργα-λιμανὶ, καὶ τοῦ Γεντὶ-κουλὲ, τῶν Ἑπτὰ πύργων».

Ταῦτα καταγράφω, ἵνα καταδείξω τὴν ἀνάγκην συντονωτέρας μελέτης εἰς τὴν εἰσέτι ἀσαφῆ χωρογραφίαν τῆς μεγαλοπόλεως ταύτης. Μὴ λησμονῶμεν δὲ ἀναγινώσκοντες τοσούτων μεγατίμων συγγραφέων τ' ἁμαρτήματα, ὅτι συνέγραψαν ἐν χαλεποῖς χρόνοις. Εἰς ἡμᾶς τὰ πάντα σήμερον εἶν' εὐπρόσιτα καὶ ἀξιόμεμπτοι εἴμεθα, ἂν δὲν διαφωτίσωμεν τὴν ἱστορίαν ὅλην τῆς Κ/πόλεως, ἀκολουθοῦντες τὰ ἴχνη τοσούτων φερεπόνων ἀνδρῶν.

Διευκρινήσας τὴν ἀληθῆ θέσιν τοῦ λιμένος τοῦ Ἰουλιανοῦ, μετὰ θάρρους λέγω, ὅτι τὰ ἐπὶ τοῦ παραλίου τείχους ἐρείπια καὶ αἱ πέντε πλινθόκτιστοι καμάραι εἶναι ἀναμφιλέκτως τοῦ μεγάλου Ἰουστινιανοῦ τὸ ἐνδιαίτημα. Βέβαιον εἶναι, ὅτι ζῶντος αὐτοῦ αἱ καμάραι αὗται ἦσαν μέρος τοῦ ὅλου παλατίου.

Εἶπον ἀνωτέρω [5]) ὅτι οὐδέποτε τοσούτῳ ἐφωτίσθη ἡ ἱστορία τοῦ Βυζαντίου, ὅσῳ σήμερον ἀπὸ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ Θρᾳκικοῦ σιδηροδρόμου. Ἐμάθομεν τὴν

---

[1]) Κωδ. σελ. 87. Οὕτω ἐκαλεῖτο καὶ ἐπὶ Γυλλίου. Βιβλ. Β'. κεφ. 15. Ἔμεινεν ἀνοικτὸς μετὰ τὴν ἅλωσιν 62 ἔτη. Κ/πολις Πατρ. σελ. 159 ἐν σημ. [2]) Προκ. περὶ Κτισμ. Τόμ. Γ'. σελ. 190.—«Καὶ τῷ Ἰουλιανῷ λιμένι προβόλους τίθησιν» (ὁ αὐτοκράτωρ Ἀναστάσιος). Σουΐδας, λέξ. Ἀναστάσιος· «καὶ ἐλθὼν μετὰ καράβου εἰς τὸν Ἰουλιανοῦ λιμένα.» Χρον. Πασχ. Τόμ. Α'. σελ. 700. Μαλαλᾶ Χρονογρ. σελ. 479. Γ. Κωδινὸς, σελ. 188. Π. Γύλλιος. σελ. 197. [3]) De portu Iuliani, qui deinde Buccoleontis appellatus fuit. Τόμ. Β'. σελ. 476. [4]) Τόμ. Α'. σελ. 21, 109. [5]) Τὸ ἐν Κοντοσκαλίῳ νεώριον ἐλέγετο καὶ νεώριον ἐν ἑπτασκάλῳ. Ι. Καντακουζ. Τόμ. Γ'. σελ. 165. Προφέρεται καὶ Κοντοσκέλιον. —Ἐν τῷ λιμένι τῶν Σοφιῶν συνεκροτήθη πόλεμος μεταξὺ Φωκᾶ καὶ Ἡρακλείου. Λέων ὁ Γραμ. σελ. 146, 191. Γ. ὁ Κωδινὸς καλεῖ τὴν πύλην ταύτην, πύλην τῶν Σοφιῶν. σελ. 101.

---

[1]) Σελ. 32, 38, 136. [2]) Τόμ. Α'. σελ. 268. [3]) Ἴδ. Τόμ. Α'. σελ. 273. [4]) Ἱστορία τοῦ Ἑλλ. Ἔθνους. Τόμ. Δ'. σελ. 725. Πρβ. καὶ τὸν Χάμμερ. C/polis. Τόμ. Α'. σελ. 196. [5]) Πρβ. σελ. 100.

θέσιν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου. Εἴδομεν τὸ ἐν τῇ Ἀκροπόλει ἀρχαῖον τεῖχος τοῦ Βυζαντινοῦ ἀνακτορικοῦ περιβόλου, τὸ παλάτιον τοῦ Βουκολέοντος, τὰ δεσμωτήρια ἢ τὰς καμάρας τοῦ Βουκολέοντος, τὸ φρουραρχεῖον τῶν ἐκεῖσε νυκτοφυλάκων, τὸν λιμένα τοῦ Βουκολέοντος, τὰ πλησίον τοῦ Ὁρμίσδου ἀρχαῖα Βυζαντινὰ τείχη, τὴν πύλην Καρέαν, τὴν οἰκίαν τοῦ μεγάλου Ἰουστινιανοῦ, τὸν λιμένα τοῦ Ἰουλιανοῦ καὶ ἀμφότερα τὰ ὅρια τοῦ ἐπὶ θαλάσσης ἐπικλινοῦς τείχους τῶν ἀρχαίων Βυζαντινῶν ἀνακτόρων.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

ΤΟ ΕΜΠΟΡΙΟΝ ΤΩΝ ΓΕΝΟΥΗΝΣΙΩΝ ΕΝ Κ/ΠΟΛΕΙ ΚΑΙ ΕΥΞΕΙΝΩ ΠΟΝΤΩ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΜΕΣΑΙΩΝΑ [1]).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

ΣΥΝΟΙΚΙΑΙ ΤΩΝ ΓΕΝΟΥΗΝΣΙΩΝ ΠΡΟ ΤΗΣ ΑΛΩΣΕΩΣ ΤΗΣ Κ/ΠΟΛΕΩΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΛΑΤΙΝΩΝ ΤΩ 1204.

Ἡ φίλη Ἰταλία, ἥτις ἄλλοτε τοσούτῳ συνεμπορεύετο μετὰ τῶν Βυζαντίων, δημοσιεύει σήμερον τὰ ἐμπορικά της ἔγγραφα, μέχρι τοῦδε κεκρυμμένα εἰς τ' ἀρχεῖα καὶ τὰς βιβλιοθήκας αὐτῆς. Τούτων τινὰ μέν, βέβηλοι χεῖρες ἀφήρπασαν, τινὰ δὲ, ἠφάνισαν ἡ ὑγρασία, ὁ κονιορτὸς καὶ οἱ σῆτες.

Οἱ Ἰταλοὶ βιοῦντες σήμερον βίον ἐλευθεριώτερον, σπουδάζουσι μετὰ πολλοῦ ζήλου τὴν πάτριον ἱστορίαν καὶ τὴν ἀτρόμητον θαλασσοπλοίαν τῶν πατέρων αὐτῶν, καθ' ὅλην τὴν ἀνατολικὴν Μεσόγειον. Τὰ ἱστορικὰ μελετήματα ἑτέρων εὐνομουμένων ἐθνῶν διηρέθισαν αὐτοὺς, ποθοῦντας ἵνα μάθωσιν οὐχὶ μόνον τοὺς πολέμους, ἀλλὰ τὰ ἤθη, ἔθιμα καὶ τὴν πολιτείαν τῶν πατέρων αὐτῶν.

Τὸν ἡμέτερον μεσαιωνικὸν βίον, μέχρι τοῦδε ἀνιστόρητον, σαφηνίζουσι περισπούδαστα συγγράμματα τῶν ἡμετέρων καὶ ἀλλοδαπῶν. Ἀπὸ τῆς τελευταίας ἁλώσεως μέχρι τῆς σήμερον, οἱ ἱστοροῦντες τὴν πολιτείαν καὶ τοὺς πολέμους τῶν Ὀθωμανῶν, σπανιώτατα ἀναμιμνήσκονται τοῦ ἡμετέρου ἔθνους, ἀσήμου καὶ ταπεινοῦ. Ἕνεκα τούτου οὐδένα ἱστορικὸν τῶν Τουρκικῶν πραγμάτων Εὐρωπαῖον γινώσκω, ἁρμόδιον νὰ μεταφρασθῇ εἰς τὴν ἡμετέραν γλῶσσαν. Ὀφείλομεν ἐκ τῶν ἐσχάτως δημοσιευθέντων ἡμετέρων καὶ ξένων ἐγγράφων καὶ συνθηκῶν, νὰ ἱστορήσωμεν ἡμεῖς τοὺς ἄρχοντας Ὀθωμανοὺς, συνάμα δὲ τὸν βίον καὶ τὰ παθήματα τοῦ ἀρχομένου Ἑλληνικοῦ λαοῦ.

---

[1]) Ἡ μελέτη αὕτη μέλλει ἀκολούθως νὰ συμπληρωθῇ, ὅταν ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν ἐκδοθῶσιν ἅπαντα τοῦ Καφᾶ τὰ ἔγγραφα.

Συγγράμματα δυσανάγνωστα καὶ ἀσυνάρτητα, ἀφηγούμενα βιωτικὰς φροντίδας, παραδόσεις, μύθους καὶ παροιμίας, μαρτυρούσας τὴν ἀμάθειαν καὶ τὰς ἐπιβλαβεῖς θρησκευτικὰς προλήψεις τοῦ λαοῦ, μεγάλως διαφωτίζουσι τὸν πολιτικὸν βίον παντὸς ἔθνους. Τεκμήριον τοῦ λόγου μου εἶναι τὰ ἐν Βιέννῃ ἐκδοθέντα ἔγγραφα, ἀφηγούμενα τὰς σχέσεις τῶν Βενετῶν μετὰ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, τὰ Βυζαντινὰ χρυσόβουλλα καὶ ἔγγραφα τῶν πρὸ τῆς ἁλώσεως ἀκμασάντων ἡμετέρων Πατριαρχῶν [1]). Ἐδῶ καταφαίνονται αἱ ἐπικρατοῦσαι ἐν Κ/πόλει δεισιδαιμονίαι τοῦ Βυζαντινοῦ λαοῦ, ἡ ἀκόρεστος οἰνοφλυγία ἰδιωτῶν καὶ ἱερωμένων [2]), ἡ ἀτιμωρησία τῶν εὐνοουμένων καὶ οἰκείων τοῦ Αὐτοκράτορος ἀρχόντων, ἀφόβως σφετεριζομένων χρήματα καὶ κτήματα ἰδιωτῶν. Οἰκίαι, ἐργαστήρια, χωράφια καὶ ἀμπελῶνες ἀφιεροῦνται εἰς ἐκκλησίας καὶ μονὰς, ἵνα διασωθῶσιν ἀπὸ πλεονέκτας ἄρχοντας. Ἀνεγείρονται καὶ κοσμοῦνται εὐκτήρια καὶ μοναὶ ἐν τῇ μεγαλοπόλει καὶ ἀλλαχόσε, ἵνα διὰ τούτων καλύψωσιν οἱ ἱδρυταὶ τὴν ἀνομίαν τοῦ προτέρου βίου καὶ ἀποφύγωσι τὴν τιμωρίαν τοῦ νόμου. Πάμπολλοι διεμάχοντο περὶ εἰκόνων καὶ σεπτῶν λειψάνων, ἐκ τῶν ὁποίων ἀνιδρωτὶ προσεπορίζοντο βίον ἄνετον [3]). Ταῦτα πάντα προσμαρτυροῦσι πλεῖστοι τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων. Ἄνδρες καὶ γυναῖκες ἄεργοι καὶ φυγόπονοι κατέφευγον εἰς τὰς μονὰς, τῶν ὁποίων τὴν εὐσιτίαν καὶ οἰνοφλυγίαν διεκωμώδησεν ὁ Πτωχοπρόδρομος μεσοῦντος τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος [4]). Ταύτας ὁσημέραι ἐπλούτιζον καὶ ἰδιῶται καὶ αὐτοκράτορες καὶ διὰ χρυσοβούλλων καὶ ἀρῶν, ἐκήρυττον ἀσυδότους καὶ πάσης ὑποτελείας ἐλευθέρους [5]). Οὐδὲν παράδοξον λοιπὸν, ἂν ὀλίγας ἡμέρας πρὸ τῆς τελευταίας ἁλώσεως μόλις εὑρέθησαν ἐν ὅλῃ τῇ Κ/πόλει, κατὰ τὸν Φραντζῆν, πεντακισχίλιοι μαχηταὶ, ἐνῷ πλήρεις μοναχῶν ἦσαν αἱ μοναί. Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος, οὐχὶ ἅπαξ ἀλλὰ πολλάκις προτρέπει τὸν λαὸν τῆς Κ/πόλεως, ἵνα προφυλάττηται ἀπὸ μαγείας καὶ μαγγανείας, ἀπατώσας αὐτὸν [6]). Ἡ Σύνοδος αὕτη, εἰς τὴν ὁποίαν κατέφευγεν ὁ λαὸς, χάριν

---

[1]) Fontes Rerum Austriacarum. Urkunden zur Älteren Handels-und Staatsgeschichte der Republik Venedig. Ἐν Βιέννῃ, Τόμ. Α'. καὶ Β'. 1856.—Τόμ. Γ'. 1857. Acta et Diplomata Graeca Medii Aevi, Sacra et Profana collecta, ediderunt Franciscus Miklosich et Josephus Müller. Ἐν Βιέννῃ, Τόμ. Α'. 1860. —Τόμ. Β'. 1862.—Τόμ. Γ'. 1865.—Τόμ. Δ'. 1871. [2]) Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 187, 319. Τόμ. Β'. σελ. 76, 140, 141, 158, 535. [3]) Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 52. Τόμ. Β'. σελ. 513. [4]) Κορ. Ἄτακτα. Τόμ. Α'. «Οἱ μὲν (πατρίκιοι) εἰς μοναστήρια, οἱ δὲ εἰς εὐκτηρίους οἴκους, καὶ ἐσφραγίσθησαν οἱ οἶκοι αὐτῶν». (532). Πασχ. Χρον. Τόμ. Α'. σελ. 628. Συνέχ. Θεοφάνους σελ. 606, 693. Λέων ὁ Γραμ. σελ. 350. Ἰ. Καντακουζηνὸς, Τόμ. Β'. σελ. 497. [5]) Πρβ. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Δ'. ὅπου ἐμπεριέχονται ἅπαντα τὰ προνόμια τῆς βασιλικῆς μονῆς τῶν Λέμβων. [6]) Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 186, 188. — Τόμ. Β'. σελ. 84. «Ἰδοὺ γὰρ ὅπερ ἐκάλυπτες σὺ τὴν ἀρχὴν, φανερῶς ἀνωμολογήθη, μὴ τὰ τῶν

τῆς εὐθυδικίας αὐτῆς, μετὰ λύπης ἠναγκάζετο πολλάκις νὰ καθυποβάλλῃ τοὺς ἀναιδῶς ψευδομένους διαδίκους εἰς ὅρκους, ἵν' ὁμολογήσωσι τὴν ἀλήθειαν. Ἀπροκαλύπτως ἐλέγχει καὶ καθαιρεῖ ἱερεῖς ἀσέμνους καὶ οἰνόφλυγας [1]), ἐπισκόπους καὶ ἀρχιεπισκόπους παρανομοῦντας [2]), ἐπιπλήττει μετὰ πολλοῦ θάρρους καὶ τοὺς ἐν τοῖς ἀνακτόροις τῶν Βλαχερνῶν ἱερουργοῦντας ἱερεῖς, ἀπειλοῦσα καὶ πλειότερα ἐπιτίμια, ἂν ἐνοχλήσωσι τὰ «ὦτα τοῦ αὐτοκράτορος» [3]).

Ἐνῷ ἐκ τῶν ἐγγράφων τούτων καταφαίνονται ἡ ἀμάθεια τοῦ Βυζαντινοῦ λαοῦ καὶ ἡ πλεονεξία καὶ καταδυναστεία τῶν ἀρχόντων, μόνη ἡ Ἱερὰ Σύνοδος πολιτεύεται ὀρθῶς, κηδομένη τῆς ἐκκλησίας, καταδικάζουσα τὴν αὐθαιρεσίαν τῶν ἀχρείων αὐλικῶν καὶ μετὰ παρρησίας ἀποβάλλουσα τὰς ἀλόγους αἰτήσεις τῶν βασιλέων [4]).

Ὁ διερχόμενος τὰ ἀστυκὰ καὶ ἐκκλησιαστικὰ ταῦτα ἔγγραφα, τὰ συμπληροῦντα τοὺς πολιτικοὺς Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς, ἐννοεῖ, ὅτι ὅπου ἄρχοντες καὶ ἀρχόμενοι συμπολιτεύονται ἐν ἀπάτῃ καὶ δόλῳ, ἀμφότεροι μέλλουσι τάχιστα ν' ἀπολέσωσι καὶ πολιτείαν καὶ πατρίδα. Ἐκ τῆς διαφθορᾶς ταύτης προῆλθε καὶ ἡ ἀνικανότης αὐτοῦ εἰς μάχας καὶ πολιορκίας, τὴν ὁποίαν προφανῶς ὁμολογεῖ ὁ λαὸς τῆς μεγαλοπόλεως ταύτης, κηρύττων, ὅτι κατὰ τὴν πολιορκίαν τοῦ **1424** οὐχὶ ἡ ἀνδρία αὐτοῦ, ἀλλ' ἡ Παναγία ἐπὶ τῶν τειχῶν βαδίζουσα ἀπεδίωξε τοὺς πολιορκοῦντας Τούρκους.

Ἕτερα ἔγγραφα, ἱστοροῦντα τὰς σχέσεις τῆς Γενούης μετὰ τῶν ἐν τῷ Εὐξείνῳ Πόντῳ ἐμπορικῶν αὐτῆς ἀποικιῶν, ἐξετυπώθησαν πρὸ ὀλίγου ἐν Γενούῃ [5]). Πάντες γινώσκουσιν ὅτι μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κ/πόλεως, οἱ Γενουήνσιοι δὲν ἀπώλεσαν ἁπάσας τὰς ἀποικίας τοῦ Εὐξείνου Πόντου, οὐδ' ἐπτοήθησαν ἀπὸ τὴν καταπληκτικὴν καὶ νικηφόρον πορείαν τοῦ πορθητοῦ. Τὰ ἔγγραφα ταῦτα διεσώζοντο μέχρι τῆς σήμερον εἰς τ' ἀρχεῖα τῆς τραπέζης τοῦ Ἁγ. Γεωργίου τῆς Γενούης [6]). Τινὰ μὲν μετεκομίσθησαν εἰς Παρισίους ἐπὶ Ναπολέοντος τοῦ Μεγάλου καὶ ἐκεῖσε ἐδημοσιεύθησαν [7]), τινὰ δὲ κλαπέντα ἢ πωληθέντα εὑρίσκον-

---

χριστιανῶν πρεσβεύων, τὰ τῶν Ἑλλήνων δὲ μᾶλλον φανερῶς λατρεύων τοῖς δαίμοσι.» Ἴδ. Τόμ. Α'. σελ. 545. [1]) Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 319, 324. [2]) «Ἐπεὶ δὲ εἶδον αὐτὸν (δηλ. τὸν ἐπίσκοπον Ἀλανίας) προδήλως μὲν καὶ τὰς συνοδικὰς ψήφους καὶ ἀποφάσεις περιφρονοῦντα καὶ ἀθετοῦντα» κτλ. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 357, 358.

[3]) Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 56. Τόμ. Β'. σελ. 540. «Ὁ ἀπὸ τοῦ εὐαγοῦς βασιλικοῦ κλήρου τῶν Βλαχερνῶν οἰκονόμος.» Ἴδ. Τόμ. Α'. σελ. 369. [4]) Ἴδ. Τόμ. Α'. σελ. 507.

[5]) Codice Diplomatico delle Colonie Tauro-Liguri, durante la signoria dell' ufficio di S. Giorgio, 1453—1475. Ordinato ed illustrato dal P. Amedeo Vigna. Genova. 1868—1870—1871. [6]) Cod. Diplomatico. Vol. I. σελ. X.

[7]) Sauli, Della Colonia dei Genovesi in Galata. Torino. 1831. Τόμ. Α'. σελ. XVI. Ταῦτα ἐξέδωκε μετὰ σοφῶν σημειώσεων, ὁ πολυμαθὴς Silvestre de Sacy.

ται εἰς χεῖρας πολιτῶν. Ἅπαντα ταῦτα, ἀρχόμενα ἀπὸ τοῦ Νοεμβρίου τοῦ 1453 καὶ λήγοντα τῷ 1475, ἐκδίδει ὁ ἐν Γενούῃ Λιγυρικὸς Σύλλογος τῆς πατρίου ἱστορίας, ἐπιστατοῦντος τοῦ ἐμβριθοῦς Ἡγουμένου Ἀμεδαίου Βίγνα. Μέχρι τοῦδε ἐδημοσιεύθησαν τέσσαρα ὀγκώδη φυλλάδια, ἱστοροῦντα τὰ μέχρι τοῦ τέλους τοῦ 1475 συμβάντα ἐν τῷ Εὐξείνῳ Πόντῳ, Γαλατᾷ, Λέσβῳ καὶ Χίῳ. Εἶναι σχεδὸν ἅπαντα Λατινιστὶ γεγραμμένα, ἄνευ πολλῆς ὀρθογραφίας, ἐξαιρουμένων τῶν ἐγγράφων τῆς παπικῆς αὐλῆς. Τινὰ εἶναι Ἰταλιστὶ [1]) καὶ ὀλίγιστα Γαλλιστί. Τὰ ἔγγραφα ταῦτα, ἐκδοθέντα μετ' ἄλλων ἱστορικῶν ὑπομνημάτων, διὰ δαπάνης τοῦ ἄνω φιλομούσου Ἰταλικοῦ Συλλόγου τῆς Γενούης, εἶναι κατ' ἐμέ, διδακτικώτατα ἔγγραφα διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν χρόνων τούτων καὶ ἰδίως διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ ἡμετέρου ἔθνους, τοῦ ὁποίου ὀλίγιστα ἱστορικὰ μνημεῖα τῶν χρόνων ἐκείνων διεσώθησαν. Ἅπασα ἡ Εὐρώπη μεγάλως ἐπήνεσε τὴν συλλογὴν ταύτην. Ἡμεῖς δὲ πρὸ πάντων εὐγνωμονοῦμεν τῇ φίλῃ Ἰταλίᾳ, διαφωτιζούσῃ διὰ τῆς ἐκδόσεως τῶν ἐγγράφων τούτων, τὴν ἡμετέραν ἱστορίαν.

Τὰ ἔγγραφα ταῦτα ἀφορῶσι κυρίως τὸν τότε εὐδαίμονα καὶ πολυάνθρωπον Καφᾶν τὴν ποτὲ Θεοδοσίαν, πόλιν κειμένην ἐπὶ τῶν νοτίων παραλίων τῆς Κριμαίας. Διαφωτίζουσι συνάμα καὶ τὴν ἱστορίαν τῶν πολυαρίθμων ἀποικιῶν τῶν Γενουηνσίων, εὑρισκομένων εἰς τὰ Εὐρωπαϊκὰ καὶ Ἀσιατικὰ παράλια τοῦ Πόντου. Καθὼς εἰς τὰ ἄνω μνημονευόμενα Πατριαρχικὰ ἔγγραφα καταφαίνεται ὁ ἰδιωτικὸς βίος τῶν Βυζαντίων, οὕτω καὶ τὰ ἔγγραφα ταῦτα ἀφηγοῦνται μετὰ πολλῆς ἀφελείας, τὰς ἁρπαγὰς τῶν ἀρχόντων, τὸν δόλον τῶν ἐμπορευομένων καὶ τοὺς ἀγῶνας τῆς Γενούης ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν πόλεων τούτων, ἐπαπειλουμένων ἀπὸ τοὺς Ὀθωμανοὺς καὶ τοὺς γείτονας Τατάρους, θρασυτέρους γενομένους κατὰ τῶν Χριστιανῶν μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κ/πόλεως. Οἱ κλαυθμοὶ τῶν κινδυνευόντων ἐν τῷ ἀπομεμονωμένῳ Εὐξείνῳ Γενουηνσίων, ἡ ὑπὲρ αὐτῶν μέριμνα τῶν ἐν Γενούῃ πολιτῶν, οἱ δειλιῶντες ὑποτελεῖς Γραικοὶ καὶ Ἀρμένιοι συζῶντες μετὰ τῶν Γενουηνσίων, ἀπεικονίζονται μετὰ πολλῆς ἀληθείας. Ἐδῶ οὐδεὶς ἱσορικὸς, χαριζόμενος εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ, καλύπτει τὰς παραφορὰς ἢ ἐξυμνεῖ τὰς ἀρετὰς τῶν συμπολιτῶν του.

Ταῦτα τὰ ἔγγραφα ἀνέγνων πολλάκις, ἵνα ἐκ τούτων συλλέξω τ' ἀφορῶντα κυρίως τὴν ἡμετέραν ἱστορίαν. Ἀλλ' ἵνα γένῃ τὸ ἔργον εὔληπτον εἰς τοὺς μηδέποτε μελετήσαντας τὴν ἱστορίαν τῶν χρόνων τούτων, ἐνόμισα καλὸν ἵνα ἱσορήσω ἀπ' ἀρχῆς, τὰς πολλὰς ἐμπορικὰς ἀποικίας τῶν Γενουηνσίων ἐν Κ/πόλει, Γαλατᾷ καὶ Εὐξείνῳ Πόντῳ, καὶ προσφέρω τῷ ἡμετέρῳ ἔθνει ἅπασαν τὴν ἱστορίαν τοῦ Γενουηνσίου ἐμπορίου εἰς τὰς χώρας ταύτας. Μανθάνομεν ἐκ τῆς

[1]) Λίαν δυσανάγνωστα καὶ πολλάκις ἀκατάληπτα εἶναι τὰ Ἰταλικὰ ἔγγραφα, γεγραμμένα τὰ πλεῖστα εἰς γλῶσσαν Γενουηνσίαν. Δι' ἡμᾶς τοὺς ξένους, ἡ ἔλλειψις σημειώσεων εἶν' ἀτύχημα.

μελέτης ταύτης τὰ κτήματα, τὰς ἐκκλησίας καὶ ἀποβάθρας ἐντὸς τῆς Κ/πόλεως, τὰς ὁποίας ἐχορήγησαν εἰς τοὺς Γενουηνσίους καὶ ἄλλους Ἰταλοὺς οἱ Βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες. Μολονότι κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους, συνέγραψαν πολλοὶ Γερμανοὶ καὶ αὐτοὶ οἱ Ἰταλοὶ περισπούδαστα συγγράμματα περὶ τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐμπορευομένων Βενετῶν, Ἀμαλφηνῶν, Γενουηνσίων, Πισαίων καὶ ἄλλων, νομίζω ὅτι καὶ ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες, εὐγνωμόνως ἀποδεχόμενοι τὰ φιλόμουσα ταῦτα ἔργα, οὐχὶ ματαίως συνεργαζόμεθα πρὸς πληρεστέραν κατάληψιν τῆς περιέργου ταύτης ἱσορίας καὶ διασάφησιν ἀγνώστων τινῶν τόπων.

Τὴν ἐμπορίαν τῶν Ἰταλῶν ἐν Ἀνατολῇ καὶ Εὐξείνῳ Πόντῳ, καὶ τὴν μεθ' ἡμῶν πολυετῆ αὐτῶν ἐπιμιξίαν, οὐδεὶς ἐκ τῶν ἡμετέρων μέχρι τοῦδε συνέγραψεν. Ἐξαιρουμένων τῶν ἡμετέρων Βυζαντινῶν ἱστορικῶν τοῦ δεκάτου τρίτου καὶ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος, ἀφηγουμένων τὰς ἔριδας τῶν ἐν Γαλατᾷ Γενουηνσίων μετὰ τῶν αὐτοκρατόρων καὶ τὰς λεηλασίας αὐτῶν καὶ τῶν Βενετῶν εἰς τὸ Αἰγαῖον Πέλαγος, τὰ ἐπίλοιπα ἀρυόμεθα ἀπὸ τοὺς ἀλλοδαποὺς συγγραφεῖς. Οὗτοι δὲ, μετὰ φιλοπονίας θαυμαστῆς, ἀνεσκάλευσαν ἀντέγραψαν καὶ ἐμελέτησαν τὰ πολιτικὰ καὶ ἐμπορικὰ ἔγγραφα, τὰ πρὸ αἰώνων τεθησαυρισμένα εἰς τ' ἀρχεῖα τῶν ἄλλοτε ἐμπορικωτάτων πόλεων τῆς Ἰταλίας, Ἱσπανίας καὶ Γερμανίας. Αἱ βιβλιοθῆκαι τῆς Ἰταλίας, τῆς Βιέννης καὶ τῆς Πέστης παρέδοσαν εἰς τοὺς φιλομαθεῖς ἀρχαιολόγους πάντα τὰ ἔγγραφα, τὰ ὁποῖα μέχρι τοῦδε κατεσπίλουν οἱ κονιορτοὶ καὶ μετὰ τοσαύτης ἀνέσεως κατεβίβρωσκον οἱ σκώληκες.

Ἕτερα λίαν περισπούδαστα ἔγγραφα εἶναι καὶ αἱ ἐκθέσεις τῶν προξένων πρέσβεων καὶ βαϊούλων τῆς Βενετίας, ἐκδοθεῖσαι πρό τινος χρόνου ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν χάριν τῆς πατρίου ἱστορίας.

Ἅπαντα τὰ ἔγγραφα ταῦτα δὲν εἶναι ἱστορία ἀλλὰ βοηθήματα, ἐκ τῆς μελέτης τῶν ὁποίων φωτίζεται ὁ ἱστορικὸς, καὶ μετὰ τὴν προσήκουσαν σπουδὴν καὶ παραβολὴν αὐτῶν μετ' ἄλλων συγγραφῶν καταδεικνύει τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς συνεπείας τῶν γεγονότων καὶ τὸν ἀληθῆ χαρακτῆρα ἀρχόντων καὶ ἀρχομένων. Ἔγγραφα, ὡς τὰ ἡμέτερα Πατριαρχικὰ καὶ τὰ Ἰταλικὰ τοῦ Καφᾶ, ἀφηγούμενα ἄνευ στόμφου τὰς φροντίδας καὶ βιωτικὰς μερίμνας τοῦ λαοῦ καὶ τὰ κατὰ τῶν ἀρχόντων παράπονα αὐτοῦ, διαφωτίζουσι πολλὰ ἱστορικὰ γεγονότα, τὰ ὁποῖα εἴτε ἐκ προθέσεως, εἴτε ἐξ ἀγνοίας διαστρέφουσιν οἱ γνωστοὶ ἱστορικοί.

Πολυχρόνιον ἔργον εἶναι ἡ ἱστορία τῶν ἐμπορικῶν ἀποικιῶν τῶν Ἰταλῶν ἐν ταῖς χώραις τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους κατὰ τὸν μεσαιῶνα. Ὀφείλει ὁ ἱστορικὸς νὰ μελετήσῃ τοὺς Σταυροφορικοὺς πολέμους καὶ τὰς διαμάχας τῶν Λατίνων ἡγεμόνων εἰς τὴν Συρίαν καὶ Κύπρον [1]). Προὐτίμησα νὰ

[1]) La pomme de discorde entre Gènes et Venise, ce fut toujours le commerce du Levant. Depping, Histoire du Commerce entre le Levant et l'Eu-

ἱστορήσω τὰς ἀποικίας τῶν Γενουηνσίων, διότι ἡ Βενετία ἐποφθαλμιῶσα εἰς τὴν παράλιον Ἤπειρον, τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰς νήσους αὐτῆς, ἀπεδίωξεν ἐκεῖθεν τοὺς ἀντιζήλους Γενουηνσίους εἰς τὸν Βόσπορον καὶ Εὔξεινον Πόντον, ὅπου οὗτοι, βοηθούμενοι ἀπὸ τοὺς Βυζαντίους, ὠχύρωσαν τὰς πόλεις αὐτῶν, καὶ τέλος ἐκώλυον καὶ αὐτοὺς τοὺς Βενετοὺς ἀπὸ τὸ ἐπικερδὲς ἐμπόριον τοῦ Εὐξείνου Πόντου. Εἰς τοσαύτην ἀγερωχίαν ἔφθασαν οἱ μεθ' ἡμῶν συμβιοῦντες Γενουήνσιοι, ὥστε νὰ μὴ συγχωρῶσι καὶ αὐτοὺς τοὺς Βυζαντίους νὰ πλέωσιν ἐν τῷ Εὐξείνῳ Πόντῳ. Συναπωλέσθησαν δὲ μετὰ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ἐνῷ ἡ Βενετία, διά τινα καιρὸν μετὰ τὴν ἅλωσιν, ἐνέμετο πολλὰς ὑποτελεῖς χώρας καί τινας αὐτῶν, καθὼς τὴν Ἐπτάννησον, ἐξουσίαζε μέχρι τέλους τοῦ παρελθόντος αἰῶνος.

Πρὸς τούτοις, βιοῦντες σήμερον ἐν μέσῳ πόλεων ἄλλοτε ὑπὸ τῶν Γενουηνσίων κατοικουμένων, δυνάμεθα καθὼς προεῖπον, νὰ διαφωτίσωμεν τὴν ἱστορίαν αὐτῶν καὶ ἐκ τῶν Ἑλληνιστὶ συγγραφέντων. Γράφω ὅμως χάριν τῶν ἡμετέρων, καὶ ἂν ἐνίοτε μακρηγορήσω, ἢ παρεκβῶ τὰ ὅρια, τοῦτο ποιῶ, ἵνα πλειότερον διαφωτίσω τὴν ἡμετέραν ἱστορίαν τῶν μέσων αἰώνων καὶ δικαιώσω τοὺς ἡμετέρους προγόνους, τῶν ὁποίων ἀξιομνημόνευτα ἔργα καί τινας ἀρετὰς ἀπεσιώπησαν οἱ ξένοι, ἐνῷ διὰ ῥητορικοῦ στόμφου καὶ μετὰ πολλῆς πικρίας διετράνωσαν ὑπὲρ τὸ πρέπον τὰς κακίας αὐτῶν. Οὐχὶ περὶ τῶν Γενουηνσίων μόνων μέλλω νὰ λαλήσω, ἀλλὰ καὶ περὶ ἑτέρων Ἰταλῶν, μετὰ τῶν Βυζαντίων συνεμπορευομένων καὶ δίκην λῃστῶν καὶ πειρατῶν ἁρπασάντων τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰς πλείστας νήσους τοῦ Αἰγαίου Πελάγους ἀπὸ τὰς χεῖρας τῶν νομίμων ἀρχόντων, τῶν Βυζαντίων. Αἱ εὔφοροι καὶ εὐάεροι νῆσοι τοῦ Αἰγαίου Πελάγους, μακρὰν τῆς Κ/πόλεως, ἔγιναν κυλινδήθρα τῶν Ἰταλῶν, καὶ ὁ ἐκεῖσε λαὸς βαρυνόμενος τὰς ἀλλεπαλλήλους ἀλλαγὰς, πολιορκίας καὶ φόρους, προσεδέχετο νέους ἡγεμόνας μετὰ πλείστης ἀδιαφορίας [1]).

Δι' ἡμᾶς δὲ διδακτικὴ εἶναι ἡ ἱστορία πάντων τῶν ἐν Ἀνατολῇ Ἰταλῶν, διότι πολλὰ ἡμέτερα ἱστορικὰ γεγονότα ἐσαφηνίσθησαν, καθὼς π. χ. ἡ παρακμὴ τοῦ Βυζαντινοῦ ναυτικοῦ ἐμπορίου, μὴ δυναμένου νὰ συναγωνισθῇ μετὰ τῶν Ἰταλῶν, καὶ ἡ ἐπιζήμιος συνεργία τῶν Βενετῶν καὶ Γενουηνσίων, κατὰ τοὺς τρεῖς τελευταίους αἰῶνας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους.

Τῆς πολυετοῦς συνοικήσεως τῶν Ἰταλῶν μετὰ τῶν Ἑλλήνων τεκμήρια σώζονται μέχρι τῆς σήμερον, εἴς τινας πόλεις, πύργοι καὶ ὀχυρώματα, τινὰ μὲν σῶα, τινὰ δὲ ἠρειπωμένα. Τὸ κύριον δὲ καὶ προφανὲς μαρτύριον τῆς μεθ' ἡμῶν συμβιώσεως αὐτῶν εἶναι ἀτυχῶς, ἡ ἀδιάλλακτος ἔχθρα Γραικῶν καὶ Λατίνων [2]).

---

rope. Paris. 1830. Τόμ. Α'. σελ. 204. Miltitz. Manuel des Consuls. Londres. 1838. Τόμ. Β'. [1]) Νικ. Χων. σελ. 843. [2]) Ὁ Pococke, λαλῶν περὶ τῶν Κοπτῶν, λέγει. La haine qu' ils conservent encore aujourd' hui pour les Francs et

Πρὸ τῆς ἁλώσεως τῆς Κ/πόλεως ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν καὶ πολλὰ ἔτη μετέπειτα, πρὶν δεχθῶσιν οἱ Γερμανοὶ τὰς δοξασίας τοῦ Λουθήρου καὶ Καλβίνου, οἱ μεθ' ἡμῶν βιοῦντες ξένοι ἦσαν ὅλοι Καθολικοί. Οἱ Σταυροφόροι, οἱ μεθ' ἡμῶν ἐμπορευόμενοι Ἰταλοὶ καὶ οἱ συγγράψαντες περὶ Ἑλλήνων ἱερωμένοι καὶ ἰδιῶται, καλοῦσιν ἡμᾶς ἀπίστους ἀνάνδρους καὶ ψεύστας. Ὅσοι ἐκ τῆς ἑσπερίας Εὐρώπης μετέπειτα περιήρχοντο τὰς χώρας ταύτας χάριν ἐμπορίου, προσηλυτισμοῦ ἢ ἀρχαιολογικῆς μελέτης, τὰ αὐτὰ ἐπαναλαμβάνουσι. Κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας, οἱ περιηγούμενοι τὴν Ἑλλάδα καὶ Ἀνατολὴν διαμαρτυρόμενοι Γερμανοὶ καὶ Ἄγγλοι, ἐλάλησαν γλῶσσαν ἀλλοίαν, συμπονοῦντες λαὸν ἄλλοτε μὲν περιώνυμον καὶ νοήμονα, νῦν δὲ κατατρυχόμενον ὑπὸ δουλείας καὶ ἀμαθείας. Οἱ μετὰ τῶν Γραικῶν ἐν τῷ Αἰγαίῳ συγκατοικοῦντες Καθολικοὶ, ἀπόγονοι οἱ πλείονες τῶν Ἰταλῶν τυχοδιωκτῶν, ἀρωγοὺς προθύμους ἔχοντες τὴν Γαλλίαν καὶ τὸν Πάπαν, διηρέθιζον τοὺς τότε ὑποτελεῖς νησιώτας.

Ἀπὸ τὰς ἡμέρας τοῦ Φωτίου μέχρι τῆς πτώσεως τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, οἱ Πάπαι καλοῦντες ἡμᾶς σχισματικοὺς καὶ σκληροτραχήλους, ὑπεξέκαιον τὸ καθ' ἡμῶν σφοδρὸν πάθος τῶν Καθολικῶν. Πρὶν εἰσέτι φθάσωσιν εἰς τὰς πύλας τῆς Κ/πόλεως οἱ Σταυροφόροι, ἀναφαίνεται εἰς τὰς προκηρύξεις καὶ τοὺς λόγους αὐτῶν, ἡ κατὰ τῶν ἀπίστων Γραικῶν δυσπιστία. Οὐδεμία ὑπὲρ τῶν τότε Γραικῶν συμπάθεια εἰς τοὺς συγγραφεῖς τῶν Σταυροφοριῶν. Ἀλέξιος ὁ Κομνηνὸς, ἅπαντες οἱ ἄρχοντες τοῦ τόπου καὶ αὐτὸς ὁ λαὸς τῶν ἀγρῶν καὶ τῆς Κ/πόλεως, ἦσαν κατ' αὐτοὺς κατάπτυστοι ἀπατεῶνες καὶ ἄξιοι πάσης τιμωρίας. Αἱ λεηλασίαι τῶν Σταυροφόρων διαβαινόντων διὰ τῆς Θράκης καὶ τὰ μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κ/πόλεως τῷ 1204 συμβάντα, περιγραφέντα ἀπὸ μάρτυρα αὐτόπτην τὸν Χωνιάτην, εἶναι ἔργα ἐχθρῶν πρὸς ἐχθρούς.

Ποτὲ δὲν ἐνόησαν οἱ δυτικοὶ τὴν καλουμένην παλιμβουλίαν τῶν Βυζαντινῶν ἡγεμόνων, ζητούντων τὴν μετὰ τῆς Λατινικῆς ἐκκλησίας ἕνωσιν μόνον καὶ μόνον, ἵν' ἀποσοβήσωσι τοὺς πανταχόθεν ἐπικειμένους κινδύνους. Ὁσάκις οἱ Βυζάντιοι ἐζήτουν τῶν Λατίνων τὴν βοήθειαν κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν, ἐχαρίζετο ἡ βοήθεια, ἂν ὑπετάσσοντο εἰς τὰ δόγματα τοῦ Πάπα. Οἱ Βυζαντινοὶ ἡγεμόνες καί τινες ὁμοφρονοῦντες ἱεράρχαι, συνεφώνησαν ἵνα γίνωσι Καθολικοὶ, τὰ πάντα δεχόμενοι, ἀλλ' ὁ λαὸς οὐδέποτε παρεδέχθη τῶν Λατίνων τὰ δόγματα καὶ τὴν ὑποταγὴν εἰς τὸν Πάπαν, ἵν' ἀπελευθερωθῇ ἀπὸ τὸν κίνδυνον προφανοῦς δουλείας. Ἐπιστρέφοντες ἐξ Ἰταλίας, πλήρεις χαρᾶς καὶ ἐλπίδων, δὲν ἠδυνήθησαν οἱ Βυζαντινοὶ ἄρχοντες νὰ συμπαρασύρωσιν εἰς τοιαύτην δουλείαν τὸν Ἑλληνικὸν λαὸν, τὸν μισοῦντα τοσούτῳ τοὺς Λατίνους. Ὅσῳ συνεπυκνοῦντο περὶ τὴν Κ/πολιν οἱ Ὀθωμανικοὶ στρατοὶ, ἐξ Ἀσίας καὶ Θράκης, ὅσῳ πλειότε-

---

les Grecs, mais surtout pour les premiers, à cause des efforts qu' ils ont fait pour les convertir. Voyages. Paris, 1772. Τόμ. Β'. σελ. 249—Μετ. γαλλική.

ρον ἠκούοντο ἐν Εὐρώπῃ αἱ φωναὶ τῶν κινδυνευόντων Βυζαντίων, τοσούτῳ προσαπήτουν οἱ Καθολικοὶ τὴν εἰς τὸν Πάπαν ὑποταγὴν παντὸς τοῦ σχισματικοῦ πληρώματος [1]).

Πᾶσα βοήθεια τῆς Εὐρώπης ἦτο τότε ματαία· οἱ πολέμιοι οἱ κατακτήσαντες τὸ Βυζαντινὸν κράτος καὶ διὰ πολλὰ μετέπειτα ἔτη κατανικῶντες τοσούτους χριστιανικοὺς στρατοὺς, ἤθελον ἀναμφιβόλως κατισχύσει ἔθνους ἰσχυροτέρου τῶν ἀφιλοπολέμων Βυζαντίων.

Ἐνῷ οἱ Βυζάντιοι ἔβλεπον τοὺς Ὀθωμανοὺς προσεγγίζοντας, ὑπέφερον συγχρόνως δεινὰ μέγιστα ἐκ τῶν πολλῶν ἐν τῷ κράτει ἐμπορευομένων Ἰταλῶν, τῶν ὁποίων τοὺς μετ' ἀλλήλων πολέμους ἔβλεπον καὶ ὑπὸ τὰ τείχη αὐτὰ τῆς πρωτευούσης. Οἱ Ἰταλοὶ ἔμποροι, πλούσιοι καὶ ναυτοπόροι θρασεῖς, ἐκδικούμενοι τοὺς αὐτοκράτορας, δι' ὅσα ὑπέφερον δικαίως ἢ ἀδίκως ἐν Βυζαντίῳ, ἐπέπιπτον ἐπὶ τῶν ἀθώων νήσων, ἁρπάζοντες τὰ ὑπάρχοντα καὶ κτήνη τῶν νησιωτῶν, καὶ σύροντες εἰς αἰσχρὰν δουλείαν τοὺς νέους καὶ τὰς εὐειδεῖς νέας.

Πρώτιστοι τῶν Ἰταλῶν, τῶν ἐν Βυζαντίῳ ἐμπορευομένων, ἦσαν οἱ Ἀμαλφηνοὶ [2]), τοὺς ὁποίους εὑρίσκομεν μεσοῦντος τοῦ ἑνδεκάτου αἰῶνος, ἔχοντας ἐργαστήρια καὶ ἐκκλησίας [3]). Οὗτοι μετέφερον ἀπὸ Κ/πόλεως εἰς Ἰταλίαν τὰ ποικίλα μεταξωτὰ, διὰ τῶν ὁποίων ἐκόσμουν τοὺς ναούς των οἱ Ἰταλοί [4]).

Ὅταν ὁ Δεσιδέριος, Ἡγούμενος τῆς μονῆς τοῦ Μόντε Κασσίνου, Πάπας μετέπειτα γενόμενος Βίκτωρ Ὄγδοος, διενοεῖτο νὰ μεγαλύνῃ καὶ καλλωπίσῃ τὴν μονὴν ταύτην, προσεκάλεσεν ἐκ Βυζαντίου διὰ πρεσβευτῶν, τεχνίτας Βυζαντινούς. Ἤνοιξε σχολὰς ὑπὸ τὴν διδασκαλίαν αὐτῶν, ὅπου ἐδιδάσκοντο οἱ Ἰταλοὶ τὴν χρυσουργίαν, ἀργυρουργίαν, ὑελουργίαν, ξυλουργίαν καὶ λιθουργίαν, τέχνας σχεδὸν ἀπολεσθείσας ἐν Ἰταλίᾳ, ἀλλὰ σωζομένας, καίτοι ἐν παρακμῇ ἐν Βυζαντίῳ [5]). Τὸ λατινικὸν κείμενον, τὸ ἱστοροῦν τὰ ἔργα τοῦ περιφανοῦς τού-

---

[1]) Ville-Hardouin. Paris. 1870. σελ. 32, 67. [2]) Une petite ville Napolitaine Amalfi, avait devancé toutes ces republiques dans le commerce du Levant. Depping. Τόμ. Α'. σελ. 238, 239. Miltitz, Manuel des Consuls. Londres. Τόμ. Β'. σελ. 8. Παρ' Ἰταλοῖς Amalfitani. Τὰ ἔγγραφα τῆς Ἀμάλφης ἀπωλέσθησαν. Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 3. Illustrazioni di una carta del Mar Nero. Serristori. Firenze, 1856. σελ. 2. Byzantinische Geschichten τοῦ Ofrörer, Graz. 1872. Τόμ. Α'. σελ. 295, 367. Histoire de l'Eglise Latine de Constantinople. Belin. 1872, σελ. 3.

[3]) Ἀναφέρεται ἡ ἐκκλησία, S. Maria Amalfitanorum de Latina. C. Christ. Βιβ. Ι. σελ. 82. Μελετίου Γεωγρ. ἐν Βενετίᾳ. Τόμ. Γ'. σελ. 74. [4]) I Codici et le Arti a Monte Cassino, ὑπὸ τοῦ D. Andrea Caravita. Monte Cassino. 1869, Τόμ. Α'. σελ. 172. Indumenta autem ipsius altaris. . . coopertoria serica Constantinopolitana. Σελ. 173, super ipsum altare, una lena serica Constantinopolitana.

[5]) Caravita, σελ. 181, 249. Di qui la chiamata degli artisti Bizantini fatta

του Ἡγουμένου, λέγει ὅτι πρὸ πεντακοσίων ἐτῶν καὶ ἐπέκεινα, ἡ Ἰταλία εἶχεν ἀπολέσει τὰς τέχνας ταύτας [1]). «Ἐκ τούτων κατὰ μέγα μέρος ἀνεβλάστησεν ἡ φιλοκαλία τῆς Βυζαντινῆς σχολῆς ἐν Ἰταλίᾳ». Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Καραβίτα, οἱ ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν τούτων τεχνιτῶν διδαχθέντες Ἰταλοὶ, προσεκλήθησαν τὸ 1081 ἀπὸ τοὺς Βενεδικτίνους τῆς Κάβας, ἵνα κοσμήσωσι τὴν ἐκκλησίαν τῆς μονῆς ταύτης μὲ μωσαϊκὰ καὶ εἰκόνας [2]).

Κατὰ τὸν αὐτὸν συγγραφέα, ἀμφιβολία δὲν εἶναι ὅτι οἱ Βυζάντιοι οὗτοι καλλιτέχναι μεγάλως ὠφέλησαν τὰς τέχνας ταύτας ἐν Ἰταλίᾳ [3]) καὶ ἐξόχως τὴν τέχνην τοῦ μωσαϊκοῦ, μολονότι κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Θεοδωρίχου ἐγένοντό τινα μωσαϊκὰ ἀπὸ τεχνίτας Ἰταλούς [4]).

Ὁ Δεσιδέριος, ὅστις ἄλλοτε εἶχεν ἴδει τὰς ὀρειχαλκίνους πύλας τῆς μεγάλης ἐκκλησίας τῆς Ἀμάλφης, γενομένας ἐν Βυζαντίῳ καὶ μέχρι τῆς σήμερον θαυμαζομένας διὰ τὸ κάλλος αὐτῶν, ἐζήτησεν ὁμοίας διὰ τὴν ἀνεγειρομένην ἐκκλησίαν τῆς μονῆς τοῦ Μόντε Κασσίνου [5]). Αἱ πύλαι αὗται, παραγγελθεῖσαι ἐν Βυζαντίῳ, ἀτυχῶς ἔγιναν μικραί. Ἐμεγεθύνθησαν δὲ καὶ ἐβλήθησαν ἐν τῷ τόπῳ των, ἡγουμενεύοντος τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Ὁδερισίου [6]). Ἐπὶ τῶν πυλῶν τούτων ἐνεχαράχθησαν τὰ ὀνόματα τῶν γαιῶν καὶ ἐκκλησιῶν τοῦ Ἁγίου Βενεδίκτου. Αἱ χαραγαὶ ἐπληροῦντο δι' ἀργύρου [7]). Ὑπὸ τὰς ἐπιγραφὰς ταύτας, εἶν' ἑτέρα λέγουσα, ὅτι ταύτας τὰς πύλας ἐποίησε Μαῦρος ὁ υἱὸς τοῦ Παντολέοντος . . . τῷ 1066. Ἐν ἑτέρᾳ ἐκκλησίᾳ τῆς Ἰταλίας, πλησίον τῆς Ῥώμης, ὑπάρχουσιν ὅμοιαι πύλαι [8]), ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐνεχαράχθη ἡ ἀκόλουθος ἐπιγραφή. « Τὸ 1070 ἔτος ἀπὸ τῆς ἐνσαρκώσεως τοῦ Κυρίου, ἐπὶ τοῦ ἁγιωτάτου Πάπα Ἀλεξάνδρου τετάρτου καὶ κυρίου Ἰλδεβράνδου εὐσεβοῦς μοναχοῦ καὶ ἀρχιδιακόνου, κατεσκευάσθησαν αἱ πύλαι αὗται ἐν τῇ βασιλικῇ πόλει τῆς Κ/πόλεως [9]), συνεργοῦντος τοῦ κυρίου Παντολέοντος προξένου, ὅστις διέταξε νὰ γίνωσι».

---

da quel sommo Abate Desiderio . . . . di qui la formazione di scuole in ogni genere di lavoro, sotto quei Greci precettori, che appianando le difficoltà materiali nell' esecuzione dei lavori agevolarono la via ad una piu ampia rivelazione del genio artistico Italiano. Ἰδ. Τόμ. Γ'. σελ. 602—ed insieme ai prodotti di artigiani Greci anche l'opere di artisti furon per la via d' Amalfi portate all' Occidente. Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 6. [1]) «Et quoniam artium istarum ingenium a quingentis et ultra jam annis magistra Latinitas intermiserat. Caravita. Τόμ. Α'. σελ. 181 ἐν σημ. [2]) Caravita. Τόμ. Α'. σελ. 182 ἐν σημ.

[3]) Πολλαὶ εἰκόνες τῆς Παναγίας καὶ τοῦ Χριστοῦ ἐνεδύοντο κατὰ τὸν Βυζαντινὸν τρόπον καὶ ἔφερον καὶ τὰ παρ' ἡμῖν συνήθη γράμματα, ΜΘ. ΙΧ. κτλ. Caravita, Τόμ. Α'. σελ. 232, 241. [4]) Caravita. Τόμ. Α'. σελ. 188. [5]) Caravita. Τόμ. Α'. σελ. 191. [6]) Caravita. Τόμ. Α'. σελ. 280. [7]) Caravita. Τόμ. Α'. σελ. 191. [8]) Caravita. Τόμ. Α'. σελ. 192, ἐν τῇ καλουμένῃ Basilica Ostiense. [9]) Regia urbe Constantinopolitana.

Ἕτεραι δύω ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ τῆς Ἀμάλφης φέρουσι τὴν ἀκόλουθον ἐπιγραφήν· «τὸ ἔργον τοῦτο διέταξε νὰ γένῃ πρὸς σωτηρίαν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ ὁ Παντολέων τοῦ Μαύρου Παντολέοντος» [1]).

Ἐκ τούτων καταφαίνεται, ὅτι ἅπασαι αἱ πύλαι αὗται, τῶν ὁποίων τὴν τέχνην ἐθαύμαζον οἱ Ἰταλοὶ [2]), κατεσκευάσθησαν, μεσοῦντος τοῦ ἑνδεκάτου αἰῶνος ἐν Βυζαντίῳ, ἐπιτατούντων Ἀμαλφηνῶν ἐμπόρων, κατοικούντων ἐν τῇ πόλει ταύτῃ. Δὲν φρονῶ, ὅτι Ἀμαλφηνοὶ τεχνῖται κατεσκεύασαν τὰς πύλας ταύτας ἐν Βυζαντίῳ, ἀλλὰ τεχνῖται Βυζαντινοί, ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ βαθυπλούτου Παντολέοντος, διότι οἱ Ἰταλοὶ ἐν Βυζαντίῳ ἦσαν ἔμποροι, καὶ δὲν συνεχωρεῖτο εἰς οὐδένα ξένον νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὰς συντεχνίας τῶν ἐγχωρίων [3])· πρὸς τούτοις, ἂν οἱ ἐν Βυζαντίῳ Ἀμαλφηνοὶ κατεσκεύαζον τοιαύτας πύλας, ἠδύναντο πορευόμενοι εἰς Ἰταλίαν, νὰ διδάξωσι τοὺς Ἰταλούς. Ἀπὸ τὰς ἐπιγραφὰς ταύτας μανθάνομεν, ὅτι οἱ Ἀμαλφηνοὶ εἶχον ἐν Βυζαντίῳ κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον ἐκκλησίαν ἀποθήκας ἀποβάθρας καὶ πρόξενον τὸν Παντολέοντα. Τὰ χρονικὰ τῆς Ἀμάλφης μνημονεύουσι καὶ προσφορᾶς τετρακοσίων ταρίων τοῦ αὐτοῦ Παντολέοντος τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Ἁγίας Τροφιμένης τῶν Ἐλασσόνων [4]).

Μετὰ τὰ ἐγκαίνια τῆς περιφανοῦς ἐκκλησίας τῆς μονῆς τοῦ Μόντε Κασσίνου, ὁ Δεσιδέριος ἔπεμψε μοναχόν τινα εἰς Βυζάντιον μετὰ τριάκοντα ἓξ λιτρῶν χρυσοῦ, ἵνα κατασκευάσῃ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ τράπεζαν χρυσῆν κεκοσμημένην διὰ λίθων πολυτίμων καὶ ἐγκαύστων, ὡς ἐπικάλυμμα τοῦ ἐμπροσθινοῦ προσώπου τοῦ μείζονος βωμοῦ. Τὰ ἔγκαυστα ἀπεικόνιζον γεγονότα τινὰ τοῦ βίου τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Βενεδίκτου. Ἀτυχῶς, τὴν ἐκκλησίαν ταύτην, μετὰ τῶν Βυζαντινῶν αὐτῆς κοσμημάτων, αἱ πολιτικαὶ ταραχαὶ καὶ οἱ ἀδιάλειπτοι σεισμοὶ [5]) τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος κατέρριψαν καὶ ἐξηφάνισαν.

Οἱ τεχνῖται οἱ Βυζαντινοί, τοὺς ὁποίους ὁ Δεσιδέριος προσεκάλεσεν εἰς Ἰταλίαν, πιθανὸν ἔμειναν ἐκεῖ καὶ μετὰ τῶν μαθητευόντων Ἰταλῶν ἔγραψαν ἁπά-

---

[1]) Ὁ Παντολέων οὗτος ἦτον Ἀμαλφηνός, ἐμπορευόμενος ἐν Κ/πόλει.
Hoc studiis Mauri . . .
Gentis Melfigene . . .
Consule Melfigeeno.
Pro Pantaleone . . . . Caravita. Τόμ. Α'. σελ. 192. Τὸν Ἀμαλφηνὸν τοῦτον περιγράφει ὁ Heyd ἐν τῷ Deutschen. Kunstblatt, Σεπτ. 1858. Τόμ. Α'. σελ. 233.

[2]) «Portas aereas pulcherimas» Caravita. Τόμ. Α'. σελ. 195. [3]) Σφάλλει ὁ Depping, Α'. ἐν σελ. 114, λέγων· les Francs osèrent même établir des ateliers au milieu du peuple grec. [4]) S. Trofimena di Minori. Caravita. Τόμ. Α'. σελ. 194. Ἵνα μὴ ἐπανέρχωμαι εἰς τὰ αὐτά, λέγω ὅτι ὅπου ἑτερόθρησκοι εἶχον συνοικίας ἐμπορικὰς, εἰς πόλεις ὑποκειμένας εἰς Γραικοὺς καὶ Μουσουλμάνους, εἶχον συγχρόνως καὶ ἐκκλησίαν καὶ κοιμητήριον. [5]) 9 Σεπτ. 1349. Caravita. Τόμ. Α'. σελ. 335.

σας τὰς ἱερὰς εἰκόνας, κατὰ τὸν τύπον τῶν τότε Βυζαντινῶν ζωγράφων. Τὰ μωσαϊκὰ τῆς Ῥώμης, τὰ ἐντελέστερα τῆς Φλωρεντίας καὶ ἡ ἔντεχνος συναρμογὴ ποικίλων μαρμάρων ἐπὶ τοῦ δαπέδου πολλῶν Ἰταλικῶν ἐκκλησιῶν, εἶναι διδάγματα τῶν τότε εἰς Ἰταλίαν προσκληθέντων Βυζαντινῶν καλλιτεχνῶν.

Ἄνω τῆς μεγάλης πύλης τοῦ ναοῦ τοῦ Μόντε Κασσίνου, εἶναι ἡ εἰκὼν τῆς δευτέρας παρουσίας [1]), τὸ μόνον σχεδὸν λείψανον τῆς τέχνης τοῦ ἑνδεκάτου αἰῶνος, τὸ ὁποῖον ἂν καὶ προφανῶς Βυζαντινόν, κατὰ τὴν ἐνδυμασίαν τῶν ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν καὶ τὰ ἱμάτια τῶν ἱερωμένων, ἔχει πλειοτέραν κίνησιν τῶν κοινῶν Βυζαντινῶν εἰκόνων. Ἡ εἰκὼν αὕτη, ὁμοία πολλῶν ἑτέρων σωζομένων μέχρι τῆς σήμερον ἐν ταῖς ἡμετέραις Ἑλληνικαῖς ἐκκλησίαις, εἶναι ἀναμφιβόλως ἔργον τῶν Βυζαντίων καὶ τῶν Ἰταλῶν μαθητῶν αὐτῶν.

Ἐν τῇ μονῇ τοῦ Μόντε Κασσίνου φυλάττεται σταυρὸς ἀργυροῦς, μετὰ χρυσίου μαργαριτῶν καὶ πολυτίμων λίθων, ἐγκλείων ἕτερον μικρότερον, φέροντα τεμάχιον τιμίου ξύλου. Ὁ σταυρὸς οὗτος φέρει τ' ἀκόλουθα γράμματα· «ξύλον τὸ λῦσαν τὴν φθορὰν τὴν ἐκ ξύλου, κοσμεῖ Ῥωμανὸς εὐπρεπῶς τῷ χρυσίῳ· Χριστῷ γὰρ αὐτῷ, κόσμος ὂν τὸ χρυσίον ». Κατὰ τὰ χρονικὰ τῆς μονῆς ταύτης, εὐπατρίδης τις Ἀμαλφηνὸς ἐδωρήσατο τον σταυρὸν τοῦτον εἰς τὴν μονὴν, ὅπου ἔγινε καὶ μοναχός· ἀφήρπασε δ' αὐτὸν ἀπὸ τὸ παλάτιον τῆς Κ/πόλεως εἰς τὴν συνωμοσίαν κατὰ τοῦ Μιχαὴλ τοῦ Παραπινάκη, ὅτε ἔλαβε τὸν θρόνον Νικηφόρος ὁ Βοτανειάτης τῷ 1078. Τὸ Βυζαντινὸν τοῦτο ἔργον, κατὰ τὸν Καραβίταν, φαίνεται ἔργον Ῥωμανοῦ τοῦ Δευτέρου.

Οἱ Ἀμαλφηνοὶ κατῴκουν ἅπαντες ἐντὸς τῆς περιτετειχισμένης Κωνσταντινουπόλεως, ἐν τῇ αὐτῇ ἐνορίᾳ, ὑπ' ἀρχηγὸν ἴδιον καλούμενον πρόξενον, ἔχοντες καὶ ἐκκλησίαν [2]).

Ἐν τῇ Βόρειο-ἀνατολικῇ πλευρᾷ τοῦ ὄρους Ἄθω, ἐπί τινος τερπνοῦ παραλίου ὑψώματος καλουμένου σήμερον Μορφονοῦ, σώζονται τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας μονῆς τῶν Ἀμαλφηνῶν.

Τῆς μονῆς ταύτης κτίτωρ οἰκιστὴς καὶ νομοθέτης, εἶναι ὁ ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Τζιμισκῆ (970) κτίσας καὶ κατοικίσας τὴν ἱερὰν τῆς Λαύρας μονὴν, πατὴρ Ἀθανάσιος ὁ Τραπεζούντιος.

Τὴν φήμην τοῦ πολιστοῦ τούτου τοῦ ὄρους Ἄθω, πατρὸς Ἀθανασίου, ἀκούσαντες καὶ οἱ ἐν Ἰταλίᾳ Ἀμαλφηνοὶ ἦλθον ἐν Ἄθῳ, ὅπου κατῴκισεν αὐτοὺς ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ κτισθείσῃ μονῇ, ἥτις ἐκ τούτων ἐκλήθη μονὴ τῶν Ἀμαλφηνῶν.

---

[1]) Caravita. Τόμ. Α'. σελ. 245. [2]) Questa chiesa è forse identica con la chiesa di Sant' Andrea, detta più tardi la chiesa principale degli Amalfitani in Constantinopoli, o con uno dei conventi, S. Salvatore, o S. Maria de Latina colà, che amendue appartenevano agli Amalfitani. Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 7.

Ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ, ἦτον ἐν χρήσει ἡ Λατινικὴ γλῶσσα καὶ τὰ πρακτικὰ τῶν ἀνωτέρω ὑπεγράφοντο Λατινιστὶ, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν Κωδίκων.

Ἐν τῇ μονῇ τῆς Λαύρας σώζονται δύο ἴσα τῶν χρυσοβούλλων τῆς μονῆς τῶν Ἀμαλφηνῶν, ἐκδοθέντων ὑπ' Ἀλεξίου Κομνηνοῦ καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἰωάννου. Τὰ χρυσόβουλλα ταῦτα διαλαμβάνουσι περί τινων χωρίων καὶ τόπων ἐν τῇ πεδιάδι τῶν Σερρῶν κειμένων, ἀνηκόντων τῇ μονῇ ταύτῃ. Ἡ τῶν Ἀμαλφηνῶν μονὴ εἶχεν ἐν Κ/πόλει μετόχιον ὁμώνυμον, τῶν Ἀμαλφηνῶν καλούμενον [1]).

Μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν Βενετῶν καὶ Πισαίων ἐν Βυζαντίῳ, τῶν ὁποίων τὴν ἱστορίαν ἀφηγοῦνται ἅπαντες οἱ Ἰταλοὶ ἱστορικοὶ, ἀναφαίνονται καὶ οἱ Γενουήνσιοι [2]), πλούσιοι ἔμποροι καὶ τολμηροὶ θαλασσοπόροι. Προσήρχοντο δὲ πρὸ πολλοῦ εἰς Βυζάντιον μετὰ τῶν Πισαίων καὶ Βενετῶν χάριν ἐμπορίου· ἐπλήρωνον ὅμως τελωνιακὰ δέκα τοῖς ἑκατὸν, ἐνῷ οἱ Πισαῖοι ἐπλήρωνον τέσσαρα τοῖς ἑκατὸν καὶ οἱ Βενετοὶ ἦσαν παντὸς τέλους ἐλεύθεροι [3]). Μανουὴλ ὁ Κομνηνὸς, ἐπιθυμῶν ἵνα συμπαραλάβῃ βοηθοὺς τοὺς θαλασσινοὺς Ἰταλοὺς, κατὰ τῶν ἐν Σικελίᾳ Νορμάννων, ἀπέστειλεν εἰς Γένουαν, «Δημήτριόν τε τινὰ Μακρεμβολίτην» [4]), ἐπικυροῦντα ὅσα πρότερον ἀνήγγειλαν οἱ εἰς Ἰταλίαν προσταλέντες Παλαιολόγος καὶ Δούκας [5]), καὶ προτείναντα τῷ κοινῷ τῆς Γενούης σύμβασιν μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος. Ὑπεσχέθη ὁ Μακρεμβολίτης [6]), ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ θέλει εἰσακούσει τὰ παράπονα τῶν ἐν τῷ κράτει ἀδικηθέντων Γενουηνσίων καὶ ἱκανοποιήσει, κατὰ τὸ δίκαιον, τοὺς ἀδικηθέντας· πρὸς τούτοις εἰς οὐδὲν μέρος τοῦ κράτους νὰ μὴ δίδωσιν οἱ Γενουήνσιοι τέλος πλειότερον τῶν Πισαίων. Ὁ αὐτοκράτωρ χαρίζει τῷ μὲν κοινῷ τῆς Γενούης κατ' ἔτος, ὑπέρπυρα πεντακόσια καὶδύω βλατία, τῷ δὲ ἀρχιεπισκόπῳ ὑπέρπυρα ἑξήκοντα καὶ ἓν βλατίον. Δίδει δὲ πρὸς τούτοις ἔμβολον καὶ ἀποβάθραν ἐν Κ/πόλει, μετὰ τελωνείου καὶ τελωνιακῶν δικαιωμάτων, καθὼς ἔχουσιν οἱ Πισαῖοι [7]). Ἐὰν ὁ Παλαιολόγος ἢ ὁ Σεβα-

---

[1]) Ἐκ τῶν παρατηρήσεων τοῦ ἐν Ἄθῳ ἀποσταλέντος Πατριαρχικοῦ ἐπιτρόπου, κυρίου Ι. Δ. Ἀριστοκλέους. [2]) Génes avait devancé Venise dans ses établissements commerciaux au Levant. Depping. Βιβλ. Α'. σελ. 203. Ὁ Χαλκοκονδύλης, σελ. 284, καλεῖ τοὺς Γενουηνσίους, Ἰανυΐους. Κοινῶς οἱ Βυζάντιοι ἐκάλουν αὐτοὺς Γενουΐτας.

[3]) Οἱ Γενουήνσιοι δὲν εἶχον ἕως τότε συνοικίαν ἰδίαν ἐν Κ/πόλει. Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 29. «Μόνοι (δηλ. οἱ Βενετοὶ) τε τῶν ἁπάντων διὰ τοῦτο τὰς κατ' ἐμπορίαν δεκάτας οὐδενὶ Ῥωμαίων ἐξ ἐκείνου παρέσχοντο». Κίνναμος, σελ. 280. [4]) Κίνναμος, σελ. 67.

[5]) Κίνναμος, σελ. 135, 136. Ἀρχήτερα, τῷ 1142, ὁ Καλοϊωάννης ἐδώρησέ τινα προνόμια εἰς τοὺς Γενουηνσίους. Miltitz. Τόμ. Β'. σελ. 80. [6]) Ἐν τῷ Λατινικῷ κειμένῳ γράφεται Macropolites, εἴς τινα δὲ ἄλλα Ἰταλικὰ, Metropolites, Macrapolitus. Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 35 ἐν σημ. Macrampoliti. Sauli. Τόμ. Β'. σελ. 186. Κ/πολις Βυζαντίου. Τόμ. Α'. σελ. 112. [7]) Embolum et Scalam et Ecclesiam ultra (γρ. inter) Constantinopolim, in loco qui dicitur Orca (γρ. orea) in loco bono et placa-

στὸς [1]) ὑπεσχέθησαν ἤδη εἰς ὑμᾶς ἴδιον ἔμβολον καὶ ἰδίας ἀποβάθρας, ὁ ἡμέτερος αὐτοκράτωρ θέλει παραχωρήσει αὐτάς. «Ταῦτα ἐγένοντο ἐν τῇ πόλει Γενούῃ, ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγίου Λαυρεντίου, τῇ 12ῃ Δεκεμβρίου 1155» [2]).

Τὸ ἀκόλουθον ἔγγραφον εἶναι ἡ παραδοχὴ τῶν ἄνω συμφωνιῶν. «Ἐν ὀνόματι τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος . . . ἡμεῖς οἱ ἄρχοντες τῶν Γενουηνσίων μετὰ παντὸς τοῦ λαοῦ, ποιοῦμεν εἰρήνην μετὰ τοῦ Κυρίου Ἐμμανουὴλ αὐτοκράτορος Βυζαντίου Πορφυρογεννήτου Κομνηνοῦ καὶ μετὰ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, καὶ ὑποσχόμεθα ἐν ἀληθείᾳ, ὅτι δὲν θέλομεν βουλεύεσθαι, οὐδὲ συνεργάζεσθαι μετὰ τῶν ἡμετέρων ἢ ἀλλοτρίων, ἵν' ἀπολέσῃ χώραν εἴτε τιμὴν, τὴν ὁποίαν νῦν ἔχει ἢ θέλει ἔχει . . . . Ἂν τινες προσβάλωσιν ἢ πολιορκήσωσι τὰς γαίας αὐτῶν, οἱ ἐν ταῖς γαίαις αὐτῶν ἐνοικοῦντες Γενουήνσιοι, μετὰ πίστεως καὶ ἄνευ δόλου, νὰ ὑπερασπίζωσι καὶ προφυλάττωσι τὰς γαίας ταύτας, πρὸς τιμὴν τοῦ Κυρίου αὐτοκράτορος Ἐμμανουὴλ καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ.»

«Οἱ ζημιώσαντες τὸν αὐτοκράτορα ἢ τοὺς ὑπηκόους αὐτοῦ ἵνα τιμωρῶνται, καθὼς τιμωροῦνται οἱ Πισαῖοι. Ἂν Γενουήνσιος εἰς τὸ ἑξῆς ζημιώσῃ τὸ κράτος ἢ τοὺς ὑπηκόους αὐτοῦ, οἱ ἄρχοντες τῆς Γενούης ὑπόσχονται ἵνα πράξωσιν ὅ,τι ἀπαιτεῖ ἡ δικαιοσύνη. Τὰ ἄνω γεγραμμένα, ἐν πλήρει βουλῇ οἱ ἄρχοντες τῶν Γενουηνσίων ἐνόρκως ὑπεσχέθησαν νὰ φυλάττωσι.»

Δύω ἔτη μετὰ ταῦτα, κατὰ τὸν Ἰταλὸν ἱστορικὸν Κάφφαρον, ἔπεμψαν οἱ Γενουήνσιοι εἰς Κ/πολιν πρεσβευτὴν [3]), τὸν Ἀμῖκον δὲ Μούρταν, ἵνα αἰτήσῃ τὸν ἔμβολον καὶ τὰς ἀποβάθρας καὶ μάθῃ τὰ προνόμια τὰ προδωρηθέντα εἰς τοὺς Πισαίους. Κατὰ τὴν ἔγγραφον μετὰ τοῦ Μούρτα σύμβασιν, δίδει ἡ βασιλεία [4]) ἔμβολον, σκάλαν καὶ ἐκκλησίαν ἐντὸς τῆς μεγαλοπόλεως. Μετὰ τὴν ἀπαρίθμησιν τῶν καλουμένων σολεμνίων [5]), «διορίζεται κομμερκεύεσθαι αὐτοὺς οὕτως,

---

bili. Sauli. Τόμ. Α'.σελ. 23 ἐν σημ. — Ἡ πύλη τοῦ Νεωρίου, νῦν Βαχτζὲ-καπουσοῦ, ἐκαλεῖτο καὶ ὡραία. Κ/πολις, Πατρ. σελ. 17· «ἀπὸ μέρους τῆς πύλης τῆς πόλεως τῆς καλουμένης ὡραίας εἰς τὸ τοῦ Γαλατᾶ μέρος.» Δούκας. Κεφ. 38. Τὸ Ἑλληνικὸν κείμενον Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 35 λέγει, «ἔμβολον καὶ σκάλαν καὶ ἐκκλησίαν ἐντὸς τῆς μεγαλοπόλεως.» Ὁ Sauli μεταφράζει· al di là di C/poli. Πρβ. καὶ τὸν Miltitz. Βιβλ. Β'. σελ. 81. ἐν σημ. [1]) Το Λατ. κείμενον λέγει· Si vero Paleologus vel subitus· ὀρθῶς γράφει Σεβαστὸς, ὁ Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 35. [2]) Sauli. Τόμ. Β'. σελ. 181. Τὸ Ἑλληνικὸν κείμενον τοῦ χρυσοβούλλου τούτου ἀπωλέσθη. [3]) Ὁ Κίνναμος καλεῖ τοὺς Γενουηνσίους Λομπάρδους. σελ. 10. «Λιγούρων ἱππέων, οὓς Λομπάρδους ἡμῖν ὀνομάζουσιν ἄνθρωποι». σελ. 282. [4]) Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 35. [5]) Λέξις Λατινικὴ συνήθης παρὰ τοῖς Βυζαντίοις, σημαίνουσα τᾶ δῶρα τῶν αὐτοκρατόρων πρὸς τὰς πόλεις τῆς Ἰταλίας, κοινὴ εἰς τὰ χρυσόβουλλα ταῦτα. Solenne, Solemne, ἑορτὴ κατ' ἔτος τελουμένη, ἐπετηρὶς, δῶρον κατ' ἔτος διδόμενον. Ἐν τῷ ἐγγράφῳ τῷ Λατινικῷ τοῦ Sauli, Τόμ. Β'. σελ. 186, γράφεται pro sollempniis. «Σολέμνιος, ἡ παρὰ βασιλέως ἀναφαίρετος δω-

ἤγουν, ἐν μὲν τῇ μεγαλοπόλει, εἰς τὰ ἑκατὸν τέσσαρα, ἐν δὲ ταῖς λοιπαῖς χώραις τῆς Ῥωμανίας, καθὼς καὶ οἱ λοιποὶ Λατῖνοι, οἱ δίδοντες κομμέρκια· ὀφείλουσι δὲ φυλάσσεσθαι οἱ Γενουῖται καὶ τὰ πράγματα αὐτῶν σῶα, ἐν πάσαις ταῖς χώραις τῆς βασιλείας μου ... ἵνα δὲ ἔχωσιν ἐπ' ἀδείας τὰ Γενουϊτικὰ πλοῖα πραγματεύεσθαι ἐν πάσαις ταῖς ὁπουδήποτε χώραις τῆς βασιλείας μου, ἄνευ τῆς Ῥωσσίας καὶ τῶν Ματράχων [1]), εἰ μὴ ἴσως ῥητῶς ἔστιν, ὅτι καὶ τοῦτο ἐκχωρηθῇ τούτοις παρὰ τῆς βασιλείας μου.»

Οἱ περὶ ναυαγούντων Γενουησίων πλοίων λόγοι τοῦ βασιλέως ἐν τούτῳ καὶ ἑτέρῳ τῶν Πισαίων χρυσοβούλλῳ, ἐπέσυραν τὴν προσοχὴν τῶν ἀλλοδαπῶν συγγραφέων. «Καὶ ἐὰν πλοῖον Γενουϊτικὸν ἀφ' οἱουδήτινος τόπου ἐρχόμενον εἰς Ῥωμανίαν κινδυνεύσῃ, καὶ συμβῇ τινὰ τῶν ἐν αὐτῷ πραγμάτων ἀφαιρεθῆναι ὑπό τινων, ἵνα γίνηται πρὸς ταῦτα τῆς βασιλείας μου ἐκδίκησις καὶ ἐπανάσωσις τῶν τοιούτων πραγμάτων.» Λέγει ὁ Νικήτας [2]), ὅτι συνήθεια τῶν Ῥωμαίων ἦτον ἀνέκαθεν, ν' ἁρπάζωσιν ἀτιμωρητὶ τὰ ἐμπορεύματα καὶ λείψανα τῶν ναυαγούντων πλοίων. Πρῶτος ὁ Ἀνδρόνικος ὁ τύραννος ἀπηγόρευσε διὰ νόμου τὴν τοιαύτην ἁρπαγήν [3]). Ταῦτα προσεπιμαρτυρεῖ τὸ παρὸν χρυσόβουλλον. Τὰ τελευταῖα γραφόμενα τοῦ χρυσοβούλλου ἀποβλέπουσι τὴν ἐν τῷ κράτει πολιτείαν τῶν Γενουησίων· «εἰ δ' ἴσως συμβῇ πταῖσαί τινας Γενουίτας, ὁπωσδήποτε, οὐκ ὀφείλουσι κρίνεσθαι παρά τινος ἑτέρου ἀλλογενοῦς, εἰ μὴ παρὰ τῆς αὐλῆς τῆς βασιλείας μου, προκαθημένων δηλονότι Ῥωμαίων, συγγενῶν ἢ καὶ ἀνθρώπων τῆς βασιλείας μου· καὶ ἵνα μὴ κατέχηται εἰς φυλακὴν ὁ πταίσας πρὸ κρίσεως, εἴπερ δίδωσιν ἐγγυητήν· εἰ δὲ μὴ δίδωσιν ἐγγυητὴν, ἵνα κατέχηται μὲν εἰς φυλακὴν, ἐκβάλληται δὲ καὶ κρίνηται, μέχρις ἂν γίνηται ἀπόφασις ἐπ' αὐτῷ· σὺν τούτοις ἵνα ἀποστέλληται μετὰ παραδρομὴν πέντε ἐνιαυτῶν, βεστιαρίτης τῆς βασιλείας μου, εἰς ἐκδίκησιν τῶν Γενουϊτῶν, κἂν οἱ τοιοῦτοι ἐγκαλῶσι τῇ βασιλείᾳ μου.» Τὸ κοινὸν τῆς Γενούης παρακαλεῖ νὰ ἦναι ὁ ἔμβολος καὶ αἱ ἀπο-

---

ρεὰ διδομένη ταῖς ἐκκλησίαις·» «σολέμνιον, σύνηθες τὸ διδόμενον παιδευταῖς, ἰατροῖς καὶ τοῖς ὁμοίοις.» M. Glos. ἐν λέξει σολέμνιος. Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 433· «λόγῳ σολεμνίου, νομίσματα δώδεκα.» Σάθα Μεσ. Βιβλιοθήκη. Τόμ. Α'. σελ. 65. [1]) Son tentato di leggere Meotica. Sauli. Τόμ. Α'. σελ. 24, ἐν σημ. Εἰς τὴν πόλιν ταύτην κατεχομένην ὑπὸ βαρβάρων δὲν προσωρμίζοντο τὰ Ἑλληνικὰ πλοῖα. Εἰς τὸ Λατινικὸν κείμενον τοῦ χρυσοβούλλου τούτου, δημοσιευθέντος ὑπὸ τοῦ Sauli, Τόμ. Β'. σελ. 192, γράφεται Matica. [2]) Σελ. 423, 427. [3]) Questo per avventura è il più antico patto dove si deroghi al barbaro diritto di naufragio. Sauli. Τόμ. Α'. σελ. 24, ἐν σημ. Ὁ συγγραφεὺς ἀγνοεῖ τὰς προγενεστέρας διατάξεις τοῦ Ἀνδρονίκου. Può essere una prova di più per dimostrare che l'Europa va debitrice ai Greci e al commercio, non solamente del rinascimento delle lettere, ma eziandio degli ordini civili. Πρβ. Depping. Τόμ. Β'. σελ. 15.

βάθραι ἐντὸς τῆς Κ/πόλεως, εἰς τόπον μέσον τῆς συνοικίας τῶν Βενετῶν καὶ τοῦ παλατίου τοῦ δεσπότου Ἀγγέλου [1])· ἂν τοῦτο ἀδύνατον, νὰ αἰτήσωσι τὸν τόπον τὸν καλούμενον τρυπητόν [2]). Ἂν ὅμως καὶ τόπος κατάλληλος δὲν εὑρίσκεται ἐντὸς τῆς πόλεως, νὰ αἰτήσωσι τόπον πέραν τοῦ λιμένος, ἐν Γαλατᾷ.

Πότε οἱ Γενουήνσιοι κατὰ πρῶτον κατῴκησαν τὴν συνοικίαν αὐτῶν ἐν Κ/πόλει, ἀγνοοῦμεν. Τοῦτο μόνον γινώσκομεν, ὅτι τῷ 1162, πέντε ἔτη μετὰ τὴν εἰς Κ/πολιν ἀποστολὴν τοῦ ἄνω μνημονευομένου Μούρτα, οἱ Πισαῖοι προσέβαλον τὴν συνοικίαν τῶν Γενουησίων, συγκειμένην ἐκ τριακοσίων περίπου ἀνθρώπων. Τὴν ἐπιοῦσαν ἀπεδίωξαν τοὺς Γενουησίους καὶ ἥρπασαν καὶ τριάκοντα χιλιάδας ὑπερπύρων. Οἱ ἐν Γενούῃ ἐτιμώρησαν τοὺς Πισαίους ἐν τῇ χώρᾳ αὐτῶν. Μόνος ὁ Ἰταλὸς ἱστορικὸς Κάφφαρος ἀναφέρει τὰ συμβάντα ταῦτα [3]). Ἡ ἐγκατάστασις τῶν Γενουησίων ἐν Βυζαντίῳ πιθανὸν ἔγινε τῷ 1158, διότι οὐδένα λόγον εἶχεν ὁ αὐτοκράτωρ ν' ἀρνηθῇ τὰ διὰ τοῦ Μακρεμβολίτου ὑποσχεθέντα [4]).

Τῷ 1160 οἱ Γενουήνσιοι ἔπεμψαν ἐκ νέου καὶ ἕτερον πρεσβευτὴν, τὸν Ἐρρῖκον Γουέρκιον [5]).

Ὅταν ὁ Μούρτας ἐπανῆλθεν εἰς Γένουαν, ἀνέγνω εἰς ἐπήκοον τῆς κοινότητος, ἐκτενέστερον ἔγγραφον, τὸ ὁποῖον φαίνεται ὅτι παρεδέχθη ἡ κοινότης. «Ἐγὼ ὁ Ἀμῖκος δὲ Μούρτας, πρέσβυς τῆς Γενούης, ὑπόσχομαι τὸν Κύριον Ἐμμανουὴλ αὐτοκράτορα Κ/πόλεως, Πορφυρογέννητον Κομνηνὸν καὶ τοὺς κληρονόμους καὶ διαδόχους αὐτοῦ καὶ τὸν μετ' αὐτὸν αὐτοκράτορα, ὅτι ἡμεῖς οὐδέποτε, εἴτε ἐν λόγῳ, εἴτε ἐν ἔργῳ, εἴτε διὰ ἐστεμμένων ἢ μὴ ἐστεμμένων, θέλομεν

---

[1]) Ὁ Heyd, Τόμ. Α'. σελ. 37, ἐν σημ. λέγει· la casa della famiglia Angelo secondo Niceta, 444, si trovava accanto al convento della Periblepte. Λέγει ὁ Νικήτας· «οὐκοῦν εἰς τὴν οἰκίαν Ἰσαακίου παραγενόμενος, ἐγγὺς οὖσαν τῆς μονῆς τῆς Περιβλέπτου»· ἀλλ' ἡ ἐδῶ μνημονευομένη οἰκία οὐδόλως εἶναι ἡ οἰκία τοῦ δεσπότου Ἀγγέλου. Εἰς τὸ χρυσόβουλλον τὸ δοθὲν εἰς τοὺς Πισαίους, ἀναφέρεται μαγκυπικὸν ἐργαστήριον τῆς Περιβλέπτου, δηλ. μετόχιον· τοῦτο πιθανὸν ἐπλάνησε τὸν Heyd. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 19. «Τὰ οἰκήματα τῆς Περιβλέπτου.» Ἰδ. σελ. 52. [2]) Perforum, ὁ τόπος οὗτος, λέγει ὁ Heyd, Τόμ. Α'. σελ. 37, ἐν σημ. εἶναι πιθανώτατα, il lapis perforatus ὁ τρυπητὸς λίθος ὁ ἀναφερόμενος ὑπὸ τοῦ Νικήτα, σελ. 719, 742. «Τῷ Κοσμιδίῳ ἐφίστανται ... περὶ τὴν ἐκεῖ που γέφυραν καὶ τὸν λεγόμενον τρυπητὸν λίθον» ἡ γέφυρα αὕτη ἦτο πλησιέστατα τοῦ παλατίου τῶν Βλαχερνῶν καὶ ὄχι alla parte estrema del corno d'oro nell imboccatura delle acque dolci in esso. Περὶ τῆς γεφύρας ταύτης, θέλω λαλήσει ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ὑπὸ τῶν Λατίνων ἁλώσεως τῆς Κ/πόλεως. Ὁ τρυπητὸς λίθος εἶναι ἡ παραλία πρὸς δυσμὰς τῆς πύλης Ἀϊβασαρῆ. [3]) Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 54.

[4]) Λέγει ὁ Buchon, Recherches. Τόμ. Γ'. σελ. 10, ὅτι τῷ 1155, παρεχώρησεν ὁ Μανουὴλ Κομνηνὸς τοῖς Γενουησίοις, τὰ αὐτὰ ἐμπορικὰ δικαιώματα, τὰ ὁποῖα πρὸ πολλοῦ εἶχε παραχωρήσει τοῖς Πισαίοις. [5]) Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 38 ἐν σημ.

πράξει τι, διὰ τοῦ ὁποίου ν' ἀπολέσωσι ὁ Κύριος Ἐμμανουὴλ ὁ ἁγιώτατος αὐτοκράτωρ καὶ οἱ αὐτοῦ διάδοχοι, χώραν ἢ τιμὴν, τὴν ὁποίαν νῦν ἔχουσιν ἢ θέλουσιν ἔχει, ἐξαιρουμένων τῶν ἡμετέρων κτημάτων τῆς Συρίας. Οἱ πρόξενοι τῆς Γενούης ἐν καλῇ πίστει νὰ πράττωσι κατὰ τῶν κακούργων ὅ,τι ἀπαιτεῖ ἡ δικαιοσύνη, ἅμα καταμηνυθῶσιν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος. Ὑπόσχομαι, ὅτι θέλομεν περιποιεῖσθαι τοὺς πρέσβεις αὐτοῦ τοὺς ἀποστελλομένους εἰς τὴν ἡμετέραν χώραν, καὶ ἄν ποτε στόλος ἑκατὸν τριήρεων προσβάλῃ ἢ πολιορκήσῃ τὰς γαίας τοῦ κράτους, οἱ ἐν τῷ κράτει ἐνοικοῦντες Γενουήνσιοι, νὰ ἐπιβαίνωσιν ἐπὶ τῶν τριήρεων τοῦ αὐτοκράτορος, μὲ τὸν συνήθη μισθὸν τῶν Λατίνων ναυτῶν, καὶ ὑπάγωσι κατὰ τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου καὶ συμπληρώσωσιν αὐτὸν, ἐκτὸς εἴκοσιν ἀνδρῶν ἀναγκαίων πρὸς προφύλαξιν τῶν ἰδίων πλοίων. Ταῦτα ἅπαντα οἱ πρόξενοι καὶ ὁ λαὸς τῆς Γενούης ἐνόρκως ὑπεσχέθησαν νὰ τηρῶσι. Λέγω προσέτι, ὅτι ὅσῳ ὁ αὐτοκράτωρ θέλει τηρεῖ τὴν σύμβασιν ταύτην πρὸς τοὺς Γενουηνσίους, τόσῳ θέλουσι τηρεῖ ταύτην καὶ οἱ Γενουήνσιοι πρὸς τὸν αὐτοκράτορα»[1]).

Ταῦτα τὰ εἰς τοὺς Γενουηνσίους διδόμενα προνόμια, καθὼς καὶ τὰ εἰς τοὺς Βενετοὺς καὶ πολίτας τοῦ Ἀγκῶνος, προσεπιμαρτυροῦσι τὰ περὶ τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ γραφόμενα τοῦ Νικήτα Χωνειάτου[2]· «ἀμέλει Βενετίαν καὶ Γένουαν Πίσαν τε καὶ τὸν Ἀγκῶνα, καὶ ὅσα παρὰ θάλατταν ἔθνη ἕτερα διακέχυται, φίλια Ῥωμαίοις ἐτίθει κατεμπεδῶν ὅρκοις, καὶ παντοδαπαῖς φιλοφροσύναις ὑποποιούμενος, καὶ καταγωγαῖς αὐτὰ δεξιούμενος ἐν τῇ ἀρχούσῃ τῶν πόλεων.»

Ἐκτὸς τούτων εἰς πλείστας ἄλλας Ἰταλιώτιδας πόλεις, εἶχεν ὁ Ἐμμανουὴλ φίλους καὶ πιστοὺς καὶ τὴν εὔνοιαν αὐτῶν ἀπέκτα σπαταλῶν τὰ δημόσια χρήματα... «Τὰ δὲ πλεῖστα ταῖς τῶν ἐθνῶν μεταγγιζόμενα πανσπερμίαις, καὶ μάλιστα ταῖς Λατινικαῖς ἐκρέοντα ὁμηγύρεσι»[3]). Κατὰ τῆς σπατάλης ταύτης συνεχῶς ἐγόγγυζον οἱ ὑπήκοοι, λοιδοροῦντες τὸν Ἐμμανουὴλ καὶ ἀποστρεφόμενοι τοὺς ἐν Κ/πόλει ἐνοικοῦντας Ἰταλοὺς, χαίροντας πλείονα αὐτῶν προνόμια, ταχύτερον πλουτοῦντας καὶ ἀλαζονευομένους[4]). Τὰ χρήματα τὰ δημόσια δωρούμενα εἰς ξένους, χάριν τῆς ἐκτάσεως τοῦ κράτους ἢ μᾶλλον τῆς ἀκορέστου φιλοδοξίας τοῦ Ἐμμανουὴλ[5]), ἐβάρυνον τὸν φορολογούμενον λαὸν μὴ

[1]) Φαίνεται ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ὑπεσχέθη ν' ἀποζημιώσῃ τινὰς ζημίας τῶν Γενουηνσίων, τὰς ὁποίας δὲν εἶχεν εἰσέτι ἀποτίσει κατὰ τὸ 1175. Sauli. Βιβλ. Β'. σελ. 185· quod Amico de Murta, hanc perditam imperialis celsitudo, restituere promisit.

[2]) Σελ. 260. [3]) Ἰδ. σελ. 266. [4]) «Καὶ τὸ ἀσυμμέτρως ἐντεῦθεν πλουτεῖν ταχὺ εἰς ἀλαζονείαν αὐτοὺς ἦρεν» (δηλ. τοὺς Βενετούς). Κίνναμος, σελ. 281. Ἡ Ναύπακτος τῷ 1285 ἀπεσπάσθη ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας, «ὑπὸ τῶν ἀλαζόνων καὶ ἀγερώχων τούτων καὶ πλεονεκτῶν Ἰταλῶν». Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 469. Ι. Καντακουζ. Τόμ. Γ'. σελ. 189.

[5]) (Manuel) jam conceperat malum in corde suo contra Venetos, videns eos divitiis abundare. Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 41, ἐν σημ.

ἐννοοῦντα τὰς βουλὰς τοῦ βασιλέως. Ὠνείδιζον δὲ αὐτὸν, μὴ ἀρκούμενον εἰς τοσαῦτα πρὸς τοὺς ἀλλοθρήσκους δωρήματα, ἀλλ' ἔχοντα προσέτι καὶ ἐν τοῖς ἀνακτόροις, «ἑτερογλώττους ὑποβαρβαρίζοντας ὑπηρέτας»[1]).

Χρόνους τινὰς μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν Γενουηνσίων ἐν Κ/πόλει, περὶ τὸ 1171, οἱ Βενετοὶ, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Κιννάμου, ἐλεηλάτησαν τὰ κτήματα τῶν Γενουηνσίων. Κατὰ τὴν γνώμην δὲ τοῦ Heyd[2]), ἦτο τέχνασμα τοῦ Ἐμμανουὴλ, ζητοῦντος νὰ ἐκδικηθῇ τοὺς Βενετοὺς, τοὺς ὁποίους κατηγόρησεν ὡς πρωταιτίους τῆς φθορᾶς καὶ πολλοὺς αὐτῶν ἔρριψεν εἰς τὰς φυλακὰς τῆς πόλεως. Ἕνεκα τῆς ἀπωλείας τοσούτων πραγματειῶν καὶ τῶν δεινῶν παθημάτων τῶν Βενετῶν εἰς τὰς φυλακὰς, ἀνεφύησαν ἀκολούθως μακροχρόνιοι ἔριδες μεταξὺ Βενετίας καὶ Βυζαντίου. Οἱ Βενετοὶ μετὰ στόλου πολυαρίθμου, λεηλατήσαντες τὰς ἀφρουρήτους νήσους τοῦ Ἰονίου κόλπου καὶ τοῦ Αἰγαίου πελάγους, ἀνέλαβον μετά τινα χρόνον τὰ ἐν Κ/πόλει κτήματα αὐτῶν καὶ χρηματικὴν ἀποζημίωσιν. Ἂν οἱ Βενετοὶ ἦσαν ἀληθῶς οἱ ζημιώσαντες τοὺς Γενουηνσίους, οὗτοι ἤθελον αἰτήσει ἀποζημίωσιν διὰ τὴν ἀπώλειαν ταύτην ἀπὸ τὸν λατινοφρονοῦντα Ἐμμανουὴλ, διὰ τοῦ εἰς Βυζάντιον σταλέντος πρέσβεως Γρημάλδου, τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1175.

Τὸ ἔγγραφον τῶν πρέσβεων τούτων, δημοσιευθὲν τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Σάουλη[3]), ἐμπεριέχει τὰς διαταγὰς τῆς κοινότητος τῆς Γενούης, προσέτι δὲ πάμπολλα ἀφορῶντα τὴν ἡμετέραν ἱστορίαν. Ἕνεκα τούτου μεταγλωττίζω τινὰ μέρη αὐτοῦ.

«Φροντίσατε ἐπιμελῶς ν' αὐξήσητε καὶ μεγεθύνητε τὸν ἔμβολον καὶ τὴν ἀποβάθραν, καὶ νὰ ἔχητε τὴν ἐκεῖσε ἐκκλησίαν καὶ τὰς οἰκίας μέχρι θαλάσσης, καὶ προσέτι ἑτέραν ἀποβάθραν καὶ ὅσα μείζονα καὶ πλείονα, Θεοῦ βοηθοῦντος, δύνασθε ν' ἀποκτήσητε.

«Ἀπὸ τῆς συμβάσεως μετὰ τοῦ Δημητρίου Μακρεμβολίτου, παρῆλθον 19 ἔτη, δικαιούμεθα ὅθεν νὰ λάβωμεν δι' ἕκαστον ἔτος ὑπέρπυρα ἑξήκοντα διὰ τὸν ἡμέτερον ἀρχιεπίσκοπον, καὶ δύω βλατία μεταξωτὰ διὰ τὴν ἡμετέραν κοινότητα, καὶ ἓν βλατίον διὰ τὸν αὐτὸν ἀρχιεπίσκοπον, τῶν ὁποίων βλατίων τὴν τιμὴν θέτομεν εἰς ὑπέρπυρα ἑκατόν· δι' ἕκαστον λοιπὸν ἔτος ὑπέρπυρα ἑκατὸν ἑξήκοντα, καὶ διὰ δεκαεννέα ἔτη τρεῖς χιλιάδας καὶ τεσσαράκοντα, τῶν ὁποίων τὰ μὲν χίλια ἑπτακόσια ἑξήκοντα τρία, εἶναι διὰ τὸν ἀρχιεπίσκοπον, τὰ δὲ χίλια διακόσια ἑβδομήκοντα ἑπτὰ, διὰ τὴν κοινότητα[4]).

[1]) Νικ. Χων. σελ. 266. Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 51. [2]) Τόμ. Α'. σελ. 40. [3]) Τόμ. Β'. σελ. 183. [4]) Ἐκ τούτου μανθάνομεν ὅτι τρία βλατία ἐτιμῶντο 100 ὑπέρπυρα Βυζαντινά. Τὸ ὑπέρπυρον ἦτο νόμισμα χρυσοῦν, ἀξίας περίπου φράγκων 10—12. Ἡ ἀξία τοῦ χρυσίου τότε ἦτο πεντάκις μεγαλητέρα τῆς σημερινῆς· ὅθεν τὰ τρία ἰσοδυναμοῦσι μὲ σημερινὰ φρ. 1200 καὶ ἕκαστον βλατίον φρ. 400. «Ἡ ὀρθὴ γραφὴ εἶναι ὑπέρπυρρα, ἀπὸ τὸ πυρρὸς, τὸ ὁποῖον σημαίνει τὸ φυσικὸν χρῶμα τοῦ χρυσίου, μάλιστα ὅταν ἦναι εἰς ἄκρον καθαρόν.»

«Ἵν' ἀνεγείρωμεν τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Λαυρεντίου, αἰτήσατε ἀπὸ τὸν Ἅγιον αὐτοκράτορα τὰς ἐννέα χιλιάδας καὶ πεντακόσια ὑπέρπυρα, καὶ εἰς τὸ ἑξῆς ὅ,τι ἐγχρίνει, μέχρι τῆς ἀποπερατώσεως τοῦ ἔργου. Πρὸς τούτοις φροντίσατε νὰ λάβητε τὰ κατ' ἔτος ὀφειλόμενα πεντακόσια ὑπέρπυρα καὶ τὴν ἀξίαν τῶν δύω βλατίων, ἄνευ δόλου.

«Αἰτήσατε ἐπιμελῶς νὰ λάβητε ἀμοιβὴν δι' ὅσας ζημίας ὑπέφεραν οἱ ἡμέτεροι συμπολῖται εἰς τὸν ἔμβολον τοῦ Σταυροῦ [1]), καθὼς εἶναι σεσημειωμέναι εἰς τοὺς ἰσολογισμοὺς τοῦ κράτους, διότι ἀλόγως καὶ ἀδίκως ὑπέφεραν ζημίαν οἱ πολῖται ἡμῶν, οἱ ἐνδιαιτώμενοι ἐν τῇ μεγαλοπρεπεῖ πόλει τῆς Κ/πόλεως, ὑπὸ τὴν αἰγίδα καὶ τὰς πτέρυγας τοῦ αὐτοκράτορος· τὸν ἔμβολον τῆς Κωπαρέας [2]) ἀφαιρεθέντα νὰ αἰτήσητε.

«Τὴν ζημίαν τῶν πλοίων τῶν ἡμετέρων πολιτῶν, πυρποληθέντων ὑπὸ τῶν Βενετῶν ἐν Ἁλμυρῷ, ὅταν ὑπὲρ τῆς πόλεως ταύτης ἐμάχοντο χάριν τοῦ αὐτοκράτορος, νὰ αἰτήσητε.

«Δι' ὅλας τὰς ζημίας τὰς γενομένας ἀπὸ τὸν καιρὸν τῆς συμβάσεως τοῦ Δημητρίου Μακρεμβολίτου, αἰτήσατε ἀμοιβὴν ἁρμόζουσαν εἰς τὴν ἀξιοπρέπειαν τῆς Γενούης.

«Περὶ δὲ τῶν ζημιῶν τῶν γενομένων πρὸ τῆς συμβάσεως τοῦ Δημητρίου, φροντίσατε καὶ μοχθήσατε ἐν καλῇ πίστει, ἵν' ἀποκτήσητε ὅ,τι δύνασθε ἀπὸ τὸ ἔλεος τοῦ αὐτοκράτορος.»

Τὸ ἔγγραφον τοῦτο μνημονεύει καὶ ἑτέρας ζημίας τῶν Γενουηνσίων, διὰ τὰς ὁποίας ἔμελλεν ὁ πρέσβυς νὰ αἰτήσῃ ἀμοιβήν. Ὁ ὅρκος τοῦ Γρημάλδου ἐνώπιον τῶν ἀρχόντων τῆς Γενούης ἔγινε τὴν 8ην Δεκεμβρίου 1174 [1]), ὥστε ἔφθασεν εἰς Κ/πολιν τὸ ἔαρ τοῦ 1175.

Ἐκ τοῦ ἐγγράφου τούτου μανθάνομεν, ὅτι ὁ Ἐμμανουὴλ μετὰ παρέλευσιν 19 ἐτῶν δὲν εἶχεν ἐκτελέσει τὰ πρὸ τοσούτων ἐνιαυτῶν ὑποσχεθέντα. Ὁ Ἐμμανουὴλ ἔπεμψεν εἰς Γένουαν τρεῖς πρέσβεις μετὰ χρημάτων, ἀλλ' ἡ Γένουα, διὰ λόγους εἰς ἡμᾶς ἀγνώστους, ἀπέρριψεν αὐτά [2]).

Ἀδύνατον νὰ ἐννοήσωμεν τὴν ἱστορίαν τῶν ἐν Βυζαντίῳ Γενουηνσίων καὶ τῶν ἄλλων Ἰταλῶν, ἂν πρότερον δὲν ὁρίσωμεν τὸν τόπον ἢ τοὺς τόπους, ὅπου ἅπαντες συγκατῴκουν. Οὐδέποτε συνεχωροῦντο οἱ ξένοι νὰ συγκατοικῶσι μετὰ τῶν Βυζαντίων· «ἀφορίζονται τόποι ἑκάστῃ τούτων φυλῇ εἴτε ἐντὸς πόλεων εἴτε ἐκτός» [3]).

Ὁ πολυμαθὴς Heyd [4]), ὁ ἱστορήσας πρὸ μικροῦ τὰς ἐμπορικὰς ἀποικίας πάντων τῶν ἐν Ἀνατολῇ Ἰταλῶν, λαλῶν περὶ τοῦ ἐμβόλου τοῦ Σταυροῦ καὶ τῆς Κωπαρέας, ἀνήκοντος εἰς τοὺς Γενουηνσίους, λέγει· «Ἕνεκα τῆς ἀτελοῦς ἡμῶν γνώσεως τῆς τοπογραφίας τῆς Κ/πόλεως κατὰ τὸν μεσαιῶνα, δὲν δυνάμεθα νὰ μάθωμεν, ποῦ ἦσαν αἱ κατοικίαι τῶν Γενουηνσίων. Μολονότι εἰς τὰ χρυσόβουλλα μνημονεύονται ὀνόματα δημοσίων καὶ ἰδιωτικῶν τόπων ἐν Κ/πόλει, ἀνηκόντων εἰς τὰς συνοικίας τῶν Βενετῶν, Πισαίων καὶ Γενουηνσίων, ἐντὸς ἢ πλησίον τῶν ὁρίων αὐτῶν, εἶναι σχεδὸν ἀδύνατον νὰ καταδείξωμεν ὡς ἔγγιστα τὴν θέσιν τῶν συνοικιῶν [5]).

Περὶ τούτων ὅλων θέλω λαλήσει μετ' ὀλίγον, ὅταν ἐξετάσωμεν τὰ καλούμενα χρυσόβουλλα τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, ὁρίζοντα τὰς συνοικίας καὶ τὰ ὅρια αὐτῶν.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ λατινοφρονοῦντος Ἐμμανουὴλ τοῦ Κομνηνοῦ, τῷ 1180, ἡ χήρα αὐτοῦ καὶ ὁ εὐνοούμενος αὐτῆς Ἀλέξιος, ἐπέσυραν διὰ τῆς ἄφρονος

Κορ. Ἄτακτα. Τόμ. Α'. σελ. 49. Ἀναφέρονται εἰς τὰ Πατριαρχικὰ ἔγγραφα τ' ἀκόλουθα. «Ὑπέρπυρα πολιτευόμενα.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 375, 434, 437. Γ'. σελ. 106, 116· «ὑπ. πολιτευόμενα ἐκ χαράγματος.» Β'. σελ. 394, 441· «ὑπ. χρυσᾶ.» Β'.σελ. 504· «ὑπ. κατασειστά.» Β'. σελ. 558· «ὑπ. ἑξάγια». Δ'. σελ. 256. M. Glos. λέξις ἑξάγιον καὶ ὑπέρπυρον· «ὑπ. τρικέφαλα.» Δ'. σελ .320. «Ἐπὶ τιμήματι ὑπερπύρων εὐστάθμων τετρακισχιλίων. Α'. σελ. 312. [1]) De Embolo de Sancta cruce. Ἰδ. σελ. 184. Ὁ ἔμβολος οὗτος καὶ ὁ μετ' ὀλίγον καλούμενος τῆς Κωπαρέας ἦσαν εἰκάζω, μέρη τοῦ αὐτοῦ ἐμβόλου.

[2]) Ὁ ἔμβολος οὕτως ἐκαλεῖτο, διότι ἐδῶ εἰργάζοντο τὰ κωπία. Εἰς τὸ χρυσόβουλλον τοῦ Ἀλεξίου, τῷ 1202 (Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 49), ἀπαντῶμεν· «τὰ κατώγεά εἰς κωπαρικὸν ἐργαστήριον·» «οἴκημα ἀνώγεον εἰς κωπαρικὸν ἐργαστήριον·» «τοῦ ῥηθέντος κωπαρικοῦ οἰκήματος»· «κατώγεα εἰς κωπαρικὰ ἐργαστήρια.» Πρβ. καὶ τὸν Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 60 ἐν σημ. Εἰς τὸν τόπον τοῦτον σήμερον κωπία δὲν ἐργάζονται. Πιθανὸν μετὰ τῶν Γενουηνσίων μετέβησαν οἱ τούτων ἐργάται εἰς Γαλατᾶν, ὅπου εὑρίσκονται μέχρι σήμερον· «κωπαρίων εἴκοσι.» Φραντζῆς, σελ.103. Μνημονεύεται ἐν τοῖς Πατριαρχικοῖς ἐγγράφοις ἐνορία Ψαθάρια, πιθανὸν ἀπὸ τὰς ἐκεῖ πωλουμένας ψιάθους. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 393, σήμερον καλεῖται Χασηρτζηλάρ.

[1]) Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 55. Sauli. Τόμ. Β'. σελ. 188. [2]) Sauli. Τόμ. Β'. σελ. 188. [3]) Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 203. Σύνταγμα Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ. Τόμ. Ε'. σελ. 415. [4]) Τόμ. Α'. σελ. 10. [5]) Anche solo approssivamente. Ἰδ. σελ. 60. Ἀκολούθως, σελ. 108, λαλῶν περὶ τῶν Βενετῶν μετὰ τὴν ἅλωσιν λέγει· ‚Ma non siamo meglio informati intorno al possesso dei Veneziani in Constantinopoli, nell' epoca del dominio Latino, di quello che lo siamo per il tempo anteriore. —Malheureusement, les passions politiques ou religieuses, le feu, et surtout cette indifference affectée de part et d' autre pour les dissidents et leurs établissements religieux, n' ont laissé que peu ou point de traces, sur les localités occupées par les Latins dans la ville de Constantinople, et rendent ainsi plus que difficile, toute recherche tendant à en déterminer l' emplacement. Histoire de l'Église Latine de Constantinople, ὑπὸ τοῦ M. Belin. Paris. 1872, σελ. 3. Miltitz. Τόμ. Β'. σελ. 81.

διοικήσεως τῶν πραγμάτων τὴν ἔχθραν τοῦ Βυζαντινοῦ λαοῦ, βλέποντος τὴν αὐτὴν φιλοφροσύνην, τὴν ὁποίαν καθ' ὅλην τὴν βασιλείαν αὐτοῦ ἐδείκνυε πρὸς τοὺς Λατίνους ὁ Ἐμμανουήλ. Οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς ἀναμιμνήσκονται τοῦ κατὰ τῶν Λατίνων σφοδροῦ μίσους τοῦ λαοῦ καὶ πικρότατα κατὰ τῶν Λατίνων καταβοῶσιν [1]). Οὐχὶ μόνον κατῴκουν οἱ Ἰταλοὶ τὰς ἐμπορικωτάτας παραλίας τῆς Κ/πόλεως, ἀλλὰ προὐτιμῶντο τῶν ἰδίων Κωνσταντινουπολιτῶν, χαίροντες πλείονα αὐτῶν προνόμια καί τινες, καθὼς οἱ Βενετοὶ, παντελῆ ἀτέλειαν [2]). Πιθανὸν ὁ λαὸς ἐφθόνει τὴν πολυτέλειαν, τὰ πλούτη καὶ τὰ βαρύτιμα αὐτῶν ἐμπορεύματα, συσσωρευόμενα εἰς τὰς ἐκτενεῖς αὐτῶν ἀποθήκας.

Οἱ Βυζάντιοι ἀποστρεφόμενοι τὸν Ἀλέξιον καὶ βλέποντες αὐτὸν ὁσημέραι χαριζόμενον εἰς τοὺς Λατίνους, ἐμήνυσαν τὸν τύραννον Ἀνδρόνικον ἵνα ἔλθῃ εἰς Κ/πολιν, ἐξώσῃ τὴν χήραν καὶ τὸν εὐνοούμενον πρωτοσεβαστὸν Ἀλέξιον [3]) καὶ λάβῃ τὸν θρόνον. Ὁ Ἀλέξιος δὲ, βλέπων τὴν ἐκδηλουμένην ἔχθραν τοῦ λαοῦ, παρέλαβεν ἐκ τῶν ἐν Κ/πόλει Λατίνων ἐπικούρους πολλοὺς, πολλὰ αὐτοῖς ὑποσχόμενος μετὰ τὴν νίκην. «Τριήρεις τοίνυν τὴν Προποντίδα ἐκάλυπτον, αἱ μὲν Ῥωμαίους ἔχουσαι . . . . . αἱ δὲ τῶν κατὰ πόλιν διαφορογενῶν Λατίνων, ὅ,τι περ κράτιστον μέρος καὶ μαχιμώτατον, οἷς καὶ χρήματα ποταμηδὸν ἐπεχέοντο, ἐπεὶ καὶ τούτοις ἐπεποίθει μᾶλλον ὁ χρώμενος πρωτοσεβαστός» [4]).

Ἐμφανισθέντος τοῦ Ἀνδρονίκου εἰς τὰ προάστεια τῆς πόλεως, ἅπαντες οἱ πολῖται ἐπευφήμησαν καὶ οἱ ὑπὸ τὸν Ἀλέξιον στρατιῶται ἐλειποτάκτησαν πρὸς τὸν Ἀνδρόνικον. Οἱ δὲ Λατῖνοι, πιστοὶ εἰς τὸν Ἀλέξιον, ὑπέφεραν τὰ πάνδεινα ἀπὸ τὸν Βυζαντινὸν λαόν. Οἱ μισούμενοι Λατῖνοι ἐθανατόνοντο εἰς πάσας τὰς ἀγυιὰς τῆς πόλεως, κυρίως δὲ εἰς τὰς συνοικίας αὐτῶν, ὅπου κατέφυγον [5]). Ἐσφάγησαν δὲ γυναῖκες καὶ τέκνα καθὼς καὶ οἱ νοσηλευόμενοι ἐν τῷ νοσοκομείῳ τῶν ἱπποτῶν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου [6]). Παντοίας κακώσεις ὑπέφεραν οἱ μοναχοὶ καὶ ἱερωμένοι Λατῖνοι. Πολλοὶ ἐπωλήθησαν εἰς ξένους, ἐκ τῶν ὁποίων ἀ-

---

[1]) «Ἔστι δὲ τὸ ἔθνος (δηλ. τῶν Βενετῶν) ἤθει μὲν διεφθορὸς, βωμολόχον εἴπερ τι καὶ ἀνελεύθερον, ἅτε καὶ ἀπειροκαλίας μεστὸν ναυτικῆς.» Κίνναμος, σελ. 289. [2]) «Μόνοι τε (δηλ. οἱ Βενετοὶ) τῶν ἁπάντων διὰ τοῦτο τὰς κατ' ἐμπορίαν δεκάτας οὐδενὶ Ῥωμαίων ἐξ ἐκείνου παρέσχοντο· τοίνυν καὶ τὸ ἀσυμμέτρως ἐντεῦθεν πλουτεῖν, ταχὺ εἰς ἀλαζονείαν αὐτοὺς ἦρεν.» Ἰδ. σελ. 281. [3]) Graeci indigne ferentes quod Imperator eorum Francos eis praeponeret, Andronicum mandant ut veniet. Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 63, ἐν σημ. [4]) Νικ. Χων. σελ. 321· κατωτέρω, σελ. 325, ὁμολογεῖ, ὅτι τῶν Λατίνων τὸ ὁπλιτικὸν ἦτον ἐπικρατέστερον τοῦ Ῥωμαϊκοῦ ναυτικοῦ· «πάγχαλκον καὶ ὅλον αἱμοχαρές.»

[5]) «Ὁπόσοι δὲ συνελήφθησαν, θανάτῳ ὑπεδικάσθησαν, πάντες μέντοι τὰς οὐσίας ἀπεβάλοντο.» Νικ. Χων. σελ. 326. Κατὰ τὸν Βιλλέλμον τῆς Τύρου, ἐσφάγησαν ἑξακισχίλιοι Λατῖνοι. Belin, Histoire de l'Église Latine à Constantinople. σελ. 6. [6]) C. Christ. Βιβλ. Δ'. σελ. 163. Τὸ νοσοκομεῖον τοῦτο μνημονεύει καὶ ὁ Βιλλαρδουῖνος. Paris. 1870, σελ. 73.

κολούθως τετρακισχίλιοι ἐξηγοράσθησαν. Ἅπασαι αἱ συνοικίαι αὐτῶν, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἦσαν αἱ ἐκκλησίαι, τὰ νοσοκομεῖα προξενεῖα καὶ αἱ ἐμπορικαὶ ἀποθῆκαι, ἐλεηλατήθησαν καὶ ἐπυρπολήθησαν [1]). Οἱ Γενουήνσιοι ἀπώλεσαν «ὑπερπύρων χιλιάδας διακοσίας εἰκοσιοκτώ» [2]).

Πολλοὶ στρατιῶται καὶ ἔμποροι διέφυγον τὴν ὀργὴν τοῦ λαοῦ, καταφυγόντες εἰς τὰς παραλίους συνοικίας αὐτῶν, κεκλεισμένας διὰ θυρῶν ἰδιαιτέρων. Ἐπέβησαν ἐπὶ τῶν Λατινικῶν πλοίων προσωρμισμένων παρὰ τὰς ἀποβάθρας καὶ οὕτω διέφυγον τοὺς παρὰ πόδας διώκοντας αὐτοὺς πολίτας. Τὴν σφαγὴν ταύτην, τὴν ὁποίαν ἐξεδικήθησαν οἱ Λατῖνοι μετὰ εἴκοσι δύω ἔτη, ἀφηγοῦνται οἱ ἡμέτεροι καὶ ἀλλοδαποὶ συγγραφεῖς.

Ἐκ τῆς ἀπωλείας τῶν Γενουηνσίων, τὴν ὁποίαν ὅμως μόνοι ὑπελόγισαν, καταφαίνεται τὸ ἐν Κ/πόλει ἀκμάζον ἐμπόριον τῶν Λατίνων. Οἱ Βενετοὶ ἦσαν πολυπληθέστεροι τῶν Γενουηνσίων καὶ πιθανὸν ὑπέφεραν πλειοτέρας ζημίας. Ὁ ἀριθμὸς τῶν Λατίνων ἐν Βυζαντίῳ, κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, ἦτο περίπου ἑξήκοντα χιλιάδες [3]).

Παρὰ τὴν παραλίαν τῶν Λατινικῶν συνοικιῶν προσωρμίσθησαν, κατὰ τὰς ὥρας τῆς ἀδυσωπήτου σφαγῆς, τεσσαράκοντα τέσσαρα Λατινικὰ πλοῖα, εὑρισκόμενα χάριν ἐμπορίου ἐν τῷ λιμένι. Ἐπὶ τούτων ἐπέβησαν οἱ φυγάδες καὶ ἀπέπλευσαν μετά τινων ἄλλων πλοίων πρὸς τὰς Πριγκηπονήσους [4])· διενυκτέρευσαν ἐκεῖ καὶ τὴν πρωΐαν λεηλατήσαντες οἰκίας καὶ μοναστήριά τινα τῶν νήσων, ἀπέπλευσαν εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος. Ὁ μὲν Νικήτας ἀποσιωπᾷ τὰς πράξεις τοῦ στόλου τούτου, ἡσύχως πλέοντος πρὸς τὴν Μεσόγειον, ὁ δὲ Βιλλέλμος τῆς Τύρου λέγει, ὅτι ἀνέτως καὶ ἄνευ οὐδενὸς κωλύματος ἐκ μέρους τῶν Βυζαντίων, κατέκαυσαν οἱ διασωθέντες Ἰταλοὶ οἰκίας, κωμοπόλεις, μοναστήρια καὶ πλοιάρια κατὰ τὸν διάπλουν αὐτῶν. Ἐξ αὐτῆς τῆς Κ/πόλεως ἐφαίνοντο αἱ φλόγες εἰς τ' ἄντικρυ παράλια, μὴ δυναμένων τῶν πολιτῶν νὰ τιμωρήσωσι τοὺς φυγάδας, ἐκδικουμένους τὸν φόνον τοσούτων γυναικῶν καὶ παί-

---

[1]) «Τὰς οἰκίας ἀνέντες πλήρεις πλούτου καὶ πολυειδῶν ἀγαθῶν . . . τοῖς βουλομένοις προνόμευμα.» Νικ. Χων. σελ. 326. [2]) «Δευτέρως ἐζητήσαμεν ἀποθεραπευθῆναι ἡμῖν τὰς ζημίας, ἃς ἐν τῷ καιρῷ τῆς εἰς τὴν μεγαλόπολιν εἰσελεύσεως τοῦ δηλωθέντος τυράννου ἐκείνου Ἀνδρονίκου ὑπέστημεν, καὶ αὐτὰ τὰ σώματα τῶν προστάξει ἐκείνου ἀποσφαγέντων συνεποίκων ἡμῶν, ἃς δὴ ζημίας καὶ συνεποσοῦμεν διὰ τοῦ δοθέντος παρ' ἡμῶν καταστίχου, εἰς νομίσματα ὑπέρπυρα χιλιάδας διακοσίας εἰκοσιοκτώ.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 27. [3]) Καταγράφω τοὺς ἀριθμοὺς τούτους κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν συγχρόνων ἱστορικῶν. Ἐν Ἀνατολῇ τότε, καθὼς καὶ τώρα, οἱ τῶν ἐγκατοίκων ἀριθμοὶ εἶναι ἀσαφεῖς ἢ μᾶλλον ἐσφαλμένοι. [4]) «Τὸ μὲν λεῖπον τῆς ἡμέρας ἐκείνης ταῖς νήσοις προσωρμηκυῖαι ἐξεπέραναν . . . τὴν δ' ἐπιοῦσαν τινὰ τῶν ἐν αὐταῖς ἱερῶν φροντιστηρίων πυρπολήσαντες ἐξῆραν ἐκεῖθεν.» Νικ. Χων. σελ. 326.

δων καὶ τὴν ἀπώλειαν τοσούτου πλούτου. Ἐν τινι χειρογράφῳ ἀνεκδότῳ τοῦ ἐν Κ/πόλει Γενικοῦ προξένου τῆς Γαλλίας κυρίου Belin σώζεται ἐπιστολὴ τοῦ Σαλαδίνου, τῷ Χαλίφῃ τῆς Βαγδὰτ, Τζεμαζοὺλ-ἐββὲλ 578 (1182 Μ. Χ.), ἐν τῇ ὁποίᾳ ἀναγγέλλει ὁ Σαλαδῖνος ὅτι Ἀραβικὰ πλοῖα συνέλαβον πλοῖον Εὐρωπαϊκὸν πλῆρες φυγάδων ἐκ Κ/πόλεως, ὅπου συνέβη στάσις μέσον Λατίνων καὶ Βυζαντίων.

Ἕνεκα τῆς ἄφρονος καὶ ἀνάνδρου σφαγῆς τῶν Λατίνων ἐν Βυζαντίῳ, ἀκαταλόγιστοι ἦσαν αἱ μετέπειτα ζημίαι τῶν Βυζαντίων. Ἄνευ στόλου, ἄνευ ἐμπείρων ναυτῶν, κατεπολέμησαν καὶ κατέσφαξαν εἰς τὰς ἀγυιὰς τῆς Κ/πόλεως, τοὺς θρασεῖς καὶ ἐμπείρους ναύτας τῆς Μεσογείου καὶ ἠγέρθη ἐν Ἰταλίᾳ γοερὰ φωνὴ ἐκδικήσεως κατὰ τῶν ἀπίστων καὶ ἁμαρτανόντων Βυζαντίων. Οἱ Ἰταλοὶ, κατὰ τὸν διάπλουν των, πιθανὸν, ἐζημίωσαν τοὺς ὑπηκόους τοῦ Ἀνδρονίκου πλειότερον τῶν ἰδικῶν των ζημιῶν ἐν Βυζαντίῳ. Σωφρονεστέρα ἦτον ἡ πολιτεία τοῦ Ἐμμανουὴλ Κομνηνοῦ, ζητοῦντος διὰ προνομίων καὶ δωρημάτων νὰ ἑλκύσῃ τοὺς Λατίνους. Σωφρονεστέρα ἤθελεν εἶσθαι πάντων τῶν αὐτοκρατόρων ἡ πολιτεία, ἂν μιμούμενοι τοὺς Ἰταλοὺς ἐνεψύχωναν τὴν ναυτιλίαν τοῦ κράτους καὶ συνηρίζοντο μετὰ τῶν ἐμπορευομένων καὶ δραστηρίων Ἰταλῶν οἱ ὑπήκοοί των ἔν τε τῇ ξηρᾷ καὶ θαλάσσῃ. Δὲν ἐγίνωσκον οἱ Βυζάντιοι, ὅτι οἱ Ἰταλοὶ πολλὰ παθόντες καὶ τὰ πάντα ἐν Κ/πόλει ἀπολέσαντες, ἔμελλον πικρότατα νὰ ἐκδικηθῶσι τὸ κράτος, τὸ ὁποῖον μετὰ τοσαύτης εὐχερείας κατεκράτησαν τῷ 1204;

Γνωστὴ εἶναι ἡ πολιτεία Ἀνδρονίκου τοῦ ἐπικαλουμένου τυράννου. Οἱ ἐξωσθέντες Ἰταλοὶ, ἀφιχθέντες εἰς Ἰταλίαν καὶ διασαλπίσαντες τὰ δεινὰ αὐτῶν, παρεκίνουν τῆς Δύσεως τοὺς δεσπότας, ἵνα ἐκστρατεύσωσι κατὰ τοῦ Ἀνδρονίκου τοῦ σφετερισθέντος τὰ κτήματα αὐτῶν. Προσέτι, ἡ ἀπανθρωπία τοῦ βασιλέως τούτου καὶ ἡ ἀτιμώρητος ἀγωγὴ τῶν ἀρχόντων καὶ εὐνοουμένων αὐλικῶν, παρώργιζον ὁσημέραι τὸν Βυζαντινὸν λαόν. Μόνος τῶν Ἰταλῶν ἡγεμόνων ὁ Γουλιέλμος Β'. τῆς Σικελίας, ἐξεστράτευσε κατὰ τοῦ Ἀνδρονίκου, ἀναιρεθέντος μετ' ὀλίγον ὑπὸ τοῦ Βυζαντινοῦ λαοῦ[1]), κατὰ τὰ γραφόμενα τοῦ Νικήτα.

Ὁ διάδοχος τοῦ Ἀνδρονίκου, Ἰσαάκιος ὁ Ἄγγελος, φρονιμώτερον ἐπολιτεύετο πρὸς τοὺς Λατίνους. Οἱ Βενετοὶ, ἔμποροι ἀκάματοι, πρῶτοι ἔπεμψαν πρέσβεις εἰς Βυζάντιον, ἀνεκτήσαντο τὰ ἁρπαγέντα κτήματα καὶ ἔλαβον καὶ χρηματι-

[1]) Ἐκ πολλῶν Βυζαντινῶν συγγραφῶν καταφαίνεται, ὅτι ὁ Λατινικὸς λαὸς συνεμιγνύετο μετὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ. «Τινὲς δὲ ἐκ τοῦ Λατινικοῦ γένους ἔτυψαν τὸν τύραννον Ἀνδρόνικον.» Νικ. Χων. σελ. 458. Πολλοὶ Βενετοὶ ἐν Βυζαντίῳ συνεζεύχθησαν μετὰ τῶν θυγατέρων ἐπισήμων Βυζαντίων. T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 51 ἐν σημ. Depping. Τόμ. Β'. σελ. 60.

κὴν ἀποζημίωσιν. Οἱ Πισαῖοι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ λάβωσι τὴν ὑπ' αὐτῶν ἀπαιτουμένην ἀποζημίωσιν, διότι μετὰ τὴν ἐκ Βυζαντίου ἔξωσιν αὐτῶν, σκληρότερον πάντων τῶν ἄλλων Ἰταλῶν ἐλεηλάτησαν τὰς γαίας τοῦ κράτους.

Μετὰ τούτους προσῆλθον καὶ οἱ Γενουήνσιοι πρέσβεις, Γουλιέλμος Τορνέλλος καὶ Γουίδος Σπινόλας καὶ μετὰ πολυημέρους διαπραγματεύσεις ἔγινε σύμβασις μετὰ τοῦ Ἰσαακίου. Περὶ τῶν ζημιῶν τῶν γενομένων εἰς τὴν συνοικίαν τῶν Γενουηνσίων, βασιλεύοντος τοῦ Ἀνδρονίκου, οὐδεὶς λόγος. Ἐδώρησεν ὁ Ἰσαάκιος, κατ' αἴτησιν αὐτῶν, ἑτέραν ἀποβάθραν πλησίον τῆς μονῆς τοῦ Παντελεήμονος, ἱδρυθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Ἐμμανουὴλ, ἐκτὸς τοῦ παλατίου τοῦ καλουμένου Καλαμάνου ἤτοι τοῦ Βοτανειάτου καὶ ἕτερά τινα οἰκήματα. Ηὔξησεν ὁ αὐτοκράτωρ τὰ πρὸς τὴν κοινότητα τῆς Γενούης δωρήματα αὐτοῦ, δίδων σήμερον ἀντὶ τῶν πεντακοσίων, ἑξακόσια ὑπέρπυρα, καὶ ἑκατὸν εἰς τὸν ἀρχιεπίσκοπον ἀντὶ τῶν ἑξήκοντα. Ἐζήτουν πρὸς τούτοις οἱ πρέσβεις νὰ ἐλαττώσῃ τὸ ἐπὶ τῶν ἐμπορευμάτων μέχρι τοῦδε διδόμενον τέλος 4 τοῖς 100, εἰς 2 τοῖς 100, ἀλλ' ὁ αὐτοκράτωρ ἦτον ἀδυσώπητος[1]).

Περὶ τὸ 1186, βασιλεύοντος τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου, Γενουήνσιός τις, Καφούρης τὸ ὄνομα, μετὰ πλοίων δικρότων καὶ στρογγύλων ἐλεηλάτει τὰς πόλεις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους[2]). Τοῦτον ἄλλοτε ἐλθόντα εἰς Βυζάντιον, χάριν ἐμπορίου, ἐζημίωσεν ὁ τότε ναύαρχος Μιχαὴλ ὁ Στρυφνὸς[3]) δι' αἰτίας, τὰς ὁποίας ἀγνοοῦμεν. Ταύτην τὴν ζημίαν ἐξεδικεῖτο λεηλατῶν τὰς γαίας τοῦ κράτους. Κατ' αὐτοῦ ἀπῆλθεν ὁ Στειριόνης Ἰωάννης, «πειρατὴς μέν ποτε γεγονὼς, καὶ πειρατῶν ὁ χείριστος, ἐκ Καλαβρίας ὁρμώμενος, Ἰσαακίῳ δὲ τῷ βασιλεῖ προσφυεὶς ἐπὶ μεγίστοις φιλοτιμήμασι, καὶ Ῥωμαίοις πλειστάκις ὠφεληκὼς ἐν τοῖς κατὰ θάλασσαν ἀεθλεύμασι.» Ὁ Στειριόνης μετὰ τῶν πλοίων του ἠγκυροβόλησεν ἐν τῷ Ἑλλησπόντῳ, «περὶ Σηστόν·» φρονῶν δὲ ὅτι ὁ Καφούρης διέπλεε τὸ Αἰγαῖον, συνεχώρησε τοὺς ναύτας του, ἵνα ἀποβῶσιν εἰς τὴν ξηράν. Ὁ Καφούρης περὶ μεσημβρίαν ἐπέπεσε κατὰ τῶν πλοίων κενῶν ὄντων, τὰ ὁποῖα ἐκυρίευσεν. Ἐξηκολούθει τότε θρασύτερον λῃστεύων τὰς νήσους καὶ τὰ παράλια. Μὴ ἔχων ὁ Ἰσαάκιος δυνάμεις ἀξιομάχους, ἵνα καταβάλῃ τὸν Καφούρην, ἔπεμψεν πρὸς αὐτὸν Γενουηνσίους τινὰς, κατοικοῦντας ἐν Βυζαντίῳ καὶ γνωρίζοντας τὸν Καφούρην ἀπὸ τὸν καιρὸν τῆς ἐδῶ ἐνδημίας αὐτοῦ. Συγχρόνως καταρτίσας νέας τριήρεις ὑπὸ τὸν ναύαρχον Στειριό-

[1]) Τοῦτο καταφαίνεται ἀπὸ τὰς ὁδηγίας τὰς δοθείσας εἰς τὸν Ὀτομπόνον. Sauli. Τόμ. Β'. σελ. 195. Et quod Januenses non dent nisi de centum duo. « Τὸ τέλος τὸ διδόμενον ἀπὸ τοὺς Γενουηνσίους εἶναι 4 τοῖς 100· προσπαθήσατε νὰ τὸ ὀλιγοστεύσητε εἰς 2 τοῖς 100, καὶ ἂν καὶ τοῦτο δὲν ἐπιτύχητε, εἰς 3 τοῖς 100». [2]) Νικ. Χων. σελ. 936. [3]) Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 27· «ἐπὶ τοῦ σεβαστοῦ Κυρ. Μιχαὴλ τοῦ Στρυφνοῦ καὶ ἑτέρων ἀνθρώπων τῆς αὐτοῦ βασιλείας ἀφαιρεθέντων χάριν κομμερκίου ἢ ἄλλως πως».

νην, ἀπέστειλεν αὐτὰς κατὰ τοῦ Καφούρη. Διὰ τῶν Γενουηνσίων προσέφερεν εἰς αὐτὸν ἓξ κεντηνάρια χρυσίου καὶ χώραν εἰς τὸ κράτος ἱκανὴν νὰ διατρέφῃ ἐπταπλασίους, ὅσων ὁπαδῶν εἶχε σήμερον μετ' αὐτοῦ. Τὰς προσφορὰς ταύτας ἐδέχθη ὁ Καφούρης· ὁ δὲ Στειριόνης, παραλαβὼν καί τινα πλοῖα Πισαϊκὰ, ἐπέπεσεν αἴφνης κατὰ τοῦ πειρατοῦ, τὸν ὁποῖον ἐθανάτωσε, κυριεύσας πάντα τὰ πλοῖα ταῦτα, ἐκτὸς τεσσάρων διαφυγόντων μετὰ τοῦ ἀνεψιοῦ αὐτοῦ [1]).

Μόνος ὁ Νικήτας διηγεῖται τὴν πειρατείαν ταύτην, τὴν ὁποίαν, ὡς καὶ πλείστας ἄλλας, ἀποσιωπῶσι τὰ Ἰταλικὰ χρονικά. Τεκμαίρει δὲ τὴν ἀθλιότητα τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, λαμβάνοντος εἰς ὑπηρεσίαν αὐτοῦ πειρατὴν γνωστὸν, ὡς τὸν Στειριόνην [2]). Εἰκάζω ἐκ τῶν γραφομένων τοῦ Νικήτα, ὅτι ὁ Καφούρης, δελεασθεὶς ἀπὸ τὰ χρήματα τοῦ βασιλέως καὶ τὴν δωρουμένην χώραν, ἔγινε θῦμα τοῦ Στειριόνη.

Περὶ τὸν αὐτὸν καιρὸν συνέβη ἑτέρα πάλη κατὰ τῶν ἐν τῇ πόλει κατοικούντων Λατίνων. Ὁ Ἰσαάκιος βλέπων ὅτι δὲν ἠδύνατο μόνος νὰ καταβάλῃ τὸν ἀποστατήσαντα Ἀλέξιον Βρανᾶν, προσεκάλεσεν εἰς βοήθειαν τὸν ἐν Βυζαντίῳ διατρίβοντα γυναικάδελφόν του Κορράδον τὸν Μομφερράτου. Οὗτος δὲ, εἴτε διότι δὲν ἐνεπιστεύετο τοὺς Κ/πολίτας, εἴτε διότι ἦσαν ὑποδεέστεροι τῶν Λατίνων [3]), ἐστρατολόγησεν ἐκ τῶν ἐν Κ/πόλει Ἰταλῶν διακοσίους πεντήκοντα ἱππεῖς, πεντακοσίους πεζοὺς καί τινας «ἀπὸ Ἰσμαηλιτῶν καὶ ἑῴων Ἰβήρων τῶν κατ' ἐμπορίαν στειλαμένων εἰς τὴν βασιλίδα τῶν πόλεων» [4]). Δικαίως λέγει ὁ Heyd [5]), ὅτι οὗτοι ἦσαν στρατιωτικοὶ τυχοδιῶκται περιφερόμενοι ἐν Βυζαντίῳ, ζητοῦντες στρατιωτικὴν ἐργασίαν, καὶ ὄχι φιλήσυχοι ἔμποροι Ἰταλοί. Ἂν ὁ Κορράδος ἠδυνήθη νὰ συλλέξῃ ἢ μᾶλλον στρατολογήσῃ ἑπτακοσίους πεντήκοντα Λατίνους μαχητὰς ἐντὸς τῆς Κ/πόλεως, δικαιούμεθα λέγοντες, ὅτι οἱ Κ/πολῖται ἀπεστρέφοντο τὰ ὅπλα, διανοούμενοι μετὰ τοῦ λατινοφρονοῦντος Ἰσαακίου νὰ σώσωσι τὸ κράτος, ὁλονὲν προσευχόμενοι εἰς τοὺς ναοὺς καὶ τὰ μοναστήρια.

Ὁ Κορράδος μετὰ τοῦ Ἰταλικοῦ τούτου στρατοῦ κατετρόπωσε τὸν στρατὸν τοῦ Βρανᾶ καὶ ἐθανάτωσε καὶ τὸν ἴδιον. Τότε «τὸ ἀγελαῖον καὶ πτωχεῦον πλῆθος τῆς πόλεως» μετὰ τῶν ὁπλοφόρων τοῦ Κορράδου, παντοίας κακώσεις ἐπέφεραν ἐπὶ τῶν Κωνσταντινουπολιτῶν.

[1]) Μέχρι τοῦ 1201 φαίνεται, ὅτι ἦσαν εἰσέτι ἐν ταῖς φυλακαῖς συνεργοί τινες τοῦ Καφούρη. Sauli. Τόμ. Β'. σελ. 198. [2]) Ὁ Βιλλαρδουΐνος, ἐν σελ. 181, 183, λέγει περὶ τούτου τὰ ἑξῆς. Et alors (1207) lui vint une nouvelle qui était bien triste, qu' Esturion, qui était amiral des galères de Théodore Lascaris, était entré avec dix-sept galères en bouche d' Avie, etc. [3]) «Τὸ ἐκ Λατίνων ὁπλιτικὸν ἐπικρατέστερον τοῦ Ῥωμαϊκοῦ ναυτικοῦ.» Νικ. Χων. σελ. 325. [4]) Νικ. Χων. σελ. 490.
[5]) Non già uomini dei quartieri commerciali, ma piutosto mercenari ed avventurieri che cercavano servizio militare. Τόμ. Α'. σελ. 74.

Ὁ λαὸς τοῦ Βυζαντίου λῃστευόμενος ἀπὸ τοὺς μισθοφόρους Λατίνους καὶ τὸν ἀκολουθοῦντα αὐτὸν ἄεργον καὶ καπηλικὸν ὄχλον, ὥρμησε μετ' ὀλίγον κατὰ τῶν συνοικιῶν τῶν Λατίνων καὶ κατ' αὐτῶν τῶν μισθοφόρων τῶν ἐκ τῆς νίκης μεθυσθέντων. Ἐνόμιζον οἱ Βυζάντιοι, ὅτι ἤθελον ἀποδιώξει τοὺς Λατίνους ἐκ τῶν οἰκημάτων αὐτῶν, καὶ ἁρπάσει τὰ εἰς τὰς ἀποθήκας πολλότατα ἐμπορεύματα, πράττοντες ὅσα ἐγένοντο κατὰ τοὺς χρόνους Ἀνδρονίκου τοῦ τυράννου. Οἱ Λατῖνοι ἔφραξαν τὰς ῥύμας τῶν συνοικιῶν αὐτῶν διὰ θυρῶν [1]), ἀνήγειραν ἐν βίᾳ ὀδοφράγματα καὶ παντοῖα ἐμπόδια εἰς τὴν πρόοδον τῶν Κ/πολιτῶν. Ὅλοι οἱ μισθοφόροι ἐχύθησαν εἰς τὰς συνοικίας ταύτας, διότι κατ' αὐτῶν κυρίως ἐμαίνετο ὁ λαός. Κατὰ τὸν Νικήταν, οἱ Βυζάντιοι «ἀσιδήρωτοι γὰρ καὶ γυμνοὶ πρὸς ὡπλισμένους μαχόμενοι, οἱ πλεῖστοι δὲ καὶ οἰνόφλυγες ὄντες», οὐδόλως ἐζημίωσαν τοὺς Λατίνους. Τὴν ἐπιοῦσαν, ὁ λαὸς ἡτοιμάζετο ἐκ νέου νὰ προσβάλῃ τοὺς Λατίνους, ὅταν ὁ βασιλεὺς διά τινος ἀξιωματικοῦ διέταξεν αὐτὸν νὰ ἡσυχάσῃ.

Ἔρχομαι τώρα νὰ ἐρευνήσω τὴν θέσιν τῶν συνοικιῶν τούτων ἐν Βυζαντίῳ καὶ ὁρίσω, ἂν ἦναι δυνατὸν, τὸν τόπον ἢ καθὼς προεῖπον, τοὺς τόπους, ὅπου συγκατῴκουν καὶ ἐμπορεύοντο.

Ἐκ τῆς μελέτης τῶν χρυσοβούλλων τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου, ὁριζόντων τοὺς τόπους αὐτῶν, δυνάμεθα νὰ διευκρινήσωμεν τὰς συνοικίας καὶ τὰς ἀποβάθρας. Τότε πλεῖστα ἄλλα μέρη τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας γίνονται καταληπτά [2]).

Τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1191, ὁ Ἰσαάκιος ἀποκρινόμενος εἰς ἐπιστολὴν τοῦ πρέσβεως τῆς Γενούης Τάντου, διακηρύττει, ὅτι πρόθυμος εἶναι ἡ βασιλεία αὐτοῦ, ἵν' ἀκούσῃ καὶ παραδεχθῇ, ὅσον τὸ κατὰ δύναμιν, τὰς αἰτήσεις τῆς Γενούης καὶ ἐπικυρώσῃ τὰ προδωρηθέντα προνόμια τῶν Γενουηνσίων ἐν Ῥωμανίᾳ.

Τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1192, ὁ Ἰσαάκιος ἐπεκύρωσε τὰ προνόμια τῶν Πισαίων καὶ τὸ αὐτὸ ἔτος κατ' Ἀπρίλιον, τὰ τῶν Γενουηνσίων. Ἀμφότερα τὰ πολύτιμα ταῦτα ἔγγραφα διεσώθησαν εἰς τ' ἀρχεῖα τῆς Εὐρώπης καὶ ἐκ τούτων κυρίως μέλλομεν νὰ ὁρίσωμεν τοὺς τόπους τῶν Ἰταλῶν, βοηθούμενοι καὶ ἀπὸ τοὺς συγχρόνους Βυζαντινοὺς ἱστορικούς.

Εἰς τὸ ἔγγραφον τὸ δοθὲν τοῖς Πισαίοις δίδει ὁ βασιλεὺς «σκάλαν [3]), ἐν ᾗ

[1]) Ἐκ ταύτης καὶ ἐξ ἑτέρας μαρτυρίας μανθάνομεν, ὅτι αἱ συνοικίαι τῶν Λατίνων ἐκλείοντο διὰ θυρῶν. Τοιαύτας θύρας βλέπομεν εἰσέτι εἴς τινας πόλεις τῆς Αἰγύπτου. Πατρ. Ἑλάσ. Γραφαὶ, σελ. 41. [2]) Τὰ χρυσόβουλλα ὁρίζουσιν ἅπαντα τὰ ὅρια τῶν συνοικιῶν τούτων. Ἐνίοτε ὑπερέβαινον ταῦτα οἱ Λατῖνοι, «γυναιξί τε Ῥωμαίαις ἑαυτοὺς συνοικίζοντες (δηλ. οἱ Βενετοὶ) καὶ οἰκίαις ταῖς αὐτῶν, ὥσπερ οἱ ἄλλοι Ῥωμαῖοι ἔξω τῆς ἐκ βασιλέως δεδομένης αὐτοῖς ἀναστρεφόμενοι διατριβῆς.» Κίνναμος, σελ. 281. [3]) Ὁ αὐτοκράτωρ Καλοϊωάννης ἔπεμψε πολύτιμα δῶρα διὰ τὸν μητροπολιτικὸν ναὸν τῆς Πίσης. Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 28.

μέλλουσι καταίρειν τὰ πλοῖα ὑμῶν, καὶ ὁ φόρτος ἐκβάλλεσθαι τούτων, καὶ κατατόπιον τοῦ πραγματεύεσθαι ἐπιτήδειον καὶ ἐνδεχόμενον μετὰ οἰκημάτων, ἵνα ἀποτεθῆτε τὰς πραγματείας ὑμῶν καὶ καταμένητε· ὡσαύτως καὶ ἐν τῇ ἁγιωτάτῃ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ, τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ, δοθήσεται ὑμῖν παρὰ τοῦ ἁγιωτάτου πατριάρχου τόπος [1]) εἰς στάσιν, καὶ εἰς τὸν Ἱππόδρομον ἵνα δοθῇ ὑμῖν κατατόπιον, ἔνθα μέλλετε καθῆσθαι ἐν ἡμέρᾳ ἱπποδρόμου [2]). Πλοῖον ὑμῶν εἰ ναυαγήσῃ ἐν τῇ ἐπικρατείᾳ τῆς βασιλείας μου, τὰ πράγματα ὑμῶν, ἃ ὑμεῖς ἐλευθεροῦτε καὶ ἐκβάλλετε σεσωσμένα, ἵνα ἔχητε ἀμερίμνως, καὶ ἃ δὲ ἐκβάλλουσιν οἱ Ῥωμαῖοι βοηθήσαντες, ἵνα ἔχητε κἀκεῖνα, παράσχοντες κατὰ τὸν τύπον τοῦ τόπου πρὸς αὐτοὺς τὸν μισθόν, εἰ μὴ ἴσως ἑκουσίως μέσον ὑμῶν κἀκείνων ἕτερόν τι συμφωνηθῇ».

Ἀπὸ τὸ ἴδιον ἔγγραφον μανθάνομεν, «ὅτι πρὸ καιροῦ διά τινας αἰτίας ἠθέλησεν ἡ βασιλεία μου ἐναλλαγῆναι αὐτοὺς τοὺς τοιούτους τόπους, καὶ δοθῆναι αὐτοῖς ἀντὶ τούτων, ἑτέρους ἐν τοῖς πέραν μέρεσιν ἄντικρυ τῆς μεγαλοπόλεως[3])· οἱ δὲ προσελθόντες ἐδεήθησαν τῆς βασιλείας μου μὴ οὕτω γενέσθαι, ἀλλ' εἶναι αὐτοὺς ἐν κατοχῇ ὧν εἶχον καὶ πρότερον [4])· εὐδόκησεν ἡ βασιλεία μου οὕτω γενέσθαι»· καὶ πάλιν μετ' ὀλίγον· «ἐπεὶ γὰρ συνέβη διά τινας λόγους μετακινηθῆναι ἡμᾶς πρὸς μικρὸν τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἐμβόλου καὶ τῆς σκάλας [5]), ἅπερ εἴχομεν ἐν τῇ μεγαλοπόλει, ὡς ἀντιδοθέντων ἡμῖν ἀντισήκων ἐν τοῖς πέραν μέρεσι, νῦν δὲ ἐξ ὁρισμοῦ τοῦ βασιλέως ἀποκατέστημεν εἰς ταῦτα, ἅπερ εἴχομεν πρότερον ἵνα» κτλ.

---

[1]) «Ὄπισθεν τοῦ ναοῦ τῆς τοῦ Θεοῦ Λόγου Σοφίας διακείμενον μονύδριον τῆς Θεομήτορος, ἐπικεκλημένον τῆς Βαραγγιωτίσσης». Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 423. Ἦτον ἄρα Λατικὴ ἐκκλησία αὕτη; Ἐπὶ Ἀνδρονίκου τοῦ Παλαιολόγου, τὴν ἡμέραν τῶν Θεοφανείων, συνῆλθον περὶ τὴν φιάλην, ὅπου ἐτελεῖτο ὁ ἁγιασμὸς «ὅσοι τῶν Γραικῶν καὶ ὅσοι τῶν Ἰταλῶν». Γ. Παχυμ. Τόμ. Β'. σελ. 22. «Κατὰ τὸν τοῦ Θεοῦ Σοφίας νεὼν, συναχθέντων ἁπάντων,... οὐδ' αὐτῶν ἀπόντων τῶν κατὰ τὴν πόλιν Ἰταλῶν». Ἰδ. σελ. 195.

[2]) Κατὰ τὸν Roncioni, σελ. 364, la circonstanza che i Pisani nell' ippodromo ebbero luogo superiore ai Veneziani, fu posteriormente causa di dissapori fra le due nazioni. Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 25 ἐν σημ. Ἂν οἱ Βενετοὶ εἶχον τόπον « ἐν ἡμέρᾳ ἱπποδρόμου » πιθανὸν τὸ αὐτὸ προνόμιον ἐχαίροντο καὶ οἱ Γενουήνσιοι. Miltitz. Τόμ. Β'. σελ. 123. Κατὰ τὸν Saracini ἀναφερόμενον ὑπὸ τοῦ Miltitz. Τόμ. Β'. σελ. 163 ἐν σημ., φαίνεται ὅτι τῷ 1372, οἱ ἐγκάτοικοι τοῦ Ἀγκῶνος, καθὼς καὶ οἱ Βενετοὶ Γενουήνσιοι καὶ Καταλάνοι, εἶχον τόπον ὡρισμένον ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἁγίας Σοφίας. [3]) Πρβ. τὸν Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 51, ὅπου ἀφηγεῖται τὰς αἰτίας ταύτας, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν Ἰταλῶν ἱστορικῶν. [4]) Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 14. [5]) Ἡ Πίσα ἀφιέρωσεν εἰς ἀνέγερσιν τοῦ μεγάλου της ναοῦ, τὰ ἔσοδα τῶν ἐν Κ/πόλει ἐκκλησιῶν αὐτῆς, τοῦ νοσοκομείου καὶ τῶν ἀποβαθρῶν· πρὸς τούτοις, τινὰ τελωνιακὰ καὶ ἐνοίκια. Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 53· ὁ ἐπὶ τῶν ἀποβαθρῶν φόρος, ἐκαλεῖτο σκαλλιάτικον, scalaticun. Τ. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 257.

Ταῦτα ἀναφέρω ἵνα καταδείξω, ὅτι οἱ Πισαῖοι εἶχον τὴν κατοικίαν αὐτῶν ἐντὸς τῆς μεγαλοπόλεως· προσέτι ἐκ τῆς παραχωρήσεως τόπων ἐν Ἁγίᾳ Σοφίᾳ καὶ Ἱπποδρόμῳ, εἰκάζω ὅτι δὲν κατῴκουν μακρὰν τῶν τόπων τούτων.

Εἰς τὰ χρυσόβουλλα τὰ ὁρίζοντα τοὺς τόπους τῶν Λατίνων καὶ εἰς πολλὰ Ἰταλικὰ ἔγγραφα τῶν τότε καιρῶν, ἐκδοθέντα ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν, λόγος γίνεται πολλάκις περὶ ἐμβόλου, ποτὲ μὲν ἁπλῶς τοιούτου, ποτὲ δὲ δημοσίου. Ὁ ἀναγινώσκων τὰ ἔγγραφα ταῦτα, μὴ λησμονήσῃ τὰ γραφόμενα Λέοντος τοῦ Διακόνου [1]) περὶ τοῦ ἐμβόλου διήκοντος ἀπὸ τοῦ παλατίου μέχρι τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου. Ὁ ἔμβολος οὗτος εἶναι, νομίζω, ὁ τοσάκις μνημονευόμενος εἰς τὰ χρυσόβουλλα ταῦτα. Τὴν ἔκτασιν τῶν Ἰταλικῶν συνοικιῶν πρὸς δυσμὰς καὶ ἀνατολὰς, πρὸς ἄρκτον καὶ νότον ἀγνοοῦμεν, διότι τὰ χρυσόβουλλα μνημονεύουσι ναῶν, οἰκημάτων, ῥυμῶν καὶ ῥυμίδων, ἀφανισθέντων σήμερον πάντων.

Τὸ χρυσόβουλλον τῶν Πισαίων ἀναφέρει πρῶτον τὰ προκατεχόμενα κτήματα αὐτῶν, τὰ πλεῖστα πυρποληθέντα ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς βασιλείας τοῦ Ἀνδρονίκου· μετέπειτα ἀπαριθμεῖ «τὰ νῦν ἐπιφιλοτιμηθέντα, ἐν οἷς συνεισάγονται καὶ τὰ τοιαῦτα καὶ ἔκπαλαι ἐδάφη» . . . Μετὰ τὴν ἀπαρίθμησιν γαιῶν καὶ ῥυμίδων, μνημονεύεται καὶ μετόχιον τῶν Τριχιναρῶν καὶ τῶν Ὁλοβώβων [2]), εἶτα λέγει· «ἐκεῖθεν τοῦ ἐμβόλου πρὸς ἄρκτον ἔδαφος ἄνετον, τὸ νῦν φαινόμενον εἰς κάμπον [3]) τῶν ποτὲ οἰκημάτων, ἔχων μῆκος ἀπὸ τοῦ δημοσίου ἐμβόλου καὶ μέχρι τοῦ τείχους τοῦ κάστρου, τοῦ φαινομένου κατ' εὐθεῖαν ἀπὸ τῆς πόρτας τοῦ Νεωρίου καὶ πρὸς δύσιν, πήχεις ἑκατὸν ὀκτὼ, καὶ πλάτος ἀπὸ τοῦ νεροδρόμου τοῦ πρὸς δύσιν μὲν τῆς μονῆς τοῦ ἀπὸ Λογοθετῶν ὄντος, πρὸς ἀνατολὰς δὲ τοῦ εἰς κάμπον φαινομένου ἐδάφους, τοῦ ἐξάγοντος τὸ ὕδωρ ἐν τῇ πόρτῃ τοῦ Νεωρίου, καὶ πρὸς δύσιν μέχρι καὶ τοῦ νεροδρόμου τοῦ κατερχομένου ἀπὸ τῶν Ἀμαλφηνῶν καὶ ἐξάγοντος τὸ ὕδωρ ἐν τῇ πόρτῃ τῆς Ἱκανατίσσης, πήχεις ἑκατὸν δεκαπέντε, ἄνευ τοῦ ἄνωθεν τῆς πόρτης τοῦ Νεωρίου θολωτοῦ πύργου, ὡς ὄντος τοῦ ἀπὸ Λογοθετῶν ἔκπαλαι»[4]). Αὗται αἱ γραφαὶ μαρτυροῦσιν, ὅτι πλησίον τῆς πύλης τοῦ Νεωρίου, σήμερον Βαγτζὲ-καπουσοῦ, ἔκειντο τὰ κτήματα τῶν Πισαίων. Ἀναφέρεται πάλιν μετ' ὀλίγον τὸ τεῖχος καὶ ἡ ἐπὶ τοῦ τείχους πύλη τῆς Ἱκανατίσσης [5]), περὶ τῆς ὁποίας οὐδεμία μνεία εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς.

---

[1]) Σελ. 79. [2]) Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 18, 19. Μοναὶ πάντη ἄγνωστοι. [3]) Κάμπον ἐκάλουν οἱ Βυζάντιοι τὸν χῶρον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀνήγειραν οἱ Λατῖνοι τὰ κτίρια αὐτῶν. Γ. Ἀκροπολίτης, σελ. 192. [4]) Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 19. [5]) «Πανσέβαστε. . . κὺρ Θεόδωρε Ἱκανάτε.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Δ'. σελ. 215· ἀναφέρονται εἰς ἕτερα χρυσόβουλλα, Ycanati duas stationes, in quibus panes venduntur, ἐντὸς τῆς συνοικίας τῶν Βενετῶν. Τ. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 192. Ἱκανάτοι ἦσαν στρατιῶται φρουροῦντες τὸ παλάτιον. Κ. Πορφυρογέννητος, Τόμ. Γ'. σελ. 26, 283, M. Glos., λέξις Ἱκανάτοι. Ὑπῆρχον πυλίδες

Μετὰ τὴν ἀπαρίθμησιν τῶν οἰκημάτων καὶ τῶν δύω ἐκκλησιῶν τῶν Πισαίων, τοῦ Ἁγίου Πέτρου καὶ Ἁγίου Νικολάου [1]), ὁρίζει τὰς ἀποβάθρας. Μνημονεύει ἀποβάθρας «ἡ ἀπὸ παλαιοῦ, ἡ καὶ ἔξωθεν τῆς πόρτας τοῦ Νεωρίου, ἡ καὶ φαινομένη καὶ λεγομένη Διπλῆ», κτῆμα οὔσης τῶν Πισαίων, ἐχούσης πρὸς ἀνατολὰς τὴν σκάλαν τῆς μονῆς τῆς ἀπὸ Λογοθετῶν [2]) καὶ πρὸς δύσιν τὴν ἑτέραν σκάλαν τῶν αὐτῶν Πισαίων, τὴν καὶ πρὸς δύσιν τῆς «πόρτας τοῦ Νεωρίου διακειμένην». Ἡ ἀποβάθρα αὕτη δὲν εἶχεν οἰκήματα παρὰ τὸ τεῖχος, διότι ταῦτα ἦσαν ἅπαντα κτήματα τῆς μονῆς τῆς ἀπὸ Λογοθετῶν. Ἀπὸ ταύτης τῆς Διπλῆς σκάλας πρὸς δύσιν, «ἕτεραι σκάλαι τρεῖς αἱ διήκουσαι μέχρι καὶ τῆς σκάλης τῆς νῦν κατεχομένης παρὰ τῆς μονῆς τοῦ Κὺρ Ἀντωνίου» [3]· «αἱ τοιαῦται δὲ τρεῖς σκάλαι κέκτηνται ὡς πρὸς τὸ τεῖχος, ἐδάφη καὶ οἰκήματα, ὧν ἡ μία, ἡ πρὸς δύσιν τῆς Πόρτας τοῦ Νεωρίου, κέκτηται ἔδαφος ἄνετον, ἀποφρασσόμενον διὰ ἐξαπήχων, χρησιμεῦον ὡς ἀπόθετον μέχρι καὶ τῆς πόρτης τοῦ Νεωρίου» [4]).

Τῶν πρὸς δύσιν τῆς Διπλῆς σκάλας τριῶν σκαλῶν, κατείχετο ἡ μὲν πρώτη, ἡ πρὸς δυσμὰς αὐτῆς, ἀπὸ τοὺς Πισαίους, ἡ μεσαία ἀπὸ τοὺς Ἀμαλφηνοὺς καὶ ἡ τρίτη ἀπὸ τὴν μονὴν τοῦ Κὺρ Ἀντωνίου. Κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους ἡ ἔξω τῶν τειχῶν δημοσία ὁδὸς δὲν εἶχεν, εἰμὴ χαμηλὰ οἰκήματα παρὰ τὸ τεῖχος καί τινα παραπήγματα ἐπὶ τῶν ἀποβαθρῶν [5]).

Μαθόντες ἐκ τοῦ χρυσοβούλλου τούτου τὰς κατοικίας τῶν Πισαίων ἐν Κ/πόλει, εὔκολον θεωρῶ τὴν διασάφησιν τῶν θέσεων τῶν ἄλλων Ἰταλῶν [6]).

μικραὶ, σπανιώτατα μνημονευόμεναι ἐν τοῖς συγγράμμασιν· «οἴκημα περὶ τὴν Μαρμαρόπορταν ἐν τῇ ἐνορίᾳ τοῦ Εὐγενίου διακείμενον». Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 564.

[1]) C. Christ. Βιβλ. IV. σελ. 89. Μίαν ἀνήγειραν οἱ ἴδιοι· «σὺν τῇ παρ' αὐτῶν ἀνεγερθείσῃ ἐντὸς τῶν δικαίων αὐτῶν ἑτέραν ἐκκλησίαν». Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 60. Κατωτέρω, σελ. 20, λέγει τὸ χρυσόβουλλον· «καὶ αἱ παρὰ τῶν αὐτῶν Πισαίων κτισθεῖσαι δύω μεγάλαι ἐκκλησίαι, ἡ μὲν μία . . . . τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου, ἡ δὲ ἑτέρα . . . . τοῦ Ἁγίου Νικολάου». [2]) Μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Λατίνων ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως τῷ 1204, ἡ μονὴ αὕτη τῆς ἀπὸ Λογοθετῶν ἐδωρήθη εἰς τοὺς Πισαίους. C. Christ. Βιβλ. IV. σελ. 55. Τῆς μονῆς ταύτης μέρος κατηδαφίσθη τῷ 1873, ἵνα πλατυνθῇ ἡ ἐνώπιον αὐτοῦ λεωφόρος. [3]) «Προσεπιφιλοτιμεῖται δὲ τούτοις ἡ βασιλεία μου, καὶ τὰ ἐνοικιακὰ τῆς μονῆς τοῦ Κὺρ Ἀντωνίου, τὰ ἐν τῷ γενησομένῳ αὐτοῖς πρακτικῷ δηλωθησόμενα». Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'.σελ. 16. Ταῦτα ἦσαν πιθανώτατα ἐντὸς τοῦ τείχους, διότι ἐπὶ τῆς παραλίας, ἡ ἀποβάθρα τῶν Ἀμαλφηνῶν ἦτο μέσον τῆς τῶν Πισαίων καὶ τῆς μονῆς τοῦ Κὺρ Ἀντωνίου. Πολλαὶ ἀποβάθραι ἦσαν κτήματα τῶν ἐκκλησιῶν καὶ μονῶν. Μ. Ἀτταλιώτης, σελ. 278.

[4]) Ὁ Miltitz, Τόμ. Β'. σελ. 122, ἀναφέρει μίαν μόνην ἀποβάθραν τῶν Πισαίων.

[5]) Δύσκολον εἶναι νὰ μάθωμεν πόσον ἀπεῖχον τὰ παράλια τείχη ἀπὸ τὸ χεῖλος τῆς θαλάσσης. Ὁ Βιλλαρδουΐνος, Paris. 1870, σελ. 87, λέγει, ὅτι κατὰ τὴν ἔφοδον τῆς 9ης Ἀπριλίου 1204, οἱ Βυζάντιοι ἐπὶ τῶν πύργων καὶ τοῦ τείχους διὰ τῶν λογχῶν ἔπλητον τοὺς ἐπὶ τῶν πλοίων Λατίνους, de main à main. [6]) Πλανᾶται νομίζω ὁ Heyd,

Τὸ χρυσόβουλλον τῶν Γενουηνσίων κατεγράφη τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1192 [1]). Τοὺς ἄνω μνημονευθέντας πρέσβεις ὁ Ἰσαάκιος «εὐμενῶς τε αὐτὸς παρεδέξατο, καὶ περὶ ὧν ἐζήτουν, τρακταῖσαι διωρίσατο». Τὸ χρυσόβουλλον τῆς βασιλείας ἀπεστάλη εἰς Γένουαν διὰ τῶν πρέσβεων, τοῦ γραμματικοῦ Νικηφόρου τοῦ Πεπαγωμένου καὶ τοῦ διερμηνευτοῦ Γεράρδου τοῦ Ἀλαμανοπούλου, ἵνα παραδεχθῇ καὶ ἐπικυρωθῇ ὑπὸ τῆς κοινότητος τῆς Γενούης. Τοιούτων ἐγγράφων ἐγένοντο δύω ἀντίγραφα, τὸ μὲν τούτων, «τοῖς τοῦ Λογοθέτου τοῦ δρόμου [2]) χαρτίοις τῆς Βασιλείας μου ἐναποτεθῆναι, τὸ δὲ ἕτερον ἀποκομισθῆναι ὑμῖν παρὰ τῶν ἀποκρισιαρίων τῆς Βασιλείας μου».

Πρὶν ἱστορήσω τὰ χαρισθέντα, ἤ, κατὰ τὰ χρυσόβουλλα, φιλοτιμηθέντα εἰς τοὺς Γενουηνσίους καί τινα ἄλλα ἀφορῶντα τὴν ἡμετέραν ἱστορίαν, καλὸν εἶναι νὰ ἱστορήσω τὰ οἰκήματα καὶ τὰς ἀποβάθρας τῶν Γενουηνσίων, ὠφελούμενος ἀπὸ τὰς θέσεις τῶν Πισαίων.

Ἐδώρησεν ὁ βασιλεὺς τοῖς Γενουηνσίοις «τήν τε προκατεχομένην παρ' αὐτῶν παράλιον σκάλαν, καὶ τὸν ἔμβολον καὶ τὴν πλησιάζουσαν τῇ προτέρᾳ αὐτῶν σκάλᾳ ἑτέραν σκάλαν, τὴν τῇ σεβασμίᾳ μονῇ τῇ ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος παρὰ τοῦ Μανουὴλ ἐκείνου ἀνεγερθείσῃ διαφέρουσαν [3]), ἀλλὰ δὴ καὶ τὰ ἑκατέρωθεν τοῦ παλαιοῦ ἐμβόλου αὐτῶν συναπτόμενα οἰκήματα, ἤγουν τὰ τῆς μονῆς τῆς ἀπὸ Λογοθετῶν καὶ τῆς μονῆς τοῦ πατρικίου Θεοδοσίου» [4]).

Ἐκ τοῦ χρυσοβούλλου τῶν Πισαίων ἐμάθομεν, ὅτι ἡ μονὴ τῶν ἀπὸ Λογοθετῶν ἔκειτο πλησίον τῆς πύλης τοῦ Νεωρίου καὶ πρὸς ἀνατολὰς αὐτῆς [5]). Εἶχε δ' ἡ μονὴ καὶ ἀποβάθραν καλουμένην τὴν ἀπὸ Λογοθετῶν. Ἡ ἀποβάθρα λοιπὸν τῶν Γενουηνσίων ἦτο πρὸς ἀνατολὰς τῆς ἀποβάθρας τῆς ἀπὸ Λογοθετῶν καὶ

Τόμ. Α'., λέγων· noi veniamo a sapere che i Pisani avevano un possedimento molto esteso in Constantinopoli, che andava dalla porta della Darsena (porta Neorii) fino al corno d' oro, rimpeto a Galata, ed era attiguo al quartiere degli Amalfitani. [1]) Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 24, 25. [2]) Ἦτο τότε λογοθέτης τοῦ δρόμου, Κὺρ Δημήτριος ὁ Τορνίκης. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 26, 32. Οὗτος «ἔγραψε πρὸς τὸν Λατῖνον Ἐπίσκοπον Στρογγύλου περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἐξ ὀνόματος τοῦ αὐτοκράτορος Ἰσαακίου τοῦ Ἀγγέλου». Δημητρακοπούλου Ὀρθόδοξος Ἑλλάς. Ἐν Λειψίᾳ. 1872. σελ. 33. [3]) δηλ. ἀνήκουσαν. [4]) Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 31. Ἐκ τῶν ὁδηγιῶν τοῦ πρέσβεως Ὀττομπόνου, Sauli. τόμ. Β'. σελ. 196, καταφαίνεται ὅτι οἱ Γενουήνσιοι ἦσαν πλησίον τῶν Πισαίων. Possessionem emboli nostri . : . cum domibus duabus in quibus molendina . . . fiunt usque embolum Pisanorum.

[5]) Εἰκάζω ὅτι ἡ θέσις τῆς μονῆς ταύτης εἶναι ἐκεῖ, ὅπου μετέπειτα ἀνηγέρθη τὸ Ὀθωμανικὸν κτίριον, τὸ ἀνῆκον εἰς τὸν τάφον τοῦ Σουλτὰν Χαμὶδ, ἀριστερόθεν τῆς πύλης τοῦ Νεωρίου, καλούμενον Χαμιδιὲ-Ἰμαρετί. Πρβ. Κ/πολιν Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 525. Ἡ μονὴ αὕτη εἰς τὰ χρυσόβουλλα καλεῖται τῆς ἀπὸ Λογοθετῶν, τοῦ ἀπὸ Λογοθετῶν καὶ τῶν ἀπὸ Λογοθετῶν. Μελετίου Γεωγρ. ἐν Βενετίᾳ. 1807, Τόμ. Γ'. σελ. 74.

τῆς Διπλῆς, διότι πρὸς δυσμὰς ὅλαι αἱ παράλιοι σκάλαι κατείχοντο ἀπὸ τοὺς Πισαίους, τοὺς Ἀμαλφηνοὺς καὶ τὴν μονὴν τοῦ Κὺρ Ἀντωνίου. Πρὸς ἀνατολὰς δὲ τῆς πύλης τοῦ Νεωρίου, ἐντὸς τοῦ τείχους, ἦσαν τὰ οἰκήματα ἢ μετόχια τῆς μονῆς τῆς ἀπὸ Λογοθετῶν καὶ τῆς μονῆς τοῦ πατρικίου Θεοδοσίου [1]).

Ἐπέκεινα δὲ τούτων, δωρεῖται τούτοις ἡ βασιλεία μου καὶ τὸν ἐν τῇ τοποθεσίᾳ τῶν Καλυβίων διακείμενον οἶκον τοῦ Καλαμάνου [2]) ἤτοι τοῦ Βοτανειάτου, μετὰ τῶν ἐμπερικλειομένων τῷ περιτειχίσματι τούτου οἰκημάτων, τῆς κινστέρνης καὶ τῶν δύω αὐλῶν, καὶ αὐτῶν τῶν ἐν τῷ οἴκῳ ἐκκλησιῶν καὶ τοῦ λουτροῦ.» Ἐκ τούτων καταφαίνεται, ὅτι οἱ Ἰταλοὶ δὲν ἀνήγειραν πάσας τὰς ἰδίας αὐτῶν ἐκκλησίας, ἀλλὰ παρέλαβόν τινας Ἑλληνικάς, μνημονευομένας εἴς τινα Πατριαρχικὰ ἔγγραφα. Αἱ πλεῖσται τοποθεσίαι, ἀναφερόμεναι εἰς τὸ χρυσόβουλλον τῶν Γενουηνσίων, εἶναι ἄγνωστοι. Ἡ ἐν τῷ παλατίῳ τοῦ Καλαμάνου μνημονευομένη κινστέρνα, ἐκαλεῖτο κινστέρνα τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Ἀντιφωνητοῦ [3]), ἐπὶ τῆς ὁποίας εἶχον ἄδειαν οἱ Γενουήνσιοι, ἵν' ἀνεγείρωσι τὰ καταπεσόντα οἰκήματα καὶ «ἀντλῶσιν ὕδωρ εἰς οἰκείαν χρῆσιν, ... ἄνευ μέντοι λουτροῦ καὶ ποτοῦ ἀλόγων.» Ἐπειδὴ αἱ κινστέρναι τῆς Κ/πόλεως ἦσαν εἰς ἀνωφερῆ τόπον, εἰκάζω ὅτι οἱ τόποι τῶν Γενουηνσίων ἐπεξετείνοντο ἱκανὸν διάστημα πρὸς νότον τοῦ παραθαλασσίου τείχους καὶ πλησίον τῆς Ἁγίας Σοφίας [4]).

Περὶ τῶν χορηγηθέντων τούτων τόπων λέγει τὸ χρυσόβουλλον· «ἀλλ' οὐδὲ ἡ κατοχὴ καὶ νομὴ τῶν ἀναγεγραμμένων παραλίων σκαλῶν καὶ τῶν οἰκημάτων καὶ τοῦ ἐμβόλου, καὶ αὐτοῦ τοῦ οἴκου τοῦ Βοτανειάτου, ἀφαιρεθήσονται ἐξ αὐτῶν, ὡς τῆς βασιλείας μου κατὰ τὴν δοθεῖσαν αὐτῇ ἔννομον ἐξουσίαν ἀφαιρουμένης τὰ τοιαῦτα πάντα ἀπὸ τῶν κατεχόντων αὐτὰ, καὶ δωρουμένης τῷ κοινῷ τῆς Γενούης διὰ τὸ συμφέρον καὶ χρήσιμον τῇ Ῥωμανίᾳ· κερδανοῦσι δὲ οἱ Γενουῖται καὶ πᾶσαν τὴν ἐξ αὐτῶν εἴσοδον, τήν τε νῦν οὖσαν καὶ τὴν ἐπομένην ἐξ ἐπιπονήσεων αὐτῶν, ἐντὸς τῶν παρὰ τῶν παραδιδομένων αὐτοῖς συνόρων γενομένων, μέχρις ἂν τὴν πρὸς τὴν βασιλείαν μου καὶ τοὺς κληρονόμους καὶ διαδόχους αὐτῆς, καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν Ῥωμανίαν συντηρῇ πίστιν καὶ δου-

[1]) Αἱ μοναὶ αὗται, καθὼς καὶ ἡ πολλάκις μνημονευομένη τοῦ Κὺρ Ἀντωνίου, οὕτως ἐκαλοῦντο ἀπὸ τοὺς ἱδρύσαντας αὐτάς. [2]) Ὁ Νικήτας, σελ. 183, μνημονεύει «τὸν σεβαστὸν Κωνσταντῖνον τὸν Καλαμάνον, ἄνδρα καὶ τόλμης λελογισμένης μεστὸν καὶ τὸ γενναῖον εὐτυχοῦντα στάσιμον», ἀκμάσαντα ἐπὶ Μανουὴλ τοῦ Κομνηνοῦ. Τὸ ὄνομα Καλαμάνος εἰσέτι σώζεται εἴς τινας οἰκογενείας τῆς Κ/πόλεως. [3]) Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 57.

[4]) Ut possideant ejusmodi Embolum et scalam in magna civitate, sicut illis tradita sunt, vice illorum quae data fuerunt eis in transmarinis partibus. Semini ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Γαλατᾶ τοῦ Sauli. Τόμ. Α'. σελ. 25 ἐν σημ. Ἀγνοῶ τί ἐννοεῖ ὁ Semini γράφων in transmarinis partibus,

λείαν τὸ κάστρον καὶ ἡ χώρα τῆς Γενούης, καὶ αὐτὸ τὸ κοινὸν αὐτῆς, ἀπαράθραυστον καὶ ἀκολόβωτον κατὰ τὴν παρὰ τῶν ἀναγεγραμμένων ἀποκρισιαρίων αὐτῶν γεγονυῖαν ἔγγραφον συμφωνίαν, τὴν καὶ ἀνωτέρω συνταχθεῖσαν· τῶν ἀφαιρεθέντων ταῦτα τὸ ἱκανὸν σχεῖν μελλόντων ἀπὸ τοῦ δημοσίου· κἂν μὴ σχῶσι δὲ, μὴ κατὰ τῶν Γενουϊτῶν ὀφειλόντων ἐνάγειν, ἀλλὰ κατὰ τοῦ δημοσίου αὐτοῦ ἐντὸς τοῦ νενομισμένου καιροῦ· κἂν μὲν τύχωσιν ἀντισηκώσεως, ἔχειν τὸ ἱκανὸν διὰ τοῦ δοθέντος, κἂν μὴ τύχωσι δὲ, στέργειν, ὡς τῆς βασιλείας μου ἐπ' ἀδείας ἐκ τῶν νόμων ἐχούσης, ἐν εἰδήσει δωρεῖσθαι καὶ τὰ ἀλλότρια, καὶ οὕτω δωρουμένης τὰ τοιαῦτα τῷ τῆς Γενούης πληρώματι.»

Ἀντέγραψα ταῦτα, ἵνα κατανοήσωμεν τὴν αὐθαιρεσίαν τοῦ ἀνοήτου Ἰσαακίου. Ὁσάκις ξένοι χάριν ἐμπορίας κατῴκησαν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ, συνήθως ἠγόραζον διὰ πολλῶν χρημάτων παραλίους τινὰς τόπους, ὅπου ἀνίδρυον ἀποθήκας, περιέσκαπτον τάφρον καὶ ἀνήγειρον τείχη, ἵνα διαφυλάττωσι τὰ ἐμπορεύματα αὐτῶν ἀπὸ γείτονας ἅρπαγας. Ἐν Κ/πόλει ὅμως, εὐρύχωρα παλάτια καὶ ἀποβάθραι ἐδωροῦντο εἰς ξένους ἑτεροδόξους καὶ ἑτερογλώττους [1]) καὶ τὸ δημόσιον ἐπλήρωνε τοὺς ἰδιοκτήτας. Κατὰ τὸν Ἰσαάκιον, ἂν τὸ δημόσιον δὲν ἱκανοποιήσῃ ἢ μᾶλλον ἂν ἡ ἀποζημίωσις φανῇ ἀνεπαρκὴς, οὐδέποτε νὰ ἐνάγωσιν εἰς δίκην τοὺς Γενουηνσίους, ἀλλὰ τὸ δημόσιον αὐτό· τέλος ἂν καὶ τοῦτο δὲν ἀποζημιώσῃ, νὰ γνωρίζωσιν οἱ κτήτορες τῶν δωρηθέντων οἰκημάτων, ὅτι ἡ βασιλεία δικαιοῦται ἐκ τῶν νόμων νὰ δωρῆται καὶ τ' ἀλλότρια.

Ἀπὸ τοῦδε ἅπασα ἡ ἱστορία τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους σαφηνίζει τὰ τοσαῦτα δωρήματα, νόμιμα καὶ ἄνομα, τὰ ὁποῖα οὐδέποτε ἐγένοντο ἐπὶ τῶν ἰσχυρῶν καὶ ἀνεξαρτήτων βασιλέων τοῦ ἐννάτου καὶ δεκάτου αἰῶνος. Οἱ προσεγγίζοντες Ὀθωμανοὶ, τῶν δυτικῶν ἡγεμόνων ἡ γνωστὴ φιλοκτημοσύνη, παρεκίνουν ἀπὸ τοῦδε τοὺς Βυζαντίους, ἵνα κολακεύωσι τοὺς θαλασσινοὺς καὶ τολμητίας Ἰταλούς. Ἡ ῥήτρα δὲ τοῦ Ἰσαακίου εἰς τὸ χρυσόβουλλον τοῦτο, καθὼς καὶ εἰς τὸ τῶν Πισαίων, ὅτι ἔχει ἐκ τῶν νόμων ἐξουσίαν νὰ δωρῆται καὶ τ' ἀλλότρια, εἶναι ῥήτρα αὐθάδους βασιλέως εἰς ὃτα ἐξηχρειωμένου ὑπηκόου [2]).

Ἐκ τῶν ἄνω εἰρημένων γίνεται πρόδηλον, ὅτι κατὰ τὸ 1192, ἅπασα ἡ παραλία τοῦ Βυζαντίου, ἡ ἐκτεινομένη ἀπὸ τὴν μονὴν τοῦ Κὺρ Ἀντωνίου, πλησίον τῆς νῦν Βαλουκ-παζὰρ-καπουσοῦ, μέχρι τῆς πύλης τοῦ Νεωρίου, νῦν Βαγτζὲ-

[1]) Περὶ τὸ 1180, κατὰ τὸν Εὐστάθιον, εὑρίσκοντο ἐν Κ/πόλει 60,000 Λατῖνοι. Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 62. Ὁ Ville-Hardouin, Paris, 1870 σελ. 74, λέγει· une mêlée commença entre les Grecs et les Latins qui étaient habitants de Constantinople· et il y en avait beaucoup· ταῦτα τῷ 1203. [2]) Ὁ Ἄγγελος «ἐκυβέρνησεν ὡς δεσπότης δημοβόρος, ἢ μᾶλλον, ὡς ἤθελε πράξει λῃστὴς σπουδάζων νὰ μὴν ἀφήσῃ τίποτ' εἰς τὸν λῃστευόμενον, διὰ φόβον μὴ δὲν εὕρῃ καιρὸν νὰ τὸν λῃστεύσῃ καὶ δεύτερον.» Κοραῆ, Ἄτακτα. Τόμ. Α'. σελ. ιά.

καπουσοῦ, εἶχε τέσσαρας ἀποβάθρας, τὴν πρώτην τῆς μονῆς τοῦ Κὺρ Ἀντωνίου, τὴν δευτέραν τῶν Ἀμαλφηνῶν, τὴν τρίτην τῶν Πισαίων, τὴν τετάρτην τὴν καλουμένην Διπλῆν, ἀπέναντι τῆς Βαγτζὲ-καπουσοῦ. Πρὸς ἀνατολὰς ταύτης, ἦτον ἡ ἀποβάθρα τῆς μονῆς τῶν ἀπὸ Λογοθετῶν· ἀνατολικώτερον δὲ, δύω ἕτεραι ἀποβάθραι, ἀνήκουσαι εἰς τοὺς Γενουηνσίους. Μέσον τῆς πύλης τοῦ Νεωρίου καὶ Βαλοὺκ-παζὰρ-καπουσοῦ, ἦτον ἐπὶ τοῦ τείχους πύλη δημοσία, καλουμένη τῆς Ἱκανατίσσης [1]), πήχεις ἑκατὸν δεκαπέντε μακρὰν τῆς πύλης τοῦ Νεωρίου.

Ἅπαντα τὰ ἐντὸς τοῦ τείχους οἰκήματα τῶν Ἰταλῶν ἦσαν ἀπέναντι τῶν ἀποβαθρῶν τούτων. Εἰς τὰς ἀποβάθρας ταύτας προσωρμίζοντο τὰ πλοῖα αὐτῶν καὶ ἐδῶ ἤρχοντο οἱ βασιλικοὶ τελῶναι, ἵνα εἰσπράττωσι τὰ συμφωνηθέντα 4 τοῖς 100 ἐπὶ τῶν εἰσαγομένων ἐμπορευμάτων. Τελῶναι Ἰταλοὶ ἐλάμβανον ἐκ τῶν ὁμοθρήσκων τέλος τι χάριν τῆς κοινότητος· τὰς θέσεις ταύτας τῶν Ἰταλῶν σαφηνίζουσι καὶ ἕτερα χρυσόβουλλα τῶν βασιλέων, τὰ ὁποῖα ἀναφέρω μετ' ὀλίγον, ἵνα συμπληρώσω τὴν ἱστορίαν τῶν ἐθνῶν τούτων ἐν Κ/πόλει.

Ἐρχόμεθα τώρα καὶ εἰς ἕτερα γραφόμενα τοῦ ἄνω χρυσοβούλλου. Οἱ Γενουήνσιοι πρέσβεις ἀπήτουν ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα ἀποζημίωσιν δι' ὅσα ἔπαθον «ἐν τῇ τοῦ τυράννου ἐκείνου Ἀνδρονίκου εἰς τὴν μεγαλόπολιν ἐπεισφρήσει,» ὅταν «Ῥωμαῖοι καὶ Λατῖνοι εἰς ἐχθροὺς μεταταξάμενοι ἔσφαττον καὶ ἐσφάττοντο, ἐζημίουν καὶ ἐζημιοῦντο». Τέλος οἱ πρέσβεις, ἀκούοντες ὅτι ὁ βασιλεὺς ἀπήτει, ἵν' ἀποζημιώσωσι καὶ οἱ Λατῖνοι τὰς ὅσας ζημίας ἐπροξένησαν εἰς τοὺς Ῥωμαίους εἰς τὸν ἀπόπλουν αὐτῶν, συνεφώνησαν, οἱ μὲν Γενουήνσιοι ἵνα λησμονήσωσι τὰς ζημίας αὐτῶν ἐν τῇ μεγαλοπόλει, ὁ δὲ βασιλεὺς τὰς λεηλασίας τοῦ στόλου [2]).

Ἡ παρακμὴ τοῦ Βυζαντινοῦ ναυτικοῦ, ἐμπορικοῦ καὶ πολεμικοῦ, ἄρχεται ἀπὸ τοὺς χρόνους τῆς συνοικήσεως τῶν Λατίνων ἐν Κ/πόλει. Οἱ Λατῖνοι οὐχὶ μόνον μετεκόμιζον ἐκ τοῦ Εὐξείνου Πόντου, ἐμπορεύματα εἰς Κ/πολιν καὶ διὰ τοῦ

---

[1]) «Μετὰ καὶ τοῦ πλάτους τῆς δημοσίας πόρτας Ἱκανατίσσης.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 23. «Ὁ Δάριος ἔκτισε τῆς Κανατίσσης τοῦ Σκληροῦ.» Κωδ. σελ. 11. Ἔχει ἄρα σχέσιν μετὰ τῆς ἄνω πύλης; Et scalam predeputatam in situ loci Icanatisse· ἐν τῷ χρυσοβούλλῳ τοῦ Μανουὴλ δοθέντι τοῖς Πισαίοις. Buchon, Recherches. Τόμ. Δ'. σελ. 19. Περὶ Ἱκανάτων, πρβ. Σάθα Μεσ. Βιβλιοθ. Τόμ. Β'. σελ. λή. Κ. Πορφυρ. Τόμ. Α'. σελ. 737. «κόμητες τῶν Ἱκανάτων·» «ὁ πρωτομανδάτωρ τῶν Ἱκανάτων.» Ἴδ. Τόμ. Γ'. σελ. 283.

[2]) Ἐκ τούτων καταφαίνεται, ὅτι ὁ Νικήτας ἱστορῶν τὴν σφαγὴν τῶν Λατίνων ἀποσιωπᾷ τὰς πράξεις τοῦ στόλου· «ἀμνηστείαν πάσης ζημίας ἔν τε τῇ ἐπεισρρήσει τοῦ τυράννου καὶ πρὸ τούτου καὶ μετὰ ταῦτα, καὶ μέχρι καὶ νῦν τῇ χώρᾳ τῆς Γενούης ἀπὸ τοῦ μέρους τῆς Ῥωμανίας μερικῶς ἢ καθόλου γενομένης καθυπισχνούμεθα.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 29. Μὴ λησμονῶμεν ὅτι κατὰ τὸν λόγον αὐτῶν αἱ ζημίαι ἀνέβαινον εἰς ὑπέρπυρα 228,000.

Ἑλλησπόντου εἰς Εὐρώπην, ἀλλ' εἶχον καταστήματα εἰς τὰς παραλίους πόλεις τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, πλουτοῦντα διὰ τῆς ἐπικερδοῦς ἀκτοπλοίας καὶ χαίροντα πλείονα προνόμια τῶν ἐγχωρίων Βυζαντινῶν ἐμπόρων. Ἄλλως, ἀδύνατον νὰ καταλάβωμεν διατί τὰ παράλια τοῦ κράτους ἐγένοντο λεία ἄνετος εἰς τοὺς τυχοδιώκτας Ἰταλοὺς, τῶν ὁποίων τὰς πειρατείας καὶ κακώσεις δὲν ἠνείχοντο πάντοτε καὶ αὐταὶ αἱ μητροπόλεις τῆς Ἰταλίας [1]).

Ὀλίγους μῆνας μετὰ τὴν ἐπικύρωσιν τοῦ ἄνω χρυσοβούλλου, πλοῖον Γενουήνσιον [2]), πλοιαρχούμενον ὑπὸ τοῦ Γουλιέλμου Γράσσου μετά τινος Πισαϊκοῦ, κατέπλευσεν εἰς Ῥόδον καὶ ἐπέπεσε κατὰ τῶν ἀόπλων κατοίκων, τῶν ὁποίων τινὰς ἔσφαξε καὶ ἄλλων τὰ χρήματα ἥρπασεν. Ἐκεῖσε εὑρισκόμενοι ἀμφότεροι οἱ πλοίαρχοι συνηντήθησαν μετὰ Βενετικῶν πλοίων, κομιζόντων εἰς Βυζάντιον πρέσβεις τοῦ Ἰσαακίου πρὸς τὸν Σαλαχαδῖνον, ἐπανακάμπτοντας εἰς Βυζάντιον· καὶ ἑτέρους τοῦ Σαλαχατίνου πρέσβεις πρὸς τὸν Ἰσαάκιον [3]), κομίζοντας «φάριά τε καὶ μουλάρια, καὶ ἀλλοῖα ζῶα κυνηγετικὰ, οἷα Λιβύη τρέφει καὶ Αἴγυπτος, καὶ παντοῖα πολύτιμα πράγματα»· τοὺς πρέσβεις τοὺς Ῥωμαίους, τοὺς Συρίους πραγματευτὰς καὶ πάντας τοὺς Χριστιανοὺς καὶ Μουσουλμάνους ἐπιβάτας, «ἀπηνῶς καὶ ἀνηλεῶς διὰ μαχαιρῶν κατέσφαξαν» [4])· διεσώθησαν μόνοι οἱ Γενουήνσιοι καὶ Πισαῖοι, οἱ εὑρεθέντες ἐν τῷ πλοίῳ. Τυχόντες δὲ μετὰ ταῦτα καὶ πλοίου Λογγοβαρδικοῦ, εἰς τὰ μέρη τῆς Κύπρου ἀπερχομένου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐπέβαινον πρέσβεις τοῦ Ἰσαακίου καὶ ὁ ἐπίσκοπος Πάφου καὶ Ἰταλοί τινες, ἐπέπεσον κατ' αὐτοῦ, ἐθανάτωσαν ἅπαντας τοὺς Λογγοβάρδους, ἀφῆκαν ἐλευθέρους τινὰς Πισαίους καὶ ἐδέσμευσαν τὸν ἐπίσκοπον Πάφου. Τὸ χρυσόβουλλον ἀπαριθμεῖ τὰς ἀπωλείας ἑκάστου καὶ τὰ ἁρπαγέντα χρήματα. Τὰ δῶρα τοῦ Σαλαχαδίνου πρὸς τὸν Ἰσαάκιον, συμποσοῦνται εἰς νομίσματα ὑπέρπυρα 6,675, τοῦ δὲ πρέσβεως εἰς ὑπέρπυρα 700, τὰ τῶν πραγματευτῶν εἰς ὑπέρπυρα 39,000, μεθ' ἑτέρων 193. Τοῦ σεβαστοκράτορος Κυροῦ Ἀλεξίου εἰς ὑπέρπυρα 50,000, τὸ ὅλον εἰς ὑπέρπυρα 96,568. Πολλῶν ἄλλων ἐμπορευμάτων σημειώσεις, λέγει τὸ χρυσόβουλλον, ἀπωλέσθησαν σφαγέντων τῶν κατόχων τῶν σημειώσεων. Τὰ δῶρα τοῦ Σαλαχαδίνου πρὸς τὸν Ἰσαάκιον ἦσαν φάρια, ξυλα-

---

[1]) Les Génois et les Catalans se livraient plus que d' autres Latins à la piraterie. Depping. Τόμ. Β'. σελ. 201, 202. Φραντζῆς, σελ. 32. [2]) Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 37. [3]) Les deux princes (δηλ. ὁ Ἰσαάκιος καὶ ὁ Σαλαχαδῖνος) se firent mutuellement des présens, et pour marque de leur bonne intelligence, ils gardérent respectivement dans leurs cours, les Ambassadeurs qu'ils s' étoient envoyés. M. Marin, Histoire de Saladin, Paris. 1758. Τόμ. Β'. σελ. 156.

[4]) «Ὡς φίλοις προσεγγίσαντες τούτοις καὶ πρεβένταν εἰρηνικῶς τάχα ἐξ αὐτῶν ἐπιζητοῦντες, ἐπεπήδησάν τε αὐτοῖς λῃστρικῶς.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 38.

λόη, βαλσαμέλαιον, ἀμπαράτα, βλατία [1]), σελοχάλινοι χρυσοῖ εἴκοσι ἑπτὰ, μετὰ λιθαρίων καὶ μαργαριταρίων.

Ἔπεμψεν ὁ Ἰσαάκιος εἰς τὴν Γένουαν τὸν Ἰγγλινον Πέτρον μετὰ τοῦ Γενουηνσίου Πέτρου Πανδώλου, ζητῶν ἱκανοποίησιν διὰ τὰς ζημίας ταύτας, γενομένας εἰς τὴν βασιλείαν καὶ τοὺς πραγματευτὰς, καὶ μολονότι ἠδύνατο ὁ βασιλεὺς ν' ἀποζημιωθῇ ἀπὸ τὰ ὑπάρχοντα καὶ τὰς πραγματείας τῶν ἐν Βυζαντίῳ ἐμπορευομένων Γενουηνσίων, προὐτίμησε νὰ πέμψῃ εἰς Γένουαν τοὺς πρέσβεις, ἵνα ἱκανοποιήσῃ ἡ πόλις αὕτη τὰς ζημίας τῆς βασιλείας καὶ τῶν πραγματευτῶν. Τὸ χρυσόβουλλον, ἐκ τοῦ ὁποίου ἀρυόμεθα ὅλα ταῦτα, ἐγράφη τὸν Νοέμβριον τοῦ 1192ου ἔτους.

Ἡ αὐθάδεια τοῦ Γενουηνσίου τούτου πειρατοῦ σφόδρα παρώργισε τὸν Βυζαντινὸν λαὸν κατὰ πάντων τῶν ἐν Κ/πόλει κατοικούντων Λατίνων. Οἱ πραγματευταὶ, ἐνῷ ἐθρήνουν τὴν ἀπώλειαν τοσούτων χρημάτων, ἔψεγον τὸν Ἰσαάκιον, τὸν φιλοφρονοῦντα τοὺς Λατίνους. Ἡτοιμάζοντο ν' ἁρπάσωσι τ' ἀγαθὰ τῶν Λατίνων πρὸς ἀποζημίωσιν τῶν ἀπολεσθέντων χρημάτων καὶ ἐκδίκησιν τῶν φονευθέντων. Δικαίως λέγει ὁ βασιλεὺς ἐν τῷ χρυσοβούλλῳ τούτῳ, «τοσοῦτον δὲ τὸ φιλότιμον περὶ τὴν καθ' ἡμᾶς χώραν ἐπιδειξαμένη ἡ βασιλεία μου, ἀνάλογον καὶ τὴν ἐξ ὑμῶν δουλείαν ἔξειν προσεδόκα, καὶ μὴ μόνον μὴ εἰς πολεμίους ὑμᾶς εὑρίσκειν καὶ προφανεῖς ἐχθροὺς ἄντικρυς, ἀλλὰ καὶ συνερίθους καὶ συμμάχους ἐν πᾶσιν, οἷς ἂν εὑρεθῆτε τόποις, εἴτε κατὰ ξηρὰν εἴτε καὶ κατὰ θάλασσαν» [2]).

Μετὰ τὴν εἰς Ἰταλίαν ἀποστολὴν τῶν ἄνω πρέσβεων, ὁ Ἰσαάκιος, ἵνα περιστείλῃ τὴν ὁρμὴν τοῦ ἀγανακτοῦντος λαοῦ, διέταξε τοὺς Γενουηνσίους νὰ θέσωσιν «ἐν ἀσφαλεῖ» τὰς πραγματείας αὐτῶν, νὰ πωλήσωσιν αὐτὰς εἰς ὅποιον θέλουσιν, καὶ «τὸ τίμημα αὐτῶν ἐναποτίθεσθαι», ἑωσότου φροντίσῃ ἡ Γένουα «περὶ ὀφειλομένης ἐπὶ τῷ τοιούτῳ ἀτοπήματι ἐκδικήσεως, καὶ τῆς τῶν πραγμάτων πάντων ἱκανοποιήσεως».

Τὸ ἀκόλουθον ἔτος κατ'Ἀπρίλιον, ἔφθασαν ἐκ Γενούης δύω πρέσβεις, ὁ Γουί-

[1]) Βλατίον ἀπὸ τὸ Ῥωμαϊκὸν blatta, σκώληξ, ὅθεν τὰ πορφυρᾶ φορέματα τῶν παλαιῶν, ἐξαιρέτως τὰ μάλλινα. Βλατᾶς (Λατ. blattearius) ὁ τεχνίτης τῶν βλατίων· καταβλαττᾶς. Κορ. Ἄτακτα. Τόμ. Α'. σελ. 192. Βλατί(ον) λέγουσιν οἱ Χῖοι ἔτι σήμερον τὴν ὑπὸ τῶν Γάλλων, rougeole. «Βλαττὴν τῆς Ἁγίας Τραπέζης.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Δ'. σελ. 45. Ἐκ τούτων καὶ τὰ κύρια ὀνόματα «Βασίλειος ὁ Βλαττερός.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Δ'. σελ. 217. «Θεόδωρος ὁ Τριβλαττίτης». Ἰδ. Τόμ. Γ'. σελ. 58. Τὸ Βλατίον ἐλέγετο ἐνίοτε καὶ ἐξάμιτον· mille iperperi et un examito, cioè un pallio o veste tutta di seta. T. καὶ Th. Τόμ. Β'. σελ. 89. Ἐνίοτε ἦτο χρυσοκέντητον· examitum auro textum. Ἰδ. σελ. 90. Νικ. Χων. σελ. 908 καὶ τὰς σημειώσεις. Περὶ τοῦ Βλατίου, pallium, ἴδε τὰ γραφόμενα τοῦ Miltitz. Τόμ. Β'. σελ. 80 ἐν σημ. M. Glos. λέξ. Ἐξάμιτος. Βλαττίον γράφεται ἐνίοτε καὶ βλατίον. [2]) Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 37.

δος Σπινόλας καὶ ὁ Γουλιέλμος Τορνέλλος, κομίζοντες τὴν περὶ τῶν προειρημένων πάντων ἀπόφασιν τῆς κοινότητος τῆς Γενούης. Τὸ ἔγγραφον, τὸ ἱστοροῦν τῆς ὑποθέσεως ταύτης τὴν σύμβασιν, χρονολογεῖται ἀπὸ Ὀκτωβρίου τοῦ 1193. Λέγει ὁ βασιλεὺς, ὅτι οἱ πραγματευταὶ οἱ ἀπολέσαντες τ' ἀγαθά των καθ' ἑκάστην ἀνακλαίονται, «τὴν ἐκδίκησιν λιπαρῶς ἐξαιτούμενοι» καὶ δεόμενοι, ἵνα ἱκανοποιηθῶσιν ἐκ τῶν ἐνταῦθα εὑρισκομένων Γενουηνσίων. Ὁ βασιλεὺς συνεκάλεσε τοὺς ἐν Κ/πόλει Γενουηνσίους, ἵνα φροντίσωσι περὶ τῆς ἐκδικήσεως τοῦ κακοῦ καὶ οὕτω καταπραύνῃ τὴν ὀσημέραι αὐξάνουσαν ἀγανάκτησιν ἅπαντος τοῦ λαοῦ. Λέγει τὸ χρυσόβουλλον· «ὡς δὲ οὗτοι (δηλ. οἱ Γενουήνσιοι) τὴν τοῦ τηλικούτου πράγματος ἀνεβάλλοντο φροντίδα, καὶ ἑαυτῶν ταύτην ἀποτινάσσεσθαι ἐπειρῶντο, τὴν τῶν τολμησάντων τοῦτο κακίαν προβαλλόμενοι, καὶ τὴν διὰ ταύτην ἀπὸ τῆς χώρας αὐτῶν πρὸ χρόνων ἤδη πολλῶν ἀποσόβησιν· κἀντεῦθεν αὖθις ἀγριώτερος αὐτοῖς ὁ τῶν Κωνσταντινουπολιτῶν ἐπηγείρετο δῆμος, καὶ θερμοτέρως ἐδεῖτο τῆς βασιλείας μου ἐξ αὐτῶν ἱκανωθῆναι τὰ ἀπὸ τοῦ τοιούτου πλοίου ἀφαιρεθέντα πράγματα αὐτῶν, ἡ βασιλεία μου τῷ καιρῷ καὶ τοῖς πράγμασιν ἐνδιδοῦσα, μέσως χωρεῖται, τοῖς τε Κ/πολίταις τὸν θόρυβον καταστέλλουσα, καὶ τοῖς Γενουίταις τὸ ἀσφαλὲς ἐπὶ τοῖς πράγμασιν αὐτῶν περιποιουμένη, καὶ τὴν προκυρωθεῖσαν συμφωνίαν τῆς βασιλείας μου καὶ τῆς Ῥωμανίας, καὶ τοῦ κάστρου καὶ τῆς χώρας Γενούας μὴ ἀκυρωθῆναι διοικονομοῦσα».

Διηγεῖται ὁ βασιλεὺς τὴν ὑπὸ τῶν Γενουηνσίων παρακαταθήκην εἴκοσι χιλιάδων ὑπερπύρων. Τοιουτοτρόπως ὁ θόρυβος καταστέλλεται, καὶ οἱ Γενουήνσιοι διῆγον ἐν ἀφοβίᾳ καὶ ἐλευθερίᾳ.

Οἱ ἀφιχθέντες πρέσβεις τῆς Γενούης ἀνήγγειλαν εἰς τὸν Ἰσαάκιον, ὅτι οἱ ταῦτα πράξαντες Γενουήνσιοι πρὸ πολλοῦ ἀπὸ τὴν πατρίδα «ἀπεδιώχθησαν διὰ τὸν ἐκδεδιητημένον αὐτῶν βίον, καὶ τὴν ἐν οὐκ ἀγαθοῖς ἀναστροφήν» [1]), ὅτι δὲν θέλουσι παύσει διώκοντες αὐτοὺς, ἑωσότου συλλάβωσι καὶ παραδώσωσιν αὐτοὺς εἰς χεῖρας τοῦ βασιλέως. Ἱκετεύουσι δὲ αὐτὸν, «μὴ διὰ δύω ἢ καὶ τριῶν ἀνδρῶν κακίαν» ἀποβάλῃ ἀπὸ τὴν εὔνοιάν του τὴν Γένουαν, πιστὴν οὖσαν πάντοτε πρὸς τὴν βασιλείαν τῶν Βυζαντίων. Ἐκ τῶν λόγων τούτων, ἐκάμφθη ὁ Ἰσαάκιος καὶ διέταξε ν' ἀποδοθῶσι τὰ ὑπὸ τῶν Γενουηνσίων εἰς ἐγγυητὰς κατατεθέντα ὑπέρπυρα, καθὼς καὶ ἐπεδόθησαν [2]).

Οἱ Γενουήνσιοι πρέσβεις φοβούμενοι μὴ μεταμεληθῇ ὁ βασιλεὺς, ἢ ἐπιπέσῃ κατ'αὐτῶν ὁ λαὸς καὶ διωχθῶσιν ἀπὸ τὰς συνοικίας αὐτῶν, ᾔτησαν ἀπὸ τὸν βασιλέα, ἵνα ἐπικυρώσῃ διὰ νέου χρυσοβούλλου τὰ προνόμια αὐτῶν. Εἰς ταῦτα προ-

[1]) Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 44. [2]) «Καὶ ἐλάβομεν ἡμεῖς τὰ τοιαῦτα νομίσματα ἀπὸ χειρῶν τοῦ ὀξεοβαφεοπώλου Ἰωάννου εἰς τὰς ἡμετέρας χεῖρας». Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 44.

θύμως συνήνεσεν ὁ Ἰσαάκιος· ἂν ὅμως ἔλαβον οἱ πραγματευταὶ τὸ τίμημα τῶν πραγματειῶν αὐτῶν ἐκ τοῦ βασιλικοῦ ταμείου, ἂν ὁ πειρατὴς συνελήφθη καὶ παρεδόθη εἰς τὸν βασιλέα πρὸς τιμωρίαν, ἀγνοοῦμεν. Ταῦτα, ἀφορῶντα τὸν Ἰσαάκιον καὶ τοὺς ὑπηκόους αὐτοῦ, δὲν μνημονεύονται ἐν τῷ ἐγγράφῳ. Πιθανὸν ὁ βασιλεὺς καθησύχασε τὸν λαὸν διὰ χρημάτων, διότι ἄλλως ἔμελλον ἀθρόοι νὰ ἐπιπέσωσι κατὰ τῶν Γενουηνσίων. Τὸ τέλος τοῦ χρυσοβούλλου σαφηνίζει τινὰ, τὰ ὁποῖα ἀπεσιώπησαν ἕτερα ἔγγραφα, «ἵνα μὴ κακόν τι μέγα παρὰ τῶν Κ/πολιτῶν τοῖς ἐν τῇ μεγαλοπόλει Γενουίταις συμβῇ, ὁποῖα ὁ πολὺς ὄχλος οἶδε ποιεῖν, τὴν ἁγίαν αὐτοῦ βασιλείαν τοῦτο οἰκονομῆσαι, καὶ οὐδέποτε μνήμην τῆς τοιαύτης ὑποθέσεως ποιησόμεθα, μᾶλλον μὲν οὖν καὶ ἐν τοῖς ὅρκοις .... τοῦτο προστίθεσθαι, ἀμνηστείαν παντελῆ πάντας τοὺς Γενουίτας ἔχειν τοῦ τοιούτου σκανδάλου ».

Ἱστόρησα τὴν πειρατείαν ταύτην καὶ τ' αὐτοκρατορικὰ χρυσόβουλλα, μαρτυροῦντα τὴν πολλὴν τοῦ Ἰσαακίου φιλοφροσύνην ἢ μᾶλλον ταπείνωσιν εἰς τὰς μετὰ τῶν Γενουηνσίων διαπραγματεύσεις αὐτοῦ. Πολλοί, πιθανὸν κατακρίνουσι τοσαύτας παραχωρήσεις, γενομένας πολλάκις πρὸς βλάβην τοῦ ἰδίου Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἀλλὰ ἀπὸ τοὺς χρόνους τούτους μέχρι τῆς πτώσεως τοῦ κράτους, τοῦ Βυζαντίου οἱ βασιλεῖς ἐθώπευον τοὺς Λατίνους, διὰ τῆς βοηθείας τῶν ὁποίων ἤλπιζον ν' ἀποσοβήσωσι τοὺς κινδύνους τῆς Ὀθωμανικῆς στρατιᾶς. Οὗτοι δὲ, τολμηρότεροι τῶν Βυζαντίων θαλασσοπόροι καὶ πλειότερον αὐτῶν πλουτοῦντες, οὐχὶ μόνον περιεφρόνουν καὶ ἐχλεύαζον ἀναφανδὸν τοὺς Βυζαντίους, ἀλλὰ καὶ πολλῶν κακώσεων αἴτιοι ἔγιναν, ἀδιαλείπτως κατ' ἀλλήλων μαχόμενοι, οὐχὶ μόνον ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς καὶ Βυζαντιναῖς θαλάσσαις, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ μεγαλοπόλει.

Ἡ παντελὴς ἔλλειψις ναυτικοῦ ὑπεκίνει πολλοὺς Ἰταλοὺς πειρατὰς νὰ διαπλέωσιν ἀφόβως τὸ Αἰγαῖον πέλαγος. Αἱ ἀφρούρητοι νῆσοι καὶ τὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἐληστεύοντο ποτὲ μὲν ἀπὸ Γενουηνσίους, ποτὲ δὲ ἀπὸ Βενετοὺς καὶ Σικελούς. Ἐξ ἑνὸς χρυσοβούλλου τοῦ Ἀλεξίου κατὰ τὸ 1201 μανθάνομεν, ὅτι πρὸς καταδίωξιν πλοίων καὶ κατέργων πειρατικῶν Γενουηνσίων «ἀπὸ τῶν μερῶν τῆς Σικελίας», ἀπεστάλη ὁ Καχαλλάρος Γουλιέλμος Γενουήνσιος μὲ αὐτοκρατορικὸν σιγγίλλιον, διατάττον πάντας τοὺς διοικητὰς νὰ τὸν βοηθήσωσιν, ἵνα συλλάβῃ τὰ πλοῖα ταῦτα. Τὸ χρυσόβουλλον τοῦτο τεκμαίρει τὴν ἔλλειψιν ναυτικοῦ καὶ ναυτῶν Βυζαντινῶν, ἱκανῶν νὰ ἀντιστρατεύωνται κατὰ τῶν Ἰταλικῶν πειρατικῶν πλοίων.

Δύω ἔτη πρὸ τῆς ἁλώσεως τῆς Κ/πόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων, ἐξεδόθη, βασιλεύοντος τοῦ Ἀλεξίου, ἕτερον χρυσόβουλλον εἰς τὸν ἀποσταλέντα εἰς Κ/πολιν πρέσβυν τῆς Γενούης, Ὀττομπόνον Δελακρόζα [1]), ἐπικυροῦν τὰ ἤδη δωρηθέντα

[1]) Ottenibuono di Croce, οὕτω γράφεται εἰς τὰ Ἰταλικὰ ἔγγραφα· quod praecedentes legati Willelmus Tornelli et Guido Spinola cum sancto imperio contraxerunt, sicut est inscriptum et redactum corroboret ac confirmet (δηλ. ὁ αὐτοκράτωρ). Sauli. Τόμ. Β'. σελ. 195. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 49.

οἰκήματα καὶ προσθέτον καὶ ἕτερα. Τὰ ἐν τῷ χρυσοβούλλῳ τούτῳ μνημονευόμενα καὶ τὰ προμελετηθέντα, σαφηνίζουσι πληρέστατα τὰς μέχρι τοῦδε ἀγνώστους θέσεις τῶν Γενουηνσίων. Μολονότι αἱ πλεῖσται ὀνομασίαι εἶναι εἰς ἡμᾶς τὴν σήμερον ἄγνωστοι καὶ οἱ μνημονευόμενοι ἔμβολοι, αἱ μοναὶ καὶ ῥῦμαι πρὸ πολλοῦ ἠφανίσθησαν καὶ ἑτερόγλωσσα ὀνόματα διεδέχθησαν τὰ ἡμέτερα Ἑλληνικὰ, εἰσέτι διαμένουσι θέσεις τινὲς γνωσταὶ, ἐκ τῶν ὁποίων δυνάμεθα μετὰ πλείστης βεβαιότητος νὰ ὁρίσωμεν τὰς συνοικίας ταύτας.

Τὸ χρυσόβουλλον διατάττει τὸν πανσέβαστον πρωτονοτάριον Κὺρ Κωνσταντῖνον Πεδιαδίτην καὶ τὸν λογοθέτην Κὺρ Θεόδωρον Τριβλαττίτην, μετὰ τοῦ αἰδεσιμωτάτου Ἰωάννου τοῦ Ἀνζᾶ, ἵνα παραδώσωσιν εἰς τὸν πρέσβυν Ὀττομπόνον Δελακρόζα τὰ «παρὰ τῶν Γενουϊτῶν προκατεχόμενα ἐν τῇ μεγαλοπόλει ἐνοικικὰ καὶ τὰς παραλίους σκάλας, τὰ καὶ προδεδωρημένα αὐτοῖς· ἔτι δὲ παράδοτε αὐτῷ καὶ τὰ ἀρτίως ἐπέκεινα τούτων δωρηθέντα παρὰ τῆς βασιλείας μου τῷ αὐτῷ κάστρῳ καὶ τῇ χώρᾳ τῆς Γενούας κτλ....» Τὸ χρυσόβουλλον τοῦτο ἀπαριθμεῖ ἰδιωτικὰ οἰκήματα μετὰ τῶν ἐνοικίων, εἶτα δὲ οἴκημα τῆς μονῆς τοῦ πατρικίου Θεοδοσίου, ἕτερον πλησιάζον τῇ μονῇ τῇ ἀπὸ Λογοθετῶν καὶ « τὴν μίαν παράλιον σκάλαν, τὴν διαφέρουσαν τῇ σεβασμίᾳ μονῇ τοῦ Μανουὴλ καὶ πλησιάζουσαν τῇ παρὰ τῶν Γενουϊτῶν προκατεχομένῃ σκάλᾳ [1]). Αὕτη ἔκειτο πρὸς ἀνατολὰς ταύτης, καὶ μετ' αὐτῆς μνημονεύονται καί τινα χαμαίγεια κτίρια παρὰ τὸ τεῖχος. Ἐκ τοῦ ἐγγράφου τούτου μανθάνομεν, ὅτι ἀπέναντι τῆς πρὸ καιροῦ παραχωρηθείσης σκάλας ἦτο πύλη καλουμένη τοῦ Ῥαίκτορος, μὴ μνημονευομένη εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς. Ἀδύνατον ἐκ τῶν γεγραμμένων νὰ ὁρίσωμεν, ἕως ποῦ πρὸς ἀνατολὰς ἐξετείνοντο αἱ δύω αὗται ἀποβάθραι.

Ἐντὸς τοῦ τείχους παρεχωρήθησαν πολλὰ οἰκήματα, τινὰ μάλιστα πλησίον τῆς μονῆς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου καὶ κατά τι ἔγγραφον Ἰταλικὸν, μέχρι τῆς Ἁγίας Σοφίας [2]). Ἦτον ἄρα ἡ μονὴ αὕτη τοῦ Μεγαλοδημητρίου ἐν τῇ Ἀκροπόλει, περὶ τῆς ὁποίας τοσαῦτα ἔγραψαν οἱ Βυζάντιοι; Ὁ οἶκος, ὁ ἐπιλεγόμενος τοῦ Βοτανειάτου, τοῦ ὁποίου ἐμνήσθην ἀνωτέρω, περιεῖχε καὶ ἐκκλησίαν, τῆς ὁποίας ἅπαντα τὸν κόσμον, ἐσωτερικὸν καὶ ἐξωτερικὸν, λεπτομερῶς περι-

[1]) Μεθ' ἑτέρων δύο οἰκιῶν μέχρι τῆς Ἁγίας Σοφίας (cum aliis duabus domibus usque Sanctam Sophiam). Sauli. Τόμ. Β'. σελ. 196. Ἀναγινώσκονται ταῦτα εἰς τὰς ὁδηγίας τὰς δοθείσας εἰς τὸν Ὀττομπόνον, ἀπερχόμενον ἐκ Γενούης εἰς Κωνσταντινούπολιν. [1]) Ἀναγινώσκομεν ἐν τῷ δευτέρῳ Τόμῳ τῶν Πατρ. Ἐγγράφων, σελ. 564. «Οἴκημα περὶ τὴν Μαρμαρόπορταν ἐν τῇ ἐνορίᾳ τοῦ Εὐγενίου διακείμενον». Ἡ πύλη αὕτη δὲν ἀναφέρεται ἀλλαχοῦ.

γράφει τὸ χρυσόβουλλον [1]). Αὕτη ἡ ἐκκλησία ἀφαιρεθεῖσα πρότερον, πότε ἀγνοοῦμεν, ἀπεδόθη ἐκ νέου εἰς τοὺς Λατίνους.

Μνημονεύονται ἐν τοῖς χρυσοβούλλοις τούτοις πολλὰ ἕτερα εὐκτήρια, ἄγνωστα τὰ πλειότερα, τεκμαίροντα τὸ πλῆθος τῶν τοιούτων κτιρίων ἐν Κ/πόλει. Οἰκήματα τοῦ ὁσίου Βασιανοῦ. Μετόχιον τῶν Ἐλιγμῶν. Μονὴ τῆς Ὑψηλῆς. Ναὸς τῶν Ἁγίων μεγάλων μαρτύρων Τεσσαράκοντα. Μονὴ τοῦ Μιχαὴλ, ἐξουσιάζουσα τὰς δύω ἀποβάθρας τὰς δοθείσας εἰς τοὺς Γενουηνσίους. Ναὸς τοῦ Ταξιάρχου Μιχαὴλ περὶ τὴν ἐνορίαν τοῦ Εὐγενίου. Ἡ μονὴ τοῦ Μανδύλου κτλ.

Πρὶν τελειώσω τὴν ἱστορίαν τῶν Ἰταλικῶν συνοικιῶν ἐν Βυζαντίῳ, πρὸ τῆς ἁλώσεως αὐτοῦ ὑπὸ τῶν Λατίνων, καλὸν εἶναι νὰ μάθωμεν ποῦ κατῴκουν καὶ οἱ ὁμόφυλοι Βενετοί.

Οἱ Γενουήνσιοι διὰ τοῦ πρέσβεως Μούρτα, τῷ 1157 ἔτος, ἤτησαν ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα ἔμβολον καὶ σκάλαν μέσον τῆς συνοικίας τῶν Βενετῶν καὶ τοῦ παλατίου τοῦ δεσπότου Ἀγγέλου. Ἄννα ἡ Κομνηνὴ [2]) λέγει, ὅτι πρὸς ἀμοιβὴν τῶν Βενετῶν, βοηθησάντων τὸν πατέρα αὐτῆς Ἀλέξιον κατὰ τῶν Νορμάννων, ἐδώρησεν οὗτος «τὰ ἀπὸ τῆς παλαιᾶς Ἑβραϊκῆς σκάλας [3]) μέχρι τῆς καλουμένης Βίγλας [4]) διήκοντα ἐργαστήρια, καὶ τὰς ἐντὸς τοῦ διαβήματος τούτου ἐμπεριεχομένας σκάλας». Ὁ δὲ Κίνναμος [5]) «καὶ στενωπὸς αὐτοῖς ἐν Βυζαντίῳ ἀποτέτακτο, ὃν ἔμβολον ὀνομάζουσιν οἱ πολλοί». Ἔχομεν καὶ ἑτέραν μαρτυρίαν τοῦ Πτωχοπροδρόμου περὶ τῶν Βενετῶν [6]).

Καὶ διάβα κ' εἰς τὸ πέραμαν γοργὸν ὡς ἐξαφτέριν·
Ἐρώτησε στὸ διάβα σου ἐπὶ τοὺς Βενετίκους,
Τὸ πῶς πουλιέται τὸ τυρὶν, τί ἔχει τὸ κεντηνάριν» [7]).

[1]) Φαίνεται ἀπὸ τὰς ὁδηγίας τοῦ Ὀττομπόνου, ὅτι τὸ παλάτιον τοῦ Καλαμάνου, ἤτοι τοῦ Βατανειάτου (ὅθεν τὸ Λατινικὸν κείμενον, Chalama καὶ Kalama), ἁφῃρέθη ἀπὸ τοὺς Γενουηνσίους καὶ ἐδόθη εἰς τοὺς Γερμανοὺς (Alemanni), qui palatium ipsum penitus devastarunt. Παρακαλεῖ ἡ Γένουα ἵνα ἐπισκευασθῇ δι' ἐξόδων τῆς βασιλείας καὶ ἀποδοθῇ αὐτοῖς ἐκ νέου μετὰ τῆς ἐκκλησίας, τοῦ λουτροῦ καὶ τῆς κινστέρνης. Sauli. Τόμ. Β'. σελ. 196. Miltitz. Τόμ. Β'. σελ. 84. [2]) Ἀλεξ. Βιβ. Δ'. Οἱ κ. Τ. καὶ Th. λέγουσιν ἐν τῷ τόμῳ Α'. σελ. 49, ὅτι τοῦ χρυσοβούλλου τούτου οὔτε τὸ πρωτόγραφον Ἑλληνικὸν, οὔτε ἡ Λατινικὴ μετάφρασις εὑρέθησαν μέχρι τοῦδε. [3]) Il n' y a dans l' enceinte de la ville (δηλ. τῆς Κ/πόλεως) aucun Juif. Voyages en Asie par Bergeron. A la Haye. 1735. Ὁ Βενιαμὶν τῆς Τουδέλλης ἦτον ἐν Κ/πόλει περὶ τὰ τέλη τοῦ 12ου αἰῶνος. Πιθανὸν οἱ Ἰουδαῖοι εἶχον ἐξωσθῆ ἐκ τῆς πόλεως. [4]) Εἰκάζω ὅτι [ἡ ἐδῶ καλουμένη Βίγλα εἶναι ἡ πύλη τοῦ Δρουγγαρίου, νῦν Ζινδὰν-καπουσσῦ. Πιθανὸν ὁ ἐδῶ πύργος, ὅστις μετέπειτα ἐγένετο εἰρκτὴ (Τουρκ. Ζινδὰν), ἦτο Βίγλα. [5]) Σελ. 281.

[6]) Κορᾶ Ἄτακτα Τόμ. Α'. Βιβλ. Β'. στίχ. 113. [7]) Σήμερον εἰσέτι σώζονται πάμπολλα μεγάλα τυροπωλεῖα (κοινῶς χαβιαράδικα), πρὸς δυσμὰς τῆς πύλης Βαλοὺκ-παζάρ, τὰ πάλαι Περάματος.

Ὁ Κοραῆς νομίζει, ὅτι οἱ ἐδῶ καλούμενοι Βενετίκοι ἦσαν οἱ Βενέτοι, οἱ ἀντίζηλοι τῆς φατρίας τῶν Πρασίνων, οὕτω καλούμενοι «διὰ τὸ βένετον [1]) χρῶμα τοῦ φορέματος».

Ὁ μὲν ὑπάγει 'ς ἀγορὰν ἰατρικῶν σπερμάτων,
Ἄλλος ὁρᾶται εἰς πέραμαν, ἄλλος εἰς ταὐγενίου.

Πέραμα, λέγει ὁ Κοραῆς, ὠνομάζετο ὁ Γαλατᾶς, ὡς πέραν, ἤγουν καταντικρὺ τοῦ Βυζαντίου. Ἀλλαχοῦ, Βιβλ. Α'. στίχ. 223, λέγει ὁ ποιητής.

Νὰ μετερχόμην πέραμαν ναύρισκα ὁκάτι κέρδος,
Ὡς κωπηλάτης πρότερον, δεύτερον ὡς πλωρήτης.

Εἰς τοὺς στίχους τούτους ὁ ποιητὴς ἐννοεῖ τῶν παλαιῶν τὸ πορθμεῖον [2]). Ὁ Πτωχοπρόδρομος, γράφων πέραμα, ἐννοεῖ τόπον ἐντὸς τοῦ Βυζαντίου, ὅθεν συνήθως διέβαινον εἰς τὸν ἀντίπεραν Γαλατᾶν καὶ οὐχὶ τὸν ἴδιον Γαλατᾶν, ἄσημον τότε προάστειον καὶ ὅπου οὐδέποτε ἐκάθισαν οἱ Βενετοί [3]). Μέχρι σήμερον οἱ ἀπὸ τὴν ἀποβάθραν τοῦ Γαλατᾶ, Καράκιοϊ καλουμένην, διαβαίνοντες εἰς Βυζάντιον ἀποβαίνουσιν εἰς τὴν ἀποβάθραν καλουμένην Βαλοὺκ-παζὰρ, ἀπέναντι τῆς Βαλοὺκ-παζὰρ-καπουσσοῦ. Ἐδῶ πωλοῦνται τὰ «ἰατρικὰ σπέρματα», εἰς τὴν ὄπισθεν τῆς πύλης ταύτης θολωτὴν ἀγορὰν, καλουμένην Μισσὶρ-τζαρσή· ἐδῶ εἶναι καὶ ἡ πύλη τοῦ περάματος [4]). Ὅλη αὕτη ἡ συνοικία ἐλέγετο τὸ πά-

[1]) Bleu céleste. Κορ. ἔνθ' ἀνωτέρω. M. Glos. λέξ. Βένετος, καὶ Καλλαΐνος. [2]) Οἱ Χῖοι σήμερον καλοῦσι τὴν ἀντικρὺ αὐτῶν πόλιν, τὸν Τσεσμὲ, πέραμα· καὶ περαματούσην τὸν ἐκεῖσε κατοικοῦντα καὶ τὸν ἐκεῖθεν ἀποπνέοντα ἀνατολικὸν ἄνεμον. [3]) Τ' ἀκόλουθα σαφῶς δεικνύουσιν ὅτι οἱ Βυζάντιοι ἐκάλουν πέραμα τὴν νῦν πύλην τοῦ Βαλοὺκ-παζάρ· «καὶ ἐκάθισαν ἀμφότεροι ἐν τῷ βασιλικῷ ὀχήματι . . . . καὶ ἦλθον ἕως τοῦ περάματος, καὶ ἐπέρασαν.» C. Christ. Βιβλ. IV. σελ. 148. [4]) Porta Peramatis. Τ. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 16. Λέγει ὁ Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 19, ὅτι ἡ πύλη αὕτη corrisponde probabilmente alla porta Neorii della quale Leunclavio dice, juxta portam hanc est scala Sycena, trajectusque Sycenus, vel Galatae Perama, sicut Graeci vocant. Ὁ Leunclavius ὀρθότατα λαλεῖ περὶ τῆς Βαλοὺκ-παζὰρ-καπουσσοῦ. Perama, fretum ipsum. C. Christ. σελ. 9. Κ/πολις Βυζαντίου. Τόμ. Α'. σελ. 533. Μνημονεύεται καὶ ἔμβολος τοῦ Περάματος εἰς λατινικὴν μετάφρασιν αὐτοκρατορικοῦ χρυσοβούλλου. Ad haec largitur eis (δηλ. τοῖς Βενετοῖς) ergasteria in embolo Peramatis, id est transitus, existentia, cum eorum solariis, quae introitum et exitum habent versus embolum, progredientia ab Hebraica usque ad locum qui dicitur Vigla. T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 50· in ipso nostro embulo, ἴδ. σελ. 56· vel in imbolo. Ἰδ. σελ. 68. Περαία ἐλέγετο ἡ καταντικρὺ τῆς Κ/πόλεως παραλία. Ὁ Wolf ἐν ταῖς σημ. Νικ. Χων. σελ. 879, λέγει· utrum vero περαία . . . nunc Peram sive Galatham vocent, affirmare non possum· «τῇ περαίᾳ ἐναυλιζόμενος, ἥτις τοῦ Πικριδίου κατονομάζεται.» Πικρίδιον τὸ νῦν Χάσκιοϊ. Κ/πολις Βυζαντίου. Τόμ. Β'. σελ. 11. Portam Peramae. Ἰδ. σελ. 56.

λαι ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς πέραμα, διότι ἐδῶθεν τότε, καθὼς καὶ τὴν σήμερον, διαβαίνουσιν ἀπὸ τὴν Πόλιν εἰς τὸν Γαλατᾶν.[1])

Ἐπειδὴ κατὰ τὰ προμελετηθέντα, ἀπὸ τὴν ἐνορίαν τοῦ περάματος μέχρι τῆς πύλης τοῦ Νεωρίου κατῴκουν οἱ Ἀμαλφηνοὶ καὶ οἱ Πισαῖοι, ὑποθέτω ὅτι οἱ Βενετοὶ εἶχον τὴν πρὸς δυσμὰς παραλίαν μέχρι τῆς ποτὲ πύλης τῶν Δρουγγαρίων, νῦν δὲ Ζινδὰν-καπουσοῦ καὶ κατὰ τὸν Λεουνκλάβιον, πύλην τῶν καραβίων, μετὰ τριῶν ἀποβαθρῶν[2]). Κατὰ τὰ γραφόμενα τῆς Ἄννης Κομνηνῆς, ἡ Ἑβραϊκὴ σκάλα ἦτο πιθανώτατα πλησίον τοῦ Βαλοὺκ-παζὰρ, διότι ἀνατολικώτερον ἦσαν αἱ ἀποβάθραι τῆς μονῆς τοῦ Κὺρ Ἀντωνίου καὶ τῶν Ἀμαλφηνῶν[3]).

Ἐσχάτως διὰ φροντίδος τοῦ σεβαστοῦ συναδέλφου κ. Μίλλιντζεν καὶ ἀπό τινα Τουρκικὰ ἱστορικὰ ἔγγραφα ἐμάθομεν, ὅτι τὸ γήπεδον, ἢ μέρος τοῦ γηπέδου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου μεσοῦντος τοῦ δεκάτου ἑβδόμου αἰῶνος ἀνιδρύθη ἐπὶ τῆς ἐκεῖ παραλίας τὸ βασιλικὸν τέμενος καλούμενον Γενὶ τζαμὶ[4]), ἦτο κτῆμα

[1]) C. Christ. Βιβλ. Α'. σελ. 58. Ἐκ τῶν γραφομένων τοῦ Νικήτα Χωνιάτου, σελ. 384, καταφαίνεται ὅτι ἐκάλουν ἐνίοτε οἱ Βυζάντιοι τὸν Γαλατᾶν, Πέραμα· «εἰς τὴν ἀντιπέραν ἀναρτᾷ τοῦ πορθμοῦ, ὃς κικλήσκεται Πέραμα.» [2]) Porta Carabiorum (τῶν καραβίων), Graecis recentioribus dicitur, quam Turci Gemiscle (γρ. Yemish-iskelessi), ut auctor est Leunclavius. C. Christ. Τόμ. Α'. σελ. 47. Ἀναφέρεται καὶ porta Canavuci· a Vigla versus portam Canavuci. T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 112, 193. Μνημονεύεται τῷ 1324, Καναβούτζης δρουγγάριος. M. καὶ M. Τόμ. Α'. σελ. 114, 117. Πλησίον τοῦ Ζινδὰν-καπουσοῦ πρὸς ἀνατολὰς, εἶναι πάμπολλα κηροπωλεῖα· ταῦτα εἶναι τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὸ χρυσόβουλλον τοῦ αὐτοκράτορος Ἐμμανουὴλ, τὸ δοθὲν εἰς τοὺς Βενετούς· versus Aquilonem tria ergasteria cerulariorum. Ἰδ. Τόμ. Α'. σελ. 111. C. Christ. Βιβλ. Α'. σελ. 84. Lat. κηροπώλης, cerarius, κηριολάριον, cerilarium. Κηρουλάριος, cerularius, κηροπώλης, cerae venditor. Γ. Κεδρηνός. Τόμ. Β'. σελ. 910· et maritimas III scalas, quae in predicto spatio terminantur. Ἰδ. Τόμ. Α'. σελ. 57. Μία καλεῖται τοῦ Ἁγίου Μαρκιανοῦ· adhuc cum his comprehenditur et, que est in litore, scala sancti Marciani, que hodie a Chrysiobasilio possidetur. Ἰδ. Τόμ. Α'. σελ. 112, 183. Εἰκάζω ὅτι εἶναι ἡ ἄλλοτε καλουμένη porta S. Marci. Ἰδ. Τόμ. Α'. σελ. 271· terra vacua posita in Constantinopoli foras muri civitatis, in scala majori, in ripa de prima (οἱ κ. κ. T. καὶ Th. Τόμ. Β'. σελ. 44, ὀρθῶς γράφουσιν ἐν σημ. an de perama?). Ἐκ τούτου εἰκάζω, ὅτι ἡ ἀποβάθρα αὕτη ἦτο πλησίον τῆς νῦν ἀποβάθρας Βαλοὺκ-παζὰρ-ἰσκελεσὶ καλουμένης. Ἀναφέρεται καὶ ἡ σκάλα τοῦ Δρουγγαρίου ἢ τῶν Δρουγγαρίων· pecie de terra posita in Constantinopoli, foras muri civitatis in scala de Drongario. Ἰδ. Τόμ. Β'. σελ. 11, 60. Ἀπὸ τὴν ἀποβάθραν τοῦ Δρουγγαρίου, 77 πόδας πρὸς ἀνατολὰς, ἦτον ἡ πύλη τοῦ Ἁγίου Μάρκου. Ἰδ. σελ. 271. Περὶ τῆς scala major, πρβλ. τοὺς αὐτούς. Τόμ. Α'. σελ. 57. Ἡ scala, quae vocatur Cacegalla (ἴδ. σελ. 117) ἐν τῇ συνοικίᾳ τῶν Βενετῶν, μοὶ εἶναι ἄγνωστος. [3]) A porta Ebrayky usque ad murum. T. καὶ Th. Τόμ. Β'. σελ. 5. [4]) Κ/πολις Πατρ. 1846. σελ. 137.

τῶν Ἑβραίων Καραϊτῶν, δωρηθὲν εἰς αὐτοὺς παρὰ τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων. Ἐπὶ τούτου εἶχον τὰς οἰκίας καὶ τὴν συναγωγὴν αὐτῶν. Ἡ Ὀθωμανικὴ διοίκησις ἔδωσεν εἰς αὐτοὺς ἀντὶ τῶν ἐδῶ οἰκιῶν, ἑτέρας εἰς Χάσκιοϊ καὶ ἀσυδοσίαν εἰς τεσσαράκοντα μέλη τῆς κοινότητος καθ' ὅλον τὸν βίον αὐτῶν. Μὴ δυνάμενοι οἱ Ἑβραῖοι νὰ πωλήσωσι ἢ ἀπαλλοτριώσωσι τὸ γήπεδον τῆς συναγωγῆς, λαμβάνουσιν τακτικῶς ὡς ἐνοίκιον αὐτοῦ μέχρι τῆς σήμερον, γρόσια τριάκοντα δύω κατ' ἔτος· κρατοῦσιν τὸ φιρμάνιον τὸ ὁρίζον ταῦτα ὅλα[1]).

Τὸ ἔγγραφον τοῦτο, μολονότι νεώτερον τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶνος, προσεπικυρόνει τὰ γραφόμενα τῆς Κομνηνῆς. Εἰκάζω, ὅτι ἐδῶ πρέπει νὰ τοποθετήσωμεν τὴν Ἑβραϊκὴν σκάλαν ἀπέναντι τῆς ἐκεῖσε Ἑβραϊκῆς συνοικίας, τὴν ὁποίαν σημειόνει εἰς τὸν χάρτην του ὁ Βουονδελμόντε[2]). Ἐκ τῆς μελέτης τῶν ἀποβαθρῶν τῶν Ἰταλικῶν ἐθνῶν πρόδηλον εἶναι, ὅτι ἡ συνοικία ἡ Ἑβραϊκὴ ἦτον ἐπὶ τῆς αὐλῆς τοῦ Γενὶ-τζαμὶ, πλησιέστατα τῆς πύλης τοῦ Βαλοὺκ-παζὰρ καὶ τῆς Ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ Μισσὶρ-τσαρσή· ἐδῶθεν πρὸς δυσμὰς ἐξετείνετο ἡ συνοικία τῶν Βενετῶν, κεχωρισμένη ἐκ τῶν ἀντιζήλων Γενουηνσίων, μετὰ τῶν ὁποίων ἤριζον μέχρι τῆς πτώσεως τοῦ κράτους. Ἐν τῇ συνοικίᾳ ταύτῃ τῶν Βενετῶν, ἐκτὸς τοῦ τείχους, ἦτον ὁδὸς καλουμένη ὁδὸς δημοσία[3]), ἑκατέρωθεν τῆς ὁποίας ἀνηγέρθησαν οἰκίαι καὶ ἐργαστήρια. Τούτων τὰ πλειότερα ἦσαν μετόχια τοῦ πατριάρχου τοῦ Γράδου[4]) καὶ ἡ σημείωσις αὐτῶν, γενομένη ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 1206, εὐτυχῶς διεσώθη εἰς τ' ἀρχεῖα τῆς Βενετίας[5]). Πλησίον τοῦ τείχους ἦσαν δεκατρεῖς οἰκίαι ἐνοικιαζόμεναι κατ' ἔτος ἀντὶ ὀγδοήκοντα ὑπερπύρων. Παρὰ τὴν πύλην τοῦ Δρουγγαρίου[6]) ἦσαν ἑνδεκα, ἐνοικιαζόμεναι ἀντὶ τεσσαράκοντα ἑπτὰ ὑπερπύρων. Παρὰ τὴν θάλασσαν[7]) ἦσαν εἴκοσι ἑπτὰ, ἐνοικιαζόμεναι ἀντὶ ἑκατὸν τριάκοντα ἐννέα ὑπερπύρων. Ἐντὸς τοῦ τείχους, παρὰ τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Ἀκινδύνου, ἦσαν ὀκτὼ, ἐνοικιαζόμεναι ἀντὶ δεκατριῶν ὑπερπύρων. Ἐμπρὸς τοῦ αὐτοῦ ναοῦ ἦσαν ἑπτὰ, ἐνοικιαζόμεναι ἀντὶ δέκα ὑπερπύρων. Πλησίον ἑτέρου ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τῶν Κεράτων[8]), ἦ-

[1]) Περὶ τούτων ὅλων οὐδὲν λέγει ὁ συγγραφεὺς τοῦ Χαδηκὰτ-οὐλ-τζεβαμὴ, περιγράφων τὸ τέμενος τοῦτο. Τόμ. Α'. σελ. 21. «Ἡ πύλη τοῦ Νεωρίου ἐκαλεῖτο καθὼς εἴδομεν καὶ Ἑβραία . . . πυρκαϊᾶς δὲ γενομένης τῷ 1589, ἐξωκίσθησαν ἔκτοτε ἐντεῦθεν.» Κ/πολις Βυζαντίου. Τόμ. Α'. σελ. 531. Ἑλλ. Φιλ. Σύλλογος. Τόμ. ς'. σελ. 277. [2]) Porta Judaica. C. Christ. Ad portam Peramae usque ad Judecam. Ad prefatam Judecam. T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 56, 57. Ἡ πύλη αὕτη εἰς τὸν χάρτην τοῦτον ἐσφαλμένως τοποθετεῖται εἰς τὴν ἄκραν τῆς Ἀκροπόλεως, ὅπου ἡ πύλη τῆς Ἁγίας Βαρβάρας, νῦν Τόπ-καπουσοῦ, κατεδαφισθεῖσα πρὸ δύο ἐτῶν. [3]) Via publica. [4]) Bona Patriarcatus Gradensis posita in Constantinopoli. [5]) T. καὶ Th. Τόμ. Β'. σελ. 4. [6]) Δρουγγάριος, ναύαρχος· «μέγας δρουγγάριος τοῦ θεοσώστου στόλου.» M. καὶ M. Τόμ. Α'. σελ. 108. [7]) De ripa secus mare. [8]) S. Joannis de Cornibus. Ὁ

σαν οἰκίαι δεκατέσσαρες, ἐνοικιαζόμεναι ἀντὶ εἴκοσι ἓξ ὑπερπύρων. Ὁ κατέχων τὸ καντάριον τῆς ἀποβάθρας τοῦ Δρουγγαρίου, ἐπλήρωνε κατ'ἔτος ἑβδομήκοντα δύω ὑπέρπυρα [1]). Τὰ κτήματα ταῦτα ἐνοικιάζοντο διὰ εἴκοσι ἐννέα ἔτη. Τοῦ ἐνιαυσίου ἐνοικίου τὸ μὲν ἥμισυ, ἐπληρώνετο τὸν Μάρτιον, τὸ δ'ἕτερον, τὸν Σεπτέμβριον. Μετὰ τὰ εἴκοσι ἐννέα ἔτη, ἅπαν τὸ γήπεδον μετὰ τῶν ὑπὸ τῶν ἐνοικιαστῶν ἀνεγερθέντων νέων οἰκοδομημάτων, ἐπανήρχετο εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ αὐτοῦ πατριάρχου [2]).

Ὁ μελετῶν τὴν ἱστορίαν τῶν Ἰταλικῶν συνοικιῶν ἐν Κ/πόλει μὴ νομίσῃ, ὅτι ἅπασα ἡ παραλία, ἐπὶ τῆς ὁποίας εὑρίσκοντο αἱ ἀποβάθραι τῶν Λατίνων, ἦτο κτῆμα ἀπόλυτον αὐτῶν. Ἀναφέρουσιν οἱ ἱστορικοὶ τὴν ἀποβάθραν τῆς Ἀκροπόλεως, τὴν Χαλκηδονησίαν σκάλαν [3]), καὶ τότε, καθὼς καὶ νῦν, πλησίον τῆς πύλης Βαγτζὲ-καπουσοῦ, τὴν σκάλαν τοῦ Περάματος ἀντικρὺ τῆς Βαλοὺκ-παζὰρ πύλης. Προσέτι ἂς ἐνθυμῆται ὁ ἀναγινώσκων τὴν Βυζαντινὴν ἱστορίαν, ὅτι πάμπολλα τῶν ἀρχαίων Βυζαντίων διετηρήθησαν ἀναλλοίωτα ἀπὸ τοὺς κυριάρχας Ὀθωμανούς.

Πλειότερα περὶ τῶν ἐκκλησιῶν καὶ οἰκιῶν τῶν ἐν Κ/πόλει Ἰταλῶν θέλω ἱστορήσει, ἀφηγούμενος τοὺς δύω τελευταίους αἰῶνας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ὅτε οἱ Ἰταλοὶ, ποτὲ μὲν σύμμαχοι, ποτὲ δὲ πολέμιοι, μεγάλως ἐξησθένησαν τὸ κράτος. Ἄνευ ὅμως τῆς γνώσεως τῆς περὶ τὸ Νεώριον κατοικίας αὐτῶν, τὰ ἐξῆς ἱστορούμενα εἶναι κατ'ἐμὲ ἀσαφέστατα.

Παράδοξον εἶναι, ὅτι μετὰ τοσούτους αἰῶνας, ἡ συνοικία τῶν Γενουηνσίων ἐπῆλθεν ἐκ νέου εἰς χεῖρας τῶν Εὐρωπαίων. Εἰς τὸν χῶρον τοῦτον καλούμενον σήμερον Σιρκετζὴ-ἰσκελεσὶ, σταθμὸν τοῦ Θρᾳκικοῦ σιδηροδρόμου, καθαριζόμενον καὶ ἀνασκαπτόμενον εἴς τινα μέρη, οὐδὲν λείψανον Λατινικῶν κτιρίων εὗρῆκα.

Ταῦτα εἶναι ὅσα ἐκ τῶν χρυσοβούλλων καὶ Ἰταλικῶν ἐγγράφων μανθάνομεν περὶ τῶν ἐν Κ/πόλει οἰκούντων Ἰταλῶν, πρὸ τῆς ἁλώσεως τῆς πόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων τῷ 1204. Ἡ ἔρευνα τῆς ἐκτάσεως τῶν ἐντὸς τοῦ τείχους συνοικιῶν αὐτῶν, εἶναι σήμερον ἀληθὴς ματαιοπονία. Διὰ τὴν ἡμετέραν ἱστορίαν ὅμως, καλὸν εἶναι, ὅτι διὰ τῆς μελέτης καὶ παραβολῆς τῶν ἐγγράφων κατεδείξαμεν τὸν τόπον τῶν μεθ' ἡμῶν κατοικησάντων Λατίνων, ἐκτεινόμενον ἀπὸ τῆς πύλης τῶν Δρουγγαρίων καὶ τῆς μονῆς τοῦ Κὺρ Ἀντωνίου παρὰ τὴν Βαλοὺκ-παζὰρ πύλην, μέχρι τῆς πρὸς ἀνατολὰς πύλης τοῦ Εὐγενίου, νῦν Γιαλὴ-κιόσκ-

---

Κωδινὸς, σελ. 123, μνημονεύει ἐκκλησίας καλουμένης «Τὸ Μυροκέρατον» . . . «καὶ ἐκτίσθη ἐν τοῖς χρόνοις Μαρκιανοῦ τοῦ βασιλέως.» Ἀτυχῶς δὲν ὁρίζει τὴν θέσιν τῆς ἐκκλησίας ταύτης. Μελετίου Γεωγρ. ἐν Βενετίᾳ, 1807. Τόμ. Γ'. σελ. 93. [1]) Pro statera medio (γρ. modio) et kila, pp. LXXII. Scala de Drongario. [2]) T. καὶ Th. Τόμ. Β'. σελ. 492, 493, 495. [3]) «Ἐκομίσθη τὰ λείψανα τοῦ Ἁγίου Σαμουὴλ εἰς Κ/πολιν διὰ τῆς Χαλκηδονησίας σκάλας.» Πασχ. Χρον. Τόμ. Α'. σελ. 569, 572.

καπουσοῦ καὶ πέραν αὐτῆς. Αἱ ἐμπορικαὶ αὐτῶν ἀποβάθραι σημειοῦνται μετὰ πολλῆς ἀκριβείας πρὸς δυσμὰς καὶ ἀνατολὰς τῆς γνωστῆς πύλης τοῦ Νεωρίου, νῦν Βαγτζὲ-καπουσοῦ. Ταῦτα τὰ μελετήματα, τὰ σαφηνίζοντα τὴν πρώτην ἐν Κ/πόλει κατοικίαν τῶν Λατίνων, δυνάμεθα καὶ ἡμεῖς νὰ ἀνταποδώσωμεν εἰς τοὺς φίλους Ἰταλοὺς, τοὺς φυλάξαντας καὶ ἐκδόντας τὰ πολύτιμα χρυσόβουλλα τῶν ἡμετέρων αὐτοκρατόρων. [1])

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

ΑΛΩΣΙΣ ΤΗΣ Κ/ΠΟΛΕΩΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΛΑΤΙΝΩΝ ΤΩΙ 1204.

Δύο ἔτη μετὰ τὴν παράδοσιν τῶν ἄνω χρυσοβούλλων, ἐκυρίευσαν τὴν Κωνσταντινούπολιν οἱ Λατῖνοι, καὶ οἱ ἡμέτεροι βασιλεῖς, αἰσχρῶς ἐκ τῆς πόλεως ἐξωσθέντες, κατέλαβον τὴν Πελοπόννησον, τὴν Νίκαιαν καὶ τὴν Τραπεζοῦντα, καταρώμενοι τοὺς Λατίνους καὶ ἀποδίδοντες τὴν τόσην τοῦ ἔθνους ταπεινότητα εἰς τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν. Διακόσια πεντήκοντα ἔτη μετὰ ταῦτα, ἠλώθη ἡ περικαλλεστάτη αὕτη πόλις, μόνη μετ'ὀλίγων ὁπλιτῶν μαχομένη πρὸς πολλὰς μυριάδας εὐτόλμων ἐχθρῶν. Τὴν σήμερον δὲ, φαῦλοι ἡγεμόνες, θρησκείας καὶ πατρίδος ἀμέριμνοι [2]), ἀμαχητὶ παρέδωσαν τὴν πόλιν εἰς χεῖρας τῶν ξένων. Χρό-

---

[1]) Ὁ λόγιος Γενουήνσιος Desimoni, ἐγκρατὴς τῆς ἡμετέρας γλώσσης, ἐπικρίνων τὴν ἄνω μελέτην ἐν τῇ συνεδριάσει τῆς Λιγυρικῆς ἑταιρείας τῆς πατρίου ἱστορίας, τῇ 7ῃ Φεβρουαρίου 1874, λέγει· ed io son d'avviso che egli colse pienamente nel segno e che i documenti nostri come i pisani ed i veneti concordano col suo sistema e ne restano ben rischiarati. Ταῦτα τοῦ ἐπιφανοῦς Ἰταλοῦ καταγράφω, ἵνα ἐπικυρώσω ὅ,τι ἀνωτέρω εἶπον, σελ. 132, ὅτι δυνάμεθα καὶ ἡμεῖς νὰ διαφωτίσωμεν τὴν ἱστορίαν τῶν φίλων Ἰταλῶν καὶ ἐκ τῶν ἑλληνιστὶ συγγραφέντων.

[2]) Προσηγόρευε τοὺς αἰσχροὺς τούτους ἄρχοντας ὁ Βυζαντινὸς λαὸς οὕτως. «Θεοστεφὴς.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 24· «ἄναξ κραταιὸς, ὑψηλὸς καὶ ἀεὶ αὔγουστος.» Ἰδ. σελ. 24· «κράτιστος καὶ ἅγιος.» Ἰδ. σελ. 70· «εὐσεβεστάτους καὶ ἁγίους βασιλεῖς.» Ἰδ. σελ. 28· «τοῦ ἐκ Θεοῦ βασιλέως.» Ἰδ. σελ. 203, 218· «τοῦ τρισμακαρίστου καὶ ἁγίου ἡμῶν αὐθέντου καὶ βασιλέως.» Ἰδ. σελ. 246· «τοῦ θεοφρουρήτου καὶ ἁγίου ἡμῶν βασιλέως.» Ἰδ. σελ. 400, 430· «θεοκραταιοτάτους καὶ θεοπροβλήτους ἁγίους ἡμῶν αὐθέντας καὶ βασιλεῖς.» Ἰδ. Δ'. σελ. 110· «ὑπερεύχεται ὁλοσχερῶς τῶν θεοπροβλήτων καὶ οὐρανοφρόνων ἁγίων ἡμῶν αὐθεντῶν καὶ αὐτοκρατόρων.» Ἰδ. σελ. 111. Κωνστ. ὁ Πορφυρογ. Τόμ. Α'. σελ. 611, ἱστορεῖ τὰς εὐφημίας τοῦ λαοῦ, ἐπὶ τῇ ἑορτῇ τῶν ἐπινικίων θριάμβων.

νοι θλίψεως διὰ τοὺς Βυζαντίους ἦσαν οἱ χρόνοι οὗτοι, πικρὰ ἦτον εἰς τοὺς μεταγενεστέρους ἡ ἀνάμνησις τοῦ 1204. Τὰ παθήματα ταῦτα δὲν ὠφέλησαν τοὺς ἡμετέρους, διότι ἱστοροῦντες τὴν ἅλωσιν, ἀπεσιώπησαν τὴν ἀτολμίαν αὐτῶν καὶ ἱστόρησαν μετὰ πολλοῦ ζήλου, τὰς λεηλασίας καὶ κακώσεις μόνας τῶν βαρβάρων Λατίνων [1]).

Δι' ἡμᾶς τοὺς μελετῶντας τὴν πάτριον ἱστορίαν, ἵνα ἐκ ταύτης διδαχθῶμεν καὶ ἄρχοντες καὶ ἀρχόμενοι μαθήματα σωτήρια, ὅλη ἡ ἡγεμονία τῶν Λατίνων ἐν Κ/πόλει εἶναι διδακτική, σήμερον μάλιστα, ὅταν τοσαῦτα ἔγγραφα ξένα καὶ ἡμέτερα ἐξεδόθησαν, σαφηνίζοντα τὰς σχέσεις τῶν ξένων μετὰ τῶν ὑποκειμένων Γραικῶν.

Ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς ἁλώσεως 12 Ἀπριλίου 1204, μέχρι τῆς παντελοῦς καταπτώσεως τοῦ κράτους τῷ 1453, Λατῖνοι καὶ Βυζάντιοι συνεπλάκησαν πολλάκις, συνυπέγραψαν συνθήκας, ὤμοσαν ὅρκους εἰρήνης καὶ ἀγάπης καὶ μολαταῦτα, ὁλονὲν ἐκορυφοῦτο ἡ πρὸς ἀλλήλους ἔχθρα. Πρὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης, ὀλίγα περὶ τούτων γνωρίζομεν· ὅσα παραλείπουσιν οἱ ἡμέτεροι, συμπληροῦσιν οἱ ξένοι ἱστορικοί. Πρὸς ἀπόδειξιν, ἀναφέρω τὸν ἡμέτερον ἱστορικὸν τῆς ἁλώσεως, Νικήταν τὸν Χωνιάτην, ἄνδρα φιλαλήθη καὶ πολλὰ παθόντα ἐν τῇ ἁλώσει, τοῦ ὁποίου τὰ ἱστορούμενα ἐπιβεβαιοῦνται ἀπὸ πολλὰ τοῦ χρόνου ἐκείνου ἰδιωτικὰ καὶ ἐκκλησιαστικὰ Λατινικὰ ἔγγραφα [2]). Ὅσα ὁ Νικήτας χάριν τῶν ὁμογενῶν παρέλειψεν ἢ ἐξ ἀγνοίας ἀπεσιώπησε, διηγεῖται ὁ σύγχρονος ἱστορικὸς Γάλλος ὁ Βιλλαρδουῖνος [3]). Δυνάμεθα συγχρόνως ἐκ τῆς μελέτης ταύτης νὰ σαφηνίσωμεν πλείστας τοποθεσίας τῆς Κ/πόλεως καὶ τῶν περιχώρων αὐτῆς, τὰς ὁποίας οἱ ξένοι, ἄπειροι τῆς ἡμετέρας γλώσσης καὶ προφορᾶς, εἰς πλεῖστα μέρη διαστρέφουσι.

Τὴν λεγομένην τετάρτην σταυροφορίαν, κυρίως ἀνεζωπύρωσεν ὁ εὐφραδέ-

[1]) «Ἐπεὶ δὲ περιεῖλε Κύριος τὴν δόξαν αὐτῆς, κρίμασιν οἷς οἶδεν ὁ πάντα κινῶν ὁπότε καὶ ὅπως βούλεται.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 345· «καὶ τῆς ἀρχιερωσύνης κληρωθείσης τοῖς Βενετίκοις, οἷς ἐπίσταται κρίμασιν ὁ τοῦ κοσμικοῦ τοῦδε σκάφους σκευαστὴς καὶ κυβερνήτης Κύριος.» Ν. Χων. σελ. 854. [2]) Ὁ Νικήτας, ὁ μετὰ πολλῆς ἀληθείας ἱστορήσας τὰ τῶν ἐν Κ/πόλει Λατίνων, ἐσχετίζετο μετὰ τῶν Βενετῶν. Ὁ οἰκός του, πυρποληθεὶς ἐν τῇ δευτέρᾳ πυρκαϊᾷ, ἦτον ἐν τοῖς Σφωρακίου· ὁμολογεῖ ὅτι ἐσώθη τὴν πέμπτην ἡμέραν τῆς ἁλώσεως, χάριν Βενετοῦ φίλου. «Ἦν δὲ ἐμοί τις συνήθης τε καὶ συνέστιος ἐκ τοῦ τῶν Βενετίκων προελθὼν γένους'—οὗτος χρήσιμος ἡμῖν ἐν τοῖς τότε καιροῖς γίνεται'» σελ. 777· «γνωσοὺς ἡμῖν Βενετίκους'» σελ. 778. Ἐξερχόμενος τῆς πόλεως μετὰ τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ καὶ φοβούμενος τὴν ἀσέλγειαν τῶν στρατιωτῶν Λατίνων, λέγει· «ταῖς δὲ νεάνισιν ἐπεσκήψαμεν ἐντρίψασθαι πηλῷ τὰ πρόσωπα, ἀντίρροπα τῶν πρώην κομμώσεων'» σελ. 779. [3]) Histoire de la Conquête de Constantinople, par Geoffroi de Ville-Hardouin. Paris, 1870.

στατος Γάλλος μοναχὸς Φοῦλκος [1]). Τούτου ἕνεκα, πρωταγωνιστοῦσιν οἱ Γάλλοι εἰς τὴν σταυροφορίαν ταύτην. Ἄπειροι ὅμως τῆς θαλάσσης καὶ ἄνευ χρημάτων, προσέφυγον εἰς τοὺς θαλασσοκράτορας καὶ πολυταλάντους Βενετοὺς ἐμπόρους. Τὴν θείαν πρόθεσιν τῶν σταυροφόρων Γάλλων καὶ Βενετῶν, ηὐλόγησεν ὁ Πάπας, εὐχόμενος ἵνα διὰ τοσούτων γενναίων ἀνδρῶν καὶ τοσούτων πλοίων, ἀνακτήσωσι τὴν Παλαιστίνην, τὴν ὁποίαν ὁ περίνους Σαλαχαδῖνος ἥρπασεν ἀπὸ τοὺς Λατίνους.

Προθύμως συνήργησαν οἱ φιλοκερδεῖς Βενετοὶ, ἐλπίζοντες μυρία ἀγαθὰ νὰ καρπωθῶσιν ἐκ τῆς σταυροφορίας ταύτης. Ὁ Σαλαχαδῖνος πρὸ χρόνων εἶχεν ἐξώσει ἐκ τῆς Συρίας τοὺς πλείστους Λατίνους καὶ ἐρημώσει τὰς οἰκίας, ἐκκλησίας καὶ ἐμπορικὰς αὐτῶν ἀποθήκας [2]). Ἐν Βυζαντίῳ, οἱ Βενετοὶ ἀπῄτουν εἰσέτι ἀπὸ τὸν βασιλεύοντα Ἀλέξιον πάμπολλα χρήματα, διὰ τὰς κατ' αὐτῶν κακώσεις τῶν Βυζαντίων ἐπ' Ἀνδρονίκου τοῦ τυράννου [3]). Πρὸς τούτοις, τὰ ἀπονεμηθέντα προνόμια εἰς τοὺς Πισαίους καὶ κατ' ἐξοχὴν εἰς τοὺς Γενουησίους, κατετάραξαν τοὺς πρὸ πολλοῦ ἐν Κ/πόλει ἐνοικοῦντας Βενετοὺς, ἀποστρεφομένους τοὺς ὁμοεθνεῖς ἐμπόρους [4]). Τὸ ἐπικερδὲς ἐμπόριον τῆς Κ/πόλεως καὶ τοῦ Εὐξείνου Πόντου μετὰ τῆς Εὐρώπης, συνεμερίζοντο σήμερον οὗτοι [5]) μετὰ τῶν ἀντιζήλων Πισαίων καὶ Γενουησίων. Οἱ Βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες, φρονίμως πολιτευόμενοι, ἀπένειμαν οὐχὶ μόνον εἰς τοὺς Βενετοὺς, ἀλλὰ καὶ εἰς ἑτέρους Ἰταλοὺς, ἀποβάθρας, ἀποθήκας καὶ ἐμβόλους· τὰς δὲ ἐκκλησίας αὐτῶν ἐν Κ/πόλει, ἐκήρυξαν ὅλως ἀνεξαρτήτους τῆς Ἀνατολικῆς· οὐδέποτε παρεπονέθησαν κατ' αὐτῶν οἱ Λατῖνοι, οὐδέποπε ἠνώχλησεν ἢ ἐμυκτήρισεν ὁ Βυζαντινὸς λαὸς τὰς ἱερὰς αὐτῶν τελετάς [6]).

[1]) Il y eut un saint homme en France, qui avait nom Foulque de Neuilli. V. H., σελ. 1. [2]) Ἔκ τινος χρονικοῦ Γαλλικοῦ ἀνεκδότου μανθάνομεν, ὅτι ὁ Σουλτάνος τῆς Αἰγύπτου, ἀδελφὸς τοῦ Σαλαχαδίνου, μαθὼν τὴν προμεμελετημένην ἐκστρατείαν, ἔπεμψε πρέσβεις πρὸς τοὺς Βενετοὺς, ἀναγγέλων ὅτι ἂν ἀποτρέψωσι τοὺς Γάλλους σταυροφόρους ἀπὸ τὴν Συρίαν καὶ Αἴγυπτον, θέλει τοῖς δωρήσει πολλὰ προνόμια εἰς τοὺς λιμένας τῆς Συρίας καὶ Αἰγύπτου. Ἔπεμψε συγχρόνως καὶ πλεῖστα δῶρα. Τ. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 332. Sauli. Τόμ. Α'. σελ. 32. Buchon, Recherches. Τόμ. Α'. σελ. 481.

[3]) Ταῦτα ὁμολογεῖ ὁ Νικήτας, σελ. 712. «Πολλάκις οὖν τὰς πρὸς Βενετίκους συνθήκας παραβλεψάμενοι (οἱ Ἀγγελώνυμοι), αὐτούς τε ἐς χρήματα ἐζημίωσαν καὶ τὰ πλοῖα τούτων ἀργυρολόγουν.» [4]) «Ἀτὰρ οἱ Βενέτικοι . . . . μεταχωροῦσαν πρὸς Πισσαίους τὴν σφετέραν δεξίωσιν οὔκουν ὁρᾷν ἀνεχόμενοι, δῆλοι ἦσαν. . . . μελετῶντες ἐν καιρίοις τὴν ἀντελύπησιν.» Ἰδ. σελ. 713. [5]) Περὶ τῆς ἔχθρας τῶν Βυζαντίων καὶ Λατίνων, πρβ. τὰ γραφόμενα τῶν Τ. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 165. [6]) Ταύτην τὴν σώφρονα πολιτείαν τῶν Βυζαντινῶν βασιλέων, καλὸν ἦτον ἂν ἐμιμοῦντο καὶ οἱ μετέπειτα δεσπόσαντες τῶν Γραικῶν Λατῖνοι. Igitur nos Matheus. . . . Constantinopolitanus Patriarcha quia manifestum et certissimum nobis est, quod Venetorum ecclesie que tam

Ὅταν συνηθροίσθησαν ἐν Βενετίᾳ, οἱ πρεσβευταὶ τῶν Γάλλων ἀπέστειλάν τινας εἰς Πίσαν καὶ Γένουαν, ἵνα μάθωσι τίνα βοήθειαν δύνανται νὰ παρέξωσιν εἰς τοὺς σταυροφόρους αἱ δύο αὗται θαλάσσιαι δυνάμεις [1]). Αὕτη εἶναι ἡ μόνη εἴδησις περὶ τῆς Γενούης, καὶ ἐπειδὴ καθ' ὅλην τὴν σταυροφορίαν καὶ τὴν μετέπειτα ἡγεμονίαν τῶν Λατίνων, οὐδεμία μνεία γίνεται περὶ Γενουηνσίων συμμάχων, φρονῶ, ὅτι οὗτοι δὲν συνεξεστράτευσαν μετ' αὐτῶν.

Μεσοῦντος τοῦ 1202ου ἔτους, συνήχθησαν ἐν Βενετίᾳ οἱ σταυροφόροι Γάλλοι καὶ μετ' αὐτῶν [2]) ὤμοσαν νὰ συνεκστρατεύσωσι πάμπολλοι Βενετοὶ ὑπὸ τὴν ἀρχὴν τοῦ ὑπεργήρου καὶ τυφλοῦ δουκὸς τῆς δημοκρατίας, Ἐρρίκου Δανδόλου [3]). Μὴ δυναμένων τῶν ξένων σταυροφόρων Γάλλων νὰ συνεισφέρωσι τὸ ὀφειλόμενον μέρος τῆς δαπάνης, κατὰ τὴν προγενομένην μετὰ τῶν Βενετῶν σύμβασιν [4]), συνεφώνησαν μετ' αὐτῶν νὰ ἐκστρατεύσωσι κατὰ τῶν Ἰαδάρων (τῆς νῦν Ζάρας), πόλεως ἄλλοτε μὲν τῶν Βενετῶν, νῦν δὲ ὑποτελοῦς τῷ βασιλεῖ τῆς Οὐγγαρίας [5]).

---

in urbe Const. sunt, quam in aliis Imperii partibus constitute, nulli Patriarcharum Grecorum fuerint aliqua umquam conditione subjecte, sed in omnibus, et in spiritualibus, et in temporalibus, sine exactione aliqua cum omnibus pertinentiis suis, libere sunt. T. καὶ Th. Τόμ. Β'. σελ. 225. Τόμ. Γ'. σελ. 17. [1]) Et les autres s'en allèrent à Gènes et à Pise pour savoir quelle aide on y ferait à la terre d'outre-mer. V. H., σελ. 11. Πολιορκουμένης τῆς Κ/πόλεως τῇ 17ῃ Ἰουλίου 1203, μνημονεύονται «ἐπίκουροι Ῥωμαίοις Πισσαῖοι.» Ν. Χων., σελ. 721. Ὁ μετὰ πλείστης ἐπιμελείας ἐρευνήσας τ' ἀρχεῖα τῆς Γενούης, ἱστορικὸς Sauli, λέγει· Il comune di Genova non s'era ingerito per niente nella crociata che terminò coll' acquisto di Constantinopoli. Τόμ. Α'. σελ. 59. Πισαῖοί τινες ἐμάχοντο μετὰ τῶν σταυροφόρων. V. H., σελ. 178. Buchon, Recherches. Τόμ. Γ'. σελ. 1, 14.

[2]) Et les Venitiens commencèrent à se croiser en grand nombre, et en grande multitude. V. H., σελ. 24. Κατὰ τὸν Νικήταν, σελ. 714, οἱ Βενετοὶ ἐναυπήγησαν διὰ τὴν ἐκστρατείαν ταύτην, δρομώνων ἱππαγωγῶν 110, νηῶν δὲ μικρῶν 60, στρογγύλων μεγίστων ὑπὲρ τὰς 70, ὅλας 240. [3]) Car c'était un vieil homme; et il avait les yeux du visage beaux, et pourtant il n'en voyait goutte. V. H., σελ. 23· «δοὺξ Βενετίκων Ἐρρῖκος Δάνδουλος, ἀνὴρ πηρὸς μὲν τὰς ὄψεις, καὶ τῷ χρόνῳ πέμπελος, ἐπιβουλότατον δὲ πρᾶγμα Ῥωμαίοις καὶ φθονερώτατον.» Ν. Χων., σελ. 713, 790· «τὸ δ' ἀρχαιότατον καὶ πολυτροπώτατον κακὸν, καὶ τῶν ἀπευκταίων πάντων Ῥωμαίοις πρωτουργὸν αἴτιον, ὁ τῆς Βενετίας δοὺξ Δανδοῦλος»· σελ. 814. Ὁ Heyd, Τόμ. Α'. σελ. 94, ἐν σημ. διαψεύδει τὴν γνώμην τινῶν ἱστορικῶν λεγόντων, ὅτι οἱ Γραικοὶ ἐξετύφλωσαν τὸν Δάνδουλον, ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαήλ. Car l'empereur des Grecs si l'avoit embachiné les yeux. Buchon, Recherches. Τόμ. Α'. σελ. 7. Σφοδρότατα κατὰ τοῦ δουκὸς λαλεῖ ὁ Ἐφραίμιος, στίχ. 6687, 6700. [4]) V. H., σελ. 20. [5]) «Ὅτι τὸ κάστρον τῶν Διαδώρων καλεῖται τῇ Ῥωμαίων διαλέκτῳ, Ἰάμ-Ἔρατ.» Κ. Πορφυρ. Τόμ. Γ'. σελ. 139. Jadera, et hodie Jadra urbs et colonia antiquissima. Ἐν σημ.

Πρὸ τῆς ἐκστρατείας ταύτης, Ἀλέξιος ὁ τοῦ Ἰσαακίου υἱὸς, ξενιζόμενος παρὰ τῷ βασιλεῖ τῆς Γερμανίας Φιλίππῳ, γαμβρῷ ἐπ' ἀδελφῇ, ἐφοδιασθεὶς μὲ γράμματα τοῦ Πάπα [1]) καὶ τοῦ Φιλίππου, παρακινούμενος καὶ ἀπὸ φίλους τινὰς, παρεκάλεσε τοὺς ἐν Βενετίᾳ συνελθόντας σταυροφόρους, ἵνα συνδράμωσιν αὐτὸν καὶ ἐξώσωσιν ἐκ τοῦ Βυζαντινοῦ θρόνου τὸν θεῖον αὐτοῦ Ἀλέξιον. Οἱ σταυροφόροι, ἐξόχως δὲ οἱ Γάλλοι, οἰκτείροντες τὸν νέον, φιλοφρόνως εἰσήκουσαν τὰς δεήσεις τοῦ Φιλίππου, τὸν ὁποῖον παρεκάλεσαν ἵνα καὶ αὐτὸς μετὰ χρημάτων καὶ ὁπλιτῶν συμβοηθήσῃ τοὺς σταυροφόρους.

Πολιορκουμένων τῶν Ἰαδάρων, ἡγούμενός τις Βενετὸς εἶπεν εἰς τὸν πολιορκοῦντα στρατόν [2]). « Κύριοι, σᾶς ἀπαγορεύω νὰ προσβάλητε τὴν πόλιν ταύτην, διότι εἶναι πόλις Χριστιανῶν καὶ ὑμεῖς εἶσθε σταυροφόροι». Οἱ λόγοι οὗτοι, τοὺς μὲν Γάλλους κατετάραξαν, τὸν δὲ δοῦκα τῆς Βενετίας παρώργισαν, πείσαντα τέλος τοὺς Γάλλους νὰ συνεκστρατεύσωσι κατὰ τῆς πόλεως [3]).

Μετὰ τὴν ἅλωσιν τῶν Ἰαδάρων, ἔπεσαν οἱ Γάλλοι ἡγεμόνες ἐκ νέου εἰς τὴν παγίδα τῶν Βενετῶν, ὀρεγομένων τὴν κατάκτησιν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους καὶ ἐνθαρρυνομένων ἀπὸ τὴν γενναιότητα τῶν μετ' αὐτῶν συμπολεμούντων Γάλλων.

Ἔφθασαν οἱ πρὸ πολλοῦ περιμενόμενοι πρέσβεις τοῦ Ἀλεξίου καὶ τοῦ βασιλέως Φιλίππου, καὶ ἐνώπιον τῶν Γάλλων καὶ τοῦ δουκὸς τῆς Βενετίας οὕτως ἐλάλησαν. « Κύριοι, ὁ βασιλεὺς Φίλιππος, καθὼς καὶ ὁ υἱὸς τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Κ/πόλεως, ἀδελφὸς τῆς συζύγου αὐτοῦ, μᾶς πέμπουσι πρὸς ὑμᾶς. Κύριοι, λέγει ὁ βασιλεὺς, πέμπω τὸν ἀδελφὸν τῆς συζύγου μου, θέτω αὐτὸν εἰς χεῖρας τοῦ Θεοῦ καὶ τὰς ὑμετέρας. Ἐπειδὴ πορεύεσθε διὰ τὸν Θεὸν, διὰ τὸν νόμον καὶ τὴν δικαιοσύνην, τούτων ἕνεκα ἀποδίδετε εἰς τοὺς ἀποκλήρους τὴν κληρονομίαν αὐτῶν. Ἂν δι' ὑμῶν ἀνακτήσῃ τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ, θέλει ὑποτάξει ὅλην τὴν Ῥωμανίαν εἰς τὴν ὑποταγὴν τῆς Ῥώμης, ἀπὸ τὴν ὁποίαν πρὸ πολλοῦ ἀπεχωρίσθη. Γινώσκει ὅτι ἐδαπανήσατε τὰ ὑμέτερα ὑπάρχοντα καὶ εἶσθε ἄποροι. Θέλει σᾶς δώσει λοιπὸν διακοσίας χιλιάδας μαρκῶν ἀργυρῶν [4]) καὶ τρόφιμα, δι' ἅπαντας μικρούς τε καὶ μεγάλους τοῦ στρατοῦ. Θέλει πορευθῇ μεθ' ὑμῶν εἰς τὴν γῆν τῆς Αἰγύπτου ἢ (ἂν προτιμᾶτε) θέλει πέμψει μεθ' ὑμῶν, ἰδίαις δαπάναις, μυριάδα ἀνδρῶν. Ταῦτα δι' ἓν ἔτος, καὶ δι' ὅλου τοῦ βίου αὐτοῦ θέλει διατηρεῖ ἐν Συρίᾳ πεντακοσίους ἱππεῖς πρὸς φύλαξιν τῆς χώρας» [5]).

---

[1]) «Ταῖς παρακλήσεσι τοῦ παιδὸς δυσωπηθεὶς ὁ Πάπας, μάλιστα δὲ ταῖς ὑποσχέσεσιν (ἐτύγχανον γὰρ ἁδραὶ) κτλ.» Γεώργ. Ἀκροπ. σελ. 6. [2]) V. H., σελ. 28. [3]) T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 416. [4]) Περίπου 10,000,000 φράγκων. Gibbon. Κεφ. LX.

[5]) Ταῦτα μετέφρασα ἐκ τοῦ Βιλλαρδουΐνου, σελ. 32. Περὶ τούτων λέγει ὁ Νικήτας, σελ. 715. «Τὸν τοίνυν Ἀλέξιον οὐ μᾶλλον τὴν ἡλικίαν ἢ τὰς φρένας νεάζοντα, πανοῦργοι πάντες καὶ πράγμασιν ἐντακέντες ἄνδρες παραλαβόντες ἐκείνους ἐν ὅρκοις συνθέσθαι παρέπεισαν, ἃ μηδαμῶς ἐπεφύκει πέρας λαβεῖν· οὐ γὰρ μόνον θαλάσσας χρημάτων αἰτη-

Ταύτας τὰς αἰσχρὰς προτάσεις τοῦ νεανίου Ἀλεξίου, συνεζήτησαν οἱ σταυροφόροι ἐν τῷ στρατοπέδῳ. Πάμπολλοι ἀντέτειναν, λέγοντες ὅτι παρήτησαν πατρίδα καὶ συγγενεῖς χάριν τῆς γῆς τοῦ Σωτῆρος καὶ οὐχὶ ἵνα κατακτῶσι πόλεις καὶ χώρας Χριστιανῶν. Πολλοὶ μὲν ἐλειποτάκτησαν πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Οὐγγαρίας, ἄλλοι δὲ διὰ πλοίων ἐμπορικῶν ἀπῆλθον ἐκ Βενετίας καὶ ἄλλων λιμένων εἰς Συρίαν, ἐκεῖσε περιμένοντες τὸν στρατὸν τῶν σταυροφόρων. Οἱ Γάλλοι μετὰ τοῦ δουκὸς, παραδεχθέντες τὰς προτάσεις ταύτας, ὑπεδέχθησαν τὸν Ἀλέξιον μετὰ πολλῶν τιμῶν. Ὁ γηραιὸς καὶ πολυμήχανος δοὺξ ἐκ τοῦ πολυαρίθμου στόλου, ἔδωσεν εἰς τὸν Ἀλέξιον ὅσας τριήρεις καὶ πλοῖα ἤθελε.

Ταῦτα πάντα, ἄγνωστα εἰς τοὺς ἡμετέρους ἱστορικοὺς, ἀφηγεῖται μετὰ τῆς συνήθους αὐτοῦ ἀφελείας ὁ Βιλλαρδουΐνος. Ἔνθερμος ὀπαδὸς τῶν Βενετῶν, ἀμφιβάλλω ἂν ποτε ὁ ἴδιος ἢ οἱ σταυροφοροῦντες πατριῶται αὐτοῦ, ἐννόησαν τὴν δολιότητα τῶν Βενετῶν, καπηλευομένων πρὸς ὄφελος ἑαυτῶν τὸν ἔνθεον καὶ ἄσβεστον ζῆλον τῶν Γάλλων. Ἡ μετ' ὀλίγον εὐχερὴς κατάκτησις τῆς Κ/πόλεως, τὰ πολύτιμα λάφυρα, ἡ βασιλεία τῶν Γάλλων ἡγεμόνων καὶ ἡ ἐπικερδεστάτη ἐμπορεία τῶν Βενετῶν ἐπὶ τῶν παραλίων τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ηὐχαρίστησαν τοὺς πάντας· ἡ δὲ πρὸ πολλοῦ ποθουμένη ὑποταγὴ τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας εἰς τὴν Ῥώμην, κατεσίγησε καὶ τοῦ Πάπα τὰς ἀρὰς κατὰ πάντων τῶν σταυροφόρων, πολιορκούντων καὶ λεηλατούντων χώρας Χριστιανῶν καὶ οὐχὶ Μωαμεθανῶν [1]).

Ὁ Νικήτας λέγει, ὅτι τὸν υἱὸν τοῦ Ἰσαακίου Ἀλέξιον, συμπαρέλαβεν ὁ θεῖός του Ἀλέξιος, ὅταν ἐκστρατεύων κατὰ τοῦ πρωτοσράτορος, κατέλυσεν εἰς Δημοκράνειαν [2]). Ἐκεῖσε κατέπλευσε πλοῖον Πισαίου τινὸς, πέμψαντος τὸ ἀκάτιον αὐτοῦ εἰς λιμενίσκον μὴ ὁρώμενον ἐκ τῆς Δημοκρανείας καὶ παραλαβόντος τὸν νέον Ἀλέξιον [3]). Οὗτος δὲ, ἐνδυθεὶς ἱμάτια ναυτικὰ καὶ ξυρίσας τὴν γενειάδα αὐτοῦ, διέφυγε τοὺς ἐρευνήσαντας τὸ πλοῖον Βυζαντίους. Εἰς τὴν φυγὴν τοῦ νέου συνήργησε καὶ ὁ Φίλιππος, γαμβρὸς ἐπ' ἀδελφῇ [1]).

σαμένοις κατένευσε τὸ μειράκιον, ἀλλὰ καὶ σύναρσιν κατὰ τῶν Σαρρακηνῶν μεθ' ὁπλομάχων Ῥωμαίων . . . τὸ δὲ δὴ μεῖζον καὶ ἀτοπώτατον, παρεκτροπὴν πίστεως ὁποία τοῖς Λατίνοις ἀσπάζεται·»—«οὔτε μὴν τὸ μισορώμαιον φρόνημα τῶν Λατίνων ὁπωσοῦν ἐβάλετο κατὰ νοῦν.» Ἰδ. σελ. 728. [1]) Impugnantes populos Christianos, cum debuissetis expugnare perfidos Saracenos. Ἐν ἐπιστολῇ τοῦ Πάπα πρὸς τοὺς σταυροφόρους. T. καὶ Th. Τόμ. Β'. σελ. 28. [2]) Σελ. 711. «Ἐν τῷ περὶ τὴν Θράκην χωρίῳ Δημοκρανείας.» N. Βρυέν. σελ. 133, πρβ. καὶ τὴν σημ. σελ. 229. Πολίχνιον παράλιον, πρὸς νότον τοῦ Μεγάλου Ῥηγίου· καλεῖται σήμερον, τὰ Δημόκρανα. Πολλὰ λείψανα Βυζαντινῶν κτιρίων σώζονται πλησίον τῆς κωμοπόλεως ταύτης. Ἐφραίμιος, στίχ. 6664—85.

[3]) Διεσώθησαν εἰς τινα ἔγγραφα τῆς Πίσης, τὰ ὀνόματα τῶν συνεργησάντων εἰς τὴν φυγὴν τοῦ νέου Ἀλεξίου. Rainerius comes de Segalari καὶ Ildebrandus Familiatus. Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 96, ἐν σημ. Buchon, Recherches. Τόμ. Γ'. σελ. 13. Δ'. 23. Ὁ λιμενίσκος οὗτος εἰκάζω ὅτι εἶναι ὁ ὅρμος τῆς νῦν Καλλικρατείας, ἐπὶ τοῦ στομίου τοῦ κόλπου, καλουμένου νῦν Μέγας Τζεκμετζὲς, τὸ πάλαι Μέγα Ῥήγιον καὶ κόλπος τοῦ Ἀθύρα. Ὁ ἐν Δημοκρανείᾳ διατρίβων, δὲν βλέπει τὸν ὅρμον τῆς Καλλικρατείας.

Ἅπας ὁ στόλος τῶν σταυροφόρων, μετὰ τοῦ Ἀλεξίου, ἐκπλεύσας ἐκ τῶν Ἰαδάρων, προσωρμίσθη εἰς Κέρκυραν, ὅπου διέμεινε τρεῖς ἑβδομάδας· ἐκεῖθεν παραπλέων τὴν Πελοπόννησον ἀφίχθη εἰς Εὔβοιαν, ὅπου οἱ σταυροφόροι ἀπέβησαν εἰς Ἄνδρον, τῆς ὁποίας οἱ ἐγκάτοικοι προσεκύνησαν τὸν Ἀλέξιον καὶ εὐφήμισαν αὐτὸν ὡς νόμιμον αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου.

Ἀναπλεύσαντες τὸν Ἑλλήσποντον καὶ τὴν Προποντίδα, προσωρμίσθησαν οἱ σταυροφόροι εἰς τὰ παράλια τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, τῇ 23ῃ Ἰουνίου, παραμονῇ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου.

Τῆς ἐδῶθεν φαινομένης πόλεως τὰ τείχη καὶ οἱ ὑψηλοὶ πύργοι, τὰ πλούσια ἀνάκτορα καὶ αἱ ἐκκλησίαι ἐξέπληξαν τοὺς σταυροφόρους, μετὰ τρόμου θεωροῦντας τὸ μεγαλεῖον τῆς Κ/πόλεως καὶ τὸ ῥιψοκίνδυνον τοῦ ἐπιχειρήματος αὐτῶν [2]).

Εἰς τὴν μικρὰν ταύτην κωμόπολιν αὐθημερὸν ἀπέβησαν οἱ ἡγεμόνες Γάλλοι καὶ ὁ δοὺξ τῆς Βενετίας καὶ συνηδρίασαν ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας [3]). Μετὰ πολύωρον συζήτησιν, τῆς ὁποίας τὰ καθ' ἕκαστα ἀτυχῶς ἀποσιωπᾷ ὁ Βιλλαρδουΐνος [4]), ἀναστὰς τελευταῖον ὁ δοὺξ τῆς Βενετίας, εἶπε· «Κύριοι, γινώσκω τὴν χώραν ταύτην κάλλιον ὑμῶν, διότι ἄλλοτε διέτριψα ἐδῶ.... Ἂν πορευθῶμεν διὰ ξηρᾶς, γνωρίσατε, ὅτ' ἡ ξηρὰ εἶναι μεγάλη καὶ εὐρεῖα, οἱ ἡμέτεροι δὲ ἄποροι καὶ πεινα λέοι, θέλουν διασκορπισθῆ ἐν τῇ ξηρᾷ, ζητοῦντες τροφάς.

»Πολὺς λαὸς εἶναι ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ, καὶ ὅσῳ καὶ προφυλαττόμεθα, θέλομεν ἀπολέσει τοὺς ἡμετέρους. Ἡ ἀπώλεια αὕτη δι' ἡμᾶς εἶν' ἐπιζήμιος, διότι ὀλίγοι εἴμεθα διὰ τὸ ἔργον τὸ ὁποῖον ἐπεχειρίσθημεν.

»Ἐδῶ σιμὰ εἶναι νῆσοί τινες [5]), τὰς ὁποίας ἐδῶθεν βλέπετε, ὅπου ἄνθρωποι κατοικοῦσι, κομίζοντες σῖτον, τρόφιμα καὶ ἕτερα ἀγαθά. Ἂς προσορμισθῶμεν ἐκεῖσε, ἂς συλλέξωμεν τὸν σῖτον καὶ τὰ τρόφιμα τῆς χώρας, μετὰ ταῦτα ἂς πλεύσωμεν πρὸς τὴν πόλιν, καὶ πράξωμεν ὅ,τι διατάττει ὁ ἡμέτερος Κύριος,

---

[1]) Νικ. Χων., σελ. 711. Περὶ τοῦ Φιλίππου οὐδὲν λέγουσιν οἱ ἀλλοδαποὶ ἱστορικοί.

[2]) V. H., σελ. 44. Ἀντέγραψα τοὺς λόγους τοῦ Βιλλαρδουΐνου. Ἡ Κ/πολις, πνέοντος βορείου ἀνέμου, μόλις φαίνεται ἀπὸ τὸν Ἅγιον Στέφανον, ἀπέχοντα μίλια 10. Ὅταν νότιος ἄνεμος πνέῃ, πάντα τὰ κτίρια θαυμασίως διακρίνονται. [3]) Ἡ ἐκκλησία αὕτη ἑτοιμόρροπος οὖσα, κατηδαφίσθη τῷ 1844 καὶ ἐπὶ τῆς αὐτῆς θέσεως ἀνηγέρθη ἡ σημερινή.

[4]) Toutes les paroles qui y furent dites, le livre ne vous les contera pas. V. H., σελ. 44. [5]) Ἐννοεῖ τὰς παρὰ τὴν Ἀσιατικὴν παραλίαν καλουμένας Πριγκηπονήσους, φαινομένας ἀπὸ τὸ χωρίον τοῦ Ἁγίου Στεφάνου.

διότι κάλλιον τοῦ μὴ ἔχοντος, μάχεται ὁ ἔχων τροφάς ». Ταύτην τὴν γνώμην τοῦ δουκὸς παρεδέχθησαν ἅπαντες οἱ συνεδριάζοντες.

Ἡ γνώμη αὕτη τοῦ γηραιοῦ δουκὸς ἦτο λίαν συνετή. Ἂν οἱ σταυροφόροι ἐκ τῆς κωμοπόλεως τοῦ Ἁγίου Στεφάνου ἐπορεύοντο διὰ ξηρᾶς πρὸς τὰ χερσαῖα τείχη, ἀπέχοντα ἐδῶθεν ὀκτὼ μίλια, ἤθελον ἀποτύχει, προσβαλλόμενοι συγχρόνως καὶ ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῶν πέριξ κωμοπόλεων. Ἡ ὑπὸ τῶν Λατίνων διὰ θαλάσσης εὐχερὴς ἅλωσις τῆς πόλεως καὶ ἡ μετὰ ταῦτα πολυήμερος τοῦ Μωάμεθ πολιορκία, προσεπικυροῦσι τὴν στρατηγικὴν ἐμπειρίαν τοῦ γηραιοῦ δουκός.

Τῇ 24ῃ Ἰουνίου, οἱ σταυροφόροι παρασκευάσαντες τὰ πολυάριθμα αὐτῶν πλοῖα διὰ μάχην καὶ ὡπλισμένοι ἅπαντες, ἀπέπλευσαν πρωὶ ἐκ τῶν παραλίων τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, πνέοντος νοτίου ἀνέμου [1]). Παρέπλευσαν τόσῳ πλησίον τῶν τειχῶν τῆς Κ/πόλεως, ὥστ' ἠδύναντο νὰ ῥίψωσι βέλη κατὰ τῶν Βυζαντίων, ἱσταμένων ἀθρόων ἐπὶ τῶν τειχῶν καὶ πύργων [2]).

Ἕνεκα τοῦ νοτίου ἀνέμου, οἱ σταυροφόροι προσωρμίσθησαν εἰς Χαλκηδόνα εἰς τὸ παλάτιον τοῦ Ἀλεξίου [3]), τοῦ ὁποίου τὴν λαμπρότητα ἐξυμνεῖ ὁ Βιλλαρδουῖνος. Οἱ μὲν ἡγεμόνες κατέλυσαν ἐντὸς τοῦ παλατίου, οἱ δὲ ἐπίλοιποι ἀνέσησαν σκηνὰς εἰς τὴν περίχωρον καὶ ἀποβιβάσαντες τοὺς ἵππους, ἀφῆκαν εἰς τὰ πλοῖα μόνους τοὺς ναύτας. Ἐδῶ διέμειναν τρεῖς ἡμέρας, συνάγοντες τὸν ἤδη θερισθέντα σῖτον, κείμενον εἰς τοὺς ἀγρούς [4]).

Μετὰ τριήμερον ἀνάπαυλαν, τὰ πλοῖα ἀνέπλευσαν τὸν Βόσπορον μέχρι τῆς Χρυσουπόλεως, εἰς ἕτερον ἀνάκτορον τοῦ Ἀλεξίου [5]). Τὸ δὲ ἱππικὸν ἐπορεύθη διὰ ξηρᾶς· οὕτω δὲ ἅπασα ἡ δύναμις τῶν σταυροφόρων, χερσαία τε καὶ θαλασσία, ἦτον ὑπὸ τὰ βλέμματα πάντων τῶν ἀπέναντι Κ/πολιτῶν.

Ὁ ἀκώλυτος καὶ πομπικὸς οὗτος εἴσπλους τῶν Λατίνων εἰς τὰ ὕδατα τοῦ

---

[1]) Et Dieu leur donna bon vent tel qu' il leur fallait. V. H., σελ. 46· «εὐπλοίας παραδόξου τυχόντες.» Νικ. Χωνιάτης, σελ. 717. [2]) Ἕκαστος συμπεραίνει πόσοι πολῖται τὴν ἡμέραν ἐκείνην συνήχθησαν ἐπὶ τῶν τειχῶν, ἵνα ἴδωσι παραπλέοντα τοιοῦτον πολυάριθμον στόλον. Λέγει ὁ V. H., σελ. 46. Il y avait tant de gens sur les murs et sur les tours qu' il semblait qu' il n'y en eut pas ailleurs. Μετὰ τῶν φρουρῶν συνῆλθον ἐπὶ τῶν τειχῶν καὶ πολῖται. [3]) Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 659· «ἔξωθεν τοῦ παλατίου τῆς Ἱερείας.» Κ. Πορφ. Τόμ. Α'. σελ. 373. Κωνς. Μανασσῆς, στίχ. 4073. Ν. Χων., σελ. 717. Πνέοντος σφοδροῦ νοτίου ἀνέμου τὰ πλοῖα δὲν ἀγκυροβολοῦσιν εἰς τὰ Ἀσιατικὰ παράλια τῆς Κ/πόλεως, ἀλλὰ τὸ θέρος ὁ νότιος ἄνεμος εἶναι πάντοτε γαλήνιος. C. Christ. Βιβ. IV. σελ. 175. [4]) Εἰς τὰ Ἀσιατικὰ παράλια τῆς Κ/πόλεως, ἡ μὲν κριθὴ θερίζεται τὴν 15ην, ὁ δὲ σῖτος τὴν 25ην Ἰουνίου. Οἱ νότιοι ἄνεμοι συνήθως ἐπιταχύνουσι τὴν ὡριμότητα, καθὼς συνέβη καὶ τὸ ἔτος τοῦτο. [5]) «Καὶ ἐπεὶ ἔτυχε τότε τοῖς κατὰ Δάμαλιν ἀρχείοις ἐναυλιζόμενος, ἃ Σκουτάριον ὀνομάζονται.» Ν. Χων., σελ. 280. Θεοφάνης. Βιβ. Α'. σελ. 420.

Βυζαντίου, τοῦ ὁποίου τὰ ἐρυμνότατα ὀχυρώματα ἐξέπληξαν τοὺς ἰδίους ἐχθροὺς, τεκμηριοῖ τῶν Γραικῶν βασιλέων τὴν φαύλην ἡγεμονίαν καὶ τοῦ Βυζαντινοῦ λαοῦ τὴν αἰσχρὰν δουλείαν. Οὐδέποτε ἄλλοτε ὑπέστη τὸ κράτος τοσαύτην ἀτιμίαν καὶ ἀδοξίαν. Ἀπὸ τοὺς χρόνους τῆς συμβάσεως τοῦ Ἐμμανουὴλ Κομνηνοῦ μετὰ τῶν Βενετῶν, καὶ τῆς ἐνοικίσεως τῶν Πισαίων καὶ Γενουνηνσίων ἐντὸς τῆς Κ/πόλεως, μετὰ προνομίων ὑπερτέρων τῶν ἰδίων ὑπηκόων, ἄρχονται αἱ μετὰ τῶν Λατίνων ἀτελεύτητοι ἔριδες, ἐωσότου ἡ κατὰ τῶν Γραικῶν ἀδυσώπητος ἔχθρα τῶν Βενετῶν, ἀποπλανήσασα καὶ τοὺς Γάλλους, ἐπέφερε τὴν ἅλωσιν τῆς Κ/πόλεως καὶ τὴν κατάκτησιν τοῦ κράτους. Ἡ ἐκστρατεία αὕτη, κατ' ἐμὲ, ἦτο προμεμελετημένον σχέδιον τῶν ἐμπόρων Βενετῶν [1]), πρὸ πολλοῦ ὀρεγόμενων τοὺς μὲν Βυζαντίους νὰ ἐκδικηθῶσι, τοὺς δὲ ἐμπόρους Γενουηνσίους ν' ἀποδιώξωσι. Τί ἐγένετο καθ' ὅλον τὸν χρόνον τοῦτον ἐν Βυζαντίῳ μετὰ πολλῆς θλίψεως ἀφηγεῖται ὁ Νικήτας [2]). Ὁ ναύαρχος Μιχαὴλ ὁ Στρυφνὸς, τὸν ὁποῖον ἀρχήτερα ἀνέφερα ὡς ζημιώσαντα τὸν πειρατὴν Καφούρην ἐμπορευόμενον ἐν Βυζαντίῳ, ἀτιμωρητὶ ἐπώλει καὶ γόμφους καὶ ἀγκύρας, καὶ χάριν τῆς μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος ἐπιγαμίας αὐτοῦ, «ἁπαξάπαντος πλοίου μακροῦ τὰ νεώρια Ῥωμαίων ἐκένωσεν». Οἱ δασοφύλακες ἐκτομίαι, ἐκώλυον τὴν κατατομὴν ναυπηγησίμων δένδρων, διότι τὰ δάση ἐφυλάττοντο διὰ τὰ κυνηγέσια τοῦ αὐτοκράτορος· ὁ δὲ Ἀλέξιος « εἰς ἐπιδείπνιον εἶχε γέλωτα τὴν τοῦ Λατινικοῦ στόλου ἀπόπλοιαν, καὶ ὡς εἰς μῦθον ἀπέλυε τὰ τοῖς ὠσὶν ἔναυλα δεινὰ, καὶ πρὸ ὀμμάτων πολλοῖς κείμενα ». Μαθὼν δὲ ὅτι οἱ σταυροφόροι μετὰ τὴν πολιορκίαν τῶν Ἰαδάρων, ἔπλεον πρὸς τὸ Βυζάντιον καὶ ὅτι ὁ μετ' αὐτῶν συμπλέων ἀνεψιὸς αὐτοῦ Ἀλέξιος, ἀνηγορεύετο [3]) αὐτοκράτωρ ὑπὸ πολλῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν, ἤρχισεν ἐπισκευάζων « τὰ τῶν σκαφιδίων ὑπόσαθρά τε καὶ θριπηδέστατα, μόλις εἰς εἴκοσιν ἀριθμούμενα· περιελθὼν δὲ καὶ τὰ τείχη τῆς πόλεως, τὰς ἔξωθεν οἰκήσεις κατερείπειν προσέταττεν ». Ἐν τῷ Ἑλλησπόντῳ [4])

---

[1]) Ἐκ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Πάπα Ἰννοκεντίου Γ'. πρὸς τὸν βασιλέα Ἀλέξιον, ὑπὸ χρον. 16 Νοεμβρίου 1202, καταφαίνεται, ὅτι ὁ ἀνόμως βασιλεύων Ἀλέξιος ἐγίνωσκε τὰ σχέδια τῶν Βενετῶν, μελετώντων νὰ προσβάλωσι τὸ Βυζάντιον, διότι ἔπεμψε πρέσβεις παρακαλῶν τὸν Πάπαν, ἵν' ἀποτρέψῃ αὐτοὺς ἀπὸ τὴν μελετωμένην ἐκστρατείαν. Γράφει ὁ Πάπας. Proposuerant siquidem nobis dicti nuntii tui, et id etiam tuae literae continebant quod, cum Christianorum exercitus qui venturus est in subsidium Terrae Sanctae, praeposuerit tuae magnitudinis terram invadere κτλ. T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 404. Λέγει ὁ Sauli περὶ τῶν Βενετῶν. Τόμ. Α'. σελ. 33. Egli è perciò verisimile che i Veneziani . . . avvisassero di agevolarsi la via, tanto di vendicare le antiche offese, quanto di acquistare la facoltà di mercanteggiare in quelle parti, con immunità esclusive. [2]) Σελ. 716, 651. Ὁ Βυζαντινὸς λαὸς μετὰ τῶν Βαράγγων ἐκακοποίησε τοὺς ἐν Κ/πόλει ἐμπορευομένους Ἰταλούς. Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 95. [3]) Νικ. Χων., σελ. 717. Ἐφραίμιος, στίχ. 6,775. [4]) Εἴκοσι

καὶ τῇ Προποντίδι οὐδὲν πλοῖον Βυζαντινὸν ἐφάνη καὶ οὕτως εἰσέπλευσαν οἱ Λατῖνοι μέχρι τῆς Χρυσουπόλεως, « μηδενὸς εἰδότος σχεδόν». Ταύτην τὴν ὀλιγωρίαν τοῦ Ἀλεξίου καὶ τῶν συμβούλων αὐτοῦ δὲν ἐγίνωσκον οἱ Λατῖνοι.

Περὶ τοῦ Βυζαντινοῦ στρατοῦ ἐντὸς τῆς Κ/πόλεως, ὀλίγιστα λέγει ὁ Νικήτας. Μνημονεύει [1]) φάλαγγός τινος περὶ τὸν Δαμάτρυν [2]), ἐκεῖσε σταθμευούσης, ἵνα ἐμποδίζῃ τὰς ὄπισθεν τῆς Χρυσουπόλεως ἐκδρομὰς τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοῦ. Κατὰ τῆς φάλαγγος ταύτης ἀπεστάλη Λατινικὸν ἱππικὸν καὶ συμπλοκῆς γενομένης, ἐδραπέτευσαν οἱ Βυζάντιοι « μάλιστα οἱ στρατηγοί, ὡς κραδέλαφοι πλέον δείλανδροι ».

Ταῦτα τὰ μετὰ πολλῆς ἀληθείας ἱστορούμενα τοῦ Νικήτα, σαφηνίζουσι τὴν μέχρι τοῦ Βοσπόρου ἀκώλυτον πορείαν τῶν σταυροφόρων.

Τῇ 29ῃ Ἰουνίου, τῇ ἐπαύριον τῆς ἀφίξεως τῶν Λατίνων ἐν Χρυσουπόλει, ὁ βασιλεὺς Ἀλέξιος ἔπεμψεν πρὸς τὸν ξένον στρατὸν, πρέσβυν Νικόλαον Ῥόσσην τὸν Γενουήνσιον [3]), οὕτω λαλήσαντα ἐνώπιον τῶν σταυροφόρων. « Κύριοι, ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος γινώσκει, ὅτι εἶσθε οἱ γενναιότεροι τῶν ἀνθρώπων τῶν μὴ ἐστεμμένων, καὶ πολῖται καλλίστης χώρας. Παραξενίζεται δὲ διατί ἤλθετε εἰς τὴν χώραν καὶ βασιλείαν αὐτοῦ, ὄντες καὶ ὑμεῖς καὶ οὗτος χριστιανοί. Γινώσκει ὅτι πορεύεσθε ἵν' ἐλευθερώσητε τὴν πέραν τῆς θαλάσσης ἁγίαν γῆν, τὸν τίμιον σταυρὸν καὶ τὸν Ἅγιον τάφον. Ἂν ἦσθε πτωχοὶ καὶ ἄποροι, ἀπερχόμενοι ἐκ τῆς χώρας αὐτοῦ, θέλει σᾶς δώσει εὐχαρίστως ἐκ τῶν ἰδίων καὶ τρόφιμα καὶ χρήματα. Δὲν προτίθεται οὐδόλως νὰ σᾶς κακοποιήσῃ, μολονότι ἔχει δύναμιν, διότι καὶ εἰκοσαπλάσιοι ἐὰν ἦσθε, ἠδύνατο νὰ σᾶς κατατροπώσῃ, ἂν εἶχε διάθεσιν τοιαύτην».

Εἰς ταῦτα ἀπεκρίθη ὁ Κόνων, ἐν ὀνόματι πάντων τῶν ἡγεμόνων. « Εὐγενέστατε, μᾶς εἴπατε ὅτι ὁ ὑμέτερος Κύριος παραξενίζεται, ὅτι εἰσῆλθον οἱ ἡμέτεροι Κύριοι καὶ ἡγεμόνες εἰς τὴν χώραν καὶ βασιλείαν αὐτοῦ. Εἰς τὴν χώραν αὐτοῦ δὲν εἰσῆλθον, διότι ἀδίκως καὶ παραλόγως κρατεῖ αὐτὴν, ἐναντίον τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς δικαιοσύνης. Ἀνήκει αὕτη εἰς τὸν ἐδῶ ἐπὶ θρόνου καθήμενον ἀνεψιὸν αὐτοῦ Ἀλέξιον, υἱὸν τοῦ Ἰσαακίου, ἀδελφοῦ τοῦ αὐτοκράτορος [4]). Ἂν

πλοῖα κατὰ τῶν 240 τῶν Λατίνων, καὶ ταῦτα κατὰ τὸν ἀψευδέστατον Νικήταν «θρηπιδέστατα»! [1]) Σελ. 718. [2]) Damatrys est Bithyniae mons et urbs supra Scutarium (Chrysopolim). Οἱ T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 270, ἀναφέρουσι καὶ τοὺς Βυζαντινοὺς τοὺς γράψαντας περὶ τοῦ ὄρους τούτου. Εἶναι τὸ νῦν καλούμενον Ἀλεμ-δάγ. Πατρ. Ἑλάς. Γραφαὶ, σελ. 369. C. Christ. Βιβλ. IV. σελ. 177. Λέων ὁ Γραμματικὸς, σελ. 283.

[3]) Ce messager avait nom Nicolas Roux, et était natif de Lombardie. V. H., σελ. 49. Περὶ τούτου οὐδὲν ἀναφέρει ὁ Νικήτας. Rossi, μετεποίησεν ὁ V. H. κατὰ τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ, εἰς Roux. [4]) Ὁ V., H. σελ. 24, μαρτυρεῖ, ὅτι ὁ Ἰσαάκιος ἐξηγόρασεν ἀπὸ τοὺς Τούρκους τὸν νῦν βασιλεύοντα ἀδελφόν του.

προσέλθῃ εἰς τὸ ἔλεος τοῦ ἀνεψιοῦ αὐτοῦ καὶ ἀποδώσῃ τὸ στέμμα καὶ τὴν βασιλείαν, θέλομεν τὸν παρακαλέσει ἵνα τὸν συγχωρήσῃ καὶ τῷ χαρίσῃ περίσσειαν, ἵνα ζήσῃ πλουσιοπαρόχως. Διὰ τοιοῦτον σκοπὸν δύνασθε νὰ ἐπανέλθητε, ἄλλως μὴ τολμήσητε νὰ ἐπιστρέψητε [1])».

Τὴν ἐπαύριον οἱ σταυροφόροι ἀπεφάσισαν νὰ δείξωσι τὸν νέον Ἀλέξιον εἰς τὸν λαὸν τῆς Κ/πόλεως [2]). Ὁ δοὺξ τῆς Βενετίας καὶ ὁ Μαρκέσιος Μονφερράτου, παρέλαβον τὸν νέον ἐν τῷ πλοίῳ αὐτῶν, ἀκολουθουμένῳ ἀπ' ἄλλα πλήρη σταυροφόρων. Παρέπλευσαν πλησίον τῶν τειχῶν, κατέδειξαν τὸν νέον εἰς τὸν ἐπὶ τῶν τειχῶν συνηθροισμένον φιλοθεάμονα λαὸν, λέγοντες, « ἰδοὺ ὁ νόμιμος ὑμῶν ἄρχων, ἤλθομεν ἵνα σᾶς ὑπερασπισθῶμεν, διότι ὁ νῦν βασιλεύων ἀδίκως ἀφήρπασε τὸν θρόνον, ἐκτυφλώσας τὸν ἀδελφὸν καὶ ἀποδιώξας τὸν νόμιμον ἄρχοντα ». Ταῦτα ἤκουσεν ὁ λαὸς τοῦ Βυζαντίου, ἀλλ' οὐδεμία φωνὴ, οὐδὲν κίνημα ὑπὲρ τοῦ νέου Ἀλεξίου. Ἡ παράταξις αὕτη ἔγινεν ὑπὸ τὴν Ἀκρόπολιν, παρὰ τὰ τείχη τῶν ἀνακτόρων καὶ τῆς Προποντίδος, διότι ὁ λιμὴν ἦτο κεκλεισμένος διὰ τῆς ἁλύσεως, ἐκτεινομένης ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολιν μέχρι τοῦ Γαλατᾶ.

Οἱ σταυροφόροι μετὰ τὰς ματαίας ταύτας ἀποπείρας, γενομένας χάριν μᾶλλον τῶν Γάλλων, ἀποστρεφομένων τὴν κατὰ τῶν Βυζαντίων πάλην, ἀπεφάσισαν ἵνα προσβάλωσι τὴν Κ/πολιν. Ἵν' ἐπιτύχωσιν, ὤφειλον πρότερον νὰ κυριεύσωσι τὸν πύργον τοῦ Γαλατᾶ, ὅθεν ἐπεξετείνετο πρὸς ἕτερον πύργον τῆς ἀντικρὺ ἀκροπόλεως ἡ κλείουσα τὸν λιμένα ἅλυσις [3]). Διὰ τῆς ἁλύσεως ταύτης, ὁ εὐρύχωρος καὶ νήνεμος λιμὴν τῆς Κ/πόλεως [4]) ἦτον ἀπρόσιτος εἰς τοὺς

[1]) V. H., σελ. 49. Conon de Béthune. Τοῦτον καλεῖ ὁ Νικήτας, σελ. 825. «Τῆς Πετούνης κόμητα Κόνωνα.» Περὶ τοῦ πρέσβεως τούτου οὐδὲν ἕτερον λέγει ὁ V. H.

[2]) Ὁ Hugo, κόμης τοῦ Ἁγίου Παύλου, γράφων πρὸς τὸν φίλον του Ἐρρῖκον, τῷ 1203, καὶ ἀφηγούμενος τὰ τῆς πολιορκίας, λέγει. «Εὑρισκόμενοι εἰς Σκούταρι παραξενίσθημεν, ὅτι οὐδεὶς φίλος, οὐδεὶς ἀπεσταλμένος προσῆλθεν ἵν' ἀναγγείλῃ τὰ ἐν Βυζαντίῳ γενόμενα.» T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 306. Ὁ Hugo ἐννοεῖ φίλον ἢ πρεσβευτὴν πρὸς τὸν μετ' αὐτῶν συνεκστρατεύοντα Ἀλέξιον. [3]) Περὶ τῆς ἁλύσεως ταύτης, συχνὰ μνημονευομένης εἰς τὰ συγγράμματα τῶν Βυζαντινῶν, λέγει ὁ κόμης Hugo. Inde perreximus ad quandam turrim fortissimam, que Galatha nuncupatur, in qua firmabatur catena ferrea grossa nimis, quae posita super ligna transversa mare transnatabat (ἐπὶ φιτρῶν τε μεγίστων ἐφαρμοσάμενος. Λ. Διάκ., σελ. 79) attingens usque ad muros civitatis. Catena illa portum servabat. T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 306· «τῷ φρουρίῳ ἐπέστησαν ἐν ᾧ εἴθισται σιδηρᾶν βαρυτάλαντον ἀποδέειν ἅλυσιν.» N. Χων., σελ. 718. Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 60. Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 609. Μ. Γλυκᾶς, σελ. 535. [4]) Μετὰ τὴν ἅλωσιν, λέγει ὁ Νικήτας, σελ. 788· «καὶ πύλας τῆς πόλεως καὶ τέμαχος τῆς ἁλύσεως, ἣ διαταθεῖσα συνεῖχε τὸν ναύσταθμον, τοῖς ἐν Συρίᾳ ὁμογενέσι μετὰ πλείστων πλοίων πεπόμφασιν.» Ὁ κ. Γλαβάνης λέγει περὶ τῆς ἁλύσεως ταύτης· «εἷς κρίκος αὐτῆς διατηρεῖται εἰς τὸ πυροβολοστάσιον τοῦ Τοπ-χανὲ, καὶ ἔχει

ἐχθρούς. Ὁ Γαλατᾶς ἦτο τότε προάστειον ἀτείχιστον [1]), ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐχθρὸς δὲν ἠδύνατο νὰ μείνῃ, διότι προσεβάλλετο ἀπὸ τὰ πετροβόλα μηχανήματα τῆς ἀπέναντι Κ/πόλεως καὶ ἀπὸ τὰ Βυζαντινὰ πλοῖα τὰ ἀνενοχλήτως διαπλέοντα τὸν λιμένα. Τούτου ἕνεκεν, ὁ Ἀλέξιος μετὰ τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ κατέλαβε τὴν πρὸς βορρᾶν τῆς ἁλύσεως παραλίαν [2]), ὅπου ἐγίνωσκεν ὅτι ἔμελλον τὰ πλοῖα τῶν σταυροφόρων νὰ προσορμισθῶσι. Συγχρόνως τὰ ὀλίγα Βυζαντινὰ πλοῖα παρετάχθησαν ὄπισθεν τῆς ἁλύσεως καὶ ἐντὸς τοῦ λιμένος, ἵνα συνάμα μετὰ τοῦ στρατοῦ ὑπερασπίζωσι τὸν ἐπαπειλούμενον πύργον, κείμενον μέσον τοῦ στρατοῦ καὶ τῶν πλοίων.

Τοῦ πύργου τούτου τοῦ Γαλατᾶ πολλάκις συγχεομένου μετὰ τοῦ μέχρι σήμερον σωζομένου ἐρυμνοῦ πύργου, καλουμένου τοῦ Χριστοῦ [3]), σώζονται εἰσέτι λείψανά τινα. Εἰς ἔγγραφον Λατινικὸν δημοσιευθὲν ὑπὸ τοῦ ἱστορικοῦ Σάουλη, ὁρίζον τὰ ὅρια τὰ πρώτιστα τοῦ Γαλατᾶ, λέγεται, ὅτι ὁ καλούμενος πύργος τοῦ Γαλατᾶ, ἦτον ἐπὶ τῆς παραλίας, ἑβδομήκοντα βήματα πρὸς ἀνατολὰς τοῦ τείχους τοῦ Γαλατᾶ, τοῦ ἐκτεινομένου ἀπὸ βορρᾶν πρὸς νότον [4]). Τὸ τεῖχος τοῦτο, τὸ κυρίως ἀνατολικὸν τοῦ Γαλατᾶ, εἶναι τὸ ἐκτεινόμενον ἀπὸ τὴν ὑπώρειαν τοῦ λόφου, παρὰ τὴν ὁδὸν σήμερον καλουμένην Χαρατζὴ-σοκὰκ καὶ κατ' εὐθεῖαν πρὸς τὴν γνωστὴν ἀποβάθραν τοῦ Καράκιοϊ. Ἐπὶ τῆς θέσεως τοῦ τείχους τούτου, κατεδαφισθέντος τοῦ πλείστου σήμερον, ἀνεκτίσθη ἡ ἔξω πύλη τοῦ Χαβιαροχάνου. Ἀπὸ τὴν πύλην τοῦ Καράκιοϊ, ἑβδομήκοντα Ἰταλικὰ βήματα, ἤτοι πήχ. περίπου 140, πρὸς τὴν ἀνατολικὴν γωνίαν τοῦ μεγάλου χανίου τοῦ Χαλὴλ πασᾶ, ἦτον ὁ πύργος τοῦ Γαλατᾶ. Ἂν λογίσωμεν τὸ πάχος τῶν τειχῶν καὶ τοῦ ἰδίου πύργου, δὲν πλανώμεθα λέγοντες, ὅτι ὁ πύργος οὗτος, τὸν ὁποῖον πολλάκις μνημονεύουσι τὰ Βυζαντινὰ χρονικὰ καὶ οἱ ἀλλοδαποὶ ἱστορικοί, κατεῖχε τὴν θέσιν τοῦ σημερινοῦ ὑγειονομείου, τοῦ ὁποίου ἡ ὑψιτενὴς παραθαλάσσιος πύλη, μετὰ δύο ἑτέρων τὴν σήμερον ἐντετειχισμένων, μὲ φαίνονται ἔργα Βυζαντινὰ καὶ οὐχὶ τῶν Γενουηνσίων. Ὁ πύργος οὗτος δὲν κατηδαφίσθη ἀπὸ

πάχος βραχίονος, σχῆμα ἐλλειπτικὸν καὶ μέγεθος ὑπὲρ τὸ ἓν μέτρον.» Ἕλλην. Φιλολ. Σύλλ. Τεῦχ. Δ'. σελ. 86. Buchon, Recherches. Τόμ. Α'. σελ. 486. [1]) Ὁ Ν. Γρηγορᾶς, Τόμ. Α'. σελ. 134, γράφων περὶ τῶν ἐν Γαλατᾷ συμβάντων τῷ 1275 λέγει· «οὔπω γὰρ σφίσι (δηλ. τοῖς Γενουηνσίοις) τειχῶν ὀχυρώματα ἦν.» [2]) Καλεῖται σήμερον ἡ παραλία αὕτη Κιρὲτζ-καπουσοῦ καὶ Τὸπ-χανέ. [3]) Christeam turrim· «ὁ μέγας οὗτος τῷ ὄντι πύργος ἐκαλεῖτό ποτε «τοῦ Χριστοῦ» καὶ πύργος τοῦ Σταυροῦ κατὰ τὸν Σανσοβῖνον.» Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Β'. σελ. 42, 44. «Καστελλίου πύργωμα» κατὰ τὸν Δ. Διάκ., σελ. 79. Ele (δηλ. ὁ πύργος) avoit à non (ὄνομα) le tors de Galatas. Buchon, Recherches. Τόμ. Α'. σελ. 486. Πρβ. καὶ τὸ Λεξικὸν τῆς Γαλ. Γλώσσης ὑπὸ τοῦ Littrè, λέξ. Galathas. [4]) Sauli. Τόμ. Β'. σελ. 211. Ad marinam distando à muro Castro Galate, per passus septuaginta· τὸ ἐδῶ καλούμενον βῆμα, ἦτον ἑπτὰ σπιθαμῶν.

τοὺς μετέπειτα κατοικίσαντας τὸν Γαλατᾶν Γενουηνσίους, διότι μέχρι τῆς ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ ἁλώσεως τῆς Κ/πόλεως, ἐκλείετο ὁ λιμὴν διὰ τῆς ἁλύσεως ταύτης.

Οἱ μελετῶντες τὴν Βυζαντινὴν ἱστορίαν, ἐννοοῦσι πόσον σαφηνίζει τινὰ ἱστορικὰ γεγονότα ἡ θέσις τοῦ πύργου τούτου [1]).

Κατὰ τὸν Βιλλαρδουῖνον, ὁ βασιλεὺς Ἀλέξιος μετὰ τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ ἐστρατοπέδευσεν ἐπὶ τῆς βορεινῆς παραλίας τοῦ πύργου τοῦ Γαλατᾶ. Ἐδῶ πλησίον ἀπέβησαν οἱ σταυροφόροι μεθ' ἅπαντος τοῦ ἱππικοῦ καὶ προσέβαλον τὸν Βυζαντινὸν στρατὸν, τραπέντα πάραυτα εἰς αἰσχρὰν φυγήν. Κυριεύσαντες ἀναιμωτὶ τὴν παραλίαν, ἔσυραν πλησίον τῆς ξηρᾶς τὰ φορτηγὰ πλοῖα καὶ οὕτως ἅπας ὁ ἐχθρικὸς στρατὸς ἀπέβη ἐπὶ τῆς παραλίας, οὐδενὸς κωλύοντος. Ἐστρατοπέδευσαν δὲ ὅλην τὴν ἐπιοῦσαν νύκτα εἰς τόπον καλούμενον ἡ Ἑβραϊκή [2]).

Οἱ σταυροφόροι λίαν πρωὶ προσέβαλον τὸν πύργον τοῦ Γαλατᾶ, φρουρούμενον ἀπὸ Βυζαντινοὺς καὶ ξένους ἐπικούρους [3]). Τινὲς ἐκ τοῦ πύργου ἐξερχόμενοι, προσέβαλλον τοὺς σταυροφόρους. Ἄλλοι δ' ἐκ τῶν ἐκεῖσε προσωρμισμένων Βυζαντινῶν πλοίων, συνεβοήθουν τοὺς ἐν τῷ φρουρίῳ πολιορκουμένους· τούτων τινὲς, καταδιωκόμενοι ἀπὸ τοὺς σταυροφόρους καὶ ἐπιστρέφοντες εἰς τὰ πλοῖα, ἐπνίγησαν, ἄλλοι δὲ ἐθανατώθησαν. Οἱ ἐκ τοῦ φρουρίου ἐξελθόντες καὶ ἀπὸ τοὺς σταυροφόρους πληττόμενοι, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ κλείσωσι τὴν πύλην τοῦ φρουρίου, οἱ δὲ σταυροφόροι μετὰ φονικὴν πάλην πρὸ τῆς πύλης, ἀθρόοι εἰσελθόντες, κατέσφαξαν τοὺς πλείστους καὶ ἐκυρίευσαν τὸν πύργον [4]).

Μετὰ τὴν κατάκτησιν τοῦ πύργου καὶ τὴν διάρρηξιν τῆς ἁλύσεως, οἱ μὲν σταυροφόροι εἰσέπλευσαν ἐντὸς τοῦ λιμένος, τὰ δὲ Βυζαντινὰ πλοῖα, καταδιω-

[1]) Οἱ κκ. Michaud καὶ Poujoulat ἐν τῇ Correspondance d'Orient, Paris. 1835. Τόμ. Γ'. σελ. 119, φρονοῦσιν, ὅτι ὁ νῦν ἱστάμενος πύργος τοῦ Χριστοῦ (κοινῶς Γάλατα-κουλεσὴ), εἶναι ὁ πύργος τοῦ Γαλατᾶ τῶν ἀλλοδαπῶν σταυροφόρων καὶ ἡμετέρων ἱστορικῶν. [2]) Ils se logèrent ainsi la nuit devant la tour, et en la juiverie que l'on appelle l'Estenor, où il y avait une ville bien bonne et bien riche. V. H., σελ. 55. Estenor εἶναι τὸ παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς στενὸν καὶ νῦν Κατάστενον. Ἀπὸ τὴν παραλίαν ταύτην τοῦ Τὸπ-χανὲ ἄρχεται ὁ Βόσπορος. Βενιαμὶν ὁ ἐκ Τουδέλλης λέγει. L'endroit de leur demeure (δηλ. τῶν Ἑβραίων) se nomme Pera. Voyages de Benjamin fils de Jonas, σελ. 14, ἐν τοῖς Voyages en Asie par Bergeron, à la Haye, 1735· «τὸν μὲν εἰς τὴν περαίαν ἢ τοῖς Ἰουδαίοις εἰς ταφὴν ἀποτέτμηται ἄγουσι.» Ν. Χων., σελ. 382. [3]) In turri siquidem sepe dicta, erant sarjanti Anglici, Pisani, Livoniani, Dachi (Dani)? ad eam protegendam constituti. Pisani, Geneciani, Daci, coll. Franc, Geneciani sunt ne Genuesi, Γενουῖται? Περὶ τούτου ἀμφιβάλλω. Τ. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 306. Νικ. ὁ Γρηγορᾶς λέγει, ὅτι ὁ πύργος ἢ τὸ φρούριον τοῦ Γαλατᾶ, ἦτον ἀπέναντι τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Ἁγίου Δημητρίου. Τόμ. Β'. σελ. 861. [4]) «Ὡς δ' οἱ μὲν ἐπίγειοι, οἱ δ' ἐνάλιοι τῷ φρουρίῳ ἐπέστησαν.» Ν. Χων., σελ. 718. Balduinus cum suis classem intrantes,... Constantinopolim, dirigit ante

κόμενα ἀπὸ τὰ πολυάριθμα ἐχθρικὰ, προσωρμίσθησαν πρὸς τὴν ἀπέναντι παραλίαν, ὅπου οἱ ὁπλῖται καὶ οἱ ναῦται ἀπέβησαν εἰς τὴν ξηρὰν πρὸς φρουρὰν τῆς κινδυνευούσης πόλεως [1]). Τέσσαρας ἡμέρας διῆγον ἐν Γαλατᾷ οἱ σταυροφόροι, συσκεπτόμενοι περὶ ἐφόδου καὶ ἁλώσεως τῆς Κ/πόλεως. Οἱ μὲν Βενετοὶ ἐπρότεινον τὴν διὰ θαλάσσης ἔφοδον, λέγοντες εἰς τοὺς Γάλλους, ὅτι διὰ πολεμικῶν μηχανῶν καὶ κλιμάκων ἐπὶ τῶν πλοίων, ἠδύναντο νὰ εἰσπηδήσωσιν ἐντὸς τῶν παραλίων πύργων καὶ κυριεύσωσιν ἀνέτως ἅπασαν τὴν πόλιν. Οἱ δὲ Γάλλοι, ἐπαιρόμενοι ἐπὶ τῇ ἐφόδῳ τοῦ πύργου τοῦ Γαλατᾶ καὶ ὁμολογοῦντες τὴν αὐτῶν ἀπειρίαν εἰς ναυμαχίας καὶ ναυτικὰ μηχανήματα, ἐπρότειναν ἵνα προσβάλωσι τὴν πόλιν ἐκ τῶν χερσαίων τειχῶν. Ταύτην τὴν σύμβασιν παρεδέχθησαν μετά τινα συζήτησιν οἱ ἐν Γαλατᾷ [2]) ἀρχηγοὶ τοῦ συμμαχικοῦ στρατοῦ.

Τὴν πέμπτην ἡμέραν οἱ Γάλλοι ἱππεῖς μετὰ τῆς πεζῆς στρατιᾶς, ὁδεύοντες διὰ τοῦ Γαλατᾶ, τοῦ Κασὴμ-πασᾶ καὶ τοῦ σημερινοῦ ναυστάθμου, ἀφίχθησαν εἰς τὸ Πικρίδιον [3]), τὸ νῦν Χάσκιοϊ, ἐνῷ συγχρόνως παρέπλεεν ἅπας ὁ στόλος, ἵνα προφυλάττῃ τοὺς πορευομένους Γάλλους ἀπὸ τὰς ἐφόδους τῶν Βυζαντίων. Ἐλθόντες ἐδῶ ἀπέναντι τῶν ἀνακτόρων τῶν Βλαχερνῶν, εὗρῆκαν τὴν γέφυραν τὴν ὑπὸ πολλῶν Βυζαντινῶν ἀναφερομένην, κατὰ μέρος «κεκομμένην», ἵνα κωλύσῃ τὴν πέραν τοῦ λιμένος διάβασιν τῶν ἐχθρῶν [4]). Ταύτην ἐπανώρθωσαν εἰς εἴκοσι τέσσαρας ὥρας καὶ τὴν ἐπιοῦσαν, διέβησαν τὸν λιμένα καὶ ἐστρατοπέδευσαν ὑπό τ' ἀνάκτορα τῶν Βλαχερνῶν. Ἐδῶθεν ἔρριπτον βέλη ἐντὸς τῶν ὑψηλῶν ἀνακτόρων διὰ τῶν θυρίδων καὶ τὰ τῶν Βυζαντινῶν ἔπιπτον ἐπὶ τῶν σκηνῶν τῶν σταυροφόρων [5]).

---

turrim quae Galathas dicitur quam ascendunt et capiunt, et Pyrely quot erat suburbium Constantinopolitanae urbis, ubi Judaei commorabantur combusserant. T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 297. Pyrely εἶναι ἡ περαία τῶν Βυζαντίων.

[1]) «Εἶτα καὶ αὐτῆς (δηλ. τῆς ἁλύσεως) διαρραγείσης, εἴσω ξύμπας ὁ πολέμιος στόλος εἰσρύεται.» Ν. Χων., σελ. 719. Ὁ Γύλλιος, σελ. 321, λέγει, ὅτι ὑπῆρχεν ἐκεῖ πλησίον, πύλη καλουμένη τῆς ἁλύσεως, Porta catena. [2]) V. H., σελ. 56. [3]) Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Β'. σελ. 10. Κ/πολις Πατρ., σελ. 157. [4]) Et là il y a un fleuve qui se jette dans la mer, qu'on ne peut passer, sinon par un pont de pièrre. V. H., σελ. 56. «Ἔκτισε δὲ (ὁ Ἰουστινιανὸς) καὶ τὴν γέφυραν, δι' ἧς δύναταί τις τὴν περαίαν ποιεῖσθαι ἀπὸ τῆς ἀντιπέραν εἰς τὴν πανευδαίμονα.» Χρον. Πασχ. Τόμ. Α'. σελ. 618. «Περὶ τὴν ἐκεῖ που γέφυραν καὶ τὸν λεγόμενον τρυπητὸν λίθον.» Ν. Χων., σελ. 719. Διὰ τῆς γεφύρας ταύτης μετὰ δυσκολίας διέβαινον ἡνωμένοι τρεῖς ἱππεῖς, juncti lateribus. T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 307. Αὕτη εἶναι ἡ μόνη εἴδησις τοῦ πλάτους τῆς γεφύρας ταύτης. Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 615. Ι. Κίνναμος, σελ. 75· «ἐν τοῖς παρὰ τὴν τῆς Καμήλου γέφυραν λειμῶσιν ἐστρατοπεδεύσατο.» Ι. Καντακ. Τόμ. Α'. σελ. 305. Πασχ. Χρον. Τόμ. Α'. σελ. 720. [5]) Et ponte et amne transmisso qui exercitum nostrum separabat à Graecis cuneis ordinatis ante portam diu stetimus re-

Καθ' ὅλην τὴν διάβασιν ταύτην οὐδεὶς Βυζαντινὸς στρατιώτης ἐφάνη. Ὁ Γαλλικὸς στρατὸς ὧδευεν ὡπλισμένος καὶ ἕτοιμος εἰς μάχην· δὲν ἐφρόνει ὅτ' οἱ Βυζάντιοι, ἔχοντες πολυάριθμον στρατὸν καὶ τοιαῦτα ὀχυρώματα, ἤθελον ἀφήσει εἴκοσι χιλιάδας μαχητῶν νὰ πορεύωνται ἀκωλύτως διὰ τῆς χώρας αὐτῶν.

Εἰς τὴν πλατεῖαν ταύτην, κειμένην ὑπὸ τὰ τείχη τοῦ ὑψηλοῦ παλατίου τῶν Βλαχερνῶν καὶ ἐνώπιον τῶν ὀχυρῶν πύργων τοῦ Ἀνεμᾶ, ἐστρατοπέδευσαν οἱ Γάλλοι, περιχαράξαντες τὸ στρατόπεδον, ἵνα περιφυλάττωνται ἀπὸ τὰς ἐξόδους τῶν Βυζαντίων, γενομένας ἑξάκις καὶ ἑπτάκις τῆς ἡμέρας [1]). Αἱ ἔξοδοι αὗται ἐγένοντο ἀπὸ τὰς πύλας τῆς Γυρολίμνης, τῆς Χαρσίας καὶ τῆς Ἀδριανουπόλεως [2]) καὶ τόσον πλησίον τῶν τειχῶν προσήρχοντο οἱ ἀντιμαχόμενοι Γάλλοι, ὥστε τινὰς αὐτῶν ἐτραυμάτιζον μὲ λίθους οἱ ἐπὶ τῶν τειχῶν Βυζάντιοι.

Τοιουτοτρόπως παρῆλθον δέκα ἡμέραι καὶ οἱ Γάλλοι, ποτὲ μὲν προσβάλλοντες ποτὲ δὲ προσβαλλόμενοι, ἐταλαιπωροῦντο ἀπὸ τὸν κάματον καὶ τὴν πεῖναν, διότι οἱ Βυζάντιοι τῶν περιχώρων ἀπέστειλαν μακρὰν αὐτῶν, τὰ ζῶα καὶ τὰς τροφάς των.

Τὰ ἔργα τῶν Γάλλων ὑπὸ τὰ τείχη τῶν Βλαχερνῶν [3]) ἱστορεῖ ὁ Βιλλαρδουΐνος, ἀποσιωπᾷ δὲ τὰ τῶν Βενετῶν, ἐργαζομένων ἐντὸς τῶν πλοίων καὶ παρασκευαζόντων τὰς πολιορκητικὰς αὐτῶν μηχανάς.

Τῇ 17ῃ Ἰουλίου 1203, ὁ Βενετικὸς στόλος προσέβαλε τὰ τείχη, ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ Πετρίου μέχρι τῆς βασιλικῆς πύλης [4]). Τὰ πλοῖα, φέροντα πύργους ἀφλέκτους, ὑψηλοτέρους τῶν τειχῶν, μετὰ μακρῶν κλιμάκων, προσωρμίσθησαν καθ' ὅλον τὸν μέσον τῶν δύο τούτων πυλῶν αἰγιαλόν. Ὁ γηραιὸς δοὺξ ἀπέβη

---

giae civitatis et palatii imperialis, quod Blacherna nuncupatur. T. καὶ Th., Τόμ. Α'. σελ. 332, 505. Εἰς ἕτερον ἔγγραφον μνημονεύεται καὶ πύργος πλησίον τῶν Βλαχερνῶν· totam aquam, que est ab ultima turri de Virgioti versus Wlacherneon. Ἰδ. Τόμ. Β'. σελ. 48. Ποῦ ἦτον ὁ πύργος οὗτος ἀγνοῶ. Τὸ γεώλοφον «ἀφ' οὗπερ ὁρατὰ μὲν τὰ ἐν Βλαχέρναις ἀνάκτορα» (Νικ. Χων., σελ. 719), καλεῖται σήμερον Βαϊράμ-πασᾶ καὶ ἐπιβλέπει τὴν θέσιν τῶν παλατίων τῶν Βλαχερνῶν καὶ τὴν ἐνορίαν Ἐγρὴ-καπή. Οἱ πλεῖστοι πύργοι τῶν τειχῶν εἶχον τὸ πάλαι ἰδίας ὀνομασίας, ἀγνώστους τὴν σήμερον. [1]) V. H., σελ. 57, 58. [2]) «Σκηνάς τε οὖν ὀρθὰς ἑώρων οἱ ἐν τοῖς τείχεσι, καὶ μικροῦ διομιλεῖσθαι εἶχον τοῖς ἐν αὐταῖς περὶ τὴν Γυρολίμνην στρεφομένοις.» Ν. Χων., σελ. 719. Πρβ. καὶ τὸν Buchon, Recherches. Τόμ. Α'. σελ. 487. [3]) Dévant un castel qui est au chief de Constentinoble devers tere, qui a à non (ὄνομα) Blaquerne, qui estoit uns des manoirs l'empereur; et là etoit il le plus. Buchon, Recherches. Τόμ. Α'. σελ. 487. [4]) «Τὰ πλοῖα φέροντες κατέναντι τῶν Πετρίων.» Νικ. Χων., σελ. 721. Πρὸς δυσμὰς τῶν Πετρίων ἦτο «τόπος ὃς Ἀποβάθρα βασιλέως ὠνόμασται·» πιθανὸν αὕτη ἦτον ἐν τῇ βασιλικῇ πύλῃ (τῇ νῦν Μπαλὰτ-καπουσοῦ, Παλατίου πύλη). Τινὰ πλοῖα, χάριν τῶν Γάλλων, ἠγκυροβόλησαν περὶ τὸ Κοσμίδιον (Ἐγιούπ). Buchon, Recherches. Τόμ. Α'. σελ. 487.

εἰς τὴν ξηρὰν καὶ οἱ Βενετοὶ, φλεγόμενοι ἀπὸ τὴν τόλμην αὐτοῦ, συναπέβησαν εἰς τὴν παραλίαν, ἐνῷ συγχρόνως ἅπαντα τὰ πλοῖα, πλήρη μηχανῶν, προσωρμίζοντο πλησίον τῶν τειχῶν. Οὕτως ἐκυρίευσαν εἰκοσιπέντε πύργους παραλίους καὶ ἀπεδίωξαν τοὺς Βυζαντινοὺς φρουρούς.

Ταύτην τὴν ἀπροσδόκητον κατάκτησιν τῶν εἰκοσιπέντε πύργων ἀνήγγειλαν πάραυτα οἱ Βενετοὶ εἰς τοὺς Γάλλους, τοὺς προσβάλλοντας εἰς μάτην τὸ ἐνώπιον τῆς πύλης τῶν Βλαχερνῶν Λεόντιον τεῖχος, φρουρούμενον ἀπὸ πολλοὺς Ἄγγλους καὶ Δανούς [1]). Ἐπεμψαν διὰ θαλάσσης καί τινας ἵππους, κυριευθέντας ἐντὸς τῆς Πόλεως. Οἱ Γάλλοι οἱ ἀναβάντες ἐπὶ τοῦ Λεοντίου τείχους καὶ ἐκεῖθεν ἀποδιωχθέντες, μαθόντες τὴν νίκην ταύτην τῶν Βενετῶν, ἀπεμακρύνθησαν ἀπὸ τὰ τείχη.

Ὁ Ἀλέξιος, ἐπὶ λόφου ἱστάμενος καὶ βλέπων τοὺς Βενετοὺς εἰσερχομένους, ἀπέστειλε κατ' αὐτῶν στρατὸν ἱκανὸν νὰ ἀποκρούσῃ τοὺς εἰσελθόντας Βενετούς. Οὗτοι δὲ ἐντὸς τῶν τειχῶν καὶ κεχωρισμένοι ἀπὸ τὰ πλοῖα αὐτῶν, ἐνέπρησάν τινας οἰκίας καὶ πνέοντος βορείου ἀνέμου, αἱ φλόγες καὶ ὁ καπνὸς ἀπεδίωξαν τὸν κατ' αὐτῶν ἐρχόμενον στρατόν [2]). Αὕτη εἶναι ἡ πρώτη πυρκαϊὰ, ἡ ὑπὸ τῶν Λατίνων ἀναφλεχθεῖσα κατὰ τοὺς δυστήνους τούτους χρόνους [3]).

Μετὰ τὴν αἰσχρὰν φυγὴν τοῦ Ἀλεξίου, οἱ Βυζάντιοι ἀνεβίβασαν εἰς τὸ παλάτιον τῶν Βλαχερνῶν [4]) τὸν « ἔνδον τῶν ἀρχείων εἰργνύμενον [5]) Ἰσαάκιον », ἀναγορεύσαντες αὐτὸν αὐτοκράτορα, ἔπεμψαν δὲ καὶ ἀγγέλους εἰς τὸν υἱὸν αὐτου Ἀλέξιον καὶ τοὺς ἡγεμόνας τῶν σταυροφόρων, ἀναγγέλλοντες τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Ἰσαακίου. Οἱ σταυροφόροι δὲ, ὑποπτευόμενοι τοὺς Βυζαντίους, ἀπέστειλαν ἐν τῇ πόλει κατασκόπους, ἐνῷ οἱ ἴδιοι περιέμενον ἐν τῷ στρατοπέδῳ τοῦ Κοσμιδίου, ὡπλισμένοι καὶ ἕτοιμοι εἰς μάχην. Τέλος ἔπεμψαν εἰς τὸν Ἰσαάκιον τέσσαρας πρέσβεις, δύω Γάλλους, τῶν ὁποίων εἷς ἦτον ὁ Βιλλαρδουῖνος καὶ δύω Βενετοὺς, αἰτοῦντες τὸν βασιλεύοντα Ἰσαάκιον, ἵνα ἐπικυρώσῃ τὰ

[1]) Et le mur était bien garni d'Anglois et de Danois. V. H., σελ. 60. [2]) Ils mirent donc le feu entre eux et les Grecs V. H., σελ. 62. Quant les Venitiens les virent venir, ils boutèrent le feu entre eux et les Grecs, s'y ot si grande fumiere, que il ne povoient veoir les Venissiens. T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 347. Νικ. Χων., σελ. 724. Si bouterent le feu en la chité. Buchon, Recherches. Τόμ. Α'. σελ. 487. [3]) «Πάντα γὰρ ὅσα ἐκ τοῦ τῶν Βλαχερνῶν βουνοῦ πρὸς τὴν μονὴν διήκει τοῦ Εὐεργέτου, κατηθάλωτο καὶ ὑπερεμπεπρήσθη τὸ καλούμενον Δεύτερον ἡ τοῦ πυρὸς ἐρωή.» Ν. Χων., σελ. 724. Συμφωνῶ μετὰ τοῦ Κ. Βυζαντίου (Κ/πολις. Τόμ. Α'. σελ. 141), λέγοντος, ὅτι τὴν θέσιν τῆς μονῆς τοῦ Εὐεργέτου κατέχει τὸ σημερινὸν τέμενος τοῦ Σουλτὰν Σελὴμ, ἄνω τοῦ Φαναρίου. [4]) Ὁ V. H. καλεῖ αὐτὸ ὑψηλόν· au haut palais de Blaquerne. Σελ. 65. T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 348. [5]) Ν. Χων., σελ. 727.

τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἀλεξίου προϋποσχεθέντα, ἄλλως, δὲν θέλουσι συγχωρήσει τὸν υἱὸν νὰ εἰσέλθῃ ἐν τῇ πόλει.

Ἄξια ἀναγνώσεως εἶναι τὰ γραφόμενα τοῦ Βιλλαρδουίνου, τὰ ὁποῖα ἀγνοοῦσιν οἱ ἡμέτεροι συγγραφεῖς. Οἱ πρέσβεις ἐφιππoι προσῆλθον πρὸς τὴν πύλην· ἠνοίχθη ἡ πύλη καὶ κατέβησαν ἀπὸ τῶν ἵππων [1]). Πελεκυφόροι Ἄγγλοι καὶ Δανοὶ ἦσαν παρατεταγμένοι ἀπὸ τὴν πύλην μέχρι τοῦ παλατίου τῶν Βλαχερνῶν. Πεζοὶ διέβησαν οἱ πρέσβεις μέχρι τοῦ Ὑψηλοῦ παλατίου. Ἐκεῖ εὑρῆκαν τὸν αὐτοκράτορα Ἰσαάκιον, λαμπρῶς κεκοσμημένον καὶ πλησίον αὐτοῦ τὴν αὐτοκράτειραν σύζυγόν του, ὡραίαν κυρίαν. Τόσῳ πολυάριθμοι ἦσαν οἱ ἐπίσημοι Κύριοι καὶ Κυρίαι, ὥστε δὲν ἠδύνατό τις νὰ κινηθῇ. Ὅσοι τὴν προτεραίαν ἦσαν κατὰ τοῦ Ἰσαακίου, ἦσαν σήμερον μετ' αὐτοῦ [2]).

Ὁ αὐτοκράτωρ καὶ ἅπαντες οἱ περὶ αὐτὸν μεγάλως ἐτίμησαν τοὺς πρέσβεις. Τέλος, κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν τῶν πρέσβεων, ὁ αὐτοκράτωρ μετὰ τῆς συζύγου του, ὁ γραμματεὺς καὶ ὁ διερμηνευτὴς μετὰ τῶν πρέσβεων, εἰσῆλθον εἰς ἑτέραν αἴθουσαν. Ἐδῶ οἱ πρέσβεις ἀνήγγειλαν εἰς τὸν Ἰσαάκιον, ὅτι οἱ σταυροφόροι, ἀγωνισθέντες μέχρι τοῦδε χάριν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἀλεξίου, λέγουσιν ὅτι οὗτος δὲν εἰσέρχεται ἐν τῇ πόλει, ἂν πρότερον δὲν ἐπικυρώσῃ ὁ αὐτοκράτωρ τὰς πρὸ πολλοῦ γενομένας συμβάσεις τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ μετὰ τῶν σταυροφόρων [3]). Τότε ὁ Ἰσαάκιος, εἴτ' ἀγνοῶν τὰς συμβάσεις ταύτας, εἴτε προσποιούμενος ἄγνοιαν, λέγει, τίνες εἶναι αὗται αἱ συμβάσεις;

«Πρωτίστη, λέγει ὁ πρέσβυς, νὰ ὑποτάξῃ τὸ κράτος τῆς Ῥωμανίας εἰς τὴν ὑποταγὴν τῆς Ῥώμης, ἀπὸ τὴν ὁποίαν πρὸ πολλοῦ ἀπεχωρίσθη· ἔπειτα νὰ δωρήσῃ διακοσίας χιλιάδας μαρκῶν ἀργυρῶν εἰς τὸν στρατὸν, καὶ τροφὰς δι' ἓν ἔτος εἰς μικρούς τε καὶ μεγάλους. Νὰ ἀποστείλῃ δέκα χιλιάδας πεζῶν καὶ ἱππέων δι' ἰδίων πλοίων καὶ ἰδίαις δαπάναις εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ διατηρῇ αὐτοὺς δι' ἓν ἔτος. Πρὸς τούτοις εἰς τὴν πέραν γῆν [4]), νὰ διατηρῇ δι' ὅλου τοῦ βίου αὐτοῦ, ἰδίαις δαπάναις, πεντακοσίους ἱππεῖς πρὸς φύλαξιν τῆς γῆς [5]). Τοιαύτην σύμβασιν μᾶς ἔκαμεν ὁ ὑμέτερος υἱὸς, ταύτην ἐπεκύρωσε δι' ὅρκου, διὰ χρυσοβούλλων καὶ διὰ τοῦ Φιλίππου τῆς Γερμανίας, τοῦ συζευχθέντος τὴν ὑμετέραν θυγατέρα. Ταύτην τὴν σύμβασιν ποθοῦμεν καὶ ἡμεῖς νὰ ἐπικυρώσητε».

[1]) Τὴν Γυρολίμνην, τὴν πύλην τοῦ παλατίου τῶν Βλαχερνῶν. Ἐδῶθεν πρὸς τὸ παλάτιον ἡ ἄνοδος μεθ' ἵππου εἶναι δύσκολος· πιθανὸν δὲν συνεχωρεῖτο εἰς ἄνδρας ἐφίππους νὰ διέρχωνται αὐτήν. [2]) Ταῦτα διηγεῖται ὁ Βιλλαρδουῖνος. [3]) «Οἱ δὲ. . . καὶ τοῦ Ἰσαακίου δὲ υἱὸν οὐ πρότερον αἰτησαμένου τοῦ πατρὸς ἐκπεπόμφασιν, εἰ μή γε καὶ αὐτὸς ὁ Ἰσαάκιος ἐς πέρας ἀγαγέσθαι συνέθετο ὅσα ὑπέσχετο σφίσιν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀλέξιος.» Ν. Χων., σελ. 728. [4]) Τὴν Παλαιστίνην καὶ Συρίαν. [5]) Πρὸς τούτοις ὁ Ἀλέξιος ὑπεσχέθη νὰ δώσῃ εἰς τοὺς Βενετοὺς καὶ τριάκοντα χιλιάδας μαρκῶν ἀργυρῶν διὰ τὰς ἀπωλείας αὐτῶν ἐπὶ Ἀλεξίου τοῦ αὐτοκράτορος. T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 289. Ταῦτα δὲν ἀναφέρει ὁ Βιλλαρδουῖνος.

«Σκληρὰ εἶναι ἡ σύμβασις αὕτη, λέγει ὁ Ἰσαάκιος· δὲν βλέπω τίνι τρόπῳ δυνάμεθα νὰ τὴν ἐκπληρώσωμεν. Μεγάλως εὐηργετήσατε ἐμὲ καὶ αὐτόν· καὶ ἅπαν τὸ κράτος, ἂν σᾶς ἐχαρίζετο, πάλιν ἠθέλαμεν σᾶς εὐγνωμονεῖ».

Μετὰ πολύωρον συζήτησιν, ὁ Ἰσαάκιος παρόντων τῶν πρέσβεων, ἐπεκύρωσε δι' ὅρκου καὶ χρυσοβούλλου τὰς συμβάσεις ταύτας. Τὸ χρυσόβουλλον παρεδόθη εἰς τοὺς πρέσβεις, ἀνενοχλήτως ἐκ τοῦ παλατίου διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ ἀναχωρήσαντας [1]).

Τὴν ἐπαύριον ὁ νέος Ἀλέξιος, παρακολουθούμενος ἀπὸ τοὺς Λατίνους ἡγεμόνας, ἀνέβη εἰς τ' ἀνάκτορον τῶν Βλαχερνῶν καὶ συνεβασίλευσε μετὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ [2]).

Οἱ Βυζάντιοι, ταπεινωθέντες ἀπὸ τοὺς σταυροφόρους καὶ μαθόντες τὴν αἰσχρὰν σύμβασιν τῶν δύω αὐτοκρατόρων, ὠργίσθησαν κατὰ πάντων τῶν Λατίνων. Οὗτοι δὲ, στρατοπεδεύσαντες ἅπαντες κατέναντι τῶν χερσαίων τειχῶν, συνεχῶς ἐπεσκέπτοντο τοὺς ἐν Βλαχέρναις βασιλεῖς, προσαγορευόμενοι εὐεργέται καὶ σωτῆρες [3]). Οἱ δύο αὐτοκράτορες, γινώσκοντες κάλλιον τῶν ξένων Λατίνων τὴν κατ' αὐτῶν ἔχθραν τῶν Βυζαντίων, αἰτιωμένων αὐτοὺς ὡς αἰτίους τῆς ταπεινώσεως τοῦ ἔθνους, παρεκάλεσαν τοὺς σταυροφόρους ἵνα μὴ μένωσιν ὑπὸ τὰ τείχη πλησίον τῶν Κ/πολιτῶν, ἀλλὰ μετοικήσωσι πέραν εἰς Γαλατᾶν, ἐπὶ τῆς βορεινῆς αὐτοῦ παραλίας [4]). Οἱ Βυζάντιοι διετάχθησαν νὰ μὴ διέρχωνται τὸν λιμένα. Συνεχωρεῖτο δὲ εἷς τινας τῶν ἡγεμόνων σταυροφόρων νὰ ἐπισκέπτωνται τ' ἀνάκτορα καὶ τὰς ὑψιτενεῖς ἐκκλησίας. Σφόδρα ἐξέπληττε τοὺς θεομανεῖς σταυροφόρους τὸ πλῆθος τῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ἁγίων λειψάνων. Διά τινα καιρὸν, οἱ ἀγοραῖοι καὶ φιλοκερδεῖς κάπηλοι, λάθρα τῶν ἀρχῶν, συνεμπορεύοντο μετὰ τῶν Λατίνων ἐν πλήρει ὁμονοίᾳ. Οἱ Βυζάντιοι, ἐκδικούμενοι τοὺς Λατίνους, ἐπέπεσον κατὰ τῶν συνοικιῶν τῶν Πισαίων καὶ Ἀμαλφηνῶν, πρὸ πολλοῦ μετ' αὐτῶν συμβιούντων καὶ κατηρήμωσαν τὰς οἰκίας αὐτῶν. Πολλοὶ τούτων, φίλοι μέχρι τοῦδε, δυσχεραίνοντες ἀπῆλθον εἰς τὸν ἀντίπεραν Γαλατᾶν, ὅπου συνεσκήνωσαν μετὰ τῶν ὁμοθρήσκων σταυροφόρων [5]).

[1]) Οἱ πρέσβεις δὲν ἐτόλμων τοιαύτας συμβάσεις ν' ἀναγγείλωσιν ἐν τῷ μέσῳ τοσούτου πλήθους Βυζαντίων. Παράδοξον εἶναι ὅτι τὸ χρυσόβουλλον ἐγράφη καὶ ἐσφραγίσθη αὐθωρεὶ παρόντων τῶν πρέσβεων. Τὸ χρυσόβουλλον τοῦτο οὐδέποτε ἐδημοσιεύθη. [2]) T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 350. [3]) Πρβ. τὰ ὅσα περὶ τῆς τρυφῆς καὶ σπατάλης τῶν Λατίνων γράφει ὁ Νικήτας, σελ. 731. [4]) Ταῦτα σαφέστατα ἱστορεῖ τὸ περὶ τῆς ἁλώσεως χειρόγραφον, ἐν τῷ συγγράμματι τοῦ Buchon. Τόμ. Α'. σελ. 486. Λέγει ὁ αὐτοκράτωρ εἰς τοὺς σταυροφόρους νικητὰς, il m'est avis . . . pour che que meslée ne levast entre nous et vous, que vous alissiez herbergier en Pere, à la tour de Galatas où li Juifs manoient devant qu'il fussent ars. Ἀπὸ τοὺς σταυροφόρους μανθάνομεν, ὅτι ἅπασαν τὴν πρὸς βορρᾶν τοῦ πύργου τοῦ Γαλατᾶ παραλίαν, κατῴκουν Ἑβραῖοι. [5]) N. Χων., σελ. 370. Οὐδὲν περὶ τῶν Γενουηνσίων λέγει ὁ συγγραφεὺς οὗτος·

Ὁ Ἀλέξιος ἐστέφθη κατὰ τὴν βασιλικὴν τάξιν τῶν Βυζαντίων, τῇ 1ῃ Αὐγούστου 1203.

Ὁ Ἀλέξιος ἐπεσκέπτετο συχνὰ τοὺς ἐν Γαλατᾷ σταυροφόρους. Ἡμέραν τινὰ, λέγει εἰς τὸν Δοῦκα τῆς Βενετίας καὶ τοὺς Γάλλους ἡγεμόνας· « πολλοὶ μὲ δεικνύουσι φανερὰ ὅτι δὲν μ' ἀγαπῶσι, καὶ πλήττονται ὅτι διὰ τῆς ὑμετέρας ἀρωγῆς ἀνέκτησα τὴν κληρονομίαν μου [1]). Ἂν μετ' ὀλίγον ἀναχωρήσητε, κατὰ τὴν ὑμετέραν σύμβασιν, δὲν δύναμαι ν' ἀποτίσω τὰ χρέη μου. Ἂν ἀναχωρήσητε, οἱ Γραικοὶ οἱ μισοῦντές με, θέλουσι μοῦ ἀφαιρέσει τὴν χώραν καὶ μὲ θανατώσει. Μείνατε μέχρι τοῦ προσεχοῦς Μαρτίου. Ἀποτίνω τὰς δαπάνας τοῦ στόλου καὶ τότε διὰ τῶν εἰσπραττομένων χρημάτων, θέλω ἀποτίσει ὅλα τὰ χρέη μου καὶ πέμψει μεθ' ὑμῶν καὶ ἰδιά μου πλοῖα [2]) ».

Ταύτας τὰς νέας προτάσεις τοῦ Ἀλεξίου παρεδέχθησαν μετά τινα συζήτησιν οἱ σταυροφόροι, κυρίως δὲ οἱ Βενετοί. Οἱ Γάλλοι ἐπεθύμουν νὰ ἐκστρατεύσωσιν εἰς Συρίαν καὶ Αἴγυπτον, πεπεισμένοι ὅτι ἐξετέλεσαν τὸ ἔργον, ὑπὲρ τοῦ ὁποίου ἦλθον εἰς Κ/πολιν. Εἰς τὰς νέας ταύτας προτάσεις τοῦ Ἀλεξίου, οὐδόλως μνημονεύεται ἡ εἰς τὴν Ῥώμην ὑποταγὴ τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας. Ἡ σαφὴς ὁμολογία τοῦ Ἀλεξίου πρὸς τοὺς σταυροφόρους, τεκμαίρει τὴν ἔχθραν τῶν Βυζαντίων, οὐχὶ μόνον κατὰ τῶν Λατίνων, ἀλλὰ καὶ κατὰ τῶν δύο αὐτοκρατόρων, βασιλευόντων σήμερον, ἐλέῳ τῶν Λατίνων. Ἡ ἡσυχία ὅμως τοῦ Βυζαντίου δὲν διεταράχθη, ἐνόσῳ ἔβλεπον οἱ Κ/πολῖται τοσαῦτα πολεμικὰ πλοῖα καὶ τοσοῦτον ξένον στρατὸν ἐν Γαλατᾷ [3]). Διαρκούσης τῆς εἰρήνης, ὁ Ἀλέξιος μετὰ πολλῶν σταυροφόρων ἐξῆλθε τῆς πόλεως, ἵνα ὑποτάξῃ τὴν Ῥωμανίαν, ἥτις καὶ ὑπετάχθη, ἐκτὸς τῆς χώρας τοῦ Ἰωάννου, βασιλέως τῆς Βλαχίας καὶ Βουλγαρίας [4]).

Καθ' ὅλον τὸ ἔτος τοῦτο, δὲν ἀναφέρονται οἱ ἐν Βυζαντίῳ ἐνοικοῦντες Γε-

προσθέτει ὅτι ὁ Ἰσαάκιος «καταλλάσσει τοὺς ἐκ τῆς Πίσσης τοῖς Βενετίκοις καθ' ἡμῶν καὶ τοῦτο ἀσυντηρήτως ἐπιτεχνώμενος.» Φρονῶ ὅτι τοὺς μὴ συνεκστρατεύσαντας Πισαίους ἐκακοποίησαν οἱ Βενετοί. [1]) V. H., σελ. 70. Car mout ont les Grieux grant despit de ce que j'ay recouvré mon heritage par vostre force. T καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 349. [2]) Ἀπὸ τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Βαλδουΐνου πρὸς τὸν Πάπαν (1204) φαίνεται ὅτι τὸ παλάτιον τῶν Βλαχερνῶν ἠγγυήθη εἰς τοὺς Λατίνους. Marculfum (Μούρτζουφλον) nomine... mittit ad exercitum nostrum, qui Blakernae palatium nobis sub Imperatoris et suo juramento promittit in obsidium donec nobis cūncta promissa reddantur. T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 503. Ταύτην τὴν πρόθεσιν τοῦ Ἀλεξίου ἐδήλωσεν εἰς τοὺς Βυζαντίους ὁ πονηρὸς Μούρτζουφλος. [3]) «Πάντων ὑποφευγόντων αὐτοὺς (δηλ. τοὺς Ἰταλοὺς) ὡς ἀπό τινος θηλάτου ἐλαυνομένων πληγῆς.» Γ. Ἀκροπολ., σελ. 10.

[4]) Johannis . . . roi de Blaquie et de Bogrie. V. H., σελ. 74. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, Βλαχία ἐκαλεῖτο ἡ Θεσσαλία καὶ ἡ Ἤπειρος. Buchon, Recherches. Τόμ. Β'. σελ. 39, στίχ. 1031.

νουήνσιοι· πιθανὸν δὲν ἠνωχλήθησαν ἀπὸ τοὺς Γραικοὺς, διότι δὲν συνεξεστράτευσαν μετὰ τῶν σταυροφόρων, τινὲς δὲ αὐτῶν καὶ συνεπολέμησαν μετὰ τῶν Βυζαντίων κατὰ τῶν Βενετῶν. Ἅπαντες οἱ Λατῖνοι, καὶ ἦσαν κατὰ τὸν Βιλλαρδουῖνον πολυπληθέστατοι [1]), κατῴκουν τὰς αὐτὰς συνοικίας μέχρι τῆς 19ης Αὐγούστου.

Ἔρις ἀνεφύη μεταξὺ Βυζαντίων καὶ τῶν Λατίνων τούτων, καὶ μετ' ὀλίγον πυρκαϊὰ ἀνήφθη, ἥτις διὰ δύο ὁλόκληρα ἡμερονύκτια ἀπετέφρωσε πλεῖσα μέρη τῆς πόλεως [2]). Οἱ ἐν Βυζαντίῳ ἐμπορευόμενοι Γενουήνσιοι, Πισαῖοι, Ἀμαλφηνοὶ καὶ Βενετοὶ, παραλαβόντες γυναῖκας καὶ τέκνα καὶ ὅσην περιουσίαν ἠδύναντο νὰ σώσωσιν, ἐπέβησαν εἰς τὰ πλοῖα καὶ ἀκάτια καὶ διῆλθον εἰς τὸν Γαλατᾶν. Ἔκτοτε ἔμειναν ἐκεῖσε καὶ ἔπαυσαν αἱ πολλαὶ διενέξεις Γραικῶν καὶ Λατίνων [3]).

Τὴν πυρκαϊὰν ταύτην ἱστόρησαν δύο αὐτόπται, ὁ Βιλλαρδουῖνος καὶ ὁ Νικήτας. Κατὰ τὸν Βιλλαρδουῖνον ἐπεξετάνθη μέχρι τῆς παραλίας τῆς Προποντίδος, καὶ τοσαύτη ἦτον ἡ ὁρμὴ αὐτῆς, ὥστε πάμπολλοι ἄνδρες καὶ γυναῖκες ἔγιναν παρανάλωμα τοῦ πυρός.

Ἡ πυρκαϊὰ αὕτη, ἡ ὀλεθριωτέρα τῶν ὅσων ἄλλων ὑπέστη ἡ Κ/πολις [4]), κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Νικήτα, εἶν' ἀξία μελέτης, διότι σαφηνίζει ἀγνώστους τινὰς θέσεις τῆς πόλεως. Ὁ Νικήτας διηγεῖται μετὰ πολλῆς σαφηνείας, τοὺς αἰτίους τῆς πυρκαϊᾶς ταύτης. Γάλλοι σταυροφόροι [5]), μετά τινων Πισαίων καὶ Βενετῶν, ἐπέπεσαν κατὰ τοῦ τεμένους τῶν ἐν Βυζαντίῳ Σαρακηνῶν, δι' αἰτίας εἰς ἡμᾶς ἀγνώστους ἢ μᾶλλον διὰ τὴν κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν τότε ἔχθραν

[1]) Une mêlée commença entre les Grecs et les Latins qui étaient habitants de Constantinople· et il y en avait beaucoup: V. H., σελ. 74· et ils n'étaient pas peu, car ils étaient bien quinze mille tant petits que grands. Ἰδ. σελ. 75.—Les Latins qui demeuroient en la ville, dont il y avait grant plenté. T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 350. [2]) Περὶ τῆς πυρκαϊᾶς ταύτης λέγει ὁ Βιλλαρδουῖνος· et je ne sais quelles gens, par méchanceté, mirent le feu en la ville, et ce feu fut si grand et si horrible, que nul homme ne le put éteindre ni apaiser. Σελ. 74. [3]) Γεώργ. ὁ Ἀκροπ., σελ. 8, λέγει, ὅτι οἱ ἐν Κ/πόλει ἐγκατοικοῦντες Λατῖνοι ἀπεδιώχθησαν πρὸ τῆς πυρκαϊᾶς ταύτης. Προτιμῶ τὰ γραφόμενα τοῦ Χωνειάτου. Περὶ τοῦ πλήθους αὐτῶν λέγει ὁ Ἀκροπολίτης· « οἱ δὲ αὐτόμολοι πρὸς τοὺς πολεμίους χωροῦσι χιλιοστύες πολλαὶ» . . . «πλῆθος πολὺ ὄντες καὶ εἰδήμονες τῶν πραγμάτων.» Πρβ. καὶ Τ. καὶ Th. Τόμ. Γ'. σελ. 461. [4]) «Ὁ ἐμπρησμὸς. . . ὁ τότε συμβὰς, ἐναύσματα βραχέα τοὺς πάντας ἀπέδειξε.» Ν. Χων., σελ. 732. [5]) «Τινὲς τῶν Φραγγίσκων (οὗτοι δέ εἰσιν οἱ πάλαι Φλαμίονες κικλησκόμενοι).» Ν. Χων., σελ. 730, 854. Εἰς τὰ Λατινικὰ ἔγγραφα καλοῦνται οἱ Γάλλοι ποτὲ μὲν Franci, T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 533, 538, inter Francos et Venetos, ποτὲ δὲ Francigenae· inter Venetos et Francigenas. Ἰδ. Τόμ. Α'. σελ. 530, 572. Β'. σελ. 49.

τῶν σταυροφόρων. Τοὺς λῃστευομένους Σαρακηνοὺς ἐπεβοήθουν οἱ συρρεύσαντες Βυζάντιοι. Ἐκ τῶν λόγων τοῦ Νικήτα, προφανὲς εἶναι, ὅτι οἱ πέραν ἐν Γαλατᾷ σκηνοῦντες Γάλλοι, διαπεράσαντες τὸν λιμένα « δι' ἁλιάδων », συμπαρέλαβον βοηθοὺς τοὺς ἐκεῖ πλησίον συνοικοῦντας Πισαίους καὶ Βενετούς. Οἱ ξένοι, ἰδόντες τὴν ἀντίστασιν τῶν Σαρακηνῶν καὶ τοὺς Βυζαντίους βοηθοῦντας αὐτοὺς [1]) διὰ τὸ πρὸς τοὺς Λατίνους ἔχθος, κατέφυγον εἰς τὸ σύνηθες στρατήγημά των καὶ ἔβαλον πῦρ ἐκ δευτέρου εἰς τὰς οἰκίας. Ἐπὶ τριάκοντα ἓξ ὥρας κατεκαίετο ἡ πόλις, καὶ κατὰ τὸν Νικήταν, «ἐνδόντων πάντων, καὶ δίκην θρυαλλίδων κατεργασθέντων [2])».

Ἤρχισε τὸ πῦρ ἀπὸ τοῦ τεμένους τῶν Σαρακηνῶν, κειμένου [3]) «κατὰ τὸ πρὸς θάλασσαν ἐπικλινὲς βόρειον μέρος τῆς πόλεως, καὶ τῷ τεμένει ἐγγίζον, ὃ ἐπ' ὀνόματι τῆς Ἁγίας Εἰρήνης ἵδρυται » [4]). Τὸ πῦρ ἐπεξετάνθη πρὸς δυσμὰς τῆς Ἁγίας Σοφίας καὶ παρὰ τὸν αἰγιαλὸν τοῦ λιμένος μέχρι τοῦ Περάματος [5]). Κατέφλεξε τοὺς καλουμένους ἐμβόλους τοῦ Δομνίνου [6]), τὸ δυτικὸν μέρος τοῦ ἱπποδρόμου, μέχρι τοῦ λιμένος τῶν Σοφιῶν. Κατὰ τὸν Νικήταν, ἡ πόλις ἀπὸ τὴν παραλίαν τῶν Σαρακηνῶν καὶ τοῦ Περάματος, μέχρι τῆς Σιδηρᾶς πύλης καὶ τῶν Σοφιῶν, ἔγινε παρανάλωμα τοῦ πυρός.

Ἐκ τῶν λόγων τοῦ Νικήτα, μανθάνομεν ὅτι ἐν Βυζαντίῳ τότε ὑπῆρχε τέμενος Μωαμεθανικὸν [7]) ἐπὶ τῆς θαλάσσης, πρὸς τὸ βόρειον μέρος τῆς πόλεως. Εἰκάζω λοιπὸν ὅτι ἔκειτο πρὸς ἀνατολὰς τῆς συνοικίας τῶν Γενουηνσίων, διότι ἀπὸ τὰς ἀποβάθρας τῶν ἐμπόρων τούτων, μέχρι τῆς πύλης τῶν Δρουγγα-

[1]) «Ἐπιβοηθοῦσι δὲ καὶ Ῥωμαῖοι, παρὰ τῆς τοῦ κακοῦ φήμης, ἐκεῖσε συνηλισμένοι.» Ν. Χων., σελ. 731. [2]) Et il dura deux jours et deux nuits. V. H., σελ. 75. «Τὸ πῦρ μεταρσιωθὲν ὑπὲρ ἔννοιαν τὴν νύκτα ὅλην ἐκείνην καὶ τὴν ἐπιοῦσαν ἡμέραν καὶ τὴν ταύτης διάδοχον ἑσπέραν, τὸ πᾶν ἀπενέμετο. » Ν. Χων., σελ. 733. [3]) Ν. Χων., σελ. 733. Κ. Πορφυρ. Τόμ. Γ'. σελ. 101· τὸ τέμενος τοῦτο « ἐν τῷ Βασιλικῷ Πραιτωρείῳ» ἐκτίσθη δι' αἰτήσεως τοῦ Μέσαλμα, ἐκστρατεύσαντος κατὰ τῆς πόλεως ἐπὶ Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου. Σελ. 739. [4]) Παρὰ τοῖς κ. κ. Τ. καὶ Th. Τόμ. Γ'. σελ. 6, ἀναφέρεται ἡ θέσις τῆς ἐκκλησίας ταύτης ἀλλὰ λίαν ἀσαφῶς. [5]) «Κατὰ δ' ἑσπέραν ἐς τὸ λεγόμενον Πέραμα ἐξεμηκίσθη.» Ν. Χων., σελ. 733. [6]) Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 401, 402. [7]) «Τῷ τῶν ἐξ Ἄγαρ συναγωγίῳ ἐνεισπίπτουσιν, ὅ φησιν Μιτάτον ἡ δημώδης διάλεκτος.» Ν. Χων., σελ. 731. Τινὲς παράγουσι τὴν λέξιν Μιτάτον ἐκ τοῦ Τουρκικοῦ μεστζὶδ, ναΐσκος, εὐκτήριον. Σαφηνίζεται ἀπὸ τὸ χρυσόβουλλον τοῦ Ἀνδρονίκου τοῦ πρεσβυτέρου ἐκδοθὲν τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1319, χάριν τῶν Ἰωαννίνων. «Ὡσαύτως οὐδὲ μιτάτον γένηται εἰς τὰ εἰρημένα κτήματα αὐτῶν οὐδὲ ζημία.» κτλ. ἐν σημ. «Μιτάτον, κατάλυμα διαβατικοῦ στρατιώτου.» Χρον. τῆς Ἠπείρου ὑπὸ Π. Α. Π. ἐν Ἀθήναις, 1856. Τόμ. Β'. σελ. 303. Σάθα Μεσ. Βιβλιοθήκη. Τόμ. Α'. σελ. 64. Ἐν σελ. 231, 236 γράφεται «Μητάτον.» C. Christ. Τόμ. Γ'. σελ. 75. Θεοφ. Τόμ. Α'. σελ. 113. Περὶ τοῦ τεμένους τούτου, πρβ. Κ. Πορφυρογ. Τόμ. Γ'. σελ. 101, 321. M. Glos. λέξ. Μιτάτον.

ρίων πρὸς δυσμὰς, ὅλη ἡ παραλία κατείχετο ἀπὸ ἐμπόρους ἄλλους. Πρὸς τούτοις οἱ γείτονες τῶν Σαρακηνῶν Γενουήνσιοι, δὲν φαίνεται ὅτι ἠνώχλησαν αὐτοὺς, οὐδ' ἀναφέρονται εἰς τὰς διαμάχας ταύτας. Φρονῶ λοιπὸν, ὅτι πρὸς ἀνατολὰς τῶν Γενουηνσίων ἡ τῆς ἀνατολικωτέρας ἀποβάθρας τοῦ Ἁγίου Θεοδοσίου, ἐπεξετείνετο πρὸς τὰ πρόσω ἡ συνοικία τῶν Σαρακηνῶν, διότι ἐκεῖθεν ἀρχίσαν τὸ πῦρ, ἀνέβη διὰ τῆς πνοῆς βορείου ἀνέμου [1]), μέχρι τοῦ Μιλίου ὄπισθεν τῆς Ἁγίας Σοφίας.

Ἡ πυρκαϊὰ αὕτη κατέφλεξε πάσας τὰς συνοικίας τῶν ἐν Βυζαντίῳ συνοικισθέντων Λατίνων, ἐκτὸς τῆς τῶν Βενετῶν. Ἔλαβον τὰς γυναῖκας καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν καὶ ὅ,τι ἠδύναντο νὰ σώσωσι καὶ μετέβησαν εἰς τὸν Γαλατᾶν. Ἔμειναν οὕτως, μέχρι τῆς ἁλώσεως, κεχωρισμένοι Γραικοὶ καὶ Λατῖνοι.

Οἱ Λατῖνοι, οἱ μέχρι τοῦδε συγκατοικοῦντες καὶ ἐμπορευόμενοι ἐντὸς τοῦ Βυζαντίου, διέβησαν εἰς τὸν πέραν Γαλατᾶν, οὐχὶ διότι δὲν ἐνεπιστεύοντο τοὺς Βυζαντίους [2]), ἀλλὰ διότι ἀπετεφρώθησαν αἱ κατοικίαι αὐτῶν. Τὸ πῦρ ἐκτανθὲν μέχρι τοῦ Περάματος, ἔσω καὶ ἔξω τοῦ παραλίου τείχους, ἀπετέφρωσε τὰς ξυλίνας οἰκίας τῶν πλείστων Ἰταλῶν. Αἱ ἐκκλησίαι καὶ οἱ ἔμβολοι, κτίρια λίθινα ἄφλεκτα, πιθανώτατα ἐσώθησαν. Βέβαιον εἶναι ὅτι μετ' ὀλίγον νέα οἰκήματα ἀνηγέρθησαν, αἱ ἀποβάθραι καὶ οἱ ἔμβολοι ἐπεσκευάσθησαν καὶ οἱ Ἰταλοὶ, μετὰ τὴν ἅλωσιν ἢ μικρὸν μετέπειτα, μνημονεύονται ὡς κατοικοῦντες τὰς προτέρας αὐτῶν συνοικίας.

Καθ' ὅλον τὸν χειμῶνα, οἱ σταυροφόροι, ἐσκηνωμένοι εἰς τὰ περίχωρα τῆς Κ/πόλεως, ἀπήτουν ἀπὸ τὸν Ἀλέξιον χρήματα, τὰ ὁποῖα δὲν ἠδύνατο ν' ἀποτίσῃ. Ὁ λαὸς τοῦ Βυζαντίου μετὰ βδελυγμίας ἔβλεπεν ἀμφοτέρους τοὺς βασιλεῖς, περαιουμένους εἰς τὰς σκηνὰς τῶν ἐν Γαλατᾷ Λατίνων καὶ ἐκεῖσε μετ' αὐτῶν διημερεύοντας καὶ συγκραιπαλῶντας [3]). Ἕνεκα τούτου καὶ τῆς ψιθυριζομένης ὑποταγῆς τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὸν Πάπαν, ἐγένοντο ἀμφότεροι θύματα τοῦ φαύλου Ἀλεξίου Δούκα Μουρτζούφλου. Μέχρι τοῦ Ἀπριλίου, οἱ Λατῖνοι καὶ οἱ Βυζάντιοι πρὸς ἀλλήλους ἀντεμάχοντο [4]). Δὶς ἀπεπειράθησαν νὰ πυρπολήσωσι τῶν Λατίνων τὰ πλοῖα. Ἡ ἐν Βυζαντίῳ ἐκδηλουμένη κατὰ τῶν Λατίνων ἀντίστασις καὶ τὰ ἐκεῖσε ἀνοσιουργήματα, ἔπεισαν τοὺς σταυροφόρους ὅτι οὐδὲν καλὸν ἐκ τῶν Βυζαντίων. Ὅθεν, παρακινούμενοι καὶ ἀπὸ τὰς ἐπιστολὰς τοῦ Πάπα, ἀπεφάσισαν ἐν συμβουλίῳ, γενομένῳ ἔν τινι ἐκκλησίᾳ τοῦ Γαλατᾶ, ἵνα

---

[1]) «Ὑπ' ἀνέμου βορρᾶ ἐλαυνόμενον» Ν. Χων., σελ. 732. Πρβ. καὶ τὰ γραφόμενα τοῦ Jules Labarte, περὶ τῆς πυρκαϊᾶς ταύτης, σελ. 102. [2]) Tous les Latins . . . n'y osèrent plus demeurer. V. H., σελ. 75. [3]) Ν. Χων., σελ. 736. [4]) Graecorum sustinentes molestias et infestationes assiduas . . . . et diuturna bella inferentium. Ἐν τῇ ἐπιστολῇ τοῦ γηραιοῦ δουκὸς τῆς Βενετίας πρὸς τὸν Πάπαν τῷ 1205. Τ. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 521.

κατακτήσωσι τὴν Κ/πολιν καὶ διανείμωσι τὸ κράτος, κατὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπον. Ὁ μέλλων αὐτοκράτωρ νὰ ἔχῃ τὸ τέταρτον ἅπαντος τοῦ κράτους ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Κ/πόλεως, προσέτι δὲ καὶ τ' ἀνάκτορα τῶν Βλαχερνῶν καὶ τοῦ Βουκολέοντος [1]). Τὰ ἐπίλοιπα τρία τέταρτα νὰ διανεμηθῶσιν εἰς δύο μερίδας, τὴν μὲν, ἵνα ἔχωσιν οἱ Βενετοὶ, τὴν δὲ, οἱ ἄνδρες τοῦ στρατοῦ [2]).

Οἱ Βυζάντιοι, βλέποντες τὰς ἑτοιμασίας τῶν σταυροφόρων, ὕψωσαν διὰ σανίδων τοὺς παραλίους πύργους αὐτῶν [3]). Τῇ 9ῃ Ἀπριλίου 1204 [4]), οἱ Βενετοὶ μετὰ τῶν πλοίων ὅλων, προσωρμίσθησαν πλησίον τῶν τειχῶν τοῦ Πετρίου καὶ διὰ τῶν πολλῶν αὐτῶν μηχανημάτων ἐπολιόρκουν τοὺς πύργους, ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν. Ὁ Μούρτζουφλος, ἐσκηνωμένος πλησίον τῆς μονῆς τοῦ Παντεπόπτου [5]), ἐνεθάρρυνε τὸν στρατόν του. Τὴν ἐπιοῦσαν Δευτέραν, 12ην Ἀπριλίου, ἡ πόλις ἐκυριεύθη, καὶ ὁ Μούρτζουφλος τὰ πάντα παραιτῶν, δρομαῖος κατέφυγεν εἰς τὸ παλάτιον τοῦ Βουκολέοντος. Πολλοὶ ἐπίσημοι Βυζάντιοι διέφυγον διὰ τῶν χερσαίων πυλῶν· ὁ δὲ λαὸς κατεγίνετο κρύπτων τὰς οὐσίας του, χάριν τῶν ἐπιζώντων καὶ σωζόμενος ὅπως ἠδύνατο [6]).

Ἱστόρησα ἐν συντομίᾳ τὴν ὑπὸ τῶν Λατίνων ἅλωσιν τῆς Κ/πόλεως, τὴν ὁποίαν περιγράφουσιν ὁ Νικήτας καὶ ὁ Βιλλαρδουῖνος. Ὁ μὲν Νικήτας ἱστορεῖ τὰ τῶν Βυζαντίων καὶ τὰς μετέπειτα ταλαιπωρίας αὐτῶν· ἐλέγχει μετὰ πολλῆς παρρησίας τῶν βασιλέων τὴν ἀδράνειαν καὶ τοῦ στρατοῦ τὴν δειλίαν· ὁ δὲ Βιλλαρδουῖνος, σύμβουλος τῶν σταυροφόρων, ἀφηγεῖται τὰ συμβούλια καὶ ἔργα τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ, τὰ πλεῖστα ἄγνωστα εἰς τὸν Νικήταν.

Ταύτην τὴν σύντομον ἀφήγησιν τῆς ἁλώσεως τοῦ Βυζαντίου ὑπὸ τῶν Λατίνων ἀναφέρω, διότι στενῶς συνδέεται μεθ' ὅλης τῆς ἀκολούθου ἱστορίας τῶν Λατίνων ἐν Κ/πόλει καὶ τοῦ ἡμετέρου μεσαιωνικοῦ βίου. Τὸ κράτος τὸ Βυζαντινὸν τοσούτῳ ἐκλονίσθη καὶ τοσούτῳ ἐδειλίασαν οἱ Βυζάντιοι ἐκ τῆς πολιορκίας ταύτης καὶ τῆς δυνάμεως τῶν Λατίνων [7]), ὥστε ἀπὸ τῆς ἡμέρας ταύτης

---

[1]) Ὁ V. H., σελ. 86, οὐδέποτε ἀναφέρει ἕτερα παλάτια· et celui seroit Empereur et aroit le quart de quanques et conquerroient dedens la cité et dehors, et aroit le palais de Boukelyon et celui de Blakierne, et le remanant seroit parti. Τ. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 354. [2]) Ὁ δοὺξ τῆς Βενετίας διὰ πολλὰ μετέπειτα ἔτη ὑπεγράφετο, Imperii quarte partis et dimidie dominator. Τ. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 559. Γ'. σελ. 123. Γεώργ. Ἀκροπ., σελ. 15. [3]) Turribus autem supereriguntur ligneae turres altissimae stationum sex· ἐν τῇ ἐπιστολῇ τοῦ Βαλδουΐνου πρὸς τὸν Πάπαν. Τ. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 504. [4]) «Ὡς δ' ἐπέφωσκεν ἡ ἐννάτη τοῦ Ἀπριλίου μηνός.» Ν. Χων., σελ. 752· «Ἦρος μὲν οὖν ἐνειστήκει καιρός.» Ν. Γρηγ. Τόμ. Α'. σελ. 14. [5]) Ν. Χων., σελ. 752, 755. V. H., σελ. 89. Imperator qui non procul a muris in tentoriis stabat armatus . . . statim tentoria dereliquit et fugit. Τ. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 507. [6]) «Καὶ τῶν μὲν ἀστυπόλων ἕκαστος ἐνεπόνει τῇ μεταθέσει καὶ καταχώσει τῶν οὐσιῶν.» Ν. Χων., σελ. 755. [7]) Ἰδοὺ τὰ περὶ

ἄρχεται προφανῶς ἡ παρακμὴ τοῦ κράτους, τὸ ὁποῖον ἐχθροὶ ἕτεροι, καταπληκτικώτεροι τούτων, ἀπέσβεσαν ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς.

Μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κ/πόλεως, ἐξελέχθη Αὐτοκράτωρ ὁ Βαλδουῖνος τῆς Φλάνδρας, καὶ ἐστέφθη τῇ 16 Μαΐου τοῦ αὐτοῦ ἔτους, κατὰ τὴν βασίλειον τάξιν τῶν Βυζαντίων, ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ [1]). Κατῴκησε τὸ παλάτιον τοῦ Βουκολέοντος. Εἰς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἐρρῖκον παρεχώρησε τὸ ὑψηλὸν ἀνάκτορον τῶν Βλαχερνῶν [2]).

Τὴν διανομὴν τοῦ κράτους ἱστόρησαν οἵτε ἡμέτεροι καὶ οἱ ξένοι [3]). Τὰς μεσογείους πόλεις παρέλαβον οἱ Γάλλοι, ἐνῷ οἱ Βενετοὶ προὐτίμησαν τὰς παραλίους καὶ τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου Πελάγους, τὰς ὁποίας ἠδύναντο νὰ προφυλάττωσι διὰ τῶν πλοίων των, καὶ μετ' αὐτῶν ἐπικερδῶς νὰ συνεμπορεύωνται.

Δύω ἔθνη ἀντίζηλα κατέκτησαν τὸ Βυζαντινὸν κράτος· οἱ μὲν Γάλλοι, ἀποροῦντες χρημάτων καὶ κατὰ τῶν Γραικῶν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἀντιμαχόμενοι, ὑπέφεραν μυρίας δυστυχίας, ἐνῷ οἱ Βενετοὶ συνεκόμιζον πάντα τὰ ἐκ τῶν Ἰνδιῶν, τοῦ Πόντου καὶ τῆς Θράκης ἐμπορεύματα [4]).

Μόνη παρηγορία τῶν ὑποτελῶν Βυζαντίων ἦτον ἡ ἐν Νικαίᾳ διασωθεῖσα βα

τοῦ στρατοῦ τῶν Λατίνων γραφόμενα τοῦ Γάλλου Hugo... car ils (δηλ. οἱ σταυροφόροι) n'avoient mie plus de XX mil hommes armés de toutes gens, et si avoient prise une des plus fortes villes du monde, et des mieux fermées contre plus de IIII cens mil hommes armés. T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 356. Τὰ περὶ τῶν Βυζαντίων εἶναι μυθώδη. [1]) Ἐν τῇ ἐπιστολῇ τοῦ Βαλδουΐνου πρὸς τὸν Πάπαν, λέγει ὅτι κατὰ τὴν στέψιν αὐτοῦ, more etiam suo applaudentibus Graecis. T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 508· ἐπευφημούντων καὶ τῶν Γραικῶν κατὰ τὴν συνήθειαν αὐτῶν. Περὶ τοῦ Βαλδουΐνου λέγει ὁ Νικήτας, σελ. 790· «ἦν δὲ καὶ ἄλλως ὁ ἀνὴρ οὗτος εὐλαβὴς τὰ πρὸς Θεὸν, ὡς ἐλέγετο, καὶ τὴν δίαιταν ἐγκρατής.» Πρβ. Γ. Ἀκροπ., σελ. 15.

[2]) Fortissima et munitissima palatia Francis reliquuntur. T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 300, 507. Debet vero Imperator habere . . . et palacium Blachernae et Buccam leonis. Ἰδ. Τόμ. Α'. σελ. 447. V. H., σελ. 93. Τὸν Ἐρρῖκον καλοῦσιν οἱ Βυζαντινοὶ Ἐρρῆν, Ν. Γρηγ. Τόμ. Α'. σελ. 86, μιμούμενοι τοὺς Λατίνους· nostri, Herri olim dicebant. Ν. Γρηγ. Τόμ. Β'. σελ. 1153. [3]) Ἡ γεωγραφία τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους σαφηνίζεται ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς Tafel καὶ Thomas. Τόμ. Α'. σελ. 344, 501. Πρβ. Ν. Χων., σελ. 784, Ν. Γρηγ., σελ. 13, Γ. Φραντζῆν σελ. 106. Ἀπὸ ἐπιστολὴν τοῦ Πάπα Ἰννοκεντίου Τρίτου, πρός τινας ἐπισκόπους τῆς Ῥωμανίας, μανθάνομεν, ὅτι εἰς τὴν διανομὴν τοῦ κράτους, γενομένην πρὸ τῆς ἁλώσεως, συνεφώνησαν οἱ Γάλλοι μετὰ τῶν Βενετῶν τ' ἀκόλουθα. Ἂν Γάλλος ἐκλεχθῇ αὐτοκράτωρ, νὰ ἔχωσιν οἱ Βενετοὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἀρχήν· ἂν ἡ ἀρχὴ αὕτη δοθῇ εἰς τοὺς Γάλλους, αὐτοκράτωρ νὰ στεφθῇ Βενετός. Τ. καὶ Th. Τόμ. Β'. σελ. 84. Ταῦτα ἀγνοοῦσιν οἱ ἡμέτεροι συγγραφεῖς.

[4]) In esso erano unite due nazioni che si odiavano in modo accanito: la franca dominante, la greca dominata. Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 144.

σιλεία αὐτῶν, ὅπου ἐτελοῦντο ἅπασαι αἱ βασιλικαὶ τελεταὶ [1]) καὶ ὅθεν, καταρώμενοι τοὺς Λατίνους διὰ τὴν ἁρπαγὴν τῆς μεγαλοπρεποῦς πόλεως καὶ τὴν βεβήλωσιν τῶν σεπτῶν ναῶν, ηὔχοντο νὰ ἐπανέλθωσιν. Εἰς τὴν Θράκην, τὴν ὁποίαν διέτρεχον Λατινικοὶ στρατοὶ, οἱ ἐγχώριοι, ὁτὲ μὲν φίλοι, ὁτὲ δὲ ἐχθροὶ αὐτῶν, ἀδιαλείπτως ἀντιμαχόμενοι, ὑπέφερον τὰ πάνδεινα ἐκ τῶν Λατίνων, μοχθούντων νὰ ἐπαναφέρωσι τοὺς ἀλλοφρονοῦντας Γραικοὺς εἰς τὴν ὑποταγὴν τοῦ Πάπα [2]).

Ταύτην τὴν φροντίδα κυρίως εἶχον οἱ Βενετοὶ, οἱ μηδόλως μεριμνῶντες περὶ τῆς πολιτείας τῶν Γάλλων· τούτους ἀνενδότως παρώτρυνεν ὁ Πάπας διὰ συνεχῶν εὐχῶν καὶ ἐπιστολῶν, ἀλλ' οἱ ἀριστοκρατικοὶ ἔμποροι Βενετοὶ οὐδέποτε ἦσαν, ὡς οἱ ἄλλοι Ἰταλοὶ, τέκνα πειθήνια τοῦ Πάπα. Ἀναφανδὸν καὶ ἀτρόμως ἐχλεύαζον πολλὰς αὐτοῦ διαταγάς. Τοσαύτη ὅμως ἦτον ἡ κατὰ θάλασσαν δύναμις αὐτῶν καὶ τοσαῦτα τὰ πλούτη, ὥστ' οἱ Πάπαι καὶ ἄκοντες συνεχώρουν τοὺς ἀπειθεῖς καὶ μετανοοῦντας τούτους Ἰταλούς [3]).

Οἱ σταυροφόροι, κατὰ τοὺς πρώτους μῆνας τῆς ἁλώσεως, σφόδρα ἠγωνίσθησαν νὰ ὑποτάξωσι τὸν πρὸ πολλοῦ ἀποπλανηθέντα λαὸν τῶν Γραικῶν, εἰς τὸν Πάπαν· ἀλλ' οἱ μὲν Γάλλοι ἀδιαλείπτως μαχόμενοι, οἱ δὲ Βενετοὶ ἐπικερδῶς πλουτίζοντες, μετὰ καιρὸν ἐλησμόνησαν καὶ Πάπαν καὶ θρησκείαν, καὶ ἀφέθησαν τέλος οἱ σκληροτράχηλοι Γραικοὶ, ἕρμαια τοῦ Σατανᾶ. Ταύτην τὴν πρὸς τὴν πίστιν αὐτῶν ἀκράδαντον ἐγκαρτέρησιν, δικαίως σήμερον ὑμνοῦμεν ἡμεῖς οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν.

Ταῦτα σαφηνίζουσι τὴν πρὸς τοὺς ὑποτελεῖς Γραικοὺς πολιτείαν τῶν ξένων καὶ τὴν μετέπειτα ἀκώλυτον λατρείαν τῆς θρησκείας αὐτῶν.

Μετὰ τὴν στέψιν αὐτοῦ, ὁ Βαλδουῖνος ἀνήγγειλεν εἰς τὸν Πάπαν τὰς νίκας τῶν σταυροφόρων, ἀνυμνῶν τὴν τόλμην τῶν πολεμούντων καὶ τὴν προφανῆ βοήθειαν τοῦ Θεοῦ. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, οὐδὲν ἐγένετο ἐν Ἀνατολῇ ἄνευ τοῦ Πάπα· οἱ μαχηταὶ ἦσαν ἅπαντες στρατιῶται τοῦ Θεοῦ. Ἕνεκα τούτου, ὁ Πάπας ποτὲ μὲν ἐπέπληττε, ποτὲ δὲ ηὐλόγει τὰς πράξεις τῶν σταυροφόρων. Ἀποκρινόμενος εἰς τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Βαλδουΐνου, λέγει [4]). «Εὐχόμεθα ἵνα τὴν ἐκκλησίαν τῶν Γραικῶν καὶ τὸ Βυζαντινὸν κράτος φροντίζῃς νὰ τηρῇς εἰς τὴν

---

[1]) Ν. Γρηγ. Τόμ. Α'. σελ. 12, 81. [2]) Mais chacun (δηλ. οἱ σταυροφόροι) comença à faire mal en sa terre, l'un plus et l'autre moins, et les Grecs comencèrent à les haïr et à nourrir de mauvaises pensées. V. H., σελ. 114.

[3]) Περὶ τῶν Βενετῶν, λέγει ὁ Sauli, Τόμ. Α'. σελ. 30· ma dall'un canto gli davano (δηλ. τῷ Πάπᾳ) debole ascolto i Veneziani, che pel continuo trafficare con genti infedeli, andavano alquando rimessi nella venerazione dovuta alla catedra di S. Pietro. T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 552. Β'. σελ. 69. [4]) T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 517.

ὑποταγὴν τῆς Ἀποστολικῆς ἕδρας, διὰ τῆς ὁποίας δύνασαι κάλλιον νὰ διαφυλάττῃς αὐτό. Φύλαττε πιστῶς καὶ ἐπιμελῶς τὰ ἐκκλησιαστικὰ κτήματα, κινητὰ καὶ ἀκίνητα, ἑωσοῦ ἀσφαλῶς καὶ ἄνευ συγχύσεως διαθέσωμεν αὐτὰ ἡμεῖς, καὶ ἀποδώσωμεν τὰ τοῦ Καίσαρος τῷ Καίσαρι, καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ».

Τοιαῦτα ἔγραφεν ὁ Πάπας, οὐχὶ εἰς μόνον τὸν αὐτοκράτορα, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς Βενετοὺς κληρικοὺς καὶ ἰδιώτας [1]). Ἀνεμίμνησκεν αὐτοῖς, ὅτι τὸ βασίλειον τῆς Κ/πόλεως μετέβη ἀπὸ τοὺς ὑπερηφάνους εἰς τοὺς ταπεινούς, ἀπὸ τοὺς ἀπειθεῖς εἰς τοὺς εὐσεβεῖς, ἀπὸ τοὺς σχισματικοὺς εἰς τοὺς ὀρθόφρονας, ἀπὸ τοὺς Γραικοὺς τέλος πάντων εἰς τοὺς Λατίνους. Ἐμεγαλύνθη ἡ δεξιὰ τοῦ Κυρίου, ὑπερύψωσεν ὁ Κύριος τὴν ἁγιωτάτην ἐκκλησίαν τῶν Λατίνων, ἐπαναφέρων τὴν θυγατέρα εἰς τὴν μητέρα, τὸ μέρος εἰς τὸ ὅλον, καὶ τὸ μέλος εἰς τὴν κεφαλήν [2]).

Μετὰ τὴν ἅλωσιν, μετεβλήθησαν εἰς Λατινικὰς ἐκκλησίας ἡ Ἁγία Σοφία, ἡ Παναγία τῶν Βλαχερνῶν [3]), ἡ μονὴ τοῦ Παντοκράτορος [4]), ἡ ἐκκλησία τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων [5]), ἡ μονὴ τοῦ Παντεπόπτου [6]), ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τῶν Μαγγάνων καὶ ἡ μονὴ τῆς Παναχράντου [7]). Ἐκτὸς τούτων γνωρίζομεν, ὅτι ἐντὸς τῆς Κ/πόλεως, εἶχεν εἰς τὴν μερίδα αὐτοῦ ὁ Γάλλος αὐτοκράτωρ, τριάκοντα μεγάλας ἐκκλησίας [8]). Ἀτυχῶς οὔτ' οἱ Λατῖνοι, οὔτ' οἱ Βυζάντιοι ἱστόρησαν πόσας ἐξ ὅλων τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Κ/πόλεως ἐκράτησαν οἱ Λατῖνοι. Πολλαὶ τούτων παρημελήθησαν καὶ κατέπεσαν [9]).

Ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ δὲν ἠδύναντο νὰ λειτουργῶσιν εἰ μὴ Βενετοὶ κληρικοί. Καταφαίνεται ἀπὸ τὰς ἐπιστολὰς τοῦ Πάπα ὅτι πολλὰς ἐκκλησίας καὶ μονὰς παρήτησαν οἱ Βυζάντιοι· διατάττει λοιπὸν τοὺς ἐν Κ/πόλει Λατίνους κληρικούς, νὰ καταλάβωσιν οὗτοι τὰς ἐκκλησίας ταύτας. Ἐν τῇ αὐτῇ ἐπιστολῇ διατάττει ἵνα εἰσέλθωσι Λατῖνοι ἱερεῖς ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, ἐν ταῖς ὁποίαις μέχρι τοῦδε Λατῖνοι δὲν ἦσαν [10]). Οἱ δὲ κληρικοὶ τῆς Ἁγίας Σοφίας (ἵνα μὴ ἦναι ἀκέφαλοι οἱ

[1]) T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 518, 519. [2]) Partem ad totum, et membrum ad caput. T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 518. Ταῦτα ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς τοῦ Πάπα συχνάκις ἐπαναλαμβάνονται. [3]) Decano Sanctae Mariae de Blakerna Constantinopolitano. T. καὶ Th. Τόμ. Β'. σελ. 111, 112, 116, 118, 152. Comme il allait à la procession à Nôtre Dame de Blaquerne le jour de la fête de Nôtre Dame de Chandeleur (2 Φεβρ. 1206). V. H., σελ. 156. [4]) T. καὶ Th. Τόμ. Β'. σελ. 46, 348· «τὰ μὲν οὖν τῶν Λατίνων βασίλεια ἡ τοῦ Παντοκράτορος ὑπῆρχε μονή.» Ν. Γρηγ. Τόμ. Α'. σελ. 85. Οὐδεὶς ἄλλος ἱστορικὸς ἀναφέρει τὰ βασίλεια ταῦτα τῶν Λατίνων.

[5]) T. καὶ Th. Τόμ. Β'. σελ. 68, 152. [6]) Τὴν μονὴν ταύτην κακῶς γεγραμμένην Patitapohei, ὀρθῶς διορθόνουσι Pantepopti οἱ κ. κ. T. καὶ Th. Τόμ. Β'. σελ. 423.

[7]) Et Gautiers Deens de l' Iglise de Nostre Dame de Panecrante. C. Christ. Βιβ. IV. σελ. 93. [8]) T. καὶ Th. Τόμ. Β'. σελ. 111. Belin, σελ. 195. [9]) Περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ Στουδίου, πρβ. Ν. Γρηγ. Τόμ. Α'. σελ. 190· «καὶ τῷ ναῷ τοῦ Στουδίου λαμπρὸν ἐπιθεὶς τὸν ὄρροφον (ἠρήμωται γὰρ ὁ χῶρος ἐκεῖνος παρὰ Λατίνων)». [10]) Ecclesias

Λατῖνοι ἱερεῖς) ἐξέλεξαν ἄνευ τῆς ἀδείας τοῦ Πάπα, Πατριάρχην αὐτῶν, τὸν ὑποδιάκονον Θωμᾶν Μοροζίνην, τὸν ὁποῖον μετά τινα καιρὸν ἐπεκύρωσεν ὁ Πάπας [1]). Οὗτος πρὸς τούτοις, ἐπιστέλλων εἰς τὸν αὐτοκράτορα Βαλδουῖνον καὶ τὸν Δοῦκα τῆς Βενετίας, ἀποτρέπει ἀμφοτέρους ἀπὸ τὴν διανομὴν τῶν ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων τῶν Ἑλληνικῶν ἐκκλησιῶν, ἑωσοῦ ὁ ἴδιος ἀποφανθῇ περὶ τούτων ὅλων, διότι οὐδεμίαν ἐξουσίαν ἔχουσιν οἱ λαϊκοὶ ἐπὶ κτημάτων ἐκκλησιαστικῶν [2]). Ἡ πρόθεσις λοιπὸν τῶν σταυροφόρων, νὰ διανείμωσιν ἄνευ τῆς ἀδείας τοῦ Πάπα πάντα τὰ ἐκκλησιαστικὰ καὶ μοναστηριακὰ κτήματα, παρέχοντες εἰς τοὺς κληρικοὺς μερίδα ἐπαρκῆ πρὸς ἔντιμον διατροφὴν αὐτῶν, ἐματαιώθη ἀπὸ τὰς ἀπειλὰς τοῦ Πάπα Ἰννοκεντίου τοῦ Τρίτου [3]).

Ὁ Πάπας ἐπιχαίρων διὰ τὴν προσδοκωμένην πάσης τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ὑποταγήν, γράφει πρὸς τὸν ἐν Κ/πόλει Πατριάρχην τῶν Λατίνων τ' ἀκόλουθα. «Ἐπικυροῦμεν τὰς ἐλευθερίας, τὰ προνόμια καὶ τὰ ἔθιμα λογικά τε καὶ ἀρχαῖα ταύτης τῆς ἐκκλησίας, τὰ μὴ ἀντιβαίνοντα εἰς τὰς συνηθείας τῆς Ἀποστολικῆς ἕδρας· διατάττομεν δὲ ἄθικτα νὰ μένωσι ταῦτα εἰς ἅπαντα τὸν αἰῶνα». Πρὸς τούτοις, διατάττει ὅλους τοὺς κληρικοὺς παντὸς ἔθνους ἐν τῇ ἐνορίᾳ τῆς Κ/πόλεως, νὰ σέβωνται καὶ τιμῶσιν αὐτόν. Περὶ δὲ τῶν Γραικῶν ἐπισκόπων λέγει. «Ἐν ταῖς ἐπισκοπαῖς ὅπου μόνοι Γραικοὶ κατοικοῦσι, χειροτόνει ἐπισκόπους Γραικούς, ἂν τοιούτους εὑρῇς εὐσεβεῖς καὶ πιστούς, δεχομένους ἐν πίστει καὶ ταπεινότητι τὴν χειροτονίαν σου. Ἐν ταῖς ἐπισκοπαῖς ὅπου συγκατοικοῦσι Γραικοὶ μετὰ Λατίνων, χειροτόνει Λατίνους καὶ προτίμα αὐτοὺς τῶν

a Graecis relictas de Latinis clericis ordinetis·—in Ecclesiis Constantinopolitanae civitatis, in quibus Latini hactenus non fuerunt, auctoritate nostra suffulti Latinos clericos instituisse procuretis. T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 519. Β'. σελ. 72. [1]) T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 527, 528, 535, 537· ἡ στολὴ τοῦ Πατριάρχου τούτου παρεξένισε τοὺς Βυζαντίους. Κωμικώτατα εἶναι τὰ γραφόμενα τοῦ Νικήτα. «Τὴν δὲ σωματικὴν πλάσιν, λακκευτοῦ συὸς εὐτραφέστερος.» Σελ. 855. Ἐφραίμιος, στίχ. 7430. [2]) Laicis, quantumcunque religionis, disponendi de rebus ecclesiasticis nulla sit attributa facultas. T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 528, 536.

[3]) T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 530, 532, 533, 534. Πρὸς τὸν δοῦκα τῆς Βενετίας, εἶν' αὐστηρότερος ὁ Πάπας· dedimus firmiter in mandatis, et tam te quam alios qui ad divisionem ecclesiasticarum possessionum intenderint, ab hujusmodi praesumptione cessare per censuram ecclesiasticam. Ἰδ. Τόμ. Α'. σελ. 534. Τῷ 1209 ὁ Πάπας διέταξε τὸν Λατῖνον Πατριάρχην τῆς Κ/πόλεως, ἵνα πείσῃ τοὺς Γραικοὺς νὰ δίδωσι τὰ εἰς αὐτὸν ὀφειλόμενα ἐκκλησιαστικὰ δέκατα. Ἰδ. Τόμ. Β'. σελ. 114. Ἐν τῷ βιβλίῳ τῆς Κουγκέστας, Buchon, Τόμ. Β'. στίχ. 767, μνημονεύεται ἡ ἀκόλουθος τῶν Ἑλλήνων συνήθεια·

«Εἰς τὴν ἐκκλησίαν τους ἐὰν συμβῇ φράγκος νὰ λειτουργήσῃ,
Σαράντα ἡμέρας λείπεται ἄψαλτη ἡ ἐκκλησία τους.»

Ὁ συγγράψας τὸ βιβλίον τοῦτο ἦτο Λατῖνος τὸ θρήσκευμα.

Γραικῶν. Περὶ δὲ τῶν Γραικῶν, τῶν ἐγκαρτερούντων εἰς τὰ πάτρια αὐτῶν ἔθιμα ἐπιλέγει, «ἂς διατηρῶσι ταῦτα, ἑωσοῦ περὶ τούτων ὅλων σκεφθῇ ὡριμώτερον ἡ Ἀποστολικὴ ἕδρα» [1]).

Μολονότι οἱ Γάλλοι κατῴκουν τὸ παλάτιον τοῦ Βουκολέοντος καὶ ἐκκλησιάζοντο ἐν τῇ πλησίον Ἁγίᾳ Σοφίᾳ, μανθάνομεν ὅτι τὸν Μάϊον τοῦ 1205, οἱ ἱερεῖς τῆς ἐκκλησίας ταύτης, ἐνόρκως συνυπεσχέθησαν, ἵνα μὴ δέχωνται ἐν τῇ εἰρημένῃ ἐκκλησίᾳ οὐδένα ἀρχιδιάκονον, ἀρχιπρεσβύτερον, ἐπιστάτην, ἀρχιφύλακα, θησαυροφύλακα, ἂν δὲν ἦναι Βενετὸς ἢ διατελέσας δεκαετίαν ὅλην ἐν ἑτέρᾳ Βενετικῇ ἐκκλησίᾳ [2]). Ταῦτα πάντα ἐγίνωσκεν ὁ αὐτοκράτωρ Ἐρρῖκος [3]), διότι ἐπεκυροῦντο ἀπὸ τὸν Βιβιάνον γραμματέα αὐτοῦ [4]). Οἱ Βενετοὶ ὅμως, οἱ κατέχοντες τὴν παραλίαν τῆς Κ/πόλεως πρὸ τῆς ἁλώσεως, εἶχον ἐκεῖσε καί τινας ἐκκλησίας ἀνεξαρτήτους τοῦ Λατίνου Πατριάρχου. Αὗται, καθὼς καὶ αἱ τῶν ἄλλων Λατίνων τῶν ἐν Κ/πόλει ἐνοικούντων, ἀνέκαθεν ὑπέκειντο εἰς τὸν καλούμενον Πατριάρχην τοῦ Γράδου [5]). Ταύτας δι' ἐπισήμου ἐγγράφου, ἐπικυρωμένου καὶ ἀπό τινας κληρικοὺς τῆς Ἁγίας Σοφίας, ἀπέδωσεν ἐκ νέου ὁ Λατῖνος Πατριάρχης εἰς τὴν ἀρχιερατικὴν ἀρχὴν τοῦ Γράδου. Μετὰ τὸ 1261 ἔτος αἱ ἐκκλησίαι τῶν Γενουηνσίων ὑπέκειντο εἰς ἱεράρχην Γενουήνσιον [6]). Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, οὐδεὶς λόγος περὶ τῶν ἐκκλησιῶν τῶν Γενουηνσίων καὶ Πισαίων, διότι οἱ Ἰταλοὶ οὗτοι, ἕνεκεν τῆς πυρκαϊᾶς, κατῴκουν τὸν Γαλατᾶν. Πρὸς τούτοις οἱ Βενετοὶ, ἐχθροὶ τῶν Γενουηνσίων, οὐδεμίαν βοήθειαν ἔδιδον εἰς τούτους, τῶν ὁποίων τινὰς συνέλαβον μαχομένους μετὰ τῶν Βυζαντίων [7]).

---

[1]) Τ. καὶ Th. Τόμ. Β'. σελ. 23, 24. [2]) Τ. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 547. Καὶ τὰ κτήματα τῶν Βενετῶν, ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Κ/πόλεως, δὲν ἐπωλοῦντο εἰ μὴ εἰς Βενετούς. Ἴδ. Τόμ. Β'. σελ. 559, 568. Τὸν Ἰούνιον τοῦ 1206ου ἔτους, ὁ Πάπας διέταξε νὰ ἐκλέγωνται καὶ ἱερεῖς μὴ Βενετοὶ ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ, ἀλλὰ νὰ μὴν ἐκλέγωσι Πατριάρχην, εἰμὴ Βενετόν. Ἴδ. Τόμ. Β'. σελ. 13, 61, 75. Περὶ τούτων ὅλων πικρότατα ἐλέγχει ὁ Πάπας τοὺς ἐν Κ/πόλει Βενετούς. Ἴδ. Τόμ. Β'. σελ. 83. [3]) Τοῦ αὐτοκράτορος τούτου, ἀδελφοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Βαλδουίνου, τὴν σώφρονα πολιτείαν ἐπαινοῦσιν οἱ πλεῖστοι τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων. Πρβ. καὶ σελ. 31 καὶ 32 τοῦ Γ. Ἀκροπολίτου, ἱστοροῦντος τὰ κατὰ τῶν Γραικῶν ἀνοσιουργήματα τοῦ Πελαγίου, πρέσβεως τοῦ Πάπα. Σάθα Μεσ. Βιβλιοθήκη. Τόμ. Β'. σελ. π'. [4]) Ego Vivianus scriptor notarius et judex Henrici Romanorum Imperatoris... propria manu firmavi etque subscripsi. Τ. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 551. [5]) Κ. ὁ Πορφυρ. καλεῖ τὴν νῆσον ταύτην Κογράδον, «κάστρον Κογράδον (πιθανὸν τὸ Γράδον), ἐν ᾧ καὶ μητρόπολίς ἐστι μεγάλη καὶ πολλὰ λείψανα ἁγίων ἐν ταύτῃ ἀπόκεινται.» Λατ. Gradus, κοινῶς Grado καὶ Grao, νῆσος τῆς Βενετίας ὀνομαστὴ, ἕνεκα τῶν ἐκεῖ ἑδρευόντων πατριαρχῶν, καλουμένων Patriarchae Gradenses. Τῷ 1451, ἡ ἐπισκοπὴ αὕτη ἐπέρασεν ἐν Βενετίᾳ. Belin, σελ. 5, ἐν σημ. [6]) Belin, σελ. 5.

[7]) Τῷ 1208, καταφαίνεται ἀπ' ἔγγραφα τοῦ Πάπα πρὸς τοὺς κληρικοὺς τῆς Καλλιπόλεως καὶ Κ/πόλεως, ὅτι Πισαῖοι, Λομβάρδοι (πιθανώτατα Γενουήνσιοι), Λογγοβάρδοι, Δανοί, Ἄγγλοι καὶ ἕτεροι ἀλλοεθνεῖς, δὲν ἐπλήρωναν εἰς τὸν πατριάρχην καὶ τὰς ἐκκλησίας τὴν νόμιμον δεκάτην, τὴν ὁποίαν ὤφειλον πάντες οἱ ἐνοικοῦντες ἐν τῇ ἐνορίᾳ τοῦ Λατίνου Πατριάρχου. Τ. καὶ Th. Τόμ. Β'. σελ. 68.

Ἐνόμισα περιττὸν, νὰ ἱστορήσω τὰ ὅσα μετὰ τὴν ἅλωσιν συνέβησαν ἐν Κ/πόλει, διότι ταῦτα ἀφηγοῦνται οἱ ἡμέτεροι καὶ ἀλλοδαποὶ ἱστορικοί [1]). Συμφωνῶ μετὰ τοῦ Μεμβούργ [2]), λέγοντος ὅτι ὁ μὲν (Νικήτας) πολλὰ εἶπε, καὶ οἱ ἕτεροι (Λατῖνοι) δὲν εἶπαν ἀρκετά. Περὶ τούτων γράφει ὁ Πάπας πρὸς τὸν μαρκίωνα Μομφερράτου τ' ἀκόλουθα [3]). «Ἐκινήσατε τὰ ὅπλα ὑμῶν, οὐχὶ κατὰ τῶν Σαρακηνῶν, ἀλλὰ κατὰ τῶν Χριστιανῶν, οὐδόλως φροντίζοντες ἵν' ἀνακτήσητε τὴν Ἱερουσαλὴμ, ἀλλ' ἵνα κατακτήσητε τὴν Κ/πολιν, προτιμῶντες ἐπιγείους θησαυροὺς τοῦ οὐρανίου πλούτου. Τὸ χείριστον δὲ πάντων εἶναι, ὅτι δὲν ἐφείσθητε θρησκείας, ἡλικίας, οὐδὲ φύλου, ἀλλὰ πορνεύοντες, μοιχεύοντες καὶ ἀσελγαίνοντες μετὰ συγγενῶν ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων, οὐχὶ μόνον ἐξεθέσατε εἰς τὰς ἀχολασίας τῶν νέων τὰς ὑπάνδρους καὶ χήρας, ἀλλὰ δὴ καὶ γυναῖκας καὶ παρθένους ἀφιερωθείσας εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Θεοῦ. Δὲν ἠρκέσθητε ἐκκενοῦντες τοὺς αὐτοκρατορικοὺς θησαυροὺς καὶ ἁρπάζοντες τὰ λάφυρα μικρῶν τε καὶ μεγάλων, ἀλλ' ἐπεκτείνατε τὰς χεῖρας ὑμῶν εἰς τοὺς θησαυροὺς τῆς ἐκκλησίας καὶ τὸ χείριστον, εἰς τὰ κτήματα αὐτῶν, ἁρπάζοντες ἀργυρᾶς τραπέζας ἀπὸ τὰ θυσιαστήρια καὶ διαρρηγνύοντες τὰ θησαυροφυλάκια τῶν ναῶν· ἀφῃρέσατε εἰκόνας, σταυροὺς καὶ ἱερὰ λείψανα, ὥστ' ἡ ἐκκλησία τῶν Γραικῶν, μολονότι κατατεθλιμμένη, ἀποστρέφεται τὴν ὑποταγὴν τῆς Ἀποστολικῆς ἕδρας, καὶ μὴ βλέπουσα παρὰ τοῖς Λατίνοις εἰ μὴ ἀπώλειαν καὶ ἔργα τοῦ σκότους, δικαίως βδελύττεται αὐτοὺς, ὡς χείρονας τῶν κυνῶν [4])».

Ταῦτα γράφει ὁ Πάπας καὶ ἐκ γραμμάτων καὶ ἀποστόλων Λατίνων, ἐμάνθανον οἱ ἐν Ῥώμῃ τὰς λεηλασίας καὶ ἀσελγείας τῶν σταυροφόρων, αἵτινες ἀπὸ τοῦδε συνέτειναν νὰ διχάσωσι διὰ παντὸς τὸν πολλὰ παθόντα Βυζαντινὸν λαὸν ἀπὸ τοὺς Λατίνους.

Τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1205, ὁ ἀδελφὸς τοῦ αὐτοκράτορος, Ἐρρῖκος ὁ κάλλιστος καὶ πρὸς τοὺς ὑποτελεῖς Βυζαντίους ὁ πραότερος αὐτοκράτωρ, μετὰ τοῦ ἡ-

---

[1]) «Histoire des Croisades» par le P. Louis Maimbourg de la compagnie de Jesus. Paris. 1676. Τόμ. Β'. σελ. 162. Πάντων σκληρότεροι πρὸς τοὺς νικηθέντας Βυζαντίους ἦσαν οἱ ἐν Κ/πόλει κατοικοῦντες Λατῖνοι. Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 99. Gibbon. Κεφ. LX. Κωδινὸς, σελ. 160. [3]) Τ. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 563. [4]) Τῷ 1206 γράφων ὁ αὐτὸς Πάπας πρὸς τὸν δοῦκα τῆς Βενετίας, λέγει· ut enim de multis iniquis operibus taceamus, que apud Constantinopolim perpertrastis, diripiendo ecclesiarum thesauros et possesiones ecclesiasticas invadendo, κτλ. Τ. καὶ Th. Τόμ. Β'. σελ. 28.

γεμόνος τῶν Βενετῶν Μαρίνου Γένου, ἐπεκύρωσαν ἐκ νέου τὴν διανομὴν τοῦ κράτους γενομένην ἐν Γαλατᾷ μικρὸν πρὸ τῆς ἁλώσεως. Ἅπαντες οἱ Βενετοὶ (κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτῶν μαρτυρίαν πολυαριθμότατοι) [1]), ἦσαν ἐλεύθεροι νὰ διέρχωνται τὸ κράτος ὅλον, ἄνευ κωλύματος καὶ ἄνευ φόρου. Νὰ χαίρωνται ὅσα κτήματα καὶ προνόμια ἀπενεμήθησαν αὐτοῖς ἐπὶ τῶν Γραικῶν αὐτοκρατόρων, εἴτ' ἐγγράφως εἴτ' ἀγράφως. Τὸ κυριώτερον δὲ προνόμιον καὶ τὸ ὁποῖον ἀπέβλεπε τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν τοὺς Γενουηνσίους, ἦτον, ὅτι οὐδεὶς ἀντιμαχόμενος τὴν κοινότητα τῆς Βενετίας, ἦτο δεκτὸς ἢ διέμενεν ἐν τῷ Βυζαντινῷ κράτει, μέχρι τῆς γενομένης εἰρήνης [2]).

Καθ' ὅλην τὴν κυριαρχίαν τῶν Λατίνων ἐν τῷ Βυζαντινῷ κράτει, σπανιώτατα ἀναφέρονται οἱ Γενουήνσιοι. Αἱ συνοικίαι αὐτῶν, καθὼς καὶ τῶν πλησίον Πισαίων, ἐμπεριείχοντο εἰς τὴν μερίδα τῶν Βενετῶν. Τῷ 1208 ἀναφέρονται αἱ συνοικίαι τῶν Πισαίων [3]). Μετὰ τὴν ἅλωσιν, οἱ Γενουήνσιοι πιθανὸν ἐπανῆλθον ἐκ τοῦ Γαλατᾶ ἐν Κ/πόλει, ἀνέκτισαν τὰς οἰκίας καὶ ἀποθήκας, ἀποτεφρωθείσας τῷ 1203ῳ ἔτει. Ἐδῶ συνεμπορεύοντο μετὰ τῶν Λατίνων καὶ Βυζαντίων, κατὰ τοὺς νόμους τῶν ὁμοθρήσκων Λατίνων ἀρχόντων.

Τῷ 1218, ἔγινεν ἡ δευτέρα συνθήκη τοῦ Δουκὸς τῆς Βενετίας Πέτρου Ζάνη μετὰ τοῦ Βιλέλμου Βουλτερβίου, πρέσβεως τῆς κοινότητος τῆς Γενούης [4]). Περὶ τῶν ἐν Κ/πόλει καὶ Ῥουμανίᾳ ἐμπορευομένων Γενουηνσίων, ὁρίζει ἡ συνθήκη τ' ἀκόλουθα. «Ἡμεῖς ὁ δοὺξ καὶ ἡ κοινότης τῆς Βενετίας, ὅσον τὸ καθ' ἡμᾶς, παραχωροῦμεν τῇ κοινότητι τῆς Γενούης καὶ τοῖς ἀνθρώποις τῆς χώρας αὐτῆς, ἵνα πολιτεύωνται ἐν τῷ Ῥωμαϊκῷ κράτει ὡς ἐπολιτεύοντο ἐπ' Ἀλεξίου τοῦ αὐτοκράτορος, ἵνα ἐμπορεύωνται ἐν τῷ κράτει τούτῳ, τελοῦντες τοὺς αὐτοὺς φόρους, τοὺς ὁποίους ἔδιδον ἐν καιρῷ τοῦ αὐτοκράτορος τούτου, ἐκτὸς τῶν ἐτησίων δωρημάτων [5])». Συγχρόνως σχεδὸν συνυπεγράφη καὶ ἑτέρα συνθήκη τῶν Βενετῶν μετὰ τοῦ ἐν Νικαίᾳ αὐτοκράτορος Θεοδώρου τοῦ Λασκαρέως [6]).

Οἱ Βενετοὶ, ἀπὸ τὸν καιρὸν τοῦ αὐτοκράτορος Ἐρρίκου, παρεξέτεινον τὴν ἀρ-

---

[1]) Populus Veneciae qui tunc temporis Constantinopoli aderant, copiosa quorum erat ibi multitudo. T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 567. [2]) Nullus homo habens guerram cum comuni Venetiae, debet esse receptus, nec morari in Imperio, donec ipsa guerra fuerit pacificata. T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 448, 452, 573. Ἡ σύμβασις αὕτη ἀνενεώθη τῷ 1221ῳ ἔτει, ἐν τῷ παλατίῳ τοῦ Βουκολέοντος. Ἰδ. Τόμ. Β'. σελ. 227. [3]) Ad parrochias Pisanorum. T. καὶ Th. Τόμ. Β'. σελ. 73.

[4]) T. καὶ Th. Τόμ. Β'. σελ. 197· προγενεστέρα σύμβασις τῶν Βενετῶν μετὰ τῶν Γενουηνσίων ἐγένετο τῷ 1207. Giornale Ligustico, ἐν Γενούῃ, 1874, σελ. 69. [5]) Μνημονεύονται ἐν τῇ συνθήκῃ ταύτῃ, οἱ consules, vicecomites καὶ rectores τῶν Γενουηνσίων. Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 137. Τὰ ἐτήσια δωρήματα εἶναι τὰ καλούμενα σολέμνια. Ἰδ. ἀνωτέρω, σελ. 189, ἐν σημ. [6]) T. καὶ Th. Τόμ. Β'. σελ. 205.

χαίαν αὐτῶν συνοικίαν πρὸς δυσμὰς τῆς πύλης τῶν Δρουγγαρίων, διότι πρὸς ἀνατολὰς δὲν ἠδύναντο νὰ σφετερισθῶσι τὴν παραλίαν, ἀνήκουσαν τοῖς ἄλλοις Λατίνοις. Πρὸς τούτοις ἐξουσίαζον καὶ τὸν ναύσταθμον [1]).

Τῷ 1238 ἐγένετο σύμβασις μεταξὺ τῆς Βενετίας καὶ τῆς Γενούης, ἐν τῇ ὁποίᾳ συνυπεσχέθησαν ἀμφότεραι νὰ προσβάλλωσι πάντας εἴτε πειρατὰς εἴτ' ἐχθροὺς, λῃστεύοντας τὴν χώραν εἴτε τὰ ἐμπορικὰ πλοῖα ἑκατέρας τῶν πολιτειῶν. Αἱ πολιτεῖαι δὲν ἠδύναντο νὰ συμμαχήσωσιν ἢ ἐπιμαχήσωσι μετὰ τοῦ ἐν Νικαίᾳ αὐτοκράτορος τῶν Ῥωμαίων, ἄνευ τῆς θελήσεως τοῦ Πάπα. Ἡ συνθήκη αὕτη ἐγένετο δι'ἐννέα ἔτη, καὶ ἀνενεοῦτο κατὰ πᾶσαν τετραετίαν [2]). Ὑπεγράφη ἐν Ῥώμῃ ὑπὸ τῶν πληρεξουσίων ἀμφοτέρων τῶν πολιτειῶν, ἐνώπιον τοῦ Πάπα.

Δεκατρία ἔτη μετὰ τὴν συνθήκην ταύτην, ἐγένετο ἑτέρα [3]) μεταξὺ τῶν δύο τούτων πολιτειῶν, τῇ 10ῃ Ἰουλίου 1251, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐμπεριέχονται καὶ τ' ἀκόλουθα περὶ τῶν ἐν Κ/πόλει κατοικούντων Γενουηνσίων. «Ἡμεῖς ὁ δοὺξ καὶ ἡ κοινότης τῆς Βενετίας, ὅσον τὸ καθ' ἡμᾶς, παραχωροῦμεν τῇ κοινότητι τῆς Γενούης καὶ τοῖς ἀνθρώποις τῆς χώρας αὐτῆς, ἵνα πολιτεύωνται ἐν τῷ κράτει τῆς Ῥωμανίας καθὼς ἐπολιτεύοντο βασιλεύοντος τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου, ἵνα ἐμπορεύωνται ἐλευθέρως ἐν τῷ κράτει, τελοῦντες τοὺς αὐτοὺς φόρους, τοὺς ὁποίους ἔδιδον ἐν καιρῷ τοῦ αὐτοῦ αὐτοκράτορος, καρπούμενοι καὶ χαίροντες τὰ κτήματα καὶ δικαιώματα, τὰ ὁποῖα εἶχον ἐν καιρῷ τοῦ ἄνω εἰρημένου αὐτοκράτορος, ἐξαιρουμένων τῶν ἐτησίων δωρημάτων, μέχρι τέλους τῆς εἰρήνης».

Ταύτην τὴν ὀκταετῆ συνθήκην ἔμελλον νὰ προσυπογράφωσιν οἱ ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ ἐκλεγόμενοι νέοι δοῦκες, ὀκτὼ ἡμέρας μετὰ τὴν ἐκλογὴν αὐτῶν. Ἂν ἐκτὸς τῶν πόλεων Γενούης καὶ Βενετίας ἐνῆγεν εἰς δίκην Γενουήνσιος Βενετὸν, δέον νὰ ἐνάξῃ αὐτὸν εἰς τὸ δικαστήριον τοῦ βαϊούλου τῶν Βενετῶν, ἐκεῖσε εὑρισκομένου, ἢ εἰς τὸ τῶν προξένων καὶ οὐχὶ ἀλλαχόσε· καὶ ὁ Βενετὸς νὰ ἐνάγῃ τὸν Γενουήνσιον εἰς τὸ δικαστήριον τῶν Γενουηνσίων καὶ οὐχὶ ἀλλαχόσε. Ἂν ὅμως δὲν ὑπάρχῃ δικαστήριον τοῦ ἔθνους τοῦ ἐναγομένου, καὶ δὲν δύναται νὰ συγκροτηθῇ δικαστήριον εἴτε τοῦ βαϊούλου, εἴτε τοῦ προξένου, τότε καὶ Γενουήνσιοι καὶ Βενετοὶ νὰ καταφεύγωσιν εἰς τὰ ἐγχώρια δικαστήρια.

Αὗται αἱ παραχωρήσεις τῆς Βενετίας εἰς τοὺς εὐαρίθμους Γενουηνσίους, ἐμπορευομένους ἐν Κ/πόλει καὶ Ῥωμανίᾳ, ἀντιβαίνουσιν εἰς τὴν γνωσὴν πλεονεξίαν τῆς ἀριστοκρατικῆς Βενετίας. Ἡ ὁλονὲν αὐξάνουσα ἔχθρα τῶν ὑποτελῶν Γραι-

---

[1]) Τῶν Βυζαντίων ὁ ναύσταθμος ἦτο κυρίως εἰς τὸν λιμένα τῶν Σοφιῶν. T. καὶ Th. Τόμ. Β'. σελ. 284. [2]) Quod predicta concordia et societas serventur . . . usque ad novem annos et de quarto in quartum annum renoventur sacramento. T. καὶ Th. Τόμ. Β'. σελ. 341. Ἐκ τῆς συνθήκης ταύτης συμπεραίνομεν, ὅτ' οἱ Βενετοὶ ἐφοβοῦντο τὴν μετὰ τῶν Γραικῶν αὐτοκρατόρων συμμαχίαν τῶν Γενουηνσίων.

[3]) T. καὶ Th. Τόμ. Β'. σελ. 457.

κῶν, ἡ προφανὴς πενία τῶν Γάλλων αὐτοκρατόρων, οἱ Βενετοὶ οἱ μετακομίζοντες ἐμπορεύματα εἰς τὴν πατρίδα αὐτῶν καὶ ἀμεριμνοῦντες διὰ τὴν διάσωσιν τοῦ κράτους, ἦσαν προμηνύματα τῆς προσεγγιζούσης πτώσεως τῆς Λατινικῆς ἡγεμονίας. Αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Πάπα πρὸς τοὺς ἡγεμόνας τῆς Εὐρώπης ἵνα συνασπισθῶσι πρὸς ἄμυναν τοῦ καταρρέοντος κράτους καὶ τῆς ἐν Ἀνατολῇ Λατινικῆς ἐκκλησίας, ἐνεψύχωσαν τοὺς ὑποτελεῖς Γραικοὺς, θρασυτέρους νῦν γενομένους πρὸς τοὺς ἄρχοντας Λατίνους. Πολλοὶ ἀπὸ τὰ ὄρη τῆς Βιθυνίας στενάζοντες, ἠτένιζον πρὸς τὴν μεγαλοπρεπῆ βασίλισσαν τῶν πόλεων, ἐνεθυμοῦντο τὰς βασιλικὰς τελετὰς καὶ τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν, ὅπου σήμερον ἀντήχουν τῶν Λατίνων οἱ κακόηχοι ψαλμοὶ καὶ ἀπὸ τὸν θρόνον τῶν Γραικῶν ἱεραρχῶν ἠκούετο ἑτερόδοξος διδασκαλία [1]).

Οἱ Βενετοὶ, κράτος τότε ἰσχυρότατον, ἀπένειμαν τὰ ἄνω μνημονευόμενα προνόμια τοῖς ὁμοφύλοις Γενουηνσίοις, ἵνα διὰ τῆς βοηθείας τούτων κρατύνωσι τῶν Λατίνων τὴν βασιλείαν. Ἡ συνθήκη αὕτη, ἂν καὶ μετὰ τοσαῦτα ἔτη γενομένη, δεικνύει ὅτι μέχρι τοῦ 1251, οἱ Γενουήνσιοι κατῴκουν τὰς αὐτὰς συνοικίας καὶ ἀποβάθρας, τὰς ὁποίας εἶχον πρὸ τῆς ἁλώσεως τῆς Κ/πόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων. Οὐδέποτε δὲ ἀφήρπασαν ἀπὸ τοὺς Γενουηνσίους οὐδ' ἐκκλησίας οὐδ' ἐμβόλους, μολονότι ἐκ τῆς ἄνω συνθήκης εἰκάζω, ὅτι αἱ συνοικίαι τῶν Γενουηνσίων Πισαίων καὶ Ἀμαλφηνῶν ἐνέκειντο, καθὼς ἀνωτέρω εἶπον, εἰς τὴν μερίδα τῶν Βενετῶν.

Ὑπὸ τὸν ἀπαράμιλλον τροῦλον τῆς Ἁγίας Σοφίας συνῆλθον τῷ 1255ῳ ἔτει οἱ ἐν Κ/πόλει μεγαλοπράγμονες ἔμποροι καὶ ναυτίλοι Βενετοὶ καὶ συνέταξαν τοὺς ναυτικοὺς νόμους, καλουμένους τὸ Προξενεῖον τῆς θαλάσσης [2]). Οἱ νόμοι οὗτοι παραδεχθέντες ἀπὸ τοὺς Πισαίους καὶ Γενουηνσίους, ἴσχυον μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων.

Οἱ Βενετοὶ, κύριοι μεγάλου μέρους τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους καὶ τῶν πλείσων παραλίων πόλεων, δὲν ἀπένειμαν τοῖς Γενουηνσίοις, οὐδὲ τὰ κέρδη, οὐδ' ὅλα τὰ προνόμια, τὰ ὁποῖα οὗτοι ἔχαιρον ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων [3]). Ἡ Γένουα, μὴ δυναμένη μόνη νὰ κατισχύσῃ τῶν Βενετῶν καὶ τῶν Γάλλων, ἠναγκάζετο νὰ ἐμπορεύηται εἰς χώρας μακρὰν τοῦ Βυζαντίου μὴ ὑποκειμένας εἰς τοὺς Βενετούς.

---

[1]) Et toutefois j' avois dit publiquement à Constantinople, prêchant dans l'Église de Sainte Sophie. Voyage de Rubruquois. Κεφ. Α'. [2]) Consulatus maris. Consulat de la mer. Histoire du commerce de toutes les nations par Scherer. Μεταφρ. Γαλ. Paris, 1857. Τόμ. Α'. σελ. 304. Depping. Τόμ. Α'. σελ. VII. καὶ τὰς παρατηρήσεις αὐτοῦ, Τόμ. Β'. σελ. 16. [3]) La preponderanza de' Veneziani era nociva alle colonie delle altre nazioni commerciali in Oriente. Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 143. La pomme de discorde entre Génes et Venise, ce fut toujours le commerce du Levant. Depping. Τόμ. Α'. σελ. 204.

Ἡ ἅλωσις τῆς Πτολεμαΐδος, ἡ καταστροφὴ τῶν κτημάτων τῶν ἐκεῖ Γενουηνσίων καὶ ἡ ἀπελασία πάντων τούτων ἀπὸ τὰ ἐμπορικὰ παράλια τῆς Συρίας, σφόδρα παρώργισαν αὐτοὺς κατὰ τῶν Βενετῶν [1]). Εἰς μάτην ὁ Πάπας προσεπάθησε νὰ συμφιλιώσῃ τὰς δύο ἀντιμαχομένας πολιτείας. Οἱ Γενουήνσιοι ταπεινωθέντες καὶ ὀσημέραι ζημιούμενοι εἰς τὰς ἐμπορικὰς αὐτῶν ἐπιχειρήσεις, ἀνενέωσαν μετὰ πλείστου ζήλου τὰς σχέσεις αὐτῶν μετὰ τοῦ νεάζοντος Μιχαὴλ τοῦ Παλαιολόγου, αὐτοκράτορος τῆς Νικαίας, πρὸ πολλοῦ μελετῶντος τὴν ἀνάκτησιν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Καὶ ἄλλοτε, τῷ 1231 καὶ 1239, ἔπεμψαν πρέσβεις οἱ Γενουήνσιοι πρὸς τοὺς αὐτοκράτορας τῆς Νικαίας, ἀλλ' ἡ συμμαχία ἀπέτυχεν ἕνεκα τῶν τότε ἰσχυρῶν Λατίνων ἡγεμόνων.

Τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1261ου, ὁ ἡγεμὼν τῆς Γενούης, Μαρτῖνος τοῦ Φάνου καὶ ὁ δήμαρχος Γουλιέλμος Βοκκανέγρας, ἀπέστειλαν δύω πρέσβεις τὸν Γουλιέλμον Βισκόντην καὶ Γουαρνέριον Γιούδιτζην, ἵνα μετὰ τοῦ Γραικοῦ αὐτοκράτορος, ἐκδιώξωσιν ἀπὸ τὸ Βυζάντιον τοὺς Γάλλους καὶ τοὺς Βενετούς. Ἡ συνθήκη [2]), γενομένη τῇ 13 Μαρτίου 1261, συνυπεγράφη ἀπὸ τὸν Μιχαὴλ Παλαιολόγον εἰς τὸ Νύμφαιον, πόλιν πλησίον τῆς Μαγνησίας καὶ τῶν Σάρδεων [3]).

Ἐν πρώτοις ὑπεσχέθη (ὁ Μιχαὴλ) ὅτι ἀπὸ τῆς σήμερον ἡμέρας (Μαρτίου ἡμέρᾳ 13ῃ) καὶ εἰς τὸ ἑξῆς, θέλει ἔχει τὸ ἡμέτερον κράτος καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ, ἀγάπην καὶ εἰρήνην ἀίδιον μετὰ τῆς κοινότητος τῆς Γενούης καὶ τῶν χωρῶν αὐτῆς· ὅτι θέλει ἔχει πόλεμον εἰς τὸ ἑξῆς μετὰ τῆς κοινότητος τῶν Βενετῶν καὶ μετὰ πάντων τῶν Βενετῶν τῶν ἡμετέρων ἐχθρῶν, ὅτι δὲν θέλει εἰρηνεύσει οὐδὲ συνθηκολογήσει μετὰ τῆς κοινότητος ταύτης, ἄνευ τῆς γνώσεως καὶ θελήσεως τῆς κοινότητος τῆς Γενούης· καὶ ἡ εἰρημένη κοινότης τῆς Γενούης, ἵνα μὴ συνθηκολογήσῃ ἢ εἰρηνεύσῃ μετὰ τῆς αὐτῆς κοινότητος τῶν Βενετῶν, ἄνευ τῆς γνώσεως καὶ θελήσεως τοῦ ἡμετέρου κράτους.

---

[1]) Ταῦτα, καθὼς καὶ τὰς μετέπειτα προσπαθείας τοῦ Πάπα πρὸς συμφιλίωσιν τῶν ἀντιμαχομένων πολιτειῶν, ἀφηγεῖται ὁ Sauli, Τόμ. Α'. σελ. 52, 59. [2]) Τὸ Ἑλληνικὸν κείμενον ἀπωλέσθη. [3]) Apud Niffum. Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 316. Τὸ ἔγγραφον τοῦτο, πρῶτος ἐξέδωκεν ὁ Δουκάγγιος ἐν τῷ Recueil de diverses chartes, σελ. 9, 16, ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Βιλλαρδουΐνου· μετέπειτα ὁ C. Pagano, Τόμ. Α'. σελ. 249, 258, ἀπὸ τ' ἀρχεῖα τῆς Γενούης. Ὀρθότερον εἶναι τὸ κείμενον τῶν κ. κ. T. καὶ Th. Τόμ. Γ'. σελ. 64, 65. Γ. Παχυμέρης. Τόμ. Α'. σελ. 105, 126. Ν. Γρηγορᾶς. Τόμ. Α'. σελ. 190. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 254, 262. Τῷ 1316, τὸ Νύμφαιον ἦτον ἀρχιεπισκοπή· «τὸν ἱερώτατον ἀρχιεπίσκοπον Νυμφαίου.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 50. Chandler, Voyages. Μετάφρ. Γαλ. Paris, 1806. Τόμ. Α'. σελ. 134. Γεώργ. Ἀκροπ., σελ. 30, 73, 91. «Τῶν τοιούτων ἀπάρας χωρῶν, πρὸς τὴν ἐξ ἔθους τοῖς βασιλεῦσιν οὖσαν ἀνάπαυσιν, ἐξ ὅτου τῆς Κ/πόλεως γεγόνασιν ὑπερόριοι, κατηντήκει τὸ Νύμφαιον.» Ἰδ. σελ. 187. Τὸ χωρίον νῦν καλεῖται Νίφι καὶ Νίφ. C. Christ. Β.Ε. IV. σελ. 178. Σώζονται εἰσέτι ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ τὰ ἐρείπια τῶν Βυζαντινῶν ἀνακτόρων. Texier, L'Archit. Byz., σελ. 82.

Πρὸς τούτοις, ὑπεσχέθη ἐδώρησε καὶ ἐπεκύρωσε πάντα τὰ δικαιώματα καὶ κτίρια, τὰ ὁποῖα, βοηθείᾳ τῆς θείας προνοίας, ἡ κοινότης τῆς Γενούης ἢ ἕτερος διὰ τὴν κοινότητα, κατεῖχεν ἐν τῇ μεγαλοπόλει τῆς Κ/πόλεως· καὶ ἂν Κύριος ὁ Παντοκράτωρ εὐδοκήσῃ, ἵνα τὸ ἡμέτερον κράτος ἀνακτήσῃ καὶ λάβῃ τὴν εἰρημένην πόλιν, τότε ἐν τῇ εἰρημένῃ πόλει, θέλει δωρήσει τῇ κοινότητι τῆς Γενούης, παλάτιον, σταθμὸν, κτήματα καὶ ἐσόδους, καὶ θέλει χαρίσει τῇ εἰρημένῃ κοινότητι, δηλαδὴ θέλει δωρήσει, τὴν ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας σήμερον ἀπὸ τοὺς Βενετοὺς κατεχομένην, μετὰ τῶν περὶ τὴν ἐκκλησίαν ταύτην καταλυμάτων, τὸ κοιμητήριον αὐτῆς καὶ τὸ γήπεδον τοῦ φρουρίου τῶν Βενετῶν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ [1]), ἂν ἡ κοινότης αὕτη μετὰ ζήλου καὶ ἔργου [2]) πέμψῃ βοήθειαν ναυτικὴν, πρὸς κατάκτησιν τῆς εἰρημένης πόλεως.

Ὑπεσχέθησαν οἱ πρέσβεις τῆς Γενούης ἐν πρώτοις, ὅτι ἡ κοινότης τῆς Γενούης εἰς τὸ ἑξῆς, θέλει ἔχει εἰρήνην καὶ ἀγάπην ἀίδιον μετὰ τοῦ ἡμετέρου κράτους καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ καὶ δὲν θέλει εἰρηνεύσει ἢ συνθηκολογήσει μετὰ τῶν ἡμετέρων ἐχθρῶν τῶν Βενετῶν, ἄνευ τῆς γνώσεως καὶ θελήσεως τοῦ ἡμετέρου κράτους, καθὼς καὶ τὸ ἡμέτερον κράτος ὑποχρεοῦται ἵνα μὴ εἰρηνεύσῃ ἢ συνθηκολογήσῃ μετὰ τῶν ἡμετέρων ἐχθρικῶν κοινοτήτων τῆς Βενετίας, ἄνευ τῆς θελήσεως καὶ τῆς γνώσεως τῆς εἰρημένης κοινότητος τῆς Γενούης.

Αὕτη εἶναι ἐν μέρει ἡ συνθήκη τοῦ Νυμφαίου [3]). Νικηφόρος ὁ Γρηγορᾶς λέγει, ὅτι δὲν συνήργησαν εἰς τὴν ἅλωσιν οἱ Γενουήνσιοι [4]). Ὁ στόλος τῶν Γενουησίων ἀπέπλευσεν ἐκ Γενούης τὸν Ἰούλιον, ἡμέρας τινὰς μετὰ τὴν ἐπικύρωσιν τῆς συνθήκης ὑπὸ τῆς Γενούης, καὶ τῇ 25ῃ Ἰουλίου εἰσῆλθε διὰ τοῦ Ἑπταπυργίου νύκτωρ Μιχαὴλ ὁ Στρατηγόπουλος καὶ ἀπεδίωξεν ἐκ τῆς Κ/πόλεως τοὺς Γάλλους καὶ Βενετούς.

---

1) Τὸ φρούριον τοῦτο, ἐν τῇ παλαιᾷ συνοικίᾳ τῶν Βενετῶν, κατηδάφισαν οἱ Γενουήνσιοι καὶ μετέφεραν ἐν Γενούῃ τινὰς λίθους αὐτοῦ (Heyd, Τόμ. Α'. σελ. 109), ἐκδικούμενοι τοὺς Βενετοὺς τ' αὐτὰ πράξαντας μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Πτολεμαΐδος ἐν Συρίᾳ.

2) Instanter et efficaciter. Σελ. 65. 3) In quella età si incolparono gravemente i Genovesi per causa della lega da essi fatta col Paleologo contro i Veneziani. Sauli. Τόμ. Α'. σελ. 64. 4) «Δίχα τῆς σφῶν βοηθείας γενόμενος αὐτῆς ἐγκρατής.» Τόμ. Α'. σελ. 97. Κατὰ τὸν Sauli, Τόμ. Α'. σελ. 62, οἱ Φλωρεντινοὶ ἱστορικοὶ, Matteo Villani καὶ Ricordano Malaspina, ὁμολογοῦσιν ὅτι συνέπραξαν οἱ Γενουήνσιοι. Ἀξιοπιστότερος πάντων εἶναι ὁ Γρηγορᾶς, ὅστις αἰνίττεται τὴν σύμβασιν ταύτην λέγων· «Πρὶν γὰρ ἁλῶναι τὴν βασιλείαν, συνεφώνησε τὴν τοιαύτην αὐτοῖς παρέχειν ἀτέλειαν ὁ βασιλεύς.» Τόμ. Α'. σελ. 97. Ἰ. Καντακουζ. Τόμ. Γ'. σελ. 188. Μεγάλως σφάλλει καὶ ὁ στρατηγὸς Serristori, γράφων· nell' anno 1260, la flotta genovese ricondusse Michele Paleologo sotto le mura di Constantinopoli. Illustrazione di una carta del mar nero del 1351, Firenze. 1856.—Hist. de la République de Gènes, par Émile Vincens. Paris. 1842. Τόμ. Α'. σελ. 328, 329.

Ἡ ἅλωσις τῆς Κ/πόλεως ἦτον ἐπιχείρημα ἀπρομελέτητον, καὶ μολονότι δὲν συνεπολέμησαν μετὰ τῶν Βυζαντίων οἱ Γενουήνσιοι [1]), οὐδεὶς δικαιοῦται νὰ κατηγορήσῃ αὐτοὺς ὅτι δὲν εἶχον πρόθεσιν νὰ ἐκτελέσωσι τὰ ἐν τῇ συνθήκῃ τοῦ Νυμφαίου ὑποσχεθέντα.

Γνωστὸν εἶναι ὅτι, πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ Στρατηγοπούλου, οἱ Λατῖνοι μετὰ πολλῶν πλοίων καὶ ὁπλιτῶν ἐπολιόρκουν τὴν ἐν τῷ Εὐξείνῳ Πόντῳ Δαφνουσίαν [2]). Οἱ Βυζάντιοι, εἰσελθόντος τοῦ Στρατηγοπούλου, ὡς ἐκ ληθάργου ἐγερθέντες, ἐπέπεσαν κατὰ τῶν Λατίνων. Κατὰ τὴν συμβουλὴν Ἰωάννου, φύλακος καὶ οἰκείου θεράποντος τοῦ Βαλδουίνου, ἐνέπρησαν πάσας τὰς οἰκίας τῶν Λατίνων [3]). Οἱ ἐν τοῖς πλοίοις Λατῖνοι, οἱ ἐπανελθόντες ἐκ Δαφνουσίας, ἔβλεπον τὰς γυναῖκας καὶ τὰ τέκνα ζητούσας βοήθειαν, ἀλλ' ἡ καιομένη παραλία ἦτον ἀδιάρρηκτον τεῖχος μέσον αὐτῶν καὶ τῶν γυναικῶν. Ἐκ τῶν καιομένων οἰκημάτων καὶ ἀποθηκῶν, ἥρπασαν ὅ,τι ἠδύναντο οἱ Βυζάντιοι [4]). Τότε κατὰ τὸν Παχυμέρην [5]), «καὶ δίκας ἐτίννυον ἄντικρυς Ἰταλοὶ, ὧν ἐκεῖνοί ποτε πρὸς Ῥωμαίους ἐποίουν».

Δὶς λοιπὸν ἀπετεφρώθησαν τὰ ἐν τῇ παραλίᾳ οἰκήματα τῶν Λατίνων, κατὰ τὴν βασιλείαν αὐτῶν ἐν Βυζαντίῳ. Πρῶτον, τὴν 19ην Αὐγούστου 1203 καὶ δεύτερον τὴν σήμερον.

---

1) «Κἄπειτα παραδόξως ἀκούει τὴν Κωνσταντίνου, τὸ μέγα θαῦμα τῆς οἰκουμένης, ἁλοῦσαν ῥᾳδίως ὑπ' ὀκτακοσίων ἀνδρῶν.» Ν. Γρηγορᾶς, Τόμ. Α'. σελ. 87. Φραντζῆς, σελ. 19.

2) Γ. Παχυμ. Τόμ. Α'. σελ. 145. Ν. Γρηγορᾶς, Τόμ. Α'. σελ. 85. Γεώργ. Ἀκροπ., σελ. 191. Νικηφ. Πατρ., σελ. 76· «Ἐν τῷ... Πόντῳ οὐ σμακρὰν τῶν Χηλῶν, κεῖται ἡ Βιθυνία νῆσος, ἥτις καὶ Δαφνουσία... λέγεται.» Μελ. Γεωγρ. Τόμ. Γ'. σελ. 119. 3) «Πῦρ ὑφάπτουσι παραυτίκα, ὅπου μᾶλλον οἶκοι καὶ πράγματα· ὃ δὴ καὶ νεμόμενον τοὺς οἴκους ἐσπόδει.» Γ. Παχυμ. Τόμ. Α'. σελ. 147· «ἀλλὰ τὰ ῥωμαϊκὰ στρατεύματα τοῦτο γνόντες, πῦρ ταῖς οἰκίαις τῶν Λατίνων ἐνέβαλον παρὰ τὸν αἰγιαλὸν κειμέναις, καὶ ἐνέπρησαν ταύτας, καὶ πρῶτα μὲν τὰς τῶν Βενετίκων, εἶτα τῶν ἄλλων γενῶν, ἃς καὶ κάμπους κατωνόμαζον.» Γ. Ἀκροπ., σελ. 192. Φραντζῆς, σελ. 48. 4) «Καὶ γυμνοὶ ἐκ τῶν κοιτώνων ἐξήρχοντο, καὶ φόνος πολὺς κατ' αὐτῶν ἐγένετο καὶ ἀπώλεια.» Φραντζῆς, σελ. 19. 5) Τόμ. Α'. σελ. 148.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ.

ΟΙ ΓΕΝΟΥΗΝΣΙΟΙ ΕΝ ΓΑΛΑΤΑ. ΟΙ ΟΡΟΙ ΤΟΥ ΓΑΛΑΤΑ ΚΑΙ ΤΟ ΕΜΠΟΡΙΟΝ ΑΥΤΟΥ.

Οἱ ἐν Βυζαντίῳ διαμείναντες Γενουήνσιοι, Βενετοὶ καὶ Πισαῖοι, μετὰ προφανοῦς χαρᾶς ὑπεδέχθησαν τὸν Μιχαὴλ Παλαιολόγον [1]). Ὁ νεαρὸς αὐτοκράτωρ ἀφῆκεν αὐτοὺς ἐλευθέρους ἵνα πολιτεύωνται κατὰ τοὺς νόμους τῆς ἰδίας πατρίδος, ὑπ' ἄρχοντα στελλόμενον παρὰ τοῦ συνεδρίου τοῦ γένους αὐτῶν. Τῶν μὲν Γενουηνσίων ἐκαλεῖτο Ποτεστάτος, τῶν δὲ Βενετῶν Παϊοῦλος, τῶν δὲ Πισαίων Κόνσουλος [2]). Εἰς τοὺς συμμάχους Γενουηνσίους, ἐχάρισεν ἀτέλειαν καὶ ἐμπορίαν ἐλευθέραν κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν. Μετά τινα καιρὸν, ἐχάρισε τὰ αὐτὰ προνόμια τοῖς Βενετοῖς καὶ Πισαίοις. Οὗτοι δὲ, κύριοι πρότερον τῆς Κ/πόλεως καὶ ὑπὸ τῶν Βυζαντίων ἀντεκδικούμενοι, ἀπήρχοντο ὁσημέραι ἐκ τῆς πόλεως. Τοὺς μείναντας χειρώνακτας καὶ ἀγοραίους, συνεχώρησεν ἵνα διαμένωσιν ἐντὸς τοῦ Βυζαντίου [3]). Τοιουτοτρόπως ἐθώπευε τοὺς ἐν Βυζαντίῳ Λατίνους καὶ διὰ δώρων ἀνεχαίτιζε τὴν ὁρμὴν τῶν ἐν Ἰταλίᾳ ὁμογενῶν αὐτῶν, παρασκευαζόντων νέας ἐν Εὐρώπῃ δυνάμεις, ἵν' ἀνακτήσωσι τὸ ἀπολεσθὲν κράτος. Ὁ Βαλδουΐνος, ὁ τελευταῖος αὐτοκράτωρ, συνέζευξε τὴν ἑαυτοῦ θυγατέρα μετὰ τοῦ Καρόλου τῆς Σικελίας, δίδων προῖκα τὴν μερίδα τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, τὴν ὁποίαν ἔμελλεν ὁ Κάρολος ν' ἀνακτήσῃ [4]).

Μικρὸν μετὰ ταῦτα, κατὰ τὸν αὐτὸν συγγραφέα [5]), ὁ Παλαιολόγος βλέπων τοσούτους Γενουηνσίους συνερχομένους καὶ πλείστους προσδοκωμένους, χάριν τῆς μετὰ τῶν Βυζαντίων ἐπικερδοῦς ἐμπορίας, ὑποπτευόμενος αὐτοὺς ὡς «ὑπερόφρυς καὶ σοβαροὺς», καὶ φοβούμενος μὴ ἔξωθεν βοηθούμενοι, στασιάσωσιν ἢ ἐγείρωσι πόλεμον κατὰ τοῦ κράτους, διέταξεν μὲν αὐτοὺς, ἵνα μετοικήσωσιν εἰς τὴν Ἡράκλειαν τῆς Θράκης, τοὺς δὲ Βενετοὺς καὶ Πισαίους, εὐαρίθμους

[1]) Παχυμέρης. Τόμ. Α'. σελ. 162. [2]) «Ποτεστάτος, ἐξουσιαστὴν εἴποι ἂν ἡ Ἑλλήνων γλῶσσα . . . τοῖς μὲν (Βενετοῖς) ὑπὸ Παϊούλῳ, ὃν Ἕλλην ἂν εἴποι ἐπίτροπον, τοῖς δὲ Πισαίοις, κονσούλῳ, ἐφόρῳ, κτλ.» Γ. Παχυμ. Τόμ. Α'. σελ. 162. Ν. Γρηγορᾶς, Τόμ. Α'. σελ. 97. Δουκαγ. Γλωσσάριον. Τόμ. Α'. Miltitz. Τόμ. Β'. σελ. 25. Κωδ. Ὀφ., σελ. 112, 210. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 139. [3]) «Πλὴν τοῖς Γενουΐταις οὐκ εἶχε πιστεύειν ἐντὸς περικεκλεισμένοις τοῦ ἄστεος.» Γ. Παχυμ. Τόμ. Α'. σελ. 163. «Μετὰ μέν τοι τὸ ἐξωσθῆναι τῆς πόλεως τοὺς Λατίνους, ἐναπελείφθη χειρωνακτικὸν καὶ ἀγοραῖς ἀσχολούμενον πλῆθος, σύμμικτον ἔκ τε Βενετίκων καὶ Πισσαίων.» Ν. Γρηγ. Τόμ. Α'. σελ. 97. Φραντζῆς, σελ. 21. [4]) Γ. Παχυμ. Τόμ. Α'. σελ. 163, 317. [5]) Τόμ. Α'. σελ. 167.

ὄντας, ἐνέκρινεν ἵνα μένωσιν ἐντὸς τοῦ Βυζαντίου, ἐκλέγοντες ἰδίους τόπους πρὸς οἴκησιν [1]) καὶ τελοῦντες, ὡς πρότερον, τοὺς αὐτοὺς φόρους.

Μετὰ τὴν ἀπώλειαν τοῦ κράτους, ὁ Πάπας, ἀνακηρύξας προδότας καταπτύστους τοὺς Γενουηνσίους, τοὺς βοηθήσαντας τοὺς Γραικοὺς ἵν' ἀνακτήσωσι τὴν βασιλείαν αὐτῶν [2]), καὶ βλέπων ματαιουμένας τὰς ὑπὲρ τῆς ἑνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν ἐλπίδας αὐτοῦ, δὲν ἔπαυσε προτρέπων τοὺς Εὐρωπαίους εἰς νέας κατὰ τῶν Γραικῶν σταυροφορίας. Μόνοι οἱ ζάπλουτοι Βενετοὶ ὥπλισαν πλοῖα, ἐλπίζοντες παραλίους τινὰς πόλεις τῆς Ῥωμανίας ν' ἀνακτήσωσι καὶ διατηρήσωσιν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν αὐτῶν, τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου Πελάγους.

Ὁ στόλος τῶν Βυζαντίων μετά τινων πλοίων Γενουηνσίων, ἐναυμάχησε κατὰ τῶν Βενετῶν ἐν τῷ Αἰγαίῳ Πελάγει. Ὁ Παλαιολόγος, βλέπων ὅτι ματαίως ἠγωνίζετο κατὰ τῶν πολυαρίθμων καὶ ἄριστα ὡπλισμένων Βενετικῶν πλοίων [3]), παρήτησε τὴν ἄνισον πάλην [4]).

Ὀλίγον μετὰ ταῦτα, ὁ Παλαιολόγος [5]), μαθὼν ὅτι ὁ ἀρχηγὸς τῶν Γενουηνσίων Γουλιέλμος Γουέρκιος, συνεννοούμενος μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας, ἐμηχανᾶτο ἵνα ὑποτάξῃ ἐκ νέου τὸ κράτος ὑπὸ τοὺς Λατίνους, ὠργίσθη οὐχὶ κατὰ τῶν Γενουηνσίων μόνων, ἀλλὰ κατὰ πάντων τῶν ἐν τῇ πόλει κατοικούντων Λατίνων, τοὺς ὁποίους διέταξε ν' ἀποδημήσωσιν ἐκ τῆς Κ/πόλεως [6]). Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν Ἰταλῶν, ἡ κοινότης τῆς Γενούης, ἀγνοοῦσα τὰς πονηρὰς βουλὰς τοῦ Γουερκίου, τὰς ὁποίας ὁ ἴδιος μετά τινα καιρὸν ὡμολόγησεν, ἐξώρισεν αὐτόν· ἱκέτευσε δὲ τὸν Μιχαὴλ ἵνα μὴ τιμωρήσῃ τοὺς Γενουηνσίους ἕνεκα τῆς κακοβουλίας τοῦ ποτεστάτου. Τότε (1264) κατὰ τοὺς συγγραφεῖς τούτους, ἀπεδήμησαν ἅπαντες οἱ Γενουήνσιοι εἰς τὴν Ἡράκλειαν τῆς Προποντίδος. Ἡ Γένουα δὲ, κηδομένη τῆς σωτηρίας τῆς ἀποικίας, ἤτησεν ἀπὸ τὸν ἄκαμπτον αὐτοκράτορα, τὸν Γαλατᾶν, διὰ κατοικίαν τῶν Γενουηνσίων. Περὶ τούτων ὅλων οὐδεμίαν μαρτυρίαν ἔχομεν τῶν ἡμετέρων συγγραφέων. Εἰκάζω, ὅτι οἱ μέχρι τοῦδε φίλοι τοῦ αὐτοκράτορος δὲν μετῳκίζοντο ἄνευ λόγου εἰς τὴν Ἡράκλειαν, μακρὰν ἀπὸ τὰς ἀγορὰς τοῦ Βυζαντίου καὶ ὑποκείμενοι νὰ ζημιῶνται ἀπὸ τοὺς ληστεύοντας τὰς Θρᾳκικὰς κωμοπόλεις τοῦ Βυζαντίου, βαρβάρους. Περὶ δὲ τῶν Βενετῶν καὶ τῶν ὀλίγων Πισαίων, γνωρίζομεν ὅτι ἔμειναν ἐντὸς τοῦ Βυζαντίου, εἰς τὰς προτέρας αὐτῶν συνοικίας καὶ ἀποβάθρας. Ἐκ τούτων καταφαί-

[1]) Βέβαιον εἶναι, ὅτ' οἱ Βενετοὶ καὶ Πισαῖοι ἐξέλεξαν τοὺς αὐτοὺς τόπους, τοὺς ὁποίους εἶχον πρὸ τῆς ἁλώσεως καὶ ἐπὶ τῆς Λατινοκρατίας. [2]) Furono per ciò scomunicati da papa Urbano IV. ma essi più che mai continuarono a far quanto di male potevano ai Veneziani. Miltitz. Τόμ. Β'. σελ. 84, ἐν σημ. [3]) Τ. καὶ Th. Τόμ. Γ'. σελ. 403. [4]) Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 321. Sauli. Τόμ. Α'. σελ. 69. Κατὰ τὸν συγγραφέα τοῦτον, τῶν ἰδίων Γενουηνσίων αἱ ἔριδες, diedero eziandio motivo all' ira concetta da Michele Paleologo contro il nome Genovese. Σελ. 74.

[5]) Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 321. [6]) Buchon, Recherches. Τόμ. Γ'. σελ. 2.

νεται, ὅτι ὁ Παλαιολόγος μετὰ τὴν ἀνάκρισιν τοῦ Γουερκίου, ἀνεκάλεσε τὴν διαταγὴν αὐτοῦ.

Μετὰ τὴν ἀποίκησιν τῶν Γενουηνσίων εἰς Ἡράκλειαν, ὁ Παλαιολόγος βαρυνόμενος τὴν φιλίαν τῶν Γενουηνσίων, τῶν μετ' ἀλλήλων ἐριζόντων, καὶ ποθῶν ἵνα ἔχῃ ἰσχυροὺς συμμάχους ἐν Ἰταλίᾳ, ἤρχισε θωπεύων τοὺς Βενετοὺς διά τινος αἰχμαλώτου Βενετοῦ ἐν Κ/πόλει [1]). Ἡ κοινότης τῆς Βενετίας, σφόδρα ποθοῦσα τὴν μετὰ τῆς Ῥωμανίας ἐμπορίαν, τὴν ἐπικερδεστάτην τῶν χρόνων τούτων, καὶ ἐλπίζουσα ἐκεῖθεν ν' ἀποδιώξῃ τοὺς Γενουηνσίους, ἔπεμψεν εἰς Κ/πολιν δύο πρέσβεις, τὸν Ἰάκωβον Δελφῖνον καὶ Ἰάκωβον Κονταρῖνον, συνυπογράψαντας μετὰ τοῦ Παλαιολόγου τῷ 1265 ἔτει συνθήκην, ἐκ τῆς ὁποίας ἀντιγράφω τὰ ἀφορῶντα τὴν ἱστορίαν τῶν Γενουηνσίων [2]).

Μετὰ τὴν κήρυξιν τῆς συμμαχίας καὶ τῆς ὑπισχνουμένης βοηθείας τῶν Βενετῶν κατὰ τῶν προσβαλλόντων τὸ Βυζαντινὸν κράτος, εἴτε χριστιανῶν εἴτε ἀσεβῶν, λέγει ἡ συνθήκη. « Ἵνα ἀποδιώξῃ ἡ βασιλεία μου ἀπὸ τῆς χώρας αὐτῆς καὶ τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν τοὺς Γενουΐτας, καὶ οὐ μὴν παραλάβῃ αὐτούς· ἐὰν δέ ποτε τῶν καιρῶν προσέλθωσιν οἱ Γενουΐται τῇ βασιλείᾳ μου καὶ παρακληθεύσωσιν αὐτὴν, ἵνα δέξηται αὐτοὺς εἰς ἀγάπην, ἄλλως οὐ μὴν ποιήσῃ ταύτην ἡ βασιλεία μου μετ' αὐτῶν, εἰμὴ μετὰ εἰδήσεως τοῦ δουκὸς Βενετίας καὶ τοῦ κουμουνίου, σωζομένου τοῦ παρόντος ὁρκομωτικοῦ τῆς βασιλείας μου πρὸς τὴν Βενετίαν· ἀλλ' οὐδὲ ἡ Βενετία ἵνα παραδέξηται αὐτοὺς εἰς ἀγάπην ἄνευ εἰδήσεως τῆς βασιλείας μου, σωζομένου τοῦ πρὸς τὴν βασιλείαν μου ὁρκομωτικοῦ τῆς Βενετίας. Ἐὰν δὲ οἱ τοιοῦτοι ἐχθροὶ αὐτῶν ἁρματώσωσι κάτεργα ἐπὶ τῷ ἐλθεῖν κατὰ τῆς χώρας τῆς βασιλείας μου, ἵνα ἁρματώσωσι καὶ οὗτοι κάτεργα καὶ ἔρχωνται πρὸς ἀντιπαράταξιν αὐτῶν καὶ βοήθειαν τῆς χώρας τῆς βασιλείας μου, πρὸς τὸ ποσὸν τῶν Γενουϊτικῶν ξύλων καὶ πρὸς ὃ διακρίνουσιν οὗτοι ἀντιπαρατάξεσθαι αὐτοῖς. »

Διὰ λόγους ἀγνώστους ἡμῖν τὴν σήμερον, ἡ Βενετία δὲν ἐπεκύρωσε τὴν συνθήκην ταύτην, ἐλπίζουσα διὰ τῆς βοηθείας τῶν Λατίνων ἡγεμόνων, ν' ἀνακτήσῃ τὸ Βυζαντινὸν κράτος καὶ ἀναλάβῃ τὴν προτέραν αὐτῆς ἐμπορικὴν εὐκλειαν [3]). Πιθανὸν, ἄλλοι ὀρεγόμενοι νέας κατὰ τοῦ Παλαιολόγου σταυροφορίας, ἀπέτρεψαν τὴν συνετὴν ταύτην δημοκρατίαν ἀπὸ τὴν ἐπικύρωσιν τῆς συνθήκης. Τρία ἔτη μετὰ ταῦτα (1268), ἡ Βενετία ἐπεκύρωσε νέαν συνθήκην, ἧττον συμφορωτέραν τῆς προηγουμένης, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἀνακαλοῦνται οἱ κατὰ τῶν Γενουηνσίων διωγμοί [4]). Ἀναφέρεται πρὸς τούτοις, ὅτι δέον νὰ εἰρηνεύωσιν

[1]) Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 322· per via di Arrigo Trevisano. Sauli. Τόμ. Α'. σελ. 75.

[2]) Τὴν συνθήκην ταύτην κατεχώρισαν οἱ κ. κ. Μ. καὶ Μ. ἐν τῷ τόμῳ Γ'. σελ. 76.

[3]) Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 324. [4]) Propter treguam istam, non debent expelli Januenses de Constantinopoli vel Imperio suo. Τ. καὶ Th. Τόμ. Γ'. σελ. 96.

οἱ ἐν τῷ κράτει ἐνοικοῦντες Γενουήνσιοι καὶ Βενετοὶ καὶ μὴ προσβάλλωσιν ἀλλήλους, εἴτε κατὰ ξηρὰν εἴτε κατὰ θάλασσαν, ἀπὸ τὴν Ἄβυδον μέχρι τοῦ Εὐξείνου Πόντου [1]). Διὰ τοῦ ὅρου τούτου ἤλπιζεν ὁ αὐτοκράτωρ ἵνα κωλύσῃ τὰς αἱματηρὰς ἔριδας τῶν δύω τότε ἰσχυρῶν καὶ ἀντιζήλων δημοκρατιῶν. Ἡ συνθήκη αὕτη ἔμελλε νὰ διαρκέσῃ πέντε ἔτη. Ἀπὸ τὴν συνθήκην ταύτην μανθάνομεν, ὅτι τῆς προτέρας μὴ ἐπικυρωθείσης ὑπὸ τῆς Βενετίας, ἀνεστάλη ὁ διωγμὸς τῶν Γενουηνσίων, κατοικούντων εἰσέτι τὴν Ἡράκλειαν.

Πιθανὸν ὅτι συνήργησεν εἰς ταῦτα ἡ ἀποστολὴ Βυζαντινοῦ πρέσβεως εἰς Γένουαν τῷ 1267 ἔτει [2]). Πρὸ πάντων φρονῶ, συνήργησεν ἡ πρὸς τοὺς Βυζαντίους ὑπεροψία τῶν Βενετῶν καὶ τὰ κατὰ τοῦ κράτους πονηρὰ αὐτῶν μελετήματα.

Πιθανὸν ὅτι ἐπανῆλθον οἱ Γενουήνσιοι [3]) ἐκ τῆς Ἡρακλείας τὸ ἔτος τοῦτο καὶ κατῴκησαν οὐχὶ τὰς προτέρας αὐτῶν συνοικίας ἐν Βυζαντίῳ, ἀλλὰ τὸν ἀπέναντι Γαλατᾶν [4]). Βέβαιον εἶναι ὅτι οἱ εὐάριθμοι Βενετοὶ τῷ 1285 κατῴκουν τὴν παραλίαν τῆς Κ/πόλεως, ἀπὸ Περάματος μέχρι τῆς πύλης τῶν Δρουγγαρίων [5]).

Ὁ Παλαιολόγος μετὰ τὴν τελευταίαν συνθήκην μετὰ τῶν Βενετῶν, ὑπονοήσας τὴν κατ' αὐτοῦ ἔχθραν τούτων καὶ ἑτέρων Ἰταλῶν, ἤρχισε μετὰ πολλῆς σπουδῆς ἀνακαινίζων τὰ τείχη τῆς Κ/πόλεως καὶ ἐφοδιάζων αὐτὴν μὲ τροφὰς, ἵνα ἀντιπαραταχθῇ εἰς τὸν κατ' αὐτοῦ μελετώμενον πόλεμον τοῦ ἀτρομήτου βασιλέως τῆς Ἰταλίας Καρόλου. Τότε κατὰ τὸν Παχυμέρην [6]), « ἠσφαλίζετο δὲ καὶ τοὺς ἐπὶ τῆς περαίας Γενουΐτας, ὡς μὴ συνεπιτιθῶνται στέργοντες τὰς σπονδάς· οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ ἄλλως φυλάττοιντο τὴν πρὸς τοὺς ἐπελευσομένους κοινωνίαν κτλ ». Ὁ Παχυμέρης, ὁ μόνος ἡμῶν ἱστορικὸς, δὲν ἐνόμισεν ἄξιον λόγου νὰ ἱστορήσῃ τὸ ἔτος τῆς ἀπὸ Ἡρακλείας εἰς Γαλατᾶν μετοικήσεως τῶν Γενουηνσίων. Ἐκ τῶν γραφομένων του ὅμως κατάδηλον εἶναι ὅτι τὸ 1268, οἱ Γενουήνσιοι κατῴκουν τὸν Γαλατᾶν.

[1]) Ταῦτα ἦσαν γνωστὰ καὶ εἰς τὸν Παχυμέρην. Τόμ. Β'. σελ. 239· « ἔνδοθεν μὲν τῶν τῆς Ἀβύδου στενῶν, ἔνδοθεν δὲ τοῦ Φάρου, οὔτε κατὰ θάλασσαν μάχεσθαι, τὸ μόνον δὲ τούτων πάσαις ἄβατον μάχαις. » κτλ. [2]) Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 329. [3]) Heyd. Τόμ. Γ. Παχυμ. Α'. σελ. 329. [4]) « Πρὸς τῷ Γαλατᾷ σφᾶς αὐτοὺς ἐπιμήκιστον παρεκτείνοντος κατοικεῖν. » Τόμ. Α'. σελ. 168.

« Ἐν τούτῳ ἐσυμβιβάσθημεν ἐκεῖνος ὁ Παλαιολόγος
« Μὲ τὸ κουμοὺν τῆς Γένοβας, τὸν Γαλατᾶν τοὺς δίδει,
« Ὁποῦ ἔνι ἐκεῖθεν τῆς πόλεως, ἀπέκει τοῦ λιμιῶνος. »

Buchon. Τόμ. Β'. σελ. 47, στίχ. 1277.

[5]) Τ. καὶ Th. Τόμ. Γ'. σελ. 327, 345. [6]) Τόμ. Α'. σελ. 366· ἐν σελ. 186, περιγράφει λεπτομερῶς τὴν ὑπὲρ τῆς ἀνακτίσεως τῶν τειχῶν φροντίδα τοῦ Μ. Παλαιολόγου. Ν. Γρηγορᾶς. Τόμ. Α'. σελ. 125.

Καλὸν εἶναι πρὶν προχωρήσω νὰ εἴπω, διατί ὁ Παλαιολόγος ἐπαναφέρων τοὺς Γενουηνσίους ἐξ Ἡρακλείας, παρεχώρησεν αὐτοῖς τὴν ἐκτενῆ παραλίαν τοῦ Γαλατᾶ. Ὁ Σάουλη [1]) ἐξυμνεῖ τὸν Γαλατᾶν ὡς τόπον καταλληλότατον πρὸς ἐμπορίαν, χαίροντα τὰ αὐτὰ πλεονεκτήματα τῶν παραλίων τῆς ἀντιπέραν Κ/πόλεως, μὲ λιμένα βαθὺν καὶ ἀσφαλῆ. Ἡ μετέπειτα ἐμπορικὴ εὐκλεια τοῦ προαστείου τούτου, τεκμαίρει τὴν σύνεσιν τῶν Γενουηνσίων πολιτῶν [2]). Μετὰ τὴν μελέτην ὅμως τῶν Ἰταλικῶν συνοικιῶν ἐπὶ τῆς ἀπέναντι παραλίας τοῦ Βυζαντίου καὶ μετὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῆς πλησίον ἀκροπόλεως, εἰκάζω ὅτι ὁ Παλαιολόγος μετῴκισε τοὺς Γενουηνσίους ἐν Γαλατᾷ, οὐχὶ χαριζόμενος εἰς τὰς ἱκεσίας τῆς Γενούης, ἀλλ' ὅτι παρατείνων τ' ἀνάκτορα πρὸς δυσμὰς μέχρι τῆς νῦν πύλης τοῦ Εὐγενίου, παρέλαβεν ἐντὸς τοῦ νέου ἀνακτορικοῦ περιβόλου πᾶσαν τὴν συνοικίαν τῶν Σαρακηνῶν καὶ μέγα μέρος τῆς συνοικίας τῶν Γενουηνσίων, ἐκτεινομένης πρὸς ἀνατολὰς τῆς πύλης τοῦ Νεωρίου. Διατί νὰ μένωσιν ἐντὸς τοῦ Βυζαντίου οἱ Βενετοὶ καὶ Πισαῖοι εἰς τὰς ἀρχαίας αὐτῶν συνοικίας, καὶ ν' ἀπέλθωσιν οἱ Γενουήνσιοι τῶν Βυζαντίων πιστοὶ σύμμαχοι, ἀπὸ τὸ Βυζάντιον εἰς Γαλατᾶν, χώραν τότε ἀτείχιστον; Οὐδεὶς τῶν ἡμετέρων ἱστορικῶν μνημονεύει τὴν ἀνέγερσιν τοῦ νέου τείχους τοῦ αὐτοκρατορικοῦ περιβόλου, καὶ τὴν παντελῆ ἐρήμωσιν τῶν ἄλλοτε περιωνύμων παλατίων. Νικήτας ὁ Χωνειάτης [3]) πολλάκις μνημονεύει τὸ μέγα παλάτιον, τὸ ὁποῖον ἔκειτο ἐπὶ τοῦ σημερινοῦ χώρου τοῦ Ὀθωμανικοῦ τεμένους Σουλτὰν Ἀχμέτ. Τὸ παλάτιον τοῦ Βουκολέοντος, πρὸ τῆς ἁλώσεως τῆς Κ/πόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων, ἦτο προσφιλὲς ἐνδιαίτημα τῶν βασιλέων. Τὸ μέγα παλάτιον παρημελήθη, εἴτε δι' ἀπορίαν χρημάτων, εἴτε διὰ τὴν πλειοτέραν καλλονὴν τοῦ Βουκολέοντος. Ἐπὶ τῶν Λατίνων, «ἡ πόλις δουλωθεῖσα οὐδεμίαν ἐδέξατο, παρ' ἐκείνων ἐπιμέλειαν πώποτε» [4]). Τὰ παλάτια ταῦτα ἂν καὶ καταρρέοντα διεσώζοντο μέχρι τοῦ 1261 [5]). Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους οἱ Βυζαντινοὶ βασιλεῖς κατῴκουν τὸ παλάτιον τῶν Βλαχερνῶν. Οὐδεὶς μετὰ ταῦτα ἀναφέρει τὸ μέγα παλάτιον, τοῦ ὁποίου τοὺς μεγαλοπρεπεῖς θαλάμους, τὰς φιάλας καὶ ἐκκλησίας, περιέγραψε Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος.

[1]) Τόμ. Α'. σελ. 66. [2]) Ἡ παραχώρησις τοῦ Γαλατᾶ, λέγει ὁ Miltitz Τόμ. Β'. σελ. 88, fut accueillie de la part des Génois avec les plus grandes démonstrations de joie. [3]) «Διαιτῶν τοίνυν καὶ βασιλεὺς (Ἰσαάκιος) ἑαυτῷ τε καὶ τοῖς γαμβροῖς, εἰς μὲν τὸ μέγα παλάτιον οὐδαμῶς ἀφικνεῖται.» N. Χων., σελ. 674. «Τὸ μέγα παλάτιον εἴσεισιν εὐμαρῶς.» Ἰδ. σελ. 697, 702. Γεώργιος ὁ Ἀκροπολίτης, διηγούμενος τὴν εἴσοδον τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου διὰ τῆς Χρυσῆς πύλης· λέγει, «ἐπὶ τὸ μέγα κατηντήκει παλάτιον.» Σελ. 197· «ἐλθόντα δὲ τὸ πρῶτον οἰκῆσαι παρὰ τὸ ἔγγιστα τοῦ ἱπποδρόμου παλάτιον.» N. Γρηγορᾶς, Τόμ. Α'. σελ. 87. Μ. ὁ Ἀτταλιώτης, σελ. 270, λέγει· «τῶν μὲν ἀνακτόρων, ἃ τὸ μέγα παλάτιον λέγεται.» [4]) N. Χων., Τόμ. Α'. σελ. 88. [5]) ὁ Νικ. Γρηγορᾶς, Τόμ. Γ'. σελ. 556, λαλεῖ περὶ τῆς «καθαιρέσεως τῶν μεγίστων παλατίων.»

Μιχαὴλ ὁ Παλαιολόγος, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Παχυμέρη, ἀνεκαίνισε καὶ ὕψωσεν ἅπαντα τὰ τείχη τῆς πόλεως, ἕνεκα τῆς ἐπικειμένης στρατιᾶς τοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας. Τότε, προσκαλέσας καὶ τοὺς Γενουηνσίους ἐξ Ἡρακλείας, τοὺς ὁποίους καὶ ἐφοβεῖτο καὶ ἐθώπευε, παρεχώρησε τὸν ἀπέναντι Γαλατᾶν, διότι τὸ τεῖχος τῶν ἀνακτόρων ἐπεκτεινόμενον ἀπὸ τὸ κυκλώπειον τεῖχος καὶ τὸν Ἅγιον Δημήτριον μέχρι τῆς πύλης τοῦ Εὐγενίου, περιέκλεισε μέγα μέρος τῆς ἐμπορικῆς παραλίας τῶν Γενουηνσίων. Συγχρόνως καὶ διὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους, ἀπεδιώχθησαν ἐκ τῆς συνοικίας αὐτῶν καὶ οἱ Σαρακηνοὶ καὶ κατῴκησαν πλησίον τῆς πύλης τοῦ Ἁγίου Αἱμιλιανοῦ, νῦν Δαούτ-πασᾶ-καπουσοῦ [1]).

Ἐκ τούτων ὅλων σαφηνίζονται τὰ αἴτια τῆς ἀποπομπῆς τῶν Γενουηνσίων ἐκ τῆς περιτετειχισμένης πόλεως. Τούτους, καθὼς καὶ τοὺς ὁμογενεῖς Βενετοὺς ἐμπορευομένους ἐν τῷ Βυζαντινῷ κράτει, μνημονεύουσι συχνότατα οἱ ἡμέτεροι ἱστορικοί. Οἱ Βενετοὶ εἰς στενοτάτας συνοικίας ἐνδιαιτώμενοι, οὐδέποτε ἠνώχλησαν τοὺς βασιλεῖς. Τὰ μελετήματα ταῦτα πιθανὸν νὰ πείσωσι τοὺς Ἰταλοὺς συγγραφεῖς, τοὺς ὑπερυμνοῦντας τὴν σύνεσιν τῶν Γενουηνσίων καὶ μυκτηρίζοντας τὸν Παλαιολόγον διὰ τὴν παραχώρησιν τοῦ Γαλατᾶ, ὅτι, ὁ κατὰ τοῦ Καρόλου ἀμυνόμενος αὐτοκράτωρ, παρεχώρησε τὸν Γαλατᾶν ἀντὶ τῆς ἐν Βυζαντίῳ ἀπολεσθείσης συνοικίας αὐτῶν.

Τῷ 1275ῳ ἔπεμψεν ἡ Γένουα τὸν πρέσβυν Λανφράγκον τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, καὶ συνυπεγράφη συνθήκη μεταξὺ Γενούης καὶ τοῦ Παλαιολόγου, τῆς ὁποίας τὸ Λατινικὸν κείμενον εὐτυχῶς διεσώθη εἰς τ' ἀρχεῖα τῆς Γενούης [2]). Ἐκ τῆς μετέπειτα ἱστορίας τῶν Γενουηνσίων μετὰ τῶν Βυζαντινῶν βασιλέων, καταφαίνεται, ὅτι ἡ συνθήκη αὕτη ἦτον ἡ βάσις τῆς μετέπειτα πολιτείας ἀμφοτέρων τῶν συμβαλλομένων· ἐπεκυρώθη ἐν Γενούῃ τῇ 25ῃ Ὀκτωβρίου, παρόντων τοῦ δουκὸς καὶ πάντων τῶν συμβούλων τοῦ λαοῦ. Μεταγλωττίζω τοὺς κυριωτέρους ὅρους τῆς συνθήκης ταύτης.

Ἂν Γενουήνσιός τις, ἢ Γενουήνσιοί τινες, ἢ οἱ χαίροντες δικαιώματα Γενουηνσίων [3]), βλάψωσιν ἄνθρωπον ἢ ἀνθρώπους τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ἐν λόγῳ, ἐν ἔργῳ, ἐν βουλῇ, κτλ. νὰ τιμωρῶνται ἀπὸ τὸν ποτεστάτον, κατὰ τοὺς νόμους καὶ τὸ ἔγκλημα· ἂν ὅμως ὁ ποτεστάτος δὲν τιμωρήσῃ τοὺς ἐνόχους κατὰ τὸ δίκαιον, ὁ αὐτοκράτωρ νὰ τιμωρήσῃ αὐτοὺς κατὰ τοὺς ποινικοὺς αὐτοῦ νόμους.

[1]) Κ/πολις Βυζαντίου. Τόμ. Α'. σελ. 294. Ἰδ. ἀνωτέρω. σελ. 103. [2]) Sauli. Τόμ. Β'. σελ. 204. [3]) Τὸ κείμενον λέγει, vel qui pro Januensibus se distinguuntur. Οὗτοι εἶναι οἱ νῦν protégés τῶν Εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων. Ἐκαλοῦντο πολλάκις distrittuali. Οἱ Ἰταλοὶ συγγραφεῖς οὐδὲν περὶ τούτων λέγουσι. Πιθανὸν ἦσαν Βυζάντιοι ἐν Γαλατᾷ μετὰ τῶν Γενουηνσίων συγκατοικοῦντες, διερμηνεῖς, μεσῖται ἢ ὑπάλληλοι αὐτῶν, προτιμῶντες τὴν ξένην ἐθνικότητα, ἕνεκα τῶν πολλῶν ἐμπορικῶν προνομίων τῶν Γενουηνσίων. Τὰ πρὸ τοῦ 1261 ἔγγραφα, οὐδέποτε ἀναφέρουσι τοιούτους ὑπηκόους τῶν ξένων. Miltitz.

Ἂν Γενουήνσιοι προσέλθωσιν ὡπλισμένοι, εἴτε διὰ ξηρᾶς, εἴτε διὰ θαλάσσης ὡς πειραταὶ, καὶ βλάψωσι γαίας ἢ ἀνθρώπους τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, καὶ συλληφθῶσι, νὰ τιμωρῶνται ἀπὸ τὸν ποτεστάτον κατὰ τὸν νόμον, ὡς ἀνωτέρω ἐρρέθη· ἂν ὅμως δὲν συλληφθῶσιν ἢ διαφύγωσιν, ὑποχρεοῦται ἡ κοινότης τῆς Γενούης ν᾽ ἀποτίσῃ τὴν ζημίαν γενομένην εἰς τὰ πράγματα καὶ κτήματα τῶν ζημιωθέντων, ἀπὸ τὰ κτήματα τῶν ζημιωσάντων.

Πρὸς τούτοις, ὁ ἐν Ῥωμανίᾳ στελλόμενος ποτεστάτος, ὡς ἀρχηγὸς τῶν Γενουηνσίων, ἵνα ἦναι ἀνὴρ τιμῶν τὸν αὐτοκράτορα καὶ τὴν κοινότητα τῆς Γενούης.

Ἂν Γενουήνσιός τις εὑρεθῇ λαμβάνων πρᾶγμα ἄλλου μὴ ὄντος Γενουηνσίου καὶ ἐμπορεύηται αὐτὸ ἐντὸς τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ὡς πρᾶγμα ἴδιον, τὸ πρᾶγμα αὐτὸ ἢ τὸ ἐμπόρευμα καὶ ὁ κύριος αὐτοῦ, νὰ ὑπάγωνται εἰς τὴν κρίσιν τοῦ αὐτοκράτορος, δυναμένου νὰ πράξῃ κατὰ τὴν θέλησιν αὐτοῦ.

Ἂν Γενουήνσιος ἢ Γενουήνσιοι, ἐξάξωσι λαθραίως ἐκ τοῦ κράτους, χρυσίον ἢ ἀργύριον καὶ συλληφθῶσι, νὰ τιμωρῶνται ἀπὸ τὸν ποτεστάτον κατὰ τὸν νόμον.

Ἂν Γενουήνσιοί τινες ἐν τῷ κράτει τοῦ αὐτοκράτορος φονεύσωσι, βλάψωσιν ἢ ἄλλως κακοποιήσωσι Γραικὸν, ἢ ἕτερόν τινα ἀλλογενῆ, διατελοῦντα ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ αὐτοκράτορος, ὀφείλει ὁ ποτεστάτος ἐνόρκως νὰ ζητήσῃ τὸν κακοῦργον μετ᾽ ἐπιμελείας καὶ ἄνευ δόλου, καὶ τιμωρήσῃ αὐτὸν κατὰ τὸ κακούργημα· ἂν ὅμως οὗτος διαφύγῃ, ὑποχρεοῦται ἡ κοινότης νὰ ἱκανοποιήσῃ τοὺς ζημιωθέντας ἀπὸ τὰ κτήματα τοῦ κακούργου· ἂν ὄχι [1]), νὰ ἱκανοποιήσῃ ἡ κοινότης. Ὁ πρέσβυς ὑπογράψας τὸν ὅρον τοῦτον, ᾔτησεν ἵνα καὶ ὁ αὐτοκράτωρ τὰ αὐτὰ πράξῃ κατὰ τῶν Γραικῶν, κακοποιούντων Γενουηνσίους.

Οἱ Γενουήνσιοι οἱ ἐξάγοντες ἐκ τοῦ κράτους, κατὰ τὸν νόμον καὶ τὴν θέλησιν τοῦ αὐτοκράτορος, σῖτον καὶ ἄλλα τρόφιμα, νὰ κομίζωσι ταῦτα εἰς τὴν κοινότητα τῆς Γενούης ἢ εἰς τὰς γαίας τῆς κοινότητος, καὶ οὐχὶ εἰς ἄλλην χώραν, τόπον ἢ λιμένα τῶν ἐχθρῶν τῆς Ῥωμανίας.

Πρὸς τούτοις, ὁ αὐτοκράτωρ δύναται νὰ λαμβάνῃ πλοῖα καὶ ὁλκάδας Γενουηνσίας μετὰ δικαίου ναύλου καὶ ἀποστείλῃ αὐτὰς, ὅπου ἔχει ἀνάγκην κατὰ τὰς συνθήκας· ἂν τοιαῦτα πλοῖα τύχωσι ναυλωμένα παρ᾽ ἄλλων καὶ ἐμπεριέχωσιν ἤδη μέρος ἢ ὅλον τὸ φορτίον αὐτῶν, δὲν πρέπει, ἕνεκα τῆς ἀνάγκης ταύτης τοῦ αὐτοκράτορος, ν᾽ αὐξηθῇ ὁ ναῦλος ἢ νὰ γίνωνται ἄλογοι αἰτήσεις· ἂν δὲν συμφωνήσωσιν εἰς ταῦτα οἱ Γενουήνσιοι πλοίαρχοι, ὁ ποτεστάτος μετὰ τῶν συμβούλων Γενουηνσίων, νὰ ὁρίσωσιν ἐν δικαιοσύνῃ τὴν τιμὴν τοῦ ναύλου καὶ δώσωσιν αὐτὸν εἰς τοὺς πλοιάρχους, ἂν καὶ μὴ στέργοντας.

Τόμ. Β΄. σελ. 85, 436 ἐν σημ. Ἐν τῇ συνθήκῃ τοῦ Ἰωάν. Παλαιολόγου μετὰ τῶν Βενετῶν (1390), λέγεται «ὅτι τινὲς Βενέτικοι καὶ καταλογιζόμενοι Βενέτικοι ἐγένοντο» κτλ. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ΄. σελ. 138. Οἱ ὑπὸ τοὺς Βενετοὺς διατελοῦντες, ἐκαλοῦντο ἐνίοτε καὶ «κρατούμενοι.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ΄. σελ. 90, 91. [1]) Δηλ. ἂν δὲν συλληφθῇ.

Πρὸς τούτοις, ἂν Γενουήνσιοι βοηθήσωσιν ἐχθροὺς τοῦ αὐτοκράτορος, καὶ λάβωσιν ἐπιστολὰς καὶ κομίσωσι ταύτας εἰς ἄλλους, ἐχθροὺς τοῦ ἡμετέρου αὐτοκράτορος, καὶ δώσωσιν εἰς αὐτοὺς ὑποσχέσεις ἢ λάβωσι παρ᾽ ἐκείνων ἐπιστολὰς καὶ κομίσωσι πάλιν ταύτας εἰς τοὺς ἐχθροὺς τοῦ αὐτοκράτορος, ἂν συλληφθῶσιν, ἵνα τιμωρῶνται ἀπὸ τὸν ἐν Ῥωμανίᾳ ποτεστάτον, κατὰ τὸ δίκαιον.

Πρὸς τούτοις, κατὰ τὰ ἄνω εἰρημένα περὶ ἐμπορευμάτων κομιζομένων εἰς Κ/πολιν ἀπὸ τοὺς Γενουηνσίους, ὁποιουδήποτε εἴδους καὶ ἂν ἦναι ταῦτα, ὀφείλουσιν ἵνα φανερώνωσι τὰ ἐμπορεύματα εἰς τοὺς τελώνας, συμφώνως μετὰ τῆς γενομένης συμβάσεως καὶ μεθ᾽ ὅρκου, καθὼς ἔθος εἶναι νὰ πωλῶνται καὶ ἀγοράζωνται διὰ τῶν μεσιτῶν τοῦ τελωνείου. Ἂν τυχὸν ἐμπόρευμα ἀγορασθῇ ἢ πωληθῇ ἄνευ μεσίτου, ὀφείλουσιν ἵνα καταδείξωσιν αὐτὸν ἢ αὐτοὺς ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἢ τοὺς ὁποίους ἠγόρασαν ἢ ἐπώλησαν, ἵνα λάβωσιν οἱ τελῶναι τὸ δικαίωμα αὐτῶν. Ἂν τις δολίως πωλήσῃ ἢ ἀγοράσῃ, ἵνα τιμωρηθῇ ἀπὸ τὸν ποτεστάτον κατὰ τὸν δόλον αὐτοῦ· πρὸς τούτοις ἵν᾽ ἀποτίσῃ ὅλον τὸ ὁποῖον δολίως ἀφήρεσεν ἀπὸ τοὺς τελώνας τοῦ αὐτοκράτορος.

Ἐκ τῆς ἐμπορικῆς ταύτης συνθήκης, μανθάνομεν, ὅτι εἰς τοὺς Γενουηνσίους καὶ Βενετοὺς παρεχωρήθη ἀπὸ τὸν Παλαιολόγον ἵνα δικάζωσιν εἰς ἴδια δικαστήρια τοὺς ἀλλήλους κακοποιοῦντας ὑπηκόους αὐτῶν. Πᾶς Γενουήνσιος φονεύων, ληστεύων, ἢ ἄλλως κακοποιῶν Γραικὸν ἢ ἀλλογενῆ ὑπήκοον τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ἐδικάζετο μὲν ἀπὸ δικαστὰς ὁμοφύλους καὶ ἐτιμωρεῖτο κατὰ τοὺς νόμους τῆς Γενούης, συνήδρευεν ὅμως εἰς τὸ δικαστήριον ἐπίτροπος τοῦ αὐτοκράτορος. Ὁμοίως καὶ οἱ Γραικοὶ οἱ κακοποιοῦντες τοὺς Γενουηνσίους ἐδικάζοντο εἰς τὰ ἐπιχώρια δικαστήρια, εἰς δὲ τὸν ποτεστάτον ἢ τὸν ἐπίτροπον αὐτοῦ παρεχωρήθη ἵνα ἐπιβλέπῃ τὴν δίκην καὶ ἱκετεύῃ τὸν αὐτοκράτορα, ὁσάκις ἐνόμιζεν ὅτι δὲν ἐδικάσθη δικαίως ὁ κατηγορούμενος.

Ἡ τοσαύτη τοῦ Παλαιολόγου εὐμένεια μαρτυρεῖται καὶ ἀπὸ τοὺς ἱστορικοὺς Ἰταλοὺς, λέγοντας, ὅτι ἡ Γένουα εὐγνωμονοῦσα, οὐχὶ μόνον δὲν ἔδωσεν εἰς τὸν Κάρολον τῆς Σικελίας τὴν αἰτουμένην ἐπικουρίαν κατὰ τοῦ Παλαιολόγου, ἀλλ᾽ ἀνήγγειλε μάλιστα εἰς τὸν βασιλέα τὴν ἐκστρατείαν ταύτην, ματαιωθεῖσαν ἕνεκα τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Σικελίας κατὰ τοῦ Καρόλου.

Οἱ Γενουήνσιοι, τοὺς ὁποίους καλεῖ λιζίους[1]) τῆς βασιλείας ὁ Παχυμέρης, ἔγιναν μετὰ τὴν ἄνω συνθήκην κράτος ἐν κράτει[2]). Ὑπὸ τὰ ὄμματα τῶν Βυζαντινῶν βασιλέων ἐδιοικοῦντο, κατὰ τοὺς νόμους τῆς Γενούης, ἀπὸ Γενουηνσίους

---

[1]) Heyd, Τόμ. Α΄. σελ. 332. Περὶ τῆς σημασίας τῆς λέξεως λίζιος, πρβ. Μ. Gl0s. λέξ. λίζιος. [2]) Ἐν τῇ Πτολεμαΐδι, κατὰ τὸν δωδέκατον αἰῶνα, ἦσαν δεκαεννέα ἀρχαὶ ξέναι. Depping. Τόμ. Α΄. σελ. 91. Οἱ κακοῦργοι κατέφευγον χάριν σωτηρίας εἰς ἄλλην ἀρχήν. Πολλοὶ Βυζάντιοι λάθρα κατέθετον τὰ ἐμπορεύματα αὐτῶν ἐν Γαλατᾷ. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β΄. σελ. 547, 548.

ἄνδρας, ἐν Γενούῃ ἐκλεγομένους καὶ ἐκεῖθεν εἰς Γαλατᾶν ἀποστελλομένους. Οὐδένα φόρον ἐτέλουν. Ὁ ποτεστάτος, κατὰ τὴν ἄνω συνθήκην, ὤφειλε νὰ ἦναι συνετὸς καὶ ἀρεστὸς εἰς τὸν βασιλέα [1]). Τὴν συνθήκην ταύτην, ὁμοίαν ἑτέρων ἐν Συρίᾳ καὶ Αἰγύπτῳ γενομένων, ἐμιμήθησαν ἀκολούθως καὶ ἅπαντα τὰ Χριστιανικὰ ἔθνη εἰς τὰς μετὰ τῶν Ὀθωμανῶν διαπραγματεύσεις αὐτῶν. Αὗται αἱ συνθῆκαι εἶναι αἱ βάσεις τῶν μετέπειτα Εὐρωπαϊκῶν συμβάσεων. Ἡ πολιτεία τῶν Βυζαντίων μεγάλως ἐπενήργησεν ἐπὶ τοῦ βίου τῶν συγχρόνων καὶ μεταγενεστέρων ἐθνῶν.

Μιχαὴλ ὁ Παλαιολόγος, τὸν ὁποῖον πολλοὶ μέμφονται ὡς Λατινοφρονοῦντα, μεγάλως ἐκήδετο τῆς τιμῆς καὶ ἀξιοπρεπείας τῆς βασιλείας.

Εἰς τὸν Ἐμμανουὴλ Ζαχαρίαν, εὐπατρίδην Γενουήνσιον, μεγάλως εὐεργετήσαντα τὸ κράτος, ἔδωσεν ὁ Παλαιολόγος τῷ 1275ῳ τὴν Φώκαιαν περιέχουσαν ἀνεξάντλητον πλοῦτον στυπτηρίας χρησίμου εἰς βαφὴν ἐρίων [2]). Τῷ 1303ῳ κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἱσπανοῦ Μουντάνερ [3]), εἰργάζοντο εἰς ἀνόρυξιν τῆς στυπτηρίας τρεῖς χιλιάδες Γραικῶν, ὑπὸ τὴν οἰκογένειαν τοῦ Ζαχαρίου. Μὴ ἀρκούμενος ὅμως εἰς τὸν πλουσιώτατον τῆς Φωκαίας καρπόν, ᾔτησεν ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα ἵνα κωλύσῃ τοὺς Γενουηνσίους ἀπὸ τὴν ἐξαγωγὴν τῆς στυπτηρίας ἐκ τῶν νοτίων παραλίων τοῦ Εὐξείνου πόντου. Τὴν αἴτησιν ταύτην τοῦ ἀκορέστου Ζαχαρίου παρεχώρησεν ὁ αὐτοκράτωρ. Ταύτην τὴν ἐμπορίαν μετήρχοντο οὐχὶ μόνον οἱ ἐν Γαλατᾷ Γενουήνσιοι, ἀλλὰ καὶ οἱ πολῖται τῆς Γενούης, ποτὲ μὲν ἀναπλέοντες μέχρι τοῦ Εὐξείνου, ποτὲ δὲ ἀγοράζοντες αὐτὴν ἀπὸ τὰς ἀποθήκας τοῦ Γαλατᾶ. Οἱ ἐν Γαλατᾷ Γενουήνσιοι ἂν καὶ δυσανασχετοῦντες, φοβούμενοι ὅμως τὴν ὀργὴν τοῦ βασιλέως, ἀγογγύστως ὑπετάχθησαν εἰς τὴν διαταγὴν αὐτοῦ. Γενουήνσιοι ἔμποροι ναυπηγήσαντες μέγα πλοῖον ἐν Γενούῃ, διέπλευσαν τὸν Βόσπορον ἄνευ τῆς συνήθους πρὸς τὸν βασιλέα εὐφημίας παρὰ τὸ παλάτιον τῶν Βλαχερνῶν [4]). Ὠφελούμενοι ἀπὸ νότιον ἄνεμον διέπλευσαν τὸν Βόσπορον, προσωρμίζοντο εἰς τοὺς λιμένας τοῦ Πόντου, ποτὲ μὲν ἐμπορευόμενοι, ποτὲ δὲ πειρατεύοντες· τέλος συλλαβόντες καὶ πλοῖον φέρον στυπτηρίαν, ἐπλήρωσαν τὸ πλοῖον αὐτῶν, καὶ μετὰ θάρρους ἀπέπλευσαν διὰ τὸν Βόσπορον. Ὁ Παλαιολόγος μαθὼν τὸν διάπλουν τοῦ πλοίου καὶ τὴν προφανῆ αὐτοῦ καταφρόνησιν, ἀπεφάσισε καὶ τὸ πλοῖον νὰ συλλάβῃ καὶ τοὺς πειρατὰς νὰ

[1]) Τῷ 1308, ὁ Ἀνδρόνικος δὲν ἐδέχθη τὸν ποτεστάτον τῆς Γενούης Σπινόλαν. Giornale Ligustico, 1874, σελ. 143. [2]) Γ. Παχυμ. Τόμ. Α'. σελ. 420. Sauli. Τόμ. Α'. σελ. 89. Depping. Τόμ. Α'. σελ. 121. Κατὰ τὸν συγγραφέα τοῦτον, ἐξήγοντο ἐκ τῆς Φωκαίας, 14,000 κανταρίων στυπτηρίας κατ' ἔτος. Buchon, Recherches. Τόμ. Γ'. σελ. LXXVIII, LXXIX. [3]) Heyd, Τόμ. Α'. σελ. 333. [4]) «Μηδὲ γὰρ εἶναι τὸν προσέχοντα τοῖς ἐνταυθοῖ ἐκ Γενούας, πρὶν ἂν πρὸς ταῖς Βλαχέρναις γενόμενον βασιλέα τε εὑρημεῖν τὰ εἰκότα καὶ προσκυνεῖν, ἑτέρωθι τρέπεσθαι.» Γ. Παχυμ. Τόμ. Α'. σελ. 421. Ὁ Ν. Γρηγορᾶς, Τόμ. Α'. σελ. 134, λαλεῖ περὶ δύο πλοίων. Κωδ. Κουροπ., σελ. 75.

τιμωρήσῃ. Οὗτοι δὲ καλῶς ἐγίνωσκον τὴν πρόθεσιν τοῦ βασιλέως, διότι οὐχὶ μόνον διέπλευσαν τὸν Βόσπορον ἄνευ τῆς συνήθους εὐφημίας, ἀλλὰ μετεκόμιζον στυπτηρίαν, εἰς ξένους ἐμπόρους ἀνήκουσαν, καὶ ἀπαγορευθεῖσαν χάριν τοῦ ἐν Φωκαίᾳ Ζαχαρίου. Πιθανὸν δὲ, ὅτι οἱ πειραταὶ οὗτοι ἐμάνθανον τὰ ἐν Βυζαντίῳ κατ' αὐτῶν παρασκευαζόμενα, ἀπὸ τοὺς ἐν Γαλατᾷ συμπολίτας αὐτῶν, τοὺς διαπλέοντας τὸν Εὔξεινον πόντον. Ὁ βασιλεὺς, ἵνα συλλάβῃ καὶ τιμωρήσῃ τοὺς πειρατὰς, συνέλεξε πολὺν στρατὸν χερσαῖον καὶ ναυτικὸν, περὶ τὸ βόρειον στόμιον τοῦ Βοσπόρου, ὑπὸ ἀρχηγὸν τὸν βεστιαρίτην Ἀλέξιον τὸν Ἀλυάτην [1]), ἐνῷ ὁ ἴδιος ἐπεθεώρει τὰ πάντα. Τὸ πλοῖον καταπλεῦσαν ἐντὸς τοῦ Βοσπόρου, περιτετυλιγμένον ἔχον τὸ σκάφος μετὰ βοείων δερμάτων, ἵνα φυλάττηται ἀπὸ τὰ βέλη τῶν Βυζαντίων, συνελήφθη μετὰ κρατερὰν μάχην. Οἱ πειραταὶ ὑπέστησαν τὴν προσήκουσαν τιμωρίαν. Ἐξώρυξαν καί τινων τοὺς ὀφθαλμοὺς, διὰ τὴν πρὸς τὸν βασιλέα καταφρόνησιν.

Συγχρόνως δὲ συνέβη καὶ ἐν Γαλατᾷ ῥῆξις, διακινδυνεύσασα τὴν σωτηρίαν τῶν ἐκεῖσε ἐνοικούντων. Γενουήνσιόν τινα κομπορρημονοῦντα καὶ λέγοντα, ὅτι καὶ πάλιν τὴν Κ/πολιν θέλουσι κατακτήσει οἱ ἡμέτεροι, Γραικὸς ἔπληξε καὶ ἀπετύφλωσε [2]). Τοῦτον πάραυτα ἐθανάτωσαν οἱ Λατῖνοι. Τὸν φονέα ἀπήτει ὁ βασιλεὺς καὶ μὴ συλλαμβανομένου, διέταξε τὸν Μουζάλονα Μιχαὴλ ἵνα περικυκλώσῃ πάσας τὰς οἰκίας τοῦ Γαλατᾶ. Ἐκεῖ συνήχθη ἅπαν τὸ ἐν τῇ πόλει στρατιωτικὸν, περιμένον τὴν κέλευσιν τοῦ βασιλέως ἵν' ἐπιτεθῇ κατὰ τῶν Γενουηνσίων. Οὗτοι δὲ, βλέποντες τὸν ἐπικείμενον ὄλεθρον καὶ τὸ ἄκαμπτον τοῦ Παλαιολόγου, ἀπέστειλαν πρὸς τὸν βασιλέα δύω πρεσβευτὰς μετὰ σχοινίου περὶ τὸν τράχηλον, ἱκετεύοντες καὶ ὑποσχόμενοι πειθὼ εἰς τὰς προσταγὰς αὐτοῦ [3]). Οὕτω ταπεινωθέντες κατεμάλαξαν τὴν ὀργὴν τοῦ βασιλέως καὶ διὰ πολλοῦ χρυσίου ἀνεπλήρωσαν τὰς ζημίας καὶ δαπάνας τοῦ κράτους.

Μιχαὴλ ὁ Παλαιολόγος, μετὰ τοῦ ὁποίου συνυπέγραψαν οἱ Γενουήνσιοι τὴν συνθήκην τοῦ Νυμφαίου, καὶ ἀπὸ τὸν ὁποῖον παρέλαβον τοσαῦτα προνόμια, οὐδέποτε συνεχώρει τὰς κατὰ τοῦ κράτους παρανομίας τῶν Ἰταλῶν. Τὰ ἐμπορικὰ ὅμως προνόμια χορηγηθέντα εἰς τοὺς Γενουηνσίους, τούτους μὲν ἐπλούτιζον, τοὺς δὲ Βενετοὺς καὶ ἑτέρους Ἰταλοὺς ἐζημίουν. Οἱ τότε ἡγεμόνες δὲν ἐν-

[1]) Γ. Παχυμ. Τόμ. Α'. σελ. 423. [2]) «Ἤδη δέ τις (δηλ. τῶν Βυζαντίων). . . προχειρότερον ἔσχε τὸ ξίφος τῆς γλώττης, καὶ παραχρῆμα τὸν ἄνθρωπον τοῦ βίου ἀπήλλαξε.» Ν. Γρηγ. Τόμ. Α'. σελ. 134. Γ. Παχυμ. Τόμ. Α'. σελ. 425. [3]) Pieni di spavento gli abitatori (δηλ. τοῦ Γαλατᾶ) ellessero allora tumulturiamente due deputati, et li mandarono subitamente colla corda al collo a chiedere misericordia all'Imperatore. Sauli. Τόμ. Α'. σελ. 91. Οὐδεὶς ἐκ τῶν ἡμετέρων λαλεῖ περὶ σχοινίου. Ὁ Ν. Γρηγορᾶς, Τόμ. Α'. σελ. 134, σαφηνίζει τὸν φόβον τῶν Γενουηνσίων, λέγων· «οὔπω γὰρ σφίσι τειχῶν ὀχυρώματα ἦν.»

νόουν, ὅτι τοσαῦτα προνόμια εἰς ξένους παραχωρούμενα κατέβλαπτον τοὺς ὑπηκόους αὐτῶν. Οἱ Βυζάντιοι, οἱ μετὰ τῶν ξένων τούτων ἐμπορευόμενοι, ἔβλεπον τοὺς ἐν Γαλατᾷ Γενουηνσίους πλουτοῦντας, καὶ μετὰ δεκαετίαν προέχοντας ἐν πλούτῳ καὶ πλοίοις τοὺς Βενετοὺς αὐτοὺς, κυρίους πρὸ ὀλίγου τοῦ κράτους. Ἐπικερδὴς ἦτο ἡ μετακομιδὴ τῶν ἐμπορευμάτων ἀπὸ τοῦ Πόντου εἰς Εὐρώπην. Κύριοι δὲ νὰ διαπλέωσι τὸν Εὔξεινον πόντον διὰ τῆς βουλῆς τοῦ βασιλέως, εἰς τοιαύτην ἀφοβίαν ἔφθασαν, ὥστε καὶ χειμῶνος μεσοῦντος, περιέπλεον τὸν Εὔξεινον πόντον, μετὰ μακρῶν πλοίων, ἀποκλείοντες οὐχὶ μόνον τοὺς Βενετοὺς, ἀλλὰ καὶ τοὺς Βυζαντίους ἀπὸ τῆς θαλασσοπλοίας [1]).

Μιχαὴλ ὁ Παλαιολόγος ἀπεβίωσε τῷ 1282 ἔτει. Εἰς τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ἀνδρόνικον τὸν Β'. ἐξάλη ἐκ Γενούης ὁ Ἰάκωβος Δόριας. Ὁ Ἀνδρόνικος ὑπεσχέθη ν' ἀποζημιώσῃ πάντας τοὺς Γενουηνσίους, ζημιωθέντας ἀπὸ τοὺς ὑπηκόους αὐτοῦ.

Ἀνανεώσας ὀλίγον μετὰ ταῦτα, διὰ δέκα ἔτη τὴν μετὰ τῆς Βενετίας προηγουμένην συνθήκην [2]), ἐπανέλαβε τὸν ὅρον, ἵνα μὴ ἐξωσθῶσιν ἐκ τοῦ κράτους οἱ Γενουήνσιοι, καὶ ὅτι ἀπὸ τὴν Ἄβυδον μέχρι τοῦ Εὐξείνου πόντου, ἵνα μὴ βλάπτωσιν ἀλλήλους οἱ Βενετοὶ καὶ Γενουήνσιοι. Ἡ δὲ βασιλεία ἴν' ἀποζημιοῖ τὸν ζημιωθέντα, ἐκ τῆς περιουσίας τοῦ ζημιώσαντος.

Χρόνους τινὰς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου, οἱ Ἄραβες τῆς Συρίας ἀπεδίωξαν ἀπὸ τὴν Συρίαν καὶ Αἴγυπτον τοὺς σταυροφόρους καὶ τοὺς ἐκεῖσε ἐμπορευομένους Λατίνους [3]). Τὴν καταστροφὴν ταύτην ἐπετάχυναν αἱ ἔριδες τῶν Βενετῶν καὶ Γενουηνσίων, καὶ αἱ λῃστρικαὶ ἀποβάσεις τῶν Ἰταλῶν πειρατῶν. Μὴ δυνάμενοι νὰ ἐμπορεύωνται ἐν Αἰγύπτῳ, ὅπου ἐναπεταμιεύοντο τὰ ἐμπορεύματα τῶν Ἰνδιῶν, ἐτράπησαν ἐκ νέου πρὸς τὸν Εὔξεινον πόντον, ὅπου ἤρχιζον νὰ προσέρχωνται μετὰ πολυήμερον πορείαν οἱ ἔμποροι τῆς Κίνας καὶ τῶν Ἰνδιῶν. Οἱ δὲ Γενουήνσιοι, προνομιοῦχοι ἔμποροι τοῦ Βυζαντίου, ἐδρεύοντες ἐν Γαλατᾷ καὶ ἐλευθέρως διαπλέοντες τὸν Πόντον, ἐκώλυον τὴν πρόοδον τῶν Βενετῶν. Οὐδὲν ἠδύναντο νὰ πράξωσιν οἱ ἐντὸς τοῦ Βυζαντίου ἐνοικοῦντες εὐάριθμοι Βενετοὶ, ὑπὸ τῶν Βυζαντίων ἀείποτε μισούμενοι [4]).

Ἕνεκα τῆς ἀλαζονείας ταύτης, ἡ Βενετία ἐμόχθησε διὰ τῶν ὅπλων οὐχὶ νὰ καταβάλῃ τοὺς Βυζαντίους, ἀλλὰ νὰ καταγρέψῃ ἅπαντας τοὺς ἐν Γαλατᾷ Γενουηνσίους, καὶ ἀκολούθως τὰς ἐν τῷ Εὐξείνῳ Πόντῳ ἀποικίας αὐτῶν.

Τῇ 22ᾳ Ἰουλίου τοῦ 1296, οἱ Βενετοὶ, ὁπλίσαντες ἑβδομήκοντα πέντε πλοῖα,

---

[1]) Ἀσαφῆ περὶ τούτων ὅλων εἶναι τὰ γραφόμενα τοῦ Παχυμέρη. Τόμ. Α'. σελ. 420. Κατὰ τὸν Depping, Τόμ. Α'. σελ. 181, οἱ Βενετοὶ μὴ δυνάμενοι νὰ πλέωσιν ἐν τῷ Εὐξείνῳ πόντῳ, ὑπέφεραν τότε μεγάλην σιτοδείαν. [2]) Τ. καὶ Th. Τόμ. Γ'. σελ. 329.

[3]) Sauli. Τόμ. Α'. σελ. 97. [4]) Les Francs eux-mêmes donnaient aux Grecs qui les accueillirent, le honteux spectacle d'intrigues mutuelles, de jalousies et quelquefois de rixes sanglantes. Depping. Τόμ. Α'. σελ. 115.

ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ῥογέρου Μοροζίνη [1]), διέπλευσαν τὸν Ἑλλήσποντον καὶ ἐναυλόχησαν περὶ τὰ παράλια τοῦ Βυζαντίου [2]). Τὸν εἴσπλουν τοσούτων πλοίων ἔκθαμβος ὁ βασιλεὺς ἐθεώρει ἐκ τοῦ ἱπποδρόμου. Ὁ Βυζαντινὸς στρατὸς ὡπλισμένος διέτρεχε τὰ παράλια τείχη, ἵνα φρουρήσῃ αὐτὰ κατὰ τῆς προσβολῆς τῶν ξένων πλοίων. Ἅπασαι αἱ πύλαι κεκλεισμέναι, ἐφρουροῦντο ἀπὸ πολλοὺς ὁπλίτας. Ὁ βασιλεὺς ἔπεμψε πρὸς τοὺς Βενετοὺς στολάρχους ἐπίσημόν τινα Βενετὸν, πρέσβυν ἐκ Βενετίας, διαμένοντα ἐν Βυζαντίῳ, ἵνα μάθῃ διατί ἦλθον τόσα πλοῖα. Ὁ πρέσβυς εἴτε ἀπὸ τοὺς Βενετοὺς κωλυόμενος, εἴτε τὸν βασιλέα φοβούμενος, δὲν ἐπανῆλθεν. Ἐκ τούτου ὑπονοήσαντες οἱ Βυζάντιοι τὰς κακὰς βουλὰς τῶν στολάρχων, ἐφυλάκισαν τοὺς ἐν τῇ πόλει ἐνοικοῦντας Βενετούς. Μετὰ τὴν ματαίαν καταδίωξίν τινων πλοίων Γενουηνσίων, εἰσέπλευσαν καὶ ἐπλήρωσαν τὸν λιμένα τὰ Βενετικὰ πλοῖα. Οἱ πέραν Γενουήνσιοι, γινώσκοντες τὴν κατ' αὐτῶν ἐπικειμένην ἔφοδον τῶν Βενετῶν [3]), ἱκέτευσαν τὸν Ἀνδρόνικον ἵνα δεχθῇ αὐτοὺς καὶ γυναῖκας καὶ παῖδας καὶ πράγματα ἐντὸς τοῦ Βυζαντίου. Κατένευσεν ὁ βασιλεὺς καὶ ἔδωσεν αὐτοῖς «τὸ κατὰ Βλαχέρνας μέρος» [4]), ὅπου ἐβύθισαν ἐπὶ τῆς παραλίας τινὰ πλοῖα ἐμπορικὰ πρὸς σωτηρίαν αὐτῶν. Ἕκαστος κατὰ τὰς δυνάμεις αὐτοῦ ὡπλίσθη. Συγχρόνως μετὰ τῶν Γενουηνσίων, διέβησαν εἰς τὸ Βυζάντιον καὶ οἱ ἐν Γαλατᾷ συνοικοῦντες Γραικοί. Τὸν Γαλατᾶν ἔρημον ἀνθρώπων, κατέκαυσαν οἱ Βενετοὶ καὶ συναπωλέσθησαν καὶ αἱ οἰκίαι τῶν Γραικῶν [5]). Ταύτην τὴν ἀπώλειαν τῶν Γραικῶν βλέπων ὁ Ἀνδρόνικος, καὶ τὴν ἀθέτησιν τῆς συνθήκης διὰ τῆς ὁποίας ἀπηγορεύετο εἰς Βενετοὺς καὶ Γενουηνσίους ν' ἀντιμάχωνται ἐντὸς τῶν στενῶν τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ τοῦ Βοσπόρου, ἀνεκηρύχθη σύμμαχος καὶ ἀρωγὸς τῶν κακοπραγούντων Γενουηνσίων. Ἤρχισε πάραυτα ὁ Βυζαντινὸς στρατὸς προσβάλλων ἐκ τῶν τειχῶν καὶ πύργων τὰ Βενετικὰ πλοῖα, εἰς τρόπον νὰ μὴ δύνανται νὰ προσορμισθῶσι πλησίον τῶν τειχῶν [6]).

Βλέποντες οἱ Βενετοὶ, ὅτι ματαίως ἠγωνίζοντο κατὰ τῶν Βυζαντίων, τῶν ὁποίων τὸ θάρρος ἀνερρίπιζεν ἡ ἀνδρία τοῦ Ἀνδρονίκου, ἐτράπησαν κατὰ τῶν ἐν Βλαχέρναις καταφυγόντων Γενουηνσίων. Οὗτοι δὲ μετὰ θάρρους καὶ τόλμης

---

[1]) Ὁ ναύαρχος οὗτος κοινῶς καλεῖται Malabranca. Sauli. Τόμ. Α'. σελ. 107. Depping. Τόμ. Α'. σελ. 117. [2]) Γ. Παχυμ. Τόμ. Β'. σελ. 237, 845. [3]) «Φανερὸν γὰρ ἐπὶ σφᾶς εἶναι τὴν ἔφοδον.» Γ. Παχυμ. Τόμ. Β'. σελ. 238. [4]) Τὸν μέσον τῆς νῦν καλουμένης Ἀϊβασαρὴ-καπουσοῦ καὶ τῆς κλειστῆς πύλης τοῦ Κυνηγοῦ παράλιον χῶρον, καλούμενον νῦν, ὁ ἅγιος Δημήτριος τοῦ Κανάβη. Ν. Χων., σελ. 719. [5]) Πολλοὶ Γραικοὶ συγκατῴκουν μετὰ τῶν Γενουηνσίων ἐν Γαλατᾷ, ἔχοντες ἐντὸς αὐτοῦ τρεῖς ἐκκλησίας, καὶ ἑτέρας διὰ τῶν ὁποίων διῆλθε μετέπειτα ἡ τάφρος τοῦ Γαλατᾶ. [6]) Οἱ Βυζάντιοι δὲν ἐλησμόνησαν τὴν εὐχερῆ ὑπὸ τῶν Λατίνων ἅλωσιν τῆς Κ/πόλεως τῷ 1204, ὅταν ἀφῆκαν ἀνενόχλητα τὰ ξένα πλοῖα νὰ πλησιάζωσι τὰ παράλια τείχη τοῦ λιμένος.

ἀντεπολέμουν. Τέλος φονεύσαντες μεγιστᾶνά τινα Βενετὸν, ἠνάγκασαν τοὺς ἐχθροὺς ν' ἀποχωρήσωσιν ἐκ τῆς μάχης.

Ὁ βασιλεὺς, καλέσας τὸν ἀρχηγὸν τῶν Βενετῶν καί τινας σὺν αὐτῷ, ἐπέπληξεν αὐτοὺς διὰ τὰς πυρποληθείσας οἰκίας τῶν Γραικῶν, καὶ τὴν προφανῆ ἀθέτησιν τῆς μετ' αὐτοῦ καὶ τῆς Βενετίας γενομένης συνθήκης.

Ὁ Ἀνδρόνικος ἔπεμψεν εἰς Βενετίαν τὸν Νικηφόρον, γεραρὸν καὶ τίμιον ἄνδρα, ἐπίσκοπον τῆς ὑπὸ τοὺς Βενετοὺς διατελούσης Κρήτης, ἐλπίζων ὅτι εὐμενῶς ἤθελον ὑποδεχθῆ αὐτὸν οἱ Βενετοί. Ἀπήτει ἀπὸ τοὺς ἐν Βυζαντίῳ ἐνοικοῦντας Βενετοὺς, ὀγδοήκοντα χιλιάδας ὑπερπύρων διὰ τὴν ζημίαν τῶν πέραν κατοικούντων Γραικῶν καὶ Γενουηνσίων [1]). Ἡ ἔρις αὕτη δὲν ἐπέπρωτο τόσον ταχέως νὰ λησμονηθῇ, διότι ὁ ναύαρχος Μοροζίνης εἰς τὸν ἀπόπλουν αὐτοῦ ἠρήμωσε τὴν Φώκαιαν καὶ συνέλαβε πάμπολλα ἐμπορικὰ πλοῖα τῶν Γενουηνσίων. Οὗτοι, μὴ δυνάμενοι πιθανὸν νὰ λάβωσι τὴν αἰτουμένην ἀποζημίωσιν, ἐπέπεσαν τὸν Δεκέμβριον τοῦ αὐτοῦ ἔτους κατὰ τῶν ἐν Βυζαντίῳ εὐαρίθμων Βενετῶν, δι' αἰτίαν οὐτιδανήν [2]). Ἐνθυμούμενοι τοῦ Βενετικοῦ στόλου τὰς κακώσεις καὶ ἁρπαγὰς, μὲ γυμνὰ ξίφη ἐθανάτωσαν τοὺς ἐν τῇ πόλει καὶ ταῖς οἰκίαις ἀθώους Βενετοὺς, δεομένους καὶ ἱκετεύοντας [3]). Τὸν βαϊοῦλον κατεκρήμνισαν ἐκ τῆς στέγης τῆς οἰκίας αὐτοῦ. Ἔσφαξαν πάντας τοὺς ἐπιφανεῖς Βενετούς. Τινὲς βάναυσοι, σκυτοτόμοι καὶ κιβωτοποιοὶ, διέφυγον τὴν ὀργὴν τῶν ἐχθρῶν, καὶ μὴ τολμῶντες νὰ μένωσιν ἐντὸς τῆς πόλεως, ἀπεδήμησαν εἰς τὴν πάτριον χώραν, ὅπου ἀνήγγειλαν τὰ γεγονότα εἰς τὴν γερουσίαν τῆς Βενετίας [4]).

Ἵνα καταπραύνῃ τὴν δικαίαν ὀργὴν τῶν Βενετῶν ὁ Ἀνδρόνικος, ἔπεμψεν εἰς Βενετίαν δύω πρέσβεις, τὸν μοναχὸν Μάξιμον τὸν Πλανούδην καὶ τὸν ὀρφανοτρόφον Λέοντα, ἀπολογούμενος ὅτι ἀμέτοχος ἦτον ἡ βασιλεία τῶν ὑπὸ τῶν Γενουηνσίων ἐν Κ/πόλει κατὰ τῶν Βενετῶν πεπραγμένων.

Οἱ πρέσβεις, τοὺς ὁποίους καλεῖ ἐλλογίμους καὶ συνετοὺς ὁ Παχυμέρης [5]), ἀριχθέντες ἐν Βενετίᾳ, ἐκινδύνευσαν ἐν μέσῳ τοσούτων συγγενῶν τῶν ἐν Κ/πόλει θανατωθέντων Βενετῶν. Κατηυνάσθη ἡ ὀργὴ τοῦ λαοῦ, μαθόντος ὅτι διὰ

---

[1]) Sauli. Τόμ. Α'. σελ. 110. [2]) « Ἐκ τινος εἰκαίας αἰτίας παρακροτήσαντες ἑαυτούς.» Γ. Παχυμ. Τόμ. Β'. σελ. 242. [3]) Tout ce que ces deux peuples ont tenté au moyen âge pour . . . se ruiner réciproquement est incroyable. Depping. Τόμ. Α'. σελ. 138, 204. « Τότε δὲ διαφορᾶς ἐνστάσης μεγίστης μεταξὺ Γενουϊτῶν καὶ Βενετικῶν, ὡς πᾶσι πάντας δι' ἔχθρας εἶναι καὶ κακὸν ἀλλήλοις ἀπάντημα γίνεσθαι καὶ ναυσὶ πλέοντας καὶ ὁδοιποροῦντας πεζῇ. » Γ. Παχυμ. Τόμ. Β'. σελ. 232. [4]) Κατὰ τὸν Sauli, μόνος ὁ ἱστορικὸς Jacobo da Varagine (Chronicon Januense R. I. Τόμ. IX. σελ. 56) μνημονεύει ἐν συντομίᾳ τὴν σφαγὴν ταύτην τῶν Βενετῶν. Ἀκολουθεῖ τὸν Παχυμέρην καὶ Γρηγορᾶν. [5]) Τόμ. Β'. σελ. 243.

τοῦ θανάτου τῶν δύω πρέσβεων, μεγάλως ἐκινδύνευον οἱ ὀλίγοι εἰσέτι σωζόμενοι ἐν Κ/πόλει Βενετοί. Ἀπήτει ἡ γερουσία ἵν' ἀποδώσῃ ὁ βασιλεὺς ὅσα πράγματα καὶ χρήματα ἔλαβεν ἀπὸ τοὺς Βενετοὺς, πρὸς ἀποζημίωσιν τῶν ἐν Γαλατᾷ πυρποληθεισῶν οἰκιῶν, λέγουσα, ὅτι ἔληξεν ἡ σύμβασις καὶ ὅτι ταῦτα, μόνον ἐν καιρῷ εἰρήνης ἐφαρμόζονται. Ἄκαμπτος ἦτον ὁ Ἀνδρόνικος, καλῶς γινώσκων ὅτι ἡ Βενετία ἔμελλε πάλιν νέας συνθήκας νὰ συνάψῃ, μὴ δυναμένη νὰ ἐμπορεύηται σήμερον, εἰ μὴ εἰς τὰς θαλάσσας τοῦ Βυζαντίου [1]).

Ἐν τῇ μεταξὺ τῶν δύω ἀντιμαχομένων πολιτειῶν Γενούης καὶ Βενετίας γενομένῃ συνθήκῃ τῆς 25ης Μαΐου 1299, ἐμπεριέχεται ὁ ἀκόλουθος ὅρος. Ἂν ποτε Βενετοὶ προσβάλωσιν ἢ κυριεύσωσι τόπον ἢ χώραν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ῥωμανίας, καὶ ἡ κοινότης ἢ οἱ ἄνδρες τῆς Γενούης, πρὸς χάριν τοῦ αὐτοκράτορος, ἀποκρούσωσι τὴν προσβολὴν ταύτην, ἵνα μὴ λογίζωνται οἱ Γενουήνσιοι, ἕνεκα τούτου, ἐχθροὶ τῆς Βενετίας ἢ ἀθετηταὶ τῆς ἄνω εἰρήνης [2]).

Τὰς συνεχεῖς διαμάχας τῶν δύω τούτων δημοκρατιῶν ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς θαλάσσαις, περιέγραψαν οἱ Ἰταλοὶ ἱστορικοί. Ἡ ἐν Γαλατᾷ ἀποικία τῶν Γενουηνσίων καὶ ἡ ἐν τῷ Εὐξείνῳ πόντῳ ἐπικερδεστάτη αὐτῶν ἐμπορία, κατετάραττον τοὺς ἀντιζήλους Βενετούς. Ἡ ἔφοδος τοῦ στολάρχου Μοροζίνου κατὰ τῶν ἐν Γαλατᾷ Γενουηνσίων καὶ ὁ προφανὴς πόλεμος κατὰ τῶν τειχῶν τοῦ ἰδίου Βυζαντίου, ἔπεισε τοὺς Βυζαντίους ὅτ' ἡ Βενετία, πιθανὸν νὰ ἐπαναλάβῃ τ' αὐτὰ στρατηγήματα κατὰ τῶν Γενουηνσίων καὶ τῶν ὑπερασπιζόντων αὐτοὺς Βυζαντίων, ἐωσοῦ ἐξαφανίσῃ τὴν ἀποικίαν ταύτην, καὶ δυνηθῇ ἄνευ κωλύματος οὐδενὸς, νὰ διαπλέῃ τὸν Εὔξεινον πόντον. Τούτων ὅλων ἕνεκα, οἱ Βενετοὶ μετὰ δεκαοκτὼ τριήρεων [3]) προσέβαλον ἐν νέου τὴν Κ/πολιν τῷ 1302ῳ, καὶ ἐπυρπόλησαν πάσας τὰς ἐκτὸς τῶν τειχῶν οἰκίας τοῦ Βυζαντίου. Ὁ Ἀνδρόνικος [4]) ἄνευ πλοίων, ἠναγκάσθη νὰ συνθηκολογήσῃ μετὰ τῶν Βενετῶν· οὗτοι δὲ κατὰ τὸν Γρηγορᾶν, «πλεῖω τῶν ζητουμένων συλλεξάμενοι χρήματα, ἀνεχώρησαν οἴκαδε.»

Οἱ Γενουήνσιοι πολλὰ ἄλλοτε παθόντες ἀπὸ τοὺς Βενετοὺς, κατὰ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Μοροζίνου, ἐθεῶντο τὰ γενόμενα ἐκ τοῦ Γαλατᾶ, οὐδεμίαν βοήθειαν παρέχοντες εἰς τοὺς Βυζαντίους, τοὐλάχιστον οὐδεὶς λόγος περὶ αὐτῶν εἰς τοὺς ἡμετέρους συγγραφεῖς.

Οἱ Γενουήνσιοι γινώσκοντες κάλλιον τῶν Βυζαντινῶν βασιλέων, τὴν κατ' αὐτῶν ἔχθραν τῆς Βενετίας, ᾔτησαν ἀπὸ τὸν Ἀνδρόνικον τὴν ἄδειαν νὰ περιτα-

---

[1]) Tutti i commerci dell' Asia si facevano a quei tempi per la navigazione del Mediterraneo. . Restarono solo aperte a Venezia le strade del mar nero et dell' Armenia. Sauli. Τόμ. Α'. σελ. 99, 100, 122. [2]) Sauli, Τόμ. Α'. σελ. 124, ἐν σημ. [3]) Sauli, Τόμ. Α'. σελ. 127. Ν. Γρηγορᾶς. Τόμ. Α'. σελ. 208. [4]) «Τῷ μὴ κεκτῆσθαι τριήρεις ἀντιστρατευομένας.» Ν. Γρηγορᾶς. Τόμ. Α'. σελ. 208.

φρεύσωσι τὸν Γαλατᾶν, ἵνα εἰς τὸ ἑξῆς προφυλάττωνται ἀπὸ τὰς συνεχεῖς ἐφόδους τῶν Βενετῶν.

Ταῦτα ἐπιβεβαιοῦνται ἀπὸ ἔγγραφον Λατινικὸν, διασωθὲν εἰς τ' ἀρχεῖα τῆς Γενούης καὶ δημοσιευθὲν τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Σάουλη [1]). Χρονολογεῖται τὸν Μάϊον τοῦ 1303ου, καὶ κατεγράφη ἓν ἔτος μετὰ τὴν ἄνω ἐκστρατείαν τῶν Βενετῶν. Μολονότι τὰ πλεῖστα τῶν ἐν τῷ ἐγγράφῳ ἐμπεριεχομένων εἶναι σήμερον ἀσαφῆ, καὶ οἱ ἐν αὐτῷ μνημονευόμενοι τόποι καὶ ναοὶ πρὸ πολλοῦ ἐξηφανίσθησαν, καλὸν εἶναι ἵνα μεταγλωττίσω αὐτὸ, χάριν τῆς ἡμετέρας ἱστορίας καὶ τῆς μελέτης τῶν μετέπειτα ἐν Γαλατᾷ γεγονότων.

«Ὁ τόπος ἐν Γαλατᾷ δωρηθεὶς τῇ ἐνδόξῳ κοινότητι τῆς Γενούης, δι' ὁρισμοῦ τοῦ κραταιοῦ καὶ ἁγίου ἡμῶν Αὐτοκράτορος, ἔχει τὸν ἀκόλουθον ὅρον. Ἄρχεται ἀπὸ τὴν παραλίαν παρὰ τὴν ἀποβάθραν καλουμένην παλαιὸν ναυπηγεῖον, μακρὰν αὐτῆς, ὅσον βήματα εἴκοσι πέντε τῶν ἑπτὰ σπιθαμῶν [2]), καὶ ἀνέρχεται πρὸς βορρᾶν, ἀφίνων ἀριστερόθεν τὰ ἱερὰ ὅρια καὶ τὸν σεπτὸν ναὸν τοῦ τιμίου προφήτου καὶ προδρόμου τοῦ Κυρίου, Ἁγίου Ἰωάννου, καὶ μακρὰν τῶν ὁρίων αὐτοῦ ὅσον βήματα τρία. Ἔπειτα εἰσέρχεται ἐντός τινος ἀμπέλου τοῦ Περδικάρη, λαμβάνων ἀπὸ τὴν ἄμπελον ταύτην, γῆν τεσσάρων βημάτων, καὶ φθάνει εἰς τὸν χάνδακα αὐτῆς. Ἀπὸ τὴν παραλίαν μέχρι τοῦ χάνδακος τῆς ἀμπέλου, εἶναι βήματα τῶν ἑπτὰ σπιθαμῶν, καθὼς ἀνωτέρω ἐρρέθη, ἐννενήκοντα. Ἐκ τοῦ μέρους τούτου ὑπάγει δι' εὐθείας γραμμῆς πρὸς ἀνατολὰς, λαμβάνων ἐκ τῆς αὐτῆς ἀμπέλου τέσσαρα βήματα, καὶ παρατεινόμενος εἰσέτι δι' εὐθείας γραμμῆς, φθάνει εἰς τὴν ἄμπελον τῆς σεπτῆς μονῆς τοῦ Λιβός. Ἀφίνει ἀριστερόθεν τὴν ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου καὶ μεγαλομάρτυρος Θεοδούλου, ἀπέχουσαν ἐκ τῶν ὅρων τούτων εἰκοσιτέσσαρα βήματα. Διατέμνει τὴν ἄνω ἄμπελον, ἀπομακρυνομένου τοῦ ὅρου, ἀπὸ τὸ τεῖχος τὸ διαχωρίζον ταύτην τὴν ἄμπελον, τὴν καλουμένην Μακρόπιτταν, πεντήκοντα τέσσαρα βήματα. Διέρχεται ἔπειτα διὰ φρέατος εὑρισκομένου ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἁγίας Εἰρήνης, ἄλλοτε κοιμητηρίῳ τῶν Γενουηνσίων [3]). Διέρχεται ὁμοίως τὸ τεῖχος τῆς ἀμπέλου τοῦ Λογοθέτου στρατιωτικοῦ ποτὲ Κιννάμου, ἀπέχον ὅσον βήματα τρία, διέρχεται πλησίον τοῦ τείχους τούτου καὶ φθάνει εἰς ἄλλο τεῖχος ἑτέρας ἀμπέλου τοῦ ῥηθέντος Λογοθέτου τοῦ στρατιωτικοῦ, καταντικρὺ τῆς πύλης τοῦ ἱεροῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου, ἀπεχούσης ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ ὅρου τούτου ὅσον βήματα εἴκοσι ὀκτώ. Ἀπὸ τὸν ἄνω εἰρημένον χάνδακα τῆς ἀμπέλου

[1]) Τόμ. Β'. σελ. 209. [2]) Vetus tarssana, distantem ab ipsa passus septem parmarum viginti quinque. Ἰδ. σελ. 209. [3]) Ὁ Πατριάρχης, σελ. 161, λέγει ὅτι ἡ ἐκκλησία αὕτη ἔκειτο ἐν τῷ στόματι τοῦ λιμένος ὅπου νῦν ὁ Τὸπ-χανές. Ἡ ἐν τῷ ἐγγράφῳ τούτῳ μνημονευομένη ἐκκλησία ἦτο μεσόγειος. «Ὁ Ἅγιος Ἀνδρέας... ἐχειροτόνησε τὸν Ἅγιον Στάχυν εἰς τὴν Ἁγίαν Εἰρήνην τοῦ Γαλάτου πέραθεν.» Κωδινὸς, σελ. 149.

τοῦ Περδικάρη, μέχρι τοῦ τείχους τῆς δευτέρας ἀμπέλου τοῦ Λογοθέτου στρατιωτικοῦ ποτὲ Κιννάμου, εἶναι βήματα διακόσια δεκαεπτά. Ἔπειτα κλίνει ὁ ὅρος οὗτος πρὸς νότον, ἀφίνων ἀριστερόθεν τὸν ἱερὸν καὶ σεπτὸν ναὸν τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων, ὅσον βήματα δέκα μακρὰν αὐτοῦ. Μετέπειτα κλίνει κατ' εὐθεῖαν πρὸς ἀνατολὰς, ἀφίνων πάλιν ἀριστερόθεν τὸν αὐτὸν ναὸν, καὶ φθάνει εἰς τὸν περίβολον τοῦ ξενῶνος Λογοθέτου τινὸς στρατιωτικοῦ, καὶ μακρὰν αὐτοῦ βήματα δεκατέσσαρα. Ἔπειτα ἐκ νέου στρέφει πρὸς νότον, ἀφίνων ἀριστερόθεν τὸν ἱερὸν καὶ σεπτὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου καὶ Ἐνδόξου Νικολάου, ἀπέχοντα ὅσον βήματα ἓξ. Κλίνει πάλιν πρὸς ἀνατολὰς, ὅσον βήματα τριάκοντα, ἀφίνων ἀριστερόθεν τὸν αὐτὸν ναὸν ἀπέχοντα ὅσον βήματα ὀκτώ. Ἐκ νέου κλίνει πρὸς νότον, κατερχόμενος κατ' εὐθεῖαν γραμμὴν εἰς τὴν παραλίαν, μακρὰν τοῦ τείχους τοῦ πύργου τοῦ Γαλατᾶ, ὅσον βήματα ἑβδομήκοντα. Ἀπὸ τὸ ἄνω εἰρημένον τεῖχος τῆς ἀμπέλου τοῦ Λογοθέτου στρατιωτικοῦ Κιννάμου, μέχρι τῆς παραλίας, εἶναι ἑβδομήκοντα καὶ πέντε βήματα. Ἔπειτα διέρχεται πρὸς δυσμὰς παρὰ τὴν παραλίαν μέχρι τοῦ τόπου ὅθεν ἤρχισε, βήματα τριακόσια τριάκοντα ἐννέα. Ὡρίσθη δὲ ὁ ἐκτὸς τοῦ ὅρου τούτου τόπος, μέχρις ἑξήκοντα πήχεων, ἵνα ἦναι πανταχόθεν κενὸς, ἄνευ οἰκημάτων, ἐξαιρουμένων τῶν καταλυμάτων τῶν ἱερέων τῶν λειτουργούντων εἰς τοὺς ἄνω εἰρημένους ἱεροὺς ναούς. Οὐδεὶς Γραικὸς, οὐδ' ἄλλος τις δύναται νὰ ἐγείρῃ ἐκεῖσε οἴκημα. Ἀνάγκη δὲ νὰ ἦναι κενὸς καὶ ὁ μέσον τοῦ ὅρου καὶ τοῦ φρουρίου τοῦ Γαλατᾶ παράλιος χῶρος, καθὼς περὶ τούτου ἀνήγγειλε καὶ διέταξεν ὁ Ἅγιος καὶ κραταιὸς ἡμῶν κύριος ὁ Αὐτοκράτωρ ».

Ταῦτα τὰ πρώτιστα ὅρια τοῦ Γαλατᾶ, παρέτειναν οἱ Γενουήνσιοι μετά τινα ἔτη, ἐπὶ Καντακουζηνοῦ.

Ὁ Γαλατᾶς τὸ πάλαι ἐκαλεῖτο Συκώδης, συνηθέστερον Συκαῖ, καὶ ὑπὸ τοῦ Στράβωνος Συκῆ [1]). Ἀκολούθως ἐκλήθη τὸ Γαλάτου καὶ τὰ Γαλάτου, καὶ συνηθέστερον Γαλατᾶς, ὄνομα κοινὸν πολλῶν κωμοπόλεων τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους [2]). Ἐπὶ Βυζαντίων, ὁ Γαλατᾶς ἐμπεριεῖχε λουτρὰ, ἀγορὰς καὶ λείψανα Ἑλληνικῶν ναῶν, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἀνήγειραν ἐκκλησίας. Ἀναφέρονται [3]) καὶ πύργοι ἐγερθέντες πρὸς ἀσφάλειαν τῶν ἐγκατοίκων· βέβαιον εἶναι ὅτι οἱ Γε-

[1]) Κ/πολις Βυζαντίου. Τόμ. Β'. σελ. 33. Στράβων. Τόμ. Β'. σελ. 44, ἔκδ. Κοραῆ. C. Christ., ἄρθρον Sycae. Πασχ. Χρον. Τόμ. Α'. σελ. 565. Γ. Κωδινὸς, σελ. 6.

[2]) Ν. Γρηγορᾶς. Τόμ. Α'. σελ. 80, 87. Γαλατᾶς «χωρίον τῆς Αἰτωλίας.» Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου ὑπὸ Π. Α. Π., ἐν Ἀθήναις, 1856. Τόμ. Β'. σελ. 39. Ὄνομα κύριον· «γαμβρὸν ἐν αὐτῇ τὸν Γαλατᾶν.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Δ'. σελ. 13. «Νικήτα τοῦ Καταφυγιώτου τοῦ Γαλατᾶ.» Ἰδ. σελ. 197. Μελετίου Γεωγρ. Τόμ. Γ'. σελ. 97. Ἑλληνικώτερον Γαλακτᾶς.

[3]) «Ἐν τούτῳ τῷ χρόνῳ ὁ βασιλεὺς Ἰουστινιανὸς ἀνενέωσε τὸ προάστειον Συκὰς . . . καὶ τὸ θέατρον καὶ τὰ τείχη.» Πασχ. Χρον. Τόμ. Α'. σελ. 618.

νουήνσιοι εὑρῆκαν τὸν τόπον πάντῃ ἀφρούρητον ἢ μᾶλλον ἀτείχισον[1]). Ὑπῆρχε τότε ὁ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως τοῦ Γαλατᾶ μέχρι τοῦδε σωζόμενος μέγιστος πύργος, ἐγερθεὶς ὑπὸ Ἀναστασίου τοῦ Δικόρου[2]) καὶ ἀνυψωθεὶς μετέπειτα ὑπὸ τῶν Γενουηνσίων μικρὸν πρὸ τῆς τελευταίας ἁλώσεως.

Οἱ Γραικοὶ ἕνεκα τοῦ πλήθους τῶν Ἰταλῶν καὶ τῆς μετ' αὐτῶν κακῆς συμβιώσεως, πιθανὸν παρήτησαν τὰς ἐν ἑτέρῳ ἐγγράφῳ μνημονευομένας τρεῖς ἐκκλησίας καὶ μετῴκησαν ἐκεῖ ὅπου σήμερον εὑρίσκονται. Καθὼς οἱ Ὀθωμανοὶ ἤγειραν ἐπὶ τῶν πλείστων γηπέδων τῶν Ἑλληνικῶν ἐκκλησιῶν τὰ τεμένη αὐτῶν, οὕτω καὶ οἱ Γενουήνσιοι ἀνέκτισαν τὰς ἐκκλησίας αὐτῶν ἐπὶ τῶν ἡμετέρων. Φρονῶ ὅτι τὸ Ἀρὰπ-τζαμησὶ καὶ τὸ Γενὶ-τζαμὴ, (ἄλλοτε τοῦ Ἁγίου Φραγκίσκου[3]), ἐν τῷ χώρῳ τούτῳ, ἦσαν τὸ πάλαι δύω ἐκ τῶν ἐκκλησιῶν τούτων.

Ἂν ὅμως τὰ βόρεια ὅρια τοῦ Γαλατᾶ εἶναι ἀσαφῆ, τὰ τῆς παραλίας, ἐκτεινόμενα ἀπὸ τοῦ Καράκιοϊ μέχρι τοῦ Καλαφὰτ-γερὴ, εἶναι ἀναμφιβόλως ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα σήμερον βλέπομεν.

Ἀπὸ τὴν ἀποβάθραν Καράκιοϊ μέχρι τῆς πρώτης ἀποβάθρας ἀναφερομένης ἐν τῷ ἐγγράφῳ, εἶναι βήματα ἑπτακόσια πεντήκοντα, ἴσα σχεδὸν μὲ τὰ τριακόσια τριάκοντα ἐννέα βήματα τῶν ἑπτὰ σπιθαμῶν. Ἐδῶ κατέρχεται ἐκ τῆς Ὀθωμανικῆς συνοικίας μέγα καὶ ἐρυμνὸν τεῖχος, παρατεινόμενον κατὰ τὸ ἔγγραφον πρὸς βορρᾶν, ἐννενήκοντα βήματα. Ἀπὸ τὸ Καράκιοϊ πάλιν πρὸς βορρᾶν εἶναι ἑκατὸν ἐννενήκοντα βήματα, ἴσα μὲ ἑβδομήκοντα πέντε τῶν ἑπτὰ σπιθαμῶν. Οὕτω καταφαίνεται, ὅτι ὁ χῶρος ἦτο παράλιος καὶ κατὰ τὸν Παχυμέρην[4]) « ἐπιμήκιστος ».

Ταύτην τὴν σύντομον περιγραφὴν τῶν πρώτων ὁρίων τοῦ Γαλατᾶ, ἀναπληροῖ ἡ μετὰ τοῦ Ἀνδρονίκου γενομένη συνθήκη τὸν Μάρτιον τοῦ ἑπομένου ἔτους 1304. Οἱ πρέσβεις τῆς Γενούης, Γουίδος Ἐμβριάκος καὶ Ἀκοῦρσος Φερράριος, ἐστάλησαν εἰς Κ/πολιν, παρακαλοῦντες τὸν Ἀνδρόνικον ἵνα ἐκ νέου ἐπικυρώσῃ τὰ πρὸ πολλοῦ ἀπονεμηθέντα προνόμια, καὶ τὴν παραχώρησιν τοῦ Γαλατᾶ εἰς τοὺς Γενουηνσίους[5]). Ταῦτα τὰ προνόμια ἀπονέμει ὁ Ἀνδρόνικος πρὸς ἔνδειξιν τῆς ἀγάπης αὐτοῦ πρὸς τὴν Γένουαν καὶ τοὺς πλησίον τῆς πόλεως ἐνοικοῦντας πιστοὺς καὶ τιμίους Γενουηνσίους.

Ὁρίζει πρῶτον, ὅτι ὁ τόπος ὁ ἐκτὸς τῆς τάφρου τῆς ὁριζούσης τὸν Γαλα-

---

[1]) «Αὐτοὶ γὰρ ἐξ ἀρχῆς ὀλίγα τινὰ καὶ φαῦλα περὶ τὸν τόπον οἰκήματα συγχωρηθέντες συστήσασθαι.» κτλ. Ν. Γρηγορᾶς. Τόμ. Β'. σελ. 841. Omnino immunita. Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 339, ἐν σημ. [2]) Κ/πολις Βυζαντίου. Τόμ. Β'. σελ. 44. Κ/πολις Πατρ., σελ. 162. «Εἰς τοὺς πύργους τοῦ περιβόλου ἀνέβαινον, ὃς ἐν Συκαῖς ἐστι.» Προκοπίου Τόμ. Α'. σελ. 257· «ἀνενεώθη τὰ μέρη Συκῶν καὶ τὸ θέατρον καὶ τὰ τείχη.» Μαλαλᾶ Χρονογρ., σελ. 430. [3]) Belin, σελ. 63. [4]) Τόμ. Α'. σελ. 168. [5]) Sauli. Τόμ. Β'. σελ. 211.

λατᾶν, μέχρις ἑξήκοντα πήχεων, νὰ ἦναι κενὸς, ἄνευ οὐδεμιᾶς οἰκίας. Ἐντὸς ὅμως τῶν ὁρίων, οἱ Γενουήνσιοι δύνανται ἀκωλύτως νὰ κτίσωσιν οἰκίας καὶ ἕτερα κτίρια κατὰ τὴν θέλησιν καὶ πρὸς ἀσφάλειαν ἑαυτῶν, ἐκτὸς τείχους ἐντὸς τοῦ τετραγώνου τούτου τόπου, τὸ ὁποῖον ῥητῶς διατάττει νὰ μὴν ἐγερθῇ ἐν Γαλατᾷ[1]).

Ἵνα ἔχωσιν ἐν τῷ Γαλατᾷ οἱ Γενουήνσιοι καὶ ὅσοι λογίζονται ὡς Γενουήνσιοι, ἄνευ οὐδενὸς κωλύματος, σφαγεῖα καὶ σφαγεῖς Γενουηνσίους, δημαρχεῖον, λουτρὸν, ἰδίας ἐκκλησίας, ἱερεῖς Γενουηνσίους καὶ Λατίνους, μέτρα καὶ σταθμὰ, γραμματεῖς καὶ πάντα κατὰ τὴν θέλησιν αὐτῶν. Ζυγιζομένων δὲ τῶν ἐμπορευμάτων, νὰ συμπαρευρίσκωνται γραμματεῖς ἢ ἕτεροι ἐντολεῖς τοῦ Αὐτοκρατορικοῦ τελωνείου.

Μολονότι οἱ Γενουήνσιοι εἶν' ἐλεύθεροι νὰ ζυγίζωσι τὰ ἐμπορεύματα αὐτῶν, ὅσοι ὅμως ὑπάγονται εἰς τὸ τελωνεῖον τοῦ κράτους, ὀφείλουσι τὸν ὡρισμένον φόρον εἰς τὸ αὐτοκρατορικὸν τελωνεῖον κατὰ τοὺς νόμους.

Ἐντὸς τοῦ χώρου τοῦ Γαλατᾶ παραχωρηθέντος εἰς τοὺς Γενουηνσίους, εἶναι τρεῖς ἐκκλησίαι ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ Παναγιωτάτου Πατριάρχου. Αἱ ἐκκλησίαι αὗται νὰ ἔχωσιν ἱερεῖς Γραικοὺς, ψάλλοντας καὶ λειτουργοῦντας κατὰ τὰς ἐνιαυσίους διατάξεις τοῦ Πατριάρχου.

Ἂν Γενουήνσιος ἢ Γενουήνσιος λογιζόμενος, ἔγινεν ὑπήκοος ἄλλου ἔθνους ἢ Βυζάντιος, θέλει λογίζεσθαι εἰς τὸ ἑξῆς ὡς Γενουήνσιος. Ἂν δὲ Βυζάντιος ἢ ἕτερός τις ὑπήκοος τοῦ ἡμετέρου κράτους, ἔγινε Γενουήνσιος, νὰ ἐπανέλθῃ ὑπὸ τὴν ἡμετέραν ἐξουσίαν καὶ μὴ μετέχῃ τῶν προνομίων καὶ δικαιωμάτων τῶν Γενουηνσίων.

Μετὰ τὴν ἐπανάληψίν τινων ὅρων ἀναφερομένων εἰς προηγούμενα χρυσόβουλλα, λέγει τὸ ἔγγραφον· Ἀπονέμομεν τῇ ἐνδόξῳ κοινότητι τῆς Γενούης, καὶ ἑκάστῳ Γενουηνσίῳ, καὶ τοῖς λογιζομένοις Γενουηνσίοις, ἐλευθερίαν καὶ ἀτέλειαν, κατὰ θάλασσαν καὶ ξηρὰν, εἴς τε τοὺς λιμένας καὶ τὰς ἡμετέρας νήσους. Πάντες δὲ οἱ Γενουήνσιοι εἰσερχόμενοι ἢ ἐξερχόμενοι καθ' ὅλον τὸ ἡμέτερον κράτος, πωλοῦντες ἢ ἀγοράζοντες, συναλλάττοντες ἢ ἕτερον ἐμπόριον μετερχόμενοι, κατὰ τὰς συνηθείας τοῦ ἐμπορίου, ἵνα μὴ δίδωσι τελώνιον ἢ οὐδενὸς εἴδους ἕτερον φόρον, ἐξαιρουμένου τοῦ φόρου τοῦ ἅλατος καὶ τῆς μαστίχης. Ὁμοίως καὶ οἱ μεταβαίνοντες ἀπὸ χώραν εἰς χώραν, διὰ ξηρᾶς ἢ διὰ θαλάσσης,

---

[1]) Praeter tantum modo murum castri quod quidem construere in ipso loco volumus non licere. Sauli, Τόμ. Β'. σελ. 211. Ἀπορῶ ὅτι πάντες οἱ ἱστοροῦντες τὰ τοῦ Γαλατᾶ, λαλοῦσι περὶ τείχους. Les faubourgs de Péra et de Galata qui furent entourés de murs et de fossés. Depping. Τόμ. Α'. σελ. 116. Les Génois sollicitèrent et obtinrent la faculté de protéger leur faubourg par des murailles et des tours. Miltitz. Τόμ. Β'. σελ. 88. Ταῦτα ἀνηγέρθησαν μετά τινα ἔτη.

μετ' ἐμπορευμάτων ἢ ἄνευ αὐτῶν, καὶ οἱ ἐκεῖθεν ἀγοράζοντες ἢ χάριν κέρδους ἄλλοθι ἐμπορεύματα μετακομίζοντες, ἵνα ἦναι παντελῶς ἐλεύθεροι καὶ ἀτελεῖς, οὐδένα φόρον τελοῦντες.

Ἂν δὲ Γενουήνσιος, ἢ ἕτερος, Γενουήνσιος λογιζόμενος, πληρώσῃ τι ἢ ζημιωθῇ ἐν χώρᾳ τοῦ ἡμετέρου κράτους ἀπὸ τελώνας εἴτε εἰσπράκτορας, τὸ ἡμέτερον κράτος ν' ἀποδώσῃ εἰς τὸν πληρώσαντα ἢ ζημιωθέντα, ὅσα ἐνώπιον τοῦ ποτεστάτου ἢ τῶν Γενουηνσίων προξένων, δηλώσῃ ὅτι ἀφῃρέθησαν ἀπ' αὐτοῦ.

Πρὸς τούτοις, πάντας τοὺς κακούργους Γραικοὺς εἴτε Λατίνους, (ἐξαιρουμένων ἐκείνων μετὰ τῶν ὁποίων ἔχομεν συνθήκην) τοὺς κακοποιοῦντας τοὺς Γενουηνσίους, θέλομεν καταδιώκει καὶ τιμωρεῖ κατὰ τὸν νόμον. Ὁμοίως καὶ οἱ Γενουήνσιοι θέλουσι συλλαμβάνει καὶ τιμωρεῖ τοὺς κακούργους Γενουηνσίους κατὰ τὸν νόμον.

Ἐκ τῶν ἡμετέρων χωρῶν, εἶν' ἐλεύθεροι οἱ Γενουήνσιοι ν' ἀγοράζωσι τρόφιμα, ἐκτὸς τοῦ σίτου καὶ ἑτέρων σπόρων, καὶ ἐξάγωσιν αὐτὰ ἐκ τῆς ἡμετέρας χώρας, ἄνευ τελωνίου ἢ ἑτέρου κωλύματος.

Ἐκ τῶν χωρῶν τοῦ Εὐξείνου πόντου μὴ ὑποκειμένων εἰς τὸ κράτος ἡμῶν, εἶν' ἐλεύθεροι οἱ Γενουήνσιοι νὰ ἐξάγωσι δι' αὐτῶν καὶ δι' ἄλλων, καὶ μετακομίζωσι δι' αὐτῶν καὶ δι' ἄλλων οἱαδήποτε ἐμπορεύματα, σῖτον τρόφιμα ξυλικὴν πίσσαν στυπτηρίαν καὶ πάντα τὰ ἄλλα, ἄνευ οὐδενὸς κωλύματος ἐκ μέρους τοῦ ἡμετέρου κράτους καὶ διὰ τὰ ἐμπορεύματα, ταῦτα οὔτε τελώνης ἢ ἕτερος εἰσπράκτωρ δικαιοῦται ἵνα αἰτήσῃ τέλος.

Πρὸς τούτοις, δὲν θέλομεν κρατήσει ἢ συγχωρήσει νὰ κρατηθῇ πλοῖον Γενουήνσιον ἢ Γενουηνσίου λογιζομένου, εἴτε αὐτοὺς εἴτε τὰ ὑπάρχοντα αὐτῶν, ἀλλὰ νὰ ἐξέρχωνται ἐλευθέρως ἐκ τῶν χωρῶν τοῦ ἡμετέρου κράτους αὐτοὶ καὶ τὰ ἐμπορεύματα αὐτῶν, ἐκτὸς ἂν τις ἐξ αὐτῶν κατηγορηθῇ ὡς κλέπτης ἢ ἅρπαξ, τὸν ὁποῖον θέλει δικάσει τὸ δικαστήριον τῶν Γενουηνσίων καὶ τιμωρήσει κατὰ τὸν νόμον[1]).

Ἐξ ὅλων τῶν συνθηκῶν τούτων καταφαίνεται ἡ σύνεσις τῶν Γενουηνσίων καὶ ἡ ἄνοια τῶν ἡμετέρων βασιλέων. Ναὶ μὲν ἠδύνατο ὁ βασιλεὺς νὰ συλλάβῃ ἐμπορεύματα λαθραίως ἀπὸ τοὺς Γενουηνσίους εἰσαγόμενα, ν' ἀφαιρέσῃ ἀπὸ κλέπτας καὶ ληστὰς Γενουηνσίους χρήματα καὶ πράγματα ἀνήκοντα εἰς ὑπηκόους αὐτοῦ, οὐδέποτε ὅμως κατὰ τὰς συνθήκας, ἠδύνατο νὰ τιμωρήσῃ Γενουήνσιον ἢ Γενουήνσιον λογιζόμενον. Εἰς πᾶσαν συνθήκην ῥητῶς καὶ σαφέστατα ἐπαναλαμβάνεται ὁ ὅρος οὗτος, ὅτι πᾶς Γενουήνσιος συλλαμβάνεται δικά-

[1]) Τὰς συνθήκας ταύτας μνημονεύει ὁ Ἰ. Καντακουζηνός. Τόμ. Γ'. σελ. 188. «Τοῖς μὲν ἐκ Γενούης ἔθετο σπονδὰς διηνεκεῖς ἐπὶ τῷ ἐκείνους μὲν εἶναι ἀτελεῖς παντάπασιν ἐν πάσαις πόλεσι καὶ ἐμπορίοις ἃ εἰσὶν ὑπήκοα Ῥωμαίοις.» Ἡ συνθήκη αὕτη ὑπεγράφη ἐν τῷ παλατίῳ τῶν Βλαχερνῶν. Sauli. Τόμ. Β'. σελ. 216.

ζεται καὶ τιμωρεῖται ἀπὸ τὸν ποτεστάτον, καὶ δικάζεται, οὐχὶ κατὰ τὸν Βυζαντινὸν νόμον, ἀλλὰ κατὰ τὸν ποινικὸν νόμον, τὸν ὁποῖον ἡ κοινότης τῆς Γενούης συνέταξε διὰ πάσας τὰς ἐν Ῥωμανίᾳ καὶ Εὐξείνῳ πόντῳ ἀποικίας αὐτῆς[1]).

Δὲν παρῆλθε πολὺς χρόνος καὶ οἱ ἡμέτεροι βασιλεῖς ἐθέρισαν τοὺς καρποὺς τῆς ἀφροσύνης αὐτῶν[2]). Οἱ Βυζάντιοι ὁσημέραι πτωχεύοντες, μετὰ πικρίας ἔβλεπον τοὺς Γενουηνσίους ὑπερμέτρως πλουτοῦντας. Τοιαῦτα εἶναι πάντοτε τοῦ ἐμπορίου τὰ τέλη, ὅταν προνομιοῦχοί τινες καρπίζωνται πλειότερα τῶν ἄλλων κέρδη, καὶ οἱ πλεῖστοι γογγύζοντες πτωχεύωσι καὶ μαραίνωνται[3]· ἀλλ' οἱ ἡμέτεροι βασιλεῖς, θωπεύοντες μετὰ τοσούτων προνομίων τοὺς Γενουηνσίους, ἤλπιζον διὰ τῆς ἀρωγῆς τῆς ἰσχυρᾶς ταύτης δημοκρατίας, ἵν' ἀποκρούσωσι τὰς εἰσβολὰς τῶν ἀντιζήλων Βενετῶν καὶ τῶν πλησιαζόντων Ὀθωμανῶν.

Ὀλίγιστα περὶ ἐμπορίου συνέγραψαν οἱ Βυζάντιοι[4]). Ἔριδας θρησκευτικὰς, πολέμους, ἀναγορεύσεις καὶ ἐκτυφλώσεις αὐτοκρατόρων, ἀφηγοῦνται οἱ πλεῖστοι τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων. Ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν ἐν τῷ κράτει Ἰταλικῶν συνοικιῶν, πολλὰ μανθάνομεν περὶ τοῦ Βυζαντινοῦ ἐμπορίου. Ὅλας τὰς μετὰ τῶν Ἰταλῶν ἐμπορικὰς συνθήκας, ὅλα τὰ ἀπονεμηθέντα χρυσόβουλλα, ὁσημέραι ἐν Εὐρώπῃ δημοσιευόμενα, ἀπεσιώπησαν οἱ ἡμέτεροι. Κατὰ τοὺς τελευταίους δύο αἰῶνας τοῦ κράτους, οἱ συγγραφεῖς ἐνίοτε ἐλάλησαν περὶ τῶν ἐμπόρων Ἰταλῶν, ὁτὲ μὲν ὑμνοῦντες τὴν τόλμην καὶ φιλοπονίαν αὐτῶν, ὁτὲ δὲ θρηνοῦντες τὴν πενίαν τῶν ὁμογενῶν, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἥρπαζον οἱ Ἰταλοὶ τὰ ἐπίζηλα κέρδη τοῦ ἐμπορίου[5]).

Μέχρι τοῦ ἑνδεκάτου αἰῶνος, ἅπαν τὸ ἐμπόριον τοῦ Βυζαντίου, θαλάσσιον καὶ χερσαῖον, ἦτον εἰς χεῖρας τῶν Βυζαντίων. Πλοῖα Βυζαντινὰ μετεκόμιζον ἐκ τοῦ Εὐξείνου πόντου εἰς Βυζάντιον, σῖτον καὶ παντοῖα τρόφιμα, ἀποστελλόμενα εἰς Ἑλλάδα καὶ Ἰταλίαν ποτὲ μὲν δι' ἰδίων, ποτὲ δὲ διὰ ξένων πλοίων.

Οἱ νικηφόροι Ἄραβες, κυριεύσαντες τὴν Αἴγυπτον καὶ Συρίαν κατὰ τὸν ἕβδομον αἰῶνα, ἀπεδίωξαν τοὺς Βυζαντίους καὶ Ἰταλοὺς ἀπὸ τὰ ἐκεῖ παράλια[6]). Τὰ ἐμπορεύματα τῶν Ἰνδιῶν, τῆς Ἀραβίας καὶ Ἀφρικῆς, μετακομιζόμενα εἰς

[1]) Miltitz. Τόμ. Β'. σελ. 432. [2]) Byzantinische Geschichten τοῦ Ofrörer. Gratz. 1872. Τόμ. Α'. σελ. 367, λέγει ὁ συγγραφεύς. «Ἐκ τούτου κυρίως γνωρίζονται αἱ βάρβαροι καὶ δεσποτικαὶ κυβερνήσεις, ὅτι προτιμῶσι τῶν ἰδίων ὑπηκόων τοὺς ξένους.» [3]) «Ἰδοὺ γὰρ καὶ οἱ ἐκ Γενούης ἀντιπέραν οἰκοῦντες τοῦ Βυζαντίου, τῷ τῆς ἀτελείας κέρδει μεθυσθέντες . . . κατεπαίρεσθαι ἤρξαντο Ῥωμαίων καὶ περιφρονεῖν ὡς ἀσθενεστέρους.» Ν. Γρηγορᾶς. Τόμ. Α'. σελ. 134. [4]) Ὀλίγα τινὰ περὶ ἐμπορίου εὑρίσκει ὁ ἀναγνώστης ἐν τῷ περὶ Θεμάτων Κ. Πορφυρογεννήτου, σελ. 1458, 1463. [5]) «Καὶ ναυτικὴ δύναμις τῆς τῶν Βυζαντίων διηνεκῶς ὑπερέχουσα.» Ν. Γρηγορᾶς. Τόμ. Β'. σελ. 844. [6]) Voyage en Crimée et sur les bords de la Mer Noire, ὑπὸ τοῦ J. Reuilly. Paris. 1806, σελ. 88, ἐν σημ.

Αἴγυπτον καὶ Συρίαν, καθὼς ἄλλοτε, ποτὲ μὲν ἠγοράζοντο ἀπὸ τοὺς φιλεμπόρους Ἄραβας ἡγεμόνας καὶ μετεπωλοῦντο εἰς τοὺς ἀλλοδαποὺς ἐμπόρους, ποτὲ δὲ ἐπεβαρύνοντο μὲ τοσούτους φόρους, ὥστ' ἀπελπιζόμενοι ἀπήρχοντο οἱ Εὐρωπαῖοι ἔμποροι. Ἄλλα, διερχόμενα διὰ ξηρᾶς ἀπὸ τὸ Βαγδὰτ, ἐμπορεῖον τότε τῶν Ἰνδιῶν, μέχρι τῆς Συρίας, ἐλῃστεύοντο καθ' ὁδὸν ἀπὸ τοὺς νομάδας. Τοσαύτη ὅμως ἐν Εὐρώπῃ ἦτον ἡ ζήτησις τῶν Ἰνδικῶν προϊόντων, κυρίως τῶν ἀρωμάτων καὶ φαρμάκων, ὥστ' οἱ Λατῖνοι καὶ οἱ Βυζάντιοι οὐχὶ μόνον ἠγόραζον τὰ προϊόντα ταῦτα εἰς μεγάλην τιμὴν, ἀλλ' ἐνίοτε ἐθώπευον τοὺς πλεονέκτας ἡγεμόνας διὰ τιμαλφῶν δώρων [1]). Ὀλίγιστοι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἦσαν οἱ ἐκεῖ καταπλέοντες Ἰταλοί. Οἱ πλεῖστοι ἦσαν ἔμποροι Βυζαντινοὶ καὶ Ἕλληνες τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ Αἰγαίου πελάγους, εὑρίσκοντες ἐν Συρίᾳ καὶ Αἰγύπτῳ ὁμοφύλους καὶ ὁμογλώττους πολίτας. Τῶν Βενετῶν, Γενουηνσίων καὶ Ἱσπανῶν ἐμπόρων, προὐτιμῶντο οἱ Βυζάντιοι.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους μέχρι τῶν σταυροφοριῶν, τῶν ἐμπορικωτάτων τούτων ἐπιχειρήσεων, οἱ Ἄραβες διέπλεον οὐχὶ μόνον τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν, ἀλλὰ τὸν Περσικὸν κόλπον καὶ τὰ δυτικὰ παράλια τῶν Ἰνδιῶν· ἐνίοτε ἀπήρχοντο καὶ μέχρι τῆς ἀπωτάτης Κίνας. Ἀπὸ τὰ παράλια τῆς Ἀφρικῆς ἐκόμιζον εἰς τὴν Μασάουαν καὶ τὸ Σουακὴμ, παραλίους πόλεις τῆς Αἰγύπτου, ἐλεφάντινα, κόμμια, Αἰθίοπας δούλους, πτερὰ τῆς στρουθοκαμήλου, χρυσὸν, ἄργυρον καὶ παντοῖα προϊόντα τῆς μεσογείου Ἀφρικῆς. Ἔγινεν ὅθεν ἡ Αἴγυπτος, ἀπὸ τὴν Συέννην μέχρι τῆς Ἀλεξανδρείας, ἀποθήκη τῶν ἐπιζήλων προϊόντων τῆς Ἰνδίας Ἀραβίας καὶ Ἀφρικῆς.

Οἱ σταυροφόροι κατακτήσαντες ἀκολούθως τὴν Συρίαν, ἔστρεψαν καὶ τὰ ἐμπορεύματα εἰς τὴν χώραν ταύτην, ὅπου ἀκινδύνως προσήρχοντο οἱ Βυζάντιοι καὶ Ἰταλοὶ ἔμποροι. Μετ' ὀλίγον ὅμως, αἱ ἔριδες τῶν σταυροφόρων ἐπανέφεραν τοὺς ἀποδιωχθέντας Μουσουλμάνους ἡγεμόνας. Μετὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Συρίας ἀπὸ τὸν Σαλαχαδῖνον, πολλὰ ἐμπορεύματα τῶν Ἰνδιῶν διὰ τοῦ Ἰνδοῦ ποταμοῦ, μετεκομίζοντο διὰ τῆς Βακτριανῆς πρὸς τὰ παράλια τῆς Κασπίας θαλάσσης· ἐκεῖθεν διὰ τῶν ποταμῶν Βόλγα καὶ Τανάϊδος, μετεκομίζοντο εἰς τὴν Τάναϊν καὶ τὸν Καφᾶν [2]).

Τὸ Βυζάντιον ἔπεμπεν εἰς Εὐρώπην διά τινας αἰῶνας, τὰ περιζήτητα σηρικὰ ὑφάσματα ἀργυροκέντητα καὶ χρυσοκέντητα [3]), παντοῖα κοσμήματα τῶν ἐκ-

---

[1]) Un article qui avait couté un ducat dans l'Inde se vendait quelquefois après avoir passé par les douanes d'Egypte, 60 ducats, et même cent. Depping. Τόμ. Α'. σελ. 52, 77. Οἱ Ἄραβες ἐν Αἰγύπτῳ ἐπλήρωνον τὸ ἥμισυ τοῦ ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν διδομένου τελωνίου. Ἰδ. σελ. 63, 78, 134. [2]) Bergeron. Κεφ. XVI.

[3]) Depping. Τόμ. Α'. σελ. 10. Buchon, Recherches. Τόμ. Γ'. σελ. XXXVIII.

κλησιῶν, μηλωτὰς ἐκ τοῦ Εὐξείνου πόντου [1]), εἰκόνας, βαρυτίμους τάπητας καὶ τῶν μεταλλουργῶν του τὰ ἔξοχα ἀριστουργήματα. Πρὸς τούτοις, ἐκ τοῦ Βυζαντίου καὶ διὰ Βυζαντινῶν πλοίων, ἐπορίζοντο τὰ πρὸς δυσμὰς Χριστιανικὰ ἔθνη, τὰ ποικίλα ταρίχη τῶν πολυημέρων αὐτῶν νηστειῶν.

Ἀτυχῶς ὀλίγιστα περὶ τούτων ὅλων γνωρίζομεν πρὸ τῶν σταυροφοριῶν. Ἔκτοτε οἱ μετὰ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἐπικερδῶς ἐμπορευόμενοι Ἰταλοὶ, συνέστησαν ἐδῶ καὶ εἰς τὸν Εὔξεινον πόντον τὰς ἐμπορικὰς αὐτῶν συνοικίας, τῶν ὁποίων τὰ εὐτυχῶς περισωθέντα ἔγγραφα, τεκμαίρουσι τὴν πολλὴν τῶν χρόνων τούτων ἐμπορίαν.

Ἂν ὅμως οἱ Βυζάντιοι οὐδὲν ἢ ὀλίγιστα συνέγραψαν περὶ ἐμπορίου καὶ ἐμπόρων, συνέταξαν νόμους, τοὺς ὁποίους ὁμοφώνως παρεδέχθησαν οἱ μετ' αὐτῶν ἐμπορευόμενοι Ἰταλοί. Χάριν τῆς σωτηρίας τῶν ἐμπορευομένων καὶ ναυτιλλομένων, ἀνώρυξαν ἐκτενεῖς καὶ βαθεῖς λιμένας, νεώρια συνήθως καλουμένους. Τὰ βόρεια ἀπολίτευτα ἔθνη, ἀείποτε διὰ τῆς ἁρπαγῆς βιοῦντα, ὀρεγόμενα τὰ πλούτη καὶ τοὺς θησαυροὺς τοῦ Βυζαντίου καὶ κωλυόμενα ἀπὸ τὰ ἐρυμνὰ χερσαῖα τείχη, ἀτιμωρητὶ ἐλεηλάτουν τὰς ἀφρουρήτους κώμας καὶ πόλεις τῶν Βυζαντινῶν περιχώρων. Ἕνεκα τούτου, ἀνίδρυσαν οἱ Βυζάντιοι οὐχὶ μόνον εἰς τὰς περὶ τὸ Βυζάντιον κωμοπόλεις, ἀλλὰ καὶ εἰς ἀπωτάτας τινὰς, πύργους ὑψηλοὺς, ὅπου οἱ ἐγκάτοικοι, ἐπιδρομῆς ἐπικειμένης, κατέφευγον, συγκρύπτοντες καὶ τὸν πλοῦτον αὐτῶν [2]). Τούτων τινὲς σώζονται μέχρι σήμερον, καθὼς ὁ ἐν Ἐπιβάταις πύργος καλούμενος τοῦ Ἀποκαύχου, καὶ ὁ ἐν Γαλατᾷ τοῦ Σταυροῦ λεγόμενος. Τὸ τεῖχος τοῦ Ἀναστασίου, ἐκτεινόμενον ἀπὸ τὴν Προποντίδα μέχρι τοῦ Εὐξείνου πόντου, καὶ τοῦ ὁποίου λείψανα εἰσέτι φαίνονται εἰς τὰ δάση τῆς Στράντζας, τεκμαίρει τὴν ὑπὲρ τῶν περιχώρων τοῦ Βυζαντίου μέριμναν τῶν αὐτοκρατόρων. Οὗτοι, μεριμνῶντες καὶ περὶ τῆς ἀσφαλείας τῶν κατὰ θάλασσαν ἐμπόρων, ἀνώρυξαν καὶ ἐκρηπίδωσαν τὰ νεώρια αὐτῶν, ἀληθεῖς μεσογείους λιμένας, ἐκ τῶν ὁποίων διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν, μόνου τοῦ καλουμέ-

---

[1]) Les parures du temps avaient aussi quelque chose d'Oriental: les fourrures y entraient pour beaucoup. (ἐν Βενετίᾳ). Depping. Τόμ. Α'. σελ. 193. Β'. σελ. 332. [2]) Κατὰ τὸ 1384, ὁ τότε πατριαρχεύων Νεῖλος, ἔν τινι ἐγκυκλίῳ λέγει τ' ἀκόλουθα περὶ τοῦ χωρίου Οἰκονομείου (νῦν Κουμ-μπουργὰζ), κειμένου ἐπὶ τῆς παραλίας, μέσον Ἐπιβατῶν καὶ Δημοκράνων, καὶ ἀνήκοντος εἰς τὴν μεγάλην Ἐκκλησίαν. «Τῶν ἀνθρώπων, τῶν πλειόνων δὲ καὶ αἰχμαλωτισθέντων, λίαν ὀλίγων περιλειφθέντων . . . διὰ τὸ μὴ ἔχειν ἐκεῖ φρούριον, ἐν ἄλλῃ χώρᾳ κατοικησάντων.» Χάριν τῆς σωτηρίας τῶν ἐκεῖσε κατοικούντων, μετὰ πολλὰς δαπάνας τοῦ πατριάρχου καὶ τῶν καλογήρων, «ἐδυνήθημεν εἰς τέλος τὸ ἔργον ἀγαγεῖν καὶ τὸν πύργον ὡς ἔχει σήμερον οἰκοδομῆσαι.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 507. Β'. σελ. 61. Τοῦ πύργου τούτου λείψανά τινα σήμερον σώζονται. Clarke. Voyages. Τόμ. Β'. σελ. 502.

νου Ἐλευθερίου τὰ μεσόγεια ὅρια. Τὰ ἐπὶ τῆς παραλίας τοῦ λιμένος καὶ τῆς Προποντίδος ἅπαντα ἠφανίσθησαν, καὶ αἱ πύλαι ἀνεκτίσθησαν, ὥστε τὴν σήμερον ἀδύνατον εἶναι νὰ μάθωμεν ποῦ ἔκειντο τὰ νεώρια ταῦτα, καὶ πόσον χῶρον ἕκαστον κατεῖχεν. Ἐξαιρουμένου τοῦ νεωρίου παρὰ τὴν πύλην Ὡραίαν [1]), τὰ ἄλλα ἦσαν μικρὰ, ἕνεκα τῶν πλησίον τῶν τειχῶν λόφων.

Ἐπὶ τῆς Προποντίδος ἀνωρύχθησαν διὰ τοὺς ναυτιλλομένους τρεῖς λιμένες [2]), ὁ τοῦ Ἰουλιανοῦ ὄπισθεν τῆς Σιδηρᾶς πύλης, κλεισθεὶς πιθανὸν μετὰ τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὅταν ἀνήγειρε τὴν ἐκκλησίαν τῶν Ἁγίων Σεργίου καὶ Βάκχου καὶ ἐδωρήσατο εἰς τ' ἀνάκτορα τὴν προτέραν αὐτοῦ οἰκίαν.

Μετὰ ταῦτα, ἠνοίχθη τὸ νεώριον τῶν Σοφιῶν, καλούμενον καὶ τοῦ Κοντοσκαλίου, νῦν Κάτεργα-λιμανί [3]). Ὁ χῶρος οὗτος ἢ μᾶλλον μέρος τοῦ χώρου τούτου, εἶναι σήμερον ἐκτενὴς πλατεῖα. Ἀτυχῶς τοῦ νεωρίου τούτου τὸ ἐσωτερικὸν τεῖχος ἐξηφανίσθη καὶ τὰ μόνα λείψανα Βυζαντινῶν κτιρίων, εἶναι παμμεγέθεις κίονες ἐπὶ γῆς κείμενοι, λείψανα ἴσως ναοῦ τινος, οὐχὶ βεβαίως τῶν ἀνακτόρων τῶν Σοφιῶν, διότι ταῦτα ἦσαν εἰς θέσιν ὑψηλοτέραν [4]). Πρὸς μεσημβρίαν τούτου, μέσον τῶν πυλῶν Βλάγκας καὶ Ἁγίου Αἱμιλιανοῦ [5]), σώζονται τὰ τείχη τὰ περιβάλλοντα τὸ θαυμάσιον νεώριον τοῦ Ἐλευθερίου, χωροῦν ἑκατοντάδας ἐμπορικῶν πλοίων [6]). Ἐδῶ ἐνεκλείοντο τὰ πλοῖα, ἄνευ φόβου ἀνέμων καὶ ἐχθρῶν. Τὸν λιμένα τοῦτον καθὼς καὶ τῶν Σοφιῶν, κατέχωσαν οἱ Ὀθωμανοὶ μετὰ τὴν ἅλωσιν καὶ ἐν αὐτῷ φύονται σήμερον τὰ πρῶϊμα λαχανικὰ τῆς Κ/πόλεως.

Οἱ γινώσκοντες τὴν Κ/πολιν καὶ τὸν εὐρύχωρον, βαθὺν καὶ νήνεμον αὐτῆς λιμένα, ἀποροῦσι, διατί οἱ Βυζάντιοι προὐτίμησαν τοὺς μεσογείους λιμένας, ἐνῷ τοσοῦτος χῶρος θαλάσσιος, μεταξὺ Γαλατᾶ καὶ τῆς Πόλεως ὑπῆρχε διὰ τὰ πλοῖα αὐτῶν. Εἰκάζω, ὅτι κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ὅταν ἐπὶ τῆς ἀντιπέραν παραλίας τοῦ Γαλατᾶ καὶ τοῦ Πικριδίου συγκατῴκουν ὀλίγιστοι ἐγκάτοικοι, ἄνευ φρουρίων καὶ τειχῶν, δὲν ἦσαν ἐν τῷ λιμένι ἀσφαλῆ τὰ πλοῖα, οὐδὲ τὰ ἐμπορεύματα αὐτῶν. Μὴ δυναμένων προσέτι ἵν' ἀνορύξωσι νεώρια ἐκτενῆ ἐν τῇ παραλίᾳ τοῦ λιμένος, κατέφυγον εἰς τὴν παραλίαν τῆς Προποντίδος, πρῶτον εἰς τὴν πλησίον Σιδηρᾶν πύλην, ἀκολούθως εἰς τὸν ἐκτενῆ καὶ ἐπίπεδον χῶρον τοῦ Ἐλευθερίου. Πιθανὸν τὸ μετὰ τῆς Εὐρώπης ἐμπόριον, παρεκίνησε τοὺς Βυζαντίους ἵν' ἀνορύξωσι τοὺς ἐπὶ τῆς Προποντίδος λιμένας τούτους, ὅπου εἰσέπλεον τὰ ἐκ τῆς Μεσογείου πλοῖα, μὴ δυνάμενα νὰ

---

[1]) Ὅθεν πολλάκις καλεῖται καὶ Πύλη τοῦ νεωρίου. [2]) Εἰς τὸν λιμένα τοῦ Βουκολέοντος δὲν εἰσήρχοντο πλοῖα ἐμπορικά. [3]) «Ἀγορὰ τῶν θαλασσίων ἐμπόρων ἦν.» Κωδ, σελ. 52. C. Christ. Βιβ. Α'. σελ. 56. Ἰδ. ἀνωτέρω, σελ. 125. [4]) Κ/πολις Βυζαντίου. Τόμ. Α'. σελ. 268. [5]) Νῦν, Δαοὺτ-πασᾶ-καπουσοῦ. [6]) Κ/πολις Πατρ. 1846, σελ. 30. Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 276. Γ. Κωδινὸς, σελ. 49.

εἰσπλέωσιν ἐν τῷ μεγάλῳ λιμένι ἕνεκα τῶν ρευμάτων καὶ τῶν σφοδρῶν βορείων ἀνέμων. Ἡ ἐκ νέου ἀνόρυξις τοῦ νεωρίου τοῦ Ἐλευθερίου, ἤθελε μεγάλως εὐεργετήσει τὸ ἐμπόριον ὅλον. Πολλὰ πλοιάρια ἐκ τῶν λιμένων τῆς Προποντίδος, ἐδῶ προσορμιζόμενα, ρίπτουσιν ἐπὶ τῶν βράχων τῆς παραλίας, οἱ φθινοπωρινοὶ νότιοι ἄνεμοι.

Τὰ νεώρια ταῦτα, ἀνορυχθέντα ἐπὶ τῶν πρώτων αὐτοκρατόρων, παρημελήθησαν μετὰ ταῦτα, ὅταν οἱ Βυζάντιοι ἐκώλυσαν τὴν εἴσοδον ξένων πλοίων ἐν τῷ λιμένι, διὰ τῆς πολλάκις μνημονευομένης ἁλύσεως, διατεινομένης ἀπὸ Γαλατᾶ μέχρι τῆς Ἀκροπόλεως. Πρὸς τούτοις, ἡ Βενετία ἀναγκάζουσα τοὺς ἐμπόρους νὰ πληρώνωσιν εἰς τὰ τελωνεῖα αὐτῆς, τὴν ἡμίσειαν ἀξίαν τῶν ἐμπορευμάτων τῆς Ἀνατολῆς [1]) εἰσαγομένων διὰ ξένων πλοίων, ἀπεδίωξε τὰ Βυζαντινὰ πλοῖα ἀπὸ τὸν Ἀδριατικὸν κόλπον. Ἔκτοτε ἤρχισαν τὰ Ἰταλικὰ πλοῖα προσερχόμενα ἐν Ἀνατολῇ, καὶ μὴ συγχωρούμενα νὰ εἰσπλέωσιν ἐν τοῖς νεωρίοις, κατέφευγον εἰς τὸν λιμένα. Πλοῖα ὅμως ἐμπορικὰ καὶ πολεμικὰ ἐναυπηγοῦντο ἐν τοῖς νεωρίοις τούτοις, μέχρι τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος [2]). Πιθανὸν, ὅτι τὰ μὲν ἐκ Πόντου καταπλέοντα πλοῖα, κομίζοντα σῖτον καὶ ἕτερα τρόφιμα, προσωρμίζοντο κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας τοῦ κράτους, εἰς τὸν λιμένα, τὰ δὲ μετὰ τῆς Εὐρώπης ἐμπορευόμενα, εἰς τὰ νεώρια τῆς Προποντίδος.

Μετὰ τοὺς σταυροφορικοὺς πολέμους, ὅταν οἱ Ἰταλοὶ συνώκησαν εἰς Βυζάντιον, ἔλαβον ἀπὸ τοὺς αὐτοκράτορας προσφόρους ἀποβάθρας, ἐπὶ τῆς μέχρι σήμερον πολυανθρώπου καὶ ἐμπορικωτάτης βορεινῆς παραλίας τοῦ Βυζαντίου. Τὰ πλοῖα τῶν Βυζαντίων προσωρμίζοντο πρὸς τὴν ἐνδοτέραν παραλίαν.

Εἰς τὰς ἀποβάθρας τῶν συνοικιῶν τούτων, ἦσαν τὰ τελωνεῖα τῶν Ἰταλῶν, καὶ μετὰ τῶν Ἰταλῶν τελωνῶν συνεκάθηντο καὶ οἱ εἰσπράκτορες τοῦ Βυζαντινοῦ βεστιαρίου, λαμβάνοντες τὰ τέλη τῶν εἰσαγομένων διὰ τὸ κράτος ἐμπορευμάτων, εἴτε διὰ Βυζαντινῶν εἴτε δι' Ἰταλικῶν πλοίων. Πάμπολλοι Βυζαντινοὶ ἔμποροι, λάθρα εἰσῆγον διὰ Ἰταλικῶν πλοίων ἐμπορεύματα, ἅτινα κατὰ τὰ χρυσόβουλλα, ἦσαν ἐνίοτε παντελῶς ἀτελῆ, ἢ ἐτέλουν φόρον ὀλιγώτερον τῶν διὰ πλοίων Βυζαντινῶν εἰσαγομένων. Τοὺς βασιλικοὺς τούτους εἰσπράκτορας, ἐνίοτε ἐμάλαττον διὰ δώρων οἱ λαθρέμποροι [3]).

Κατὰ τὴν ἀνάκτησιν τοῦ Βυζαντίου ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν τῷ **1261**ῳ, ὁ λιμὴν

---

[1]) Depping. Τόμ. Α'. σελ. 157. Τὸν τελωνιακὸν τοῦτον νόμον τῆς Βενετίας, ἀναφέρει καὶ ὁ Πεγολόττης. [2]) «Καὶ πρὸς τῷ λεγομένῳ Κοντοσκαλίῳ νεωρίῳ αἱ τριήρεις ἐναυπηγοῦντο.» (1348). Ι. Καντακ. Τόμ. Γ'. σελ. 73. [3]) E vuolsi avere a mente che chi fa onore a comerchiari, e dona loro alcuna cosa o danari e a loro scrivani e turcimani, ellino si passano molto cortesamente, e sempre ragionano la mercantazia che tu metti, meno, ch' ella non vale. Sauli. Τόμ. Β'. σελ. 243.

ὁ εὐρύχωρος ἐπληροῦτο πλοίων Ἰταλικῶν. Ἀμφότεραι αἱ πολιτεῖαι τῆς Βενετίας καὶ Γενούης, διὰ νόμων αὐστηρῶν, καὶ καθ' ἡμᾶς τὴν σήμερον ἀσυνέτων, σφετεριζόμεναι χάριν ἑαυτῶν τὰς ὠφελείας τοῦ ἐμπορίου, ἐκώλυον τὰ διὰ ξένων πλοίων εἰσαγόμενα ἐμπορεύματα. Τὴν Βυζαντινὴν ἀκτοπλοίαν παρέλυον ἐν τῇ Προποντίδι καὶ τῷ Αἰγαίῳ πελάγει, οἱ τολμηροὶ καταδρομεῖς τῆς Γενούης καὶ Ἱσπανίας. Ἐν τῷ Εὐξείνῳ πόντῳ ἐχθροὶ ἀμείλικτοι τῶν ἐμπόρων, ἦσαν οἱ Ὀθωμανοὶ πειραταὶ τῆς Σινώπης [1]).

Οἱ ἐν Γαλατᾷ Γενουήνσιοι, σφόδρα πλουτοῦντες καὶ διά τινα καιρὸν ἀπόλυτοι ἡγεμόνες τοῦ πλουσιωτάτου ἐμπορίου παντὸς τοῦ Εὐξείνου πόντου [2]), ἐπέφεραν τέλος τὴν ἀεργίαν καὶ πτῶσιν τοῦ Βυζαντινοῦ ναυτικοῦ. Τὸ ἄλλοτε πλούσιον καὶ ἐμπορικώτατον Βυζάντιον, δὲν ἔβλεπε πλέον εἰς τοὺς λιμένας αὐτοῦ, εἰ μὴ ἁλιευτικὰ σκαφίδια. Τὰ ἐμπορικὰ πλοῖα, μεταβαλλόμενα ἐν ὥρᾳ ἀνάγκης εἰς πολεμικὰ, ἠφανίσθησαν ἅπαντα· μνημονεύονται μόνα τ' ἁλιευτικὰ τῆς Προποντίδος καὶ τοῦ Βοσπόρου καὶ τὰ πολυπληθῆ τοῦ λιμένος ἀκάτια. Παρὰ τὴν Ἀκρόπολιν, κατέπλεον καὶ ἀνέπλεον ὁλκάδες καὶ τριήρεις Ἰταλικαὶ μέγισται. Τὰς αὐθάδεις ἐρεσχελίας τῶν Ἰταλῶν ναυτίλων βαρυνόμενοι οἱ αὐτοκράτορες, κατέλυσαν εἰς τ' ἀνάκτορα τῶν Βλαχερνῶν, προτιμῶντες τ' ἄκαρπα πεδία τῆς καλουμένης χώρας καὶ τὸν νοσώδη κόλπον τῆς Ἀργυρολίμνης, τῶν ἡλιακῶν καὶ τερψιθύμων θεαμάτων τῆς ἀπαραμίλλου Βυζαντινῆς ἀκροπόλεως. Ἔκτοτε εἰς τὰς πύλας τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ, τῆς Ἀδριανουπόλεως καὶ τοῦ Κυνηγοῦ, συνώκησαν πάμπολλοι ἄρχοντες Βυζάντιοι, καὶ ἐκ τούτου, ἡ ἀνατίμησις τῶν οἰκιῶν καὶ ἐργαστηρίων τῶν τόπων τούτων, κατὰ τοὺς δύω τελευταίους αἰῶνας τοῦ κράτους [3]).

Τοῦτον τὸν μονήρη βίον τῶν Βυζαντινῶν βασιλέων, ἱστοροῦσιν ἅπαντα τὰ Πατριαρχικὰ ἔγγραφα τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος, ἀφηγούμενα ὁτὲ μὲν τῶν Ἰταλῶν τὰς καταδρομὰς καὶ ἐρημώσεις, ὁτὲ δὲ τῶν Μουσουλμάνων τοὺς πολέμους καὶ τὴν ἀγριότητα.

Ὅσα ματαίως ζητοῦμεν ἀπὸ τοὺς ἡμετέρους καὶ τοὺς ἐδῶ ἐμπορευομένους Ἰταλοὺς, συνέγραψαν δύω λόγιοι Φλωρεντινοὶ ἔμποροι, ὁ Πεγολόττης καὶ ὁ Οὐτζάνος, ἐξιστορήσαντες τὰ ἐμπορεύματα, τὰ σταθμὰ καὶ νομίσματα τῶν κυριωτέρων ἐμπορικῶν πόλεων τῆς Εὐρώπης καὶ Τουρκίας [4]). Ὁ μὲν Πεγολόττης

---

[1]) «Μανουὴλ ὁ Κορέσσης ὡς ἐπελθὼν εἰς τὴν Σινώπην καὶ Ἀμινσὸν, εὗρε πᾶσαν σύγχυσιν εἰς τὰ πράγματα καὶ ταραχὴν, τοῦ Σκύθου τοὺς πέριξ τόπους λῃϊζομένου.» M. καὶ M. Τόμ. Β'. σελ. 547. Depping. Τόμ. Α'. σελ. 217. [2]) «Μὴ μόνον Ῥωμαίοις ἀπέκλεισαν (δηλ. οἱ Γενουήνσιοι) τὰς κατὰ θάλασσαν κελεύθους καὶ πραγματείας» κτλ. Γ. Παχυμ. Τόμ. Α'. σελ. 419. «Τὸ ναυτικὸν γὰρ πρὸ χρόνων ἀπέσβετο.» Ἐπὶ Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου. Γ. Παχυμ. Τόμ. Β'. σελ. 323. [3]) M. καὶ M. Τόμ. Α'. σελ. 221. Β'. σελ. 358, 363, 375. [4]) Della Decima, et di varie altre gravezze imposte dal comune di Firenze, etc. Lisbonne, Lucques. 1765, 1766, 4 Τόμοι εἰς 4ον. Le moyen âge n'a rien fourni d'aussi instructif sur la même matière que ces deux traités. Depping. Τόμ. Α'. σελ. IV. 236. Ὁ Πεγολόττης ἦτον ὑπάλληλος τῶν ἐμπόρων Bardi. Buchon. Τόμ. Γ'. σελ. 58, ἐν σημ. [1]) Ἴδ. ἀνωτέρω, σελ. 143, ἐν σημ. Description Générale des Monnaies Byzantines, ὑπὸ τοῦ Sabatier. Paris.

συνέγραψεν ἀρχομένου τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος, ὁ δὲ Οὐτζάνος τὸν ἀκόλουθον αἰῶνα. Ἀμφοτέρων τὰ συγγράμματα εἶναι διὰ τὴν ἡμετέραν καὶ τῶν Ἰταλῶν τὴν ἱστορίαν, πολλῶν ἑτέρων συγγραμμάτων πολυτιμότερα. Οἱ κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον ἱστορήσαντες τὸ ἐμπόριον τῶν Ἰταλῶν ἐν Ἀνατολῇ καὶ Εὐξείνῳ πόντῳ, Γερμανοὶ καὶ Ἰταλοὶ, ἀρύονται τὰ πλεῖστα ἐκ τῶν συγγραμμάτων τούτων. Μολονότι εἰς τὰ Πατριαρχικὰ ἔγγραφα καὶ τοὺς συγχρόνους Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς, ἀναφέρονται οἱ ἔμποροι, τὰ τελωνεῖα καὶ ἐνίοτε ἡ ἀξία τῶν εἰσαγομένων καὶ ἐξαγομένων ἐμπορευμάτων, οὐδεμίαν ἰδέαν τοῦ τότε ἐμπορίου δυνάμεθα νὰ σχηματίσωμεν ἐκ τῶν ἀσαφῶν τούτων παρατηρήσεων.

Ἵνα σαφηνίσω τὰ μετέπειτα ἐν Γαλατᾷ καὶ Κριμαίᾳ γενόμενα καὶ ἐννοήσωμεν, πόθεν τὰ τοσαῦτα πλούτη τῶν Γενουηνσίων ἐμπόρων κατὰ τοὺς αἰῶνας τούτους, καταγράφω ὀλίγα τινὰ τοῦ Πεγολόττη, ἀφορῶντα κυρίως τὸ ἐμπόριον τοῦ Βυζαντίου μετὰ τῆς Εὐρώπης καὶ τοῦ Εὐξείνου πόντου. Τὰ γραφόμενα ταῦτα σαφηνίζουσι καὶ τὰ τῶν Βυζαντίων, διότι οἱ Ἰταλοὶ συνεμπορεύοντο μετ' ἀλλήλων καὶ τῶν Βυζαντίων, κατὰ τοὺς ἐγχωρίους νόμους.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, οἱ Γενουήνσιοι οἱ ἐν Γαλατᾷ κατοικοῦντες, εἶχον ἐκεῖσε τὸ τελωνεῖον αὐτῶν, κείμενον μέσον τῆς νῦν καλουμένης ἀποβάθρας Βαλοὺκ-παζὰρ καὶ τῆς γνωστῆς Καράκιοϊ, καὶ ἐδῶ προσωρμίζοντο ἅπαντα τὰ ἐξ Εὐρώπης καὶ Εὐξείνου πόντου πλοῖα αὐτῶν. Ἐδῶ προσήρχοντο καὶ τὰ ὀλίγα Βυζαντινὰ τὰ κομίζοντα ἐμπορεύματα καὶ τρόφιμα, πωλούμενα εἰς τοὺς Γενουηνσίους. Ἐπειδὴ δὲν μετεκομίζοντο ἐμπορεύματα εἰς Ἰταλίαν διὰ πλοίων Βυζαντινῶν, ἐναπεθέτοντο ταῦτα εἰς τὰς ἀποθήκας τοῦ Γαλατᾶ. Τὰ πλοῖα, εἴτε Γενουηνσίων εἴτε Βυζαντίων, κομίζοντα ἐμπορεύματα πρὸς χρῆσιν τῶν Βυζαντίων, προσωρμίζοντο ἅπαντα εἰς τὰς ἀπέναντι ἀποβάθρας τῆς Κ/πόλεως. Μετά τινα ἔτη, ὅταν οἱ Γενουήνσιοι ἐπὶ Καντακουζηνοῦ ἐπεξέτειναν τὰ ὅρια αὐτῶν, τὸ τελωνεῖον ἀνηγέρθη ὅπου εἶναι σήμερον. Οὕτω καὶ μέχρις ἡμῶν ἐνυπάρχουσιν ἐν Κ/πόλει δύω τελωνεῖα, τὸ μὲν τοῦ Γαλατᾶ, τὸ δὲ τῆς πέραν Κ/πόλεως. Εἰς μὲν τὸ πρῶτον, προσωρμίζοντο ἕως πρὸ μικροῦ τὰ Εὐρωπαϊκὰ πλοῖα, εἰς δὲ τὸ δεύτερον, τὰ ἐγχώρια κομίζοντα προϊόντα ἐπιχώρια, τρόφιμα, καρποὺς καὶ καπνούς.

Τὰ ἐν χρήσει νομίσματα ἦσαν τὰ ὑπέρπυρα. Ταῦτα ἔμειναν μέχρι τέλους τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Ἐκ τῶν Πατριαρχικῶν ἐγγράφων καταφαίνεται ὅτι τούτων πολλὰ εἴδη ἐκυκλοφόρουν, τινὰ μὲν καθαρὰ, τινὰ δὲ νενοθευμένα [1]).

Ἐν Γαλατᾷ, ἐκυκλοφόρουν ξένα νομίσματα τῆς Βενετίας καὶ Γενούης [1]). Ἄργυρος εἰς τεμάχια πρὸς ἕνδεκα οὐγγίας καὶ δεκαπέντε δηνάρια τὴν λίτραν, ἐπέμποντο κυρίως εἰς Κριμαίαν καὶ Ἀνατολήν, ὅπου ἀντηλλάττοντο δι' ἐμπορεύματα. Ἐννενήκοντα ἐννέα ὑπέρπυρα ἐν Βυζαντίῳ, ἐζύγιζον ἑκατὸν ἐν Γαλατᾷ.

Οἱ Φλωρεντινοὶ, Γάλλοι, Καταλάνοι, Ἀγκωνῖται, Σικελοὶ καὶ πάντες οἱ ἑτερογενεῖς, πληρόνουσι δύω τοῖς 100, ἐπὶ τῆς ἀξίας τοῦ ἐμπορεύματος, καὶ ὀφείλουσι διὰ μιᾶς νὰ πληρόνωσι τὰ τέλη τῆς εἰσαγωγῆς καὶ ἐξαγωγῆς. Ἀκολούθως, εἶναι κύριοι νὰ πωλῶσι κατ' ἀρέσκειαν, ἄνευ ἑτέρου τέλους. Δὲν δύνανται ὅμως μετὰ τῶν χρημάτων, προερχομένων ἐκ τῆς πωλήσεως τοῦ ἐμπορεύματος, ν' ἀγοράσωσιν ἢ μεταπωλήσωσιν ἐπιτοπίως· μόνον ν' ἀγοράσωσι πρὸς ἐξαγωγήν. Ἂν ὅμως ἀγοράσωσιν ἢ μεταπωλήσωσιν ἐπιτοπίως, πληρόνουσιν ἕξ τοῖς 100 ἐπὶ τῆς ἀξίας τοῦ ἐμπορεύματος. Μετὰ τὸν ἐν Εὐξείνῳ πόντῳ πλοῦν των, καταπλέοντες ἐν Γαλατᾷ, πληρόνουσι μόνον δύω τοῖς 100 ἐπὶ τῶν εἰσκομιζομένων ἐμπορευμάτων [2]).

Ὁ ἀποτίνων τὰ τέλη τὰ ὀφειλόμενα εἰς τὸν τελώνην, λαμβάνει ἀπόδειξιν ἰδιόχειρον τοῦ τελώνου, διότι οὗτος μένει εἰς τὸ ὑπούργημά του, ἓν μόνον ἔτος. Διὰ τῆς ἀποδείξεως ταύτης πείθεται ὁ διάδοχος αὐτοῦ, ὅτι ἤδη ἐπληρώθησαν τὰ νενομισμένα τέλη [3]).

Ὁ σῖτος τῆς Ῥαιδεστοῦ φυόμενος «ἐν τῇ Ἑλλάδι τῆς Κ/πόλεως,» εἶναι ὁ κάλλιστος σῖτος τῆς Ῥωμανίας καὶ πωλεῖται εἰς τιμὴν ἀνωτέραν τοῦ σίτου τοῦ Καφᾶ [4]). Ὁ σῖτος τοῦ Καφᾶ εἶν' ἀνώτερος παντὸς σίτου τοῦ Εὐξείνου πόντου καὶ τῆς Κριμαίας [5]). Ὁ σῖτος τοῦ Ἀζήλου [6]) εἶναι σχεδὸν ἰσότιμος τοῦ σίτου τοῦ Καφᾶ· ἀλλ' ἐν γένει προτιμᾶται ἀπὸ τοὺς ἀγοραστὰς ὁ σῖτος τοῦ Καφᾶ. Ὁ σῖτος τοῦ Μαυροκάστρου, ἔρχεται μετὰ τὸν σῖτον τοῦ Ἀζήλου, καὶ μολονότι ὁ σῖτος οὗτος δὲν εἶναι καλήτερος, κάλλιον ὅμως πωλεῖται, διότι κάλλιον αὐτοῦ διατηρεῖται κατὰ τὸν διάπλουν. Οἱ σῖτοι τῆς Βάρνης, τοῦ Ζαγαρᾶ [7]), τῆς Βυζώνης [8]) καὶ τῆς Σωζοπόλεως εἶναι ἀξίας κατωτέρας τῶν ἄνω μνη-

1862, Τόμ. Α'. σελ. 55. [1]) Περὶ τοιούτων νομισμάτων οὐδεμία μνεία εἰς τὰ Πατριαρχικὰ ἔγγραφα, ὅπου συχνάκις δικάζονται οἱ πωλοῦντες, ἀγοράζοντες καὶ δανείζοντες.

[2]) Πρβ. τὸν Depping. Τόμ. Β'. σελ. 107, 167. [3]) «Ὁ μὲν Μανουὴλ ὁ Κορέσης τοῦτον δεξάμενος, ἀληθῆ τε εἶναι τὴν τοῦ κομερκίου ἀπόδειξιν εἶπε» κτλ. M. καὶ M. Τόμ. Β'. σελ. 549. [4]) Περὶ τοῦ σίτου τοῦ Καφᾶ, πρβ. Chardin. Voyages. Τόμ. Γ'. σελ. 108. [5]) Tauride de ses grains nourissait la population surabondante de l'Europe méridionale. Depping. Τόμ. Α'. σελ. 3. Οἱ συγγραφεῖς ὑπὲρ τὸ δέον ἐξύμνησαν τὴν εὐφορίαν τῆς Κριμαίας. Πρβ. Κ. Πορφ. Τόμ. Γ'. σελ. 270. [6]) Ἀγνοῶ τὴν θέσιν τῆς πόλεως ταύτης. [7]) «Δέβελτος, ἥτις ὕστερον ἐκλήθη Ζαγορᾶ καὶ κοινότερον Ζαγαρᾶς, ἀπέχουσα τῆς Ἀγχιάλου 25 μίλια.» Μελετίου Γεωγρ. Τόμ. Γ'. σελ. 103. [8]) «Di Vezina.» Sauli, Τόμ. Β'. σελ. 243. «Μετὰ τὴν Ὀδησσὸν εἶναι αἱ ἐκβολαὶ τοῦ Πανυσοῦ ποταμοῦ, εἶτα ἡ Βιζύη πόλις ποτὲ, ἥτις κατεπόθη ὑπὸ σεισμῶν· αὕτη ἐλέγετο καὶ

μονευθέντων σίτων, καὶ πωλοῦνται εἰς τιμὴν κατωτέραν τοῦ σίτου τῆς Ῥαιδεστοῦ. Ὅλοι οἱ σῖτοι τῶν ἄνω μερῶν εἶναι τῆς αὐτῆς τιμῆς. Ἑτέρους σίτους, ἀξίους μνήμης, δὲν ἔχει ἡ Ῥωμανία [1]).

Ἡ κριθὴ τῆς Ῥαιδεστοῦ εἶν' ἡ καλητέρα, πωλεῖται ἀντὶ τεσσάρων κερατίων τὸ κοιλόν· μετ' αὐτὴν, ἔρχεται ἡ τοῦ Καφᾶ, πωλουμένη ἀντὶ δύο ἕως τριῶν κερατίων τὸ κοιλὸν, καὶ μετὰ ταύτην ἡ κριθὴ τῆς Βάρνης. Σήμερον κριθὴ, ἀξία μνήμης, δὲν γεννᾶται ἀλλαχόσε.

Περὶ φόρων ἐπὶ τοῦ ζυγίου. Ἐν Γαλατᾷ, οἱ Γενουήνσιοι δὲν πληρόνουσι οὐδένα φόρον ζυγίου. Οἱ Βενετοὶ καὶ πάντες οἱ ἀλλοδαποὶ εἴτε ἀγοράζοντες εἴτε πωλοῦντες, πληρόνουσι δι' ἑκάστην δεκάδα κανταρίων, τρεῖς λίτρας. Ὁ ζυγίζων δὲν φιλοδωρεῖται οὐδ' ὁ γραμματεὺς τοῦ ζυγίου· χάριν εὐκολίας ὅμως προσφέρεται μικρόν τι δῶρον, ἀνάλογον τῆς ἀξίας τοῦ ζυγιζομένου ἐμπορεύματος, δύω ἕως ἓξ λίτραι. Ὁ ζυγίζων οὐδέποτε ζητεῖ δῶρον.

Περὶ μεσιτείας. Οἱ μεσῖται καλούμενοι μεσῖται τοῦ τελωνείου, ἐλάμβανον ἐκ τῆς ὅλης μεσιτείας τρία ὄγδοα, τὰ ἐπίλοιπα πέντε ὄγδοα ἐλάμβανεν ἡ κοινότης [2]). Πάντα τὰ ἐμπορεύματα ἐπωλοῦντο καὶ ἠγοράζοντο διὰ τῶν μεσιτῶν τούτων.

Ἐκτὸς τῶν πολυτίμων τούτων ἐμπορικῶν γνώσεων, τὰς ὁποίας δύνανται οἱ νῦν ἐν Κ/πόλει ἐμπορευόμενοι νὰ παραβάλωσι μὲ τὰς σημερινὰς ἐγχωρίους συνηθείας, ὁ Πεγολόττης κατέγραψε καὶ πλεῖστα ἄλλα περὶ μέτρων καὶ σταθμῶν τῆς Κ/πόλεως. Περὶ συναλλαγῶν καὶ ἐμπορικῶν τραπεζῶν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ πόλει, ὀλίγα λέγει. Ἐκ τινων παρατηρήσεων αὐτοῦ, εἰκάζω, ὅτι οἱ ἐν Γαλατᾷ Γενουήνσιοι εἶχον δημοσίους λιθίνας ἀποθήκας, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἐναπέθετον τὰ ἐμπορεύματα αὐτῶν. Πολλοὶ ἔμποροι εἶχον τὴν ἀποθήκην των εἰς τὸ ἰσόγαιον πάτωμα τῆς οἰκίας αὐτῶν, καὶ εἰς ἀπόστασίν τινα ἀπὸ τὰ παράλια τείχη, πολλάκις προσβληθέντα ἀπὸ ἐχθρικὰ πλοῖα.

Ἐξ ὅλων τῶν παρατηρήσεων τοῦ Πεγολόττη καταφαίνεται ἡ περὶ τοῦ ἐμπορίου μέριμνα τῶν Γενουηνσίων, οἵτινες διὰ παντοίων νόμων καὶ αὐστηρῶν διαταγμάτων, ἀπέφευγον τὰς ἔριδας τῶν ἐμπορευομένων· ἕνεκα τούτου, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ ἡμετέρου Νικηφόρου Γρηγορᾶ [3]), εἰσέπραττον οἱ Γενουήνσιοι μικρὸν μετὰ τοὺς χρόνους τούτους, πρόσοδον ἐπέτειον ἐκ τῶν φόρων, διακοσίας ὡς ἔγγιστα χιλιάδας ὑπερπύρων, καὶ τριάκοντα μόνας, «βίᾳ καὶ μόλις», οἱ πέραν βιοῦντες Βυζάντιοι.

Βυζοῦ χῶρος.» Μελετίου Γεωγρ. Τόμ. Γ'. σελ. 49. [1]) Περὶ τῆς τιμῆς τοῦ σίτου ἐπὶ Νικηφόρου Φωκᾶ καὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος, πρβ. Κ. Μαναρσῆν, στίχ. 5802, 5805, 5806, 5808, 5819. [2]) Sauli. Τόμ. Β'. σελ. 27. [3]) Τόμ. Β'. σελ. 841.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ.

ΑΠΟΙΚΙΑΙ ΤΩΝ ΓΕΝΟΥΗΝΣΙΩΝ ΕΝ ΚΡΙΜΑΙΑ ΚΑΙ ΕΥΞΕΙΝΩ ΠΟΝΤΩ. ΕΡΙΔΕΣ ΤΩΝ ΓΑΛΑΤΑΙΩΝ ΚΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΩΝ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΛΗΞΕΩΣ ΤΟΥ ΔΕΚΑΤΟΥ ΤΕΤΑΡΤΟΥ ΑΙΩΝΟΣ.

Ἡ νῦν καλουμένη Κριμαία [1]), ἐκαλεῖτο ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας ἡ Ταυρικὴ Χερρόνησος, καὶ πολλάκις ἡ Ταυρίς. Τὴν εὐλίμενον καὶ καρποφόρον αὐτῆς νοτίαν παραλίαν κατέλαβον τὸ πάλαι, πολλαὶ ἀποικίαι Ἑλληνικαί, ἰδίως δὲ αἱ τῶν Μιλησίων [2]). Τὴν παραλίαν ταύτην διαχωρίζουσιν ἀπὸ τὰ βορειότερα καὶ ἐπίπεδα αὐτῆς μέρη, ὑψηλὰ ὄρη ἐκτεινόμενα ἀπὸ τὸν λιμένα τῶν Συμβόλων μέχρι τοῦ Καφᾶ [3]). Ἐκ τῶν ὀρέων τούτων καταρρέουσιν ὁρμητικοὶ χείμαρροι, πιαίνοντες τὰς κοιλάδας, ἐν ταῖς ὁποίαις φύονται πάμπολλα κάρπιμα δένδρα, πολύχροα καὶ εὔοσμα ἄνθη, καὶ αὐτὴ ἡ ἄμπελος, παράγουσα κάλλιστον οἶνον [4]). Προφυλάττουσι τὴν παραλίαν ταύτην ἀπὸ τοὺς ψυχροὺς ἀνέμους τῶν βορείων πεδιάδων τῆς Ῥωσσίας καὶ τῆς Μαιώτιδος λίμνης. Ἐπὶ τῶν παραλίων τούτων, σώζονται ἐρείπια ναῶν καὶ ὀχυρωμάτων Ἑλληνικῶν, ἐκκλησιῶν καὶ φρουρίων Βυζαντινῶν [5]), ἱσταμένων πλησίον τῶν πύργων τῶν ἀνεγερθέντων ἀπὸ τοὺς πλουσίους Γενουηνσίους [6]). Τὰ ἐρείπια τῆς πόλεως Χερσῶνος, σωζόμενα μέχρι τέλους τοῦ

---

[1]) Ταταριστὶ Κρὶμ, ὄνομα τῆς πρωτευούσης. Reuilly. Voyages en Crimée et sur les bords de la Mer Noire. Paris. 1806, σελ. 137. Schnitzler. Description de la Crimée. Paris. 1855, σελ. 4, 63, 137. [2]) Reuilly, σελ. 75. Depping. Τόμ. Α'. σελ. 3. Huet. Histoire du commerce et de la navigation des anciens. Paris, 1763, σελ. 244. [3]) Reuilly, σελ. 3, 4, 14, 121. Περὶ τῆς παραλίας ταύτης λέγει ὁ Στράβων, ἔκδ. Κοραῆ, Μέρ. Β'. σελ. 28. «Ἡ Ταυρικὴ παραλία, τραχεῖα καὶ ὀρεινὴ, καὶ καταιγίζουσα τοῖς βορείοις ἵδρυται.» Clarke. Voyages en Russie, en Tartarie et en Turquie. Μετάφρ. Γαλλ. Paris. 1813. Τόμ. Β'. σελ. 318. [4]) Τὸν οἶνον τῶν περιχώρων τῆς Σουγδαίας ἐπαινεῖ ὁ Reuilly, σελ. 17. Κατωτέρω ἐν σελ. 186, λέγει, ὅτι τὴν ἄμπελον κατὰ πρῶτον εἰσῆξαν ἐν Κριμαίᾳ οἱ Ἕλληνες. Clarke, Τόμ. Β'. σελ. 408, 450, 463. Peyssonel, Traité sur le commerce de la Mer Noire. Τόμ. Α'. σελ. 161. Περὶ σίτου, πρβ. σελ. 165. [5]) Byzance.... avait eu des relations très suivies avec les colonies Grecques de la Tauride. Depping. Τόμ. Α'. σελ. 113. Περὶ τῆς ἐν Κριμαίᾳ κατοικίας τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, πρβ. Clarke, Τόμ. Β'. σελ. 277, 278, 309, 378, 380. Raoul-Rochette. Antiquités Grecques. Paris, 1822, σελ. 2.
[6]) Reuilly, σελ. 24.

παρελθόντος αἰῶνος, μετεκομίσθησαν εἰς Σεβαστούπολιν καὶ Ὀδησσόν [1]). Πρὸς δυσμὰς τοῦ Βαλλακλάβα, ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς σημερινῆς μονῆς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ἵδρυσαν τὸ πάλαι οἱ ἄποικοι Ἕλληνες τὸν ναὸν τῆς Ταυρικῆς Ἀρτέμιδος [2]). Ἅπασα ἡ παραλία αὕτη, ἀπὸ τοῦ λιμένος τῶν Συμβόλων μέχρι τοῦ Κιμμερικοῦ Βοσπόρου, φέρει προφανῆ σημεῖα πολιτισμοῦ καὶ πολυανθρώπων ἄλλοτε ἀποικιῶν [3]). Τὰ ἡμέτερα Πατριαρχικὰ ἔγγραφα μνημονεύουσι πολλῶν πόλεων καὶ κωμοπόλεων ἀγνώστων τὴν σήμερον. Ἡ ἐπὶ τῆς Μαιώτιδος παραλία τῆς Κριμαίας εἶναι νοσώδης, ἕνεκα τῶν αὐτόθι λιμναζόντων ὑδάτων, ἐκ τῶν ὁποίων ἐξατμιζομένων τὸ θέρος, συλλέγουσιν οἱ κάτοικοι τὸ ἅλας [4]), τοῦ ὁποίου μέρος μὲν κατηναλίσκετο εἰς ταριχείαν, μέρος δὲ μετεκομίζετο εἰς τὴν Μιγρελίαν, τὸ Βυζάντιον καὶ τὰς χώρας τῆς Μεσογείου. Τούτου ἕνεκα, ἡ νότιος παραλία τῆς Κριμαίας, ἦτο τὸ προσφιλὲς ὁρμητήριον τῶν πάλαι Ἑλλήνων ἐμπόρων καὶ τῶν μετέπειτα Βυζαντίων καὶ Γενουηνσίων. Οἱ περιηγηθέντες τὴν Κριμαίαν, μετὰ τὴν ὑπὸ τῆς Ῥωσσίας κατάκτησιν αὐτῆς, ἐξυμνοῦσι τὴν εὐκρασίαν τοῦ ἀέρος, τὸ πολύγονον τῆς γῆς καὶ τὴν ποικιλίαν τῶν φυτῶν. Τὰ κολοσσιαῖα ὀχυρώματα, ἐπιθαλάσσια καὶ μεσόγεια, καθ' ὅλην τὴν χώραν ταύτην, τεκμαίρουσιν ὅτι οἱ ἐκεῖ βιοῦντες, διῆγον ἐν φόβῳ ἐχθρῶν πολλῶν καὶ ἰσχυρῶν, τοὺς ὁποίους ἐδελέαζον τὰ πλούσια τῶν ἐκεῖ εὐημερούντων ἐμπορεύματα.

Πολλοὶ Γόθθοι κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ Χριστιανισμοῦ κατῴκησαν τὴν Κριμαίαν, καὶ μολονότι ἡ ἐξουσία αὐτῶν ἐξέλιπε, διεσώθη τὸ ὄνομα αὐτῶν ἐν τῇ χερσονήσῳ. Μέχρι τῆς πτώσεως τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ἐσώζετο ἐν Κριμαίᾳ ἡ καλουμένη ἐπισκοπὴ τῆς Γοτθίας. Οἱ Γενουήνσιοι ἐκάλουν Γοτθίαν [5]), τὴν μεταξὺ τῆς Σουγδαίας καὶ τοῦ λιμένος τῶν Συμβόλων ἐκτενῆ παραλίαν. Ἐκ τῶν μετέπειτα κατακτησάντων τὴν Κριμαίαν Χαζάρων, ἐκαλεῖτο ἤδη ἀπὸ τοῦ δεκάτου αἰῶνος Χαζαρία [6]) καὶ παρὰ τοῖς Γενουηνσίοις Gazaria, μέχρι τῆς

---

[1]) Κατὰ τὸν Reuilly, σελ. 121, μέγα μέρος τῶν ἐρειπίων τῆς πόλεως ταύτης, μετέφεραν οἱ Ὀθωμανοὶ εἰς Κ'πολιν. Πρβ. καὶ τοῦ Clarke, Τόμ. Β'. σελ. 378. Συναξαριστὴς, Μαρτίου 7. [2]) Clarke. Τόμ. Β'. σελ. 428. Schnitzler, σελ. 9, 105, 108. [3]) Reuilly, σελ. 19, 21, 25, 235, 236, 237, 238. [4]) «Ἐν τῷ μέσῳ δὲ λίμναι καὶ λιμένες εἰσὶν, ἐν αἷς Χερσωνῖται τὸ ἅλας ἐργάζονται.» Κ. Πορφυρογ. Τόμ. Γ'. σελ. 180. Τὰς λίμνας ταύτας περιγράφει ὁ Reuilly, σελ. 45. Τὴν ἀφθονίαν τοῦ ἅλατος, ὁ Chardin. Voyages en Perse, etc. Amsterdam. 1711, Τόμ. Ι'. σελ. 106. [5]) Gottia. Συναξαριστὴς, Μαρτίου 26· «διέτριβε δὲ εἰς τὴν Γοτθίαν τὴν εὑρισκομένην κατὰ τὸ Κρὶμ, πλησίον τοῦ Καφᾶ.» Ἰδ. Ἀπριλ. 18, 24. Ἰουνίου 26. [6]) Κ. Πορφυρογ. Τόμ. Γ'. σελ. 80, 81, 82, 83, 87. Οἱ Χαζάροι κατέκτησαν τὴν Κριμαίαν τῷ 679ῳ Μ. Χ., κατατροπώσαντες καὶ Γόθθους καὶ Ἕλληνας. Reuilly, σελ. 79. Μελετίου Γεωγρ. Τόμ. Β'. σελ. 52. «Οὗτος δὲ μέλλωντας νὰ φονευθῇ ὑπὸ τοῦ τυράννου ἔφυγεν εἰς Χαζαρίαν.» Συναξ. Νοεμβρίου 28.

ἀπωλείας τοῦ Καφᾶ καὶ πασῶν τῶν ἐν Πόντῳ Γενουηνσιακῶν ἀποικιῶν. Οἱ Χαζάροι ἦσαν ὑποτελεῖς τῶν Βυζαντινῶν βασιλέων. Ἡ Κριμαία ὅλη ἐκαλεῖτο ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν Χαζαρία, ἡ δὲ χώρα ἡ ἄλλοτε ὑπὸ τῶν Γότθων κατοικουμένη, συχνότατα ἐκαλεῖτο Γοτθία, καὶ ἐκεῖ διὰ πολλοὺς αἰῶνας κατῴκουν οἱ ἀπόγονοι τῶν Γότθων. Μετὰ τοὺς Χαζάρους εἰσήλασαν οἱ Κουμάνοι.

Οἱ διὰ πολλοὺς αἰῶνας ἐξουσιάσαντες τὴν Κριμαίαν Βυζάντιοι [1]), ἀπεδιώχθησαν ἐκεῖθεν ἀπὸ τοὺς Τατάρους, κατέχοντας αὐτὴν μέχρι τέλους τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ὅτε ἐκράτησαν αὐτὴν οἱ Ῥῶσσοι. Ἦσαν δὲ οἱ Τάταροι, ὑποτελεῖς τοῦ Σουλτάνου. Ἐδιοικεῖτο ἡ Κριμαία ἀπὸ Τάταρον ἡγεμόνα, ἑδρεύοντα ἐν αὐτῇ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐκεῖ ἐμπορίας τῶν Γενουηνσίων.

Τοὺς Τατάρους εὑρῆκεν ἐδῶ ἡγεμονεύοντας, ὁ ἱερεὺς Ῥουβρουκούης τῷ 1252ῳ. Ἀπὸ τούτους ἠγόρασαν ἢ ἐνοικίασαν τὸν Καφᾶν οἱ Γενουήνσιοι, οἵτινες, ἐνισχυθέντες ἐκ τοῦ πλούτου καὶ τῶν ὅπλων, μετά τινα χρόνον ἐκυρίευσαν τὴν Σουγδαίαν καὶ τὸν λιμένα τῶν Συμβόλων.

Ὁ Καφᾶς, πόλις ἐπὶ τῆς νοτίου παραλίας τῆς Κριμαίας, ἱδρύθη ἐπὶ τῆς δυτικῆς ἄκρας πλατυστόμου κόλπου, ἔχων λιμένα εὐρύχωρον, βαθὺν καὶ οὐδόλως ἐνοχλούμενον ἀπὸ τοὺς βόρειο-δυτικοὺς ἀνέμους [2]). Τὸ πάλαι ἦτο πολυάνθρωπον ἐμπορεῖον δι' ὅλον τὸν Εὔξεινον πόντον, πέμπον σῖτον καὶ ταρίχη εἰς τὰς χώρας τῆς Ἑλλάδος [3]). Ἐκαλεῖτο δὲ ἡ πόλις αὕτη Θεοδοσία κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Στράβωνος καὶ ἑτέρων Ἑλλήνων συγγραφέων [4]). Τὸ ὄνομα τοῦτο ἀναφαί-

[1]) Reuilly, σελ. 134. [2]) «Θεοδοσία ἔχουσα καὶ λιμένα ναυσὶ καὶ ἑκατὸν ἐπιτήδειον.» Στράβων, Μέρ. Β'. σελ. 300, ἔκδ. Κοραῆ. Rien n'égale au reste la fidélité de ce géographe (δηλ. τοῦ Στράβωνος) dans le tableau des côtes de la Crimée. Clarke. Τόμ. Β'. σελ. 394. «Πόλις Καφᾶς . ... παρὰ τὰ εὐώνυμα τοῦ Εὐξείνου πόντου κειμένη πλευρά, εἴ τις πρὸς ἄρκτους ποιεῖσθαι τὸν ἀνάπλουν ἐθέλοι.» Ν. Γρηγορᾶς. Τόμ. Β'. σελ. 683. «Καφᾶς, ὃ Λατίνων τῶν ἐκ Γενούας φρούριόν ἐστι τοῖς παραλίοις τῆς Σκυθίας κατῳκισμένον.» Ἰ. Καντακουζ. Τόμ. Γ'. σελ. 192. Clarke, Τόμ. Β'. σελ. 461, ἐν σημ. Peyssonel. Τόμ. Α'. σελ. 14. [3]) «Κἂν τοῖς πρόσθεν χρόνοις ἐντεῦθεν ἦν τὰ σιτοπομπεῖα τοῖς Ἕλλησι, καθάπερ ἐκ τῆς λίμνης αἱ ταριχεῖαι. Λεύκωνα δέ φασιν ἐκ τῆς Θεοδοσίας Ἀθηναίοις πέμψαι μυριάδας μεδίμνων διακοσίας καὶ δέκα.» Στράβων, Μέρ. Β'. σελ. 32. Raoul-Rochette, σελ. 32. [4]) «Μετὰ δὲ τὴν ὀρεινὴν τὴν λεχθεῖσαν ἡ Θεοδοσία κεῖται πόλις.» Στράβων, Μέρ. Β'. σελ. 31· «μέχρι Θεοδοσίας πόλεως.» Ἰδ. Μέρ. Β'. σελ. 29. «Τῆς δὲ χερρονήσου πλὴν τῆς ὀρεινῆς τῆς ἐπὶ θαλάττῃ μέχρι Θεοδοσίας.» Ἰδ. σελ. 32. «Πόλεις δ' Ἑλληνίδες αἵδε ἐν αὐτῇ (δηλ. τῇ Σκυθίᾳ)· Θεοδοσία, Κυταία καὶ Νυμφαία, Ποντικάπαιον, Μηρμύκειον.» Σκυλ. Περ., σελ. 57, ἐν τοῖς Geographi Min. Paris, 1855. Νῦν δὲ ἡ Θεοδοσία τῇ Ἀλανικῇ ἤτοι τῇ Ταυρικῇ διαλέκτῳ Ἀρδαβδα, τουτέστιν ἑπτάθεος (sic codex vulgo. Ἀρδαύδα. Postea Caffa)». Κ. Πορφυρογ. de adm. Imp. c. 53 nunc Caffa. Ἀνων. Περ. Εὐξείνου πόντου, σελ. 415. Clarke. Τόμ. Β'. σελ. 495. Πλανᾶται ὁ Chardin, Τόμ. Γ'. σελ. 103, λέγων ὅτι τὴν

νεται καὶ κατὰ τὸν ἕβδομον αἰῶνα [1]). Ἄγνωστον εἶναι πότε ἐκλήθη ἡ πόλις αὕτη Καφᾶς, τὴν ὁποίαν οὕτω καλεῖ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος καὶ πάντες οἱ μετ' αὐτὸν Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς. Πλανῶνται τὰ μέγιστα οἱ λέγοντες ὅτι ὁ Καφᾶς, οὕτως ἐκλήθη ἐκ τῆς Ἀραβικῆς κιαφὴρ, ἄπιστος [2]). Ἕτερος ἱστορικὸς Ἰταλὸς εἰκάζει, ὅτι ἡ πόλις ὠνομάσθη οὕτως ἐκ τῆς οἰκογενείας τοῦ Γενουηνσίου Καφφάρου [3]).

Ἄδηλον εἶναι πότε συνῳκίσθησαν ἐν Καφᾷ οἱ Γενουήνσιοι, καὶ ἂν ἡ πόλις αὕτη, ἔρημος τότε κατοίκων κατὰ τὴν μαρτυρίαν τινῶν ἱστορικῶν, ἐδωρήθη ἅπασα εἰς αὐτούς, ἢ συνεχωρήθησαν μόνον νὰ ἐμπορεύωνται ἐκεῖ, ἔχοντες ἀποθήκας καὶ ἀποβάθρας. Τὴν πρώτην ἀρχὴν τῆς ἐκεῖσε συνοικίσεως τῶν Γενουηνσίων, οὐδόλως μνημονεύουσι τὰ μέχρι τοῦδε ἐκδοθέντα Ἰταλικὰ ἔγγραφα [4]). Νικηφόρος ὁ Γρηγορᾶς, ἱστορῶν τὴν πρώτην αὐτῶν ἐν Καφᾷ οἴκησιν ἀναφέρει αὐτὴν ὡς γενομένην «οὐ πολλοῖς τισιν ἔτεσι πρότερον» [5]). Λέγει ὅτι ἡ πόλις αὕτη εἶναι τῶν Γενουηνσίων ἄποικος, καλουμένη ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων Καφᾶς, καὶ ὅτι χάριν τοῦ ἐμπορίου καὶ τοῦ θαλασσίου αὐτῶν βίου [6]), συνέθεντο οἱ Γενουήνσιοι μετὰ τῶν ἡγεμόνων τῶν παραθαλασσίων εὐλιμένων πόλεων, σπονδὰς καὶ φιλίας. Τοιουτοτρόπως ἡ πόλις αὕτη πρότερον τῶν Σκυθῶν [7]), παρεχωρήθη διὰ συνθήκης τοῖς Γενουηνσίοις, ἀνεγείρασι κατ' ἀρχὰς μικρὰ τείχη, τὰ ὁποῖα τοῦ καιροῦ προϊόντος ἐμεγέθυναν, χάριν τῶν πολλῶν εἰσκομιζομένων ἐμπορευμάτων· οὕτω δὲ τὸ πενιχρὸν χωρίον κατέστη πόλις ἰσχυροτάτη [8]).

Ὁ Καφᾶς τῷ 1289ῳ ἀπέστειλε πρὸς βοήθειαν τῆς ἐν Συρίᾳ Τριπόλεως, τρία πλοῖα ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ προξένου Παυλίνου Δόρια [9]). Ἐκ τούτου εἰκάζει ὁ

πόλιν ταύτην ἐρημωθεῖσαν, ἀνήγειραν ἐκ νέου οἱ Βυζάντιοι ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἐκάλεσαν αὐτὴν Θεοδοσίαν. Στεφ. Βυζαντίου, λέξις Θεοδοσία. [1]) Chersona, Theodosia, Dosiopolis etc. Anonymi Revennatis de Geographia. Paris, 1688, σελ. 267. Οἱ Λατῖνοι κοινῶς γράφουσι μετὰ δύο f Caffa, ὁμοίως καὶ οἱ Ὀθωμανοὶ Κιέφφε. Ἡ λέξις Καφᾶς πιθανὸν παρεφθάρη ἀπὸ τὸ Καῦον ἢ Χαῦον (Στράβων, Μέρ. Β'. σελ. 33), λιμένα τῶν Ταυροσκυθῶν, πλησίον αὐτοῦ, ἢ ὁ αὐτὸς λιμὴν τῆς Θεοδοσίας. Μελ. Γεωγρ. Τόμ. Β'. σελ. 54. Ὁ Clarke, Τόμ. Β'. σελ. 314, φρονεῖ ὅτι ὁ Καφᾶς δὲν ἱδρύθη ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς ἀρχαίας Θεοδοσίας. [2]) Chardin Voyages, Τόμ. Γ'. σελ. 104. [3]) Heyd. Τόμ. Β'. σελ. 18. Ὁ Miltitz. Τόμ. Β'. σελ. 100, ἀγνοεῖ, ὅτι πρὸ τῶν Γενουηνσίων, ἡ πόλις αὕτη ἐκαλεῖτο Καφᾶς. [4]) Τὰ ἔγγραφα τὰ ἱστοροῦντα τὴν ἐν Κριμαίᾳ πρώτην οἴκησιν τῶν Γενουηνσίων, ἀτυχῶς ἀπωλέσθησαν. Miltitz. Τόμ. Β'. σελ. 93. [5]) Τόμ. Β'. σελ. 684. [6]) Depping. Τόμ. Α'. σελ. 207. [7]) Ὁ Heyd, Τόμ. Β'. σελ. 14, σαφῶς δεικνύει ὅτι οἱ ὑπὸ τοῦ Γρηγορᾶ καλούμενοι Σκῦθαι ἦσαν Τάταροι. La colonia genovese in Caffa fu fondata sotto il governo dei Tartari. [8]) Ὁ Chardin, Τόμ. Γ'. σελ. 103, λέγει, ὅτι τὸν Καφᾶν κατῴκησαν οἱ Γενουήνσιοι τῷ 1266ῳ· τῷ 1270ῳ, κατὰ τὸν συγγραφέα τῆς Univers Pittoresque. Crimée, σελ. 16. [9]) Heyd, Τόμ. Β'. σελ. 15.

Hedy ὅτι ἡ πόλις ἵνα δυνηθῇ ν' ἀποστείλῃ τροφὰς καὶ ὁπλίτας εἰς ἀπομεμακρυσμένον τόπον, πρέπει νὰ ἦτο πρὸ πολλοῦ ἐνῳκισμένη, πολυάνθρωπος καὶ ἱκανὴ νὰ ὑπερασπίζῃ τὸν τόπον διὰ τῶν ἐκεῖ μενόντων πολιτῶν. Φρονεῖ ὅθεν, ὅτι ἡ πόλις ᾠκίσθη μεσοῦντος τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶνος ἐπὶ τῆς βασιλείας τῶν Λατίνων ἐν Κ/πόλει· ἀλλ' ἡ τεραστία αὔξησις τῶν Γενουηνσίων ἐν Γαλατᾷ, ὀλίγα μόνα ἔτη μετὰ τὴν βασιλείαν τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Παχυμέρη καὶ Γρηγορᾶ, σαφηνίζει τὴν αὔξησιν ταύτην τοῦ Καφᾶ, γενομένην ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν. Δὲν φρονῶ ὅτι οἱ Γενουήνσιοι ἐπὶ τῶν Λατίνων αὐτοκρατόρων, ἐμπορευόμενοι ὑπὸ τὰ ὄμματα τῶν ἀντιζήλων Βενετῶν, ἠδύναντο ἀνενοχλήτως νὰ ἱδρύσωσιν ἐμπορικὰς ἀποικίας ἐν Εὐξείνῳ πόντῳ. Μετὰ τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κ/πόλεως ὑπὸ τῶν Βυζαντίων, οἱ Γενουήνσιοι, κύριοι γενόμενοι ἅπαντος τοῦ Εὐξείνου πόντου, καὶ ἐκεῖθεν ἐκδιώξαντες τοὺς Βενετοὺς καὶ διὰ τῆς πλειοτέρας αὐτῶν τόλμης καὶ αὐτοὺς τοὺς Βυζαντίους, ἀκωλύτως συνέστησαν καὶ ὠχύρωσαν τὰς πολυαρίθμους αὐτῶν ἀποικίας ἐν Κριμαίᾳ καὶ Ἀσίᾳ. Μὴ λησμονήσωμεν ὅσα οἱ σύγχρονοι Βυζάντιοι γράφουσι περὶ τοῦ πλήθους τῶν ἐν Κ/πόλει ἐνοικούντων καὶ τῶν πολλῶν ὁσημέραι ἐξ Ἰταλίας εἰσερχομένων Γενουηνσίων, χάριν τῆς ἐπικερδοῦς ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐμπορίας. Οἱ Βυζάντιοι ἀείποτε ἀποστρεφόμενοι τὴν πολιτείαν καὶ θρησκείαν τῶν ἀξέστων Λατίνων, ἐξύμνουν ὅμως τὴν περὶ τὴν θάλασσαν τόλμην καὶ ἱκανότητα αὐτῶν· οὐδὲν παράδοξον ὅθεν, ἂν μετὰ εἴκοσι ὀκτὼ ἔτη, ἀπὸ τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου, μέχρι τοῦ 1289, ἠδυνήθησαν οἱ Καφαῖοι ν' ἀποστείλωσι βοήθειαν εἰς τοὺς κινδυνεύοντας ἐν Συρίᾳ ὁμοφύλους αὐτῶν.

Ἐκ τῶν Ἰταλικῶν ἐγγράφων καταφαίνεται ὅτι ὁ πρῶτος ἢ ἐκ τῶν πρώτων οἰκιστῶν τοῦ Καφᾶ, ἦτον ὁ Ἀντώνιος τοῦ Ὄρτου [1]), τοῦ ὁποίου ἡ οἰκογένεια εἰσέπραττεν ἀπ' ἀρχῆς τῆς οἰκίσεως τῆς πόλεως, τελωνιακά τινα τέλη πρὸς ἴδιον αὐτῆς ὄφελος.

Τὸν Καφᾶν ἐξέλεξαν οἱ Γενουήνσιοι καὶ διὰ τὸ εὐλίμενον αὐτοῦ, καὶ διὰ τὴν ἐγγὺς τοῦ Κιμμερικοῦ Βοσπόρου καὶ τῆς Μαιώτιδος λίμνης θέσιν αὐτοῦ [2]). Ἕνεκα τούτου δὲν ἐβράδυνεν ἡ πόλις νὰ γενῇ γενικὴ ἀποθήκη τῶν ἐμπορευμάτων τῆς Μαιώτιδος λίμνης καὶ τῶν παραλίων τῆς Μιγγρελίας.

[1]) Heyd. Τόμ. Β'. σελ. 17. [2]) Ils firent de cette ville une des plus belles et des plus riches places du commerce en Europe. Depping. Τόμ. Α'. σελ. 207. Δὲν γνωρίζω πόθεν ὁρμώμενος ὁ Clarke, Τόμ. Β'. σελ. 304, λέγει ὅτι ὁ Καφᾶς ἄλλοτε εἶχε 36,000 οἰκιῶν καὶ 45,000 εἰς τὰ προάστεια. Τὸν Καφᾶν πολλάκις ἀναφέρει Κ. ὁ Πορφυρογ. «ἐν τοῖς τοῦ λεγομένου Καφᾶ τόποις·» «ἐν τῷ Καφᾷ·» «αἱ δὲ εἰρημέναι πρῶται ὁροθεσίαι ἐν Καφᾷ εἰσιν ἀποκείμεναι.» Τόμ. Γ'. σελ. 252, 253, 255. Διά τινα καιρὸν οἱ Τάταροι τῆς Κριμαίας ἐκάλουν τὸν Καφᾶν, Κρὶμ-σταμποὺλ, δηλ. Κ/πολιν τῆς Κριμαίας. Reuilly, σελ. 138. Κατὰ τὸν περιηγητὴν τοῦτον, ὁ Καφᾶς τῷ 1806ῳ, εἶχε 100 οἰκίας, τὰς πλείστας κατοικουμένας ὑπὸ Γραικῶν.

Πρὸς νότιο-δυσμὰς τοῦ Καφᾶ καὶ μακρὰν αὐτοῦ μίλια τριάκοντα ἓξ [1]), κεῖται ἡ παράλιος πόλις Σουγδαία, νῦν Σουδὰγ, καὶ παρὰ τοῖς Λατίνοις Σολδάϊα [2]). Τὴν πόλιν ταύτην περιγράφει ὁ ἱερεὺς Λατῖνος Ῥουβρουκούης [3]), ὅστις ἐκ Κ/πόλεως ἀφίχθη ἐδῶ τῇ 21ῃ Μαΐου 1252. Ἔμποροί τινες ἐκ Κ/πόλεως, συγχρόνως ἀφίχθησαν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ, κομίζοντες ὑφάσματα βαμβακερὰ καὶ λινᾶ. Κατὰ τὸν ἱερέα τοῦτον, οἱ ἐκ Τουρκίας [4]) ἔμποροι, ἀπερχόμενοι εἰς βορειοτέρας χώρας, καὶ ἐκεῖθεν ἐπανακάμπτοντες, διέρχονται πάντοτε διὰ τῆς πλουσίας καὶ πολυανθρώπου Σουγδαίας· ὁ Ῥουβρουκούης κατέλυσεν εἰς τὴν ἐπισκοπὴν τῆς πόλεως, ἀπόντος τοῦ ἐπισκόπου.

Τὴν πόλιν ταύτην, τῆς ὁποίας τὰ ὀχυρώματα καὶ οἱ ἐρυμνότατοι πύργοι μέχρι τῆς σήμερον ἐκπλήττουσι τοὺς ξένους, ἐκυρίευσαν οἱ Γενουήνσιοι τῇ 19ῃ Ἰουλίου 1365 [5]). Πλεῖστοι τῶν πρὸ αἰώνων ἐκεῖ κατοικούντων Γραικῶν, ταλαιπωρούμενοι ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Τατάρων, τῶν κρατησάντων τὴν Σουγδαίαν τῷ 1223ῳ [6]), κατέφευγον εἰς ἑτέρας πόλεις [7]).

Κατὰ τὸ 1320, ἀπηγόρευσαν οἱ Τάταροι τοὺς κώδωνας τῶν ἐκκλησιῶν καὶ συγχρόνως ἐσφετερίσθησαν καὶ τὰς πλειοτέρας ἐκκλησίας, τὰς ὁποίας μετέβαλον εἰς τεμένη Μουσουλμανικά.

Τούτου ἕνεκα, ἡ Σουγδαία ἐπὶ τῆς κατακτήσεως αὐτῆς ὑπὸ τῶν Γενουηνσίων, ἐκαλεῖτο πόλις Ταταρική [8]). Συγχρόνως μετὰ τῆς Σουγδαίας ἐκυρίευσαν

[1]) Schnitzler, σελ. 50. [2]) Originariamente Scioltadia o Soltadia, ma comunemente appellato Soldaja. Heyd. Τόμ. Β'. σελ. 3. Τ. καὶ Th. Τόμ. Γ'. σελ. 245. Συναξαριστὴς, Νοεμβ. 28. [3]) Voyages en Asie, par Bergeron. Paris, 1735. Voyage de Rubruquis en Tartarie. Κεφ. Α'. Depping. Τόμ. Α'. σελ. 17. [4]) Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, Τουρκίαν ἐκάλουν οἱ Λατῖνοι, τὴν Ποντικὴν παραλίαν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. [5]) Ὁ Heyd, Τόμ. Β'. σελ. 115, παραβάλλων τῶν πλειοτέρων ἱστορικῶν τὰς γνώμας, περὶ τῆς πρώτης ἐνοικίσεως τῆς Σουγδαίας ὑπὸ τῶν Γενουηνσίων, παραδέχεται τὴν ἄνω γνώμην τοῦ Στέλλα. Τῷ 1363ῳ ὁ Ἀρχιερεὺς Σουγδαίας καὶ Φούλλων ἐξωσθεὶς ὑπὸ τῶν Τατάρων ἐκ τῆς πόλεως ταύτης, μετετέθη εἰς τὴν ἐπισκοπὴν τῆς Αἴνου. M. καὶ M. Τόμ. Α'. σελ. 443. Reuilly, σελ. 18. Univers Pittoresque. Russie, Crimée, σελ. 17. [6]) Heyd, Τόμ. Β'. σελ. 4. [7]) «Πρὸ χρόνων συνέβη ἐξοικισθῆναί τινα τῶν χωρίων τῆς ἐνορίας (δηλ. τῆς Σουγδαίας) αὐτοῦ ἐκ τῆς τῶν Ταταρίων ἐπιδρομῆς, ἐπανελθόντων δὲ πάλιν εἰς αὐτὰ τῶν ἀποίκων κτλ.» M. καὶ M. Τόμ. Α'. σελ. 75. Σφάλλουσιν οἱ πλειότεροι συγγραφεῖς, λέγοντες ὅτι οἱ Τάταροι ἀπεδίωξαν τοὺς ἐν Κριμαίᾳ Χριστιανοὺς καὶ ἔκλεισαν τὰς ἐκκλησίας αὐτῶν. Clarke, Voyages. Τόμ. Β'. σελ. 353. Τὰ Πατριαρχικὰ ἔγγραφα μνημονεύουσιν ἐκκλησιῶν καὶ ἐπισκόπων ἐπὶ Τατάρων.

[8]) Ταῦτα κατὰ τοὺς Ἰταλοὺς συγγραφεῖς. Ἡ πόλις, ἂν καὶ Ταταρικὴ ἦ μᾶλλον ὑπὸ τοὺς Τατάρους, περιεῖχε πολλοὺς Ἕλληνας. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν Πατριαρχικῶν ἐγγράφων, ἡ πόλις ἦτο πολυάνθρωπος, καὶ ἡ ἐπισκοπὴ πλουσία. Αἱ ἔριδες τῶν ἐν Κριμαίᾳ Βυζαντινῶν ἐπισκόπων τοῦ Σουγδαίας καὶ Φούλλων, τοῦ Χερσῶνος καὶ τοῦ Γοτθίας, σα-

οἱ Γενουήνσιοι καὶ δεκαοκτὼ χωρία ὑποκείμενα εἰς τὴν πόλιν ταύτην. Οἱ Τάταροι μετ' ὀλίγον ἐπιπεσόντες κατὰ τῶν Γενουηνσίων, ἀνέκτησαν μὲν τὰ ἄνω χωρία, ἀπεδιώχθησαν δὲ ἀπὸ τὴν Σουγδαίαν. Μετὰ τὴν ἀπόπειραν ταύτην, οἱ Γενουήνσιοι μετὰ τῶν Τατάρων, συνυπέγραψαν συνθήκην, διὰ τῆς ὁποίας οὐχὶ μόνον ἀπέδωκαν οὗτοι εἰς τοὺς Γενουηνσίους τὰ ἐν τῷ πολέμῳ ἀπολεσθέντα δεκαοκτὼ χωρία [1]), ἀλλὰ καὶ πᾶσαν τὴν μεταξὺ Σουγδαίας καὶ λιμένος τῶν Συμβόλων χώραν, καλουμένην Γοτθίαν, κατοικουμένην ὑπὸ Χριστιανῶν, τῶν πλείστων ἀπογόνων τῶν Γότθων. Ἡ συνθήκη αὕτη ὑπεγράφη ἀπὸ τὸν Γιανόννε τοῦ Βόσκου [2]), πρόξενον τοῦ Καφᾶ, καὶ δύο δικαστὰς, ἐν τόπῳ ἐγγὺς τοῦ Καφᾶ, καλουμένῳ τὰ τρία φρέατα· ἐδῶ συνῆλθε καὶ ὁ Τάταρος ἡγεμὼν τῆς Σουγδαίας, ὁ ἐν Σολγὰτ κατοικῶν, ὑπογράψας ἐν ὀνόματι αὐτοῦ καὶ τοῦ μακρὰν διατρίβοντος Χάνου τοῦ Τσιπσὰχ, κυρίου πάσης τῆς Κριμαίας [3]).

Κατὰ τὴν συνθήκην ταύτην, δύο ὑπάλληλοι τοῦ Χάνου τοῦ Τσιπσὰχ διέμενον ἐν Καφᾷ ἀνενόχλητοι, ὁ μὲν, ἵνα δικάζῃ τοὺς ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Γενουηνσίων ἐπιδημοῦντας Τατάρους, ὁ δὲ, ἵνα εἰσπράττῃ τὰ εἰς τὸν Χάνην ὀφειλόμενα τέλη [4]).

Ἀρχήτερα τῆς Σουγδαίας, ἐκυρίευσαν οἱ Γενουήνσιοι τὸν Βαλλακλάβαν κείμενον πρὸς τὴν μεσημβρινωτάτην τῆς Κριμαίας ἄκραν, καὶ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ Βυζαντίων, λιμένα τῶν Συμβόλων καλούμενον [5]). Αἱ δύο αὗται πόλεις, τὰς

φηνίζουσι πολλὰ γεγονότα τῆς τότε Κριμαϊκῆς ἱστορίας. Σπανίως ἀναμιμνήσκονται τῶν Ἑλλήνων ἐγκατοίκων τὰ Ἰταλικὰ ἔγγραφα, σπανίως καὶ οἱ ἡμέτεροι ἀναφέρουσι τοὺς κραταιοὺς αὐτῶν γείτονας τοὺς Γενουηνσίους. [1]) Depping. Τόμ Β'. σελ. 104. [2]) Gianone del Bosco. Heyd, Τόμ. Β'. σελ. 119. [3]) Τῆς συνθήκης ταύτης μόνη ἡ Ἰταλικὴ μετάφρασις σώζεται. Heyd. Τόμ. Β'. σελ. 120. Ἡ πόλις Σολγὰτ, καλουμένη τὸ πάλαι Κιμμέριον, εἶναι τὸ σημερινὸν Ἐσκὶ-Κρὶμ, Ῥωσσιστὶ, Σταρόϊ-Κρίμ. Ἐν αὐτῇ ἥδρευε καὶ πρόξενος Γενουήνσιος. Ἴδ. Τόμ. Β'. σελ. 41. Clarke· Τόμ. Β'. σελ. 318. Schnitzler, σελ. 137. [4]) Τρία τοῖς 100 ἐπὶ τῆς ἀξίας τῶν ἐμπορευμάτων. Heyd, Τόμ. Β'. σελ. 121, ἐν σημ. [5]) «Εἶθ' ἡ παλαιὰ χερρόνησος κατεσκαμμένη, καὶ μετ' αὐτὴν, λιμὴν στενόστομος... καλεῖται δὲ Συμβόλων λιμήν.» Στράβων, ἔκδ. Κοραῆ. Μέρ. Β'. σελ. 28. Ἐν σημ. λέγει ὁ Κοραῆς. «Συμβόλων λιμὴν, . . . κοινῶς Σίβουλα κατὰ τὸν ἡμέτερον Μελέτιον (Τόμ. Β'. σελ. 53), κατὰ δὲ τὸν Γάλλον Δαμβίλλην, Port de Coslevé· ὁ δὲ Πάλλας (Second voyage, Τόμ. III. σελ. 65), port de Balaklawa καλεῖ αὐτόν.» «Μετὰ δὲ τὸν τῶν Συμβόλων λιμένα.» Ἴδ. σελ. 290. Ἀνων. Περ. Εὐξείνου πόντου, σελ. 416. Νικηφόρ. Πατρ. Κ/πόλεως, σελ. 47. Reuilly, σελ. 124. Univers Pittoresque. Russie, Crimée, σελ. 30. «Ἀναγκασθεὶς πρὸς τὰ μέρη τοῦ Συμπόλου ἀπέπλευσε.» M. καὶ M Τόμ. Β'. σελ. 386, ἔγγραφον τοῦ 1400οῦ. Οἱ Γενουήνσιοι ἐκάλεσαν αὐτὸν Cembalo, Cembolo, καὶ οὕτω γράφεται εἰς ὅλα τὰ Ἰταλικὰ ἔγγραφα. Ὁ Depping γράφει, Sembara. Τόμ. Β'. σελ. 104. «Ὁ Μπαλουκλαβᾶς, τὸ ποτὲ Παλάκιον.» Μελ. Γεωγρ. Τόμ. Β'. σελ. 54. Στράβων. Τόμ. Β'. σελ. 29, 33. Raoul-Rochette, σελ. 95. Clarke. Τόμ. Β'. σελ. 396.

ὁποίας ὀλίγον κατ' ὀλίγον περιέβαλον μὲ ἐρυμνὰ τείχη, ἐγένοντο ἐμπορεῖα κεντρικὰ τῶν πέριξ αὐτῶν χωρῶν. Πόσοι καὶ τίνες οἱ ἐγκάτοικοι, πόσην γῆν ἐξουσίαζον οἱ Γενουήνσιοι, τὰ Ἰταλικὰ ἔγγραφα σαφῶς δὲν ἀποφαίνονται. Ἐκ τῶν Πατριαρχικῶν ἐγγράφων εἰκάζω, ὅτι οἱ Γραικοὶ οἱ κατοικοῦντες τὴν εὔφορον καὶ τερπνὴν παραλίαν τῆς Κριμαίας, ἦσαν ἐπὶ Γενουηνσίων πολυάριθμοι, διότι τὰ πολλὰ Βυζαντινὰ ὀχυρώματα, εὐκτήρια καὶ μοναστήρια τεκμαίρουσι τὴν μετὰ τῶν Τατάρων καὶ Γενουηνσίων συμβίωσιν πολλῶν Γραικῶν [1]).

Πρὸς δυσμὰς τοῦ λιμένος τῶν Συμβόλων, οἱ Γενουήνσιοι οὐδὲν ἐμπορεῖον συνέστησαν. Τὴν Κτενοῦντα, νῦν Σεβαστούπολιν, οὐδόλως ἀναφέρουσιν [2]). Αἰτία δὲ τῆς μὴ ἐνοικίσεως τῶν Γενουηνσίων εἰς τὰ δυτικὰ παράλια τῆς Κριμαίας, κυρίως εἶναι, ὅτι τὰ πλειότερα αὐτῶν κέρδη ἐπορίζοντο ἀπὸ τοὺς λιμένας τῆς Μαιώτιδος λίμνης καὶ τῆς Μιγγρελίας.

Πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Καφᾶ κατέκτησαν, εἴτε διὰ συνθήκης εἴτε δι' ὅπλων, τὸ καλούμενον Κέρτζιον, τὸ ὁποῖον καὶ ὠχύρωσαν [3]).

Παρὰ τοὺς ἄνω μνημονευθέντας τρεῖς λιμένας, ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τῶν Γενουηνσίων, εἶχον καὶ προξενεῖα ἢ μᾶλλον ἐμπορικὰς ἀποικίας, ὡς τὴν Τάναϊν [4]), πόλιν ἐπὶ τῶν ἐκβολῶν τοῦ ὁμωνύμου ποταμοῦ. Ἐδῶ συνεμπορεύοντο μετὰ τῶν Βενετῶν, τοὺς ὁποίους τέλος ἀπεδίωξαν. Ἕτερον ἐμπορεῖον εἶχον εἰς τὴν Φαρνακείαν, Κόππαν καλουμένην, εἰς τὰ Μάτραχα, τὴν νῦν Ταμὰν, ἀντικρὺ τοῦ Κερτζίου, καὶ εἰς τὴν Διοσκουριάδα [5]), ἐπὶ τῶν παραλίων τῆς Μιγγρελίας, κα-

Ballaclava εἶναι παραφθορὰ τῶν λέξεων bella clave, καλὴ κλείς. Clarke. Τόμ. Β'. σελ. 394. Serristori, σελ. 22. «Μνήμη Τιμοθέου τοῦ ἐν Συμβόλοις.» Συναξαριστὴς, Φεβρ. 20. Γ. Κεδρ. Τόμ. Α'. σελ. 779. Νικ. Πατριάρχου, σελ. 47. [1]) Περὶ τῆς σημερινῆς Σουγδαίας, λέγει ὁ Schnitzler, σελ. 41. Un village de Grecs et de colons Allemands,... un vaste amas de ruines, qui rappelle l'ancienne importance de Soudak.

[2]) «Οὗτος δὲ (ὁ Συμβόλων λιμὴν) ποιεῖ πρὸς ἄλλον λιμένα Κτενοῦντα καλούμενον, τεττεράκοντα σταδίων ἰσθμόν.» Στράβων. Μέρ. Β'. σελ. 28. Γ. Κεδρηνός. Τόμ. Α'. σελ. 779.

[3]) Heyd, Τόμ. Β'. σελ. 130. Τὰ στενὰ τοῦ Κερτζίου ἐκαλοῦντο κατὰ τὸν μεσαιῶνα Vosporo, Bocca di St. Giovanni, ἐνίοτε καὶ πορθμὸς τοῦ Καφᾶ. Bergeron. Traité des Tartares. Κεφ. ΙΣΤ'. Chardin, Voyages. Τόμ. Ι'. σελ. 112. Ὁ ἡμέτερος Μελέτιος, τοῦ ὁποίου ἡ Γεωγραφία ἐμπεριέχει πολυτίμους εἰδήσεις διὰ τὰς χώρας ταύτας, λέγει· «Παντικαπαία, ἥτις καὶ Παντικάπαιον λέγεται, καὶ κοινῶς Πάντικο . . . τινὲς λέγουσιν ὅτι αὕτη νὰ λέγεται τανῦν Κέρτζ.» Γεωγρ. Τόμ. Β'. σελ. 54. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ αἰῶνος, τὸ Κέρτζιον εἰσέτι ἐκαλεῖτο ἀπὸ τοὺς ἰθαγενεῖς, Vospor καὶ Bospor. Clarke, Voyages. Τόμ. Β'. σελ. 253. Serristori ἐν τῷ χάρτῃ τοῦ Εὐξείνου πόντου. Raoul-Rochette, σελ. 160. [4]) «Ταναὶς πόλις ὁμώνυμος τῷ ποταμῷ, κατὰ δὲ τὰς εἰς τὴν λίμνην Μαιῶτιν ἐκβολὰς τοῦ Τανάϊδος, πόλις Ἑλληνικὴ ἔκτισται Ταναὶς, ἥτις καὶ ἐμπόριον ὀνομάζεται.» Στέφ. Βυζ.. Στράβων, Μέρ. Β'. σελ. 31. [5]) «Ἡ δὲ Σεβαστούπολις πάλαι Διοσκουριὰς ἐκαλεῖτο, ἄποικος Μιλησίων.» Ἀρ. Περ., σελ. 378, ἐν τοῖς Geogra-

λουμένην κατὰ τοὺς χρόνους τούτους Σεβαστούπολιν καὶ συγχεομένην μετὰ τῆς σημερινῆς Σεβαστουπόλεως. Ἐπὶ τῶν παραλίων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἐμπορεύοντο ἐν Τραπεζοῦντι, καὶ ἐκεῖθεν μέχρι Ταυρίδος τῆς Περσίας, χαίροντες προνόμιά τινα ἀπονεμηθέντα ἀπὸ τοὺς ἐν Τραπεζοῦντι βασιλεύοντας Κομνηνούς [1]). Ἐν τῇ πλησίον Κερασοῦντι, εἶχον ἐμπορικὴν ἀποθήκην, τὴν ὁποίαν μετέπειτα ἐπυρπόλησαν ἢ κατηδάφισαν ἐκδικούμενοι τοὺς Κερασουντίους [2]). Ἐμπορεῖα εἰσέτι τῶν αὐτῶν, μνημονεύονται ἐν Σινώπῃ καὶ Ἀμισῷ. Εἰς τὴν Ἀμάστριδα [3]) κατεχομένην ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν, ἀνήγειραν πέριξ τῶν ἀποθηκῶν, ἰσχυρὸν φρούριον, ἵνα περιφυλάττωνται ἀπὸ τοὺς ἅρπαγας ἡγεμόνας, τοὺς μὴ ἀνεχομένους τοὺς ξένους ἐμπόρους, ὡς οἱ Τάταροι τῆς Κριμαίας καὶ τῆς Μαιώτιδος λίμνης.

Ἐπὶ τῶν δυτικῶν παραλίων τοῦ Πόντου, συνεμπορεύοντο μετὰ τοῦ Μαυροκάστρου [4]) νῦν Ἄκκερμαν καί τινων ἄλλων λιμένων, ἀναφερομένων μὲν ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν συγγραφέων, ἀγνώστων δὲ τὴν σήμερον ἕνεκα τῆς ἀλλαγῆς τῶν ὀνομάτων αὐτῶν.

Ἀξία μελέτης εἶναι ἅπασα ἡ ἱστορία τῶν ἐν τῷ Εὐξείνῳ πόντῳ ἐμπορευομένων Γενουηνσίων· ἡμᾶς μάλιστα τοὺς Ἕλληνας ἐνδιαφέρει τὰ μέγιστα, διότι στενῶς συνδέεται μετὰ τῆς ἱστορίας τῶν δύο τελευταίων αἰώνων τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Ἐκ τῶν περισωθέντων ἐγγράφων τῶν χρόνων τούτων, πλεῖστα ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν ἱστορούμενα, παρέλειψα ὡς μὴ ἐνδιαφέροντα τὸν ἡμέτερον βίον. Ἀφηγοῦμαι τὰ ἑξῆς ὀλίγα, ἵνα γένωσι καταληπτότερα τὰ πρῶτα συμβεβηκότα τῆς ἐν τῷ Πόντῳ ἐμπορίας τῶν Γενουηνσίων.

Οἱ Γενουήνσιοι μετὰ τὴν ἀνάκτησιν του κράτους ὑπὸ Μιχαὴλ τοῦ Παλαιολόγου τῷ 1261ῳ, συνεπολιτεύοντο μετὰ τῶν Βυζαντίων, συνετώτερον τῶν Βενετῶν. Τὰ παθήματα τῶν ἀντιζήλων Βενετῶν, ἦσαν δι' αὐτοὺς σωτήρια μαθήματα. Οὐδέποτε ἐλησμόνησαν οἱ Βυζάντιοι τὴν ἅλωσιν τῆς Κ/πόλεως, τὴν βεβήλωσιν τῶν ἐκκλησιῶν, καὶ τὸ χείριστον, τὴν ὑπὸ τῶν Βενετῶν αἰτουμένην ὑποταγὴν εἰς τὸν Πάπαν τῆς Ῥώμης. Ἡ διοίκησις τῆς ἀριστοκρατικῆς Βενετίας ἦτο πάντοτε νουνεχεστέρα τῆς ὀχλοκρατουμένης Γενούης. Τὰς βουλὰς τῶν ἐν Βενετίᾳ ἀρχόντων δὲν ἐτάραττον ὀχλαγωγίαι ἢ ταραχώδεις ἀλλοιώσεις τοῦ πολιτεύματος [5]). Ἡ μετέπειτα ἱστορία τῆς Βενετίας, ἐπὶ Βυζαντίων καὶ Ὀθωμανῶν, πληρέστατα τεκμαίρει τὴν περίνοιαν τῶν κυβερνώντων. Πολλάκις κατὰ

phi Min. ἐν σημ. nunc ibi Isgaur vicus prope Iskuriah promontorium. Τὰ Ποντικά, ὑπὸ Περ. Τριανταφυλλίδου. Ἀθήναις, 1866, σελ. 35, 37. Μελετίου Γεωγρ. Τόμ. Γ'. σελ. 315. Heyd, Τόμ. Β'. σελ. 63. [1]) Depping. Τόμ. Β'. σελ. 88. Ὁ Ῥουβρουκούης καλεῖ τὸν ἡγεμόνα τῆς Τραπεζοῦντος Guion ἀντὶ Κομνηνόν. [2]) Depping. Τόμ. Α'. σελ. 127, 130. [3]) Jaubert. Voyage en Armenie et en Perse. Paris, 1821, σελ. 404. [4]) Λέων ὁ Διάκονος, σελ. 497. [5]) Depping. Τόμ. Α'. σελ. 154, 166.

τῶν Ὀθωμανῶν ἀντιστρατευόμενοι καὶ οὐδέποτε ἀθυμοῦντες, διέσωσαν μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν, λείψανά τινα τῆς προτέρας αὐτῶν κυριαρχίας. Οἱ δὲ Γενουήνσιοι, ἐπιεικέστεροι καὶ ἀνεκτικώτεροι πρὸς τοὺς Βυζαντίους, μεγάλως ἐσέβοντο τὴν θρησκείαν τῶν ὑποτελῶν Γραικῶν, τὴν ὁποίαν ὁτὲ μὲν κατεπίεζον, ὁτὲ δὲ ἐμυκτήριζον οἱ Γάλλοι καὶ Βενετοί.

Ἀνέφερα ἀνωτέρω [1]) τὰς ἐπιστολὰς τοῦ Πάπα Ἰννοκεντίου Τρίτου, καταρωμένου τὰς ἁρπαγὰς, λεηλασίας καὶ ἀσελγείας τῶν σταυροφόρων κατὰ τῶν Βυζαντίων. Ἅρπαγες καὶ πειναλέοι σταυροφόροι ἐπέπεσαν ἐπὶ πλουσίας πόλεως, καὶ οὐδεμία παραίνεσις εἴτε ἱεράρχου εἴτε ἡγεμόνος, ἴσχυσεν ἵνα καταστείλῃ τὴν πλεονεξίαν τῶν ξένων. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ συνετοῦ ἱεράρχου Ἰννοκεντίου, ἕτεροι Πάπαι ἐμόχθησαν ἵνα ἐπαναφέρωσι τοὺς Βυζαντίους ὑπὸ τὴν ὑποταγὴν τῆς Παπικῆς ἕδρας. Ταῦτα ὑπερεπίκραναν τὸν Γραικικὸν λαὸν, οὐχὶ κατὰ τῶν Βενετῶν μόνων, ἀλλὰ καὶ κατὰ πάντων τῶν ἀλλογενῶν. Τούτου ἕνεκα, κατὰ τοὺς ἀκολούθους αἰῶνας, πρόθυμοι τῶν Ὀθωμανῶν συναρωγοὶ κατὰ τῶν Ἰταλῶν, ἦσαν οἱ Γραικοί.

Ἂν ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος, ὀλίγον μετὰ τὴν ἀνάκτησιν τοῦ Βυζαντίου, συνεφώνησε μετὰ τῆς Βενετίας, νὰ ἐκδιώξῃ ἐκ τοῦ κράτους τοὺς Γενουηνσίους, τοῦτο ἔπραξε, ποθῶν ἵνα προσλάβῃ ἀρωγὸν τὴν ἰσχυρὰν Βενετίαν κατὰ τῶν Ἰταλῶν, ὀρεγομένων νέαν κατὰ τοῦ κράτους του ἐκστρατείαν. Ἂν ἐν τῇ συνθήκῃ τοῦ Νυμφαίου, ἀφῆκε τοὺς Γενουηνσίους κυρίους τῆς ἐν τῷ Εὐξείνῳ πόντῳ θαλασσοπλοίας, καὶ μετ' ὀλίγον συνεφώνησεν νὰ ἐκδιώξῃ αὐτοὺς ἐκ τοῦ κράτους, πάλιν ὀλίγον μετὰ ταῦτα, ἐν τῇ συνθήκῃ μετὰ τῶν Βενετῶν τοῦ 1265ου, λέγει ῥητῶς, «εἰς τὴν Μαύρην θάλασσαν, ὅπου ἂν ἀρεσθῶσιν» [2]).

Οἱ Γενουήνσιοι, ἐμπορευόμενοι ἐν Κριμαίᾳ, οὐδόλως εἶχον ἀνάγκην νὰ αἰτήσωσιν ἄδειαν τοῦ Παλαιολόγου, διὰ τὸ ἐν Κριμαίᾳ ἐμπόριον αὐτῶν, διότι τὸν Καφᾶν καὶ τὰ περίχωρα, εἶχον πρὸ πολλοῦ κατακτήσει οἱ Κουμάνοι καὶ μετ' αὐτοὺς οἱ Τάταροι. Δὲν ἔμειναν μολαταῦτα ἀνενόχλητοι οἱ Γενουήνσιοι εἰς τὰς ἀπωτάτας ταύτας χώρας, ταλαιπωρούμενοι ὁτὲ μὲν ἀπὸ τοὺς Τατάρους, ὁτὲ δὲ ἀπὸ τοὺς ὁμοφύλους Πισαίους καὶ Βενετούς. Οἱ Πισαῖοι, οἵτινες εἶχον πρὸς τὴν βόρειον παραλίαν τῆς Μαιώτιδος ἐμπορεῖον, σημειούμενον εἰς τοὺς χάρτας τῶν χρόνων τούτων [3]), ὥπλισαν τριήρη τῷ 1277ῳ, μὲ πρόθεσιν νὰ κακοποιήσωσι τὰς ἐν τῷ Εὐξείνῳ ἀποικίας τῶν Γενουηνσίων. Προσέβαλον πρῶτον τοὺς ἐν Σινώπῃ ἐμπορευομένους Γενουηνσίους, μετέπειτα τοὺς ἐν Σουγδαίᾳ, ὅπου ἡ τριήρης αὕτη συνελήφθη καὶ ἐπυρπολήθη ἀπὸ τριήρη Γενουηνσίαν.

Τῶν Γενουηνσίων ἀντίπαλοι ἐπίφοβοι ἦσαν οἱ Βενετοί. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου, οἱ ἐν Γαλατᾷ καὶ Εὐξείνῳ πόντῳ Γενουήν-

[1]) Σελ. 197. [2]) T. καὶ Th. Τόμ. Γ'. σελ. 70. [3]) Serristori, ἐν τῷ χάρτῃ τοῦ Εὐξείνου πόντου, τοῦ 1351ου. Heyd, Τόμ. Β'. σελ. 23.

σιοι ἔμειναν διά τινα ἔτη ἀνενόχλητοι, διότι κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν ἡμετέρων Βυζαντινῶν συγγραφέων, οἱ Βενετοὶ, φόβῳ τῶν Βυζαντίων, ἀπέδρασαν οἱ πλειότεροι εἰς Ἰταλίαν. Οἱ ἐν Εὐξείνῳ ἔμποροι καὶ ναυτιλλόμενοι πατριῶται αὐτῶν, μετὰ πολλῆς βίας ἀπέπλευσαν ἀπὸ τὰς Βυζαντινὰς θαλάσσας. Οἱ πλούσιοι καὶ ἀκάματοι οὗτοι ἔμποροι, μετ' ὀλίγον ἐπανῆλθον, καὶ καθὼς ἀνέκτησαν τὰς προτέρας ἐν Βυζαντίῳ κατοικίας καὶ ἀποβάθρας, μέσον τῆς πύλης τοῦ Περάματος καὶ τῆς τῶν Δρουγγαρίων, ἔλαβον καὶ τὸ προνόμιον νὰ ἐμπορεύωνται ἐλευθέρως ἐν τῷ Εὐξείνῳ πόντῳ. Τοσοῦτον πλῆθος Βενετῶν συνῆλθεν εἰς τὴν ἐμπορικωτάτην Σουγδαίαν, τὸ γενικὸν τότε ἐμπορεῖον τῆς Κριμαίας καὶ τοῦ Εὐξείνου, ὥστε ἡ Βενετία ἔπεμψεν ἐκεῖσε πρόξενον Βενετὸν, καλούμενον πρόξενον πάσης Χαζαρίας. Πιθανὸν ἔλαβον τὴν ἄδειαν τοῦ Τατάρου διοικητοῦ, τελοῦντες τὰ συνήθη τέλη· ἀλλὰ νὰ λάβωσι τόπον καὶ περιταφρεύσωσιν αὐτὸν, ἦτον ἀδύνατον, διότι ἡ Σουγδαία ἦτο τότε πόλις πολυάνθρωπος, καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν ἐν τῷ Εὐξείνῳ ἐμπορευομένων, ἐδῶ συνήρχοντο. Ἄλλως ἔπραξαν οἱ Γενουήνσιοι ἐν Καφᾷ, ἐνοικίσαντες χωρίον ἔρημον ἢ ὀλιγάνθρωπον. Οἱ Βενετοὶ φθονοῦντες τὸν ἐκ τῆς ἐμπορίας πλοῦτον τῶν ἐν Καφᾷ Γενουηνσίων, προσέβαλον αὐτοὺς τῷ 1296ῳ, μετὰ εἴκοσι πέντε πλοίων, οὐδόλως λογιζόμενοι τὴν τοσάκις μετὰ τῶν Γραικῶν αὐτοκρατόρων γενομένην σύμβασιν, νὰ μὴ μάχωνται Γενουήνσιοι μετὰ Βενετῶν, ἐντὸς τῆς Προποντίδος καὶ τοῦ Εὐξείνου πόντου [1]). Ὁ στόλος οὗτος ὑπὸ τὸν στόλαρχον Ἰωάννην Σοράντζον [2]), συνέλαβε πάμπολλα πλοῖα ἐμπορικὰ τῶν Γενουηνσίων· προσέβαλε τέλος καὶ τὸν Καφᾶν, τὸν ὁποῖον ἐκυρίευσε μετὰ πεισματώδη πάλην. Ἐπυρπόλησε δύο τριήρεις καὶ τέσσαρα πλοῖα τῶν ἐχθρῶν. Μετὰ τὴν νίκην ταύτην, ὁ Βενετὸς στόλαρχος διεχείμασεν ἐν Καφᾷ. Τὸ ψῦχος καὶ ἡ ἔλλειψις τροφῶν, ἐθανάτωσαν μέγα μέρος τοῦ στρατοῦ. Ἐπανῆλθε τὴν ἄνοιξιν εἰς τὴν Βενετίαν μετὰ δεκαὲξ πλοίων. Μετὰ τὸν ἀπόπλουν τοῦ Σοράντζου, οἱ περίφοβοι Γενουήνσιοι ἐπανῆλθον εἰς Καφᾶν.

Ὁ ἡγεμὼν τοῦ Τσιπτσὰχ Τοκτάϊ [3]), μαθὼν ὅτι οἱ Χριστιανοὶ τοῦ Καφᾶ καὶ ἕτεροι ἄλλοθι κατοικοῦντες, ἐπώλουν εἰς Μουσουλμάνους τέκνα τῶν Τατάρων, προσέβαλε τὸν Καφᾶν μετὰ πολυαρίθμου στρατοῦ. Οἱ Καφαῖοι ἄνευ τειχῶν, κατέφυγον μετὰ τῆς περιουσίας αὐτῶν ἐντὸς τῶν πλοίων. Οἱ Τάταροι εὑρόντες κενὴν καὶ ἀνώχυρον τὴν πόλιν, εἰσῆλθον καὶ ἐγύμνωσαν αὐτήν.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Τοκτάϊ, ἡ Γένουα ἔπεμψεν εἰς τὸν διάδοχον αὐτοῦ Οὐσβὲκ, δύο πρέσβεις τὸν Ἀντώνιον Γρίλλον καὶ Νικόλαον Παγάνον, ἱκετεύουσα τὸν Τάταρον ἡγεμόνα, ἵνα ἐκ νέου εἰσέλθωσιν ἐν Καφᾷ οἱ Χριστιανοὶ ἐγκάτοικοι. Χρήματα καὶ δῶρα πιθανὸν ἐμαλάκυναν τὴν καρδίαν τοῦ Οὐσβὲκ, συγχωρήσαντος ἐπὶ τέλους τοὺς Γενουηνσίους, ἵνα ἐκ νέου συνοικίσωσι τὸν Καφᾶν.

Πρὸς ἀποφυγὴν τοσούτων κινδύνων, συνεστήθη ἐν Γενούῃ τῷ 1313ῳ, τὸ καλούμενον γραφεῖον τῆς Χαζαρίας [1]), ἵνα φροντίζῃ οὐχὶ περὶ τοῦ Καφᾶ μόνου [2]), ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς Τραπεζοῦντος καὶ Περσίας, ὅπου ἐπεξετείνετο τὸ ἐμπόριον τῶν Γενουηνσίων. Μετ' ὀλίγον ἡ δικαιοδοσία τοῦ γραφείου τούτου ἐπεξετάνθη καθ' ὅλον τὸν Εὔξεινον πόντον, ὅπου ὑπῆρχον ἐμπορεῖα Γενουηνσίων ἢ διέμενον χάριν ἐμπορίου ἄνδρες Γενουήνσιοι. Τὸ γραφεῖον τοῦτο συνέταξε νόμους δι' ὅλας τὰς ἀποικίας τῶν Γενουηνσίων ἐν Εὐξείνῳ, νόμους διὰ τὴν προαγωγὴν τοῦ ἐμπορίου καὶ ἐκλογὴν τῶν κοσμητόρων. Ἐφρόντιζε περὶ τῶν ἐν Ἀνατολῇ καὶ Εὐξείνῳ πόντῳ ἐμπορευομένων πλοίων, ὁρίζον τὸν φόρτον, τὰ πληρώματα, τρόφιμα καὶ ὅπλα αὐτῶν. Διέταττε κατὰ τίνα ὥραν τοῦ ἔτους ν' ἀποπλέωσιν ἐκ Γενούης καὶ τίνα ὥραν νὰ ἐπανέρχωνται. Ἐπιτροπαὶ ἰδιαίτεραι καλούμεναι γραφεῖα ἐμπορείου εἰς τὰς ἁπανταχοῦ ἀποικίας, ἐπετήρουν τοὺς πλοιάρχους· οἱ δὲ παραβάται ἐτιμωροῦντο ἐν Γενούῃ ἀπὸ τὸ γραφεῖον τῆς Χαζαρίας. Αἱ διαταγαὶ τοῦ γραφείου τούτου εἶχον τὴν αὐτὴν ἰσχὺν τῶν νόμων τῆς Γενούης. Τετρακόσιοι ἄνδρες Γενουήνσιοι, εὐπατρίδαι καὶ ἰδιῶται, ἄοπλοι καὶ ὡπλισμένοι, ὑπηρέτουν τὸ γραφεῖον τοῦτο.

Οἱ ἀπαρτίζοντες τὸ γραφεῖον τοῦτο ὀκτὼ ἄνδρες καλούμενοι σοφοὶ [3]), ἤλλαττον ἀνὰ πᾶσαν ἐξαμηνίαν.

Τὸ γραφεῖον τῆς Χαζαρίας ἐξέλεγεν ἐκ τῶν ἐπισήμων οἰκογενειῶν τῆς Γενούης τὸν ἄρχοντα τοῦ Καφᾶ, καλούμενον ποτὲ μὲν πρόξενον πάσης Χαζαρίας, ποτὲ δὲ πρόξενον τῶν ἐν Χαζαρίᾳ κατοικούντων Γενουηνσίων, καὶ ἄλλοτε πρόξενον παντὸς τοῦ Εὐξείνου πόντου. Πρὸ τῆς ὁρκοδοσίας αὐτοῦ [4]), ὤφειλε νὰ παρακαταθέσῃ ὡς ἐγγύην, ἱκανὴν ποσότητα χρημάτων, ὀλιγωτέραν ὅμως τῆς τοῦ ποτεστάτου τοῦ Γαλατᾶ [5]).

Ἀφικομένου ἐν Καφᾷ, συνήρχοντο οἱ πολῖται ἵν' ἀκροασθῶσι τὸ διάταγμα τῆς ἐκλογῆς καὶ τὰς ὁδηγίας αὐτοῦ. Ἀκολούθως, συνεκάλει τὸ καλούμενον συμβούλιον τῶν εἰκοσιτεσσάρων, τὸ ὁποῖον συνειργάζετο μετὰ τοῦ προκατόχου

---

1) «Πρότερον μὲν γὰρ πολλῷ προεῖχον σφῶν Βενετικοί.» Γ. Παχυμέρης. Τόμ. Α'. σελ. 419. 2) Heyd. Τόμ. Β'. σελ. 25. Univers Pittoresque. Russie, Crimée, σελ. 17.

3) Ἐβασίλευεν ἀπὸ τοῦ 1291ου μέχρι τοῦ 1313ου. Heyd. Τόμ. Β'. σελ. 27. Ἡ ἐπαρχία Τιπτσὰχ κεῖται πρὸς βορρᾶν τῆς Κασπίας θαλάσσης. Univers Pittoresque. Russie, Crimée, σελ. 16.

1) Officium Gazariae. Heyd. Τόμ. Β'. σελ. 29. Τὰς διατάξεις ταύτας ἀρύομαι ἐκ τοῦ συγγραφέως τούτου. Sauli. Τόμ. Β'. σελ. 52. 2) Ils firent de cette ville une des plus belles et des plus riches places de commerce en Europe. Depping. Τόμ. Α'. σελ. 207. Clarke. Voyages. Τόμ. Β'. σελ. 304, 313. Κατὰ τὸν συγγραφέα τοῦτον, ἐπισκεφθέντα τὸν Καφᾶν περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ αἰῶνος, ἡ πόλις αὕτη περιεῖχε μόλις πεντήκοντα οἰκογενείας. 3) Ὅθεν ἐκαλεῖτο, Officium octo sapientium super factis navigandi et maris majoris. Heyd. Τόμ. Β'. σελ. 29, 31, ἐν σημ. Depping. Τόμ. Α'. σελ. 211. 4) Heyd. Τόμ. Β'. σελ. 130. 5) Sauli. Τόμ. Β'. σελ. 23.

προξένου. Κατὰ διαταγὴν τῆς μητροπόλεως, τὸ συμβούλιον τοῦτο ἐξέλεγε πρὸς ἀντικατάστασιν αὐτοῦ, ἕτερον συμβούλιον ἰσάριθμον. Οὐδὲν μέλος τοῦ προτεραίου συμβουλίου ἐξελέγετο ἐκ νέου· ἀπηρτίζετο δὲ ἀπὸ δώδεκα εὐπατρίδας καὶ δώδεκα ἰδιώτας. Ἐν αὐτῷ δὲν ἠδύναντο νὰ συνεδριάζωσι πλείονες τῶν τεσσάρων ἐγχωρίων Καφαίων. Ἐκ τῶν ἄνω εἴκοσι τεσσάρων μελῶν, ἐξελέγετο ἕτερον συμβούλιον ἑξαμελὲς, καλούμενον μικρὸν συμβούλιον. Ὁ πρόξενος οὐδέποτε ἀνεμιγνύετο εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν μελῶν τῶν δύο τούτων συμβουλίων. Δὲν συνεχωρεῖτο νὰ ἐκδώσῃ οὐδεμίαν ἐπίσημον διαταγὴν, ἄνευ τῆς ἐπικυρώσεως τοῦ συμβουλίου. Δὲν ἠδύνατο νὰ εἰσπράττῃ χρήματα, νὰ ἐπιβάλῃ νέους φόρους, νὰ δανεισθῇ, δανείσῃ ἢ δαπανήσῃ χρήματα τῆς κοινότητος. Ταῦτα κατεῖχον διὰ δύο μόνους μῆνας, δύο μέλη τοῦ μεγάλου συμβουλίου, καλούμενα ταμίαι ἢ κλειδοῦχοι. Μετὰ τὴν διμηνίαν, οὗτοι ἐνώπιον τοῦ εἰκοσιτετραμελοῦς συμβουλίου ἀνήγγελλον τὰς ἐσόδους καὶ δαπάνας τοῦ τόπου. Ἐξελέγοντο πάραυτα ἕτερα δύο μέλη ἐκ τοῦ αὐτοῦ συμβουλίου ὡς κλειδοῦχοι. Ὁ λογοθέτης ἢ γραμματεὺς τοῦ προξένου, ἐξελέγετο οὐχὶ ἀπὸ τὸν πρόξενον, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ ἐν Γενούῃ γραφεῖον τῆς Χαζαρίας. Ἡ ἐντολὴ αὐτοῦ ἦτο νὰ καταγράφῃ πάσας τὰς ἐπισήμους πράξεις τοῦ προξένου, τὰ ἰδιωτικὰ συμβόλαια παντὸς γένους, τὰς διαθήκας, περιουσίας καὶ τὰ δικαστικὰ ἔγγραφα. Ὁ γραμματεὺς, τοῦ ὁποίου συχνότατα μνημονεύουσι καὶ μεταγενέστερα ἔγγραφα, ἦτο πάντοτε ἐκ τῶν γνωστῶν νομομαθῶν συμβολαιογράφων τῆς Γενούης.

Ὁ πρόξενος, ὁ διοικῶν τοσοῦτον λαὸν, ὁ δικάζων τοσούτων ἐμπορευομένων, ἀλλογενῶν καὶ ἐγχωρίων δίκας, ἐξελέγετο πάντοτε ἐκ τῶν ἐπισήμων καὶ νομομαθῶν ἀνδρῶν τῆς μητροπόλεως [1]). Ὤφειλε δὲ νὰ δικάζῃ κατὰ τοὺς νόμους τῆς Γενούης, καὶ ὁσάκις δὲν ἀπεφαίνετο σαφῶς ὁ νόμος, ἐδίκαζε κατὰ τοὺς Ῥωμαϊκοὺς νόμους [2]). Εἰς τὰς δίκας τὰς ἐμπορικὰς οἱ διαδικαζόμενοι εἰσῆγον δύο ἢ τέσσαρας ἄνδρας πιστοὺς [3]), καὶ οὗτοι ἀπεφάσιζον. Οὐδέποτε δὲ συνεχωρεῖτο εἰς τὸν πρόξενον ν' ἀποφανθῇ ὁ ἴδιος περὶ δίκης τινὸς, ἀλλ' ἐξετέλει τὴν ἀπόφασιν. Συνέλεγε τὰ πρόστιμα, ἐξώριζε καὶ ἐπέβλεπε τὴν ἐκτέλεσιν τῶν κεφαλικῶν ποινῶν. Δὲν ἐδέχετο δῶρα ἀνώτερα τῶν δέκα σολδίων. Δὲν ἠδύνατο ν' ἀναμιγνύηται εἰς ὑποθέσεις χάριν προσδοκωμένου κέρδους ἢ νὰ γενῇ ὑποτελὴς τοῦ Χάνου τῶν Ταταρων ἢ τῆς συζύγου αὐτοῦ. Μετὰ τὴν λῆξιν τῆς ἐνιαυσίου προξενίας αὐτοῦ, ὤφειλεν ἄνευ ἀναβολῆς νὰ ἀπέλθῃ εἰς Γένουαν καὶ ἐκεῖσε ἐξελεγχθῇ ἀπὸ ἄνδρας ἐπὶ τούτῳ διορισθέντας, βοηθουμένους ἀπὸ ἐμπόρους, διαπρέψαντας ἐν Καφᾷ κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐκεῖσε προξενίας αὐτοῦ.

[1]) Les consulats d'outre-mer, furent occupés par les hommes des premières familles des republiques Italiennes. Depping. Τόμ. Β'. σελ. 56.

[2]) Συνεχωρήθη εἰς τοὺς Καφαίους, εἴς τινας περιστάσεις, ἵνα μεταβάλωσι τοὺς ἐγχωρίους νόμους, προσαπῃτεῖτο ὅμως ἡ ἐπικύρωσις τῆς μητροπόλεως. Sauli. Τόμ. Β'. σελ. 30, 31. [3]) Boni homines. Heyd. Τόμ. Β'. σελ. 32.

Οἱ νόμοι οἱ διέποντες τὰς ἐμπορικὰς αὐτῶν ἀποικίας ἐν τῷ Εὐξείνῳ πόντῳ, ἦσαν διάφοροι τῶν ἐν Γαλατᾷ. Ἐδῶ κατὰ τὴν αὐτῶν ὁμολογίαν, ἦσαν ὑποτελεῖς τοῦ βασιλέως τῶν Ῥωμαίων, ἔχοντες ἀπέναντι αὐτῶν, λαὸν πεπολιτισμένον καὶ ἰσχυρὸν, ἐνῷ ἐν Κριμαίᾳ περιεκυκλοῦντο ἀπὸ Τατάρους ἀγρίους, ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τῶν ὁποίων διετέλουν τινὰ καιρὸν, τελοῦντες καὶ φόρον, ἑωσοῦ περιφρουρήσαντες τὰς πόλεις αὐτῶν, ἐγένοντο πράγματι καὶ οὐχὶ ὀνόματι κύριοι ἀπόλυτοι ἐκτενοῦς περιχώρου [1]), ποτὲ μὲν ἐκλέγοντες ποτὲ δὲ ἀποβάλλοντες τοὺς Τατάρους ἡγεμόνας.

Τὸν Καφᾶν ἐρημωθέντα πρῶτον διὰ τῆς ἐφόδου τοῦ Βενετοῦ στολάρχου Σοράντζου, καὶ δεύτερον ὑπὸ τῶν στρατευμάτων τῶν Ταταρων, διενοήθη ἡ Γένουα ν' ἀνεγείρῃ καὶ ὀχυρώσῃ. Πρὸς τούτοις, ἕνεκα τῆς θέσεώς της πλησίον τῆς Μαιώτιδος λίμνης, καὶ τῶν ἄλλων τῆς Κριμαίας καὶ Μικρᾶς Ἀσίας ἀποικιῶν της, ἔμελλε νὰ ἦναι μητρόπολις τῶν ἄλλων ἐμπορικῶν ἀποικιῶν. Τὰ ἐδῶ εἰσαγόμενα ἐμπορεύματα; προερχόμενα ἐκ νότου καὶ ἀνταλλασσόμενα ἢ πωλούμενα εἰς τοὺς κατοίκους τῆς Ταταρίας καὶ ἄνω Ῥωσσίας, ὤφειλον νὰ προφυλάττωνται ἀπὸ τοὺς ἅρπαγας γείτονας. Τὰ περιοικοῦντα ἔθνη, οὐδόλως γεωργοῦντα τὴν γῆν, τὴν ἀληθῆ πηγὴν παντὸς πλούτου, ἦσαν πτωχὰ, ζῶντα ἀπὸ τὴν ἁλιείαν καὶ τὴν ἄγραν τῶν δασῶν. Τὰς ἁρπαγὰς τῶν ὑπηκόων, σπανιώτατα ἐτιμώρει ὁ ἡγεμὼν, ὁ καρπούμενος πολλάκις τὸ κρεῖττον τῶν ἁρπαγῶν [2]).

Τούτων ὅλων ἕνεκα, ἡ Γένουα, κηδομένη τῆς μελλούσης σωτηρίας τοῦ Καφᾶ, καὶ ποθοῦσα οὐχὶ τοῦτον μόνον νὰ περιφυλάττῃ, ἀλλὰ καὶ τὰς ἀδελφὰς ἀποικίας νὰ ὑπερασπίζηται, περιέβαλε τὸν Καφᾶν μὲ ἐρυμνὰ τείχη καὶ φρούρια, μετὰ βαθυτάτης τάφρου. Συγχρόνως ἢ ὀλίγον μετὰ τὴν ἀνέγερσιν τῶν τειχῶν τούτων, περιέβαλε καί τινα προάστεια, δι' ἑτέρου τείχους καλουμένου τῶν προαστείων [3]), περιλαμβάνοντος μικράς τινας κωμοπόλεις καί τινας ἐπαύλεις τῶν πλουσίων Καφαίων.

Ἵνα πορισθῇ ἡ πόλις χρήματα διὰ τοσαύτας δαπάνας, γενομένας μικρὸν μετὰ διπλῆν καταστροφὴν, διέταξε τοὺς ναυκλήρους καὶ πλοιάρχους Γενουηνσίους ἀναπλέοντας ἐκ Κ/πόλεως πέραν τοῦ Καφᾶ, εἴτε εἰς τὰ παράλια τῆς Μαιώτιδος εἴτε τῆς Κιρκασίας, καὶ τοὺς ἐκεῖθεν καταπλέοντας πρὸς τὴν Μεσόγειον, νὰ ἐλλιμενίζωνται ἐν Καφᾷ· ἐδῶ διέμενον ἡμέραν μίαν, καὶ ἐτέλουν φόρον ἀνάλογον τῆς ἀξίας τῶν ἐμπορευμάτων καὶ τῶν κεφαλαίων τῶν ἐν τῷ πλοίῳ ἐμπόρων. Δὲν ἐπετρέπετο εἰς οὐδένα Γενουήνσιον νὰ διαμείνῃ πλέον τῶν τριῶν

[1]) Mais dès que leurs (δηλ. τῶν Ταταρων) divisions intestines commencèrent à les affaiblir, les Génois secouèrent le joug et les princes du plat pays n'étaient, pour la plupart, élus et déposés qu'avec leur agrément. Reuilly, σελ. 87. [2]) Depping. Τόμ. Α'. σελ. 53, 63. [3]) Ces chateaux sont fortifiés d'un double mur, et la ville aussi. Chardin. Voyages. Τόμ. Ι'. σελ. 103.

ήμερῶν ἐν Σουγδαίᾳ· ὁ παραβαίνων τὴν διαταγὴν ταύτην, ἐτιμωρεῖτο διὰ βαρυτάτου προστίμου· ἀπηγορεύετο εἰς τοὺς Γενουηνσίους νὰ διαχειμάζωσιν ἢ ἀγοράζωσιν οἰκίας ἐν τῇ Ταναΐδι· πρὸς τούτοις, ἀπηγορεύετο ν' ἀγοράζωσιν ἢ πωλῶσιν ἐμπορεύματα ἐν Σουγδαίᾳ, νὰ ἐκφορτώνωσιν ἐπὶ τῆς μέσον τῆς Σουγδαίας καὶ τοῦ Καφᾶ παραλίας, εἴτε εἰς ἑτέρους λιμένας, ἐπὶ ποινῇ ἑκατὸν ὑπερπύρων [1]), ἀλλὰ μόνον εἰς τὸν Καφᾶν. Διὰ τῶν εἰσπραττομένων τούτων χρημάτων, ἀνήγειραν οἱ Καφαῖοι τὰ ἐρυμνὰ αὐτῶν ὀχυρώματα καὶ τὰ δημόσια κτίρια. Πᾶς Γενουήνσιος ἀγοράζων ἐντὸς τοῦ Καφᾶ γήπεδον, ὤφειλε ν' ἀνεγείρῃ ἐπ' αὐτοῦ οἰκίαν ἐντὸς μηνῶν δεκαοκτώ [2]).

Ὅλαι αἱ ἄνω διατάξεις περὶ συνοικισμοῦ τοῦ Καφᾶ, καὶ ἡ γνωστὴ θαλασσία δύναμις τῆς Γενούης παρεκίνησαν πολὺν λαὸν νὰ συρρεύσῃ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ χάριν πλειοτέρας ἀσφαλείας καὶ πλειοτέρου κέρδους [3]). Ἐκτὸς τῶν πολυαρίθμων Ἀρμενίων ἐδῶ συνελθόντων, ἕνεκα τῆς δῃώσεως τῆς πατρίδος αὐτῶν ὑπὸ τῶν Τατάρων [4]), συγκατῴκησαν μετὰ τῶν Λατίνων καὶ πάμπολλοι Ἑβραῖοι Καραΐται [5]), οἵτινες μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Καφᾶ, κατῴκησαν τὴν παρὰ τῷ αὐτοκρατορικῷ ναυστάθμῳ τῆς Κ/πόλεως κωμόπολιν Χάσκιοϊ, ὅπου μέχρι σήμερον κατοικοῦσιν οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν. Τούτων καὶ τῶν Μουσουλμάνων ἐνοίκων, μνημονεύουσι συχνότατα τὰ ἔγγραφα τοῦ Καφᾶ, καθὼς καὶ πλεῖστα ἐκκλησιαστικὰ τοῦ τότε αἰῶνος, ἀφηγούμενα τὰς φροντίδας τῶν ἐκεῖσε Λατίνων ἀποστόλων καὶ ἀρχιερέων, ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν Ἀρμενίων καὶ εἰσελεύσεως αὐτῶν εἰς τὴν Λατινικὴν ἐκκλησίαν. Οἱ μετὰ τῶν Λατίνων συμβιοῦντες Γραικοί, οἱ μετὰ τοσούτου ζήλου ἀποπτύσαντες ἐπὶ τῆς Λατινοκρατίας, τὴν ἰδέαν τῆς εἰς τὸν Πάπαν ὑποταγῆς, οὐδόλως ἠνωχλοῦντο. Ἀτυχῶς ὀλίγα περὶ τούτων ὅλων γνωρίζομεν, διότι οὐδεὶς ἱστόρησε τὸν βίον τῶν ἐν Κριμαίᾳ Ἑλλήνων, καθ' ὅλον τὸν χρόνον τῆς ἐκεῖ ἰσχυρᾶς δεσποτείας τῶν Γενουηνσίων [6]).

Ὁ Καφᾶς μεθ' ὅλης τῆς περιχώρου, ὑπέκειτο ὑπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴν δικαιο-

[1]) Heyd. Τόμ. Β'. σελ. 117. [2]) Ταῦτα ἐρανίζεται ὁ πολυμαθὴς Heyd, Τόμ. Β'. σελ. 27, ἐκ τῆς Historiae Patriae Monumenta. Leges Municipales, σελ. 378, 382, 408 καὶ κατωτέρω. [3]) Κατὰ τοὺς Ἰταλοὺς καὶ Γερμανοὺς συγγραφεῖς, εἶχεν ἡ πόλις αὕτη μικρὸν πρὸ τῆς ἁλώσεως τῆς Κ/πόλεως ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν, 20,000 οἰκιῶν. Heyd. Τόμ. Β'. σελ. 40. [4]) Κατά τινας ἱστορικοὺς τοῦ ΙΑ'. καὶ ΙΓ'. αἰῶνος, ἡ Κριμαία ἕνεκα τῶν ἐκεῖ πολλῶν Ἀρμενίων, ἐκαλεῖτο παραθαλάσσιος Ἀρμενία. Heyd. Τόμ. Β'. σελ. 35, ἐν σημ. Κατὰ τὸν Bergeron, Κεφ. Α'. ἱστοροῦντα τὴν περιήγησιν τοῦ Βενετοῦ Μάρκου Παύλου ἐν Ταρταρίᾳ τῷ 1252ῳ, ἡ Σολδάϊα ἐκαλεῖτο πόλις τῆς Ἀρμενίας.

[5]) Μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων σώζονται ἐν Κριμαίᾳ πάμπολλοι Καραΐται Ἑβραῖοι κατοικοῦντες τὴν κώμην Τσιφοὺτ-Καλὲ, 3 μίλια μακρὰν τοῦ Βαγτσὲ-σεράϊ, καθὼς καὶ τὸν Καφᾶν. Clarke. Τόμ. Β'. σελ. 350, 358, 458. Schnitzler, σελ. 68, 132.

[6]) Ὀλίγα τινὰ περὶ τῆς Κριμαίας ἀναφέρονται ἐν τῷ Συναξαριστῇ. Ἀφηγεῖται ὅμως γεγονότα προγενέστερα τῆς δυναστείας τῶν Γενουηνσίων.

δοσίαν τοῦ ἀρχιεπισκόπου Σουγδαίας καὶ Φούλλων [1]). Οὐδέποτε εἶχεν ἴδιον ἀρχιεπίσκοπον ὁ Καφᾶς. Ἐν τῇ περιοχῇ αὐτοῦ, ἐν τῷ Παλαιῷ λιμένι, εἶχον οἱ Γραικοὶ μονύδριον πατριαρχικὸν, τιμώμενον ἐπ' ὀνόματι τοῦ τιμίου Πέτρου [2]). Τῷ 1366ῳ ὁ Πατριάρχης διέταξε τὸν ὀρεγόμενον τὰ εἰσοδήματα τοῦ ἄνω μονυδρίου Ἅγιον Σουγδαίας, ἵν' ἀπέχῃ τῶν πολλῶν αὐτοῦ ἐνοχλήσεων, καὶ φροντίζῃ ὁ ἡγούμενος νὰ πέμπῃ εἰς τὸ Πατριαρχεῖον τὸ ἐτήσιον κανονικὸν δίκαιον.

Ἕτερον μονύδριον τιμώμενον ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου Γεωργίου [3]) καὶ Πατριαρχικὸν καλούμενον, ἐφωρεύετο κατὰ τὴν διαθήκην τοῦ ἀποθανόντος ἱδρυτοῦ, ἀπὸ ἑπτὰ Καφαίους, ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ ἐν Κ/πόλει Πατριάρχου, λαμβάνοντος τὸ κανονικὸν, μετὰ τὴν ἀπόδοσιν τοῦ ὀφειλομένου εἰς τὸν ἀρχιερέα τοῦ τόπου [4]). Τὸν ἑπόμενον αἰῶνα οἱ Γραικοὶ ἀνήγειραν καί τινας ἐκκλησίας ἐν Καφᾷ, ὅπου μνημονεύεται καὶ ἐπίσκοπος ἢ πρωτόπαππας αὐτῶν, τοῦ ὁποίου τὰς διενέξεις μετὰ τῶν Λατίνων ἀρχόντων ἀφηγοῦνται ἐν ἐκτάσει τὰ ἔγγραφα τοῦ Καφᾶ.

Τρεῖς ἀρχιερεῖς συχνότατα μνημονεύονται ἐν Κριμαίᾳ κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον. Ὁ Σουγδαίας καὶ Φούλλων [5]), ὁ Χερσῶνος [6]) καὶ ὁ Γοτθίας [7]). Ἀπέναντι τοῦ Κερτζίου, ὁ Ζηκχίας καὶ Ματράχων [8]). Τοῦ μὲν Σουγδαίας ἡ ἐπισκοπὴ ἐπεξετείνετο μέχρι τῆς Ἐλίσσου [9]), τὴν ὁποίαν μετὰ τῶν περὶ αὐτὴν χωρίων εἶχε παρανόμως προσλάβει ἐν τῇ ἐπισκοπῇ αὐτοῦ ὁ Χερσῶνος. Ἕνεκα τῆς ἀπωλείας τῶν κωδίκων καὶ ἐγγράφων, ἦτον ἄγνωστον τίνος ἐπισκόπου ἦτο τὸ πάλαι ἡ ἐνορία αὕτη τῆς Ἐλίσσου. Ἄλλη ἔρις ἀνεφύη τῷ 1384ῳ μεταξὺ τοῦ Γοτθίας καὶ τοῦ Χερσῶνος, περὶ τῶν παραλίων πόλεων τῆς Συκήτας, Παρθενίτας [10]), Λαμπάδος, Ἀλούστας, Φούνας καὶ Ἀλανίας. Διετάχθη ὁ μοναχὸς Ἰσίδωρος ἵν' ἀπέλθῃ ἐκ Κ/πόλεως εἰς Κριμαίαν, καὶ παρόντων τῶν δύο ἐριζόντων ἀρχιερέων Χερσῶνος καὶ Σουγδαίας, ἐξετάσῃ τοὺς γεραιτέρους ἐγκατοίκους καὶ τὴν ἀπόφασιν αὐτῶν πέμψῃ εἰς Κ/πολιν, ἵνα ἐπικυρωθῇ καὶ παύσωσιν εἰς τὸ ἑξῆς

[1]) Οὕτως εἰκάζω ἐκ τῶν ἀκολούθων· «ἐπὶ τῷ συντηρεῖσθαι τοῦτο (δηλ. τὸ μονύδριον τοῦ τιμίου Πέτρου) ἀνέπαφον ἀπὸ τῶν κατὰ καιροὺς ἀρχιερέων Σουγδαίας, μήτε τινὸς ἀπαιτήσεως ἐξ αὐτοῦ γενησομένης παρ' αὐτῶν.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 486. [2]) Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 486. Εἰκάζω ἐκ τοῦ ἐγγράφου τούτου, ὅτι ὑπῆρχε καὶ ἕτερος λιμὴν, καλούμενος πιθανὸν νέος. Πιθανὴ εἶναι ἡ γνώμη τινῶν, λεγόντων ὅτι ὁ νῦν Καφᾶς δὲν ἀνηγέρθη ἐπὶ τῆς ἀρχαίας Θεοδοσίας ἀλλὰ δυτικώτερον ταύτης. [3]) Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 70. [4]) Ἡ φράσις «τηρουμένου δηλονάτι τοῦ ὀφειλομένου κανονικοῦ δικαίου πρὸς τὸν ἀρχιερέα τοῦ τόπου», πιθανὸν ἐπλάνησε τὸν Schiltberger λέγοντα, ὅτι ὁ Καφᾶς εἶχεν ἐπίσκοπον. Heyd. Τόμ. Β'. σελ. 40, ἐν σημ. «Ὁ ἀρχιερεὺς τοῦ τόπου» ἦτον ὁ Σουγδαίας καὶ Φούλλων. [5]) Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 76. Β'. σελ. 42, 73. [6]) Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 478. Β'. σελ. 541. [7]) Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 43. [8]) Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 269. [9]) Πιθανὸν ἡ νῦν καλουμένη Καρὰ-Ἰλαὲς, κώμη χαριεστάτη πρὸς βορρᾶν τοῦ Τσερκὲς-Κερμάν. Clarke. Τόμ. Β'. σελ. 479. [10]) Reuilly, σελ. 23.

αἱ τῶν ἀρχιερέων ὀχληραὶ διενέξεις [1]). Ἐν ἑτέρῳ ἐγγράφῳ [2]) ὁ Πατριάρχης πικρότατα ἐπιπλήττει τὸν Χερσῶνος, τοῦ ὁποίου ἡ αἰσχρὰ πλεονεξία ἐπέφερε τοσαῦτα σκάνδαλα εἰς τὰς ἐκκλησίας τῆς Κριμαίας. Ἐκ τῆς παραβολῆς τῶν ἐγγράφων τούτων καταφαίνεται, ὅτι τὰ μὲν ἐπιθαλάσσια πολίσματα τῆς Κριμαίας ἦσαν ὑπὸ τὴν ἐπισκοπὴν τοῦ Γοτθίας, τὰ δὲ μεσόγεια ὑπὸ τὴν τοῦ Σουγδαίας καὶ Φούλλων. Ἡ ἐπισκοπὴ τοῦ Χερσῶνος ἦτο μικρὰ καὶ πτωχή [3]). Εἰς τὰς πόλεις τὰς παραλίους τὰς ὑποκειμένας εἰς τὴν Πατριαρχικὴν ἀρχὴν, ἦσαν χῶραί τινες καὶ μοναὶ ὑποκείμεναι τῷ Σουγδαίας, καὶ τῶν ὁποίων τὰ εἰσοδήματα ἐπέμποντο εἰς τὸν Πατριάρχην. Μία ἦτον ἡ Ἰαλίτα [4]). Οἱ ἀρχιερεῖς τῆς Κριμαίας, ἐξόχως δὲ ὁ Σουγδαίας καὶ Γοτθίας, συχνάκις συνηδρίαζον ἐν τῇ μεγάλῃ συνόδῳ τοῦ Πατριάρχου [5]). Τῷ 1399ῳ [6]), κατηγόρησεν ὁ Σουγδαίας τὸν Χερσῶνος, ὅτι οὗτος λαβὼν χρήματα ἱκανὰ συνεχώρησε πενταγαμίαν, τὴν ὁποίαν ἐκώλυσεν ὁ Σουγδαίας. Ἀμφότεροι προσεκλήθησαν εἰς Κ/πολιν, ἵνα ἐνώπιον τῆς ἱερᾶς συνόδου, ἀπολογηθῶσιν. Αἰτία τῶν συχνῶν καὶ αἰσχρῶν τούτων διενέξεων, ἦτον ὅτι τῷ 1390ῷ ὁ Χερσῶνος, ἔχων προστάτην τὸν αὐτοκράτορα, κατέπεισε τὸν Πατριάρχην καὶ τὴν περὶ αὐτὸν ἱερὰν σύνοδον, ἵν' ἀποδώσωσιν αὐτῷ ἐκ νέου τὴν ἐκκλησιαστικὴν διοίκησιν τῶν παραλίων πόλεων, πρὸ ἑξαετίας δοθεῖσαν τῷ Σουγδαίας [7]). Ὁ Χερσῶνος προβάλλων τὴν αὐτοῦ πενίαν καὶ τὴν ἐκτενῆ ἐπισκοπὴν τοῦ Σουγδαίας [8]), μετέτρεψε πρὸς χάριν ἑαυτοῦ τὰ φρονήματα τοῦ Πατριάρχου· πρὸ πάντων νομίζω ὑπερίσχυσεν ἡ βουλὴ τοῦ αὐτοκράτορος.

Ταῦτα τὰ ὀλίγα τ' ἀφορῶντα τὴν ἡμετέραν ἐν Κριμαίᾳ ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν ἐπὶ τῶν Γενουηνσίων ἐν Καφᾷ, συνέλεξα, ἵνα καταδείξω, ὅτι μέχρι τοῦδε, ὀλίγιστα γινώσκομεν, καὶ ταῦτα ἀσαφῆ καὶ ἀσυνάρτητα [9]). Τὰς ἀρχαίας ἀποι-

---

[1]) Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 67, 71. [2]) Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 69. [3]) Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 72· «ἀλλ' ὅτι μόνον πτωχὴ, φησίν ἐστιν, ἡ τῆς Χερσῶνος ἐπισκοπή.» «Ὁ Χερσῶνος διηγησάμενος περιπαθῶς τὴν τῆς ἐκκλησίας αὐτοῦ στενοχωρίαν καὶ ἔνδειαν.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 148. Κατὰ τὸ 1368 ὁ Πατριάρχης διέταξε τὸν Γοτθίας νὰ ἐπιβλέπῃ τὴν ἀρχιεπισκοπὴν τοῦ Χερσῶνος. Ἴδ. σελ. 500. [4]) Ἡ νῦν Γιάλτα (Yalta). Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 74· «μηνὶ Αὐγούστῳ, Ἰνδ. γ'. παρεδόθησαν τὰ περὶ τὴν Χαζαρίαν Πατριαρχικὰ δίκαια, ἤγουν ἡ Ἰαλίτα καὶ τὰ λοιπὰ πρὸς τὸν ἱερομόναχον Ματθαῖον.» Ἴδ. σελ. 249, 258. Schnitzler. σελ. 21, 24. [5]) Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 115.

[6]) Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 270. [7]) Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 148. [8]) Τῷ 1400ῷ «πολυάνθρωπον» καλεῖ τὴν Σουγδαίαν ὁ Πατριάρχης. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 390. Σύνταγμα Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ. Τόμ. Ε'. σελ. 501. [9]) Ὁ Clarke, Τόμ. Β'. σελ. 353, λέγει ὅτι τὸ πάλαι οἱ Τάταροι ἀπηγόρευσαν τὴν λατρείαν τῶν Γραικῶν Χριστιανῶν. Ἐκ τῶν ἄνω ὅμως καταφαίνεται, ὅτι οἱ μετὰ τῶν Τατάρων συμβιοῦντες Χριστιανοὶ ἀκωλύτως ἐλάτρευον τὴν θρησκείαν αὐτῶν.

κίας τῶν Ἑλλήνων κατεδούλωσαν οἱ Σκύθαι, τῶν Βυζαντίων οἱ Τάταροι, καὶ τῶν Γενουηνσίων οἱ Ὀθωμανοί. Τὰ πλεῖστα ὀνόματα τῶν πόλεων ἀπωλέσθησαν, καὶ ὅσα Ἑλληνικὰ τότε διετηροῦντο εἰς τὰ στόματα τῶν Ἑλλήνων, ἐλησμονήθησαν [1]).

Τί ἐμπόριον εἶχον οἱ Βυζάντιοι ἐν τῷ Εὐξείνῳ πόντῳ κατὰ τὸν μεσαιῶνα, ὁλοτελῶς σχεδὸν ἀγνοοῦμεν. Ὅταν μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Ἀράβων κατάκτησιν τῆς Συρίας καὶ Αἰγύπτου, τὰ πολύτιμα καὶ περιζήτητα ἐμπορεύματα τῶν Ἰνδιῶν μετεκομίζοντο διὰ ξηρᾶς μέχρι Τραπεζοῦντος καὶ Ταναΐδος καὶ ἐκεῖθεν εἰς Εὐρώπην, οἱ ἄτολμοι καὶ φυγόπονοι Βυζάντιοι ἀφῆκαν ἐλευθέρους τοὺς Ἰταλοὺς νὰ ἐμπορεύωνται ἐν τῷ Εὐξείνῳ πόντῳ, ἀρκούμενοι οἱ ἴδιοι εἰς τὰ τέλη τῶν εἰσκομιζομένων πραγματειῶν. Ὀλίγιστα πλοῖα Βυζαντινὰ ἀνεφαίνοντο εἰς τὰ ὕδατα τοῦ Πόντου. Μολαταῦτα ἀναφέρονται ἔμποροι Βυζαντινοὶ, ἀπερχόμενοι εἰς τὰ Ἀσιατικὰ παράλια τοῦ Πόντου, εἰς τὸν Καφᾶν [2]) καὶ τὰς παραλίους πόλεις τῆς Μαιώτιδος λίμνης.

Ὀλίγα ἔτη μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν Γενουηνσίων ἐν Γαλατᾷ καὶ τὴν ἐπικύρωσιν τοσούτων προνομίων ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν βασιλέων, οἱ πολῖται τῆς Γενούης, οἱ πλεῖστοι ἔμποροι καὶ θαλασσοπόροι, συνέταξαν διὰ τοὺς ἐν Γαλατᾷ ἀποίκους αὐτῶν, παντοίους νόμους δημοσιευθέντας τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Σάουλη [3]).

Οἱ νόμοι οὗτοι συνετάχθησαν τέλος ἐν Γενούῃ τῷ 1317ῳ, παρόντων τῶν συμβούλων τοῦ λαοῦ καὶ πολλῶν ἐμπείρων καὶ σοφῶν ἀνδρῶν.

Ὁ διοικητὴς τοῦ Γαλατᾶ, καλούμενος ποτεστάτος, ὀκτὼ ἡμέρας μετὰ τὴν ἐν Γαλατᾷ ἄφιξιν αὐτοῦ, ὤφειλε νὰ συγκαλέσῃ τὸ συμβούλιον τῶν εἰκοσιτεσσάρων καὶ τοῦτο νὰ ἐκλέξῃ ἓξ καλουμένους σοφοὺς [4]), τρεῖς εὐπατρίδας καὶ τρεῖς ἰδιώτας. Οὗτοι ἐδίκαζον τὰς μεταξὺ τῶν ὑπαλλήλων τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῶν Γενουηνσίων ἢ λογιζομένων Γενουηνσίων διενέξεις. Ἐάν τις τῶν ἄνω σοφῶν ἀποβιώσῃ ἢ κωλυθῇ, τὸ ἄνω συμβούλιον τῶν εἴκοσι τεσσάρων ἢ τὰ τρία τέταρτα αὐτοῦ, ἐκλέγουσιν ἕτερον ἀντ' αὐτοῦ, ὥστε νὰ ἦναι πάντοτε πλήρης ὁ ἀριθμός. Ὅποιον οὖτοι ἀναγνωρίσωσιν ὡς Γενουήνσιον ἢ Γενουήνσιον λογιζόμενον, τοῦτον ὤφειλε ν' ἀναγνωρίσῃ καὶ ὁ διοικητής.

Ἀρχομένης τῆς διοικήσεως αὐτοῦ, ὤφειλε νὰ προκηρύξῃ καθ' ὅλον τὸν Γαλατᾶν, ὅτι οἱ Γενουήνσιοι νὰ μὴ βλάπτωσι, χάριν θήρας ἢ αἰτίας ἄλλης, τὰς

---

[1]) Schnitzler, σελ. 28. [2]) Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 279, 356. Β'. σελ. 546.

[3]) Τόμ. Β'. σελ. 222. Κατὰ τὸν Heyd, Τόμ. Α'. σελ. 353, οἱ πρῶτοι κανονισμοὶ ἐγράφησαν ὑπὸ τοῦ Γαβίνου Ταρτάρου, ἀντιπροσώπου τῆς Γενούης ἐν Ἀνατολῇ τῷ 1300ῷ, καὶ ἐπεκυρώθησαν ἐν Γενούῃ τῷ 1304ῳ. [4]) Sex sapientes. Sauli. Τόμ. Β'. σελ. 223. Λέγει ὁ συγγραφεὺς οὗτος, σελ. 12, ὅτι ὁ ποτεστάτος, ἐκλεχθεὶς κατ' αἴτησιν αὐτοῦ καὶ μὴ παραδεχόμενος, ἔδιδε πρόστιμον διακοσίων χρυσῶν φλωρινίων· πεντήκοντα δὲ, ἂν δὲν ἐδέχετο τὴν ἐκλογὴν, γενομένην ἄνευ αἰτήσεως αὐτοῦ.

ἀμπέλους, τοὺς κήπους ἢ τὰς γαίας τῶν Γραικῶν, εἴτε ἰδιωτῶν εἴτε κληρικῶν· τοὺς βλάπτοντας νὰ τιμωρῇ ὁ διοικητὴς, ἀναλόγως τῆς βλάβης.

Ὤφειλεν ὁ διοικητὴς νὰ τιμωρῇ διὰ προστίμου χιλίων λιτρῶν Γενουηνσίων, πάντα Γενουήνσιον ἢ Γενουήνσιον λογιζόμενον, συνεργοῦντα εἰς ἀνέγερσιν φρουρίων, ἐπὶ χώρας ὑποτελοῦς εἰς τὸν αὐτοκράτορα, καὶ τὴν σήμερον ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν ἐχθρῶν τῆς Χριστιανικῆς πίστεως.

Εἰς οὐδένα Γενουήνσιον εἰς τὸ ἑξῆς ἐπετρέπετο ν' ἀνεγείρῃ, δι' ἑαυτοῦ ἢ δι' ἄλλων, κτίρια πέραν τῶν ὁρίων τῶν παραχωρηθέντων αὐτοῖς ἀπὸ τὴν βασιλείαν, ἄνευ τῆς γνώσεως καὶ θελήσεως τοῦ αὐτοκράτορος. Ἐὰν ὅμως Γενουήνσιοί τινες κατέχωσι κτίρια πρὸ καιροῦ ἐκεῖ ἀνεγερθέντα, ἃς συμβιβάζωνται μετὰ τῶν ἓξ σοφῶν καὶ τοῦ αὐτοκράτορος.

Ἡ κοινότης τῆς Γενούης, ἵνα μὴ καταχρῶνται οἱ ἐν Γαλατᾷ Γενουήνσιοι τῶν προνομίων αὐτῶν, διέταξεν ὅτι πᾶς Γενουήνσιος ἢ Γενουήνσιος λογιζόμενος, εἰσάγων ἢ ἐξάγων ἐμπορεύματα μὴ ἀνήκοντα αὐτῷ, ν' ἀποτίσῃ εἰς μὲν τὴν κοινότητα, πρόστιμον διπλάσιον τοῦ τελωνιακοῦ τέλους, εἰς δὲ τὸ τελωνεῖον τοῦ αὐτοκράτορος, τὸ σύνηθες τέλος τῶν τοιούτων ἐμπορευμάτων.

Ὤφειλε πρὸς τούτοις ὁ διοικητὴς, νὰ συλλάβῃ καὶ τιμωρήσῃ τοὺς εἰσάγοντας ἢ ἐξάγοντας ξένα ἐμπορεύματα ὡς ἴδια, ὁσάκις οὗτοι καταμηνυθῶσιν ἀπὸ τοὺς τελώνας τοῦ αὐτοκράτορος.

Ὤφειλεν ὁ διοικητὴς, νὰ διατάττῃ τοὺς πλοιάρχους καὶ ναυκλήρους πάντων τῶν ἐν Γαλατᾷ προσορμιζομένων πλοίων, ὁσάκις γενῇ αἴτησις ἀπὸ τοὺς τελώνας τοῦ αὐτοκράτορος, ἵνα δηλώσωσιν ἐγγράφως τὰ ἐν τοῖς πλοίοις ἐμπορεύματα τῶν μὴ Γενουηνσίων, ἵνα μὴ ζημιῶνται οἱ τελῶναι τοῦ αὐτοκράτορος.

Ἐπειδὴ παρεχωρήθη τοῖς Γενουηνσίοις καὶ τοῖς λογιζομένοις Γενουηνσίοις, νὰ ζυγίζωσι κατὰ τὰ μέτρα καὶ σταθμὰ αὐτῶν, ἐμπορεύματα ἀγοραζόμενα ἢ πωλούμενα εἰς ὁμοφύλους ἢ εἰς ξένους, ὤφειλεν ὁ διοικητὴς, ἵνα μὴ ζημιῶνται τὰ τελωνεῖα τοῦ αὐτοκράτορος, νὰ διατάξῃ τοὺς ζυγίζοντας, ἵνα δηλώσωσιν εἰς τοὺς τελώνας τοῦ αὐτοκράτορος, ὅσα ἐμπορεύματα πωλούμενα ἢ ἀγοραζόμενα, ὑπόκεινται εἰς τὸ σύνηθες τέλος τοῦ αὐτοκρατορικοῦ τελωνείου. Οὐδόλως ἐπιτρέπεται νὰ δίδεται τὸ ἐλάχιστον δῶρον, εἰς τοὺς ζυγίζοντας ἐμπορεύματα ὑποκείμενα εἰς τὸν φόρον τοῦ αὐτοκράτορος.

Καθ' ὅλον τὸν χρόνον τῆς ἐν Γαλατᾷ διοικήσεως αὐτοῦ, ὁ διοικητὴς δὲν ἠδύνατο νὰ κινήσῃ δίκην ἰδίαν, κατὰ τοῦ βασιλέως. Διεκδικεῖ δὲ τὰ δίκαια αὐτοῦ, μετὰ τὴν λῆξιν τῆς αὐτοῦ διοικήσεως.

Εἰς οὐδένα Γενουήνσιον ἐπετρέπετο νὰ εἰσάξῃ διὰ πλοίου ἰδίου ἢ ξένου, ἄλας εἰς τὸν λιμένα τῆς Κ/πόλεως ἢ τοῦ Γαλατᾶ, εἴτε εἰς ἑτέραν χώραν ὑποκειμένην εἰς τὸν αὐτοκράτορα. Τὸ ἅλας συλλαμβανόμενον δημεύεται, ἐκτὸς ἂν τὸ πλοῖον, ἕνεκα τρικυμίας ἢ ἑτέρας αἰτίας, προσέφυγεν εἰς τοὺς λιμένας τούτους.

Ἄλλοτε διὰ πρεσβευτῶν τοῦ αὐτοκράτορος καὶ κατ' αἴτησιν τῆς Γενούης, ἐξελέγοντο δύο Γραικοὶ, ἵνα δικάζωσι τοὺς Γραικοὺς, τοὺς κακοποιοῦντας Γενουηνσίους. Διατάττει ἡ Γένουα τὸν διοικητὴν τοῦ Γαλατᾶ, ἵνα αἰτήσῃ ἀπὸ τὴν αὐτοῦ αὐτοκρατορικὴν μεγαλειότητα, ὅπως εὐδοκήσῃ νὰ ἐκλέγωνται δύω ἁρμόδιοι καὶ σοφοὶ ἄνδρες, οἵτινες μετὰ τὴν ὁρκομωσίαν γενομένην κατὰ τὰ ἔθιμα τῶν Γραικῶν, νὰ δικάζωσι τὰς ἄνω δίκας ἐν τόπῳ ὡρισμένῳ· πρὸς τούτοις, ἵνα οἱ Γενουήνσιοι ἐν ὡρισμέναις ὥραις, ἀκωλύτως εἰσέρχωνται ἐν τῷ δικαστηρίῳ· ἡ δὲ δίκη νὰ γίνηται ἐν τῷ φανερῷ, ἄνευ ταραχῆς, στρεψοδικίας ἢ ἀναβολῆς χρόνου.

Ἂν φρονῇ ὁ διοικητὴς ὅτι ἡ δίκη δὲν ἐδικάσθη δικαίως ἢ ἐν καιρῷ ἁρμοδίῳ, καὶ ὅτι οἱ προειρημένοι δικασταὶ Γραικοὶ, ἕνεκα τῆς διαφορᾶς τῶν γλωσσῶν [1]) ἢ ἀγνοίας ὅρων τινῶν νομικῶν, δὲν ἐννόησαν τὴν μεταξὺ Γενουηνσίου καὶ Γραικοῦ δίκην, τότε ὁ διοικητὴς προσφεύγει πρὸς τὸν ἴδιον αὐτοκράτορα, σαφηνίζων τὴν δίκην. Ἂν δὲ μεταξὺ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τοῦ διοικητοῦ ἐπέλθῃ διαλλαγὴ, τότε παύει πᾶσα περαιτέρω ἀγωγή. Τοιουτοτρόπως καὶ ἐν τοιούτῳ τόπῳ, νὰ δικάζωνται αἱ πολιτικαὶ δίκαι.

Ὁσάκις ἀγωγὴ γίνηται κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος ἢ τῶν ἀξιωματικῶν αὐτοῦ, εἴτε κατὰ Γραικῶν κατηγορουμένων ἐπὶ κλοπῇ λῃστείᾳ ἢ κακουργήματι, ἡ δίκη δικάζεται οὐχὶ ἐν τῷ ἄνῳ εἰρημένῳ τόπῳ, ἀλλ' ὅπου ὁ αὐτοκράτωρ μετὰ τοῦ διοικητοῦ συμφωνήσωσιν.

Ἂν ὁ διοικητὴς τοῦ Γαλατᾶ γράψῃ πρὸς τὴν Γένουαν παραπονούμενος κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος, ὀφείλουσιν ὁ διοικητὴς καὶ ὁ γραμματεὺς αὐτοῦ, μετὰ τὸν συνήθη ὅρκον, ἵνα αἰτήσωσιν ἐγγράφως παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος ἢ δύο πληρεξουσίων αὐτοῦ, τὰς περὶ ὅλων τούτων αἰτίας καὶ ἀπολογίας. Ταύτας, ὁμοῦ μετὰ τῶν παραπόνων αὐτοῦ, ν' ἀποστείλῃ ὁ διοικητὴς πρὸς τὸ κοινὸν τῆς Γενούης, ὀκτὼ ἡμέρας μετὰ τὴν ἔγγραφον αἴτησιν. Ἂν ὅμως ἐντὸς ὀκτὼ ἡμερῶν, αἱ ἀπολογίαι δὲν ἀποσταλῶσι, νὰ πέμπωνται τὰ ἔγγραφα τοῦ διοικητοῦ ἄνευ αὐτῶν.

Ὤφειλον οἱ μαρτυροῦντες κατὰ τῶν Γενουηνσίων Γραικοὶ ἢ ἕτεροι ὑπήκοοι τοῦ αὐτοκράτορος, πρὸ τῆς δίκης, νὰ ὁρκόνωνται κατὰ τὸ ἔθος τῶν Γραικῶν, παρόντος τοῦ ἐναγομένου, ἵνα περὶ τῆς ἀληθοῦς αὐτῶν μαρτυρίας, κάλλιον πεισθῶσι καὶ Γενουήνσιοι καὶ Γραικοί· ἄλλως πᾶσα μαρτυρία εἶναι ἀναπόδεκτος καὶ ἄκυρος.

Πάντες οἱ περὶ τῆς διοικήσεως τοῦ Γαλατᾶ προγενέστεροι νόμοι, ἀκυροῦνται διὰ τῶν νόμων τούτων [2]).

---

[1]) Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, μνημονεύονται πολλάκις οἱ διερμηνευταὶ τῶν Βυζαντίων καὶ Ἰταλῶν. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 385. Γ'. σελ. 126, 144, 185, 195. [2]) Ὁ πρῶτος τοῦ Γαλατᾶ ἄρχων, πολίτης πάντοτε τῆς Γενούης, ἐκαλεῖτο Potestas Januen-

Ταῦτα εἶναι ὅσα περὶ τῆς διοικήσεως τοῦ Γαλατᾶ, κατὰ τὸν δέκατον τέταρτον αἰῶνα, γνωρίζομεν ἐκ τῶν ἐγγράφων τῶν περισωθέντων ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς Ἰταλίας.

Ἐκτὸς τῶν σημειωθέντων ἐν τῷ ἄνω ἐγγράφῳ, οἱ Ἰταλοὶ καὶ ἰδίως ὁ Σάουλης [1]) προσέθεσαν ἕτερά τινα, ἐξ ἄλλων πηγῶν. Ὁ διοικητὴς τοῦ Γαλατᾶ ἐξέλεγε μετὰ τῶν συμβούλων αὐτοῦ, ἑτέρους διοικητὰς διὰ πάντα τὰ ἐμπορεῖα τῶν Γενουηνσίων.

Ὁσάκις ἀνεφύοντο διενέξεις μεταξὺ Γενουηνσίων καὶ Βυζαντίων, ἢ ἦτον ἀνάγκη ἵνα τροποποιηθῶσι συνθῆκαι ἢ νόμοι, ἀπέστελλεν ἡ Γένουα εἰς Γαλατᾶν, πρεσβευτὰς ἐκ τῶν νομομαθῶν αὐτῆς πολιτῶν, οἵτινες μετὰ τῶν ἐγχωρίων ἀρχόντων, συνεβουλεύοντο περὶ τούτων ὅλων.

Ἐκτὸς τοῦ διοικητοῦ καὶ τῶν συμβούλων αὐτοῦ, ἐξελέγοντο δύο κοσμήτορες ταμίαι [2]), ἐξ εἰκοσιτεσσάρων πολιτῶν τοῦ Γαλατᾶ. Συνήδρευον μετὰ τοῦ διοικητοῦ καὶ τῶν συμβούλων αὐτοῦ, ὁσάκις ἐπρόκειτο περὶ μεγάλων συμφερόντων τοῦ Γαλατᾶ. Κύριον ἔργον τούτων, ἦτον ἡ σύναξις καὶ φύλαξις τῶν δημοσίων χρημάτων. Τὰ βιβλία τὰ ἐμπεριέχοντα τὰ ἔσοδα καὶ ἔξοδα τῆς κοινότητος, ἦσαν πάντοτε ἐκτεθειμένα εἰς τοὺς πολίτας, ἀπὸ πρωΐας μέχρις ἑσπέρας, ὥστε πᾶς πολίτης ἔβλεπε πόσα ὀφείλει, τίς ἤδη ἐπλήρωσε καὶ ποῦ καὶ πόσα ἐδαπανήθησαν χάριν τῶν συμφερόντων τῆς κοινότητος.

Τὰ ἔσοδα τοῦ Γαλατᾶ, τόσῳ πλειότερα τοῦ πέραν Βυζαντίου, κατὰ τὸν Νικ. Γρηγορᾶν, προήρχοντο ἐκ χρημάτων καταβαλλομένων ἀπὸ τοὺς διοικητὰς, τοὺς ὑποδεεστέρους κοσμήτορας [3]), ἀπὸ τοὺς φόρους τῶν ἐμπορευμάτων, τὸ ζύγιον, τὰς μεσιτείας [4]), τὰ πρόστιμα ἐπιβαλλόμενα εἰς λαθρεμπόρους καὶ εἰς εἰσάγοντας ἐμπορεύματα ξένων ὡς ἴδια. Ἐκ τῆς μητροπόλεως, εἰσήγοντο παντοῖα ὅπλα καὶ πολιορκητικαὶ μηχαναί. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, ἡ Γένουα διέταξεν ἵνα δαπανῶνται κατ' ἔτος διὰ τὴν φρουρὰν τοῦ Γαλατᾶ, ὑπέρπυρα 4000, διὰ μισθὸν δύω πρέσβεων, ὑπέρπυρα 1400, ὀκτὼ συμβούλων καὶ τοῦ γραμματέως, ὑπέρπυρα 900, διὰ τὴν ἀνακαίνισιν καὶ ἐπισκευὴν τῶν τειχῶν τοῦ Γαλατᾶ, ὑπέρπυρα 2,000, τὸ ὅλον ὑπέρπυρα 8,300 [5]).

Συγκατῴκουν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐν Βυζαντίῳ, οἱ Γενουήνσιοι οἱ Βενετοὶ οἱ Πισαῖοι οἱ Ἀγκωνιτάνοι καί τινες ἄλλοι ξένοι. Οὗτοι ὅλοι κατὰ τὰς

---

sis in imperio Romaniae, ἢ Potestas Januensium, in imperio Romaniae conversantium· ἤτοι, Ποτεστάτος Γενουήνσιος ἐν τῷ κράτει τῆς Ῥωμανίας, ἢ Ποτεστάτος τῶν Γενουηνσίων, τῶν ἐν τῷ κράτει τῆς Ῥωμανίας κατοικούντων. Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 353. [1]) Τόμ. Β'. σελ. 20. [2]) Due magistrati, detti massari, ossia ragionieri. Sauli. Τόμ. Β'. σελ. 29. [3]) Ἐκαλεῖτο Stallia, λέγει ὁ Σάουλης, Τόμ. Β'. σελ. 23, quel diritto che si pagava da coloro ch'erano eletti ai magistrati ed agli impieghi. [4]) Ἰδ. ἀνωτέρω, σελ. 231. [5]) Sauli. Τόμ. Β'. σελ. 29, ἐν σημ.

ἐπισήμους ἑορτὰς τῆς βασιλείας, προσήρχοντο καὶ προσεκύνουν τὸν αὐτοκράτορα κατὰ τὸν ἑξῆς τρόπον.

Ὁ ποτεστάτος τῶν Γενουηνσίων [1]), ἐν καιρῷ τῆς προκύψεως μετὰ τῶν σὺν αὐτῷ Γενουηνσίων ἀρχόντων, «προσκαρτερεῖ μέχρι καὶ τῆς τραπέζης.» Ἐπολυχρόνιζον τὸν αὐτοκράτορα Λατινιστί. Μετὰ τὴν εἴσοδον πάντων τῶν Γενουηνσίων, ὁ βασιλεὺς ηὔχετο αὐτοῖς «εἰς πολλὰ ἔτη», καὶ ἔδιδε διὰ χειρὸς αὐτοῦ, κολλίκιον τῷ ποτεστάτῳ ἀπερχομένῳ μετὰ τῶν ἀκολούθων αὐτοῦ. Ἐν ἑτέραις τελεταῖς, ὁ ποτεστάτος εἰσερχόμενος τὴν θύραν τοῦ τρικλίνου, γονατίζει καὶ ἔπειτα ἀσπάζεται τὸν πόδα, τὴν χεῖρα καὶ τὴν παρειὰν τοῦ βασιλέως ἐπὶ θρόνου καθημένου· τὸ αὐτὸ κάμνουσι καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ εἰσερχόμενοι Γενουήνσιοι ἄρχοντες. Ὁ ποτεστάτος ἀκολούθως εἰσήρχετο ἐλευθέρως ἐν τοῖς ἀνακτόροις, οὐχὶ μόνον ἕνεκα τῆς ἀπ' ἀρχῆς ἀπονεμηθείσης ταύτης χάριτος, ἐπὶ Μιχαὴλ Παλαιολόγου, ἀλλ' ἕνεκα μᾶλλον τῶν συνεχῶν διενέξεων μεταξὺ τῶν Γενουηνσίων τοῦ Γαλατᾶ καὶ τῶν ἀπέναντι Βυζαντίων.

Τῶν Βενετῶν ὁ μπαϊοῦλος, ἐρχόμενος εἰς Βυζάντιον, δὲν ἐχαίρετο τὰς τιμὰς τὰς ἀπονεμομένας τοῖς Γενουηνσίοις. Ἐρχόμενος κατὰ πρῶτον εἰς προσκύνησιν τοῦ βασιλέως, γονατίζει οὗτος καὶ οἱ ἀκόλουθοι αὐτοῦ, ἀλλ' οὐδόλως ἀσπάζεται τὸν πόδα αὐτοῦ. Μετέπειτα ἀπερχόμενοι εἰς προσκύνησιν τοῦ βασιλέως, «τὰ μὲν καπούτζια μόνον αὐτῶν ἐκβάλλουσιν, οὐ γονατίζουσι δέ [2]).» Οἱ Πισαῖοι καὶ Ἀγκωνιτάνοι γονατίζοντες, ἀπήρχοντο.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, ἕνεκα τῆς ἀφροσύνης καὶ ἀτολμίας τῶν Βυζαντίων, ἅπασα ἡ Ἀνατολὴ ἐγένετο ἕρμαιον τῶν Μουσουλμάνων. Ἅπαντα τὰ παράλια τοῦ Πόντου καὶ τῆς Προποντίδος, ἐξουσίαζον οἱ ἐχθροί. Πλοῖα τῶν Χριστιανῶν σπανίως προσωρμίζοντο εἰς τοὺς λιμένας, κατεχομένους ὑπὸ Ὀθωμανῶν. Πειραταὶ Ὀθωμανοὶ διέπλεον τὰ παράλια τοῦ Πόντου [3]), καὶ Ἰταλοὶ τὰ τοῦ Αἰγαίου πελάγους. Αἱ πόλεις καὶ κῶμαι ὑπετάσσοντο εἰς ἀλλογενεῖς ἡγεμόνας [4]). Τὰς βορείους ἐπαρχίας τῆς Ῥωμανίας, διέτρεχον ἀτιμωρητὶ τῶν Βουλγάρων οἱ πολυπληθεῖς στρατοί. Ἐν τῷ μέσῳ τοσούτων κινδύνων, Μιχαὴλ ὁ Ἀνδρόνικος, τῷ 1303ῳ, προσεκάλεσεν εἰς βοήθειαν αὐτοῦ τὸν τότε περιβόητον καὶ τολμηρότατον ἀρχηγὸν τῶν Καταλάνων Ροντζέριον [5]). Οὐχὶ μόνον ὑπεσχέ-

---

[1]) Κωδ. Κουροπ., σελ. 56, 75, 76. [2]) Εἶδος πίλου συνήθους ἐν Εὐρώπῃ κατὰ τὸν μεσαιῶνα. Λατ. caputium. Γαλ. chaperon. Ἰτ. capuzzo. Κωδ. Κουροπ., σελ. 330.

[3]) Περὶ τοῦ ναυτικοῦ τοῦ Βυζαντίου κατὰ τοὺς χρόνους τούτους λαλοῦσιν ὁ Παχυμέρης, Τόμ. Β'. σελ. 71, καὶ ὁ Νικ. Γρηγορᾶς, Τόμ. Α'. σελ. 174. [4]) Γ. Παχυμ. Τόμ. Β'. σελ. 411.

[5]) Περὶ τούτου πλήρεις εἶναι αἱ ἱστορίαι τοῦ μέσου αἰῶνος. Rogerio de Flor. Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 346. Γ. Παχυμ. Τόμ. Β'. σελ. 392, 762. Οἱ Καταλάνοι ἐν Ἀνατολῇ, ὑπὸ Ἐπ. Σταματιάδου, ἐν Ἀθήναις, 1869. Κεφ. Γ'. σελ. 41. Ὁ συναγωνιστὴς τοῦ Ροντζερίου, καλούμενος ὑπὸ τοῦ Παχυμέρη, Τόμ. Β'. σελ. 393, Φαρέντα Τζιμῆ, εἶναι κατὰ τοὺς Λα-

θη διὰ χρυσοβούλλων χρήματα [1]) καὶ τιμὰς αὐτῷ τε καὶ τοῖς ὀπαδοῖς αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ σύζυγον τὴν ἀνεψιὰν αὐτοῦ Μαρίαν θυγατέρα τοῦ Ἀσάν. Μετὰ τὴν παραλαβὴν τοσούτων ὑποσχέσεων, ὁ Ῥοντζέριος ἀπορῶν χρημάτων καὶ πλοίων πρὸς μετακόμισιν τοσούτου στρατοῦ, ἐδανείσθη χρήματα ἀπὸ πολίτας τῆς Γενούης, ὑποσχόμενος τὰ πάντα ν' ἀποδώσῃ μετὰ τὴν εἰς Κ/πολιν αἰσίαν ἄφιξιν αὐτοῦ.

Οἱ ἐν Γαλατᾷ Γενουήνσιοι, γινώσκοντες κάλλιον τῶν Βυζαντίων τοὺς ἅρπαγας καὶ φιλοπολέμους Καταλάνους, καὶ φοβούμενοι τούτων τὴν ὑπεροχὴν, ἤρχισαν ψιθυρίζοντες εἰς τὰ ὦτα τοῦ βασιλέως τὸν κίνδυνον τῶν τυχοδιωκτῶν τούτων, λέγοντες ὅτι καὶ ἕτεροι ἐφάμιλλοι αὐτῶν, δελεαζόμενοι ἀπὸ τὰς τιμὰς τοῦ Ῥοντζερίου, ἑτοιμάζονται τὴν προσεχῆ ἄνοιξιν ἵνα πλεύσωσι πρὸς τὴν Κ/πολιν [2]). Μὴ πειθομένου τοῦ βασιλέως, οἱ Γαλαταῖοι ἀγανακτοῦντες, ἤτησαν ἀπὸ τὸν Ῥοντζέριον, ἀφιχθέντα ἐν Κ/πόλει, τὰς εἴκοσι χιλιάδας δουκάτων [3]), τὰς ὁποίας ἐδανείσθη ἐν Γενούῃ καὶ ὑπεσχέθη ἐν Κ/πόλει ν' ἀποδώσῃ.

Αὗται αἱ προτάσεις τῶν Γαλαταίων ἐγένοντο τελουμένων τῶν γάμων τοῦ Ῥοντζερίου μετὰ τῆς ἀνεψιᾶς τοῦ βασιλέως Μαρίας. Τὴν ἀπόδοσιν τῶν ὀφειλομένων ἀνέβαλλεν ὁ Ῥοντζέριος, μόλις δυνάμενος νὰ διατρέφῃ τοὺς πολυπληθεῖς ὀπαδοὺς αὐτοῦ, μετὰ τῶν χρημάτων τοῦ Ἀνδρονίκου.

Ὁ Ῥοντζέριος μετά τινων ὀπαδῶν αὐτοῦ, κατῴκουν τὴν μονὴν τοῦ Κοσμιδίου κειμένην ἐν τῷ χώρῳ τῷ καλουμένῳ Ἐγιούπ. Ὁ στρατὸς ἦτον ἐσκηνωμένος ἀπὸ τὴν μονὴν μέχρι τῶν ὑψηλῶν ἀνακτόρων τῶν Βλαχερνῶν. Ἐδῶ συνέρρεον οἱ φιλοθεάμονες Βυζάντιοι καὶ πάμπολλοι τοῦ Γαλατᾶ Γενουήνσιοι, σκώπτοντες τοὺς εὐωχοῦντας Καταλάνους, τοὺς ὀφείλοντας καὶ μὴ πληρόνοντας. Τελουμένων τῶν ἐπιγαμίων ἑορτῶν, Γενουήνσιον τοῦ Γαλατᾶ, συναντήσαντα Καταλάνον καὶ χλευάζοντα τὰ ἐνδύματα καὶ τὴν ἄγροικον αὐτοῦ συμπεριφορὰν, ἐθανάτωσε διὰ ξίφους ὁ Καταλάνος. Σφόδρα διεταράχθησαν ἐκ τούτου ἅ-

τίνους, Ferandus Ximenes. Ἰδ. σελ. 763. Τὸν πρότερον βίον αὐτοῦ περιγράφει ὁ Παχυμέρης, Τόμ. Β'. σελ. 393· «εἰ δέ γε τῆς ἀληθείας ὁ λόγος ἐκκλίνειεν, οὐχ' ὁ γράφων ἀλλ' ἡ φήμη τὴν μέμψιν φερέτω·»—«καὶ τὸν πειρατικὸν ἀδεῶς μετῄει βίον, δεινότατος ἐν τούτῳ τῶν πώποτε γενόμενος.» N. Γρηγορᾶς. Τόμ. Α'. σελ. 218, 220. Muralt Chron. Byzantine. Τόμ. Β'. σελ. 483. [1]) Ὁ N. Γρηγορᾶς, Τόμ. Α'. σελ. 220, λαλῶν περὶ τῶν χρημάτων λέγει· «ἡ μέντοι τῶν χρημάτων δαπάνη, ὁκόση περὶ τὰ ἐκείνων ἐνδύματα καὶ τὰς δωρεὰς καὶ τὰ ἐπέτεια δεδαπάνηται σιτηρέσια, ἐς τοσοῦτον ἀνῆλθε πλεονεξίας, ὥστ' ἐν βραχεῖ τὸ βασιλικὸν ἐξεκένωσε ταμιεῖον.» [2]) Sauli. Τόμ. Α'. σελ. 147.

[3]) Ὁ Παχυμέρης λεπτομερῶς διηγεῖται, ὅσα οἱ ἐν Γαλατᾷ Γενουήνσιοι ἔλεγον εἰς τὸν βασιλέα, ποτὲ μὲν πιστεύοντα, ποτὲ δὲ ἀπιστοῦντα. «Ταῦτα βασιλεὺς ἀκούων διηπίστει τοῖς πλείστοις τῶν λεγομένων, καὶ ταῦτα ἅμα μὲν φθόνον ἅμα δὲ καὶ κακίαν συμπράττειν τὴν ὑπὸ τῶν Γενουΐτῶν ὑπετόπαζε.» Τόμ. Β'. σελ. 489, 491.

παντες οἱ θεαταί. Λαὸς πανταχόθεν συνέτρεχε καὶ πλεῖστοι ἐκ τοῦ Γαλατᾶ Γενουήνσιοι. Ὁ Παλαιολόγος φοβούμενος τὴν διαμάχην ταύτην, ἀπέστειλε τὸν μέγαν δρουγγάριον τοῦ στόλου Στέφανον τὸν Μουζάλωνα, πάραυτα ἀπὸ τὸ πλῆθος κατακοπέντα [1]). Ἐκ τῶν Γενουηνσίων μετ' ὀλίγον προσῆλθεν ὁ Φινάλης, εἷς τῶν ἀρχόντων καὶ ἔπεσε θῦμα τῶν Καταλάνων. Ἐν τῷ μέσῳ τοσούτων φόνων γενομένων ὑπὸ τὰ ἀνάκτορα τῶν Βλαχερνῶν, ὁ βασιλεὺς ἱκέτευσε τὸν Ῥοντζέριον ἵνα εἰρηνεύσῃ τοὺς διαμαχομένους καὶ μὴ συμβῇ ἀπαισιώτερόν τι ἐν τῇ πόλει. Ἡ ἐμφάνισις τοῦ Ῥοντζερίου ἐν τῷ μέσῳ τῆς μάχης, καθησύχασε τὰ πάντα. Ἕνεκα τούτου, ὁ βασιλεὺς ἐπλήρωσεν ἓν μηνιαῖον εἰς τὸν στρατὸν τοῦ Ῥοντζερίου.

Οἱ Καταλάνοι ποθοῦντες ἐκδίκησιν, ἡτοιμάζοντο ἵνα προσβάλωσι τὸν Γαλατᾶν, τὸν ὁποῖον οἱ Γαλαταῖοι ἐν βίᾳ ὠχύρωσαν ὅπως ἠδύναντο. Ὁ Ἀνδρόνικος δὲ, φοβούμενος τοὺς ἀγερώχους Καταλάνους καὶ τοὺς Γενουηνσίους, μετὰ πολλῆς δυσκολίας ἀπέτρεψε τοὺς Καταλάνους ἀπὸ τὴν κατὰ τοῦ Γαλατᾶ ἔφοδον. Ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ, ἔπεσαν κατὰ τὸν Παχυμέρην [2]), πολλοὶ ἀμφοτέρωθεν, κατὰ δὲ τοὺς Ἰταλοὺς, δεκατρεῖς χιλιάδες Γενουηνσίων [3]).

Ἡ αἱματηρὰ αὕτη συμπλοκὴ ἠνάγκασε τὸν Ἀνδρόνικον ν' ἀποστείλῃ τοὺς ταραξίας Καταλάνους εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ὅπου κατεπολέμησαν μετὰ πολλῆς ἀνδρίας τοὺς ἐκεῖ Ὀθωμανοὺς, ἀποδιώξαντες αὐτοὺς ἀπὸ τὰ παράλια καὶ πολλὰς μεσογείους πόλεις. Συγχρόνως ὅμως, μὴ λαμβάνοντες ἐκ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ταμείου τροφὰς καὶ σιτηρέσια, ἤρχισαν καταπιέζοντες τοὺς Χριστιανοὺς ἐγκατοίκους, ἁρπάζοντες ἀτιμωρητὶ τὰς οὐσίας καὶ ἀτιμάζοντες τὰς γυναῖκας αὐτῶν [4]). Οἱ ἐν Ἀσίᾳ Χριστιανοὶ κατεβόων κατὰ τῶν Καταλάνων, ἱκετεύοντες τὸν αὐτοκράτορα ἵνα ἐλευθερώσῃ αὐτοὺς ἀπὸ τὴν τυραννίαν τῶν ἀσπλάγχνων καὶ ἀγρίων τούτων ξένων [5]).

Ὁ αὐτοκράτωρ διὰ χρημάτων ἔπεισε τοὺς Καταλάνους νὰ κατοικίσωσι τὴν Καλλίπολιν. Ὁ Ῥοντζέριος μετ' ὀλίγον, συνοδευόμενος ὑπό τινων ἀρχηγῶν αὐτοῦ, ἀφόβως προσῆλθε πρὸς τὸν ἐν Ἀδριανουπόλει αὐτοκράτορα, ἵν' ἀπολογηθῇ καὶ αἰτήσῃ χρήματα διὰ τὸν στρατόν. Ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἐφονεύθη ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου, ἀρχηγοῦ τῶν Ἀλάνων [6]), μετά τινων ὀπαδῶν αὐτοῦ. Τινὲς διαφυγόν-

[1]) «Ἔπεμπε τὸν Μουζάλωνα Στέφανον... καὶ κατεκόπη σπάθαις αὐτῷ γε ἵππῳ.» Γ. Παχυμ. Τόμ. Β'. σελ. 398. [2]) «Ὡς καὶ πολλοὺς πεσεῖν ἀμφοτέρωθεν.» Τόμ. Β'. σελ. 399.

[3]) Sauli. Τόμ. Α'. σελ. 148, 150. Ἀπορῶ ὅτι οἱ Ἰταλοὶ ἐπίστευσαν τὰς ὑπερβολὰς ταύτας. Δεκατρεῖς χιλιάδες μαχίμων ἀνδρῶν δὲν εὑρίσκοντο τότε ἐν ὅλῳ τῷ Γαλατᾷ.

[4]) «Ἦν οὖν ἰδεῖν οὐ μόνον τὰς οὐσίας ἄρδην τῶν ταλαιπώρων ἁρπαζομένας Ῥωμαίων, κόρας τε καὶ γυναῖκας ὑβριζομένας, κτλ.» N. Γρηγορᾶς, Τόμ. Α'. σελ. 223. [5]) N. Γρηγορᾶς. Τόμ. Α'. σελ. 221. [6]) Sauli. Τόμ. Α'. σελ. 203. Οἱ Καταλάνοι ἐν Ἀνατολῇ. σελ. 86.

τες τὴν σφαγὴν, δρομαῖοι ἀπῆλθον εἰς Καλλίπολιν, ἀναγγείλαντες τὰ πεπραγμένα.

Τὸν θάνατον τοῦ Ῥοντζερίου ἐξεδικήθησαν οἱ Καταλάνοι ἐπὶ τῶν κατοίκων τῆς Καλλιπόλεως καὶ τῶν περιχώρων. Ὠχύρωσαν τὴν πόλιν ταύτην, καὶ ὁπλίσαντες τὰς ὀκτὼ τριήρεις αὐτῶν [1]), συνελάμβανον πάντα τὰ διαπλέοντα τὸν Ἑλλήσποντον ἐμπορικὰ πλοῖα, Ῥωμαίων καὶ Γενουηνσίων.

Ἄλλοι δὲ, καλῶς ὡπλισμένοι διέτρεχον τὴν Θράκην ληίζοντες καὶ ἁρπάζοντες τῶν Γραικῶν τὰς οὐσίας. Κατ' αὐτῶν ἐξῆλθε μετὰ στρατοῦ ὁ Μιχαήλ. Συνηντήθησαν οἱ δύω στρατοὶ ἐν τῷ πεδίῳ τῶν Ἄπρων [2]). Ὀλίγον μετὰ τὴν συμβολὴν τῆς μάχης, τὰ ξένα στρατεύματα τοῦ Μιχαὴλ παρεξέκλιναν, μήτε τοὺς Ῥωμαίους βοηθοῦντα, μήτε πρὸς τοὺς Καταλάνους μαχόμενα. Μὴ δυνάμενος ὁ Μιχαὴλ μετὰ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ στρατοῦ, νὰ ἀντιστῇ εἰς τὴν ὁρμὴν τῶν Καταλάνων καὶ τῶν συμμάχων αὐτῶν Τούρκων, φεύγων, διεσώθη. Ἀπαλλαχθέντες διὰ τῆς ἀπροσδοκήτου ταύτης νίκης τοῦ φόβου τῶν αὐτοκρατορικῶν στρατευμάτων οἱ Καταλάνοι, διέτρεχον ἅπασαν τὴν Θράκην ἐκδικούμενοι τοὺς χωρικοὺς, καὶ πλουτοῦντες ἐκ τῆς ἁρπαγῆς τῶν οὐσιῶν αὐτῶν.

Ὁ Μπυριγέριος[3]), διάδοχος τοῦ Ῥοντζερίου, μετὰ ἑπτὰ μακρῶν καὶ ἐννέα μικρῶν πλοίων σκυλεύων τὰς παραλίους πόλεις τῆς Προποντίδος, τὴν Ἀρτάκην, καὶ τὴν Προικόννησον, ἀφίχθη τῇ 28ῃ Μαΐου εἰς Ἡράκλειαν, τῆς ὁποίας τοὺς πλείστους ἐγκατοίκους κατέσφαξεν. Ἕνεκα τῆς σφαγῆς ταύτης, οἱ κατοικοῦντες τὴν περὶ τὴν Κ/πολιν ἀφρούρητον χώραν, κατέφευγον μετὰ πολλῆς σπουδῆς ἐντὸς τῆς Κ/πόλεως, σύροντες μεθ' ἑαυτῶν ὅ,τι ἠδύναντο νὰ σώσωσι. Τὴν θηριωδίαν ταύτην τῶν Καταλάνων, ἐξηγρίωσεν ἡ ἐντὸς τοῦ Βυζαντίου σφαγή τινων ὁμογενῶν αὐτῶν, τοὺς ὁποίους ματαίως προσεπάθει νὰ σώσῃ ἀπὸ τοῦ ἐξηγριωμένου λαοῦ τὰς χεῖρας, ὁ Πατριάρχης.

Τῇ 30ῃ Μαΐου ὁ στόλος οὗτος τῶν Καταλάνων ἠγκυροβόλησεν περὶ τὸ Ῥήγιον [4]). Περὶ τὴν δείλην, τριήρεις ἐφάνησαν ἀναπλέουσαι, τὰς ὁποίας οἱ Καταλάνοι ὑπέλαβον ὡς ἰδίας, σταλείσας ἐκ Σικελίας κατὰ τὴν πρὸ καιροῦ αἴτησιν αὐτῶν. Μετὰ τῆς βοηθείας τούτων, ἐμελέτων οἱ Καταλάνοι νὰ προσβάλωσι καὶ κυριεύσωσι τὴν Κ/πολιν. Μετ' ὀλίγον ἐφάνησαν ἐπὶ τῶν πλοίων, τῶν Γενουηνσίων αἱ σημαῖαι, ἀλλ'ἐφρόνουν ὅτι ἠδύναντο καὶ τούτους νὰ πείσωσιν εἰς τὴν κατὰ τοῦ Βυζαντίου μελετωμένην ἐκστρατείαν. Οἱ Γενουήνσιοι ἀκούοντες τὰς παρακλήσεις καὶ ἀγνοοῦντες τὰ πεπραγμένα, ἐζήτησαν πληροφορίας. Οἱ ἀρχηγοὶ τῶν Καταλάνων ἤρχισαν ψιθυρίζοντες εἰς τὰ ὦτα τῶν Γενουηνσίων στολάρχων, τὰ κατὰ τῶν ἐν Γαλατᾷ ὁμογενῶν κακουργήματα τῶν Βυζαντίων,

[1]) Ν. Γρηγορᾶς. Τόμ. Α'. σελ. 227. [2]) Ἰδ. Τόμ. Α'. σελ. 229. [3]) Γ. Παχυμ. Τόμ. Γ'. σελ. 528. Sauli, Τόμ. Α'. σελ. 187. [4]) «ναυλοχησαμένοις κατὰ τὸ Ῥήγιον.» Γ. Παχυμ. Τόμ. Β'. σελ. 533, τὸ νῦν Κιουτζοὺκ-τζεκμετζέ.

τὴν πρὸ καιροῦ γενομένην ἔξωσίν τινων Καθολικῶν ἱερέων ἐκ τῆς Κ/πόλεως, τὴν ἀποπομπὴν τοῦ ποτεστάτου ἀπὸ τὰς βασιλικὰς παρατάξεις [1]), τὴν ἀπιστίαν τῶν Βυζαντίων καὶ τὴν μέχρι τοῦδε ματαίως αἰτουμένην βασιλικὴν χορήγησιν. Διὰ τοιούτων λόγων, ἐπειρᾶτο ὁ Μπυριγέριος νὰ μαλάξῃ τὴν γνώμην τῶν Γενουηνσίων. Οὗτοι δὲ τὰ πάντα ἀγνοοῦντες, ἔπεμψαν πλοῖον πολύκωπον εἰς Γαλατᾶν, ἵνα περὶ τούτων ὅλων πληροφορηθῶσι καὶ λάβωσι τὰς διαταγὰς τῆς ἐν Γαλατᾷ κοινότητος.

Ἔφθασε τὸ πλοῖον εἰς Γαλατᾶν. Οἱ ἄρχοντες ἀπελθόντες τὴν νύκτα πρὸς τὸν βασιλέα, ἀνήγγειλαν τὸν κατάπλουν τῶν Γενουηνσίων πλοίων ἐν Ῥηγίῳ, ζητοῦντες τὴν περὶ τούτων ὅλων γνώμην τοῦ βασιλέως. Οὗτος δὲ μετὰ μεγίστης ταχύτητος, ἀπέστειλε διὰ ξηρᾶς στρατὸν εἰς τὸ Ῥήγιον· συγχρόνως πλοῖά τινα πολεμικὰ ἀπέπλευσαν ταχυναυτοῦντα πρὸς τὸν λιμένα τοῦ Ῥηγίου [2]). Λίαν πρωΐ [3]), συνεπλάκησαν οἱ Γενουήνσιοι μετὰ τῶν Καταλάνων, ποθοῦντες τούτων τὰ πλήρωματα νὰ συλλάβωσι καὶ κυριεύσωσι τὰ πολλὰ λάφυρα τὰ ὁποῖα ἀκωλύτως συνέλεξαν καὶ ἥρπασαν ἀπὸ τοὺς Βυζαντίους, οἱ πρὸ πολλοῦ πειρατεύοντες Καταλάνοι. Ὁ Μπυριγέριος, μικρὸν μετὰ τὴν ἀρχὴν τῆς συμπλοκῆς, παρεδόθη εἰς τὸν Γενουήνσιον ναύαρχον. Ἀπολεσάντων τῶν Καταλάνων τὸν ἀρχηγὸν αὐτῶν, ἐγένοντο ἅπαντες λεία τῶν Γενουηνσίων. Ἓν μόνον πλοῖον διέφυγε. Τὴν μεσημβρίαν τῆς ἡμέρας ταύτης, 31ης Μαΐου, εἰσέπλευσαν εἰς τὸν λιμένα τῆς Κ/πόλεως τὰ πλοῖα τῶν Γενουηνσίων μετὰ κόσμου πολλοῦ, παρακολουθούμενα ἀπὸ τ' ἄκοσμα καὶ πένθιμα τῶν Καταλάνων. Κάμψαντες τὴν ἀκρόπολιν, ἀνέπλευσαν μέχρι τοῦ Μεγάλου Ῥεύματος [4]).

Οἱ Καταλάνοι μετὰ τὴν ναυμαχίαν ταύτην καλῶς ὀχυρώσαντες τὴν Καλλίπολιν, καὶ ἀποκρούσαντες νέαν ἔφοδον τῶν Βυζαντίων καὶ Γενουηνσίων, διήρπαζον τὰ διαπλέοντα τὸν Ἑλλήσποντον Βυζαντινὰ καὶ Ἰταλικὰ πλοῖα. Οἱ Γενουήνσιοι, οἵτινες κατὰ τοὺς χρόνους τούτους εἶχον πλείονα τῶν ἄλλων πλοῖα, καὶ ἄκοντος τοῦ βασιλέως [5]), ἔκλεισαν εἰρήνην μετὰ τῶν Καταλάνων. Ἀπῆλθον μετὰ ταῦτα οἱ Καταλάνοι εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ Βοιωτίαν.

Οἱ ἐν Γαλατᾷ Γενουήνσιοι, μακρὰν τῆς πατρίδος αὐτῶν βιοῦντες καὶ ἀσχο-

[1]) Τὴν ἱστορίαν ταύτην συντόμως διηγεῖται ὁ Παχυμέρης, Τόμ. Β'. σελ. 536. Ἐκ τοῦ συγγραφέως τούτου μανθάνομεν, ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, οἱ Πισαῖοι κατεῖχον τὰς προτέρας αὐτῶν κατοικίας «καὶ ἐνεκάλουν πρὸς Γενουΐτας κατὰ τὴν Περαίαν·» ἐν σελ. 539.
[2]) Ὁ λιμὴν τοῦ Ῥηγίου ἀπέχει τῆς Κ/πόλεως μίλια δεκατέσσαρα. [3]) «Εὐθέως πρωΐας ἄρχουσι μάχης.» Γ. Παχυμ. Τόμ. Β'. σελ. 541. [4]) «Ἄνω δέ που τὰ μέσα τοῦ Ἁγίου Φωκᾶ καὶ ἐπὶ τάδε ναυλοχησάμενοι ἀνεπαύοντο.» Γ. Παχυμέρης, Τόμ. Β'. σελ. 542· «καὶ ὁ Ἅγιος Φωκᾶς. . . . κείμενος ἐν καταστένῳ Πόντου.» Crusius, TurcoGraecia, σελ. 51. Ὁ Ἅγιος Φωκᾶς εἶναι ἡ σημερινὴ κωμόπολις, Μέγα Ῥεῦμα, καὶ παρὰ τοῖς Ὀθωμανοῖς, Ἀρναούτ-κιοϊ. [5]) Γ. Παχυμ. Τόμ. Β'. σελ. 624.

λούμενοι εἰς ἐμπορικὰς συναλλαγὰς, οὐδόλως ἐμερίμνων περὶ τῶν ἐν τῇ μητροπόλει πολιτευομένων. Οἱ Γουέλφοι ἀπεδίωξαν ἀπὸ τὴν Γένουαν τοὺς ἀντιπάλους Γιβελλίνους. Οἱ ἐν Γαλατᾷ Γενουήνσιοι, πιστοὶ ἀνέκαθεν τῶν Γιβελλίνων φίλοι, οὐδέποτε παρεδέχθησαν τὸ ἐν Γενούῃ πολίτευμα τῶν Γουέλφων. Οὗτοι δὲ, φοβούμενοι τὴν ἰσχὺν τῶν ἐν Γαλατᾷ πλουσίων ἀποίκων καὶ τὴν μετὰ τῶν ἐξωσθέντων Γιβελλίνων συμμαχίαν αὐτῶν, ἀπέπεμψαν κατὰ τῶν Γαλαταίων στόλον ναυαρχούμενον ὑπὸ τοῦ Καρόλου Γρημάλδου [1]). Ἡ ναυτικὴ αὕτη μοῖρα διετάχθη νὰ προσβάλῃ οὐχὶ μόνον τοὺς ἐν Γαλατᾷ ἀποίκους, ἀλλὰ καὶ τὸν ἐν Βυζαντίῳ Γραικὸν αὐτοκράτορα [2]). Οἱ Γουέλφοι εἰσπλεύσαντες εἰς τὸν λιμένα τῆς Κ/πόλεως, καὶ ἰδόντες Γραικοὺς καὶ Γενουηνσίους ἡνωμένους καὶ πλοῖα μετὰ μαχητῶν ἕτοιμα πρὸς πόλεμον, διέπλευσαν τὸν Βόσπορον καὶ παραπλέοντες καὶ λεηλατοῦντες τὰ Ἀσιατικὰ παράλια τοῦ Πόντου, ἀπωλέσθησαν τέλος ἐν Σινώπῃ. Μικρὸν μέρος τοῦ στόλου διεσώθη ἐν Γενούῃ [3]).

Μικρὸν μετὰ ταῦτα, τεσσαράκοντα Βενετικαὶ τριήρεις, ναυαρχούμεναι ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιάνου, ἀπέπλευσαν τῷ 1328ῳ κατὰ τῶν ἐν Γαλατᾷ Γενουηνσίων, ἀρνουμένων ν' ἀποδώσωσι χρήματα ληφθέντα ἐκ πλοίου Βενετικοῦ ἐν τῷ Αἰγαίῳ πελάγει ὑπὸ πειρατῶν Γενουηνσίων [4]). Τούτων αἱ τριάκοντα δύω εἰσέπλευσαν «ἐς τὸ πρὸ Βυζαντίου Κέρας καὶ ἔστησαν ἑαυτὰς μετωπηδὸν ἐς ἐπαγγελίαν πολιορκίας τῶν ἐν τοῖς Γαλάτου Γενουητικῶν». Αἱ ἐπίλοιποι ὀκτὼ ἐφύλαττον τὸ βόρειον στόμα τοῦ Βοσπόρου. Ἐδῶ συνέλαβον τέσσαρας στρογγύλας ναῦς ἑτοίμους εἰς ἔκπλουν, καὶ ἄλλας τῶν Γενουηνσίων καταπλεούσας ἐκ τοῦ Εὐξείνου πόντου. Μετ' ὀλίγον, ἐπληρώθη ὁ πορθμὸς πλοίων Γενουηνσίων καὶ Ῥωμαϊκῶν. Ἡ Κ/πολις, ἥτις τότε ἕνεκα τῶν ἐμφυλίων ταραχῶν τῆς Θράκης ἐσιτίζετο κυρίως διὰ τοῦ ἐκ τοῦ Πόντου εἰσκομιζομένου σίτου, ἐταλαιπωρεῖτο ἐκ τῆς σπάνεως τοῦ ἄρτου. Διήρκεσεν ἡ ἀναίμακτος αὕτη πολιορκία δεκαπέντε ἡμέρας. Οἱ Γενουήνσιοι ὁλημέραι ὑποσχόμενοι, ἀνέβαλλον τῶν ὀφειλομένων χρημάτων τὴν ἀπόδοσιν. Καθ' ὅλην τὴν δεκαπενθημερίαν ταύτην, πολλὰ ἀκάτια τῶν Βυζαντίων προσήρχοντο εἰς τὰς Βενετικὰς τριήρεις, πωλοῦντα παντοῖα προϊόντα καὶ τρόφιμα τῆς Κ/πόλεως. Οὐδεὶς ἐκ τοῦ σύρφακος ὄχλου ἀπώλεσε χρήματα, ἀντελάμβανον δὲ οἱ πωληταὶ, «πλείονα ἢ ἐχρῆν τὸν μισθόν». Τοὺς Βυζαντίους ἐξέπληξεν ἡ τῶν «Βενετίκων εὐταξία καὶ ἡ μετὰ δικαιοσύνης μεγαλοπρέπεια». Μετὰ τὴν ἀπόδοσιν τοῦ χρέους, τριάκοντα τέσσαρα τῶν Γενουηνσίων φορτηγὰ πλοῖα, ὑπὸ τῶν Βενετῶν κρατούμενα, ἠλευθερώθησαν μετὰ τοῦ φόρτου αὐτῶν [5]).

---

[1]) Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 372. [2]) Sauli. Τόμ. Α'. σελ. 229. [3]) Τῆς ἐκστρατείας ταύτης οὐδεμία μνεία ἐν τοῖς ἡμετέροις συγγραφεῦσιν. Οὗτοι σπανίως μνημονεύουσι τὰς μετ' ἀλλήλων ἔριδας τῶν Ἰταλῶν. [4]) N. Γρηγορᾶς, Τόμ. Α'. σελ. 416. [5]) Sauli, Τόμ. Α'. σελ. 237. Ὁ συγγραφεὺς ἀκολουθεῖ τὸν Γρηγορᾶν, Τόμ. Α'. σελ. 416, ἐπαινοῦντα τὴν εὐκοσμίαν τῶν Βενετικῶν πληρωμάτων.

Οἱ Γενουήνσιοι κατὰ τὰ περισωθέντα ἔγγραφα τοῦ 1303ου καὶ 1304ου, περιέβαλλον τὸν ἐν Γαλατᾷ ἀπονεμηθέντα αὐτοῖς χῶρον διὰ τάφρου, τῆς ὁποίας τὰ ὅρια περιέγραψα ἀνωτέρω [1]). Πολλὰ παθόντες οἱ Γαλαταῖοι ἀπὸ τοὺς Βενετοὺς καὶ Καταλάνους, ἀνήγειρον ἀκολούθως τείχη ἐπὶ τῆς τάφρου, ἵνα κάλλιον ἀμύνωνται. Ἂν ἡ περιτείχισις αὕτη ἐγένετο τότε ἀδείᾳ τῶν ἀντικρὺ βασιλέων, ἀγνοοῦμεν. Τὴν σήμερον, τὰ τείχη τὰ μεσόγεια ἀνεγερθέντα ἐπὶ τοῦ πρώτου χώρου, διεσώθησαν εἴς τινα μέρη, διότι οἱ Γενουήνσιοι μετά τινα χρόνον, ἀνεγείραντες τὰ πέραν τῆς πρώτης τάφρου τείχη, δὲν κατηδάφισαν ὅλα τὰ ἐσωτερικά.

Ἀνδρόνικος ὁ νεώτερος, κηδόμενος τῆς εὐημερίας τοῦ κράτους, ἐξαπέστειλε κατὰ τῆς Λέσβου, κατεχομένης τότε ὑπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν Φωκαέων Κατάνη, στόλον ἀξιόμαχον. Ὁ Κατάνης κληρονομήσας τὴν Φώκαιαν ἐξ ἐπιτροπῆς τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ πάππου αὐτοῦ, βλέπων δὲ τὰ τῶν Βυζαντίων ὁσημέραι καταρρέοντα, παρέλαβε πλοῖα ἐκ Γενούης καὶ Ῥόδου καὶ ἀπῆλθεν εἰς Λέσβον, τὴν ὁποίαν ἐκυρίευσε. Τὴν Φώκαιαν ἐκράτει, χάριν ἀρχαίων προνομίων ἀνανεουμένων κατὰ τακτοὺς χρόνους.

Οἱ ἐν Γαλατᾷ Γενουήνσιοι, μαθόντες τὴν κατὰ τοῦ συμπολίτου αὐτῶν Κατάνη πρόθεσιν τοῦ Ἀνδρονίκου, ἤρχισαν ὑβρίζοντες καὶ κακοποιοῦντες τοὺς Βυζαντίους. Ἕνεκα τῆς ἀτελείας, ἀπονεμηθείσης αὐτοῖς παρὰ τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου, ὑπερηύξησε τὸ ναυτικὸν αὐτῶν καὶ ἠλαττοῦτο τὸ τῶν Βυζαντίων. Εἰς τοσαύτην αὐθάδειαν ἔφθασαν, ὥστε ἐβάθυναν τὴν προτέραν τάφρον καὶ ᾠκοδόμησαν πύργους ἰσχυροὺς ἐν σχήματι οἰκιῶν. Διαφθείραντες δὲ καὶ τοὺς προεστῶτας τῶν βασιλικῶν πραγμάτων, ἔλαβον ἄδειαν ν' ἀγοράζωσιν ἀμπελῶνας καὶ ἀνεγείρωσιν ἐπὶ τοῦ ὑπερκειμένου λόφου, οἰκίας «λαμπροῖς πεπυργωμένας τοῖς τείχεσι».

Μαθὼν ὁ Ἀνδρόνικος τῆς Λέσβου τὴν ἅλωσιν, καὶ βλέπων τοὺς ἐν Γαλατᾷ ὁλονὲν θρασυνομένους καὶ ἀπροκαλύπτως παρασπονδοῦντας, ἀπεφάσισεν ἵνα τιμωρήσῃ καὶ ταπεινώσῃ τοὺς θρασεῖς τούτους γείτονας. Ἐπιπεσὼν αἴφνης κατὰ τῶν ἐνοικούντων ἐπὶ τοῦ λόφου, ἐνέπρησε τὰς οἰκίας, πρὸ μικροῦ ἐκεῖ ἀνεγερθείσας, ἐντὸς τῶν ὁποίων εὑρῆκεν ὅπλα, τόξα καὶ παντοῖα βέλη. Οἱ ἐντὸς τῶν τειχῶν Γαλαταῖοι φρονοῦντες ὅτι καὶ κατ' αὐτῶν ἤθελεν ἐπιπέσει ὁ βασιλεὺς, κατελήφθησαν ὑπὸ φόβου. Μέχρι τῆς ἑσπέρας παραμείναντες, καὶ βλέποντες τὸν βασιλέα οὐδὲν κατ' αὐτῶν μελετῶντα ἢ πράττοντα ἀλλ' ἠσχολημένον εἰς τὸν κατὰ τῆς Λέσβου ἀπόπλουν, ἀναθαρρήσαντες, μάχην φανερὰν πρὸς τοὺς Βυζαντίους ἐκήρυξαν, ὑβρίζοντες καὶ αὐτὸν τὸν βασιλέα. Ἀνήγειραν ξυλίνους πύργους περὶ τὰ τείχη αὐτῶν [2]). Ὁλκάδας τινὰς μεγάλας κατέδυσαν εἰς τὸν πυθμέ-

---

[1]) Σελ. 218. [2]) Ἐκ τῶν λόγων τοῦ N. Γρηγορᾶ καταφαίνεται ὅτι εἶχον ἤδη τείχη πρὸ καιροῦ ἀνεγερθέντα.

να τοῦ λιμένος· ἄλλας ὥπλισαν καὶ ἔστησαν πρὸ τῶν τειχῶν, ἀντὶ προβόλων καὶ χαρακωμάτων. Ὁ Ἀνδρόνικος κατεφρόνει τὰς πολεμικὰς ταύτας παρασκευὰς τῶν Γαλαταίων, παρασκευαζόμενος δι' ἑτέραν ἐκστρατείαν.

Οἱ Γενουήνσιοι, περικλεισθέντες ἐν Γαλατᾷ δι' ὅλας ἑπτὰ ἡμέρας, ἐταλαιπωροῦντο ἐκ τῆς σπάνεως τοῦ ὕδατος καὶ τῆς ἐλλείψεως λαχάνων καὶ ὀπωρῶν. Οἱ ἐν Γαλατᾷ ἀγοραῖοι καὶ πένητες, οἱ ποριζόμενοι τὸν ἐφήμερον αὐτῶν ἄρτον ἐκ τῆς πωλήσεως τῶν ὠνίων, ἐμαίνοντο κατὰ τῶν ἀρχόντων Λατίνων. Ἕνεκα τούτων ὅλων, οἱ Γαλαταῖοι ὑπέκυψαν καὶ συνεχωρήθησαν ὑπὸ τοῦ βασιλέως[1]), ἐκστρατεύσαντος μετ' ὀλίγον κατὰ τοῦ κατακτήσαντος τὴν Λέσβον Κατάνη.

Λήγοντος τοῦ ἔαρος τοῦ 1337ου, οἱ Ὀθωμανοὶ, γινώσκοντες τὴν ἀδυναμίαν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους καὶ παρακινούμενοι ἀπὸ τοὺς Γενουηνσίους τοῦ Γαλατᾶ, ἐκδικουμένους τὴν κατὰ τοῦ ὁμοφύλου αὐτῶν Κατάνη ἐπιτυχῆ ἐκστρατείαν τοῦ Ἀνδρονίκου[2]), διῆλθον τὸν Ἑλλήσποντον περὶ τὴν Καλλίπολιν καὶ μετὰ πολλῶν πλοίων προσορμισθῶσι παρὰ τὸ Ῥήγιον. Οἱ Τοῦρκοι κατετροπώθησαν, πολλὰ αὐτῶν πλοῖα συνελήφθησαν, καὶ ὁ στρατὸς ἄνευ ἱππικοῦ κατεστράφη, ἀρχηγοῦντος τοῦ Καντακουζηνοῦ.

Οἱ Γενουήνσιοι ἐπωφελούμενοι ἐκ τῶν διχονοιῶν τῶν ἐν Βυζαντίῳ βασιλέων, μεσοῦντος τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος, ἀνήγειραν νέα τείχη καὶ ὀχυροὺς πύργους μετὰ τάφρου, πέραν τῶν ἀρχαίων αὐτῶν ὀχυρωμάτων. Ἄννα, ἡ χήρα τοῦ Ἀνδρονίκου, περικεκλεισμένη ἐντὸς τοῦ Βυζαντίου ἄνευ χρημάτων καὶ στρατοῦ[3]), πολεμουμένη καὶ ὑπὸ τοῦ Καντακουζηνοῦ, ἐθώπευε τοὺς ἐν Γαλατᾷ Λατίνους[4]). Ἠναγκάσθη μάλιστα ν' ἀποζημιώσῃ τὰς ἐν Αἰγαίῳ πελάγει ἁρπαγὰς τοῦ Φακεωλάτου[5]).

Ὁ Καντακουζηνὸς, βλέπων τὰς συχνὰς τῶν Τούρκων διαβάσεις ἀπ' Ἀσίας εἰς Θράκην, καὶ τὰ ἐκ τοῦ ἐμπορίου πλούτη τῶν Γενουηνσίων, ἤρχισεν ἐπιμελούμενος τὸ ναυτικὸν τοῦ Βυζαντίου, ἵνα διὰ τούτου ἀντιπολεμήσῃ τοὺς πέραν κατοικοῦντας ἐχθρούς. Τοσούτῳ δὲ ἐμαράνθη ἡ ναυτιλία τῶν Βυζαντίων, ὥστε ἡ Κ/πολις ὁλοτελῶς ἐτρέφετο διὰ τοῦ σίτου τοῦ εἰσκομιζομένου διὰ πλοίων τῶν Γενουηνσίων[6]). Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, οἱ ἐν Γαλατᾷ, ὠφελούμενοι ἐκ τοῦ πλούτου καὶ τῆς ἐπικερδοῦς αὐτῶν ναυτιλίας, ἤρχισαν χλευάζοντες τοὺς Βυζαντίους, «κρύφα μὲν τὸ πρῶτον, ἀποκεκαλυμμένως δ' ἔπειτα.»

---

1) Ν. Γρηγορᾶς, Τόμ. Α'. σελ. 526. «Ὁ βασιλεὺς Λατίνοις μὲν τοῖς κατὰ Γαλατᾶν ἀποίκοις οὖσι Γενουϊτῶν πολλὴν ὠνείδισε τὴν πονηρίαν καὶ τὴν νεωτεροποιΐαν.» Ἰ. Καντακουζ. Τόμ. Α'. σελ. 476. 2) «Ἔχοντες (δηλ. οἱ Τοῦρκοι) δὲ μεθ' ἑαυτῶν καὶ τὴν γνώμην τῶν ἐν τοῖς Γαλάτου Λατίνων.» Ν. Γρηγορᾶς, Τόμ. Α'. σελ. 539. 3) «Χρημάτων τε γὰρ οὐκ εὐπόρει (δηλ. ἡ Ἄννα) πρὸς τοσαύτην δύναμιν, ὥστε στόλον ἀντίρροπον τῷ Λατίνων ἐξαρτύειν.» Ἰ. Καντακουζ. Τόμ. Β'. σελ. 582. 4) «Καὶ ἐκ τῶν ἐν Γαλατᾷ βοήθειαν μετεκαλεῖτο.» Ἰ. Καντακουζ. Τόμ. Β'. σελ. 607. Ν. Γρηγορᾶς, Τόμ. Β'. σελ. 734.
5) Ν. Γρηγορᾶς, Τόμ. Α'. σελ. 767. 6) Ν. Γρηγορᾶς, Τόμ. Β'. σελ. 842.

Πρώτη αἰτία τῶν αἱματηρῶν ἐν τοῖς χρόνοις τούτοις πολέμων τῶν Γενουηνσίων πρὸς τοὺς Βυζαντίους, ἦτον ἡ αἴτησις αὐτῶν περὶ νέων ὀχυρωμάτων. Ἠτησαν τὸν Καντακουζηνὸν ἵνα παραχωρήσῃ αὐτοῖς τὸ ὑπεράνω τοῦ φρουρίου αὐτῶν ὑψηλὸν χωρίον, λέγοντες ὅτι ὁ νῦν περίβολος δὲν ἐχώρει τοὺς ἐν αὐτῷ ἐνοικοῦντας. Ὁ Καντακουζηνὸς δὲ ἐφρόνει, ὅτι ἐπόθουν νὰ περιβάλωσιν αὐτὸ διὰ τειχίσματος, ἵνα μὴ εὐκόλως πολιορκῶνται ὑπὸ τῶν Βυζαντίων. Πρὸς τούτοις ἐδυσχέραινον οἱ Γαλαταῖοι βλέποντες τὸν Καντακουζηνὸν ἐπιμελούμενον τῶν πλοίων καὶ ναυπηγοῦντα ἐν τοῖς νεωρίοις, οὐχὶ μόνον ἐμπορικὰ, ἀλλὰ καὶ μεγάλας ὁλκάδας καὶ τριήρεις πολεμικάς. Ὁ Καντακουζηνὸς ἀπηγόρευσε τὴν κατάληψιν τοῦ αἰτουμένου χωρίου, γνωρίζων ὅτι ὁ φόβος καὶ οὐχὶ ἡ εὐγνωμοσύνη ἢ ἡ εὐορκία ἤθελε τοὺς ἀποτρέψει ἀπὸ τὸ χωρίον τοῦτο[1]).

Οἱ Γενουήνσιοι, θρασύτεροι γενόμενοι, καὶ ποθοῦντες ἵνα κωλύσωσι τὰ ὑπὸ τοῦ Καντακουζηνοῦ ναυπηγούμενα πλοῖα, ἐκήρυξαν πόλεμον κατὰ τῶν Βυζαντίων, ἐλπίζοντες οὕτω νὰ περιτειχίσωσι τὸ αἰτούμενον χωρίον. Συνέλεγον λίθους καὶ παντοίαν ὕλην ἐν ἀπορρήτῳ. Τοῦ Καντακουζηνοῦ νοσοῦντος ἐν Διδυμοτείχῳ, ἐπέπεσαν κατὰ τῶν πέραν κατοικούντων Βυζαντίων καὶ ἐνέπρησάν τινας οἰκίας[2]). Τὴν ἐπαύριον ὁπλίσαντες τὰς τριήρεις αὐτῶν, καὶ συμπαραλαβόντες ἀκάτια καὶ λέμβους, ἐνέπρησαν τὰ ἔξω τῶν τειχῶν ἐργαστήρια, τὰς οἰκίας καὶ τὰς ὁλκάδας παρὰ τὰ τείχη προσωρμισμένας. Τὰς δὲ ἐν τοῖς ναυστάθμοις ναυπηγουμένας τριήρεις κατέκαυσαν, ἐκτὸς τριῶν καταφυγουσῶν εἰς τὸν μυχὸν τοῦ κόλπου. Κύριοι οὕτω τῆς θαλάσσης γενόμενοι, παρέπλεον πάντα τὰ παράλια, πυρπολοῦντες καὶ λῃστεύοντες. Θρασυνθέντες ἐκ τῆς ἐπιτυχίας ταύτης, ἤρχισαν τειχίζοντες, ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ βασιλέως, τὸν λόφον, ὑψώσαντες καὶ τὸν ἐπὶ τῆς ἀκρολοφίας πύργον[3]). Συνειργάζοντο μετὰ πολλῆς σπουδῆς ἄνδρες καὶ γυναῖκες, καὶ οἱ ἐπιφανέστατοι δὲν ἀπῃξίουν τὴν ἐργασίαν ταύτην[4]).

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, ἀνηγέρθη τὸ χερσαῖον τεῖχος τοῦ Γαλατᾶ, ἐκτεινόμενον ἀπὸ τὴν πύλην Ἀζὰπ-καπουσοῦ μέχρι τοῦ πύργου καλουμένου τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐδῶθεν πρὸς τὴν κλιτὺν τοῦ Τὸπ-χανὲ μέχρι θαλάσσης. Πλησίον τοῦ πύργου τούτου, εἶν' ἕτερον τεῖχος, μετὰ πύργων, καλούμενον ἡ ἀκρόπολις τοῦ Γαλατᾶ[5]).

---

1) Ἰ. Καντακουζ. Τόμ. Γ'. σελ. 69. 2) Τὰ τῆς Κ/πόλεως οἰκήματα ἦσαν τὸ πάλαι καθὼς καὶ τὴν σήμερον ξύλινα. Τ. καὶ Th. Τόμ. Β'. σελ. 6, 53, 374. 3) Ὁ Καντακουζηνὸς γράφει, «πύργον ἐγείροντες πρὸς τῇ ἀκρολοφίᾳ». Τόμ. Β'. σελ. 71. Ὕψωσαν τὸν πύργον τοῦτον πρὸ αἰώνων ἀνεγερθέντα ὑπὸ τοῦ βασιλέως Δικόρου. 4) «Ἄνδρες ὁμοῦ καὶ γυναῖκες ὅλας νύκτας ἀΰπνους διατελοῦντες.» Ν. Γρηγορᾶς. Τόμ. Β'. σελ. 848.
5) Τῷ 1866ῳ, ἔν τινι μικρῷ οἰκοπέδῳ, πρὸς νότον τοῦ πύργου τοῦ Χριστοῦ, ἀνωρύχθησαν πάμπολλοι λίθοι πλατεῖς καὶ στρογγύλοι, ἐκ τῆς παραλίας συλλεχθέντες, ἔχοντες βάρος δραχμῶν 100, μέχρις ὀκάδος. Οἱ λίθοι οὗτοι ἐρρίπτοντο κατὰ τῆς Κ/πόλεως διὰ τῶν πετροβόλων μηχανῶν.

Ταῦτα μαθὼν ὁ ἐν Διδυμοτείχῳ βασιλεὺς, καίτοι ὑπὸ τῆς νόσου εἰσέτι ταλαιπωρούμενος, ἐπανῆλθεν εἰς Βυζάντιον. Οἱ ἔμποροι καὶ ἐργαστηριάρχαι τοῦ Βυζαντίου κατὰ πρόσκλησιν τοῦ Καντακουζηνοῦ, ἐν τοῖς βασιλείοις συνελθόντες, ἱκέτευον αὐτὸν, ἵνα μὴ περιίδῃ αὐτοὺς, οὕτως ὑπὸ τῶν Λατίνων τοῦ Γαλατᾶ περιφρονουμένους καὶ τὰ ἀνήκεστα παθόντας. Ἕτοιμοι ἦσαν ἅπαντες νὰ συνεισφέρωσι χρήματα κατὰ τὴν εὐπορίαν αὐτῶν. Ἱστόρησαν τὰς ὑπὸ τῶν Λατίνων πρὸ ὀλίγου γενομένας κακώσεις, τῶν οἰκιῶν καὶ ἐργαστηρίων τὸν ἐμπρησμὸν, καὶ ὅτι τὰ πλοῖα τὰ χρήματα καὶ αἱ ἐμπρησθεῖσαι οἰκίαι, ἦσαν ἴδια αὐτῶν κτήματα. Ἀποκρινόμενος ὁ Καντακουζηνὸς εἶπεν, ὅτι οἱ παθόντες ἠδύναντο τὰς ζημίας ταύτας ν' ἀποφύγωσιν, ἐὰν καθὼς ἄλλοτε συνεβούλευεν, ἐδείκνυον πλειοτέραν προθυμίαν, χορηγοῦντες χρήματα, ἄνευ τῶν ὁποίων ἀδύνατον ἦτο ν' ἀντιστρατεύωνται ἐπιτυχῶς κατὰ τῶν ἐν Γαλατᾷ Λατίνων. Συνεβούλευσε δὲ ἐκ νέου τοὺς Βυζαντίους ἵνα συνεισφέρωσι χρήματα, καὶ διώρισεν ἐπὶ τῶν εἰσπράξεων, Κωνσταντῖνον τὸν Ταρχανιώτην [1]).

Πρώτη φροντὶς τοῦ βασιλέως ἦτο νὰ ναυπηγήσῃ τριήρεις, καὶ ἐπειδὴ ναυπηγήσιμα ξύλα δὲν ἐκομίζοντο ἀπὸ τὰ παράλια τοῦ Πόντου, ἕνεκα τῶν θαλασσοκρατούντων Γενουηνσίων, ἐφέροντο μετὰ κόπου καὶ πολλῆς δαπάνης δι' ἁμαξῶν καὶ ἡμιόνων ἀπὸ τὸ ὄρος Σεργέντζιον [2]). Αἱ τριήρεις ἐναυπηγοῦντο μακρὰν τῶν Γαλαταίων, ἐν τῷ νεωρίῳ τοῦ Κοντοσκαλίου [3]).

Οἱ ἐν Γαλατᾷ Γενουήνσιοι ἤλπιζον ὅτι ὁ Καντακουζηνὸς, ἀφικόμενος εἰς Κ/πολιν, ἤθελε παραχωρήσει αὐτοῖς πάντα τὰ αἰτούμενα, καὶ οὕτω νὰ μένωσι καθὼς πρότερον κύριοι τῆς θαλάσσης. Ἰδόντες δὲ αὐτὸν οὐδόλως ἀποκρινόμενον εἰς τὰς αἰτήσεις ταύτας, ἀλλὰ ναυπηγοῦντα καὶ παρασκευάζοντα πλοῖα πρὸς πόλεμον, μεταβαλόντες γνώμην, ἔπεμψαν πρεσβείαν ὑπὲρ εἰρήνης. Ὁ Καντακουζηνὸς ὠνείδισε τὴν πονηρίαν καὶ ἀγνωμοσύνην αὐτῶν, ὅτι οὐδέποτε ἀδικηθέντες, οὐδὲ πρόφασιν πολέμου δικαίαν ἔχοντες, τοσαύτας ἀδικίας κατὰ τῶν Βυζαντίων ἔπραξαν. Προσέταξε πρὸς τούτοις ἵνα παραιτήσωσι τὸ χωρίον καὶ κατεδαφίσωσι τὰ ἤδη ἀνεγερθέντα τείχη. Οὕτω ποιοῦντες, θέλουσι λάβει συγγνώμην τῶν ὑπ' αὐτῶν πεπραγμένων.

Οἱ λόγοι τοῦ Καντακουζηνοῦ δὲν ἔπεισαν τοὺς Γενουηνσίους, ἀναφανδὸν κακοποιοῦντας τοὺς Βυζαντίους καὶ διαφθείροντας πάντα τὰ ἐν τῇ θαλάσσῃ προσ-

---

1) Ν. ὁ Γρηγορᾶς διηγούμενος ταῦτα, λέγει ὅτι οὕτως ἐλάλησεν ὁ Καντακουζηνός· «ὁρᾶτε γὰρ ὡς ἐν ταῖς ἐπιθαλαττίοις πόλεσι καὶ μάλιστα πασῶν τῇ βασιλίδι ταύτῃ τῶν πόλεων, ἂν τὸ θαλαττοκρατεῖν ἀφέληταί τις τῶν πολεμίων, τὸν περὶ τοῦ ζῆν εὐθὺς ἐπεκρέμασε κίνδυνον.» Τόμ. Β'. σελ. 855. Λόγοι σώφρονος βασιλέως. 2) Ἡ νῦν Στράντζα, ἀπέχουσα τῆς Κ/πόλεως πεντήκοντα μίλια· «τὰ μὲν ἐξ ὄρους ἤδη τρυθέντα.» Ν. Γρηγορᾶς, Τόμ. Β'. σελ. 854. 3) Τὸ νῦν Κάτεργα-λιμανὶ, ὄπισθεν τῆς ἀποβάθρας, Κρὺμκαπή. Ἴδ. ἀνωτέρω, σελ. 124.

τυχόντα τῶν Βυζαντίων πλοῖα [1]). Οἱ Βυζάντιοι ὑπὸ τῶν Γαλαταίων οὕτω ταλαιπωρούμενοι, ἐκλείσθησαν ἐν Βυζαντίῳ. Οἱ ἐν Γαλατᾷ [2]), ἐπιστήσαντες ἐπὶ μεγάλης ὁλκάδος τειχομαχικὴν μηχανὴν, ἔρριπτον ὀγκώδεις λίθους ἐντὸς τῆς πόλεως, ἄνευ ὅμως πολλῆς βλάβης. Ὁ βασιλεὺς μὴ ἔχων παρεσκευασμένην ναυτικὴν δύναμιν, προσέβαλε τοὺς Γενουηνσίους ἐκ τῶν ὄπισθεν ὑψωμάτων τοῦ Γαλατᾶ· συγχρόνως δ' ἐπιστήσας ἐπὶ τῶν τειχῶν τοῦ Βυζαντίου πετροβόλους μηχανὰς, ἔρριπτε λίθους παμμεγέθεις ἐντὸς τοῦ Γαλατᾶ, ἐκ τῶν ὁποίων ἐβλάπτοντο καιρίως τὰ ἐπιθαλάσσια οἰκήματα· μετ' ὀλίγον ἐβυθίσθη καὶ ἡ ὁλκὰς ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐπεστήθη ἡ τειχομαχικὴ μηχανή. Οἱ Λατῖνοι διὰ ξηρᾶς πολιορκούμενοι, καὶ διὰ συνεχῶν ἐφόδων ταλαιπωρούμενοι, λιθοβολούμενοι δὲ καὶ ἐκ τοῦ ἀντικρὺ Βυζαντίου, ἔπεμψαν πρεσβείαν ὑπὲρ εἰρήνης, τὴν ὁποίαν δὲν ἐδέχετο ὁ βασιλεὺς, ἂν πρότερον δὲν κατεδαφίσωσι τὰ τείχη καὶ ἀποχωρήσωσιν ἀπὸ τὸ χωρίον περὶ τοῦ ὁποίου ἡ τοσαύτη διένεξις. Ἐν τούτοις ὁ βασιλεὺς παρασκευάζων τὰς τριήρεις, συνέλεγε ναύτας, ὁπλίτας, ὅπλα καὶ βέλη πρὸς πόλεμον [3]).

Αἱ τριήρεις ναυπηγηθεῖσαι ἐν τῷ νεωρίῳ τοῦ Κοντοσκαλίου, καὶ καλῶς παρεσκευασμέναι, ἀπέπλευσαν περιμένουσαι νὰ ἑνωθῶσι μετὰ τῶν τριῶν ἐν τῷ λιμένι, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Φακεωλάτου. Ἠκολούθουν τὸν στόλον μονήρεις, ἀκάτια καὶ λέμβοι πλήρεις ὁπλιτῶν πανταχόθεν συνελθόντων, ἔχθει τῶν ἐν Γαλατᾷ Λατίνων. Οὗτοι δὲ, ἐκπλαγέντες ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν πλοίων καὶ τῶν πολλῶν ὁπλιτῶν, ἔσυραν τὰ πλοῖα αὐτῶν πλησίον τῶν τειχῶν τοῦ Γαλατᾶ, ὅθεν ἐπιτυχέστερον ἠδύναντο ν' ἀντιμάχωνται. Ὁ Καντακουζηνὸς συγχρόνως ἔπεμψε στρατιὰν ἱππικὴν πολλὴν, ἵνα προσβάλῃ τὸν Γαλατᾶν ἐκ τῶν ὄπισθεν λόφων.

Τὴν ἐπιοῦσαν τὰ πλοῖα τῶν Βυζαντίων, παραπλέοντα τὴν παραλίαν τῆς Ἀκροπόλεως, ἠνώθησαν μετὰ τῶν ἄνω εἰρημένων τριῶν τοῦ Φακεωλάτου ἐν τῇ παραλίᾳ τῆς πύλης τοῦ Εὐγενίου [4]). Σφοδρὸς βόρειος ἄνεμος ἐματαίωσε τὰς καλὰς τοῦ Καντακουζηνοῦ προθέσεις. Ὁ ἄνεμος ἀνέτρεψε τὰς τρεῖς τριήρεις τοῦ Φακεωλάτου, ἐπὶ τῶν ὁποίων εἶχον ἀνεγείρει ξυλίνους πύργους. Ναῦται καὶ ὁπλῖται κατέπεσαν ἐν τῇ θαλάσσῃ· ἄλλοι ἀπέβησαν εἰς τὴν ξηρὰν, ἀφήσαντες τὰ πλοῖα κενὰ ὁπλιτῶν καὶ ναυτῶν. Ἐπνίγησαν διακόσιοι περίπου ἄνδρες, ἐκ τῶν ὁποίων καὶ ὁ Φιλανθρωπηνὸς Μανουὴλ, τῆς ναυαρχίδος ἄρχων [5]). Οἱ ἐν Γαλατᾷ

---

1) «Ἐπεὶ δὲ τὴν θάλασσαν ἄπλωτον ἐποίησαν Ῥωμαίοις.» Ἰ. Καντακουζ. Τόμ. Γ'. σελ. 73.

2) Μόνη μία τριήρης ἐκ Χίου ἦλθε πρὸς βοήθειαν τῶν ἐν Γαλατᾷ Λατίνων. Ν. Γρηγορᾶς, Τόμ. Β'. σελ. 851. Ἔπεμψαν καὶ εἰς Γένουαν καὶ Ῥόδον πρέσβεις, αἰτοῦντες ταχεῖαν βοήθειαν. Ἴδ. Τόμ. Β'. σελ. 856. 3) Περὶ τῶν ναυτῶν καὶ ὁπλιτῶν τοῦ στόλου τούτου, λέγει ὁ Γρηγορᾶς, Τόμ. Β'. σελ. 858· «μηδὲ γὰρ εἶναι πάντας ἐν συνηθείᾳ θαλάττης καὶ κώπης, ἀλλ' ἀπόζοντας τοὺς πλείους δενδροτομίας τε καὶ σκαπάνης.»

4) Νῦν, Γιαλὶ-κιὸσκ¬καπουσοῦ. 5) Τοιοῦτον δυστύχημα δὲν συμβαίνει ἐν τῷ λιμένι τῆς Κ/πόλεως. Πιθανὸν οἱ βαρεῖς πύργοι καὶ αἱ ἐπὶ τῶν πύργων πολεμικαὶ μηχαναὶ κατέπεσαν ἐκ τῆς ὁρμῆς τοῦ ἀνέμου καὶ ἀνετράπησαν τὰ πλοῖα.

θεωροῦντες τὴν ἀπροσδόκητον ταύτην καταστροφὴν, ἐπέπεσαν κατὰ τῶν κενῶν πλοίων, τὰ ὁποῖα συνέλαβον καὶ ἐπυρπόλησαν, «κωλύοντος οὐδενὸς ἢ ἀμυνομένου [1]).

Ἡ πεζικὴ καὶ ἱππικὴ στρατιὰ συγκειμένη ἐκ τριῶν χιλιάδων, βλέπουσα τὴν φθορὰν τῶν πλοίων, ἀνεχώρησε δρομαία ἀπὸ τὰ ὑψώματα τοῦ Γαλατᾶ πρὸς τὸ Βυζάντιον.

Ἡ συμφορὰ αὕτη οὐδόλως ἐτάραξε τὸν Καντακουζηνὸν, διατάξαντα τὴν ναυπηγίαν νέων τριήρεων.

Οἱ Γαλαταῖοι δὲ, θεαταὶ τῆς φθορᾶς τῶν ἐχθρῶν, τὴν ἐπιοῦσαν, ἑώρτασαν οὐχὶ μόνον ἐπινίκια ἀλλὰ καὶ σωτήρια. Ἐφοπλίσαντες πάσας τὰς τριήρεις αὐτῶν καὶ κοσμήσαντες αὐτὰς ὡς ἐπὶ νίκῃ, παρέπλευσαν ἀντικρὺ τῶν βασιλείων, σύροντες ἐν ἀτιμίᾳ καὶ τὰς βασιλικὰς σημαίας. Ἐνόμιζον δὲ ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐκ τῆς βαρυθυμίας καὶ τῆς προφανοῦς δυσπραγίας, ἤθελε χωρήσει πρὸς εἰρήνην καὶ ἀπονείμει αὐτοῖς τὸ χωρίον.

Αἱ τοσαῦται ἀλλεπάλληλοι δυστυχίαι οὐδόλως ἐπτόησαν τὸν γενναιόφρονα Καντακουζηνὸν, οὐδὲν περὶ εἰρήνης λαλήσαντα. Μαθόντες δὲ οἱ Γενουήνσιοι ὅτι ὁ βασιλεὺς παρεσκεύαζε νέας τριήρεις, ἔπεμψαν πρεσβείαν ὑπὲρ εἰρήνης. Πρῶτον ἐπειρῶντο ἵνα μάθωσι τοῦ βασιλέως τὴν γνώμην περὶ τοῦ χωρίου. Ἰδόντες ὅμως αὐτὸν οὐδόλως βαρυθυμοῦντα ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τοῦ στόλου, καὶ ὅτι προθυμότερον παρεσκευάζετο εἰς νέαν κατ' αὐτῶν ἐκστρατείαν, φοβούμενοι μὴ ἡ πολλὴ φιλονεικία τελευτήσῃ εἰς ὄλεθρον αὐτῶν, συνεφώνησαν νὰ ἐγκαταλείψωσι τὸ χωρίον. Ἐγένετο ἡ εἰρήνη ἐπὶ τοῖς ἀκολούθοις ὅροις· νὰ παραδοθῶσιν εἰς τὸν βασιλέα καὶ ἐγκαταλείποντες τὸ χωρίον ν' ἀποσυρθῶσιν εἰς τὸν πρότερον περίβολον. Παρέδωσαν οὕτως τὸ χωρίον τῷ υἱῷ τοῦ Καντακουζηνοῦ, ἐκεῖ ἀπελθόντι μετὰ στρατοῦ [2]).

Ὁ βασιλεὺς προσκαλέσας τοὺς ἀρίστους τῶν Γενουηνσίων, διελέχθη προσηνῶς μετ' αὐτῶν, χαρίσας τέλος τὸ χωρίον, περὶ τοῦ ὁποίου τοσαύτη μεταξὺ αὐτῶν καὶ Βυζαντίων ἔρις. Πρὸς τούτοις εἶπε τοῖς εἰρημένοις πρεσβευταῖς, ὅτι δὲν ἦτον ἀξία λόγου ἡ περὶ τῆς γῆς ταύτης φιλονεικία. Ὤφειλον νὰ σέβωνται τὰ δίκαια τοῦ κράτους καὶ νὰ μὴν ἀναισχυντῶσι κατὰ τῆς βασιλείας οἱ ἐν Γαλατᾷ Λατῖνοι, οἱ τοσάκις παρὰ τῶν Ῥωμαίων βασιλέων εὐεργετηθέντες. Ἀνέμνησεν ὁ βασιλεὺς, ὅτι ἤθελε καταπολεμήσει αὐτοὺς μέχρι φθορᾶς, ἂν εἰς τὸ ἑξῆς δὲν ἐπολιτεύοντο δικαίως. Μετὰ τὴν προσλαλιὰν ταύτην ἀπέσυρεν ἐκ τῶν ὑψωμάτων τοῦ Γαλατᾶ τὴν χερσαίαν στρατιάν. Οἱ Λατῖνοι εὐφημοῦντες τὸν

[1]) Ν. Γρηγορᾶς, Τόμ. Β'. σελ. 865. [2]) Συνετέλεσαν εἰς τὴν εἰρήνην ταύτην πρέσβεις ἐκ Γενούης, διατάξαντες τοὺς Γαλαταίους νὰ παραιτήσωσι τὸ χωρίον καὶ ἀποζημιώσωσι πᾶσαν γενομένην βλάβην. Ν. Γρηγορᾶς, Τόμ. Β'. σελ. 866.

βασιλέα παρέλαβον τὸ χωρίον, τὸ ὁποῖον ἐξουσίαζον μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων ἁλώσεως τῆς Κ/πόλεως [1]).

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἡ ναυτικὴ δύναμις τῶν Γενουηνσίων ὑπερεῖχε τῆς τῶν Βενετῶν. Ὁ Καφᾶς ἐν Κριμαίᾳ καὶ ὁ Γαλατᾶς ἐν Κ/πόλει, ἦσαν τὰ μῆλα τῆς ἔριδος μέσον τούτων καὶ τῶν Βενετῶν. Ὅλον τὸ ἐμπόριον τοῦ Πόντου μετὰ τοῦ Βυζαντίου, καὶ ἡ εἰς Εὐρώπην κομιδὴ τῶν ποικίλων τοῦ Πόντου προϊόντων, ἐγένοντο διὰ πλοίων τῶν Γενουηνσίων.

Οἱ Βενετοὶ σφόδρα ποθοῦντες νὰ τιμωρήσωσι τοὺς Γενουηνσίους, διά τινας δηώσεις καὶ λεηλασίας τούτων ἐν ταῖς Βενετικαῖς ἀποικίαις τοῦ Αἰγαίου, ἔπεμψαν πρέσβεις πρὸς τὸν Καντακουζηνὸν, ἐπικαλούμενοι τὴν κατὰ τῶν Γενουηνσίων συμμαχίαν αὐτοῦ. Ταύτην κατ' ἀρχὰς ἀπεποιήθη ὁ βασιλεὺς, ἐπασχολούμενος εἰς πόλεμον κατὰ τῶν Σέρβων.

Ἐφρόνουν οἱ Βενετοὶ ὅτι ὁ Καντακουζηνὸς μετὰ τὰς κακώσεις τῶν Γαλαταίων, ἤθελε παραδεχθῆ τὴν μετὰ τῶν Βενετῶν συμμαχίαν.

Τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1350ου, τριάκοντα πέντε τριήρεις τῆς Βενετίας, πλοιαρχούμεναι ὑπὸ τοῦ Μάρκου Ῥουζζίνη, προσέβαλον εἰς τὴν Εὔβοιαν δώδεκα πλοῖα τῶν Γενουηνσίων ἐμπορικὰ, ἀναπλέοντα εἰς Γαλατᾶν καὶ Καφᾶν. Τέσσαρα διέφυγον εἰς Χίον. Ὁ στόλος τῶν Βενετῶν ἀκολούθως ἔπλευσε πρὸς τὸν Γαλατᾶν, τὸν ὁποῖον εὑρῆκε καλῶς ὠχυρωμένον καὶ παρεσκευασμένον εἰς ἄμυναν. Ἐδῶθεν ἀπέπλευσε πρὸς τὸν Πόντον, συλλαμβάνων καὶ ληστεύων τὰ πλοῖα τῶν Γενουηνσίων.

Μετὰ τὸν ἀπόπλουν τοῦ Βενετοῦ στολάρχου Ῥουζζίνη, οἱ Χῖοι ὁπλίσαντές τινα πλοῖα ἐπέπεσαν κατὰ τῆς Εὐβοίας, λεηλατήσαντες τὰς χώρας τῶν Βενετῶν καὶ ἐλευθερώσαντες τοὺς αἰχμαλωτισθέντας καὶ ἐκεῖ εἰσέτι κρατουμένους ὁμοεθνεῖς αὐτῶν.

Τὸ ἑπόμενον ἔτος 1351, οἱ Βενετοὶ ἐκ νέου παρεκάλεσαν τὸν Καντακουζηνὸν, ἵνα μετ' αὐτῶν συμμαχήσῃ κατὰ τῶν Γενουηνσίων. Ἤλπιζον δὲ, ὅτι ἤθελε συγκατανεύσει ὁ βασιλεὺς, μετὰ τὰς τόσας ἀδικίας καὶ παρασπονδὰς τῶν ἐν Γαλατᾷ Λατίνων. Ἀποτυχόντων ἐκ νέου τῶν Βενετῶν, συνεμάχησαν οὗτοι μετὰ τῶν Καταλάνων, ἀτρομήτων θαλασσοπόρων καὶ πλουσίων ἐμπόρων τῶν χρόνων τούτων [2]). Τὸ θέρος δέκα καὶ τέσσαρες τριήρεις προσέβαλον τὸν Γαλατᾶν, καὶ νύκτωρ εἰσῆλθον εἰς τὴν πόλιν διὰ τῶν ἀνοικτῶν πυλῶν. Οἱ Γαλαταῖοι ἐκ τῶν φωνῶν τῶν σκοπῶν ἀφυπνισθέντες, συνεπλάκησαν ἐν τῷ σκότει μετὰ τῶν ἐχθρῶν. Πολλοὶ ἐκ τῶν ἐγκατοίκων κατερχόμενοι πρὸς τὴν παραλίαν, ἵνα μάθωσι τὰ γενόμενα, ἐτιτρώσκοντο καὶ ἀπέθνησκον. Τέλος οἱ Γαλαταῖοι ἀπεδίωξαν τοὺς Βενετοὺς, διασωθέντας τοὺς πλείστους εἰς τὰς τριήρεις αὐτῶν. Ἀποπλέον-

[1]) Τὴν διένεξιν ταύτην οὐδόλως μνημονεύουσιν οἱ ἱστορικοὶ τῆς Γενούης. Heyd, Τόμ. Β'. σελ. 398, ἐν σημ. [2]) Ἰ. Καντακουζ. Τόμ. Γ'. σελ. 185.

τες οἱ Βενετοὶ, ἔσυραν καί τινας ὁλκάδας κενὰς τῶν Γενουηνσίων, παρὰ τὰ τείχη προσωρμισμένας. Τὴν ἡμέραν, προσεπάθησαν ἀλλ' εἰς μάτην, νὰ πυρπολήσωσι τὰς πολλὰς ἐκεῖσε εὑρισκομένας ὁλκάδας τῶν Γενουηνσίων [1]).

Ἐντὸς τῶν πλοίων τούτων ἦτο καὶ ὁ πρεσβευτὴς τῆς Βενετίας Δελφῖνος, παρακαλῶν τὸν βασιλέα ἵνα συμμαχήσῃ μετὰ τῶν Βενετῶν, κατὰ τῶν ἀγερώχων Γενουηνσίων. Συγχρόνως ἐκόμιζε καὶ ἐπιστολὴν τοῦ βασιλέως τῆς Ἀρραγώνης, παρακαλοῦντος τὸν Καντακουζηνὸν, ἵνα εἰσακούσῃ τὴν παράκλησιν τῶν Βενετῶν, μετὰ τῶν ὁποίων καὶ ὁ ἴδιος συνεμάχησεν. Ὁ Καντακουζηνὸς ἀπέβαλε πᾶσαν μετὰ τούτων συμμαχίαν, λέγων ὅτι τὴν σήμερον, ὁ μόνος αὐτοῦ πόθος ἦτο νὰ ἐλευθερώσῃ τὰς Βυζαντινὰς χώρας καὶ πόλεις ἀπὸ τὰς χεῖρας τῶν βαρβάρων. Ὁ πρεσβευτὴς τῆς Βενετίας καὶ πάντες οἱ ἄλλοι, ἠγανάκτουν ἐπὶ τῇ ἀρνήσει ταύτῃ τοῦ Καντακουζηνοῦ. Οἱ Γαλαταῖοι ὅμως, μαθόντες τὰς κατ' αὐτῶν σκευωρίας τοσούτων ἐχθρῶν, ἐδέοντο καὶ οὗτοι τοῦ Καντακουζηνοῦ, ἵνα λησμονῶν τὰ παρελθόντα παρέξῃ συγγνώμην καὶ συμμαχήσῃ μετ' αὐτῶν μόνων. Ὑπέσχοντο ἵνα μηδένα ἀδικήσωσιν εἰς τὸ ἑξῆς, καὶ ὑπακούωσι πιστῶς τὸν βασιλέα. Πρὸς τούτοις, προσέφεραν καὶ χρήματα πολλὰ διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ κράτους. Ὑπεσχέθη ὁ βασιλεὺς εἰς τὸ ἑξῆς νὰ μὴ προσβάλῃ αὐτοὺς, ἂν μετ' ἀληθοῦς πίστεως τηρήσωσι τὰ ἐπαγγελλόμενα. Τὰ χρήματα δὲν ἐδέχθη, ἵνα μὴ φανῇ ὅτι χάριν χρημάτων πολιτεύονται τὰ πράγματα τῶν Ῥωμαίων.

Οἱ Βενετοὶ μὴ δυνηθέντες νὰ πείσωσι τὸν βασιλέα, ἀνεχώρησαν τῆς Κ/πόλεως μετὰ τοῦ ἐν Βυζαντίῳ βαϊούλου αὐτῶν.

Οἱ Γαλαταῖοι θρασυνθέντες ἐκ τῆς ἀποτυχίας τῶν Βενετῶν, ἔρριψαν μέγαν λίθον εἰς Βυζάντιον. Ἰδὼν ὁ βασιλεὺς τὴν προφανῆ ταύτην περιφρόνησιν, διέταξε πάντας τοὺς Γαλαταίους, τοὺς ἔχοντας ἐμπορικὰ συμβόλαια, χρέη ἢ λειψοδοσίας μετὰ τῶν Βυζαντίων, νὰ ἐξομαλύνωσιν αὐτὰς, διότι μεθ'ἡμέρας ὀκτὼ, ἔμελλε πόλεμον κατ' αὐτῶν νὰ κηρύξῃ. Μετεκάλεσε τοὺς Βενετοὺς, μετὰ σπουδῆς ἐπανελθόντας, καὶ μετ' αὐτῶν συνῆψε συμμαχίαν καὶ σπονδάς. Ὑπεσχέθησαν οἱ Βενετοὶ νὰ συνεισφέρωσι τὰ δύω τρίτα τῶν δαπανῶν, διὰ τὸν καταρτισμὸν τῶν ὑπὸ τοῦ βασιλέως ὑποσχεθεισῶν δώδεκα τριήρεων.

Ἡ Γένουα μαθοῦσα τὴν κατὰ τοῦ Γαλατᾶ ἐπιδρομὴν τῶν Βενετικῶν πλοίων, καὶ τὴν μετὰ τούτων συμμαχίαν τῶν Καταλάνων καὶ τοῦ Καντακουζηνοῦ, παρεσκεύασε πολυάριθμον στόλον μετὰ ναυτῶν καὶ ὁπλιτῶν ἐμπείρων, ναυαρχούμενον ὑπὸ τοῦ περιφανοῦς Παγανίνου Δόρια. Ὁ στόλος οὗτος συνήντησε τὸν Βενετικὸν στόλον ἐν τοῖς ὕδασι τῆς Εὐβοίας. Μετὰ δύω μῆνας, ἕτερα πλοῖα ἐκ Βενετίας μετὰ τοῦ στόλου τῶν Καταλάνων, ἠνάγκασαν τὸν Γενουήνσιον στόλαρχον ν' ἀποπλεύσῃ ἐξ Εὐβοίας.

---

[1]) Ν. Γρηγορᾶς, Τόμ. Β'. σελ. 880.

Τῷ 1352ῳ, οἱ ἐν Γαλατᾷ Γενουήνσιοι, ὑπὸ τῶν Βυζαντίων διὰ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης πολιορκούμενοι, ἀνυπομόνως περιέμενον τὸν στόλον τῆς μητροπόλεως. Δὲν ἔπαυον ὅμως κακοποιοῦντες διὰ τῶν πλοίων αὐτῶν, τὰ περὶ τὸ Βυζάντιον παράλια [1]). Ἔπεμψαν πρέσβεις πρὸς τὸν Ὀρχάνην, τὸν Ὀθωμανὸν ἀρχηγὸν τῶν ἀντικρὺ παραλίων, μετὰ τοῦ ὁποίου συνεμάχησαν, χρήματα οὐκ ὀλίγα παρέχοντες [2]).

Τῇ 13ῃ Φεβρουαρίου, ὁ στόλος τῶν Βενετῶν καὶ Καταλάνων ναυλοχῶν πρὸ ἡμερῶν παρὰ τὰς Πριγκηπογνήσους, ἀπέπλευσεν ἐκεῖθεν πρὸς τὸν Βόσπορον [3]). Τῶν Βυζαντίων τὰ πλοῖα, ἐκπλέοντα ἐκ τοῦ νεωρίου τῶν Σοφιῶν, ἠνώθησαν μετὰ τῶν συμμάχων Βενετῶν. Ὁ στόλος τῶν Γενουηνσίων μετά τινων πλοίων τῶν Γαλαταίων, συνεποσοῦτο εἰς πλοῖα ἑξήκοντα πέντε [4]), ἀλλὰ δὲν ἐτόλμησαν νὰ προσβάλωσιν ἐν τῇ ἀνοικτῇ θαλάσσῃ τῆς Χαλκηδόνος, τὰ προσπλέοντα συμμαχικά. Νότιος σφοδρὸς ἄνεμος ἔπνεε τὴν ἡμέραν ταύτην [5]). Τῶν Γενουηνσίων τὰ πλοῖα μὴ δυνάμενα ἕνεκα τοῦ σφοδροῦ κλύδωνος καὶ τῶν ῥευμάτων, νὰ ναυμαχήσωσιν ἐν ἀνοικτῇ θαλάσσῃ, κατέφυγον εἰς τὸν τότε καλούμενον Βραχοφάγον, νῦν δὲ Σαλὴ-παζὰρ, παραλίαν μέσον Τὸπ-χανὲ καὶ Διπλοκιονίου [6]). Παρετάχθησαν παρὰ τὴν παραλίαν, ἀνὰ τέσσαρες ἕως ἑπτὰ τριήρεις, καὶ ἀπέναντι αὐτῶν τὰ ἐχθρικὰ, κατὰ τὴν αὐτὴν τάξιν. Ἅπαντα τὰ πλοῖα τῶν Ἰταλῶν καὶ Καταλάνων μετὰ τῶν Βυζαντινῶν τριήρεων, ἦσαν περίπου ἑκατὸν τριάκοντα ἢ ἑκατὸν τεσσαράκοντα [7]). Ἐν τῇ ναυμαχίᾳ ταύτῃ διέπρεψαν οἱ Γαλαταῖοι, ἅπαντες λευχείμονες, καὶ μετ' αὐτοὺς οἱ Καταλάνοι. Οἱ μαχηταὶ ἐπὶ τῶν πλοίων, κλυδωνιζομένων ὑπὸ τῆς ἐκεῖ μεγαλοκύμονος θαλάσσης, ἐμάχοντο μετὰ τόλμης

---

[1]) Ἰ. Καντακουζ. Τόμ. Γ'. σελ. 209. Ν. Γρηγορᾶς, Τόμ. Γ'. σελ. 78. [2]) Ἰ. Καντακουζ. Τόμ. Γ'. σελ. 228. Κατὰ τοὺς Ἰταλοὺς ἔγινε καὶ συνθήκη μετὰ τοῦ Ὀρχάνου. Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 406, ἐν σημ. [3]) «Κἀπειδὴ λιμὴν ταῖς νήσοις ἐκείναις οὐκ ἦν οὐδαμῇ τοσούτῳ στόλῳ προσήκων, μετέωροι νυχθημέροις δυσὶν ἐπ' ἀγκυρῶν ἐσάλευον ἅπασαι». Ν. Γρηγορᾶς, Τόμ. Γ'. σελ 86. [4]) Κατὰ τὸν Καντακουζηνὸν, Τόμ. Γ'. σελ. 220, ἑβδομήκοντα πλοῖα εἶχε τῶν Γενουηνσίων ὁ στόλαρχος. [5]) «Νότου γὰρ ἀνέμου σφοδροτάτου κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν πνεύσαντος....» Ἰ. Καντακουζ. Τόμ. Γ'. σελ. 220. [6]) Περὶ τοῦ τόπου τῆς ναυμαχίας, πολλὰ ἐγράφησαν ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν Ἰταλῶν. Ὁ Γρηγορᾶς λέγει· «καὶ μὲν δὴ τετύχηκε συρραγῆναι σφᾶς κατ' ἀλλήλων ὅπη κίονες διπλοῖ σχῆμα τάφου τινὸς ἀνέχοντες ἵστανται.» Τόμ. Γ'. σελ. 87. Πρὸς νότον τῶν διπλῶν κιόνων (νῦν, Βεσὶκτὰς) εἶναι ἡ παραλία τοῦ Σαλὴ-παζάρ· «πρὸς τῷ Βραχοφάγῳ λεγομένῳ τόπῳ ὑφάλους ἔχοντι πολλάς.» Ἰ. Καντακουζ. Τόμ. Γ'. σελ. 221. Ὅτι ὁ Βραχοφάγος ἦτο πέραν τῆς Κ/πόλεως, μαρτυρεῖται ἀπὸ τοὺς Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 63· «ἐκεῖ δὲ καὶ ἀμπέλιον εὗρῆκεν ἡ μετριότης ἡμῶν πέραν ἐν τῷ Βραχοφάγῳ.» [7]) Ἀκολουθῶ τὰν Heyd, Τόμ. Α'. σελ. 407, ἐρανισθέντα τὰ τῆς ναυμαχίας ἐκ τῶν ἀλλοδαπῶν συγγραφέων.

καὶ ἀνδρίας. Ἡ μάχη αὕτη πεζομαχία μᾶλλον ἢ ναυμαχία [1]), ἕνεκα τῆς εὐχεροῦς ἐπὶ τῶν πλοίων ἐπιβάσεως τῶν ἐχθρῶν, ἀρχίσασα τὸ ἀπόγευμα τῆς ἡμέρας, ἔληξε μὲ τὸ πρῶτον σκότος. Κατὰ τὸν Γρηγορᾶν [2]), τοσαύτη ἦτο τῶν πολεμίων ἡ ἔχθρα καὶ ἡ πρὸς ἀλλήλους θηριωδία, ὥστε ἅπαντες ἤθελον ἀπολεσθῆ, ἂν τὸ σκότος δὲν ἠνάγκαζεν αὐτοὺς νὰ παύσωσι τῆς μάχης.

Ὁ Καντακουζηνὸς [3]), ἀφηγούμενος τὰ τῆς ναυμαχίας, λέγει, ὅτι οὐδεμία Βυζαντινὴ τριήρης ἀπωλέσθη. Ἔπεσαν ὅμως τινὲς Βυζάντιοι καὶ ἐτραυματίσθησαν πολλοί. Οἱ ἀλλογενεῖς συγγραφεῖς ψέγουσι τοὺς Βυζαντίους, φυγόντας τὴν μάχην, ὀλίγον μετὰ τὴν ἔναρξιν αὐτῆς [4]).

Πολλοὶ μαχηταὶ ἀποβαίνοντες ἐπὶ τῆς ξηρᾶς, ἐμάχοντο ἐπὶ τῆς παραλίας. Οἱ Καταλάνοι ἐμάχοντο ἀνδρείως καὶ πολλοὺς τῶν πολεμίων ἐθανάτωσαν. Ἕνεκα τῆς ἀπειρίας τοῦ τόπου καὶ τῶν ἐδῶ σφοδρῶν ρευμάτων, πολλὰ πλοῖα αὐτῶν ἐπὶ τῶν βράχων πεσόντα, διεφθάρησαν. Πολλοὶ πεσόντες ἐν τῇ θαλάσσῃ ἐπνίγησαν, ἄλλοι ἀποβάντες ἐπὶ τῆς παραλίας, ἐζωγρήθησαν ὑπὸ τῶν ἐκεῖ συναχθέντων Γαλαταίων. Οἱ μὲν Γενουήνσιοι ἀπώλεσαν εἴκοσι καὶ ὀκτὼ αὐτάνδρους τριήρεις· οἱ δὲ Βενετοὶ καὶ Καταλάνοι ἕνδεκα. Τὴν ἐπιοῦσαν τὸ πρωΐ, οἱ Βυζάντιοι καθείλκυσάν τινα πλοῖα εἰς τὸν λιμένα, οὐδενὸς ἐναντιουμένου. Ὁ συμμαχικὸς στόλος μετὰ τὴν μάχην, ἀνέπλευσε πρὸς τὴν Σθένην [5]).

Τῇ ἐπαύριον 14ῃ Φεβρουαρίου, πάμπολλα πτώματα τῶν ἐν τῇ μάχῃ πεσόντων ἐπέπλεον ἐπὶ τῶν ὑδάτων τοῦ Βοσπόρου. Λείψανα τῶν βυθισθέντων πλοίων ἐφαίνοντο πανταχοῦ. Οἱ Γαλαταῖοι ἀπώλεσαν τοὺς πλείστους τῶν μαχίμων πολιτῶν καὶ πολλοὺς ἐπιφανεῖς ἄνδρας τῆς πόλεως αὐτῶν.

Ἡ ναυμαχία αὕτη ἦτον ἐκ τῶν ἀμφιβόλων, διότι ἐκ τῶν Λατίνων συγγραφέων οἱ πλεῖστοι ὁμολογοῦσιν, ὅτι ἤραντο ἐπιφανῆ νίκην οἱ Βενετοὶ μετὰ τῶν συμμάχων. Οἱ Ἰταλοὶ ταλαιπωρηθέντες ἐκ τῆς ναυμαχίας, οὐδὲν ἀκολούθως ἔπραξαν. Οἱ Γαλαταῖοι φοβούμενοι τὴν ἐπικειμένην τοσούτων ἐχθρῶν ἔφοδον, ὠχύρωσαν τὰ τείχη, καὶ προσεκάλεσαν εἰς βοήθειαν αὐτῶν, στρατὸν Τουρκικόν.

Μετά τινας ἡμέρας, ὁ συμμαχικὸς στόλος κατέπλευσεν ἀπὸ τὸν ἄνω Βόσπορον εἰς τὸ Βυζάντιον, ἵνα ἐκεῖ νοσηλεύσῃ τοὺς ἀσθενεῖς καὶ τραυματίας [6]). Ἐκεῖθεν μετ' ὀλίγον ἀπέπλευσε πρὸς τὴν Βενετίαν, κομίζων καὶ τὸ πτῶμα τοῦ

---

[1]) «Οὐ μᾶλλον ἐναυμάχουν ἢ ἐπεζομάχουν.» Ἰ. Καντακουζ. Τόμ. Γ'. σελ. 221.

[2]) «Καὶ εἰ μὴ νὺξ ἐν βραχεῖ διέκοψεν ἐπιοῦσα τὴν ναυμαχίαν ἐκείνην....» Τόμ. Γ'. σελ. 87. [3]) Τόμ. Γ'. σελ. 223. [4]) Heyd, Τόμ. Α'. σελ. 407. [5]) Λέγει ὁ Heyd, Τόμ. Α'. σελ. 407, ὅτι ὁ στόλος ἔπλευσεν εἰς τὸν εὐρὺν λιμένα τῆς Σθένης, καλούμενον τότε λιμένα τοῦ Ἁγίου Φωκᾶ. Ὁ Καντακουζηνὸς, Τόμ. Γ'. σελ. 224, ὀρθότερα γράφει, «κατὰ τὸ στενὸν Θεραπία,» πλησίον τῆς Σθένης. [6]) «Καταλάνοι δὲ εὐθὺς μετὰ τὴν μάχην τούς τε τραυματίας, ὅσοι ἦσαν, καὶ τοὺς νενοσηκότας, παμπόλλους ὄντας, ἤγαγον εἰς Βυζάντιον.» Ἰ. Καντακουζ. Τόμ. Γ'. σελ. 225.

Καταλάνου στολάρχου Ποντίου, ἀποβιώσαντος ἐκ τῶν τραυμάτων τῆς ναυμαχίας. Δύω χιλιάδες ἔμειναν ἐν Βυζαντίῳ, τοὺς ὁποίους μετὰ τὴν ἀνάρρωσιν αὐτῶν, ἀπέστειλεν ὁ Καντακουζηνὸς εἰς Βενετίαν. Τριακόσιοι ἔμειναν μισθοφόροι ἐν τῷ Βυζαντινῷ στρατῷ.

Ψέγει ὁ Καντακουζηνὸς τὸν Βενετὸν ναύαρχον, μὴ θέλοντα τὴν ἐπαύριον τῆς μάχης, νὰ ἐπιπέσῃ κατὰ τῶν τριήρεων καὶ τοῦ φρουρίου τοῦ Γαλατᾶ. Αἱ ζημίαι τοῦ στόλου ἦσαν τοσαῦται, ὥστε δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιχειρισθῇ νέαν ναυμαχίαν. Ὁ Καντακουζηνὸς ἀγνοοῦμεν, διατί τοσούτῳ πικρῶς καταφέρεται κατὰ τοῦ Βενετοῦ ναυάρχου [1]).

Ἀτυχῶς ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Βυζαντίου, ἀγνοοῦμεν πολλὰ αἴτια τῶν συμβεβηκότων. Τούτου σαφὴς ἀπόδειξις εἶναι ἡ πρὸς τοὺς Βενετοὺς μεταβολὴ τῶν αἰσθημάτων τοῦ Καντακουζηνοῦ. Μικρὸν μετὰ τὴν ναυμαχίαν ταύτην, ὁ βασιλεὺς ἀποβάλλων τὴν συμμαχίαν τῶν Βενετῶν, συνεμάχησε μετὰ τοῦ Παγανίνου Δόρια, ναυάρχου τῶν Γενουηνσίων [2]), πρὸς τὸν ὁποῖον ἐναυμάχησε πρὸ τριῶν μηνῶν μετὰ τῶν Βενετῶν καὶ Καταλάνων. Τῆς συνθήκης ταύτης τὸ Λατινικὸν κείμενον διεσώθη καὶ ἐδημοσιεύθη πρῶτον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Γαλατᾶ ὑπὸ τοῦ Σάουλη [3]). Ἡ συνθήκη αὕτη ὑπεγράφη ἐν τῷ ἀνακτόρῳ τῶν Βλαχερνῶν τῇ 6ῃ Μαΐου 1352 [4]).

Μεταγλωττίζω μέρη τινὰ τῆς συνθήκης ταύτης. Ὁ Καντακουζηνὸς παραχωρεῖ τοῖς Γενουηνσίοις τὸ χωρίον ἄνω τοῦ Γαλατᾶ, περὶ τοῦ ὁποίου ἐγένοντο τοσαῦται διενέξεις. Ν' ἀποδώσωσιν οἱ Γενουήνσιοι ὅσους Γραικοὺς κρατοῦσιν ἐν ταῖς εἰρκταῖς, καὶ οἱ Γραικοὶ τοὺς Γενουηνσίους. Οἱ Γραικοὶ οἱ πωλοῦντες οἶνον ἐν Γαλατᾷ, νὰ πληρώνωσι τὸν αὐτὸν φόρον τὸν ὑπὸ τῶν Γενουηνσίων οἰνοπωλῶν τελούμενον. Τοιοῦτον φόρον νὰ πληρώνωσι καὶ οἱ Γενουήνσιοι οἱ πωλοῦντες οἶνον ἐν Βυζαντίῳ. Οἱ Βυζάντιοι νὰ μὴ πλέωσιν ἐντὸς τῆς Ἀζοφικῆς, εἰ μὴ ὅταν ἐκεῖ πλέωσι καὶ οἱ Γενουήνσιοι, ἐκτὸς ἂν τὸ δικαίωμα τοῦτο ἀπονεμηθῇ ὑπὸ τοῦ ἄρχοντος τῆς Γενούης. Ὁ εἴσπλους τότε Βυζαντινῶν πλοίων νὰ μὴ θεωρῆται ὡς αἰτία πολέμου. Ἂν Γραικοὶ συλληφθῶσιν ἐπὶ πλοίων Βενετῶν ἢ Καταλάνων, ὡς ὑπομίσθιοι ἢ ἐθελονταὶ, οἱ τοιοῦτοι νὰ αἰχμαλωτίζωνται ὑπὸ τῶν Γενουηνσίων. Ἂν ὅμως ἐπέβησαν διὰ βίας, νὰ ἦναι ἐλεύθεροι. Πρὸς τούτοις, οὐδεὶς Γενουήνσιος δύναται ν' ἀγοράσῃ κτήματα, γαίας ἢ ἀμπελῶνας ἀπὸ Γραικόν, ἄνευ ἀδείας τοῦ κράτους· ἄλλως χάνει τὸ τίμημα τοῦ κτήματος. Ἂν, διαρκοῦντος τοῦ πολέμου τούτου, ἐσφετερίσθησαν κτήματα τῶν Γενουηνσίων οἱ Βενετοὶ καὶ Καταλάνοι, καὶ ἂν κτήματα Βυζαντίων ἐσφετερίσθησαν ξένοι καὶ ἐπώλησαν εἰς Γενουηνσίους, περὶ τούτων δέον νὰ παύσῃ πᾶσα περαιτέρω συζή-

---

[1]) Ἰ. Καντακουζ. Τόμ. Γ'. σελ. 226. [2]) Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 410. [3]) Τόμ. Β'. σελ. 216. [4]) Ἐν τῇ συνθήκῃ ταύτῃ ὁ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Γαλατᾶ πύργος, καλεῖται castrum Sanctae Crucis. Sauli, Τόμ. Β'. σελ. 217.

τησις ἢ ἀπαίτησις. Περὶ τῶν ζημιῶν γενομένων, διαρκοῦντος τοῦ πολέμου, ἀπὸ Γενουηνσίους πρὸς Γραικοὺς ἢ ἀπὸ Γραικοὺς πρὸς Γενουηνσίους, δὲν ἐπιτρέπεται οὐδεμία αἴτησις, ἀπόδοσις ἢ ἀποζημίωσις.

Ἐκ τῶν ὀλίγων τούτων καταφαίνεται, ὅτι ἡ συνθήκη αὕτη εἶναι μᾶλλον ὅρος ἐπιβαλλόμενος ἀπὸ νικῶντα πρὸς νικώμενον.

Μεσοῦντος τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος, ὁ Πατριαρχεύων Κάλλιστος καθηρέθη καὶ κατέφυγε παρὰ τοῖς ἐν Γαλατᾷ Λατίνοις [1]), ἀκολούθως ἐξωρίσθη εἰς Τένεδον, ὅπου διέτριβε καὶ ὁ νέος βασιλεύς. Κατὰ τὴν ἐν Τενέδῳ διατριβὴν τοῦ νέου βασιλέως, κατέκτησε τὴν Λέσβον πολίτης ἐπιφανὴς τῆς Γενούης, ὁ Φραγκῖσκος Γαττελούζιος [2]), μιμούμενος τὸ παράδειγμα πολλῶν ὁμογενῶν αὐτοῦ. Καθ' ὅλην τὴν ἐν Τενέδῳ διαμονὴν τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου, οἱ ἐν Γαλατᾷ φίλοι αὐτοῦ, λάθρα τοῦ βασιλέως, μετ' αὐτοῦ συνεννοοῦντο. Ὁ Γαττελούζιος, ὑπὸ τῶν Λατίνων βοηθούμενος, παραλαβὼν τὸν Παλαιολόγον, νύκτωρ εἰσήγαγεν αὐτὸν ἐν Βυζαντίῳ, καταλαβόντα τὸν θρόνον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐκάθητο τόσα ἔτη ὁ Καντακουζηνός. Ἔλαβεν ὁ Γαττελούζιος εἰς ἀμοιβὴν, σύζυγον τὴν ἀδελφὴν τοῦ Παλαιολόγου Μαρίαν, καὶ προῖκα τὴν νῆσον Λέσβον [3]).

Μετὰ τῶν Βενετῶν ἐγένετο τῷ 1363ῳ συνθήκη, διὰ τῆς ὁποίας ἀπηγορεύετο ν' ἀγοράζωσιν ἐν τῷ Βυζαντινῷ κράτει, γαίας καὶ οἰκίας. Τὰ οἰνοπωλεῖα τῶν Βενετῶν τοσούτῳ ἐπλήθυναν, ὥστε οἱ βασιλεῖς διὰ συνθήκης ἀνανεουμένης κατὰ πενταετίαν, ἀπηγόρευον τοὺς Βενετοὺς νὰ ἔχωσι πλείονα τῶν δεκαπέντε οἰνοπωλείων ἐν Κ/πόλει. Αὕτη ἦτο φυσικὴ συνέπεια τῆς ἐλευθέρας ἢ ἄνευ τέλους εἰσαγωγῆς οἴνου ὑπὸ τῶν Βενετῶν ἐν Κ/πόλει. Ἠδύναντο νὰ πωλῶσιν οἶνον «κατακοπτικῶς κατὰ πᾶσαν ποσότητα» [4]).

Λήγοντος τοῦ ΙΔ'. αἰῶνος, τὸ κράτος ταραττόμενον ὑπὸ τῶν διχονοούντων βασιλέων Ἰωάννου, Ἀνδρονίκου καὶ υἱοῦ, ἀντιπολεμούμενον ὑπὸ τῶν ἐν Ἀσίᾳ καὶ Θράκῃ Ὀθωμανῶν, ὁτὲ μὲν ἐζήτει βοήθειαν ἀπὸ τοὺς Γενουηνσίους, ὁτὲ δὲ ἀπὸ τοὺς Βενετούς.

Ἡ κατάκτησις τῆς Τενέδου ἔφερε τὰς δύω δημοκρατίας τῆς Ἰταλίας εἰς αἱματηρὰν ῥῆξιν. Οἱ Βενετοὶ ἐπόθουν τὴν νῆσον ταύτην, ἵνα ἐκεῖθεν ἐπιβλέπωσι τὰ κινήματα τῶν Ὀθωμανῶν, καὶ κωλύωσι τὰς ἐπὶ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου πελάγους ἐπιθέσεις αὐτῶν.

Ἡ προφανὴς ἀδυναμία τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, καὶ αἱ ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν ἐπαπειλούμεναι συνοικίαι τῶν ἐν τῷ κράτει Ἰταλῶν, ἐκ νέου παρεκίνησαν τοὺς

[1]) «Διεδίδρασκεν εἰς Γαλατᾶν καὶ χρόνον τινὰ ἐκρύπτετο ἐν τοῖς Λατίνοις.» Ἰ. Καντακουζ. Τόμ. Γ'. σελ. 275. [2]) Ν. Γρηγορᾶς, Τόμ. Γ'. σελ. 257. Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 413. Giungeva frattanto a Tenedo, Francesco Gattilusio arditissimo giovanne, di nobile schiatta Genovese. Sauli, Τόμ. Β'. σελ. 34. [3]) Ν. Γρηγορᾶς, Τόμ. Γ'. σελ. 554. [4]) Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 137.

Εὐρωπαίους, ἵνα ὁπλίσωσι νέαν στρατιὰν κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν. Ἡ Βενετία ὥπλισε πάντα τὰ πλοῖα αὐτῆς, μετά τινων τῆς Γενούης, Χίου καὶ Λέσβου, ἵνα προφυλάξῃ τὴν Κρήτην καὶ Εὔβοιαν. Ὁ δὲ βασιλεὺς τῆς Οὐγγαρίας μετὰ πολλῶν ἱππέων Γάλλων καὶ Γερμανῶν, προσέβαλε τοὺς Ὀθωμανοὺς παρὰ τὴν Νικόπολιν τῇ 28ῃ Σεπτεμβρίου 1396 [1]). Ἐν τῇ ἀξιομνημονεύτῳ ταύτῃ μάχῃ πάμπολλοι Εὐρωπαῖοι ἐθανατώθησαν, πλεῖστοι ἄλλοι ᾐχμαλωτίσθησαν, ἐξηγοράσθησαν καὶ ἀπεβίωσαν ἐν ταῖς συνοικίαις τῶν ἐν τῷ Βυζαντινῷ κράτει Ἰταλῶν.

Τὰ πατριαρχικὰ ἔγγραφα τῶν ὁποίων πολλάκις ἐμνήσθην ἀνωτέρω, περιγράφουσι συμβάντα πολλὰ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τῶν ἐν Γαλατᾷ Γενουηνσίων, ἐξόχως δὲ τὰς μετὰ τῶν Βυζαντίων σχέσεις αὐτῶν. Τὰ τοιαῦτα εἰς μάτην ἀναζητοῦμεν ἐν τοῖς συγγράμμασι τῶν πολιτικῶν συγγραφέων. Ἐκ τοῦ χρυσοβούλλου δωρηθέντος τοῖς Γενουηνσίοις τῷ 1303ῳ, δημοσιευθέντος τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Σάουλη [2]), μανθάνομεν ὅτι ἐν τῷ χώρῳ τούτῳ ἐνυπῆρχον τρεῖς ἐκκλησίαι, αἵτινες ἔμελλον νὰ ὑποτάσσωνται τῷ οἰκουμενικῷ Πατριάρχῃ. Ἡ τάφρος ἡ περιβάλλουσα τὸν χῶρον τοῦτον, διῆλθε διὰ τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου καὶ τοῦ ἀμπελῶνος ἀνήκοντος τῇ μονῇ τοῦ Λιβός. Μνημονεύονται αἱ ἐκκλησίαι τοῦ Ἁγίου Θεοδούλου, τῆς Ἁγίας Εἰρήνης, τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων καὶ τοῦ Ἁγίου Νικολάου. Συμπεραίνομεν ὅθεν, ὅτι πολλοὶ Γραικοὶ κατῴκουν ἐν Γαλατᾷ.

Ὅταν ἐπὶ Καντακουζηνοῦ, οἱ Γαλαταῖοι περιέβαλον τὸν πρότερον στενὸν καὶ παράλιον χῶρον διὰ νέου τείχους, ἐκτεινομένου ἐκ τοῦ λιμένος μέχρι τοῦ πύργου τοῦ Σταυροῦ, καὶ ἐδῶθεν πρὸς τὴν παραλίαν σήμερον καλουμένην Τὸπ-χανὲ, περιέκλεισαν καὶ πάσας τὰς ἐντὸς αὐτοῦ ἐκκλησίας. Ἄν τινας τούτων μετέβαλον εἰς Λατινικὰς, ἢ ἀνήγειραν ἰδίας, ἀγνοοῦμεν, διότι οὐδεὶς ἱστόρησε τὸν τότε Γαλατᾶν. Αἱ τέσσαρες σημεριναὶ Γραικικαὶ ἐκκλησίαι τοῦ Γαλατᾶ ἀνηγέρθησαν ἅπασαι μετὰ τὴν ἅλωσιν. Τούτων ἡ ἀρχαιοτέρα εἶναι πιθανὸν ἡ Καφατιανή [3]). Ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Βενεδίκτου εἶναι ἵδρυμα Γενουήνσιον, ἀνεγερθεῖσα ὅταν οἱ Γενουήνσιοι περιέβαλον τὸν τόπον αὐτῶν ὡς σήμερον φαίνεται. Δὲν φρονῶ ὅτι ἐσφετερίσθησαν τῶν Γραικῶν τὰς ἐκκλησίας, διότι οἱ Γενουήνσιοι καθ' ὅλην τὴν μετὰ τῶν Βυζαντίων συμβίωσιν αὐτῶν, ἐφάνησαν λίαν ἀνεκτικοὶ καὶ φιλοφρονέστεροι τῶν Βενετῶν. Πιθανὸν ἐκεῖθεν ἀπεδιώχθησαν οἱ περιοικοῦντες Γραικοὶ καὶ ἔμειναν αἱ ἐκκλησίαι ἄνευ ἐνοριτῶν. Δύο ἐκκλησίαι εὑρισκόμεναι σήμερον ἐν τῷ πρώτῳ χώρῳ τῷ δοθέντι τοῖς Γενουηνσίοις, καλούμεναι Ἀρὰπ-τζαμὶ (τέμενος τῶν Ἀράβων) καὶ Γενὶ-τζαμὶ (νέον τέμενος),

[1]) Heyd, Τόμ. Α'. σελ. 430. [2]) Τόμ. Β'. σελ. 209. [3]) Ἴδ. κατωτέρω τὴν περιγραφὴν τῆς μονῆς τοῦ Μανουήλ.

ἦσαν πιθανὸν ἀμφότεραι Γραικικαὶ, τὰς ὁποίας οἱ Γραικοὶ παρήτησαν ἕνεκα τῶν πολλῶν ἐκεῖ περιοικούντων Γενουηνσίων [1]).

Πολλοὶ Βυζάντιοι, λάθρα τῶν ἰδίων ἀρχῶν, ἐμπορεύοντο ἐν Γαλατᾷ, ἐπωφελούμενοι τῶν ἐμπορικῶν προνομίων τῶν Γενουηνσίων. Κακοῦργοι καὶ φαυλόβιοι κατέφευγον ἐν Γαλατᾷ καὶ ἐκεῖ ἐκρύπτοντο ἀπὸ τὰ ὄμματα τῆς Βυζαντινῆς ἀστυνομιας [2]).

Πάμπολλοι Λατῖνοι, δι' αἰτίας ἡμῖν ἀγνώστους, προσέφευγον τῇ Μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ ἀπαρνούμενοι τὰ τῶν Λατίνων δόγματα. Τινὲς ἦσαν καὶ ἐκ τῶν ἐπιφανῶν τοῦ Γαλατᾶ οἰκογενειῶν.

Ὑπέγραφον ἐνώπιον τοῦ Πατριάρχου καὶ τῆς Συνόδου τ' ἀκόλουθα [3]). « Πιστεύω εἰς ἕνα Θεὸν Πατέρα, παντοκράτορα κτλ. καὶ ὁμολογῶ . . . προσέρχομαι καὶ καθαρῶς τῇ ἁγιωτάτῃ μεγάλῃ τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίᾳ, καὶ ἀποβάλλομαι πᾶσαν (αἵρεσιν) τῶν Λατίνων, τὴν περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ λέγουσαν, καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ . . . . πιστεύω γὰρ καὶ ὁμολογῶ κατὰ τὴν ἀπόφασιν τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ θείου συμβόλου ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι μόνον τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἀποβάλλομαι δὲ καὶ ἀρνοῦμαι καὶ πάντα τὰ λοιπὰ ἔθιμα αὐτῶν, τά τε ἐκκλησιαστικὰ καὶ τὰ περὶ τῆς λοιπῆς αὐτῶν πολιτείας, καὶ στέργω πάντα, ὅσα καὶ φρονεῖ καὶ λέγει ἡ ἁγία τοῦ Χριστοῦ μεγάλη ἐκκλησία περὶ αὐτῶν τῆς Κ/πόλεως, καὶ εἰμὶ καὶ ἐγὼ εἷς τῶν ὀρθοδόξων Χριστιανῶν» [4]). Βυζάντιοι δέ τινες καταφυγόντες εἰς Γαλατᾶν καὶ καθολικοὶ γενόμενοι [5]), ἐπιστρέφοντες εἰς τὴν πάτριον θρησκείαν ἐπανελάμβανον τὰ αὐτὰ τῶν γνησίων Λατίνων [6]). Τοιαύτην ὁμολογίαν, γεγραμμένην ἰδιοχείρως ὑπὸ τοῦ Φιλίππου Λομελίνου, κατεχώρισεν ἡ Σύνοδος ἐν τοῖς πρακτικοῖς τοῦ 1370ου ἔτους [7]). Ἐκ τῶν ἀρνησιθρήσκων τούτων, τινὲς χάριν γάμου μετὰ γυναικῶν τοῦ Βυζαντίου, ἐκτὸς τῆς ἀποβολῆς τῶν δογμάτων τῶν Λατίνων, ὑπέσχοντο, ἂν μετὰ τὸν γάμον ἐπανέλθωσιν εἰς τοὺς Λατίνους, νὰ χωρίζωνται τῆς συζύγου,

---

[1]) Τὸ Ἀρὰπ-τζαμὶ, ἐπὶ τῆς κυριαρχίας τῶν ἐν Γαλατᾷ Γενουηνσίων, ἦτον ἐκκλησία Λατινικὴ, τιμωμένη ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἁγίου Παύλου. [2]) «Ἵνα μηδέποτε φωραθῶ τὰ Λατίνων ἐπεκδικεῖν ἢ πρὸς ἐκείνους καταφεύγειν, σωτηρίας χάριν.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 295. [3]) «Οὐκ ὀφείλει γένος Λατινικὸν ἐκ χειρὸς ἱερατικῆς διὰ τῶν θείων καὶ ἁγίων μυστηρίων ἁγιάζεσθαι, εἰ μὴ κατάθηται πρότερον ἀπέχεσθαι τῶν Λατινικῶν δογμάτων τε καὶ συνηθειῶν.» Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ. Τόμ. Δ'. σελ. 460. [4]) Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 365. Ὑπόσχεσις Γενουηνσίου· Georgios. . . Vacha Archo. Τόμ. Β'. σελ. 9, 48, 84, 159, 160, 192, 200, 266, 296, 344, 448, 488, 490, 565.

[5]) Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 545. [6]) Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 501, 503, Β'. σελ. 155.

[7]) Ἰδοὺ αἱ πρῶται γραμμαὶ τῆς ὁμολογίας ταύτης. «Πιστεύω ἰς ἕνα θεὸν, κτλ. Ἐποῖ δε νύπιος . . . φανυστοῖς προσεμῦνα τοῖ ἐκκλησίᾳ τῶν Λατίνων καὶ ὑπὸ πλάνοις καὶ ἀπάτοις,» κτλ. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 506.

καὶ ἀποδίδωσι τὴν προῖκα καὶ πάντα τὰ δίκαια αὐτῆς· πρὸς τούτοις, νὰ λαμβάνῃ τὸ βασιλικὸν ταμεῖον τὸ τρίτον τῆς περιουσίας αὐτοῦ. Τοιαύτη ἦτον ἡ ὁμολογία Ἰωάννου τινὸς Κωνστάντσου τῷ 1400ῷ [1]).

Ἐκτὸς τῶν Γενουηνσίων, προσήρχοντο καὶ Καταλάνοι καὶ Βενετοὶ, ἐκ τῶν ὁποίων τινὲς συνεζεύχθησαν μετὰ γυναικῶν Βυζαντίων.

Ὁ Γαλατᾶς κατὰ τὸν ΙΔον αἰῶνα, ὅταν ἀπροκαλύπτως ἀντεμάχετο πρὸς τοὺς Βυζαντίους, ἦτο καταφύγιον πολλῶν ἰδιωτῶν καὶ φαυλοβίων Βυζαντινῶν ἱερέων [2]). Καθὼς καὶ ἐπὶ τῶν ἡμετέρων χρόνων πάμπολλοι ἐξ ἀλλοίων συμφερόντων, ἀπέπτυσαν τὴν πίστιν αὐτῶν, οὕτω καὶ πολλοὶ Βυζάντιοι, ὑπὸ τοῦ νόμου καταδιωκόμενοι, κατέφευγον εἰς Τούρκους καὶ Φράγκους [3]). Τῷ 1365ῳ, ἡ Ἱερὰ σύνοδος καθήρεσε πρεσβύτερόν τινα, διότι ἐνώπιον αὐτῆς, ἐτόλμησε μετὰ θρασύτητος νὰ εἴπῃ, ὅτι «ἐγὼ ἐξελεύσομαι ἀπὸ τῶν ἐνταῦθα καὶ ἀπελεύσομαι εἰς Φράγκους ἢ Τούρκους». Ἕτερος ἱερεὺς μεθ' ἑτέρων ἀτασθάλων καὶ παρανόμων ἀνδρῶν, ἀναφανδὸν κατηγόρει τὸν βασιλέα. Βλέπων τέλος τοὺς συνεταίρους αὐτοῦ κρατουμένους καὶ δικαζομένους, κατέφυγεν εἰς Γαλατᾶν. Ἐδῶ, μετ' ἀφοβίας καὶ τόλμης, διέσυρε τὸ ὄνομα τοῦ βασιλέως, καθυβρίζων Πατριάρχην καὶ Σύνοδον. Οἱ ἐν Βυζαντίῳ οὕτως ὑβριζόμενοι, καὶ ὑπὸ τοῦ ἐν Γαλατᾷ ἱερέως ἐμπαιζόμενοι, ἐπεκαλοῦντο τὴν Σύνοδον, ἵνα προσκαλέσῃ καὶ τιμωρήσῃ τὸν ἱερέα. Μετὰ ματαίας ἀποπείρας, ἵνα τὸν φέρωσι καὶ δικάσωσιν ἐν Βυζαντίῳ, καθηρέθη καὶ ἐρήμην ἀπεκόπη τοῦ ἱερατικοῦ καταλόγου [4]).

Οἱ Γαλαταῖοι ἐφυλάκιζον ἐν Γαλατᾷ ὀφειλέτας Βυζαντίους, τοὺς ὁποίους ἡ ἐν Βυζαντίῳ ἀρχὴ δὲν ἠδύνατο νὰ ἐλευθερώσῃ, εἰ μὴ μετὰ τὴν ἀπόδοσιν τοῦ ὅλου ὀφειλήματος [5]).

Γνωστὸν εἶναι ὅτι οἱ Βενετοὶ καὶ οἱ Γενουήνσιοι μὴ σεβόμενοι τὰς διαταγὰς τοῦ Πάπα, οὐχὶ μόνον μετεκόμιζον δούλους εἰς Αἴγυπτον, ἀπὸ τοὺς Κιρκασίους καὶ Τατάρους ἐν Πόντῳ ἀγορασθέντας, ἀλλ' εἶχον ἐν Καφᾷ καὶ Γαλατᾷ, δούλους ἰδίους [6]). Διεσώθη ἐν τοῖς Πατριαρχικοῖς ἐγγράφοις, ὁμολογία Γαλαταίου τινὸς Γεωργίου Τεμπράντζε, γενομένη ἐνώπιον τοῦ Πατριάρχου, καὶ ἐπικυρωμένη ὑπὸ δύω Ἰταλῶν ἀρχόντων τοῦ ποτεστάτου.

Ἡ δούλη τοῦ ἄνω Τεμπράντζε κατέφυγεν εἰς τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν, καὶ μὴ δυνάμενος ν' ἀνακτήσῃ αὐτὴν, ἠναγκάσθη, παρόντων τῶν ἄνω συμβούλων, πρό-

---

[1]) Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 343. [2]) Ὀπαδοί τινες τοῦ Καντακουζηνοῦ τῷ 1346ῳ, κατέφυγον ἐν Γαλατᾷ. Ν. Γρηγορᾶς, Τόμ. Β'. σελ. 748. [3]) Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 456· «ἔλεγεν αὐτὸς, ὅτι, ἐὰν μὴ συγχωρηθῇ, ἢ εἰς τοὺς Φράγκους ἢ εἰς τοὺς Τούρκους μέλλει ἀπελθεῖν.» Ἰδ. Τόμ. Β'. σελ. 55. [4]) Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 172. Ὁ Συργιάννης κατέφυγεν εἰς Γαλατᾶν. Ἰ. Καντακουζ. Τόμ. Α'. σελ. 450. Περὶ ἱερέως σχετιζομένου μετ' ἀνθρώπων τοῦ Γαλατᾶ, πρβ. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 30. [5]) Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 367. [6]) Heyd, Τόμ. Β'. σελ. 44. Miltitz. Τόμ. Β'. σελ. 99.

τερον νὰ ὑπογράψῃ τὴν ἀκόλουθον ὁμολογίαν ἢ μᾶλλον ὑπόσχεσιν, τεκμαίρουσαν τὴν τότε ἐξουσίαν τῶν κυρίων ἐπὶ τῶν δούλων. Ὑπεσχέθη νὰ μὴ τὴν ἀκρωτηριάσῃ, φονεύσῃ ἢ πωλήσῃ. Ἂν τοιοῦτό τι πράξῃ, ἵν' ἀφορίζηται ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου, «ἂν ὀρθόδοξος εὑρίσκεται», εἰ δὲ μὴ, ἵν'ἀφορίζηται ὑπὸ τοῦ Πάπα [1]). Τὸ ἔγγραφον τοῦτο φέρει τὰς ὑπογραφὰς, Λατινιστὶ γεγραμμένας, τῶν ἄνω δύο Ἰταλῶν ἀρχόντων.

Μεσοῦντος τοῦ ΙΔου αἰῶνος [2]), ὁ Πατριάρχης Φιλόθεος ἔπεμψε πιττάκιον τῷ βασιλεῖ, περὶ τῶν Γενουηνσίων καὶ Βενετῶν, κατοικούντων ἐν τῷ κράτει. Ὁ Πατριάρχης μετὰ τῶν ἀρχόντων τῆς συγκλήτου, λαβὼν τὴν γνώμην τῆς βασιλίσσης, συνεβούλευσε τὸν βασιλέα, πρῶτον, ἵνα μὴ παραδέχηται δόγματα ἀλλότρια τῆς τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίας· δεύτερον, ἵνα μὴ παραδώσῃ εἰς χεῖρας ξένων, τοὺς ὑποκειμένους τῇ βασιλείᾳ τῶν Ῥωμαίων, καὶ τρίτον, ἵνα γενῇ ἡ εἰρήνη ἄνευ ὅρκων, διότι οἱ λόγοι τοῦ βασιλέως «οὐκ ἀσφαλείας ὅρκων δέονται». Τὸ σπουδαιότατον τοῦτο ἔγγραφον, ἀτυχῶς εἶναι ἄνευ χρονολογίας, ἀλλὰ κατετάχθη μεταξὺ δύω ἐγγράφων τοῦ 1361ου ἔτους.

Εἰς πλεῖστα μέρη τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, κυριευθέντα ὑπὸ τῶν Βενετῶν καὶ Ὀθωμανῶν, ἡ ἐκκλησία σφόδρα ἐταλαιπωρεῖτο. Οἱ μὲν Ὀθωμανοὶ, ἀφίνοντες ἐλευθέραν τῶν Χριστιανῶν τὴν λατρείαν, ἀφήρπαζον πολλὰ τῶν ἐκκλησιῶν κτήματα, ἐκ τῶν ὁποίων διετρέφοντο οἱ ἱερεῖς καὶ μοναχοί [3]). Ἡ Μεγάλη ἐκκλησία δὲν ἠδύνατο νὰ θεραπεύσῃ τὴν πενίαν τῶν κληρικῶν, ἢ νὰ διορίζῃ ἑτέρους ἱεράρχας. Οἱ Λατῖνοι προσεπάθουν ποτὲ μὲν διὰ πειθοῦς, ποτὲ δὲ διὰ τῆς βίας, νὰ ὑποτάξωσι τὸν ὑποτελῆ Γραικικὸν λαὸν εἰς τὰ δόγματα τῆς Λατινικῆς ἐκκλησίας. Οἱ ἀποβληθέντες ἀρχιερεῖς κατέφευγον οἱ πλεῖστοι εἰς Βυζάντιον [4]), καὶ ἡ Μεγάλη ἐκκλησία, τῆς ὁποίας ἡ πενία κατὰ τοὺς χρόνους τούτους εἶναι πασίγνωστος, προσεπάθει νὰ πείσῃ τοὺς Λατίνους, ὅπως ἠπιώτερον φέρωνται πρὸς τοὺς ὑποκειμένους Γραικούς [5]).

Κατὰ τὸ 1387ον [6]), ὁ Πατριάρχης ἐπιστέλλει τοῖς ἐν Χίῳ Γενουηνσίοις, τὸν

[1]) Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 462. [2]) Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 430. Κατὰ τὸν Muralt, Chron. Byz. Τόμ. Β'. σελ. 680, τὸ ἔγγραφον τοῦτο εἶναι τοῦ 1367ου, ἀπόντος τότε τοῦ βασιλέως Ἀνδρονίκου. [3]) Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 69. Περὶ Καισαρείας, Τόμ. Α'. σελ. 143. Περὶ Νικαίας, Τόμ. Β'. σελ. 25. Περὶ Ἀμάστριδος, Τόμ. Β'. σελ. 102. Περὶ Φωκαίας καὶ Κλαζομενῶν, Τόμ. Β'. σελ. 105. Περὶ Ἀδριανουπόλεως, Τόμ. Β'. σελ. 129. [4]) Ὁ Φιλίππων, ἕνεκα τῆς ἐνδείας αὐτοῦ, λαμβάνει ἀπὸ τοῦ Φιλιππουπόλεως ὑπέρπυρα ἑκατὸν κατ' ἔτος. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 190. Mont-Athos· les moines sont persécutés par les Latins. Muralt. Chron. Byz. Τόμ. Β'. σελ. 431, 564. [5]) Ὁ Λευκάδος ἀπεδιώχθη ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 493. Οἱ ἐν Ἀθήναις Λατῖνοι, δὲν ἐδέχοντο δι' ἓξ χρόνους ἀρχιερεῖς. Ἰδ. Τόμ. Β'. σελ. 165. [6]) Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 90.

ἱερομόναχον Κὺρ Ἱερεμίαν, ἵνα ἐπιτηρῇ τὰ τῆς ἐκεῖ ἐκκλησίας· πικρῶς μέμφεται τοὺς ἐν Χίῳ Γενουηνσίους, διότι κατὰ τὴν μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν Ῥωμαίων γραπτὴν σύμβασιν, τὰ μοναστήρια, ὁ κλῆρος καὶ αἱ ἐκκλησίαι, ὤφειλον νὰ ὑποτάσσωνται τῷ Οἰκουμενικῷ Πατριάρχῃ, καθὼς πρότερον. Πρὸς τούτοις, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μητροπολίτου, νὰ ἐκλέγηται ἄλλος, κατὰ τὴν συνήθειαν τῆς ἐκκλησίας τῆς Κ/πόλεως. Κατὰ τὴν ἄνω σύμβασιν, ὁ Πατριάρχης εἶχεν ἐν Χίῳ καλόγηρον ἰδικόν του, ἐπιτηροῦντα τὰ ἐν Χίῳ ἐκκλησιαστικά. Ὤφειλον πρὸς τούτοις οἱ Γενουήνσιοι, νὰ δίδωσι τῷ Πατριάρχῃ κατ'ἔτος ὑπέρπυρα ἑκατὸν πεντήκοντα. Κατὰ τὴν ἐπιστολὴν ταύτην, οἱ Γενουήνσιοι ἠθέτησαν τοὺς ὅρους τούτους, καὶ ἀπέπεμψαν τὸν ἔξαρχον τοῦ Πατριάρχου. Παραπονεῖται ὁ Πατριάρχης ὅτι «μίαν καὶ δὶς καὶ πολλάκις» περὶ τούτου ἔγραψε καὶ οὐδεμίαν ἀπόκρισιν ἔλαβε. Παρακαλεῖ ἐκ νέου τοὺς Γενουηνσίους ἄρχοντας τῆς Χίου, τοὺς ὁποίους, καθὼς ἀκούει, καλεῖ ἀνθρώπους καλοὺς καὶ φιλοδικαίους, «ζητοῦντας καὶ τοῦ μικροτέρου ἀνθρώπου τὸ δίκαιον», ἵνα δεχθῶσι τὸν ἀποστελλόμενον Ἱερεμίαν, ὡς ἐπίτροπον αὐτοῦ, καὶ μέλλοντα νὰ περιστείλῃ τὰ ἄτοπα καὶ τὰς παρανομίας τοῦ ἐν Χίῳ ἀκεφάλου Ἑλληνικοῦ κλήρου.

Καθ' ὅλους τοὺς χρόνους τούτους, δύσφορος καὶ ἀπίστευτος ἦτον ἡ πενία τοῦ κράτους, καὶ αὐτῆς τῆς ἐν Κ/πόλει καλουμένης Μεγάλης ἐκκλησίας. Οἱ χρυσοῖ αἰῶνες τῆς Βυζαντινῆς βασιλείας πρὸ πολλοῦ παρῆλθον. Τὰ βασιλικὰ ταμεῖα ἦσαν κενὰ [1]), τῆς δὲ Μεγάλης ἐκκλησίας τὰ φῶτα, ἐκινδύνευον νὰ σβεσθῶσιν ἕνεκα ἐλλείψεως ἐλαίου.

Ὁ Πατριάρχης ἤδη ἀπὸ τοῦ 1324ου, περιγράφων τὴν ἔνδειαν τῆς Μεγάλης ἐκκλησίας καὶ τὴν πενίαν τῶν ἱεραρχῶν καὶ ἐπισκόπων, προέτρεπε τοὺς ἁπανταχοῦ ἐπισκόπους, ἵνα ἕκαστος συνεισφέρῃ πρὸς θεραπείαν τῶν χρηματικῶν ἀναγκῶν αὐτῆς [2]). Ἡ ἱερὰ Σύνοδος ἐπέβαλλε φόρον ἐπὶ πάντων τῶν ἐπισκόπων ἀνάλογον τοῦ ἐτησίου εἰσοδήματος ἑκάστου. Ὁ κατάλογος οὗτος, συγκρινόμενος μεθ' ἑτέρου Πατριαρχικοῦ ἐγγράφου τῶν ἡμερῶν ἡμῶν [3]), καταδεικνύει πόσον ἐπισκοπαί τινες ἐμαράνθησαν, καὶ πόσον ἄλλαι ἐπλούτησαν. Ὁ τότε Μονεμβασίας διετάχθη νὰ συνεισφέρῃ ὑπέρπυρα ὀκτακόσια, ὁ Δέρκων εἰκοσιτέσσαρα, καὶ ἑβδομήκοντα πέντε, ὁ Προικοννήσου.

Ἀπὸ τοῦ 1324ου, ὅτε κατεγράφη ἡ πρὸς τοὺς ἐπισκόπους ἄνω ἐγκύκλιος τῆς Συνόδου, τὰ πράγματα ἐδεινοῦντο. Οἱ Ὀθωμανοὶ πανταχόθεν περιεκύκλουν τοὺς ἀφιλοπολέμους Βυζαντίους. Οἱ Ἰταλοὶ, κυρίως ὅμως οἱ Γενουήνσιοι, ἦσαν οἱ πολυτάλαντοι ἔμποροι τοῦ Βυζαντίου, καὶ τὰ ἐμπορεύματα τοῦ κράτους ἐκομί-

[1]) Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 788. [2]) Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 126. [3]) Γενικοὶ Κανονισμοὶ περὶ διευθετήσεως τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ Ἐθνικῶν πραγμάτων. Ἐν Κ/πόλει, 1862, σελ. 18.

ζοντο εἰς Βυζάντιον καὶ τὴν ἀλλοδαπὴν διὰ πλοίων ξένων. Ματαίως ἐγόγγυζον οἱ Βυζάντιοι κατὰ τῶν Ἰταλῶν. Ὁ ἡμέτερος αἰὼν ἔμελλε πάντας νὰ διδάξῃ, ὅτι τὸ ἐμπόριον δέον νὰ ἦναι πάντῃ ἐλεύθερον καὶ ἀνεξάρτητον, τοῖς πᾶσι προσιτόν· εἰς τὴν ἀρχὴν ἐναπόκειται μόνον νὰ ἐπαγρυπνῇ ἐπὶ τῆς δικαίας συναλλαγῆς τῶν ἐμπορευομένων. Ἐκ τῆς ἐμπορίας τῶν Λατίνων καὶ Βυζαντίων ἐν τῷ Βυζαντινῷ κράτει, διδασκόμεθα, ὅτι πᾶν προνόμιον χαριζόμενον εἰς ἰδιώτας ἢ εἰς ἐμπορικὰς ἑταιρείας, εἶναι ζημία ἄντικρυς πάντων τῶν ἄλλων ἐμπόρων. Ἕνεκα τῶν πολλῶν προνομίων ἀπονεμηθέντων τοῖς Γενουηνσίοις, πολλοὶ Βυζάντιοι ἐν Γαλατᾷ, λάθρα τῶν ἰδίων ἀρχῶν, συνεμπορεύοντο μετὰ τῶν Ἰταλῶν. Τούτων πολλοὺς, συνελάμβανε καὶ ἐτιμώρει ἡ ἐν Βυζαντίῳ ἀρχὴ, ἄλλους ἀπέκρυπτον οἱ ἐν Γαλατᾷ ἄρχοντες. Ἂν περὶ τοῦ πλούτου τῶν ἐν Ἀνατολῇ Ἰταλῶν ἀκριβεῖς πληροφορίας δὲν ἔχομεν, γινώσκομεν ὅμως ὅτι τὰ μεγαλοπρεπῆ τῶν Ἰταλῶν ἀνάκτορα καὶ αἱ ὑψιτενεῖς ἐκκλησίαι ἐν τῇ πατρίδι αὐτῶν, ἀνηγέρθησαν ἀπὸ τὴν πλουσίαν τῶν Ἰταλῶν ἐν Ἀνατολῇ ἐμπορίαν.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ.

ΑΙ ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥΔΕ ΣΩΖΟΜΕΝΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΙ, ΙΣΤΑΜΕΝΑΙ ΚΑΙ ΗΡΕΙΠΩΜΕΝΑΙ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

ΟΙ ΣΥΓΓΡΑΨΑΝΤΕΣ ΠΕΡΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ. ΑΡΙΘΜΟΣ ΑΥΤΩΝ ΕΠΙ ΒΥΖΑΝΤΙΩΝ. ΤΑ ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΙΚΑ ΤΕΜΕΝΗ.

Τὸ Βυζάντιον, διὰ πάντα Χριστιανὸν, ἐξόχως δὲ δι' ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας, εἶναι τόπος λίαν ἀσπαστός. Οἱ πλεῖστοι τῶν μεγάλων τῆς ἐκκλησίας πατέρων, ἐδῶ διέμειναν καὶ ἐδῶ ἐκήρυξαν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. Ἐκ τοῦ ὑψιδμήτου τρούλου τῆς Ἁγίας Σοφίας, καταφαίνονται τὰ ὄρη τῆς Νικαίας, ἡ Χαλκηδὼν καὶ ἅπασαι αἱ Βυζαντιναὶ ἐκκλησίαι, ἐντὸς τῶν ὁποίων συνῆλθον αἱ πλεῖσται σύνοδοι, τῶν ὁποίων τὴν μνήμην εἰσέτι ἐπιτελοῦμεν ἐν ταῖς ἡμετέραις ἐκκλησίαις [1]). Καὶ μολαταῦτα, ἐξαιρουμένης τῆς Ἁγίας Σοφίας, οὐδέποτε ἐμελετήσαμεν τὰς εἰσέτι σωζομένας ἐκκλησίας τῶν Βυζαντίων, εἰς τοὺς ὁποίους πάμπολλα ὀφείλομεν. Ἀποδεχόμενοι τὰς κακολογίας τῶν ἀλλογενῶν ἄνευ κρίσεως, ἠμελήσαμεν τὴν ἱστορίαν αὐτῶν καὶ ἀτενίζομεν τὰ ἐν Βυζαντίῳ μέχρι τοῦδε ἱστάμενα μνημεῖα, ὡς μνημεῖα ἀλλότρια τοῦ ἡμετέρου προγονικοῦ βίου. Ἕνεκα τῆς ὀλιγωρίας ταύτης, ἔμειναν μέχρι τοῦδε καὶ τοσαῦται ἐκκλησίαι, ἐπιφανῆ τῶν Βυζαντίων ἱδρύματα, οὐχὶ μόνον ἀπερίγραπτοι, ἀλλὰ καὶ παντελῶς ἄγνωστοι. Ταύτας τὰς ἐκκλησίας, τὰς πλείστας εἰς τεμένη Μουσουλμανικὰ μεταβληθείσας, γνωστάς τε καὶ ἀγνώστους, μετά τινων ἑτέρων Βυζαντινῶν κτιρίων, προτίθημι νὰ περιγράψω. Ἡ πρὸς τὰ πάτρια ἀγάπη τῶν ὁμογενῶν, μ' ἐνεθάρρυνε καθ' ὅλην τὴν πολυετῆ καὶ δυσχερεστάτην τῶν ἐκκλησιῶν τούτων ἔρευναν.

Ἀπεικόνισα πάσας τὰς μέχρι τοῦδε σωζομένας Βυζαντινὰς ἐκκλησίας, μετὰ πολλῆς δυσχερείας. Ἐνόσῳ ἡ εἴσοδος δὲν εἶναι ἐλευθέρα, οὐδόλως δυνάμεθα νὰ μάθωμεν τὴν ἔκτασιν, τὸ ὕψος καὶ τὰ ἐσωτερικὰ αὐτῶν ἐγκαλλωπίσματα.

[1]) Συναξαριστὴς, ἐν Κ/πόλει, 1842. Ἰουλίου 6.

Εἰς πολλὰς ἐκ τούτων οὐδέποτε ἠδυνήθην νὰ εἰσέλθω. Περιεστρεφόμεθα ἐγὼ καὶ ὁ καλλιτέχνης Α. Μαναράκης, ἀπὸ μίαν εἰς ἄλλην πλευρὰν πολλῶν ἐκκλησιῶν, ἵνα εὕρωμεν θέσιν ὅθεν νὰ ἀπεικονίσωμέν τινας ἐξ αὐτῶν, ὑπὸ οἰκιῶν ὑψιτενῶν περικυκλουμένας. Ἀνέβημεν ἐπὶ τειχῶν, εἰσήλθομεν ἐντὸς κοιμητηρίων Μουσουλμανικῶν, εἰς παντοπωλεῖα καὶ γαλακτοπωλεῖα, εἰσεχωρήσαμεν διὰ χρημάτων εἰς παραπλησίους οἰκίσκους, ὅθεν καταφανεστέρα ἦτον ἡ ἐκκλησία. Οὐδέποτε ἠνωχλήθημεν ἀπὸ τοὺς Ὀθωμανοὺς ἱερεῖς, προθύμως διηγουμένους τὴν ἱστορίαν τοῦ ναοῦ καὶ τὴν εἰς τέμενος μεταβολὴν αὐτοῦ.

Ταῦτα προλέγω, ἵνα μὴ νομίσωσιν οἱ ἀναγνῶσταί ὅτι μέλλω μετὰ τῶν εἰκονισμάτων νὰ ἐκθέσω καὶ τὰ τεκτονικὰ σχέδια τῶν ἐκκλησιῶν [1]). Ταῦτα μέλλουσιν ἕτεροι νὰ πράξωσιν, ὅταν οἱ πεφωτισμένοι ὑπουργοὶ τῆς Α. Μεγαλειότητος, ἐπιτρέψωσι τὴν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ταύταις ἐλευθέραν εἴσοδον, χάριν τῆς καλλιτεχνίας καὶ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς ἱστορίας. Ἐγὼ σήμερον, οὐδὲν πλειότερον ἠδυνήθην νὰ πράξω.

Ἐκτὸς τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας, τὸν ὁποῖον λεπτομερέστατα ἱστόρησαν πάμπολλοι ἀρχαῖοι συγγραφεῖς καὶ οἱ νεώτεροι χωρογράφοι τῆς Κ/πόλεως, ξένοι καὶ ἡμέτεροι [2]), αἱ ἄλλαι ἐκκλησίαι μνημονεύονται πολλάκις ἐν τοῖς συγγράμμασι τῶν Βυζαντίων καὶ τοῖς Συναξαρισταῖς, ἄνευ οὐδεμιᾶς περὶ αὐτῶν λεπτομεροῦς περιγραφῆς.

Εὐτυχῶς ἐν Κ/πόλει διεσώθησαν αἱ πλεῖσται μεγάλαι ἐκκλησίαι καὶ μοναί, ἐκ τῆς ὄψεως τῶν ὁποίων καταφαίνεται ἡ ἀρχιτεκτονικὴ καλλιτεχνία τῶν Βυζαντίων. Οἱ μὲν κίονες, οἱ πλειότεροι, ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῶν ναῶν, εἶναι Ἑλληνικοί, τὰ δὲ κιονόκρανα καὶ βάθρα, ἐλεεινὰ ἀπομιμήματα προγονικῆς καλλιτεχνίας. Ταῦτα τὰ διασωθέντα κτίρια, τεκμαίρουσι προσέτι καὶ τὴν ἀγνωσίαν πολλῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων καὶ ῥητόρων, ὑπερεπαινούντων τὸ μέγεθος τῶν ἐκκλησιῶν τούτων καὶ τὸ ἀπαράμιλλον κάλλος τῶν ἐσωτερικῶν αὐτῶν κοσμημάτων, ἐκ μαρμάρων καὶ ὑελογραφιῶν.

Αἱ πλεῖσται ἐκκλησίαι ἦσαν τρουλωταί [3]). Τὸ ἡράκλειον ἔργον τῶν ἀρχιτεκτόνων τῆς Ἁγίας Σοφίας, Ἀνθεμίου καὶ Ἰσιδώρου, ἐμιμήθησαν οἱ μεταγενέστεροι [4]). Γινώσκοντες ὅμως τὰς δαπάνας τῆς ἐκκλησίας ταύτης, οὐδέποτε

---

[1]) Τὰς πρώτας τῶν ἐκκλησιῶν εἰκόνας ἔγραψεν, ὁ πρὸ ὀλίγου ἀποβιώσας καλλιτέχνης, Α. Μαναράκης. Αἱ εἰκόνες ἐν τῷ πονήματι τούτῳ, εἶν' ἔργα τοῦ ἐπιδεξίου λιθογράφου, κ. Δ. Γαλανάκη. [2]) Παύλου Σιλεντιαρίου Ἔκφρασις τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας, ἐν Βόννῃ, 1837.

[3]) «Ἐκκλησία τρουλωτὴ μονόκογχος.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 55. Δ'. σελ. 7· «ξυλότρουλον καὶ δρομικήν.» Μ. Γλυκᾶς, σελ. 495, 498. [4]) Προκοπ. Τόμ. Γ'. σελ. 180. La coupole centrale.... tel est le type qui se perpétue dans les monuments consacrés au culte, jusqu'à la chute de l'empire. Texier. L'Archit. Byz., σελ. 25, 77.

ἀνήγειραν ἑτέραν ἐκκλησίαν τοιαύτην, οὐδὲ τοιοῦτον τροῦλον [1]). Πάμπολλαι ἐκκλησίαι ἐσκεπάζοντο διὰ τρούλου μικροτάτου, ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ὀρόφου, ἀτέχνου ἀπομιμήματος τοῦ τρούλου τῆς Ἁγίας Σοφίας. Ἐνίοτε ὁ τροῦλος ἦτο ξύλινος, στεγάζων μικρὸν μέρος τοῦ ὀρόφου. Ἄλλοτε πάλιν, ἡ ἐκκλησία ἐσκεπάζετο διὰ ξυλίνου ὀρόφου, καὶ τοιαῦται ἐκκλησίαι, ξυλόστεγοι καλούμεναι [2]), ἐγίνοντο συχνάκις βορὰ τῶν πυρκαϊῶν. Μία τοιαύτη, μέχρι σήμερον σωζομένη, εἶναι ἡ ποτὲ ἐπισημοτάτη ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ μονὴ τοῦ Στουδίου, νῦν Μὶρ-ἀχὸρμεστζηδὶ, τῆς ὁποίας τὰ ἐρυμνὰ ἀλλὰ λεπτὰ τείχη, δὲν ἠδύναντο νὰ ὑποκρατήσωσι τροῦλον. Τούτου ἕνεκεν, ἀναφέρουσιν οἱ Βυζάντιοι ἐκκλησίας πολλάκις ἀνεγειρομένας, ἄλλας ὑπὸ σεισμοῦ καταπεσούσας [3]) καὶ ἐκ νέου ἐκ βάθρων ἀνακτιζομένας. Εἰκάζω ὅτι πολλαὶ ἐκκλησίαι, καλούμεναι ξυλόστεγοι, κατέπεσαν ἢ ἀπετεφρώθησαν καὶ οὐδέποτε ἀνεκτίσθησαν, καθὼς συμβαίνει καὶ κατὰ τοὺς ἡμετέρους χρόνους, ὅταν πολλαὶ ἐκκλησίαι Ἑλληνικαὶ πρὸ πολλοῦ μεταβληθεῖσαι εἰς τεμένη, ἐκ σαθρότητος κατέπεσαν ἢ ἀπετεφρώθησαν, καὶ τὸν τόπον αὐτῶν δεικνύουσιν ὁ εἰσέτι ἱστάμενος μιναρὲς καὶ οἱ περὶ τὸν ναὸν Μουσουλμανικοὶ τάφοι.

Ταῦτα προλέγω, ἵνα μὴ ἐπανέρχωμαι, περιγράφων ἑκάστην ἐκκλησίαν. Περὶ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τῶν Βυζαντίων, στρατιωτικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς, πολλοὶ συνέγραψαν, καὶ τοιαῦτα συγγράμματα δέον ν' ἀναγνώσῃ ὁ ἐπιθυμῶν νὰ μάθῃ τὴν τῶν Βυζαντίων ἀρχιτεκτονικὴν [4]) καὶ ἰδίως τὴν τῶν ἐκκλησιῶν.

Τὰ δεινὰ παθήματα τῶν πρώτων Χριστιανῶν, πανταχόθεν διωκομένων, ἐνέπνευσαν τοσοῦτον φόβον, ὥστ' οἱ μετέπειτα Χριστιανοὶ ἀπεστρέφοντο οὐχὶ μόνον τὰ γράμματα τῶν Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς τοὺς ναοὺς τῶν καλουμένων ἐθνικῶν [5]). Ἕνεκα τούτου παρεδέχθησαν ὡς χριστιανικώτατον τὸ σχέδιον τῆς Ἁγίας Σοφίας, ὡς τὸ μόνον ἁρμόζον εἰς λατρείαν Χριστιανῶν [6]).

---

[1]) Ἡ ἐκκλησία τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, ἡ δευτέρα μετὰ τὴν Ἁγίαν Σοφίαν, ἦτο ξυλότρουλος. [2]) M. Glos. λέξις ξυλότρουλος· «καὶ τὸν ναὸν τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων. . . . δρομικὸν καὶ τοῦτον ποιήσας καὶ ξυλόστεγον.» Γ. Κωδινὸς, σελ. 17. [3]) Τῷ 14ῳ ἔτει τῆς βασιλείας Ἰουστινιανοῦ, «σεισμὸς ἐγένετο μέγας ἐν Κ/πόλει, καὶ ἔπεσον ἐκκλησίαι, καὶ οἶκοι καὶ τὸ τεῖχος μάλιστα τὸ κατὰ τὴν Χρυσῆν πόρτην.» Γ. Κεδρηνός. Τόμ. Α'. σελ. 656, 674, 675, 801. Πολλὰς ἐκκλησίας ἀνεκαίνισε Βασίλειος ὁ Μακεδὼν, κατὰ τὸν ἴδιον συγγραφέα, Τόμ. Β'. σελ. 237. [4]) Choix d' Églises Byzantines en Grèce, par A. Couchaud Architecte. Paris. 1842. Alt Christliche Baudenkmale von Constantinopel, von W. Saltzenberg. Berlin, 1854. L'Architecture Byzantine, par Charles Texier et R. Popplewell Pullan, ἐν Λονδίνῳ, 1864. Griechenland geographisch, geschichtlich und culturhistorisch. Sechster Band. Leipzig. 1870. [5]) «Καὶ διωγμὸν κατὰ Ἑλλήνων καὶ πάσης αἱρέσεως ἐκίνησεν» (δηλ. ὁ Ἰουστινιανός). Γ. Κεδρηνὸς Τόμ. Α'. σελ. 642, 660. Πασχ. Χρον. Τόμ. Α'. σελ. 561.

[6]) Texier. L'Archit. Byz., σελ. 3.

Ἡ κατὰ τῶν Ἑλλήνων ἀπέχθεια, διεσώζετο (ἐξαιρουμένων ὀλίγων τινῶν λογίων) μέχρι τῆς πτώσεως τοῦ κράτους [1]).

Τὰ συγγράμματα ἐκ τῶν ὁποίων ἀρυόμεθα ὅσα περὶ τῶν ἐν Κ/πόλει Ἑλληνικῶν ἐκκλησιῶν γινώσκομεν, εἶναι ἅπαντες οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς, πολιτικοὶ καὶ ἐκκλησιαστικοὶ, ποτὲ μὲν, μνημονεύοντες τὴν ἀνίδρυσιν, ποτὲ δὲ, τὴν ἀνακαίνισιν αὐτῶν ὑπὸ μεταγενεστέρων, εἰς τοὺς ὁποίους εἴτε ἐξ ἀγνοίας εἴτε ἐκ κολακείας, ἀποδίδουσι τὴν πρώτην αὐτῶν ἀνέγερσιν. Ἐνίοτε ὁ ναὸς καλεῖται ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ κτίτορος, καθὼς ἡ μονὴ τοῦ Κὺρ Ἀντωνίου, τοῦ Κὺρ Θεοδοσίου, τοῦ Μανουήλ· ἐνίοτε ἀπὸ τὸν ἅγιον ἐπ' ὀνόματι τοῦ ὁποίου ἐτιμᾶτο. Μνημονεύονται πρὸς τούτοις, πολλαὶ ἐκκλησίαι ἀφιερωμέναι εἰς τὸν αὐτὸν ἅγιον καὶ πάμπολλαι εἰς τὴν Θεοτόκον. Ἄλλοτε ἀναφέρεται ἡ θέσις τοῦ ναοῦ, ἐν τόπῳ ἀγνώστῳ, ἢ μᾶλλον ἐν τόπῳ ἀγνώστῳ ἡμῖν τὴν σήμερον. Μολονότι οὐδεμίαν πόλιν περιέγραψαν τοσοῦτοι ἐμβριθεῖς χωρογράφοι, ὡς τὸ Βυζάντιον, πάλιν αἱ πλειότεραι τοποθεσίαι αὐτοῦ εἶναι εἰσέτι ἄγνωστοι. Ἕνεκα τῆς ἀλλαγῆς τῶν πλείστων ὀνομάτων, τῶν συνεχῶν πυρκαϊῶν, τῶν ὀλεθρίων σεισμῶν [2]) καὶ τῆς σημερινῆς ῥυμοτομίας τῆς Κ/πόλεως, πάντῃ ἀλλοίας τῆς ἀρχαίας, ἀκατάληπτα καὶ ἀσαφῆ εἶναι πάμπολλα διηγήματα τῶν Βυζαντίων. Τῶν συνόδων τὰ πρακτικὰ, φυλαττόμενα μέχρι τέλους τοῦ κράτους ἐν τοῖς ὑπογείοις τοῦ Θωμαΐτου τρικλίνου, ἀναφέρουσιν ἡγουμένους μονῶν, οὐδέποτε ἀλλαχοῦ μνημονευομένων [3]). Τοιούτων μονῶν τὴν θέσιν ἀδύνατον εἶναι τὴν σήμερον νὰ μάθωμεν. Ἡ παντελὴς σιωπὴ τῶν μεταγενεστέρων Βυζαντίων περὶ τῶν εὐαγῶν τούτων οἴκων, μὲ πείθει, ὅτι τούτων πολλοὶ παρημελήθησαν, κατέπεσαν καὶ ἐπ' αὐτῶν ἄλλοι ἀνεκτίσθησαν.

---

[1]) Τούτῳ τῷ ἔτει τῆς η' ἐπινεμήσεως (514) ἐποίησεν ὁ βασιλεὺς Ἰουστινιανὸς διωγμὸν μέγαν κατὰ τῶν Ἑλλήνων . . . . καὶ ἐθέσπισεν ὁ βασιλεὺς μὴ πολιτεύεσθαι τοὺς Ἑλληνίζοντας, μηδὲ τοὺς αἱρετικοὺς, εἰ μὴ μόνους τοὺς Ὀρθοδόξους Χριστιανούς.» Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 276, 354· «τοὺς δὲ τῶν εἰδώλων εἰδωλικοὺς ναοὺς καταλύεσθαι προσέταξε (δηλ. ὁ Μ. Κωνσταντῖνος) καὶ ἐκκλησίας οἰκοδομεῖσθαι.» Πασχ. Χρον. Τόμ. Α'. σελ. 561. Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 34, 73· «οἱ δὲ Σμυρναῖοι ὑφορώμενοι αὐτὸν (δηλ. τὸν ἐπίσκοπον Κῦρον) ὡς ἑλληνόφρονα, ἠβούλοντο ἀνελεῖν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ.» Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 149· «οὐκ ἔστι δὲ νῦν χρεία τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας, διὰ τὸ εἶναι αὐτὴν ψεύδους μεμεστωμένην.» Κ. Πορφυρ. Τόμ. Γ'. σελ. 42. Μαλαλᾶ Χρονογρ. σελ. 344, 346, 491. Ἐν τῷ κυνηγίῳ ἔκαυσαν εἰκόνας καὶ ἀγάλματα τῶν Ἑλλήνων. Λέων ὁ Γραμ., σελ. 102. [2]) Συναξ. Σεπτ. 10, Ὀκτ. 26. Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 323. Γ. Κεδρηνὸς, Τόμ. Α'. σελ. 618, 640, 656, 675. Μαλαλᾶ Χρονογρ. σελ. 363, 486. Μ. Γλυκᾶς, σελ. 500.

[3]) «Ἐγένετο δὲ ἐμπρησμὸς, καὶ ἐκαύθη ὅ,τε τρίκλινος τοῦ Πατριαρχείου, ὁ λεγόμενος Θωμαΐτης καὶ αἱ ὑποκάτω αὐτοῦ καμάραι, ἔνθα ἀπέκειτο τὰ σχέδη πάσης γραφῆς, ἃ ἠρμήνευσεν ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος.» Γ. Κεδρηνὸς, Τόμ. Β'. σελ. 25· «τὴν κατὰ τὴν Πατριαρχιακὴν ἐν τῷ Θωμαΐτῃ . . . . βιβλιοθήκην.» Ἰδ. Τόμ. Β'. σελ. 115. Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 105. C. Christ. Βιβ. Β'. σελ. 144. Ἐφραίμιος, στιχ. 1887—95. Θεοφάνης. Τόμ. Α'. σελ. 723.

Ὅλα τὰ περὶ ἐκκλησιῶν καὶ μονῶν διηγήματα τῶν Βυζαντίων, συνέλεξε μετὰ τῆς γνωστῆς αὐτοῦ ἐπιμελείας, ὁ σοφὸς Γάλλος Δουκάγγιος ἐν τῇ ἐπικαλουμένῃ Χριστιανικῇ Κωνσταντινουπόλει, ἐκδοθείσῃ ἐν Παρισίοις τῷ 1680ῷ [1]). Πρῶτος ὁ συγγραφεὺς οὗτος κατενόησε καὶ τὴν ἱστορικὴν ἀξίαν τῶν μηναίων, συναξαρίων καὶ ἐν γένει τῆς ἱστορίας τῶν μαρτύρων καὶ ἁγίων τῆς ἐκκλησίας, γεγραμμένης τῆς πλείστης ἐν ταῖς τότε μοναῖς τῆς Κ/πόλεως. Ὁ ἀναγινώσκων τὸ σύγγραμμα τοῦτο τοῦ Δουκαγγίου, θαυμάζει τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ ἀνδρὸς, οὐδὲν παραλείψαντος ἀφορῶν τὴν τοπογραφίαν Κ/πόλεως καὶ τὴν ἱστορίαν τῶν πολλῶν αὐτῆς ἐκκλησιῶν, ἀρχαίων τε καὶ νέων. Συνέλεξε καὶ ἀπὸ τοὺς Λατίνους ἱστορικοὺς τῶν σταυροφοριῶν, καὶ τοὺς ἀλλοδαποὺς περιηγητὰς, ὅσα ἐν παρόδῳ ἱστοροῦσι καὶ οὗτοι, περὶ τῶν ἐν Κ/πόλει τότε σωζομένων Ἑλληνικῶν ἐκκλησιῶν. Ἐπὶ τῆς Λατινοκρατίας μάλιστα, οὐχὶ μόνον μετέβαλον οὗτοι τὰς μεγάλας ἐκκλησίας εἰς Λατινικὰς, ἀλλ' ἀφήρπασαν κατὰ τὸν συγγραφέα τοῦτον καὶ τὰ πλειότερα ἱερὰ λείψανα, τὰ ὁποῖα καὶ αὐτοκράτορες καὶ ἱερωμένοι συνέλεξαν, ἐκ πασῶν τῶν τότε Χριστιανικῶν χωρῶν. Οἱ μετὰ τὸν Δουκάγγιον συγγράψαντες περὶ τῆς ἀρχαίας Κ/πόλεως, ξένοι καὶ ἡμέτεροι, ἀντέγραψαν πολλάκις αὐτολεξεὶ τὸν ἐπιφανῆ τοῦτον συγγραφέα, ἄνευ οὐδεμιᾶς μνείας τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ [2]). Περὶ τῆς ἐσωτερικῆς διακοσμήσεως τῶν ἐκκλησιῶν, ὀλίγιστα λέγει ὁ Δουκάγγιος, ἐξαιρουμένης τῆς Ἁγίας Σοφίας, τὴν ὁποίαν ἀπεικόνισε καὶ ἱστόρησε, χειραγωγούμενος κυρίως ἀπὸ τὸν Βυζαντινὸν Σιλεντιάριον.

Ἕτερον συγγραφέα Βυζάντιον, τὸν ὁποῖον ὑπερετίμησεν ὁ Δουκάγγιος πλειότερον πολλῶν ἄλλων, εἶναι ὁ καλούμενος Συμεὼν ὁ Μεταφραστὴς [3]), Βυζάντιος τὴν πατρίδα καὶ πατρίκιος Λέοντος τοῦ σοφοῦ. Μετὰ τὴν ἐκστρατείαν τῆς Κρήτης, ἐπανελθὼν ὁ Συμεὼν εἰς Βυζάντιον, ἀπεσύρθη ἀπὸ τὴν τύρβην τῶν πολιτικῶν πραγμάτων καὶ ἠσπάσθη τὸν μοναχικὸν βίον. Ὁ Συμεὼν οὐχὶ μόνον συνέλεξε τοὺς ἐν Κ/πόλει εὑρισκομένους βίους τῶν ἁγίων, σωζομένους ἐν ταῖς μοναῖς καὶ ἀναγινωσκομένους ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, ἀλλ' ἰδίαις δαπάναις, ἔπεμψε

---

[1]) Constantinopolis Christiana, seu Descriptio urbis Constantinopolitanae, qualis extitit sub Imperatoribus Christianis. Libri IV. Parisiis, 1680.

[2]) Μελετίου Γεωγραφία, ἐν Βενετίᾳ, 1807. Τόμ. Γ'. σελ. 71. Ὁ σοφὸς οὗτος ἱεράρχης κατέγραψεν αὐτολεξεὶ, ὅλον τὸν κατάλογον τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ Δουκαγγίου. [3]) Συναξ. Νοεμβρίου, 9. Ὁ βίος καὶ τὰ ἔργα Συμεὼν τοῦ Μεταφραστοῦ, κατεγράφησαν ἐν τῷ 114ῳ τόμῳ τῆς Πατρολογίας τοῦ Migne. Paris. 1864. Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ. Τόμ. ΣΤ'. σελ. 147.

καθ' ὅλον τὸ τότε Χριστιανικὸν κράτος, ἐν Περσίᾳ[1]) καὶ Αἰγύπτῳ ἱερεῖς, ἵνα συλλέξωσι καὶ ἀντιγράψωσι τῶν Ἀποστόλων καὶ μαρτύρων τοὺς βίους, ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ μέχρι τῶν τότε χρόνων.

Τὸ σύγγραμμα Συμεὼν τοῦ Μεταφραστοῦ, εἶναι ἡ βάσις τῶν μετέπειτα ἐκδοθέντων μηναίων καὶ συναξαρίων, ἐδῶ καὶ ἐν Εὐρώπῃ. Ὁσάκις ἀναφέρει τὰς ἐκκλησίας, τὴν θέσιν αὐτῶν καὶ τὰ Χριστιανικὰ ἔθιμα τῆς Κ/πόλεως, λαλεῖ ὡς ἄνθρωπος καλῶς γινώσκων τὴν πατρίδα αὐτοῦ. Ἐν τῇ μελέτῃ ταύτῃ τῶν ἡμετέρων ἐκκλησιῶν, μεγάλως ὠφελήθην ἀπὸ τὰς γνώσεις τοῦ Μεταφραστοῦ, καὶ λέγω ὅτι, οἱ μελετῶντες τὴν Κ/πολιν, καλὸν ἵνα ἔχωσιν ἀνὰ χεῖρας καὶ κατὰ νοῦν, τὰς ὀρθοτάτας καὶ ἀληθεστάτας παρατηρήσεις τοῦ Μεταφραστοῦ, τῶν μηναίων καὶ συναξαρίων, περὶ τῆς Κ/πόλεως. Ἀδίκως μέχρι τοῦδε ἠμελήσαμεν τὰ ἱστορικὰ ταῦτα συγγράμματα, πολλῶν ἑτέρων πολυτιμότερα.

Μετὰ τὸν Δουκάγγιον, ἐξεδόθησάν τινες συγγραφεῖς Βυζαντινοί, ἐκ τῶν ὁποίων δυνάμεθα ὀλίγα τινὰ νὰ προσθέσωμεν εἰς τὰ ἤδη γεγραμμένα τοῦ Δουκαγγίου. Πάντων ὅμως τῶν πρὸ μικροῦ ἐκδοθέντων Βυζαντινῶν συγγραμμάτων, πολυτιμότερα ἀναντιρρήτως εἶναι τὰ πρακτικὰ τοῦ ἐν Κ/πόλει πατριαρχείου, ἀπὸ τοῦ 1315ου μέχρι τοῦ 1402ου, εἰς τόμους δύω, τῶν ὁποίων ὁ πρῶτος ἐφάνη τῷ 1860ῳ καὶ ὁ δεύτερος τῷ 1862ῳ[2]). Τὰ χειρόγραφα ταῦτα ἐπιγραφόμενα, « Συνοδικαὶ κρίσεις καὶ ἐκκλησιαστικῶν παρασημειώσεων ἔγγραφα σημειώματα, ἡ Κωδίκια τῶν συνοδικῶν παρασημειώσεων », ἀφῃρέθησαν ἀπὸ τὸ πατριαρχεῖον τῆς Κ/πόλεως, μεσοῦντος τοῦ δεκάτου ἕκτου αἰῶνος, τίνι τρόπῳ καὶ διὰ τίνος ἀγνοοῦμεν, καὶ ἐπωλήθησαν εἰς τὸν τότε ἐν Κ/πόλει διατρίβοντα πρέσβυν τῆς Ἀουστρίας, Βυσβέκιον, ἀποστείλαντα αὐτὰ εἰς τὴν βιβλιοθήκην τῆς Βιέννης[3]). Ἔμειναν μέχρι τοῦδε ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ ταύτῃ, ἑωσοῦ ἐξεδόθησαν διὰ φροντίδος τῶν Κυρίων Μίκλοσιχ καὶ Μοῦλλερ. Οὐδὲν σύγγραμμα τῶν Βυζαντίων, προγενέστερον τῆς συντάξεως τῶν κωδίκων τούτων, ἀφηγεῖται μετὰ τοσαύτης σαφηνείας καὶ ἀμεροληψίας, τὸν οἰκιακὸν κοινωνικὸν καὶ μοναστικὸν βίον τῶν Βυζαντίων. Πολλόταται ἐκκλησίαι καὶ μοναὶ ἀναφέρονται ἐν τοῖς ἐγγράφοις τούτοις, πολλαὶ ἀναφυόμεναι ἔριδες περὶ κτημάτων ἰδιωτικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν ἐδικάζοντο ἐν τῇ μεγάλῃ Συνόδῳ, ἐκ τῶν ὁποίων διδασκόμεθα

---

[1]) Θεοφάνης. Τόμ. Α'. σελ. 36, 128, 134· « καὶ οὕτως ἐπλατύνθη ἐν Περσίδι ὁ Χριστιανισμός.» σελ. 125. [2]) Acta Patriarchatus Constantinopolitani. MCCCXV—MCCCCII. ediderunt Fr. Miklosich et Jos. Müller. Τόμ. Α'. Vindobonnae, 1860, Τόμ. Β'. 1862. Σάθα Μεσ. Βιβλ. Τόμ. Γ'. σελ. ή'. [3]) Busbequii omnia. Lugd. Batavorum, 1633. Ἐν σελ. 391, λέγει ὁ συγγραφεύς. Reporto... adhaec librorum Graecorum manuscriptorum tota plaustra, totas naves. Ἤτοι, « φέρω πρὸς τούτοις, βιβλίων Ἑλληνικῶν χειρογράφων ὁλοκλήρους ἁμάξας, ὁλόκληρα πλοῖα.»

οὐχὶ μόνον τὴν ὁσιότητα πολλῶν ἱερέων, ἀλλὰ καὶ τὴν φαυλόβιον δίαιταν πολλῶν μοναχῶν καὶ μοναστριῶν[1]).

Ἐκ τῶν νεωστὶ ἐκδοθέντων Βυζαντινῶν συγγραμμάτων καὶ χρυσοβούλλων, μανθάνομέν τινα περὶ τῶν ἐν Κ/πόλει ἐκκλησιῶν. Κυρίως ὅμως τὰ συγγράμματα ταῦτα ἀφορῶσι τὰς ἐκκλησίας καὶ μονὰς ἐκτὸς τῆς Κ/πόλεως[2]).

Τὸ τελευταῖον σύγγραμμα, ἐκ τοῦ ὁποίου ἠρανίσθην ὅσα περὶ τῶν ἡμετέρων ἐκκλησιῶν γινώσκομεν μετὰ τὴν ἅλωσιν, εἶναι τὸ δίτομον πόνημα τοῦ Χαφὴζ Χουσεὶν Ἐφένδη, υἱοῦ τοῦ Χατζῆ Ἰσμαὴλ ἐξ Ἐϊδὰν σεραΐ, ἐνορίας πλησίον τοῦ Ἐγρὴ-καποῦ. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἐπικαλούμενον, « Κῆπος τῶν τεμενῶν »[3]), συγγραφὲν προτροπῇ καὶ δαπάνῃ τοῦ Μουστακὴμ ζαδὲ, ἐπεξειργάσθη καὶ συνεπληρώθη ὑπὸ τοῦ Σειὸ Ἀλῆ, ἀπὸ τοῦ 1248ου μέχρι τοῦ 1253ου τῆς Αἰγείρας, ἤτοι καθ' ἡμᾶς, ἀπὸ τοῦ 1832ου μέχρι τοῦ 1837ου. Ἐξεδόθη ἐν Κ/πόλει τῷ 1281ῳ τῆς Αἰγείρας (1864). Ἐν τῷ προλόγῳ ὁ Σειὸ Ἀλῆς λέγει, ὅτι ἐπηύξησε τὸ ἔργον τοῦ Χαφὴζ, ἐρευνήσας πάσας τὰς πηγὰς καὶ τὰ περὶ τῶν τεμενῶν σωζόμενα ἔγγραφα. Ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ, ἐμπεριέχονται πάντα τὰ Μουσουλμανικὰ τεμένη τὰ ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῶν τειχῶν τῆς Κ/πόλεως· ἐν τῷ δευτέρῳ, τὰ τοῦ Βοσπόρου καὶ τῶν Ἀσιατικῶν περιχώρων. Ὅλα τὰ τεμένη, οὐδενὸς ἐξαιρουμένου, περιγράφονται μετὰ πολλῆς σαφηνείας. Διττῶς ὠφελήθην ἀπὸ τὴν μελέτην τοῦ πονήματος τούτου. Πρῶτον, περιγράφων πολλὰ τεμένη, λέγει ῥητῶς, ὅτι τὸ πάλαι ἦσαν ἐκκλησίαι ἢ ἀνηγέρθησαν ἐπ' ἐδάφους ἐκκλησίας. Ἀτυχῶς ὅμως, ἀμφότεροι οἱ Ὀθωμανοὶ, οὐδόλως ἀναφέρουσιν ἂν τὰ τεμένη ταῦτα ἦσαν ἄλλοτε μοναὶ ἢ ἐκκλησίαι καθολικαὶ, ποῖον τὸ ἀρχαῖον αὐτῶν ὄνομα ἢ ἐπὶ τίνος ἁγίου ὀνόματι ἐτιμῶντο. Τούτων τινὰ, ἠδύναντο οἱ συγγραφεῖς νὰ μάθωσιν ἀπὸ τοὺς περιοικοῦντας Χριστιανούς. Τοὐλάχιστον ἐν τῇ περιγραφῇ τινων μεγάλων ἐκκλησιῶν, ἠδύναντο νὰ μνημονεύσωσι τὰ Βυζαντινὰ τῶν ἐκκλησιῶν τούτων ὀνόματα, τὰ ὁποῖα μέχρι σήμερον διεσώθησαν καὶ εἰς αὐτὰ τοῦ ἡμετέρου ἀναλφαβήτου λαοῦ τὰ στόματα. Περιγράφοντες τὴν Ἁγίαν Σοφίαν, λέγουσιν ἁπλῶς, ὅτι τὸ πάλαι ἦτον ἐκκλησία. Δεύτερον καὶ τὸ μᾶλλον ἐνδιαφέρον τοῦ πονήματος τούτου εἶναι, ὅτι ἱστόρησαν τὸ ἔτος, πολλάκις δὲ τὸν μῆνα καὶ τὴν ἡμέραν τῆς μεταβολῆς τῶν ἐκκλησιῶν τούτων εἰς τεμένη Μουσουλμανικά.

---

[1]) Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 168, ὅπου ἱστορεῖται ὁ βίος τοῦ μητροπολίτου Φιλίππων. Ἰδ. σελ. 323, 333, 442, 443, 548. Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 271. Μ. Γλυκᾶς, σελ. 501.

[2]) Ἐν ταῖς μοναῖς ἐδιδάσκοντο καὶ οἱ παῖδες τῶν ἐνοριῶν· « καὶ ἐὰν παιδία κοσμικὰ ἐν τῷ κοινοβίῳ μανθάνωσιν.» Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Δ'. 428, 431, β'.

[3]) Χαδηκὰτ-οὐλ-τζεβαμὶ. [4]) Ἡ ἀποσιώπησις τῆς προγενεστέρας τῶν ἐκκλησιῶν τούτων ἱστορίας, καταφαίνεται ἐν ὅλοις τοῖς συγγράμμασι τῶν Ὀθωμανῶν, τῶν πραγματευομένων τὰ τοῦ Βυζαντίου.

Πρὸς τούτοις μνημονεύουσι συχνότατα καὶ τοὺς μεταβαλόντας τὰς ἐκκλησίας ταύτας εἰς τεμένη.

Διὰ τοῦ συγγράμματος τούτου, συμπληροῦται ἡ ἱστορία τῶν εἰσέτι σωζομένων ἐκκλησιῶν τῆς Κ/πόλεως, τῶν ὁποίων τὴν μετὰ τὴν ἅλωσιν τύχην, οὐδεὶς Χριστιανὸς συγγραφεὺς ἱστόρησεν. Ὅλα τὰ τεμένη, τὰ ὑπὸ τῶν συγγραφέων τούτων καλούμενα ἐκκλησίαι, ἐπεσκέφθην οὐχὶ ἅπαξ ἀλλὰ πολλάκις. Ἀξιέπαινος εἶναι ἡ περὶ τούτων σαφὴς γνῶσις τῶν Ὀθωμανῶν συγγραφέων. Οἱ ἱερεῖς οἱ Μουσουλμάνοι, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἠρύσθην πάμπολλα περὶ τῶν ναῶν τούτων, οὐδέποτε διέψευσαν τοὺς λόγους τῶν ἄνω συγγραφέων. Ἐπεσκέφθην τεμένη τινὰ, ἄλλοτε ἐκκλησίας, μὴ περιγραφομένας ἢ μνημονευομένας ἐν τῷ συγγράμματι. Μετὰ λύπης λέγω, ὅτι πολλὰς ἐκκλησίας, ἀγνώστους μέχρι τοῦδε, ἐν Ὀθωμανικαῖς συνοικίαις εὑρισκομένας, τῶν ὁποίων τὰς πιστὰς εἰκόνας θέλω ἐκθέσει, ἀνεκάλυψα, τῶν ὁποίων τὰ ἐπὶ Βυζαντίων ὀνόματα ἀγνοῶ. Τινῶν ἄλλων τὴν ἱστορίαν ἀφηγοῦμαι καὶ ἐκτίθημι τοὺς λόγους, οἵτινες μὲ πείθουσι νὰ εἴπω, ὅτι οὕτως ἐκαλεῖτο ὑπὸ τῶν Βυζαντίων ἡ ἐκκλησία αὕτη.

Ἐμπεριέχει δὲ πρὸς τούτοις τὸ σύγγραμμα τοῦτο, πολυτίμους τινὰς γνώσεις περὶ τοῦ ἀρχαίου Βυζαντίου, καταγεγραμμένας ἐν ταῖς περιγραφαῖς τῶν τεμενῶν. Λέγει, ὅτι τὸ τέμενος καλούμενον τοῦ Χεκὴμ τζελεπῆ, πλησίον τῆς Κόσκας[1]), ἀνεγερθὲν βασιλεύοντος τοῦ Σουλτὰν Σουλεϊμὰν, ἦτο τὸ Παλάι σταῦλος ἐλεφάντων. Πρώτην φορὰν ἐκ τοῦ συγγράμματος τούτου μανθάνομεν, ὅτι τὸ πάλαι ἐτρέφοντο ἐν Κ/πόλει ἐλέφαντες, καὶ τὸν τόπον τοῦ περιβόλου, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐνεκλείοντο τὰ ζῶα ταῦτα. Ἕτερον κτίριον ὅμοιον τούτου πιθανὸν, εὑρίσκεται ὄπισθεν τοῦ Μακροχωρίου, μέχρι σήμερον καλούμενον σταῦλος τῶν ἐλεφάντων, ἀπὸ τοὺς περιοικοῦντας γεωργοὺς καὶ ποιμένας[2]). Περιγράφων ὁ Σεϊδ Ἀλῆς, ἕτερον τέμενος καλούμενον Σουχέδα μεστζηδὶ[3]), ἀναφέρει τὴν λέξιν φλόρια, παραφθορὰν μὲ φαίνεται τῆς Βυζαντινῆς μονῆς τοῦ Φλώρου[4]). Ἀλλοῦ ἀναφέρων τὸ τέμενος τοῦ Μποστὰν ζαδὲ[5]), πλησίον τῆς Ψαμάθου, λέ-

---

[1]) Χαδηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 89, ἀρ. 15. Ἡ Κόσκα εἶναι συνοικία παρὰ τὸ τέμενος καλούμενον Λαλελή. [2]) Ἑλ. Φιλ. Σύλλογος, ἔτος Γ'. σελ. 69. «Τέσσαρας δὲ ἤγαγεν ἐλέφαντας (ὁ Ἡράκλειος), οὓς δὴ καὶ εἰς τοὺς ἱππικοὺς ἀγῶνας ἐθριάμβευσεν ἐπὶ τῇ τῆς πόλεως τέρψει.» Νικ. Πατριάρχου, σελ. 26. Μ. Ἀτταλιώτης, σελ. 48. Ὁ Π. Γύλλιος ἐν τῇ τοπογραφίᾳ τῆς Κ/πόλεως, 1632, σελ. 292, λέγει, ὅτι ἐτρέφοντο ἐλέφαντες ἐν κινστέρνῃ τοῦ παλατίου «Τὰ Κύρου», Τουρκιστὶ, Τεκφοὺρ-Σεράϊ. Θεοφάνης. Τόμ. Α'. σελ. 351, 389. Γ. Κωδινὸς, σελ. 103. [3]) Χαδηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 128, ἀρ. 1. [4]) C. Christ. Βιβ. IV, σελ. 156. Γ. Κεδρηνὸς, Τόμ. Α'. σελ. 775. Β'. σελ. 22. Συναξ. Αὐγ. 18. Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 708. Β'. σελ. 510. Λέων ὁ Γραμ., σελ. 194. Νικ. Πατριάρχου, σελ. 43.

[5]) Χαδηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 62, ἀρ. 21.

γει, ὅτι καλεῖται καὶ τέμενος τοῦ Πετεινοχωρίου, ὀνόματος μέχρι σήμερον μικρᾶς κώμης πλησίον τῆς Κ/πόλεως.

Ὁ Ὀθωμανὸς συγγραφεὺς ἀναφέρει τινὰ τεμένη ἀνεγερθέντα ἐπὶ τόπου ἐκκλησιῶν, κατεδαφισθεισῶν διὰ τὸν σκοπὸν τοῦτον ἢ πρὸ πολλοῦ κατηρειπωμένων. Ἀτυχῶς ὁ Σεϊδ Ἀλῆς, ἀντιγράφων τὸν πρὸ ἐτῶν συντάξαντα τὸ πόνημα Χαφὴζ Χουσεὶν, δὲν ἐπεσκέφθη ὁ ἴδιος ἅπαντα τὰ ὑπ' αὐτοῦ ἱστορηθέντα τεμένη. Περιγράφει τινὰ ὡς ἱστάμενα, τῶν ὁποίων καὶ θεμέλια καὶ τείχη πρὸ πολλῶν ἐτῶν ἐξηφανίσθησαν. Τοιαῦτα μεταξὺ ἄλλων εἶναι τὸ τέμενος Σιβασὴ, ὄπισθεν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ τεμένους Σελιμιὲ, καὶ τοῦ ἁμαξηλάτου Βαγεζὴδ, ἐπὶ τῆς εὐωνύμου πλευρᾶς τῆς λεωφόρου, ἀγούσης ἀπὸ τὰ Ἑξ μάρμαρα πρὸς τὴν πύλην τῆς Σηλυβρίας[1]), τοῦ ὁποίου τὸν ἑτοιμόρροπον καὶ μονήρη μιναρὲν χάριν τῆν σωτηρίας τῶν περιοίκων, διέταξε νὰ κατεδαφίσωσιν, ὁ ἐκεῖθεν διαβαίνων Σουλτὰν Μαχμούδ. Περὶ τῶν κρημνισθέντων τούτων τεμενῶν, θέλω λαλήσει μετ' ὀλίγον, περιγράφων τὰς μέχρι τοῦδε ἀγνώστους ἐκκλησίας. Ταῦτα λέγω, ἵνα καταδείξω ὅτι ὁ Σεϊδ Ἀλῆς συνέγραψε πολλὰ ἔτη μετὰ τὸν πρῶτον συντάκτην τοῦ πονήματος τούτου Χαφὴζ Χουσεὶν Ἐφένδη, ἐπὶ τοῦ ὁποίου τὰ τεμένη ταῦτα διεσώζοντο, διότι εὐκρινῶς ὑπ' αὐτοῦ περιγράφονται.

Μένει εἰσέτι ν' ἀναμνήσω ἕτερον περισπούδαστον σύγγραμμα, ἐκδοθὲν τῷ 1875ῳ ἐν Παρισίοις ὑπὸ τοῦ ἐραστοῦ τῶν Βυζαντινῶν γραμμάτων κόμητος Ῥιάντ[2]). Ἐν τῷ πονήματι τούτῳ, ὁ συγγραφεὺς ἀφηγεῖται τὰς ἁρπαγὰς καὶ συλήσεις τῶν Βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν ὑπὸ τῶν ἐν Ἀνατολῇ ἐμπορευομένων Ἰταλῶν, κυρίως δὲ ὑπὸ τῶν κατακτησάντων τὴν Κ/πολιν σταυροφόρων τῷ 1204ῳ. Ἀπαριθμῶν τὰ ἱερὰ κειμήλια καὶ λείψανα ἁρπαγέντα ἀγορασθέντα ἢ κλαπέντα ἐκ τῶν ἡμετέρων ἐκκλησιῶν, ἐμόχθησε ἵνα μάθῃ, ποῦ κατ' ἀρχὰς ἐκομίσθησαν ταῦτα, ποῦ τέλος κατετέθησαν καὶ πόσα ἐξ αὐτῶν εἰσέτι διατηροῦνται ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τῆς Εὐρώπης.

Γινώσκομεν ἐκ τῶν ἡμετέρων συγγραφέων ἐκκλησιαστικῶν καὶ πολιτικῶν, ὅτι οὐχὶ μόνοι οἱ βασιλεῖς καὶ οἱ πατριάρχαι, ἀλλὰ καὶ πλεῖστοι ἰδιῶται καὶ μοναχοὶ μετεκόμιζον εἰς Βυζάντιον λείψανα τῶν Ἀποστόλων καὶ μαρτύρων, εἰκόνας ἀρχαίας καὶ παντοῖα ἄλλα, ἀνήκοντα εἰς περιφανεῖς ἁγίους τῆς ἐκκλησίας. Ὅ,τι πολύτιμον εὑρίσκετο ἐν ὅλῃ τῇ χώρᾳ τῆς Παλαιστίνης, εἶχε μετακομισθῆ πρὸ πολλοῦ εἰς Κ/πολιν. Τοσαύτη ἦτο τῶν πρώτων Χριστιανῶν ἡ πρὸς τὰ λείψανα εὐλάβεια, ὥστε οὐδέποτε ἀνήγειραν ἐκκλησίαν, μονὴν ἢ εὐκτήριον οἶκον, ἄνευ τῆς καταθέσεως τιμίων λειψάνων. Ἀπὸ τὰς πόλεις καὶ κώμας τοῦ

---

[1]) Χαδηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 121, ἀρ. 5, σελ. 147, ἀρ. 2. [2]) Des Dépouilles Religieuses enlevées à Constantinople au XIII siècle par les Latins, et des Documents Historiques nés de leur transport en Occident, par le Comte Riant. Paris, 1875.

κράτους πάντα τῶν ἐπιφανῶν μαρτύρων τὰ λείψανα, μετεφέροντο εἰς Βυζάντιον. Ἐκ τῶν ἡμετέρων συγγραφέων [1]), οὐδὲν ἄλλο μανθάνομεν, εἰμὴ τὰ ἐν ταῖς ἐπιφανεστέραις ἐκκλησίαις τοῦ Βυζαντίου τεθησαυρισμένα λείψανα, τῶν ὁποίων πάμπολλα ἐδεικνύοντο εἰς τοὺς πρεσβευτὰς τῶν Χριστιανῶν καὶ Μουσουλμάνων. Τὰ μέχρι τοῦδε δημοσιευθέντα τῶν Εὐρωπαίων συγγράμματα περὶ τοῦ ἀνεξαντλήτου πλούτου τῶν ἐν Κ/πόλει ἱερῶν λειψάνων, τεκμαίρουσιν, ὅτι οἱ ἡμέτεροι τὰ πλεῖστα ἀπεσιώπησαν. Μνημονεύουσι μόνον τὰς ἁρπαγὰς τῶν Λατίνων, τὴν ἀπώλειάν τινων σεπτῶν λειψάνων, καὶ τὴν μεταβολὴν τῶν μεγάλων ἐκκλησιῶν καὶ μονῶν εἰς Λατινικάς.

Εὐτυχῶς διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν ἡμετέρων ἐκκλησιῶν, διεσώθησαν ἐν Εὐρώπῃ πάμπολλα ἔγγραφα μνημονεύοντα τὰς ἐκκλησίας ἐκ τῶν ὁποίων ἀφῃρέθησαν τὰ λείψανα, τὴν μετακομιδὴν αὐτῶν ἐν Εὐρώπῃ, καὶ τὸν ναὸν, ὅπου τέλος κατετέθησαν καὶ προσεκυνοῦντο. Τὰ πλεῖστα ἐκ τῶν ἐγγράφων τούτων ἐπεκυροῦντο ὑπὸ τῶν Λατίνων βασιλέων, ἀρχιερέων, καὶ τῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ λειτουργούντων, ἵνα μὴ ἀποπλανῶνται οἱ ἐν Εὐρώπῃ πιστοί. Τοσαύτη δὲ ἡ ἐν Εὐρώπῃ εὐλάβεια πρὸς τὰ λείψανα ταῦτα, ὥστε διὰ τῆς συρροῆς καὶ μεγαλοδωρίας τῶν πιστῶν, ἀνηγέρθησαν ἐπιφανεῖς ἐκκλησίαι, ἀνεκτίσθησαν γέφυραι καὶ ἀνῳκοδομήθησαν φιλανθρωπικὰ καταστήματα [2]).

Ὅλα τὰ λείψανα δὲν ἦσαν ἐπίσης ἀρεστὰ τοῖς Λατίνοις. Προὐτίμων τὰ λείψανα ἁγίων τιμωμένων ἐν τῇ Δύσει, ἀμελοῦντες τὰ τῶν ἁγίων τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, ἀγνώστων αὐτοῖς, ἢ μὴ μνημονευομένων ἐν τοῖς μαρτυρολογίοις αὐτῶν. Ἵνα δικαιολογήσωσι τὰς ἁρπαγὰς ταύτας, δὲν ἔπαυον διακηρύττοντες, ὅτι πλειότερον τῶν Γραικῶν ἐσέβοντο τὰ λείψανα οἱ Λατῖνοι [3]). Ἕτεροι διελάλουν, ὅτι ἀνάξιοι τοσούτων ἱερῶν λειψάνων ἦσαν οἱ Γραικοί.

Μνημονεύουσιν οἱ Λατῖνοι τρεῖς ἐκκλησίας, τὴν Ἁγίαν Σοφίαν, τὴν Παναγίαν τῶν Βλαχερνῶν καὶ τοῦ Βουκολέοντος, τὰς ὁποίας πλειότερον τῶν ἄλλων, ἀπεγύμνωσαν τῶν ἱερῶν αὐτῶν λειψάνων. Ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ταύταις, ἦσαν τεθησαυρισμένα τὰ εὐαγέστερα λείψανα, τοσούτῳ λατρευόμενα ὑπὸ τῶν Βυζαντίων. Ἡ Ἁγία Σοφία κατεῖχε μέγα μέρος τοῦ σταυροῦ [4]). Ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Βουκολέοντος, εὑρισκομένῃ πιθανὸν ἐντὸς τοῦ ὁμωνύμου ἀνακτόρου [5]) καὶ οὐδέποτε μνημονευομένῃ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Βυζαντίου, ἐφυλάττοντο πάντα τὰ λείψανα τοῦ πάθους, καλούμενα ἐνίοτε καὶ θησαυροὶ τοῦ πάθους. Ταῦτα τῷ 1234ῳ μετεκομίσθησαν ἅπαντα εἰς Παρισίους [6]). Ἐκ τῶν πολλῶν τούτων, ἦσαν

[1]) Les textes Grecs ne donnent que peu de descriptions de reliquaires. Riant, σελ. 15, ἐν σημ. [2]) Riant, σελ. 13. [3]) Sperantes quod in partibus transmarinis, debeat iisdem reliquiis reverentia amplior exhiberi. Riant, σελ. 9, ἐν σημ. [4]) Riant, σελ. 17. [5]) Ἴδ. ἀνωτέρω, σελ. 112, τὴν περιγραφὴν τοῦ ἀνακτόρου τούτου. [6]) Riant, σελ. 17, 22.

μέγα τεμάχιον τιμίου ξύλου ἐν πολυτίμῳ θήκῃ φυλαττομένου, μέρος τῶν σπαργάνων τοῦ Χριστοῦ, ὁ στέφανος ὁ ἀκάνθινος, ἡ ἁγία λόγχη καὶ ὁ σπόγγος. Ἐκτὸς τῶν λειψάνων τούτων τοῦ πάθους, ἀφῃρέθησαν καὶ πλεῖστα ἄλλα ἱερὰ κειμήλια, ἐκ τῶν ὁποίων καταφαίνεται ὁ φημιζόμενος πλοῦτος τῆς ἐκκλησίας ταύτης [1]). Τούτων τὰ πλεῖστα ἀπωλέσθησαν τῷ 1793ῳ ἐν ταῖς ταραχαῖς τῶν Παρισίων. Ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν λειψάνων τούτων, μανθάνομεν τὰ ὅσα περὶ τῆς ἀμνημονεύτου ταύτης ἐκκλησίας γινώσκομεν. Ἐν τῇ ἀκολούθῳ περιγραφῇ τῶν μέχρι τοῦδε σωζομένων ἡμετέρων ἐκκλησιῶν, μνημονεύω τὰ λείψανα καὶ κειμήλια ἀφαιρεθέντα κατὰ καιροὺς ἐξ ἑκάστης ἐκκλησίας, πρὸς γνῶσιν τῶν ἡμετέρων, διότι ἐκ τοιούτων καὶ μόνων συγγραμμάτων, δυνάμεθα νὰ συμπληρώσωμεν τὴν ἱστορίαν τῶν ἐν Κ/πόλει ἡμετέρων ἐκκλησιῶν. Τὰ περὶ τῶν Βυζαντινῶν λειψάνων προγενέστερα συγγράμματα, εἶναι μικρᾶς ἀξίας, παραβαλλόμενα μετὰ τοῦ ἐμβριθοῦς τούτου πονήματος τοῦ κόμητος Ῥιάντ.

Ἡ ὁλεθρία σύλησις τῶν Βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν ἤρχισεν ἀπὸ τῆς δωδεκάτης Ἀπριλίου τοῦ 1204ου, διαρκέσασα μέχρι τῆς δεκάτης ἕκτης τοῦ προσεχοῦς Μαΐου, ὅταν ἐστέφθη αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ὁ Βαλδουΐνος, καὶ ἀνέστειλε τὰς ἁρπαγὰς τῶν θεομανῶν σταυροφόρων. Αἱ ἁρπαγαὶ καὶ ἐρημώσεις τῶν ἐκκλησιῶν καὶ ἀνακτόρων, ἐξηκολούθουν μέχρι τέλους τῆς Λατινοκρατίας, ἀλλὰ τότε ὀλίγα καὶ ἄσημα λείψανα εἶχον διαφύγει τοὺς Λατίνους. Οἱ Βυζάντιοι, οἱ κατακρύψαντες ἐν τῇ πρώτῃ ὁρμῇ τῶν σταυροφόρων λείψανά τινα, δελεαζόμενοι ἀκολούθως ἀπὸ τῶν Λατίνων τὰ χρήματα, ἐπώλησαν τὰ πλεῖστα ἐξ αὐτῶν.

Μετὰ τὰ λείψανα τοῦ πάθους, ἐθήρευον τὰ λείψανα καὶ ἐνδύματα τῆς Θεοτόκου, τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου, τοῦ πρωτομάρτυρος Ἁγίου Στεφάνου, τοῦ Ἁγίου Λαυρεντίου, τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καὶ τοῦ Ἁγίου Νικολάου. Οἱ Γάλλοι μάλιστα ἠμέλησαν πάντα τὰ ἱερὰ κειμήλια καὶ λείψανα τῶν Ἁγίων καὶ προφητῶν τῆς Παλαιᾶς διαθήκης, μετὰ τοσαύτης προθυμίας συλλεχθέντα ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν βασιλέων [2]).

Ἐκτὸς τῶν λειψάνων, καταφαίνεται ἀπὸ ἀποστολὰς ἑτέρας, ὅτι μετεκομίσθησαν εἰς Εὐρώπην ἱερὰ ἄμφια χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ, θυμιατήρια, σταυροὶ μεγάλοι συνήθως περιαγόμενοι ἐν ταῖς λιτανείαις τῆς Κ/πόλεως, ἐπικαλύμματα τῶν ἁγίων τραπεζῶν, χρυσούφαντα ἱμάτια τῶν κληρικῶν, καὶ τάπητες ἐκ χρυσοῦ ἀργύρου καὶ μετάξης διὰ τὰς ἐν Εὐρώπῃ ἐκκλησίας [3]).

Κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς συλήσεως τῶν ἐκκλησιῶν καὶ ἀνακτόρων, πάμπολλα βιβλία τῶν ἐκκλησιῶν ἀπωλέσθησαν. Τὰ χρυσᾶ, ἀργυρᾶ καὶ ἐλεφάντινα

[1]) Baudouin II vienne solennellement confirmer le transfert dans la Sainte-Chapelle de Paris des grandes reliques de Boukoleon. Riant, σελ. 51.
[2]) Riant, σελ. 29. [3]) Riant, σελ. 30.

ἐπικαλύμματα τῶν βιβλίων, διεχωρίζοντο ἀπὸ τὰ βιβλία ἀπορριπτόμενα ὡς ἄχρηστα. Ἕνεκα τούτου, διεσώθησαν μέχρι τοῦδε ἐν Εὐρώπῃ πάμπολλα τοιαῦτα Βυζαντινὰ τῶν βιβλίων ἐπικαλύμματα, τεκμαίροντα τὸ πλῆθος τῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων, καὶ τὴν καλλιτεχνίαν τῶν Βυζαντινῶν χρυσοχόων.

Οἱ Βενετοὶ ἦσαν δεξιώτεροι τῶν Γάλλων ἅρπαγες. Γνωρίζοντες κάλλιον τούτων τὴν Κ/πολιν, τὰ πλούτη καὶ τὴν ἀξίαν τῶν ἐν ἑκάστῃ ἐκκλησίᾳ τεθησαυρισμένων κειμηλίων, ἥρπασαν καὶ μετεκόμισαν εἰς Βενετίαν, τὰ πολυτιμότερα κειμήλια τῶν Βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν. Ταῦτα ὁμολογοῦσιν οἱ ἴδιοι αὐτῶν συγγραφεῖς [1]).

Ἐν τῇ πυρκαϊᾷ τῆς ἐπιφανοῦς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Μάρκου ἐν Βενετίᾳ, τῷ 1231ῳ, πάμπολλα λείψανα καὶ κειμήλια τῶν ἡμετέρων ἐκκλησιῶν ἀπωλέσθησαν. Μολαταῦτα, τὰ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ μέχρι τοῦδε σωζόμενα, τεκμαίρουσι τὸ πλῆθος τῶν τοιούτων κειμηλίων ἐν Βυζαντίῳ. Πάμπολλα χρυσοχοϊκὰ ἔργα Βυζαντινά, κοσμοῦσι τὰς θήκας τῶν λειψάνων [2]).

Οἱ Βενετοὶ οἱ φρονοῦντες ὅτι τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἔμελλε νὰ ἦναι διὰ παντὸς ὑποτελὲς τῇ Βενετίᾳ, δὲν ἀφῄρεσαν τοσαῦτα κειμήλια ὅσα οἱ Γάλλοι καὶ οἱ μετ' αὐτῶν συνεκστρατεύσαντες Γερμανοί. Ἕνεκα τούτου, ἔμειναν μετὰ τὴν ἀνάκτησιν τοῦ κράτους τῷ 1261ῳ, πάμπολλα ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ταῖς προκατεχομέναις ὑπὸ τῶν Βενετῶν.

Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν ἰδίων σταυροφόρων, τὰ λείψανα ἐφυλάττοντο ἐν θήκαις χρυσαῖς καὶ ἀργυραῖς, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐπεγράφετο τὸ ὄνομα τοῦ ἐγκλειομένου ἁγίου. Οἱ πλεῖστοι ἐκ τῶν σταυροφόρων, πάντῃ ἄπειροι τῆς Ἑλληνικῆς, κατέφευγον συνήθως εἰς τοὺς διερμηνεῖς αὐτῶν, Ἕλληνας τοὺς πλείστους. Μολαταῦτα, μετεκόμισαν εἰς Εὐρώπην λείψανα ἀσήμων μαρτύρων, ὁμωνύμων τῶν Ἀποστόλων. Ἕνεκα τούτου, ἀνεφάνησαν ἐν Εὐρώπῃ πολλὰ τῶν Ἀποστόλων λείψανα καὶ πολλὰ τοῦ αὐτοῦ ἁγίου μέλη.

Ἀναφέρω πρὸς ἀπόδειξιν τούτου, τὰ περὶ τοῦ Ἁγίου μανδηλίου ἱστορούμενα. Κατὰ τὸν Ῥιάντ [3]), τὸ Μανδήλιον τοῦτο μετεκομίσθη τῷ 1206ῳ ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἀπωλέσθη τῷ 1792ῳ. Κατ' ἄλλον συγγραφέα [4]), ἡ εἰκὼν αὕτη τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, καλουμένη τοῦ Αὐγάρου, ἐκομίσθη ἐκ Παλαιστίνης εἰς Κ/πολιν, ὑπὸ τοῦ Ῥωμανοῦ Λεκαπηνοῦ, γαμβροῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, μεσοῦντος τοῦ δεκάτου αἰῶνος. Ταύτην τὴν εἰκόνα φυλαττομένην ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ ἀ-

[1]) Riant, σελ. 52, 57. Πρὸ τῆς ἁλώσεως τοῦ 1204ου, οἱ Βενετοὶ εἶχον ἀφαιρέσει πολλὰ λείψανα, ἀπὸ πολλὰς πόλεις τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. [2]) «Καὶ καθόλου εἴτι ἔχει ὁ Ἅγιος Μάρκος εἶναι τῆς Ἁγίας Σοφίας.» Δωροθέου Ἱστορ. Βενετίᾳ. 1574, σελ. 374. Riant, σελ. 52. [3]) Σελ. 206. [4]) Del Santo Sudario. Da Pier Constantino Remondini, ἐν Γενούῃ, 1876.

νακτόρου, ἐδωρήσατο Ἰωάννης ὁ Παλαιολόγος τῷ Γενουήνσίῳ Λεωνάρδῳ Μονταλδῳ, τῷ 1364ῳ, χάριν εὐγνωμοσύνης. Ἀπὸ τοῦ 1388ου μέχρι τῆς σήμερον, ἡ εἰκὼν αὕτη, φυσικοῦ μεγέθους καὶ ἐπὶ λεπτοτάτου ὑφάσματος, εὑρίσκεται ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγίου Βαρθολομαίου ἐν Γενούῃ. Ὁ συγγραφεὺς ἐξυμνεῖ τὴν γλυκύτητα τοῦ προσώπου τοῦ Σωτῆρος, ἀποκαλῶν τὸ ἔργον ὅλον, θαυμάσιον καλλιτέχνημα [1]).

Πάμπολλα ἐκ τῶν λειψάνων τούτων, κατ' ἐξοχὴν τὰ τεθησαυρισμένα ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τῶν ἀνακτόρων, ἀπέστειλαν οἱ Λατῖνοι τῷ Πάπᾳ, ἵνα διὰ προτροπῆς καὶ ἀρωγῆς αὐτοῦ, ἐνισχυθῶσιν ἐπὶ τοῦ θρόνου καὶ ἀντιστρατεύωνται ἐπιτυχῶς κατὰ τῶν πολλῶν τοῦ κράτους ἐχθρῶν. Ἄλλα ἐπωλήθησαν εἰς ἱερωμένους καὶ ἰδιώτας, ἀποστείλαντας αὐτὰ εἰς Εὐρώπην καὶ πολλὰς διὰ τῶν προσκυνητῶν καρπουμένους ὠφελείας. Τινὰ ἄλλα ἐκλάπησαν.

Ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν λειψάνων τούτων, καταχωρισθέντι ἐν τῷ τέλει τοῦ πονήματος αὐτοῦ, ὁ Ῥιὰντ μνημονεύει πάσας τὰς ἐν Κ/πόλει ἐκκλησίας ἐκ τῶν ὁποίων ἀφῃρέθησαν τὰ λείψανα ταῦτα. Αἱ πλεῖσται μεγάλαι ἐκκλησίαι καὶ μοναὶ μνημονεύονται. Δὲν ἀναφέρεται ἡ μονὴ τοῦ Δαλμάτου [2]), τῆς ὁποίας ὁ ἡγούμενος ἦτον ἄλλοτε ἔξαρχος τῶν ἐν Κ/πόλει μονῶν. Εἰκάζω, ὅτι ἡ μονὴ αὕτη μετὰ τὸν Κοπρώνυμον μεταβληθεῖσα εἰς στρατῶνα, οὐδέποτε πλέον ἀνῳκοδομήθη.

Ἀτυχῶς τὰ πλειότερα λείψανα τῶν Βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν μετακομισθέντα εἰς Εὐρώπην, καθ' ὅλην τὴν ἐν Κ/πόλει κυριαρχίαν τῶν Λατίνων, ἀπωλέσθησαν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀναμορφώσεως καὶ τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ παρελθόντος αἰῶνος [3]).

Διαιρῶ τοὺς εὐαγεῖς οἴκους τῶν Βυζαντίων, εἰς τρεῖς τάξεις· εἰς ἐκκλησίας, καθολικὰς πολλάκις καλουμένας [4]), ὅπου συνεκκλησιάζοντο ἄνδρες καὶ γυναῖκες, εἰς μονὰς ἀνδρῶν, καλουμένας ἀνδρῶας [5]), καὶ γυναικῶν γυναικείας,

[1]) Il volto del Redentore di grandezza naturale, di colore rosso assai oscuro, ma di bellissimo disegno, e di uno sguardo severo e dolce cosi che e una meraviglia a riguardarlo. Σελ. 6. Περὶ τῆς εἰκόνος ταύτης ἐπὶ Βυζαντίων, πρβ. Κεδρηνοῦ, Τόμ. Α'. σελ. 308. [2]) Κ/πολις Βυζ., Τόμ. Α'. σελ. 303. [3]) En France .... beauconp des produits religieux de l'art grec ou latin du moyen âge ont succesivement disparu: les troubles de la Reforme et la Revolution ont sacrifié presque tous les autres. Riant, σελ. 175. [4]) «Οὔσης πρότερον καθολικῆς ἐκκλησίας, αὐτὸς δὲ Φώτιος ἐποίησεν αὐτὴν μονὴν γυναικείαν.» Γεωργ. Μοναχοῦ βίος τῶν Νέων Βασιλέων, σελ. 844. «Καθολικὴ γὰρ ἦν ἡ ἐκκλησία.» Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 656. [5]) Ἐνίοτε καὶ ἀνδρείας· «καὶ μονὴν πεποίηκε ἀνδρείαν.» Γεωργ. Μοναχοῦ βίος τῶν Ν. Βασιλέων, σελ. 842, 860. Αἱ μοναὶ καλοῦντκι καὶ σεμνεῖα. Γεωργ. Ἀκροπολίτης, σελ. 92.

καὶ εἰς εὐνούχων ὀλίγας τινάς [1]). Μοναί τινες ἐκαλοῦντο βασιλικαὶ, ἄλλαι πατριαρχικαὶ, ἀνήκουσαι τῷ Πατριάρχῃ. Ὑπῆρχον πρὸς τούτοις, καὶ οἶκοι εὐκτήριοι ἢ ἁπλῶς εὐκτήρια καλούμενοι, μικραὶ ἐκκλησίαι ἐντὸς τῶν οἴκων ἐπισήμων πολιτῶν [2]). Ἓν τοιοῦτον εὐκτήριον διεσώθη μέχρι τῆς σήμερον.

Εἰς τὰς ἐπιφανεῖς μονὰς, ὑπῆρχον ἐνίοτε πολλαὶ ἐκκλησίαι ἢ θυσιαστήρια, χάριν τοῦ περιοικοῦντος λαοῦ, μὴ συγχωρουμένου νὰ ἐκκλησιάζηται μετὰ τῶν μοναχῶν καὶ μοναστριῶν. Λέγουσι τὰ Πατριαρχικὰ ἔγγραφα· «ἵνα πρῶτον μὲν ἐκτελῶνται αἱ τρεῖς λειτουργίαι καθ' ἑκάστην ἑβδομάδα, ἡ μὲν πρώτη κατὰ τὴν πέμπτην ἡμέραν τῆς ἑβδομάδος, ἐν τῷ καθολικῷ ναῷ τοῦ μοναστηρίου, αἱ δὲ λοιπαὶ δύο, τὴν τρίτην καὶ τὸ σάββατον, ἐν ἑτέρῳ τοῦ μοναστηρίου θυσιαστηρίῳ» [3]). Μοναί τινες ἦσαν κοινόβια μοναχῶν καὶ μοναστριῶν, καὶ ἕνεκα τῶν πολλῶν σκανδάλων, ἐκλείσθησαν ἀπό τινας Πατριάρχας [4]). Ὑπῆρχον ἐν ταῖς μοναῖς καὶ ἀδελφάτα, τῶν ὁποίων τινὰ ἐκαλοῦντο παραπεμπτὰ, διότι οἱ ἀδελφοὶ ἠδύναντο νὰ μεταφέρωσιν αὐτὰ εἰς ἑτέραν ἐκκλησίαν [5]).

Ὅλαι αἱ μοναὶ περιεβάλλοντο μ' ἐρυμνὰ τείχη [6])· τοιαῦτα εἶναι τὰ κολοσσιαῖα τείχη τὰ μέχρι σήμερον ἱστάμενα, ἐρυμνότερα καὶ αὐτῶν τῶν χερσαίων τειχῶν, φαινόμενα ἐκ δεξιῶν εἰς τὸν ἀναβαίνοντα τὸν λόφον τοῦ τεμένους Ζεϊρὲκ, πάλαι μονῆς τοῦ Παντοκράτορος Χριστοῦ. Οἱ περίβολοι τῶν τοιούτων μονῶν σήμερον δὲν σώζονται. Ἀναφαίνονται ὅμως ἐκ πλαγίων καὶ ὄπισθεν πολλῶν τεμενῶν

---

[4]) Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 13. Γ. Κεδρηνὸς, Τόμ. Α'. σελ. 645. Ζωναρᾶς, σελ. 135. Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 376, 704. Β'. σελ. 461. Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 365· «ὡσαύτως ἔκτισεν εἰς τοὺς λεγομένους τόπους τὸν Ἅγιον Λάζαρον, κατασκευάσας μονὴν ἀνδρείαν εὐνούχων.» Λέων ὁ Γραμ., σελ. 274. «Εὐνοῦχος ἱερᾶται, ἐκτομίας δὲ οὔ.» Συμ. Μεταφραστὴς, Τόμ. Α'. σελ. 237, 241. Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. ΣΤ'. σελ. 295.

[2]) Συναξ. Αὐγ. 11· «ἐν εὐκτηρίοις οἴκοις ἔνδοθεν οἴκων οὐκ ἐπιτελέσωσι βάπτισμα.» Συμ. Μεταφραστὴς, Τόμ. Α'. σελ. 285, 289. Δούκας, σελ. 611. [3]) Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 261. Μοναί τινες παρεχωρήθησαν εἰς τοὺς πατριάρχας τῆς Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων, ἵνα ἐν ταύταις καταλύωσιν οἱ ἐν Κ/πόλει διατρίβοντες τῶν πατριαρχείων τούτων μοναχοί. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 380. Ἄλλων μονῶν μοναχοὶ ἐκαλοῦντο ἐξωμονῖται καὶ ξενοκουρῖται. M. Glos. λέξ. ἐξωμονιτάτον. [4]) «Καὶ πᾶν αὐτοῖς εἰσεφθάρη τὸ ἐναντίον .... καὶ ἔργα πράτουσι μή τοι γε μοναχῶν, ἀλλ' οὐδὲ Χριστιανῶν ἁπλῶς ἄξια .... ἀπ' ἀλλήλων διαιρεθῆναι τὰ μοναστήρια.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 81. Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Β'. 637, ΣΤ'. σελ. 380· [5]) «ἐπ' ἀδείας ἔχειν παραπέμπειν αὐτὸ, ὅπου καὶ βούλοιτο.» Ἰδ. σελ. 436. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 317. Β'. σελ. 353, 424, 425. [6]) Ὁ περικλειόμενος χῶρος ἐκαλεῖτο περίβολος, ἐνίοτε καὶ πρόναος. C. Christ. Βιβ. Γ'. σελ. 18, 20. Παρὰ τοῖς Λατίνοις atrium. Texier. L'Arch. Byz., σελ. 10. Περὶ τῶν περιβόλων τῶν ἐκκλησιῶν, πρβ. Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Β'. σελ. 480, 481.

ἐκτενεῖς κῆποι καὶ κοιμητήρια Μουσουλμανικὰ, κατέχοντες τὸν τόπον τοῦ πάλαι περιβόλου, καὶ ἀνήκοντες σήμερον εἰς τὸ τέμενος. Ἐντὸς τοῦ περιβόλου ἢ τῶν κήπων, ἀνορύττονται πολλάκις ἐπιτύμβιοι ἐπιγραφαὶ καὶ κίονες μαρμάρινοι. Ταῦτα, θέλω περιγράψει ἐκτενέστερον ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἑκάστης ἐκκλησίας.

Ὅλαι αἱ μεγάλαι μοναὶ εἶχον ἐντὸς τῶν ἐκτενῶν αὐτῶν περιβόλων, κινστέρνας σιτοβολῶνας καὶ οἰνοθήκας. Ὁ Βουονδελμόντης μνημονεύει τὴν κινστέρναν τῆς μονῆς τοῦ Παντοκράτορος, τοῦ Παντεπόπτου καὶ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων. Ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος ἐδωρήσατο εἰς τὰς ἐκκλησίας σιτομέτρια, ἵνα ἐκ τούτων διατρέφωνται χῆραι καὶ ὀρφανά.

Τὰ ξύλινα παραπήγματα ἐπὶ τῆς παραλίας καὶ παρὰ τὰς ἀποβάθρας, ἐδέσποζον «πλέον τῶν λοιπῶν», τὰ πτωχοτροφεῖα, νοσοκομεῖα καὶ οἱ λοιποὶ εὐαγεῖς οἶκοι καὶ φροντιστήρια. Ἐν τοῖς ἐγγράφοις τῶν Γενουηνσίων, μνημονεύονται πολλαὶ μοναὶ κατέχουσαι τὰς ἀποβάθρας. Αἱ ἐκκλησίαι συνήθως ἔδιδον βοήθειαν τοῖς ἀπόροις χρεωφειλέταις [1]).

Φρονῶ ὅτι ἐκτὸς τῆς Ἁγίας Σοφίας καὶ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, οὐδεμία ἐκκλησία ἐκ τῶν καλουμένων καθολικῶν εἶχε τὸ μέγεθος καὶ τὰ πλούτη τῶν ἐν ταῖς μοναῖς ἐκκλησιῶν. Ἕνεκα τούτου διέσωσαν αὐτὰς οἱ Ὀθωμανοὶ, ἐνῷ πλεῖσται ἄλλαι κατέπεσαν ἢ κατηδαφίσθησαν πρὸς ἀνέγερσιν τεμενῶν.

Αἱ ἐκκλησίαι μνημονευόμεναι καθ' ὅλην τὴν βασιλείαν τῶν Βυζαντίων, φαίνονται ταπειναὶ, συγκρινόμεναι μετὰ τῶν ἐν τῇ ἑσπερίᾳ Εὐρώπῃ Λατινικῶν ἐκκλησιῶν καὶ αὐτῶν τῶν ὑψιτενῶν τεμενῶν, ἀνεγερθέντων ἐδῶ καὶ ἀλλαχόσε ὑπὸ τῶν Μουσουλμάνων. Πρὸ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, ἐκκλησίαι μεγάλαι πιθανὸν δὲν ἀνιδρύθησαν ἐν Βυζαντίῳ· λέγω πιθανὸν, διότι οὐδεμία μέχρις ἡμῶν διεσώθη ἐκτὸς τῆς μονῆς τῆς Χώρας, τὴν ὁποίαν πολλάκις ἀνέκτισαν καὶ ἀνεκαίνισαν οἱ Βυζάντιοι. Τούτων τὰς πλείστας ἀνήγειραν ἐπὶ ναῶν Ἑλληνικῶν ἠρειπωμένων καὶ ἱσταμένων [2]). Οὐδέποτε ἠδύναντο ἰδιῶται ἢ κοινότητες πτωχαὶ ν' ἀνεγείρωσι πολυδάπανα κτίρια. Οἱ τότε Χριστιανοὶ συνεκκλησιάζοντο ἅπαντες ἐντὸς τοῦ ναοῦ, οἱ μὲν ἄνδρες δεξιόθεν, αἱ δὲ γυναῖκες ἀριστερόθεν, χωριζόμενοι διὰ τοῦ χοροῦ· ὅθεν καὶ ἡ ἀπ' ἀρχῆς διαίρεσις πάσης ἐκκλησίας εἰς τρεῖς ὑποστάσεις. Ἐπὶ Λικινίου, ἕνεκα τῆς ἐπιμιξίας γυναικῶν καὶ ἀνδρῶν ἀποστρεφομένης ὑπὸ πάντων τῶν ἐν Ἀνατολῇ βιούντων, διετάχθησαν αἱ γυναῖκες,

---

[1]) Γ. Παχυμ. Τόμ. Β'. σελ. 588. Θεοφάνης. Τόμ. Α'. σελ. 43. Μ. Ἀτταλιώτης, σελ. 278. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 448. [2]) «Τοὺς δὲ ναοὺς τῶν Ἑλλήνων κατέστρεψεν ἕως ἐδάφους (Θεοδόσιος ὁ βασιλεύς). Κωνσταντῖνος. .... τὰ ἱερὰ μόνον ἔκλεισε καὶ τοὺς ναοὺς τῶν Ἑλλήνων.» Πασχ. Χρον. Τόμ. Α'. σελ. 561. Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 34, 42. Κατὰ τὸν Γ. Κωδινὸν, σελ. 130, ἡ Ἁγία Σοφία ἀνιδρύθη ἐπὶ εἰδωλείου. Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 656.

ἵνα ἐκκλησιάζωνται ἐν τῷ ὑπερῴῳ καλουμένῳ γυναικωνίτης, κατηχούμενον, καὶ παρ' ἡμῖν σήμερον γυναικεῖον [1]). Τὴν διαταγὴν ταύτην παρεδέχθησαν καὶ πολλοὶ ἐκ τῶν πατέρων. Πρὸς τούτοις, ἵνα μὴ συμβαίνωσι σκάνδαλα καὶ συνεννοήσεις μετὰ τῶν ἄνω ὁρωμένων γυναικῶν, παραπετάσματα, βῆλα καλούμενα, ἐκάλυπτον τὰς γυναῖκας [2]). Οἱ κατηχούμενοι ἢ οἱ ποθοῦντες νὰ γένωσι Χριστιανοί, σπανίως εἰσήρχοντο ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἵσταντο ἀκροώμενοι τὴν ἱερὰν λειτουργίαν πρὸ τῶν προθύρων τοῦ ναοῦ. Χάριν τούτων καὶ τῶν μετανοούντων, ἀποβληθέντων τῆς ἐκκλησίας, ἕνεκεν ἀνομημάτων καὶ φαύλου βίου, ἀνήγειραν οἱ Χριστιανοὶ τὸν ὑπόστεγον νάρθηκα, ἵνα προφυλάττωνται οἱ ἐκεῖσε ἱστάμενοι ἀπὸ ὑετὸν καὶ χιόνα [3]).

Ταῦτα κάλλιστα καταφαίνονται ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἁγίας Σοφίας, καὶ διαφωτίζουσι τὴν μετέπειτα ἀρχιτεκτονικὴν τῶν Βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν [4]). Προϊόντος τοῦ χρόνου, ὅταν οἱ πολῖται ἦσαν ἅπαντες Χριστιανοί, οἱ Βυζάντιοι ἀνήγειραν τὰς ἐκκλησίας αὐτῶν ἐπὶ τοῦ πρώτου τούτου σχεδίου τῆς Ἁγίας Σοφίας, ὅταν πάμπολλα μέρη τοῦ ναοῦ ἀνεγερθέντα διὰ τοὺς πρώτους Χριστιανούς, καὶ τοὺς προσερχομένους τῇ ἐκκλησίᾳ ἐθνικούς, ἦσαν πάντῃ περιττά [5]). Ἡ περιώνυμος μονὴ τοῦ Στουδίου, ἔνθα γυναῖκες οὐδέποτε εἰσήρχοντο [6]), ἔχει εὐρύχωρον γυναικωνίτην, καὶ ἐκ τούτου εἰκάζω, ὅτι ἀνηγέρθη τὸ πρῶτον ὡς καθολικὴ ἐκκλησία, μεταβληθεῖσα ἀκολούθως εἰς μονήν. Ἡ μονὴ τοῦ Παντοκράτορος, μεγαλοπρεπὲς ἵδρυμα, εἶναι ἄνευ γυναικωνίτου. Ἐξαιρουμένων ὀλιγίστων ἐκκλησιῶν ἅπασαι ἔχουσι νάρθηκα, καί τινες, ὑπερῷον μικρὸν ὑπεράνω τῆς βασιλικῆς καλουμένης πύλης. Ἕνεκα τῆς ἐν τῷ ὑπερῴῳ στάσεως τῶν γυναικῶν, αἱ Βυζαντιναὶ ἐκκλησίαι δὲν εἶχον ἀνάγκην τοσούτου χώρου ὅσον αἱ Λατινικαί, ἔνθα ἀπ' ἀρχῆς συνεκκλησιάζονται ἀναμὶξ γυναῖκες καὶ ἄνδρες.

Ἐκ τῆς ἀρχαίας στάσεως τῶν γυναικῶν ἐν τῇ ἀριστερᾷ πλευρᾷ τοῦ ναοῦ, ἐπεκράτησεν ἐν ταῖς Βυζαντιναῖς ἐκκλησίαις ἡ ἀριστερόθεν ἄνοδος πρὸς τὰ ὑπερῷα. Αἱ τρεῖς θύραι τῶν ἐκκλησιῶν, διὰ τῶν ὁποίων ἐκ τοῦ νάρθηκος εἰσήρχοντο εἰς τὸν ναόν, εἶναι ἐκ τῶν πρώτων σχεδίων, διότι διὰ τῆς δεξιᾶς εἰσήρχοντο οἱ ἄνδρες, διὰ τῆς ἀριστερᾶς αἱ γυναῖκες καὶ διὰ τῆς μέσης καλουμένης βασιλικῆς, οἱ ἱερεῖς καὶ οἱ βασιλεῖς.

Ὑπῆρχον ἐντὸς τοῦ Βυζαντίου καὶ εὐαγεῖς οἶκοι ξένων ἐθνῶν. Εἶχόν τινας οἱ Λατῖνοι, ἐν τῇ παραλίᾳ τοῦ λιμένος, τοὺς ὁποίους ἀνέμνησα ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Γενουηνσίου ἐμπορείου. Τὸ Πασχάλιον τὸ χρονικὸν μνημονεύει ἐκκλησίαν τῶν Γότθων ἐν Κ/πόλει τῷ 399ῳ [1]). Ἡ ἐκκλησία αὕτη πυρποληθεῖσα, οὐδέποτε πλέον ἀνηγέρθη ὡς Ἀρειανίζουσα. Οἱ Μωαμεθανοὶ εἶχον τέμενος μνημονευόμενον κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶνος, κείμενον πρὸς ἀνατολὰς τῆς συνοικίας τῆς ἐμπορικῆς τῶν Γενουηνσίων. Μετὰ τὸν ἐμπρησμὸν τοῦ τεμένους τούτου, κατῴκησαν οἱ Μωαμεθανοὶ παρὰ τὴν πύλην τοῦ Ἁγίου Αἰμιλιανοῦ, νῦν Δαοὺδ-πασᾶ-καπουσοῦ, ἐπὶ τῆς Προποντίδος. Οἱ τάφοι τῶν ἐν Βυζαντίῳ πρὸ τῆς ἁλώσεως ἀποβιωσάντων Μωαμεθανῶν, ἀνευρίσκοντο ὡς πρό τινων χρόνων, ἐν τῷ Μουσουλμανικῷ κοιμητηρίῳ, ὄπισθεν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ναυστάθμου.

Μνημονεύεται πρὸς τούτοις μονὴ τῶν Ἀρμενιανῶν, πιθανὸν τῶν Ἀρμενίων, καὶ Ἀρμένιοι ἐν Κ/πόλει, κατὰ τὸν δέκατον τέταρτον αἰῶνα [2]). Ἅπαντες οἱ ξένοι ἐνεταφιάζοντο ἐν τόπῳ καλουμένῳ Πανδέκτῃ [3]).

Εἶπον ἀρχήτερα ὅτι ἡ ῥυμοτομία τῆς σημερινῆς Κ/πόλεως εἶναι πάντῃ διάφορος τοῦ ἀρχαίου Βυζαντίου καὶ τοῦτο ἐξάγω ἐκ τῶν ἡμετέρων σωζομένων ἐκκλησιῶν, εὑρισκομένων σήμερον τῶν πλείστων ἐπὶ τῶν διόδων καὶ λεωφόρων, ἐνῷ τὸ πάλαι ἅπασαι αἱ ἐκκλησίαι, καθὼς αἱ σημεριναὶ, εἶχον περίβολον.

Προσεπάθησα, ὅσον τὸ κατ' ἐμὲ, ἵνα ἀπεικονίσω τὰς ἐκκλησίας, μετὰ τῆς κόγχης σωζομένης ἐν ταῖς πλείσταις αὐτῶν. Εἴς τινας, τείχη ὑψηλὰ, μεγαλόκλαδοι πλάτανοι καὶ κυπάρισσοι ἐπισκιάζουσι τὴν κόγχην, καὶ μικρὸν μέρος τῆς ἐκκλησίας φαίνεται ἐκ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς. Ἡ ἐν ταῖς πλείσταις ἐκκλησίαις σωζομένη κόγχη καὶ ὁ μιναρὲς ὁ μετέπειτα ἀνεγερθεὶς παρὰ τὸν ναὸν, καὶ οὐχὶ ἐπὶ τῶν τειχῶν τοῦ ναοῦ, εἶναι γνωρίσματα σαφέστατα πολλῶν Βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν, μεταβληθεισῶν εἰς τεμένη. Ἐν γένει, τῶν μὲν ἐπιφανεστέρων τεμενῶν τὰ τείχη, εἶναι ἐκ λίθου λαξευτοῦ, τῶν δ' ἐκκλησιῶν, καθὼς τῶν πλειοτέρων Βυζαντινῶν τειχισμάτων, ἐκ λίθου καὶ ὀπτῆς πλίνθου, ἐπικεκαλυμμένα ἄλλοτε διὰ κονιάματος πρὸ πολλοῦ καταπεσόντος [4]).

---

[1]) «Διὸ δὴ δεύτερον νόμον ἐτίθει, μὴ δεῖν προστάττειν ἄνδρας ἅμα γυναιξὶν ἐπὶ τὰς τοῦ Θεοῦ παρεῖναι εὐχάς.» Πατρολ. Τόμ. Κ'. Βιβ. Ι'. Κεφ. 53. Texier. L'Archit. Byz., σελ. 9· «καὶ ἡ βασίλισσα Εἰρήνη.... ἀνῆλθεν... εἰς τὰ κατηχούμενα τῆς ἐκκλησίας.» Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 697. [2]) «Παραπετάσμασιν ἐπιτρέψας τὰ ὑπερῷα διατειχίζεσθαι.» Συμ. ὁ Μεταφραστὴς, Τόμ. Α'. σελ. 1113, ἐν τῷ βίῳ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου.

[3]) Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Δ'. σελ. 405. Περὶ τῆς ἐν τῷ νάρθηκι στάσεως τῶν τεσσάρων τάξεων τῶν μετανοούντων, πρβ. σελ. 363, τοῦ ΣΤ'. Τόμου. [4]) Texier. L'Archit. Byz., σελ. 77. [5]) «Πολλὰ γὰρ τῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις πάλαι γινομένων, νῦν ἄλλως ἐκράτησε γίνεσθαι.» Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Γ'. σελ. 191. [6]) «Κωλύει, οὐ μόνον τὸ καταμεῖναι γυναῖκα ἐν ἀνδρῴῳ μοναστηρίῳ, ἢ τὸ ἀνάπαλιν, ἀλλὰ καὶ τὸ ὅλως εἰσελθεῖν ἐν αὐτῷ, χάριν οἱασδήποτε ὑποθέσεως.» Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Β'. σελ. 629.

---

[1]) «Καὶ ἐκάη ἡ ἐκκλησία τῶν Γότθων σὺν πολλῷ πλήθει Χριστιανῶν.» Τόμ. Α'. σελ. 567. Β'. σελ. 406. [2]) Βασιλεύοντος τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ, τῷ 967ῳ, «διαμάχη τις μεταξὺ Βυζαντίων καὶ Ἀρμενίων συνέβαινεν ὡς πολλοὺς πρὸς τῶν Ἀρμενίων τρωθῆναι τῶν ἀστυκῶν.» Λέων ὁ Γραμ., σελ. 64· « καὶ τὸν ἐντιμότατον ἐπίσκοπον τῶν ἐνταῦθα Ἀρμενίων.» Ἐν ἐπιστολῇ τοῦ Πατριάρχου τῷ Καθολικῷ τῶν Ἀρμενίων. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 158, 161. C. Christ. Βιβ. Α'. σελ. 153. [3]) Συναξ. Ἰουλίου 29. [4]) «La brique

Ἀνέμνησα τὴν κόγχην τῶν ἐκκλησιῶν, ὁτὲ μὲν στρογγύλην, ὁτὲ δὲ τρίκογχον, μετὰ τοῦ ἡμιτρούλου της, διότι ἐν τῇ πλευρᾷ ταύτῃ τοῦ ναοῦ, ὑπὸ τὴν ἁγίαν τράπεζαν, ἦτο συνήθως ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, κυρίως δὲ ἐν ταῖς μοναῖς, ὑπόγειον, ὅπου ἐνεταφιάζοντο οἱ ἡγούμενοι τῶν μονῶν, καὶ οἱ ἐπὶ σοφίᾳ καὶ ἀρετῇ διαπρέψαντες Χριστιανοί. Μέχρι σήμερον, πιθανὸν σώζονται πολλοὶ τάφοι τοιούτων ἀνδρῶν, ἐν ταῖς μεγάλαις μοναῖς ταῖς εἰσέτι σωζομέναις [1]).

Μένει, πρὶν ἀρχίσω τὴν περιγραφὴν ἑκάστης ἐκκλησίας, νὰ μάθωμεν πόσας ἐκκλησίας ἀνήγειραν οἱ Γραικοὶ ἐντὸς τοῦ περιτετειχισμένου Βυζαντίου.

Ἐν τῷ ἄνω συγγράμματι τοῦ Δουκαγγίου, κατεγράφησαν πᾶσαι αἱ ἐκκλησίαι, αἱ μοναὶ καὶ τὰ εὐκτήρια τῶν Βυζαντίων. Λέγω μετὰ θάρρους, ὅτι ἐν ὅλῃ τῇ πολυτόμῳ συλλογῇ τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων, οὐδεμία σχεδὸν ἐκκλησία μνημονεύεται, μὴ καταγεγραμμένη ἐν τῷ συγγράμματι τοῦ Δουκαγγίου.

Κατὰ τὸν κατάλογον τοῦτον τοῦ πολυμαθοῦς Δουκαγγίου γενόμενον μετὰ τῆς συνήθους αὐτοῦ ἐπιμελείας, εἶχον οἱ Βυζάντιοι ἐκκλησίας τιμωμένας ἐπ' ὀνόματι

τῆς Ἁγίας Σοφίας.	1	τῶν Προφητῶν.	12 [3])
τοῦ Χριστοῦ.	1	τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων. . .	29 [4])
τῆς Ἁγίας Δυνάμεως. . . .	1	τῶν Μαρτύρων.	84 [5])
τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. . . .	1	τῶν Ἁγίων Παρθένων. . . .	25 [6])
τῆς Ἁγίας Τριάδος. . . .	1	Ἁγίων ἑτέρων.	9
τῆς Θεοτόκου.	36 [2])	τῶν Ἐννέα Ταγμάτων. . . .	1
τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ. . .	11	ὅλας	212

était employée, de préférenee, pour la construction des églises; elle se prête mieux à tous les caprices de l'architecture. Texier. L'Archit. Byz., σελ. 5.

[1]) Συναξ. Ἀπριλ. 6· «ὄπισθεν τοῦ Ἁγίου βήματος ὑποκάτω τοῦ ἐδάφους, ἦτο τόπος κατασκευασμένος ὡσὰν κοιμητήριον, διὰ νὰ ἀποτίθενται ἐκεῖ τὰ τίμια λείψανα τῶν Ἁγίων.» Ἰδ. Νοεμβ. 12, πρβ. καὶ τὴν σημ. ἐν σελ. 87 τοῦ Νοεμβ. «ἐν τῇ ἀνακομιδῇ τοῦ λειψάνου τοῦ Ἁγίου Νικολάου.» Μαΐου 20. «Τὸ σῶμα τοῦ Ἁγίου Χρυσοστόμου ἐτέθη ὑπὸ τὸ θυσιαστήριον τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων.» Ἰδ. Σεπ. 27, Ὀκτ. 12. Γ. Κωδινὸς, σελ. 72. Λέων ὁ Γραμ., σελ. 107· «τὸ δὲ ἅγιον Βῆμα ἐκεῖσε εἰάθη διὰ τὰ ἐν αὐτῷ κείμενα τίμια λείψανα πατριαρχῶν τε καὶ Ἀποστόλων.» Ὁ λόγος περὶ τοῦ ναοῦ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων ἀνακαινισθέντος ὑπὸ τῆς γυναικὸς τοῦ Ἰουστινιανοῦ, Θεοδώρας. Μ. Γλυκᾶς, σελ. 499.

[2]) Ἡ Κ/πολις ἦτο κυρίως ἀφιερωμένη τῇ Θεοτόκῳ. C. Christ. Βιβ. Γ'. σελ. 30. [3]) Αἱ ἐκκλησίαι αὗται ἐκαλοῦντο καὶ προφητεῖα. C. Christ. Βιβ. Γ'. σελ. 4. [4]) Ἐκαλοῦντο καὶ ἀποστολεῖα· «ἐν τῷ σεπτῷ ἀποστολείῳ.» Φραντζῆς, σελ. 255. [5]) «Μαρτύρια·» «τὸ λείψανον τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας καὶ κατετέθη ἐν τῷ μαρτυρίῳ αὐτῆς τῷ ὄντι ἐν τοῖς Δομνίνου ἐμβόλοις.» M. Glos. λέξ. μαρτύριον. [6]) Παρθενεῖα, Monasteria virginum, ἐνίοτε καὶ παρθενῶνες. M. Glos. λέξ. παρθενεῖα.

Εἶχον μονὰς [1]) τιμωμένας ἐπ' ὀνόματι

τοῦ Χριστοῦ.	8	τῶν Μαρτύρων.	23
τῆς Θεοτόκου.	12	τῶν Ἁγίων Παρθένων. . . .	4
τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ. . .	3	Ἁγίων ἑτέρων.	91
τῶν Προφητῶν.	10	ὅλας	158 [2])
τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων. . .	7	Ἐκκλησίας	212
		Ὅλας	370

Ἐν τῷ καταλόγῳ τούτῳ τοῦ Δουκαγγίου, ὁ ἀριθμὸς ὅλος εἶναι 381, ἀλλ' ἐμπεριέχονται αἱ ἕνδεκα ἐκκλησίαι τοῦ Γαλατᾶ, τὰς ὁποίας ἀφαιρῶ.

Εἰς τὸν κατάλογον τοῦτον προσθέτω καὶ τὰς ἀκολούθους πέντε ἐκκλησίας καὶ δεκαεπτὰ μονὰς, μνημονευομένας τὸ πρῶτον ἐν τοῖς Πατριαρχικοῖς ἐγγράφοις. Ἐκκλησία τῆς Παναγίας τῆς Καστελιωτίσσης, ναὸς τοῦ Ἁγίου Εὐδοκίμου, τοῦ Ἀμολύντου, τῶν Ἁγίων μαρτύρων Χριστοφόρου καὶ Ἀκυλίνου, τῆς Θεοτόκου τοῦ Μανδύλου [3]). Μονὴ τῆς Κυρᾶς Μαρίας, τῆς Βαραγγιωτίσσης, τῆς Παυσολύπης, τοῦ Πιγκέρνη, τοῦ Ἀκαταλήπτου, τοῦ Κὺρ Νικολάου, τοῦ Ἁγίου Γεροντίου, Χριστοῦ τοῦ Ἀκαταλύτου, τῆς Ἐπουρανιωτίσσης, τοῦ Μαρούλη, τοῦ Μαγίστρου, τοῦ Κυπριανοῦ, τοῦ Ὑπομιμνήσκοντος, τῆς Ὑψηλῆς, τῶν Τριχιναρῶν, τῶν Ῥουφινιανῶν καὶ τῆς Παρακοιμωμένης [4]). Ὅθεν ὅλος ὁ ἀριθμὸς τῶν Βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν, μονῶν, μονυδρίων καὶ εὐκτηρίων, μνημονευομένων μέχρι τῆς ἁλώσεως, ἀνέρχεται εἰς 392 [5]).

Ὁ Σεὶδ Ἀλῆς μνημονεύει μετὰ μεγίστης ἀκριβείας, ἅπαντας τοὺς εὐαγεῖς οἴκους τῶν Μουσουλμάνων, καλῶν τοὺς μὲν, μονὰς, τεκιὲ [6]), τοὺς δὲ, εὐκτήρια,

---

[1]) Ταύτας ἐκάλουν ἐνίοτε καὶ μοναχεῖα, Sodalicium Monachorum. M. Glos. λέξις μοναχεῖον. Περὶ συστάσεως μονῶν, ἄξια ἀναγνώσεως εἶναι τὰ ἐν τῇ πρώτῃ τῶν Νεαρῶν τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ, σελ. 313. Ἀντιγράφω πρὸς τούτοις τοῦ Νικ. Χωνιάτου, σελ. 271, τὰς ὀρθὰς περὶ μονῶν σκέψεις, ἀποδιδομένας τῷ Μανουὴλ Κομνηνῷ· «δέον γὰρ ἐν τόποις δυσερευνήτοις καὶ χωρίοις πανερήμοις καὶ σπηλαίων ὀπαῖς καὶ ὀρῶν περιωπαῖς, τοῖς μονάζουσιν ἀποτάξαι τὸ σκήνωμα, καὶ παριδεῖν ταυτηνὶ τὴν ἐφ' Ἑλλησπόντῳ κειμένην Καλλίπολιν.» [2]) Ἐν Ῥώμῃ ὑπάρχουσι σήμερον μοναὶ, ἀνδρῶαι 126,
γυναικεῖαι 90,
ὅλαι 216.
Ἐφημ. Turquie, 3/15 Μαΐου 1874.

[3]) Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 297, 399, 455, 551. Τόμ. Γ'. σελ. 57. [4]) Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 393, 423, 454, 461, 508, 529, Τόμ. Β'. σελ. 301, 379, 416, 424, 499, 501, 509, 525. Τόμ. Γ'. σελ. 19, 49. Τόμ. Δ'. σελ. 40, 193. [5]) Ὁ Δουκάγγιος, κατά τινας, ἀπαριθμεῖ τῷ 1100ῷ, ἐν Ἀντιοχείᾳ 1200 ἐκκλησίας καὶ 360 μονάς. C. Christ. Βιβ. Γ'. σελ. 4. [6]) Τεκιὲ, μοναστήριον δερβίσιδων. Μεστζὴδ, ἀ. ναός. Δζαμὶ', ἀ. τέμενος, τζαμίον. Ἀβρ. Μαλιάκα, Λεξικὸν Τουρκο-Ἑλληνικὸν, ἐν Κ/πόλει, 1876.

μεστζηδ, καὶ τὰ μεγάλα τεμένη, τζαμί'. 481 εἶναι ὅλα τὰ ἐντὸς τῆς περιτετειχισμένης Κ/πόλεως τεμένη κατὰ τὸν συγγραφέα τοῦτον· 89 πλειότερα τῶν ἄλλοτε ἐν Βυζαντίῳ ἐκκλησιῶν.

Ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ Ὀθωμανοῦ συγγραφέως, ἀναφέρονται ἅπαντα τὰ τεμένη, ἀνεγερθέντα ὑπὸ τοῦ κατακτητοῦ Μωάμεθ, καὶ τῶν μετ' αὐτοῦ εἰσβαλόντων εἰς τὸ Βυζάντιον. Τούτων τινὰ ἀνηγέρθησαν ἐπὶ κατηρειπωμένων ἐκκλησιῶν, τινὰ δὲ ἐπ' ἐδάφους ἐκκλησιῶν, καὶ ἄλλα ἐπ' ἐδάφους ἰδιωτικοῦ. Ἐκ τῶν Βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν, τινές, οὐχὶ ὅμως αἱ ἐπιφανέστεραι, μετεβλήθησαν εἰς τεμένη, ζῶντος τοῦ κατακτητοῦ. Ἐκ πολλῶν συγγραφέων πληροφορούμεθα, ὅτι ὅλαι αἱ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Βυζαντίου μνημονευόμεναι ἐκκλησίαι δὲν ἐσώζοντο μέχρι τῆς ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ ἁλώσεως τῆς Κ/πόλεως. Τὰ πατριαρχικὰ ἔγγραφα, μνημονεύουσι ναοὺς ἀρχαίους ἠρειπωμένους, καὶ ἑτέρους ἐπ' ἀρχαίων ἀνεγερθέντας. Ἐκ τῆς ἄνω μελέτης τοῦ ἀριθμοῦ πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν ἀνεγερθεισῶν ἀπὸ τοὺς χρόνους τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου μέχρι τῆς πτώσεως τοῦ κράτους, μανθάνομεν, ὅτι δὲν ἀνήγειραν οἱ φιλόθρησκοι Βυζάντιοι τόσους ναοὺς, ὅσους οἱ διαδεχθέντες αὐτοὺς Μουσουλμάνοι.

Οἱ ἐκτενεῖς περίβολοι τῶν 176 Βυζαντινῶν μονῶν, οἱ κῆποι καὶ αἱ ἄμπελοι[1]) ἐντὸς τῆς Κ/πόλεως, τοσάκις μνημονευόμενοι ἐν τοῖς πατριαρχικοῖς ἐγγράφοις, τεκμαίρουσι τὴν ἀραίωσιν τῶν ἐγκατοίκων, ὁσημέραι ἀποδημούντων, ἕνεκα τῆς ἀεργίας καὶ τῶν προσεγγιζόντων Ὀθωμανικῶν στιφῶν. Ἕνεκα τούτου, πάμπολλαι ἐκκλησίαι ἐπὶ τῶν Γραικῶν βασιλέων, κατέπεσαν πρὸ τῆς ἁλώσεως, καὶ ἄλλαι εὐθὺς μετὰ τὴν ἅλωσιν ἔμειναν εἰς συνοικίας, ὅπου συγκατῴκησαν οἱ κατακτηταὶ Ὀθωμανοί. Βέβαιον εἶναι, ὅτι κατὰ τὸν δέκατον τέταρτον καὶ δέκατον πέμπτον αἰῶνα, δὲν εἶχε πλέον ἡ Κ/πολις τοσούτους ἐγκατοίκους ὅσους εἶχεν ἐπὶ τοῦ ἐννάτου καὶ δεκάτου αἰῶνος[2]). Πλειοτέρας ἐκκλησίας ἤθελον μεταβάλει τότε εἰς τεμένη, οἱ ἐνθουσιῶντες Ὀθωμανοὶ, ἂν ὁ ζῆλος αὐτῶν δὲν ἐχαλιναγωγεῖτο ἀπὸ τὴν σύνεσιν καὶ κραταιὰν θέλησιν τοῦ κατακτητοῦ[3]).

Κατὰ τὸν Ὀθωμανὸν συγγραφέα, ἀνήγειραν οἱ Ὀθωμανοὶ, ζῶντος τοῦ Μωάμεθ, πεντήκοντα ἐννέα τεμένη, ἐκ τῶν ὁποίων ἓν, καλούμενον μέχρι σήμερον εὐκτήριον τοῦ πολέμου[4]), κείμενον ἐντὸς τῆς πύλης τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ, ἀνηγέρθη ἐπὶ τοῦ τόπου, ὅπου κατὰ πρῶτον προσευχήθη ὁ κατακτητὴς τὴν ἡμέραν τῆς ἐν Κ/πόλει εἰσόδου αὐτοῦ[5]).

---

[1]) Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 407, 410, 412, 414. [2]) Μ. καὶ Μ. Τόμ Β'. σελ. 469.

[3]) Ὁ διάδοχος αὐτοῦ ἔκλεισέ τινας ἐκκλησίας, τὰς ὁποίας ἤνοιξεν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Σελήμ. Ἱστορία Πολιτική, σελ. 72. [4]) Χαρμπὴ μεστζηδί. Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 92, ἀρ. 20.

[5]) Δούκας, σελ. 298. Τὰ γραφόμενα τοῦ Δούκα δὲν συμφωνοῦσι μετὰ τῶν τοῦ Σεϊδ Ἀλῆ.

Ἐκτὸς τοῦ μεγάλου τεμένους τοῦ Μωάμεθ, ἀνεγερθέντος ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς ἐκκλησίας τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, ἀνήγειρε οὗτος προσέτι καὶ

ἕτερα	6	ὁ ἀρχιαρτοποιὸς . . .	2
οἱ ποιμένες αὐτοῦ . . .	2	οἱ τέκτονες τοῦ τεμένους του.	2
ὁ ἀρχιμάγειρος . . .	1	ὁ κεραμεὺς	1
οἱ δρομεῖς	3	ὁ σιδηρουργὸς . . .	1
οἱ ἱερωμένοι	9	οἱ λογισταὶ	2
οἱ στρατιωτικοὶ . . .	3	ὁ ἀρχιαμαξηλάτης . . .	1
οἱ κρεωπῶλαι	2	ὁ χαλκεὺς	1
ὁ ὀρυζοπώλης	1	οἱ ξιφηφόροι	2
οἱ πωληταὶ ὀσπρίων . .	1	ὁ ἀρχιθυρωρὸς . . .	1
οἱ πυροβολισταὶ . . .	2	οἱ ὑπουργοὶ αὐτοῦ . . .	3
ὁ ἱματιοφύλαξ . . .	1	ἕτεροι ἐλθόντες μετ' αὐτοῦ .	11[1])
			59[2])

Ταῦτα ἐνόμισα καλὸν νὰ ἱστορήσω, διότι ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐν Βυζαντίῳ ἐκκλησιῶν, κατά τινας, ἦτον ὑπέρτερος τοῦ ἄνω ἀριθμοῦ. Δεύτερον, νὰ καταδείξω ὅτι τὰ Ὀθωμανικὰ τεμένη, δὲν θεμελιοῦνται ἅπαντα ἐπ' ἀρχαίων ἐκκλησιῶν.

Λέγω δὲ ἐν παρόδῳ, ὅτι ἐξαιρουμένης τῆς ἐκκλησίας τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, ἀντικρὺ τῆς πύλης τῆς Σηλυβρίας, οὐδεμία ἐκκλησία Βυζαντινὴ πλησίον τῶν χερσαίων ἢ ἐκτὸς τῶν παραλίων τειχῶν, διεσώθη· διότι ἐπικειμένης τῆς κατὰ τῆς Κ/πόλεως ἐφόδου τοῦ Μωάμεθ, ὅλα τὰ ἐκτὸς τῶν τειχῶν κτίρια, κατηδαφίσθησαν ἀπὸ τοὺς Βυζαντίους.

Πρὸς εὐχερεστέραν κατάληψιν τῆς ἱστορίας τῶν σωζομένων ἐκκλησιῶν, διαιρῶ αὐτὰς εἰς δύω τάξεις.

Ἡ μὲν πρώτη, ἐμπεριέχει τὰς Βυζαντινὰς ἐκκλησίας μεταβληθείσας εἰς τεμένη Μουσουλμανικὰ, μέχρι τοῦδε γνωστὰς, ἡ δὲ δευτέρα, τὰς Βυζαντινὰς ἐκκλησίας, μέχρι τοῦδε ἀγνώστους.

Μετὰ τὴν περιγραφὴν τῶν ἐκκλησιῶν τούτων, μεταβληθεισῶν τῶν πλείστων, καθὼς ἀνωτέρω εἶπον, εἰς τεμένη Μουσουλμανικὰ, περιγράφω τὰς τρεῖς Βυ-

---

[1]) Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 25, 31, 32, 33, 39, 44, 45, 50, 52, 53, 55, 63, 68, 69, 70, 77, 85, 88, 92, 97, 107, 119, 122, 124, 125, 131, 132, 135, 137, 139, 148, 152, 157, 159, 166, 168, 170, 171, 173, 174, 184, 185, 195, 196, 197, 200, 204, 205, 209, 222, 224.

[2]) Ἐπὶ Γυλλίου, κατὰ τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ, ὑπῆρχον τεμένη Μουσουλμανικὰ ἐν Κ/πόλει πλείονα τῶν τριακοσίων, καὶ ἑξακόσιαι ἐκκλησίαι. Σελ. 329, 331. Ἐκ τούτων καταφαίνεται, ὅτι οἱ πλειότεροι συγγραφεῖς ἠγνόουν τὸν ἀληθῆ ἀριθμὸν τῶν τεμενῶν καὶ ἐκκλησιῶν τῆς Κ/πόλεως.

ζαντινὰς ἐκκλησίας, εἰσέτι ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν κατεχομένας, καί τινας ἑτέρας ἐκ θεμελίων ἐξαφανισθείσας, συχνάκις μνημονευομένας ἐν τοῖς συγγράμμασι τῶν Βυζαντίων. Ἡ θέσις τῶν ἐκκλησιῶν τούτων, σαφηνίζει τινὰ γεγονότα τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας. Ἐξαιρουμένων τῶν ἄνω τριῶν ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν εἰσέτι κατεχομένων, ἅπασαι αἱ σημεριναὶ Γραικικαὶ ἐκκλησίαι τῆς Κ/πόλεως, ἀνηγέρθησαν μετὰ τὴν ἅλωσιν [1]).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

ΑΙ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥΔΕ ΓΝΩΣΤΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΙ.

Μονὴ τῆς Παμμακαρίστου.

Νῦν, Φετιχιὲ τζαμιΐ [2]).

Ἡ ἐκκλησία αὕτη κειμένη ἄνω τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Ποτηρᾶ, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ καλουμένης Τελὰλ-σοκαγὶ, ἦτο μονὴ γυναικεία ἐγερθεῖσα κατὰ τὸν δωδέκατον αἰῶνα, παρὰ τοῦ Μιχαὴλ Δούκα πρωτοστράτορος καὶ τῆς συμβίας αὐτοῦ Μαρίας Δούκαινας πρωτοστρατορίσσης καὶ κτιτορίσσης [3]), ἀδελφῆς τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ. Ἀμφοτέρων αἱ εἰκόνες ἐνυπῆρχον ἐν τῷ ναῷ τούτῳ. Τὴν μονὴν ταύτην τιμωμένην ἐπ' ὀνόματι τῆς Θεοτόκου, μνημονεύουσιν ὁ Παχυμέρης, ὁ Ι. Καντακουζηνὸς καὶ ἄλλοι [4]). Ἐν γένει ὁ ναὸς οὗτος περιφανὴς μετὰ τὴν ἅλωσιν, σπανιώτατα ἀναφέρεται ἐν τῇ Βυζαντινῇ ἱστορίᾳ, διότι ἀπ' ἀρχῆς κατῴ-

---

[1]) Αἱ σημεριναὶ τῆς Κ/πόλεως ἐκκλησίαι, μνημονεύονται ἐν σελ. 128 τοῦ Α'ου Τόμου τῆς Κ/πόλεως τοῦ Κ. Βυζαντίου. [2]) Χαδηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 157. [3]) C. Christ. Βιβ. IV., σελ. 93. Κ/πολις Πατρ., σελ. 96. «Πρωτοστράτωρ καλεῖται διὰ τὸ προηγεῖσθαι παντὸς αὐτὸν στρατοῦ.» Κωδ. M. Glos. λέξ. πρωτοστράτωρ. [4]) «Ἀρχιμανδρίτης τῆς σεβασμίας βασιλικῆς καὶ πατριαρχικῆς μονῆς τῆς εἰς ὄνομα τιμωμένης τῆς πανυπεράγνου Δεσποίνης καὶ Θεομήτορος καὶ ἐπικεκλημένης τῆς Παμμακαρίστου.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 275, 312. Γ. Παχυμέρης, Τόμ. Β'. σελ. 183, 284, 291. Ὁ Καντακουζ. Τόμ. Β'. σελ. 498, διηγεῖται τὴν ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ ἄφιξιν τοῦ μεγάλου λογοθέτου Γαβαλᾶ. Ἱστορία Πολιτικὴ, σελ. 28, 29, 35. Ὁ Δούκας, σελ. 153, γράφων «τῶν ἐν τῇ μονῇ τῆς Παμμακαρίστου τῶν καλογήρων ὀνειδισμὸν,» ἐννοεῖ τοὺς καθηγουμένους καὶ προεστῶτας τῆς μονῆς.

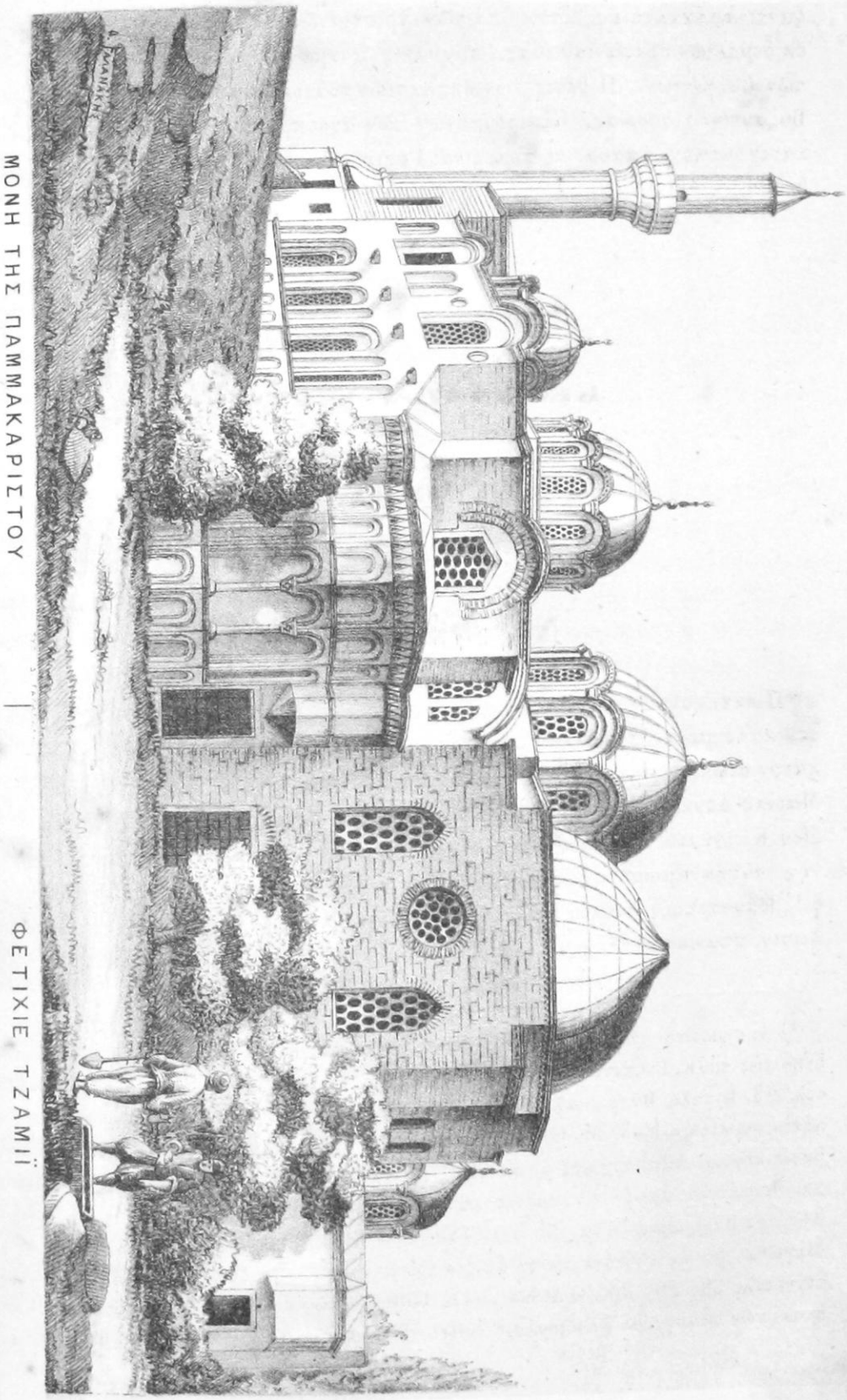

ΜΟΝΗ ΤΗΣ ΠΑΜΜΑΚΑΡΙΣΤΟΥ — ΦΕΤΙΧΙΕ ΤΖΑΜΙΪ

κησαν αὐτὸν αἱ μοναχαί. Κατὰ τὸ 1304ον, ὁ ἡγούμενος τῆς Παμμακαρίστου, πατριάρχης μετέπειτα γενόμενος, Ἰωάννης ὁ Ιβος, κατέφυγε διά τινα καιρὸν ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ [1]). Κατὰ τὸ 1397ον προεβιβάσθη εἰς τὴν ἐπισκοπὴν τῶν παλαιῶν Πατρῶν, Νίφων ὁ ἡγούμενος καὶ ἀρχιμανδρίτης τῆς μονῆς ταύτης [2]). Μετὰ τρία ἔτη, ἕτερος ἡγούμενος, ὁ Θεοφάνης, ἐγένετο μητροπολίτης Ἡρακλείας [3]).

Μετὰ τὴν ἅλωσιν, ὁ Μωάμεθ διέταξε τοὺς Χριστιανοὺς ἵνα ἐκλέξωσι Πατριάρχην κατὰ τὴν ἀρχαίαν αὐτῶν συνήθειαν. Ἔδωσε δὲ εἰς τὸν ἐκλεχθέντα Πατριάρχην Γεννάδιον τὸν Σχολάριον, τὴν ἐκκλησίαν τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων διὰ πατριαρχεῖον, ἐκκλησίαν ἔχουσαν τὰ δευτερεῖα μετὰ τὴν Ἁγίαν Σοφίαν κατὰ τὸ μέγεθος καὶ κάλλος. Εὐγνωμονοῦντες οἱ Χριστιανοὶ, προέπεμψαν τὸν Πατριάρχην συνοδευόμενον ἀπὸ Ὀθωμανοὺς μεγιστᾶνας μέχρι τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων [4]). Πόσους μῆνας διέμεινεν ἐδῶ ὁ Πατριάρχης, εἶν' ἄδηλον [5]). Νύκτα τινὰ εὑρέθη ἐκεῖ πτῶμα φονευθέντος Ὀθωμανοῦ, « ἐν τῷ τοῦ ναοῦ περιαυλίῳ», κατὰ τὸν Φραντζῆν [6]). Φοβούμενοι ὁ Πατριάρχης καὶ οἱ περὶ αὐτὸν, τῶν Ὀθωμανῶν τὰς ἀντεκδικήσεις, καὶ βλέποντες καὶ τὸν τόπον ἠρημωμένον Χριστιανῶν κατοίκων, ᾔτησαν ἄδειαν ἀπὸ τὸν Σουλτάνον, καὶ μετέφεραν τὸ Πατριαρχεῖον ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ τῆς Παμμακαρίστου, ὅπου συγκατῴκουν εἰσέτι ὀλίγοι Χριστιανοί [7]). Πιθανὸν ὅτι συγχρόνως μετέφεραν τὰς εἰκόνας καὶ πάντα τὰ ἐκκλησιαστικὰ σκεύη ἀνήκοντα εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, ὅθεν καὶ ἡ παρὰ πάντων φημιζομένη λαμπρότης τῆς πατριαρχικῆς ταύτης ἐκκλησίας. Τὰς ἐν τῇ Παμμακαρίστῳ ἐνδιαιτωμένας μοναχὰς ὀλιγίστας, (διότι μετὰ τὴν ἅλωσιν ἠρημώθησαν αἱ μοναὶ), διέταξεν ὁ Πατριάρχης ἵνα παραλάβωσι τὴν ἐκεῖ πλησίον ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ τοῦ ἐν τῷ Τρούλῳ. Πατριαρχεύοντος τοῦ Γενναδίου, ἐπεσκέφθη τὸν ναὸν τοῦτον ὁ κατακτητής [8]).

---

[1]) Νικ. Γρηγορᾶς. Τόμ. Α'. σελ. 210. [2]) Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 312. [3]) Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 312. [4]) Γ. Φραντζῆς, σελ. 307. Ἱστορία Πολιτικὴ, σελ. 81. Ἐν τῷ πονήματι τούτῳ, πάμπολλα μανθάνομεν περὶ τοῦ ναοῦ τούτου, πρὸ τῆς μεταβολῆς αὐτοῦ. [5]) Ἀθ. Κομν. Ὑψηλάντου τὰ μετὰ τὴν ἅλωσιν, ἐν Κ/πόλει, 1870. Ὁ συγγραφεὺς (σελ. 5) λέγει ὅτι τῷ 1459ῳ κατέλιπεν ὁ Γεννάδιος τὸν ναὸν τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων. Ἐπὶ τίνι μαρτυρίᾳ, ἀγνοῶ. Γνωρίζομεν μόνον, ὅτι τὸ τέμενος τοῦ Μωάμεθ, ἱδρυθὲν ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, φέρει χρονολογίαν Αἱγείρας 875. 1470 Μ. Χ. Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 8. [6]) Σελ. 307· «ἐν ἐκείνοις γὰρ τοῖς μέρεσιν ἐναπέμειναν τινὲς ὀλίγοι Χριστιανοί.» [7]) «Ἔλαβον δὲ εἰς Πατριαρχεῖον τὸν ναὸν τῆς Παμμακαρίστου, ὅτι οἱ οἰκοῦντες ἦσαν κύκλῳ πάντες Χριστιανοί.» κτλ. Crusius Turcograecia, σελ. 15.

[8]) Ἱστορία Πολιτικὴ, σελ. 83. Εἰκόνα τοῦ ναοῦ τούτου καὶ τοῦ περιβόλου αὐτοῦ, κατεχώρισεν ὁ Κρούσιος ἐν τῇ Τουρκογραικίᾳ, σελ. 190. Ἔχει ὁ ναὸς τρεῖς θόλους καὶ πάμπολλα δένδρα ἐν τῷ περιβόλῳ.

Ὅλη ἡ ἱστορία τοῦ ἡμετέρου ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ πατριαρχείου, εἶναι ῥαδιουργίαι καὶ συκοφαντίαι, οὐχὶ καθ' ἑνὸς μόνου, ἀλλὰ κατὰ πάντων τῶν Πατριαρχῶν, ῥαδιουργίαι ἑτέρων κληρικῶν ὀρεγομένων τὴν πατριαρχείαν, καὶ καταφευγόντων ἀνερυθριάστως καὶ ἀσυνειδήτως, εἰς τὰς θύρας ἀλλοθρήσκων ἡγεμόνων.

Βασιλεύοντος τοῦ Σουλεϊμὰν τοῦ μεγάλου, ἐπὶ τῆς δευτέρας πατριαρχείας τοῦ Ἱερεμίου, θόρυβος πολὺς συνέβη ἐν Κ/πόλει, τῶν Ὀθωμανῶν αἰτούντων νὰ ἐξωσθῶσιν ἅπαντες οἱ Χριστιανοὶ ἐκ τῶν ἐκκλησιῶν αὐτῶν, μικρῶν τε καὶ μεγάλων[1]). Ὁ τότε Μουφτῆς συνέταξε φετφᾶν, ὁρίζοντα, ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ὑπάρχωσι μοναὶ καὶ ἐκκλησίαι Χριστιανικαὶ, ἐντὸς πόλεως ἁλωθείσης διὰ σπάθης καὶ ἐφόδου. Ἔμελλον οἱ Ὀθωμανοὶ, κρύφα τῶν Χριστιανῶν, νὰ ὁρμήσωσι καὶ κατεδαφίσωσι πάσας τὰς ἐν Κ/πόλει ἐκκλησίας. Ἦκμαζε τότε ἐν Κ/πόλει, ἄρχων τις Γραικὸς τὸ ὄνομα Ξενάκης, λίαν εὐνοούμενος τοῦ δικαστοῦ τῆς Ῥωμυλίας. Τοῦτον, ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ λαοῦ, συνεβούλευσεν οὗτος καὶ ὁ πρωθυπουργὸς, ἵνα εἰσάξωσιν ἐν τῷ μεγάλῳ συμβουλίῳ τοῦ κράτους, μάρτυρας Μουσουλμάνους, εἰσέτι ζῶντας καὶ ὑπὸ τὸν Μωάμεθ πολεμήσαντας. Ἂν οὗτοι μαρτυρήσωσιν, ὅτι Κωνσταντῖνος, ὁ βασιλεὺς τῶν Ῥωμαίων, παρέδωκεν ἀμαχητὶ τὰς κλεῖδας τῆς Κ/πόλεως τῷ κατακτητῇ, τότε δύνανται ν' ἀποτρέψωσι τὸν λαὸν ἀπὸ τὴν μελετωμένην κατὰ τῶν ἐκκλησιῶν ἔφοδον. Εἴκοσιν ἡμερῶν διορίαν ἔλαβεν ὁ Πατριάρχης. Οἱ Χριστιανοὶ μετὰ σπουδῆς συνήχθησαν ἐν τῷ Πατριαρχείῳ, προσφέροντες χρήματα καὶ αὐτὴν τὴν ζωὴν αὐτῶν, ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν ἐκκλησιῶν. Ἔπεμψαν ταχυδρόμους εἰς Ἀδριανούπολιν, ὅπου εἰσέτι ἔζων δύω τοῦ Μωάμεθ στρατιῶται, καὶ φέροντες αὐτοὺς ἐν Κ/πόλει ἐν συνοδίᾳ κληρικῶν καὶ Ὀθωμανῶν φυλάκων, ἐπαρρησίασαν εἰς τὸν Πατριάρχην, ὑποδεχθέντα αὐτοὺς μετὰ μεγίστης φιλοφροσύνης καὶ ἁδροτάτων δώρων[2]).

Τὴν ἐπαύριον, ὁ Πατριάρχης συνοδευόμενος ὑπὸ πλήθους λαοῦ καὶ τῶν δύω Ὀθωμανῶν μαρτύρων, εἰσῆλθεν εἰς τὸ συμβούλιον τοῦ πρωθυπουργοῦ ἀφήσας τοὺς μάρτυρας ἔξω. Μετά τινας λόγους τοῦ πρωθυπουργοῦ καὶ Πατριάρχου, εἰσῆλθον οἱ δύω μάρτυρες, λέγοντες ὅτι ὀγδοήκοντα τέσσαρα ἔτη εἶναι σήμερον, ἀφότου ἔλαβε τὴν Κ/πολιν ὁ Μωάμεθ, ὅτι ἦσαν τότε ἀμφότεροι νέοι δεκαοκταετεῖς, καὶ στρατιῶται τοῦ Μωάμεθ. Ἐρωτήσαντος τοῦ πρωθυπουργοῦ

[1]) Ἡ ἀφήγησις τῶν συμβεβηκότων τούτων εἶναι λίαν συγκεχυμένη ἐν τῷ πονήματι τοῦ Ὑψηλάντου, «Τὰ μετὰ τὴν ἅλωσιν.» Δὲν συνέβησαν ταῦτα ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Σελὴμ πατρὸς τοῦ Σουλεϊμάν· πρὸς τούτοις πλανᾶται λέγων, ὅτι τινὲς ἐκκλησίαι τότε μετεβλήθησαν εἰς τεμένη, σελ. 50, 52. [2]) «καὶ ἐκατέβη ὁ Πατριάρχης, εἰς τὴν αὐλὴν, καὶ ἠγκαλίσθη αὐτοὺς, καὶ τοὺς ἐδέχθη μετὰ πολλῆς ἀγάπης . . . . καὶ ἐκάθισαν, καὶ φαγητὰ διάφορα τοὺς ἔφερε καὶ ῥοῦχα, καὶ ἀνεπαύθησαν.» Ἱστορ. Πολιτικὴ, σελ. 163. Ὑψηλάντου, Τὰ μετὰ τὴν ἅλωσιν, σελ. 62.

ἂν τὴν Κ/πολιν ἐκυρίευσε δι' ἐφόδου ὁ Μωάμεθ, ἢ ἂν αὖτη προσεκύνησεν, ἀπεκρίθησαν ἀμφότεροι, ὅτι προσεκύνησεν.

Εἶπον οἱ μάρτυρες, ὅτι ὁ Μωάμεθ μετὰ πολυήμερον καὶ αἱματηρὰν πολιορκίαν, ἀπώλεσε πολλοὺς ἄνδρας, καὶ αἷμα πολὺ ἐχύνετο· κατέπεσαν δὲ πολλὰ μέρη τοῦ χερσαίου τείχους, καὶ πολλαὶ οἰκίαι. Ταῦτα βλέπων Κωνσταντῖνος ὁ βασιλεὺς τῶν Ῥωμαίων, καὶ φοβούμενος μὴ ἐπὶ τέλους κυριεύσωσι τὴν Πόλιν οἱ Ὀθωμανοὶ, καὶ θανατώσωσι τοὺς ὑπηκόους αὐτοῦ, ἔπεμψε πρέσβεις ἄρχοντας, προσκυνήσαντας τὸν Μωάμεθ καὶ ὑποσχομένους, ἂν γενῇ εἰρήνη, ν' ἀναπαύσῃ πάντας τοὺς μεγιστᾶνας Ὀθωμανούς. Ὁ δὲ Μωάμεθ παρεκλήθη, μετὰ τὴν παράδοσιν τῆς Πόλεως νὰ μὴ ἐνοχλήσῃ, ληστεύσῃ ἢ κακοποιήσῃ τοὺς Χριστιανοὺς, ἀλλ' ἀφήσῃ αὐτοὺς ἡσύχους ἐν ταῖς οἰκίαις αὐτῶν ἄνευ ἀγγαρείας ἢ ἑτέρου βάρους. Ταῦτα παραδεχθεὶς ὁ Μωάμεθ μετὰ μεγάλης χαρᾶς, ἔδωσεν ὁρισμὸν ἔγγραφον, ὑποσχόμενος ἵνα ἅπαντα ταῦτα διαφυλάττῃ πιστῶς. Ἐξῆλθεν ἐκ τῆς Κ/πόλεως Κωνσταντῖνος τῶν Ῥωμαίων ὁ βασιλεὺς, ἔφθασεν εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ Σουλτάνου, καὶ παρέδωσε τὰς κλεῖδας τῆς Κ/πόλεως. Ὁ Σουλτάνος ἐνηγκαλίσθη τὸν βασιλέα τῶν Ῥωμαίων, ἐκάθισεν αὐτὸν ἐκ δεξιῶν του, καὶ μετὰ τριήμερον εὐωχίαν ἐν τῷ στρατοπέδῳ, εἰσῆλθον ἀμφότεροι οἱ βασιλεῖς εἰς τὴν Κ/πολιν, καὶ παρέδωσεν αὐτὴν ὁ Κωνσταντῖνος εἰς χεῖρας τοῦ Σουλτάνου.

Ταῦτα ὁ πρωθυπουργὸς καὶ οἱ σύμβουλοι αὐτοῦ ἀνήγγειλαν τῷ Σουλεϊμάν. Διετάχθησαν ὁ Πατριάρχης καὶ οἱ Χριστιανοὶ ν' ἀπέλθωσι, καὶ μὴ ἐνοχληθῶσιν εἴτε ἡ θρησκεία εἴτε αἱ ἐκκλησίαι αὐτῶν, εἰς ἅπαντα τὸν αἰῶνα[1]).

Αὕτη εἶναι ἡ πρώτη κατὰ τῶν ἐκκλησιῶν καταδρομὴ, καὶ πιθανὸν ἅπασαι αἱ ἐκκλησίαι ἤθελον μεταβληθῆ τότε εἰς τεμένη, ἂν διὰ τοιούτου μηχανήματος δὲν συνέτιζε τὸν λαὸν αὐτοῦ, ὁ μέγας μονάρχης Σουλεϊμάν.

Μετὰ τὰ ἄνω συμβάντα, ἐπὶ τῆς πατριαρχείας τοῦ Διονυσίου, κατεβιβάσθη ὁ μέχρι τοῦδε ἐπὶ τοῦ μεγάλου τρούλου τῆς Παμμακαρίστου σωζόμενος μέγας σταυρὸς, μακρόθεν φαινόμενος[2]).

Τὴν ἐκκλησίαν ταύτην ἐκόσμησαν οἱ Πατριάρχαι καὶ οἱ Χριστιανοὶ, ἀνεγείραντες καὶ μεγαλοπρεπῆ κελλία περὶ τὸν ναὸν, οὐχὶ μόνον διὰ τὸν Πατριάρχην ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς ἔξωθεν προσκεκλημένους ἀρχιερεῖς. Ἅπαντες σχεδὸν οἱ Πατριάρχαι ἐνεταφιάζοντο ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ τῷ περιβόλῳ αὐτῆς. Ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ[3]) πρὸ τῆς ἁλώσεως, ἐφαίνοντο οἱ τάφοι Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ,

[1]) «Καὶ ἐλευθερώθη ἡ καθολικὴ μεγάλη ἐκκλησία, καὶ αἱ ἐπίλοιπαι ὅλαι ἐκκλησίαι τῆς Πόλις καὶ τοῦ Γαλατᾶ.» Crusius. Turcograecia, σελ. 163. [2]) Ὑψηλάντου, Τὰ μετὰ τὴν ἅλωσιν, σελ. 91. Ἱστορία Πολιτικὴ, σελ. 178. Ἐκ τῶν λόγων τοῦ Νικ. Γρηγορᾶ, Τόμ. Α'. σελ. 460, καταφαίνεται, ὅτι ἐφ' ὅλων τῶν ναῶν, ἦσαν ἱδρυμένοι σιδηροῖ σταυροί.
[3]) Μ. Γλυκᾶς, σελ. 555. Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 361. Κ/πολις Πατρ. σελ. 86. Ἱστορ. Πολιτικὴ. σελ. 152.

τῆς κλεινῆς Ἄννης τῆς Κομνηνῆς καὶ Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου. Ἐφυλάττοντο πρὸς τούτοις, ἐντὸς τοῦ ναοῦ τὰ λείψανα τῆς Ἁγίας Εὐφημίας, τῆς Ἁγίας Σολομονῆς, μητρὸς τῶν Μακκαβαίων, καὶ τῆς Ἁγίας Θεοφανοῦς, πρώτης συζύγου Λέοντος τοῦ Σοφοῦ. Ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ τείχους τῆς ἐκκλησίας, ἐπὶ μαρμαρίνου ζωστῆρος, σώζεται διεξοδικὴ ἐπιγραφὴ λίαν δυσανάγνωστος. Ἡ ἀνατολικὴ τῆς ἐκκλησίας πλευρὰ εἶναι κατωφερεστάτη. Ἀνήγειραν ἐδῶ οἱ Βυζάντιοι ἐρυμνὸν τεῖχος ὑψηλότατον καὶ ἰσοπεδώθη ὁ χῶρος ὅλος, ὥστ' εἶναι εὔκολον νὰ ἴδῃ τις ὅλον τὸν ἀρχαῖον χῶρον τῆς μονῆς ταύτης. Ἐπὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ νάρθηκος, εἶναι τὰ κελλία τῶν Ὀθωμανῶν ἱερέων, ἀνεγερθέντα ἐπὶ τῶν πατριαρχικῶν κελλίων.

Ἡ Παμμακάριστος ἔμεινεν εἰς χεῖρας τῶν Χριστιανῶν, μέχρι τοῦ 1591ου [1]), χρόνους 138. Περὶ τῆς ἐκκλησίας ταύτης λέγει ὁ Σεὶδ Ἀλῆς ὅτι αὕτη ἦτο μία ἀπὸ τὰς ἐκκλησίας, αἵτινες ἀπὸ τῆς ἁλώσεως ἔμειναν εἰς χεῖρας τῶν Χριστιανῶν. Βασιλεύοντος δὲ Μουρὰδ τοῦ τρίτου, ἕνεκα διενέξεων, ἐλήφθη ἀπὸ τὰς χεῖρας αὐτῶν καὶ μετεβλήθη εἰς ἱερὸν τέμενος τῷ 1000ῷ ἔτει τῆς Αἰγείρας [2]). Καλεῖται δε τέμενος τῆς νίκης. Ὁ Πατριάρχης Κωνστάντιος αἰτιᾶται τὸν Μεχεμὲτ πασᾶν εὐνοούμενον τοῦ Σουλτὰν Μουρὰδ, καὶ ἐκδικούμενον τὸν τότε Πατριάρχην Θεόκλητον, μὴ ἐκτελέσαντα τὰς πρὸς αὐτὸν ὑποσχέσεις του. Οἱ Χριστιανοὶ μετέφεραν εἰς τὸ νέον Πατριαρχεῖον, ὅλα τὰ λείψανα φυλαττόμενα ἐν τῇ Παμμακαρίστῳ, καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ναοῦ διὰ μωσαϊκοῦ, εἰσέτι σωζομένην ἐν τῷ ναῷ. Τῶν δὲ τάφων τῶν ἄνω μνημονευθέντων Ῥωμαίων βασιλέων, καὶ τῶν Πατριαρχῶν, πᾶν ἴχνος ἀπωλέσθη. Ἡ ἐκ μολύβδου πατριαρχικὴ σφραγὶς φέρει τὸ ἔντυπον τοῦ ναοῦ τῆς Παμμακαρίστου, ἐκ δὲ τοῦ ἄλλου, τὸ ὄνομα τοῦ Πατριάρχου [3]).

Τὸ τρουλωτὸν κτίριον ἐν τῇ δεξιᾷ πλευρᾷ τῆς ἀπέναντι εἰκόνος, εἶναι Τουρκικόν· ὁ δὲ μικρὸς τροῦλος πλησίον τοῦ μιναρὲ, σώζει εἰσέτι τὰς ἐκ μωσαϊκοῦ εἰκόνας τῶν προφητῶν.

---

[1]) Ὑψηλάντου, Τὰ μετὰ τὴν ἅλωσιν. Λέγει (σελ. 121), ὅτι μετεβλήθη εἰς τέμενος τῷ 1607ῳ, καὶ ἀποδίδει τὴν αἰτίαν εἰς πτῶμα Τούρκου εὑρεθὲν πρὸ τοῦ ναοῦ, ὅπερ συνέβη ἐπὶ τῆς διαμονῆς τοῦ Πατριάρχου ἐν τῷ ναῷ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων. Πλανᾶται καὶ ὁ Καντεμὴρ, λέγων, ὅτι μετεβλήθη ἐπὶ Σουλτὰν Σελὴμ τοῦ πρώτου, πατρὸς τοῦ Σουλεϊμὰν τοῦ μεγάλου. Κ/πολις Πατρ. σελ. 97. Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 575. Πατρ. Ἑλάς. Γραφαὶ, σελ. 343. [2]) Χαδηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 157. [3]) Κ. Πατρ. Ἑλάς. Γραφαὶ, σελ. 346.

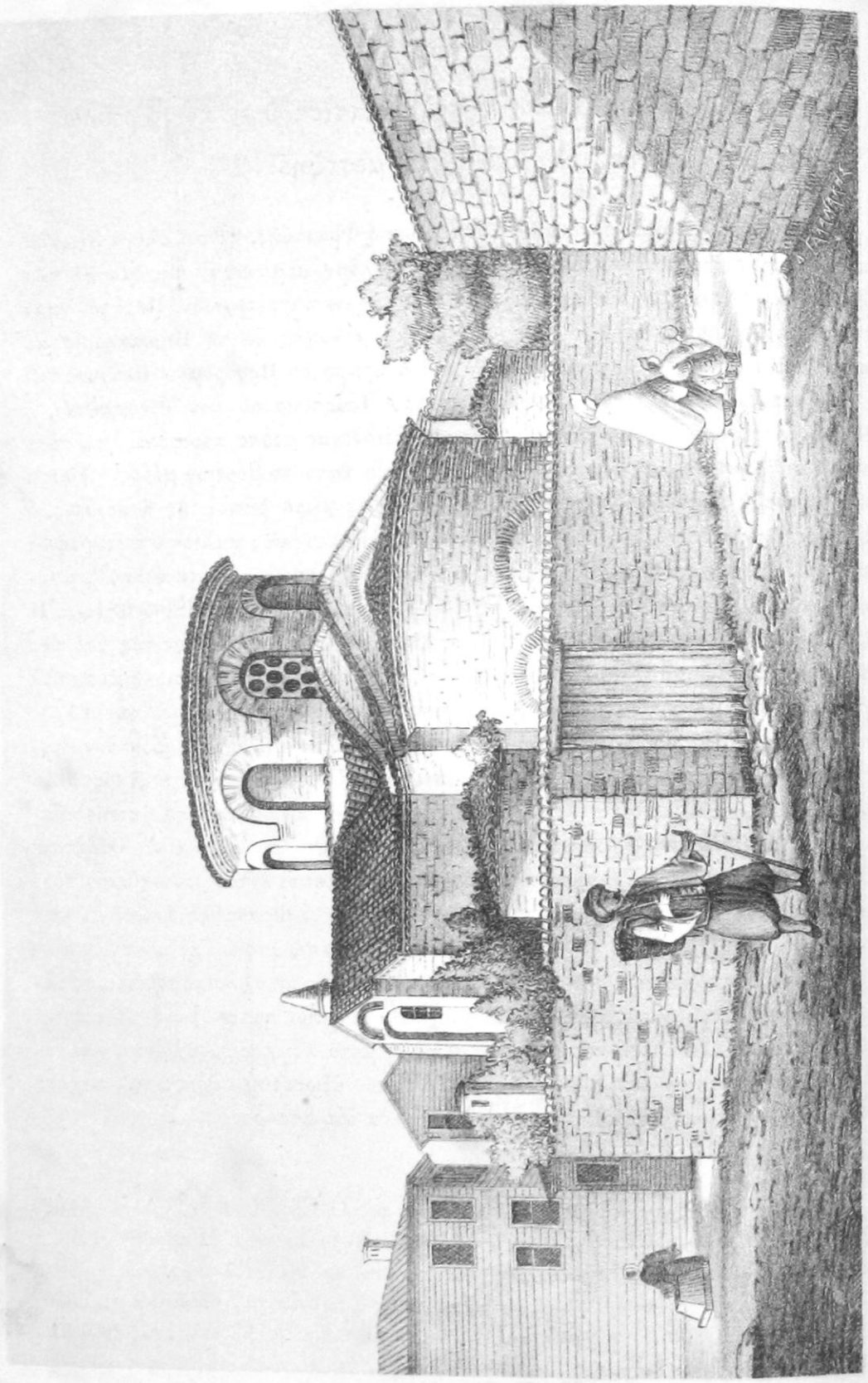

ΜΟΝΗ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΒΑΠΤΙΣΤΟΥ ΕΝ ΤΩ, ΤΡΟΥΛΩ. — ΑΧΜΕΤ ΠΑΣΑ ΜΕΣΤΖΗΔΙ.

Μονὴ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ ἐν τῷ Τρούλῳ. Νῦν, Ἀχμὲδ πασᾶ μεστζηδί [1])

Ὁ ναὸς οὗτος τὸν ὁποῖον ἅπαξ μνημονεύει ὁ Φραντζῆς, κεῖται ὀλίγα βήματα πρὸς νότον τῆς Παμμακαρίστου [2]). Ἐδῶ εἰσῆλθον αἱ μοναχαὶ τῆς μονῆς τῆς Παμμακαρίστου, ὅταν αὕτη, μετὰ τὴν ἅλωσιν, ἔγινε πατριαρχεῖον. Περὶ τοῦ ναοῦ τούτου λέγει ὁ Φραντζῆς [3])· «τὰς δὲ οὔσας μοναχὰς ἐν τῇ Παμμακαρίστῳ, προσέταξεν ἀπελθεῖν ἐν τῇ μονῇ τοῦ Ἁγίου προφήτου Προδρόμου Ἰωάννου τοῦ ἐν τῷ τρούλῳ, ὅπου ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Ῥινοτμήτου, ἡ Πενθέκτη Ἁγία Σύνοδος συνηθροίσθη· παλάτιον γὰρ τοῦτο περιφανὲς τῷ τότε καιρῷ ὑπῆρχεν ἐκεῖ ἐγγὺς τῆς Παμμακαρίστου κατὰ τὸ βόρειον μέρος.» Ταῦτα τοῦ Φραντζῆ ἐπανέλαβον ἀμφότεροι οἱ ἐπιφανεῖς χωρογράφοι τῆς Κ/πόλεως, ὁ κλεινὸς Πατριάρχης καὶ ὁ Κ. Βυζάντιος [4]). Ὁ τελευταῖος μάλιστα περιγράφων τὸν καλούμενον τροῦλον τῶν ἐν τῇ Ἀκροπόλει Βυζαντινῶν ἀνακτόρων [5]), μνημονεύει τὴν Πενθέκτην σύνοδον αὐτόθι συνηθροισμένην τῷ 680ῷ-681ῳ. Ἡ Σύνοδος αὕτη ἐκαλεῖτο Πενθέκτη «ὡς τὸ ὑστέρημα τῆς τε πέμπτης καὶ τῆς ἕκτης ἀναπληρώσασα» [6]). Συνῆλθον ἐν τῇ Συνόδῳ ταύτῃ διακόσιοι εἰκοσιεπτὰ ἐπίσκοποι ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Ῥινοτμήτου, βασιλεύσαντος μέχρι τοῦ 711 [7]).

Ἅπαντες οἱ ἱστορήσαντες τὰ τῶν Συνόδων, μνημονεύουσι τὴν Σύνοδον ταύτην ὡς γενομένην ἐν τῷ τρούλῳ τοῦ βασιλικοῦ ἀνακτόρου, ἐν τῇ Ἀκροπόλει. Σφάλλει ὅθεν ὁ Φραντζῆς καὶ οἱ ἀντιγράψαντες αὐτὸν, οὐδέποτε ἐπισκεφθέντες τὸν ναὸν τοῦτον, σχολεῖον σήμερον τῆς Ὀθωμανικῆς συνοικίας. Οὐδέποτε ἠδύναντο νὰ συνέλθωσι διακόσιοι εἰκοσιεπτὰ ἐπίσκοποι ἐντὸς τοῦ ναΐσκου τούτου, μόλις χωροῦντος ἑκατὸν ἀνθρώπους. Πιθανὸν ὁ Φραντζῆς ἐννοεῖ τὸ ἐκεῖ παλάτιον κατηρειπωμένον ἐν τοῖς χρόνοις αὐτοῦ, ἐν τῷ ὁποίῳ κατ' αὐτὸν συνῆλθεν ἡ Πενθέκτη σύνοδος. Ὁ Φραντζῆς καθὼς καὶ πλεῖστοι ἄλλοι ἱστορικοὶ, σφάλλουσιν ἐν τῇ ἀφηγήσει τῶν πρὸ αἰώνων ἐν Βυζαντίῳ γεγονότων. Τὸ κτίριον τοῦτο εἶναι ἐρυμνὸν μὲν, ἀλλ' ἀκαλλέστατον, μετὰ κόγχης εὐρυχώρου, καλούμενον καὶ εὐκτήριον τοῦ Νασὴφ Χότζα. Ἐπὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἀριστεροῦ τείχους εἶναι δύο κιονόκρανα εὐτελοῦς τέχνης, φέροντα δύο σταυρούς.

---

[1]) Χαδηκάτ. Τόμ. Α'. σελ. 38. [2]) Ὁ Δουκάγγιος, C. Christ. Βιβ. IV., σελ. 102, πλανᾶται λέγων, ὅτι ἡ ἐκκλησία αὕτη ἦτο πλησίον τῶν Βλαχερνῶν. Monasteriolum.... juxta Blachernas contiguum. Ἡ ἐνορία καλεῖται καὶ Γιαζητζὴ μαχαλεσή.

[3]) Σελ. 307. [4]) Κ/πολις Πατρ. σελ. 67. Κ/πολις Σκ. Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 576.

[5]) Τόμ. Α'. σελ. 206. [6]) Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Β'. σελ. 294, 295. ΣΤ'. σελ. 23. [7]) Κ/πολις Βυζαντίου. Τόμ. Β'. σελ. 335.

Ἐν τῇ περιγραφῇ τοῦ τεμένους, οὐδὲν λέγει ὁ Σεὶδ Ἀλῆς περὶ τοῦ χρόνου τῆς μεταβολῆς αὐτοῦ. Ἱστορῶν ὅμως τὴν ἀνίδρυσιν τοῦ εὐκτηρίου Σαβὰκ ἐκτὸς τῆς πύλης Ἐγρὴ-καπού[1]), λέγει ὅτι ὁ ἀνεγείρας τὸ εὐκτήριον τοῦτο Ἀχμὲτ πασᾶς μετέβαλεν εἰς τέμενος καὶ ἐκκλησίαν πλησίον τοῦ τεμένους Φετιχιὲ, τῆς πάλαι Παμμακαρίστου. Ὁ πασᾶς οὗτος ἀπεβίωσε τῷ 1008ῳ τῆς Αἰγείρας, 1598ῳ Μ. Χ. Ἐκ τούτου εἰκάζω, ὅτι ὁ ναὸς οὗτος μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ Πατριάρχου ἐκ τῆς Παμμακαρίστου τῷ 1591ῳ, μετεβλήθη εἰς τέμενος, ὑπὸ τοῦ ἄνω εἰρημένου πασᾶ, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα φέρει εἰσέτι παρὰ τοῖς Ὀθωμανοῖς. Αἱ ἐκεῖ ἐνασκούμεναι μοναχαὶ ἀπῆλθον μετὰ τοῦ Πατριάρχου, διότι ἅπασαν τὴν συνοικίαν ταύτην κατὰ τοὺς τότε χρόνους κατῴκουν Ὀθωμανοί[2]).

Μονὴ τοῦ Μανουήλ.
Νῦν, Κεφελὴ μεστζηδί[3]).

Ἡ μονὴ αὕτη κτίριον δρομικὸν[4]), κεῖται ἐν τῇ συνοικίᾳ καλουμένη Σαλμὰκ τομπρούκ, πρὸς ἀνατολὰς τῆς κινστέρνης τοῦ Ἄσπαρος. Ἡ συνοικία αὕτη καλεῖται καὶ ἀγορὰ τοῦ διερμηνέως· πλησίον εἶναι καὶ ὁδὸς τοῦ διερμηνέως, οὕτω καλουμένη ἀπὸ τὸν πρῶτον τοῦ Σουλεϊμὰν διερμηνέα, Γιουνοὺς Ἀγᾶ, ἐδῶ κατοικήσαντα.

Τὴν μονὴν ταύτην πρῶτος ἀνήγειρεν ὁ Μανουὴλ, ὀνομαστότατος στρατηγὸς τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ στρατευμάτων[5]), ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοφίλου καὶ υἱοῦ αὐτοῦ Μιχαήλ. Μετὰ πολλὰς ἀνδραγαθίας κατὰ τῶν Ἀγαρηνῶν, νοσήσας, ἐτελεύτησεν ἐν Ἀνατολῇ, τὸ δὲ σῶμα αὐτοῦ κομισθὲν εἰς τὸ Βυζάντιον, ἐτέθη ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ ὑπ' αὐτοῦ κτισθείσῃ. Ὁ συντάξας τὴν συνέχειαν τοῦ Θεοφάνους, λέγει[6]), ὅτι ὁ Μανουὴλ βαρυνόμενος τὰς ραδιουργίας τῶν ἀνακτόρων, κατῴκησε τὸν οἶκον αὐτοῦ κατὰ τὴν κινστέρναν τοῦ Ἄσπαρος, τὸν ὁποῖον μετὰ ταῦτα ἀνήγειρεν εἰς σεμνείου τόπον, καὶ ἐκεῖσε ἐτάφη. Τὴν μονὴν ταύτην μικρὰν κατ' ἀρχὰς, ἀνεκαίνισεν ἐκ βάθρων σχεδὸν, Φώτιος ὁ Πατριάρχης, καὶ μετ' αὐτὸν Γεώργιος ὁ Λακαπηνός[7]). Ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ ἔζησε τινὰ καιρὸν καὶ ὁ

---

[1]) Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 233. [2]) Αὕτη νομίζω, εἶναι ἡ γυναικεία μονὴ, πλησίον τῆς Παμμακαρίστου, μνημονευομένη ἐν τῷ πατριαρχικῷ ἐγγράφῳ τοῦ Ἱερεμίου τοῦ Βου, τῷ 1578ῳ. Σάθα, Μεσ. Βιβλιοθήκη, Τόμ. Γ'. σελ. 548. [3]) Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 186, 113. [4]) «Εὑρέθη ἐν τῷ τοιούτῳ μετοχίῳ ἐκκλησία δρομική.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Δ'. σελ. 9, 17· «ἀνήγειρε τὴν Ἁγίαν Σοφίαν δρομικήν·» «δρομικὸν ξυλόστεγον ποιήσασα.» Κωδ., σελ. 73. Texier, L'Archit. Byz., σελ. 10, 13. [5]) Λέων ὁ Γραμ., σελ. 218, 222.

[6]) Σελ. 168, «ἀποκαταστήσας τὸν ἑαυτοῦ οἶκον μοναστὰς καταγώγιον, ἐν ᾧ κεκήδευτο.» Γενεσίου Βασιλ., σελ. 86. [7]) C. Christ. Βιβ. IV., σελ. 158. Γ. Κεδρηνὸς, Τόμ. Β'. σελ. 487. Κ/πολις. Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 369. Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 433.

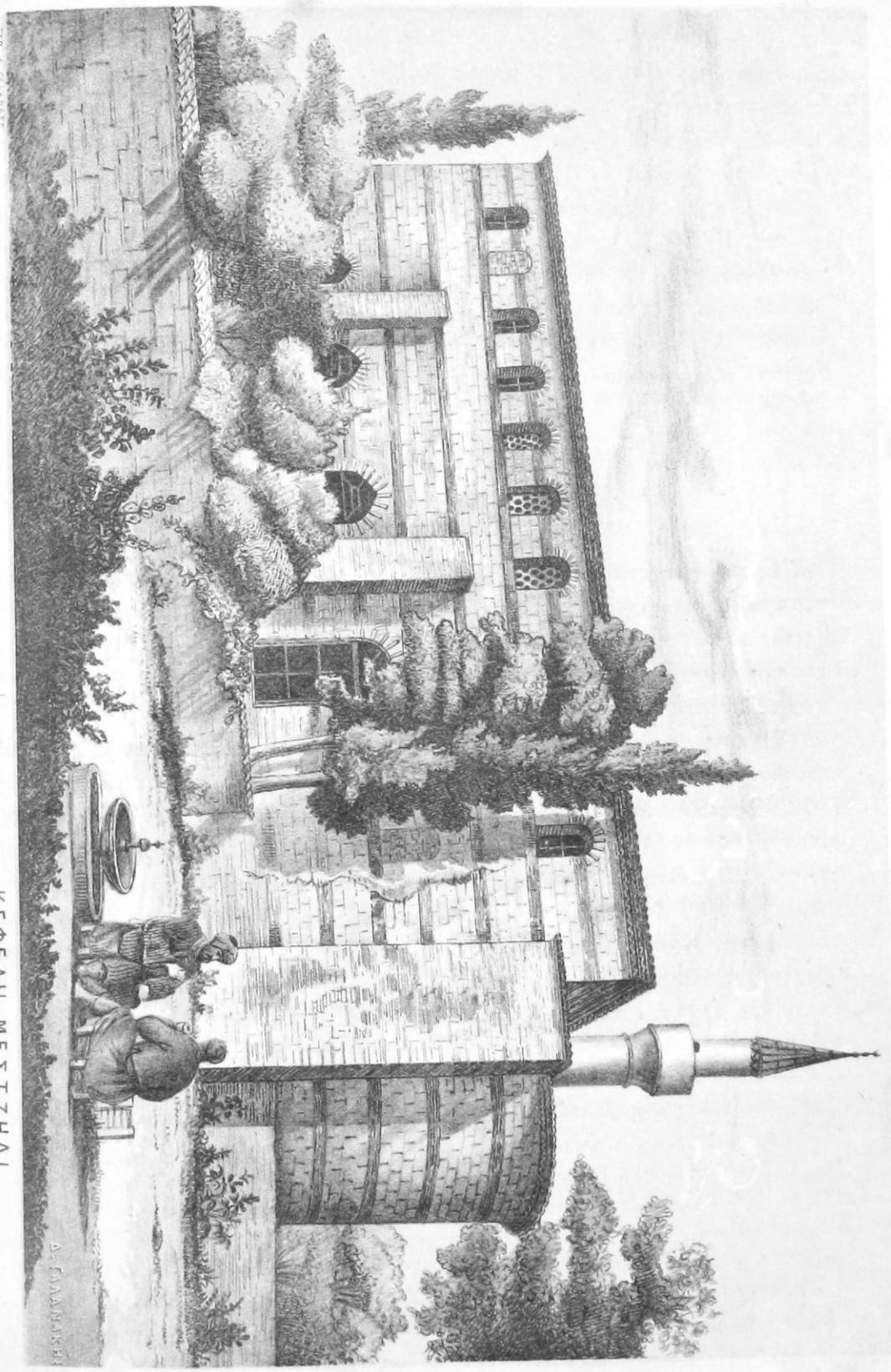

Μιχαὴλ Δούκας ὁ Παραπινάκης (1071, 1078). Ἦτο μονὴ ἀνδρῴα, ἐκαλεῖτο δὲ ἐνίοτε καὶ μονὴ τοῦ Μανουὴλος. Τῷ 999ῳ ἀνηγορεύθη Πατριάρχης ὁ Σέργιος, ἡγούμενος τῆς μονῆς τοῦ Μανουὴλ, ἐκ τοῦ γένους τοῦ πατριάρχου Φωτίου [1]), ποιμάνας τὴν ἐκκλησίαν εἴκοσιν ἔτη. « Ὁ μακαριώτατος Φώτιος τὴν τοῦ Μανουὴλ μονὴν ἐκ κρηπίδων αὐτῶν σχεδὸν, εἰς ὃ νῦν κάλλος καὶ μέγεθος ὁρᾶται, κατέστησεν » [2]).

Ἐν τοῖς πρακτικοῖς τῶν Συνόδων, μνημονεύεται ὁ Τρύφων, πρεσβύτερος τῆς μονῆς τοῦ Μανουηλίου.

Ἡ ἐκκλησία αὕτη πασῶν τῶν εἰσέτι σωζομένων ἐκκλησιῶν ἡ ἐπιμηκεστέρα καὶ κατὰ τοὺς Βυζαντίους ἡ δρομικωτέρα, ἔχει πρὸς τὸν δεξιὸν τοῖχον δύω ἐρυμνὰ ἐρείσματα, νεωτέρων χρόνων κτίρια, πρὸς ἀσφάλειαν τοῦ ἑτοιμορρόπου τοίχου. Εἰς πλεῖστα μέρη διεσχίσθησαν οἱ τοῖχοι καὶ πίπτουσιν αἱ πλίνθοι. Πλεῖσται θυρίδες ἀπετειχίσθησαν. Ὅλον τὸ κτίριον δεικνύει προφανῆ σημεῖα ἐπικειμένης καταπτώσεως. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ εἶναι γυμνότατον παντὸς Βυζαντινοῦ καλλωπίσματος. Ἡ καλουμένη βασιλικὴ πύλη ἐκλείσθη, καὶ ἡ εἴσοδος εἶναι ἐκ τοῦ ἀριστεροῦ τοίχου. Νάρθηξ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ δὲν σώζεται. Ὑπὸ τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν τοῦ ναοῦ, εἶναι ὑπόγειον ἐπίμηκες, ὅπου Ἀρμένιοι ἐργάζονται τὴν μέταξαν, καθὼς ἐργάζονται καὶ εἴς τινας ὑποστέγους κινστέρνας. Πόση ἦτον ἡ ἔκτασις τοῦ περιβόλου τῆς μονῆς ταύτης, πόσοι μοναχοὶ ἐνδιητῶντο ἐν αὐτῇ, ἀγνοοῦμεν. Ἐκ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς τοῦ ναοῦ τούτου, εἶναι κῆποι ἀνήκοντες εἰς τὸ τέμενος. Οὐδὲν κτίριον ἀρχαῖον αὐτόθι σώζεται. Τὰς ἄλλας τρεῖς πλευρὰς ὁρίζουσιν ὁδοί.

Ὁ Σειδ Ἀλῆς καλεῖ τὸ τέμενος τοῦτο Κεφελὴ-μεστζηδὶ, εὐκτήριον τοῦ Καφᾶ, ἢ εὐκτήριον Καφαῖον, μεταβληθὲν προτροπῇ Καφαίου τινός· προσθέτει δὲ, ὅτι τὰ πρὸς συντήρησιν αὐτοῦ χρήματα, προέρχονται ἀπὸ τὰ ἀφιερώματα τοῦ βασιλικοῦ τεμένους Σελιμιέ. Τοῦ δὲ ἄμβωνος, ἱδρύματος τοῦ Ἀλῆ πασᾶ υἱοῦ τοῦ ἀρχιάτρου, ἡ διατήρησις χορηγεῖται ἀπὸ τὸ βασιλικὸν τέμενος Σουλεϊμανιέ. Περὶ δὲ τοῦ ἔτους τῆς μεταβολῆς, οὐδὲν λέγει.

Αἱ σωζόμεναι παραδόσεις ἐν τῇ ἐνορίᾳ ταύτῃ, κυρίως σήμερον ὑπ' Ἀρμενίων κατοικουμένῃ, σαφηνίζουσι τὴν μέχρι τοῦδε ἀσαφῆ ἱστορίαν τοῦ τεμένους τούτου, καὶ συμπληροῦσι τὰ ἱστορούμενα τοῦ Σειδ Ἀλῆ.

Ὅταν τῷ 1475ῳ κατέκτησε τὸν Καφᾶν ὁ Σουλτὰν Μωάμεθ, ἐκομίσθησαν ἐν Κ/πόλει ἐρήμῳ ἐγκατοίκων, ἐκ τοῦ Καφᾶ, πάμπολλοι Ἑβραῖοι, Γραικοὶ καὶ

---

[1]) Γ. Κεδρηνὸς, Τόμ. Β'. σελ. 449, 487. Ἰωήλου Χρονογρ. σελ. 60. Ἡ μονὴ αὕτη εἶχε καὶ παραλίαν ἀποβάθραν, «καὶ τὴν πλησιάζουσαν τῇ προτέρᾳ σκάλᾳ ἡμῶν, ἑτέραν σκάλαν τῆς σεβασμίας μονῆς τοῦ Μανουήλ.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 28, 50.

[2]) Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Β'. σελ. 675.

Ἀρμένιοι [1]). Ἐκ τῶν Γενουηνσίων, πολλοὶ μὲν ἀπῆλθον εἰς Ἰταλίαν, τινὲς δὲ εἰς Γαλατᾶν, ἅπαντες ἀποστρεφόμενοι τὴν θηριωδίαν τῶν ἐν Κριμαίᾳ Τατάρων. Οἱ Ἑβραῖοι ἀπεδήμησαν εἰς Χάσκιοϊ, κώμην πλησίον τοῦ Γαλατᾶ, ὅπου οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν καλούμενοι Καραΐται, εἰσέτι συγκατοικοῦσι μετὰ τῶν ὁμοφύλων Ἑβραίων. Οἱ Γραικοὶ φέροντες καί τινας εἰκόνας ἐκ τοῦ Καφᾶ, ἀνήγειραν τὴν ἐν Γαλατᾷ Παναγίαν τὴν Καφατιανήν [2]). Οἱ Ἀρμένιοι, πολυπληθέστεροι τῶν Γραικῶν ἐν Καφᾷ, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν Γενουηνσίων ἱστορικῶν, ᾔτησαν ἀπὸ τὸν Μωάμεθ ἐκκλησίαν, καὶ παρέλαβον τὴν μονὴν ταύτην τοῦ Μανουὴλ, εἴτε ἠρειπωμένην εἴτε πάντῃ ἔρημον Γραικῶν ἐνοριτῶν. Χρόνους πολλοὺς συνεκκλησιάζοντο ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ οἱ Καφαῖοι Ἀρμένιοι, καὶ ἐκ τούτων καὶ τὸ σημερινὸν ὄνομα τοῦ ναοῦ [3]). Ὁ ναὸς οὗτος, καλούμενος ἐνόσῳ κατείχετο ἀπὸ τοὺς Ἀρμενίους, Σοὺρπ-Νιγγοὸς, Ἅγιος Νικόλαος, πιθανὸν ἐγένετο ἐκκλησία Ἀρμενικὴ, λήγοντος τοῦ 1475ου, ὅταν οἱ Ὀθωμανοὶ ἐπανῆλθον ἐκ τῆς ἐκστρατείας τοῦ Καφᾶ. Πόσα ἔτη διετήρησαν τὴν ἐκκλησίαν ταύτην οἱ Ἀρμένιοι, οἱ ἴδιοι ἀγνοοῦσιν. Ἐνοχλούμενοι ἀπὸ τοὺς περιοικοῦντας Ὀθωμανοὺς ὀρεγομένους τὸν περικαλλῆ τοῦτον ναὸν, παρήτησαν αὐτὸν μεταβληθέντα πάραυτα εἰς τέμενος Μουσουλμανικόν.

Ταῦτα συμφωνοῦσι μετὰ τοῦ Σεὶδ Ἀλῆ, γράφοντος, ὅτι τὰ εἰσοδήματα τοῦ τεμένους τούτου προέρχονται ἀπὸ τὰ τεμένη Σελιμιὲ καὶ Σουλεϊμανιὲ, ἀμφότερα ἀνεγερθέντα πεντήκοντα καὶ πλειότερα ἔτη μετὰ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Καφᾶ. Εἰκάζω, ὅτι ἡ ἐκκλησία αὕτη μετεβλήθη εἰς τέμενος κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ δεκάτου ἕκτου αἰῶνος.

Ἐκδιωχθέντες οἱ Ἀρμένιοι ἐκ τῆς Ἐκκλησίας ταύτης, κατῆλθον οἱ πλεῖστοι εἰς τὴν παράλιον πύλην τοῦ Μπαλατᾶ, ὅπου ἀνήγειραν τὸν αὐτόθι περικαλλῆ αὐτῶν ναὸν, τιμώμενον ἐπ' ὀνόματι τοῦ Μιχαὴλ Ἀρχαγγέλου. Ἡ λαμπρὰ ἐκκλησία αὕτη, θεμελιοῦται ἐπ' ἀρχαίου μικροῦ Βυζαντινοῦ ναοῦ, καλουμένου τοῦ Ἁγίου Εὐστρατίου [4]), κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν ἐν τῷ ναῷ σήμερον λει-

---

[1]) Texier, L'Archit. Byz., σελ. 221· «καί τινας ἀποίκους εἰσήνεγκεν. . . ἔκ τε τοῦ Καφᾶ» κτλ. Γ. Φραντζῆς, σελ. 308. Ceux de Caffa furent jetés dans un quartier désert de la capitale, pour y végéter dans l'abjection de la servitude. Histoire de la République de Génes, par M. Emile Vincens. Paris. 1842, Τόμ. Β'. σελ. 288. [2]) Πατρ. Ἑλάσ. Γραφαὶ, σελ. 441. Ἐκ τῶν ἐγγράφων σωζομένων ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ μανθάνομεν, ὅτι τεσσαράκοντα χιλιάδας Ἀρμενίων, Γενουηνσίων καὶ ὀρθοδόξων μετεκόμισεν ἐκ Καφᾶ εἰς Κ/πολιν ὁ Μωάμεθ· ἀνήγειραν δὲ τὴν ἐκκλησίαν ταύτην ἐπὶ ἐρειπίων ἄλλου τινὸς ναοῦ, ἴσως τῆς Χρυσοπηγῆς. Ἐπυρπολήθη τῷ 1696ῳ καὶ ἀνεκτίσθη τῷ 1698ῳ. [3]) Keffé.... Caffa, ville de la Crimée, l'ancienne Théodosia. Bianchi. Dict. Turc-Français. Ἐπίθ. Κεφελή. [4]) Ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου τούτου, μαρτυρήσαντος ἐπὶ Διοκλητιανοῦ καὶ ἑορταζομένου τῇ 13ῃ Δεκ., δὲν μνημονεύεται ἀπὸ

τουργούντων ἱερέων καὶ λαϊκῶν ἐπιτρόπων. Τὸ μόνον γνώρισμα τῆς Βυζαντινῆς ἐκκλησίας, εἶναι δύω σταυροὶ Βυζαντινοὶ [1]) ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς πλευρᾶς τῆς κόγχης, δύο μέτρα ἄνω τῆς γῆς. Ταύτην τὴν ἀρχαίαν ἐκκλησίαν, εὑρῆκαν οἱ Ἀρμένιοι ἔρημον Γραικῶν καὶ κατηρειπωμένην.

Ὑπὸ τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν τῆς ἐκκλησίας ταύτης, εἶναι ὑπόγειον φωτεινότατον, ἐν τῇ γωνίᾳ τοῦ ὁποίου εἶναι μέγα φρέαρ τετράγωνον, καλούμενον ἁγίασμα τοῦ Ἁγίου Ἀρτεμίου, μαρτυρήσαντος ἐπὶ Ἰουλιανοῦ τοῦ παραβάτου, ἐν Ἀντιοχείᾳ, καὶ τοῦ ὁποίου τὸ λείψανον μετεκομίσθη εἰς Κ/πολιν. Εἰς τὸν Ἅγιον τοῦτον κατέφευγον πάντες οἱ Κ/πολῖται, οἱ πάσχοντες ἐντεροκήλας καὶ νοσήματα τῶν γεννητικῶν μορίων. Ἑορτάζεται ἡ μνήμη αὐτοῦ τῇ 20ῇ Ὀκτωβρίου [2]). Κατὰ τὸν Γ. Κωδινὸν [3]), ἀνήγειρεν ἐν Κ/πόλει τὸν Ἅγιον Ἀρτέμιον, Ἀναστάσιος ὁ Δίκορος, ἐπ' ὀνόματι τοῦ Προδρόμου. Μετὰ τὴν ἀνακομιδὴν τοῦ λειψάνου, ἐκλήθη ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Ἀρτεμίου. Ἀτυχῶς δὲν ἀναφέρει τὸν τόπον ὅπου ἔκειτο ὁ ναὸς οὗτος, οὐδὲ δικαιούμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι τὸ ἁγίασμα τοῦτο ἦτον ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἁγίου Ἀρτεμίου, διότι ἐν πολλαῖς ἐκκλησίαις ὑπάρχουσιν ἁγιάσματα ἁγίων, ἀλλοίων τῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τιμωμένων [4]). Ἐντὸς τοῦ φρέατος, ἓν μέτρον ὑπὸ τὸ στόμιον, εἶναι πλὰξ ἐντετειχισμένη, φέρουσα Ἀρμενιστὶ τὸ ὄνομα Ἀρδέμ. Ἄνω τοῦ στομίου, εἶναι πλὰξ μαρμάρινος μικρὰ, ὕψους Μ. 0,45, φέρουσα τὸν ἅγιον ἀπειροκάλως γεγλυμμένον καὶ ἑκατέρωθεν αὐτοῦ, ὁ ΑΓΙΟΣ ΑΡΤΣ(Ε)ΜΗ(Ι)ΟΣ. Πλησίον τοῦ φρέατος ἐπὶ τοῦ τοίχου εἶναι πλὰξ ἐπιτύμβιος, ὕψους Μ. 1,14, καὶ πλάτους Μ. 0,42, φέρουσα γυναῖκα ὀδυρομένην, καὶ παρὰ τὸν ποδήρη αὐτῆς χιτῶνα τρία τέκνα, μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς, ΑΥΚΕΑ ΗΡΑΚΩΝΤΟ(Σ), Αὐκέα Ἡρακῶντος· εἶναι ἔργον καλλιτέχνου. Ἀνευρέθη ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς τῆς ἐκκλησίας.

Ἐν τῷ δεξιῷ τοίχῳ τῆς ἐκκλησίας ταύτης, εἶναι θύρα ὀρειχάλκινος, δίπτυχος, ὕψους Μ. 1,90, καὶ πλάτους Μ. 1,41. Ἑκάστη πτυχὴ σύγκειται ἐκ δύω τεμαχίων, κρατουμένων διὰ παραστάδων σιδηρῶν. Τὰ τεμάχια ταῦτα εἶναι πλήρη ἀναγλύφων, μὲ γραφὰς Γερμανικάς. Τὰ μὲν τρία εἶναι ὅμοια, ἀπεικονίζοντα τὸν Χριστὸν διώκοντα ἐκ τοῦ ναοῦ τοὺς κολλυβιστάς. Τὸ δὲ τέταρτον καὶ μεγαλήτερον ἐν τῷ ἄνω καὶ δεξιῷ μέρει τῆς θύρας, ἀπεικονίζει τὸν Ἅγιον Γεώργιον λογχεύοντα τὸν δράκοντα, καὶ νεάνιδα στεφανηφόρον ἐπὶ μεμονωμένου λόφου, μετὰ πύργων. Ἐν τῷ ἀέρι φαίνεται ἕτερος δράκων ὁρμῶν κατὰ τοῦ ἥρωος. Ὑ-

---

τοὺς Βυζαντίους. Ἡ Σύναξις αὐτοῦ ἐτελεῖτο ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, πλησίον τῆς Ἁγίας Σοφίας. Συναξ. Δεκ. 13 καὶ Ἰαν. 9. Ὁ Χάμμερ, C/polis, Τόμ. Α'. σελ. 466, λέγει ὅτι ἦτο Βυζαντινὴ ἐκκλησία, τιμωμένη ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ταξιάρχου· ἐπὶ τίνι μαρτυρίᾳ, ἀγνοῶ. [1]) Σταυροὶ ἐπὶ σφαίρας. [2]) Συναξ. Ὀκτ. 20. [3]) Σελ. 90. C. Christ. Βιβ. IV. σελ. 119. Πασχ. Χρον. Τόμ. Β'. σελ. 386. [4]) Ὁ Χάμμερ, C/polis, Τόμ. Α'. σελ. 466, λέγει ὅτι τὸ ἁγίασμα τοῦτο εἶναι τοῦ Ἁγίου Δημητρίου.

περάνω τῶν ἀναγλύφων τούτων εἶναι θάλασσα κυμαινομένη, ἐν τῇ ὁποίᾳ φαίνεται ἅρμα συρόμενον ὑπὸ δύω ἵππων, ἐντὸς τοῦ ὁποίου κάθεται ἥρως τις κρατῶν νέαν μοχθοῦσαν νὰ διαφύγῃ. Ὄπισθεν τοῦ ἥρωος εἶναι τρίαινα· ὅλον τὸ ἔργον εἶναι ἄκομψον καὶ ἄτεχνον.

Τῶν τριῶν ὁμοίων τεμαχίων ἡ γραφὴ εἶναι ἡ ἀκόλουθος.

JESUS-KAM-INTIMPEL-UNDMACHT-AUS-STRIK-E-GE
ISEL-UDRIB-AUS-D-WEXLER-U-DER-KAUFER-IoA2KIZI

Ὁ Ἰησοῦς ἦλθεν εἰς τὸν ναὸν καὶ ποιήσας ἐκ σχοινίων μάστιγα, ἀπεδίωξε τοὺς κολλυβιστὰς καὶ ἐμπόρους. Τὰ τελευταῖα γράμματα ἀναφέρονται εἰς τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου. Κεφ. 2. στίχ. 15 [1]).

Τοῦ τετάρτου τεμαχίου ἡ γραφὴ εἶναι οὕτως.

GEORGIUSMITHELDENMUTH-DEN-GIE
FTIGDRACHENTODENTHUT-727

Ὁ Γεώργιος μετὰ θάρρους ἡρωϊκοῦ θανατόνει τὸν δηλητήριον δράκοντα [2]).

Κατά τινας, αἱ γραφαὶ αὗται εἶναι τοῦ δεκάτου ἕκτου αἰῶνος, κατ' ἄλλους, νεωτέρας ἐποχῆς· βέβαιον εἶναι ὅτι τὰ ἀνάγλυφα ταῦτα δὲν εἶναι ἔργα Βυζαντινῶν καλλιτεχνῶν. Κατὰ τοὺς Ἀρμενίους ἱερεῖς τοῦ ναοῦ, αἱ πλάκες αὗται ἀνωρύχθησαν ἐν τοῖς ἀνακτόροις τοῦ Τὸπ-καπὴ, ἐν τῇ Ἀκροπόλει, ἐπιστατοῦντος Ἀρμενίου ἀρχιτέκτονος, καὶ ὡς ἄχρηστοι τοῖς Ὀθωμανοῖς, παρεδόθησαν τοῖς Ἀρμενίοις. Πιθανὸν τὸ σεράϊ Τὸπ-καπὴ, εἶναι ἡ πύλη Τὸπ-καπή.

Εἶναι γνωστὸν, ὅτι κατὰ τὸν δωδέκατον αἰῶνα, ἐπὶ τῆς κατακτήσεως τῆς Ἀγγλίας ὑπὸ τοῦ Βιλλέλμου τοῦ νόθου, Ἄγγλος εὐπατρίδης ἀπεχθανόμενος τὴν διοίκησιν τοῦ Βιλλέλμου, ἀπεδήμησεν ἐξ Ἀγγλίας, καὶ ἐρχόμενος εἰς Κ/πολιν, ἀνήγειρεν ἐκκλησίαν μετὰ δύω τρούλων, τιμωμένην ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἁγίου Νικολάου καὶ τοῦ Ἁγίου Αὐγουστίνου ἐπισκόπου τῆς Κανταβριγίας [3]). Ἡ ἐκκλησία αὕτη κειμένη ἐντὸς τῆς Κ/πόλεως, μέσον τῆς πύλης τῆς Ἀδριανουπόλεως καὶ τοῦ παλατίου «Τὰ Κύρου», μετεβλήθη εἰς τέμενος Μουσουλμανικὸν τῷ 1630ῷ [4]). Φρονῶ, ὅτι κατεδαφισθείσης τῆς ἐκκλησίας ταύτης, διό-

---

[1]) «Καὶ ποιήσας φραγέλλιον ἐκ σχοινίων πάντας ἐξέβαλεν ἐκ τοῦ ἱεροῦ, τά τε πρόβατα καὶ τοὺς βόας, καὶ τῶν κολλυβιστῶν ἐξέχεε τὸ κέρμα, καὶ τὰς τραπέζας ἀνέστρεψε.»

[2]) Ἀμφοτέρας τὰς ἐπιγραφὰς ταύτας ἀναφέρει καὶ ὁ Χάμμερ, C/polis, Τόμ. Α'. σελ. 467, λέγων, ὅτι εἶναι ἔργον Γερμανοῦ γλύπτου. Πόθεν καὶ πότε ἐκομίσθησαν ἐν Κ/πόλει, ἀποσιωπᾷ. Ἀμφότεραι κατεχωρίσθησαν ἐν τοῖς τεύχεσι τοῦ Ἑλλ. Φιλολογικοῦ Συλλόγου, λίαν ἡμαρτημέναι, εὑρισκόμεναι ἐν τῇ Ἀρμενικῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Γαλατᾶ (γρ. Μπαλατᾶ).

[3]) C. Christ. Βιβ. IV. σελ. 130. Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 127. [4]) Belin. Histoire de l'Église Latine de C/ple. Paris. 1872, σελ. 20.

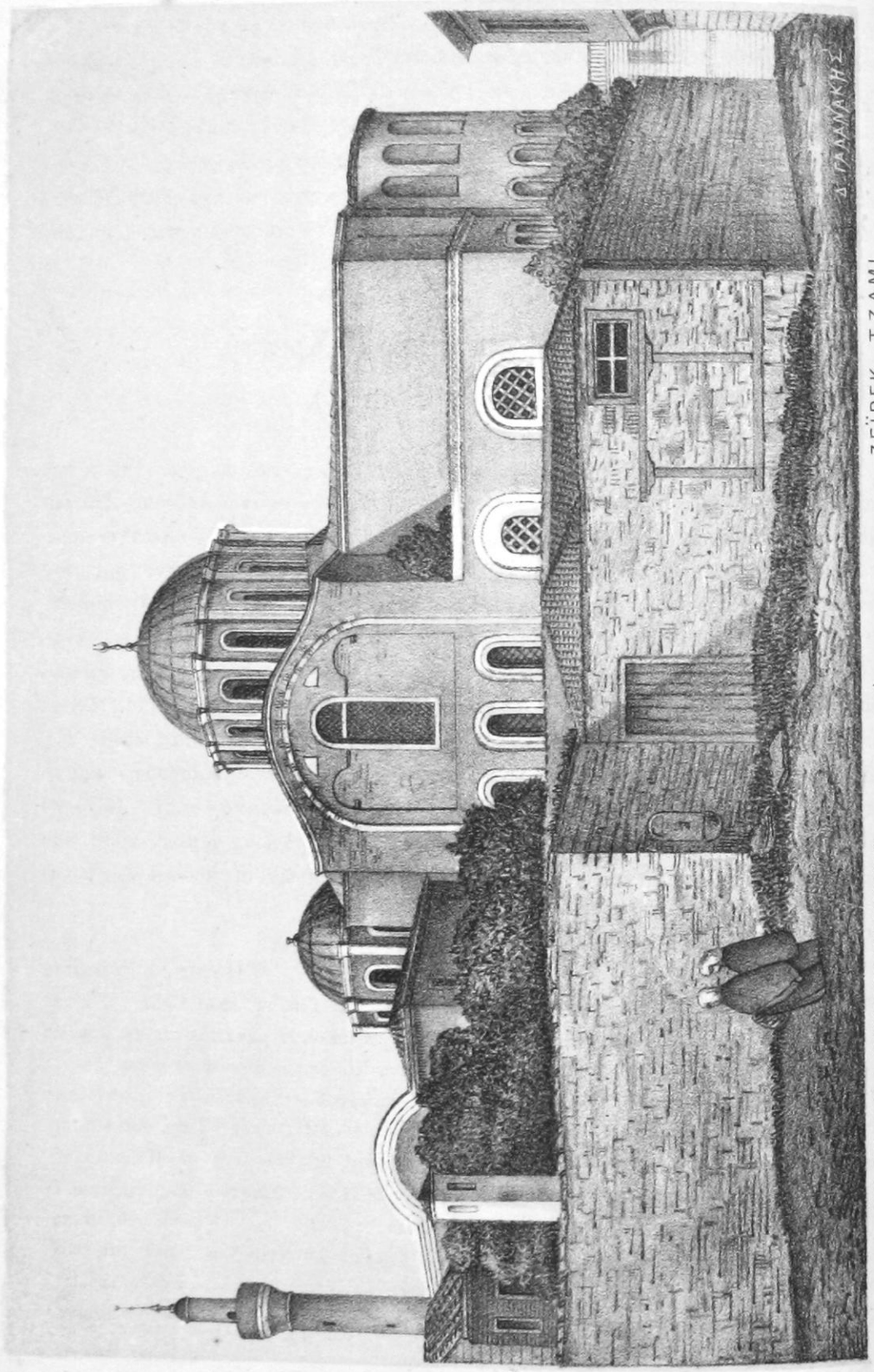

ΜΟΝΗ ΤΟΥ ΠΑΝΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ — ΖΕΪΡΕΚ ΤΖΑΜΙ

τι ἴχνος αὐτῆς οὐδέποτε ἠδυνήθην νὰ εὕρω, ἀφῃρέθησαν ἐξ αὐτῆς τὰ τεμάχια ταῦτα, τὰ ὁποῖα συνήρμοσαν εἰς τρόπον ὥστε νὰ καλύψωσι καί τινα γράμματα. Τὰ ἀνάγλυφα ταῦτα ἐχρίσθησαν τῷ 1874ῳ μὲ βαφὴν πηκτὴν, ὥστε τὰ πρόσωπα καὶ αἱ χεῖρες μόλις φαίνονται. Ταῦτα φρονῶ, ὅτι δὲν ἀνήκουσιν εἰς τὸν δωδέκατον αἰῶνα, ἐποχὴν τῆς ἀνεγέρσεως τῆς Ἀγγλικῆς ἐκκλησίας. Ἀλλοδαπός τις, ἴσως Γερμανὸς, ἐκαλλώπισε τὴν Λατινικὴν ταύτην ἐκκλησίαν διὰ τῶν καλλιτεχνικῶν τούτων ἔργων, χυθέντων πιθανὸν ἐν τοῖς γνωστοῖς τῶν τότε χρόνων χυτηρίοις τῆς Νουρεμβέργης.

Μονὴ τοῦ Παντοκράτορος Χριστοῦ.
Νῦν, Ζεϊρὲκ τζαμί[1]).

Ἡ μεγάλη ἀνδρῶα μονὴ αὕτη, κεῖται ἄνω τῆς πύλης τῶν ἀλεύρων[2]), ἐπὶ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς τῆς λεωφόρου, ἀγούσης ἀπὸ τὴν πύλην ταύτην πρὸς τὸ ὑδραγωγεῖον τοῦ Οὐάλεντος. Εἶναι καταφανὴς ἀπὸ τὸν λιμένα καὶ τὰ πλεῖστα μέρη τοῦ ἀπέναντι Σταυροδρομίου. Ταύτην τὴν μονὴν ἀνήγειρεν ἡ Εἰρήνη σύζυγος Ἰωάννου τοῦ Κομνηνοῦ, καὶ θυγάτηρ τοῦ βασιλέως τῆς Οὐγγαρίας, ἀποβιώσασα τῷ **1124ῳ**[3]). Συνεργίᾳ Νικηφόρου, οἰκειοτάτου τινὸς τῶν βασιλέων, ἀνήγειρεν ἡ βασιλὶς αὕτη, γυνὴ[4]) συνετὴ καὶ σωφρονεστάτη, τὸν ναὸν τοῦτον τοῦ Παντοκράτορος Χριστοῦ, ὑπερέχοντα κατὰ τὴν ἔκτασιν καὶ ἀνάπαυσιν τῶν ἐν αὐτῇ ἀσκουμένων μοναχῶν, πάσας τὰς ἐν Κ/πόλει τότε ὑπαρχούσας μονάς. Μὴ δυνηθείσης τῆς βασιλίδος ν' ἀποπερατώσῃ τὴν πολυδάπανον οἰκοδομὴν καὶ ἐπαρκέσῃ εἰς ἀνάπαυσιν τῶν μοναχῶν, παρεκίνησε τὸν σύζυγον αὐτῆς Ἰωάννην ἵνα τελειώσῃ τὸ ἔργον ὅλον[5]). Ἐξ αὐτῶν δὲ τῶν χρόνων, ἡ μονὴ αὕτη τοῦ Παντοκράτορος ἦτο, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων, ἡ λαμ-

---

[1]) Χαδηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 118, ἀρ. 1. [2]) Οὺν-καμπάν. [3]) Ducange. Familiae Aug. Byzantinæ, σελ. 179. Συναξ. Αὐγ. 13. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 135. [4]) Εἰρήνην.... σωφρονεστάτην τε ὥσπερ τινὰ καὶ ἀρετῆς εἰς τὰ μάλιστα μεταποιουμένην.... εὖ δὲ ποιοῦσα διετέλει τὸν πάντα τῆς ζωῆς αἰῶνα, τοὺς ὅσοι ἐφ' ὁτιοῦν ἐκείνης δεόμενοι ἦσαν.» Κίνναμος, σελ. 9. Ταῦτα πληρέστατα συμφωνοῦσι μετὰ τῶν Συναξαριστῶν, ὑπερεπαινούτων τὸν βίον τῆς βασιλίδος ταύτης. Ν. Γρηγορᾶς, Τόμ. Α'. σελ. 273· «ἐν τῇ σεβασμίᾳ βασιλικῇ μονῇ τοῦ δεσπότου καὶ σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, καὶ ἐπικεκλημένῃ τοῦ Παντοκράτορος.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 135. Μονὴ τοῦ Παντοκράτορος Χριστοῦ, μνημονεύεται ἐν Ἄθῳ. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 216. [5]) «Καὶ τὸν Ἰσαάκιον .... τῇ μονῇ τοῦ παντοκράτορος εἴργνυσιν, ἢ τὸν βασιλέα Ἰωάννην ἔσχε δομήτορα.» Νικ. Χων., σελ. 66, 151. «Μνήμη τῆς ἀοιδίμου καὶ παμμακαρίστου βασιλίσσης καὶ κτιτορίσσης.... μετονομασθείσης Ξένης μοναχῆς.» Συναξ. Αὐγ. 13. Ὁ Φραντζῆς, σελ. 210, ὀνομάζει αὐτὴν Ὑπομονήν.

προτάτη καὶ πλουσιωτάτη μονὴ τῆς Κ/πόλεως [1]). Μνημονεύεται δὲ συχνότατα ἐν τῇ πολιτικῇ καὶ ἐκκλησιαστικῇ ἱστορίᾳ τοῦ Βυζαντίου.

Κεῖται ἐπὶ τεχνητοῦ λόφου. Πρὸς ἀνατολὰς, ὑποκρατοῦσι τὰ χώματα ἐρυμνότατα τείχη πολλῶν μέτρων ὕψους, ἐντὸς τῶν ὁποίων κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν Βυζαντίων, ἐνετειχίσθησαν μαρμάρινοι κίονες καὶ κολοσσιαῖοι λίθοι. Πρὸς βορρᾶν, κατηδαφίσθησαν τὰ πλεῖστα μέρη τοῦ τείχους τοῦ περιβόλου. Ὄπισθεν τῶν τειχῶν τούτων, πρὸς βορρᾶν τοῦ ἱεροῦ βήματος, σώζεται εἰσέτι ἡ μεγίστη τοῦ ναοῦ δεξαμενὴ, κατὰ πρῶτον μνημονευθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἰταλοῦ Βουονδελμόντη τῷ 1422ῳ. Ταύτην περιγράφει ὁ Γάλλος Chevalier, καὶ μετ' αὐτὸν ὁ Χάμμερ. Ἐπὶ τῆς δεξαμενῆς ταύτης πλήρους ὕδατος μέχρι σήμερον, ᾠκοδομήθησαν εὐκτήριον καὶ οἰκίαι Ὀθωμανικαί [2]). Ἐκ τῶν σωζομένων τούτων κτιρίων, καταφαίνεται ἡ τὸ πάλαι ὑμνουμένη λαμπρότης τῆς μονῆς [3]). Ἀμφότεροι, ἡ Εἰρήνη καὶ ὁ σύζυγος αὐτῆς Ἰωάννης, συνετάφησαν ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ [4]).

Κατὰ τοὺς χρόνους Μανουὴλ τοῦ Κομνηνοῦ, καὶ Ἰωσὴφ ἡγουμένου τῆς μονῆς ταύτης, ἐκομίσθη ἐν Κ/πόλει ἡ σεβασμία εἰκὼν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, εὑρισκομένη ἐν Θεσσαλονίκῃ. Ἐξῆλθον ἐκ τῆς Κ/πόλεως οἱ ἄρχοντες τῆς Συγκλήτου, πολλοὶ ἱερωμένοι, καὶ ἅπαντες οἱ κληρικοὶ τῆς μονῆς ταύτης, καὶ μετὰ πολλῆς πομπῆς καὶ ψαλμῳδίας, εἰσῆξαν αὐτὴν ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ, χάριν τῆς ὁποίας πολὺς λαὸς πανταχόθεν συνέρρεεν.

Ἑτέραν εἰκόνα τῆς Θεοτόκου κατεῖχεν ἡ μονὴ αὕτη, ἔργον, κατὰ τοὺς Βυζαντίους, τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ, ἀποσταλεῖσαν ἐκ Παλαιστίνης, καὶ δωρηθεῖσαν Πουλχερίᾳ τῇ βασιλίδι παρὰ τῆς νύμφης αὐτῆς Εὐδοκίας τῆς Ἀθηναίας. Μιχαὴλ ὁ Παλαιολόγος μετὰ τὸν διωγμὸν τῶν Λατίνων τῷ 1261ῳ, φθάσας πρὸ τῆς Χρυσῆς πύλης, διέταξε νὰ κομίσωσιν ἐκεῖ τὴν εἰκόνα ταύτην, τὴν ὁποίαν προπορευομένην, ἠκολούθουν ὁ βασιλεὺς καὶ οἱ περὶ αὐτὸν, «σχολαίῳ ποδὶ», δεικνύοντες οὕτως, ὅτι διὰ τῆς θείας ἀντιλήψεως ἀνέκτησαν τὴν Κ/πολιν [5]). Ἐ-

---

[1]) Ἐπὶ τῶν Κομνηνῶν, οἱ ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ ἐνασκούμενοι μοναχοὶ, ἦσαν 700. C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 81. Γ. Παχυμέρης, Τόμ. Α'. σελ. 402. Πρὸ τῆς ἀνεγέρσεως τῆς μονῆς ταύτης, πρωτίστη ἐν Βυζαντίῳ μονὴ ἦτον ἡ τῶν Δαλμάτων. Ποῦ ἔκειτο ἡ μονὴ αὕτη, εἶν' ἄγνωστον εἰσέτι. Οὐδόλως μνημονεύεται κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ κράτους. Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 684. [2]) Voyage de la Propontide et du Pont Euxin, par I. B. Le Chevalier Paris. 1800, Τόμ. Α'. σελ. 108. Hammer, C/polis. Τόμ. Α'. σελ. 560. [3]) Καὶ ἐτάφη ἐν τῇ σεβασμίᾳ Βασιλικῇ καὶ περικαλλεῖ μονῇ τοῦ Παντοκράτορος.» Φραντζῆς, σελ. 121. Πρβ. καὶ ὅσα περὶ τῆς μονῆς ταύτης ἱστορεῖ ὁ ἴδιος, ἐν σελ. 156, 157, 191, 203, 210. Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Ε'. σελ. 91. Π. Γύλλιος, σελ. 283. [4]) Συναξ. Ὀκτ. 26. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Δ'. σελ. 211. Νικ. Χωνιάτης, σελ. 151, 332. [5]) Γ. Παχυμ. Τόμ. Α'. σελ. 160, Τόμ. Β'. σελ. 284. Γ. Ἀκροπ. Χρον. Συγγραφὴ, σελ. 197. «Πεζὸς γὰρ ἐβάδιζε, προήρχετο δὲ τούτου τῆς Θεομήτορος ἡ εἰκών.»

δῶ παρὰ τὸν ναὸν ἐτάφη Μανουὴλ ὁ Κομνηνὸς, ἀποβιώσας τῷ 1143ῳ [1]). Τὸν τάφον αὐτοῦ περιγράφει ὁ Νικήτας. « Οὐκ ἐν αὐτῷ τῷ τεμένει, ἀλλ' ἐν τῷ περὶ τοῦτον ἠρῴῳ». Ταῦτα εἰς μάτην ζητοῦμεν σήμερον, διότι ἐκτὸς τοῦ ναοῦ, τὰ πάντα ἐξηφανίσθησαν. Ἐφυλάττετο πρὸς τούτοις ἐν τῷ ναῷ τούτῳ, ὁ λίθος ἐπὶ τοῦ ὁποίου διεθρυλλεῖτο, ὅτι μετὰ τὴν ἀπὸ τοῦ σταυροῦ καθαίρεσιν, ἐσμυρνίσθη τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, καὶ τὸν ὁποῖον φυλαττόμενον πρότερον ἐν Ἐφέσῳ, μετεκόμισεν ὁ ἴδιος Μανουὴλ εἰς τὰ ἀνάκτορα τοῦ Βυζαντίου, καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν μονὴν ταύτην [2]). Ἕνεκα τούτων ὅλων, μεγίστη ἦτο τοῦ λαοῦ ἡ συρροὴ ἐν τῷ ναῷ τούτῳ καὶ πλούσια τῶν Χριστιανῶν τὰ δωρήματα. Τὰ ἐγκαίνια τῆς μονῆς ταύτης ἐτελοῦντο τῇ 4ῃ Αὐγούστου. Ἐδῶ εἰσήρχοντο οἱ βασιλεῖς μετὰ τῶν ἀκολούθων αὐτῶν κατὰ τὴν μνήμην τῆς Μεταμορφώσεως τῇ 6ῃ Αὐγούστου [3]). Ἐδῶ ἐτάφησαν ἡ Εἰρήνη σύζυγος τοῦ Ἀνδρονίκου τοῦ Πρεσβυτέρου [4]), Μανουὴλ ὁ Παλαιολόγος, οἱ δύω υἱοὶ αὐτοῦ Θεόδωρος καὶ Ἀνδρόνικος, καὶ ἡ Εὐγένεια θυγάτηρ τοῦ Γαττελουζίου, αὐθέντου τῆς Λέσβου [5]).

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τῶν Λατίνων, ἡ μονὴ αὕτη μετεβλήθη εἰς Λατινικὴν ἐκκλησίαν. Μόνος ἐκ τῶν ἡμετέρων, Νικηφόρος ὁ Γρηγορᾶς [6]) λέγει, ὅτι ἡ μονὴ αὕτη ἦτο τὰ βασίλεια τῶν Λατίνων. Πιθανὸν ὅτι κατῴκησαν οὗτοι τὴν πλουσίαν ταύτην μονὴν, χωροῦσαν κατά τινας, ἑπτακοσίους μοναχοὺς τοῦ τάγματος τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου. Εἰκάζω ὅτι παρέλαβον τὴν μονὴν ταύτην οἱ Βενετοὶ, διότι τὰ καλούμενα βασίλεια ἐν τῇ Ἀκροπόλει, καὶ τὰ τῶν Βλαχερνῶν, ἦσαν κατὰ τὴν ἐν Γαλατᾷ γενομένην διανομὴν τοῦ κράτους, μερὶς τῶν Γάλλων [7]).

Τῷ 1432ῳ διὰ φροντίδος τοῦ ἱστορικοῦ Φραντζῆ καὶ τοῦ φίλου αὐτοῦ Μακαρίου τοῦ Μακρῆ, «πᾶν καλὸν πρὸς σύστασιν καὶ εὐκοσμίαν εἰς τὴν αὐτὴν μονὴν προὐχώρησε» [8]).

Εἰς μνήμην τῆς ἀνακτήσεως τῆς Κ/πόλεως, ἔστησεν ἐπὶ κίονος, πρὸ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, τὸν ἀνδριάντα τοῦ ἀρχιστρατήγου Μιχαήλ. Νικ. Γρηγορᾶς, Τόμ. Α'. σελ. 202. [1]) Ν. Χωνιάτης, σελ. 289. Ἐφραίμιος, στίχ. 4830—34. [2]) Περὶ τοῦ λίθου τούτου λέγει ὁ Βονδελμόντιος. In monasterio Pantocratoris est lapis ubi Ioseph revolvit Christum in syndone. C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 81. [3]) Κωδ. Κουροπ., σελ. 81. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 429. [4]) Νικ. Γρηγορᾶς, Τόμ. Α'. σελ. 273. Τὰ χρήματα αὐτῆς «πάνυ τοι πλεῖστα τυγχάνοντα, δέδωκε τοῖς παισὶν αὐτῆς·» τὰ ἐπίλοιπα ἐδαπανήθησαν εἰς ἐπισκευὴν τῆς Ἁγίας Σοφίας. [5]) Γ. Φραντζῆς, σελ. 134, 191, 203. [6]) Τόμ. Α'. σελ. 85. Πρβ. καὶ τὰ ὅσα γράφει ὁ Πάπας Ἰννοκέντιος Τρίτος, περὶ τῆς ἁρπαγῆς τῆς εἰκόνος τῆς Θεοτόκου ἐκ τῆς Ἁγίας Σοφίας, μετακομισθείσης εἰς τὸν ναὸν τοῦ Παντοκράτορος, ἐκκλησίαν τῶν Βενετῶν. Τ. καὶ Th. Τόμ. Β'. σελ. 46. [7]) C. Christ. Βιβ IV., σελ. 80. Ὁ Σγουρόπουλος περὶ τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ Συνόδου, Βιβ. Δ'. σελ. 16, περιγράφει τὰς ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἁγίου Μάρκου ἐν Βενετίᾳ εὑρισκομένας εἰκόνας καὶ ἱερὰ κειμήλια τῆς μονῆς τοῦ Παντοκράτορος. Κ/πολις Βυζαντίου. Τόμ. Α'. σελ. 554. [8]) Γ. Φραντζῆς, σελ. 157.

Μικρὸν πρὸ τῆς τελευταίας ἁλώσεως, ὅταν οἱ Βυζάντιοι ἀπεμωράνθησαν ἀπὸ τὸν φόβον τῶν Ὀθωμανῶν καὶ τὰς αἰτήσεις τῶν ἐν Εὐρώπῃ Λατίνων, προσῆλθον οἱ μὴ ἀποδεχόμενοι τὴν μετὰ τῶν Λατίνων ἕνωσιν, ἐν τῇ μονῇ τοῦ Παντοκράτορος ἐν τῷ κελλίῳ τοῦ Γενναδίου Σχολαρίου, αὐτόθι μονάζοντος, λέγοντες αὐτῷ, « καὶ ἡμεῖς τί ποιήσομεν;» Ἐγκλεισθεὶς ἐν τῷ κελλίῳ του ἔγραψε τὴν γνώμην αὐτοῦ, ἀποτρέπων τὸν λαὸν ἀπὸ τὴν μελετωμένην ἕνωσιν. «Γινώσκετε ἄθλιοι πολῖται τί ποιεῖτε, καὶ σὺν τῷ αἰχμαλωτισμῷ ὃς μέλλει γενέσθαι εἰς ὑμᾶς ἐσχάσατε καὶ τὸ πατροπαράδοτον καὶ ὡμολογήσατε τὴν ἀσέβειαν». Τότε ἅπασαι αἱ μοναχαὶ ἐξ ἄλλων μονῶν ἐκεῖσε ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ ναοῦ συναθροισθεῖσαι, μετὰ τῶν ἡγουμένων, ἱερέων καὶ ἅπαντος τοῦ λαοῦ, ἐξεφώνησαν τὸ ἀνάθεμα. Ὁ χυδαῖος καὶ ἀγοραῖος λαὸς ἐξελθὼν ἐκ τῆς αὐλῆς τῆς μονῆς, κατέφυγον εἰς καπηλεῖα, καὶ κρατοῦντες τὰς φιάλας πλήρεις ἀκράτου, ἀνεθεμάτιζον τοὺς ἑνωτικούς, πίνοντες εἰς πρεσβείαν τῆς εἰκόνος τῆς Θεοτόκου, τῆς ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ προσκυνουμένης [1]).

Ἐνώπιον τοῦ ναοῦ τούτου, σώζεται σήμερον λάρναξ μεγίστη ἀρχαία, χρησιμεύουσα ὡς κρήνη, μήκους Μ. 2,54, ὕψους Μ. 1,85 καὶ πλάτους Μ. 1,27, φέρουσα ἴχνη σταυρῶν.

Ἡ μονὴ αὕτη ἔχει μεγαλοπρεπῆ νάρθηκα. Αἱ μονόλιθοι παραστάδες τῆς βασιλικῆς πύλης, ἐξ ἐρυθροῦ στικτοῦ μαρμάρου εἶν' ἀξιοθαύμαστοι. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ, γυμνὸν παντὸς Βυζαντινοῦ κοσμήματος, εἶναι φωτεινότατον. Ἡ οἰκοδομὴ ὅλη τεκμαίρει ὅτι ἀνηγέρθη ἄνευ πολλῆς δαπάνης. Εἶναι κατ' ἐμὲ, ἐξαιρουμένης τῆς Ἁγίας Σοφίας, ἡ λαμπροτέρα τῶν σωζομένων Βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν, ὑπερτέρα τῆς χθαμαλῆς καὶ πνιγηρᾶς μονῆς τῆς Παμμακαρίστου.

Μετὰ τὴν ἅλωσιν, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ αὐτοῦ ἱστορικοῦ Δούκα, εἰσῆλθον ἐν τῇ μονῇ τοῦ Παντοκράτορος, κναφεῖς καὶ σκυτοτόμοι Ὀθωμανοί [2]). Ἦσαν δὲ κατ' αὐτὸν αἱ μοναὶ ἔρημοι.

Περὶ τούτων οὐδὲν λέγει ὁ Σεὶδ Ἀλῆς, οὐδὲ περὶ τοῦ χρόνου τῆς μεταβολῆς τοῦ ναοῦ εἰς τέμενος. Καλεῖται τέμενος τοῦ Ζεϊρὲκ, ἀπὸ σχολὴν λογίου τινὸς ἱερέως καλουμένου Ζεϊρὲκ Μεχεμὲδ ἐφένδη, ἐκεῖσε πλησίον κατοικήσαντος, καὶ ἀποβιώσαντος εἴκοσιν ἔτη μετὰ τὴν ἅλωσιν [3]). Τὸ μὲν βακούφι αὐτοῦ ἀνήκει εἰς τὸ τέμενος τοῦ Σουλτὰν Μωάμεθ τοῦ κατακτητοῦ, ἡ δὲ διατροφὴ αὐτοῦ προέρ-

---

[1]) Δούκας, σελ. 253, 260. Κατωτέρω, σελ. 263, ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς ἱστορεῖ τὴν ἐρήμωσιν τῆς Ἁγίας Σοφίας, ἕνεκα τῆς ἐκεῖ γενομένης ἑνώσεως τῶν δύω ἐκκλησιῶν.

[2]) «Ἐν γὰρ τῇ μονῇ τοῦ Παντοκράτορος εἰσῆλθον κναφεῖς οἰκοῦντες καὶ ἐργαζόμενοι, σκυτοτομοῦντες ἐν μέσῳ τοῦ ναοῦ.» Μ. Δούκας, σελ. 318. [3]) Χαδηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 118. Καλεῖται ἐνίοτε καὶ Κιλισὰ-τζαμιῖ. Παρὰ τὸν ναὸν εἶναι στενὴ ὁδὸς καλουμένη, Κιλισὰ-τζαμιῖ-σοκαγὶ, ἤτοι ὁδὸς τοῦ Κιλισὰ-τζαμιῖ. Πάμπολλα τεμένη, ἄλλοτε ἐκκλησίας, καλοῦσιν οἱ Ὀθωμανοὶ, Κιλισὰ-τζαμιῖ.

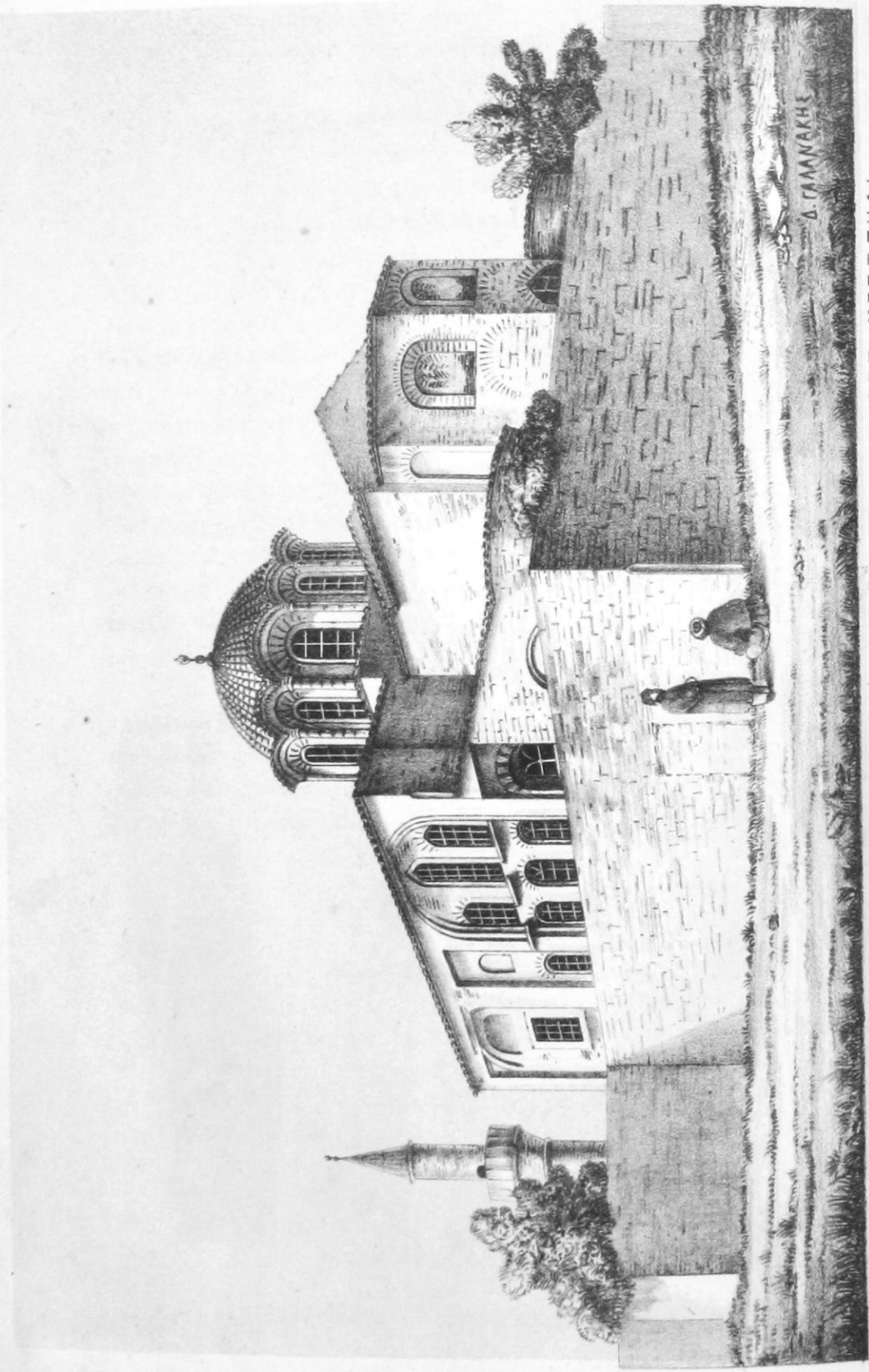

ΕΣΚΙ ΙΜΑΡΕΤ ΜΕΣΤΖΗΔΙ.

ΜΟΝΗ ΤΟΥ ΠΑΝΤΕΠΟΠΤΟΥ.

χεται ἀπὸ τὴν Ἁγίαν Σοφίαν. Ἐκ τῶν γραφομένων τοῦ ἡμετέρου Δούκα περὶ τῆς εἰσβολῆς τῶν κναφέων καὶ σκυτοτόμων Ὀθωμανῶν, καὶ ἀπὸ τοῦ Σειδ Ἀλῆ τοὺς λόγους, εἰκάζω ὅτι ἡ μονὴ αὕτη μετεβλήθη εἰς τέμενος εὐθὺς μετὰ τὴν ἅλωσιν.

Μονὴ τοῦ Παντεπόπτου.

Νῦν, Ἐσκὴ ἰμαρὲτ μεστζηδί[1]).

Τὴν μονὴν ταύτην, κατά τινας ἀνδρῶαν, κατ' ἄλλους γυναικείαν, πρώτη ἀνήγειρεν ἡ Ἄννα Δούκαινα μήτηρ τοῦ Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ[2]). Ὁ κλεινὸς Πατριάρχης Κωνστάντιος λέγει, ὅτι ἦσαν δύω μοναὶ, μία ἀνδρῶα καὶ ἑτέρα γυναικεία[3]). Ἴχνη διπλῆς μονῆς δὲν εὑρῆκα πλησίον τοῦ ναοῦ τούτου. Τὴν μονὴν ταύτην μνημονεύει ὁ Νικήτας Χωνιάτης. Ἐκ τῆς μαρτυρίας τούτου καὶ τοῦ Παχυμέρη[4]) καταφαίνεται, ὅτι ἡ μονὴ ἦτον ἀνδρῶα ἀπ' ἀρχῆς. Ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ ἐνεκλείοντο πολλάκις οἱ ἀπειθοῦντες κληρικοί[5]). Ὁ Δάνδολος, ὁ συγγράψας τὰ χρονικὰ τῆς Βενετίας, μαρτυρεῖ ὅτι κατὰ τὸ 1221ον, μετεκομίσθη ἐκ τῆς μονῆς ταύτης εἰς Βενετίαν τὸ λείψανον τοῦ Ἁγίου Παύλου, μαρτυρήσαντος ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Κοπρωνύμου[6]). Ἡ ἐκκλησία αὕτη πολλάκις ἀναφέρεται ὡς ἐκκλησία Λατινικὴ ἐπὶ τῆς ἡγεμονίας τῶν Λατίνων.

Ἐπὶ τῆς ἐφόδου τῶν σταυροφόρων, κατὰ τὰ μέρη τοῦ Πετρίου, μέσον Φαναρίου καὶ Μπαλατᾶ, τῇ 9ῃ Ἀπριλίου 1204, ὁ Μούρτζουφλος μετὰ τοῦ Βυζαντινοῦ στρατοῦ, ἐστρατοπέδευσεν ἐν τῷ περιβόλῳ τῆς μονῆς ταύτης, ὅθεν καταφαίνεται ὁ λιμὴν, καὶ μέγα μέρος τοῦ Βοσπόρου[7]). Ὁ περίβολος οὗτος μέχρι

---

[1]) Χαδηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 33. Καλεῖται ἐνίοτε ἡ ἐνορία, Ἐσκὴ Ἰμαρὲτ μαχαλεσή. Κ/πολις Πατρ., σελ. 108, καὶ Κουμπὲ τεκιεσὴ μαχαλέ. Ἐσκὴ, παλαιόν. Ἰμαρὲτ, κατάστημα φιλανθρωπικὸν ἔνθα δωρεὰν δίδοται τοῖς πτωχοῖς φαγητόν. Ἀβρ. Μαλιάκα, Λεξικὸν Τουρκο-Ἑλληνικόν. [2]) «Τοῦτο ἡ μήτηρ (δηλ. Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ) γνοῦσα, ἐκοῦσα ἐξέστη, καὶ τὴν τοῦ Παντεπόπτου μονὴν, ἣν αὕτη ἐδείματο κατοικεῖ.» Μ. Γλυκᾶς, σελ. 622. [3]) Κ/πολις Πατρ., σελ. 107. «Οἱ τότε τῇ τοῦ Παντεπόπτου μονῇ προσκαθήμενοι·» «οἱ δ' ἐπὶ τῆς τοῦ Παντεπόπτου μονῆς μοναχοί.» Γ. Παχυμ. Τόμ. Α'. σελ. 314, 315· «ἦν δέ τις μοναχὸς Γρηγόριος ἐν τῇ τοῦ Παντεπόπτου μονῇ.» Ἰδ. Τόμ. Β'. σελ. 185.

[4]) Ν. Χωνιάτης, σελ. 36. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 230. Μνημονεύεται καὶ νομοκάνων εὑρεθεὶς ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ, ἐμπεριέχων τὴν ἀπαρίθμησιν καὶ τάξιν τῶν ἐκκλησιῶν.

[5]) Ἐν ταῖς μοναῖς ἐνεκλείοντο ἐνίοτε καὶ κακοῦργοι ἰδιῶται· «καὶ τὸν μὲν Λεόντιον ῥινοκοπήσας ἐν τῇ τοῦ Δαλμάτου μονῇ φυλάσσεσθαι προσέταξε.» Γ. Κεδρ. Τόμ. Α'. σελ. 777. Νικ. Χωνιάτης, σελ. 315, 361. [6]) C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 80. [7]) «Ὅπερ ἰδὼν ὁ Δούκας.... τὴν Βασίλειον αὐλαίαν προσετετάχει διαταθῆναι κατὰ τὸν ἐν τῇ μονῇ

σήμερον σωζόμενος, ἐρείδεται ἐπὶ θολωτῶν ἐρυμνῶν ὑπογείων, ἅτινα ὑπερύψωσαν τὴν θέσιν τῆς ἐκκλησίας. Τὰ ἐρυμνὰ ταῦτα κτίρια, ἀνήκοντα μέχρι σήμερον εἰς τὸ τέμενος τοῦτο, ἦσαν ἀναμφιβόλως τὰ σιτοφυλάκια καὶ αἱ ἀποθῆκαι τῶν μοναχῶν. Παρὰ τὴν δεξιὰν πλευρὰν τοῦ τεμένους, σώζεται ἁγίασμα ξηρὸν, καλούμενον ὑπὸ τῶν περιοικούντων Χριστιανῶν, τοῦ Ἁγίου Νικολάου. Ὁ ἄνω καὶ κάτω περίβολος ἐνοικιάζεται εἰς πτωχὰς Χριστιανικὰς οἰκογενείας. Ἡ ἐκκλησία ὅλη περιβάλλεται μὲ τεῖχος. Ἀπορῶ ὅτι ὁ πατριάρχης Κωνστάντιος θέτει τὸ τέμενος τοῦτο πλησίον τῶν τειχῶν, ἐνῷ κεῖται ἐπὶ λόφου ὑψηλοῦ, 200 περίπου βήματα πρὸς δυσμὰς τῆς ποτὲ μονῆς τοῦ Παντοκράτορος [1]).

Ἡ μονὴ αὕτη μετεβλήθη εἰς τέμενος ἀπὸ τὸν κατακτητὴν τὸν ἴδιον, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Σειδ Ἀλῆ. Ἀνήκει εἰς τὸ βακούφιον τῆς Ἁγίας Σοφίας. Ὁ κατακτητὴς ἀνεγείρας ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτοῦ τεμένει ὀκτὼ διδακτήρια, διέταξε νὰ μεταβληθῇ ἡ ἐκκλησία αὕτη εἰς τροφεῖον. Ἕνεκα τούτου, ἔμεινεν ἡ ἐπωνυμία αὕτη ἡ Ὀθωμανικὴ εἰς τὸ τέμενος τοῦτο. Μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ τεμένους τοῦ κατακτητοῦ, ἔγινε τέμενος ὁ ναὸς οὗτος.

Ἀπὸ τὸν ναὸν τοῦτον ἀφήρεσαν οἱ Λατῖνοι ἱερὸν ἦλον καὶ ἱερὰς ἀκάνθας σωζομένας μέχρι τοῦδε ἐν Βενετίᾳ. Μετεκομίσθησαν πρὸς τούτοις μετὰ τὸ σῶμα τοῦ Ἁγίου Παύλου τοῦ μάρτυρος, μνημονευθέντος ἀνωτέρω, τὸ τοῦ Ἁγίου Παύλου πατριάρχου Κ/πόλεως καὶ τῆς Ἁγίας Μαρίνης. Ταῦτα ἅπαντα ἀπωλέσθησαν [2]).

Ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου τοῦ Τήρωνος.

Νῦν, Κελισὰ μεστζηδί [3]).

Τὸν ναὸν τοῦτον κείμενον ἐπί τινος σκολιᾶς καὶ στενῆς διόδου τῆς πλατείας Βεφᾶ, πρὸς βορρᾶν τοῦ τεμένους τοῦ Σουλτὰν Μωάμεθ, πρῶτος ἀνήγειρε Σφωράκιος ὁ πατρίκιος ἐν τοῖς χρόνοις Ἀρκαδίου καὶ Θεοδοσίου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ [4]), βασιλεύσαντος μέχρι τοῦ 450οῦ. Εἶναι ὅθεν ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων ναῶν τῆς Κ/πό-

---

τοῦ Παντεπόπτου κολωνὸν, ὅθεν ἦσαν ὁραταὶ μὲν αἱ νῆες κτλ.» Ν. Χωνιάτης, σελ. 752. Τ' αὐτὰ σχεδὸν λέγει καὶ ὁ Ἐφραίμιος, στίχ. 7067,

«ἐπὶ κολωνοῦ πλησίον Παντεπόπτου,
ἔνθα θεατὰ τῶν ἐχθρῶν ἦσαν σκάφη.»

[1]) Σφάλλει ὁ Χάμμερ καλῶν τὴν ἐκκλησίαν ταύτην, Φετιχιὲ, ὄνομα τῆς Παμμακαρίστου. C/polis, Τόμ. Α'. σελ. 381. Παμμακάριστον, καλεῖ τὴν ἐν Φαναρίῳ πατριαρχικὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Ἡ περιγραφὴ τῆς Κ/πόλεως ὑπὸ τοῦ Χάμμερ, εἶναι λίαν ἡμαρτημένη. [2]) Riant, σελ. 178. [3]) Χαδηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 187, 207. [4]) Γ. Κωδινὸς, σελ. 82.

ΝΑΟΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΤΟΥ ΤΗΡΩΝΟΣ.
ΚΕΛΙΣΑ ΜΕΣΤΖΗΔΙ.

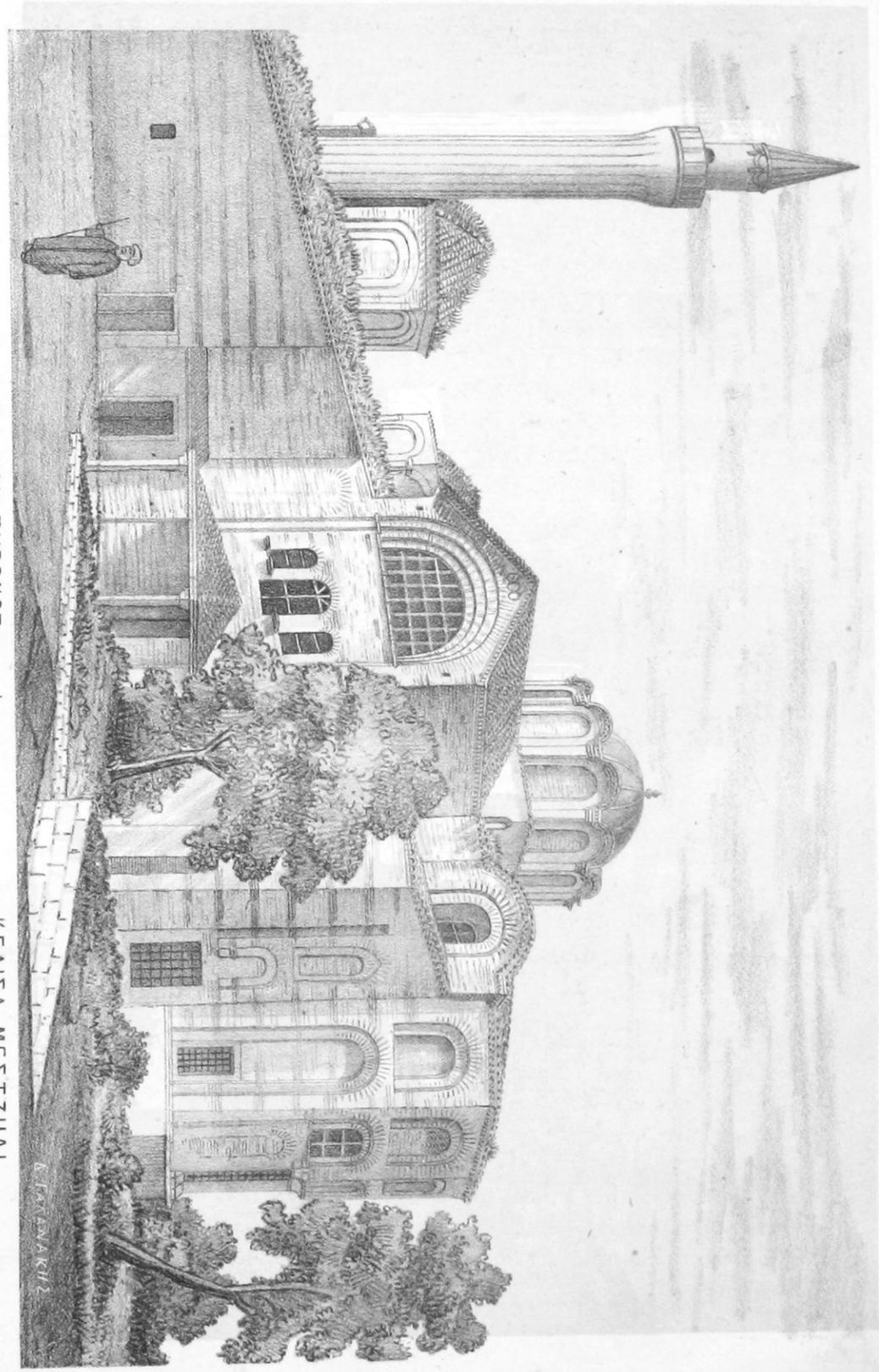

λεως. Ὁ Σφωράκιος οὗτος ὑπάτευσε κατὰ τὸ 452, παρεστάθη δὲ καὶ ἐν τῇ Συνόδῳ τῆς Χαλκηδόνος [1]). Ἡ ἐκκλησία αὕτη, καθὼς καὶ ἡ συνοικία ὅλη καλουμένη «Τὰ Σφωρακίου», συχνότατα μνημονεύονται ἐν τῇ Βυζαντινῇ ἱστορίᾳ. Ὁ Κωδινὸς λέγει, ὅτι μετὰ 133 ἔτη, βασιλεύοντος τοῦ Μαυρικίου, ἐπυρπολήθη ἡ ἐκκλησία αὕτη. Ὁ Θεοφάνης προσθέτει, ὅτι ὁ βασιλεὺς Ἀναστάσιος, λήγοντος τοῦ ἕκτου αἰῶνος, προσέταξέ τινας τῶν ἀρχόντων, ἐκ τοῦ ἄμβωνος τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου τῶν Σφωρακίων [2]) ἵνα παραδεχθῶσι τὴν προσθήκην τοῦ τρισαγίου, τὴν ὁποίαν διὰ γραμμάτων ἐπεκύρωσεν ὁ πατριάρχης Τιμόθεος [3]). Ἕνεκα τούτου, ἐστασίασαν οἱ πολῖται.

Ὁ Ἅγιος Θεόδωρος ἐμαρτύρησεν ἐπὶ τῆς βασιλείας Μαξιμιανοῦ καὶ Μαξιμίνου τῷ 297ῳ, ἦτο δὲ ἐκ τῶν καλουμένων στρατιωτῶν Τηρώνων [4]). Ἡ μνήμη αὐτοῦ ἐτελεῖτο τὸ Σάββατον τῆς πρώτης ἑβδομάδος τῶν νηστειῶν, ἐν τῷ μαρτυρικῷ αὐτοῦ ναῷ [5]). Ἐν τοῖς συναξαρίοις σώζεται λόγος Νεκταρίου πατριάρχου Κ/πόλεως, σαφηνίζων τὸ αἴτιον τῆς ἑορτῆς τοῦ Ἁγίου τούτου κατὰ τὸ πρῶτον Σάββατον τῶν νηστειῶν.

Ὁ Δουκάγγιος ὁ μετὰ τοσαύτης ἐπιμελείας συγγράψας πάντα τὰ τῆς Χριστιανικῆς Κ/πόλεως, πλανᾶται ἐνίοτε ἐν τῇ τοποθεσίᾳ τινῶν αὐτῆς ἐκκλησιῶν καὶ συνοικιῶν, διότι οὐδέποτε ἐπεσκέφθη τὴν Κ/πολιν. Ἐν τῷ Πασχαλίῳ τῷ Χρονικῷ, λέγεται ὅτι κατὰ τὴν στάσιν τοῦ Νίκα [6]), «ἐφῆψε τὴν Ὀκτάγωνον, καὶ αὐτοῦ τοῦ πυρὸς, ἐκαύθη τὰ πέριξ τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου τοῦ Σφωρακίου, δίχα τοῦ σκευοφυλακίου τοῦ φρουρίου τοῦ ἁγίου οἴκου» [7]). Ὅθεν λέγει ὅτι δὲν ἔκειτο μακρὰν τῆς Ἁγίας Σοφίας ἡ συνοικία τοῦ Σφωρακίου, διότι ἡ ὀκτάγωνος ἦτο πλησίον τῆς Μεγάλης ἐκκλησίας. Τὸ Χρονικὸν λαλεῖ περὶ ἑτέρου ὀκταγώνου, πλησίον τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου τοῦ Τήρωνος. Μνημονεύει πρὸς τούτοις τὴν Νεαρὰν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, γράφουσαν, ὅτι δύο εὐαγεῖς οἶκοι ἦσαν ἡνωμένοι τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ, ὁ Ἅγιος Θεόδωρος καὶ ἡ Ἁγία Εἰρήνη.

Κατὰ τὸν Κωδινὸν τὸν Κουροπαλάτην [8]), τέσσαρα ἐκ τῶν δώδεκα φλαμούλων, τῶν κρατουμένων ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ παρόντος τοῦ βασιλέως, εἶχον ἀπεικο-

---

1) C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 139. 2) Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 245. 3) Συναξ. Σεπτ. 25. 4) Τὸν ἅγιον τοῦτον ἐπικαλεῖται ὁ Πτωχοπρόδρομος, «Γεώργιον, Δημήτριον, Τύρωνα (γρ. Τήρωνα), στρατηλάτην». Κοραῆ, Ἄτακτα, Τόμ. Α'. σελ. 14. 5) Συναξ. Φεβρ. 17· «ἐπὶ τῷ τελεσθῆναι τὰ ὅσια Θεοδώρῳ τῷ Χριστομάρτυρι κατὰ τὴν ἑβδόμην τῆς πρώτης τῶν νηστειῶν.» Νικ. Χων., σελ. 301. Κακῶς γράφεται ἐν τοῖς συναξαρίοις, τὰ Φωρακίου. Τὸ λάθος τοῦτο πρὸ πολλοῦ διώρθωσεν ὁ Δουκάγγιος. C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 139. Σύντσγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. ΣΤ'. σελ. 464. 6) Περὶ τῆς στάσεως τοῦ Νίκα, πρβ. Θεοφ. Τόμ. Β'. σελ. 435. 7) Τόμ. Α'. σελ. 623. 8) Σελ. 48. Πρβ. καὶ τὴν σημ. ἐν σελίδι 285.

νισμένους τοὺς Ἁγίους Δημήτριον, Προκόπιον, Θεόδωρον τὸν Τήρωνα καὶ τὸν ἀρχάγγελον Μιχαήλ.

Ἐν τῇ ἐνορίᾳ ταύτῃ, κοινῶς σήμερον καλουμένῃ Βεφὰ Μεϊδὰν, ἦτο καὶ ἡ οἰκία τοῦ ἱστορικοῦ Νικήτα τοῦ Χωνειάτου, πυρποληθεῖσα κατὰ τὴν δευτέραν πυρκαϊὰν, ἀναφλεχθεῖσαν ὑπὸ τῶν Λατίνων σταυροφόρων τῷ 1204ῳ [1]).

Ἡ ἐκκλησία αὕτη, ἐπὶ Βυζαντίων, ἐκαλεῖτο καὶ Φανερωτὴς, διότι εἰς τὸν Ἅγιον τοῦτον κατέφευγον, ὅσοι ἀπώλεσαν χρήματα ἢ πράγματα ἕτερα. Κατὰ τὴν 3 Ἀπριλίου, διηγοῦνται τὰ συναξάρια, ὅτι ἄνθρωπος ἀπολέσας δοῦλον χρήσιμον, προσῆλθεν εἰς τὸν ναὸν τοῦτον, ὅπου παρέμεινε τρεῖς ἡμέρας, ἱκετεύων τὸν Ἅγιον ἵνα φανερώσῃ τὸν τόπον ὅπου εὑρίσκετο ὁ ὑπηρέτης.

Μικρὸν μέρος τῆς ἐκκλησίας ταύτης, βλέπει ὁ διὰ τῆς ὁδοῦ διαβαίνων. Ὑπέφερε πολλάκις ὑπὸ τῶν πυρκαϊῶν, διότι λίαν συμπεπυκνωμένα εἶναι τὰ περὶ τὸν ναὸν Ὀθωμανικὰ οἰκήματα.

Γέρων ἱερεὺς τοῦ ναοῦ τούτου, μὲ εἶπεν ὅτι πρό τινος χρόνου, μετὰ πυρκαϊὰν ὀλεθριωτάτην, ἔμειναν οἱ τροῦλοι τοῦ ναοῦ, ἄνευ μολύβδου καὶ κεράμων διά τινα ἔτη, ἀλλ' ἡ βροχὴ οὐδόλως διεπέρασε τοὺς θόλους. Ἐπὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ τοίχου τοῦ νάρθηκος, σώζονται εἰσέτι, ἐντὸς θυρεῶν, Βυζαντινοὶ σταυροί. Εἰσήλθομεν ὄπισθεν τῆς ἐκκλησίας, ὅπου τὰ κελλία τῶν ἱερέων, ὅθεν ἀπεικονίσαμεν αὐτήν. Ἀτυχῶς ἐκ τῆς ὁδοῦ, οὐχὶ μόνον δὲν φαίνεται τὸ μέγεθος τῆς ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ τροῦλοι εἶναι πάντῃ ἀφανεῖς.

Ἡ ἐκκλησία αὕτη μετεβλήθη εἰς τέμενος ἀπὸ τὸν μουλᾶ Γκιουρανῆ, ὅστις ἀνήγειρεν ἐκ θεμελίων καὶ ἕτερον τέμενος, καλούμενον τέμενος τοῦ Γκιουρανῆ [2]), μὲ τὸ ὁποῖον ἥνωσε καὶ τὸν ναὸν τοῦτον [3]). Μετέβαλεν εἰς τέμενος καὶ ἑτέραν ἐκκλησίαν κειμένην ἐπὶ τῶν παραλίων τειχῶν τοῦ Γαλατᾶ, καλουμένην μέχρι σήμερον τέμενος τοῦ Μοναστηρίου. Προσέτι, ἕτερον τέμενος ἀνίδρυσε πλησίον τῶν παλαιῶν ἀνακτόρων. Τὸ ἴδιον αὐτοῦ τέμενος ἐτελείωσε τῷ 876ῳ τῆς Αἰγείρας, 1471 μ. Χ. Ἀπεβίωσε δὲ τῷ 893ῳ τῆς Αἰγείρας, 1487 μ. Χ. Ἡ ἐκκλησία αὕτη εἶναι ἐξ ἐκείνων, αἵτινες μετεβλήθησαν εἰς τεμένη, βασιλεύοντος τοῦ κατακτητοῦ [4]).

---

[1]) «Ὁ γὰρ οἶκος ἡμῶν ἐν τοῖς Σφωρακίου ἱδρυμένος, ὑπὸ τοῦ δευτέρου πυρὸς ἠφάνισται.» Νικ. Χων. σελ. 776. «Σύναξις τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων Κύρου καὶ Ἰωάννου, εἰς τόπον καλούμενον Φωρακίου» (γρ. Σφωρακίου). Συναξ. Ἰαν. 31. Ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ ἐφυλάττετο καὶ ἡ κάρα τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου, μετακομισθεῖσα ἐν Καέτᾳ τῷ 1210ῳ. C. Christ. Βιβ. Δ΄. σελ. 140. [2]) Χαδηκάτ, Τόμ. Α΄. σελ. 207. [3]) Ἕνεκα τούτου καλεῖται ἡ ἐνορία αὕτη ἐνίοτε παρὰ τοῖς Ὀθωμανοῖς, Σεμς ἐδδὶν Μολᾶ Γκιουρανῆ. [4]) Ὁ Γύλλιος, σελ. 58, λέγει. In tertiam vallem tumulus, in quo aedes est Divi Theodori.

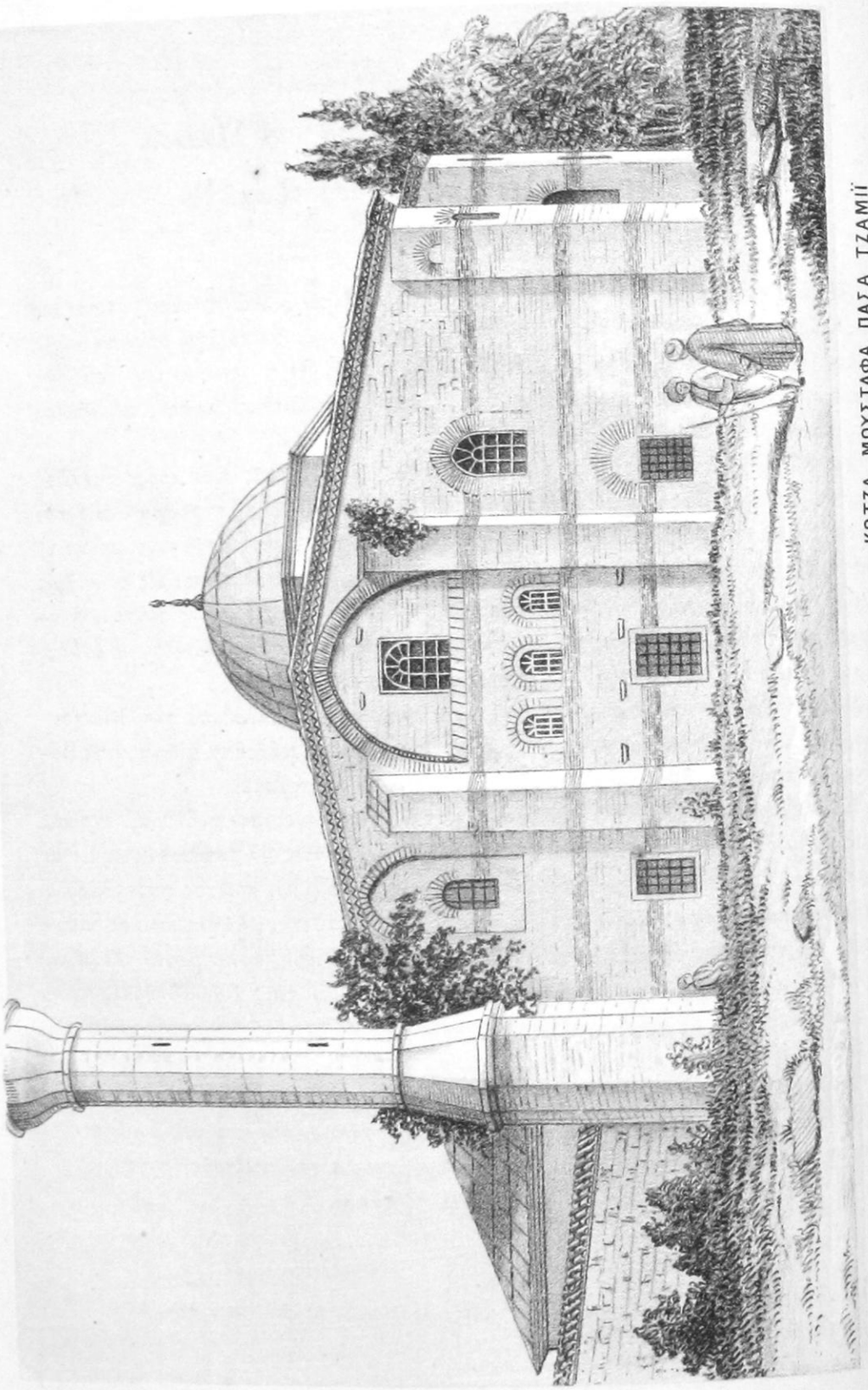

ΚΟΤΖΑ ΜΟΥΣΤΑΦΑ ΠΑΣΑ ΤΖΑΜΙΪ

ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΠΕΤΡΟΥ ΚΑΙ ΜΑΡΚΟΥ

Ἐκκλησία τῶν Ἁγίων Πέτρου καὶ Μάρκου.
Νῦν, Κοτζὰ Μουσταφᾶ πασᾶ τζαμιΐ[1]).

Ἡ ἐκκλησία αὕτη τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Μάρκου, κεῖται εἰς τὸ Ἐϊβὰν-σεράϊ, πλησιέστατα τοῦ παραλίου τείχους, καὶ ὀλίγα βήματα πρὸς ἀνατολὰς τῆς ὁμωνύμου πύλης τοῦ Ἐϊβὰν-σεράϊ. Ὅ,τι γινώσκομεν περὶ τῆς ἐκκλησίας ταύτης, ἐρανιζόμεθα ἀπὸ τὸν Συμεὼν τὸν Μεταφραστὴν, τοῦ ὁποίου ἰδοὺ τὰ λεγόμενα.

Τῷ 458ῳ[2]), δύω πατρίκιοι τοῦ Βυζαντίου, Γάλβιος καὶ Κάνδιδος, ἀπῆλθον εἰς τὸν Ἅγιον Τάφον, χάριν προσκυνήσεως. Ἐκεῖ δολίως ἁφήρπασαν ἀπὸ τὸν οἶκον Ἑβραίας τινὸς παρθένου, τὴν ἐκεῖ φυλαττομένην καὶ προσκυνουμένην ἐσθῆτα τῆς Θεοτόκου, καὶ μετέφεραν αὐτὴν εἰς Κ/πολιν, κρύψαντες εἰς τὸ κτῆμα αὐτῶν, κείμενον πλησίον τῶν Βλαχερνῶν. Ἐδῶ ἐπὶ τοῦ κτήματος τούτου, ἀνήγειραν μετὰ ταῦτα τὴν ἐκκλησίαν ταύτην, ἐν τῇ ὁποίᾳ προσεκυνεῖτο ἡ ἐσθὴς, ἑωσοῦ κατετέθη διὰ παντὸς ἐν τῷ ναῷ τῶν Βλαχερνῶν.

Μολονότι ἡ ἐκκλησία αὕτη εἶναι τόσῳ πλησίον τοῦ παλατίου τῶν Βλαχερνῶν, μνημονευομένου τοσάκις κατὰ τοὺς τελευταίους μάλιστα αἰῶνας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, οὐδόλως ἀναφέρουσιν αὐτὴν οἱ συγγραφεῖς.

Ἐν τῷ μικροτάτῳ αὐτῆς περιβόλῳ κεῖται μαρμάρινος κολυμβήθρα, ἔχουσα τρεῖς βαθμίδας, διὰ τῶν ὁποίων κατέβαινον οἱ μέλλοντες νὰ βαπτισθῶσιν. Εἶναι σήμερον πλήρης πετρῶν καὶ χωμάτων. Ταύτην, νομίζω, πρῶτος παρετήρησεν ὁ κλεινὸς πατριάρχης Κωνστάντιος. Ἑτέρα ὁμοία αὐτῆς, πλατυτέρα καὶ βαθυτέρα, σώζεται ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Ὀθωμανικοῦ τεμένους, καλουμένου Ζεϊνὲμπ Σουλτὰν, ἀπέναντι τοῦ ἐν Κ/πόλει τηλεγραφείου. Ἐν ταῖς κολυμβήθραις ταύταις, ἐβαπτίζοντο οἱ ἐθνικοὶ κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἐν τῇ εἰσόδῳ τοῦ τεμένους τούτου εἶναι τεθαμμένος ὁ Τζαμπὲρ, υἱὸς τοῦ Ἀβδουλλὰχ, σύγχρονος τοῦ Μωάμεθ, ἐλθὼν εἰς Κ/πολιν μετὰ τοῦ Ἐγιούπ[3]).

Ὄπισθεν τοῦ τεμένους τούτου, εἶναι ἐκτενὴς κῆπος, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἀπεικονίσαμεν τὴν ἐκκλησίαν. Ἡ μετὰ τὴν ἅλωσιν ἱστορία τοῦ τεμένους τούτου, σχετίζεται μεθ' ἑτέρας ἐκκλησίας καλουμένης τὸ πάλαι,

---

[1]) Χαδηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 167. [2]) Συναξ. Ἰουλίου 2. Λέων ὁ Γραμ. σελ. 114.
[3]) Χαδηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 161.

Μονὴ τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου ἐν τῇ Κρίσει. Νῦν, Κοτζὰ Μουσταφᾶ πασᾶ τζαμιΐ[1]).

Ἡ μονὴ αὕτη[2]), κειμένη ἐν τῇ συνοικίᾳ τῆς Ψαμάθου καλουμένῃ Τζουμὰ παζὰρ, ἦτο γυναικεία. Νομίζω ὅτι ὁ Πατριάρχης πλανᾶται, γράφων ὅτι τὴν ἐκκλησίαν ταύτην ἀνήγειρεν ἡ Ἀρκαδία ἀδελφὴ Θεοδοσίου τοῦ νεωτέρου[3]). Κατὰ τὸν Συμεὼν τὸν Μεταφραστὴν[4]), ὁ Ἅγιος Ἀνδρέας, ἐπ' ὀνόματι τοῦ ὁποίου ἐτιμᾶτο ἡ ἐκκλησία αὕτη, ἐμαρτύρησεν ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Κοπρωνύμου, καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ «ἐν ἱερῷ τόπῳ κατετίθετο, Κρίσις τῷ τόπῳ τὸ ὄνομα». Ἐκ τῶν γραφομένων τούτων τοῦ Μεταφραστοῦ, καταφαίνεται, ὅτι ὁ τόπος οὗτος πρὸ πολλοῦ ἐκαλεῖτο Κρίσις, καὶ ὅτι ἡ ἐκκλησία ἡ ἐκεῖ ἀνιδρυθεῖσα, οὐδεμίαν σχέσιν εἶχε μετὰ τῆς ἐκεῖ γενομένης κρίσεως.

Περὶ τοῦ ναοῦ τούτου, λέγει ὁ Παχυμέρης[5]), ὅτι « ἡ Ῥαούλαινα Πρωτοβεστιάρισσα ἐν τῇ τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου μονῇ τοῦ τῆς κρίσεως, ἱερὸν οἶκον εἰς κάλλος ἐξησκημένον καὶ μέγεθος, ἀνιστᾷ». Σεβομένη δὲ τὸν πατριάρχην Ἀρσένιον ζῶντα καὶ τελευτήσαντα, ἐδεήθη τοῦ βασιλέως ἵνα καταθέσῃ τὸ σῶμα τοῦ ἀποθανόντος πατριάρχου, ἐν τῇ μονῇ τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου παρ' αὐτῆς ἀνεγερθείσῃ. Ἔκτοτε ὁ βασιλεὺς, ἡ σύγκλητος καὶ πάντες σχεδὸν οἱ ἱερωμένοι μετὰ πολλοῦ λαοῦ, μεθ' ὕμνων περιφανῶν καὶ λαμπάδων μετεκόμισαν τὸ λείψανον τοῦ πατριάρχου, πρῶτον εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας, μετὰ ταῦτα εἰς τὸν ναὸν τοῦτον τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου. Ἔκτοτε τιμὰς ἐτέλουν εἰς τὸν νεκρὸν τοῦ πατριάρχου τούτου, τοῦ βασιλέως προθύμως καταβάλλοντος τὰς δαπάνας τῆς τελετῆς.

Μετά τινα καιρὸν, οἱ ὀπαδοὶ τοῦ πατριαρχεύσαντος Ἀρσενίου, Ἀρσενιᾶται καλούμενοι, ἤτησαν νὰ κομίσωσι τὸ λείψανον τοῦ Ἀρσενίου ἀπὸ τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου, καὶ «ἐνταφιάσωσιν αὐτὸ ἐν τῷ μεγίστῳ τῆς Ἁγίας Σοφίας ναῷ»[6]).

Ὅτι ἡ μονὴ αὕτη ἦτο γυναικεία, τεκμαίρεται ἀπὸ τ' ἀκόλουθα τῶν πατριαρχικῶν ἐγγράφων[7]). Κατὰ τὸ 1371, «Μοναχός τις ἀπὸ τῆς σεβασμίας μονῆς....

---

[1]) Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 161. [2]) «Τῆς τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου τοῦ ἐν τῇ κρίσει μονῆς.» Γ. Παχυμ. Τόμ. Β'. σελ. 133. [3]) Κ/πολις Πατρ. σελ. 109. [4]) Τόμ. Β'. σελ. 1128. [5]) Τόμ. Β'. σελ. 85, 133. Νικ. Γρηγορᾶς, Τόμ. Α'. σελ. 167. Ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ κατέλυσε διά τινα χρόνον, ὁ πατριάρχης Βέκκος. Νικ. Γρηγορᾶς, Τόμ. Α'. σελ. 178. Κατὰ τὸν αὐτὸν συγγραφέα πλησίον τῆς μονῆς ταύτης κατῴκει καὶ ἡ Ῥαούλαινα. [6]) Νικ. Γρηγορᾶς, Τόμ. Α'. σελ. 262. Muralt. Chron. Byz. Τόμ. Β'. σελ. 448. [7]) Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 548.

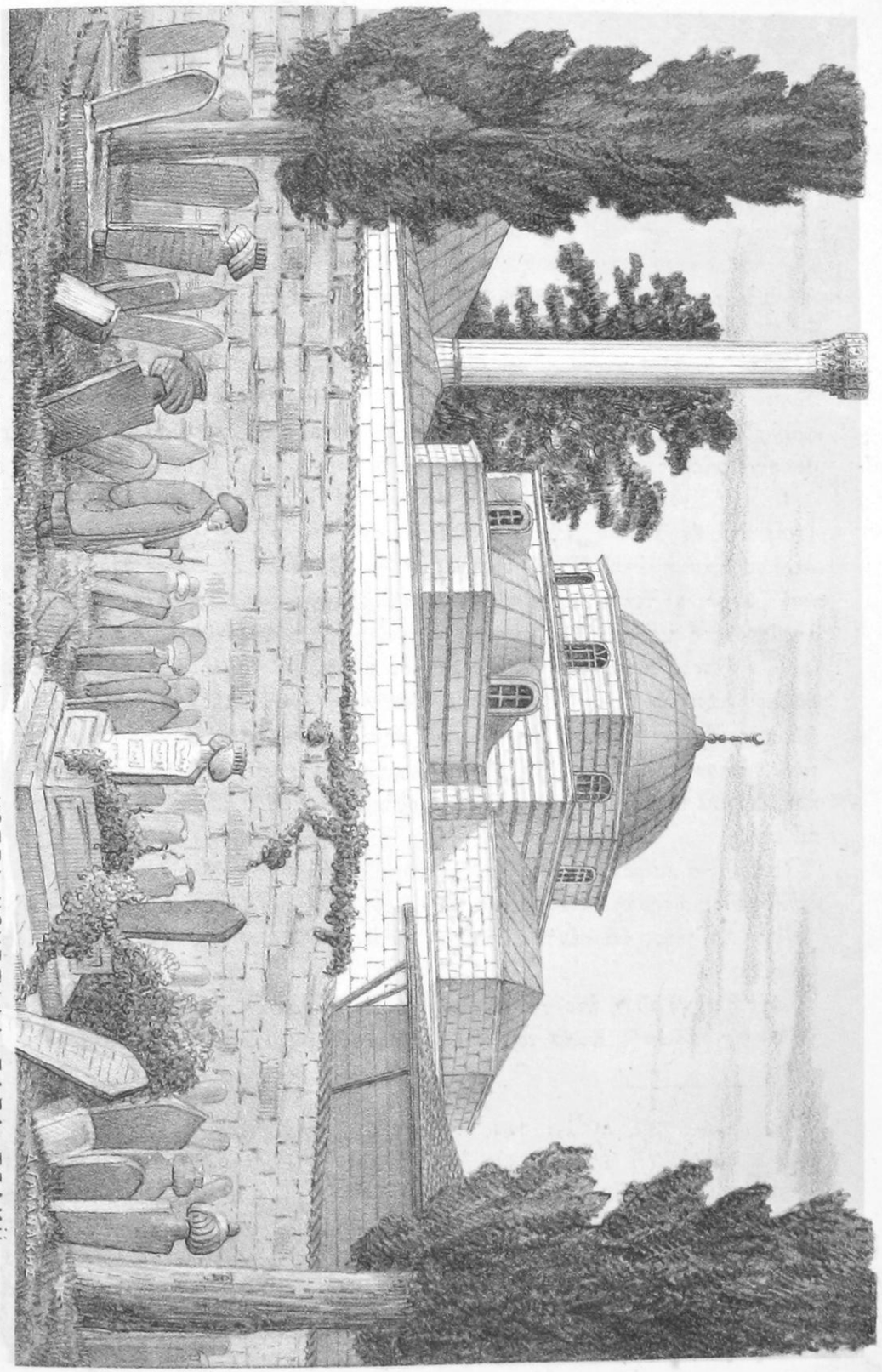

ΜΟΝΗ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΝΔΡΕΟΥ ΕΝ ΤΗ ΚΡΙΣΕΙ — ΚΟΤΖΑ ΜΟΥΣΤΑΦΑ ΠΑΣΑ ΤΖΑΜΙΪ.

ΜΑΝΟΛΙΟ

τῆς Ὁδηγητρίας, ὁ παπᾶς Ἰωάσαφ, συνεφθείρετο μετά τινος μοναχῆς ἀπὸ τῆς σεβασμίας μονῆς τοῦ Ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Ἀνδρέου τοῦ ἐν τῇ κρίσει». Κατὰ τὸ 1400 [1]), «ἡ προηγουμένη τῆς σεβασμίας μονῆς τοῦ Ἁγίου ὁσιομάρτυρος Ἀνδρέου τοῦ ἐν τῇ Κρίσει, κυρὰ Θεογνωσία μοναχὴ κτλ.» Καὶ πάλιν κατὰ τὸ 1401, «αἱ ἐνασκούμεναι τῇ σεβασμίᾳ καὶ θείᾳ μονῇ τοῦ Ἁγίου καὶ ἐνδόξου ὁσιομάρτυρος Ἀνδρέου τοῦ ἐν τῇ Κρίσει, μετὰ τῆς καθηγουμένης αὐτῶν, ἀναδραμοῦσαι ἔγκλησιν ἐποιήσαντο κατὰ τοῦ Λουκᾶ» [2]).

Ὅλος ὁ ἀρχαῖος περίβολος τῆς μονῆς ταύτης, ἐν τῇ ὁποίᾳ κατὰ τὰ πατριαρχικὰ ἔγγραφα, ἐνδιητῶντο ὀλίγαι μοναχαί, εἶναι σήμερον πλήρης οἰκιῶν Ὀθωμανικῶν. Τάφοι, κρῆναι, κελλία τῶν ἱερέων καί τινα δωμάτια, ἐν τοῖς ὁποίοις διδάσκονται τὰ τέκνα τῆς Ὀθωμανικῆς ἐνορίας, ἐπλήρωσαν ὅλον τὸν πρὸ τοῦ νάρθηκος περίβολον. Ἐν τῷ περιβόλῳ τούτῳ, ἵσταται κυπάρισσος γηραιὰ, ὑψίκομος καὶ ξηροτάτη, ἐπὶ τῆς ὁποίας περιτυλίσσεται ἅλυσις λεπτὴ σιδηρᾶ, διήκουσα μέχρι τῆς ῥίζης τοῦ δένδρου. Τὴν ῥίζαν καὶ τὴν ἅλυσιν περιβάλλει παλαιὸν ξύλινον περίφραγμα, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εἰσήρχετο ὁ μέλλων νὰ κριθῇ. Ὅθεν καὶ ἡ προσηγορία τοῦ ναοῦ, ὁ Ἅγιος Ἀνδρέας ἐν τῇ Κρίσει.

Ἰδοὺ τὰ περὶ τῆς ἁλύσεως ταύτης διαθρυλλούμενα, τὰ ὁποῖα πιθανώτατα εἶναι παραδόσεις Βυζαντιναί. Διὰ τῆς ἁλύσεως ταύτης ἐδικάζοντο οἱ ὀφειλέται χρημάτων. Ὁ ἀρνούμενος τὸ ὀφείλημα εἰσήγετο ὑπὸ τὴν ἅλυσιν, ἥτις ἀνήρχετο ἂν εἶχεν ἀποτίσει τὸ ὀφείλημά του, κατήρχετο ἂν εἰσέτι ὤφειλε. Πρὸ πολλῶν χρόνων, Ἑβραῖος εἰσῆξεν εἰς δίκην Ὀθωμανόν, αἰτοῦντα χρήματα πρὸ καιροῦ τῷ Ἑβραίῳ δανεισθέντα. Ὁ Ἑβραῖος ἐκράτει ῥάβδον, ἐντὸς τῆς ὁποίας ἔκρυψεν ὅσα ὤφειλεν εἰς τὸν Ὀθωμανόν. Μέλλων δὲ νὰ ἐγγίσῃ τὴν ἅλυσιν, παρεκάλεσε τὸν Ὀθωμανὸν νὰ κρατῇ τὴν ῥάβδον. Ἡ ἅλυσις ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ Ἑβραίου ἀνῆλθε, κατῆλθε δὲ ἐπὶ τοῦ Ὀθωμανοῦ, ἀποδείξασα ὅτι ὁ Ὀθωμανὸς οὐδὲν εἶχε νὰ λάβῃ ἀπὸ τὸν Ἑβραῖον. Ἕνεκα τούτου, κατηργήθη ἔκτοτε ἡ διὰ τῆς ἁλύσεως ταύτης δίκη. Τὴν σήμερον οὐδεμία χρῆσις γίνεται τῆς ἁλύσεως, φυλαττομένης εἰσέτι χάριν τῶν φιλοθεαμόνων. Ὁ Κύριος Βυζάντιος λέγει περὶ τῆς ἁλύσεως ταῦτα· «λογοποιοῦνται ἄρρητ' ἀθέμιτα, τῶν ὁποίων τὰ πρωτότυπα ἀνευρίσκει τις καὶ παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς χρονογράφοις» [3]). Ἐγὼ εἰσέτι δὲν εὐτύχησα νὰ εὕρω τὰ τοιαῦτα.

Πάμπολλα μέρη τοῦ ναοῦ τούτου εἶναι ἱδρύματα Ὀθωμανικά. Κατὰ τὸ ὄπισθεν καὶ νότιον μέρος τοῦ ναοῦ, ὅπου εἶναι τὰ κελλία τῶν ἱερέων, ὑπάρχουσι στοαὶ, λείψανα πιθανὸν τῆς Ἑλληνικῆς ταύτης μονῆς.

Ἀμφοτέρους τοὺς ἄνω εἰρημένους ναοὺς, μετέβαλεν εἰς τεμένη ὁ Κοδζὰ

---

[1]) Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 353. [2]) Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 506. [3]) Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 334.

Μουσταφᾶ πασᾶς. Ἐνίοτε ὁ ἐν Ἐϊβὰν-σεράϊ, καλεῖται τέμενος τοῦ Ἀτὴκ Μουσταφᾶ πασᾶ, ὁ δὲ Σεϊδ Ἀλῆς ὀνομάζει αὐτὸν ἐν τῇ περιγραφῇ καὶ τῶν δύω τεμενῶν, Κοδζὰ Μουσταφᾶ πασᾶ, λέγων ὅτι ἀμφότερα τὰ τεμένη ταῦτα ἦσαν τὸ πάλαι ἐκκλησίαι. Ἐν τῷ τεμένει τῆς Ψαμάθου, κατὰ πρῶτον ἀνῆπτον φῶτα ἐπὶ τῶν μιναρέδων, τὴν παραμονὴν τῶν γενεθλίων τοῦ προφήτου. Ταῦτα ἰδὼν ὁ Σουλτὰν Ἀχμὲτ, διέταξε διὰ φιρμανίου ν' ἀνάπτωνται ὅμοια φῶτα ἐφ' ὅλων τῆς Κ/πόλεως τῶν μιναρέδων [1]).

Τῷ 1765ῳ, μέρος τοῦ τρούλου καί τινα παραπλήσια κτίρια, κατέπεσαν ἀπὸ σεισμὸν καὶ ἐκ νέου ἀνεκαινίσθησαν.

Ὁ Βεζύρης Μουσταφᾶ πασᾶς ἦτο, κατὰ τὸν Σεϊδ Ἀλῆν, Εὐρωπαῖος [2]). Ἐν καιρῷ τοῦ Σουλτὰν Βαϊαζὴδ, ἦτον ὑπηρέτης εἰς τ' ἀνάκτορα καὶ ἐφημίζετο ὡς ἐπιδεξιώτατος κουρεύς. Κατά τινα φήμην, γενόμενος ἀρχιθυρωρὸς, ἐξύρισε τὰς τρίχας τοῦ προσώπου αὐτοῦ, κατὰ τῶν Εὐρωπαίων τὴν συνήθειαν, καὶ ἀπερχόμενος εἰς Ῥώμην, ἐμβῆκεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ἐκεῖ διατρίβοντος ἡγεμονόπαιδος Τζὲμ ἀδελφοῦ τοῦ Βαϊαζήδ. Παρὰ τούτῳ ὑπηρέτει ὡς κουρεὺς, καὶ ξυρίσας τὸν ἡγεμονόπαιδα μὲ ξυράφιον δηλητηριασμένον, ἐπροξένησε τὸν θάνατον τοῦ νέου. Ἐλθὼν εἰς Κ/πολιν, ἔλαβε τὴν διοίκησιν τῆς Ῥωμυλίας [3]). Ἀκολούθως, ἀποπεμφθέντος τοῦ Βεζύρου Ἀχμὲτ πασᾶ, ἀνηγορεύθη Βεζύρης ὁ Μουσταφᾶ πασᾶς. Ὀλίγον μετὰ ταῦτα, ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον ὁ Σουλτὰν Σελὴμ, καὶ ὑποπτευόμενος τὸν Μουσταφᾶ, ὡς συνεργοῦντα ἵν' ἀναβιβάσῃ ἐπὶ τοῦ θρόνου τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἀχμὲτ, ἐνθυμούμενος δὲ καὶ τὸν φόνον τοῦ Τζὲμ, ἐκαρατόμησε τὸν Μουσταφᾶ πασᾶν ἐν Προύσῃ. Τὸ δὲ σῶμα αὐτοῦ ἐρρίφθη ἐπὶ δυσώδους κοπρῶνος. Ταῦτα συνέβησαν τῷ 1512ῳ [4]). Τὸ σῶμα αὐτοῦ ἐτάφη ἔν τινι Ὀθωμανικῇ μονῇ τῆς Προύσης. Ἡ μονὴ αὕτη τοὺ Ἁγίου Ἀνδρέου, μετεβλήθη εἰς τέμενος τῷ 1483ῳ. Περὶ τοῦ ἑτέρου ὁμωνύμου τεμένους ἐν Ἐϊβὰν-σεράϊ, οὐδὲν λέγει ὁ Σεϊδ Ἀλῆς. Πιθανὸν μετεβλήθησαν συγχρόνως.

Ναὸς τῆς Ἁγίας Θεοδοσίας.
Νῦν, Γκιοὺλ τζαμιΐ [5]).

Ὁ ναὸς οὗτος κεῖται πρὸς νότον τῆς ἐνορίας Τζουμπαλῆ, ἐν τῇ Ὀθωμανικῇ συνοικίᾳ καλουμένῃ Κιουτζοὺκ Μουσταφᾶ πασᾶ. Ὁ Δουκάγγιος καί τινες ἄλ-

[1]) Χαδηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 163. [2]) Ἐφρὲνδζ, ἐφρενδζὶ, Φράγκος, Εὐρωπαῖος. Ἀβρ. Μαλιάκα, Λεξικὸν Τουρκο-Ἑλληνικόν· «(Κοτζὰ) Μουσταφᾶ πασᾶς, ἀρνησίθρησκος Γραικὸς, υἱὸς ἱερέως, μοχθηρότατος, φιλαργυρότατος καὶ πανουργότατος.» Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Β'. σελ. 413. [3]) Ὑψηλάντου, Τὰ μετὰ τὴν ἅλωσιν, σελ. 29. [4]) Ἱστορία Πολιτικὴ, σελ. 71. [5]) Χαδηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 186.

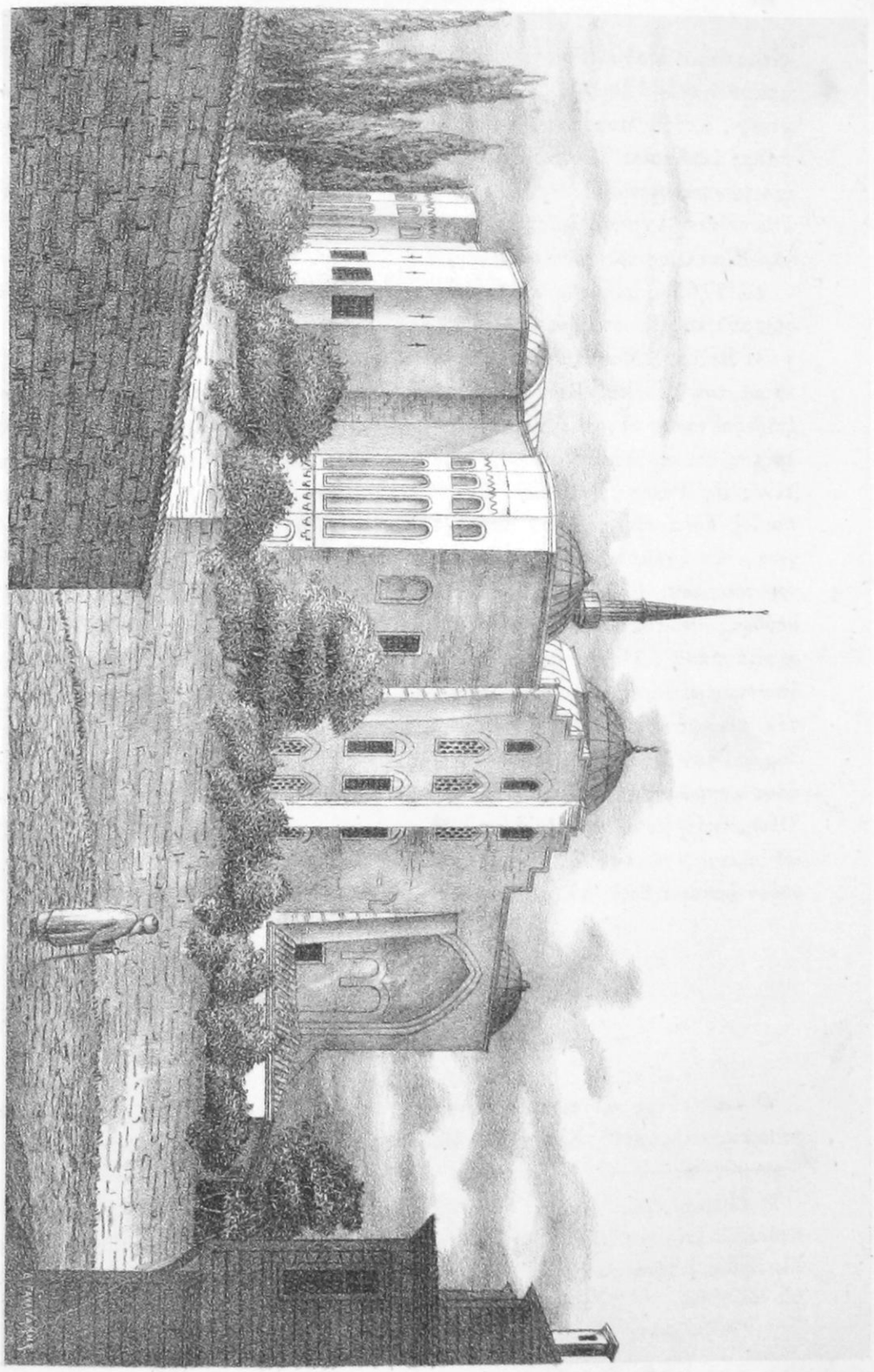

ΝΑΟΣ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΘΕΟΔΟΣΙΑΣ ἢ ΓΚΙΟΥΛ ΤΖΑΜΙΪ

λοι θέτουσι τὴν ἐκκλησίαν ταύτην ἐκτὸς τῆς Κ/πόλεως [1]). Ἡ ἑορτὴ τῆς Ἁγίας ταύτης ἐτελεῖτο τῇ 29ῃ Μαΐου, ἐν τῷ ναῷ τούτῳ καὶ ἐν τῇ μονῇ τοῦ Δεξιοκράτους, ὅπου κατὰ τὸν συναξαριστὴν, ἔκειτο τὸ σῶμα τῆς Ἁγίας [2]).

Ὁ Παχυμέρης ἀφηγεῖται « θαυμάσιον τῆς ὁσιομάρτυρος Θεοδοσίας» ἐν τῷ ναῷ τούτῳ γενόμενον, βασιλεύοντος Ἀνδρονίκου τοῦ Παλαιολόγου. Ἕνεκα τούτου, παννυχὶς ἐτελέσθη, τοῦ Βασιλέως μετὰ πάσης τῆς Συγκλήτου καὶ τοῦ πατριάρχου, πεζῇ βαδιζόντων πρὸς τὸν ναὸν τῆς ὁσιομάρτυρος [3]).

Περὶ τοῦ κτίτορος τῆς ἐκκλησίας ταύτης οὐδὲν ἀναφέρουσιν οἱ Βυζάντιοι. Παράδοξος ἡ σιωπὴ αὕτη, διότι ἡ ἐκκλησία εἶναι μεγίστη, ὑψηλὴ, καὶ μέχρι τοῦδε ἐν καλλίστῃ καταστάσει. Ὁ Δούκας [4]) ἱστορῶν τὴν ἅλωσιν τῆς Κ/πόλεως λέγει· «ἔτυχε γὰρ ἐν ἐκείνῃ τῇ φοβερᾷ ἡμέρᾳ τῆς συντελείας τῆς πόλεως, ἑορτάζεσθαι καὶ πανηγυρίζειν τὴν μνήμην τῆς ὁσιομάρτυρος Θεοδοσίας. Ἐτελεῖτο οὖν ἑορτὴ πάνδημος· ἦσαν γὰρ καὶ ἀφ' ἑσπέρας πλεῖστοι καὶ πλεῖσται διανυκτερεύσαντες ἐν τῇ σορῷ τῆς ὁσίας, οἱ πλείονες δὲ πρωὶ, ἡμέρας γενομένης, αἱ γυναῖκες σὺν τοῖς ἀνδράσιν αὐτῶν ἀπερχόμενοι εἰς προσκύνησιν, φέρουσαι κηροὺς καὶ θυμιάματα, περικεκαλλωπισμέναι καὶ περικεκοσμημέναι οὖσαι, ἐξαίφνης ἐν ταῖς παγίσι τῶν Τούρκων ἐνέπεσον· ποῦ γὰρ εἶχον ἐννοῆσαι τὴν ἐξαίφνης ὀργὴν εἰς τοσοῦτον εὖρος τῆς πόλεως.»

Ὁ Λεουνκλάβιος λέγει, ὅτι ἡ ἐκκλησία αὕτη τῆς Ἁγίας Θεοδοσίας μετεβλήθη εἰς τέμενος καλούμενον τοῦ Χασὰν πασᾶ [5]). Ὁ συγγραφεὺς τοῦ μεγάλου Βελγικοῦ Χρονικοῦ λέγει, ὅτι τὸ σῶμα τῆς Ἁγίας ἔκειτο ἐν τῷ ναῷ τούτῳ, καὶ ὅτι τοῦτο μετὰ πολλῶν ἄλλων λειψάνων ἐρρίφθη εἰς τὰς ὁδοὺς ἐπὶ τῆς ἁλώσεως. Ταῦτα ἀντιφάσκουσι μὲ τὰ γραφόμενα τῶν συναξαριστῶν, λεγόντων, ὅτι τὸ σῶμα τῆς Ἁγίας εὑρίσκετο ἐν τῇ μονῇ τοῦ Δεξιοκράτους.

Ἡ ἐκκλησία αὕτη σήμερον καλεῖται Γκιοὺλ τζαμιὶ, τέμενος τοῦ ῥόδου, δι' αἰτίαν ἄγνωστον. Ὁ Πατριάρχης λέγει, ὅτι οὕτως ἐκλήθη διὰ τὴν καλλονὴν αὐτοῦ [6]).

Ὁ ναὸς οὗτος ἐκτὸς τῆς βορεινῆς αὐτοῦ πλευρᾶς, εἶναι περικυκλωμένος ἀπὸ Ὀθωμανικὰ οἰκήματα. Οἱ τροῦλοι καὶ ἅπαντα τὰ τείχη διατηροῦνται εἰσέτι ἐν καλλίστῃ καταστάσει. Λαμπρὰ καὶ περικαλλεστάτη εἶναι ἡ ἐσωτερικὴ ἐκκλη-

---

[1]) C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 190. «Ὁ δὲ μέγας δοὺξ Λουκᾶς ὁ Νοταρᾶς ἵνα φυλάττῃ ἐν τοῖς μέρεσι τοῦ Πετρίου καὶ ἕως τῆς πύλης τῆς Ἁγίας Θεοδοσίας.» Γ. Φραντζῆς, σελ. 254. [2]) Συναξ. Μαΐου 29. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 532. [3]) Γ. Παχυμ. Τόμ. Β'. σελ. 452. [4]) Σελ. 293. [5]) C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 190. Οὕτως ἐξηγῶ τὰ κακῶς γεγραμμένα τοῦ Λεουνκλαβίου, Casanis Bassae messita. [6]) Κ/πολις Πατρ., σελ. 117. Τοῦ αὐτοῦ, Ἑλάσ. Γραφαὶ, σελ. 442. Σήμερον, πάμπολλοι καλοῦσι τὴν ἐκκλησίαν ταύτην, Ῥόδον τὸ ἀμάραντον, πλανηθέντες πιθανὸν ἐκ τῆς Τουρκικῆς ἐπωνυμίας τοῦ ναοῦ.

σία. Ἕνεκα τούτου, φρονῶ, ὅτι ἀνηγέρθη ἢ μᾶλλον ἀνεκαινίσθη, κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους.

Ἡ ἐκκλησία αὕτη, παρὰ τὴν συνήθειαν τῶν Ὀθωμανῶν, μετεβλήθη εὐθὺς μετὰ τὴν ἅλωσιν, εἰς ἀποθήκην τῶν μηχανῶν καὶ ἐφοδίων τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ναυστάθμου. Ἀκολούθως, κατὰ διαταγὴν τοῦ Σουλτὰν Σελὴμ τοῦ Δευτέρου, ἀνηγέρθη μιναρὲς, καὶ μετεβλήθη εἰς τέμενος. Ὁ Σουλτὰν Σελὴμ διεδέχθη τὸν πατέρα αὐτοῦ Σουλεϊμὰν τῷ 1566ῳ, καὶ ἀπεβίωσε τῷ 1574ῳ [1]). Ὅθεν ἐν τῇ ὀκταετίᾳ ταύτῃ μετεβλήθη εἰς τέμενος ἡ ἐκκλησία αὕτη, οὖσα ἀπὸ τοὺς χρόνους τῆς ἁλώσεως μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης, ἀποθήκη τοῦ ναυστάθμου.

Μονὴ τῆς Παναχράντου.

Νῦν, Φεναρῆ Ἰησᾶ μεστζηδί [2]).

Ἡ ἀνδρῶα μονὴ αὕτη κεῖται ἐν τῇ συνοικίᾳ καλουμένῃ Χαλιτζηλὰρ κιοσκιοῦ, καὶ πολλάκις Ἀϐτζηλὰρ κιοσκιοῦ, ἐν τόπῳ λίαν χθαμαλῷ, ὄπισθεν τοῦ τεμένους τοῦ κατακτητοῦ. Πανταχόθεν περικυκλουμένη ὑπὸ συνοικιῶν Ὀθωμανικῶν, εἶναι ἕνεκα τούτου, τῶν ἄλλων Βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν ἡ μᾶλλον ἄγνωστος, καὶ ὀλίγιστοι τὴν ἐπισκέπτονται. Κεῖται πρὸς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ Ἐτ Μεϊδὰν, τοῦ ἄλλοτε πεφιλημένου ἐνδιαιτήματος τῶν ἀτιθάσσων Γενιτζάρων, τοὺς ὁποίους ἐδῶ ἐθανάτωσεν ὁ Σουλτὰν Μαχμοὺδ διὰ πυρὸς καὶ μαχαίρας τῷ 1826ῳ. Ὅλοι οἱ ὄπισθεν αὐτῆς ἐκτεινόμενοι κῆποι, οἱ κατέχοντες τὴν θέσιν τοῦ Ἐτ Μεϊδὰν, ἦσαν, εἰκάζω, ὁ περίβολος τῆς μονῆς ταύτης, διότι μετὰ τὴν ἐξόντωσιν τῶν Γενιτζάρων, ἀνασκαπτομένης τῆς γῆς, ἀνωρύχθησαν πολλαὶ ἐπιτάφιοι ἐπιγραφαὶ, σήμερον ἀπολεσθεῖσαι. Ἐπὶ τῆς πλατείας ταύτης ᾠκοδομήθησαν πάμπολλαι οἰκίαι Ὀθωμανικαί.

Περὶ τοῦ πρώτου ἱδρυτοῦ τῆς μονῆς ταύτης, οὐδὲν ἀναφέρουσιν οἱ Βυζάντιοι. Γεώργιος ὁ Παχυμέρης λέγει, ὅτι ἐν τῇ μονῇ τῆς Παναχράντου, κατέφυγεν ὁ πατριάρχης Ἰωάννης Βέκκος [3]), ἀκμάσας ἐπὶ Μιχαὴλ τοῦ Παλαιολόγου καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. Ὁ δὲ Νικ. Γρηγορᾶς [4]) προσθέτει, ὅτι ὁ Βέκκος «λάθρα τὸν θρόνον καταλιπὼν, ὑπεχώρησε καὶ συνέκλεισεν ἑαυτὸν εἰς τὴν τῆς Παναχράν-

---

[1]) Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Β'. σελ. 398, 399. [2]) Χ. Τζ. Τόμ. Α'. σελ. 157.

[3]) «Τῇ τῆς Παναχράντου μονῇ ἑαυτὸν δίδωσι.» Γ. Παχυμ. Τόμ. Α'. σελ. 455. Β'. σελ. 19. [4]) Τόμ. Α'. σελ. 160. Κατὰ τὸν Muralt, Chron. Byz. Τόμ. Β'. σελ. 437, κατέφυγεν ὁ Βέκκος ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ τῇ 8ῃ Μαρτίου 1279.

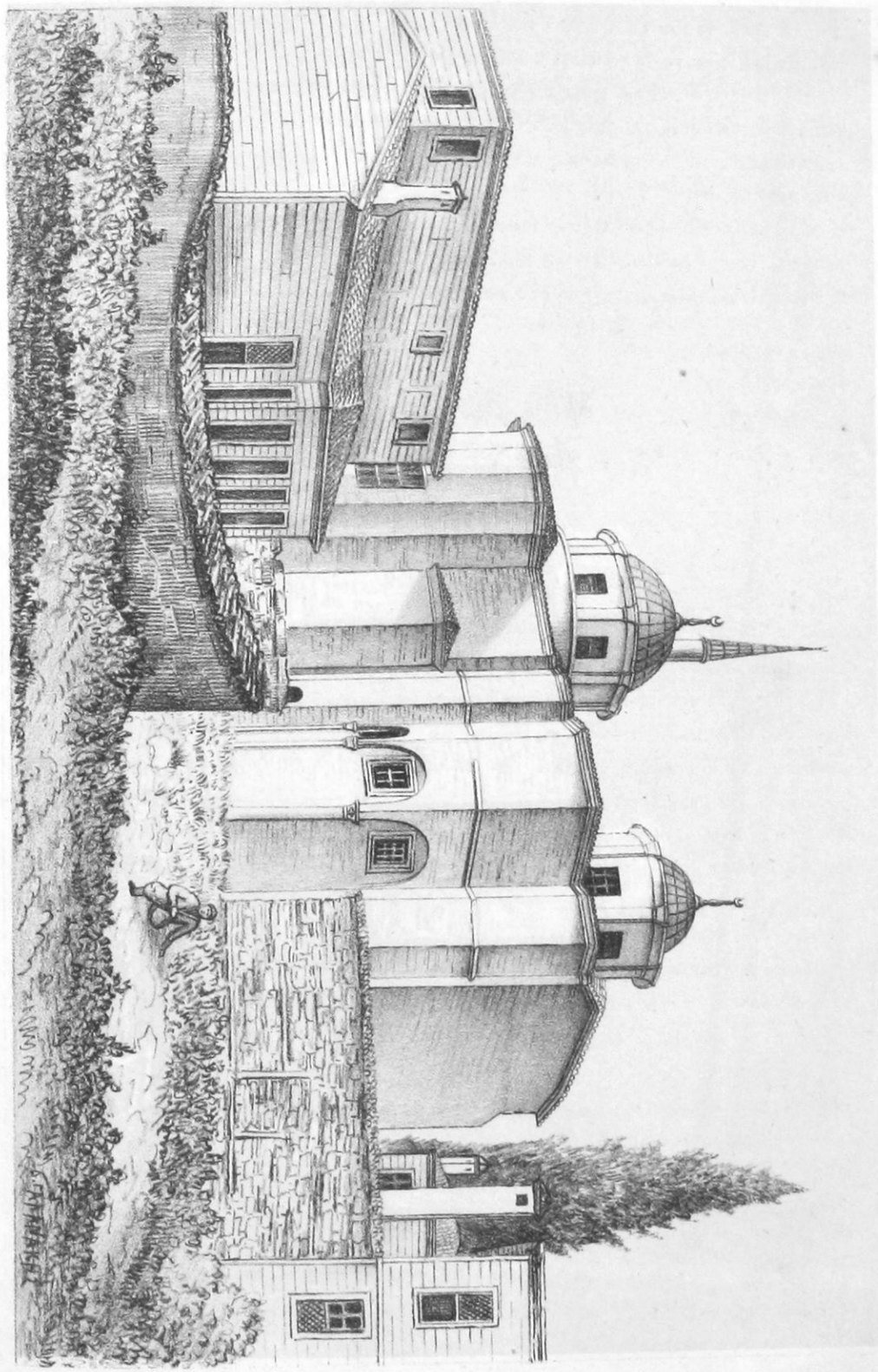

ΜΟΝΗ ΤΗΣ ΠΑΝΑΧΡΑΝΤΟΥ — ΦΕΝΑΡΗ ΙΗΣΑ ΜΕΣΤΖΗΔΙ

του μονὴν, δείσας μὴ πρόφασιν τὴν ἀθρόαν μεταβολὴν τῶν πραγμάτων λαβόντες τινὲς, διασπαράξωσι τοῦτον δραμόντες ἐξαίφνης».

Περὶ τοῦ πατριάρχου Ἰωάννου Βέκκου, λατινοφρονήσαντος μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος, μεταμεληθέντος δὲ κατόπιν, πλεῖστα ἀναφέρουσιν οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς[1]).

Ἡ παντελὴς σιωπὴ τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων, τῶν συναξαρίων, καὶ τῶν πατριαρχικῶν ἐγγράφων περὶ τῆς ἐκκλησίας ταύτης, μὲ πείθει, ὅτι εἶχε καὶ ἕτερον ὄνομα ἡ μονὴ αὕτη, ἄγνωστον τὴν σήμερον.

Ἡ ἐκκλησία αὕτη μετεβλήθη εἰς Λατινικὴν ἐπὶ τῆς Λατινοκρατίας. Ἐφυλάττετο ἐν αὐτῇ μέρος τῆς κάρας τοῦ Ἁγίου Ἀποστόλου Φιλίππου. Ὁ Δουκάγγιος, πρῶτος ἐδημοσίευσε Λατινικὸν ἔγγραφον, τοῦ ὁποίου τὰ κυριώτερα τεμάχια μεταγλωττίζω χάριν τῆς ἱστορίας τοῦ ναοῦ τούτου[2]). «Ἡμεῖς Λεγέριος ἡγούμενος τῆς Ἁγίας Σοφίας, καὶ γραμματεὺς τοῦ κράτους τῆς Κ/πόλεως, καὶ Στέφανος ὁ ταμίας τῆς αὐτῆς ἐκκλησίας, καὶ ὁ Γουαλτέριος ἡγούμενος τῆς Παναγίας τῆς Παναχράντου, δηλοποιοῦμεν, ὅτι εὐπατρίδαι τινὲς τῆς Αὐτοκρατορίας τῆς Κ/πόλεως, παρεκάλεσαν ἡμᾶς ταπεινῶς καὶ εὐσεβῶς, ἵνα, χάριν τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς σωτηρίας τῶν ψυχῶν, δώσωμεν αὐτοῖς τινὰ λείψανα ἅγια, διὰ τὴν πατρίδα αὐτῶν. Γινώσκοντες τὴν εὐσέβειαν αὐτῶν, ἐδώσαμεν μέρος τῆς κάρας τοῦ Ἁγίου Φιλίππου τοῦ Ἀποστόλου, φυλαττομένης ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Παναγίας τῆς Παναχράντου, περικυκλουμένης διὰ ταινιῶν χρυσῶν ἐπὶ τῶν ὁποίων εἶναι ἐπιγεγραμμένον τὸ ὄνομα τοῦ Ἀποστόλου Ἑλληνιστί. Ἱκετεύομεν ὅθεν πάντας τοὺς μέλλοντας νὰ λάβωσι τὰ λείψανα ταῦτα, ἵνα ἐνθυμῶνται καὶ ἡμᾶς ἐν ταῖς προσευχαῖς αὐτῶν. Τὰ γράμματα ἐσφραγισμένα μετὰ τῶν ἡμετέρων σφραγίδων, ἐγράφησαν ἐν μηνὶ Ἰανουαρίῳ τοῦ **1214**»[3]).

Πρῶτος ὁ Πατριάρχης Κωνστάντιος παρετήρησεν, ὅτι ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς ἐκκλησίας, ἐπὶ ζωστῆρος μαρμαρίνου, σώζονται τ' ἀκόλουθα γράμματα[4]).

† Ἐκ πόθου ἵδρυσε τὸν νεὼν περικαλλέα Κωνσταντ . . . . . ὃν ὄλβιον ἔμπλεων οὐρανίων φαέων οἰκήτορα καὶ πολιοῦχόν τε ἀνάδειξον πανάχραντε προαίρεσιν ἀντιμετροῦσα . . . . . ναὸς τὸ δῶρον μ . . . . .

Τὰ γράμματα ταῦτα εἶναι μολυβδωτά. Ἐλλείπει ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος, ὅπου

---

[1]) Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Β'. σελ. 522. Συναξ. Μαΐου 13. Γ. Φραντζῆς, σελ. 25.
[2]) C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 93. [3]) Τὸ λείψανον τοῦτο ἀπωλέσθη τῷ 1793ῳ. Riant, σελ. 197. [4]) Ἐν τῷ συγγράμματι τοῦ Πατριάρχου, σελ. 106, οὕτως γράφεται ἡ ἐπιγραφή. Ἐκ πόθου ἵδρυσε νεὼν περικαλλῆ . . . . Κωνσταντ . . . ὃν ὄλβιον ἔμπλεων ἀρετῶν οὐρανίων φαεινὸν οἰκήτορα καὶ πολιοῦχον ἀνάδειξον Πανάχραντε . . . προαίρεσιν ἀντιμετροῦσα . . . ναὸς τὸ δῶρον.

πιθανὸν ἐπεγράφετο καὶ ἡ χρονολογία. Τὰ μολυβδωτὰ ταῦτα γράμματα, ἀναφαίνονται ἐπί τινων ἐπιγραφῶν τῶν χερσαίων τειχῶν. Τὰ γράμματα ἐπληροῦντο διὰ μολύβδου ἵνα μακρόθεν καταφαίνωνται [1]). Ὅλαι αἱ μολυβδωταὶ ἐπιγραφαὶ εἶναι τοῦ τελευταίου αἰῶνος τοῦ κράτους.

Κατὰ τὸ ἄνω ἔγγραφον τοῦ Δουκαγγίου, καὶ ἐξ ἄλλων τῶν Λατίνων ἐγγράφων τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶνος, μανθάνομεν ὅτι ἡ ἐκκλησία αὕτη ὑπῆρχε τότε· ὅθεν εἰκάζω, ὅτι ὁ ἐν τῇ ἄνω ἐπιγραφῇ μνημονευόμενος Κωνσταντῖνος, ἀνεκαίνισεν ἢ ἐπεσκεύασε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν Βυζαντίων, ἐκλήθη ἱδρυτὴς αὐτῆς.

Ἡ ἐκκλησία αὕτη ἀπεικονισμένη ἐκ τοῦ ὄπισθεν αὐτῆς κήπου, εἶναι διπλῆ. Ἡ ἄνω ἐπιγραφὴ εὑρίσκεται ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ἐκκλησίας. Φρονῶ λοιπὸν, ὅτι αὕτη μόνη, ἱδρύθη ἀπὸ τὸν ἐν τῇ ἐπιγραφῇ μνημονευόμενον Κωνσταντῖνον. Κιονόκρανά τινα καθὼς καί τινα κοσμήματα ἐπὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ τοίχου, εἶναι τῆς ἐσχάτης ἀτεχνίας ἔργα. Ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν εἶναι ἁγίασμα τοῦ προφήτου Ἠλιοῦ, κατὰ τὸν λόγον τῶν ἐκεῖ πλησίον οἰκούντων Χριστιανῶν, λίαν ἠμελημένον.

Ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ εἰσῆλθον. Μία μόνη θύρα φαίνεται εἰς τὸν ἐξωτερικὸν τοῖχον τοῦ νάρθηκος, ἐστρωμένου διὰ λίθων καὶ πλίνθων. Ἐν τῷ ἐσωτερικῷ, αἱ δύω ἐκκλησίαι διαχωρίζονται διὰ παχυτάτου τοίχου, ἔχοντος ἐν τῷ μέσῳ αὐτοῦ μέγα ἄνοιγμα ἄψιδωτὸν, διὰ τοῦ ὁποίου συγκοινωνοῦσιν. Ἀμφότεραι ἔχουσι τροῦλον καὶ κόγχην. Τὸ κτίριον εἶναι εἰσέτι ἐρυμνότατον, ἀλλὰ παντὸς Βυζαντινοῦ κοσμήματος γεγυμνωμένον.

Οἱ Χριστιανοὶ κηπουροὶ καὶ παντοπῶλαι, ἐν τῇ συνοικίᾳ ταύτῃ ἐνοικοῦντες, καλοῦσι τὴν ἐκκλησίαν ταύτην τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ, λέγοντες, ὅτι ἐπὶ τῆς μεταβολῆς αὐτῆς εἰς τέμενος, μετεκομίσθη ἡ εἰκὼν τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ, ἐν τῇ σημερινῇ ὁμωνύμῳ ἐκκλησίᾳ τῆς Ψαμάθου [2]). Λέγω ὅμως ὅτι, ἐξαιρουμένων τινῶν μεγάλων ἐκκλησιῶν, τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα διεφυλάχθησαν ἐν τῇ μνήμῃ τῶν περιοικούντων Χριστιανῶν, αἱ ἐπίλοιποι συχνότατα καλοῦνται ἐκκλησίαι τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ. Ἐν τῇ συνοικίᾳ ταύτῃ, κατῴκουν τὸ πάλαι οἱ Βυζάντιοι οἱ ἐργαζόμενοι τὰ ἐφίππια καὶ τοὺς χαλινοὺς, οἱ διδάξαντες τὴν τέχνην ταύτην εἰς τοὺς Ὀθωμανοὺς, τοὺς ἐργαζομένους σήμερον εἰς τὸν Σαρὰτζ χανὲ [3]), ἐργοστάσια πρὸς ἀνατολὰς τοῦ τεμένους τοῦ κατακτητοῦ. Σήμερον συνοικία Χριστιανικὴ δὲν ὑπάρχει πλησίον τοῦ τεμένους τούτου [4]).

Ἡ ἐκκλησία αὕτη μετεβλήθη εἰς τέμενος, λήγοντος τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος, ἀπὸ τὸν Φεναρῆ Ἰησᾶ, ἀφιερώσαντα τὰ βακούφια τοῦ τεμένους εἰς τοὺς

---

[1]) Ἴδ. ἀνωτέρω, σελ. 56, 57. [2]) Ἡ ὑπὸ τοῦ Μελετίου καλουμένη τοῦ Ἁγίου Πολυκάρπου. Γεωγρ. Τόμ. Γ'. σελ. 95. [3]) Τὸν Σαρὰτζ-χανὲ ἐκλαμβάνει, ὡς κινστέρναν ὁ Γύλλιος, σελ. 266. [4]) Πατρ. Ἑλάσ. Γραφαὶ, σελ. 444.

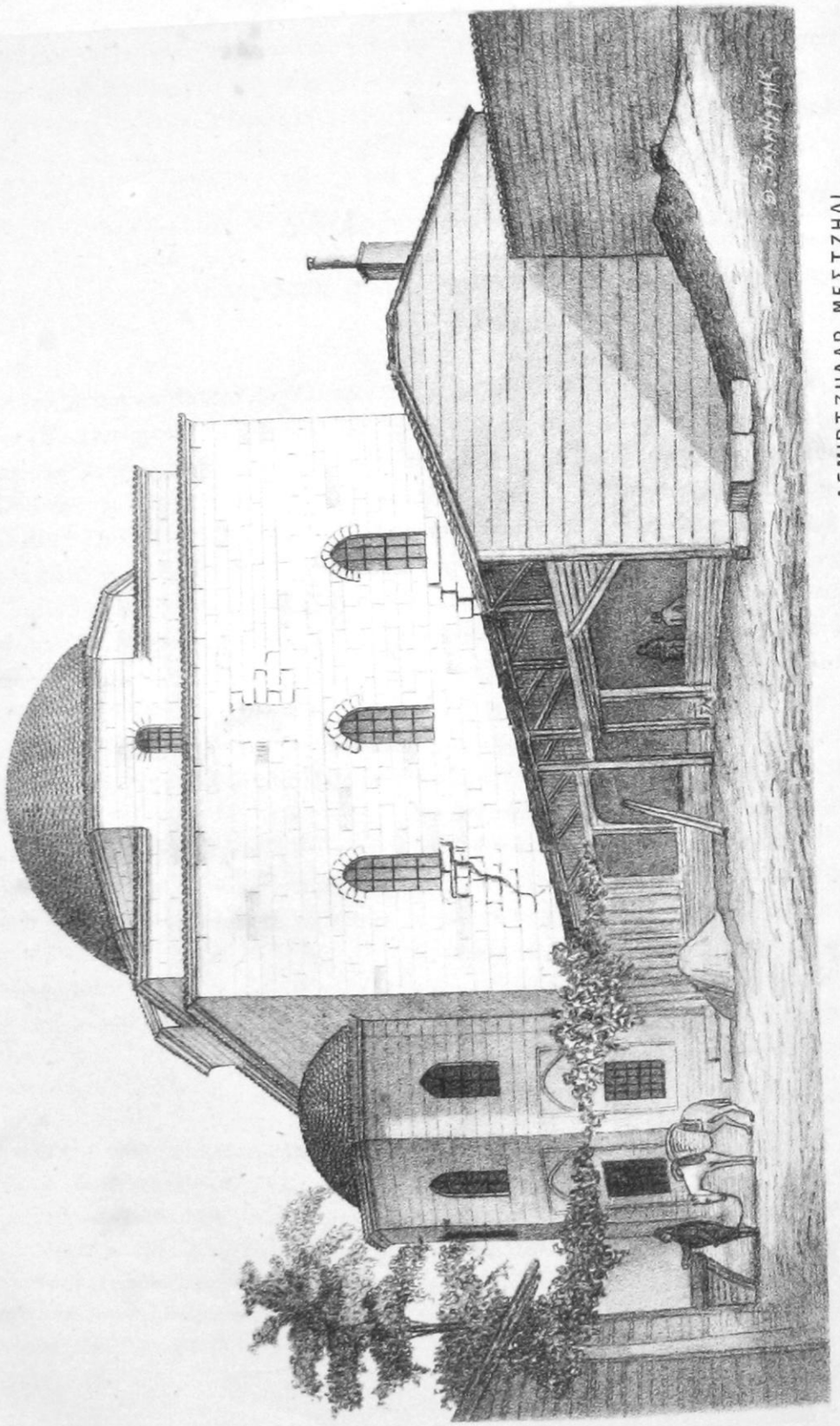

ΔΕΜΙΡΤΖΗΛΑΡ ΜΕΣΤΖΗΔΙ

ΜΟΝΗ ΤΟΥ ΛΙΒΟΣ

ἀπογόνους αὐτοῦ. Δικαστὴς ὢν ἐν Προύσῃ, ἀπεβίωσε καὶ ἐκεῖ ἐτάφη τῷ 902ῳ τῆς Αἰγείρας, 1496 μ. Χ. Ὁ ἄμβων εἶναι ἵδρυμα τοῦ βεζύρου Βαϊρὰμ πασᾶ. Ἀτυχῶς δὲν μνημονεύει ὁ Σεϊδ Ἀλῆς τὸ ἔτος τῆς μεταβολῆς.

Μονὴ τοῦ Λιβός.

Νῦν, Δεμιρτζηλὰρ μεστζηδί [1]).

Ἡ μονὴ αὕτη κεῖται πρὸς ἀνατολὰς τοῦ τεμένους τοῦ κατακτητοῦ, ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ λόφου. Ὁ ὑψηλὸς αὐτῆς τροῦλος εἶναι πανταχόθεν καταφανής. Συχνότατα μνημονεύεται ἐν τῇ Βυζαντινῇ ἱστορίᾳ. Ὁ ἱδρύσας τὴν μονὴν ταύτην ἦτον ὁ πατρίκιος Κωνσταντῖνος ὁ Λίψ, ὁ πεσὼν ἐν τῷ μεταξὺ Ῥωμαίων καὶ Βουλγάρων πολέμῳ, βασιλεύοντος Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου [2]). Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ συγγράψαντος τὴν συνέχειαν τοῦ Θεοφάνους, ἡ μονὴ αὕτη ἔκειτο «πλησίον τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων» [3]). Τὰ ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ τούτου ἐπετέλεσεν ὁ Κωνσταντῖνος, προσκαλέσας καὶ Λέοντα τὸν βασιλέα. Ἐγκαινιαζομένου τοῦ ναοῦ, σφοδρὸς λίψ ἔπνευσε καὶ πάντες ἐν τόποις ὑπαίθροις προσέφυγον. Ταῦτα ἀναφέρει ὁ συγγραφεὺς ἵνα αἰτιολογήσῃ τὸ ὄνομα τῆς μονῆς. Γεώργιος ὁ μοναχὸς [4]), ἀφηγούμενος τὰ ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ, λέγει ὅτι ἡ μονὴ ἔκειτο ἐν τῇ ἐνορίᾳ καλουμένῃ Μερδοσαγγάρῃ. Περὶ τοῦ Κωνσταντίνου ἱδρυτοῦ τῆς μονῆς ταύτης, ὀλίγα γινώσκομεν [5]).

Ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ ἐνεταφιάσθη Ἀνδρόνικος ὁ Παλαιολόγος, ὁ πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ μοναχὸς γενόμενος, τὸ ὄνομα Ἀθανάσιος [6]). Μετὰ πολλῆς λαμπρότητος καὶ κόσμου, ἐκομίσθη τὸ λείψανον αὐτοῦ ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ, τὴν ὁποίαν ἀνωτέρω καλεῖ « τὴν Λείψη μονήν ».

Κατὰ τὸν Νικηφόρον Γρηγορᾶν, ἡ δέσποινα Θεοδώρα, μήτηρ Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου τοῦ πρεσβυτέρου, ἀνεκαίνισε τὴν μονὴν, καὶ ἕνεκα τούτου, μετεκομίσθη ὁ νεκρὸς ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ [7]).

---

1) Χαδηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 115, ἀρ. 24. 2) Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 389. 3) Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 371· «τοῦ Λιβὸς . . . μονὴν ἔγγιον τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων.» Γ. Κεδρηνὸς, Τόμ. Β'. σελ. 266. 4) Σελ. 866. Γ. Κεδρηνὸς, Τόμ. Β'. σελ. 266. Λέων ὁ Γραμ., σελ. 280. C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 92. Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 376.

5) Κων. ὁ Πορφυρογέννητος, Τόμ. Γ'. σελ. 184, 370· «ὁ πρῶτος Σπαθάριος Κωνσταντῖνος καὶ δομέστικος τῆς ὑπουργίας, ὁ τοῦ Λιβὸς, ὁ νῦν ἀνθύπατος πατρίκιος καὶ μέγας ἑταιρειάρχης.» 6) Γ. Παχυμέρης, Τόμ. Β'. σελ. 378, 424. 7) Τόμ. Α'. σελ. 463. Ι. Καντακουζ. Τόμ. Α'. σελ. 193.

Οἱ βασιλεῖς εὑρισκόμενοι ἐν Κ/πόλει ἀπήρχοντο κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν γενεσίων τῆς Θεοτόκου, εἰς τὴν σεβασμίαν μονὴν τοῦ Λιβός [1]).

Ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ ἐτάφη καὶ ἡ δέσποινα Κυρὰ Ἄννα, ἡ ἀπὸ Ῥωσσίας, σύζυγος Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου, ἀποθανοῦσα ἐκ νόσου λοιμώδους τῷ 1406ῳ [2]).

Ἐκ τῶν γραφομένων τοῦ Φραντζῆ [3]), λέγοντος, « συνέδραμον τοσαῦται ὅσαι οὐκ ἐχώρησαν εἴς τε τὴν τοῦ Λιβὸς μονὴν καὶ τῆς Κυρᾶς Μάρθας» καταφαίνεται ὅτι ἡ μονὴ αὕτη ἦτο γυναικεία.

Ὁ ναὸς οὗτος κατὰ τὰ γραφόμενα τοῦ Σειδ Ἀλῆ, ἀνιδρύθη ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ Ἐφένδη, ἀρχιχειρούργου τοῦ κατακτητοῦ Μωάμεθ. Μετὰ παρέλευσιν χρόνου, τὸ κτίριον κατηρειπώθη, καὶ κατῴκησαν αὐτὸ οἱ ἐκεῖσε μέχρι σήμερον ἐργαζόμενοι σιδηρουργοὶ Ὀθωμανοί. Κατὰ τὸ 1762 (1176 τῆς Αἰγείρας), ὁ διαχειριζόμενος τὰς προσόδους τοῦ βακουφίου, ἀνῳκοδόμησε τὸν ναὸν ὅπως σήμερον φαίνεται [4]). Νομίζω ὅτι ὁ ναὸς οὗτος οὐδέποτε κατέπεσεν, ἀλλ' ἐπεσκευάσθη τὸ ἐσωτερικὸν αὐτοῦ, διότι σώζεται μέχρι σήμερον καὶ τὸ βῆμα. Ἡ ἐνορία αὕτη καλεῖται Τζιρτζὴρ μαχαλεσὴ, καὶ κοινῶς Δεμιρτζηλὰρ, οἱ σιδηρουργοί.

Ἡ μονὴ τῆς Χώρας.

Νῦν, Καχριὲ τζαμιί [5]).

Ἡ μονὴ αὕτη κοινῶς καλουμένη ἐν τῇ Βυζαντινῇ ἱστορίᾳ, «μονὴ τῆς Χώρας», ἐτιμᾶτο ἐπ' ὀνόματι τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ. Κεῖται πρὸς ἀνατολὰς τοῦ χερσαίου τείχους, τοῦ ἐκτεινομένου ἀπὸ τῆς πύλης τῆς Ἀδριανουπόλεως μέχρι τοῦ παλατίου Τὰ Κύρου.

Ἡ ἐπωνυμία τῆς μονῆς ταύτης ἀπεπλάνησε πολλοὺς συγγραφεῖς ἡμετέρους καὶ ἀλλοδαπούς [6]). Ἡ μετάφρασις τεκμαίρει σαφῶς, ὅτι οἱ πλεῖστοι ἀγνοοῦσι τὸν λόγον αὐτῆς. Χωρίον καὶ χώραν ἔλεγον οἱ Βυζάντιοι τὴν ἔξω τῶν χερσαίων τειχῶν πεδινὴν γῆν. Πλησίον τῶν τειχῶν, οὐδεὶς ἠδύνατο ν' ἀνεγείρῃ κτίρια, εἴτε

---

[1]) Κωδ. Κουροπ., σελ. 80. [2]) Γ. Φραντζῆς, σελ. 110. [3]) Γ. Φραντζῆς, σελ. 141.

[4]) Ὁ Σειδ Ἀλῆς, δὲν μνημονεύει τὸ ὄνομα τοῦ διαχειριστοῦ, Τουρκ. μουτεβελλῆ· πρὸς τούτοις, δὲν μνημονεύει τὴν ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν πρώτην τοῦ ναοῦ ἀνίδρυσιν. [5]) Χαδηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 159. [6]) Quare vero χώρας appellatum sit, nescio. Δούκας, σελ. 616, σημ. τοῦ Βουλλιάλδου. «Ἐν τῇ μονῇ τῆς ἀχωρήτου χώρας,» τοῦ Ἰ. Καντακουζηνοῦ, μετεγλώττισέ τις in regione solitaria· « ἐν τῇ μονῇ τῆς χώρας. » Δούκας. Κεφ. 38, in vici illius monasterio. C. Christ. Κεφ. Δ'. σελ. 180. Κ/πολις Πατρ., σελ. 10. «Ἡ μονὴ τῆς χώρας» μετεγλωττίσθη le couvent de la ville. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 363.

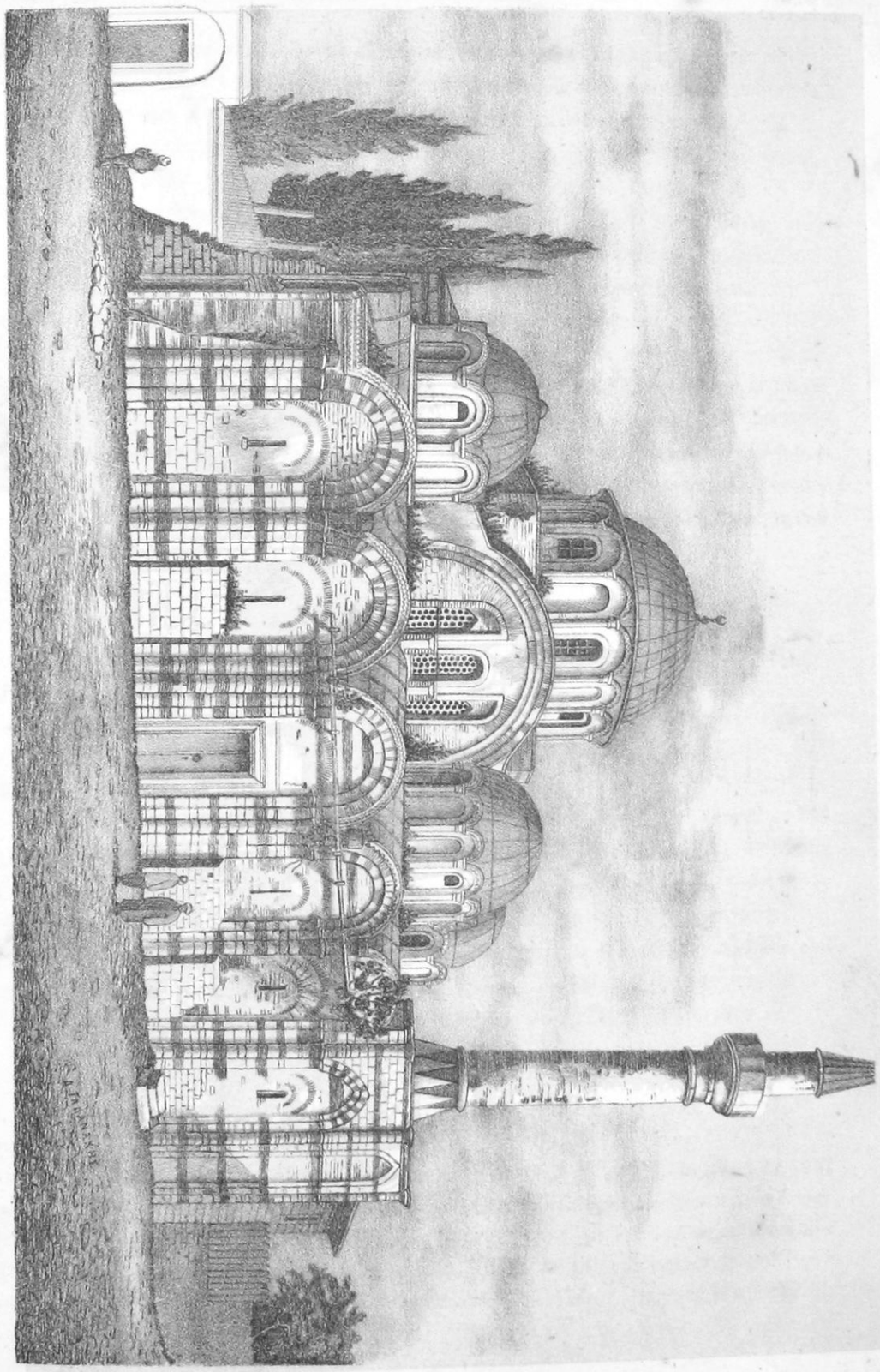

ΜΟΝΗ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ ! ΚΑΧΡΙΕ ΤΖΑΜΙΪ

λίθινα εἴτε ξύλινα, ἵνα μὴ γένωνται ταῦτα ἐνέδραι τῶν πολιορκούντων τὰ τείχη. Γνωστὸν εἶναι, ὅτι πολλάκις κατηδάφισαν τὰ ἐκτὸς τῶν παραλίων τειχῶν ἀνεγερθέντα κτίρια καὶ ξύλινα παραπήγματα. Δὲν ἠδύναντο ν'ἀνεγείρωσιν ἐν τῇ καλουμένῃ χώρᾳ, κτίρια, εἰ μὴ τόσα βήματα μακρὰν τῆς ἐνώπιον τῶν τειχῶν τάφρου. Ὅταν οἱ Γενουήνσιοι ἔλαβον τὴν ἄδειαν νὰ περιταφρεύσωσι τὸν Γαλατᾶν, κατὰ τὸ 1303, ὁ βασιλεὺς Μιχαὴλ ὁ Παλαιολόγος διέταξε νὰ μὴν ἀνεγείρωσιν οὔτε ἐκκλησίας οὔτε οἰκίας, εἰ μὴ ἑξήκοντα πήχεις μακρὰν τῆς τάφρου [1]). Πιθανὸν ὅτι καὶ ὄπισθεν τῶν χερσαίων τειχῶν, ἔμενεν ἑξήκοντα πήχεων ἀπόστασις πάντῃ κενὴ οἰκιῶν καὶ ἑτέρων κτιρίων. Αὕτη μετὰ τῆς ἀπωτέρω γῆς, ἐκαλεῖτο τὸ πάλαι χώρα, καὶ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ κράτους, κάμπος [2]). Ἡ μονὴ αὕτη ἦτον ἐκτὸς τῶν χερσαίων τειχῶν τοῦ Κωνσταντίνου, καθὼς καὶ τὸ πλησίον ἀνάκτορον καλούμενον τὸ πάλαι « τὰ Κύρου », καὶ παρὰ τοῖς Ὀθωμανοῖς Τεκφοὺρ σεράϊ καὶ Τεκὴρ σεράϊ. Ὅτι « Τὰ Κύρου », περὶ τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ ὁποίου ἀσαφῆ καὶ πολλάκις ἀντιφάσκοντα εἶναι τῶν Βυζαντινῶν τὰ διηγήματα, εὑρίσκετο ἐν τῇ θέσει ταύτῃ, πρὸ τῆς ἀνεγέρσεως τῶν χερσαίων τειχῶν ὑπὸ Θεοδοσίου τοῦ νεωτέρου τῷ 413ῳ, καταφαίνεται ἀπὸ τὰ αὐτόθι τείχη, τὰ ὁποῖα χάριν τοῦ κτιρίου τούτου, ἔγιναν μοναπλᾶ καὶ παχύτατα. Ἐντὸς τοῦ τείχους τούτου, ἠνοίχθη ἡ καλουμένη Κερκόπορτα, ἵνα δι' αὐτῆς εἰσέρχωνται ἐν τῷ περιβόλῳ οἱ Βυζαντινοὶ στρατιῶται. Διὰ τῆς πύλης ταύτης, κατὰ πρῶτον εἰσῆλθον οἱ Ὀθωμανοὶ τῇ 29ῃ Μαΐου 1453. Βέβαιον εἶναι, ὅτι ἡ μονὴ αὕτη, καθὼς καὶ «Τὰ Κύρου», ἦσαν ἐκτὸς τῆς τότε περιτετειχισμένης πόλεως. Ἕνεκα τούτου, ἔμεινεν εἰς τὸν ναὸν τοῦτον, μέχρι τῆς ἁλώσεως, τὸ ὄνομα ἡ μονὴ τῆς Χώρας, τῆς ὁποίας τὴν ἀληθῆ σημασίαν καὶ πολλοὶ ἐκ τῶν ἰδίων Βυζαντίων ἠγνόουν. Εἶναι λοιπὸν μία ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων τοῦ Βυζαντίου ἐκκλησιῶν.

Ὁ Δουκάγγιος τάττει τὴν ἐκκλησίαν ταύτην ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τῶν προαστείων [3]), ἐνῷ ὁ Γύλλιος τὴν περιγράφει, ὡς οὖσαν ἐντὸς τῆς Πόλεως.

Ἐμακρηγόρησα περὶ τοῦ ὀνόματος τῆς μονῆς ταύτης, διότι ἕνεκα τῶν ἐν αὐτῇ εἰσέτι σωζομένων εἰκόνων, πάμπολλοι ἐκ τῶν ἡμετέρων καὶ ξένων ἐπισκέπτονται αὐτήν [4]).

Ἂν τὰ περὶ τῆς θέσεως τῆς ἐπιφανοῦς ταύτης μονῆς ἀληθεύωσι, τότε σφάλ-

---

[1]) Ἴδ. ἀνωτέρω, σελ. 220 [2]) Συναξ. Σεπτ. 25. «Πρὸς τὸ πεδίον τὸ ἀνακείμενον ἐν τῷ λεγομένῳ Ἑβδόμῳ, ὃ κάμπον οἱ Ῥωμαῖοι κατονομάζουσι.» Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 143. Β'. σελ. 479. [3]) Monasteria Suburbana. C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 180.

[4]) Ἡ Τουρκικὴ λέξις Καχριὲ, καὶ ἐνίοτε Καριὲ, εἶναι μὲ φαίνεται παραφθορὰ τῆς Ἑλληνικῆς «χώρα». Ἡ μονὴ αὕτη, τὸ πάλαι ἐκαλεῖτο ἁπλῶς «Χώρα.» Περὶ τούτου λέγει ὁ Χάμμερ, C/polis, Τόμ. Α'. σελ. 385. Der Nahmen Kahrije . . . ist eine blosse Verstümmelung aus dem Griechischen nähmlich τῆς χώρας.

λουσιν οἱ Βυζάντιοι, καλοῦντες τὸν μέγαν Ἰουστινιανὸν, πρῶτον δομήτορα τῆς ἐκκλησίας ταύτης.

Ὅτι ἡ μονὴ αὕτη ἦτον ἔξω τῶν χερσαίων τειχῶν τοῦ Κωνσταντίνου, μαρτυρεῖται ἀπὸ τὸν Μεταφραστὴν Συμεὼν, διηγούμενον τὸ μαρτύριον τοῦ Ἁγίου Βαβύλα, ἐν ἔτει 298ῳ Μ. Χ., ἑορταζόμενον τῇ 4ῃ Σεπτεμβρίου. Ὁ Ἅγιος οὗτος μετά τινων παίδων, ἀπεκεφαλίσθη ἐν Νικομηδείᾳ ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Μαξιμιανοῦ. Χριστιανοὶ δέ τινες, «ἐλθόντες διὰ νυκτὸς ἔβαλαν τὰ λείψανα τῶν Ἁγίων μέσα εἰς ἓν μικρὸν πλοῖον, καὶ τὰ ἐπῆγαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν..... τὰ ἐνταφίασαν ἔξω τοῦ τείχους τῆς πόλεως κατὰ τὸ βόρειον μέρος, ὅπου εἶναι μοναστήριον, Χώρα ὀνομαζόμενον» [1]).

Ταῦτα δὲν συμφωνοῦσι μετὰ τῶν γραφομένων τοῦ Νικηφόρου Γρηγορᾶ. «Ἐδομήθη γὰρ αὕτη τὸ ἀρχαῖον πρὸς βασιλέως Ἰουστινιανοῦ ἐπιμήκης τὸ σχῆμα» [2]). Τὴν ἐκκλησίαν ταύτην μικρὰν τότε καὶ ἄσημον, πιθανὸν ἀνεκαίνισεν, οὐχὶ δὲ ἀνίδρυσεν ὁ Ἰουστινιανός. Μετὰ καιρὸν «τοῦ χρόνου ταύτην μέχρι κρηπίδων συντρίψαντος, ἄλλον ἐκ βάθρων ἀνήγειρε νεὼν, εἰς ὃ καὶ νῦν ὁρᾶται σχήματος, ἡ τοῦ βασιλέως Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ πενθερά» [3]). Ταύτην τὴν ἐκκλησίαν, ἵδρυμα τῆς πενθερᾶς τοῦ Κομνηνοῦ Ἀλεξίου, ἀνεκαίνισεν, ἐκόσμησε καὶ ὑπερεπλούτησεν ὁ ἐπιφανὴς Θεόδωρος ὁ Μετοχίτης, ἐκτὸς τοῦ « μεσαιτάτου νεώ». Ἡ ἐκκλησία λοιπὸν αὕτη, καθὼς σήμερον φαίνεται, ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν, εἶναι ἔργον τοῦ Θεοδώρου τοῦ Μετοχίτου [4]). Ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ ἐνδιέτριψε τὰς τελευταίας ἡμέρας τοῦ βίου αὐτοῦ ὁ πολυτλήμων οὗτος πατρίκιος καὶ ἐδῶ ἀπεβίωσε καὶ ἐτάφη τὸν Μάρτιον τοῦ 1332ου [5]).

Ἐν ταύτῃ τῇ μονῇ ἐνδιέτριψε καὶ ὁ πεφιλημένος τοῦ Μετοχίτου, Νικηφόρος ὁ Γρηγορᾶς. Διέταξαν «τοὺς ἐν τῇ μονῇ τῆς ἀχωρήτου χώρας τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ προσαγορευομένης» ἐνασκουμένους μοναχοὺς ἵνα μὴ συγχωρῶσιν οὐδένα νὰ εἰσέλθῃ παρὰ τῷ Γρηγορᾷ, κατηγορουμένῳ ἐπὶ δυσσεβείᾳ [6]).

---

[1]) Συναξ. Σεπτ. 4. Τὸ Ἑλληνικὸν κείμενον λέγει· «ἔξω τειχέων... ἔνθα ἐστὶ μονὴ χώρα ἐπονομαζομένη.» C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 181· «παρόντος καὶ τοῦ ἀπὸ τῆς σεβασμίας μονῆς τῆς χώρας ἱερομονάχου Κυροῦ Κορνηλίου,» τῷ 1400ῷ. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 363.

[2]) Τόμ. Α'. σελ. 459. [3]) C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 181. [4]) Περὶ τοῦ Θεοδώρου, πρβ. τὰ γραφόμενα τοῦ Κ. Σάθα, ἐν τῷ πρώτῳ Τόμῳ τῆς Μεσ. Βιβλιοθήκης, σελ. ιθ'. λς'. «Ὁ μέντοι Λογοθέτης τοῦ Γενικοῦ, ἄρτι τοῦ νεουργεῖν ἐπέπαυτο τὴν τῆς χώρας μονὴν, ὁκόσος ὁ ἔνδον ἐτύγχανε κόσμος.» Νικ. Γρηγ. Τόμ. Α'. σελ. 303· «κατὰ τὴν αὐτῷ νεουργηθεῖσαν μονὴν τῆς χώρας.» Ἰδ. Τόμ. Α'. σελ. 309, 1045. Γ. Φραντζῆς, σελ. 36· «τὴν μονὴν τοῦ Ζωοδότου, τὴν καλουμένην τῆς Χώρας.» [5]) « Κατέλυσε δὲ ἀπέναντι καὶ πλησίον παρὰ τῇ ἱερᾷ μονῇ τῆς χώρας.» Νικ. Γρηγ. Τόμ. Α'. σελ. 425, 459, 474. Ἰ. Καντακουζ. Τόμ. Α'. σελ. 54, 209. Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 586. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 363.

[6]) Πικρῶς παραπονεῖται κατὰ τῶν φυλάκων αὐτοῦ. Ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ (1347), συνέ-

Μιχαὴλ ὁ σύγγελος, πολλὰ παθὼν ἐπὶ τῶν εἰκονομάχων βασιλέων, προσεκλήθη ἀπὸ τὴν Θεοδώραν καὶ τὸν υἱὸν αὐτῆς Μιχαὴλ, εἰς Κ/πολιν. Ὑπήκουσεν, ἀλλὰ δὲν ἐδέχθη τὸν πατριαρχικὸν θρόνον. Γενόμενος πάλιν σύγγελος, ἡσύχασεν ἐν Κ/πόλει, καὶ « τὴν μεγίστην μονὴν τῆς Χώρας εἰς ἰδίαν ἐξουσίαν καὶ ἀνάπαυσιν δέχεται» [1]).

Ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ, κατέκλεισεν ὁ Ἡράκλειος τὸν Κρῖσπον γαμβρὸν τοῦ Φωκᾶ, «ποιήσας αὐτὸν κληρικὸν,» κατηγορούμενον, ὅτι ἀνταρσίαν κατ' αὐτοῦ ἐμελέτα, καὶ ἐδῶ ἐτελεύτησε [2]). Κατὰ τὸν Κωδινὸν [3]), ὁ ἐδῶ περιορισθεὶς Κρῖσπος «ἔκτισε ταύτην τὴν μονὴν εἰς κάλλος καὶ μέγεθος», δωρήσας καὶ κτήματα πολλά. Ἦτο δὲ κατὰ τὸν χωρογράφον τοῦτον, πρότερον, εὐκτήριον ἡ Χώρα. Ἐκλήθη δὲ χώρα, διότι « τῶν Βυζαντινῶν χωρίον ἦν ἐκεῖ, καθὰ καὶ ἡ τοῦ Στουδίου μονὴ ἔξω τῆς πόλεως ὑπῆρχεν». Ἠδύνατο σαφέστερον νὰ ἐκφρασθῇ ὁ Κωδινός· ἐκ τῶν λόγων του ὅμως καταφαίνεται, ὅτι ἡ χώρα ἦτον ἄλλοτε ἔξω τῆς πόλεως.

Ἐν ταύτῃ τῇ μονῇ τῆς Χώρας, ἐνεκλείσθη καὶ ὁ Κ/πόλεως Κῦρος [4]), πατριαρχεύσας ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Κοπρωνύμου. Ἡ ἑορτὴ αὐτοῦ ἐτελεῖτο ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ τῇ 8ῃ Ἰανουαρίου [5]). Ἐδῶ ἐτάφη καὶ ἕτερος πατριάρχης ὁ Γερμανὸς, υἱὸς Πατρικίου τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἀκμάσας ἐπὶ τῆς βασιλείας Λέοντος Ἰσαύρου τοῦ εἰκονομάχου, κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἐννάτου αἰῶνος [6]).

Αὕτη εἶναι ἡ πρὸ τῆς ἁλώσεως σύντομος ἱστορία τῆς ἐπιφανοῦς ταύτης μονῆς. Ἦτο λοιπὸν τὸ πρῶτον εὐκτήριον, ἐν τῇ ἐπικαλουμένῃ χώρᾳ ἐκτὸς τῶν τειχῶν, ἀνεγερθὲν πιθανὸν ὡς ἐκκλησία τοῦ αὐτόθι μέχρι τῆς σήμερον ἱσταμένου παλατίου «Τὰ Κύρου». Τὸ εὐκτήριον τοῦτο ἀνεκαίνισεν, οὐχὶ δὲ ἐκ βάθρων ἀνίδρυσεν ὁ Ἰουστινιανὸς, καὶ μετὰ τοῦτον ὁ ἐν αὐτῷ ἐγκλεισθεὶς Κρῖσπος. Ἄλλοι μεταγενέστεροι πιθανὸν ἐκόσμησαν τὴν μονὴν ταύτην. Καθὼς ὅμως φαίνεται τὴν σήμερον, εἶναι κατὰ τὰς μαρτυρίας τῶν πλειοτέρων Βυζαντινῶν συγγραφέων, ἔργον κυρίως τοῦ Μετοχίτου Θεοδώρου, ἐκτὸς τοῦ μεγάλου τρούλου.

Ἐτελοῦντο ἐν Κ/πόλει ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν βασιλέων, δύω λιτανεῖαι ἐπίσημοι·

γραψε τὴν πολύτιμον αὐτοῦ ἱστορίαν. Τόμ. Β'. σελ. 1045. Ἰ. Καντακουζ. Τόμ. Γ'. σελ. 172. Συναξ. Ἰαν. 2. «Μνήμη τοῦ ἐν Ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Κοσμᾶ . . . τοῦ ἐν τῇ σεβασμίᾳ μονῇ τῆς χώρας.» Ἐν τῇ συνόδῳ τῆς Νικαίας παρεστάθη καὶ ὁ Συμεὼν, «ἡγούμενος τῆς χώρας.» C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 181. «Ἐν ἑτέρᾳ μονῇ τῇ χώρᾳ προσαγορευομένῃ.» Ἰ. Καντακουζ. Τόμ. Β'. σελ. 213. [1]) C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 180. [2]) Γ. Κεδρηνὸς, Τόμ. Α'. σελ. 713. Λέων ὁ Γραμ. σελ. 148. Μ. Γλυκᾶς, σελ. 512. [3]) Σελ. 121· «μετὰ δὴ ταῦτα Κρίσπον εἰς τὸ λεγόμενον τῆς χώρας περιεῖρχθαι σεμνεῖον, ὃς ζήσας ἐνιαυτὸν, αὐτοῦ ἐτελεύτησε.» Νικ. Πατριάρχου, σελ. 7. [4]) Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 586. [5]) Συναξ. Ἰαν. 8. [6]) Συναξ. Μαΐου 12· «ἐνταφιάσθη δὲ εἰς τὸ εὐαγὲς μοναστήριον τῆς χώρας.» Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 648.

ἡ μὲν ἦτον ἡ ἔξοδος τοῦ σταυροῦ ἐκ τῶν ἀνακτόρων, γινομένη περὶ τὴν 28ην Ἰουλίου, περιαγομένου εἰς πάσας τὰς ἐκκλησίας, ἁγυιὰς καὶ οἰκίας, μέχρι τῆς ἀνακομιδῆς αὐτοῦ ἐν τῷ μεγάλῳ παλατίῳ τῇ 14ῃ Αὐγούστου. Ἡ πάνδημος λιτανεία αὕτη ἐγίνετο, ἵνα προφυλάξῃ ὁ Θεὸς τοὺς πολίτας ἀπὸ τὰ ὀλέθρια νοσήματα, ἐπιπολάζοντα κατὰ τὸ καλούμενον δεκαπενταύγουστον[1]).

Ἡ εἰκὼν δὲ τῆς Ὁδηγητρίας, ἔργον καὶ αὐτὴ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ, περὶ τῆς ὁποίας πάμπολλα ἱστόρησαν οἱ Βυζάντιοι, ἐν καιρῷ πολιορκίας ἐφέρετο ἐπὶ τῶν τειχῶν, πρὸς ἐνθάρρυνσιν τῶν μαχητῶν. Ἔμενεν ἐν τῷ παλατίῳ καθ' ὅλην τὴν μεγάλην νηστείαν τοῦ Πάσχα. Τὴν Δευτέραν τῆς Διακαινησίμου, «μετὰ τῶν ἐν τέλει», προέπεμπεν αὐτὴν ὁ βασιλεὺς, «μέχρι καὶ τῶν Ὑψηλῶν ἐκτός». Μετὰ τὴν λιτανείαν, κατετίθετο ἡ εἰκὼν ἐν τῇ σεβασμίᾳ μονῇ τῆς Χώρας, εἰς κοινὴν ἁπάντων προσκύνησιν.

Οἱ Ὀθωμανοί, τὴν ἡμέραν τῆς ἁλώσεως, εἰσελθόντες διὰ τῆς Κερκοπόρτας, «ἐν τῷ παλατίῳ (δηλ. τῶν Βλαχερνῶν) κατέδραμον . . . . καὶ ἐν τῇ μονῇ τῆς Χώρας, ἐν ᾗ καὶ ἡ εἰκὼν τῆς πανάγνου μου Θεομήτορος ἦν εὑρισκομένη τότε»[2]). Ταύτην τὴν εἰκόνα, γυμνώσαντες τοῦ πολλοῦ κόσμου, ἐχώρισαν εἰς τέσσαρα τεμάχια, καὶ ἐλεηλάτησαν ἅπασαν τὴν πλουσίαν ταύτην μονήν. Ἡ Κερκόπορτα, ἣν ἀνωτέρω ἱστόρησα[3]), ἀπέχει ὀλίγα βήματα ἀπὸ τὴν μονὴν τῆς Χώρας. Ὅθεν καὶ ἡ λεηλασία αὐτῆς γενομένη ὀλίγην ὥραν μετὰ τὴν εἴσοδον τῶν Ὀθωμανῶν διὰ τῆς Κερκοπόρτας, καθὼς ὁ ἴδιος Δούκας μαρτυρεῖ.

Ἄνω τῆς μεγάλης θύρας διὰ τῆς ὁποίας εἰσήρχοντο ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ νάρθηκος εἰς τὸν ναὸν, εἶναι ἡ εἰκὼν τοῦ Θεοδώρου τοῦ Μετοχίτου, διὰ μωσαϊκοῦ, προσφέροντος τῷ ἐπὶ θρόνου καθημένῳ Σωτῆρι Χριστῷ, τὸ σχέδιον τοῦ ναοῦ. Ταύτην ὀλημέραι φθειρομένην ἀντέγραψεν ὁ καλλιτέχνης Κ. Ὀρφανουδάκης διὰ φροντίδος τῶν ΚΚ. Κ. Στ. Καραθεοδωρῆ καὶ Γ. Α. Δημητριάδου. Ἑκατέρωθεν τοῦ Σωτῆρος καθημένου, εἶναι τὰ γράμματα ΙC. ΧΡ. καὶ «ἡ χώρα τῶν ζώντων». Ὄπισθεν τοῦ Μετοχίτου γονυπετοῦντος, «ὁ κτίτωρ λογοθέτης τοῦ Γενικοῦ Θεόδωρος ὁ Μετοχίτης». Ἡ καλύπτρα πιθανὸν εἶναι ὁμοία τῆς δωρηθείσης αὐτῷ παρὰ τοῦ βασιλέως Ἀνδρονίκου[4]). Τοὺς Ἑλληνικοὺς στίχους εὑρισκομένους ἐπὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ τοίχου, κατέγραψεν ὁ Δουκάγγιος, καὶ μετ' αὐτὸν, ἕτεροι χωρογράφοι.

---

[1]) Συναξ. Ἰουλίου 31. Αὐγ. 14· «τῇ δὲ κή τοῦ Ἰουλίου μηνὸς ἄρχεται περιπολεύειν καὶ ἁγιάζειν πάντα τόπον καὶ πᾶσαν οἰκίαν τῆς Θεοφυλάκτου καὶ βασιλίδος πόλεως, ἀλλὰ μὴν καὶ τὰ τείχη.» Κωνστ. Πορφυρογ. Τόμ. Α'. σελ. 538.

[2]) Μ. Δούκας, σελ. 288. [3]) Ἰδ. ἀνωτέρω, σελ. 63.

[4]) . . . . τὸν καλὸν μετοχίτην,
Λογοθέτην μέγιστον, σοφίας λῆξιν,
Φοροῦντα χρυσῆν ἐρυθρὰν τὴν καλύπτραν,

Ἡ ἐκκλησία αὕτη μετεβλήθη εἰς τέμενος ἀπὸ τὸν εὐνοῦχον Ἀλῆ πασᾶ, δὶς πρωθυπουργήσαντα[1]). Ἐγένετο πρωθυπουργὸς τὸ πρῶτον τῷ 1491ῳ καὶ ἐπαύθη τῷ 1493ῳ[2]). Κατὰ τὴν δευτέραν αὐτοῦ πρωθυπουργίαν ἀρχίσασαν τῷ 916ῳ τῆς Αἰγείρας, 1510 Μ. Χ., ἐστάλη κατὰ τοῦ ἀποστάτου Σεϊτὰν Κουλῆ, εἰς τὸ Γκιὸκ τζάϊ τῆς Ἀνατολῆς, ὅπου μαχόμενος ἀπεβίωσε τῷ 917ῳ τῆς Αἰγείρας, 1511 Μ. Χ.[3]).

Ὁ Ἀλῆ πασᾶς οὗτος, καλούμενος καὶ Τζόρλουλου, διότι ἐκ τῆς Τυρρολόης κατήγετο, ἐφημίζετο διὰ τὰς πρὸς τοὺς λογίους Ὀθωμανοὺς μεγαλοδωρίας αὐτοῦ. Ἀνήγειρε τὸ τέμενος, καλούμενον ἐκ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, Ἀτὴκ Ἀλῆ πασᾶ, παρὰ τὸν πορφυροῦν κίονα[4]), τὸ τοῦ Ζιντζηρλὴ κουγιοὺ εἰς τὸ Καρὰ-Γκιομπρούκ καὶ ἕτερον ἐν τῇ πλατείᾳ τάφρῳ. Τὸ ἴδιόν του, ἀνήγειρε κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Σεϊδ Ἀλῆ τῷ 903ῳ τῆς Αἰγείρας, 1497 Μ. Χ. Πιθανὸν ὅτι μετέβαλε καὶ τὸ τέμενος τοῦτο, κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους, διότι μετὰ ταῦτα διῆγε βίον πολυάσχολον. Ἡ μονὴ λοιπὸν τῆς Χώρας, ἔμεινε διά τινα ἔτη εἰς χεῖρας τῶν Χριστιανῶν, ἢ μέχρι τῆς εἰς τέμενος μεταβολῆς αὐτῆς, ἦτο κενὴ καὶ ἄχρηστος.

Ὁ ναὸς οὗτος ἔχει δύω νάρθηκας, τοὺς ὁποίους ἐκόσμησε διὰ μωσαϊκοῦ καὶ τειχογραφιῶν Θεόδωρος ὁ Μετοχίτης. Τὰ μωσαϊκὰ τοῦ δευτέρου νάρθηκος, εἶναι ἓξ ἡμικύκλια, εἰκονίζοντα τὸν Χριστὸν θεραπεύοντα ποικίλα νοσήματα. Εἶναι καὶ πάμπολλαι εἰκόνες ἐπὶ τῶν τρούλων τοῦ δευτέρου νάρθηκος, καὶ τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ. Τὰ χρώματα εἶναι ζωηρότατα, τὸ μωσαϊκὸν εἰς πλεῖστα μέρη σῶον, αἱ εἰκόνες εἶναι πασῶν τῶν σωζομένων Βυζαντινῶν εἰκόνων αἱ ὡραιότεραι, διὰ τὰ χρώματα τῶν ἐνδυμάτων, τὴν ἁρμονίαν τῶν μελῶν, καὶ τὴν ἔκφρασιν τῶν προσώπων. Δὲν ἔχουσι τὸ ξηρὸν καὶ ἄκαμπτον τῶν κοινῶν Βυζαντινῶν εἰκόνων. Ὁ μεσαίτατος τροῦλος, σωζόμενος ἀπὸ τοὺς πρώτους χρόνους τῶν Βυζαντινῶν, διεσχίσθη. Ὕδατα ὄμβρια καταρρέουσιν εἴς τινα μέρη, καταφθείροντα τὰς πολυτίμους εἰκόνας, καὶ καθυγραίνοντα τὰ τείχη. Ἐν τῷ ναῷ σώζονται μάρμαρα ποικίλα ἁρμονικῆς συναρμογῆς.

Ἐν τῇ ἐπισκευῇ τοῦ ναοῦ γενομένῃ πέρυσιν, ἀνεφάνησαν αἱ εἰκόνες διὰ μωσαϊκοῦ τῶν ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου, ἑκατέρωθεν τῆς βασιλικῆς πύλης, ἐπικεκαλυμμέναι ἄλλοτε δι' ἀσβέστου. Τὸ πλεῖστον τοῦ μωσαϊκοῦ κατέπεσεν. Ἕτεραι δύω ὅμοιαι, καὶ τοῦ αὐτοῦ ζωγράφου ἔργα, ἀνεφάνησαν ἐντὸς τοῦ ναοῦ.

Ἦν δῶρον αὐτῷ συνανέχοντι κράτος,
Ἄναξ ὁ λαμπρὸς παρέσχεν Ἀνδρόνικος.

Κ/πολις. Πατρ. σελ. 103, ἐν σημ. «Λογοθέτης τοῦ Γενικοῦ,» τῶν δημοσίων φόρων λογιστής. Θεοφάνης, Τόμ. Β'. σελ. 518. [1]) Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Β'. σελ. 413. [2]) Χαδηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 151. [3]) Ἱστορία Πολιτικὴ, σελ. 62. [4]) Καλεῖται καὶ Σαδηρτζηλὰρ τζαμιέ. Χαδηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 150.

Τὰς τελευταίας ταύτας οἱ Ὀθωμανοὶ ἔχρισαν ἐκ νέου δι' ἀσβέστου. Πάμπολλαι ῥαγαὶ ἐπὶ τῆς ὀροφῆς καὶ τῶν τρούλων ἐφράγησαν. Αἱ εἰκόνες ἐκαθαρίσθησαν, καὶ κάλλιον σήμερον διακρίνονται, ἕνεκα τοῦ λευκοῦ κονιάματος καὶ τῶν πλειοτέρων παραθύρων.

Ἡ ἐκκλησία αὕτη, μικρὰ ἀλλ' ἐπιφανεστάτη, κεῖται ἐν συνοικίᾳ τῆς Κ/πόλεως τοῖς πλείστοις ἀγνώστῳ, καὶ εἰς δίοδον στενοτάτην. Ἐκτὸς τῆς δυτικῆς τοῦ ναοῦ πλευρᾶς, εἶναι περικυκλωμένη ἀπὸ πενιχρὰ Ὀθωμανικὰ οἰκήματα. Ἡ δυτικὴ πλευρὰ ἐμπεριέχει τινὰς κήπους, ὑπόγεια βαθέα, ἀψίδας, τείχη κρημνισθέντα Βυζαντινά, ἄλλοτε τῶν μοναχῶν καταλύματα, τὰ ὁποῖα καταρρίπτουσιν οἱ γείτονες ἵνα οἰκοδομήσωσι τὰ ἴδιά των.

Μονὴ τῶν Ἁγίων Σεργίου καὶ Βάκχου.
Νῦν, Κιουτζοὺκ Ἅγια Σόφια τζαμιΐ[1]).

Ἡ ἐκκλησία αὕτη, ἵδρυμα Ἰουστινιανοῦ τοῦ μεγάλου[2]), κεῖται ὄπισθεν τοῦ ἱπποδρόμου, πλησίον τῆς ποτὲ πύλης Σιδηρᾶς, νῦν δὲ Τσατλαδῆ-καποῦ. Ἐκαλεῖτο τὸ πάλαι καὶ μονὴ τοῦ Ὁρμίσδου, ἐκ τοῦ ὀνόματος τῆς συνοικίας ταύτης οὕτω καλουμένης[3]). Ἐδῶ πλησίον κατῴκει ὁ Ἰουστινιανὸς πρὶν βασιλεύσῃ, καὶ ἐδῶ εἰσέτι διασώζονται ἀψίδες τινὲς τῆς οἰκίας αὐτοῦ, ἐρειδόμεναι ἐπὶ τῶν παραλίων τειχῶν[4]).

Πλησίον τῆς ἐκκλησίας ταύτης, ἀνήγειρεν ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ ἑτέραν, τιμωμένην ἐπ' ὀνόματι τῶν Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου, μὴ σωζομένην τὴν σήμερον. Τὰ προπύλαια τοῦ ναοῦ τούτου μνημονεύει ὁ Προκόπιος, ὑπερεπαινῶν τὴν λαμπρότητα τοῦ κτιρίου καὶ τοὺς μαρμαρίνους κίονας τοὺς ὑποκρατοῦντας « ἐν ἡμικύκλῳ » τὰ κατηχούμενα καὶ τοὺς θόλους[5]). Ὁ ναὸς οὗτος μνημονεύεται ἐν τῷ βίῳ τοῦ Ἁγίου Θεοφάνους, κλεισθέντος «ἐν τῇ μονῇ Ὁρμίσδου, Σεργίου καὶ Βάκχου, τῇ παρακειμένῃ τῷ παλατίῳ»[6]). Σήμερον ἡ γραφὴ « παρακειμένῃ τῷ

---

[1]) Χαδηκάτ. Τόμ. Α'. σελ. 188. [2]) Προκ. Περὶ κτισμάτων, Τόμ. Γ'. σελ. 186.

[3]) «Παρὰ τὴν βασιλέως αὐλήν, ἣ Ὁρμίσδου τὸ παλαιὸν ἐπώνυμος ἦν.» Προκ. Περὶ κτισμάτων, Τόμ. Γ'. σελ. 186. Ζώσιμος, σελ. 92, 143. [4]) Κωδινὸς, σελ. 125. Τὸν βίον τῶν ἁγίων τούτων ἱστόρησεν Συμεὼν ὁ Μεταφρ. Τόμ. Β'. σελ. 1,005. [5]) «Καὶ τὸν ναὸν δὲ τῶν Ἁγίων Σεργίου καὶ Βάκχου ἐχόμενα τοῦ παλατίου πρὸς θάλασσαν.... καὶ πᾶσαν αὐτοῦ τὴν πρώην ὕπαρξιν τοῖς δυσὶ τούτοις ἀφιερώσας ναοῖς μοναστήριον περιφανῶν ἀνδρῶν ἀπεπλήρωσε.» Γ. Κεδρηνὸς, Τόμ. Α'. σελ. 642. [6]) C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 135. Συναξ. Μαρτ. 12. Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 154. Κωδ. Κουροπ., σελ. 718. Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 11.

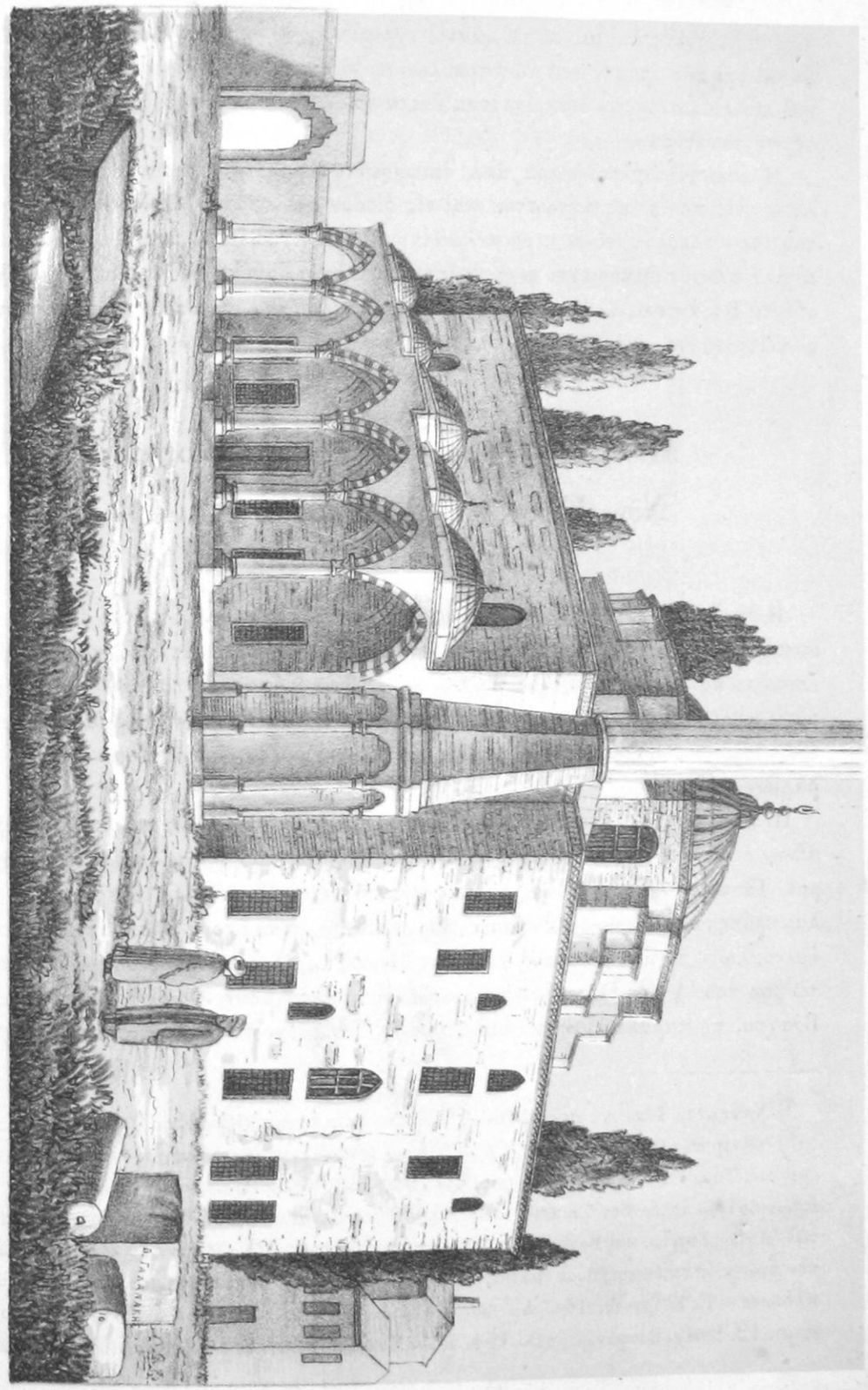

ΜΟΝΗ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΣΕΡΓΙΟΥ ΚΑΙ ΒΑΚΧΟΥ. ἦ ΚΙΟΥΤΖΟΥΚ ΑΓΙΑ ΣΟΦΙΑ ΜΕΣΤΖΗΔΙ.

παλατίῳ », εἶναι ἀκατάληπτος, διότι τὸ τεῖχος τὸ διῆκον ἀπὸ τὴν Ἁγίαν Σοφίαν μέχρι τῆς θαλάσσης, καὶ ὁρίζον τ' ἀνάκτορα πρὸς δυσμὰς, εἶναι περίπου ἑπτακόσια μέτρα μακρὰν τῆς μονῆς ταύτης. Πρὸ τοῦ 1268ου, τὰ τείχη τῶν Βυζαντινῶν ἀνακτόρων, ἦσαν πλησιέστατα τῆς μονῆς, κατερχόμενα ἀπὸ τὸν ἱππόδρομον, καὶ λήγοντα παρὰ τὴν οἰκίαν τοῦ Ἰουστινιανοῦ [1]). Παρὰ τὴν παραλίαν, σώζεται μικρὰ πυλὶς ἀρχαία, ἄγουσα ἀπὸ τοῦ ναοῦ πρὸς τὴν θάλασσαν. Ἦτο πύλη ἰδία τῆς μονῆς.

Ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ, ἐχρημάτισεν ἡγούμενος ὁ εἰκονομάχος πατριάρχης Ἰωάννης, ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαὴλ καὶ υἱοῦ αὐτοῦ Θεοφίλου, τὸν ὁποῖον ὁ Κεδρηνὸς [2]) καλεῖ « δράκοντα ἐν ἐκκλησίᾳ φωλεύσαντα ». Ἡγούμενος τῆς μονῆς ταύτης, ἦτο καὶ ὁ Μεθόδιος, ὁ πατριαρχεύσας ἐπὶ τῆς ἀναστηλώσεως τῶν εἰκόνων [3]).

Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Δουκαγγίου, φαίνεται ὅτι, ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ ἐλειτούργουν οἱ πρεσβευταὶ τοῦ Πάπα, ὁσάκις δι' ὑποθέσεις τῆς ἐκκλησίας ἐπέμποντο εἰς Κ/πολιν. Ὁ Πάπας Βιγίλιος, ὁ ἐλθὼν εἰς Κ/πολιν, φοβούμενος τὴν ὀργὴν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, διότι ἀφώρισε τὸν πατριάρχην Μηνᾶν, ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ, ὡς ἐν ἀσύλῳ προσέφυγεν [4]). Οὐδέποτε ὅμως παρεχώρησαν τὴν ἐκκλησίαν ταύτην τοῖς Λατίνοις, ἀλλ' ἐπέτρεπον αὐτοὺς ἔν τινι μέρει τοῦ ναοῦ, ἵνα τελῶσι τὰς αὐτῶν λειτουργίας κατὰ τὴν συνήθειαν τῆς ἐν Ῥώμῃ ἐκκλησίας. Καθ' ὅλον τὸν Βυζαντινὸν βίον, ἡ μονὴ αὕτη μνημονεύεται ὡς ἐκκλησία ἢ μᾶλλον μονὴ Βυζαντινή.

Ἡ μνήμη τῶν Ἁγίων τούτων, ἐτελεῖτο τῇ 7ῃ Ὀκτωβρίου. Ἐν τῷ ναῷ τούτῳ ἐκκλησιάζετο ὁ βασιλεὺς μετὰ πομπῆς τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ τῆς Διακαινησίμου [5]).

Ἐντὸς τοῦ ναοῦ τούτου ἐπὶ ζωστῆρος ἐπιστηλίου, εἶναι γεγραμμένοι στίχοι Ἑλληνικοὶ, τοὺς ὁποίους κατὰ πρῶτον ἐδημοσίευσεν ὁ Νικόλαος Ἀλεμάννος, ἐν ταῖς σημειώσεσι τοῦ Προκοπίου. Βότρυες καὶ σταφυλαὶ παρὰ τὴν ἐπιγραφὴν, ἀναμιμνήσκουσι τὸν Βάκχον τῶν Ἑλλήνων. Ταύτας ἀντέγραψαν ὁ Δουκάγγιος καὶ οἱ ἡμέτεροι χωρογράφοι.

---

[1]) Ἴδ. ἀνωτέρω, σελ. 120, ὅπου ἐλάλησα πλατύτερον περὶ τῆς θέσεως ταύτης τῶν ἀνακτόρων. [2]) Γ. Κεδρηνὸς, Τόμ. Β'. σελ. 144. Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 649· «ὁ τρισκατάρατος (Ἰωάννης) καθεστὼς καὶ μονῆς τῶν ἀθλοφόρων Σεργίου καὶ Βάκχου τῆς βασιλεῦσιν ἀφωρισμένης προβάθμιος.» Γενεσίου βασιλ., σελ. 75, 83. [3]) C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 135. Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 151. [4]) Γ. Κεδρηνὸς, Τόμ. Α'. σελ. 658, 659. Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 349· «ὁ δὲ φοβηθεὶς τὴν ὀργὴν τοῦ βασιλέως, τῷ θυσιαστηρίῳ Σεργίου τοῦ μάρτυρος .... προσέφυγεν.» «Ὁ ἐπίσκοπος Ῥώμης Βιγίλιος.... προσφυγίῳ χρησάμενος εἰς τὸν Ἅγιον Σέργιον τοῖς ἐπίκλην τῶν Ὁρμίσδου.» Μαλαλᾶ Χρονογρ., σελ. 485. Σιλεντιάριος, σελ. 118. Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Δ'. σελ. 412.

[5]) Κ. Πορφυρογέν., Τόμ. Α'. σελ. 86.

Ἄνωθεν τῶν βασιλικῶν πυλῶν ἐν τοῖς κατηχουμένοις, ἦτον εὐκτήριον τῆς Θεοτόκου, ὅπου προσηύχετο ὁ βασιλεύς. Τὴν σήμερον τὸ εὐκτήριον τοῦτο εἶναι δωμάτιον, ὅπου ἡ Α. Μεγαλειότης ἀναπαύεται, ὁσάκις ἐπισκέπτηται τὸ τέμενος τοῦτο [1]).

Ὁ ναὸς οὗτος μετεβλήθη εἰς τέμενος [2]), ὀλίγα ἔτη μετὰ τὴν ἅλωσιν, ἀπὸ Ἀγᾶ τινα Χουσεὶν τ' ὄνομα, ἀποκεφαλισθέντα ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Σουλτὰν Βαϊεζὴδ υἱοῦ τοῦ κατακτητοῦ [3]). Εἶναι τεθαμμένος εἰς ἰδιαίτερον μαυσωλεῖον ἐντὸς τοῦ τεμένους. Ὁ Σεὶδ Ἀλῆς λέγει, ὅτι ὁ μιναρὲς δὲν θεμελιοῦται ἐπὶ τοῦ ναοῦ.

Περὶ τοῦ ναοῦ τούτου μετὰ τὴν ἅλωσιν, λέγει ὁ Γύλλιος, ὅτι διεσώζετο εἰσέτι τὸ ὄνομα τὸ Χριστιανικὸν τοῦ ναοῦ [4]) εἰς τὰ στόματα τοῦ Γραικικοῦ λαοῦ. Ἐκ τῆς περιγραφῆς τοῦ ναοῦ, καταφαίνεται ὅτι ὁ Γύλλιος ἐπεσκέφθη τὸν ναὸν τοῦτον τὸν ὁποῖον μετὰ πολλῆς σαφηνείας περιγράφει.

Ἡ ἐκκλησία αὕτη σήμερον, εἶναι εἴς τινα μέρη ἑτοιμόρροπος, κατ' ἐξοχὴν ἡ πρὸς τὸν σιδηρόδρομον πλευρὰ αὐτῆς. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν ἐν τῷ τεμένει ἱερέων, ὁ παρὰ τὸν ναὸν διερχόμενος σιδηροῦς δρόμος, κλονίζει τὸ κτίριον ὅλον, καὶ διερράγη ὁ τροῦλος εἴς τινα μέρη. Πλεῖσται θυρίδες ἐκλείσθησαν. Λίθοι καὶ πλίνθοι καταπίπτουσιν ἐκ τῶν τειχῶν, γεγυμνωμένων τοῦ κονιάματος, καὶ δεικνυόντων τὴν πολλὴν τῶν Βυζαντινῶν ἀπειροκαλίαν εἰς τείχη διὰ κονιάματος ἐπικεκαλυμμένα. Τόσα ὑπὲρ τοῦ κόσμου τῆς ἐκκλησίας ταύτης δαπανηθέντα ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τεκμαίρουσιν, ὅτι μεταγενέστεροι καὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ πενέστεροι, ἀνήγειραν μετέπειτα ἢ ἀνεκαίνισαν τὰ νῦν ἱστάμενα τείχη τοῦ ναοῦ, τείχη κατ' ἐμὲ ἀνάξια τῶν Βυζαντινῶν βασιλέων.

Μονὴ τοῦ Μυρελαίου.

Νῦν, Βουδροὺμ τζαμιί [5]).

Ἡ γυναικεία μονὴ αὕτη, κατὰ τοὺς πλείστους ἐκ τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων, ἀνηγέρθη ὑπὸ τοῦ Ῥωμανοῦ Λακαπηνοῦ, βασιλεύσαντος ἀπὸ τοῦ 920ου μέχρι τοῦ 946ου [6]), καλουμένη ἐκ τούτου, μονὴ βασιλικὴ καὶ μονὴ τοῦ Ῥωμανοῦ.

---

[1]) Κ. Πορφυρογέν. Τόμ. Α'. σελ. 88. [2]) Χαδηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 188. [3]) Ὁ Χάμμερ, C/polis, Τόμ. Α'. σελ. 376, λέγει ὅτι ὁ ναὸς οὗτος καὶ ἡ Ἁγία Σοφία μετεβλήθησαν συγχρόνως εἰς τεμένη. [4]) Cujus nomen duntaxat Graeci etiam nunc retinent. Π. Γύλλιος, Βιβ. Β'. κεφ. 14. [5]) Χαδηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 55. Ὁ συγγραφεὺς (σελ. 63) μνημονεύει καὶ ἕτερον τέμενος τοῦ αὐτοῦ ὀνόματος πλησίον τοῦ Σουλεϊμανιέ. [6]) Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 404, 473, 896. Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ Β'. σελ. 347.

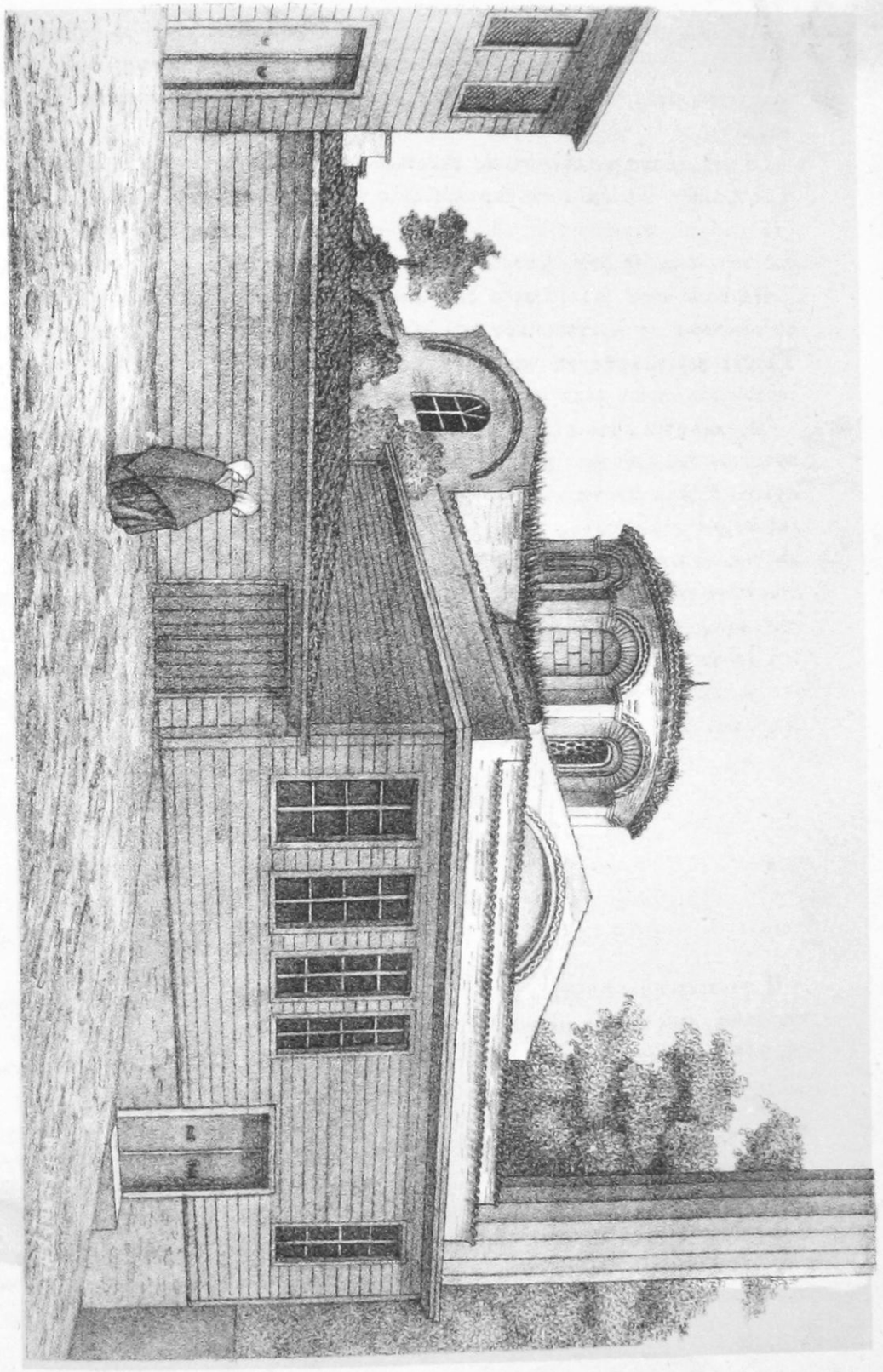

ΜΟΝΗ ΤΟΥ ΜΥΡΕΛΑΙΟΥ ἢ ΒΟΥΔΡΟΥΜ ΤΖΑΜΙΪ

Λέγει ὁ Σκυλίτσης [1]), ὅτι τὸ σῶμα τοῦ Λακαπηνοῦ ἐτέθη ἐν τῇ παρ' αὐτοῦ νεουργηθείσῃ μονῇ τοῦ Μυρελαίου. Λέων ὁ Γραμματικὸς [2]) διηγεῖται, ὅτι ὁ Ῥωμανὸς μετὰ τὴν ἐκ τοῦ θρόνου κατάβασιν αὐτοῦ, ἀνεπαύετο ἐν τῇ νήσῳ Πρώτῃ, ὅπου ἀπεβίωσε, «καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ ἐν τῇ πόλει διακομισθὲν ἐν τῇ αὐτοῦ ἀπετέθη μονῇ». Ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ ἐνεταφιάσθησαν ἡ σύζυγος Θεοδώρα, καὶ ἡ θυγάτηρ Ἑλένη τοῦ Ῥωμανοῦ Λακαπηνοῦ [3]). Ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ ἀπετέθησαν καὶ τὰ ὀστᾶ τοῦ βασιλέως Μαυρικίου, ὄντα πρότερον πλησίον τῆς Ξυλοκέρκου πύλης. Κατὰ τὸν Σουίδαν, τὸ Μυρέλαιον ἦτον ἄλλοτε οἶκος τοῦ Κρατεροῦ [4]). Ὁ Κωδινὸς μνημονεύει δύω Μυρέλαια, ἐν τοῖς ὁποίοις ἔρρεον πολλὰ μύρα καὶ ἕνεκα τούτου, ἐκλήθησαν Μυρέλαια.

Ὄπισθεν τοῦ Μυρελαίου, ὑπῆρχε κτίριον καλούμενον Χρυσοκάμαρον [5]). Τούτου καὶ τοῦ πλησίον τῆς μονῆς μνημονευομένου ξενῶνος, ἴχνη σήμερον δὲν σώζονται. Ταῦτα τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων, ἀποδεικνύουσιν ὅτι ὁ Λακαπηνὸς δὲν ἀνήγειρε τὸν ναὸν τοῦτον, διότι ἀρχήτερα αὐτοῦ δύω αἰῶνας, Κωνσταντῖνος ὁ Κοπρώνυμος, διαβαίνων ἐκεῖθεν, ἐκάλεσε τὸ Μυρέλαιον Ψαρέλαιον, ἕνεκα τῶν ἰχθύων καὶ ἐλαιῶν, ἐκ τῶν ὁποίων συνήθως ἐτρέφοντο αἱ ἐκεῖ μονάζουσαι [6]).

Τὴν σήμερον ὁ ναὸς οὗτος κείμενος πρὸς βορρᾶν τῆς Βλάγκας, ἐν συνοικίᾳ καλουμένῃ Λαλελὴ Χαμὰμ, πλησίον στενοτάτης διόδου, περικυκλοῦται ἀπὸ τείχη ὑψηλὰ, κυπαρίσσους καὶ οἰκήματα Ὀθωμανῶν. Μεγάλως ἐδυσκολεύθημεν νὰ ἴδωμεν τὸν ναὸν, ἐωσότου εἰσήλθομεν εἰς παραπλήσιον κῆπον Ὀθωμανικόν. Ὁ Κ. Βυζάντιος μνημονεύει τὸν Γάλλον Περτουσσιὲρ κακίζοντα «τὸ ἄρρυθμον τῆς οἰκοδομῆς, καὶ τῆς τῶν κιόνων ἁρμονίας τὸ πλημμελές» [7]).

Ὁ Σεὶδ Ἀλῆς λέγει ὅτι τὸ τέμενος τοῦτο, ἄλλοτε ἐκκλησία, καλεῖται Βουδροὺμ τζαμισὶ, ἕνεκα τῶν ὑπ' αὐτὸ ὑπογείων [8]). Ὁ ἱδρύσας τὸ τέμενος τοῦτο εἶναι

---

[1]) C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 159. [2]) Λ. ὁ Γραμ., σελ. 331. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 13, Τόμ. Β'. σελ. 354, 355, Τόμ. Γ'. σελ. viii. Γ. Κεδρηνὸς, Τόμ. Β'. σελ. 325, 649.

[3]) «Θνήσκει Θεοδώρα ἡ σύζυγος Ῥωμανοῦ, καὶ θάπτεται ἐν τῷ Μυρελαίῳ.» Γ. Κεδρηνὸς, Τόμ. Β'. σελ. 300· «ἡ δὲ Αὐγούστα Ἑλένη . . . ἐν τῷ μοναστηρίῳ τῷ παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτῆς Ῥωμανοῦ βασιλέως συσταθέντι, τῷ ὄντι εἰς τὸ Μυρέλαιον, θάπτεται.» Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 404, 473. [4]) «Πρὸς τὸν λεγόμενον οἶκον Κρατεροῦ.» Γ. Κωδινὸς, σελ. 65. [5]) Γ. Κωδινὸς, σελ. 107. [6]) «Ἡ λεγομένη τοῦ Ψαρελαίου μονὴ, πρότερον Μυρόδυνος ἐκαλεῖτο.» Γ. Κωδινὸς, σελ. 109. Ὁ συγγραφεὺς οὗτος λέγει· «οἱ δὲ ἐκεῖσε μοναχοὶ τηνικαῦτα ἐξέφυγον.» Φρονῶ ὅτι δέον νὰ διορθωθῇ τὸ κείμενον, «αἱ δὲ ἐκεῖσε μοναχαί.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 354. [7]) Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 282.

[8]) Μπουδρούμ, ὑπόγειον. Ἀβρ. Μαλιάκα, Λεξικὸν Τούρκο-Ἑλληνικόν. Ὁ Γύλλιος, σελ. 248, λέγει, ὅτι ὑπὸ τὸν ναὸν εἶναι κινστέρνα, ὑποκρατουμένη ὑπὸ ἑξήκοντα μαρμαρίνων κιόνων. Ὁ Χάμμερ, C/polis, Τόμ. Α'. σελ. 178, παράγει τὴν λέξιν Μπουδροὺμ ἐκ τῆς Βυζαντινῆς, Βούδρομος.

ὁ βεζύρης Μεσὶχ Ἀλῆ πασᾶς, ὅστις ἀγωνιζόμενος νὰ σβέσῃ πυρκαϊὰν ἐν Γαλατᾷ, κατέπεσεν ἀπὸ τὸν ὄροφον οἰκίας τινὸς, ἔθλασε τὸν πόδα του, καὶ ἐκ τῶν πληγῶν αὐτοῦ ἀπεβίωσε τῷ 907ῳ τῆς Αἰγείρας, 1501 Μ. Χ. Τὸ τέμενος τοῦτο ἐπλούτισεν ὁ ἱδρυτής. Ἀνήγειρε καὶ ἕτερον τέμενος ἐπ' ὀνόματι αὐτοῦ, καλούμενον τέμενος τοῦ Μεσὶχ πασᾶ[1]).

Ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Εἰρήνης.

Νῦν, Ὁπλοθήκη καὶ Μουσεῖον.

Τὴν ἐκκλησίαν ταύτην οὐδέποτε μεταβληθεῖσαν εἰς τέμενος[2]), πρῶτος ἀνήγειρε Κωνσταντῖνος ὁ μέγας[3]). Ταύτην καθὼς καὶ τὴν πλησίον Ἁγίαν Σοφίαν, τοῦ αὐτοῦ αὐτοκράτορος ἵδρυμα, κατέκαυσεν ὁ ἀγελαῖος καὶ συρφετὸς ὄχλος, ἐν τῇ στάσει καλουμένῃ τοῦ Νίκα τῷ 516ῳ, βασιλεύοντος τοῦ Ἰουστινιανοῦ[4]). Ἀμφοτέρας τὰς ἐκκλησίας ταύτας ἀνήγειρεν ἐκ νέου, ἐπὶ τῆς αὐτῆς θέσεως, ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος[5]).

Μεταξὺ τῶν δύω τούτων ἐκκλησιῶν, ὅπου σήμερον εἶναι πλατεῖα λεωφόρος, ἀνήγειρε συγχρόνως ὁ Ἰουστινιανὸς τὸν καλούμενον ξενῶνα τοῦ Σαμψών, συχνότατα μνημονευόμενον εἰς τὰ Βυζαντινὰ χρονικά. Ὑπῆρχον καὶ ἕτεραι δύω ἐκκλησίαι ἐπ' ὀνόματι τῆς Ἁγίας Εἰρήνης τιμώμεναι· ἡ μὲν, ἔκειτο παρὰ τὴν βόρειον παραλίαν τῆς πόλεως, ὅπου εἶναι σήμερον ὁ σταθμὸς τοῦ Ῥωμυλικοῦ σιδηροδρόμου, ἡ δὲ, ἐν Γαλατᾷ[6]). Ἡ ἐκκλησία αὕτη καθὼς σήμερον φαίνεται,

---

[1]) Περὶ τοῦ Βεζύρου τούτου λέγει ὁ Κ. Βυζάντιος· «ἐφονεύθη τὸν Ὀκτώβριον 1500, ἀπὸ τῆς καταπτώσεως τῶν λίθων ἐκσφενδονισθέντων ἀπὸ τῆς ἐν τῇ πυρκαϊᾷ τοῦ Γαλατᾶ ἐκρήξεως τῆς πυριταποθήκης.» Κ/πολις, Τόμ. Β'. σελ. 413. [2]) Κ/πολις Πατρ., σελ. 38. Tzephané. [3]) Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 285. Γ. Κωδινὸς, σελ. 73. [4]) Προκοπίου, Περὶ κτισμάτων, Τόμ. Γ'. σελ. 173· «μετά γε τῆς Σοφίας τὸν νεὼν οὐδενὸς δεύτερον.» Ἴδ. σελ. 182. Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 48, 278, 371. Κωδινὸς, σελ. 131. Χρον. Πασχ. Τόμ. Α'. σελ. 621. [5]) «Ἐπιλαβόμενος κτίζειν σπουδαίως καὶ βέλτιον τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν... καὶ πάντας τοὺς καυθέντας τῆς πόλεως δημοσίους τόπους.» Χρον. Πασχ. Τόμ. Α'. σελ. 628. [6]) Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 353. Συναξ. Αὐγούστου 8. «Ἐπιβαλόμενος δὲ τὸν πρὸς θάλασσαν τῆς Ἁγίας Εἰρήνης οἰκοδομήσειν νεὼν κτλ.» Νικ. Χων. σελ. 269· «κατ' αὐτὸ μάλιστα τοῦ κόλπου τὸ στόμα, Εἰρήνης μάρτυρος ναὸς ἵδρυται.» Προκοπίου, Τόμ. Γ'. σελ. 195. Τὴν Ἁγίαν Εἰρήνην ἐν Γαλατᾷ, μνημονεύει ὁ Μαλαλᾶς, Χρονογρ., σελ. 486.

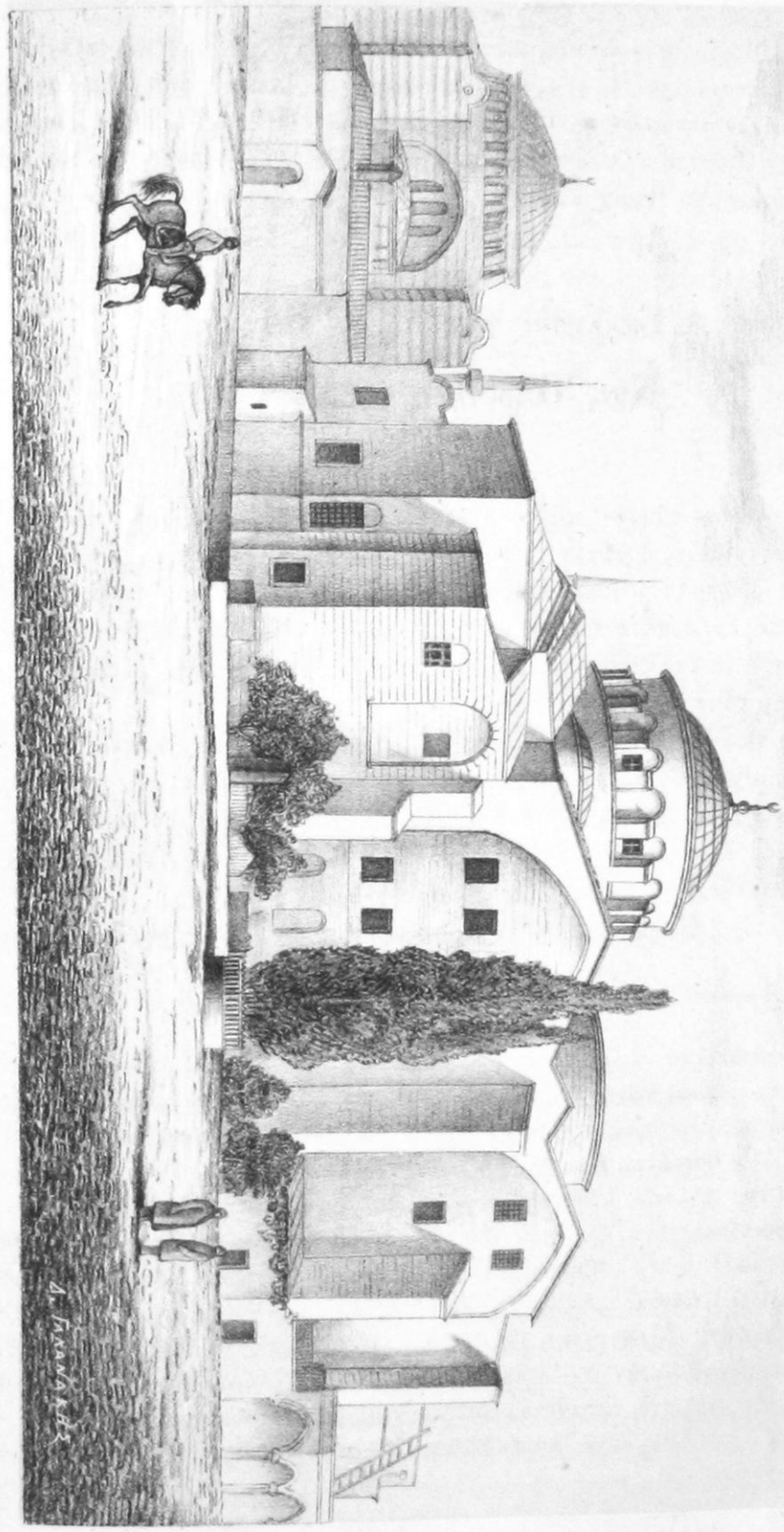

εἶναι ἵδρυμα τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Μετά τινα χρόνον ἀνεγερθείσης καὶ τῆς ἑτέρας Ἁγίας Εἰρήνης ἐν τῇ παραλίᾳ, ἐκαλεῖτο αὕτη ἡ παλαιὰ Ἁγία Εἰρήνη[1]).

Πλησίον αὐτῆς, ἦσαν δύω ἀσκητήρια, τὰ ὁποῖα ὁμοῦ μετὰ μέρους τοῦ νάρθηκος καὶ τοῦ ξενῶνος τοῦ Σαμψὼν ἐπυρπολήθησαν τῷ 548ῳ, τριάκοντα δύω ἔτη μετὰ τὴν ἀνίδρυσιν τῆς ἐκκλησίας[2]). Ἀπὸ τοὺς ἱστορικοὺς τοῦ Βυζαντίου καταφαίνεται, ὅτι τότε δὲν ἐχωρίζετο καθὼς σήμερον ἡ Ἁγία Εἰρήνη ἀπὸ τὴν Ἁγίαν Σοφίαν, διὰ τείχους[3]). Παρὰ τὴν ἐκκλησίαν ταύτην, καλουμένην ἐνίοτε ἐπὶ τῶν Βυζαντίων καὶ πατριαρχεῖον, δὲν διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν ἴχνη τῶν ἀσκητηρίων καὶ ἐκκλησιῶν πλησίον αὐτῆς εὑρισκομένων. Ἰδίους ἱερεῖς ἡ ἐκκλησία αὕτη δὲν εἶχεν, ἀλλ' ἱερούργουν ἐν αὐτῇ οἱ ἱερεῖς τῆς Ἁγίας Σοφίας. Ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ συνήθως παρευρίσκετο καὶ ὁ πατριάρχης, ὅστις ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ μόνον ἐλειτούργει κατὰ τὰς μεγάλας ἢ δεσποτικὰς ἑορτὰς, παρόντων καὶ τῶν βασιλέων. Ἕνεκα τούτου, ἐκαλεῖτο ἡ Ἁγία Εἰρήνη, καθὼς προεῖπον, πατριαρχεῖον.

Ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ, πυρποληθείσῃ ἐν τῇ στάσει τοῦ Νίκα, καὶ ἀνεγερθείσῃ ἐπὶ τοῦ ἀρχαίου σχεδίου παρὰ τοῦ φιλοκόσμου Ἰουστινιανοῦ, συνεκροτήθη ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου τῷ 367ῳ, ἡ δευτέρα Οἰκουμενικὴ σύνοδος, κατὰ Μακεδονίου τοῦ πνευματομάχου[4]), ἥτις ἀνεκήρυξεν ὡς δόγμα τῆς ἐκκλησίας, τὸ ὁμοούσιον τῆς Ἁγίας Τριάδος, κατὰ τοῦ Ἀρείου καὶ τῶν πολυπληθῶν Ἀρειανιζόντων Χριστιανῶν.

Ἕνεκα τούτου καὶ παρ' ἡμῖν καὶ παρὰ τοῖς ξένοις, σεβαστὸς εἶναι ὁ ναὸς οὗτος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἀνευρῆκε θεραπείαν ἡ πρὸ πολλοῦ διχοτομουμένη ἐκκλησία.

Σώζεται εἰσέτι ἄνω τοῦ θυσιαστηρίου, ὁ μέγας σταυρὸς ἐπὶ τοῦ τρούλου τῆς

---

[1]) C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 147· «τὴν Ἁγίαν Εἰρήνην τὴν παλαιάν.» Γ. Κωδινὸς, σελ. 73. Γ. Παχυμ. Τόμ. Β'. σελ. 45. Τὴν παρὰ τὴν θάλασσαν Ἁγίαν Εἰρήνην, ἀνῳκοδόμησεν ὁ Μαρκιανὸς ὁ Πρεσβύτερος· «τὴν ἐγγυτάτω θάλασσαν πόνῳ τε καὶ δαπάναις πολλαῖς ἀναχώσας, ἄχρι τότε τὰς τοῦ ἱεροῦ θύρας σχεδὸν ἐπικλύζουσαν, οὕτω τὴν κρηπῖδα τοῦ ναοῦ καταβάλλεται ὡς ἂν κτλ.» Συμ. ὁ Μεταφρ. Τόμ. Α'. σελ. 441, 1380. Γ'. σελ. 884. Τῆς μεγάλης ἐκκλησίας ταύτης ἴχνη σήμερον δὲν σώζονται. [2]) Γ. Κωδινὸς, σελ. 99. Γ. Κεδρηνὸς, Τόμ. Α'. σελ. 679· «καὶ τὰ δύο ἀσκητήρια τὰ πλησίον τῆς Ἁγίας Εἰρήνης.» Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 287, 371. [3]) «Καὶ νῦν εἰσιν εἰς ἕνα περίβολον ἄμφω ὁρώμεναι.» C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 147. [4]) Γ. Κωδινὸς, σελ. 260. Δέων ὁ Γραμ., σελ. 101. Μ. Γλυκᾶς, σελ. 502. Χρον. Πασχ. Τόμ. Α'. σελ. 562. « Συγκροτεῖ γοῦν ὁ αὐτὸς Θεοφιλέστατος βασιλεὺς (ὁ Θεοδόσιος) σύνοδον, διὰ μελέτης ἔχων καὶ τοὺς ἀπὸ Μακεδονίου πρὸς ἕνωσιν συναγαγεῖν κτλ.» Συμεὼν ὁ Μεταφρ. Τόμ. Γ'. σελ. 893. Γ. Κεδρηνὸς, Τόμ. Α'. σελ. 553, 554· «ἡ δὲ ἁγία καὶ οἰκουμενικὴ σύνοδος τὸ ὁμοούσιον ἐκύρωσε, προσέθηκε δὲ τῷ συμβόλῳ καὶ τὴν θεολογίαν τοῦ πνεύματος.» Θεοφάνης. Τόμ. Α'. σελ. 107, 108. Μ. Γλυκᾶς, σελ. 502. Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Β'. σελ. 165.

κάγχης καὶ τὸ πλησίον ἱερὸν καλούμενον φρέαρ. Κατὰ παράδοξον σύμπτωσιν, ὁ ναὸς ἐντὸς τοῦ ὁποίου τοσαύτη μεταξὺ τῶν Χριστιανῶν σύμπνοια ἐγεννήθη, εἶναι σήμερον πλήρης ἀρχαίων καὶ νέων ὅπλων [1]).

Ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ ναοῦ, εἶναι τὸ ἀρχαιολογικὸν μουσεῖον, ἐν τῷ ὁποίῳ οἱ εἰσερχόμενοι δύνανται ἀκωλύτως νὰ περιέλθωσιν ἅπαντα τὰ μέρη τοῦ ὡραίου τούτου ναοῦ, διατηρουμένου μέχρι σήμερον ἐν καλλίστῃ καταστάσει, μετὰ τοσούτων αἰώνων συμφορὰς πυρκαϊὰς καὶ σεισμούς.

Ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας Σοφίας.

Νῦν, Τζαμὶ Ἄγια Σόφια κεμπήρ [2]).

Ἤτοι, τέμενος μέγα τῆς Ἁγίας Σοφίας.

Ἀναφέρω τὴν ἐκκλησίαν ταύτην, ἵνα ἱστορήσω τινὰ διαφυγόντα τὴν προσοχὴν τῶν Βυζαντίων καὶ τῶν ἡμετέρων συγχρόνων τοπογράφων. Ἑβδομήκοντα τέσσαρας σελίδας, εἰς φύλλον μέγα, κατέχει τοῦ Δουκαγγίου ἡ περιγραφή [3]). Ταύτην ἀντέγραψαν ἅπαντες οἱ μεταγενέστεροι. Ἐκ τῶν ἡμετέρων, κάλλιστα περιγράφει τὸν ναὸν τοῦτον ὁ κλεινὸς Σκαρλάτος Βυζάντιος [4]). Μετὰ τοῦτον ἀνέλαβεν ὅμοιον ἔργον ὁ Γερμανὸς Saltzenberg, τοῦ ὁποίου τὸ πόνημα ἐδημοσιεύθη ἐν Βερολίνῳ τῷ 1854ῳ εἰς μέγιστον φύλλον. Ὁ συγγραφεὺς οὗτος, οὐχὶ μόνον κατεμέτρησε τὸ εὖρος, πλάτος καὶ ὕψος τοῦ ναοῦ, ἀλλ' ἀπεικόνισε καὶ ἅπαντα τὰ διὰ μωσαϊκοῦ καὶ ὑελογραφίας κοσμήματα. Ἐπεξειργάσθη τὸ περιφανὲς τοῦτο τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἵδρυμα, ὅταν διὰ διαταγῆς τοῦ τότε βασιλεύοντος Ἀβδοὺλ-Μετζὴδ τῷ 1848ῳ, ἐπεσκευάσθη ὁ ναὸς ὅλος, ἀνωρθώθησαν πάμπολλοι κίονες, κυρίως τῶν κατηχουμενείων, καὶ ἐξέσθησαν τὰ κονιάματα τὰ ἐπικαλύπτοντα ἀρχαίας Βυζαντινὰς εἰκόνας.

Ἕνεκα τούτων ὅλων, πάντῃ περιττὸν εἶναι νὰ περιγράψω ἐγὼ σήμερον τὸν ναὸν τοῦτον. Ἐκαλεῖτο τὸ πάλαι ἡ μεγάλη ἐκκλησία [5]).

Πρῶτος ὁ Λαβὰρτ παρετήρησεν, ὅτι ἡ Ἁγία Σοφία δὲν βλέπει κατ' εὐθεῖαν πρὸς τὸν ἀνατέλλοντα ἥλιον, καθὼς ἅπασαι αἱ Βυζαντιναὶ ἐκκλησίαι, ἀλλὰ

---

[1]) Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Π. Γυλλίου, Βιβ. Β'. κεφ. Β'., οἱ Ὀθωμανοὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 16ου αἰῶνος ἐκάλουν τὴν Ἁγίαν Εἰρήνην, μικρὰν Ἁγίαν Σοφίαν. [2]) Χαδηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 3. [3]) C. Christ. Βιβ. Γ'. σελ. 5—78. [4]) Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 464. [5]) «Τὰ μὲν οὖν τῆς Κ/πόλεως ἐκκλησίας, ἥνπερ μεγάλην καλεῖν νενομίκασι.» Προκοπίου, Τόμ. Γ'. σελ. 179.

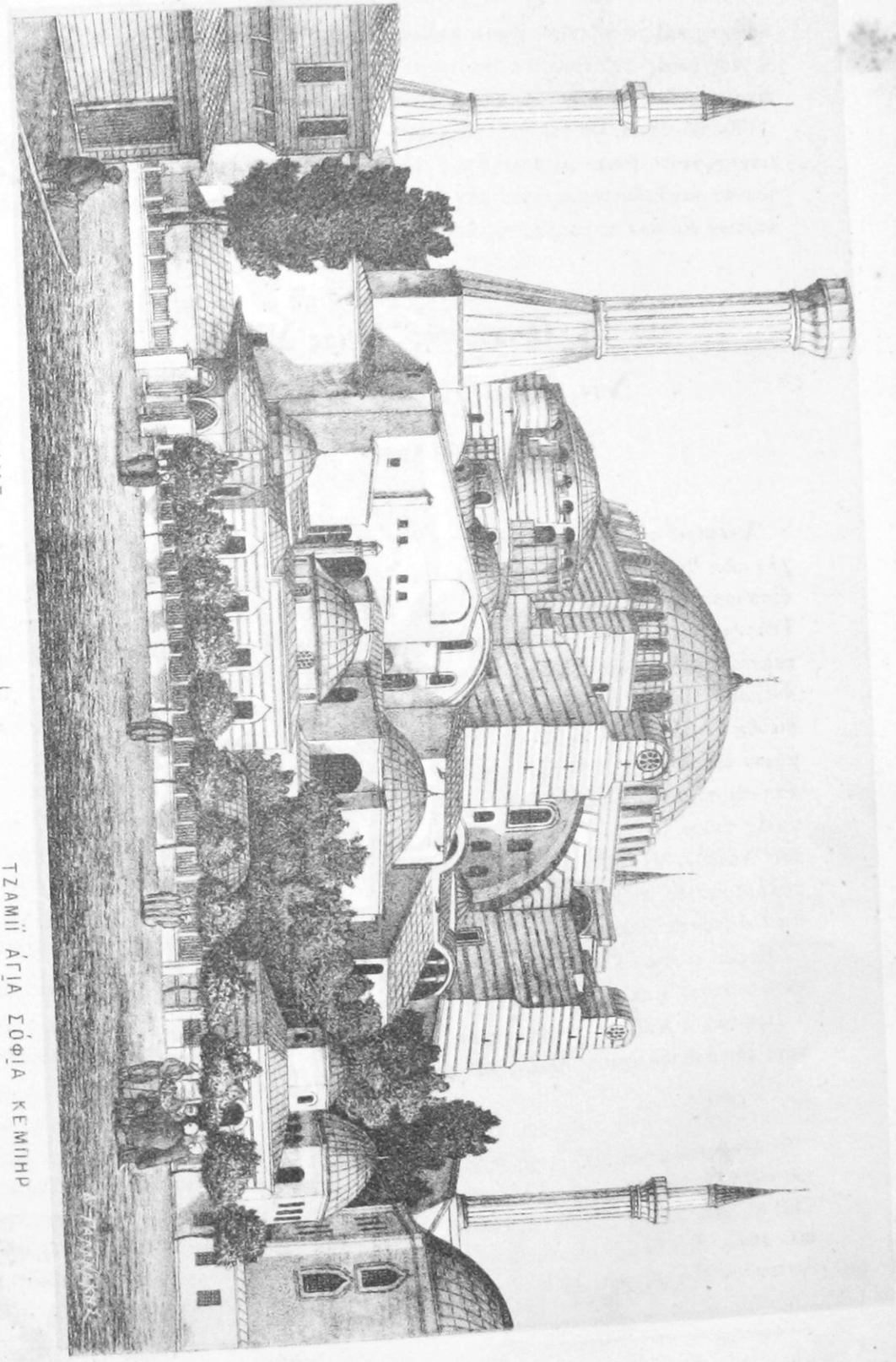

ΝΑΟΣ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΣΟΦΙΑΣ

ΤΖΑΜΙΙ ΑΓΙΑ ΣΟΦΙΑ ΚΕΜΠΗΡ

κλίνει ὀλίγον πρὸς νότον. Τοῦτο κατὰ τὸν ἄνω συγγραφέα ἐγένετο, ἵνα ἡ ἐκκλησία ἀνιδρυθῇ παράλληλος μετὰ τῶν παραπλησίων ἀνακτόρων τῶν Βυζαντινῶν [1]).

Ἐν τῷ δεξιῷ ὑπερῴῳ τοῦ ναοῦ, εἶναι μαρμάρινος τοῖχος, ὕψους δύω μέτρων, χωρίζων τὸ ὑπερῷον εἰς δύω ἄνισα μέρη. Ὁ τοῖχος φέρει ἀνάγλυφα κοσμήματα, τῆς ἐσχάτης ἀπειροκαλίας ἔργα. Φρονῶ ὅτι ἐν τῷ ἐσωτέρῳ χώρῳ, συνηδρίαζεν ἡ ἱερὰ σύνοδος μετὰ τοῦ πατριάρχου, κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ κράτους. Ἀναγινώσκομεν ἐν τοῖς πατριαρχικοῖς ἐγγράφοις, «καθίσαντες ἐν τοῖς δεξιοῖς κατηχουμενείοις τῆς ἁγιωτάτης τοῦ Θεοῦ μεγάλης ἐκκλησίας»· καὶ πάλιν, «συνόδου συγκροτηθείσης ἐν τοῖς δεξιοῖς κατηχουμένοις τῆς μεγάλης ἁγιωσύνης αὐτοῦ» [2]).

Πλησίον τοῦ διατειχίσματος τούτου, ἐπὶ τοῦ μαρμαρίνου ἐδάφους, ἐνέγλυψέ τις Henricus Dandolo, τὸ ὄνομα τοῦ δουκὸς τῆς Βενετίας, τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν Βενετῶν ἐπὶ τῆς σταυροφορίας τοῦ 1204ου. Ὁ γηραιὸς οὗτος ἡγεμὼν ἀπεβίωσεν ἐν Κ/πόλει τῷ 1205ῳ, καὶ ἐτάφη ἐν Ἁγίᾳ Σοφίᾳ. Οὐδέποτε ὅμως ἐφαντάσθησαν οἱ Βενετοὶ νὰ ἐνταφιάσωσιν ὑπὸ τὰς μαρμαρίνους πλάκας τοῦ ὑπερῴου, καὶ ἐν τόπῳ ἀφανεῖ, τὸν περίδοξον αὐτῶν ἡγεμόνα. Αἱ λευκαὶ χαραγαὶ ἐπὶ τοῦ φαιοῦ μαρμάρου, τεκμαίρουσι τὴν πρὸ μικροῦ γενομένην ἐργασίαν.

Ἐπὶ τῶν μαρμάρων τοῦ ὑπερῴου, σώζονται τὰ συνήθη ἀριθμητικὰ γράμματα τῶν Βυζαντίων, καλῶς διατηρούμενα μέχρι τῆς σήμερον. Αἱ χαραγαὶ τῶν γραμμάτων τούτων, ἔργα τῶν λιθοξόων, εἶναι λίαν καθαραὶ καὶ ἀτριβεῖς. Εἰκάζω ἐκ τούτου, ὅτι ὀλίγος λαὸς ἀνέβαινεν ἐπὶ τοῦ ὑπερῴου· ἄλλως, ἀπίθανον εἶναι, μετὰ παρέλευσιν τοσούτων αἰώνων νὰ μὴ ἐξαλειφθῶσι τὰ γράμματα ταῦτα.

Τὰ χιονόκρανα τῶν κιόνων τοῦ ὑπερῴου, ἅπαντα τῶν Βυζαντίων ἔργα, τὰ ὁποῖα «ἐλάμπρυνεν» ὁ βασιλεὺς Ῥωμανὸς [3]), φέρουσι μονογράμματα τῶν Βυζαντινῶν βασιλέων [4]). Τὰ ἐκ τῆς ὀροφῆς τοῦ ὑπερῴου καταπίπτοντα μωσαϊκὰ, πωλοῦνται εἰς τοὺς ξένους.

Εἶχεν ἡ Ἁγία Σοφία βασιλεύοντος τοῦ Ἰουστινιανοῦ, κληρικοὺς χιλίους. Ἡ Νεαρὰ τοῦ Ἡρακλείου, βασιλεύσαντος κατὰ τὸν ἕβδομον αἰῶνα ὁρίζει [5])

---

[1]) Mais au lieu de tracer l'axe de Sainte-Sophie de l'ouest à l'est, ils furent obligés de l'incliner vers le sud et de donner au sanctuaire la direction de l'est-sud-est. Labarte. Le palais, σελ. 18. [2]) Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 538, 540, 541. Τόμ. Β'. σελ. 2, 6, 98. Τὰ ἔγγραφα ταῦτα εἶναι ἅπαντα τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος. [3]) Μ. Γλυκᾶς, σελ. 583. [4]) Ἐν τῷ ναῷ τούτῳ ἐτελεῖτο καὶ ἡ Σύναξις τοῦ μεγάλου Βασιλείου. Συναξ. Ἰαν. 1. «Ἡ βασίλισσα ἀνῆλθεν εἰς τὰ κατηχούμενα τῆς ἐκκλησίας.» Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 697. [5]) Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Ε'. σελ. 230. «Περὶ τοῦ ὡρισμένον εἶναι τὸν ἀριθμὸν τῶν κληρικῶν τῆς ἁγιωτάτης μεγάλης ἐκκλησίας Κ/πόλεως, καὶ τῆς Ἁγίας Θεοτόκου ἐν Βλαχέρναις.» Γ. Κωδινὸς, σελ. 142.

Πρεσβυτέρους	80	Ἀναγνώστας	160
Διακόνους	150	Ψάλτας	25
Διακονίσσας	40	Θυρωροὺς	75
Ὑποδιακόνους	70[1]	ὅλους	600

Ὁ ἀριθμὸς οὗτος ἠλαττοῦτο κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ κράτους, ὅταν τὰ εἰσοδήματα τῆς ἐκκλησίας μόλις εἰς φωταψίαν αὐτῆς ἐπήρκουν[2]).

Αἱ διακόνισσαι σπανιώτατα μνημονεύονται ἐν τῇ Βυζαντινῇ ἐκκλησίᾳ. Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος γράφων μεσοῦντος τοῦ δεκάτου αἰῶνος, λέγει σαφῶς· « διέρχεται διὰ τοῦ γυναικίτου νάρθηκος, ἐν ᾧ καὶ τὴν συνήθη στάσιν κέκτηνται αἱ τῆς αὐτῆς μεγάλης ἐκκλησίας διακόνισσαι »[3]). Ἡ ἀριστερὰ ἄκρα τοῦ νάρθηκος τῆς Ἁγίας Σοφίας, χωρίζεται διὰ τοίχου· ἐδῶ εἶναι ἡ πρὸς τὸ ὑπερῷον σκολιὰ ἄνοδος, καὶ ἐδῶ πιθανὸν ἦτο καὶ ἡ στάσις τῶν διακονισσῶν. « Θεοδόσιος δὲ ὁ βασιλεὺς νόμον ἔγραψε γυναῖκα εἰς διακόνισσαν μὴ προβαίνειν, εἰ μὴ ὑπερβῇ τὰ ἑξήκοντα ἔτη κατὰ τὸν ἀπόστολον »[4]). Διακόνισσαι ἐλέγοντο καταχρηστικῶς καὶ μονάστριαί τινες.

Ὑπῆρχεν ἐντὸς τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας, τόπος καλούμενος, ὁτὲ μὲν ἄσυλον, ὁτὲ δὲ προσφύγιον καὶ καταφυγὴ, ὅπου προσέφευγον εἴτε ἐκ δειλίας, εἴτε ἐκ φόβου οἱ καταδιωκόμενοι[5]). Τῷ 1343ῳ, ἀπηγορεύθη τῶν τοιούτων ἡ εἴσοδος ἐν τῷ ναῷ, ἵνα μὴ διαταράττωνται οἱ προσευχόμενοι. Διέταξεν ὁ τότε

---

[1]) « Τοὺς δὲ ὑποδιακόνους ταῖς θύραις τῶν ἁγίων ἐκκλησιῶν ἐφίστασθαι ὥριστο. » Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Γ'. σελ. 211, ἐν τῷ 43ῳ κανόνι τῆς ἐν Λαοδικείᾳ Συνόδου. [2]) Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 52· « 950 ἐργαστήρια ἦσαν ἀφιερωμένα εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν. » Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Γ'. σελ. 526. Ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ, τὰ ἐργαστήρια ἦσαν 1100. Ἰουστιν. Νοβέλλαι. XLII. M. Glos. λέξις Λεκτικάριοι. Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος, Τόμ. Α'. σελ. 801, μνημονεύει ὑπουργοὺς τοῦ νάρθηκος, ἀναγνώστας τῶν Β'. ἑβδομάδων, ὀστιαρίους τοῦ ἁγίου φρέατος, ὑποδιακόνους, δομέστικον τῶν ὑποδιακόνων, καὶ διπουτάτους τῆς Ἁγίας Σοφίας. [3]) Τόμ. Α'. σελ. 182. Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 112.

[4]) Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Β'. σελ. 159, 254, 255. Δ'. σελ. 477.

[5]) Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 363, 365, 368, 445, 453. Κ. Πορφυρογ. Τόμ. Α'. σελ. 647. Ἰ. Καντακουζ. Τόμ. Β'. σελ. 300. C. Christ. Βιβ. Γ'. σελ. 73. Ὁ Δουκάγγιος μνημονεύει ἅπαντας τοὺς Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς τοὺς γράψαντας περὶ ἀσύλου. « Εὐτρόπιος ὁ τοῦ βασιλικοῦ τότε κοιτῶνος . . πείθει βασιλέα νομοθετῆσαι μὴ ἐξεῖναί τισι τῶν αἰτίαν ἐχόντων προσφεύγειν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἢ προσφεύγοντας ἐξεῖναι κατὰ πᾶσαν ἄδειαν αὐτοὺς ἐξωθεῖν. » Συμ. ὁ Μεταφραστὴς, Τόμ. Α'. σελ. 1109, ἐν τῷ βίῳ τοῦ Χρυσοστόμου. Θεοφυλ. Ἱστορ., σελ. 329. Ἄσυλον σεβαστὸν ἦτον καὶ ἡ κολυμβήθρα· « εἰς τὸ τῆς Σοφίας ἱερὸν φεύγουσιν, ἔς τε τὸν θεῖον λουτρῶνα ἐλθοῦσαι, τῆς ἐνταῦθα κολυμβήθρας ἁπτῖς εἴχοντο. » Προκοπ. Τόμ. Γ'. σελ. 101. Νικ. Γρηγορᾶς, Τόμ. Β'. σελ. 748· « ἱερὰν τῆς Ἁγίας Σοφίας, ἀσύλου πάλαι καταφυγῆς κεκτημένον προνόμιον. »

βασιλεύων Ἰωάννης ὁ Παλαιολόγος, « ὡς ἂν εὑρίσκωνται οἱ ῥηθέντες πρόσφυγες εἰς τοὺς ἄνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς τεταγμένους τόπους τῶν προσφυγείων, καὶ οὐδὲν ἔχουσι φόβον καὶ δειλίαν τινὰ τοῦ ἀποσπασθῆναι αὐτόθεν βίᾳ παρά τινος τῶν ἁπάντων ». Ἐκ τούτων σαφῶς καταφαίνεται, ὅτι κατὰ τοὺς τότε χρόνους, τὸ ἄσυλον ἦτον ἐν τῷ νάρθηκι.

Φαίνεται ὅτι ἐλησμονήθη ὁ ἀληθὴς τόπος τοῦ ἀσύλου ἐν τῷ ναῷ αὐτῷ ὑπὸ τὰ δεξιὰ κατηχούμενα, ὅπου εὑρίσκετο καὶ ὁ καλούμενος πρωτέκδικος ὁ δικάζων καὶ μεριμνῶν περὶ τῶν προσφύγων τούτων[1]).

Ὁ τόπος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ὅπου ἐδίκαζεν ὁ πρωτέκδικος, ἐκαλεῖτο πρωτεκδικεῖον, καὶ ἀνάσταθμος ὁ τόπος ὅπου ἵσταντο οἱ κατηγορούμενοι. Κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ κράτους, ὅλον τὸ ἱερὸν, οἱ κίονες τῆς τραπέζης τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ πολλοὶ τάφοι ἦσαν ἄσυλον[2]). Τὸ προνόμιον τοῦτο ἔκπαλαι ἴδιον τῆς Ἁγίας Σοφίας, παρεχωρήθη ἀκολούθως καὶ ἑτέραις ἐκκλησίαις, διότι μνεία αὐτοῦ γίνεται πολλάκις ἐν τῇ Βυζαντινῇ ἱστορίᾳ[3]).

Οἱ βασιλεῖς καὶ οἱ ἄρχοντες πολλάκις ἠθέτησαν τὸ ἄσυλον, καὶ οὐχὶ μόνον ἀπέσυραν ἐκ τῆς ἐκκλησίας τοὺς πρόσφυγας, ἀλλ' ἔσφαξαν αὐτοὺς ἐντὸς αὐτοῦ τοῦ ἀσύλου.

Ἐκ τῶν πολλῶν περὶ τούτων ἱστορουμένων, ἀφηγοῦμαι τὰ ἐν ἔτει 695ῳ συμβάντα, ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Λεοντίου[4]), ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῶν Βλαχερνῶν. « Καὶ ὁ μὲν Μαῦρος ἅμα τοῦ ῥηθέντος Στρούθου ἐν Βλαχέρναις πορευθεὶς, εὗρε τὸν Τιβέριον κρατοῦντα τῇ μιᾷ χειρὶ τὸ κιονάκιον τῆς Ἁγίας Τραπέζης[5])... καὶ τῇ ἄλλῃ τίμια ξύλα, καὶ ἐν τῷ τραχήλῳ φυλακτά· ἔξωθεν δὲ τοῦ βήματος παρακαθιζομένην Ἀναστασίαν τὴν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ μητέρα, ἥτις τοῖς ποσὶ τοῦ Μαύρου κυλινδουμένη ἠτεῖτο μὴ ἀποκτανθῆναι τὸν αὐτῆς ἔγγονα Τιβέριον, ὡς μηδὲν ἄτοπον πράξαντα· αὐτῆς δὲ τοὺς πόδας τούτου κατεχούσης . . . εἰσελθὼν ὁ Στροῦθος ἔνδον τοῦ βήματος, βίᾳ ἀφήρπασεν αὐτόν· καὶ τὰ μὲν τίμια ξύλα ἐξ αὐτοῦ ἄρας, ἐπάνω τῆς ἁγίας τραπέζης ἐπέθηκε, τὰ δὲ φυλακτὰ εἰς τὸν ἴδιον ἐξήρτησε τράχηλον· καὶ λαβόντες τὸν παῖδα ἐπὶ τῷ ἄνω Καλλινίκης πα-

---

[1]) Γ. Κωδινὸς, σελ. 207. « Ἵνα μὴ ὁ ἐπίσκοπος παρενοχλῆται, ἔστωσαν ἔκδικοι. » Συμ. ὁ Μεταφραστὴς, Τόμ. Α'. σελ. 272. Ὁ πρῶτος τῶν ἐκδίκων ἐκαλεῖτο πρωτέκδικος, καὶ ἐκκλησιέκδικος. Γ. Κεδρηνὸς, Τόμ. Β'. σελ. 902. Νικ. Χωνιάτης, σελ. 446. Περὶ προσφύγων, πρβ. Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Ε'. σελ. 218. ΣΤ'. σελ. 263. [2]) Γ. Κεδρηνὸς, Τόμ. Α'. σελ. 763. Β'. σελ. 48, 119. « Τὸν χοῦν αὐτῆς ἐν λάρνακι θεῖναι περιηργυρωμένῃ καὶ προνόμιον δοῦναι διὰ λελαξευμένων ἐν αὐτῇ ἰάμβων, ἀσυλίας τοῖς ἐφ' οἷοις δήποτε ἐγκλήμασιν ἀνθρώποις ἁλοῦσι καὶ προσφυγοῦσιν ἐκεῖ. » Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 108, 630. Λέων ὁ Γραμ., σελ. 290. Μ. Ἀτταλιώτης, σελ. 29. Μαλαλᾶ Χρονογρ., σελ. 380. [3]) Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 283. Νικ. Πατριάρχου, σελ. 53. [4]) Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 582. [5]) C. Christ. Βιβ. Γ'. σελ. 49.

ραπορτίῳ, καὶ τοῦτον ἐκδύσαντες, καὶ ἐπὶ τῆς φλιᾶς ἁπλώσαντες, δίκην προβάτου αὐτὸν ἐλαρυγγοτόμησαν»[1]).

Ἄννα ἡ Κομνηνὴ[2]) μνημονεύει καὶ ἕτερον προσφύγιον, ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἁγίου Νικολάου, «ἀγχοῦ τῆς μεγάλης ἐκκλησίας». Ἦτο δὲ ὁ ναὸς οὗτος μέρος τοῦ μεγάλου τεμένους τῆς Ἁγίας Σοφίας, ἀνιδρυθὲν ἵνα ἐκεῖσε καταφεύγῃ «πᾶς ὁ ἐπ' ἐγκλήματι ἁλούς». Ποῦ ἔκειτο ὁ ναὸς οὗτος εἶν' ἄδηλον· ὅτι δὲν ἦτο παρεκκλήσιον ἐντὸς τοῦ ναοῦ, καταφαίνεται ἐκ τῶν ἄνω λόγων, «ἀγχοῦ τῆς μεγάλης ἐκκλησίας». Περὶ τοῦ ἐπιφανοῦς τούτου προσφυγίου ἅπαντες οἱ συγγραφεῖς ἀποσιωπῶσι.

Ταύτην τὴν καλουμένην ἀσυλίαν, σπανιώτερον τῶν ἀρχόντων, ἠθέτησεν ὁ Βυζαντινὸς λαός.

Μέχρι τοῦ ἑνδεκάτου αἰῶνος, ἡ ἱερὰ λειτουργία ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ, δὲν ἐτελεῖτο, εἰ μὴ κατὰ Σάββατον, τὰς ἐπισήμους ἑορτὰς καὶ τὰς Κυριακὰς, ἕνεκα τῆς ἐνδείας αὐτῆς. Μεσοῦντος τοῦ αἰῶνος τούτου, ὁ Μονομάχος διέταξε νὰ τελῆται ἡ ἱερουργία καθ' ἑκάστην ἡμέραν, χαριζόμενος τῇ ἐκκλησίᾳ νέας τινὰς προσόδους[3]).

Εἶχον κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ἅπασαι αἱ ἐκκλησίαι, τὰς καλουμένας φιάλας. Τὰ ἐν τῷ ναῷ δοχεῖα ὕδατος ἐκαλοῦντο κάνθαροι. Ἡ φιάλη τῆς Ἁγίας Σοφίας εἰσέτι σώζεται, ὀλίγα βήματα πρὸ τοῦ νάρθηκος, πάντῃ ἄνυδρος. Ἐδῶ ἔνιπτον τοὺς πόδας καὶ τὰς χεῖρας οἱ πιστοὶ, «ἵνα μὴ ἀνάγνοις καὶ ἀνίπτοις ποσὶ τῶν ἔνδον ἐπιβαίνωσιν ἁγίων»[4]). Ἐν τῇ φιάλῃ ἐγίνετο ἡ τελετὴ τῶν Θεοφανείων.

Ἐν τῷ δευτέρῳ τόμῳ τῶν πατριαρχικῶν ἐγγράφων, κατεχωρίσθη τῷ 1396ῳ, ἐπὶ τῆς πατριαρχείας τοῦ Καλλίστου[5]), ἡ σημείωσις τῶν ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ τότε εὑρισκομένων χρυσῶν καὶ ἀργυρῶν σκευῶν, ἱερατικῶν ἀμφίων, ϛαυρῶν, εὐαγγελίων καὶ λειψάνων. Ἐκ τῆς σημειώσεως ταύτης καταφαίνεται ἡ τότε πενία τῆς ἐπιφανοῦς ταύτης ἐκκλησίας, τὴν ὁποίαν τοσούτῳ ἐγύμνωσαν οἱ Λατῖνοι σταυροφόροι τῷ 1204ῳ. Μνημονεύω τὰ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐπισημότερα σκεύη, ἐκ τῶν ὁποίων μεταγενέστεροι συλῆται ἀφῆρεσαν μαργαρίτας καὶ χρυσᾶ κοσμήματα.

Εἶχεν ὁ ναὸς ἐννέα εὐαγγέλια, ἐκ τῶν ὁποίων δύω μὲν ἔμενον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ πρὸς χρῆσιν τῶν ἱερέων, τὰ δὲ ἄλλα μετὰ πολλοῦ κόσμου καὶ ἐκτυπωμάτων χρυσῶν κεκοσμημένα, ἐφυλάττοντο ἐν τῷ σκευοφυλακίῳ[6]· πέντε κρατῆρας,

---

[1]) Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 876. Περὶ τοῦ παραπορτίου Καλλινίκης, ἴδ. ἀνωτέρω, σελ. 62. [2]) Ἀλεξιὰς, Τόμ. Α'. σελ. 100. [3]) Γ. Κεδρηνὸς, Τόμ. Β'. σελ. 609. [4]) Εὐσεβίου Ἐκκλ. Ἱστορ. κεφ. Δ'. Texier. L'Archit. Byz., σελ. 10. Γ. Παχυμ. Τόμ. Β'. σελ. 22. Τὴν πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ ναοῦ νίψιν διετήρησαν μέχρι τοῦδε, οἱ Λατῖνοι. [5]) Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 566. [6]) Ἐν τῇ σημερινῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου παρὰ τὴν πύλην τῆς Ἀδριανουπόλεως, σώζεται Εὐαγγέλιον, προερχόμενον ἀπὸ τὴν Ἁγίαν Σοφίαν.

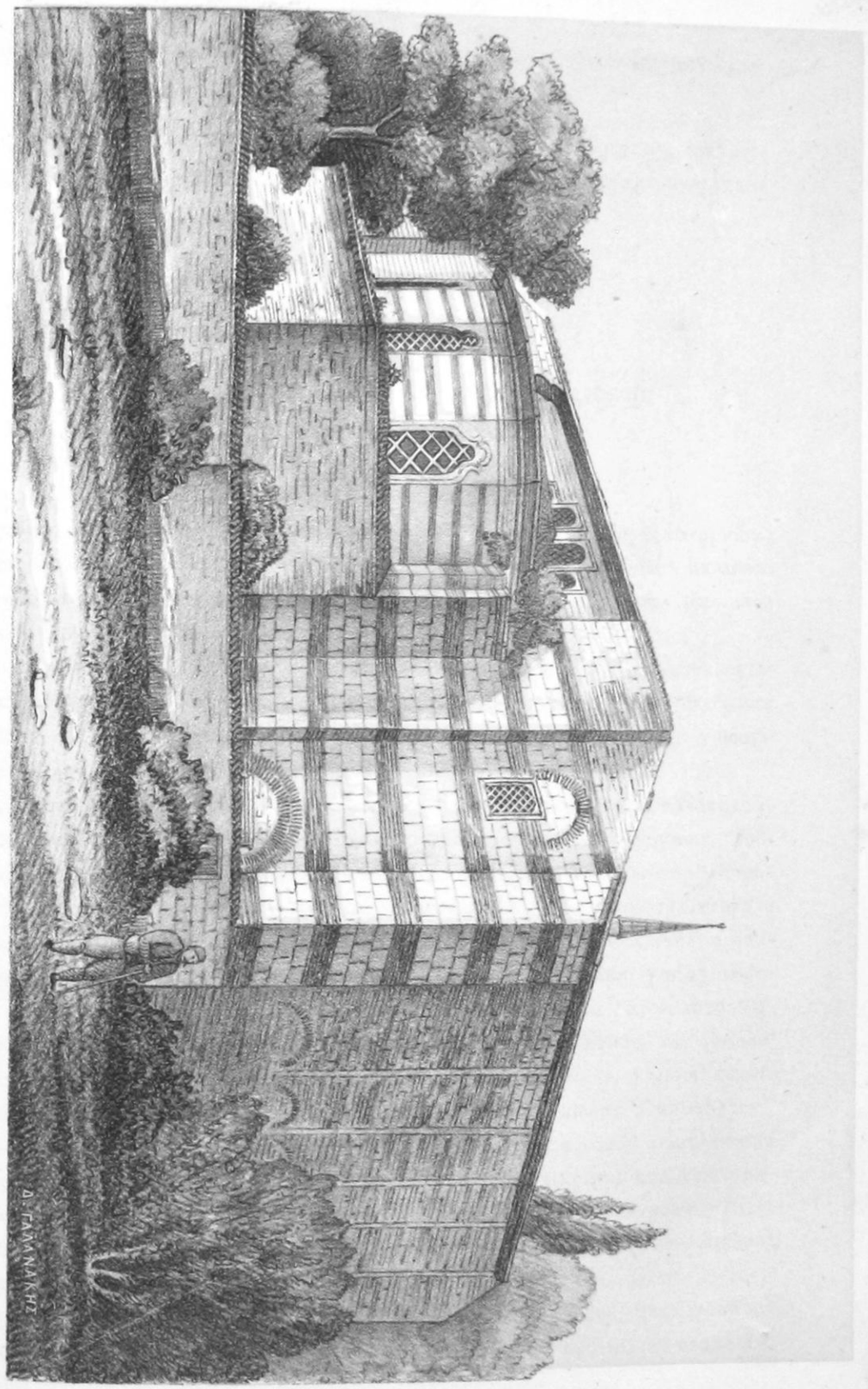

ΜΟΝΗ ΤΟΥ ΣΤΟΥΔΙΟΥ. | ΜΙΡΑΧΟΡ ΜΕΣΤΖΗΔΙ.

Δ. ΓΑΛΑΝΑΚΗΣ

ἐκ τῶν ὁποίων εἷς «κρατὴρ ἴασπις» ἀφιερώθη τῷ ναῷ ὑπὸ τῆς Ἁγίας δεσποίνης Κυρᾶς Ὑπομονῆς, ἥτις ἀνήγειρε τὴν μονὴν τοῦ Παντοκράτορος· δεκατέσσαρας δίσκους καὶ ποτήρια, ἓξ λαβίδας, ἓξ ἀστερίσκους ἀργυροῦς, τῶν ὁποίων οἱ τρεῖς ἦσαν ἐκ Ῥωσσίας, τέσσαρα μανουάλια τῆς εἰσόδου, δεκαὲξ ῥιπίδια, ὀκτὼ σταυροὺς ἀργυροῦς καὶ χρυσοῦς, ἐγκλείοντας τεμάχια τιμίων ξύλων, καὶ κεκοσμημένους διὰ μαργαριτῶν, χρυσοῦ καὶ ἀργύρου· τέσσαρας ἀέρας, εἰκοσιὲξ ποτηροκαλύμματα καὶ τέσσαρα δικανίκια πατριαρχικά. Πρὸς τούτοις εἰκόνας τινὰς, ἱμάτια ἀρχιερατικὰ, καί τινα λείψανα ἁγίων, διαφυγόντα τοὺς ἅρπαγας σταυροφόρους.

Εἶπον ἀνωτέρω, περιγράφων τὰς συλήσεις τῶν Λατίνων, τῷ 1204ῳ, ὅτι ἀφῆρεσαν ἀπὸ τὴν Ἁγίαν Σοφίαν, τὰ πλεῖστα αὐτῆς σκεύη χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ, καθὼς καὶ πάμπολλα λείψανα. Ἐκ τούτων τινὰ ἦσαν τεμάχια τοῦ σταυροῦ, ἀπολεσθέντα ἐν Γαλλίᾳ τῷ 1792ῳ, τεμάχιον τοῦ λίθου τοῦ Ἁγίου Τάφου σωζόμενον εἰσέτι ἐν τῇ πόλει ταύτῃ· πρὸς τούτοις, θυμιατήριον Ἑλληνικὸν, ὁ βραχίων τοῦ Ἁγίου Σίμωνος, καὶ ὁ τοῦ Ἁγίου Κλήμεντος. Τὰ ἀκόλουθα λείψανα τῶν Ἁγίων Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ, Πέτρου, Ἀνδρέου, Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, Ἰωάννου τοῦ Ἐλεήμονος, Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζοῦ, Νικολάου, Λουκίας, Αἰκατερίνης, Βαρβάρας καί τινων ἄλλων, ἀπωλέσθησαν· τοὐλάχιστον ἄγνωστος εἶναι μέχρι τῆς σήμερον ἡ τύχη αὐτῶν [1]).

Ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας Σοφίας μετεβλήθη εἰς τέμενος, εὐθὺς μετὰ τὴν ἅλωσιν. Ὁ κατακτητὴς καθαρίσας ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν τὴν ἐκκλησίαν, ἐτέλεσεν ἐκεῖ κατὰ πρῶτον τὴν προσευχὴν τῆς Παρασκευῆς, τῇ 1ῃ Ἰουνίου 1453. Ἀνήγειρε πλινθόκτιστον μιναρὲν καὶ σχολεῖον.

Οἱ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ναοῦ δύω μέγιστοι λαμπαδοφόροι, ἀφῃρέθησαν ἀπὸ ναὸν καθολικὸν τῆς Οὐγγαρίας καὶ ἐστήθησαν ἐδῶ ὑπὸ τοῦ Σουλεϊμὰν τοῦ μεγάλου τῷ 1526ῳ. Οἱ μαρμάρινοι πίθοι παρὰ τὴν εἴσοδον τοῦ ναοῦ, εἶν' ἔργα Μουρὰδ τοῦ Τρίτου [2]).

Μονὴ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ, ἢ Μονὴ τοῦ Στουδίου.

Νῦν, Μιραχὸρ μεστζηδί [3]).

Ἡ ἄλλοτε ἐπιφανεστάτη αὕτη μονὴ, ἡ ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν γραμμάτων τοσούτῳ μοχθήσασα, καλουμένη μονὴ τοῦ Στουδίου, τοῦ Στουδίτου, τῶν

---

[1]) Riant, σελ. 178. [2]) Χαδηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 4. [3]) Χαδηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 196.

Στουδίων [1]), κεῖται ἐπὶ τῆς εὐωνύμου πλευρᾶς τῆς μεγάλης λεωφόρου τῆς Ψαμάθου, ὀλίγα βήματα πρὸς νότον τοῦ αὐτόθι Ἁγίου Κωνσταντίνου [2]). Μολονότι ἐτιμᾶτο ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ, ἐν τοῖς συγγράμμασι τῶν Βυζαντινῶν καλεῖται ὡς ἐπιτοπολὺ, ἡ μονὴ τοῦ Στουδίου. Κατὰ τὸν Θεοφάνην τὸν ἱστορικὸν [3]), ὁ Στούδιος τῷ 447ῳ « ἔκτισε τὸν ναὸν τοῦ Προδρόμου, καὶ μοναχοὺς τῶν Ἀκοιμήτων, ἐν αὐτῷ κατέστησε» [4]). Πλανᾶται, νομίζω, ὁ ἱστορικὸς οὗτος, γράφων ὅτι ἱδρύθη ἡ μονὴ αὕτη τῷ 447ῳ, διότι ὁ Κωδινὸς [5]), ἂν καὶ πολλῶν αἰώνων μεταγενέστερος, ὀρθῶς λέγει ὅτι ἡ μονὴ τοῦ Στουδίου, ὡς καὶ ἡ μονὴ τῆς Χώρας ἦσαν τὸ πάλαι ἔξω τῶν τειχῶν. Ἐπομένως ὑπῆρχον ἀμφότεραι πρὸ τῆς κτίσεως τῶν Θεοδοσιακῶν τειχῶν ἀνεγερθέντων τῷ 413ῳ [6]). Τοιαύτας ἀντιφάσεις συχνότατα ἀπαντῶμεν εἰς τὰ συγγράμματα τῶν Βυζαντινῶν. Ἐκ τῶν λόγων τοῦ Κωδινοῦ εἰκάζω, ὅτι τὴν μονὴν ταύτην ἀνίδρυσε πρῶτος ὁ Στούδιος, ὅστις μετά τινων ἄλλων ἐπισήμων ἀνδρῶν ἐκλήθη ἐκ Ῥώμης εἰς τὸ Βυζάντιον ἀπὸ τὸν μέγαν Κωνσταντῖνον [7]), καὶ «οἴτινες οἴκους ναοὺς καὶ ξενῶνας ἀνήγειραν». Ἡ μετὰ τὸν Κωνσταντῖνον ἱστορία τῆς Κ/πόλεως, μνημονεύει πολλὰ κτίρια ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν τούτων ἀνεγερθέντα [8]). Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Σουΐδα, ὁ Στούδιος ἀνήγειρε τὴν περιβόητον μονὴν ταύτην, καθολικὴν ἐκκλησίαν οὖσαν πρότερον, καὶ ἡ ὁποία κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς, διέτρεφε χιλίους μοναχούς [9]).

Τὰ ἐγκαίνια τῆς μονῆς ταύτης, ἐτελοῦντο μετὰ μεγάλης πομπῆς τῇ 19ῃ Ἰουλίου.

Τῷ 790ῳ ἀπεβίωσεν ὁ πατριάρχης Ταράσιος, καὶ τῇ Κυριακῇ τοῦ Πάσχα, ἐχειροτονήθη Νικηφόρος ὁ ἀσηκρῆτις [10]). Δύω ἡγούμενοι τῆς μονῆς, ὁ Πλάτων καὶ ὁ Θεόδωρος [11]), ἀντετάχθησαν κατὰ τῆς ἐκλογῆς τοῦ νέου πατριάρχου, λέ-

---

[1]) Ἰωήλου Χρονογρ., σελ. 65. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 22. Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 747. Γ. Κεδρηνὸς, Τόμ. Β'. σελ. 487, 539. Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 384, 857. Λέων ὁ Γραμ., σελ. 119, 279. Μ. Ἀτταλιώτης, σελ. 270. [2]) «Τὴν τῆς Χρυσείας πύλην εἰσῆλθεν ὁ βασιλεὺς .... μέχρι μὲν οὖν τῆς τοῦ Στουδίου μονῆς ἀπελθών. » Γ. Ἀκροπολίτης, σελ. 197. [3]) Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 175· «καταλαβόντος διὰ τῆς Χρυσῆς πύλης τὸν τοῦ Προδρόμου ναὸν, ὃν ἐδείματο Στούδιος.» Γενεσίου ἱστορ. σελ. 6. [4]) Ἀκοίμητοι ἐκαλοῦντο οἱ καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν καὶ νύκτα ψάλλοντες καὶ ἱερουργοῦντες μοναχοί. Γ. Κεδρηνὸς, Τόμ. Β'. σελ. 892· «ἄληκτος ὑμνολογία.» C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 151.

[5]) Γ. Κωδινὸς, σελ. 121. [6]) Τὴν γνώμην τοῦ Θεοφάνους παραδέχεται ὁ Κ. Σκαρλάτος Βυζάντιος. Κ/πολις, Τόμ. Α'. σελ. 306. [7]) Μ. Γλυκᾶς, σελ. 463. [8]) Γ. Κωδινὸς, σελ. 99. [9]) «Κατὰ τὸν θεῖον τοῦ Προδρόμου νεὼν, ὃν ὁ Στούδιος ἐκ βάθρων ἀνήγειρε.» Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 18, 63. Συναξ. Δεκ. 29. Γ. Κωδινὸς, σελ. 102. Θεοφάνης, Τόμ. Β'. σελ. 388. Γ. Κεδρηνὸς, Τόμ. Β'. σελ. 905. [10]) Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 747. Γ. Κεδρηνὸς, Τόμ. Β'. σελ. 34, 557. [11]) Τὸν βίον τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου, ἱστο-

γοντες ὅτι «μὴ δεῖν ἀπὸ λαϊκῶν, ἀθρόως εἰς ἐπισκοπὴν ἀνατρέχειν». Ὁ δὲ βασιλεὺς, ἀγανακτήσας κατὰ τῶν ἀπειθούντων μοναχῶν, ἐμελέτα ἵνα καταλύσῃ τὴν μονὴν, ἐν τῇ ὁποίᾳ τότε ἐνησκοῦντο ἑπτακόσιοι μοναχοὶ ὑπὸ τὴν ἡγουμενείαν τοῦ αὐτοῦ Θεοδώρου. Οἱ φίλοι δὲ τοῦ ἀναγορευθέντος πατριάρχου, ἐπέμενον λέγοντες, ὅτι ἡ χειροτονία τοῦ πατριάρχου Νικηφόρου, δὲν ἦτο « πρᾶγγα ξένον τῆς ἐκκλησίας καὶ προσφάτως ἐπινοηθέν» [1]).

Μικρὸν μετὰ ταῦτα, ὁ βασιλεὺς προσκαλέσας τὸν πατριάρχην, τοὺς συμβούλους αὐτοῦ καὶ μητροπολίτας, ἐβουλεύετο περὶ εἰρήνης μετὰ τοῦ Κρούμου βασιλέως τῶν Βουλγάρων, λεηλατοῦντος πᾶσαν τὴν ἀπὸ Κ/πόλεως μέχρις Ἀδριανουπόλεως χώραν. Τινὲς δὲ μετὰ τοῦ ἡγουμένου Θεοδώρου, ἀντέστησαν κατὰ τῆς μελετωμένης εἰρήνης, καὶ τοσαύτη ἡ ἰσχὺς τῶν μοναχῶν τοῦ Στουδίου, ὥστ' ἐματαιώθησαν πάντα τὰ περὶ εἰρήνης βουλεύματα τοῦ βασιλέως καὶ τῶν κληρικῶν αὐτοῦ συμβούλων. Ἕνεκα τούτων ὅλων, ὁ Θεόδωρος καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ, ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης, μεθ' ὅλων τῶν ἐν τῇ μονῇ ἐνασκουμένων μοναχῶν, ἀναφανδὸν ἀπέσχισαν ἑαυτοὺς ἀπὸ τὴν κοινωνίαν τοῦ πατριάρχου Νικηφόρου [2]).

Ἔρχομαι εἰς ἄλλα ἐπίσημα συμβάντα τοῦ Βυζαντίου, ἐκ τῶν ὁποίων καταφαίνεται ἡ σοφία καὶ ἀρετὴ τῶν ἐνασκουμένων ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ, καλουμένῃ, «περιφανὲς καὶ περίδοξον τῆς ἀρετῆς παιδευτήριον». Ἐν ταῖς ἱεραῖς καὶ συνοδικαῖς συνελεύσεσι τῶν ἐν Βυζαντίῳ κληρικῶν καὶ μοναχῶν, «πρῶτον μὲν γὰρ πάντων, τὸν ἀρχιμανδρίτην τῶν Στουδίου καὶ ὁ χρόνος κατέστησε, καὶ τὸ δίκαιον αὐτό» [3]).

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ εἰκονομάχου Θεοφίλου, ἀνέλαβε τὰ σκῆπτρα τῆς βασιλείας, ὁ υἱὸς αὐτοῦ Μιχαὴλ [4]) ὁ μεθυστὴς, μετὰ τῆς μητρὸς αὐτοῦ Θεοδώρας.

ροῦσι τὰ Συναξάρια τῇ 11ῃ Ἰουλίου. Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 608. Λέων ὁ Γραμ., σελ. 209, καλεῖ τὸν Θεόδωρον «ἔνθερμον τῆς ὀρθοδοξίας πρόμαχον.» Πρβ. καὶ σελ. 226.

[1]) «Ἀπέσχισαν δὲ τοῦ Πατριάρχου τῆς κοινωνίας, ὁ τοῦ Στουδίου ἡγούμενος καὶ λοιποί». Γ. Κεδρηνὸς, Τόμ. Β'. σελ. 26, 34, 36. [2]) Γ. Κεδρηνὸς, Τόμ. Β'. σελ. 36. Θεοφάνης, Τόμ. Β'. σελ. 557. Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 608. Συμεὼν ὁ Μεταφρ. Τόμ. Β'. σελ. 29. « Θεόδωρος ὁ θερμὸς τῆς ὀρθοδοξίας πρόμαχος, τοῦ Στουδίου ἡγούμενος. » Λέων ὁ Γραμ., σελ. 209. Μ. Γλυκᾶς, σελ. 531. Ὁ βίος τοῦ Θεοδώρου εὑρίσκεται ἐν τῷ 99ῳ τόμῳ τῆς πατρολογίας τοῦ Migne. [3]) C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 104· «ἦν δέ τις Δοσίθεος ἐν τῇ τοῦ Στουδίου μονῇ τὴν ἄσκησιν μετιών, ὃς ἐκ Βενετίκων ἕλκειν τὸ γένος . . . ἐλέγετο.» Νικ. Χωνιάτης, σελ. 529. Οἱ δύο υἱοὶ τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ, ὁ Ἰσαάκιος καὶ ὁ Ἰωάννης, χάριν ὑγιοῦς ἀνατροφῆς, διά τινα καιρὸν διέμειναν ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ τοῦ Στουδίου, «ἵνα καὶ πρὸς ἀρετὴν ἐπαλείφοιντο τῇ μιμήσει τῶν ἀρίστων ἀνδρῶν.» Νικ. Βρυέννιος, σελ. 18. [4]) Γ. Κεδρηνὸς, Τόμ. Β'. σελ. 139. Μ. Γλυκᾶς, σελ. 541, 546, 551. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 22. Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Δ'. σελ. 566.

Ἐπιτρόπους τοῦ νεαροῦ βασιλέως διώρισεν ἐν τῇ διαθήκῃ αὐτοῦ ὁ Θεόφιλος, τὸν μάγιστρον Μανουὴλ καὶ τὸν πατρίκιον Θεόκτιστον[1]). Ἅμα τῇ τελευτῇ τοῦ Θεοφίλου, ἡ σύζυγος αὐτοῦ Θεοδώρα, ἀείποτε σεβομένη τὰς εἰκόνας, ἤρχισε μελετῶσα τὴν ἀναστήλωσιν αὐτῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. Τὴν αἵρεσιν ὅμως ταύτην, ἀρχίσασαν τῷ 709ῳ[2]), ἠσπάζοντο οἱ πλεῖστοι ἐκ τῆς συγκλήτου καὶ ἱερᾶς συνόδου, καὶ αὐτὸς ὁ πατριάρχης· οἱ δὲ Στουδῖται, θαρραλέως προμαχοῦντες ὑπὲρ τῆς λατρείας τῶν εἰκόνων, καὶ τούτων ἕνεκα διωκόμενοι καὶ προφανῶς προπηλακιζόμενοι, ἐπάλαιον κατὰ τῆς αἱρέσεως ταύτης μετὰ πολλῆς παρρησίας. Τὰ παθήματα πολλῶν εἰκονοφίλων Χριστιανῶν, σκολοπισθέντων καὶ ἀναιρεθέντων[3]) καθ' ὅλην τὴν μακροχρόνιον βασιλείαν τῶν καλουμένων εἰκονομάχων βασιλέων, οὐδέποτε ἐφόβιζον τοὺς ἀτρομήτους τούτους μοναχούς.

Μανουὴλ, ὁ ἐπίτροπος τοῦ νέου Μιχαὴλ, ἠσθένησε, καὶ ἐματαιώθη πᾶσα ἰατρικὴ τέχνη. Ἐν ὥρᾳ θανάτου προσῆλθον εἰς τὸν ἀγωνιῶντα μάγιστρον, μοναχοὶ ἀπὸ τῆς μονῆς τοῦ Στουδίου, καὶ παρὰ τὴν κλίνην αὐτοῦ ἱστάμενοι, εὐηγγελίζοντο τῷ ἀσθενεῖ, ζωὴν καὶ ἀνάρρωσιν[4]). Ὁ ἀσθενῶν κατ'ἀρχὰς ἐταλαντεύετο· βλέπων δὲ τοὺς μοναχοὺς ἐπιμένοντας καὶ οὐδόλως διστάζοντας εἰς τὴν παρὰ Θεοῦ ἀποκαλυφθεῖσαν αὐτοῖς πρόρρησιν, καὶ ἐκ τῶν λόγων τῶν μοναχῶν παραμυθούμενος, λέγει· «καὶ πῶς ἔσται μοι τοῦτο, ὦ θεῖοι πατέρες; . . . ἐγὼ δὲ κεῖμαι τεταριχευμένος καὶ σκελετὸς, ἐν οὐδενὶ διαφέρων ἑτέρῳ τῶν τεθνηκότων, ἢ μόνῳ τῷ ἀναπνεῖν». Ἀπεκρίθησαν οἱ μοναχοί· «εἰ γοῦν σπουδάσαι ἀναρρωσθεὶς τὴν τῶν εἰκονομάχων ἀποσβέσαι πυρκαϊὰν, καὶ τὰς ἱερὰς εἰκόνας κατὰ τοὺς παλαιοὺς καὶ πατρικοὺς θεσμοὺς ἀναστηλῶσαι, εὐαγγελιζόμεθά σου τὴν ζωήν». Εἶπον καὶ ἀνεχώρησαν.

Ἀναρρώσαντος τοῦ Μανουὴλ, κατὰ τὴν πρόρρησιν τῶν μοναχῶν τοῦ Στουδίου, δὲν ἠμέλησε τοὺς λόγους αὐτῶν, ἀλλὰ παρεκίνει παντοίοις τρόποις τὴν Θεοδώραν ἵν' ἀναστηλώσῃ τὰς εἰκόνας. Ἡ Θεοδώρα, ἔνθερμος ἀπ' ἀρχῆς εἰκονολάτρις, ἐφοβεῖτο οὐχὶ μόνον τὸν λαὸν ἀλλὰ καὶ τὸν κλῆρον, τὸν ἀποδεχόμενον τῆς εἰκονομαχίας τὰ δόγματα. Ἔλεγε δὲ τῷ Μανουὴλ, ὅτι ὁ ἀποβιώσας

---

[1]) Γ. Κεδρηνὸς, Τόμ. Β'. σελ. 139. Μ. Γλυκᾶς, σελ. 541, 546, 551. [2]) «Τούτῳ τῷ ἔτει (6217—709. Μ. Χ.) ἤρξατο ὁ δυσσεβὴς βασιλεὺς Λέων τῆς κατὰ τῶν εἰκόνων καθαιρέσεως λόγον ποιεῖσθαι.» Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 621. «Λέων, ὅστις παρευθὺς τῆς ἀναγορεύσεως αὐτοῦ τὰς τιμίας καθελὼν εἰκόνας, ἠμαύρωσε τὸ τῆς ἐκκλησίας κάλλος.» Συμ. ὁ Μεταφρ. Τόμ. Β'. σελ. 25. Κωνστ. Μανασσῆς, στίχ. 4189. [3]) Συναξ. Νοεμβρίου 28· «πολλοί τε κληρικοὶ καὶ μονασταὶ καὶ εὐλαβεῖς λαϊκοὶ, ὑπερεκινδύνευσαν τοῦ ὀρθοῦ τῆς πίστεως λόγου, τὸν μαρτυρικὸν ἀναδησάμενοι στέφανον.» Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 630. Λέων ὁ Γραμ., σελ. 119. Νικ. Γρηγορᾶς, Τόμ. Α'. σελ. 171. Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Β'. σελ. 612, 613. Π. Γύλλιος, σελ. 297. [4]) «Καὶ γὰρ ἦν αὐτῷ πίστις οὐκ ἀγενὴς πρὸς αὐτούς.» Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 148. Γενεσίου ἱστορ., σελ. 78, 79.

σύζυγος αὐτῆς Θεόφιλος, οὐδὲν ποτὲ πράξας ἄνευ συνέσεως, ἠσπάζετο τὴν εἰκονομαχίαν, καὶ ὅτι ἄδικον ἤθελεν εἶσθαι, νὰ πράξῃ τι κατὰ τῶν φρονημάτων τοῦ ἀποθανόντος συζύγου. Ὁ Μανουὴλ τέλος εἶπε τῇ Θεοδώρᾳ, ὅτι μὴ ἀναστηλουμένων τῶν εἰκόνων, οὐχὶ μόνον κινδυνεύει ἡ ζωὴ αὐτῆς καὶ τοῦ βασιλέως Μιχαὴλ, ἀλλὰ θέλει ἀπολέσει καὶ τὸ κράτος αὐτό. Συνήθροισε τέλος ἡ Θεοδώρα, πάντας τῆς συνόδου καὶ τῆς συγκλήτου τοὺς ἐπὶ συνέσει καὶ λόγῳ διαπρέποντας, καὶ μετὰ πολλοὺς λόγους καὶ μαρτυρίας ἐκ τῶν ἁγίων Γραφῶν, ἀνεστηλώθησαν αἱ εἰκόνες. Ὅσοι ἐπέμενον ἐν τῇ προτέρᾳ τῆς εἰκονομαχίας πλάνῃ, καὶ αὐτὸς ὁ πατριάρχης, καθηρέθησαν καὶ ἐξωρίσθησαν ἐκ τῆς πόλεως.

Εἰς μνήμην δὲ τῆς ἀναστηλώσεως τῶν εἰκόνων ἐν Κ/πόλει, γενομένης διὰ τῆς ἐπιμονῆς τῶν περιδόξων μοναχῶν τῆς μονῆς ταύτης τοῦ Στουδίου, ἐπιτελεῖ ἡ ἡμετέρα ἐκκλησία τὴν ἑορτὴν τῆς Ὀρθοδοξίας, τῇ πρώτῃ Κυριακῇ τῶν νηστειῶν[1]).

Ἐπὶ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου, ἀνέβησαν ἐκ τῆς μονῆς τοῦ Στουδίου, ὁ Ἀντώνιος καὶ ὁ Ἀλέξιος καθηγούμενοι τῆς αὐτῆς μονῆς[2]).

Κατὰ τὸν ἐνδέκατον αἰῶνα, ὁ Μιχαὴλ καὶ ὁ θεῖος αὐτοῦ, διαφυγόντες τὴν ὀργὴν τοῦ λαοῦ κατέφυγον εἰς τὴν μονὴν τοῦ Στουδίου. Ἐδῶ συνῆλθεν ὁ λαὸς, πνέων ἐκδίκησιν διὰ τοὺς ἐν τῷ παλατίῳ ἀναιρεθέντας συμπολίτας. Ὡς ἤκουσαν τὰς φωνὰς τοῦ ἔξω μαινομένου ὄχλου, κατέφυγον οἱ ἄνω πρόσφυγες εἰς τὰ ἄδυτα τῆς μονῆς. Ὁ λαὸς, οὐδόλως εἰσακούων τὰς παρακλήσεις τῶν μοναχῶν, οὐδόλως σεβόμενος τὴν ἱερότητα τοῦ ἀσύλου, εἰσῆλθε διὰ τῆς βίας εἰς τὸν ναὸν, καὶ ἁφαρπάσαντες αὐτοὺς ἐκ τοῦ ἱεροῦ, ἔσυραν «διὰ τῆς ἀγορᾶς, διὰ τῶν ποδῶν», καὶ φέροντες αὐτοὺς ἐν τόπῳ, ἄνω τῆς Περιβλέπτου μονῆς καλουμένῳ Σίγμα, ἀπετύφλωσαν ἀμφοτέρους, καὶ μετὰ τῶν συγγενῶν ἐξώρισαν ἐκ τῆς πόλεως[3]).

---

[1]) Γενεσίου Βασιλεῖαι, σελ. 78, 72· «τῇ Κυριακῇ ταύτῃ καὶ πρώτῃ τῶν νηστειῶν, ἡ τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησία ἑορτάζειν παρέλαβε τὴν Ὀρθοδοξίαν, ἤτοι τὴν ἀναστήλωσιν τῶν σεπτῶν καὶ ἁγίων εἰκόνων, γενομένην παρὰ Μιχαὴλ βασιλέως καὶ Θεοδώρας τῆς τούτου μητρὸς καὶ τοῦ ἁγίου Μεθοδίου Πατριάρχου Κ/πόλεως.» M. Glos. λέξ. ὀρθοδοξία. Γ. Κεδρηνὸς, Τόμ. Β'. σελ. 90, 149. Κωδ. Κουροπ., σελ. 345. Μετὰ τὴν ἀναστήλωσιν τῶν εἰκόνων, τὰ βιβλία τῶν εἰκονομάχων ἃ ἐκάησαν, ἢ ἐφυλάττοντο ἐν τῷ πατριαρχείῳ. Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Β'. σελ. 585. Ἀτυχῶς, οὐδεμία τοιαύτη συγγραφὴ διεσώθη. [2]) Γ. Κεδρηνὸς, Τόμ. Β'. σελ. 414, 479.

«Ἀντώνιός τις εὐλαβὴς ὁ Στουδίτης
Ἀρχιθύτης πέφηνε τῆς Βυζαντίδος.» Ἐφραίμιος, στίχ. 10,065. Μνημονεύει μετ' ὀλίγον ἐν στίχ. 10,080 καὶ τὸν πατριάρχην Ἀλέξιον, ἄλλοτε ἐκκλησιάρχην τῆς μονῆς ταύτης. Μ. Γλυκᾶς, σελ. 579. Ἰωήλου Χρονογρ., σελ. 60. Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Ε'. σελ. 20. [3]) Γ. Κεδρηνὸς, Τόμ. Β'. σελ. 539. Γ. Κωδινὸς, σελ. 156. Ἰωήλου Χρονογρ., σελ. 62, 65. Μ. Γλυκᾶς, σελ. 591. Ἐφραίμιος, στίχ 3089. Μ. Ἀτταλιώτης, σελ. 17.

Ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ κατέφυγεν ὁ βασιλεὺς Ἰσαάκιος ὁ Κομνηνός, «πᾶσαν ὑπακοὴν πρὸς τὸν ἐν τῇ μονῇ ἡγεμονεύοντα ἐνδεικνύμενος, ὡς καὶ θυρωρὸς γενέσθαι», καὶ ἐδῶ ἀπεβίωσε [1]).

Τὴν μονὴν ταύτην ἐρημωθεῖσαν ὑπὸ τῶν Λατίνων καὶ «μηλόβοτον πρὸ πολλοῦ», ἀνεκαίνισε Μιχαὴλ ὁ Ἀνδρόνικος, ἐπιθέσας νέον ὄροφον, καὶ περιφράξας ἅπαντα τὸν περίβολον, χάριν τῶν ἐκεῖσε ἐνασκουμένων μοναχῶν, «οὐδὲν ἧττον μικρὸν τοῦ παλαιοῦ χαρακτῆρος ἀποδέον ἐκείνου».

Ἐκ τοῦ ναοῦ τούτου ἀφῄρεσαν οἱ σταυροφόροι, μέρος τῆς κάρας καὶ τὸ πρόσωπον τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ, καθὼς καὶ τὸν βραχίονα τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Ταῦτα πάντα ἀπωλέσθησαν [2]).

Τῇ 29ῃ Αὐγούστου, μνήμῃ τῆς ἀποτομῆς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, ἀπήρχοντο οἱ βασιλεῖς, ἐν μεγάλῃ πομπῇ, εἰς τὴν μονὴν τοῦ Στουδίου. Τοῦ καιροῦ συγχωροῦντος, ἀπέπλεον ἀπὸ τὴν ἀποβάθραν τοῦ Βουκολέοντος, πρὸς τὸν ὅρμον πλησίον τῆς μονῆς. Ἀπὸ πρωΐας, πᾶσα ἡ Σύγκλητος περιέμενε τοὺς βασιλεῖς ἐν τῇ μονῇ. Οἱ μὲν μάγιστροι πατρίκιοι καὶ πάντες οἱ ἐν τέλει, περιέμενον ἔξω τῆς πρὸς θάλασσαν πύλης. Πολλοὶ ἄλλοι φιλοθεάμονες συνηθροίζοντο ἐν τῷ ὅρμῳ, ὅπου προσωρμίζετο ὁ βασιλικὸς δρόμων. Οἱ δὲ ἡγούμενοι καὶ προεστῶτες τῆς μονῆς, ἵσταντο στιχηδὸν δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ ἀπὸ τοῦ ὅρμου μέχρι τῆς πύλης. Οἱ βασιλεῖς ἀποβάντες τοῦ δρόμωνος, ἀνήρχοντο τὴν πρὸ τῆς πύλης ἄνοδον, προπορευομένων τῶν ἡγουμένων καὶ προεστώτων τῆς μονῆς, μετὰ θυμιατοῦ καὶ κηρῶν. Τῶν βασιλέων πλησιαζόντων τὴν πύλην, οἱ παρ' αὐτὴν ἱστάμενοι ἀξιωματικοὶ τῶν ἀνακτόρων, ἔπιπτον προσκυνοῦντες, καὶ ἐγειρόμενοι ἠκολούθουν τοὺς βασιλεῖς ἀνερχομένους διὰ τοῦ δεξιοῦ μέρους τοῦ νάρθηκος. Ἐκεῖ περιβαλλόμενοι τὰ χρυσοκέντητα ἐνδύματα, ἧπτον κηροὺς καὶ εἰσήρχοντο εἰς τὸν ναὸν μετὰ τῶν ἱερέων. Ἀρχομένης τῆς λειτουργίας, ἐλάμβανεν ὁ πρῶτος βασιλεὺς [3]) θυμιατὸν ἀπὸ τὸν πραιπόσιτον, καὶ ἐθυμία δεξιᾷ τοῦ βήματος, ὅπου ἐπρόκειτο τοῦ Προδρόμου ἡ ἁγία κάρα [4]). Ἐξερχόμενοι τῆς ἐκκλησίας, ἐπρογεύοντο μετά τινων προσκεκλημένων ἀρχόντων, διακονούντων ἐπὶ τοῦ προγεύματος τῶν προεστώτων τῆς μονῆς. Μετὰ ταῦτα ἀπήρχοντο εἰς τὰ βασίλεια κατὰ τὴν αὐτὴν τῆς

[1]) Γ. Κεδρηνὸς, Τόμ. Β'. σελ. 648. Ἐφραίμιος, στίχ. 3279. Μ. Ἀτταλιώτης, σελ. 69. Ἰωήλου Χρονογρ., σελ. 64, 65. Μ. Γλυκᾶς, σελ. 603. «Τούτῳ τῷ ἔτει (627) ἐτελεύτησε Βῶνος ὁ . . . μάγιστρος, καὶ ἀπετέθη τὸ λείψανον αὐτοῦ εἰς τὸ σεπτὸν μοναστήριον τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου . . . . τοῦ Στουδίου, πλησίον τῆς Χρυσῆς πόρτας.» Χρον. Πασχ. Τόμ. Α'. σελ. 726. [2]) Ν. Γρηγορᾶς, Τόμ. Α'. σελ. 190. Riant, σελ. 178. [3]) Γνωστὸν εἶναι ὅτι πολλάκις δύο βασιλεῖς συνεβασίλευον ἐν Βυζαντίῳ. [4]) «Ἡ τιμία κεφαλὴ τοῦ τιμίου Προδρόμου καὶ βαπτιστοῦ Ἰωάννου ἤχθη ἐν Κ/πόλει.... ἦν καὶ ἐν τῷ τοῦ Προδρόμου ἀπέθετο ναῷ.» Γ. Κεδρηνὸς, Τόμ. Α'. σελ. 562, 563. Κ. Πορφυρογέννητος, Τόμ. Α'. σελ. 562, 563.

προελεύσεως τάξιν, καὶ διὰ τῆς αὐτῆς πύλης, συνοδευόμενοι ἀπὸ τοὺς ἀξιωματικοὺς καὶ ἡγουμένους τῆς μονῆς μέχρι τοῦ ὅρμου.

Πλειότερα περὶ τῆς μονῆς ταύτης, κατεχώρισεν ἐν τῷ πονήματι αὐτοῦ ὁ κ. Σκαρλάτος Βυζάντιος [1]).

Ἡ πρὸς ἀνατολὰς τῆς μονῆς ταύτης παράλιος πύλη, διὰ τῆς ὁποίας ἀνήρχοντο οἱ βασιλεῖς εἰς τὴν μονὴν, καλεῖται νῦν, πύλη τῶν ῥοῶν [2]), καὶ παρὰ τοῖς Ὀθωμανοῖς, Ναρλῆ-καπῆ, ἕνεκα τῶν ἐκεῖ φυομένων ῥοῶν πολυπληθῶν μέχρι τῆς σήμερον, καὶ ὄχι, ὡς λέγει ὁ Δουκάγγιος, ὅτι ἐδῶ προσωρμίζοντο τὰ ἐκ τοῦ Αἰγαίου πελάγους πλοιάρια τὰ κομίζοντα ῥόδια, καὶ ἐκ τούτου ἡ ἐπωνυμία τῆς πύλης ταύτης [3]). Εἰκάζω ὅτι ἦτο πύλη ἰδία τῆς μονῆς ταύτης, καθὼς εἶχον ἐπὶ τῶν χερσαίων τειχῶν πύλας ἢ πυλίδας ἰδιαιτέρας, ἡ Ἁγία Καλλινίκη καὶ ἡ ἐκκλησία τῶν ἐννέα Ταγμάτων [4]). Οὐδέποτε μνημονεύεται ἡ πύλη αὕτη ἐν τοῖς συγγράμμασι τῶν Βυζαντινῶν. Εἶναι στενοτέρα τῶν ἄλλων παραλίων πυλῶν, καὶ πολλὰ μέτρα ἄνω τῆς θαλάσσης, ἐνῷ ἅπασαι αἱ ἄλλαι παράλιοι πύλαι ἐπὶ τῆς Προποντίδος, μικρόν τι ὑψοῦνται ὑπεράνω τῆς θαλάσσης. Ἡ πρὸς τὴν θάλασσαν κάθοδος, εἶναι στενὴ καὶ μέχρι σήμερον λίαν κατωφερής.

Πρὸς νότον τῆς πύλης ταύτης, ἐν τῇ ἔσω πόλει, ἡ γῆ ὑψοῦται. Ἐπὶ τοῦ παραλίου τείχους εἶναι πολλὰ κατὰ σειρὰν θύρετρα, διὰ τῶν ὁποίων οἱ μοναχοὶ ἐπέβλεπον τὴν Προποντίδα. Μέγα μέρος τοῦ πεδίου πρὸς νότον τῆς πύλης ταύτης, ἦτον, εἰκάζω, ὁ μέγας περίβολος τῆς μονῆς, πλήρης ἄλλοτε ξυλίνων οἰκιῶν [5]). Διὰ τούτου διέρχεται ὁ σιδηροῦς δρόμος. Ἔξω τῆς ἄνω μνημονευθείσης πύλης, σώζεται εὐκτήριον λίθινον Ἀρμενικὸν, τιμώμενον ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, ἄλλοτε πιθανὸν μετόχιον ἢ παρεκκλήσιον τῆς μονῆς [6]). Εἰσέτι ὄπισθεν τοῦ ναοῦ σώζεται κινστέρνα μετὰ εἰκοσιτριῶν κιόνων, ἀποθήκη σήμερον ἀχύρων. Ἔχει τὸ τέμενος πρὸς ἀνατολὰς ἐκτενῆ κῆπον, ἄλλοτε ἀπὸ τὴν κινστέρναν ταύτην ἀρδευόμενον. Ἐντὸς τῶν πλησίον κήπων, ἀνασκάπτονται πολλάκις μάρμαρα καὶ κίονες, λείψανα ἀρχαίων κτιρίων τῆς μονῆς.

Ἡ μονὴ αὕτη ἐπιφανὴς κατὰ τοὺς παρελθόντας αἰῶνας, εἶναι σήμερον ἐλεεινὸν ἐρείπιον. Μικρὸς περίκλειστος περίβολος εἶναι ἔμπροσθεν τοῦ νάρθηκος, τοῦ ὁποίου τὸν τοῖχον ὑποκρατοῦσι τέσσαρες λευκοὶ κίονες μετὰ κιονοκράνων καὶ

[1]) Κ/πολις, Τόμ. Α'. σελ. 306. [2]) Χαδηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 227. Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 310· «ἡ καλουμένη ποτὲ Παλαιὰ, καὶ προσεπιλεγομένη τοῦ Προδρόμου.» [3]) C. Christ. Βιβ. Α'. σελ. 54. Ἐπίσης παράλογα εἶναι τὰ περὶ τῆς πύλης ταύτης γραφόμενα τοῦ Χάμμερ. C/polis, Τόμ. Α'. σελ. 115. [4]) Τοιαύτην παράλιον πυλίδα ἔχει καὶ ἡ μονὴ τῶν Ἁγίων Σεργίου καὶ Βάκχου. [5]) Ἐδῶ πιθανὸν ἦτο καὶ τὸ κοιμητήριον τῆς μονῆς, περὶ τοῦ ὁποίου λαλεῖ ὁ Γεώργιος Κεδρηνὸς, Τόμ. Β'. σελ. 650· «ἐν τῷ κοιμητηρίῳ τῆς Στουδίου μονῆς.» [6]) Ἐπὶ τῇ πλησίον παραλίᾳ, σώζεται καὶ ἁγίασμα τιμώμενον ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, ὅπου πολὺς λαὸς συρρέει τῇ 29ῃ Αὐγούστου.

ἐπιστηλίων κοσμημάτων ὡραιοτάτης τέχνης. Αἱ πυρκαϊαὶ ἠμαύρωσαν τὴν πολλὴν αὐτῶν καλλονήν[1]). Ἐντὸς τοῦ περιβόλου τούτου, σώζονται τεθραυσμένα μάρμαρα Βυζαντινά. Ὁ ἐσωτερικὸς ναὸς οὐδὲν σώζει, εἰ μὴ τὸ ἀρχαῖον αὐτοῦ σχῆμα. Οἱ δώδεκα κολοσσιαῖοι αὐτοῦ πορφυροῖ κίονες οἱ ὑποκρατοῦντες ἄλλοτε τὰ κατηχούμενα, ἅπαντες ἐκ τῶν πυρκαϊῶν κατέπεσαν καὶ ἀνηγέρθησαν ἄλλοι πλινθόκτιστοι, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἀγροῖκοι ἐργάται ἀπεμιμήθησαν τοῦ πορφυροῦ μαρμάρου τὴν ποικίλην χροιάν. Ἐπὶ τῶν τετρυπημένων καὶ ἐπικλινῶν κατηχουμένων, ὅπου οὐδεὶς σήμερον ἀναβαίνει, ἀράχναι ἀνέτως πλέκουσι τοὺς ἱστοὺς αὐτῶν. Μόνον τὸ ἐπὶ τοῦ νάρθηκος καὶ τῆς βασιλικῆς πύλης κατηχούμενον σώζεται, ἐρειδόμενον ἐπὶ θόλων στερεῶν. Τὸ ἔδαφος τοῦ ναοῦ, κεκοσμημένον διὰ μαρμάρων ποικίλων, καλύπτουσι σανίδες ψίαθοι καὶ τάπητες. Ταῦτα ἔμαθον ἀπὸ τὸν φιλόφρονα Ὀθωμανὸν ἱερέα τοῦ ναοῦ τούτου. Ἀρχαῖα παράθυρα ἀπετειχίσθησαν. Ὅλον τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ κτιρίου εἶναι ὑγρὸν καὶ σκοτεινότατον. Ἐπὶ τοῦ βορείου τοίχου τοῦ ναοῦ, ἓν μέτρον ἄνω τῆς γῆς, ἐνετειχίσθη ἀναστρόφως ἐπιτάφιος ἐπιγραφὴ, δυσανάγνωστος τὴν σήμερον.

Τὸ μῆκος τοῦ ναοῦ τούτου, ἀπὸ τὴν βασιλικὴν πύλην, μέχρι τοῦ ἱεροῦ βήματος εἶναι Μ. 27, 32, τὸ πλάτος, Μ. 25, 28. Πλάτος τῶν κατηχουμένων, Μ. 5, 30, ὅθεν ὅλος ὁ χῶρος τοῦ ναοῦ, εἶναι περίπου 690 τετραγωνικὰ μέτρα.

Ἡ ὀροφὴ τοῦ ναοῦ ἔγινε παρανάλωμα τοῦ πυρὸς ἐν τῇ μεγάλῃ πυρκαϊᾷ τοῦ 1782ου, ἀπὸ ἐνδύματα ἐκεῖσε κομισθέντα.

Τοιαύτη εἶναι σήμερον ἡ ἐπιφανὴς μονὴ τοῦ Στουδίου, τῆς ὁποίας οἱ λόγιοι μοναχοὶ, τοσαῦτα ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν πολιτῶν ἔπραξαν.

Ὁ ναὸς οὗτος μετεβλήθη εἰς τέμενος ἀπὸ τὸν Ἀλβανὸν Ἐλιὰς βέην, ἱπποκόμον τοῦ Σουλτάνου Βεϊαζὴδ, ἀφιερώσαντα πρὸς συντήρησιν αὐτοῦ, πολλὰ κτήματα. Ἀκολούθως ὁ Δεβλὲτ Χὰν, ἡγεμὼν Τάταρος ἐκ Κριμαίας, μετέβαλε τὸ τέμενος εἰς μονύδριον, καὶ οἱ αὐτοῦ ἀπόγονοι διαχειρίζονται τὰ εἰσοδήματα αὐτοῦ. Ὁ Σεὶδ Ἀλῆς ἀτυχῶς δὲν μνημονεύει τὸ ἔτος τῆς μεταβολῆς.

---

[1]) Si l'on en croit Ciampini, dans la première basilique de Saint-Pierre à Rome, les colonnes étaient couronnées par une architrave; il en est de même de l'église de Saint-Jean-Studius à Constantinople. Texier. L'Archit. Byz., σελ. 10.

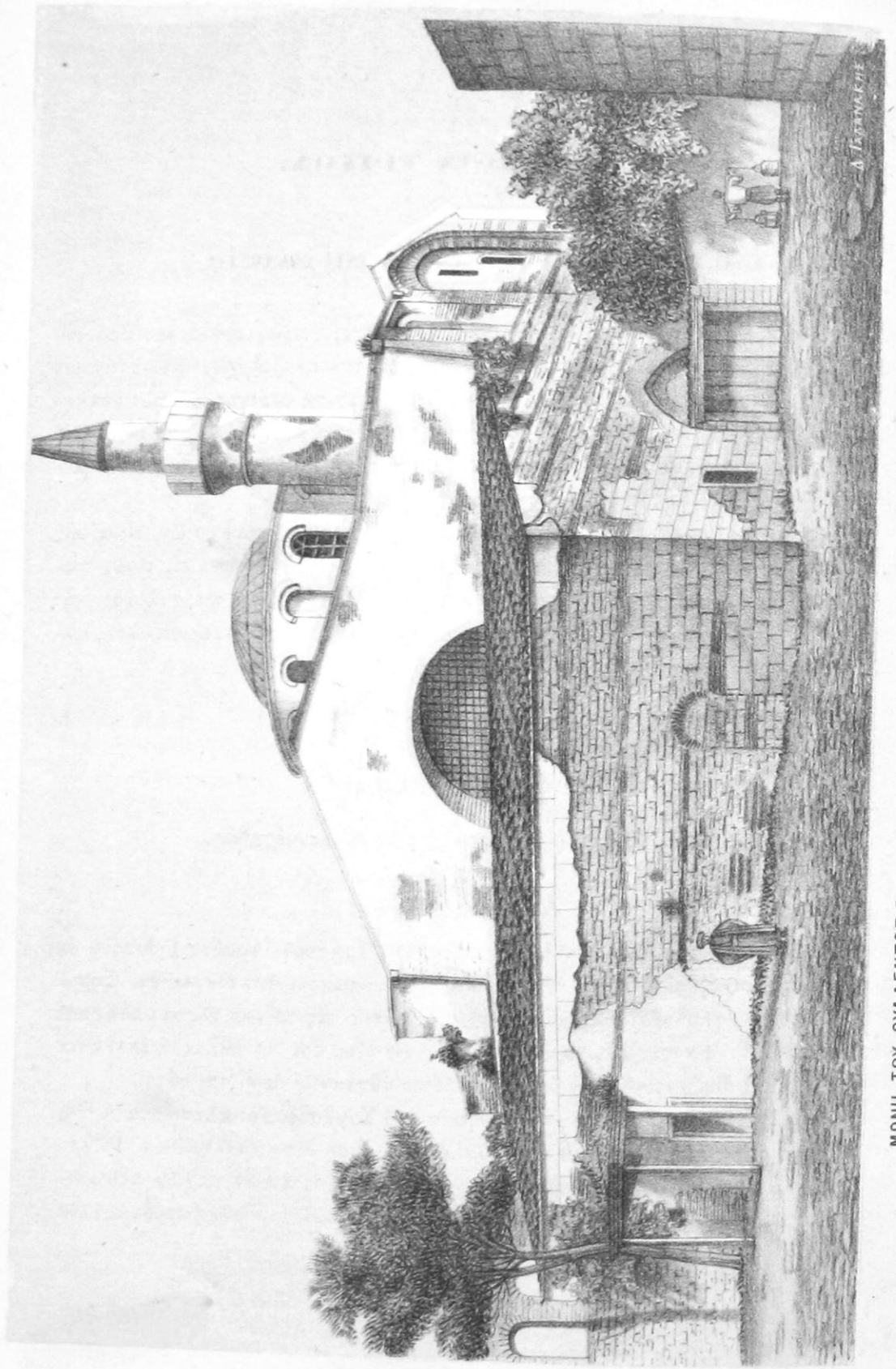

ΚΑΛΕΝΔΕΡ ΧΑΝΕ ΤΖΑΜΙΪ

ΜΟΝΗ ΤΟΥ ΟΥΑΛΕΝΤΟΣ ?

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ.

ΑΙ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥΔΕ ΑΓΝΩΣΤΟΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΙ.

Περιέγραψα τὰς γνωστὰς Βυζαντινὰς ἐκκλησίας, χειραγωγούμενος ἀπὸ τὸν Δουκάγγιον καὶ τοὺς ἡμετέρους χωρογράφους, τὸν πατριάρχην Κωνστάντιον καὶ τὸν κ. Σκαρλάτον Βυζάντιον. Ὁ πατριάρχης ἐν τῇ περιγραφῇ τῶν ἐκκλησιῶν[1]), ὁμολογεῖ, ὅτι ὑπάρχουσι καὶ ἕτεραι ἐκκλησίαι μεταβληθεῖσαι εἰς τεμένη. Μὴ δυνάμενος ὅμως ἵνα μάθῃ τὰς ὀνομασίας αὐτῶν, ἀφίνει τούτων τὴν μελέτην εἰς ἄλλους.

Ἐν τῇ ἀκολούθῳ μελέτῃ τῶν μέχρι τοῦδε ἀγνώστων ἐκκλησιῶν, εἶμαι ὡς ναυτίλος ποντοπορῶν ἄνευ πυξίδος. Ἂν αἱ εἰκασίαι μου φανῶσιν εἴς τινας παράτολμοι, ὁμολογῶ, ὅτι ἀποδέχομαι μετ' εὐγνωμοσύνης, πᾶσαν παρατήρησιν καὶ ἐπίκρισιν, ἐκ τῶν ὁποίων ἅπαντες δυνάμεθα νὰ ὠφεληθῶμεν, διαφωτίζοντες οὕτω τὴν εἰσέτι ἀσαφῆ ἱστορίαν τῆς μεγαλοπόλεως ταύτης.

Καλενδὲρ χανὲ τζαμιΐ[2]).

Ἅτοι, Τέμενος τῆς μονῆς τῶν Καλενδέρηδων.

Καλενδὲρ, καλοῦνται οἱ Δερβῖσαι ὀπαδοὶ τοῦ Ἱσπανοῦ Ἄραβος Γιουσοὺφ ἐκ τῆς Ἀνδαλουσίας, οἱ καθαροὶ τὴν καρδίαν καὶ ἄμεμπτοι τὴν διαγωγήν. Σήμερον, Καλενδὲρ καλοῦνται οἱ Δερβῖσαι, οἱ ξυρίζοντες τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς καὶ τὴν γενειάδα[3]). Ἐκ τῆς ἐπωνυμίας ταύτης εἰκάζω, ὅτι τὸ πάλαι ἡ ἐκκλησία αὕτη ἦτο μονὴ Βυζαντινὴ, τὴν ὁποίαν ἐσφετερίσθησαν οἱ Δερβῖσαι οὗτοι.

Τὸ κτίριον τοῦτο κείμενον ἐν τῇ συνοικίᾳ τοῦ Σαχζαδὲ, καὶ πλησιέστατα τῆς νοτίου πλευρᾶς τοῦ ὑδραγωγοῦ τοῦ Οὐάλεντος, εἶναι λίαν ἠμελημένον. Τὸ λεπτὸν κονίαμα πανταχόθεν καταπίπτει· φυτὰ φύονται ἐπὶ τῶν τειχῶν τοῦ κτιρίου. Ἐν τῇ παντερήμῳ ταύτῃ Ὀθωμανικῇ συνοικίᾳ, οὐδένα εὗρῆκα πρόθυμον ἵνα

---

[1]) Κ/πολις, σελ. 114. [2]) Χαδηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 166. [3]) Καλενδὲρ, τάγμα Δερβισῶν. Ἀβρ. Μαλιάκα, Λεξικὸν Τούρκο-Ἑλληνικόν.

μὲ εἰσάξῃ ἐν τῷ περιβόλῳ, ὅπως ἐκ τοῦ πλησίον ἐπισκεφθῶ τὸ κτίριον, παντα-
χόθεν ὑπὸ οἰκιῶν περικυκλούμενον.

Τὸ κτίριον τοῦτο μετέβαλεν εἰς τέμενος ὁ κατακτητὴς ὁ ἴδιος.

Δὲν γνωρίζω, ἂν ὁ ναὸς οὗτος ἦναι ἡ πλησίον τοῦ ὑδραγωγοῦ τοῦ Οὐάλεντος
μονὴ, τῆς ὁποίας ὁ ἡγούμενος ὑπέγραψεν ἐν τῇ συνόδῳ τῆς Κ/πόλεως, πατριαρ-
χεύοντος τοῦ Μηνᾶ, «ἡγούμενος τῆς μονῆς πλησίον τοῦ Ἁγωγοῦ» [1]). Ὑπῆρχε
καὶ μονὴ σπανίως μνημονευομένη, καλουμένη τοῦ Οὐάλεντος, τιμωμένη ἐπ' ὀ-
νόματι τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ [2]). « Πέτρου, ἤτοι Οὐάλεντος καὶ
Δαυδάτου, πλησίον τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων μονῆς ἡγούμενος » [3]).

Σεΐχ Σουλεϊμὰν μεστζηδὶ [4]),
πλησίον τοῦ τεμένους Ζεϊρέκ.

Τὸ Βυζαντινὸν τοῦτο κτίριον, ἄνω τῆς μονῆς τοῦ Παντοκράτορος, κεῖται ἐπὶ
τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς τῆς λεωφόρου καλουμένης Ζεϊρὲκ μπασὴ τζαδεσὴ, δηλ. λεω-
φόρου ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ τεμένους Ζεϊρέκ. Εἶναι μικρὸν κτίριον ὀκτάγωνον,
δέκα περίπου μέτρων μήκους καὶ τόσων πλάτους. Πρὸς ἀνατολὰς, ἐν τῷ συνήθει
τόπῳ τοῦ ἱεροῦ βήματος, σώζεται θύρα ἀποτετειχισμένη. Αἱ θυρίδες τοῦ κτιρίου
εἶναι πρὸς τὸ ἄνω μέρος τῶν τοίχων. Τὸ κτίριον εἶναι τρουλωτὸν καὶ σκεπάζε-
ται διὰ κεράμων. Ἐντὸς τοῦ μικροῦ περιβόλου, πρὸς τὴν δυτικὴν αὐτῶν πλευ-
ρὰν, εἶναι τάφοι Μουσουλμάνων. Διὰ τοῦ περιβόλου τούτου εἰσέρχονται ἐν τῷ
κτιρίῳ διὰ μικρᾶς θύρας. Ἐντὸς τοῦ κτιρίου, ἐν τῷ ὁποίῳ εἰσῆλθον, δὲν ὑπάρ-
χει οὐδὲν Βυζαντινὸν κόσμημα, οὐδ' ἴχνος θυσιαστηρίου. Φῶς πολὺ ἐγχύνεται
διὰ τῶν ὑψηλῶν θυρίδων, τῶν ὁποίων τινὰς πρὸ πολλοῦ ἀπετείχισαν.

Τὸ μικρὸν τοῦτο κτίριον, τὸ διαφυγὸν μέχρι τοῦδε τὴν προσοχὴν τῶν ἡμετέ-
ρων, εἶναι ἐκ τῶν πολυτιμοτάτων Βυζαντινῶν μνημείων, διότι σαφηνίζει τὰ
πολλάκις ἐν τῇ Βυζαντινῇ ἱστορίᾳ καλούμενα ὀκτάγωνα, τὰ ὁποῖα ἦσαν αἱ βι-
βλιοθῆκαι τῶν μονῶν, καὶ τῶν ὁποίων τὸ ἀληθὲς σχῆμα, μέχρι τοῦδε ἦτο τοῖς
πᾶσιν ἄγνωστον· κατὰ τὴν μαρτυρίαν δὲ τῶν ἐν αὐτῇ ἱερουργούντων Μουσουλ-
μάνων ἱερέων καὶ γειτόνων, ἦτο τὸ πάλαι βιβλιοθήκη, κιτὰπ-χανέ. Τὸ κτίριον
τοῦτο κείμενον πρὸς νοτιοδυσμὰς τῆς μονῆς τοῦ Παντοκράτορος, ἐκ τῆς ὁποίας
ἀπέχει περίπου ἑκατὸν πεντήκοντα βήματα, ἦτον ἡ βιβλιοθήκη τῶν μοναχῶν
τῆς μονῆς ταύτης [5]). Ἐν τῇ μεγάλῃ ταύτῃ μονῇ ἐνησκοῦντο πάμπολλοι μονα-

---

[1]) C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 102, 133, 153. [2]) Γ. Κωδινὸς, σελ. 52. [3]) C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 133. [4]) Χαδηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 131. [5]) «Δεῖ εἰδέναι ὅτι ἐν αἷς ἡμέραις

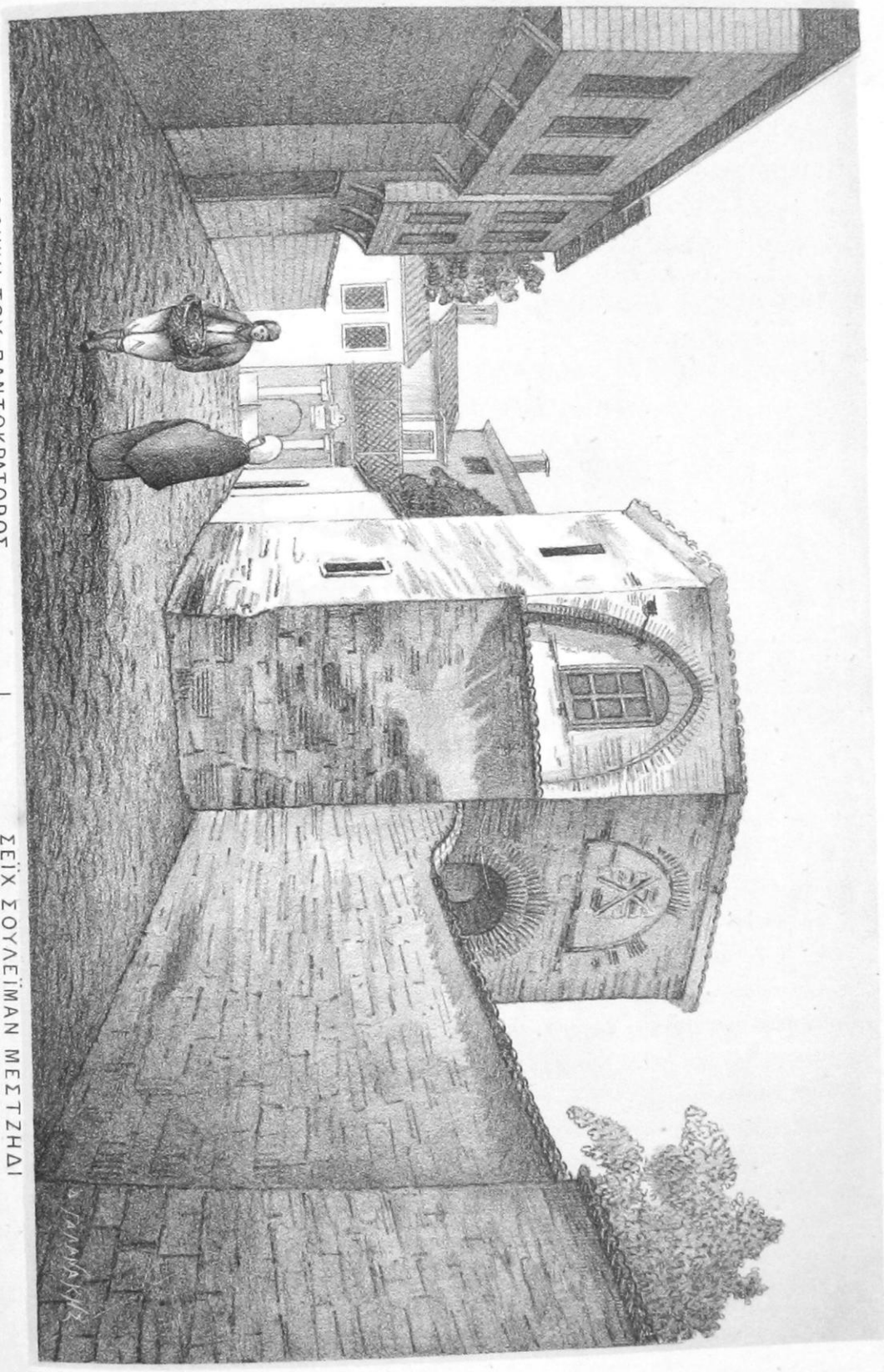

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΟΥ ΠΑΝΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ — ΣΕΪΧ ΣΟΥΛΕΪΜΑΝ ΜΕΣΤΖΗΔΙ

χοι, κατά τινας καιρούς, ὡς ἑπτακόσιοι. Ὁ περίβολος τῆς μονῆς, δὲν ἐπεξετείνετο πρὸς ἀνατολὰς, διότι ἐκεῖ ὑπάρχει τὸ μέγα ἐρυμνὸν τεῖχος, μέχρι τῆς σήμερον ἱστάμενον. Ἐπεξετείνετο ὅθεν ὁ περίβολος, πρὸς τὸ μέρος ὅπου ἀνιδρύθη τὸ κτίριον τοῦτο, καὶ ὅπου ἦσαν τὰ κελλία τῶν μοναχῶν. Μέσον τοῦ κτιρίου τούτου καὶ τῆς μονῆς τοῦ Παντοκράτορος, εἶναι κῆποι καὶ οἰκίαι Ὀθωμανῶν.

Ἅπασαι αἱ Βυζαντιναὶ μοναὶ, εἶχον βιβλιοθήκας, ἐν ταῖς ὁποίαις ἐφυλάττοντο τὰ ἐκκλησιαστικὰ βιβλία ἀναγινωσκόμενα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, καὶ ἕτερα πολλὰ, ἱστοροῦντα τοὺς βίους τῶν μοναχῶν καὶ ἀσκητῶν. Τοιαῦτα βιβλία συχνάκις μνημονεύονται ἐν τοῖς συγγράμμασι τῶν Βυζαντινῶν καὶ τοῖς πατριαρχικοῖς ἐγγράφοις[1]).

Περὶ τοῦ ὀκταγώνου λέγει ὁ Θεοφάνης[2]· «Τούτῳ τῷ ἔτει (311 Μ. Χ.) ἐν Ἀντιοχείᾳ, τὸ ὀκτάγωνον Κυριακὸν ἤρξατο οἰκοδομεῖσθαι». Λέγει ὁ Κωδινὸς[3]· «Τὸ δὲ τετραδίσιον τὸ ὀκτάγωνον, τὸ πλησίον τῆς Χαλκῆς, στοαὶ ἦσαν ὀκτὼ.... ἐν οἷς ἦσαν διδάσκαλοι πάσης γραφῆς, οὓς εἶχον εἰς συμβουλὴν οἱ κατὰ καιροὺς βασιλεύοντες.... καὶ κατὰ διαδοχὰς, οἱ τοιοῦτοι διδάσκαλοι διήρκεσαν 414, μέχρι τοῦ δεκάτου χρόνου Λέοντος τοῦ Συρογενοῦς, τοῦ πατρὸς Κωνσταντίνου τοῦ Καβαλίνου». Ἐκ τούτου εἰκάζει ὁ Δουκάγγιος[4]), ὅτι τὸ ὀκτάγωνον τοῦτο ἦτον ἡ Βυζαντινὴ βιβλιοθήκη. Μνημονεύεται καὶ ὀκτάγωνον πλησίον τοῦ λουτροῦ τοῦ Ζευξίππου, πυρποληθὲν ἐν τῇ στάσει τοῦ Νίκα[5]). Ἀναφέρεται καὶ ἕτερον ὀκτάγωνον πλησίον τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου τοῦ Τήρωνος.

Ἐκ τούτων ὅλων πείθομαι, ὅτι τὸ κτίριον τοῦτο τὸ ὀκτάγωνον, ἦτο κτίριον ἀνῆκον εἰς τὴν μονὴν τοῦ Παντοκράτορος, καὶ βιβλιοθήκη τῆς μεγάλης ταύτης μονῆς. Πρὸς πλειοτέραν τούτου βεβαίωσιν, λέγω, ὅτι οἱ Ὀθωμανοὶ δὲν μετέβαλλον εἰς τεμένη, εἰ μὴ κτίρια Βυζαντινὰ ἐκκλησιαστικὰ, ἢ ἀνήκοντα εἰς ἐκκλησίας.

Λέγει ὁ Σεὶδ Ἀλῆς ὅτι ἡ ἐκκλησία αὕτη μετεβλήθη εἰς τέμενος, ἀπὸ τὸν

ἀργίαν ἔχομεν τῶν σωματικῶν ἔργων κρούει ὁ βιβλιοφύλαξ τὸ ξύλον ἅπαξ καὶ συνάγονται οἱ ἀδελφοὶ εἰς τὸν τόπον τῶν βιβλίων, καὶ λαμβάνει ἕκαστος βιβλίον καὶ ἀναγινώσκει ἕως ὀψὲ κτλ.» Ταῦτα γενόμενα ἐν τῇ μονῇ τοῦ Στουδίου, ἦσαν πιθανὸν κοινὰ ὅλων τῶν ἐν Κ/πόλει μεγάλων μονῶν. Πατρολ. Migne, Τόμ. 99, σελ. 1714. [1]) Θεοφάνης, Τόμ. Α′. σελ. 689. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Δ′. σελ. 45· «παλαιὰ βιβλία, ἅπερ ἀπόκεινται εἰς τὰ μοναστήρια καὶ εἰς τὰς ἐκκλησίας.» Λέων ὁ Γραμ., σελ. 350. [2]) Τόμ. Α′. σελ. 41, 187· «ἐξελθὼν εὐθὺς ἐκ τοῦ κυριακοῦ». Γ. Κεδρηνὸς, Τόμ. Β′. σελ. 915· «περὶ τῶν διαφερόντων τῷ κυριακῷ, ἤτοι τῇ ἐκκλησίᾳ». Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α′. σελ. 514. Συναξ. Αὐγούστου 28. [3]) Σελ. 83. Π. Γύλλιος, σελ. 171. [4]) C. Christ. Βιβ. Β′. σελ. 152. «Τετραδίσιον ὀκτάγωνον.... in quo bibliotheca Constantinopolitana stetit. Ὁ Θεοφάνης, Τόμ. Α′. σελ. 55, μνημονεύει ἐκκλησίαν σφαιροειδῆ. [5]) Γ. Κεδρηνὸς, Τόμ. Α′. σελ. 647. Χρον. Πασχ. Τόμ. Α′. σελ. 622, 623.

Σεὶχ Σουλεϊμὰν ὄντα ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ κατακτητοῦ Μωάμεθ. Ἐτάφη ἐν τῷ τεμένει τούτῳ. Ἐν τῇ μεγάλῃ πυρκαϊᾷ τοῦ Τζουμπαλίου, ἐπυρπολήθη τὸ τέμενος τοῦτο, καὶ ἐπεσκευάσθη ἐκ νέου, ἀπὸ τὸν ἐπίτροπον τῆς Ἀϊσὲ Σουλτάνας Χασὰν ἀγᾶ, βασιλεύοντος τοῦ Μουσταφᾶ Τρίτου.

Μονὴ τῶν Γαστρίων, ἢ Τὰ Γάστρια.

Νῦν, Σαντζακδὰρ μεστζηδί [1]).

Ἧτοι, Τέμενος τοῦ σημαιοφόρου.

Τὸ ἀρχαῖον τοῦτο Βυζαντινὸν κτίριον, φέρον μέχρι τῆς σήμερον σταυροὺς ἐπὶ τῶν ὄπισθεν φαινομένων κιονοκράνων, κεῖται ἐν τῇ συνοικίᾳ τῆς Ψαμάθου, ἑκατὸν τριάκοντα περίπου βήματα πρὸς βορρᾶν τῆς μεγάλης Ἀρμενικῆς ἐκκλησίας, τῆς ἀρχαίας μονῆς τῆς Παμμακαρίστου, νῦν καλουμένης, Σουλοὺ μοναστὴρ, ἤτοι ὑδατῶδες μοναστήριον. Εἶναι κτίριον ἄκομψον· μικρὸν μέρος αὐτοῦ καταφαίνεται ἐκ τῆς ἐνώπιον αὐτοῦ μικρᾶς πλατείας τῆς Πλατάνου. Ἀπεικονίσθη ἐκ τοῦ ὄπισθεν ἐκτενοῦς αὐτοῦ κήπου.

Ἐν τῇ ἐνορίᾳ τῆς Ψαμάθου, ἀπὸ τῶν χρόνων ἤδη τῆς Ἁγίας Ἑλένης, μητρὸς τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου, ἀνιδρύθη μονὴ γυναικεία σπανιώτατα μνημονευομένη, εἰ μὴ ἐπὶ τῶν εἰκονομάχων βασιλέων. Ἐκαλεῖτο ἡ μονὴ αὕτη τὰ Γάστρια καὶ ἐνίοτε ἡ μονὴ τῶν Γαστρίων, διὰ τὴν ἀκόλουθον αἰτίαν.

Ὅταν ἡ Ἁγία Ἑλένη ἐκόμισεν ἐξ Ἱεροσολύμων, μέρος τοῦ τιμίου σταυροῦ [2]), εἰσῆλθεν ἐν Κ/πόλει διὰ τῆς Ψαμάθου. Τὰ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ εὑρεθέντα κρίνα φύλλα καὶ βασιλικὰ, τριακοντάφυλλα κύστους σάμψυχα καὶ βάλσαμα, ἐφύτευσεν εἰς γάστρας ἵνα μὴ μαρανθῶσι καὶ κατέθεσεν αὐτὰς ἐν τόπῳ τινὶ, ὅπου ἀκολούθως ἀνήγειρε γυναικείαν μονὴν [3]), ἥτις ἐκ τῶν γαστρῶν τούτων, ἐκλήθη τὰ Γάστρια [4]).

Ἡ μονὴ αὕτη, καθὼς ἀνωτέρω εἶπον, μνημονεύεται συχνότατα ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοφίλου καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Μιχαὴλ τοῦ μεθυστοῦ. Θεοκτίστη ἡ μήτηρ τῆς Θεοδώρας [5]), συζύγου τοῦ Θεοφίλου, κατῴκει πλησίον τῆς μονῆς τῶν

---

[1]) Χαδηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 125. [2]) Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 33. Γ. Κωδινὸς, σελ. 98. [3]) «Ἐν τῇ γυναικείᾳ μονῇ τῶν Γαστρίων.» Γ. Κωδινὸς, σελ. 208. [4]) Συναξ. Σεπτ. 14· «ἐν τῇ μονῇ... ᾗ ἐπώνυμον τὰ Γάστρια.» Ἰωήλου Χρονογρ., σελ. 54. Γ. Κωδινὸς, σελ. 73. [5]) Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 90, 628.

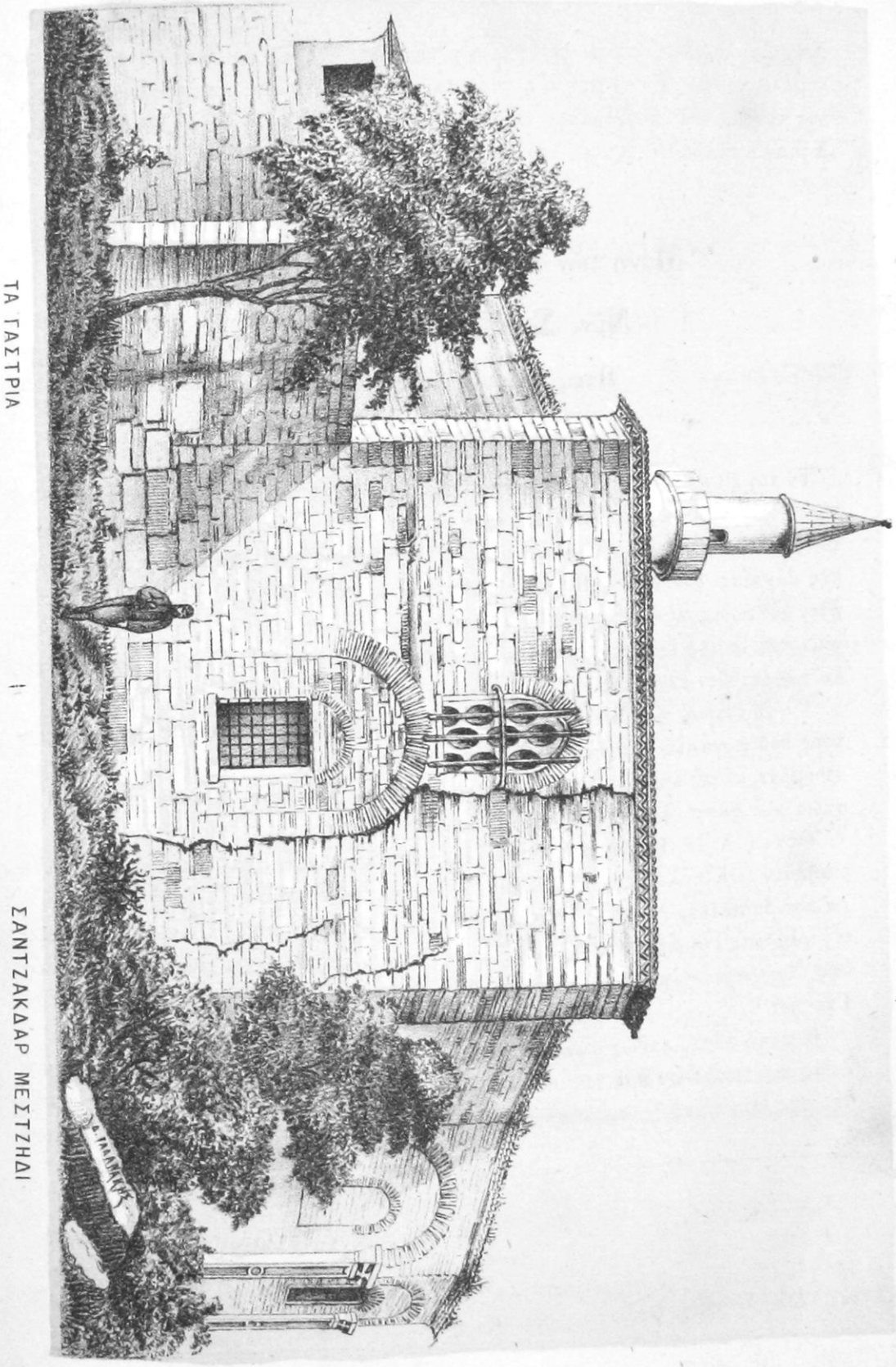

Γαστρίων [1]). Ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτῆς συχνάκις προσεκάλει τὰς πέντε θυγατέρας τῆς Θεοδώρας, καὶ κρύφα τῶν βασιλέων καὶ τῶν ἐκεῖ παρευρισκομένων, ἐδείκνυε ταῖς νέαις, τὰς ἐν τῷ κιβωτίῳ αὐτῆς φυλαττομένας εἰκόνας, διδάσκουσα αὐτὰς συγχρόνως νὰ τὰς καταφιλῶσι καὶ ἀσπάζωνται. Δὲν ἔλαθον ὅμως τὸν εἰκονομάχον Θεόφιλον, τὰ ἐν τῇ οἰκίᾳ τῆς πενθερᾶς αὐτοῦ γινόμενα. Ἡ Πουλχερία ἡ νεωτέρα, ἀνήγγειλεν εἰς τὸν Θεόφιλον τὰ δῶρα καὶ τὰς ὀπώρας τῆς μάμμης, συγχρόνως δὲ, ὅτι εἶχε νινία πολλὰ ἐν τῷ κιβωτίῳ [2]), καὶ ταῦτα μετὰ τὰ φιλήματα, ἐπέθετεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς καὶ τοῦ προσώπου αὐτῆς καὶ τῶν ἄλλων ἀδελφῶν. Ταῦτα τῆς ἀφελοῦς Πουλχερίας τὰ λαλούμενα, παρώργισαν τὸν Θεόφιλον, μὴ τολμῶντα ὅμως νὰ πράξῃ τι κατὰ τῆς σεβασμίας καὶ εὐλαβοῦς ταύτης γυναικός. Ἐκώλυσε μόνον τὴν πρὸς αὐτὴν ἐπίσκεψιν τῶν θυγατέρων αὐτοῦ.

Ἡ δὲ σύζυγος τοῦ Θεοφίλου τ' αὐτὰ φρονοῦσα τῆς μητρὸς Θεοκτίστης, ἐφύλαττεν ἐν τῷ θαλάμῳ αὐτῆς εἰκόνας, τὰς ὁποίας κρύφα πάντων, μόνη προσεκύνει [3]). Δένδερις ὁ γελωτοποιὸς τοῦ βασιλέως, εἰσπηδήσας αἴφνης ἐν τῷ θαλάμῳ τῆς βασιλίσσης, εἶδεν αὐτὴν προσκυνοῦσαν τὰς εἰκόνας, καὶ ἄνευ ἀναβολῆς καιροῦ, ἀνήγγειλε ταῦτα ὅλα τῷ Θεοφίλῳ. Οὗτος δὲ ἐκ τῆς τραπέζης ἐγειρόμενος, ἐπῆλθε πρὸς τὴν Θεοδώραν τὴν ὁποίαν ὕβρισε, καὶ εἰδώλων λάτριν ἀπεκάλεσεν. Ἡ μὲν Θεοδώρα, διὰ τῶν συνήθων γυναικείων θωπειῶν, κατεπράϋνε τὸν θυμὸν τοῦ Θεοφίλου· ὁ δὲ Δένδερις, οὐδέποτε πλέον ἐλάλησε περὶ εἰκόνων κατὰ τῆς Θεοδώρας [4]).

Εἴδομεν ἀνωτέρω, ἐν τῇ περιγραφῇ τῆς μονῆς τοῦ Στουδίου, ὅτι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοφίλου, ἡ Θεοδώρα διὰ τῆς πρωτοβουλίας τῶν μοναχῶν τῆς μονῆς ταύτης, ἀνεστήλωσε τὰς εἰκόνας [5]). Μετὰ τὸν φόνον τοῦ υἱοῦ αὐτῆς Μιχαὴλ ὑπὸ τοῦ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος, ἡ Θεοδώρα συνεκλείσθη μετὰ τῶν θυγατέρων αὐτῆς ἐν τῇ μονῇ τῶν Γαστρίων, τὴν ὁποίαν κατὰ τὴν Συνέχειαν τοῦ Θεοφάνους, ἀνεκαίνισεν ἡ μήτηρ αὐτῆς Θεοκτίστη [6]).

Ἐδῶ ἀπεβίωσαν ἅπασαι, τὸν μοναχικὸν βίον ἐνασκούμεναι. Ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ, ἡσύχαζε καὶ ἡ μήτηρ τοῦ Θεοφίλου Εὐφροσύνη [7]).

---

[1]) «Αὕτη δ' οὖν ἡ Θεοκτίστη κατὰ τὸν ἑαυτῆς οἶκον ἔγγιστα διακείμενον τῶν Γαστρίων.» Γ. Κεδρηνὸς, Τόμ. Β'. σελ. 103· «αὕτη δὴ οὖν ἡ Θεοκτίστη κατὰ τὸν ἑαυτῆς οἶκον, ἔνθα δὴ ἡ τῶν Γαστρίων μονὴ τὴν πῆξιν ἔχει τὰ νῦν καὶ ἵδρυσιν κτλ.» Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 90. [2]) Ἐφραίμιος,στιχ. 2351· «ἀλλὰ καὶ νινία καλὰ διεβεβαιοῦτο ἔχειν αὐτήν.» Μ. Γλυκᾶς, σελ. 537. [3]) Λέων ὁ Γραμ., σελ. 228. [4]) Συμεὼν Μάγ., σελ. 628. [5]) Ἡ μνήμη αὐτῆς τελεῖται τῇ 11ῃ Φεβρ. Συναξ. Φεβρ. 11. Ἐφραίμιος, στιχ. 2422. [6]) «Πρὸς τὸ τῆς μάμμης ἔπεμπε μοναστήριον ἐνδιαιτᾶσθαι, οὕτω τῶν Γαστρίων κατονομαζόμενον.» Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 174. Συμεὼν Μάγ., σελ. 658. Γεώργιος Μοναχὸς, σελ. 823. Λέων ὁ Γραμ., σελ. 237· «τοῦ παλατίου ἐξοστρακίζεται καὶ τῇ τῶν Γαστρίων προσονομαζομένῃ μονῇ κατοικίζεται.» Γενεσίου Βασιλ., σελ. 90. [7]) Λέων ὁ

Ὁ Κεδρηνὸς [1]), καθὼς καὶ ἄλλοι συγγραφεῖς καλοῦσι τὰ Γάστρια, μονὴν τῆς Θεοκτίστης, μολονότι κατὰ πολλοὺς ἄλλους, καὶ κατὰ τὸν Συμεὼν τὸν Μεταφραστὴν, τὴν μονὴν ταύτην πρώτη ἵδρυσεν ἡ Ἁγία Ἑλένη. Πιθανὸν τὴν μονὴν ταύτην πεπαλαιωμένην ἀνεκαίνισε καὶ ἐλάμπρυνεν ἡ Θεοκτίστη.

Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος [2]), ἀκμάσας τὸν δέκατον αἰῶνα, ἱστόρησε τοὺς τάφους εὑρισκομένους ἐν τῇ μονῇ τῶν Γαστρίων. Εἰς τὸ πρὸς ἀνατολὴν δεξιὸν μέρος τῆς ἐκκλησίας τῆς μονῆς, ἀπόκεινται ἡ μακαρία Θεοδώρα, καὶ αἱ τρεῖς αὐτῆς θυγατέρες, Θέκλα, Ἀναστασία καὶ Πουλχερία [3]). Ἐν τῷ εὐωνύμῳ μέρει τῆς αὐτῆς ἐκκλησίας, ἀπόκειται ὁ Πατρωνᾶς ἀδελφὸς τῆς Θεοδώρας. Ἐν τῷ νάρθηκι τῆς ἐκκλησίας, ἀπόκειται ἡ Θεοκτίστη μήτηρ τῆς Θεοδώρας. Πλησίον ταύτης ἀπόκειται ἡ Εἰρήνη θυγάτηρ Βάρδα τοῦ Καίσαρος· πλησίον τούτων, λαρνακίδιον σπιθαμιαῖον, ἐν τῷ ὁποίῳ ἀπόκειται ἡ κάτω σιαγὼν τοῦ αὐτοῦ Βάρδα. Οὐδὲν ἴχνος τῶν τάφων τούτων φαίνεται σήμερον.

Ταῦτα εἶναι ὅσα περὶ τῆς γυναικείας μονῆς τῶν Γαστρίων μανθάνομεν ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς. Μετὰ τὸν Πορφυρογέννητον, οὐδεὶς μνημονεύει τὴν μονὴν ταύτην.

Ἀπορίας ἄξιον εἶναι διατί τόσοι συγγενεῖς τοῦ εἰκονομάχου Θεοφίλου συγκατῴκουν περὶ τὴν μονὴν ταύτην, μακρὰν τῶν ἀνακτόρων. Φρονῶ, ὅτι ἐδῶ συνήρχοντο, χάριν τῆς μετὰ τῶν μοναχῶν τοῦ πλησίον Στουδίου συνδιαιτήσεως, θαρραλέων προμάχων, ἀπ' ἀρχῆς τῆς εἰκονομαχίας, τῆς προσκυνήσεως τῶν εἰκόνων.

Ὄπισθεν τοῦ τεμένους εἶναι μέγας κῆπος, ἀνήκων τῷ τεμένει τούτῳ. Ἀπὸ τὸν ἐνοικιαστὴν τοῦ κήπου Χριστιανόν, ἔμαθον ὅτι ὁ ναὸς οὗτος, Χριστιανικὴ ἐκκλησία ἄλλοτε, ἐτιμᾶτο ἐπ' ὀνόματι τοῦ προφήτου Ἡλιοῦ. Τὸ κτίριον εἶναι εἴς τινα μέρη ἐτοιμόρροπον. Ἐντὸς τοῦ κατωφεροῦς τούτου κήπου, σώζεται μέγιστος ὑπόγειος ὀχετὸς Βυζαντινῆς τέχνης, διὰ τοῦ ὁποίου καταρρέει ἄφθονον ὕδωρ, ἐντὸς δεξαμενῆς, προερχόμενον ἐκ πηγῶν ἀγνώστων. Εἰσῆλθον εἰς τὸν ὀχετὸν τοῦτον ὀλίγα βήματα, ἀλλ' οὐδὲν ἄξιον περιεργείας ἐφάνη. Πεντήκοντα περίπου βήματα μακρὰν τούτου, ἐν τῷ κατωφερεστάτῳ μέρει τοῦ κήπου, ἀναφαίνεται ἐπὶ τείχους, ὁ αὐτὸς ἀγωγὸς, μετὰ πλίνθων καὶ σωλήνων προφανῶς Βυζαντινῶν, ἐγχέων χειμῶνα καὶ θέρος ἄφθονον ὕδωρ, ἐντὸς μικρᾶς δεξαμενῆς καλουμένης ὑπὸ τῶν γειτόνων, ἁγίασμα τοῦ προφήτου Ἡλιοῦ, ἐκ τῆς ὁποίας ἐκρέει δι' ἄλλων ὑπογείων ὀχετῶν μέχρι θαλάσσης.

Γραμ., σελ. 214. Ὁ Κωδινὸς, σελ. 97, ἱστορεῖ τὴν ἔχθραν τοῦ Μιχαὴλ κατὰ τῆς μητρὸς αὐτοῦ Θεοδώρας. « Ἡ δὲ τοῦ βασιλέως μήτηρ Εὐφροσύνη, ἑκουσίως κατελθοῦσα τοῦ παλατίου ἐν τῇ μονῇ τῶν Γαστρίων ἡσύχασε.» Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 625, 628. Ἰωήλου Χρονογρ., σελ. 54. Γ. Κωδινὸς, σελ. 208. [1]) Τόμ. Β'. σελ. 161. [2]) Τόμ. Α'. σελ. 647. [3]) Γ. Κωδινὸς, σελ. 208.

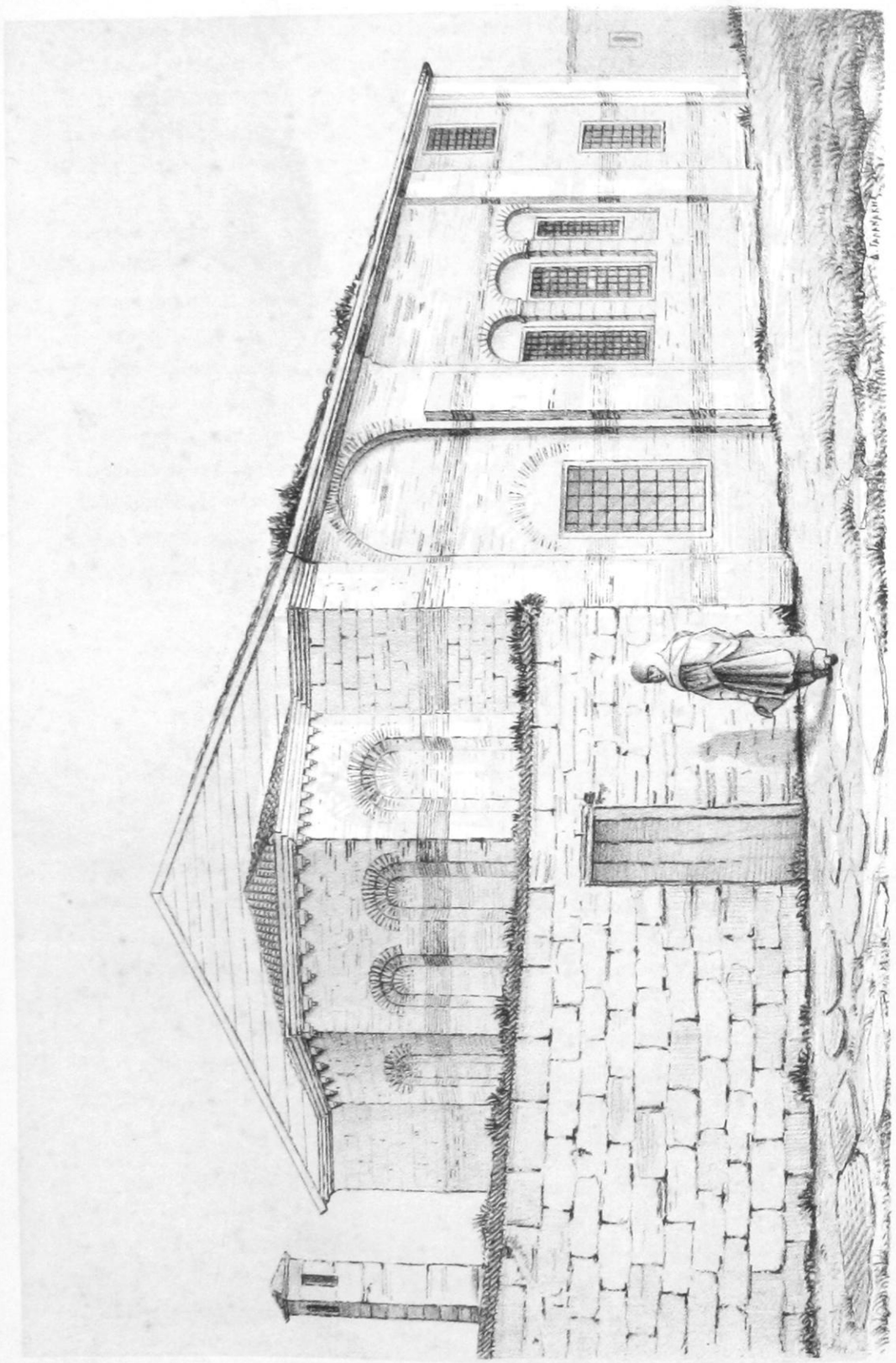

ΤΟΚΛΟΥ ΔΕΔΕ ΜΕΣΤΖΗΔΙ

ΝΑΟΣ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΘΕΚΛΗΣ

Ὁ τόπος οὗτος ἦτον ἐπιτήδειος εἰς φυτείαν δένδρων καὶ ἀνθέων. Ὅτι ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ, ἐφύοντο τὸ πάλαι ποικίλα ἄνθη καθὼς καὶ τὴν σήμερον, οὐδὲν τὸ ἀμφίβολον, διὰ τοὺς γινώσκοντας τὴν σπάνιν τῶν ὑδάτων ἐν Κ/πόλει κατὰ τὸ θέρος. Εἰκάζω ὅθεν, ὅτι ὁ τόπος οὗτος, καὶ πρὸ τῆς Ἁγίας Ἑλένης, ἐκαλεῖτο τὰ Γάστρια ἢ κοινῶς αἱ Γλάστραι ἐκ τῆς πολυϋδρίας αὐτοῦ, καὶ τοῦ πλήθους τῶν ἐκεῖ φυομένων ἀνθέων. Πρὸς τούτοις, ἡ ἐν Ψαμάθῳ θέσις αὐτῆς, καὶ ἡ γειτνίασις τῆς μονῆς τοῦ Στουδίου, μὲ πείθει ὅτι ἡ ἐκκλησία αὕτη καὶ ὁ σημερινὸς κῆπος, ὁ πάλαι τῆς μονῆς ὁ περίβολος, εἶναι ἡ Βυζαντινὴ μονὴ τῶν Γαστρίων.

Δὲν φρονῶ ὅτι τὸ μικρὸν τοῦτο κτίριον ἦτο τῆς μονῆς ἡ καθολικὴ ἐκκλησία[1]) ἀλλ' εὐκτήριον ἢ μᾶλλον θυσιαστήριον τῆς αὐτῆς μονῆς, τῆς ὁποίας ἡ ἐκκλησία ἔκειτο πιθανὸν πρὸς τὸ ἀνατολικώτερον καὶ κατωφερέστερον μέρος τοῦ ἐκτενοῦς τούτου κήπου.

Ἀνέμνησα ἀνωτέρω, ὅτι ἐκτὸς τῆς καθολικῆς αὐτῶν ἐκκλησίας, εἶχον πολλαὶ μοναὶ καὶ ἑτέρας μικροτέρας, καλουμένας ἐνίοτε εὐκτήρια. Λέγει ὁ Πορφυρογέννητος[2]), «ἐν τῷ δεξιῷ εὐκτηρίῳ τῆς αὐτῆς ἐκκλησίας τοῦ Προδρόμου».

Ἡ ἐκκλησία αὕτη μετεβλήθη εἰς τέμενος ἀπὸ τὸν Χαὶρ Ἐδδὶν Ἐφένδη, σημαιοφόρον τοῦ κατακτητοῦ, τεθαμμένον ἐν τῷ τεμένει τούτῳ. Ὅθεν μετεβλήθη καὶ ἡ ἐκκλησία αὕτη ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ κατακτητοῦ.

Ναὸς τῆς Ἁγίας Θέκλης.

Νῦν, Τοκλοὺ Δεδὲ μεστζηδί[3]).

Ὁ ναὸς οὗτος κεῖται ἐν τῇ ἐνορίᾳ καλουμένῃ τὸ πάλαι « τὸ Ἑβδομον », νῦν δὲ Ἐϊβὰν σεραΐ, καὶ κοινῶς Ἀϊβασαρὴ, ἐν τῇ βορειοδυτικῇ ἄκρᾳ τῆς Κ/πόλεως. Ὑπῆρχον καὶ ἕτεροι δύο ναοὶ, τιμώμενοι ἐπ' ὀνόματι τῆς Ἁγίας Θέκλης· ὁ μὲν ἐκαλεῖτο ἡ Ἁγία Θέκλα εἰς «τὸν τόπον . . . τὸν ἐπιλεγόμενον τὰ Κοντάρια»[4]), ὁ δὲ ἔκειτο πλησίον τοῦ Ἰουλιανοῦ λιμένος ὄπισθεν τῆς Σιδηρᾶς πύλης[5]). Τὸν βίον τῆς Ἁγίας Θέκλης συνέγραψε Συμεὼν ὁ Μεταφραστής[6]).

Περὶ τῆς ἐκκλησίας ταύτης, ἰδοὺ τὰ γραφόμενα Ἄννης τῆς Κομνηνῆς[7]). Ἰσαάκιος ὁ Κομνηνὸς, βασιλεύσας ἀπὸ τοῦ 1057ου μέχρι τοῦ 1059ου, ἐπιστρέ-

---

[1]) «Ἐν τῷ καθολικῷ ναῷ τοῦ μοναστηρίου.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 260.

[2]) Τόμ. Α'. σελ. 648. [3]) Χαδηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 143. [4]) Γ. Κωδινὸς, σελ. 51, 85. Κ/πολις Πατρ., σελ. 40, 43. [5]) Μνημονεύεται καὶ ἑτέρα ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Θέκλης ἐν Γαλατᾷ. Προκοπ. Τόμ. Γ'. σελ. 190. Ἐφραίμιος, στίχ. 9742. C. Christ. Βιλ. Δ'. σελ. 150. [6]) Συναξ. Σεπτ. 24. [7]) Ἄν. Κομνηνὴ, Τόμ. Α'. σελ. 167. Μ. Γλυκᾶς, σελ. 602.

φων τροπαιοφόρος ἀπὸ τὴν κατὰ τῶν Πατζινάκων [1]) ἐκστρατείαν αὐτοῦ, ἀνεπαύθη μετὰ τοῦ στρατοῦ του, περὶ τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους Λοβιτζοῦ [2]). Ἐν τῇ θέσει ταύτῃ, ῥαγδαία βροχὴ καὶ νιφετὸς κατέλαβον αὐτὸν, τῇ εἰκοστῇ τετάρτῃ τοῦ Σεπτεμβρίου, ἡμέρᾳ τῆς μνήμης τῆς Ἁγίας Θέκλης. Ὑπερεχείλησαν οἱ χείμαρροι καὶ οἱ ποταμοὶ, καὶ ὅλον τὸ πεδίον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου κατεσκήνωσε τὸ ἱππικὸν, ἐκαλύφθη ἀπὸ τὰ ὄμβρια ὕδατα. Τὰ μὲν κτήνη καὶ τὰ πρὸς χρείαν τοῦ στρατοῦ, παρέσυραν τὰ ῥεύματα· τοὺς δὲ ἀνθρώπους, ὑπὸ τοῦ ψύχους καὶ τῆς ὑγρασίας ταλαιπωρουμένους, ἀστραπαὶ καὶ βρονταὶ ἐτάραττον. Ὁ βασιλεὺς μετὰ τῶν λογάδων αὐτοῦ κατέφυγεν ὑπὸ δρῦν. Φοβηθεὶς δὲ μὴ καταπέσῃ ἡ δρῦς ἐκ τῶν σφοδρῶν ἀνέμων, ἀπεχώρησεν ἀπὸ τὸ δένδρον τινὰ βήματα. Πεσούσης δὲ τῆς δρυὸς μετ' ὀλίγον, καὶ οὐδενὸς βλαφθέντος, θαυμάζων «τὴν τοῦ Θεοῦ περὶ αὐτὸν κηδεμονίαν», ἀνίδρυσε μετὰ τὴν ἐν Βυζαντίῳ ἐπάνοδον, εἰς μνήμην αἰωνίαν τῆς σωτηρίας ἑαυτοῦ καὶ τοῦ στρατοῦ, ναὸν περικαλλῆ καὶ πολυδάπανον, ἐπὶ τῷ ὀνόματι τῆς πρωτομάρτυρος Θέκλης [3]). Ἐκ τῶν λόγων τῆς Ἄννης «καὶ τηνικαῦτα ἐπὶ τῷ ὀνόματι τῆς μεγαλομάρτυρος Θέκλης ναὸν περικαλλῆ ἐδείματο» ἐξάγομεν, ὅτι πρῶτος ὁ Ἰσαάκιος ἀνήγειρε τὸν ναὸν τοῦτον. Ὁ συντάξας ὅμως τὴν Συνέχειαν τοῦ Θεοφάνους [4]), λέγει περὶ τοῦ Θεοφίλου, βασιλεύσαντος διακόσια εἰκοσιεννέα ἔτη πρὸ τοῦ Ἰσαακίου Κομνηνοῦ, τ' ἀκόλουθα· « καὶ Θέκλα δὲ ἡ τούτου θυγάτηρ, τὸ κατὰ τὰς Βλαχέρνας κουβούκλειον, ἔνθα καὶ τὸ τῆς πρωτομάρτυρος Θέκλης εὐκτήριον ἵδρυται, ἐκ τοῦ μὴ ὄντος ἤγαγεν εὐμορφώτατον· ἐκεῖσε δὲ καὶ τὸν βίον οὖσα κλινοπετὴς ἐξέλιπεν». Ὅτι ὁ ναὸς οὗτος περιεκλείετο ἐντὸς τοῦ περιβόλου τῶν παλατίων τῶν Βλαχερνῶν, καταφαίνεται ἀπὸ τὸν Νικήταν Χωνιάτην [5]) λέγοντα, ὅτι ἡ τῶν Βλαχερνῶν παλατίων αὔλειος «κατὰ βορρᾶν ἄνεμον τῇ θαλάσσῃ ἐγγίζουσα»· ἑπομένως ἐνεκλείετο ἐν τῷ περιβόλῳ τούτῳ. Περὶ τούτων ὅλων πληρέστατα πείθεται ὁ ἐπισκεπτόμενος τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ γινώσκων τὴν ἔκτασιν τῶν ὑψηλῶν παλατίων τῶν Βλαχερνῶν.

Ταῦτα, ὡς πολλάκις ἀνέμνησα, τεκμαίρουσι τῶν Βυζαντινῶν ἱστορικῶν τὴν ὀλιγωρίαν, καλούντων ἱδρυτὰς τῶν ἐκκλησιῶν, τοὺς ἐπισκευάσαντας ἢ ἐγκαλλωπίσαντας τὰς ἐκκλησίας ταύτας.

Ὁ ναὸς οὗτος τὴν σήμερον, εἶναι μικρὸν κτίριον ἐπίμηκες, ξυλόστεγον, μήκους βημάτων 20 καὶ εὔρους βημάτων 9, πλησίον μὲν τοῦ ἁγιάσματος τῶν Βλαχερνῶν, χωριζόμενον δὲ ἀπ' αὐτοῦ διὰ ξυλίνων οἰκιῶν. Παράθυρά τινα ἀπετειχίσθησαν. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ καταφανὲς ἐκ τῶν χαμηλῶν θυρίδων, εἶναι γυμνὸν, φέρον μόνον τινὰ γράμματα Ἀραβικά. Ὁ πατριάρχης Κωνστάντιος λέ-

[1]) Μ. Ἀτταλιώτης, σελ. 30. «Σκύθας δὲ, οὓς Πατζινάκους οἶδεν ὁ δημώδης λόγος καλεῖν.» [2]) Μ. Ἀτταλιώτης, σελ. 67. Μ. Γλυκᾶς, σελ. 602.

[3]) « . . . . ἰσαποστόλῳ Θέκλῃ
κάλλιστον ἀνήγειρε ναὸν ἐκ βάθρων.» Ἐφραίμιος, στίχ. 3264. [4]) Σελ. 147. [5]) Σελ. 719.

γει, ὅτι κατὰ τοὺς Βυζαντίους, ἐν τῷ Ἑβδόμῳ ὑπάρχει ναΐσκος, εἴτε τοῦ Ἁγίου Νικολάου, εἴτε τῆς Ἁγίας Θέκλης [1]).

Ὁ ναὸς οὗτος καλεῖται σήμερον τέμενος τοῦ Τοκλοὺ Ἰμπραχὴμ Δεδὲ, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα ἐπεγράφη ἐπὶ τῆς μεγάλης θύρας τοῦ ναοῦ.

Κατὰ τὸν Ὀθωμανὸν συγγραφέα Σεϊδ Ἀλῆν, ἐν τῷ νεκροταφείῳ πλησίον τοῦ τεμένους τούτου, συναπόκειται μετά τινων ἄλλων ὁ Ἀβοῦ Σεϊβὲτ, ὁ Χουδρῆς, ὁ συνεκστρατεύσας κατὰ τῆς Κ/πόλεως μετὰ τοῦ περιβοήτου Χαλὲδ, στρατηγοῦ καὶ συγχρόνου τοῦ προφήτου. Ἐν καιρῷ τῆς ἁλώσεως τῆς Κ/πόλεως ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ, φύλαξ τῶν τάφων τούτων ἦτον ὁ Τοκλοὺ Ἰμπραχὴμ Δεδὲ, ὁ ἐπιλεγόμενος νικητὴς (Γαζή). Τὰ εἰσοδήματα τοῦ ναοῦ ἀφιερώθησαν εἰς τὸ ἐβκάφιον τοῦ Σουλτὰν Βαϊεζήδ. Οἱ ἱεροὶ οὗτοι τάφοι εὑρίσκονται ἔξω τῆς καθολικῆς πύλης τῶν Βλαχερνῶν, μέσον τοῦ Ἡρακλείου καὶ Λεοντίου τείχους. Ἐντὸς τοῦ μικροῦ τούτου περιτειχίσματος, τοῦ ὁποίου ἡ εἴσοδος πρό τινων ἐτῶν αὐστηρῶς ἀπηγορεύετο τοῖς Χριστιανοῖς, σώζεται ἁγίασμα τοῦ Ἁγίου Βασιλείου, καὶ ὁ τάφος τοῦ Ἀβοῦ Σεϊβὲτ, ἐν μαυσωλείῳ δεξιᾷ τῆς πύλης. Τὸ τέμενος τοῦτο εἶναι ἴδιον τῶν τάφων τούτων, λίαν σεβαστῶν παρὰ τοῖς Μουσουλμάνοις [2]). Ἐν τῷ χώρῳ τούτῳ, εἰσῆλθον πολλάκις, κατέβην διά τινων βαθμίδων εἰς τὸ βάθος τοῦ ἁγιάσματος, τὸ ὁποῖον, νομίζω, πρῶτος ὁ κλεινὸς πατριάρχης Κωνστάντιος, καλεῖ τοῦ Ἁγίου Βασιλείου, ἐπὶ τίνι μαρτυρίᾳ ὅμως, ἀγνοῶ.

Ὁ φύλαξ τῶν τάφων ἐκαλεῖτο Τοκλού· καὶ ἡ λέξις αὕτη δὲν σαφηνίζεται ἀπὸ τὴν Τουρκικὴν γλῶσσαν. Tok εἶναι ἐπίθετον Τουρκικὸν, σημαῖνον τὸν κεκορεσμένον, ἐκ τούτου δὲν σχηματίζει ἡ γλῶσσα ἄλλο ἐπίθετον, τοκλού [3]). Τοκλοὺ, τὸ ὄνομα τοῦ Ἰμπραχὴμ Δεδὲ, προῆλθεν ἐκ τοῦ Βυζαντινοῦ ὀνόματος Θέκλα· διότι, μὴ ἐχόντων τῶν Ὀθωμανῶν τὸ ἡμέτερον θ, προφέρουσι τέκλα, τὸ ὁποῖον μετέβαλον ἐπὶ τὸ Τουρκικώτερον εἰς τοκλού.

Περὶ τῶν τάφων τούτων λίαν ἀσαφὴς εἶναι ὁ Σεϊδ Ἀλῆς. Ἐκ τῆς περιγραφῆς αὐτῶν καὶ τοῦ τεμένους, εἰκάζει ὁ ἀναγινώσκων, ὅτι οἱ τάφοι οὗτοι ἐνυπῆρχον αὐτόθι ἀπὸ τοὺς χρόνους τῆς πολιορκίας τῆς Κ/πόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων.

Ἡ πρώτη πολιορκία συνέβη τῷ 654ῳ Μ. Χ., 34ῳ τῆς Αἰγείρας, στρατηγοῦντος τοῦ Μουαβίου, στρατηγοῦ τοῦ Καλίφου Ἀλῆ· ἡ τελευταία τῷ 798ῳ Μ. Χ., 182ῳ τῆς Αἰγείρας, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ἀβδοὺλ Μελὴκ, στρατηγοῦ τοῦ Χαροὺν Ἐρρεσήδ. Καθ' ὅλους τοὺς χρόνους τούτους [4]), ὁ χῶρος οὗτος, ὅπου ἀπόκεινται οἱ τάφοι οὗτοι, δὲν εἶχε περιβληθῆ εἰσέτι ὑπὸ τείχους, διότι τὸ νῦν

[1]) Κ/πολις Πατρ., σελ. 47. Κ/πολις Βυζαντίου. Τόμ. Α'. σελ. 594. [2]) Κ. Πατρ. Ἑλ. Γραφαὶ, σελ. 440. [3]) Ὑπάρχει καὶ ἕτερον ὄνομα Τουρκικὸν τοκλὴ, σημαῖνον ἀρνίον ἐξάμηνον. Bianchi, Dict. Turc-Français. [4]) Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 541· «ἐπὶ ἑπτὰ ἔτη πολεμοῦντες (δηλ. οἱ Ἄραβες) Κωνσταντινούπολιν.» Λέων ὁ Γραμ., σελ. 160.

ὁρώμενον, ἀνηγέρθη ἀπὸ τὸν Λέοντα τὸν Ἀρμένιον, βασιλεύσαντα ἀπὸ τοῦ 813ου μέχρι τοῦ 820ου. Ἂν οἱ Ἄραβες οὗτοι μαχόμενοι κατὰ τῶν Βυζαντίων, ἔπεσαν ἐν τῇ πολιορκίᾳ ταύτῃ, δὲν ἤθελον ἀνεγείρει οἱ Βυζάντιοι τάφους καὶ μαυσωλεῖα Μουσουλμάνων, πλησίον τῆς ἐπιφανοῦς ἐκκλησίας τῶν Βλαχερνῶν.

Ἐμακρηγόρησα περὶ τῶν τάφων τούτων, τῶν ὁποίων μέρος ἱερὸν ἀποτελεῖ τὸ τέμενος τοῦτο Τοκλοὺ, ἡ πάλαι ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Θέκλης.

Περιττὸν νὰ εἴπω ὅτι μετεβλήθη εἰς τέμενος, εὐθὺς μετὰ τὴν ἅλωσιν.

Εὐκτήριον τοῦ Ἁγίου Νικολάου.

Ἐκ τῶν καλουμένων εὐκτηρίων τῶν Βυζαντίων, τοῦτο μόνον διεσώθη, κείμενον ἐν τῷ μέσῳ κήπου καλουμένου Μπογδὰν Σεράϊ, ἤτοι, ἀνάκτορον τῆς Μολδαυίας. Ὁ κῆπος οὗτος, κεῖται ὀλίγα βήματα πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Κεφελὴ μεστζηδὶ, τῆς πάλαι μονῆς τοῦ Μανουήλ. Ἐντὸς τοῦ κήπου, ἵσταται μεμονωμένον τὸ κτίριον τοῦτο, μήκους Μ. 6, 20, καὶ πλάτους Μ. 3, 50. Φέρει τροῦλον μικρὸν, σήμερον τετρυπημένον καὶ καταπίπτοντα. Ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν τοίχων, σώζονται εἰσέτι πάμπολλαι εἰκόνες, τῶν ὁποίων τὰ πρόσωπα κατετρυπήθησαν διὰ λίθων καὶ σιδήρου. Παρὰ τὴν κεφαλὴν ἁγίου τινὸς, ἀνέγνωσα τὰ γράμματα ΜΡ καὶ Σ. Τὰ ὄμβρια ὕδατα εἰσρέοντα διὰ τῆς μεγάλης ὀπῆς τοῦ τρούλου καὶ τῶν θυρίδων τῆς ἀριστερᾶς πλευρᾶς, φθείρουσιν ὁσημέραι τὰς εἰκόνας ταύτας. Τὸ δάπεδον τῆς ἐκκλησίας εἶναι δύω μέτρα ἄνω τῆς γῆς. Ὑπὸ τὸ δάπεδον τοῦτο, εἶναι ἑτέρα αἴθουσα ἰσόγειος, πλήρης ἀκαθαρσιῶν [1]).

Παλαιὰ καὶ νεώτερα κονιάματα καλύπτουσι τοὺς ἐσωτερικοὺς τοίχους. Τὸ εὐκτήριον ἀλλάττον κυρίους, ἐπεσκευάζετο· ἀπεχρίοντο αἱ ἀρχαῖαι εἰκόνες καὶ ἀπεικονίζοντο νέαι. Ἡ ἐργασία αὕτη καταφαίνεται εἴς τινα μέρη, ὅπου κατέπεσε τὸ τελευταῖον κονίαμα, καὶ ἀναφαίνονται αἱ ὑποκάτω εἰκόνες. Εἴς τινα μέρη διὰ τοῦ μαχαιριδίου μου, ἀνευρῆκα τρία στρώματα κονιάματος, καὶ τὰ τρία μετὰ εἰκόνων.

Ἐκ τῆς ὄψεως τοῦ ὡραίου ναΐσκου τούτου, ἀδύνατον ἦτο νὰ μάθω, ἐπὶ τίνος ἁγίου ἢ ἁγίας ὀνόματι, ἐτιμᾶτο τὸ πάλαι. Οἱ ἐν τῷ κήπῳ ἐργαζόμενοι Χριστιανοὶ μὲ εἶπον, ὅτι ἄλλοτε ἦτον ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Νικολάου ἀνήκουσα εἰς ἀρχαῖον ἀνάκτορον. Τὰ αὐτὰ λέγει καὶ ὁ κ. Βυζάντιος, λαλῶν περὶ τοῦ Βλὰχ-σεράϊ καὶ Μπογδὰν-σεράϊ [2]).

---

[1]) C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 162. Ὁ συγγραφεὺς λέγει· Deiparae Saraii Bogdaniae.

[2]) Κ/πολις Βυζαντίου. Τόμ. Α'. σελ. 575.

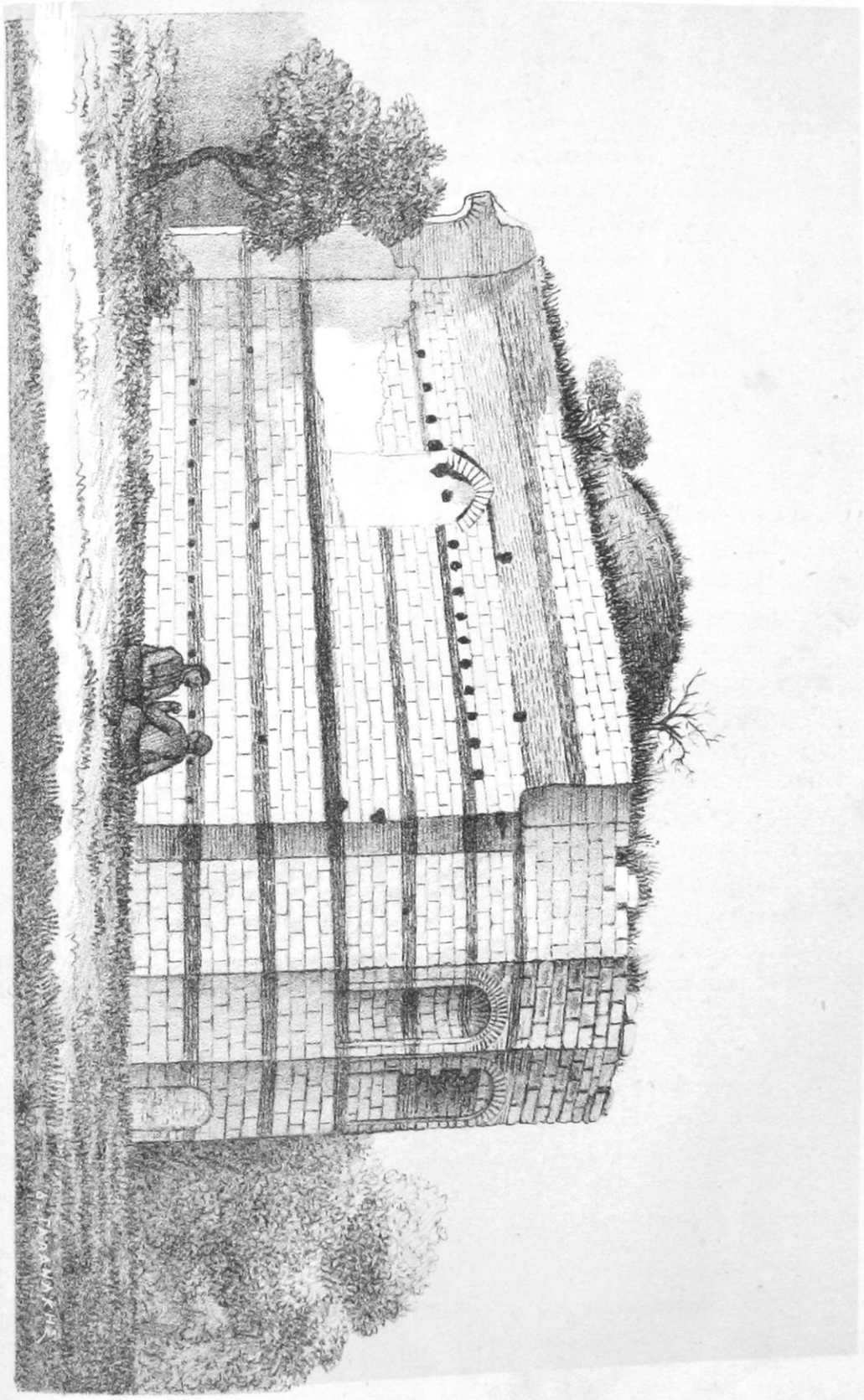

ΕΥΚΤΗΡΙΟΝ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ

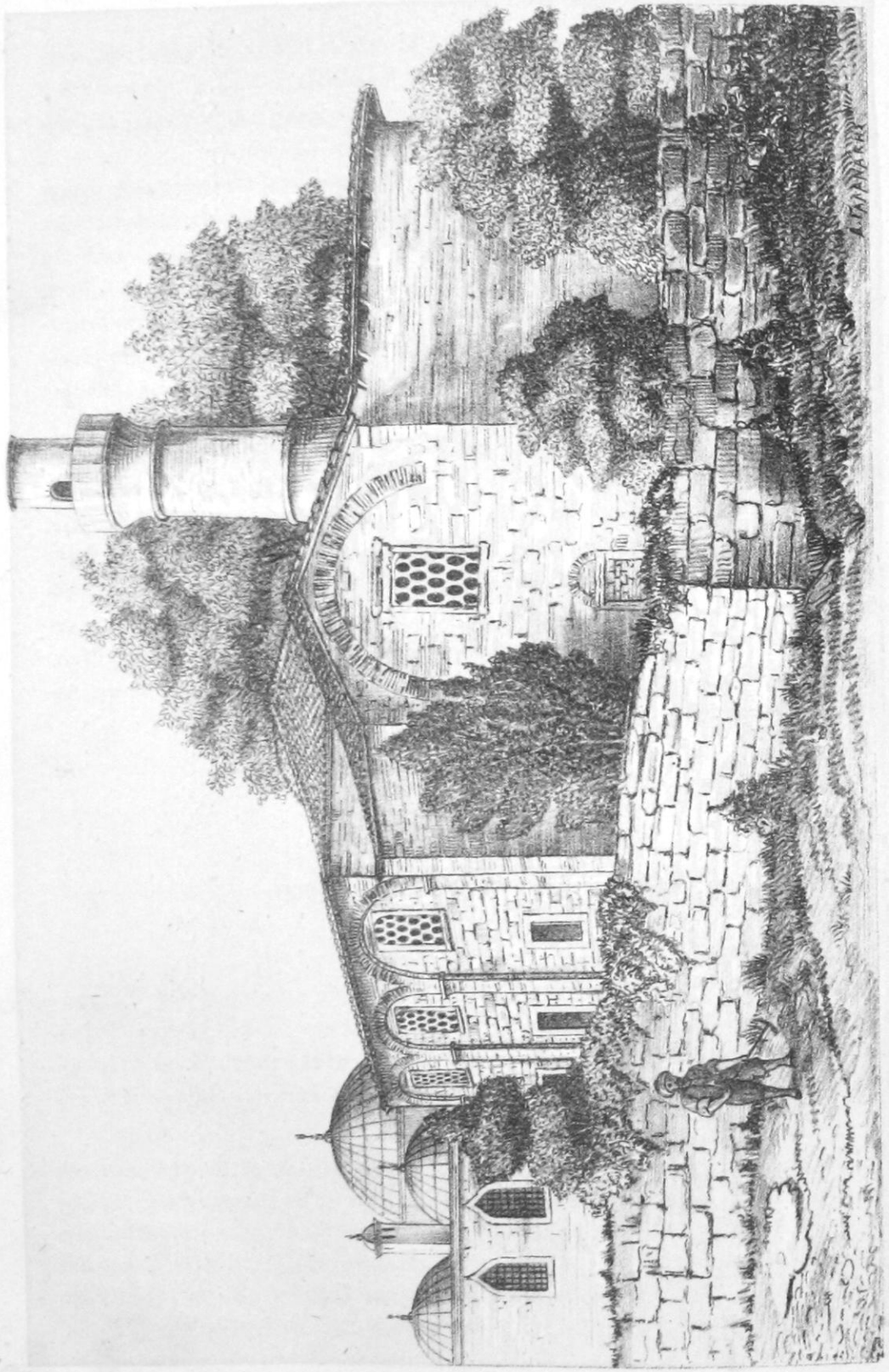

ΙΗΣΑ-ΚΑΠΟΥ ΜΕΣΤΖΗΔΙ

Κατ' αὐτὸν, τὸ Μπογδὰν σεράϊ ἐκτίσθη ὑπὸ τοῦ Τέουτουλ Λογκοφέτου, πρέσβεως τοῦ Πέτρου Ῥαρέσχου, ἡγεμόνος τῆς Μολδαυίας. Ἐδῶ κατῴκησε καὶ ὁ ἡγεμὼν τῆς Μολδαυίας, ἐλθὼν ἐν Κ/πόλει, ἵνα προσφέρῃ τῷ μεγάλῳ Σουλεϊμὰν, τὴν ὑποταγὴν τῆς Μολδαυίας [1]).

Ὁ Ἅγιος Νικόλαος οὗτος, ἢ μᾶλλον τὸ εὐκτήριον τοῦτο, οὐδέποτε μνημονεύεται ἐν τῇ Βυζαντινῇ ἱστορίᾳ. Ἐδῶ μετὰ τὴν ἅλωσιν εἶχον τὸ κατάλυμα αὐτῶν οἱ πρέσβεις καὶ ἡγεμόνες τῆς Μολδαυίας, ὁσάκις ἤρχοντο ἐν Κ/πόλει. Ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ἐξωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ εὐκτηρίου, εἶναι σειρὰ ὀπῶν τετραγώνων, ὅπου ἐθέτοντο αἱ δοκοὶ τοῦ ξυλίνου Μολδαυϊκοῦ ἀνακτόρου πρὸ πολλοῦ πυρποληθέντος [2]). Τὸ εὐκτήριον τοῦτο εἶναι ἀρχαῖον Βυζαντινὸν κτίριον καὶ οὐχὶ Μολδαυϊκὸν, καὶ εὑρέθη ἐδῶ, ὅπου πιθανὸν τὸ πάλαι ἦτο ἐπισήμου Βυζαντινοῦ πατρικίου κατάλυμα.

Ἐντὸς τοῦ ἐκτενοῦς τούτου κήπου, πλήρους δένδρων καὶ λαχανικῶν, φαίνονται κιονόκρανα, λελαξευμένοι λίθοι, καὶ τμῆμα σαρκοφάγου εὐτελεστάτης ἐργασίας. Ἐκ τοῦ κήπου τούτου, καταφαίνεται ὁ λιμὴν καὶ πᾶσα ἡ ἀπέναντι πόλις.

Πολύτιμον εἶναι τὸ κτίριον τοῦτο, διότι ἐκ τούτου μανθάνομεν τὸ σχῆμα καὶ τὸ μέγεθος τῶν πολλάκις μνημονευομένων Βυζαντινῶν εὐκτηρίων, ἐν τοῖς οἴκοις τῶν πατρικίων [3]). Τούτων οἱ ἱερεῖς ἐχαίροντο προνόμια ἴσα τοῖς ἐπισκόποις. Ἀπορίας ἄξιον εἶναι, ὅτι ἡ ἡμετέρα ἐκκλησία ἢ οἱ κτήτορες αὐτοῦ οἱ Μολδαυοὶ, παρημέλησαν τὸν ναὸν τοῦτον, οὐδέποτε μεταβληθέντα εἰς τέμενος, γινόμενον σήμερον κοπροθέσιον τῶν περιοικούντων.

Ἰησᾶ-καποῦ μεστζηδί.

Τέμενος τῆς πύλης τοῦ Ἰησοῦ.

Ἡ μικρὰ ἐκκλησία αὕτη κεῖται πρὸς ἀνατολὰς τῆς συνοικίας τῶν Ἑξ μαρμάρων. Πλησίον αὐτῆς ὑπάρχει καὶ ὁδὸς καλουμένη τῆς πύλης τοῦ Ἰησοῦ. Κεῖται δὲ πλησίον τοῦ τεμένους Σανδζακδὰρ, τῆς ποτὲ μονῆς τῶν Γαστρίων. Εἶναι κτίριον ἀρχαιότατον, ἔχον ὄπισθεν αὐτοῦ κῆπον ἐκτενῆ. Πιθανὸν ὅτι ἦτο

---

[1]) Ὑψηλάντου, Τὰ μετὰ τὴν ἅλωσιν, σελ. 61. [2]) Ὁ Ὑψηλάντης, εἰς «Τὰ μετὰ τὴν ἅλωσιν,» σελ. 638, λέγει, ὅτι τὸ Μπογδὰν-σαράϊ καὶ Βλὰχ-σαράϊ ἐπυρπολήθησαν τῇ 25ῃ Ἰουνίου 1784. [3]) «Ἐν εὐκτηρίοις οἴκοις, ἔνδοθεν οἴκων, οὐκ ἐπιτελέσουσι βάπτισμα·» ἐκ τῶν κανόνων τῆς ἐν τῷ Τρούλῳ συνόδου, ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Ῥινοτμήτου. Συμ. ὁ Μεταφραστής. Βιβ. Α΄. σελ. 289· «τοῦ μεταλαβεῖν ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ ἱερέως τοῦ λειτουργοῦντος ἐν τῷ ναῷ αὐτῆς, ἔνδον τῆς αὐλῆς αὐτῆς ὑπάρχοντι.» Μ. Δούκας, σελ. 260.

μονὴ ἢ εὐκτήριον μονῆς. Ὁ ἱερεὺς τοῦ τεμένους, μετὰ τοῦ ὁποίου εἰσῆλθον εἰς τὸν ναὸν, μὲ εἶπεν ὅτι πρὸς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τῆς ἐκκλησίας ταύτης, ὑπῆρχε πλὰξ ἀρχαία ἐνεπίγραφος, ἥτις διὰ λόγους ἀγνώστους αὐτῷ, ἐπετειχίσθη παρὰ τὴν δεξιὰν πλευρὰν τοῦ θυσιαστηρίου. Ἄνω τῆς καθολικῆς θύρας τοῦ ναοῦ, εἶναι κατηχούμενον μικρὸν, ὑποκρατούμενον ὑπὸ στηλῶν ξυλίνων. Ἐπὶ τῶν λευκῶν τοίχων εἶναι ὀνόματα Μουσουλμάνων ἁγίων.

Ἀτυχῶς, ὁ Σειὸ Ἀλῆς δὲν μνημονεύει τὸ τέμενος, γνωστὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο ἐν τῇ συνοικίᾳ ταύτῃ, ὡς καὶ ἡ ἄνω μνημονευομένη ὁδός. Πιθανὸν ἄλλοτε εἶχεν ὀνομασίαν ἄλλην.

Ὅτι ἦτο τὸ πάλαι ἐκκλησία, καταφαίνεται ἐκ τῆς Βυζαντινῆς τοιχοποιίας, καὶ τῆς ὁμοφώνου μαρτυρίας τῶν ἱερέων Μουσουλμάνων καὶ Χριστιανῶν γειτόνων.

Ἡ ἐκκλησία αὕτη εἶναι ξυλόστεγος, μήκους εἴκοσι πέντε βημάτων. Ἐν τῷ περιβόλῳ σώζεται μέγα κιονόκρανον Βυζαντινόν. Ἐπὶ τίνος ἁγίου ἢ ἁγίας ὀνόματι ἐτιμᾶτο τὸ πάλαι, ἀγνοῶ.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ μεσόγειος συνοικία τῶν Ἓξ μαρμάρων, ἦτο τὸ πάλαι ἐκτὸς τῶν τειχῶν, ἀνεγερθέντων ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, καὶ τῶν ὁποίων τὰ πρὸς δυσμὰς ὅρια ἀγνοοῦμεν. Κατὰ τὸν Κωδινὸν [1]), « τὸ δὲ χερσαῖον τεῖχος ἀνέβαινεν ἕως τὸ ἑξακιόνιον »· καὶ πάλιν· « τὸ ἑξακιόνιον χερσαῖον ἦν τεῖχος παρὰ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου κτισθέν». Ἐν τῇ συνοικίᾳ ταύτῃ ἦτο κίων [2]) καλούμενος « ἐξωκιόνιον », ἢ ὁ ἔξω κίων καὶ ἀκολούθως ἕξη κιόνια, ὅταν συμπεριληφθείσης τῆς συνοικίας ἐντὸς τῶν Θεοδοσιακῶν τειχῶν, ἐλησμόνησαν οἱ Βυζάντιοι τὸν λόγον τῆς ἐπωνυμίας, καὶ ἐκάλεσαν τὸ ἐξωκιόνιον, ἕξη κιόνια, ἐπωνυμίαν μεταβληθεῖσαν ἀκολούθως εἰς Ἕξη μάρμαρα καὶ ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν εἰς Ἀλτὴ μερμέρ. Ἐκ τούτου καὶ οἱ Ἐξωκιονῖται Ἀρειανοὶ, διότι ἐτέλουν τὰς λιτανείας αὐτῶν ἐν τῇ συνοικίᾳ ταύτῃ [3]). Πολὺ πιθανὸν ὅτι ἡ ἐκκλησία αὕτη, ἡ πρὸς ἀνατολὰς καὶ πλησιέστατα τῶν Ἓξ μαρμάρων, ἔκειτο πλησίον τῶν τότε χερσαίων τειχῶν, καὶ πλησίον πύλης καλουμένης τοῦ Ἰησοῦ,

---

[1]) Σελ. 25, 46. [2]) Ὁ κίων οὗτος σωζόμενος μέχρι τοῦ μεγάλου Σουλεϊμὰν, μετεκομίσθη κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Γυλλίου, εἰς τὸ τέμενος αὐτοῦ. [3]) Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 271. «Τὸ πλῆθος τῶν Ἀρειανῶν συνάξας, ἔξω τῆς πόλεως ἐκκλησίαζον.» Ἰδ. Τόμ. Α'. σελ. 106. Κ/πολις Πατρ., σελ. 46· «ἦν δὲ Ἀρειανὸς τῷ δόγματι, ὅ ἐστιν ἐξωκιονίτης.» Μ. Glos., λέξ. ἐξωκιόνιον· «ἦν δὲ μεγαλόψυχος ἐξωκιονίτης, ὅ ἐστιν, Ἀρειανός.» Μαλαλᾶ Χρονογρ., σελ. 325, 385. Ἡ ἐκκλησία ἡ Ὀρθόδοξος ἐν τῇ σημερινῇ συνοικίᾳ ταύτῃ, κατοικουμένῃ ὑπὸ Γραικῶν καὶ Ἀρμενίων, τιμᾶται ἐπ' ὀνόματι τῆς Θεοτόκου ἐπιλεγομένης τῆς Γοργοϋπηκόου. Ἰωάννης ὁ Καντακουζηνὸς, Τόμ. Β'. σελ. 165, μνημονεύει «Γοργεπηκόου τῆς μονῆς,» ἄλλοθι ὅμως κειμένης. «Τῆς πανυπερλάμπρου σεβασμίας βασιλικῆς μονῆς ... τῆς Γοργεπηκόου.» Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Ε'. σελ. 116.

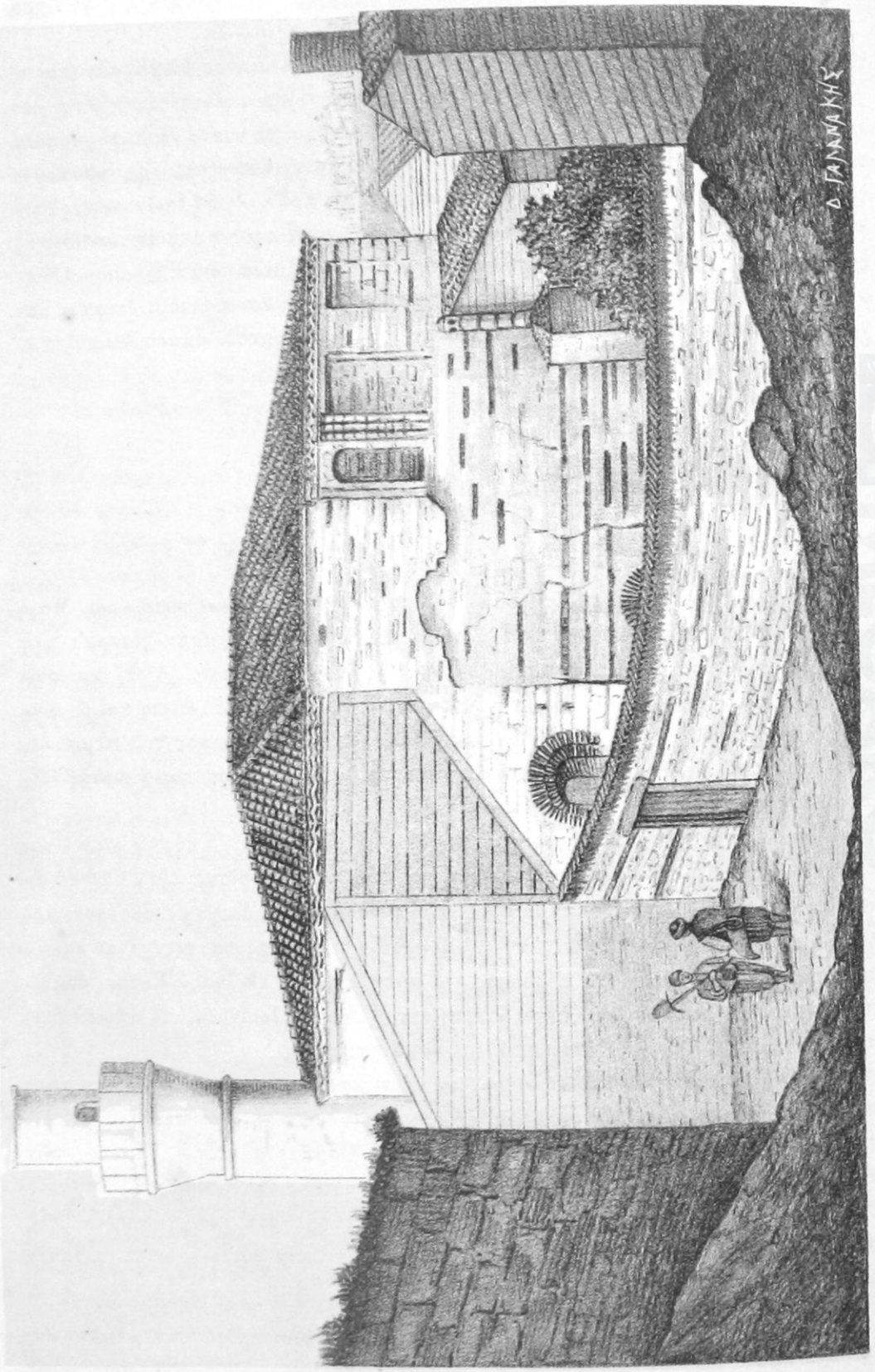

ΟΔΑΛΑΡ ΜΕΣΤΖΗΔΙ

ὅθεν καὶ ἡ μετέπειτα ἐπωνυμία τοῦ ναοῦ. Ταύτην ἀκολούθως ἐδέχθησαν καὶ οἱ Ὀθωμανοί. Πιθανὸν ὅτι μέρος τοῦ Κωνσταντινείου τείχους μετὰ τῆς πύλης, δὲν κατηδαφίσθη ὅταν ὁ Θεοδόσιος ἀκολούθως ἀνήγειρε τὰ νῦν ὁρώμενα χερσαῖα τείχη. Οἱ πλησίον ἐδῶ ἐνοικοῦντες Ὀθωμανοὶ καὶ Χριστιανοὶ κηπουροὶ, ἐνθυμοῦνται μεγάλα τείχη πλησίον τῆς ἐκκλησίας ταύτης, πρὸ ὀλίγων ἐτῶν κατεδαφισθέντα. Λέγω δὲ, ὅτι μέχρι τῆς σήμερον εἰς πάμπολλα μέρη τοῦ Βυζαντίου, ἐξόχως δὲ ἐν ταῖς Ὀθωμανικαῖς συνοικίαις καὶ τοῖς κήποις τῶν πλουσίων Ὀθωμανῶν, σώζονται ὑπόγεια, ἀνώγεια, ἁγιάσματα, τείχη καὶ παντοῖα λείψανα ἀρχαίων Βυζαντινῶν κτιρίων, τῶν ὁποίων τινὰ θέλω ἱστορήσει ἀκολούθως.

Ὀδαλὰρ μεστζηδί [1]).

Πλησίον τοῦ Σαλμὰ τομπρούκ.

Τὸ μικρὸν τοῦτο τέμενος, καλούμενον ὑπὸ τῶν γειτόνων καὶ αὐτῶν τῶν Μουσουλμάνων ἱερέων, τέμενος τοῦ Κεμανκὲς, κεῖται ὀλίγα βήματα μακρὰν τῆς κινστέρνης τοῦ Ἄσπαρος, ἀντικρὺ τεμένους καλουμένου Κασὶμ Ἀγᾶ, καὶ ἄνω τῆς πάλαι μονῆς τοῦ Μανουὴλ, νῦν Κεφελὴ μεστζηδὶ, ἐν τῇ συνοικίᾳ καλουμένῃ Σαλμὰ τομπρούκ [2]). Τὸ βακούφιον αὐτοῦ ἀνήκει εἰς τὸ τέμενος τοῦ Κεμανκὲς πασᾶ, καλούμενον τέμενος τοῦ διδακτηρίου τοῦ Κεμανκὲς Μουσταφᾶ πασᾶ, κείμενον πλησίον τοῦ τεμένους τοῦ Χαλιτζῆ Χασάν.

Τὸ τέμενος τοῦτο φυλάττει εἰσέτι τὴν κόγχην του σώαν. Ὑπὸ τὸν ναὸν εἶναι σκοτεινὸν ὑπόγειον φωτιζόμενον ἀπὸ μόνην τὴν θύραν, εὑρισκομένην ὑπὸ τὸ ἀνατολικὸν τεῖχος. Ἐπὶ τῶν παραστάδων τῆς εἰσόδου, καὶ ὀλίγον ἐνδότερον, μόλις διακρίνονται κεφαλαί τινες ἁγίων. Πλησίον τῆς θύρας ταύτης, εἶναι καὶ ἑτέρα πεφραγμένη σήμερον, φέρουσα καὶ αὕτη ἀρχαίας εἰκόνας. Ἐντὸς τοῦ ὑπογείου εἶναι φρέαρ καλούμενον ἁγίασμα τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, τὸ ὁποῖον ἐπισκέπτονται οἱ εὐλαβεῖς γείτονες, ἄνευ ἐνοχλήσεως.

Ὁ δεξιὸς τοῖχος τοῦ ναοῦ τούτου, ἐν μέρει καλύπτεται ἀπὸ πενιχρὰ παραπήγματα ξύλινα, ἐνοικιαζόμενα εἰς πτωχὰς Χριστιανικὰς οἰκογενείας ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν ἱερέων, ὅθεν καὶ ἡ ἐπωνυμία αὐτοῦ, Ὀδαλὰρ μεστζηδὶ, Τέμενος τῶν αἰθουσῶν. Εἰς τὸ ἀνώτατον μέρος τοῦ τοίχου τούτου, ἐπὶ κονιάματος ἀρχαίου σωζομένου εἰσέτι, διακρίνονται γραφαὶ εἰκονίζουσαι τὸν εὐαγγελισμὸν τῆς Θεοτόκου. Ἐπὶ τοῦ τοίχου τούτου, φαίνονται λείψανα ἀψίδων, ὥστε πιθανὸν

---

[1]) Χαδηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 40. [2]) Ἡ πλησίον αὐτοῦ ἀνωφερὴς λεωφόρος, καλεῖται Ζινὰ-γιοκουσοῦ.

νὰ εἶχεν ἡ ἐκκλησία αὕτη ἕτερον εὐκτήριον πλησίον αὐτῆς ἢ ἁγίασμα ἐπικεκαλυμμένον διὰ θόλου ἢ ξυλίνου ὀρόφου. Ὅτι ἡ ἐκκλησία αὕτη δὲν ἦτο μονὴ, καταφαίνεται ἐκ τοῦ στενοτάτου περιβόλου, καὶ τῶν πλησίον δύω ὁδῶν.

Ἐπὶ τίνος ἁγίου ὀνόματι ἐτιμᾶτο ἡ ἐκκλησία αὕτη τὸ πάλαι, ἀδύνατον εἶναι σήμερον νὰ εἴπω τι βέβαιον. Πιθανὸν ἐκ τοῦ ἀπεικονισμένου εὐαγγελισμοῦ ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ τοίχου νὰ ἦτο μία ἐκ τῶν τριάκοντα ἓξ ἀφιερωμένων τῇ Θεοτόκῳ.

Ὅταν μετὰ καιρὸν καὶ σύντονον μελέτην κάλλιον διευκρινήσωμεν τὰς συνοικίας ὅλας τῆς Βυζαντινῆς Κ/πόλεως, τότε θέλομεν διασαφήσει ὅσα σήμερον εἶναι σκοτεινά.

Ἐκ τῶν γραφομένων τοῦ Σεὶδ Ἀλῆ ἐξάγω, ὅτι ὁ μεταβαλὼν τὸν ναὸν τοῦτον εἰς τέμενος, εἶναι ὁ Κεμανκὲς Μουσταφᾶ πασᾶς, ὁ ἐπὶ τῆς πρωθυπουργίας αὐτοῦ καρατομηθεὶς τῷ 1053ῳ τῆς Αἰγείρας, 1643 Μ. Χ.[1]). Ἐτάφη ἐν ἰδιαιτέρῳ μαυσωλείῳ ἀνεγερθέντι ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτοῦ τεμένει. Τί ἦτον ὁ ναὸς οὗτος μέχρι τῆς μεταβολῆς αὐτοῦ εἰς τέμενος, ἄδηλον. Πιθανὸν ὁ Κεμανκὲς Μουσταφᾶ πασᾶς, ἀφιέρωσε εἰς τὸ ἴδιον αὐτοῦ τέμενος τὸ βακούφιον τοῦ τεμένους τούτου, πρὸ χρόνων πολλῶν μεταβληθέντος ἀπὸ ἐκκλησίαν.

Ναὸς τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας.
Νῦν, Μεχμὲτ πασᾶ τζαμεῖ[2]).

Τὸ ὡραῖον τοῦτο τέμενος, κεῖται πρὸς τὴν νότιο-δυτικὴν πλευρὰν τοῦ ἱπποδρόμου, ὀγδοήκοντα ὀκτὼ βήματα μακρὰν αὐτοῦ, παρὰ τὴν ἀνωφερῆ λεωφόρον καλουμένην Ἀλῆ πασᾶ γιουκουσοῦ. Ἂν διὰ τῆς μελέτης τῶν Βυζαντίων συγγραφέων πεισθῶμεν, ὅτι ὁ ναὸς οὗτος εἶναι ὁ ἐν τῇ Βυζαντινῇ ἱστορίᾳ τοσάκις μνημονευόμενος ναὸς τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας[3]), τότε πλεῖστα μέρη τῆς ἡμετέρας ἱστορίας, θαυμασίως διασαφηνίζονται.

Ἐν τῇ μελέτῃ ταύτῃ, περιγράφω πρῶτον τὰ περὶ τὴν ἐκκλησίαν ταύτην διασωθέντα Βυζαντινὰ κτίρια, εἶτα δὲ, ἀφηγοῦμαι τὰ ὑπὸ τῶν Βυζαντίων ἱστορούμενα περὶ τῆς ἐκκλησίας ταύτης. Ἐπικαλοῦμαι ἐν πρώτοις μάρτυρα τὸν Σεὶδ Ἀλῆν λέγοντα, ὅτι τὸ ὑψηλὸν τοῦτο τέμενος μετεβλήθη ἀπὸ ἐκκλησίαν[4]).

Ὑπῆρχεν ἐν τῇ βορείῳ παραλίᾳ τοῦ Βυζαντίου, ὅπου πρὸ μικροῦ ἀνηγέρθη

---

[1]) Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Β'. σελ. 425. [2]) Χαδηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 193.
[3]) Συναξ. Ἰουλίου 26, ἐν τῷ βίῳ τῆς Ἁγίας Ὡραιοζήλης. [4]) Κελισαδὲν μουνκαπήλδηρ, ἤτοι μετεβλήθη ἀπὸ ἐκκλησίαν.

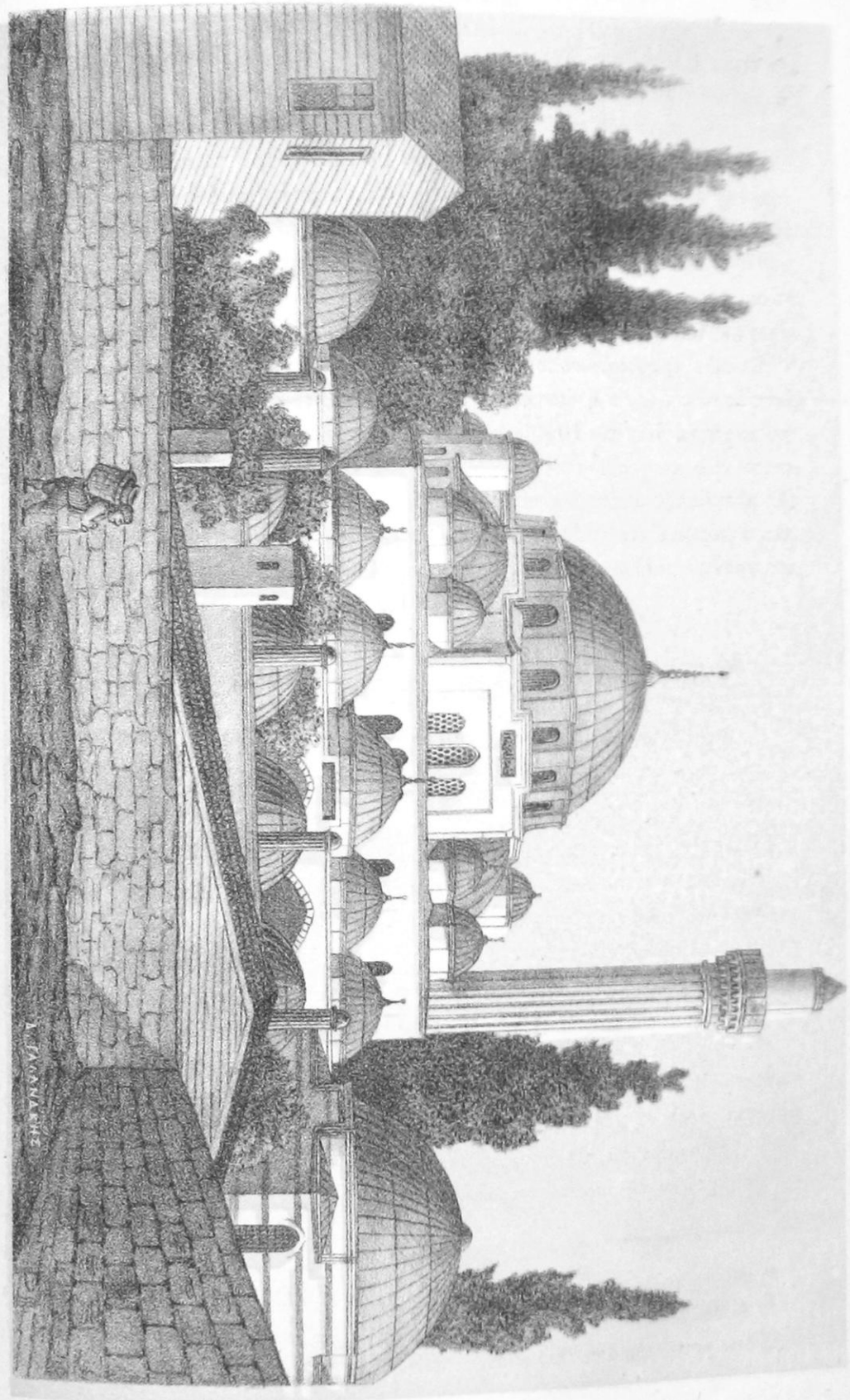

ΝΑΟΣ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΣ ΤΗΣ ΦΑΡΜΑΚΟΛΥΤΡΙΑΣ : ΜΕΧΜΕΤ ΠΑΣΣΑ ΤΖΑΜΙΙ

ὁ σταθμὸς τοῦ σιδηροδρόμου, ἢ πλησίον τοῦ αὐτοκρατορικοῦ Λυκείου, τέμενος Μουσουλμανικόν, καλούμενον ὑπὸ τοῦ Νικήτα συναγωγὴ τῶν Σαρακηνῶν, ἱδρυθὲν αὐτόθι πρὸ χρόνου πολλοῦ, χάριν τῶν ἐν Κ/πόλει ἐνοικούντων ἢ ἐμπορευομένων Ἀράβων[1]). Τῷ 1203ῳ οἱ ἐν Γαλατᾷ ἐσκηνωμένοι σταυροφόροι Βενετοὶ καὶ Γάλλοι, δι' αἰτίαν οὐτιδανὴν, ἐπέπεσαν κατὰ τοῦ τεμένους τούτου, καὶ μὴ δυνάμενοι ν' ἀντιπαραταχθῶσι κατὰ τῶν Σαρακηνῶν καὶ τῶν Βυζαντίων συρρευσάντων πρὸς βοήθειαν τούτων, κατέφυγον εἰς τὸ σύνηθες αὐτῶν στρατήγημα, ἔβαλον πῦρ εἰς τὰς οἰκίας, καὶ κατεφλέχθη τότε μέγα μέρος τῆς Κ/πόλεως. Κατὰ τὸν Νικήταν[2]) διατρίβοντα τότε ἐν Βυζαντίῳ, ἡ πυρκαϊὰ αὕτη ἦτον ἡ ὀλεθριωτέρα πασῶν τῶν πρότερον πυρκαϊῶν. Διὰ τριάκοντα ἓξ ὥρας «τὸ πᾶν ἐπενέμετο». Ἔπνεεν ἄνεμος βορρᾶς, καὶ αἱ φλόγες ἀνερχόμεναι τὸν λόφον, ἔφθασαν μέχρι τοῦ τοίχου τῆς Ἁγίας Σοφίας.

Ἵνα ἐννοήσωμεν τὴν περιγραφὴν τοῦ Νικήτα, ἂς ἐνθυμώμεθα, ὅτι ἀπὸ τοῦ τεμένους τούτου τῶν Σαρακηνῶν, μέχρι τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου ὅπου ἵσταται ἡ Ἁγία Σοφία, ἦτο τότε συνοικία πολυάνθρωπος, καὶ οὐχὶ καθὼς σήμερον, κῆπος δενδρόφυτος. Τὸ πῦρ φθάσαν μέχρι τῆς Ἁγίας Σοφίας, ἐσβέσθη, διότι πέραν τοῦ ναοῦ, ἦσαν τότε τὰ μεγάλα ἀνάκτορα. Ἄλλη γλῶσσα τοῦ πυρὸς, ἀνερχομένη δεξιᾷ τῆς πρώτης, κατέφλεξεν ἅπασαν τὴν πρὸς δυσμὰς πλευρὰν τοῦ ἱπποδρόμου, καὶ «ὅσα κάτεισιν ἐς Σοφίας». Ἐκάησαν δὲ καὶ «οἱ τοῦ Δομνίνου λεγόμενοι ἔμβολοι». Ὅλον τὸ πρὸς δυσμὰς μέρος τοῦ ἱπποδρόμου, ἀπὸ τοῦ λιμένος τῶν Σοφιῶν μέχρι τῆς πύλης τοῦ Περάματος, τῆς νῦν Βαλουκ-παζὰρ-καπουσοῦ, ἔγινε παρανάλωμα τοῦ πυρός. Οἱ ἔμβολοι λοιπὸν τοῦ Δομνίνου, κατὰ τὸν ἱστορικὸν τοῦτον, καλῶς γινώσκοντα τὴν Κ/πολιν, ἔκειντο πρὸς δυσμὰς τοῦ ἱπποδρόμου, καὶ ἄνω τῶν Σοφιῶν, ἢ τοῦ λιμένος τῶν Σοφιῶν, τοῦ ἐπιπέδου χώρου κοινῶς σήμερον καλουμένου, «Κάτεργα λιμανί».

Πρὸς δυσμὰς τοῦ ἱπποδρόμου καὶ πρὸς νότον τῆς πλατείας τῆς κινστέρνης τοῦ Φιλοξένου[3]), νῦν καλουμένης, μπὶν μπὶρ διρὲκ, σώζονται γηραιὰ Βυζαντινὰ κτίρια, δίπατα εἴς τινα μέρη, καὶ τὰ ὁποῖα κατὰ τοὺς λόγους τῶν ἐκεῖ πλησίον ἐργαζομένων Χριστιανῶν καὶ Ὀθωμανῶν, ἦσαν τὸ πάλαι ἐργαστήρια. Τὰ ἐπιμήκη ταῦτα κτίρια, χωρίζονται διὰ λεωφόρου, πλάτους Μ. 7, 20. Τὸ μὲν δυτικώτερον μέρος, εἶναι μήκους Μ. 22,00 καὶ πλάτους Μ. 16, 20, κτίριον δίπατον, ἔχον εἰς ἓν μέρος, αἴθουσαν ἰσόγειον θολωτήν. Τὸ δὲ ἀνατολικώτερον καὶ ἐκτενέστερον, εἶναι μήκους Μ. 39, 25 καὶ πλάτους Μ. 13, 10. Ἐντὸς τοῦ ἀνατολικοῦ τούτου μέρους, πλησίον τῆς λεωφόρου, εἶναι κλίβανος Βυζαντινὸς,

---

[1]) «Ἐστρατολογήθησαν καὶ ἀπὸ Ἰσμαηλιτῶν καὶ τῶν ἑῴων Ἰβήρων, κατ' ἐμπορίαν στειλαμένων ἐς τὴν βασιλίδα τῶν πόλεων.» Νικ. Χων., σελ. 499. [2]) Νικ. Χων., σελ. 731. [3]) Γ. Κωδινὸς, σελ. 21.

των χρόνων, ἄλλοι, ἐν ἀγνοίᾳ αὐτῶν, ἐξαφανίζουσι τοιαῦτα τῶν Βυζαντίων ἱστορικὰ μνημεῖα.

Τὰ κτίρια ταῦτα, τὰ ὁποῖα κατὰ πρῶτον μ' ἐξέπληξαν, εἶναι, δὲν ἀμφιβάλλω, τῶν Βυζαντίων τὸ πραιτώριον, ἢ αἱ φυλακαὶ καλούμεναι τοῦ πραιτωρίου[1]). Ἂν τὰ κτίρια ταῦτα ἦναι, καθὼς εἰκάζω, τὸ καλούμενον πραιτώριον, τότε πειθόμεθα ὅτι τὸ ἀντικρὺ αὐτοῦ μεγαλοπρεπὲς τέμενος, εἶναι ὁ ζητούμενος ναὸς τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας.

Ἔρχομαι τώρα νὰ ἐπικυρώσω, ὅσον τὸ κατ' ἐμὲ, τὰς εἰκασίας ταύτας.

Τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας, μικρὸν κατ' ἀρχὰς εὐκτήριον, ἀνήγειρε κατὰ τὸν Κωδινὸν[2]), Ἀναστάσιος ὁ Δίκορος, βασιλεύσας περὶ τὸ τέλος τοῦ πέμπτου αἰῶνος. Κατὰ τοὺς πλειοτέρους δὲ ἱστορικοὺς τοῦ Βυζαντίου, ἀνήγειρε τὸν ναὸν τοῦτον οὐχὶ ὁ Δίκορος, ἀλλὰ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος ὁ πατριάρχης Κ/πόλεως. Ἡ μνήμη τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου ἐτελεῖτο, κατὰ τοὺς συναξαριστὰς, ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας, «τῷ ὄντι ἐν τοῖς Δομνίνου ἐμβόλοις»[3]). Βασιλεύοντος Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, μέρος μὲν τῶν λειψάνων τοῦ Θεολόγου Γρηγορίου, ἐτέθησαν ἐν τῷ ναῷ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, μέρος δὲ ἐν τῷ ναῷ τούτῳ τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας[4]). Ἐν τῷ ναῷ τούτῳ, ἐδίδασκεν ὁ Γρηγόριος τοὺς ὀλίγους Χριστιανοὺς τοὺς μὴ μολυνθέντας ἐκ τῆς αἱρέσεως τῶν Ἀρειανῶν, διότι κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Θεοφάνους, «πᾶσα (δηλ. ἡ Κ/πολις) ἀν τοῦ Ἀρείου καὶ Εὐνομίου λώβης ἐπεπλήρωτο»[5]). «Τότε καὶ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος παρρησιαστικώτερον ἐδίδασκεν ἐν Κ/πόλει, εἰς τὸ εὐκτήριον τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας, ἔνθα καὶ παράδοξα γίνεσθαι θαύματα.» Ὅλας δὲ τὰς ἐκκλησίας τοῦ Βυζαντίου, κατεῖχον ἐπὶ 44 ἔτη οἱ Ἀρειανοὶ, ἐκτὸς τοῦ ναοῦ τούτου τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας[6]). Ὅτι ἡ ἐκκλησία

---

[1]) «Εὐθὺς ἐκελεύσθη καθείρξειν ἡμᾶς εἰς τὸ Πραιτώριον.» Συμεὼν ὁ Μεταφρ. Τόμ. Γ'. σελ. 672. [2]) Γ. Κωδινὸς, 106· «ἐν τῇ νῦν ἐκκλησίᾳ Ἀναστασίας.... εὐκτηρίῳ ἔτι οὔσῃ μικρῷ.» Λέων ὁ Γραμ., σελ. 102. Κατὰ τὸν Συμεὼν τὸν Μεταφραστὴν, Τόμ. Α'. σελ. 433, τὸν ναὸν τοῦτον ἀνήγειρε Μαρκιανὸς ὁ πρεσβύτερος, ἀκμάσας ἐπὶ τοῦ βασιλέως Μαρκιανοῦ (450)· «τῇ μεγαλοδόξῳ καὶ περικαλλεῖ τῶν μαρτύρων Ἀναστασίᾳ, λαμπρὸν ἀναστῆσαι ναόν». Θεοφάνης. Τόμ. Β'. σελ. 386. [3]) C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 143. Ὁ μεταφραστὴς τοῦ Συναξαριστοῦ μεταγλωττίζει οὕτως· «εἰς τὸ ἔμβασμα τοῦ τόπου τοῦ καλουμένου Δομνίνου.» Συναξ. Ἰαν. 25. Ἰδ. Αὐγούστου 1, ἐν τῇ μνήμῃ τῶν Μακκαβαίων.

[4]) Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 755. [5]) Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 96, 106. «Τὸ ἄθεον τοῦτο τῶν Ἀρειανῶν δόγμα ... ἐπλάτυνε τότε καὶ ηὔξατο, καὶ πᾶσαν ὅσην ἡ Ῥωμαίων εἶχεν ἀρχὴν παραστήσασθαι πρὸς βίαν ἐφιλονείκει». Συμ. ὁ Μεταφρ. Τόμ. Β'. σελ. 1292· «ὁ αὐτὸς βασιλεὺς Λέων διωγμὸν μέγαν ἐποίησε τοῖς τοῦ δόγματος τῶν Ἀρειανῶν ἐξωκιονιτῶν, καὶ διατάξας πανταχοῦ ἔπεμψε μὴ ἔχειν αὐτοὺς ἐκκλησίας ἢ ὅλως συνάγεσθαι.» Πασχ. Χρον. Τόμ. Α'. σελ. 597. [6]) Οὐδεμία ἐκκλησία ἵδρυμα τῶν Ἀρειανῶν, σώζεται

αὕτη ἦτο τοῦ ἰδίου Γρηγορίου ἵδρυμα, μαρτυρεῖ ὁ ἴδιος, ἐν τῷ ἐνυπνίῳ αὐτοῦ περὶ τῆς Ἀναστασίας ἐκκλησίας, «ἣν ἐπήξατο ἐν Κ/πόλει.»

«Τοὔνεκ' Ἀναστασίαν μιν ἐπίκλησιν καλέουσι
Νηὸν, ἐμῆς παλάμης ἔργον ἀριστοπόνου»[1]).

Ταύτην τὴν ἐκκλησίαν λίαν σεβαστὴν παρὰ τοῖς Βυζαντίοις, τὴν ὁποίαν πρῶτος ἀνήγειρε Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, ηὔξησαν καὶ ἐκάλλυναν οἱ Βυζαντινοὶ βασιλεῖς, ἐξόχως δὲ Βασίλειος ὁ Μακεδὼν, ὅστις, «ἐν τοῖς ἐμβόλοις τοῦ Δομνίνου τὸν τῆς Χριστοῦ Ἀναστάσεως καὶ Ἀναστασίας τῆς μάρτυρος περικαλλῆ ναὸν ἐπισκευάσας, ἐλάμπρυνε, λιθίνην ἀντὶ ξυλίνης τὴν ὀροφὴν ἐργασάμενος»[2]). Ἐκλήθη δὲ κατά τινας, Ἀναστασία, διὰ τὴν αὐτόθι ἀνάστασιν τῆς ὀρθῆς πίστεως, μετὰ τὸν διωγμὸν τῶν Ἀρειανιζόντων. Κατ' ἄλλους δὲ, διὰ τὰ πολλὰ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ γινόμενα θαύματα, κυρίως δὲ διὰ γυναῖκα ἔγκυον ἐξ ὕψους πεσοῦσαν καὶ τελευτήσασαν, καὶ διὰ τῶν εὐχῶν τοῦ λαοῦ ἐκ νέου ἀναζήσασαν[3]). Ἐν τῷ ναῷ τούτῳ, ζῶντος τοῦ Μαρκιανοῦ, ἀνεγινώσκοντο ἐνίοτε αἱ θεόπνευστοι γραφαὶ, ἐν γλώσσῃ Γοτθικῇ, χάριν τῶν Γότθων Ἄσπαρ καὶ Ἀρδαβουρίου, κοσμησάντων τὸν ναὸν τοῦτον δι' ἀργυρῶν καὶ χρυσῶν σκευῶν[4]).

Φρονῶ ὅτι ἡ ἐκκλησία αὕτη ἐτιμήθη ἐπ' ὀνόματι τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας, ἕνεκα τῆς αὐτόθι καταθέσεως τοῦ λειψάνου τῆς ἁγίας ταύτης, μαρτυρησάσης ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Διοκλητιανοῦ ἐν Ῥώμῃ, καὶ κομισθέντος ἐκ Νικομηδείας, τῷ δεκάτῳ ἑβδόμῳ ἔτει τοῦ Λέοντος[5]). Ἐκαλεῖτο δὲ φαρμακολύτρια, διότι ἐπεσκέπτετο τοὺς ἐν ταῖς φυλακαῖς νοσοῦντας Χριστιανοὺς, χορηγοῦσα φάρμακα καὶ παντοῖα ἄλλα πρὸς ἀνάπαυσιν αὐτῶν.

σήμερον ἐν Βυζαντίῳ. Τὴν ἐν τοῖς ναοῖς αὐτῶν λατρείαν, ἀγνοοῦμεν. Texier. L'Archit. Byz., σελ. 19. «Ἀλλ' οὕτω μὲν ἡ Ἀρείου αἵρεσις τὰς ἐκκλησίας ἐπὶ τεσσαράκοντα ἔτη κατανεμηθεῖσα, τῇ Θεοδοσίου εὐσεβείᾳ ἐξωστρακίζετο.» Συμ. ὁ Μεταφρ. Τόμ. Γ'. σελ. 893.

[1]) C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 142. Συμ. ὁ Μεταφρ. Τόμ. Α'. σελ. 436. [2]) Γ. Κεδρηνὸς, Τόμ. Β'. σελ. 239. Θεοφάνης, Τόμ. Β'. σελ. 386. Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 324. Γ. Κωδινὸς, σελ. 89· «περὶ τοῦ ναοῦ τῆς μάρτυρος ταύτης, ἐκεῖνός φησιν, ὃς κεῖται μὲν ἐν τοῖς οὕτω καλουμένοις Δομνίνου ἐμβόλοις, ὥσπερεὶ δὲ ὁρμητήριον τότε τοῖς ὀρθοδόξοις κατὰ τῶν Ἀρειανιζόντων ἐτύγχανεν ὤν.» Συμ. ὁ Μεταφρ. Τόμ. Α'. σελ. 436, 440. Γ. Κεδρηνὸς, Τόμ. Α'. σελ. 551. [3]) C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 142. Λέων ὁ Γραμ., σελ. 102. Γ. Κεδρηνὸς, Τόμ. Α'. σελ. 552. [4]) Συμ. ὁ Μεταφρ. Τόμ. Α'. σελ. 454. Μαλαλᾶ Χρονογρ., σελ. 372. Ἰωήλου Χρονογρ., σελ. 41. [5]) Γ. Κεδρηνὸς, Τόμ. Α'. σελ. 614. Τῷ 442ῳ, κατὰ τὸν Θεοφάνην, Τόμ. Α'. σελ. 172. Λέων ὁ Γραμ., σελ. 114. Συναξ. Δεκ. 22, Ἀπριλίου 16, Ἰουλίου 26. Περὶ τοῦ λειψάνου τῆς Ἁγίας, λέγει τ' ἀκόλουθα Συμεὼν ὁ Μεταφρ. ἐν τῷ Γ'. Τόμῳ, σελ. 699. «Ἀπολλωνία δέ τις γυνὴ .... τὸ ἱερὸν τῆς Ἀναστασίας σῶμα λαμβάνει... καὶ ἐν τῷ τῆς οἰκίας αὐτῆς κατατίθησι κήπῳ. Μετὰ δὲ χρόνους, ἡ Κωνσταντίνου τὸ ταύτης ἐκδέχεται λείψανον, καὶ τῷ μεγαλοπρεπεῖ ναῷ καὶ ἀξίῳ ταύτης ἐναποτίθεται κτλ.»

Κατὰ τὸ 416ον, ἔγινε μέγας ἐμπρησμὸς ἐν Κ/πόλει. Λέγει ὁ Θεοφάνης[1]), «Μαρκιανὸς δὲ ὁ οἰκονόμος ἀνελθὼν εἰς τὰς κεράμους τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας, κατέχων τὸ εὐαγγέλιον, εὐχαῖς καὶ δάκρυσιν, ἀβλαβῆ τὸν οἶκον διεφύλαξεν ». Ἐκ τῶν λόγων τούτων τοῦ Θεοφάνους καταφαίνεται, ὅτι ἡ ἐκκλησία αὕτη ἦτον εἰσέτι ξυλότρουλος ἢ ξυλόστεγος, καὶ πιθανὸν τοιαύτη ἔμεινε μέχρι τῆς ὑπὸ τοῦ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος ἐπισκευῆς αὐτῆς. Ἐν τοῖς συναξαρίοις λέγεται, ὅτι ὁ Μαρκιανὸς, πρεσβύτερος καὶ οἰκονόμος τῆς Μεγάλης ἐκκλησίας, ἔκτισε τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας τὸν εὑρισκόμενον «ἐν τοῖς Δομνίνου ἐμβόλοις, ὃν καὶ ἀπὸ τοῦ μεγάλου διέσωσεν ἐμπρησμοῦ»[2]).

Κατὰ τὴν μαρτυρίαν Συμεὼν τοῦ Μεταφραστοῦ[3]), Μαρκιανὸς ὁ πρεσβύτερος, ἀνήγειρε περὶ τὸν ναὸν τοῦτον ἤδη ὑπάρχοντα, ἄλλον «μέγιστόν τε καὶ κάλλιστον, κύκλῳ μὲν στοαῖς καὶ ποικίλοις προαυλίοις τε ἅμα καὶ ὑπαίθροις, ... κιόνων αὐγαὶ καὶ χροιαὶ καὶ μέγεθος, λίθων τε στιλπνότης καὶ ὕλης λαμπρότης, . . . τέχνης μὲν ἀκριβείᾳ φρένας ἐκπλήττουσαι, ὕλης δὲ ποικιλίᾳ τοὺς ὀφθαλμοὺς θέλγουσαι.»

Κατὰ τὸ 522ον, βασιλεύοντος Ἰουστινιανοῦ τοῦ μεγάλου, ἔγιναν τὰ πρῶτα ἐγκαίνια τῆς Ἁγίας Σοφίας, καὶ ἐξῆλθεν ἡ λιτὴ ἀπὸ τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας, καθημένου Μηνᾶ τοῦ πατριάρχου ἐν τῷ βασιλικῷ ὀχήματι[4]).

Κατὰ τὰ γραφόμενα τοῦ Σωζομένου, ἀκμάσαντος τὸν πέμπτον αἰῶνα, καὶ ἔτη πολλὰ διατρίψαντος ἐν Βυζαντίῳ, ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας, ἔγινε περιφανὴς, διὰ τὸ κάλλος καὶ τὸ μέγεθος τῶν οἰκοδομημάτων[5]).

Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος μνημονεύων τὴν ἀνακαίνισιν τῆς ἐκκλησίας ταύτης ὑπὸ τοῦ πάππου αὐτοῦ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος, λέγει, « ἐν τοῖς Δομνίνου λεγομένοις ἐμβόλοις, τὸν εἰς ὄνομα τῆς θείας Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν Ἀναστάσεως καὶ Ἀναστασίας τῆς μάρτυρος περικαλλῆ ναὸν κτλ.»[6]).

Ταῦτα τὰ ὀλίγα ἀναφέρω περὶ τοῦ ναοῦ τούτου, συχνάκις, καθὼς ἀνωτέρω εἶπον, μνημονευομένου ἐν τοῖς συγγράμμασι τῶν ἀρχαιοτέρων Βυζαντίων. Ἀνέφερα αὐτὰ, ἵνα ἀποδείξω, ὅτι ἀνηγέρθη ἡ ἐκκλησία αὕτη, ἐν τοῖς ἐμβόλοις τοῦ Δομνίνου, ἢ πλησίον αὐτῶν. Μνημονεύεται ἐν τῇ ἑνδεκάτῃ τοῦ Ἰανουαρίου, ἡ σύναξις τῶν Μυρίων Ἀγγέλων ἔνδον τοῦ μαρτυρίου τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας ἐν τοῖς Δομνίνου[7]). Ἐκαλεῖτο οὕτως ἡ ἐκκλησία αὕτη, πρὸς διαστολὴν ἑτέρας Ἁγίας Ἀναστασίας, ἐκκλησίας τῶν Ναυατιανῶν[8]).

Ἔρχομαι τώρα ἵν' ἀποδείξω, ὅτι τὸ ὑπὸ τῶν Βυζαντίων καλούμενον πραιτώριον, εἶναι τὰ κτίρια, τὰ κατεδαφιζόμενα ἐντὸς τοῦ ἄνω μνημονευθέντος κήπου.

---

[1]) Τόμ. Α'. σελ. 174. [2]) Συναξ. Ἰαν. 10. C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 142. [3]) Τόμ. Α'. σελ. 436. [4]) Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 338. [5]) C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 142. [6]) C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 143. [7]) Συναξ. Ἰαν. 11. [8]) Συναξ. Μαρτίου 31, ἐν σημ.

Τὸ πραιτώριον τῶν Βυζαντίων, ἦτο κτίριον ἢ ἀνάκτορον, ὅπου ὁ ἔπαρχος τῆς πόλεως ἐδίκαζεν. Εἶναι τὸ σημερινὸν δημαρχεῖον, καὶ πραίτωρ ὁ δήμαρχος, καλούμενος καὶ ἔπαρχος πραιτωρίου[1]). Ἐπετήρει ὁ ἔπαρχος τὰς συντεχνίας, τοὺς νυκτοφύλακας, τὰς θέρμας, τὰ θέατρα, τὰ ὤνια, καὶ πρὸς τούτοις τὰς φατρίας τοῦ δήμου. Ἀπὸ δύω ἐπιγράμματα σωζόμενα ἐν τῇ Ἀνθολογίᾳ[2]), μανθάνομεν ὅτι ἐπὶ Ἰουστίνου τοῦ Θρᾳκὸς, ἐπιστατοῦντός τινος Δομνίνου, ἐπεσκευάσθη καὶ ὡραίσθη τὸ Πραιτώριον. Ἐπὶ τῆς στάσεως τοῦ Νίκα, βασιλεύοντος τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὁ λαὸς ἔβαλε πῦρ εἰς τὸ Πραιτώριον[3]).

Ὅτι τὸ πραιτώριον τοῦτο, διότι γίνεται μνεία καὶ ἑτέρου, ἀκολούθως ἔγινε δεσμωτήριον, μαρτυρεῖται ἀπὸ πολλοὺς Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς. Τὰ συναξάρια διηγούμενα τὸν βίον τοῦ Ἁγίου Μαρτίνου πάπα Ῥώμης, ἑορταζομένου τῇ 13ῃ Ἀπριλίου, λέγουσιν, ὅτι διὰ προσταγῆς τοῦ βασιλέως Κώνσταντος ἐγγόνου τοῦ Ἡρακλείου, ἀφίχθη ἐν Βυζαντίῳ τῷ 644ῳ, καὶ μετά τινων ἄλλων ὁμοφρόνων αὐτοῦ, ἐφυλακίσθη εἰς τὸ πραιτώριον.

Ὅταν, περὶ τὸ τέλος τοῦ ἑβδόμου αἰῶνος, ἐξεβλήθη τοῦ θρόνου Ἰουστινιανὸς ὁ Δεύτερος[4]), διέταξε τὸν πατρίκιον Λεόντιον ἵν' ἀναλάβῃ τὴν στρατηγίαν τῆς Ἑλλάδος. Οὗτος δὲ ἀποπλεύσας ἐκ τοῦ Βυζαντίου, προσωρμίσθη τὴν νύκτα ἐν τῷ λιμένι τῶν Σοφιῶν, ὅπου συνηθροίσθησαν, λάθρα τοῦ βασιλέως, οἱ φίλοι τοῦ Λεοντίου, οἱ συνομόσαντες νὰ τὸν ἀναγορεύσωσι βασιλέα. Λαβόντος τοῦ Λεοντίου τοὺς ἀνθρώπους αὐτοῦ, ἀνῆλθον ἅπαντες νύκτωρ μετὰ μεγίστης σιγῆς εἰς τὸ Πραιτώριον, κείμενον ἄνωθεν τοῦ λιμένος τῶν Σοφιῶν[5]). Ἔκρουσαν τὴν θύραν τοῦ Πραιτωρίου, προφασιζόμενοι ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐμελλέ τινας νὰ ἐξετάσῃ. Ἐμήνυσαν περὶ τούτου τὸν ἀπόντα ἔπαρχον, τὸν ὁποῖον πάραυτα ἀφιχθέντα ἐδέσμευσαν ἐν τῷ ἰδίῳ πραιτωρίῳ. Ἀνοίξας ὁ Λεόντιος τὰς φυλακὰς, ἔλυσε καὶ ὥπλισε τοὺς πρὸ πολλοῦ αὐτόθι κεκλεισμένους στρατιώτας. Μετὰ τούτων καὶ τῶν ἰδίων αὐτοῦ ἀνθρώπων, ἀνέκραζεν εἰς τὰς ὁδοὺς, «ὅσοι Χριστιανοὶ εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν». Ταύτας τὰς κραυγὰς ἀκούοντες οἱ ὑπνώττοντες πολῖται, συνέτρεχον ἐξ ὅλης τῆς πόλεως, καὶ λίαν πρωΐ, ἐξάγουσι τὸν βασιλέα Ἰουστινιανὸν εἰς τὸν ἱππόδρομον, καὶ ῥινοκοπήσαντες ἐξώρισαν εἰς Χερσῶνα[6]).

---

[1]) Θεοφάνης, Τόμ. Β'. σελ. 377· «ἔπαρχον Πραιτωρίων καὶ ἔπαρχον πόλεως.» Χρον. Πασχ. Τόμ. Α'. σελ. 530, 566. Π. Γύλλιος, σελ. 200, 238. [2]) C. Christ. Βιβ. Β'. σελ. 152· « ὁ δὲ ἔπαρχος τῶν Πραιτωρίων Ἀλέξανδρος, προσεφώνησε, λέγων, ὅτι ἀπὸ ἄρτι πρὸς ἐμὲ ἔχετε χάριν τῶν ψωμίων.» Χρον. Πασχ. Τόμ. Α'. σελ. 716. [3]) «Καὶ θυμωθέντες ἔβαλαν πῦρ εἰς τὸ Πραιτώριον.» Γ. Κεδρηνὸς, Τόμ. Α'. σελ. 283. Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 458. [4]) Γ. Κεδρηνὸς, Τόμ. Α'. σελ. 774. Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 834.

[5]) Γ. Κωδινὸς, σελ. 49. Λέων ὁ Γραμ., σελ. 165. Νικ. Πατριάρχου, σελ. 43.

[6]) Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 564. Συναξ. Αὐγούστου 23, ἐν τῷ βίῳ Καλλινίκου, πατριάρχου Κ/πόλεως.

Ὅτι τὸ πραιτώριον τοῦτο, ἦτον ἄνω τοῦ λιμένος τῶν Σοφιῶν, τὸ νῦν Κάτεργα λιμανὶ, γίνεται πρόδηλον ἐκ τῆς λέξεως τοῦ Θεοφάνους « ἀνῆλθον ». Πρὸς τούτοις, ἦτο καὶ πλησίον τοῦ ἱπποδρόμου καὶ τῆς Ἁγίας Σοφίας, ὅπου ἔφθασαν ὁ Λεόντιος καὶ οἱ ἄνθρωποι αὐτοῦ, πολλὴν ὥραν πρὶν συναθροισθῶσιν ἐκ τῆς ἄλλης πόλεως, οἱ πολῖται.

Κατὰ τὸ 764ον, βασιλεύοντος Λέοντος τοῦ Πορφυρογεννήτου, μεσούσης τῆς μεγάλης νηστείας, ἐκρατήθησάν τινες πατρίκιοι, κατηγορούμενοι ὡς προσκυνοῦντες τὰς εἰκόνας. Τούτους ὁ βασιλεὺς ἀπογυμνώσας καὶ κουρεύσας, ἐπόμπευσε διὰ τῆς μέσης ὁδοῦ, καὶ κατέκλεισεν εἰς τὸ πραιτώριον, ὅπου εἷς ἐξ αὐτῶν ὁ Θεοφάνης ἀπεβίωσε [1]).

Τὸ ἑπόμενον ἔτος 765ον, κατέκλεισαν ἐν τῷ πραιτωρίῳ τὴν γυναῖκα καὶ τοὺς υἱοὺς τοῦ Ἐλπιδίου, ἀπόντος τότε, καὶ κατηγορουμένου ἐπ' ἀνταρσίᾳ [2]).

Ἀπὸ τὴν Συνέχειαν τοῦ Θεοφάνους μανθάνομεν, ὅτι ὁ βασιλεὺς Ῥωμανὸς ἔδιδεν εἰς ἕκαστον ἄνθρωπον τῶν φυλακῶν τοῦ πραιτωρίου, τῆς Χαλκῆς καὶ τῶν Νουμέρων, ἀνὰ δεκαπέντε φωλέας [3])· « Τὰ δὲ Νούμερα καὶ τὴν Χαλκῆν ὁ μέγας Κωνσταντῖνος ἔκτισε, καὶ διὰ τὸ εἶναι ἀργὰ ἐποίησεν αὐτὰ φυλακὴν ὁ Ἡράκλειος καὶ οἱ καθεξῆς » [4]). Ἀπὸ δὲ τὸν Κωδινὸν [5]), ὅτι τὸ πραιτώριον ἦτον ἄλλοτε οἶκος πατρικίας χήρας, ὀνόματι Μάρκας. Ἡ χήρα αὕτη οἰκτείρουσα τοὺς ἐγκλειομένους εἰς φυλακὰς ζοφώδεις καὶ πλήρεις δυσωδίας, ἔδωσε τὸν οἶκον αὐτῆς εἰς μισθὸν τῷ βασιλεῖ Φωκᾷ, ὅστις ἐποίησεν αὐτὸν πραιτώριον.

Ὅτι ἐπὶ Βυζαντίων, πραιτώριον ἦτο συνώνυμον φυλακῆς, μαρτυρεῖται ἀπὸ τὸν ἴδιον Κωδινὸν γράφοντα [6]), « ὅτι ὁ ναὸς τῶν Ἁγίων Τεσσαράκοντα, Πραιτώριον ἐτύγχανε. Τιβέριος δὲ ὁ Θρᾷξ σὺν τῇ γυναικὶ αὐτοῦ Ἀναστασίᾳ, τοὺς δεσμίους ἐξαγαγὼν » κτλ. Λέγουσι καὶ οἱ συναξαρισταὶ, « ἔκλεισαν αὐτὸν εἰς τὴν φυλακὴν τὴν καλουμένην Πραιτώριον » [7]). Ἐκ τούτων καὶ ἐξ ἑτέρων μαρτυριῶν καταφαίνεται ὅτι τὸ πραιτώριον, ἐκαλεῖτο κοινῶς φυλακή [8]).

Δύω τινὰ λοιπὸν ἐξάγομεν ἐκ τῶν ἄνω συγγραφέων, ὅτι τὸ πραιτώριον ἦτο φυλακὴ, καὶ ὅτι ἔκειτο ἄνω τοῦ λιμένος τῶν Σοφιῶν.

Ὑπῆρχεν ἐν τῇ συνοικίᾳ ταύτῃ τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας, λουτρὸν δημόσιον

---

[1]) Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 701. [2]) Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 704. [3]) Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 430. [4]) Γ. Κωδινὸς, σελ. 76, 133. [5]) Γ. Κωδινὸς, σελ. 76. Μ. Γλυκᾶς, σελ. 468. [6]) Σελ. 89. [7]) Συναξ. Νοεμβρίου 28, Δεκ. 18, ἐν τῷ βίῳ Μιχαὴλ τοῦ συγγέλου· « ἐκεῖ δὲ τὰς τοῦ Πραιτωρίου ἀνατρέψαντες πύλας, ἄνεσιν τοῖς ἔνδον διδόασι. » Νικ. Χων., σελ. 696. C. Christ. Βιβ. Β'. σελ. 152· « καὶ δέσμιοι ἀπὸ τοῦ Πραιτωρίου· » « τοῖς ἐν τῷ Πραιτωρίῳ δεσμίοις. » Κ. Πορφυρογ. Τόμ. Α'. σελ. 592, 609, 767.
[8]) Id constat Praetorii ut Carceris passim mentionem fieri apud scriptores Byzantinos. C. Christ. Βιβ. Β'. σελ. 153.

καλούμενον τοῦ Διηγητέως ἢ κοινότερον τοῦ Δαγισθέως [1]), ἀντικρὺ τῆς ἐκκλησίας, ἱδρυθὲν τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ βασιλέως Ἀναστασίου, καὶ ἀποπερατωθὲν ὑπὸ Ἰουστινιανοῦ κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς βασιλείας αὐτοῦ [2]). Ἅπασα ἡ συνοικία αὕτη κατὰ τοὺς τότε χρόνους, ἐκαλεῖτο τοῦ Δαγισθέου, ἀπὸ τὸν Δαγισθέα στρατηγὸν τοῦ Ἰουστινιανοῦ [3]).

Κατὰ τὸ 571ον, ἀνελθόντος τοῦ Τιβερίου [4]) ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ, ἀνέκραξεν ὁ λαὸς « ἴδωμεν, ἴδωμεν τὴν Αὐγούσταν Ῥωμαίων, ὁ δὲ ἐδήλωσεν, ἡ ἀντικρὺ τοῦ δημοσίου λουτροῦ Διηγησθέως ἐκκλησία, ὁμώνυμός ἐστι τῇ Αὐγούστῃ. Εὐφήμησαν οὖν τὰ μέρη, Ἀναστασίας Αὐγούστης πολλὰ τὰ ἔτη ». Ἐκ τῶν ὀλίγων τούτων τοῦ Κεδρηνοῦ μανθάνομεν, ὅτι ἀντικρὺ τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας ἦτο τὸ λουτρὸν τοῦ Διηγησθέως, δηλ. πρὸς δυσμὰς τῆς ἐκκλησίας ταύτης, ὅπου κεῖται καὶ τὸ πραιτώριον.

Ἐν τῇ συνοικίᾳ ταύτῃ ἦτο καὶ ἐκκλησία καλουμένη ἡ Ἁγία Ἄννα ἡ Διηγησθέα, ἵδρυμα τῆς Θεοδώρας συζύγου τοῦ Θεοφίλου. Ἐδῶ πλησίον ἦσαν κατὰ τὸν Κωνσταντῖνον τὸν Πορφυρογέννητον τὰ παλαιὰ ἀσηκρητεῖα, διότι διὰ τούτων, διέβαινεν ὁ βασιλεὺς ἀπερχόμενος ἀπὸ τοῦ ἱπποδρόμου μέχρι τῆς μονῆς τῶν Ἁγίων Σεργίου καὶ Βάκχου [5]).

Ἐν τῇ συνοικίᾳ ταύτῃ, καθὼς καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν οἱ Γενίτζαροι εἰς τὸ Ἔτ μεϊδάνι, συνηθροίζοντο οἱ δύω δῆμοι, οἱ Βενέτοι καὶ Πράσινοι, καὶ ἐδῶ ἐν τῷ παμμεγεθεστάτῳ αὐτῶν τρικλίνῳ [6]) ἦσαν τὰ ἁρματώρια αὐτῶν [7]), καὶ συνεζητοῦντο τὰ βουλεύματα τῶν ταραχοποιῶν τούτων ἀνδρῶν, ἕνεκα τῶν ὁποίων, ἐν τῇ στάσει τοῦ Νίκα, ἐσφάχθησαν κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων, τριάκοντα πέντε χιλιάδες πολιτῶν. Περὶ τῶν Βενέτων καὶ Πρασίνων, πλήρη εἶναι τὰ συγγράμματα τῶν Βυζαντινῶν. Πλησίον τοῦ πραιτωρίου, ἦσαν καὶ τὰ τοῦ Πρόβου [8]).

---

[1]) Γ. Κεδρηνὸς, Τόμ. Α'. σελ. 645, 688. Μαλαλᾶ Χρονογρ., σελ. 435. « Δημόσιον λουτρὸν .... τὸ ἐν τοῖς Δαγισθαίου. » Πασχ. Χρον. Τόμ. Α'. σελ. 618. [2]) Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 271. C. Christ. Βιβ. Α'. σελ. 93. « Τὸ δημόσιον λουτρὸν τὸ ἐν τοῖς Δαγισθέου. » Χρον. Πασχ. Τόμ. Α'. σελ. 618· « τὴν οἴκησιν κεκτημένου ἐν τοῖς τοῦ Μαυριανοῦ (πιθ. Μαρκιανοῦ), οἷς γειτνιάζειν τὸν Δαγιστέα διεσαφήνιζεν. » Γενεσίου ἱστορ., σελ. 14.
[3]) Προκοπ. Τόμ. Α'. σελ. 288, 291. Τόμ. Β'. σελ. 497, 631. [4]) Γ. Κεδρηνὸς, Τόμ. Α'. σελ. 688. [5]) Κ. Πορφυρογ. Τόμ. Α'. σελ. 87, 89. Τόμ. Β'. σελ. 299. [6]) Γ. Κωδινὸς, σελ. 88. [7]) Λέων ὁ Γραμ., σελ. 170. M. Glos. λέξις ἁρματώριον. Πασχ. Χρον. Τόμ. Β'. σελ. 447. Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 256, 350, 365, 588. Τόμ. Β'. σελ. 517, 632. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον, προσωρμίσθη καὶ ὁ Ἡράκλειος εἰς τὸν πλησίον λιμένα τῶν Σοφιῶν, ἵνα ἔχῃ συλλήπτορας κατὰ τοῦ τυράννου Φωκᾶ, τοὺς δήμους Πρασίνων καὶ Βενέτων. Ἰδ. Τόμ. Α'. σελ. 460. [8]) Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 284, 364. Γ. Κωδινὸς, σελ. 105.

Ἐμακρηγόρησα, ἕνεκα τῆς μεγάλης σπουδαιότητος τῆς θέσεως ταύτης τῆς ἡμετέρας πόλεως, ἐκ τῆς ὁποίας καταληπτὰ γίνονται πολλὰ ἱστορούμενα τῶν Βυζαντινῶν. Χειραγωγοῦμαι κυρίως ἐξ αὐτῶν τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων, τῶν ὁποίων τὰς διηγήσεις ἕκαστος δύναται νὰ μελετήσῃ. Μὴ λησμονῶμεν, ὅτι ἡ προφανὴς ἀσάφεια τῶν διηγημάτων αὐτῶν, προέρχεται οὐχὶ ἐκ τῶν ἰδίων, ἀλλὰ ἐκ τῆς ἀλλαγῆς τῶν ὀνομάτων, καὶ τῆς καταπτώσεως τῶν πλείστων Βυζαντινῶν ἱδρυμάτων.

Ἐπὶ τῶν σωζομένων τούτων ὑπογείων τοῦ πραιτωρίου, ἠρείδετο τὸ πάλαι τὸ κτίριον, ὅπου ὁ ἔπαρχος μετὰ τῶν συμβούλων αὐτοῦ συνηδρίαζε. Τοῦ κτιρίου τούτου λείψανα οὐδόλως διεσώθησαν.

Μένει εἰσέτι ὀλίγα τινὰ νὰ προσθέσω, περὶ τῶν τόπων τούτων πλησίον τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας.

Εἶναι ἆρα τὰ ἐρείπια ταῦτα, τὰ ὁποῖα ἐκάλεσα πραιτώριον, τὸ λουτρὸν τοῦ Δαγισθέως, τοῦ ὁποίου μνείαν συχνὰ ποιοῦνται οἱ Βυζάντιοι; Ἔχομεν ἐν τῷ συγγράμματι τοῦ Κωδινοῦ[1]), περιγραφὴν λουτροῦ ἐν τῷ ἀνακτόρῳ. Γνωστὸν πρὸς τούτοις εἶναι, ὅτι τὰ Ὀθωμανικὰ λουτρὰ, εἶναι ἅπαντα Βυζαντινοῦ ρυθμοῦ κτίρια. Ἓν Βυζαντινὸν λουτρὸν διεσώθη, ἐν τῇ κορυφῇ τῆς ἐμπορικῆς ἀγορᾶς τοῦ Μαχμοὺδ πασᾶ, καθὼς καὶ ἕτερον ἠρειπωμένον, καλούμενον Τζικοὺρ μποστάν. Εἶχον στοὰς φωτιζομένας δι' ὑέλων, καὶ ἡ ἐσωτερικὴ αὐτῶν διαίρεσις ἦτον ὁμοία τῶν σημερινῶν Ὀθωμανικῶν. Τὰ ἐρείπια ὅμως ταῦτα εἶναι τὰ πλεῖστα ὑπόγεια, τὰ δὲ θεμέλια, τῶν ὁποίων τὸ μέγα βάθος μ' ἐξέπληξε, καθὼς καὶ τὸ πάχος τῶν τοίχων, καὶ τὸ ἐρυμνὸν τοῦ θόλου, τεκμαίρουσιν, ὅτι τὰ κτίρια ἐξ ἀρχῆς ἀνιδρύθησαν, οὐχὶ διὰ λουτρὸν ἀλλὰ διὰ δεσμωτήριον.

Τὸ δὲ λουτρὸν τοῦ Δαγισθέως, κατ' ἐμὲ, ἔκειτο πρὸς νότον τοῦ πραιτωρίου, διότι ἐν τῇ θέσει ταύτῃ, ἀληθεύει τὸ λεγόμενον τοῦ Κεδρηνοῦ, «ἀντικρὺ τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας».

Τοιουτοτρόπως, διὰ τῆς μαρτυρίας τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων, ἀνευρίσκομεν τοὺς ἐμβόλους τοῦ Δομνίνου, τὸ πολλάκις μνημονευόμενον πραιτώριον, τὴν θέσιν τοῦ λουτροῦ τοῦ Δαγισθέως, τὴν συνοικίαν τοῦ Δαγισθέως, τῶν Πρασίνων καὶ Βενέτων τὰ βουλευτήρια, καὶ τέλος τὴν Ἁγίαν Ἀναστασίαν, ἥτις κατὰ τοὺς τότε χρόνους, ἦτον ἡ μόνη ἐν Βυζαντίῳ ἐκκλησία ἡ μὴ Ἀρειανίζουσα.

Τὸν ναὸν τοῦτον ἀπὸ ἐκκλησίαν μετέβαλεν εἰς τέμενος ὁ Μεχμὲτ πασᾶς, γεννηθεὶς ἐν χωρίῳ τῆς Βόσνας Σόκολι, ὅθεν καὶ παρωνομάσθη Σόκολης[2]). Ἐνυμφεύθη τὴν Ἰσμιχὰν Σουλτάναν θυγατέρα τοῦ Σελὴμ, υἱοῦ τοῦ μεγάλου Σουλεϊμὰν, αὐξήσασαν καὶ κοσμήσασαν τὸ τέμενος τοῦτο, πρωθυπουργοῦντος τοῦ συζύγου αὐτῆς. Ἡ κρήνη καὶ τὸ διδακτήριον ἐνώπιον τοῦ τεμένους, εἶναι

---

[1]) Σελ. 19. [2]) Χαδηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 195. Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Β'. σελ. 415.

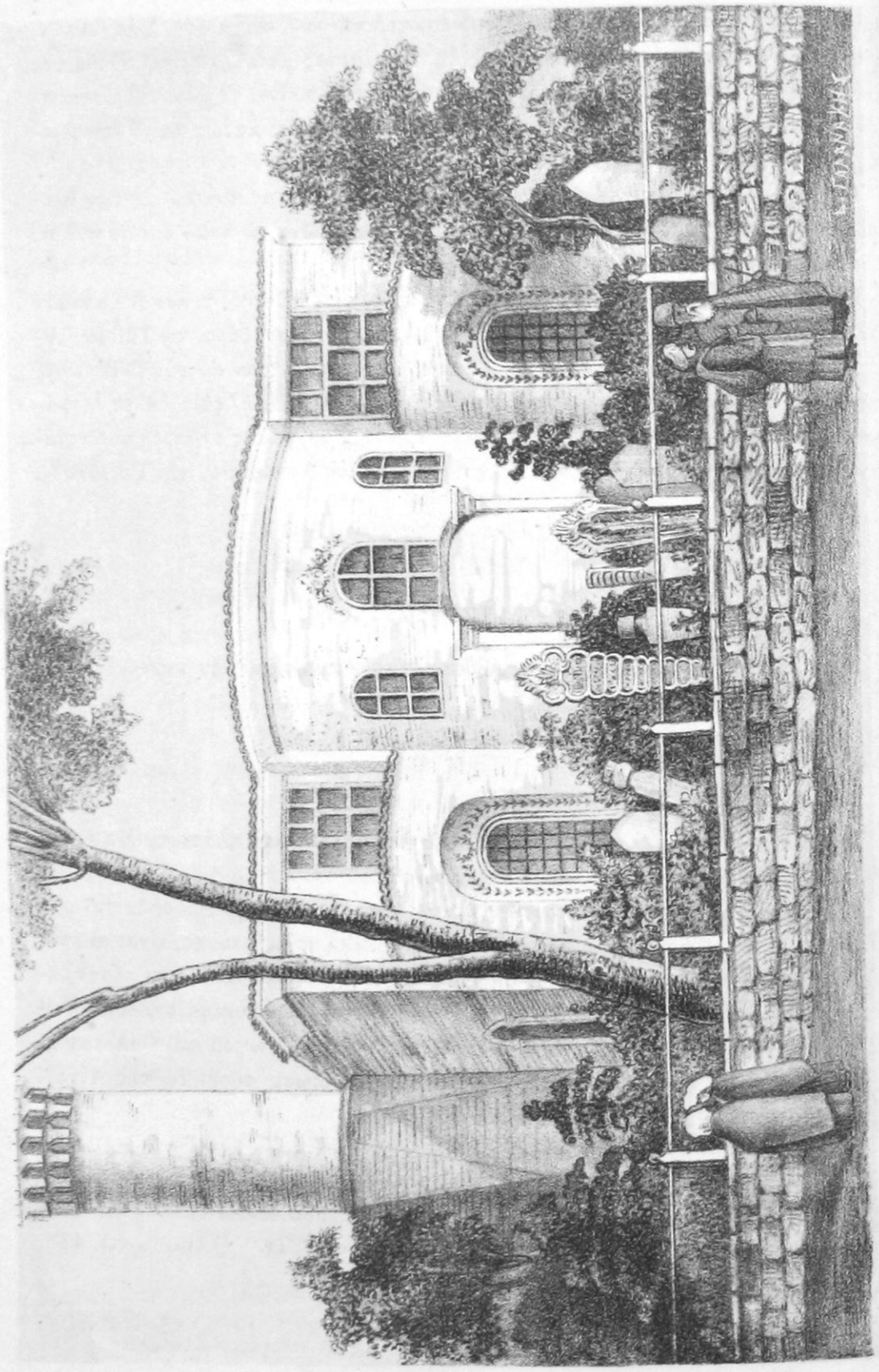

ΣΕΚΜΠΑΝ ΜΠΑΣΗ ΜΕΣΤΖΗΔΙ

ἱδρύματα τῆς αὐτῆς Σουλτάνας. Ἐν τῷ ἐσωτερικῷ ναῷ, κατὰ τὸν Σεὶδ Ἀλῆν, εἶναι λίθινος λέων, χάριν καλλωπισμοῦ [1]). Τὸ τέμενος μετεβλήθη τῷ 979ῳ τῆς Αἰγείρας, 1571ῳ Μ. Χ. Φρονῶ, ὅτι τὸ ὑψηλὸν κτίριον εἶναι τὸ μόνον Χριστιανικὸν μέρος τοῦ ναοῦ. Τὰ περὶ τὸν ναὸν θολωτὰ ἱδρύματα, καθὼς καὶ ὁ ἐξωτερικὸς πυλών, εἶναι ἔργα Ὀθωμανικά.

Ὁ κ. Βυζάντιος, [2]) ἀποδίδει τὴν ἀνίδρυσιν τοῦ τεμένους τούτου εἰς τὸν Κιοπρουλῆ Μεχμὲτ πασᾶν, ἀκμάσαντα τὸν ἀκόλουθον αἰῶνα, ἀγνοῶν ὅτι τὸ πάλαι, ὁ ναὸς ἦτον ἐκκλησία.

Τὴν ἐκκλησίαν ταύτην ὑπὸ τοῦ Riant, καὶ πρὸ αὐτοῦ ὑπό τινων Βυζαντίων καλουμένην τῆς Ἀναστάσεως, ἐσύλησαν οἱ Λατῖνοι σταυροφόροι τῷ 1204ῳ. Ἀφῄρεσαν κίονας τῆς Ἀναστάσεως καὶ ἅρμα, καὶ μετεκόμισαν αὐτοὺς ἐν Βενετίᾳ, ὅπου σώζονται μέχρι τῆς σήμερον. Ἐκτὸς πολλῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ λειψάνων, ἥρπασαν καὶ τὸν σταυρὸν τῆς Ἁγίας Ἑλένης, μέχρι τῆς σήμερον φυλαττόμενον καὶ προσκυνούμενον, ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγίου Λαυρεντίου τῆς Γενούης [3]).

Σεκμπὰν μπασὴ μεστζηδί [4]).

Ἤτοι, Τέμενος τοῦ ἀρχιχωροφύλακος, πλησίον τῶν τεσσαράκοντα κρηνῶν.

Ἡ ἀρχαία αὕτη ἐκκλησία εἶναι μήκους Μ. 10, 30, καὶ πλάτους, Μ. 9, 10. Ὁ μιναρὲς ἀνηγέρθη παρὰ τὴν δεξιὰν πλευρὰν τοῦ ναοῦ.

Ἡ συνοικία καλουμένη αἱ τεσσαράκοντα κρῆναι, εἶναι πρὸς βορρᾶν τοῦ μεγάλου ὑδραγωγοῦ τοῦ Οὐάλεντος. Ἀντικρὺ τῆς ἐκκλησίας ταύτης, εἶναι αἱ κρῆναι αὗται, χθαμαλαὶ, καὶ κατὰ τὸ φαινόμενον, Βυζαντιναί. Λέγονται τεσσαράκοντα, ἀλλ' εἶναι σήμερον τέσσαρες. Τὸ ἐγγὺς τῶν κρηνῶν Νυμφαῖον, εἶναι κτίριον πεπαλαιωμένον, πληρούμενον ὑπὸ τοῦ πλησίον ὑδραγωγοῦ τοῦ Οὐάλεντος.

Ὁ μεταβαλὼν τὸν ναὸν τοῦτον εἰς τέμενος, ἀπεβίωσε τῷ 902ῳ τῆς Αἰγείρας, 1496 μ. Χ. καὶ ἐτάφη ἐν τῷ ναῷ τούτῳ.

---

[1]) Τοιοῦτος λέων ἐντὸς τοῦ ναοῦ σήμερον δὲν ὑπάρχει. Περὶ τούτου οὐδὲν γινώσκουσιν οἱ ἐν τῷ ναῷ ἱερουργοῦντες ἱερεῖς. [2]) Κ/πολις, Τόμ. Α'. σελ. 274. [3]) Riant, σελ. 178.
[4]) Χαδηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 126.

Μοναστὴρ μεστζηδί [1]).

Ἤτοι, Τέμενος τοῦ μοναστηρίου, πλησίον τοῦ τεμένους τοῦ μηλωτοπώλου Σουλεϊμὰν Ἀγᾶ.

Τὸ τέμενος τοῦτο, κεῖται πλησιέστατα τῆς πύλης τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ, νῦν Τὸπ-καπή. Ὑπάρχει καὶ ἕτερον τέμενος καλούμενον Μοναστὴρ, πλησίον τῆς πύλης τῆς Σηλυβρίας, ἀνεγερθὲν ἐπ' ἀρχαίου μοναστηρίου, ὁλοτελῶς ἐξαφανισθέντος τὴν σήμερον [2]).

Κεῖται παρὰ στενὴν δίοδον ἄγουσαν πρὸς τὴν μεγάλην λεωφόρον, τῆς πύλης τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ. Ἐνώπιον αὐτοῦ εἶναι μικρὰ πλατεῖα, καὶ πέριξ αὐτῆς, πενιχραὶ οἰκίαι Ὀθωμανικαί. Τὸ κτίριον εἶναι μικρὸν, μήκους Μ. 8, 30, καὶ πλάτους Μ. 6, 50. Ἀπὸ τὸ παράθυρον τοῦ νάρθηκος, φαίνεται τὸ τρίκογχον ἱερόν. Εὐθὺς μετὰ τὴν εἴσοδον, ἵστανται δύω μαρμάρινοι κίονες ὑποκρατοῦντες τὰ κατηχούμενα. Κοσμήματα ἀκαλλέστατα εἶναι γεγλυμμένα ἐπὶ τῶν κιονοκράνων. Ὁ νάρθηξ ἐπὶ Βυζαντίων ἐκοσμεῖτο διὰ δύω κιόνων μαρμαρίνων, τῶν ὁποίων ὁ εἷς κεῖται κατὰ γῆς. Ἐπὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ δεξιοῦ τοίχου, ὑπὸ τὸ γείσωμα, φαίνονται ἀμυδρὰ χρώματα Βυζαντινῶν εἰκόνων. Ὁ νάρθηξ καὶ ἡ δεξιὰ πλευρὰ τοῦ ναίσκου τούτου, ἦσαν τὸ πάλαι περίστυλοι, καὶ ἕνεκα τούτου διεσώθησαν αἱ μέχρι τοῦδε φαινόμεναι κεφαλαὶ ἁγίων. Τὸ ἔνδον τοῦ ναοῦ εἶναι ἀθλιέστερον τοῦ ἐξωτερικοῦ. Τὸ δάπεδον εἷς τινα μέρη εἶναι ἐσκαμμένον, ἀλλοῦ δὲ, πλήρες ἀκαθαρσιῶν. Ἡ ἑτοιμόρροπος ὀροφὴ κλίνει πρὸς τὰ ἔσω τοῦ ναοῦ· τὸ κονίαμα πανταχόθεν καταπίπτει. Τὸ τέμενος εἶναι ἄνευ μιναρὲ, καὶ κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν γειτόνων Ὀθωμανῶν, πρὸ πολλοῦ ἔπαυσε πᾶσα ἐν τῷ ναῷ τούτῳ ἱερουργία.

Τὸν ναὸν τοῦτον, τὸν ὁποῖον οὐδεὶς τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων μνημονεύει, περιγράφουσι, νομίζω, τὰ ἡμέτερα πατριαρχικὰ ἔγγραφα [3]).

Κατὰ τὸ 1341ον, ἐγένετο ἀγωγὴ ἐνώπιον τῆς ἱερᾶς συνόδου, περὶ μονυδρίου τινὸς, ἄλλοτε γυναικείου, καὶ μετέπειτα μεταβληθέντος εἰς ἀνδρῶον. Ὁ δομέστικος κὺρ Φωκᾶς ὁ Μαρούλης [4]), «ἀνήγειρεν οἶκον τῇ Θεομήτορι περὶ τὴν γειτονίαν τῆς πόρτης τοῦ ἁγίου μάρτυρος Ῥωμανοῦ, ἐπὶ θεμελίοις παλαιτάτου ναοῦ». Ὁ ναὸς οὗτος κατὰ παράδοσιν, ἦτο ναὸς τῶν ἁγίων μαρτύρων ἀδελφῶν,

---

[1]) Χ. Τζ. Τόμ. Α'. σελ. 205. [2]) Χαδηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 203. [3]) Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 221. [4]) Τὸν Μαρούλην τοῦτον μνημονεύει ὁ Ι. Καντακουζηνὸς, Τόμ. Α'. σελ. 255, 256· «ὁ τῆς βασιλικῆς τραπέζης δομέστικος, Φωκᾶς ὁ Μαρούλης.»

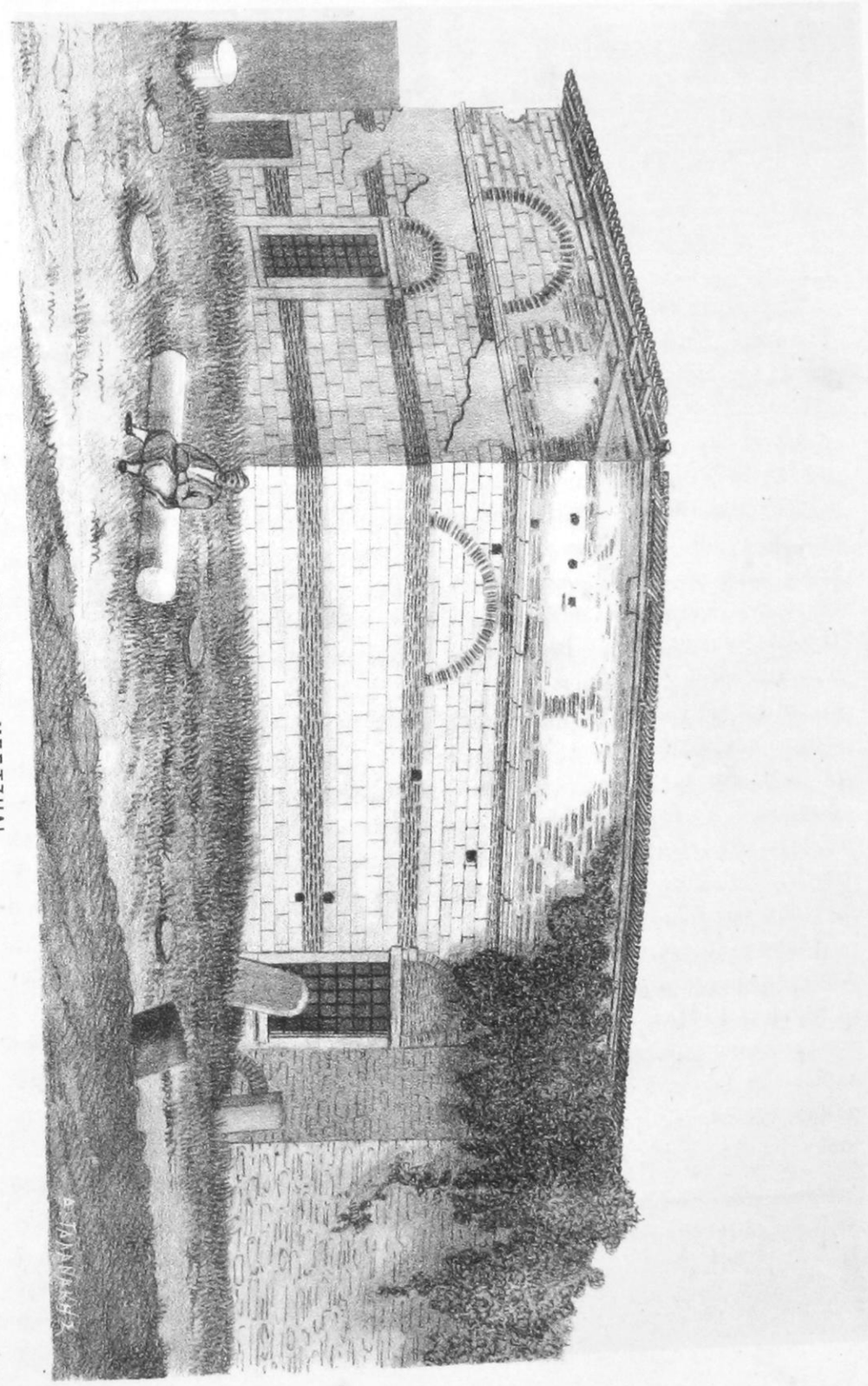

ΜΟΝΑΣΤΗΡ ΜΕΣΤΖΗΔΙ

Μηνοδώρας, Μητροδώρας καὶ Νυμφοδώρας, ἐκ τῆς Βιθυνίας, μαρτυρησασῶν βασιλεύοντος τοῦ Μαξιμιανοῦ τῷ 304ῳ Μ. Χ., εἰς τὰ θερμὰ λουτρὰ καλούμενα τότε τὰ Πύθια[1]), καὶ σήμερον λουτρὰ τῆς Γιάλοβας. Τὸν παλαίτατον τοῦτον ναὸν κατερειπωθέντα, καὶ ὑπὸ τοῦ ἄνω μνημονευθέντος Μαρούλη διὰ μονὴν γυναικείαν ἀνοικοδομηθέντα, προσεπάθησεν ἵνα μεταβάλῃ εἰς μονὴν ἀνδρῴαν ὁ υἱὸς τοῦ Μαρούλη μετὰ τῆς μητρὸς αὐτοῦ. Τὸ ἔγγραφον τὸ πατριαρχικὸν ἀποφαίνεται, ὅτι τὸν ναὸν τοῦτον τιμώμενον τὸ πάλαι ἐπ' ὀνόματι τῶν ἄνω τριῶν ἀδελφῶν μαρτύρων, μετέβαλεν εἰς μονὴν γυναικείαν ὁ Μαρούλης· ὅτι οἱ ἱερεῖς τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, ἔβλεπον τὰς μοναστρίας συχνάκις ἐκκλησιαζομένας ἐν τῷ ναῷ τῆς Πηγῆς μετὰ τῆς καθηγουμένης αὐτῶν. Κατὰ τῆς μελετωμένης μεταβολῆς τῆς γυναικείας μονῆς εἰς ἀνδρῴαν, ἐνάγουσιν αἱ μοναχαὶ τὸν υἱὸν τοῦ Μαρούλη καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ, ἐνώπιον τῆς ἱερᾶς συνόδου.

Ὀλίγαι μονάστριαι ἐμόναζον ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ. Μανθάνομεν προσέτι ἐκ τῆς συνοδικῆς ταύτης διαγνώσεως, καὶ ἐξ ἑτέρου συνοδικοῦ ἐγγράφου τοῦ 1340ου, ὅτι οἱ ἀνιδρύσαντες μονὴν εἴτε γυναικείαν εἴτε ἀνδρῴαν, δὲν ἠδύναντο ἀκολούθως οὐδ' αὐτοὶ οὐδ' οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν, νὰ μεταβάλλωσι τὰς μονὰς ταύτας[2]). Ὅ,τι ὅμως ἐνδιαφέρει ἡμᾶς κυρίως, εἶναι, ὅτι ἡ ἐκκλησία οὐδέποτε θέλει ἐπιτρέψει ἵνα γίνωνται αἱ μοναὶ ἐπικαρπίαι τῶν ἀπογόνων τῶν ἱδρυτῶν.

Ἀνέφερα τὸ ἔγγραφον τοῦτο, διότι εἶναι ἐκ τῶν ἐπισημοτέρων τῆς πολυτίμου ταύτης συλλογῆς.

Πιθανὸν, ὅτι τὸ μικρὸν τοῦτο κτίριον, πλησίον τῆς πύλης τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ, ἦτον ἡ μνημονευομένη μονὴ τῶν ἄνω τριῶν μαρτύρων, διότι εἶναι μικρὸν καὶ κατάλληλον δι' ὀλίγας μοναζούσας γυναῖκας. Ἀνάγκη νὰ προσθέσω, ὅτι κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ἡ συνοικία τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ, ἦτον ἐκ τῶν ἐπισήμων τῶν Βυζαντινῶν συνοικιῶν[3]), καὶ ἐκ τούτου ἡ πολυήμερος περὶ τοῦ ναΐσκου τούτου διαμάχη.

Ἡ μονὴ αὕτη λαμβάνει τὴν διατροφὴν αὐτῆς ἀπὸ τὰ βακούφια τοῦ κατακτητοῦ. Ἐκ τούτου καταφαίνεται, ὅτι μετεβλήθη εἰς τέμενος εὐθὺς μετὰ τὴν ἅλωσιν. Ἡ συνοικία τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ, ὑποστᾶσα τοσαύτας ἐκ τῶν πολιορκούντων Ὀθωμανῶν κακουχίας, ἐλεηλατήθη ἡ πρώτη. Αἱ ἐδῶ μονάζουσαι ἠχμαλωτίσθησαν ἢ ἀπεβίωσαν αἱ πρῶται κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς ἁλώσεως.

---

[1]) Συναξ. Σεπτ. 10. Τὸν βίον τῶν μαρτύρων τούτων, ἱστόρησε Συμεὼν ὁ Μεταφρ. Τόμ. Β'. σελ. 653. [2]) «Ἀπηγορεύετο τῇ ἐκκλησίᾳ Θεοῦ, τὰς σεβασμίους μονὰς μεταβολὴν ὅλως δέχεσθαι τῆς πρώτης αὐτῶν καταστάσεως, καὶ εἰς γυναικείας μὲν τὰς ἀνδρῴας, τὰς δὲ τῶν γυναικῶν εἰς ἀνδρῴας μεταποιεῖσθαι.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 198. [3]) « Καὶ ἐκ πετροβόλων μηχανημάτων πολλαὶ οἰκίαι περιφανεῖς ἐγγὺς τῶν τειχῶν ἠχρειώθησαν» Γ. Φραντζῆς, σελ. 239.

Κατ' ἀρχὰς, λέγει ὁ Σειδ Ἀλῆς, δὲν εἶχε μιναρὲν τὸ τέμενος τοῦτο, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐπισκευὴν αὐτοῦ, ἀνήγειραν ξύλινον μιναρὲν πρὸ πολλοῦ καταπεσόντα.

Ἡ Θεοτόκος ἐν τῷ Σίγματι.

Ὑπῆρχον ἐν τῷ Βυζαντίῳ δύω συνοικίαι, ἀμφότεραι καλούμεναι τὸ Σίγμα, διότι ἐν αὐταῖς ἀνιδρύθησαν κτίρια περίστυλα, ἐν σχήματι τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ γράμματος C[1]). Λέγει ὁ Κεδρηνός[2]· « ἐν τῷ ἡμικυκλίῳ ὃ νῦν λέγεται Σίγμα ». Ὁ Ζώσιμος[3]) λέγει περὶ τοῦ Ἰουλιανοῦ διατρίβοντος ἐν Βυζαντίῳ· «λιμένα δὲ μέγιστον αὐτῇ δειμάμενος, τῶν ἀπὸ τοῦ νότου κινδυνευόντων ἀλεξιτήριον πλοίων, καὶ στοὰν σιγματοειδῆ μᾶλλον ἢ εὐθεῖαν ἐπὶ τὸν λιμένα κατάγουσαν». Ὁ λιμὴν οὗτος, καλούμενος ἔκτοτε λιμὴν τοῦ Ἰουλιανοῦ, κατεῖχεν ἅπαντα τὸν ὄπισθεν τῆς Σιδηρᾶς πύλης χῶρον, ὑπὸ τὸν ἱππόδρομον[4]). Ἐκ τοῦ σχήματος τῆς στοᾶς ταύτης τῆς σιγματοειδοῦς, ἐκλήθη ὁ τόπος οὗτος τὸ Σίγμα.

Μνημονεύεται συχνάκις καὶ ἕτερον Σίγμα ἐν Βυζαντίῳ, τὸ ὁποῖον πιθανὸν ἐμπεριεῖχε στοὰν σιγματοειδῆ ἢ ἑτέραν οἰκοδομὴν σχήματος τοιούτου. Ἡ θέσις τῆς συνοικίας ταύτης, ἐν τῇ ὁποίᾳ μνημονεύονται δύω ἐκκλησίαι, ἡ τοῦ Ἁγίου Στεφάνου καὶ τῆς Θεοτόκου, ἐπικεκλημένη ἡ Θεοτόκος ἐν τῷ Σίγματι, μέχρι σήμερον ἦτον οὐχὶ ἄγνωστος ἀλλ' ἀσαφής. Λέγει ὁ Κεδρηνὸς[5]) περὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος· «καὶ τὸν ἕτερον δὲ τῆς Θεοτόκου ναὸν, ὃς τὸ Σίγμα κατονομάζεται, τέλεον ὑπὸ σεισμοῦ καταπεσόντα, ἐκ βάθρων ἀνῳκοδόμησε, καὶ ἑδραῖον καὶ ὡραιότατον ἢ πρότερον ἀπειργάσατο ». Πρὸς ταῦτα προσθέτει Συμεὼν ὁ Μάγιστρος[6]), ὅτι τὸ τρίτον ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Βασιλείου, κατέπεσαν πολλαὶ ἐκκλησίαι ὑπὸ σεισμοῦ, « μεθ' ὧν καὶ ἡ ὑπεραγία Θεοτόκος ἡ λεγομένη τὸ Σίγμα, ὥστε πάντας τοὺς ψάλλοντας ἐκεῖσε τελευτῆσαι». Συνεκκλησιάζετο ἐκεῖ καὶ Λέων ὁ σοφὸς, ὁ υἱὸς τοῦ Βασιλείου, ὁ παρακινῶν πάντας ἵν' ἐξέλθωσι τῆς ἐκκλησίας. Πάμπολλοι ἐν τῇ καταπτώσει τοῦ ναοῦ ἐθανατώθησαν. Ὁ Λέων μετὰ δύω ἄλλων, ἱστάμενος ὑπὸ ἀψίδα, διέφυγε τὸν θάνατον. Ἡ ἐκκλησία τῇ 10ῃ Ἰανουαρίου κατὰ τοὺς συναξαριστὰς[7]), « ἐτέλει σύναξιν διὰ τὸν γεγονότα

---

[1]) C. Christ. Βιβ. Β'. σελ. 112. Κωνστ. Πορφυρ. Τόμ. Β'. σελ. 53· «ἡ ἔξοδος εἰς τὸ καλούμενον οὕτω Σίγμα ἐξάγει, ἐκ τῆς πρὸς τὸ στοιχεῖον ὁμοιότητος τὴν ἐπωνυμίαν λαβόν.» Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 140. [2]) Τόμ. Β'. σελ. 31. [3]) Σελ. 139. Κ. Πορφυρ. Τόμ. Α'. σελ. 506. [4]) Ἴδ. ἀνωτέρω, σελ. 125. [5]) Τόμ. Β'. σελ. 238. Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 323. Γ. Κωδινὸς, σελ. 120. [6]) Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 688, 840. [7]) Συναξ. Ἰαν. 10.

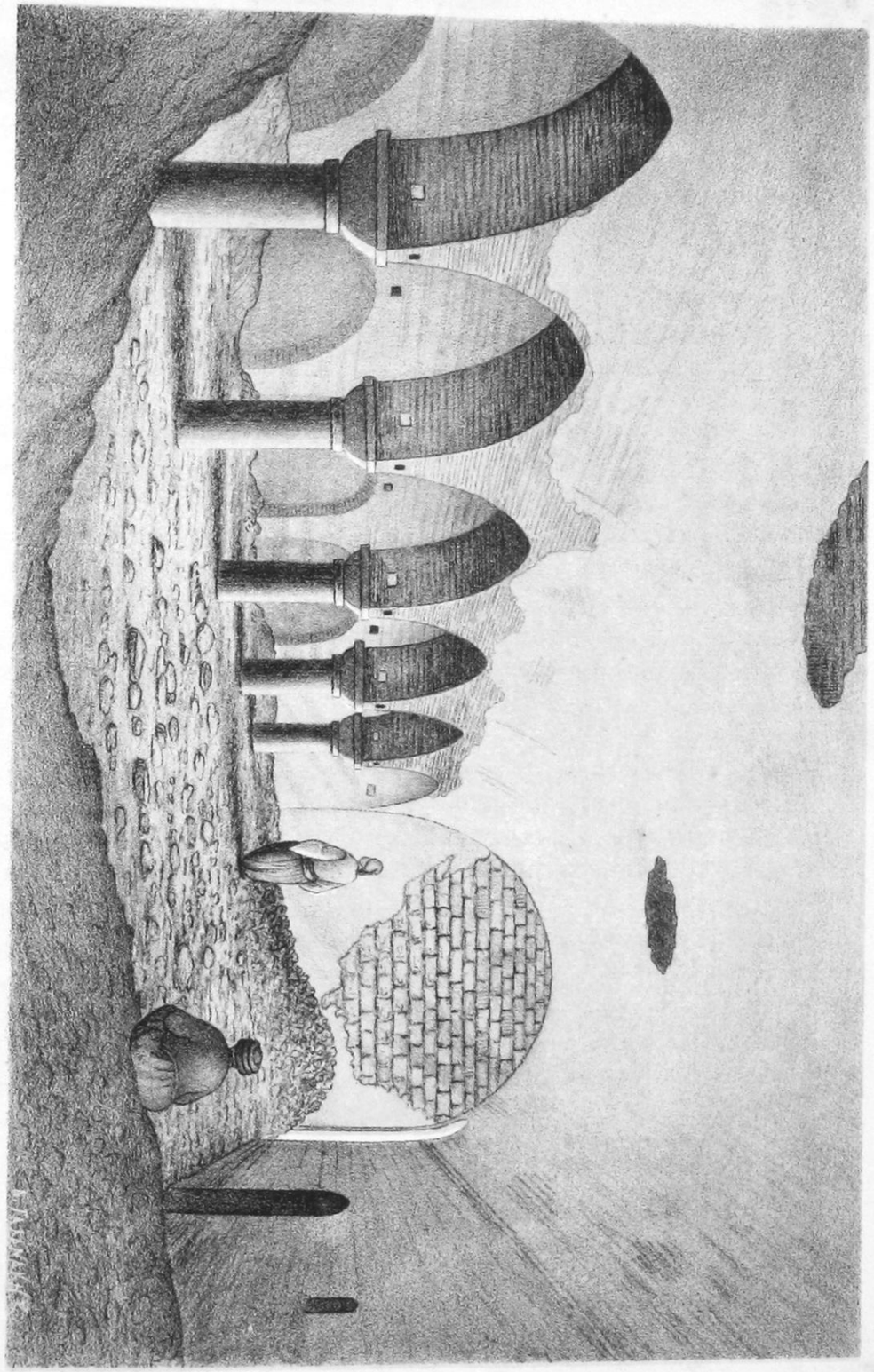

Η ΘΕΟΤΟΚΟΣ ΕΝ ΤΩ ΣΙΓΜΑΤΙ

τοῦτον σεισμὸν ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ βασιλέως Βασιλείου, ὅταν ἔπεσεν ὁ ναὸς τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου ὁ ἐν τῷ Σίγματι».

Ὅτι ἡ συνοικία αὕτη ἡ καλουμένη Σίγμα, ἦτον ἐγγὺς τοῦ Ἐξακιονίου τοῦ νῦν καλουμένου Ἓξ Μάρμαρα, ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὰ ἑξῆς γραφόμενα Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου[1]), ἱστοροῦντος τὴν ἐν Βυζαντίῳ ἐπάνοδον Βασιλείου τοῦ πάππου αὐτοῦ, μετὰ τοῦ στρατοῦ, ἀπὸ Τεφρικῆς καὶ Γερμανικείας. «Τῶν δὲ μερῶν πληρωσάντων, εἰσῆλθον τὴν χρυσῆν μεγάλην πόρταν διηγευόμενοι, καὶ ἦλθον ἐν τῷ Σίγματι, καὶ διὰ τῶν ἀριστερῶν ἐν τῷ ἑξακιονίῳ καὶ ξηρολόφῳ». Ἐκ τούτων καταφαίνεται, ὅτι τὸ Σίγμα τοῦτο ἦτο τὸ πλησίον τῶν Ἓξ μαρμάρων, καὶ οὐχὶ τὸ τοῦ Ἰουλιανοῦ λιμένος.

Ἀνέφερα ἐν τῇ περιγραφῇ τῆς μονῆς τοῦ Στουδίου, ὅτι ὁ Μιχαὴλ καὶ ὁ θεῖος αὐτοῦ, κατέφυγον χάριν σωτηρίας εἰς τὸ ἄσυλον τῆς μονῆς ταύτης. Ὁ λαὸς φρενητιῶν, ἁφαρπάσας αὐτοὺς ἐκ τοῦ ναοῦ, ἔσυρε διὰ τῆς ἀγορᾶς « καὶ ἄνωθεν τῆς Περιβλέπτου μονῆς, ἐν τῷ τόπῳ τῷ καλουμένῳ σίγματι ἀγαγόντες, ἀποτυφλοῦσι καὶ ἄμφω»[2]). Τ' αὐτὰ διηγεῖται καὶ ἕτερος συγγραφεὺς ὁ Γλυκᾶς[3]). « Ἁρπάζονται, καὶ διὰ τῶν ποδῶν ἐν τῇ ἀγορᾷ σύρονται, κατὰ δέ γε τὸ Σίγμα τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐκτυφλοῦνται».

Ὁ Κωδινὸς[4]) περὶ τῆς ἐκκλησίας ταύτης τῆς Θεοτόκου, λέγει· « Τὸ Σίγμα τὴν Θεοτόκον πρῶτον μὲν ὁ μέγας Κωνσταντῖνος ἔκτισεν, εἶτα δὲ Ἰουστινιανὸς ὁ μέγας ἀνέκτισεν... ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος, σεισμοῦ μεγάλου γεγονότος, συνεπτώθη παντελῶς ὁ ναὸς .... καὶ τοὺς ἐκεῖσε ἀνθρώπους διέφθειρε ».

Ταῦτα ἐξιστόρησα, διότι ἐκ τούτων ὅλων πρόδηλον εἶναι ποῦ ἔκειτο τὸ Σίγμα τοῦτο τῆς Κ/πόλεως, τὸ ὁποῖον συχνότατα μνημονεύεται, ὁσάκις μάλιστα περὶ τῆς ἐν αὐτῷ ἐκκλησίας τῆς Θεοτόκου, γίνεται λόγος.

Ἡ ἀνωτέρω μνημονευομένη μονὴ τῆς Περιβλέπτου, εἶναι ἡ νῦν καλουμένη Σουλοὺ μοναστὴρ, σήμερον ἐκκλησία Ἀρμενική. Ἀπὸ τὴν μονὴν ταύτην, κειμένην πρὸ τῆς εἰσόδου τῆς συνοικίας τῆς Ψαμάθου, ἀναβαίνει τις κατ' εὐθεῖαν πρὸς τὴν φρουρὰν τῶν Ἓξ μαρμάρων κειμένην παρὰ τὴν λεωφόρον ἄγουσαν ἀπὸ τῶν Ἓξ μαρμάρων πρὸς τὴν πύλην τῆς Σηλυβρίας. Τοῦτον τὸν χῶρον, ἐννοεῖ ὁ Κεδρηνὸς γράφων, « τὸ ἄνω τῆς Περιβλέπτου », διότι ἡ συνοικία ἀπὸ τῆς Περιβλέπτου, μέχρι θαλάσσης εἶναι κατωφερεστάτη, ἐνῷ ἅπασα ἡ πρὸς βορρᾶν καὶ νότον περίχωρος εἶν' ἐπίπεδος. Ὅθεν φρονῶ, ὅτι « τὸ ἄνω

---

[1]) Τόμ. Α'. σελ. 498, 501· «διοδεύσας ἀπὸ τῶν ἐκεῖσε (δηλ. τῆς Χρυσῆς πύλης) διὰ τοῦ σίγματος καὶ τῆς πρὸς τὸν Ἅγιον Μώκιον.» Ἰδ. Τόμ. Α'. σελ. 506. [2]) Γ. Κεδρηνὸς, Τόμ. Β'. σελ. 540· «ἄγουσι κατὰ τὸν τόπον τὸν λεγόμενον Σίγμα, καὶ εὐθὺς ἀποτυφλοῦσιν.» Ἰωήλου Χρονογρ., σελ. 62· « καὶ ἄχρι τοῦ σίγματος φθάσαντος. » Μ. Ἀτταλιώτης, σελ. 17. [3]) Σελ. 591. [4]) Σελ. 120.

τῆς Περιβλέπτου» εἶναι ὁ πλησίον τῆς φρουρᾶς χῶρος, ἔχων ἐξ εὐωνύμων τὴν συνοικίαν τῶν Ἓξ μαρμάρων, κατὰ τὴν περιγραφὴν Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου.

Ἔν τινι κήπῳ Ὀθωμανοῦ ξυλοπώλου, μέσον τῆς ἐπὶ τῆς λεωφόρου φρουρᾶς τῶν Ἓξ μαρμάρων καὶ τοῦ Μουσουλμανικοῦ τεμένους καλουμένου Γιὸλ Γκετζὲν μεστζηδὶ [1]), σώζεται σκιαζόμενον ἀπὸ δένδρα καὶ ἄγρια φυτὰ, κτίριον Βυζαντινὸν ἐπίμηκες, ὕψους ἄνω τῆς γῆς μέτρων περίπου τεσσάρων. Δὲν ἠδυνήθην νὰ καταμετρήσω αὐτὸ, διότι ἄνωθεν ἐπιβλέπει τῶν Ὀθωμανῶν γειτόνων τοὺς κήπους· πρὸς τούτοις, αἱ δύω του πλευραὶ ὁρίζουσιν ἑτέρων Ὀθωμανῶν κήπους, ὅπου πιθανὸν περιεφέροντο γυναῖκες. Κατεμέτρησα τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ κτιρίου μετὰ προσοχῆς [2]).

Ὁ διπλοῦς θόλος τοῦ κτιρίου ὑποκρατεῖται ὑπὸ πέντε μαρμαρίνων κιόνων ἀπεχόντων ἀπ' ἀλλήλων Μ. 3, 00, ὥστε τὸ κτίριον χωρίζεται εἰς δύο ἴσα μέρη. Ἡ διάμετρος τῶν κιόνων εἶναι Μ. 0, 45. Τὰ κιονόκρανα εἶναι ἁπλούστατα ἄνευ οὐδενὸς κοσμήματος, ἢ τοῦ συνήθους σταυροῦ. Οἱ ἐξωτερικοὶ τοῖχοι τοῦ κτιρίου εἶναι πάχους Μ. 1, 25. Τὸ ἐσωτερικὸν μῆκος τοῦ ὑπογείου τούτου, ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς εἶναι Μ. 20, 25, καὶ πλάτους Μ. 6, 00. Ἐπὶ τῶν τοίχων, ἐξόχως δὲ ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ, εἶναι ἀψιδωταὶ ἔξοδοι ἢ μᾶλλον δίοδοι πεφραγμέναι τὴν σήμερον διὰ πετρῶν καὶ χωμάτων. Αἱ ἀψιδωταὶ αὗται ὀπαὶ, διαβαταὶ ἄλλοτε κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ κτίτορος Ὀθωμανοῦ, τεκμαίρουσιν ὅτι τὸ κτίριον δὲν ἦτο κινστέρνα. Τὸ κονίαμα εἰς πλεῖστα μέρη εἶναι σωότατον· στρογγύλαι ὀπαὶ φαίνονται ἐπὶ τοῦ θόλου. Εἰς τὸ ὑπόγειον τοῦτο εἰσῆλθον διὰ μεγάλης ἀψιδωτῆς θύρας, ὅθεν φωτίζεται μέγα μέρος αὐτοῦ. Ὑπάρχει καὶ πρὸς τὴν δυτικὴν αὐτοῦ ἄκραν μέγα τετράγωνον παράθυρον ἀνοικτὸν, φωτίζον τὴν ἄλλην πλευράν.

Ἐπὶ τῆς ἄκρας τῶν ἀψίδων τῶν ἐρειδομένων ἐπὶ τῶν κιονοκράνων, σώζονται ἰσομεγέθεις ὀπαὶ, διὰ τῶν ὁποίων πιθανὸν διήρχοντο ἄλλοτε σιδηραῖ κλεῖδες· ἕτεραι παράλληλοι ὀπαὶ βλέπουσι πρὸς τοὺς ἀπέναντι τοίχους. Διὰ τῶν σιδηρῶν τούτων κλειδῶν ἑδραιότερον καὶ στερρότερον ἀποκατέστη τὸ κτίριον. Τὰ μέχρι τοῦδε σωζόμενα ἐρυμνὰ κτίρια τῶν Βυζαντίων, σπανιώτατα ἐδένοντο διὰ σιδηρῶν κλειδῶν.

Τὴν τοσαύτην πρόνοιαν τῶν ἱδρυτῶν ἐν τῇ οἰκοδομῇ ταύτῃ, ἴσως ἀποδώσωμεν εἰς τὸν σεισμὸν τὸν καταρρίψαντα τὸ κτίριον τοῦτο, ἀνεγερθὲν ἀκολούθως μετὰ πλείονος ἐρυμνότητος.

Οἱ ἐξωτερικοί του τοῖχοι εἶναι ἐκ λίθων λαξευτῶν καὶ πλίνθων.

Τὸ κτίριον τοῦτο, φρονῶ ὅτι εἶναι τὸ ὑπόγειον τῆς Θεοτόκου ἐν τῷ Σίγματι.

Πλησίον τοῦ κτιρίου τούτου, ὀλίγιστα βήματα πρὸς δυσμὰς τοῦ ἄνω μνημο-

---

[1]) Χαδηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 330. [2]) Τὰ ἐρείπια τοῦ ναοῦ τούτου, πρῶτος ἀνεκάλυψεν ὁ ἐν Ἓξ μαρμάροις ἐλλόγιμος φαρμακοποιὸς, κ. Κωνσταντῖνος Μπούρας.

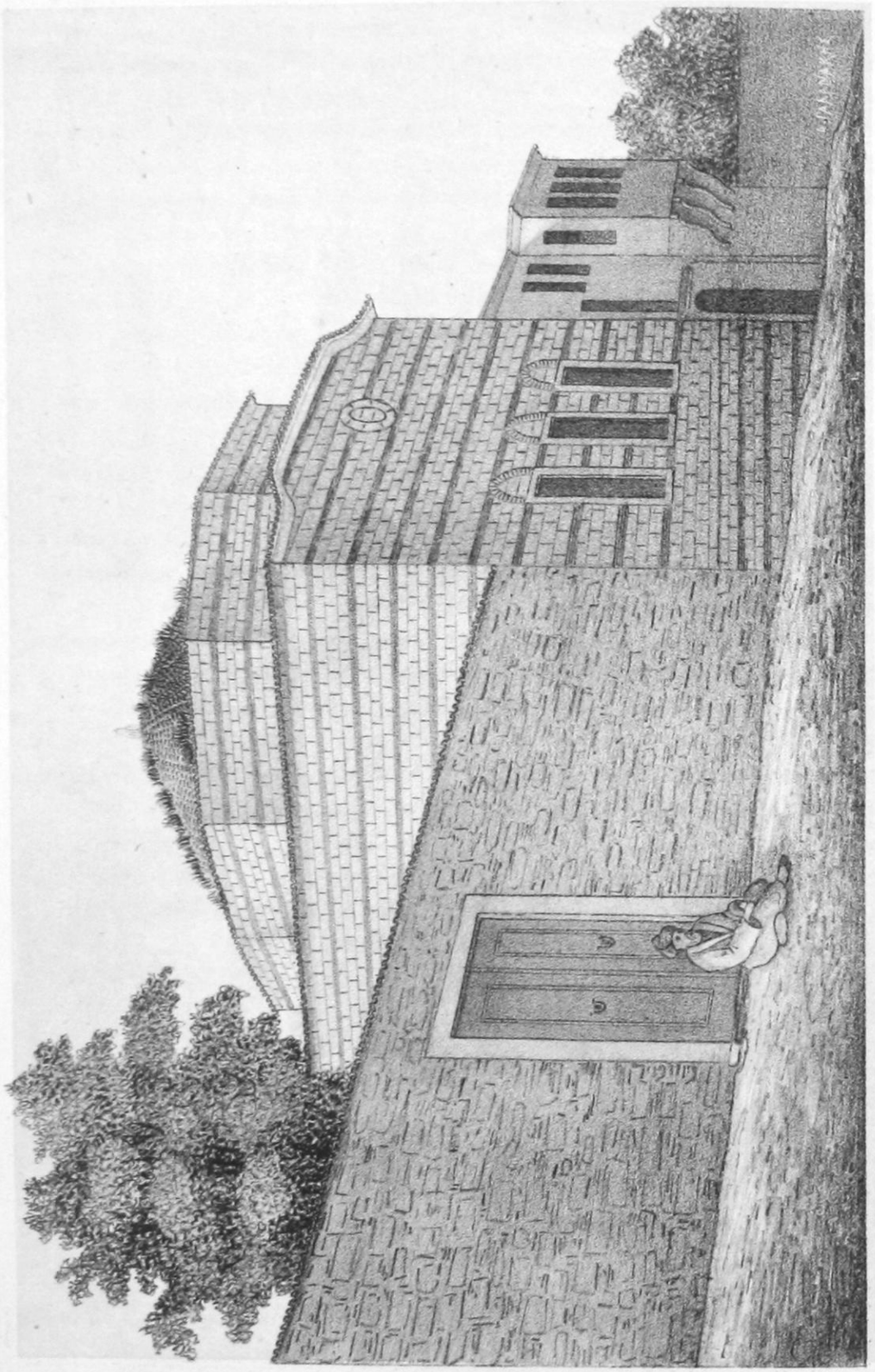

ΠΟΥΡ ΚΟΥΓΙΟΥ ΜΕΣΤΖΗΔΙ

νευθέντος τεμένους Γιὸλ Γκετζὲν, πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἀνωρύχθησαν κίονες μαρμάρινοι, πλάκες καὶ ἐπικήδειοι ἐπιγραφαὶ, τῶν ὁποίων τινὲς μὲν ἐπωλήθησαν, τινὲς δὲ πάλιν ἐτέθησαν εἰς τὰ ἔγκατα τῆς γῆς. Οἱ γείτονες ἐψιθύριζον, ὅτι ὁ Ὀθωμανὸς ἰδιοκτήτης ζητεῖ ἢ εὗρῆκε θησαυρόν. Ὅθεν φοβούμενος τὴν ἐπέμβασιν τῆς ἀρχῆς, ἐπεκάλυψε τὰ πάντα. Ἐκ τῶν ἀνασκαφεισῶν μαρμαρίνων πλακῶν, μία ἐτέθη εἰς τὸν κρατῆρα τῆς κρήνης, παρὰ τὴν εἴσοδον τοῦ ἄνω τεμένους, φέρουσα τὰ ἑξῆς γράμματα· «Λέων Δάμα ζήσας ἔτη 12».

Ὅλαι αἱ ἐκκλησίαι καὶ αἱ μοναὶ τῆς Κ/πόλεως, εἶχον ταφεῖα ἐν τοῖς ναοῖς καὶ τοῖς περιβόλοις αὐτῶν[1]). Οἱ πτωχοὶ οἱ μὴ δυνάμενοι νὰ ἐνταφιάζωνται ἐντὸς τῶν εὐαγῶν οἴκων, μετεκομίζοντο εἰς τὰ προάστεια μνήματα, ὅθεν καὶ τοῦ ἱστορικοῦ Θεοφάνους[2]), «τὰ ἐνάστεια καὶ προάστεια μνήματα».

Ὁσάκις ἀπὸ τὰ βάθη τῆς γῆς ἀνορύττωνται πλάκες ἐπιτάφιοι, ἐκεῖ πλησίον ὑπῆρχε μονὴ ἢ ἐκκλησία καθολικὴ, διότι ἐντὸς τῆς περιτετειχισμένης Κ/πόλεως, οὐδέποτε ὑπῆρχον κοιμητήρια κοινά· ταῦτα ἦσαν ἔξω τῶν τειχῶν, καθὼς καὶ τὴν σήμερον.

Ἐκ τούτων ὅλων πείθομαι ὅτι τὸ ἐρείπιον τοῦτο, κείμενον εἰς τὸ Σίγμα ἄνω τῆς μονῆς τῆς Περιβλέπτου, καὶ πλησίον τῶν Ἓξ μαρμάρων, εἶναι τὰ ὑπόγεια τοῦ ναοῦ τῆς Θεοτόκου ἐν τῷ Σίγματι, πρὸ πολλοῦ καταπεσόντος. Πρὸς τούτοις, τῶν σιδηρῶν κλειδῶν αἱ ὀπαὶ, τεκμαίρουσιν ὅτι τὸ πάλαι ἕνεκα τῆς καταπτώσεως τοῦ κτιρίου, ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος, ἐνόμισαν καλὸν, ἵνα διὰ τοιούτων δεσμῶν προφυλάξωσι τὸ κτίριον ἀπὸ τὸν κλονισμὸν τῶν σεισμῶν. Τοῦτο σαφηνίζει τὰ τοῦ Κεδρηνοῦ λέγοντος, « ἑδραῖον καὶ στερρότερον ἢ πρότερον ἀπειργάσατο »[3]).

Ποὺρ κουγιοὺ μεστζηδί[4]).

Ἤτοι, Τέμενος τοῦ πεπληρωμένου φρέατος, πλησίον τοῦ λουτροῦ τοῦ Μουφτῆ Ἀλῆ.

Πλησιέστατα τοῦ τεμένους τοῦ Σεὶχ Μουρὰδ, κεῖται καὶ τὸ τέμενος τοῦτο,

---

1) «Ἕτερον τόπον τοῦ ναοῦ, ὅνπερ εἶχεν εἰς ταφεῖον ὁ ναὸς οὗτος, ἀνέσκαψε κτλ.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 396· «ἀξιώσασα ταφῆναι σὺν τοῖς ἀδελφοῖς ἐν τῷ κοιμητηρίῳ τῆς Στουδίου μονῆς.» Γ. Κεδρηνὸς, Τόμ. Β'. σελ. 650. 2) Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 653· «καὶ εἰς τὰ λεγόμενα Πελαγίου μνήματα μετὰ τῶν βιοθανάτων ῥίψας.» Ἰδ. σελ. 648. Ἐδῶ ἦτον ἄλλοτε ναὸς τοῦ Ἁγίου Πελαγίου. Ταῦτα τὰ μνήματα ἦσαν ἐκτὸς τῶν χερσαίων τειχῶν. Λέων ὁ Γραμ., σελ. 186. M. Glos., λέξ. Δεκανοὶ, καὶ κοιμητήρια. Ἐδῶ ἐθάπτοντο οἱ ἀλλόθρησκοι. Ἦσαν δὲ ἐπὶ τοῦ τόπου καλουμένου σήμερον Ἐγιούπ. Θεοφάνης, Τόμ. Β'. σελ. 532, 539, 649. Νικ. Πατριάρχου, σελ. 81, 84 3) Τόμ. Β'. σελ. 238.
4) Χαδηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 132.

τοῦ ὁποίου ἡ τοιχοποιία διαφέρει πασῶν τῶν ἄλλων σωζομένων ἐκκλησιῶν. Εἶναι κτίριον τρουλωτὸν ἄνευ μιναρέ. Πόθεν ἡ Ὀθωμανικὴ αὐτοῦ ἐπωνυμία οὐδὲν λέγει ὁ Σειδ Ἀλῆς. Εἶναι ἐκκλησία μικροτέρα τῆς τοῦ Σεὶχ Μουράδ. Δὲν ἠδυνήθην νὰ εἰσέλθω εἰς τὸν μικρὸν αὐτοῦ περίβολον, ἵνα καταμετρήσω τὸν ναόν.

Τὸ βακούφιον αὐτοῦ ἀνήκει εἰς τὸν Χοσρὲφ Κιατὴμπ, τοῦ ὁποίου ὁ τάφος εἶναι ἄγνωστος. Πότε ὁ ναὸς μετεβλήθη εἰς τέμενος, οὐδὲν λέγει ὁ Σειδ Ἀλῆς.

Σεὶχ Μουρὰδ μεστζηδί [1]).

Ἤτοι, Τέμενος τοῦ Σεὶχ Μουρὰδ, πλησίον τοῦ λουτροῦ τοῦ Μουφτῆ Ἀλῆ.

Τὸ κατηρειπωμένον τοῦτο τέμενος, κεῖται πρὸς ἀνατολὰς τοῦ βασιλικοῦ τεμένους Σελιμιὲ, ἀντικρὺ τοῦ λουτροῦ καλουμένου Μουφτῆ Ἀλῆ. Ἡ συνοικία αὕτη ὑπ' Ὀθωμανῶν κατοικουμένη, κεῖται πρὸς βορρᾶν τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Θεοδοσίας. Ὀλίγιστοι Χριστιανοὶ ἐπισκέπτονται τὸν ναΐσκον τοῦτον, εἰσέτι ὡραιότατον ἐν ὅλῃ τῇ ἐνεστώσῃ φθορᾷ αὐτοῦ. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν περιοικούντων Ὀθωμανῶν, τὸ κτίριον πρὸ πολλῶν ἐτῶν, ἵσταται οὕτω γυμνὸν καὶ ἠρειπωμένον. Πολλοὶ περιοικοῦντες καὶ αὐτὸς ὁ κηπουρὸς ὁ κηπεύων τὸν μικρὸν περίβολον τοῦ ναοῦ, ἀγνοοῦσι τὸ Ὀθωμανικὸν ὄνομα τοῦ τεμένους. Τὸ κτίριον εἶναι σταυροειδὲς, μήκους περίπου Μ. 15, 00, καὶ πλάτους Μ. 13, 00. Λέγω περίπου, διότι ὁ Ὀθωμανὸς κηπουρὸς μὲ συνεβούλευσε νὰ μὴ εἰσέλθω ἐντὸς τοῦ ναοῦ, ἕνεκα τῆς ἐνδεχομένης καταπτώσεως λίθων καὶ πλίνθων. Ὁ πάλαι τροῦλος τοῦ ναοῦ κατέπεσεν. Ἴχνος τοῦ μιναρὲ δὲν σώζεται. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ, εἶναι πλῆρες μαρμάρων καὶ πλίνθων. Εἴς τινα μέρη φαίνονται τμήματα μαρμάρου καὶ μικρὰ κιονόκρανα. Αἱ θυρίδες καὶ ἁψίδες εἶναι ἁρμονικώταται. Ἡ τοιχοποιία εἶναι ἐκ λίθων λαξευτῶν καὶ μεγάλων τετραγωνικῶν πλίνθων. Ἐπὶ τοῦ κονιάματος τῶν ἁψίδων σώζονται εἰσέτι τὰ ὀνόματα ἁγίων Μουσουλμάνων.

Ὀλίγιστα λέγει ὁ Σειδ Ἀλῆς περὶ τοῦ τεμένους τούτου, μεταβληθέντος κατὰ τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ, ἀπὸ ἐκκλησίαν. Ἄγνωστος εἶναι καὶ ὁ τάφος τοῦ Σεὶχ Μουράδ. Περὶ τοῦ ἔτους τῆς μεταβολῆς, οὐδὲν λέγει.

Πρὸς νότον τοῦ τεμένους τούτου, καὶ ἀπ' αὐτοῦ διὰ τῆς δημοσίας ὁδοῦ τοῦ Σεὶχ Μουρὰδ χωριζόμενος, εἶναι ἐκτενὴς κῆπος ἀνήκων εἰς Χριστιανοὺς Ἀλβανούς. Τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ κήπου, ὁρίζει ἐπιμήκης κινστέρνα Βυζαντινὴ, ὑποκρατουμένη ὑπὸ δεκατεσσάρων μαρμαρίνων κιόνων εἰς δύω σειράς. Οἱ

[1]) Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 132, ἀρ. 10.

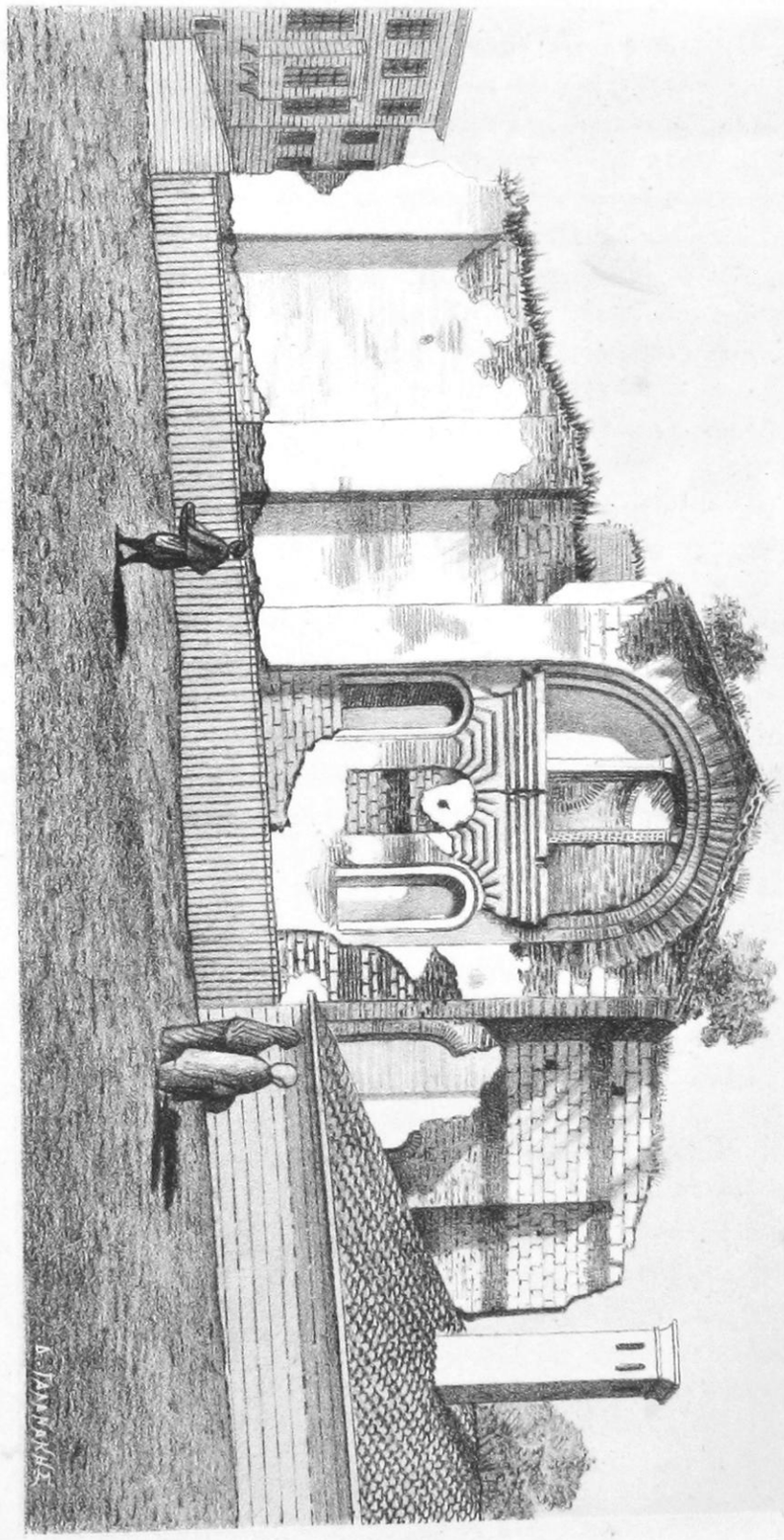

ΣΕΙΧ ΜΟΥΡΑΔ ΜΕΣΤΖΗΔΙ

κίονες εἶναι ἅπαντες ἄνισοι, τὰ κιονόκρανα, ἑνὸς ἐξαιρουμένου, εἶν' εὐτελέστατα, καὶ ἐπί τινων κιόνων διπλᾶ, μετὰ σταυρῶν. Τὸ μῆκος τῆς κινστέρνης εἶναι **M. 21, 50,** καὶ πλάτους **M. 6, 30.** Εἶναι καθὼς αἱ πλειότεραι ἄνυδροι κινστέρναι τῆς Κ/πόλεως, πεπληρωμένη ὑγροῦ χώματος. Εἶχεν ἄλλοτε πλειοτέραν ἔκτασιν, διότι ἡ νότιος ἄκρα κατηδαφίσθη, χάριν τῆς δημοσίας ὁδοῦ καὶ ἐπὶ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς, ἐπέκτισαν οἱ Ὀθωμανοὶ τὰ θεμέλια τῶν ξυλίνων οἰκιῶν, τῶν καλυπτουσῶν ὅλην τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν τῆς κινστέρνης.

Ἡ κινστέρνα αὕτη, ὑπ' οὐδενὸς, νομίζω, μέχρι τοῦδε μνημονευομένη, ἦτον ἡμιανώγειος. Ἔχει βάθος δύω ἢ τριῶν μέτρων. Τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ ἐπὶ τοῦ ἄνω κήπου τοίχου της, εἶναι τετρυπημένον. Ἐντὸς τοῦ κήπου οὐδὲν ἄλλο Βυζαντινὸν κτίριον σώζεται.

Ὁ ὑπερεξηκοντούτης Ἀλβανὸς ὁ ἐκ νεότητός του ἐν τῷ κήπῳ ἐργαζόμενος, λέγει ὅτι ὁ παρακείμενος ναὸς οὕτω κατηρειπωμένος ἔκπαλαι, ἐτιμᾶτο ἐπὶ Χριστιανῶν ἐπ' ὀνόματι τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν πρὸ αὐτοῦ ἐργαζομένων ἐν τῷ κήπῳ. Ἐπὶ Βυζαντίων, μνημονεύεται μία μόνη ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, κειμένη ἐν τῇ ἀπωτάτῃ συνοικίᾳ τοῦ Ἀρεοβίνδου [1]), νῦν δὲ, καλουμένη τοῦ Δενὶζ Ἀβδὰλ, μέσον Ἀκ-σεράϊ καὶ τῆς πύλης Τὸπ-καπουσοῦ. Πιθανὸν ἡ ἄνω μνημονευομένη κινστέρνα, ἦτο κτῆμα τῆς ἐκκλησίας ταύτης, διὰ τοὺς ἐνδιαιτωμένους μοναχούς. Ἡ κινστέρνα αὕτη, εἶναι μείζων πασῶν τῶν ἐν ταῖς γνωσταῖς μεγάλαις μοναῖς κινστερνῶν· ἡ ἐκκλησία πιθανὸν ἦτο καθολικὴ καὶ ὄχι μονή. Ἕνεκα τούτων ὅλων εἰκάζω, ὅτι ἡ κινστέρνα ἦτο δημοσία.

Ταῦτα καταγράφω, διότι ἡ περὶ τὸν ναὸν τοῦτον κινστέρνα, καὶ οἱ λόγοι τῶν κηπουρῶν, πιθανὸν νὰ διαφωτίσωσιν, ἀκολούθως, τὴν ἐπὶ Βυζαντίων ἱστορίαν τοῦ περικαλλεστάτου τούτου ναΐσκου.

Πέραν τοῦ κήπου τούτου εἶν' ἕτερον κτίριον Βυζαντινὸν, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀνήγειραν οἱ Ὀθωμανοὶ ξύλινα οἰκήματα [2]).

Οἱ ὀλίγοι Χριστιανοὶ οἱ ἐργαζόμενοι ἢ ἐνδιαιτώμενοι πλησίον Βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν, πολλὰ μυθολογοῦσι περὶ ἁγιασμάτων καὶ ἁγίων ἑορταζομένων ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ταύταις. Ἐξαιρουμένων τῶν ἐπισήμων ἐκκλησιῶν, πασῶν τῶν ἄλλων αἱ παραδόσεις εἶναι λίαν ἐσφαλμέναι. Πάμπολλοι πιστεύουσιν ὅτι εἰσέτι σώζεται ὁ ναὸς τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, καὶ ὑπὸ τὸν ναὸν, οἱ τάφοι τῶν βασιλέων καὶ πατριαρχῶν. Δὲν ψέγω τὸ ἀνιστόρητον τῶν πτωχῶν τούτων χειρωνάκτων, ἀτενιζόντων μεθ' ὑγρῶν ὀφθαλμῶν, τὰ ἐπιφανῆ τεμένη, ἱδρύματα τῶν πατέρων αὐτῶν.

---

1) C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 149. 2) Ἡ κινστέρνα αὕτη, εἶναι εὕρημα τοῦ ἐλλογίμου Κ. Νούκα, μετὰ τοῦ ὁποίου τὴν συνεπεσκέφθην.

Σινὰν πασᾶ μεστζηδί [1]).

Ἤτοι, Τέμενος τοῦ Σινὰν πασᾶ, πλησίον τοῦ βυρσοδέψου Γιουνούς.

Τὸ κατηρειπωμένον τοῦτο τέμενος κείμενον πρὸς νότον τῆς ἐν Φαναρίῳ πύλης καλουμένης Ἁγιὰ-καπουσοῦ, ἐντὸς Ὀθωμανικῆς συνοικίας, φέρει ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ βήματος, Βυζαντινὰ ἢ μᾶλλον Ἑλληνικὰ κοσμήματα, τὰ μόνα διασωζόμενα ἐπὶ τοίχου ἐκκλησιαστικοῦ. Τὸ δάπεδον τοῦ ναοῦ ἐκ τῆς νοτίου αὐτοῦ πλευρᾶς, εἶναι ἰσόγειον μετὰ τῆς διόδου. Τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν ὑποκρατεῖ παχύτατον καὶ ἐρυμνὸν τεῖχος ἐκ λίθων καὶ πλίνθων. Τὸ ἱερὸν εἶναι ὑψηλότατον. Ὑπὸ τὸν ναὸν εἶναι μέγα ὑπόγειον, ἐν τῷ ὁποίῳ δὲν ἠδυνήθην νὰ εἰσέλθω, μὴ ὑπαρχούσης εἰσόδου. Ἕνεκα τῆς κατωφερείας τοῦ τόπου, ὑψώθη ὁ ναὸς διὰ τοῦ παχυτάτου τούτου τείχους. Τὸ μῆκος καὶ πλάτος τῆς ἐκκλησίας, καὶ μέρος τοῦ σωζομένου ἱεροῦ, καταφαίνονται ἄνωθεν τοῦ ναοῦ. Ἤκουσα τοὺς γείτονας Ὀθωμανοὺς πολλὰ μυθολογοῦντας περὶ τοῦ ναοῦ τούτου, τὸν ὁποῖον ἅπαντες ἐκάλουν ἀρχαίαν ἐκκλησίαν. Μετὰ φόβου τινὸς ἐπανελάμβανον, ὅτι οἱ τολμήσαντες νὰ ἱδρύσωσιν οἰκίαν ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας ταύτης, αἴφνης ἀπεβίωσαν. Ἕνεκα τούτου, τὸ τέμενος πρὸ πολλῶν ἐτῶν πυρποληθὲν, μένει οὕτως ἔρημον, μὴ δυναμένων τῶν ἀπόρων περιοίκων ν' ἀνεγείρωσιν αὐτό.

Ματαίως περιειργάσθην παντοῦθεν τὸ κτίριον, ἵνα εὕρω ἐπιγραφὴν ἢ ἄλλο τῆς πάλαι ἐκκλησίας τεκμήριον.

Ἡ τοιχοποιία εἶν' ἀρχαιοτάτη, καὶ εἴς τινα μέρη ὁμοιάζει τὴν τῶν χερσαίων τειχῶν, ὅπου ἀναφαίνονται κοσμήματα καὶ γράμματα γενόμενα δι' ἐμβεβλημένων πλίνθων.

Οὐδὲν βέβαιον δύναμαι νὰ εἴπω περὶ τοῦ ναοῦ τούτου τοῦ Βυζαντινοῦ. Πιθανὸν, ἦτον ἡ ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Ἰουλιανῆς τῆς μάρτυρος πλησίον τοῦ Στροβύλου, ἢ τῆς Στροβυλαίας, τῆς οὕτω ἐπὶ Βυζαντινῶν καλουμένης ταύτης συνοικίας. Ἡ μνήμη τῆς μάρτυρος ταύτης, ἑωρτάζετο τῇ 18ῃ Αὐγούστου [2]). Ὑπῆρχεν ἐν τῇ συνοικίᾳ ταύτῃ καὶ ἐκκλησία τοῦ βαπτιστοῦ καὶ προδρόμου, ἐν ὀνόματι τοῦ ὁποίου, «πολλοὺς σηκοὺς ἱεροὺς ἔν τε τῇ Στροβυλαίᾳ καὶ Μακεδονιαναῖς» ἀνήγειρε Βασίλειος ὁ Μακεδών [3]).

Τὸν ναὸν τοῦτον μετέβαλεν εἰς τέμενος ὁ ἀρχιναύαρχος Σινὰν πασᾶς, ἀδελ-

---

[1]) Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ 127. [2]) Συναξ. Αὐγ. 18. C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 141. Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 562. [3]) Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 323.

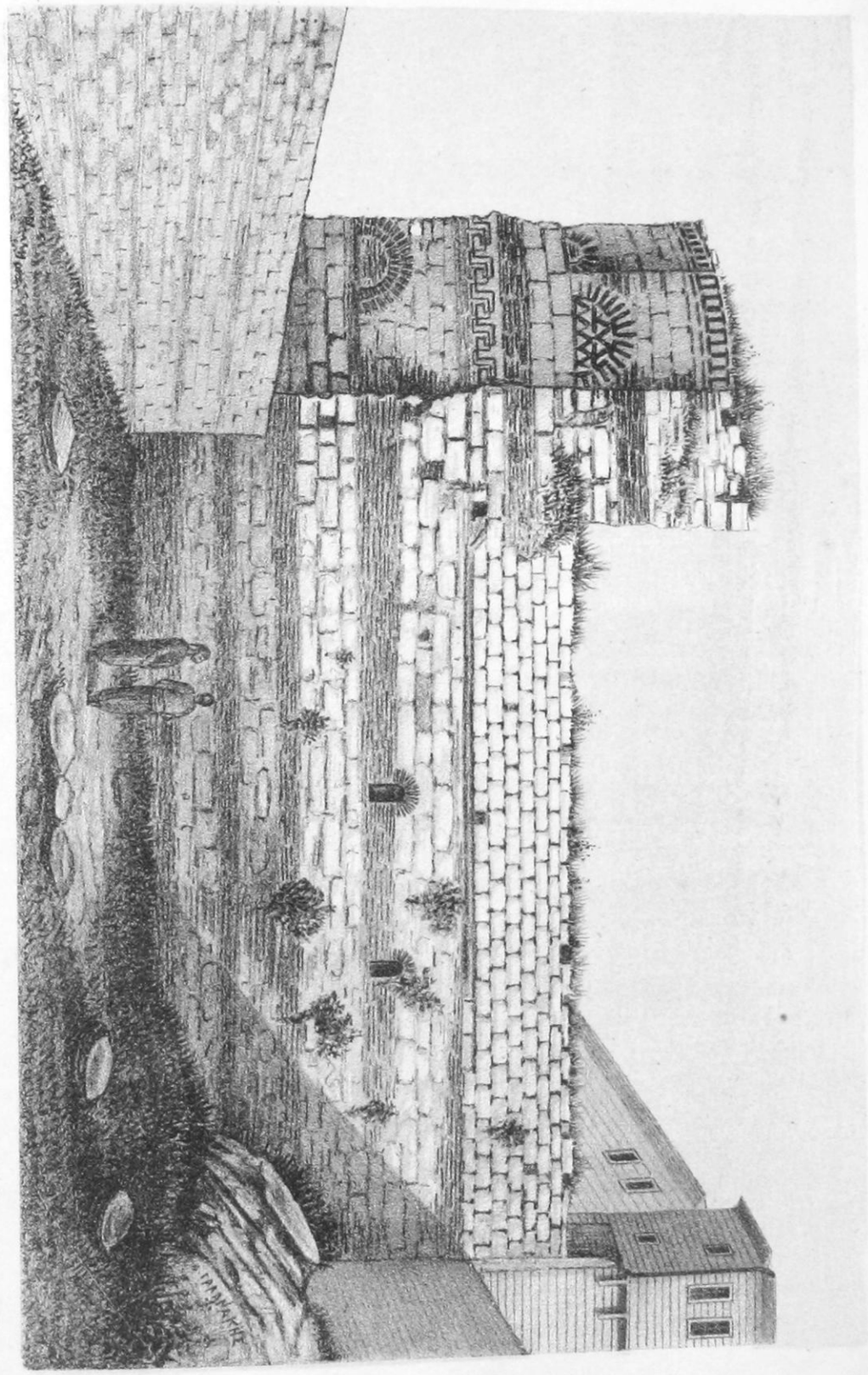

ΣΙΝΑΝ ΠΑΣΑ ΜΕΣΤΖΗΔΙ

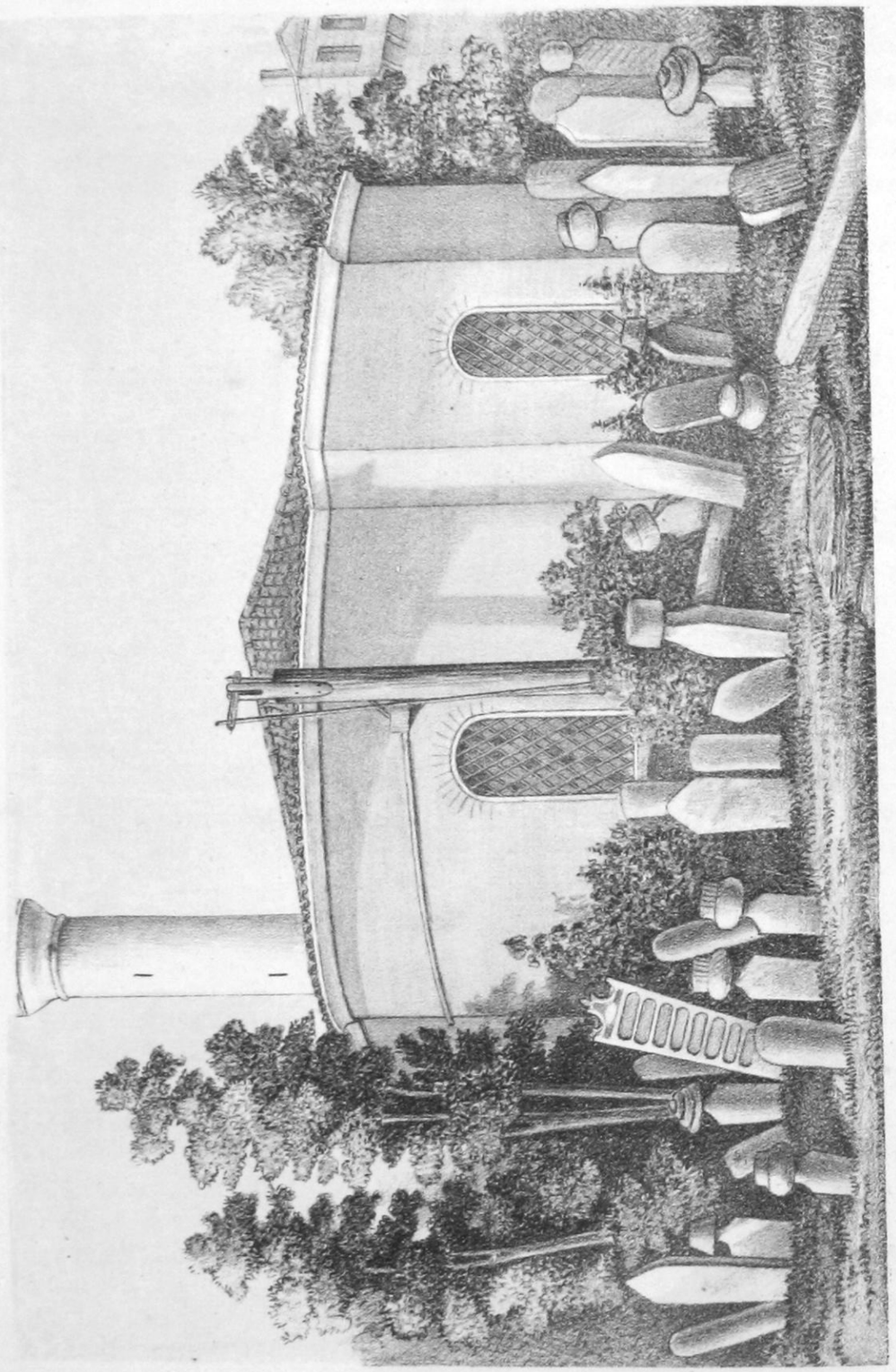

ΜΠΑΛΑΜΠΑΝ ΑΓΑ ΜΕΣΤΖΗΔΙ

φὸς τοῦ ἐπιφανοῦς Ῥουστὲμ πασᾶ, γαμβροῦ ἐπὶ θυγατρὶ τοῦ Σουλτὰν Σουλεϊμάν. Ὑπάρχει καὶ ἕτερον τέμενος, ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Σινὰν πασᾶ ἱδρυθέν. Κατὰ ποῖον ἔτος τοῦ βίου αὐτοῦ, μετέβαλεν ὁ Σινὰν πασᾶς τὸν ναὸν τοῦτον, ὁ Σελὶδ Ἀλῆς δὲν μνημονεύει. Ἦτον ὅμως ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Σουλτὰν Σουλεϊμὰν, βασιλεύσαντος ἀπὸ τοῦ 1520ου—1566ου.

Μπαλαμπὰν Ἀγᾶ μεστζηδί [1]).

Ἤτοι, Τέμενος τοῦ Μπαλαμπὰν ἀγᾶ, πλησίον τοῦ Τεμένους Σεχζαδέ.

Τὸ μικρότατον τοῦτο τέμενος, κείμενον πλησίον τοῦ ὑδραγωγοῦ τοῦ Οὐάλεντος καὶ ἐν τῇ συνοικίᾳ τῇ Ὀθωμανικῇ τοῦ Σεχζαδὲ, φυλάττει ἀκέραιον τὸν τροῦλον τῆς κόγχης. Ἦτο πιθανὸν εὐκτήριον ἢ παρεκκλήσιον μικρᾶς μονῆς. Εἶναι πανταχόθεν κεκονιαμένον. Ὁ μικρὸς αὐτοῦ περίβολος, εἶναι πλήρης μνημάτων Μουσουλμανικῶν. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ εἶναι γυμνότατον.

Ἀπὸ τοὺς χρόνους τῆς ἁλώσεως, τὸ βακούφιον αὐτοῦ ἀνήκει εἰς τὸν προμνημονευθέντα ναὸν τοῦ Σεκμπὰν μπασῆ. Ὁ τάφος τοῦ Μπαλαμπὰν ἀγᾶ, εἶναι ἄγνωστος. Διατρέφεται ἀπὸ τὰ εἰσοδήματα τῆς Ἁγίας Σοφίας. Μετεβλήθη, εἰκάζω, εὐθὺς μετὰ τὴν ἅλωσιν.

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἱστορίας τῶν ἀγνώστων ἐκκλησιῶν, καταφαίνεται ὅτι μένουσιν εἰσέτι πολλὰ νὰ μελετήσωμεν περὶ τῶν πολλῶν ἱδρυμάτων καὶ συνοικιῶν μνημονευομένων καθ' ὅλην τὴν πολυετῆ ἱστορίαν τῶν Βυζαντίων.

Ἐπὶ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς τοῦ ἱπποδρόμου, ἀντικρὺ τοῦ τεμένους Σουλτὰν Ἀχμὲδ, ἀνιδρύθη ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν, λίθινον κτίριον καλούμενον Δεφτὲρ-χανὲ, καθ' ἡμᾶς τ' ἀρχεῖα. Ἐν τῷ κτιρίῳ τούτῳ, ἐλέγετο ὑπὸ πολλῶν, ὅτι ἐνυπάρχουσι βιβλία, ἐν τοῖς ὁποίοις μετὰ τὴν ἅλωσιν, κατεγράφησαν τὰ ὀνόματα πασῶν τῶν ἐν Βυζαντίῳ τότε ἐκκλησιῶν συνοικιῶν καὶ πάντων τῶν Βυζαντινῶν ἱδρυμάτων ἰδιωτικῶν καὶ δημοσίων. Ἐκ τῶν βιβλίων τούτων ἔμελλον κατά τινας τὰ πάντα νὰ διασαφηνισθῶσιν. Εἰς τὸν θησαυρὸν τοῦτον προσέτρεξα καὶ ἐγώ. Φύλαξ τῶν ἀρχείων τούτων ἦτο τῷ 1874ῳ, ὁ λόγιος Σααδουλλὰχ βέης. Διὰ φροντίδος τοῦ κ. Synvet, ἐζήτησα διασαφήσεις τινὰς περὶ τῶν προειρημένων ἀγνώστων ἐκκλησιῶν. Μετὰ τρίμηνον ἐργασίαν γενομένην ὑπὸ τὰ ὄμματα τοῦ ἐπιμελοῦς Σααδουλλὰχ βέη, ἔλαβον σημείωσιν μακρὰν, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐλέγετο ὅτι πολλῶν τοιούτων ἐκκλησιῶν ἔγγραφα δὲν ὑπάρχουσιν ἐν τῷ καλουμένῳ στελέ-

[1]) Χαδηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 62.

χει· ἄλλων ἡ ἱστορία εἶναι συντομωτέρα τῆς περιγραφῆς τοῦ Σειδ Ἀλῆ. Καταφαίνεται ἐκ τούτου, ὅτι ὁ Σειδ Ἀλῆς ἠρύσθη τὰ περὶ τῶν τεμενῶν τούτων, ἀπὸ ἔγγραφα ἄλλοθι σωζόμενα. Ταῦτα γράφω, ἵνα ἅπαντες πεισθῶμεν, ὅτι ἡ ἀληθὴς τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας γνῶσις, ἔγκειται ἐν τῇ μελέτῃ τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων.

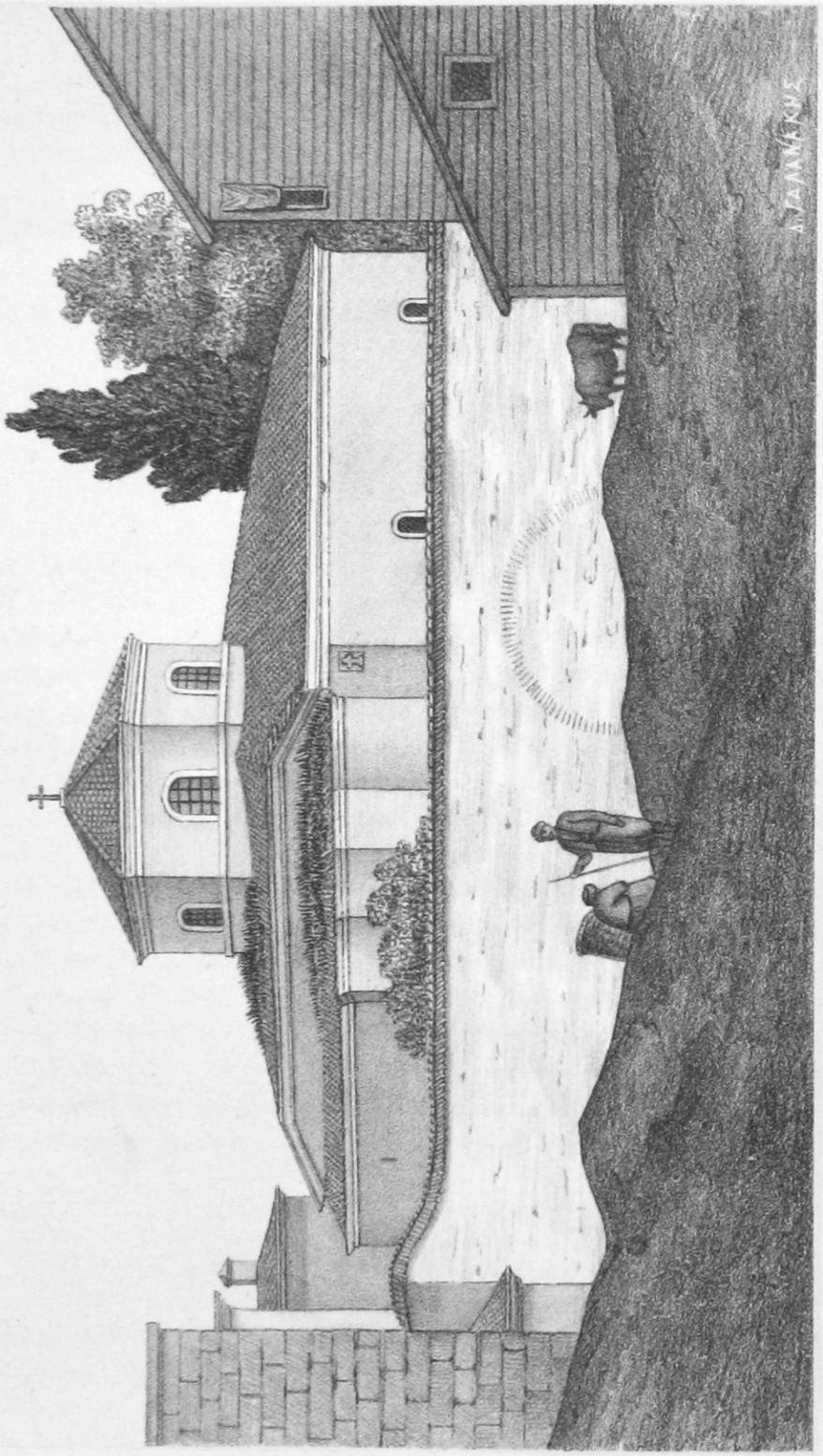

ΝΑΟΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΕΝ ΤΗ ΚΥΠΑΡΙΣΣΩ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ.

ΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΙ ΕΙΣΕΤΙ ΥΠΟ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ ΚΑΤΕΧΟΜΕΝΑΙ. ΕΚΚΛΗΣΙΑΙ ΠΡΕΠΠΩΜΕΝΑΙ. ΕΠΙΛΟΓΟΣ.

Ὁ Ἅγιος Γεώργιος ἐν τῇ κυπαρίσσῳ

Ἡ ἐκκλησία αὕτη κεῖται ἐπὶ τῆς εὐωνύμου πλευρᾶς τῆς λεωφόρου, ἀγούσης ἀπὸ Βλάγκας εἰς Ψάμαθον, καὶ πρὸς ἀνατολὰς τῆς μονῆς τῆς Περιβλέπτου. Τὴν μικρὰν ταύτην ἐκκλησίαν μνημονεύουσι μόνοι οἱ συναξαρισταὶ, λέγοντες, ὅτι τὰ ἐγκαίνια αὐτῆς ἐτελοῦντο τῇ 28η Νοεμβρίου. Ἐν τῷ βίῳ τοῦ μάρτυρος Χριστοφόρου προσθέτουσιν, ὅτι τούτου ἡ σύναξις καὶ ἑορτὴ ἐτελεῖτο ἐν τῷ ἐπ' ὀνόματι αὐτοῦ τιμωμένῳ ναῷ, κειμένῳ πλησίον τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἐν τῇ κυπαρίσσῳ. Ἐν τῷ ναῷ τούτῳ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, κατὰ τοὺς αὐτοὺς συναξαριστὰς, ἐτελεῖτο καὶ ἡ σύναξις τῶν Ἁγίων Μαρτύρων Ζήνωνος καὶ Ζηνᾶ[1]), καὶ τοῦ Ἁγίου Χριστοφόρου.

Τὴν ἐκκλησίαν ταύτην πυρποληθεῖσαν τῷ 1782ῳ[2]), ἀνεκαίνισε κατὰ τὸ πρότερον αὐτῆς σχῆμα καὶ μέγεθος, ἐπὶ τῶν αὐτῶν θεμελίων, ὁ πατριάρχης Κωνστάντιος τῷ 1833ῳ, φυτεύσας καὶ τὴν συμπυρποληθεῖσαν κυπάρισσον, ἐκ τῆς ὁποίας ἡ παρωνυμία τοῦ ναοῦ. Ἐπὶ τῆς πύλης τῆς εἰσόδου, εἶναι μαρμάρινος πλὰξ ἐνεπίγραφος, τοῦ κλεινοῦ πατριάρχου ποίημα, ἱστοροῦντος τὴν μετὰ τὴν πυρκαϊὰν ἀνέγερσιν τῆς ἐκκλησίας[3]).

Ὁ ἄσημος ναΐσκος οὗτος, τὸν ὁποῖον οὐδέποτε ὠρέχθησαν οἱ Ὀθωμανοὶ, καλούμενος σήμερον ὁ Ἅγιος Γεώργιος ὁ Κυπαρισσᾶς, ἀπώλεσε πάσας τὰς εἰκό-

---

[1]) Συναξ. Ματου 9. Ἰουνίου 22. Νοεμβρίου 28. C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 121.

[2]) Ὑψηλ. Τὰ μετὰ τὴν ἅλωσιν, σελ. 628. Ὁ φιλόπονος οὗτος συγγραφεὺς, ἀφηγεῖται τὰς τρεῖς πυρκαϊὰς τοῦ 1782ου. [3]) Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 304. C. Christ, Βιβ. Δ'. σελ. 121.

νας καὶ τὸν Βυζαντινὸν αὐτοῦ κόσμον, κατὰ τὴν πυρκαϊὰν τοῦ 1782ου. Ὁ τροῦλος, ἔργον ἀκαλλὲς καὶ ἄνευ ἁρμονίας, ὅμοιον τοῦ ἀρχαίου Βυζαντινοῦ, τεκμαίρει ὅτι ἀνηγέρθη κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους.

Ἡ Παναγία ἡ Μουχλιώτισσα.

Τὴν Παναγίαν τῶν Μογγολίων, ἢ Μουγουλίων, κοινῶς Παναγίαν τοῦ Μουχλιοῦ, ἢ Μουχλιώτισσαν, κειμένην ὑπεράνω τοῦ μετοχίου τοῦ Ἁγίου Τάφου, ἐν τῇ ὁμωνύμῳ συνοικίᾳ [1]), ἀνίδρυσεν ἡ Μαρία ἡ Παλαιολογίνα, νόθος θυγάτηρ τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου, λήγοντος τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶνος. Ἐκαλεῖτο ἡ Μαρία αὕτη δέσποινα τῶν Μουγουλίων, διότι συνεζεύχθη Χάνην Μογγόλον, καλούμενον ὑπὸ τοῦ Παχυμέρους Ἀπαγᾶν [2]). Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ συζύγου, ἐπανῆλθε καὶ κατῴκησε τὴν Κ/πολιν. Ἠγόρασεν ἐν τῇ συνοικίᾳ κατὰ πρῶτον τότε καλουμένῃ Φανάρι, καὶ ἐπιλεγομένῃ «τὰ Παναγίου», πᾶσαν τὴν περιοχὴν, μετὰ τῶν περιβόλων, ἀμπελώνων [3]) καὶ οἰκημάτων, «ἐπὶ τιμήματι ὑπερπύρων εὐστάθμων τετρακισχιλίων». Ταῦτα ὅλα μετεποίησεν εἰς μονὴν γυναικείαν. Εἰκάζω ὅμως ἐκ τοῦ πατριαρχικοῦ ἐγγράφου, ἀφηγουμένου τὴν ἀνίδρυσιν τοῦ ναοῦ τούτου, ὅτι ἡ Δέσποινα Μαρία δὲν ἀνήγειρε ναὸν ἐκ βάθρων, ἀλλ' ἀνεκαίνισεν ἢ ἐλάμπρυνε τὴν πρὸ αὐτῆς αὐτόθι σωζομένην ἐκκλησίαν, ἐπικεκλημένην τῆς Παναγιωτίσσης. Ἀφιέρωσε τῇ μονῇ ταύτῃ χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ κειμήλια, πολύτιμα σκεύη, βιβλία, κτήματα, κλιβάνους καὶ ἀμπελῶνας ἐντὸς τοῦ Βυζαντίου, ἐκ τῶν ὁποίων ἀπελάμβανεν ἡ μονὴ ἐτήσιον εἰσόδημα ὑπερπύρων τριακοσίων. Πρὸς τούτοις, εἶχεν ἀροσίμους γαίας καὶ ἀμπελῶνας περὶ τὴν Ῥαιδεστόν. Πρὸς πλουτισμὸν τῆς μονῆς καὶ ἄνεσιν τῶν ἐν αὐτῇ ἐνασκουμένων μοναστριῶν, ἐδαπάνησεν ἡ δέσποινα τῶν Μουγουλίων ἅπασαν τὴν περιουσίαν αὐτῆς.

Μετὰ τὸν θάνατον τῆς δεσποίνης Μαρίας, ὁ ἐπὶ θυγατρὶ γαμβρὸς αὐτῆς, Ἰσαάκιος Παλαιολόγος ὁ Ἀσάνης, μετὰ τῆς συμβίας αὐτοῦ, ἐφώρευον τὴν μονὴν ταύτην κατὰ τὴν διαθήκην τῆς Μαρίας, καὶ τὴν τότε συνήθειαν τῶν Βυζαντίων. Ἀποθανούσης δὲ καὶ τῆς τούτου συμβίας, ὁ Ἀσάνης ἐπορίσθη χρυσό-

---

[1]) Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 577. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 312.

[2]) Γ. Παχυμ. Τόμ. Α'. σελ. 402. Ὁ συγγραφεὺς λέγει ὅτι τὴν νύμφην συνώδευσεν ὁ ἡγούμενος τῆς μονῆς τοῦ Παντοκράτορος· «τὴν οἰκείαν αὐταδέλφην Μαρίαν, τὴν καὶ Δέσποιναν τῶν Μουγουλίων θρυλλουμένην κτλ.» Ἰδ. σελ. 620· «ἡ αὐταδέλφη τοῦ βασιλέως Μαρία καὶ τῶν Μουγουλίων οὕτω πως Δέσποινα ὀνομαζομένη.» Ἰδ. σελ. 637, 774. Muralt. Chron. Byzantine, Τόμ. Β'. σελ. 433, 434. [3]) Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 312.

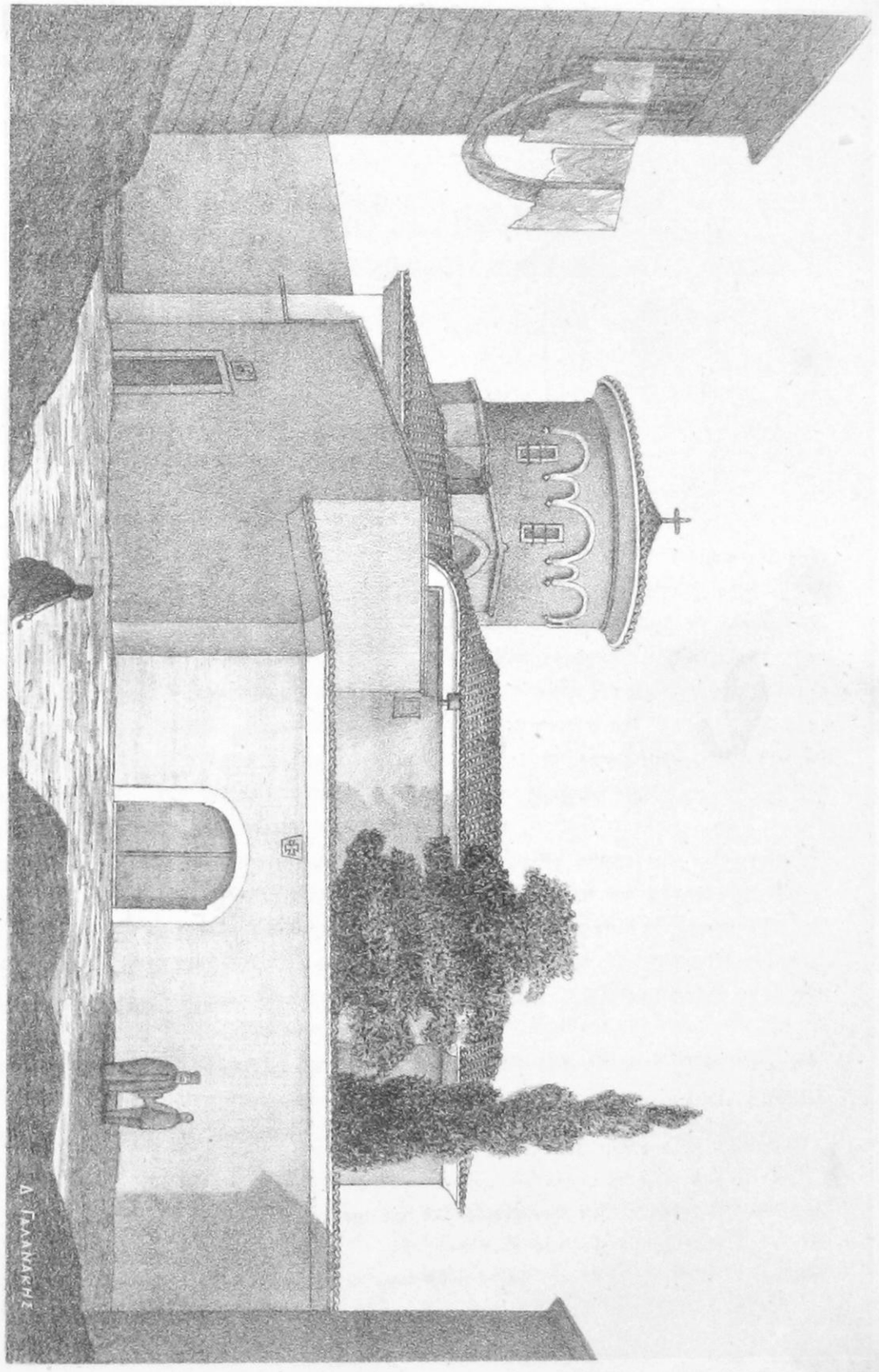

ΠΑΝΑΓΙΑ Η ΜΟΥΧΛΙΩΤΙΣΣΑ

Α. ΓΑΛΑΝΑΚΗΣ

βουλλον, ἐπικυροῦν εἰς αὐτὸν μόνον, τὴν ἐφορίαν τῆς πλουσίας ταύτης μονῆς. Μετά τινα χρόνον, αἱ μοναχαὶ ὑπ' ἐνδείας καὶ στενοχωρίας κατατρυχόμεναι, ἐνάγουσι τὸν Ἀσάνην ὡς σφετερισθέντα πρὸς ἴδιον αὐτοῦ ὄφελος, τὰ κτήματα τῆς μονῆς, ἀμελήσαντα τὴν καλλιέργειαν πολλῶν γαιῶν ἐκ τῶν ὁποίων πρότερον πάμπολλα ἔσοδα ἐκαρποῦτο ἡ μονὴ, καὶ κατεδαφίσαντα τὰ ἀνώγεια οἰκήματα, εἰς περιποίησιν τῶν ἑαυτοῦ κτημάτων. Αἱ μοναχαὶ, οὕτω πιεζόμεναι, προσέδραμον εἰς τὸν αὐτοκράτορα, αἰτοῦσαι τὴν προτέραν τῆς μονῆς ἐλευθερίαν καὶ ἀνάπαυσιν. Τὴν ὑπόθεσιν ταύτην, ἀνήκουσαν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, παρέπεμψεν ὁ Αὐτοκράτωρ τῇ ἱερᾷ συνόδῳ.

Τὸ χρυσόβουλλον, δυνάμει τοῦ ὁποίου ὁ Ἀσάνης καὶ οἱ συγγενεῖς αὐτοῦ, ἐσφετερίζοντο τὰ κτήματα τῆς μονῆς ταύτης, μετ' ἐπιμελείας ἀναγνωσθὲν καὶ ἐξετασθὲν, εὑρέθη κατὰ τοὺς λόγους τῆς ἱερᾶς συνόδου, « μεταποιηθὲν καὶ μὴ τῆς ἀληθείας ἐχόμενον »[1]). Διέταξε δὲ ἡ σύνοδος, «ἵνα τὸ μοναστήριον τῆς Θεομήτορος τῆς Παναγιωτίσσης ἀκαταδούλωτον καὶ ἐλεύθερον παντελῶς τῆς ἐφορείας παντὸς τοῦ μέρους, ἐκείνου δὲ τοῦ πανυπερσεβάστου, μηδεμίαν μηδαμῶς δικαίωσιν ἔχοντος ἀπὸ τοῦ σεπτοῦ χρυσοβούλλου ἀναφανέντος μεταπεποιημένου ἐν μέρει, τρόπον ὃν εἴρηται».

Αὕτη ἐν συντομίᾳ εἶναι ἡ ἐπὶ Βυζαντίων ἱστορία τῆς ἐκκλησίας ταύτης, τὴν ὁποίαν μετὰ πολλῆς σαφηνείας ἀφηγεῖται τὸ ἔγγραφον τῆς συνόδου, γεγραμμένον τῷ **1351**ῳ.

Μετὰ τὴν ἅλωσιν, ἡ ἐκκλησία αὕτη ἐδωρήθη τῷ Χριστοδούλῳ ἀρχιτεκτονήσαντι τὸ ἐπὶ τοῦ ναοῦ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων τέμενος τοῦ κατακτητοῦ. Ἡ ἐκκλησία αὕτη, ἕως τότε ἦτο μονὴ, καὶ πιθανὸν ὅτι ὁ Χριστόδουλος ἔλαβεν εἰς κατοχὴν αὐτοῦ οὐχὶ τὴν ἐκκλησίαν μόνην, ἀλλὰ πάντα τὰ ἀνήκοντα τῇ μονῇ, διότι ἡ μικρὰ αὕτη ἐκκλησία δὲν ἦτο ἀμοιβὴ ἀνταξία τοῦ ἀνεγείραντος τὸ μέγα τοῦτο τέμενος. Κατὰ τοὺς ἡμετέρους χωρογράφους[2]), τὸ βασιλικὸν δωρητήριον ἐσώζετο ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ, ὅταν ὁ Σουλτὰν Σελὴμ, ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ συμβάντος τῷ **1520**ῳ, ἐμελέτα ν' ἁρπάσῃ πάσας τὰς εἰσέτι ἐν Βυζαντίῳ σωζομένας ἐκκλησίας. Οἱ Χριστιανοὶ κατέδειξαν εἰς τοὺς Ὀθωμανοὺς ὑπουργοὺς τὸ ἔγγραφον τοῦτο, καὶ οὕτως ἀνεστάλη τῆς ἐκκλησίας ταύτης ἡ εἰς τέμενος μεταβολή[3]).

Ἡ ἐκκλησία αὕτη καὶ πρὸ τῆς ἁλώσεως καὶ μετὰ τὴν ἅλωσιν, εἶχεν ἐκτενῆ περίβολον.

Εἶναι κτίριον ἐρυμνότατον, μετὰ θόλων στερρῶν· ὁ τροῦλος καὶ τὸ κτίριον ὅλον, εἶναι ἄνευ οὐδεμιᾶς ἁρμονίας.

---

[1]) Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 315. [2]) Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 577. Ὑψηλάντου, Τὰ μετὰ τὴν ἅλωσιν, σελ. 12, 52, 727. [3]) Ὑψηλάντου, Τὰ μετὰ τὴν ἅλωσιν, σελ.

Ἡ Παναγία τῶν Βλαχερνῶν, ἢ, Τὸ ἁγίασμα τῶν Βλαχερνῶν.

Τῆς ἐπιφανοῦς ταύτης τῶν Βυζαντίων ἐκκλησίας, διεσώθη μόνον τὸ ἁγίασμα, συχνάκις καλούμενον λοῦμα ἢ λοῦσμα τῶν Βλαχερνῶν[1]). Κεῖται ἐν τῇ βόρειο-δυτικῇ ἄκρᾳ τῆς Κ/πόλεως, ἐν τῇ συνοικίᾳ τὸ πάλαι καλουμένῃ τὸ Ἕβδομον, καὶ νῦν Ἐγρὴ-καπή[2]). Συχνότατα μνημονεύεται ἐν τοῖς συγγράμμασι τῶν Βυζαντινῶν, πολιτικοῖς καὶ ἐκκλησιαστικοῖς, καὶ ἀπειράκις ἐν τοῖς συναξαρίοις. Κατὰ τοὺς τελευταίους μάλιστα αἰῶνας τοῦ κράτους, ὁ ναὸς οὗτος, ἕνεκα τοῦ ὑπεράνω αὐτοῦ κειμένου ἀνακτόρου τῶν Βλαχερνῶν, λίαν ἐτιμᾶτο, διότι ἐδῶ ἐκκλησιάζετο ὁ βασιλεὺς μετὰ τῶν αὐλικῶν. Σήμερον καὶ τὸ ὄνομα αὐτὸ τοῦ ναοῦ, ἀγνοοῦσιν οἱ πλειότεροι. Ἅπασα ἡ συνοικία αὕτη, καὶ ἡ ἔξω τῶν χερσαίων τειχῶν χώρα, καλουμένη Κοσμίδιον, εἶναι ἀξία μελέτης, διότι ἐδῶ ἐστρατοπέδευσαν οὐχὶ μόνον οἱ πολιορκήσαντες τὴν Κ/πόλιν Ἄραβες καὶ Βούλγαροι, ἀλλὰ καὶ οἱ σταυροφόροι, τοὺς ὁποίους ἐκ τῶν τειχῶν ἐθεῶντο οἱ Βυζάντιοι.

Ἐν τῇ μελέτῃ τοῦ παλατίου τῶν Βλαχερνῶν[3]), ἱστόρησά τινα ἐρείπια τοῦ ναοῦ τούτου.

Πόθεν ἡ λέξις Βλαχέρναι, εἶν' ἄγνωστον. Ὅλαι αἱ ἐτυμολογίαι εἶναι παιδαριώδεις[4]).

Τὴν ἐκκλησίαν ταύτην, ναόν, κατ' ἐμὲ, τὸ πάλαι Ἑλληνικὸν, ἀνήγειρεν ἡ

---

12. Ἰδοὺ τὸ ἔγγραφον τὸ δωρητήριον. «Ἐσὺ ὅπου ἔχεις τὴν τιμὴν νὰ ἦσαι σούπασης τῆς Κ/πόλεως, μὲ τὸ νὰ ἐχαρίσαμεν ἡμεῖς δι' εὐμένειαν τῷ ἀρχιτέκτονι Χριστοδούλῳ διὰ μισθὸν τοῦ κόπου του, τὸν μαχαλὲν τὸν ὀνομαζόμενον Κιουτζοὺκ Τζαφὲρ, θέλεις ὑπάγει εἰς τὸν ναὸν τῆς Μουχλιώτισσας, καὶ θέλεις διορίσει τὸν ῥηθέντα μαχαλὲν, μὲ τοὺς τόπους τοὺς ἄνευ οἰκοδομῶν, καὶ θέλεις τὸν δώσει εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ Χριστοδούλου, κατὰ τὸ ἱερὸν ἡμῶν πρόσταγμα, εἰς τὸ ὁποῖον θέλεις δώσει πίστιν τὴν σήμερον.»

[1]) Κ. Πορφυρ. Τόμ. Α'. σελ. 554. Γ. Κωδινὸς, σελ. 128. [2]) «Ὁς ναὸς (τῶν Βλαχερνῶν) ἔκειτο ἐν τῇ Κ/πόλει πλησίον τοῦ Κερατικοῦ κόλπου ἐν τῷ αἰγιαλῷ.» Γ. Φραντζῆς, σελ. 158. [3]) Ἰδ. ἀνωτέρω, σελ. 83. [4]) Περὶ τοῦ ὀνόματος, λέγει ὁ Γενέσιος ἐν ταῖς Βασιλείαις, σελ. 85· «Βλαχέρναις, ἀπό τινος ἀρχηγοῦ Σκύθου Βλαχέρνου ἀναιρεθέντος ἐκεῖσε πεφήμισται.» Ταύτην τοῦ Γενεσίου τὴν γνώμην πάμπολλοι ἀντέγραψαν. Κατὰ τὸν Προκόπιον, Τόμ. Γ'. σελ. 184, ὁ χῶρος, πρὸ τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ ναοῦ, ἐκαλεῖτο Βλαχέρναι. Πρβ. καὶ σελ. 193. Γ. Κωδινὸς, σελ. 95.

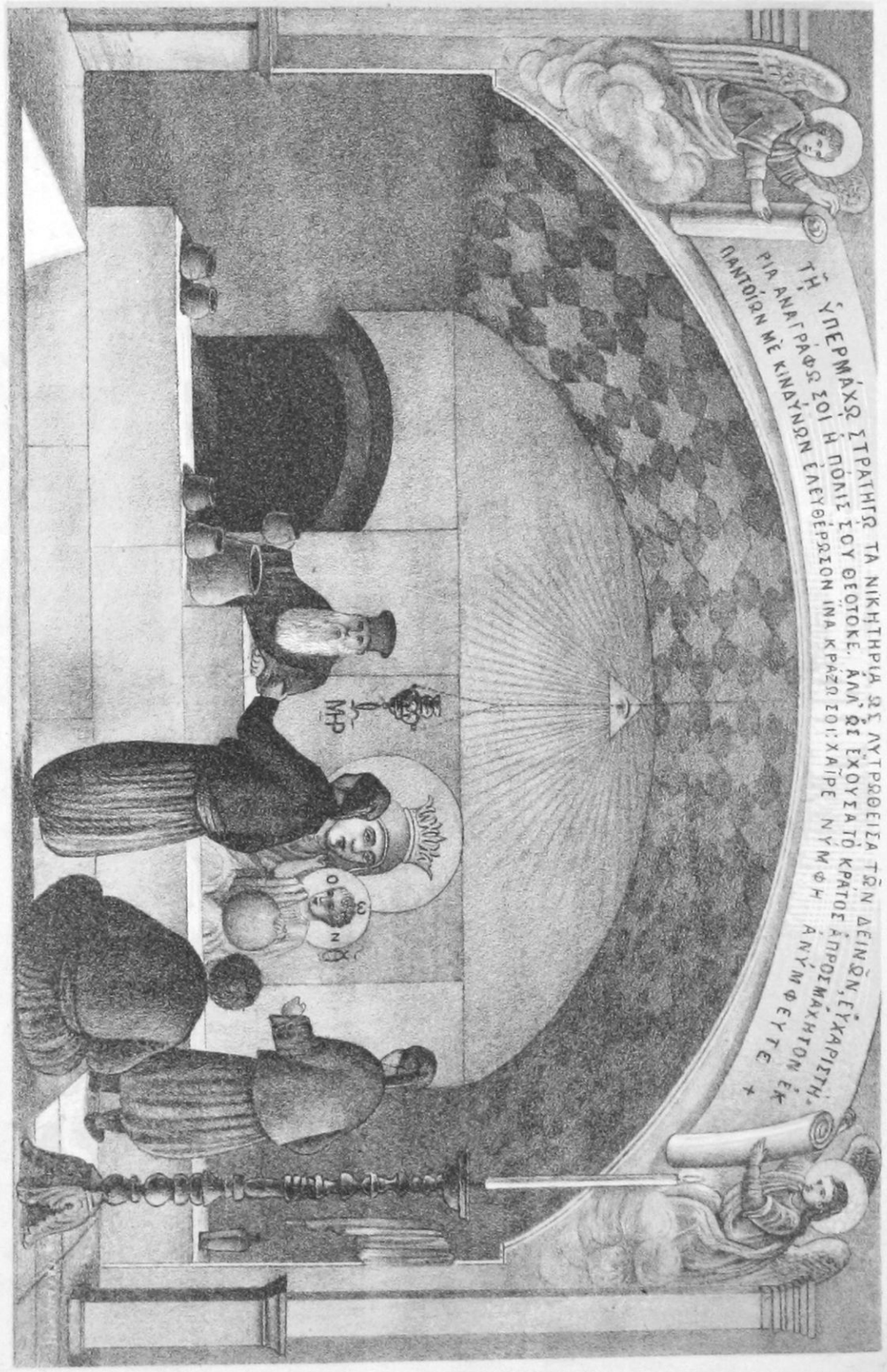

ΠΑΝΑΓΙΑ ΤΩΝ ΒΛΑΧΕΡΝΩΝ

Αὐγούστα Πουλχερία τῷ 435ῳ, ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας τοῦ Μαρκιανοῦ [1]). Ἐν τῷ ναῷ τούτῳ τῆς Πουλχερίας, ἀνίδρυσεν ὁ Ἰουστῖνος δύω ἀψίδας, καὶ ἔγινεν ἡ ἐκκλησία σταυρωτή [2]). Τὴν ἐκκλησίαν ταύτην πυρποληθεῖσαν, βασιλεύοντος τοῦ Ῥωμανοῦ Διογένους, ἀνήγειρε λαμπροτέραν Ἀνδρόνικος ὁ πρεσβύτερος [3]). Οἱ σταυροφόροι οἱ κυριεύσαντες τὴν Κ/πολιν τῷ 1204ῳ, μετέβαλον αὐτὴν εἰς Λατινικήν. Σώζονται πολλαὶ ἐπιστολαὶ τοῦ Πάπα Ἰννοκεντίου, πρὸς τὸν ἀρχιερέα τῆς ἐκκλησίας τῶν Βλαχερνῶν. Ὁ Δουκάγγιος μνημονεύει καὶ τοὺς πλείστους ἐκ τῶν ξένων συγγραφέων, τῶν γραψάντων περὶ τῶν Βλαχερνῶν.

Ἡ ἐκκλησία αὕτη κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἀτταλιώτου [4]), ἐπυρπολήθη τῷ 1070ῳ, ἀνεκτίσθη καὶ ἐκ νέου ἐπυρπολήθη τῷ 1434ῳ, δεκαεννέα ἔτη πρὸ τῆς τελευταίας ἁλώσεως, « ὑπό τινων ἀρχοντοπούλων θελόντων πιάσαι τινὰς νεοττοὺς περιστερῶν » [5]). Ἐκ τούτων καταφαίνεται, ὅτι ἡ ἐκκλησία ἀπ' ἀρχῆς ἦτο ξυλόστεγος, καθὼς μέχρι σήμερον εἶναι ἡ μονὴ τοῦ Στουδίου καὶ τοῦ Μανουήλ.

Ὁ ναὸς οὗτος, τὸ πάλαι ἔξω τῶν Θεοδοσιακῶν τειχῶν κείμενος, περιεβλήθη μεθ' ὅλου τοῦ καλουμένου Ἑβδόμου, ὑπὸ τοῦ μονοτείχους τοῦ Ἡρακλείου, περὶ τὰς πρώτας ἀρχὰς τοῦ ἑβδόμου αἰῶνος [6]).

Τὰ μὲν ἐγκαίνια τῆς ἐκκλησίας, ἐτελοῦντο μετὰ πολλῆς παρατάξεως τῇ 31ῃ Ἰουλίου, ἡ δὲ σύναξις τῆς Θεοτόκου, τῇ 15ῃ Αὐγούστου [7]).

Ἐν τῷ ναῷ τούτῳ ἐφυλάττετο τὸ πάλαι ἡ τιμία ἐσθὴς τῆς Θεοτόκου, τὴν ὁποίαν οἱ πατρίκιοι Γάλβιος καὶ Κάνδιδος μετεκόμισαν ἀπὸ τὴν Γαλιλαίαν [8]), καὶ κατέθεσαν πρῶτον ἐν τῷ ὑπ' αὐτῶν ἀνεγερθέντι ναῷ τῶν Ἁγίων Πέτρου καὶ Μάρκου, νῦν Κοτζὰ Μουσταφᾶ πασᾶ, καὶ ἀκολούθως ἐν τῷ ναῷ τῶν Βλαχερνῶν. Παρὰ τὴν τιμίαν ἐσθῆτα, ἐφυλάττετο ἐν τῷ ναῷ τούτῳ καὶ τὸ ὠμοφόριον τῆς Θεοτόκου, τὸ ὁποῖον Ῥωμανὸς ὁ Λακαπηνὸς ὡς θώρακα περιέβαλε καὶ ἐ-

---

[1]) Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 162. Πολλαὶ ἐκκλησίαι ἐν Βυζαντίῳ, ἀνηγέρθησαν ἐπὶ ἀρχαίων Ἑλληνικῶν ναῶν. Γ. Παχυμέρης, Τόμ. Β'. σελ. 260. Ἐφραίμιος, στίχ. 817, 820. Μ. Γλυκᾶς, σελ. 484. [2]) Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 376. Γ. Κεδρηνὸς, Τόμ. Α'. σελ. 684. Texier, L'Archit. Byz., σελ. 25. [3]) C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 83. [4]) Μ. Ἀτταλιώτης, σελ. 138. Γ. Κεδρηνὸς, Τόμ. Β'. σελ. 685. Ἐφραίμιος, στίχ. 3395.

[5]) Γ. Φραντζῆς, σελ. 158. Νικ. ὁ Γρηγορᾶς, Τόμ. Α'. σελ. 192, ἀφηγεῖται περίεργον ἀνακάλυψιν γενομένην ἀπὸ μειράκια θηρεύοντα νεοσσοὺς ὀρνίθων, ἐν ταῖς ὀπαῖς τῶν τοίχων τῆς Ἁγίας Σοφίας. [6]) « Τεῖχος εὐθὺς δομησάμενοι τοῦ ἱεροῦ ἐκείνου ναοῦ φρούριον κατέστησαν. » Νικ. Πατριάρχου, σελ. 21. [7]) Συναξ. Ἰουλίου 31. Αὐγούστου 15. Κ. Πορφυρογ. Τόμ. Α'. σελ. 191, 759. [8]) Συναξ. Ἰουλίου 2. Πρβ. καὶ τὴν περιγραφὴν τοῦ ναοῦ τῶν Ἁγίων Πέτρου καὶ Μάρκου, σελ. 317. Θεοφυλ. ἱστορ., σελ. 322. Μ. Γλυκᾶς, σελ. 489. « Ἐν Βλαχέρναις ἀπετέθη. . ἥτις ἐξ ἐρίων εὐφθάρτων ἐξυφασμένη καὶ στημόνων ὁμοιοειδῶν καὶ ὁμοχρόων, ἀδιάφθαρτός ἐστιν καὶ ἀδιάλυτος μέχρι τοῦ νῦν. » Ἰωήλου Χρονογρ., σελ. 42.

ξῆλθε κατὰ τοῦ πολιορκοῦντος τὴν πόλιν Συμεὼν τοῦ Βουλγάρου [1]). Ἕνεκα τῶν ἐν τῷ ναῷ τούτῳ φυλαττομένων ἱερῶν κειμηλίων, μεγίστη ἦτο τὸ πάλαι τῶν Βυζαντίων ἡ συρροή, καὶ μέγας τῆς ἐκκλησίας ὁ πλοῦτος. Κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας, ὅταν οἱ ἡμέτεροι βασιλεῖς διέτριβον τὸ πλεῖστον τοῦ χρόνου, ἐν τῷ ὑπεράνω τοῦ ναοῦ παλατίῳ τῶν Βλαχερνῶν, τακτικῶς ἐδῶ συνεκκλησιάζοντο μετὰ πάντων τῶν αὐλικῶν. Μνημονεύεται ὁ πρωτοπαπᾶς Βλαχερνῶν [2]), ἔχων τὴν αὐτὴν ἐκκλησιαστικὴν τιμὴν τοῦ ἐν τοῖς ἀνακτόροις τῆς Ἀκροπόλεως ἱερουργοῦντος πρωτοπαπᾶ.

Ἡ ἐκκλησία αὕτη τῶν Βλαχερνῶν καὶ οἱ ἐν αὐτῇ ἱερουργοῦντες, μνημονεύονται συχνότατα ἐν τοῖς πατριαρχικοῖς ἐγγράφοις.

Περὶ τῆς ἐπιφανοῦς ταύτης ἐκκλησίας, τῆς ὁποίας τὸ ὄνομα φέρουσι καὶ ἕτεραι ἀλλαχόσε ἐκκλησίαι, λέγει ἀνώνυμός τις [3]· «Τούτων δὲ πάντων τῶν ἀνὰ πᾶσαν τὴν πόλιν ναῶν τε καὶ εὐκτηρίων, ἐπὶ τῷ ὀνόματι τῆς Θεοτόκου δοξαζομένων καὶ τιμωμένων, κεφαλή τις ὥσπερ καθέστηκε καὶ μητρόπολις, ὁ ἐν Βλαχέρναις αὐτῆς ὑπερένδοξος καὶ θεῖος ναός, πάντων ἀνέχων, πάντων ὑπερλάμπων, καθάπερ πάντας ἀνέχει καὶ ὑπερλάμπει τῶν κατ' οὐρανὸν ἀστέρων, ἥλιος [4])».

Τῇ 2ᾳ Φεβρουαρίου, ἑορτῇ τῆς Ὑπαπαντῆς, ἀνήρχοντο οἱ βασιλεῖς ἐκ τῶν μεγάλων ἀνακτόρων, ἐν μεγάλῃ πομπῇ εἰς τὸν ναὸν τῶν Βλαχερνῶν, μεθ' ὅλων τῶν αὐλικῶν καὶ τοῦ πατριάρχου [5]). Τὴν παραμονὴν τῆς Ὀρθοδοξίας, ὁ πατριάρχης μετὰ πάντων τῶν μητροπολιτῶν καὶ ἐπισκόπων διατριβόντων ἐν Κ/πόλει, ἀπήρχετο εἰς τὸν ναὸν τῶν Βλαχερνῶν. Μετ' αὐτῶν προσήρχοντο καὶ πάντες οἱ ἐν ταῖς μοναῖς ἐνασκούμενοι μοναχοί. Τὸ πρωὶ πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς λειτουργίας, εἰσήρχετο εἰς τὸν ναὸν ὁ βασιλεύς, καὶ ἅπτων κηρὸν, καὶ δεχόμενος θυμιατὸν ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ πραιποσίτου, ἐθυμία τὸ θυσιαστήριον καὶ τὴν ἁγίαν σορὸν, καὶ μετὰ τὴν λειτουργίαν, ἀσπαζόμενοι ἀλλήλους ὁ βασιλεὺς καὶ πατριάρχης, ἀπήρχοντο εἰς τὰ ἴδια. Ἐδῶ συνῆλθεν ἡ κατὰ τῶν ἁγίων εἰκόνων σύνοδος ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Κοπρωνύμου, ἐν τῇ ὁποίᾳ οἱ ἱερεῖς ἀνεφώνησαν, «σήμερον σωτηρία τῷ κόσμῳ, ὅτι σὺ βασιλεῦ ἐλυτρώσω ἡμᾶς ἐκ τῶν εἰδώλων» [6]).

Ἡ Νεαρὰ τοῦ Ἡρακλείου, ὁρίζει διὰ τὸν ναὸν τῆς Θεοτόκου ἐν Βλαχέρναις, τοὺς ἀκολούθους ἱερεῖς·

---

[1]) Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 406, 736, 827. [2]) «Ὁ πρωτοπαπᾶς τοῦ κλήρου τῶν Βλαχερνῶν, Μανουὴλ ὁ Μονομάχος.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 371. Τόμ. Β'. σελ. 298, 299. [3]) C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 84. [4]) «Τὸ δὲ τέμενος τοῦτο τῶν σεβασμίων λίαν καθέστηκε, θρησκεύεταί τε ὑπὸ τοῦ ἄστεος ἐς τὰ μάλιστα.» Θεοφυλ. ἱστορ., σελ. 322.

[5]) Ἡ ἑορτὴ τῆς Ὑπαπαντῆς, ἤρχιζε νὰ ἑορτάζηται ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ τοῦ μεγάλου. Ἰωήλου Χρονογρ., σελ. 44. Κ. Πορφυρογ. Τόμ. Α'. σελ. 147. Ἡ τελετὴ αὕτη, ἤρχισεν ἀπὸ τοὺς χρόνους Ἰουστινιανοῦ τοῦ Μεγάλου. M. Glos., λέξ. Ὑπαπαντή. Κατὰ Λέοντα τὸν Γραμματικὸν, σελ. 123, 127, ἐπὶ Ἰουστίνου τοῦ Θρᾳκός. [6]) Λέων ὁ Γραμ., σελ. 185.

Πρεσβυτέρους	12	Ἀναγνώστας	20
Διακόνους	18	Ψάλτας	4
Διακονίσσας	6	Πυλωροὺς	6
Ὑποδιακόνους	8	ὅλους	74

Ἑτέρα προέλευσις εἰς τὸν ναὸν τοῦτον, ἐγίνετο τῇ μεγάλῃ Παρασκευῇ, ὅταν ὁ βασιλεὺς ἱππεύων ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ ἀπήρχετο εἰς Βλαχέρνας. Οἱ πατρίκιοι ἐκκλησιάζοντο ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἁγίας Εἰρήνης, ὅπου ὁ πατριάρχης ἐτέλει τὰς θείας κατηχήσεις [1]). Ὁ βασιλεὺς ἐπιστρέφων ἐκ Βλαχερνῶν, ἐπεσκέπτετο τὰ καθ' ὁδὸν πτωχοτροφεῖα καὶ λωβοκομεῖα, διανέμων τοῖς γηροκομουμένοις, χρήματα καὶ τροφάς. Εἰσήρχετο εἰς τ' ἀνάκτορα περὶ τὴν 9ην Μ. Μ. Λέων ὁ Γραμματικὸς [2]) μνημονεύει καὶ ἑτέραν λιτὴν ἐν Βλαχέρναις, καλουμένην πρεσβείαν, «τὴν κατὰ Παρασκευὴν τελουμένην», διαταχθεῖσαν ὑπὸ Μαυρικίου γαμβροῦ τοῦ Τιβερίου.

Ἐκ τῶν πολλῶν περὶ τοῦ ναοῦ τούτου γεγραμμένων, ἀντιγράφω τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου τὰ «ὅσα δεῖ παραφυλάττειν τῶν δεσποτῶν ἀπιόντων λούσασθαι ἐν Βλαχέρναις» [3]).

Τῇ Παρασκευῇ, ἅπασα ἡ σύγκλητος, συναθροίζεται ἔξω τῆς χερσαίας πύλης τῶν Βλαχερνῶν, ὅπου ὁ βασιλεὺς προσέρχεται, διαπλεύσας ἀπὸ τ' ἀνάκτορα μέχρι τῆς ἀποβάθρας, μετὰ τοῦ Δρουγγαρίου τῆς Βίγλας. Οἱ βασιλεῖς συνοδευόμενοι ὑπὸ τῶν περιεστώτων ἀπέρχονται κατ' εὐθεῖαν διὰ τῆς ὁμωνύμου χερσαίας πύλης, εἰς τὸν ναὸν τῶν Βλαχερνῶν. Εἰσερχομένων τῶν βασιλέων εἰς τὸν νάρθηκα, ἅπτουσι κηρούς· διέρχονται τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὴν σωλαίαν, καὶ εἰσερχόμενοι διὰ τῶν ἁγίων θυρῶν, ἀσπάζονται τὴν ἁγίαν ἐνδυτήν. Εὐχομένων δὲ τῶν βασιλέων ἐνώπιον τοῦ ἁγίου βήματος, οἱ μὲν βασιλικοὶ ἵστανται εἰς τὸν νάρθηκα τῆς ἁγίας σοροῦ, οἱ δὲ βασιλεῖς ἐκ τοῦ θυσιαστηρίου, ἀπέρχονται διὰ τοῦ πρὸς ἀνατολὴν δεξιοῦ μέρους τοῦ βήματος, καὶ εἰσέρχονται εἰς τὸν νάρθηκα τῆς ἁγίας σοροῦ. Οἱ βασιλεῖς ἐκ νέου ἅπτουσι κηροὺς εἰς τὰς βασιλικὰς πύλας τῆς ἁγίας σοροῦ, εἰσέρχονται, κλείονται αἱ πύλαι καὶ ἐκτελοῦσιν ὅσα ἐξετέλεσαν ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ τοῦ ναοῦ.

Μετὰ ταῦτα, οἱ βασιλεῖς εἰσέρχονται εἰς τὰ ἀποδυτὰ, περιβάλλονται χρυσᾶ λέντια, καὶ εἰσέρχονται εἰς τὸ ἅγιον λοῦσμα. Προεισέρχονται τῶν βασιλέων αὐλικοί τινες, κρατοῦντες κηροὺς, τοὺς ὁποίους ἅπτουσιν οἱ βασιλεῖς εὐχόμενοι. Ἐπὶ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς τοῦ κολύμβου, ἵστανται οἱ πραιπόσιτοι, μετὰ τῆς ἰδιαιτέρας θεραπείας τῶν βασιλέων. Εἰσερχόμενοι ἅπτουσι κηροὺς, καὶ προσκυνοῦντες τὰς ἀργυρᾶς εἰκόνας ἐν τῷ κολύμβῳ, διέρχονται τὸ δεξιὸν μέρος τοῦ

---

[1]) Κ. Πορφυρ. Τόμ. Α'. σελ. 178. Ἀπήρχετο εἰς τὸν ναὸν τοῦτον καὶ τῇ 15ῃ Αὐγούστου. Ἴδ. σελ. 541, 779. [2]) Σελ. 138. [3]) Κ. Πορφυρογέννητος, Τόμ. Α'. σελ. 551.

κολύμβου· εἶτα ἅπτουσι κηροὺς εἰς τὴν πρὸς ἀνατολὴν κόγχην, ἐν ᾗ καὶ ἡ εἰκὼν τῆς Θεοτόκου. Ἐδῶθεν ἀπέρχονται ἀριστερᾷ, ἐν τόπῳ ὅπου εἶναι ἡ ἐκ μαρμάρου ἐκτύπωσις τῆς χειρὸς τῆς Θεοτόκου. Εἰσέρχονται τέλος εἰς τὸν Ἅγιον Φωτεινόν, εἰς τὸν ἐνδότερον θόλον, καὶ ἅπτουσι κηροὺς ἔμπροσθεν τῆς μαρμαρίνου εἰκόνος τῆς Θεοτόκου, ἐκ τῶν χειρῶν τῆς ὁποίας ἐκχύνεται τὸ ἁγίασμα. Μετὰ ταῦτα ἐξέρχονται οἱ βασιλεῖς, ἐνδύονται καὶ περιβάλλονται λέντια χρυσούφαντα. Μετά τινας εὐχὰς, λαμβάνουσιν οἱ δεσπόται ἁγίασμα, ἐκ νέου καταδύουσι καὶ ἀπέρχονται εἰς τὸ ἀποδυτὸν, καὶ ἐδῶθεν εἴτε εἰς τὴν Ζωοδόχον πηγὴν, εἴτε εἰς τὰ ἀνάκτορα.

Ἐκ τῆς περιγραφῆς ταύτης, μανθάνομεν πολλὰ περὶ τοῦ ναοῦ τούτου. Πρὸ πάντων, ὅτι κατὰ τὸ δεξιὸν μέρος τοῦ ναοῦ, ἦτο τὸ παρεκκλήσιον καλούμενον Ἁγία σορὸς, ὅπου ἐφυλάττοντο τὸ ὠμοφόριον καὶ ἡ τιμία ἐσθὴς τῆς Θεοτόκου, καὶ ὅπου μόνος ὁ βασιλεὺς συνεχωρεῖτο νὰ εἰσέλθῃ[1]). Τὸ ἁγίασμα ὡς σήμερον φαίνεται, ἀπώλεσε τὰς εἰκόνας καὶ τὰ μαρμάρινα ἐκτυπώματα τὰ ὑπὸ τοῦ Πορφυρογεννήτου ἀναφερόμενα. Σώζει τὸ ἀρχαῖον αὐτοῦ σχῆμα, τὸν κόλυμβον, καὶ τὸν ἐνδότερον θόλον τὸν Ἅγιον Φωτεινόν, ὅπου σήμερον δὲν σώζεται τὸ ἐλάχιστον σημεῖον Βυζαντινῆς τέχνης[2]).

Ἐμακρηγόρησα περιγράφων τὴν ἐκκλησίαν ταύτην, τοσούτῳ ἠμελημένην τὴν σήμερον ὑπὸ πάντων τῶν Κ/πολιτῶν. Ἄνευ τῆς συντόνου μελέτης τῆς ἐκκλησίας ταύτης, καὶ τοῦ ὑπερκειμένου ἀνακτόρου τῶν Βλαχερνῶν, οὐδόλως δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν τὴν ἱστορίαν τῶν σταυροφόρων, καὶ τὰς πολλὰς πολιορκίας τῆς Κ/πόλεως.

Ἀπὸ τὸν ναὸν τοῦτον ἀφῆρεσαν οἱ Λατῖνοι ἐπὶ τῆς τετάρτης σταυροφορίας, τὸν βραχίονα τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, τὸ σῶμα τῆς Ἁγίας Λουκίας, καὶ σταυρὸν θαυματουργόν. Ταῦτα μέχρι σήμερον σώζονται ἐν Βενετίᾳ[3]).

Τὴν ἐκκλησίαν ταύτην, εὑρῆκαν κατηρειπωμένην οἱ Ὀθωμανοὶ ἐπὶ τῆς ἁλώσεως. Ὀγδοήκοντα ἔτη μετὰ ταῦτα, κατὰ τὸν Πέτρον Γύλλιον, διατρίβοντα τότε ἐν Βυζαντίῳ, καὶ αὐτὰ τὰ λείψανα τῆς πυρποληθείσης ἐκκλησίας, ὁλονὲν ἠφανίζοντο[4]).

Ἀπὸ τοὺς χρόνους τῆς ἁλώσεως μέχρι τῆς σήμερον, τὸ ἁγίασμα τοῦτο εἰς τὸ ὁποῖον εἰσέτι προστρέχουσί τινες τῇ ἑορτῇ αὐτοῦ τελουμένῃ τῇ 31ῃ Ἰουλίου, ἐπωλήθη εἰς Ὀθωμανὸν, καρπιζόμενον πλούσια δωρήματα ἀπὸ τοὺς Χρι-

---

[1]) Ἡ ἑορτὴ ἐκαλεῖτο, «τὰ καταθέσια τῆς τιμίας ἐσθῆτος τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου ἐν Βλαχέρναις.» M. Glos., λέξ. καταθέσια. Θεοφυλ. ἱστορ., σελ. 322. Γ. Κωδινὸς, σελ. 96, 275. [2]) «Ματθαῖος ὁ βασιλεὺς... κατὰ τὸν ἐν Βλαχέρναις τῆς Θεομήτορος ναὸν ἐστέφετο κατὰ τὸ ἔθος, ὑπὸ Φιλοθέου τοῦ πατριάρχου κτλ.» Ἰ. Καντακουζ. Τόμ. Γ'. σελ. 275.

[3]) Riant, σελ. 178. [4]) Π. Γύλλιος, σελ. 291.

στιανούς. Ἀνηγέρθη ἄνω τοῦ ἁγιάσματος, ξύλινον οἴκημα, κτῆμα Ὀθωμανοῦ. Οὐδέποτε ὅμως ἐπειράθησαν οἱ Ὀθωμανοὶ νὰ μεταβάλωσι τὸν ναὸν τοῦτον εἰς τέμενος. Τὸν παρελθόντα αἰῶνα, συγκατῴκουν ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ ἁγιάσματος, πλεῖστοι Ἀτσίγγανοι, οἵτινες ἐκδιωχθέντες ἐκεῖθεν, ἐνδιαιτῶνται σήμερον ὑπὸ τὰ ἠρειπωμένα ἀνατολικὰ τείχη τοῦ παλατίου τῶν Βλαχερνῶν.

Τὸν ναὸν ἠγόρασεν ἡ συντεχνία τῶν Γουναράδων, ἀπὸ τὸν Ὀθωμανὸν κτήτορα. Πρὸ δέκα ἐτῶν, ἀνηγέρθη παρὰ τὸ ἁγίασμα ναΐσκος. Ἀνασκαπτομένων τῶν θεμελίων, εὑρέθησαν τεμάχια μαρμάρου πορφυροῦ καὶ τμῆμα κίονος. Ταῦτα ἀνῆκον εἰς τὸ δάπεδον τοῦ Βυζαντινοῦ ἁγιάσματος, διότι ἡ ἐκκλησία ἦτον ὑπεράνω αὐτοῦ.

Σήμερον τὸ ἁγίασμα τοῦτο, σώζεται ὡς τὸ περιγράφει ὁ Πορφυρογέννητος. Ἐν τῇ βορείῳ πλευρᾷ τοῦ περιβόλου, ἐφαίνοντο, ὡς πρὸ ὀλίγου χρόνου, δύω ἀψῖδες εὐτελεστάτης ἐργασίας καὶ ὕλης, μνημονευόμεναι ἐν τῷ συγγράμματι τοῦ πατριάρχου. Ὁ περίβολος ὁ ἀρχαῖος ἦτον ἐκτενέστερος τοῦ σημερινοῦ, καὶ ἐξετείνετο πρὸς νότον μέχρι τῶν βορείων τειχῶν τοῦ παλατίου τῶν Βλαχερνῶν, καὶ πρὸς βορρᾶν μέχρι τῶν παραλίων τειχῶν. Ὑπὸ τὸ τεῖχος τοῦτο τοῦ παλατίου εἶναι δύο μέγιστα ὑπόγεια, καὶ ἐντὸς τοῦ τείχους κρύπται τετράγωνοι καὶ ἐπιμήκεις, μήκους Μ. 2, 50, καὶ πλάτους Μ. 0, 75. Πιθανὸν, ὅτι ἐν τοῖς ὑπογείοις καὶ ταῖς κρύπταις ταύταις, ἐνέθετον τὰ σώματα τῶν ἀποθανόντων ἱερέων. Ἐκ τούτων ὅλων, συμπεραίνω, ὅτι ὁ ναὸς ἐξετείνετο μέχρι τοῦ τείχους τοῦ παλατίου, ἀπὸ τοῦ ὁποίου σήμερον διαχωρίζεται διὰ τῆς ὁδοῦ Ἀϊβὰζ ἐφέντη[1]).

Κατὰ τὰ γραφόμενα τοῦ κλεινοῦ πατριάρχου Κωνσταντίου[2]), ὁ Ἅγιος Δημήτριος, τοῦ Κανάβη ἐπιλεγόμενος, ἦτο ναὸς ἀρχαῖος μετὰ τρούλου, «καὶ ἔσωθεν καθιστορισμένος διὰ μωσείου». Ὁ ναὸς οὗτος κατεστράφη, καὶ περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος ἀνηγέρθη ὁ νῦν ξυλόστεγος. Ὁ ναὸς οὗτος οὐδέποτε μνημονεύεται ἐν τοῖς συγγράμμασι τῶν Βυζαντινῶν. Εἰκάζει ὁ πατριάρχης, ὅτι ἡ οἰκογένεια τοῦ Κανάβου, «ἐφημέρως χρισθέντος βασιλέως» τῷ 1204ῳ, ἀνήγειρε τὸν ναὸν τοῦτον.

---

[1]) Αἱ πρόσοδοι τοῦ ἁγιάσματος τούτου, ἀπὸ τῆς 1ης Μαρτίου 1874 μέχρι τῆς 28ης Φεβρουαρίου 1875, ἦσαν γρ. 55449, 25. Ἐφημ. Ἐποχὴ, ἀρ. 28. Μαΐου 9. 1875.

[2]) Κ. Πατρ. Ἑλάς. Γραφαὶ, σελ. 441.

Περιέγραψα τὰς μέχρι τοῦδε ἐν Βυζαντίῳ σωζομένας ἐκκλησίας, τῶν ὁποίων τινὲς μὲν ὁσημέραι καταπίπτουσι, τινὲς δὲ εἶναι τὴν σήμερον ἄμορφα ἐρείπια. Ὑπάρχουσιν ὅμως καὶ ἕτερα τεμένη, κτίρια ἀρχῆθεν Ὀθωμανικὰ, ἀνεγερθέντα κατὰ τὴν ὁμολογίαν τοῦ Ὀθωμανοῦ συγγραφέως Σειδ Ἀλῆ, ἐπὶ γηπέδου ἐκκλησιῶν. Ἀτυχῶς ὁ Σειδ Ἀλῆς, γράψας ἔτη πολλὰ μετὰ τὸν πρῶτον συντάξαντα τὸ πόνημα τοῦτο Χαφὴζ Χουσεὶν ἐφέντη, μετ' ὀλιγωρίας μεγίστης, ἀντέγραψεν ἄνευ ἰδίας ἐξετάσεως, τοῦ πρὸ αὐτοῦ τὰ γεγραμμένα. Ἱστοροῦνταί τινα τεμένη μεταβληθέντα ἀπ' ἐκκλησίας, ὡς ἱστάμενα, τῶν ὁποίων σήμερον οὐδ' ὁ μιναρὲς ὑπάρχει[1]).

Ἀπαριθμῶ τὰ τεμένη ταῦτα, μὴ πλέον σωζόμενα, διότι ἀκόλουθοι μελέται πιθανὸν νὰ διασαφηνίσωσι καὶ τούτων τὴν ἱστορίαν.

Ὄπισθεν τοῦ ἀνακτορικοῦ τεμένους Σελιμιὲ, κειμένου ὑπεράνω τοῦ Φαναρίου, εἶναι μεγάλη ἄστεγος κινστέρνα[2]). Ἐπὶ τῆς γωνίας αὐτῆς, παρὰ τὸν πυλῶνα τῆς νεοδμήτου Ὀθωμανικῆς σχολῆς, εἶναι τόπος ὕπαιθρος περιτετειχισμένος, πλήρης μνημάτων Μουσουλμανικῶν, καλούμενος τέμενος τῆς μονῆς τοῦ Σιβασή[3]). Μόνος ὁ μιναρὲς διεσώθη. Τὸ βακούφιον ὑπάγεται εἰς τὸ τέμενος τοῦ Σουλτὰν Βαϊεζήδ. Ὁ μεταβαλὼν τὸν ἐδῶ Χριστιανικὸν ναὸν εἰς τέμενος, εἶναι ὁ Σεὶχ Μουχίϊ, ὅστις ἀπερχόμενος εἰς προσκύνησιν τοῦ τάφου τοῦ προφήτου, ἀπεβίωσεν ἐν Καισαρείᾳ τῷ 920ῷ τῆς Αἰγείρας, 1514 Μ. Χ. Ἐντὸς τοῦ περιβόλου τούτου, οὐδὲν τεκμήριον τοῦ πάλαι Χριστιανικοῦ ναοῦ σώζεται.

Ἐπὶ τῆς εὐωνύμου πλευρᾶς τῆς λεωφόρου, ἀγούσης ἀπὸ τὰ Ἑξ μάρμαρα πρὸς τὴν πύλην τῆς Σηλυβρίας, εἶναι τὸ τέμενος τοῦ ἁμαξηλάτου Βαϊεζὴδ[4]), τοῦ ὁποίου ἴχνος δὲν διεσώθη. Ὁ μιναρὲς τοῦ τεμένους τούτου κατηδαφίσθη μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Σουλτὰν Μαχμοὺδ, καθὼς ἀνωτέρω ἀνέφερα. Περὶ τοῦ χρόνου τῆς μεταβολῆς τοῦ ναοῦ τούτου, οὐδὲν λέγει ὁ Σειδ Ἀλῆς. Τὴν διατροφὴν αὐτοῦ λαμβάνει ἀπὸ τὸ τέμενος τοῦ Σουλτὰν Σελήμ.

Ἕτερον τέμενος εἶναι τὸ καλούμενον Σουχέδα μεστζηδὶ[5]), τοῦ ὁποίου ὁ ἱδρυτὴς ἀπεβίωσε τῷ 1043ῳ τῆς Αἰγείρας, 1633 Μ. Χ. Τὸ τέμενος τοῦτο κεῖται πλησίον τοῦ τεμένους καλουμένου Κετχουδὰ Καδὴν, ἐν τῇ συνοικίᾳ Σαλμὰ τομπρούκ. Οὐδὲν ἄλλο σώζεται ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ ἐξαφανισθέντος τεμένους τούτου, εἰ μὴ πενιχρὸς τάφος Μουσουλμάνου ἁγίου, τὸν ὁποῖον μνημονεύει καὶ ὁ Σειδ Ἀλῆς.

Ἕτερον τέμενος τοῦ ὁποίου ἴχνος δὲν σώζεται, εἶναι τὸ καλούμενον τέμενος

---

[1]) Σώζονται τεμένη τινὰ Ὀθωμανικὰ, ἄνευ μιναρέ. Χαδηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 89, ἀρ. 13. Σελ. 91, ἀρ. 17. Σελ. 136, ἀρ. 9. [2]) Tchikûr bostan, τὸ πάλαι κινστέρνα τοῦ Πετρίου. Χάμμερ. C/polis, Τόμ. Α'. σελ. 557. [3]) Τέμενος τῆς μονῆς τοῦ Σιβασὴ, πλησίον τοῦ τεμένους τοῦ Σουλτὰν Σελήμ. Χαδηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 121. [4]) Χαδηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 147. [5]) Χαδηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 137.

τοῦ Χοτζὰ Χαὶρ ἐδδὶν, πλησίον τοῦ τεμένους Μεσὴχ πασᾶ[1]). Εἶναι ἵδρυμα τοῦ Χοτζὰ Χαὶρ ἐδδὶν ἀποθανόντος τῷ 1475ῳ Μ. Χ. Μνημονεύει ὁ Σειδ Ἀλῆς, καὶ τὰ τεμένη καλούμενα Χαϊδὰρ χανὲ, καὶ Χαμζὲ πασᾶ, ἀνεγερθέντα ἐπὶ τόπου ἐκκλησιῶν[2]).

Ἕτερον τέμενος, μονὴ Χριστιανικὴ ἄλλοτε, κεῖται ἐπὶ τῆς εὐωνύμου πλευρᾶς τῆς λεωφόρου ἀγούσης ἀπὸ Βλάγκας εἰς Ψάμαθον[3]). Σήμερον ἐν τῷ κήπῳ, φύεται μεγάλη καὶ ὑψίκομος ἰτέα, ἐπισκιάζουσα τὴν λεωφόρον, ἔχουσα περὶ τὴν ῥίζαν, κρήνην. Καλεῖται τέμενος τῆς μονῆς τῶν μὴ ἐσθιόντων κρέας. Λέγει ὁ Γραμματικὸς Λέων[4]): «καὶ τοὺς ἐκ νέας ἡλικίας μὴ φαγόντας κρέα κληρικοὺς καὶ μοναχοὺς ἐποίησε διαλῦσαι καὶ ἐσθίειν ἀφειδῶς». Τοιαῦται μοναὶ ἐνυπῆρχον ἐν Βυζαντίῳ ὡς καὶ ἀλλαχόσε.

Τὴν δίαιταν τῶν ἐν ταῖς μοναῖς τοῦ Βυζαντίου ἐνασκουμένων μοναχῶν, ἱστόρησεν ὁ Πτωχοπρόδρομος μεσοῦντος τοῦ δεκάτου αἰῶνος[5]). Πολῖταί τινες χάριν εὐλαβείας καθὼς καὶ παρ' ἡμῖν τὴν σήμερον, οὐδέποτε ἐγεύοντο κρεάτων. «Αὐτῆς δὲ πολυετίαν προβαλλομένης, δι' ἧς μήτε κρεῶν μήτε τινὸς τῶν ἐναίμων γεύσασθαι»[6]). Ἐκ τῆς Ἄννης Κομνηνῆς μανθάνομεν, ὅτι ἐν τῇ πλησίον περιωνύμῳ μονῇ τῆς Περιβλέπτου, κρέας οἱ μοναχοὶ δὲν ἔτρωγον· «μηκέτι κρεωφαγεῖν ἐθελήσειν εἰς μοναδικὸν ἑαυτὴν μεταμείψασαν σχῆμα»[7]). Ἐκ τῶν γραφομένων τοῦ Νικηφόρου Γρηγορᾶ, καταφαίνεται, ὅτι ἅπαντες οἱ ἐν ταῖς μοναῖς ἐνασκούμενοι μοναχοὶ, δὲν ἐγεύοντο κρεάτων· «καὶ ἦν ἀνάγκη κατὰ τὰς τῶν ἰατρῶν κρίσεις κρέατι τοῦτον χρῆσθαι (δηλ. τὸν πατριάρχην Ἰωάννην τὸν Γλυκᾶν) καὶ διὰ τοῦτο δὴ τὸ μοναχικὸν ὑπελθεῖν οὐ συγκεχώρηται σχῆμα». Διατί οἱ Ὀθωμανοὶ νὰ καλέσωσι τὴν μονὴν ταύτην, μονὴν τῶν μὴ ἐσθιόντων κρέας, κατ' ἐξαίρεσιν τῶν ἄλλων, ἀγνοῶ. Τινῶν μονῶν οἱ μοναχοὶ ἔτρωγον ἰχθῦς, τυρὸν καὶ ὠά[8]). Μνημονεύεται ἐν Ψαμάθῳ μονὴ καλουμένη Ἱκασία, ἀλλὰ μὲ φαίνεται ὅτι ἔκειτο πλησίον τῆς μεγάλης παραλίου πύλης τῆς Ψαμάθου[9]). Πιθανὸν ἡ μονὴ αὕτη εἶναι ἡ σημερινὴ τῆς Ψαμάθου ἐκκλησία, καλουμένη τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ, θεμελιουμένη ἐπὶ ἐρυμνῶν Βυζαντινῶν ὑπογείων.

Τὸ τέμενος τοῦτο, ἔχει ἐν τῷ μικρῷ αὐτοῦ περιβόλῳ ὑπόγειον, καλούμενον ὑπὸ τῶν Μουσουλμάνων ἱερέων καὶ τῶν περιοικούντων Χριστιανῶν ἁγίασμα,

---

[1]) Χαδηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 101. [2]) Χαδηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 94, 95. [3]) Χαδηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 32. [4]) Σελ. 360. [5]) Κοραῆ, Ἄτακτα, Τόμ. Α'. σελ. 137. [6]) Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 611. Λέων ὁ Γραμ., σελ. 360. Νικ. Γρηγορᾶς, Τόμ. Α'. σελ. 270, 217. [7]) Ἀλεξ. Τόμ. Α'. σελ. 134. [8]) Κοραῆ, Ἄτακτα, Τόμ. Α'. σελ. 277. Τὴν δίαιταν τῶν μοναχῶν περιγράφουσι τὰ τυπικά. Τοῦ Στουδίου τὸ τυπικὸν ἐμπεριέχεται ἐν τῷ βίῳ τοῦ Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου, ἐν τῇ Πατρολογίᾳ τοῦ Migne, σελ. 1705. [9]) C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 157.

ἐντὸς τοῦ ὁποίου δὲν φαίνεται, εἰ μὴ σταυρὸς ἀτέχνως γεγλυμμένος ἐπὶ τμήματος φαιοῦ λίθου. Παρὰ τὴν εἴσοδον τοῦ ἁγιάσματος, ἐντὸς τοῦ περιβόλου ἵσταται τεθραυσμένος κίων μαρμάρινος, ὕψους Μ. 0, 90, φέρων ἐπὶ τῆς ἄκρας αὐτοῦ, τὰ δυσανάγνωστα καὶ λίαν ἀδεξίως γεγλυμμένα γράμματα, « τοῦ ἐν Ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Συμεοῦ ». Τὸ ἀρχαῖον Βυζαντινὸν κτίριον, κατὰ τὴν διήγησιν τῶν ἱερέων, κατηδαφίσθη πρό τινων ἐτῶν. Μάρμαρά τινα ἐνεπίγραφα, καὶ ἕτερα μετὰ κοσμημάτων, ἐπωλήθησαν εἰς ξένους. Τὸ τέμενος τοῦτο, εἶχεν ἄλλοτε πλειότερον χῶρον, πωληθέντα ἀκολούθως εἰς τοὺς Ὀθωμανοὺς γείτονας. Τὸ σημερινὸν τέμενος, ξύλινον οἰκοδόμημα, δὲν ἀνηγέρθη ἐπὶ τοῦ ἀρχαίου Βυζαντινοῦ ναοῦ, διότι βλέπει ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον. Ἡ μονὴ αὕτη μετεβλήθη εἰς τέμενος, εὐθὺς μετὰ τὴν ἅλωσιν.

Ἐκτὸς τῶν ἄνω τεμενῶν, ὑπάρχει καὶ τὸ μέγα τέμενος τοῦ Μαχμοὺτ πασᾶ [1]), πλησίον τοῦ Νοὺρ Ὀσμανιὲ, τὸ ὁποῖον καλεῖ ὁ πατριάρχης Κωνστάντιος καὶ μετ' αὐτὸν ὁ Κύριος Βυζάντιος, ναὸν τοῦ ἀρχιστρατήγου Μιχαὴλ, μεταβληθέντα εἰς τέμενος ὑπὸ τοῦ βεζύρου Μαχμοὺτ πασᾶ τοῦ Μιχάλογλου [2]). Τὸ τέμενος τοῦτο βεβαίως δὲν ἐπεσκέφθη ποτὲ ὁ κλεινὸς πατριάρχης οὐδ' ὁ Κ. Βυζάντιος, ἄλλως ἤθελον παρατηρήσει, ὅτι ἡ εἴσοδος τοῦ νάρθηκος εἶναι ἀπὸ βορρᾶ, καὶ οὐχὶ ἀπὸ δυσμῶν, ὡς πασῶν τῶν ἡμετέρων ἐκκλησιῶν. Πρὸς τούτοις, ἡ τοιχοποιία καὶ ὁ ὑπόστυλος βαρὺς νάρθηξ, εἶναι ἔργα προφανῶς Ὀθωμανικά. Περὶ τοῦ ναοῦ τούτου, λέγει ὁ Σεὶδ Ἀλῆς ὅτι ἀνιδρύθη ἐπὶ τόπου ἐκκλησίας ἠρειπωμένης, τῷ 868ῳ τῆς Αἰγείρας, 1463 Μ. Χ.

Τὴν ἐκκλησίαν τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, τοσούτῳ ὑμνουμένην ὑπὸ πάντων τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων καὶ τῶν συναξαριστῶν, ὑπερέχουσαν πάσας τὰς ἐν Βυζαντίῳ ἐκκλησίας, ἐκτὸς τῆς Ἁγίας Σοφίας, ἀνεγερθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου, κατηδάφισεν ὁ κατακτητὴς, καὶ ἀνήγειρε τὸ τέμενος αὐτοῦ καλούμενον Σουλτὰν Μεχμέτ. Τοὺς τάφους τῶν αὐτοκρατόρων καὶ πατριαρχῶν, περιέγραψαν οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς [3]), καὶ μετ' αὐτοὺς ὁ Δουκάγγιος. Τί ἔγιναν αἱ λάρνακες καὶ τὰ ἐπιτάφια κοσμήματα, ἀγνοοῦμεν [4]). Μνημονεύονται ἐν τῷ ναῷ

---

[1]) Χαδηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 191. [2]) Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 537.

[3]) Κ. Πορφυρογέννητος, Τόμ. Α'. σελ. 642, 649. Προκοπ. Τόμ. Γ'. σελ. 187.

[4]) Τὴν λεηλασίαν πολλῶν ἐκ τῶν βασιλικῶν τούτων μνημάτων, γενομένην ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου τῷ 1197ῳ, περιγράφει ὁ Νικήτας Χωνιάτης, σελ. 632. « Ἐτάφη δὲ (ἡ Ἁγία Ἑλένη) ἐν τῷ ναῷ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, ὃν ἔκτισεν ὁ υἱὸς αὐτῆς ὁ Κωνσταντῖνος, εἰς τὸ θάπτεσθαι τοὺς τελευτῶντας βασιλεῖς Χριστιανούς.» Θεοφ. Τόμ. Α'. σελ. 40· «τινὲς τῶν δυσσεβῶν μοχλεύσαντες τὴν πύλην τῶν βασιλικῶν τάφων.» Ἰδ. Τόμ. Α'. σελ. 781. Texier, L'Archit. Byz., σελ. 13. Κατὰ τὸν Κ. Πορφυρογέννητον, ἐν τῷ ναῷ τούτῳ ἦσαν δύο βήματα, τὸ μὲν τῆς Ἁγίας Ἑλένης, τὸ δὲ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου. Τόμ. Α'. σελ. 534, 630· «καὶ τὰ τῶν βασιλέων μνήματα ἀνοιγόμενα καὶ ἐμπαιζόμενα.» Ἱστορ. Πολιτικὴ, σελ. 21. [1]) Κ. Πορφυρογέννητος, Τόμ. Α'. σελ. 537, 538. [2]) Χαδηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 8. [3]) Κ/πόλεως ἱστορ. πατριαρχικὴ, σελ. 80. [4]) Riant, σελ. 178. [5]) Χαδηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 222.

τούτῳ εὐκτήρια τοῦ Ἁγίου Μάρτυρος Λέοντος, τῆς βασιλίδος Θεοφανοῦς, καὶ τοῦ Ἁγίου Ὑπατίου. Πρὸς τούτοις, παρὰ τὸν ναὸν, ἦσαν καὶ παλάτια, ὅπου εἰσήρχετο ὁ βασιλεὺς διὰ τῶν κατηχουμενείων τῆς ἐκκλησιας [1]).

Οὐδὲν τέμενος Ὀθωμανικὸν ἐν Κ/πόλει, κατέχει τοσοῦτον χῶρον, ὡς τοῦτο. Τὸ κτίριον ἀνιδρύθη ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας· τὰ ἐκτενῆ περίκλειστα κοιμητήρια, ὅπου ἀνεπαύοντο βασιλεῖς, πατριάρχαι καὶ ἐπίσημοι ἱεράρχαι, εἶναι σήμερον κῆποι, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἐνεταφιάσθησαν εὐάριθμοι Μουσουλμάνοι. Τὴν ἐκκλησίαν ταύτην, κατεῖχεν ὁ πατριάρχης Γεννάδιος διά τινα χρόνον μετὰ τὴν ἅλωσιν· ἀλλὰ μετὰ καιρὸν ἀποδημούντων μὲν ὁσημέραι τῶν Χριστιανῶν ἐκ τῆς συνοικίας ταύτης, θανατωθέντος δὲ καὶ Ὀθωμανοῦ ἐγγὺς τῆς ἐκκλησίας, ἀπεχώρησεν ἐδῶθεν ὁ πατριάρχης εἰς τὴν ταπεινοτέραν ἐκκλησίαν τῆς Παμμακαρίστου.

Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Σεὶδ Ἀλῆ [2]), τὸ τέμενος τοῦτο τὸ αὐτοκρατορικὸν, ἀνιδρύθη ἐπὶ τόπου ἐκκλησίας, ἥτις κατηρειπώθη καὶ διά τινα ἔτη ἔμεινεν ἔρημος. Ὁ κατακτητὴς ἤρχισε τὸ τέμενος τοῦτο τῷ 867ῳ τῆς Αἰγείρας, 1462ῳ Μ. Χ., καὶ ἀπεπερατώθη ὅλον μετὰ ὀκτὼ ἔτη τῷ 1470ῷ Μ. Χ. Κατὰ παράδοσιν μανθάνομεν, ὅτι ὁ ἡμέτερος πατριάρχης διέμεινεν ἐν τῷ ναῷ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων περίπου ἔτη δύω, ὥστε ἡ ἐκκλησία ἦτο καθὼς λέγει ὁ Σεὶδ Ἀλῆς, ἔρημος δι' ἑπτὰ ἔτη [3]).

Ὁ ναὸς οὗτος ἀπεγυμνώθη ἐπὶ τῆς Λατινοκρατίας, τῶν πολλῶν αὐτοῦ κοσμημάτων καὶ ἱερῶν λειψάνων τῶν ἐπιφανεστέρων ἱεραρχῶν τῆς ἐκκλησίας. Ἥρπασαν οἱ σταυροφόροι τεμάχια τοῦ κίονος τῆς μαστιγώσεως, σωζόμενον μέχρι τῆς σήμερον ἐν Βενετίᾳ, στέμματα βασιλικὰ, καὶ πολυτελῆ ἄμφια· ἀγγεῖα ἀμεθύστινα μετὰ σημείων Ἀραβικῶν, ἕτερα ἐξ ἰάσπιδος, ὁλόκληρον τὴν κάραν τοῦ Ἁγίου Ἰακώβου ἀδελφοῦ τοῦ Χριστοῦ, σωζομένην ἐν Γερμανίᾳ· τὸν βραχίονα καὶ τὴν χεῖρα τῆς Ἁγίας Εὐφημίας· τὸ σῶμα τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζοῦ, καὶ τὸ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, φυλαττόμενα μέχρι τῆς σήμερον ἐν τῷ Βατικάνῳ τῆς Ῥώμης [4]).

Πλησίον τῆς Βυζαντινῆς πύλης Μελαντιάδος, νῦν Μεβλεχανὲ-Γενὶ-καπὴ, εἶναι συνοικία καλουμένη Γιάηλα, καὶ ἐν αὐτῇ τέμενος καλούμενον Γιάηλα. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Σεὶδ Ἀλῆ [5]), τὸ ὑπόγειον τοῦ τεμένους τούτου, εἶναι ἐξ ἀρχαίων χρόνων. Πλησίον τοῦ τεμένους τούτου, ἀνωρύχθη πέρυσιν, ἐπικήδειος ἐπιγραφὴ Μαρτυρίου τινὸς Ταπεινοῦ, ζήσαντος ἔτη 68. Φρονῶ ὅθεν, ὅτι τὸ τέμενος θεμελιοῦται ἐπὶ Βυζαντινῆς ἐκκλησίας.

Ἕτερον τέμενος πλησίον τῶν Ἓξ μαρμάρων, καλούμενον Βεκὴρ πασᾶ, κεῖται ἐν τῷ μέσῳ πολλῶν Βυζαντινῶν τάφων. Οἱ περιοικοῦντες Χριστιανοὶ λέγουσιν, ὅτι ἦτο ναὸς τῆς Θεοτόκου.

Μένει εἰσέτι ν' ἀναμνήσω ἑτέραν ἐκκλησίαν ἐν τῇ συνοικίᾳ τῆς Ψαμάθου καλουμένην τὸ πάλαι, ἡ βασιλικὴ μονὴ τῆς Περιβλέπτου, τιμωμένην ἐπὶ τῷ ὀνόματι τῆς Θεοτόκου καὶ σωζομένην ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ πατριάρχου Κωνσταντίου [1]). Τὴν ἐκκλησίαν ταύτην, τὴν ὁποίαν ἀνέφερα περιγράφων τὸν ἠρειπωμένον ναὸν τῆς Θεοτόκου ἐν τῷ Σίγματι, κατέχουσιν οἱ Ἀρμένιοι ἀπὸ τοῦ 1543ου [2]). Παρεχωρήθη αὐτοῖς διὰ μεσιτείας γυναικὸς Ἀρμενίας εἰσαχθείσης ἐν τῷ γυναικωνίτῃ τοῦ Σουλτὰν Σουλεϊμάν. Ὁ ναὸς οὗτος ἐπυρπολήθη ἐν τῇ φρικαλέᾳ πυρκαϊᾷ τοῦ 1782ου, ὅταν τὸ πῦρ ἀρχίσαν ἀπὸ τῆς παραλίας τοῦ λιμένος, ἐσβέσθη τέλος εἰς τὰ τείχη τῶν ἑπτὰ πύργων. Ἐφύλαττε μέχρι τῆς πυρκαϊᾶς ταύτης, εἰκόνας διὰ μωσαϊκοῦ, τοῦ πρώτου ἱδρυτοῦ Ῥωμανοῦ [3]). Ἐσχάτως ἄλλη πυρκαϊὰ, κατέκαυσε τὸν ναὸν τὸν ξυλόστεγον καὶ οἱ Ἀρμένιοι φρονίμως ποιοῦντες, κατηδάφισαν τοὺς γηραιοὺς καὶ ἐσχισμένους τοίχους. Πρὸ δύω ἐτῶν ἐπεσκέφθην τὸν ναὸν τοῦτον, ἱδρυθέντα τὸ πάλαι ἐπὶ ἐρυμνοτάτων ὑπογείων μέχρι τοῦδε σωζομένων. Ἀνασκάπτονται τὰ θεμέλια τοῦ ναοῦ τῶν ὁποίων τὸ πάχος, βάθος καὶ ἡ ἐρυμνότης μ' ἐξέπληξαν. Δικαίως καλεῖ τὴν μονὴν ταύτην περιώνυμον ἡ Ἄννα Κομνηνή [4]). Μετά τινας μῆνας, ἐκ τῆς ἄλλοτε ἐπιφανοῦς μονῆς τῆς Περιβλέπτου, οὐδὲν ἄλλο θέλει σώζεσθαι εἰ μὴ τὸ ὄνομα αὐτῆς.

Πρὸ εἴκοσι πέντε ἐτῶν, ἐσώζετο πρὸς τὸ ἄνω μέρος τῆς Περιβλέπτου, ἄψις ἐκ πλίνθων καί τινα τείχη, προφανῆ ἐρείπια τοῦ μεγάλου πυλῶνος τοῦ περιβόλου [5]). Παρὰ τὸ βόρειον τῆς μονῆς τεῖχος, ὑπῆρχε δρομίσκος ὑπόστεγος. Ταῦτα ὅλα μετὰ τὴν τελευταίαν πυρκαϊὰν ἐξηφανίσθησαν. Εἰσῆλθον ἐντὸς ὅλων

---

[1]) «Ἐν τῇ κατὰ τὴν θεοδόξαστον Κ/πολιν σεβασμίᾳ τῆς Περιβλέπτου μονῇ.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 323· «ἐν τῇ σεβασμίᾳ βασιλικῇ καὶ πατριαρχικῇ μονῇ τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου τῆς Περιβλέπτου.» Ἰδ. Τόμ. Α'. σελ. 546. [2]) Γ. Κεδρηνὸς, Τόμ. Β'. σελ. 497. C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 94. Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 300. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 536. Γ. Παχυμέρης, Τόμ. Β'. σελ. 66, 431· «τῇ τῆς Περιβλέπτου τέως ἐγκεκλεισμένον μονῇ.» Πλησίον τῆς μονῆς ταύτης ἦτον ἡ οἰκία τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου. Νικ. Χωνιάτης, σελ. 444. [3]) (Ῥωμανὸς) . . «τῇ Θεοτόκῳ κόρῃ
ἀνεδομήσατο μονὴν ἣ Περίβλεπτος κλῆσις.»
Κωνστ. Μανασσῆς, στίχ. 6063. Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 441· «καὶ ὁ μὲν Ῥωμανὸς ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ νεουργηθείσῃ ἐκκλησίᾳ θάπτεται τῆς Περιβλέπτου.» Μ Γλυκᾶς, σελ. 585. Ὁ Σκυλίτσης, σελ. 729, λέγει περὶ τοῦ ἱδρυτοῦ Ῥωμανοῦ· «συντρίψας μέντοι προφάσει ταύτῃ οὐ μικρῶς τὸ ὑπήκοον.» [4]) Τόμ. Α'. σελ. 134. [5]) «Ἀπελθὼν οἰκητήριον ἐποιήσατο (δηλ. Ἀνδρόνικος ὁ πρεσβύτερος) τὸ πρὸς θάλασσαν τετραμμένον μέρος τῆς Περιβλέπτου μονῆς.» Νικ. Γρηγορᾶς, Τόμ. Α'. σελ. 270.

τῶν ἐκτενῶν ὑπογείων τοῦ ναοῦ τούτου, περιειργάσθην τοῦ ναοῦ τὰ μάρμαρα, καὶ τοὺς ὀγκώδεις λίθους, ἐρριμένους ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ ναοῦ. Οὐδὲν γράμμα Ἑλληνικὸν εὗρῆκα, οὐδὲν κόσμημα Βυζαντινόν.

Τὴν ἡμέραν τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου, ὁ βασιλεὺς ἀπήρχετο εἰς τὴν μονὴν τῆς Περιβλέπτου. Ὅλον τὸ πρὸς ἀνατολὰς τετραμμένον μέρος τοῦ ναοῦ τούτου, ἐπιβλέπει τὴν Προποντίδα, τὰς ἀπέναντι Πριγκηποννήσους καὶ μέγα μέρος τῆς Κ/πόλεως. Ἐρυμναὶ ἀψίδες μακρόθεν φαινόμεναι, ὑποκρατοῦσι τὸν πλεῖστον χῶρον τοῦ ναοῦ, ἀνεγερθέντος ἐπὶ γῆς κατωφερεστάτης. Ἐδῶ κατῴκησεν ὁ πατριάρχης Νίφων, βασιλεύοντος Ἀνδρονίκου τοῦ πρεσβυτέρου, ἐκβληθεὶς τοῦ θρόνου διὰ χρημάτων ἔρωτα, « μὴ πάνυ τῷ πατριαρχικῷ προσήκοντα θρόνῳ». Ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ ἐκάρη τὴν κόμην καὶ ἐνεδύθη τὰ μέλανα ἱμάτια τῶν μοναχῶν, ὁ βασιλεὺς Ἰ. Καντακουζηνός [1]).

Ἐκ τοῦ ναοῦ τούτου ἀφῄρεσαν οἱ σταυροφόροι τὰ λείψανα τοῦ Ἁγίου Παύλου τοῦ ἐρημίτου, τοῦ Ἁγίου Εὐτυχίου καὶ τῆς Ἁγίας Βαρβάρας, τῶν ὁποίων ἡ τύχη εἶν' ἄδηλος. Πρὸς τούτοις, ἀπωλέσθησαν ἐν Εὐρώπῃ, καὶ τὰ μετέπειτα ἀφαιρεθέντα λείψανα τοῦ Ἁγίου Κλήμεντος, καὶ τοῦ Ἁγίου Γερμανοῦ τῆς Κ/πόλεως [2]). Ἡ μονὴ αὕτη σήμερον καλεῖται Σουλοὺ μοναστήρ.

Ἐν τῇ συνοικίᾳ τοῦ Βαγτζὲ-καπουσοῦ εἶναι τέμενος καλούμενον τοῦ Γηλδὴζ δεδέ [3]). Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Σεὶδ Ἀλῆ, ἦτο τὸ πάλαι ἐκκλησία, καὶ μετὰ τὴν ἅλωσιν, ἐδωρήθη τῷ πεφιλημένῳ τούτῳ ἀστρονόμῳ τοῦ κατακτητοῦ. Παρὰ τὴν συνήθειαν τῶν Ὀθωμανῶν, ὁ ναὸς οὗτος μετεβλήθη εἰς λουτρὸν, τοῦ ὁποίου τὰ ὕδατα ἐθεράπευον πολλὰς νόσους. Τοιοῦτον ἦτο μέχρι τῆς ἐνθρονίσεως τοῦ Σουλτὰν Μαχμοὺτ τῷ 1730ῳ, ὅταν δι' ἀναφορᾶς τῶν περιοικούντων Ὀθωμανῶν, μετεβλήθη τὸ λουτρὸν εἰς τέμενος, ἐμπεριέχον καὶ τὸν τάφον τοῦ Γηλδὴζ δεδέ. Τὸ κτίριον ὅλον εἶναι Ὀθωμανικὸν, ἀνεγερθὲν ἐπὶ τοῦ Βυζαντινοῦ ναοῦ.

Μένουσιν εἰσέτι καὶ Βυζαντιναί τινες ἐκκλησίαι, τὰς ὁποίας ἐν παρόδῳ ἀνέμνησα ἐν τῷ πονήματι τούτῳ.

Ἐπὶ τῶν χερσαίων τειχῶν, ὀλίγον πρὸς βορρᾶν τοῦ παλατίου, καλουμένου τὸ πάλαι «Τὰ Κύρου» καὶ νῦν Τεκὴρ σεράϊ, φαίνονται θυρίδες τινὲς, ἐπὶ τοῦ ἄνω μέρους τοῦ τείχους, καὶ ὄπισθεν αὐτῶν, τόπος εὐρὺς καὶ διάκενος, ὅπου σήμερον ἐργάζονται Ἑβραῖοι καὶ Ὀθωμανοὶ ὑαλοποιοί. Ὁ τόπος οὗτος τὸ πάλαι, ἦτον ἡ ἐκκλησία τῶν Ἐννέα ταγμάτων ἢ τῶν Ἀσωμάτων, καὶ αἱ θυρίδες αὗται ἀ-

---

[1]) Κωδινὸς Κουροπ., σελ. 80. Νικ. Γρηγορᾶς, Τόμ. Α'. σελ. 269· «ἀναχθῆναι μὲν τοῦτον (δηλ. τὸν Νήφωνα) ἐν τῇ σεβασμίᾳ τῆς Περιβλέπτου μονῇ προσετάξαμεν.» Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Ε'. σελ. 89. «Ὁ δὲ βασιλεὺς Καντακουζηνὸς ἐν τῇ μονῇ τῆς Περιβλέπτου εἰσελθὼν, κείρεται τὴν κόμην καὶ ἀμφιέννυται τὰ μέλαινα.» Μ. Δούκας, σελ. 42. [2]) Riant, σελ. 178. [3]) Χαδηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 225.

νήκουσιν εἰς τὴν μονὴν, καθὼς καὶ ἐπὶ τῶν παραλίων τειχῶν πλησίον τῆς μονῆς τοῦ Στουδίου, ἤνοιξαν θυρίδας πρὸς χάριν τῶν μοναχῶν [1]).

Πλησίον τοῦ ναοῦ τούτου, ἐπὶ τοῦ Ἡρακλείου τείχους, εἶναι ἡ παραπυλὶς καλουμένη τοῦ Καλλινίκου, ὄπισθεν τῆς ὁποίας, εἶναι κῆπος Ὀθωμανικὸς, κατέχων τὸν τόπον τῆς πάλαι Βυζαντινῆς ἐκκλησίας τοῦ Καλλινίκου ἡ Καλλινίκης, τὴν ὁποίαν κακῶς τοποθετεῖ ὁ Δουκάγγιος [2]) πλησίον τῆς παραλίας, καὶ παρὰ τὴν καλουμένην καμηλογέφυραν. Αὕτη ἦτον ἄλλη ἐκκλησία, ἐπ' ὀνόματι τοῦ αὐτοῦ ἁγίου τιμωμένη [3]). Καθὼς ἡ πλησίον πύλη τῶν Ἀσωμάτων ἐκλήθη ἀπὸ τὴν ἐκεῖσε ὁμώνυμον ἐκκλησίαν, οὕτω καὶ ἡ παραπυλὶς αὕτη ἐκλήθη ἀπὸ τὸν πλησίον ναὸν τοῦ Καλλινίκου.

Κατὰ τὴν παραλίαν τοῦ λιμένος εἰς τὰς συνοικίας τῶν Βενετῶν καὶ Γενουηνσίων, μνημονεύονται δύω ἐκκλησίαι Βυζαντιναί. Μία ἐκαλεῖτο μονὴ τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου καὶ ἐνίοτε τοῦ Κὺρ Ἀντωνίου [4]), πλησίον καὶ πρὸς ἀνατολὰς τῆς πάλαι πύλης τοῦ Περάματος, νῦν δὲ Βαλοὺκ-παζὰρ-καπουσοῦ. Ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς μονῆς ταύτης, ἀνιδρύθη χρόνον πολὺν μετὰ τὴν ἅλωσιν, τὸ μεγαλοπρεπὲς τέμενος, καλούμενον Γενὶ τζαμὶ, ὑπὸ τῆς Τουρχὰν Χεδιτζὲ, μητρὸς τοῦ Μεχμὲτ Χὰν Τετάρτου. Ἀπεπερατώθη δὲ τῷ 1074ῳ τῆς Αἰγείρας, 1663 Μ. Χ. Περὶ τοῦ ναοῦ τούτου μεταβληθέντος εἰς τέμενος, πλατύτερον ἐλάλησα ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἐμπορίου τῶν Γενουηνσίων [5]). Ὁ Σεὶδ Ἀλῆς περιγράφων τὸ τέμενος τοῦτο, δὲν μνημονεύει τὸν πάλαι ἐκεῖ ἱστάμενον ναὸν, πρὸ πολλοῦ πιθανὸν καταπεσόντα [6]).

Ἑτέρα μονὴ τιμωμένη ἐπ' ὀνόματι τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, ἐπικεκλημένη ἀπὸ Λογοθετῶν ἢ ἀπὸ Λογοθέτου, μνημονεύεται συχνότατα εἰς τὰ ἔγγραφα καὶ χρυσόβουλλα τ' ἀφορῶντα τοὺς ἐν Κ/πόλει ἐνοικοῦντας Ἰταλούς [7]). Εἶναι δὲ ἀναμφιβόλως τὸ πτωχοτροφεῖον, νῦν καλούμενον Χαμιδιὲ Ἰμαρετὶ, ἀντικρὺ τοῦ τάφου τοῦ Σουλτὰν Χαμὴδ, παρὰ τὸ παράλιον τεῖχος. Ἡ ἐκκλησία αὕτη, ἵδρυμα Λογοθέτου ἢ ἐκ γένους Λογοθετῶν τινων, οὐδόλως μνημονεύεται ἐν τῇ Βυζαντινῇ ἱστορίᾳ. Ἐπὶ τῆς Λατινοκρατίας, ἐλειτούργουν ἐν τῷ ναῷ τούτῳ, οἱ πλησίον κατοικοῦντες Πισαῖοι [8]). Μέρος τοῦ πτωχοτροφείου τούτου, κατηδαφίσθη τῷ 1873ῳ, ἵνα πλατυνθῇ ἡ λεωφόρος. Εἰσῆλθον συχνάκις ἐντὸς αὐτοῦ. Οὐδὲν λείψανον Ἑλληνικῆς ἐκκλησίας εὗρηκα. Φρονῶ ὅθεν, ὅτι ὅλον τὸ ἀρχαῖον Βυζαντινὸν κτίριον πρὸ πολλοῦ κατηδαφίσθη, καὶ ἐπὶ τοῦ τόπου τούτου, ἀνηγέρθη τὸ σημερινὸν κτίριον.

---

[1]) Ἰδ. ἀνωτέρω, σελ. 349. [2]) C. Christ. Βιβ. Α'. σελ. 50. [3]) C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 180. [4]) Λέων ὁ Διάκονος, σελ. 79. [5]) Ἰδ. ἀνωτέρω, σελ. 166. [6]) Χαδηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 20. [7]) Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 103, 158. Τόμ. Γ'. VI. XX.
[8]) C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 82.

Ἑτέρας ἐκκλησίας περιωνύμου τὸ πάλαι, τοῦ Ἁγίου Δημητρίου ἡ τοῦ Μεγαδημητρίου [1]) ἐν τῇ Ἀκροπόλει, ἀνεφάνησαν τὰ ἐρείπια ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς τοῦ σιδηροδρόμου, ὀλίγα βήματα πρὸ τῆς γεφύρας, καὶ ὄπισθεν τοῦ ἐκεῖ Ὀθωμανικοῦ Λυκείου. Πλεῖστοι κίονες, πάμπολλα κιονόκρανα καὶ τεμάχια μαρμάρινα ἀνωρύχθησαν ἀπὸ τὰ βάθη τῆς γῆς. Ἡ ἐκκλησία αὕτη σωζομένη ἐπὶ τῆς ἁλώσεως, διότι οἱ τελευταῖοι Παλαιολόγοι διὰ δαπάνης πολλῆς ἀνεκαίνισαν αὐτὴν, κατηδαφίσθη, ὅταν οἱ Ὀθωμανοὶ κατοικήσαντες τ' ἀνάκτορα, κατηδάφισαν εἴκοσι Χριστιανικὰς ἐκκλησίας, ἀνεγερθείσας ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν βασιλέων, ἐντὸς τοῦ περιβόλου τῶν μεγάλων ἀνακτόρων [2]).

Αὗται εἶναι ἅπασαι αἱ ἐκκλησίαι, ἱστάμεναι καὶ ἠρειπωμέναι, αἵτινες ἔμειναν μέχρι τοῦδε. Ἑτέρων ἐρείπια δὲν ἀμφιβάλλω, θέλουν ἀνευρεθῆ κείμενα ἐντὸς κήπων καὶ γηπέδων Ὀθωμανικῶν, τὴν σήμερον δυσπροσίτων. Βέβαιον εἶναι ὅτι, ἐξαιρουμένων τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων καὶ τῆς μονῆς τοῦ Δαλμάτου, αἱ κάλλισται τῶν ἐκκλησιῶν διεσώθησαν.

Ὑπάρχουσι μέχρι σήμερον ἐκκλησίαι Βυζαντιναὶ μεταβληθεῖσαι

εἰς τέμενη καὶ πρὸ πολλοῦ γνωσταὶ	17
Εἰσέτι ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν κατεχόμεναι	3
Ἀνευρεθεῖσαι ἐσχάτως	15
Ἕτεραι ἐρημωθεῖσαι, ἐπί τινων ἐκ τῶν ὁποίων ἀνιδρύθησαν τεμένη .	14
Ἐκκλησίαι κατεχόμεναι ὑπὸ τῶν Ἀρμενίων	2
ὅλαι	51

Ἐκ τούτων ὅλων γινώσκομεν σήμερον τῶν τριάκοντα ὀκτὼ τὴν ἱστορίαν. Μένουσι δεκατρεῖς, τῶν ὁποίων ἀγνοοῦμεν τὸν ἅγιον ἢ τὴν ἁγίαν, ἐν ὀνόματι τῶν ὁποίων ἐτιμᾶτο ὁ ναὸς ἐπὶ Βυζαντίων.

Ἀντέγραψα μετὰ πολλῆς προσοχῆς ἐκ τοῦ πονήματος τοῦ Σεὶδ Ἀλῆ, τὴν ἐποχὴν τῆς μεταβολῆς ἑκάστης ἐκκλησίας εἰς τέμενος. Πολλῶν ἄλλων ἐκκλησιῶν τὴν μεταβολὴν ἀγνοεῖ ἢ οὐδόλως μνημονεύει ὁ Ὀθωμανὸς συγγραφεύς. Τὰ ἱστορικὰ ταῦτα σημειώματα τοῦ Σεὶδ Ἀλῆ, εἶναι πολυτιμότατα, διότι ὅσα μεταγενέστεροι τῆς ἁλώσεως συγγραφεῖς διηγοῦνται περὶ τῆς μεταβολῆς τῶν ἐκκλησιῶν εἰς τεμένη, εἶναι τὰ πλεῖστα ἐσφαλμένα.

Λήγοντος τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος, καὶ μέχρι τῆς πτώσεως τοῦ κράτους τῷ 1453ῳ, ἡ Κ/πολις ὁσημέραι ἠρημοῦτο [3]). Ὁ τότε πατριάρχης γράφων τοῖς ἀπανταχοῦ ἐπισκόποις [4]), λέγει τάδε· «ὑπὸ γὰρ τῆς πολλῆς ἐπιθέσεως τῶν

---

[1]) «Ἐν τῇ σεβασμίᾳ μονῇ τοῦ Ἁγίου μεγαλομάρτυρος καὶ μυροβλήτου Δημητρίου καὶ ἐπικεκλημένη τῶν Παλαιολόγων.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 42. [2]) J. Labarte, σελ. 219.
[3]) «Ἐκεῖ τὸν τοῦ θείου ναοῦ τόπον τὸν περὶ τὸν ἱππόδρομον ἰδὼν .... ἔρημον τῶν οἰκούντων, τῇ τοῦ καιροῦ ἀνωμαλίᾳ, καταστάντα.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 496.
[4]) Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 61, 469.

ἀσεβῶν πάντα τὰ τῆς μεγίστης πόλεως ὡραῖα ἠφανίσθη, καὶ ἀπώλετο· ἐσμὲν οὖν καὶ ἐν μεγάλῃ περιστάσει, καὶ ἐνδεία, καὶ μάλιστα τὸ μέρος τῆς μεγάλης ἐκκλησίας» ..... «δεόμεθα δὲ τοὺς φιλοχρίστους, ἵνα ποιήσωσι συγχρότησιν ὑπὲρ συστάσεως καὶ βοηθείας τῆς μεγάλης ἐκκλησίας» ..... «σύνδραμε εἰς τὸ νὰ ποιήσωσιν εἰς τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν συνεισφορὰν καὶ ἔρανον· πολλῶν γὰρ δεομένη ἀναλωμάτων ἔς τε τοὺς πενομένους τοῦ κλήρου, καὶ εἰς περιποίησιν αὐτῆς καὶ λυχνοκαίαν...». Ἐν ἑτέρῳ ἐγγράφῳ τούτου μεταγενεστέρῳ, θρηνεῖ ὁ πατριάρχης «τὴν ἐρήμωσιν καὶ ἀμορφίαν τῆς μεγαλοπόλεως ταύτης», λέγων ὅτι, «τὰ πρὶν ὡραῖα τῆς πόλεως ταύτης, παραδείσου ὄντα τρυφῆς, νῦν γέγονε πεδίον ἀφανισμοῦ»[1]).

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους μνημονεύονται ἐντὸς τοῦ Βυζαντίου, ἀμπελῶνες[2]), γαῖαι ἀρόσιμοι, κῆποι, καὶ λίμνη πλησίον τῆς πύλης τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ, ἐντὸς τῆς ὁποίας ἐθήρευον πτηνὰ ἄγρια[3]). Πρὸς τούτοις, οἱ ἐκτενεῖς περίβολοι τῶν μονῶν, ὅπου ἐνδιητῶντο τοσοῦτοι μοναχοί, εἶναι τεκμήρια τῆς ἀραιώσεως τῆς μεγαλοπόλεως ταύτης.

Μετὰ τὴν ἅλωσιν, πάμπολλοι ἠχμαλωτίσθησαν, ἄλλοι διὰ πλοίων καὶ ἀπὸ τὰς πύλας τὰς χερσαίας, διέφυγον τὴν αἰχμαλωσίαν καὶ τὸν θάνατον. Τοσούτῳ ἠρημώθη ἡ Κ/πολις, ὥστε ὁ Σουλτάνος μετὰ τὴν κατάκτησιν ἑτέρων πόλεων καὶ χωρῶν, μετεκόμιζε τοὺς νικηθέντας εἰς τὸ Βυζάντιον, ἵνα πληρώσῃ τὰς κενὰς κατοικίας τῶν τεθνεώτων καὶ φυγάδων.

Οἱ ἐν Κ/πόλει μετὰ τὴν ἅλωσιν μείναντες Βυζάντιοι, μὴ δυνάμενοι, ἢ μὴ εὐαρεστούμενοι νὰ συγκατοικῶσι μετὰ τῶν Ὀθωμανῶν, παρήτησαν τὰς ὑψηλὰς καὶ εὐαέρους θέσεις τοῦ Βυζαντίου, καὶ κατῆλθον παρὰ τὰ παράλια τείχη ἐγγὺς τῶν πυλῶν, ἔνθα ἀνίδρυσαν τὰς σημερινὰς αὐτῶν ἐκκλησίας, ἐν μέσῳ τῶν πνιγηρῶν αὐτῶν συνοικιῶν.

Ἔμειναν οὕτως ἔρημοι Χριστιανῶν, αἱ τερπναὶ καὶ χαρίεσσαι κορυφαὶ τῆς Κ/πόλεως, ὅπου διαμένουσιν οἱ Ὀθωμανοὶ μέχρι τῆς σήμερον. Ἀπὸ τ' ἀνάκτορα τῆς Ἀκροπόλεως, ἀπεδιώχθησαν ἅπαντες οἱ Χριστιανοί. Τοιουτοτρόπως αἱ ἐ-

---

[1]) Μοναχός τις Κομπᾶς τὸ ὄνομα, κατέλιπεν ἐνδιαθήκως 300 ὑπέρπυρα ὑπὲρ ἀνακτίσεως τῆς Ἁγίας Σοφίας. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 276. Ἰ. ὁ Καντακουζηνὸς ἐπεσκεύασε τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας δι' ἐράνου τῶν πολιτῶν «πλουσίων καὶ μή.» Νικ. Γρηγορᾶς, Τόμ. Γ'. σελ. 201. Ἰ. Καντακουζ. Τόμ. Γ'. σελ. 30. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 463. Ὁ συγγράψας τὴν Συνέχειαν τοῦ Θεοφάνους, μνημονεύει τὴν πενίαν τῆς μεγάλης ἐκκλησίας ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος· «ἐνδεία γὰρ ἐλαίου σχεδὸν κινδυνευόντων ἀποσβεσθῆναι τῶν λύχνων τῶν ἱερῶν.» Σελ. 322. [2]) Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 313, 314. Τόμ. Β'. σελ. 361, 365, 399, 500, 557. Buondelmonti, σελ. 181. [3]) Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 653· «τὸ δὲ λίμνῃ μονίμῳ προσεοικὸς, ἐπιτήδειον πρὸς κυνηγεσίαν ... ὀρνίθων, αἳ καὶ πολλάκις ἐκεῖσε ἠγρεύθησαν.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 362.

πιφανεῖς ἐκκλησίαι μείνασαι ἄνευ ἐνοριτῶν Χριστιανῶν, καὶ αἱ μοναὶ ἄνευ μοναχῶν, μετεβλήθησαν αἱ πλεῖσται εἰς τεμένη, μετὰ τὴν ἅλωσιν.

Ὅσοι ἐκ τῶν ἡμετέρων καὶ ξένων, ἱστόρησαν τὴν τύχην καὶ τὰ αἴτια τῆς μεταβολῆς τῶν ἐκκλησιῶν τούτων, ἐπλανήθησαν, ἀγνοοῦντες τὰς ὀρθὰς σημειώσεις τοῦ Σειδ Ἀλῆ.

Ἐκ τῶν ἐκκλησιῶν τούτων αἱ ἐπιφανέστεραι μετεβλήθησαν εἰς τεμένη πρὸ τῆς λήξεως τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος, ἐξαιρουμένων τῆς Παμμακαρίστου, τοῦ ἐγγὺς αὐτῆς ναίσκου τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ καὶ τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας. Τῆς μεταβολῆς τῆς μονῆς τοῦ Μανουὴλ, κατεχομένης ἄλλοτε ὑπὸ τῶν Ἀρμενίων, ἡ ἐποχὴ εἶν ἄγνωστος.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ.

Ὀρθὸν κρίνω νὰ προσθέσω ὀλίγα τινὰ περὶ τῶν ἱερουργούντων ἐν ταῖς ἐκκλησίαις καὶ μοναῖς ταύταις, πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ ἔργου ὅλου. Αἱ ἀφελεῖς παραδόσεις τῶν συναξαριστῶν, αἱ ὑπὸ τῶν Βυζαντίων ἱστορούμεναι θρησκευτικαὶ ἔριδες, τῶν πατριαρχῶν καὶ τῆς ἱερᾶς Συνόδου αἱ συνεταὶ πράξεις, μὲ συνεκίνησαν καθ' ὅλην τὴν πολυετῆ ἔρευναν καὶ μελέτην τῶν ἐκκλησιῶν τούτων.

Ἄλλοι μετὰ συντονωτέρας μελέτης, καὶ πλείονος νοημοσύνης, ἱστόρησαν τὴν πολιτείαν καὶ θρησκείαν τῶν Βυζαντίων. Κατὰ τοὺς τελευταίους μάλιστα χρόνους, πάμπολλαι καὶ ἐμβριθέσταται εἶναι αἱ περὶ Βυζαντίων μελέται ἡμῶν καὶ τῶν ἀλλοδαπῶν. Ἐν παντελεῖ ἀγνοίᾳ τῆς χώρας καὶ τοῦ βίου αὐτῶν διατελοῦντες ἡμεῖς οἱ ἀπόγονοι, ἀρυόμεθα τὰ τῶν Βυζαντίων ἐκ συγγραφέων ξένων, χλευαζόντων ὁτὲ μὲν τὴν ἀμάθειαν, ὁτὲ δὲ τὴν ἀτολμίαν τῶν ἡγεμόνων καὶ τὴν δουλοφροσύνην τῶν ἀρχομένων. Ταύτην τὴν προαιώνιον κατὰ τῶν Βυζαντίων κακοβουλίαν τῶν ξένων, ἐκληρονόμησαν οἱ σημερινοὶ συγγραφεῖς ἐκ τῶν χρόνων τῶν θεομανῶν σταυροφόρων, καὶ τῶν μετέπειτα ἀλλοθρήσκων συγγραφέων. Τοσαύτη δὲ ἡ καταφορὰ, ὥστε καὶ ἡμεῖς ἄκοντες παρασυρόμεθα, συγχλευάζοντες καὶ λησμονοῦντες ὅτι εἴμεθα αὐτῶν ἀπόγονοι, αὐτῶν ὁμόθρησκοι καὶ ὅμαιμοι. Οἱ πλεῖστοι ἐξ ἡμῶν οἱ μυκτηρίζοντες τοὺς ἐν Βυζαντίῳ πολιτευομένους,

ἀκροθιγῶς μόνον ἐμελέτησαν τὴν πολυετῆ ταύτην βασιλείαν, οὐδέποτε καταδεχθέντες νὰ μάθωσι καὶ τὸν ἰδιωτικὸν βίον αὐτῶν, ἐκ τῆς γνώσεως τοῦ ὁποίου κατάδηλα γίνονται πολλῶν γεγονότων τὰ αἴτια.

Ὅτι ἡ πικρὰ κατὰ τῶν Βυζαντίων καταφορὰ, ἐμίανε καὶ τοὺς κορυφαίους ἐξ ἡμῶν, ἀναφέρω τὸν ἀείμνηστον Κοραῆν[1]), πολλάκις κακίζοντα τοὺς Βυζαντίους, τοὺς ὁμοίους αὐτῶν Φαναριώτας, πατρικῶς παραινοῦντα πάντας τοὺς ὁμογενεῖς, ἵν' ἀπομακρύνωνται ἀπὸ τὴν ζύμην τοῦ Βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ. Ὡς νὰ μὴ ἤρκουν τῶν Βυζαντίων τὰ πολυχρόνια παθήματα, καὶ τῶν ξένων συγγραφέων αἱ πικρίαι, ἐπέπρωτο καὶ ἡμεῖς νὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὴν χορείαν τῶν πικρῶς καταφερομένων κατὰ τῶν πατέρων ἡμῶν, θαρραλέως ἐπ' αἰῶνας ἀγωνιζομένων πρὸς Ἰταλοὺς καὶ Ὀθωμανούς.

Οὐδόλως προτίθεμαι ἀφηγούμενος τῶν ἐκκλησιῶν τὰ σωτήρια διδάγματα, ἵνα ὑμνήσω τὰς ἔριδας καὶ ἐκτυφλώσεις τῶν βασιλέων τοῦ Βυζαντίου, τὸ ἀτίθασσον τῶν κυβερνωμένων καὶ τὸν ὀκνηρὸν καὶ πολλάκις ἀκόλαστον βίον μοναχῶν καὶ μοναστριῶν. Ἀναγγέλλω ἐν πάσῃ ἀληθείᾳ, ὅσα ἐδιδάχθην ἐκ τῆς μελέτης τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ αὐτῶν βίου, ἀπὸ τοὺς χρόνους τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου μέχρι τῆς τελευταίας πτώσεως τοῦ κράτους τῷ 1453ῳ.

Πλειότερον τῶν Βυζαντινῶν γραμμάτων μᾶς τέρπουσι τὰ ἔργα τῶν πάλαι προπατόρων Ἑλλήνων. Εὐφραινόμεθα ἀναγινώσκοντες ποιητὰς καὶ πεζογράφους, ἀπαραμίλλους τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν διάνοιαν. Δικαίως ἐπὶ τούτοις σεμνυνόμεθα. Πάντων τούτων ἐπιφανέστερον εἶναι, ἐν τῇ ἀρχαίᾳ τῶν Ἑλλήνων ἱστορίᾳ, τὸ γόητρον τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου, ἀκμαῖον καὶ θάλλον εἰς ἔθνος παντοχόθεν ὑπὸ δουλοφρόνων λαῶν περικυκλούμενον. Μετὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τῆς Ῥώμης καὶ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, οἱ Χριστιανοὶ κατὰ τοὺς πρώτους μάλιστα αἰῶνας, καταδιωκόμενοι, βορὰ τῶν θηρίων γινόμενοι, καιόμενοι καὶ σκολοπιζόμενοι, ἀπηχθάνοντο τὴν πάλαι πολιτείαν τῶν Ἑλλήνων, καὶ ἐμίσουν τὰ γράμματα καὶ καλλιτεχνήματα τ' ἀναμιμνήσκοντα τὰ πολλὰ αὐτῶν παθήματα. Ὅθεν οἱ κατὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ Ἑλληνιζόντων αἰώνιοι διωγμοί.

Μετὰ τὸν Κωνσταντῖνον τὸν μέγαν, ἡ Βυζαντινὴ πολιτεία ἦτο κρᾶμα Ῥωμαϊσμοῦ καὶ Ἑλληνισμοῦ. Ὑπερίσχυσαν τέλος οἱ Ἕλληνες. Ἡ γλῶσσα ἡ Λατινικὴ τῶν Ἀνακτόρων[2]) ἐλησμονήθη, καὶ συνάμα μετὰ τῆς προεξαρχούσης Ἑλληνικῆς γλώσσης, ἀπαντῶμεν κατὰ πρῶτον εἰς τὰ περισωθέντα τοῦ χρόνου ἐκείνου συγγράμματα τὰς λέξεις ἐλευθερίαν καὶ ἰσότητα[3]). Ἀπὸ τὸν ἕβδομον αἰῶνα, ὅταν ἡ Βυζαντινὴ πολιτεία ἦτον Ἑλληνικωτέρα τῆς προγενεστέρας, ἀ-

[1]) Κοραῆ, Ἄτακτα, Τόμ. Α'. σελ. θ'. [2]) Κ. Πορφυρογέννητος, Τόμ. Β'. σελ. 873. Καλῶς ἱστορεῖ τὰ τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Λατινικῆς γλώσσης, παρὰ τοῖς Βυζαντίοις, ὁ σοφὸς Ῥείσκιος. [3]) «Τοῖς γευομένοις ἐλευθερίας.» Νικ. Χωνιάτης, σελ. 751.

νεφάνη ἐν ὅλῃ τῇ προτέρᾳ αὐτοῦ δόξῃ τὸ οὐδέποτε λησμονηθὲν γόητρον τῆς ἐλευθερίας, καὶ τὸ πρῶτον αὐτοῦ τόλμημα ἦτον ἡ κατὰ τῆς Ῥώμης ἄφοβος ἀντίστασις, τόλμημα οὐχὶ τῶν Βυζαντινῶν ἡγεμόνων, ἀλλὰ τοῦ ἀπτοήτου πατριάρχου Φωτίου. Ἐκ τῶν χρόνων ἐκείνων μέχρι τῆς ἁλώσεως, θαρραλέοι καὶ ἀπτόητοι τοῦ λαοῦ καὶ τῶν συμφερόντων αὐτοῦ ὑπέρμαχοι, ἦσαν οἱ Βυζαντινοὶ κληρικοὶ, τοὺς ὁποίους ὁ μέγας Γίββων καλεῖ ἀγγέλους, παραβαλλομένους μετὰ τῶν ἀλλοθρήσκων κληρικῶν.

Δι' ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας ἡ ἱστορία τῶν αἰώνων τούτων χρήζει συντόνου μελέτης, διότι ἐκ τῶν χρόνων τούτων ἄρχεται ἡ πάλη, τὴν ὁποίαν οἱ ἀλλοδαποὶ μέχρι τοῦδε πολλάκις δὲν ἐννόησαν· ὅ,τι ἐκεῖνοι ἀποκαλοῦσι πώρωσιν καὶ πεισμονὴν, ἡμεῖς ἀποκαλοῦμεν δόξαν, καὶ μετ' εὐγνωμοσύνης μνημονεύομεν τοὺς ὑπὲρ τῆς προαγωγῆς τοῦ ἔθνους τοσαῦτα πράξαντας εὐκλεεῖς ἄνδρας. Οὐχὶ μόνον ἦσαν θαρραλέοι ὑπέρμαχοι ὁ κλῆρος κατὰ τῶν αἰτήσεων τῆς δύσεως, ἀλλ' ἀφόβως ἐμάχοντο κατὰ τῶν ἀδίκων ἀξιώσεων τῶν βασιλέων καὶ αὐλικῶν[1]). Κατήρτισαν δὲ καὶ ἐκκλησίαν πασῶν καὶ καθολικῶν καὶ διαμαρτυρομένων δημοκρατικωτέραν. Πράγματι, σήμερον, ἡ Χριστιανικὴ ἐκκλησία καὶ ἐδῶ καὶ ἀλλαχόσε, εἶναι Βυζαντινή.

Ἕνεκα τῆς τοσαύτης κατὰ τῶν αὐθαιρέτων βασιλέων ὑπερασπίσεως τοῦ λαοῦ, πολλοὶ πατριάρχαι καθῃρέθησαν, ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ ἐπομπεύθησαν καὶ ἐξωρίσθησαν[2]). Ἐν τῇ πάλῃ ταύτῃ προεξάρχουσι τῶν μονῶν τοῦ Παντοκράτορος καὶ τοῦ Στουδίου οἱ μοναχοί.

Ἀναφέρω ἐκ τῶν πολλῶν, ἓν μόνον γεγονὸς τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας ἐκ τοῦ συγγράμματος τοῦ Νικήτα Χωνιάτου[3]). Ἀνδρόνικος ὁ τύραννος ποθῶν ἵνα συνάψῃ γάμον ἀθέμιτον, ἤτησε τὴν ἐπικύρωσιν τοῦ πατριάρχου καὶ τῆς Ἱερᾶς συνόδου. Οἱ ἐκ τῆς συνόδου τινὲς, «τοὺς περιφανεῖς ἀγυρτεύοντες οἴκους καὶ φιλόχρυσοι καὶ θεοκάπηλοι», παρεδέχθησαν τὴν αἴτησιν τοῦ Ἀνδρονίκου. Τὸν πατριάρχην, δὲν ἐτάραξαν αἱ ἀπειλαὶ τοῦ αἱμοβόρου τούτου βασιλέως, καταφρο-

[1]) «Ζήλου γὰρ θείου περίπλεως ὢν ὁ ἀνὴρ (δηλ. ὁ πατριάρχης Πολύευκτος),... διελέγχειν καὶ βασιλεῖς οὐκ ἠσχύνετο.» Λέων ὁ Διάκ., σελ. 50. Μ. Γλυκᾶς, σελ. 555. Νικ. Γρηγορᾶς, Τόμ. Α'. σελ. 182. Περὶ τοῦ Ἀναστασίου, βασιλεύσαντος ἀπὸ 491—518, λέγει ὁ Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 248· «ὁ δὲ παράνομος ἀναιδῶς ἔλεγε νόμον εἶναι κελεύοντα βασιλέα κατ' ἀνάγκην ἐπιορκεῖν καὶ ψεύδεσθαι.» Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 370, 667.

[2]) «Ἱππικὸν δὲ ποιήσας εἰσήγαγε τὸν Ἀρτάβασδον.... ἅμα Ἀναστασίῳ τῷ... πατριάρχῃ τυφθέντι δημοσίως καὶ ἐπὶ ὄνῳ ἀντιστρόφως καθεζομένῳ.» Γ. Κεδρηνὸς, Τόμ. Β'. σελ. 6, 14. Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 648· «ὁ δὲ τύραννος (Φωκᾶς) ἔπεμψεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ ἀποσπάσαι τὰ γύναια· ὁ δὲ πατριάρχης Κυριακὸς ἀντικαθίστατο τῷ τυράννῳ, μὴ καταδεξάμενος ἐκ τοῦ ναοῦ ἀποσπάσαι τὰ γύναια τυραννικῶς.» Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 453, 675, 678, 682. Λέων ὁ Γραμματικὸς, σελ. 184, 185. [3]) Σελ. 337.

νοῦντος καὶ λαὸν καὶ κλῆρον· «ἀλλ' ἦν (δηλ. ὁ πατριάρχης) ἀτίνακτος ὡς ἐκεῖνος ὁ πρόβολος, περὶ ὃν ἀεὶ κῦμα ὀρθὸν ἵσταται καὶ ἅλμη περιμορμύρουσα· ὁ δὲ εἰς ἀφρὸν διαλύων καὶ μακρὰν κλάειν ἐῶν τὴν ἠχήεσσαν θάλασσαν ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐστήρικται βάσεως». Οὕτω πολιτευόμενος ὁ πατριάρχης κατὰ τῶν ἀθεμίτων ὀρέξεων τοῦ Ἀνδρονίκου, παρητήθη τοῦ θρόνου καὶ ἀπῆλθεν εἰς τὴν ἐγγὺς τῆς Πριγκήπου νῆσον Τερέβινθον.

Οἱ πολιτικοὶ συγγραφεῖς, συγγράφοντες πολλάκις ζώντων τῶν βασιλέων, διαστρέφουσι τὰ γεγονότα[1]). Ἐν τοῖς πατριαρχικοῖς ὅμως ἐγγράφοις, μετὰ πολλῆς παρρησίας ἐπιπλήττονται αὐτοκράτορες καὶ τούτων οἱ συγγενεῖς. Ἄρχοντες ἀδίκως σφετεριζόμενοι τοῦ πένητος καὶ ἀπροστατεύτου λαοῦ τὰ δίκαια, προσκαλοῦνται ἵν' ἀποδώσωσι τὰ σφετερισθέντα. Ἄγρυπνοι φύλακες τοῦ λαοῦ, ἦσαν οὐχὶ οἱ βασιλεῖς καὶ οἱ φαυλόβιοι αὐτῶν ἄρχοντες, ἀλλ' ὁ κλῆρος καὶ ἡ περὶ τὸν πατριάρχην ἱερὰ σύνοδος[2]).

Καθ' ὅλην τὴν δύστηνον ἐποχὴν τῆς Λατινοκρατίας, ὑπέφερεν ὁ κλῆρος τὰ πάνδεινα ἐκ τῶν ἀλλοθρήσκων ἡγεμόνων καὶ κληρικῶν. Ταῦτα δὲν εἶναι τῶν ἡμετέρων ὑπερβολαί, ἀλλὰ τῶν ἀλλοδαπῶν διηγήσεις. Ἀπεδιώχθησαν οἱ Βυζάντιοι ἀφ' ὅλας τὰς ἐπιφανεῖς ἐκκλησίας καὶ μονάς· μετεκομίσθησαν ἐν Εὐρώπῃ τὰ ἱερὰ κειμήλια, τ' ἀργυρᾶ σκεύη καὶ πλεῖστα λείψανα ἁγίων, μεγάλως ὑπὸ τοῦ λαοῦ τιμώμενα[3]). Πολλοὶ ἱερεῖς καὶ μοναχοὶ τοῦ Βυζαντίου, περιεφέροντο πτωχοὶ καὶ ἄστεγοι. Ἐνόσῳ ἐπέμενον οὗτοι ἐν τῇ ὑπὸ τῶν Λατίνων καλουμένῃ πεισμονῇ, τοσούτῳ ἐκορυφοῦτο ἡ κατ' αὐτῶν καταφορά. Τούτους πενομένους καὶ χλευαζομένους, οὐδέποτε ἐδελέασαν τῆς δύσεως αἱ προσφοραί.

Μετὰ τὴν ἀνάκτησιν τοῦ κράτους, ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου τῷ 1261ῳ, μέχρι τῆς τελευταίας ἁλώσεως, οἱ βασιλεῖς τοῦ Βυζαντίου, ποτὲ μὲν πρὸς τοὺς Ἰταλούς, ποτὲ δὲ πρὸς τοὺς Ὀθωμανοὺς μαχόμενοι, ὑπ' ἀχρηματίας κατατρυχόμενοι[4]), μετὰ χαρᾶς πολλάκις ἤκουον τὴν ὑπισχνουμένην τῶν Ἰταλῶν βοή-

---

[1]) Μ. Ἀτταλιώτης, σελ. 322. [2]) Ἵνα ὑποτάσσωνται τοῖς βασιλεῦσιν, ἐξελέγοντο πατριάρχαι ἀμαθεῖς καὶ ἁπλοῖ τοὺς τρόπους, «ἵνα τοῖς τούτων ὑποκύπτωσι προστάγμασι, καθάπερ ἀνδράποδα, καὶ μηδὲν τῶν ἁπάντων ἐναντία φρονῶσι.» Νικ. Γρηγορᾶς, Τόμ. Α'. σελ. 292. [3]) Γ. ὁ Ἀκροπολίτης, σελ. 22, μᾶς διέσωσε τὸν κατάλογον τοιούτων λειψάνων ἔν τινι σταυρῷ. Ἐκκλησία δὲν ἀνηγείρετο ἄνευ τῆς καταθέσεως ἱερῶν λειψάνων. Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ. Τόμ. Β'. σελ. 580. «Ὁ δὲ ζ'. τῆς ιζ'. Συνόδου κανὼν, τὸν χωρὶς ἁγίων λειψάνων Ἐκκλησίαν καθιεροῦντα, τῆς ἱερωσύνης ἀλλοτριοῖ.» Ἰδ. Τόμ. ΣΤ'. σελ. 262.

[4]) Ἀντιγράφω ὅσα Νικηφόρος ὁ Γρηγορᾶς γράφει περὶ τῆς πενίας τῶν βασιλέων, μεσοῦντος τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος. Τόμ. Β'. σελ. 788. «Τοσαύτη δὲ πενία κατείχετο τὰ βασίλεια τηνικαῦτα, ὥστ' οὐδὲν ἦν τῶν τρυβλίων καὶ ἐκπωμάτων ἐκεῖ χρυσοῦν ἢ ἀργυροῦν· ἀλλ' ἔνια μὲν καττιτέρινα, τὰ δ' ἄλλα πάντα κεράμεα καὶ ὀστράκινα.» Περὶ δὲ

θειαν, ὑπὸ τὸν ἀμετάβλητον ὅρον τῆς εἰς τὴν Ῥωμην ὑποταγῆς. Ἐν αὐταῖς ἀκόμη ταῖς παραμοναῖς τῆς τελευταίας ἁλώσεως, ὅταν ἐκ τῶν χερσαίων τειχῶν, μετὰ τρόμου ἔβλεπον τὰς πεδιάδας πλήρεις μυριάδων στρατοῦ, ὅταν ἐντὸς τοῦ Βυζαντίου κεκλεισμένοι, ἐδέοντο ἐν ταῖς ἐκκλησίαις καὶ μοναῖς ὑπὲρ σωτηρίας, πάλιν χαρμόσυνος βοηθείας ἀγγελία ἐκομίσθη ἐν Βυζαντίῳ, πρώτιστον ὅρον αἰτοῦσα τὴν ὑποταγήν. Πάλιν οἱ κληρικοὶ θαρραλέως ἀντέστησαν, ἀκλόνητοι μέχρι τέλους μείναντες. Ὑπέκυψαν τέλος ὑπὸ δεσπότας ἀλλοθρήσκους, οὐδέποτε τὴν θρησκείαν αὐτῶν ἐνοχλήσαντας, καὶ ἐβίωσαν βίον μὲν δοῦλον, ἀδούλωτοι δὲ τὴν διάνοιαν.

Ταῦτα ἄλλοι πολλάκις ἐπανέλαβον· ταῦτα καὶ ἐγὼ σήμερον ἐπαναλαμβάνω, διότι αἱ θρησκευτικαὶ ἔριδες αἱ συγκινοῦσαι σήμερον τὴν Εὐρώπην ὡς σεισμὸς ὑπόκωφος, οὐχὶ μόνον τεκμαίρουσιν ἀλλὰ πληρέστατα δικαιοῦσι τὴν μεγίστην τῶν Βυζαντινῶν κληρικῶν σύνεσιν, καὶ τὴν ὑπὲρ ἡμῶν τῶν ἀπογόνων αὐτῶν ἀνεκτίμητον πολιτείαν.

τοῦ ταμείου· «ὅθεν ἐλθόντι τῷ Καντακουζηνῷ πάντ' ἦν παντάπασι κεκενωμένα τὰ βασιλέων ταμιεῖα, καὶ πλὴν ἀέρος καὶ κόνεως καὶ τῶν Ἐπικουρείων εἰπεῖν ἀτόμων, εὕρηται πλέον οὐδὲν ἐν αὐτοῖς.»

ΤΕΛΟΣ.

ΠΙΝΑΞ

ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ.

Ἄγγλοι. σελ. 184, 185.
Ἁγίας Βαρβάρας πύλη. 109.
Ἁγίου Βενεδίκτου ἐκκλησία. 271.
Ἁγίας Εἰρήνης ναός. 336.
Ἁγίας Θέκλης ναός. 35, 357.
Ἁγίας Θεοδοσίας ναός. 320.
Ἁγίας Σοφίας ναός. 194, 338.
Ἁγίασμα Ἁγίου Ἰωάννου. 363.
Ἁγίασμα Ἁγίου Βασιλείου. 35, 67.
Ἁγίασμα Χριστοῦ Σωτῆρος. 104.
Ἁγίασμα Ἁγίου Ἀρτεμίου. 307.
Ἁγίου Ἀνδρέου ἐν τῇ Κρίσει, μονή. 318.
Ἁγίων Ἀποστόλων ναός. 194, 291, 398.
Ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας ναός. 8, 364.
Ἅγιος Γεώργιος τῶν Μαγγάνων. 194.
Ἁγίου Γεωργίου ἐν τῇ Κυπαρίσσῳ, ναός. 387.
Ἁγίου Δημητρίου τοῦ Κανάβη, ναός. 395.
Ἁγίου Εὐστρατίου ναός. 306.
Ἁγίου Θεοδώρου τοῦ Τήρωνος, ναός. 314.
Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ ἐν τῷ Τρούλῳ, μονή. 303.
Ἅγιος Νικόλαος ἐν τοῖς Βασιλίδου. 34.
Ἁγίου Νικολάου εὐκτήριον. 360.
Ἁγίου Μηνᾶ ἐκκλησία. 324.
Ἁγίων Πέτρου καὶ Μάρκου ἐκκλησία. 317.
Ἁγίου Ῥωμανοῦ ἡ πύλη. 228, 376.
Ἁγίων Σεργίου καὶ Βάκχου μονή. 226, 332.
Ἅγιον Μανδήλιον. 288.
Ἀδελφάτα. 290.
Ἀδριανουπόλεως πύλη. 70, 228.
Ἀθέτησις τοῦ ἀσύλου. 341.
Ἀθύρα, πύλη τοῦ. 77.
Αἰβὰζ Ἐφένδη ὁδός. 94, 95, 97, 98.
Αἰβασαρὴ-καπουσοῦ, ἴδ. Ἐϊβὰν-σαράϊ-καπουσοῦ.
Ἀκρόπολις. 112.
Ἀκτοπλοΐα τῶν Βυζαντίων. 228.
Ἀλέξιος ὁ βασιλεύς. 168.
Ἅλυσις τῆς Κρίσεως. 319.
Ἅλυσις ἡ κλείουσα τὸν λιμένα. 179, 227.
Ἀμαλφηνοί. 134.
Ἀνάσταθμος. 341.
Ἀναστάσιος ὁ Δίκορος. 85.
Ἀνασκαφαὶ τοῦ Θρᾳκικοῦ Σιδηροδρόμ. 99.
Ἀνδρεόσσης Κόμης. 12.
Ἀνδρόνικος ὁ τύραννος. 24, 146, 147.
Ἀνδρόνικος προσβάλλει τὸν Γαλατᾶν. 259.
Ἀνεμᾶ, πύργος τοῦ. 24.
Ἀνεμᾶ, δεσμωτήριον τοῦ. 26.
Ἀνθέμιος ἔπαρχος Πραιτωρίου. 2.
Ἀντωνίου, μονὴ τοῦ κύρ. 154, 157, 280, 402.
Ἀποβάθραι τῶν Πισαίων. 151.
Ἀποβάθραι τῶν Γενουηνσίων. 155.
Ἀποβάθρα Διπλῆ. 154, 158.
Ἀποβάθρα τῆς Ἀκροπόλεως. 168.
Ἀποκαύχου πύργος ἐν Ἐπιβάταις. 225.
Ἀραὰπ τζαμεῖ. 220, 271.
Ἀρκούδας πόρτα. 122.
Ἀρμένιοι ἐν Καφᾷ. 246, 306.
Ἀρμενιανῶν μονὴ ἐν Κ/πόλει. 293.
Ἀρχιερεῖς ἐν Κριμαίᾳ. 247.
Ἀρχιτεκτονικὴ Βυζαντινή. 279, 292.
Ἀσηκρητεῖα. 373.

Ἄσυλον ἐν ταῖς ἐκκλησίαις. 340, 342, 347.
Ἀσωμάτων πυλίς. 62.
Ἀχμὲτ πασᾶ μεστζηδί. 303.
Βαϊοῦλος τῆς Βενετίας. 204, 253.
Βαϊαζὴδ, τέμενος τοῦ ἁμαξηλάτου. 285, 396.
Βαλδουΐνος Φλάνδρας, αὐτοκράτωρ. 192.
Βαλλακλάβας. 232, 238
Βαράγγοι. 97.
Βεζύρης Μουσταφᾶ πασᾶς. 320.
Βεκὴρ πασᾶ μεστζηδί. 400.
Βέκκος Πατριάρχης. 322.
Βελισαρίου παλάτιον. 84.
Βενέτων φατρία. 165, 373.
Βενετοὶ ἐν Κ/πόλει. 138. Λεηλατοῦσι τὰ κτήματα τῶν Γενουηνσίων. 143. Πολυπληθέστεροι τῶν Γενουηνσίων. 147. Προσβάλλουσι τὸν Καφᾶν. 242. Πολιορκοῦσι τὴν Κ/πολιν. 258. Πυρπολοῦσι τὸν Γαλατᾶν. 214.
Βιβλία τῶν ἐκκλησιῶν. 287.
Βιβλιοθήκη τοῦ Παντοκράτορος. 352.
Βιλλαρδουΐνος ὁ ἱστορικός. 174, 183.
Βλατία. 143, ἐν σημ.
Βλαχέρναι. 83.
Βλαχερνῶν πύλη. 67, 99.
Βλαχερνῶν παλάτιον. 83, 192.
Βλαχερνῶν Παναγία. 92, 194, 390.
Βουλγάρων πύλη. 68.
Βουκολέοντος παλάτιον. 106, 113, 117, 196.
Βουκολέοντος δεσμωτήριον. 113.
Βουκολέοντος ἐκκλησία. 286.
Βουκολέοντος λιμήν. 112, 117.
Βουδροὺμ τζαμὶ. 334.
Βυζαντινοὶ τεχνῖται. 136.
Βυζαντίων πρόσοδοι. 231.
Γαλατᾶς. 219. Καταφύγιον φαυλοβίων Βυζαντίων. 273.
Γαλατᾶ, πύργος τοῦ. 179, 180, 182.
Γαστρίων μονή. 354.
Γενουήνσιοι ἐν Κ/πόλει. 138. Ἀπέρχονται εἰς Γαλατᾶν. 208. Προνόμια αὐτῶν. 221. Πρόσοδοι αὐτῶν. 231.
Γενὶ τζαμὶ ἐν Γαλατᾷ. 220, 271.
Γεννάδιος Πατριάρχης. 299, 312.
Γέφυραι ἐντὸς τῆς τάφρου. 13.
Γηλδὴζ Δεδὲ μεστζηδί. 401
Γιάηλα μεστζηδί. 399.
Γκιοὺλ τζαμὶ. 320.
Γότθοι ἐν Κριμαίᾳ. 233.
Γοτθίας ἐπισκοπή. 233.
Γότθων ἐκκλησία ἐν Κ/πόλει. 293.
Γραικοὶ ἐν Καφᾷ. 246.
Γραικικαὶ ἐκκλησίαι ἐν Γαλατᾷ. 271.
Γουέρκιος Γουλιέλμος. 205.
Γουλιέλμου Γράσσου πειρατεία. 159.
Γυναικωνίτης. 292.
Γυναῖκες ἐκκλησιάζονται ἐν τῷ ὑπερῴῳ. 291
Γυρολίμνης πύλη. 68, 91, 95, 98.
Δαλμάτου μονή. 289.
Δανοί. 184, 185.
Δαοὺτ-πασᾶ-καπουσοῦ. 209.
Δεμιρτζηλὰρ μεστζηδί. 325.
Δεφτὲρ χανέ. 385.
Δημήτριος ὁ Μακρεμβολίτης. 138, 141.
Δημοκράνεια. 174.
Διακόνισσαι. 340.
Διαταρρίσματα. 8, 10.
Διέδου ἡ τάφρος. 21.
Διοσκουριάς. 238.
Δομνίνου οἱ ἔμβολοι. 189, 365, 369.
Δουκαγγίου ἡ Κ/πολις. 281, 315.
Δοῦλοι ἐν Γαλατᾷ. 273.
Δρουγγαρίων πύλη. 166.
Ἑβραῖοι Καραΐται. 167, 246, 306.
Ἑβραϊκὴ ἀποβάθρα. 164, 166.
Ἑβραϊκὴ συνοικία ἐν Γαλατᾷ. 181.
Ἐγρὴ-καπή. 68.
Εἰβὰν-σεραῖ-καπουσοῦ. 84, 97.
Εἰσπράκτορες τοῦ βεστιαρίου. 227.
Ἐκκλησίαι τρεῖς ἐν Γαλατᾷ. 221.
Ἐκκλησίαι τρουλωταί. 278.
Ἐκκλησίαι ξυλόστεγοι. 279, 362.
Ἐκκλησίαι καθολικαί. 289.
Ἐκκλησιῶν ἀριθμός. 294, 403.
Ἐκκλησία Ἀγγλική. 308.
Ἐκκλησιῶν μεταβολὴ εἰς τεμένη. 405.
Ἐλευθερίου τὸ νεώριον. 225, 226.
Ἐμπόριον τῶν Βυζαντίων. 223, 228, 249.
Ἐμπόριον τῶν Ἀράβων. 224.
Ἐμπορίου γραφεῖα. 243.
Ἔνδεια ἐκκλησίας. 275, 404.
Ἐννέα ταγμάτων, μονὴ τῶν. 63, 401.
Ἔξω τεῖχος. 17.
Ἐξ Μαρμάρων, συνοικία τῶν. 362.
Ἐπίλογος. 405.
Ἐπιγραφαὶ τοῦ Θεοδοσιακοῦ τείχους. 42.
Ἐπιγραφαὶ τοῦ Ἡρακλείου τείχους. 37.

Ἐπιγραφαὶ τοῦ Λεοντίου τείχους. 34.
Ἐπιγραφαὶ ἐπιτύμβιοι. 291.
Ἐπιγραφαὶ Λατινικαί. 73.
Ἐπιγραφαὶ μολυβδωταί. 41.
Ἑπταπύργιον. 77.
Ἑπτὰ πύργων, πύλη τῶν. 78.
Ἑρρῖκος αὐτοκράτωρ. 196, 197.
Ἑρρῖκος Δάνδολος. 172, 174.
Ἐσκὴ Ἰμαρὲτ μεστζηδί. 313.
Ἔσοδα τοῦ Γαλατᾶ. 252.
Ἔτ γεμὲζ μεστζηδί. 397.
Εὐαγεῖς οἶκοι ξένων ἐθνῶν. 293.
Εὐκτήρια. 290.
Εὐκτήρια ἄγνωστα. 164.
Εὐνούχων μοναί. 290.
Ζεϊρὲκ τζαμὶ. 309.
Ἡράκλεια τῆς Θράκης. 204, 205, 256.
Θεόδωρος ὁ Λάσκαρις. 198.
Θεόδωρος ὁ Μετοχίτης. 328, 331.
Θεοδώρα σύζυγος τοῦ Θεοφίλου. 346.
Θεοδοσία. 234.
Θεοτόκος ἐν τῷ Σίγματι. 378.
Θύρα Γερμανικὴ ἐν Μπαλατᾷ. 307.
Ἰαδάρων πολιορκία. 173.
Ἰησᾶ-καποῦ μεστζηδί. 361.
Ἰκανατίσσης, πύλη τῆς. 153.
Ἰκασίας μονή. 397.
Ἰννοκέντιος ὁ τρίτος. 241.
Ἰντζιλὴ κιόσκ. 104.
Ἰουλιανοῦ λιμήν. 112, 123, 124, 226.
Ἱππόδρομος. 119.
Ἰσαάκιος ὁ Ἄγγελος. 148, 184.
Ἰταλοὶ πειραταί. 162.
Ἰταλοὶ διῆλθον εἰς Γαλατᾶν. 188.
Ἰωάννης ὁ Παλαιολόγος. 40, 52, 56, 57.
Καλενδὲρ χανὲ τζαμὶ. 351.
Καλιγαρία. 21, 22.
Καλλινίκου, πύλη τοῦ Ἁγίου. 62, 341, 402.
Καλλίπολις. 256.
Καμηλαγέφυρα. 19, 99, 182.
Κανανὸς Ἰωάννης. 71.
Καντακουζηνὸς ναυπηγεῖ τριήρεις. 262. Παραχωρεῖ τοῖς Γενουηνσίοις νέον τόπον. 264, 269.
Καρέα πύλη. 120.
Κατάνης ἀρχηγὸς τῶν Φωκαέων. 259.
Κάτεργα-λιμανί. 124, 125, 226.
Καταδρομὴ κατὰ τῶν ἐκκλησιῶν. 300.
Καταλάνοι προσκαλοῦνται εἰς Κ/πολιν. 253.
Κατηχούμενοι. 292.
Καφᾶς. 130, 234, 305.
Καφούρης ὁ Γενουήνσιος. 149.
Καχριὲ τζαμὶ. 326.
Κελισὰ μεστζηδί. 314.
Κεμανκὲς μεστζηδί. 363
Κερασοῦς. 240.
Κεραμιτλὴ, ὄρη τοῦ. 13.
Κερκόπορτα. 62, 63, 66, 81, 327, 330.
Κέρτζιον. 239.
Κεφελὴ μεστζηδί. 304.
Κινστέρνα τοῦ Ἀντιφωνητοῦ. 156.
Κινστέρνα Βυζαντινή. 382.
Κινστέρναι μονῶν. 291.
Κιουτζοὺκ Ἁγια Σόφια τζαμὶ. 332.
Κληρικῶν ἀριθμὸς ἐν Ἁγίᾳ Σοφίᾳ. 339.
Κληρικῶν ἀριθμὸς ἐν Βλαχέρναις. 392.
Κόγχη τῶν ἐκκλησιῶν. 293.
Κοινόβια μοναχῶν καὶ μοναστριῶν. 290.
Κολυμβῆθραι Βυζαντιναί. 317.
Κόνσουλος τῶν Πισαίων. 204.
Κοντοσκαλίου λιμήν. 124, 226, 263.
Κορράδος ὁ Μονφερράτος. 150.
Κοσμίδιον. 19, 23, 184.
Κοτζὰ Μουσταφᾶ πασᾶ τζαμὶ. 317.
Κριμαία. 232.
Κυνηγοῦ πύλη. 2, 228.
Κῦρος τοῦ Φλώρου. 2.
Λατῖνοι προσφεύγουσι τῇ Μ. Ἐκκλησίᾳ. 272.
Λείψανα ἐν Κ/πόλει. 285.
Λειψάνων ἀπώλεια ἐν Εὐρώπῃ. 289.
Λιβὸς, μονὴ τοῦ. 325.
Λογοθετῶν, μονὴ τῶν ἀπό. 154, 402.
Λογοθετῶν ἀποβάθρα τῶν ἀπό. 155.
Λόντζα. 92, 94, 96.
Λύκος ποταμός. 9, 72.
Μακροχωρίου λόφοι. 15.
Μανουὴλ ὁ Βρυέννιος. 55.
Μανουὴλ ὁ Ἰάγαρις. 45.
Μανουὴλ, μονὴ τοῦ. 163, 280, 304.
Μαργαρίτης τρίκλινος. 104.
Μαρκιανοῦ τὰ διαβατικά. 120.
Μαυρόκαστρον. 240.
Μάχη ἐν Νικοπόλει. 271.
Μαχμοὺτ πασᾶ τζαμὶ. 398.
Μεγαδημητρίου ναός. 109, 121, 403.
Μελανδησία πύλη. 2, 74.
Μεσῖται. 231.
Μεχμὲτ πασᾶ τζαμὶ. 364.

Μηναία. 282.
Μιραχὸρ μεστζηδί. 343.
Μιχαὴλ Παλαιολόγος. 204, 206, 209, 211, 214, 241.
Μιχαὴλ Στρατηγόπουλος. 202.
Μιχαὴλ ὁ Στρυφνός. 177.
Μοναὶ ἀνδρῶαι καὶ γυναικεῖαι. 289.
Μοναστὴρ μεστζηδί. 376.
Μονῶν ἀριθμός. 295.
Μονότειχος τῶν Βλαχερνῶν. 3.
Μόντε Κασσίνου μονή. 137.
Μορφονοῦ ἐρείπια. 137.
Μούρτζουφλος Δοὺξ Ἀλέξιος. 190.
Μπυριγέριος ὁ Καταλάνος. 256.
Μπαλαμπὰν Ἀγᾶ μεστζηδί. 385.
Μπογδὰν σεράϊ. 361.
Μυρελαίου μονή. 334.
Νάρθηξ. 292.
Ναρλὴ-καπή. 349.
Νασὴρ Χότζα μεστζηδί. 303.
Ναυμαχία ἐν Ῥηγίῳ. 256.
Ναυμαχία ἐν Σαλὶ-παζάρ. 267.
Νεώρια τῶν Βυζαντίων. 225.
Νεωρίου πύλη. 154, 158.
Νικηφόρου Φωκᾶ θάνατος. 115.
Νικόλαος Ῥόσσης ὁ Γενουήνσιος. 178.
Νόμοι τοῦ Γαλατᾶ. 249.
Νυμφαίου συνθήκη. 201, 241.
Ξυλοκέρκου πύλη. 62.
Ξυλόπορτα. 61, 79.
Ξυλίνη πύλη. 61.
Ὀδαλὰρ μεστζηδί. 363.
Ὀθωμανοὶ μάρτυρες. 300.
Οἰνοπωλεῖα ἐν Κ/πόλει. 270.
Ὀρθοδοξίας ἑορτή. 346, 355.
Ὁρμίσδου μονή. 332.
Ὁρμίσδου παλάτια. 122, 123.
Ὅροι τοῦ Γαλατᾶ. 218, 220.
Οὐάλεντος μονή. 352.
Οὐτζάνος ἔμπορος. 228.
Ὀχυρώματα νέα τοῦ Γαλατᾶ. 261.
Ὀχυρώματα τοῦ Καφᾶ. 245.
Παμμακαρίστου, μονὴ τῆς. 298.
Παναγία ἡ Καφατιανή. 306.
Παναγία ἡ Μουχλιώτισσα. 388.
Παναχράντου, μονὴ τῆς. 194, 322.
Παντεπόπτου, μονὴ τοῦ. 191, 194, 291, 313.
Παντοκράτορος, μονὴ τοῦ. 194, 290, 309.
Πάπας Βιγίλιος. 333.
Παρακμὴ τοῦ Βυζαντινοῦ ναυτικοῦ. 158.
Παραπήγματα ἐπὶ τῆς παραλίας. 291.
Πατριαρχεῖον. 337.
Πατριάρχης Κάλλιστος. 270.
Πατριάρχης τοῖς ἐν Χίῳ Γενουηνσίοις. 274.
Πατριάρχης Λατῖνος ἐν Κ/πόλει. 195.
Πατριάρχης τοῦ Γράδου. 166, 196.
Πατριαρχικὰ ἔγγραφα. 128, 233, 282, 342.
Πεγολότης ἔμπορος. 228, 231.
Πέμπτου, πύλη τοῦ. 70, 71, 72, 74.
Πενθέκτη Ἁγία σύνοδος. 303.
Περάματος, πύλη τοῦ. 165.
Περιβλέπτου, μονὴ τῆς. 379, 400.
Περίβολος τῶν μονῶν. 290, 310, 313, 319.
Περίβολος τῶν τειχῶν. 6, 65.
Πετεινοχώριον. 285.
Πέτρος ὁ ἐρημίτης. 89.
Πηγῆς, πύλη τῆς. 76.
Πισαῖοι ἐν Κ/πόλει. 138.
Πλάκες ἐπιτάφιοι. 381.
Πλακωτή. 13.
Πολιορκία τῶν Ἀράβων. 359.
Ποτεστάτος τῶν Γενουηνσίων. 204, 249, 253.
Πουρ κουγιοὺ μεστζηδί. 381.
Πρασίνων συνοικία. 373.
Πραιτώριον. 368, 370, 371.
Πριγκηπόννησοι. 147, 175.
Προξενεῖον τῆς θαλάσσης. 200.
Πρόξενος τοῦ Καφᾶ. 244.
Πρωτεκδικεῖον. 341.
Πτερὰ τῆς τάφρου. 7.
Πτερὸν τῶν Βλαχερνῶν. 61.
Πτωχοπρόδρομος περὶ Βενετῶν. 164.
Πύλαι τῶν χερσαίων τειχῶν. 61.
Πυργία. 18.
Πύργος Ἁγίου Νικολάου. 35.
Πύργος Ἰσαακίου Ἀγγέλου. 22, 39, 94.
Πύργος Λέοντος καὶ Ἀλεξάνδρου. 101.
Πύργος σεσαθρωμένος. 72.
Πύργοι στρογγύλοι καὶ ὀκτάγωνοι. 20.
Πύργος τοῦ Χριστοῦ. 180.
Πύργοι παραπύλιοι. 69, 79.
Πύργων εἴσοδοι. 14, 15.
Πύργων ἐμβαδόν. 17.
Πύργων θόλοι. 16.
Πύργων θυρίδες. 14.
Πύργων κλίμακες. 16.

Πυρκαϊὰ ἐν Κ/πόλει. 188.
Ῥαιδεστοῦ ὁ σῖτος. 230.
Ῥηγίου, πύλη τοῦ. 77, 78.
Ῥιὰντ, σύγγραμμα τοῦ. 285.
Ῥοντζέριος ὁ Καταλάνος. 254, 255.
Ῥυμοτομία τῆς Κ/πόλεως. 293.
Ῥωμανίας ὑποταγὴ εἰς τὴν Ῥώμην. 185.
Ῥωμανίας ὁ σῖτος. 230.
Σαντζακδὰρ μεστζηδί. 354.
Σαρακηνῶν τέμενος. 188, 189, 293, 365.
Σεβαστούπολις. 240.
Σεϊδ Ἀλῆ, Κῆπος τῶν τεμενῶν. 283.
Σεϊχ Σαλὴμ μεστζηδί. 93.
Σεϊχ Μουρὰδ μεστζηδί. 382.
Σεϊχ Σουλεϊμὰν μεστζηδί. 352.
Σεκμπὰν μπασῆ μεστζηδί. 375.
Σηλυμβρίας πύλη. 76, 77.
Σημεριναὶ ἐκκλησίαι. 298.
Σιδασὴ, τέμενος τοῦ. 285, 396.
Σίγμα, συνοικία. 379.
Σιδηρᾶ πύλη. 122, 226.
Σινὰν πασᾶ μεστζηδί. 384.
Σολδάϊα. 237.
Σολέμνια. 139.
Σοφιῶν λιμήν. 123, 124, 189, 226,365, 372.
Σουγδαία. 237, 242.
Σουλοῦ κουλέ. 9, 15.
Σουλοῦ μοναστήρ. 379.
Σουχέδα μεστζηδί. 396.
Σταῦλος ἐλεφάντων. 284.
Στράντζας τὰ δάση. 225.
Στουδίου μονή. 343.
Συμβόλων, λιμὴν τῶν. 232, 238.
Συμεὼν ὁ Μεταφραστής. 281, 328.
Συναξαρισταί. 282.
Συνθήκη Γενουηνσίων καὶ Καντακουζηνοῦ. 269.
Συνθήκη Γενουηνσίων καὶ Τατάρων. 238.
Συνθήκη Βενετίας καὶ Γενούης. 198, 199, 217.
Συνθήκη Γενούης καὶ Παλαιολόγου. 209.
Σύνοδος ἐν Βλαχέρναις. 92.
Συργιάννης Δούξ. 25.
Ταμίαι ἐν Γαλατᾷ. 252.
Ταφεῖα ἐν τοῖς ναοῖς. 381.
Τάφοι ἐν τῇ Παμμακαρίστῳ. 301.
Τάφρος. 6, 7.
Τεῖχος τοῦ Ἀναστασίου. 225.
Τεῖχος Ἡράκλειον. 3, 18, 19, 20, 86.
Τεῖχος Θεοδοσιακόν. 3, 5, 92.
Τεῖχος Λεόντιον. 3, 37, 184.
Τεῖχος τῶν Σουλτανικῶν ἀνακτόρων. 119.
Τεκὴρ σεράϊ. 84.
Τελωνεῖα τῶν Ἰταλῶν. 227, 229.
Τεμενῶν ἀριθμός. 295.
Τενέδου, ἡ κατάκτησις τῆς. 270.
Τζαμὶ Ἅγια Σόφια κεμπήρ. 338.
Τζιμισκῆς Ἰωάννης. 115.
Τζυκανιστήριον. 104.
Τιμία ἐσθὴς τῆς Θεοτόκου. 391.
Τοκλοῦ Δεδὲ μεστζηδί. 357.
Ὑγρὸς πύργος. 9, 15, 44.
Ὕδατα εἰσρέοντα εἰς Κ/πολιν. 13.
Ὑπαπαντῆς ἑορτή. 91, 392.
Ὑπέρπυρα. 229.
Φανερωτής. 316.
Φεναρὴ Ἰησᾶ μεστζηδί. 322.
Φετιχιὲ τζαμιΐ. 298.
Φθορὰ Βυζαντινῶν πλοίων. 263.
Φιάλαι τῶν ἐκκλησιῶν. 342.
Φιλοξένου κινστέρνα. 366.
Φιλοπάτιον. 19, 23.
Φλώρου μονή. 284.
Φοιδεράτων ἐπιγραφαί. 33.
Φόροι ἐπὶ τοῦ ζυγίου. 231.
Φοῦλκος ὁ μοναχός. 171.
Φώκαια. 212.
Φώτιος ὁ πατριάρχης. 304, 305.
Χαζαρία. 233.
Χαζάροι. 233.
Χαζαρίας γραφεῖον. 243.
Χαϊδὰρ χανὲ μεστζηδί. 397.
Χαλκηδονησία σκάλα. 168.
Χαμζὲ πασᾶ μεστζηδί. 397.
Χαμιδιὲ ἱμαρετί. 402.
Χαρσία πύλη. 68, 72, 74, 80.
Χοτζὰ Χαῖρ ἐδδὶν μεστζηδί. 396.
Χρυσῆ πύλη. 75. 77.
Χρυσόπορτα. 79.
Χώρας μονή. 291, 326.
Ψαρέλαιον. 335.

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΩΝ ΔΙΟΡΘΩΣΙΣ.

Ἐν σελίδι	130	στίχ.	5	ἀντὶ	1475.	γράφ:	1472.
»	145	»	12 σημ.	»	M. Belin	»	A. Belin.
»	180	»	26	»	ἐντετειχισμένων,	»	τετειχισμένων,
»	225	»	21	»	Σταυροῦ	»	Χριστοῦ
»	298	»		»	ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α′.	»	ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β′.
»	300	»		»	ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α′.	»	ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β′.
»	302	»		»	ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α′.	»	ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β′.
»	304			»	ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α′.	»	ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β′.
»	304	»	13	»	Σαλμὰκ τομπροὺκ,	»	Σαλμὰ τομπροὺκ,
»	376	»	1 ἐν σημ.	»	Χ. Τζ.	»	Χαδηκὰτ,
»	406	»	16	»	Κωνταντίνου	»	Κωνσταντίνου

ANOGLIO